
Zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej
konferencie

Medzinárodné vzťahy 2009

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a
politiky**

Zámok Smolenice
03. – 04. december 2009

Vydavateľstvo EKONÓM
2010

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

**Zborník z 10. medzinárodnej vedeckej
konferencie**

Medzinárodné vzťahy 2009

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a
politiky**

Zámok Smolenice
03. – 04. december 2009

Vydavateľstvo EKONÓM
2010

Usporiadateľ medzinárodnej vedeckej konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Finančná podpora:

Taipei Representative Office, Bratislava

Vedecký redaktor zborníka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Recenzenti:

prof. Ing. Helena Strážovská, CSc.

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Zostavovateľ zborníka:

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Technická spolupráca:

Mgr. Lucia Milošovičová

Medzinárodný vedecký výbor:

Predseda:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

Vysoká škola ekonomická, Praha

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Dr. hab. Joachim Osiński

Szkoła Główna Handlowa, Warszawa

doc. Mykola Pálinčák, CSc.

Užhorodská národná univerzita, Užhorod

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. Mykola Sidak, PhD.

Užhorodská národná univerzita, Užhorod

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Organizačný výbor:

Predseda:

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

Ing. Mária Fertal'ová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Veronika Fodorová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Mária Glavatskih

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Martin Grančay

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Miroslav Kolesár

Ekonomická univerzita v Bratislave

Mgr. Lucia Milošovičová

Ekonomická univerzita v Bratislave

JUDr. Ivana Mrázová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Marta Nemešová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Mgr. Klaudia Pytel'ová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Soňa Svoreniová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Michal Ščepán

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Michala Štefančíková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľstvo EKONÓM, 2010

Program

10. medzinárodnej vedeckej konferencie

3. december 2009 (štvrtok)

- 09:30-11:00 Registrácia, občerstvenie
- 11:30-12:30 Otvorenie konferencie v pléne - prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.,
dekanka FMV EU v Bratislave
Vystúpenie doc. Ing. Juraja Sipku, PhD., BVŠP, Fakulta ekonomiky
a podnikania, na tému:
„Aktuálne otázky vývoja svetovej ekonomiky po vypuknutí svetovej
finančnej krízy“
- 12:00-13:00 Obed
- 13:00-14:30 Rokovanie v sekciách
- 14:30-15:00 Prestávka
- 15:00-16:30 Rokovanie v sekciách
- 16:30-17:00 Prestávka s občerstvením
- 17:00-18:30 Rokovanie v sekciách
- 19:00 Recepčia
- 22:00 Vylosovanie tomboly

4. december 2009 (piatok)

- 08:00-09:00 Raňajky
- 09:15-10:45 Panelová diskusia a rokovanie v sekciách č.1-3
- 10:45-11:00 Prestávka s občerstvením
- 11:00-12:30 Panelová diskusia a rokovanie v sekciách č.1-3
- 12:30-13:30 Obed
- po 13:30 Ukončenie konferencie, odchod účastníkov konferencie

Sekcia č. 1
Svetová finančná a hospodárska kríza – príčiny, dopady, východiská

Miestnosť: Poľovnícky salón

Mod.: Pásztorová Janka, RNDr., PhD. 13:00 - 14:30

Cséfalvayová Katarína, Ing.	<i>Vplyv svetovej finančnej a hospodárskej krízy na úlohu USD ako rezervnej meny</i>	
Hulmanová Margita, Ing.	<i>Vplyv svetovej finančnej a hospodárskej krízy na nezamestnanosť mladých ľudí v EÚ a jej implikácie</i>	
Harakaľová Ľubica, Ing.	<i>Svetová finančná a hospodárska kríza a jej dopady na poľnohospodárstvo EÚ</i>	
Turčan Martin, Ing.	<i>Vplyv globálnej finančnej krízy na postavenie nadnárodných korporácií v IT odvetví</i>	
Jašová Emilie, Ing.	<i>NAIRU, Philipsova krivka a ekonomický cyklus v zemích Visegrádske skupiny včetně možného vývoje do konce roku 2010</i>	
Svoreňová Soňa, Ing.	<i>Dopad finančnej krízy na postavenie žien v spoločnosti</i>	
Kupich Andrzej, assoc. prof.	<i>SĄSIEDZKIE PARTNERSTWO W UNII EUROPEJSKIEJ</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	14:30 - 15:00
	Moderátor: Ing. Tomáš Dudáš, PhD.	15:00 - 16:30
Margan Florian, Ing. et Ing. PhD.	<i>Some aspect of the financial - economic crisis in the world</i>	
Sidak Mykola, doc., PhD.	<i>Právna úprava činnosti centrálnych bánk štátov VE: porovnávací analýza (v AJ)</i>	
Grmanová Eva, RNDr., PhD.	<i>Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní pomocou modelov analýzy obalu dát</i>	
Lysák Ladislav, Ing., DrSc.	<i>BRIC - Dynamizujúce sily svetovej ekonomiky</i>	
Švejdová Gabriela, Ing.	<i>Nové trendy marketingovej komunikácie</i>	
Grančay Martin, Ing.	<i>Právna úprava ekonomickej dimenzie medzinárodného civilného letectva vo svete a na Slovensku</i>	
Holzerová Petra, Ing.	<i>Dopady globálnej finančnej a hospodárskej krízy na ekonomiku Srbska</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	16:30 - 17:00

Sekcia č. 1
Svetová finančná a hospodárska kríza - príčiny, dopady, východiská

	<i>Miestnosť: Poľovnícky salón</i>	
	Mod.: Ľudmila Lipková, prof. Ing., CSc.	17:00-18:30
Turčanová Mária, Ing.	<i>Krátkodobé a dlhodobé opatrenia proti globálnej finančnej kríze</i>	
Hajšová Mária, Ing., PhD.	<i>Dopady finančnej a hospodárskej krízy na financovanie samosprávy</i>	
Puškárová Paula, Ing.	<i>Náklady Európskej únie v kontexte súčasnej hospodárskej a finančnej krízy</i>	
Kliková Christiana, prof., Ing., CSc./ Verner Tomáš, Ing.	<i>Je ekonomická svoboda zemí dostatečným ukazateľom jej prosperity?</i>	
Němcová Ingeborg, doc., Ing., CSc.	<i>Dopady prvého roku krízy na Strednú Európu</i>	
Pásztorová Janka, RNDr., PhD.	<i>Perspektívy vývoja automobilového priemyslu v SVE</i>	
Elena Orlova Roaldovna, DrSc.	<i>System Analysis of the Economic Crisis in Russia</i>	
Sidak Svyatoslav, Mgr.	<i>International currency market: the prospects of dollar as the world currency</i>	
Sipko Juraj, doc., Ing., PhD.	<i>Svetová finančná kríza a jej dôsledky v svetovej a slovenskej ekonomike</i>	
	<i>Diskusia</i>	

Sekcia č. 7 Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva v súčasnosti

	<u>Miestnosť: Žltý salón</u>	
	Mod.: Mráz Stanislav, prof. JUDr., CSc	15:00 – 16:30
Ivana Kaproncai, JUDr.	<i>Sekundárne pramene európskeho práva</i>	
Pytel'ová Klaudia, Mgr.	<i>Medzinárodnoprávna úprava občianstva, občianstvo EÚ a s tým spojená sloboda pohybu a pobytu</i>	
Rusiňák Peter, JUDr., PhD.	<i>K niektorým aspektom sociálnej politiky Európskej únie</i>	
Hurná Lucia, JUDr., PhD.	<i>Vybrané aspekty spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v EÚ</i>	
Martyniv Halina, JUDr., PhD.	<i>Komparácia právnej úpravy duševného vlastníctva na pôde Svetovej obchodnej organizácie a na území SR</i>	
Budjač Milan, Ing., JUDr., PhD,	<i>Zákon o strategických podnikoch z pohľadu medzinárodných investičných záväzkov SR</i>	
Martyniv Halina, JUDr., PhD.	<i>Vybrané aspekty harmonizácie právnej úpravy autorského práva v rámci európskeho spoločenstva</i>	
Mráz Stanislav, prof., JUDr., CSc.	<i>Vzťah medzinárodného a európskeho práva</i>	
Sekcia č. 2		
Medzinárodná migrácia, migračná politika EÚ - ekonomické, politické a sociálne kontexty		
	<u>Miestnosť: Okrúhla miestnosť</u>	
	Moderátor: Lid'ák Ján, doc., PhDr., CSc.	15:00-16:30
Billý Ľubomír, Ing.	<i>Dopady migračných pohybov na dotknuté krajiny</i>	
Lid'ák Ján, doc., PhDr., CSc.	<i>Kauzalita a podmienenosť migračných tokov v súčasnej Európe</i>	
Černota Mikuláš, Ing.	<i>Súčasné problémy riešenia environmentálnej migrácie na medzinárodnej úrovni</i>	
Mária Fertal'ová, Ing.	<i>Vybrané aspekty čínskej migrácie do krajín EÚ</i>	
Jančíková Eva, Ing., PhD.	<i>Migrácia a trendy v remitenciách v roku 2009</i>	

Sekcia č. 3
Sociálno-ekonomické a bezpečnostné problémy globalizujúceho sa sveta

	<u>Miestnosť: Okružla miestnosť</u>	
	Moderátor: Ing. Tomáš Dudáš, PhD.	13:00-14:30
Kazanský Rastislav, PhDr., PhD.	<i>Budovanie poznatkovo orientovanej ekonomiky v SR - zámery a realita</i>	
Marhoulová Eva, Ing., PhD.	<i>Budoucnosť znalostní ekonomiky v České republice a na Slovensku</i>	
Melecký Lukáš, Ing.	<i>Štrukturálne ukazovatele EÚ a možnosti ich využitia v rámci hodnotenia regionálnej konkurencieschopnosti vybraných krajín EÚ 15</i>	
Rusiňák Peter, Ing.	<i>Malé Slovensko vo veľkej únii?</i>	
Lipková Beata, Ing., PhD.	<i>Daňová harmonizácia v EÚ</i>	
Mattoš Boris, Mgr., PhD.	<i>Inštitúcie EÚ a Lisabonská zmluva</i>	
Fodorová Veronika, Ing.	<i>Reforma Európskej susedskej politiky ako alternatíva k "únave z rozširovania" EÚ</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	<u>Miestnosť: Červený salón</u>	
	Moderátor: Ing. Martin Grešš, PhD.	13:00-14:30
Glavatskikh Mária, Ing., Mgr..	<i>Súčasný stav a dynamika rozvoja ekonomiky Ruskej federácie</i>	
Mária Greššová Ing., PhD.	<i>Ruská federácia a energetická bezpečnosť</i>	
Forgáčová Dominika, Mgr.	<i>Nová alternatíva pre Rusko - skvapalnený plyn</i>	
Novosadová Veronika, Ing.	<i>Energetická bezpečnosť Slovenskej republiky a EÚ</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	14:30 -15:00

Sekcia č. 3
Sociálno-ekonomické a bezpečnostné problémy globalizujúceho sa sveta

	<u>Miestnosť: Žltý salón</u>	
	Moderátor: Mojžišová Lucia, Ing., PhD.	13:00-14:30
Szikorová Nóra, Ing.	<i>Strategický prístup Číny k Afrike a jeho ekonomické implikácie</i>	
Raslavská Ivana, Mgr., PhD.	<i>Podpora socioekonomického rozvoja vidieka v Afrike prostredníctvom rozvoja komunitnej participácie</i>	
Ščepán Michal, Ing.	<i>Organizačné otázky bilaterálnej rozvojovej pomoci</i>	
Mojžišová Lucia, Ing., PhD.	<i>Post-Kyoto proces a svetový klimatický samit v Kodani</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	<u>Miestnosť: Červený salón</u>	
	Mod.: Koper Ján, prof., PhDr., PhD..	15:00-16:30
Vičar Radim, Mgr.	<i>Globalizácia a bezpečnosť - teoretické východiská a aktuálne otázky</i>	
Tokár Ľubomír, PhD.	<i>Prehľbovanie bezpečnosti ako nejednoznačný koncept</i>	
Svoboda Ivo, JUDr., PhDr., Ph.D.	<i>Terorizmus ako produkt politického extrémizmu a prvok destabilizácie vnútornej bezpečnosti štátu</i>	
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	<i>Vytváranie multipolárneho usporiadania moci vo svete na začiatku 21. storočia</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	16:30 17:00
	Mod.: Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	17:00-18:30
Baran Jaroslav, Mgr.	<i>Postsovietska tranzícia v Rusku: Oslabenie či posilnenie?</i>	
Doročov Denis, Ing.	<i>Zahraničnoobchodná politika Ruskej federácie</i>	
Koper Ján, prof., PhDr., PhD.	<i>Ruské bezpečnostné stratégie a NATO</i>	
Štancl Luboš, doc., RSDr., CSc.	<i>Ekonomické aspekty revitalizácie vojenského potenciálu Ruskej federácie na začiatku 21. storočia</i>	
	<i>Diskusia</i>	

Sekcia č. 4
Kultúrna pluralita, interkultúrna komunikácia a medzinárodné vzťahy

Miestnosť: Knižnica

	Mod.: Márton Milan, doc., PhDr., CSc.	13:00-14:30
Bláhová Mária, PhDr., PhD.	<i>Flexibilita modernej spoločnosti - pozitíva a negatíva</i>	
Littvová Zuzana, Ing., PhD.	<i>Interkultúrne osobitosti obchodných rokovaní v poistnej praxi</i>	
Pravdová Hana, PhDr., PhD.	<i>Aktuálne problémy masovej komunikácie</i>	
Slušná Zuzana, PhDr., PhD.	<i>Homo consumus v kultúrnom supermarkete</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	14:30 - 15:00
	Mod.: Zágoršeková Marta, doc., PhDr., CSc.	15:00-16:30
Kucharčík Rudolf, PhDr., PhD.	<i>Štát v súčasnom medzinárodnom prostredí</i>	
Kováčik, Branislav, PhDr., PhD.	<i>Kríza legitimity demokratického štátu</i>	
Zágoršeková Marta, doc., PhDr., CSc.	<i>Úskalia "petičnej demokracie"</i>	
Gažová Viera, doc., PhDr., CSc.	<i>Premeny princípu kultúrneho pluralizmu</i>	
	<i>Francúzska politika decentralizácie ako prostriedok zaistenia reprezentácie záujmov v oblasti MV</i>	
Čabo Vlastislav, Mgr.		
Greguš Peter, PhDr., CSc	<i>Ázijské podoby marxizmu</i>	
	<i>Diskusia</i>	
	Prestávka	16:30 - 17:00
	Mod.: Gažová Viera, doc., PhDr., CSc.	17:00 – 18:30
Hoscheková Dagmar, PhDr., PhD.	<i>Interkultúrny dialóg v európskom kontexte</i>	
Littvová Veronika, Ing.	<i>Kultúrne odlišnosti a proces ohodnocovania</i>	
Tokolyová Tatiana, JUDr.	<i>Kultúra - faktor rozvoja a stability v európskom priestore</i>	
Márton Milan, doc., PhDr., CSc.	<i>Východiská ekonomickej paradigmy a jej hodnotové a civilizačné kontexty</i>	
Kupkovič Miroslav, Mgr.	<i>Iredentizmus v stredoeurópskom priestore</i>	

Sekcia č. 5

Aktuálne otázky vývoja juhovýchodnej Ázie

<i>Miestnosť: Žltý salón</i>		
Moderátor: Csabay Marek, Ing., PhD.		17:00-18:30
Fertaľová Mária, Ing.	<i>Potenciál čínsko-európskeho partnerstva</i>	
Greš Martin, Ing., PhD.	<i>Vývoj vzájomných vzťahov EÚ a Indie v 21. storočí</i>	
Michal Fabuš, Ing. PhD.	<i>Investície a Ázia s dôrazom na Taiwan</i>	
Csabay Marek, Ing., PhD.	<i>Vývoj obchodných vzťahov medzi SR a Taiwanom</i>	
<i>Diskusia</i>		

Sekcia č. 6

Spolupráca Slovenskej republiky s Ruskou federáciou v oblasti energetiky

<i>Miestnosť: Okrúhla miestnosť</i>		
Moderátor: Woltemar Richard, Ing., PhD.		17:00-18:30
Ščepán Michal, Ing./ Štefančíková Michaela, Ing.	<i>Zhodnotenie závislosti SR na energetických zdrojoch Ruskej federácie</i>	
Fodorová Veronika, Ing./ Dičér Marián, Ing., PhD.	<i>Súčasný stav a vývojové smerovanie trhu s ropou a zemným plynom v SR</i>	
Svoreňová Soňa, Ing.	<i>Plynová kríza a ďalšie perspektívy jej vývoja</i>	
Woltemar Richard, Ing., PhD.	<i>Plynovody Nordstream a Southstream</i>	
<i>Diskusia</i>		

4. december 2009 (piatok)

08:00-09:00	Raňajky
09:15-10:45	Panelová diskusia a rokovanie v sekciách č.1-3
10:45-11:00	Prestávka s občerstvením
11:00-12:30	Panelová diskusia a rokovanie v sekciách č.1-3
12:30-13:30	Obed
po 13:30	Ukončenie konferencie, odchod účastníkov konferencie

Panelová diskusia Svetová finančná a hospodárska kríza- príčiny, dopady, východiská	Moderátor: Kliková Christiana, prof., Ing., CSc.
--	---

Panel č. 1 Miestnosť: Poľovnícky salón 09:15 – 10:45 11:00 – 12:30

Dudáš Tomáš, Ing., PhD.	<i>Globálna finančná kríza - technické alebo morálne zlyhanie?</i>
Markovič Andrej, Ing., Ondrušek Miloš, Ing., PhD.	<i>Vplyv svetovej hospodárskej krízy na medzinárodnú mobilitu pracovných síl (fenomén reverznej migrácie)</i>
Lipková Ľudmila, prof. Ing., CSc.	<i>Súčasná svetová kríza a úloha veľmocí</i>
Škvrnda František, doc., PhD., CSc.	<i>O bezpečnostných dôsledkoch a súvislostiach globálnej krízy začiatku 21. storočia</i>
Jančíková Eva, Ing., PhD.	<i>Factoring - Alternatívne financovanie v období krízy</i>
	Prestávka 10:45-11:00
Janusz Grabara, Dr. hab. prof. PCz	<i>Positon of innovation in Poland on EU background of countries of E.</i>
Košcelniak Helena, prof.	<i>Economic crisis and foreign investmensts in Poland</i>
Kučerová Irah, PhD., PhD.	<i>Hospodárska kríza 2008 - 2009:dopady na ekomomiky EÚ</i>
Navrátil Boris, Ing., CSc.	<i>České predsedníctvo EÚ a jeho ekonomické priority v podmienkach globálnej krízy</i>
Zelmanová Sylvia, Ing.	<i>Svetová finančná a hospodárska kríza a jej dopad na odvod cla v SR do rozpočtu Európskeho Spoločenstva</i>

**Medzinárodná migrácia,
migračná politika EÚ -
ekonomické, politické a
sociálne kontexty**

Moderátor: Grešš Martin, Ing., PhD.

Panel č. 2 Miestnosť: Okrúhla miestnosť 09:15 – 10:45

Vokálová Emília, PaedDr., CSc.	<i>Vatikán o medzinárodnej migrácii</i>
Štefančík Radoslav, PhD., MPol.	<i>Migračná politika v Nemecku v kontexte volieb do Spolkového snemu</i>
Grešš Martin, Ing., PhD.	<i>Medzinárodná migrácia a jej vplyv na rozvojové krajiny</i>
Reťkovský Peter, Ing.	<i>Slovensko v kontexte medzinárodnej migrácie obyvateľstva</i>
Pána Lubomír, Dr., Mgr., Ph.D.	<i>Právny rámec postavenia národnostných menšín a migračná politika v Českej republike</i>
Pytel'ová Klaudia, Mgr.	<i>Obchodovanie s ľudmi ako závažný problém vznikajúci v súvislosti s migráciou</i>

**Sociálno-ekonomické a
bezpečnostné problémy
globalizujúceho sa sveta**

Moderátor: Pawera René, doc., PhD., CSc.

Panel č. 3 Miestnosť: Červený salón 09:15 – 10:45 11:00-12.30

Škvrnda František, doc., PhD., CSc.	<i>O bezpečnostnej politike Indie na začiatku 21. Storočia</i>
Štefančíková Michaela, Ing.	<i>Vybrané aspekty post-konfliktnej rekonštrukcie Kosova</i>
Plávková Oľga, doc., PhD., CSc.	<i>Reflexia vývoja na Slovensku po novembri 1989 v kontexte problémov globalizujúceho sa sveta</i>
Pajtinka, Erik, PhD., PhD.	<i>Teoretické východiská formovania verejnej diplomacie SR</i>
Pawera René, doc., PhD., CSc.	<i>Vývoj koncepcie EÚ pre riešenie krízových situácií a problém jej financovania</i>
	Prestávka
Sorby Karol, doc., PhD., DrSc.	<i>Hlavné problémy irackej vlády v súčasnom období</i>
Jurčák Vojtech, prof., Ing., CSc./ Labuzík Milan, PhD., CSc.	<i>Analýza vývoja bezpečnosti v SR po roku 2004</i>

Obsah

Ing. Ľubomír Billý	21
DOPADY MIGRAČNÝCH POHYBOV NA DOTKNUTÉ KRAJINY	
PhDr. Mária Bláhová, PhD.	31
FLEXIBILITA POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI – POZITÍVA A NEGATÍVA	
Ing. Mgr. Milan Budjač	35
ZÁKON O STRATEGICKÝCH PODNIKoch Z POHĽADU MEDZINÁRODNÝCH INVESTIČNÝCH ZÁVÄZKOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
Ing. Marek Csabay, PhD.	41
AKTUÁLNY VÝVOJ OBCHODNÝCH VZŤAHOV MEDZI SR A TAIWANOM	
Ing. Katarína Cséfalvayová	47
VPLYV GLOBÁLNEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA POZÍCIU AMERICKÉHO DOLÁRA AKO SVETOVEJ REZERVNEJ MENY.	
Mgr. Vlastislav Čabo	56
FRANCÚZSKA POLITIKA DECENTRALIZÁCIE AKO PROSTRIEDOK ZAISTENIA REPREZENTÁCIE ZÁUJMOV V OBLASTI MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV	
Ing. Mikuláš Černota	64
SÚČASNÉ PROBLÉMY RIEŠENIA ENVIRONMENTÁLNEJ MIGRÁCIE NA MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI	
Ing. Denis Doročov	69
ZAHRANIČNOOBCHODNÁ POLITIKA RUSKEJ FEDERÁCIE	
Ing. Tomáš Dudáš, PhD.	86
FINANČNÁ KRÍZA – MORÁLNE ALEBO TECHNICKÉ ZLYHANIE?	
Ing. Michal Fabuš	94
INVESTÍCIE, ÁZIA S DÔRAZOM NA TAIWAN	
Ing. Mária Fertaľová	100
VYBRANÉ ASPEKTY ČÍNSKEJ MIGRÁCIE DO KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE	
Ing. Mária Fertaľová	110
POTENCIÁL ČÍNSKO-EURÓPSKEHO PARTNERSTVA	
Ing. Veronika Fodorová - Ing. Marián Dičér, PhD.	120
ENERGETICKÝ DIALÓG EÚ S RUSKOM	
Ing. Veronika Fodorová	130
REFORMA EURÓPSKEJ SUSEDskej POLITIKY AKO ALTERNATÍVA K ÚNAVE Z ROZŠIROVANIA EÚ	

Ing., Mgr. Maria Glavatskich	143
SÚČASNÝ STAV A DYNAMIKA ROZVOJA EKONOMIKY RUSKEJ FEDERÁCIE	
Dr. Hab. prof. Janusz Grabara, PCz.	153
POSITION OF INNOVATION IN POLAND ON EUROPEAN UNION COUNTRIES BACKGROUND	
Ing. Martin Grančay	162
PRÁVNÁ ÚPRAVA EKONOMICKEJ DIMENZIE MEDZINÁRODNÉHO CIVILNÉHO LETECTVA VO SVETE A NA SLOVENSKU	
PhDr. Peter Greguš, CSc.	172
PROBLÉM TZV. „ÁZIJSKÉHO VÝROBNÉHO SPÔSOBU“ V MARXOVEJ A ENGELSOVEJ KONCEPCII HISTORICKÉHO PROCESU A „AZIATSKÝ MARXIZMUS“	
Ing. Martin Grešš, PhD.	179
VÝVOJ VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV EÚ A INDIE V 21. STOROČÍ	
Ing. Martin Grešš, PhD.	187
MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA A JEJ VPLYV NA ROZVOJOVÉ KRAJINY	
Ing. Mária Greššová, PhD.	197
RUSKÁ FEDERÁCIA A ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ	
RNDr. Eva Grmanová, PhD.	205
ANALÝZA EFEKTÍVNOSTI SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH POISŤOVNÍ POMOCOU MODELOV ANALÝZY OBALU DÁT	
Ing. Mária Hajšová, PhD.	215
DOPADY FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA FINANCOVANIE SAMOSPRÁVY	
Ing. Ľubica Harakal'ová	225
DOPADY SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY NA POĽNOHOSPODÁRSTVO EÚ	
Ing. Petra Holzerová	230
DOPADY GLOBÁLNEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA EKONOMIKU SRBSKA	
PhDr. Dagmar Hoscheková, PhD.	239
INTERKULTÚRNY DIALÓG V EURÓPSKOM KONTEXTE	
Ing. Margita Hulmanová	251
VPLYV SVETOVEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA NEZAMESTNANOSŤ MLADÝCH ĽUDÍ V EURÓPSKEJ ÚNII A JEJ IMPLIKÁCIE	

JUDr. Lucia Hurná, PhD.	264
VYBRANÉ ASPEKTY SPOLUPRÁCE V OBLASTI SPRAVODLIVOSTI A VNÚTORNÝCH VECÍ V EÚ	
Ing. Eva Jančíková, PhD.	274
FAKTORING – ALTERNATÍVNE FINANCOVANIE V OBDOBÍ KRÍZY	
Ing. Eva Jančíková, PhD.	282
MIGRÁCIA A TRENDY V REMITENCIÁCH V ROKU 2009	
Ing. Emilie Jašová	292
NAIRU, PHILLIPSOVA KŘIVKA A EKONOMICKÝ CYKLUS V ZEMÍCH VISEGRÁDSKÉ SKUPINY VČETNĚ MOŽNÉHO VÝVOJE DO KONCE ROKU 2010	
prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc. - PhDr. Milan Labuzík, CSc.- Ing. Miroslav Pazdziurko	303
ANALÝZA VÝVOJA BEZPEČNOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE OD ROKU 2004	
JUDr. Ivana Kapronczai	314
SEKUNDÁRNE PRAMENE EURÓPSKEHO PRÁVA	
PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.	322
BUDOVANIE POZNATKOVO ORIENTOVAanej EKONOMIKY V SR- ZÁMERY A REALITA	
prof. PhDr. Ján Koper, PhD.	332
RUSKÉ BEZPEČNOSTNÉ STRATÉGIE A NATO	
Dr. Hab. prof. Helena Kościelniak, PCz.	344
ECONOMIC CRISIS AND FOREIGN INVESTMENTS IN POLAND	
PhDr. Branislav Kováčik, PhD.	353
KRÍZA LEGITIMITY DEMOKRATICKÉHO ŠTÁTU	
PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.	363
HOSPODÁŘSKÁ KRIZE 2008-2009: DOPADY NA EKONOMIKY EU	
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.	373
ŠTÁT V SÚČASNOM MEDZINÁRODNOM SYSTÉME	
assoc. prof. Andrzej Kupich	379
SAŚIEDZKIE PARTNERSTWO W UNII EUROPEJSKIEJ	
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.	387
KAUZALITA A PODMIENENOSŤ MIGRAČNÝCH PROCESOV V SÚČASNEJ EURÓPE	

Ing. Beáta Lipková, PhD.	396
PROCES HARMONIZÁCIE DANÍ V EURÓPSKEJ ÚNII	
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.	404
SÚČASNÁ SVETOVÁ KRÍZA A ÚLOHA VEĽMOCÍ	
Ing. Veronika Littvová	408
KULTÚRNE ODLIŠNOSTI A PROCES OHODNOCOVANIA	
Ing. Zuzana Littvová, PhD.	416
INTERKULTÚRNE OSOBITOSTI OBCHODNÝCH ROKOVANÍ V POISTNEJ PRAXI	
V. N. Livšic	424
СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ ХАРАКТЕРА СОВРЕМЕННОГО КРИЗИСА В РОССИИ.	
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.	430
VYBRANÉ GENERÁTORY DYNAMIZÁCIE ROZVOJA SVETOVEJ EKONOMIKY PO JEJ KRÍZOVOM ÚTLME	
Ing. Et Ing. Florian Margan	439
SOME ASPECTS OF THE FINANCIAL ECONOMIC CRISIS IN THE WORLD WITH A SHORT TOUR OF THE PAST	
Ing. Eva Marhoulová, PhD.	451
BUDOUCNOST ZNALOSTNÍ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU	
Ing. Andrej Markovič - Ing. Miloš Ondrušek, PhD.	461
VPLYV SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA MEDZINÁRODNÚ MOBILITU PRACOVNÝCH SÍL (FENOMÉN REVERZNEJ MIGRÁCIE)	
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.	472
VÝCHODISKÁ EKONOMICKEJ PARADIGMY A JEJ HODNOTOVÉ A CIVILIZAČNÉ ASPEKTY	
JUDr. Halina Martyniv, PhD.	477
KOMPARÁCIA PRÁVNEJ ÚPRAVY DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA NA PÔDE SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCIE A NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
JUDr. Halina Martyniv, PhD.	483
VYBRANÉ ASPEKTY HARMONIZÁCIE PRÁVNEJ ÚPRAVY AUTORSKÉHO PRÁVA V RÁMCI EURÓPSKEHO SPOLOČENSTVA	
Mgr. Boris Mattoš	488
INŠTITÚCIE EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE LISABONSKEJ ZMLUVY	
Ing. Lukáš Melecký	496
STRUKTURÁLNI UKAZATELE EU A MOŽNOSTI JEJICH VYUŽITÍ V RÁMCI HODNOCENÍ REGIONÁLNI KONKURENCESCHOPNOSTI VYBRANÝCH ZEMÍ EU15	

Ing. Lucia Mojžišová, PhD.	514
SVETOVÝ KLIMATICKÝ SUMIT V KODANI A PRÍSTUP SLOVENSKA KU KLIMATICKÝM OTÁZKAM	
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	523
VZŤAH MEDZINÁRODNÉHO A EURÓPSKEHO PRÁVA	
Ing. Boris Navrátil, CSc.	528
ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ EU V PODMÍNKÁCH GLOBÁLNÍ KRIZE	
doc. Ing. Ingeborg Němcová, CSc.	537
DOPADY PRVNÍHO ROKU SVĚTOVÉ KRIZE VE STŘEDNÍ EVROPĚ	
Ing. Veronika Novosadová	549
ENERGETICKÁ BEZPEČNOST SLOVENSKEJ REPUBLIKY A EÚ	
PhDr. Erik Pajtinka, PhD.	562
TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ FORMOVANIA VEREJNEJ DIPLOMACIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.	568
PRÁVNÍ RÁMEC POSTAVENÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN A MIGRAČNÍ POLITIKA V ČESKÉ REPUBLICE	
RNDr. Janka Pásztorová, PhD.	577
PERSPEKTÍVY VÝVOJA AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE	
doc. PhDr. René Pawera, PhD.	584
VÝVOJ KONCEPCIE EÚ PRI RIEŠENÍ ZAHRANIČNÝCH A BEZPEČNOSTNÝCH KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ A PROBLÉMOV	
PhDr. Oľga Plávková, CSc.	593
REFLEXIA VÝVOJA NA SLOVENSKU PO NOVEMBRI 1989 V KONTEXTE PROBLÉMOV GLOBALIZUJÚCEHO SA SVETA (EURÓPSKYCH TRENDOV 21. STOROČIA)	
PhDr. Hana Pravdová, PhD.	605
AKTUÁLNE PROBLÉMY MASOVEJ KOMUNIKÁCIE	
Ing. Paula Puškárová	614
NÁKLADY EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE SÚČASNEJ HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY	
Mgr. Klaudia Pytel'ová	626
OBCHODOVANIE S ĽUĎMI AKO ZÁVAŽNÝ PROBLÉM VZNIKAJÚCI V SÚVISLOSTI S MIGRÁCIOU	

Mgr. Klaudia Pytel'ová	634
MEDZINÁRODNOPRÁVNÁ ÚPRAVA OBČIANSTVA, OBČIANSTVO EÚ, A S TÝM SPOJENÁ SLOBODA POHYBU A POBYTU	
Mgr. Ivana Raslavská, PhD.	641
PODPORA SOCIOEKONOMICKÉHO ROZVOJA VIDIEKA V AFRIKE PROSTREDNÍCTVOM ROZVOJA KOMUNITNEJ PARTICIPÁCIE	
Ing. Peter Reťkovský	649
SLOVENSKÁ REPUBLIKA V KONTEXTE MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE OBYVATEĽSTVA	
Ing. Peter Rusiňák	663
MALÉ SLOVENSKO VO VEĽKEJ ÚNII?	
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.	671
K PROBLEMATIKE SOCIÁLNEHO PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE	
doc. Mykola Sidak, PhD.	680
LEGAL BASES OF CENTRAL BANKS ACTIVITY IN EAST EUROPEAN COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS	
Mgr. Svyatoslav Sidak	689
INTERNATIONAL CURRENCY MARKET: THE PROSPECTS OF DOLLAR AS THE WORLD CURRENCY	
doc. Ing. Juraj Sipko, PhD.	695
SVETOVÁ FINANČNÁ KRÍZA A JEJ DÔSLEDKY V SVETOVEJ A SLOVENSKEJ EKONOMIKE	
PhDr. Zuzana Slušná, PhD.	702
ČLOVEK KONZUMNÝ V KULTÚRNOM SUPERMARKETE	
doc. PhDr. Karol Sorby, CSc.	709
HLAVNÉ PROBLÉMY IRACKEJ VLÁDY V SÚČASNOM OBDOBÍ	
JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D. - Ing. Bc. Jitka Slováková	716
TERORISMUS JAKO PRODUKT POLITICKÉHO EXTREMISMU A PRVEK DESTABILIZACE VNITRŇNÍ BEZPEČNOSTI STÁTU	
Ing. Soňa Svoreňová	723
DOPAD FINANČNEJ KRÍZY NA POSTAVENIE ŽIEN V SPOLOČNOSTI	
Ing. Soňa Svoreňová	728
DOPAD PLYNOVEJ KRÍZY NA BILATERÁLNE VZŤAHY RUSKA A SLOVENSKA	
Ing. Nóra Szikorová	734
STRATEGICKÝ PRÍSTUP ČÍNY K AFRIKE A JEHO EKONOMICKÉ IMPLIKÁCIE	

Ing. Michal Ščepán	748
ORGANIZAČNÉ OTÁZKY BILATERÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	755
O BEZPEČNOSTNÝCH DÔSLEDKOCH A SÚVISLOSTIACH GLOBÁLNEJ KRÍZY ZAČIATKU 21. STOROČIA	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	763
VYTVÁRANIE MULTIPOLÁRNEHO USPORIADANIA MOCI VO SVETE NA ZAČIATKU 21. STOROČIA	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	774
O BEZPEČNOSTNEJ POLITIKE INDIE NA ZAČIATKU 21. STOROČIA	
doc. RSDr. Luboš Štancl, CSc.	782
EKONOMICKÉ ASPEKTY REVITALIZACE VOJENSKÉHO POTENCIÁLU RUSKÉ FEDERACE A JEJÍ BEZPEČNOSTNÍ SOUVISLOSTI NA POČÁTKU XXI. STOLETÍ	
PhDr. Radoslav Štefančík, MPol.	798
MIGRAČNÁ POLITIKA V NEMECKU V KONTEXTE VOLIEB DO SPOLKOVÉHO SNEMU 2009	
Ing. Michaela Štefančíková	808
(NE)BEZPEČNOSŤ VYBRANÉ ASPEKTY POSTKONFLIKTNEJ REKONŠTRUKCIE KOSOVA	
Ing. Michaela Štefančíková - Ing. Michal Ščepán	819
ZHODNOTENIE ZÁVISLOSTI SLOVENSKEJ REPUBLIKY NA ENERGETICKÝCH ZDROJOCH RUSKEJ FEDERÁCIE	
Ing. Gabriela Švejdová	832
NOVÉ TRENDY MARKETINGOVÉ KOMUNIKACE	
Lubomír Tokár, PhD.	840
PREHLBOVANIE BEZPEČNOSTI AKO NEJEDNOZNAČNÝ KONCEPT	
JUDr. Tatiana Tökölyová	851
KULTÚRA – FAKTOR ROZVOJA A STABILITY V EURÓPSKOM PRIESTORE	
Ing. Martin Turčan	857
VPLYV GLOBÁLNEJ FINANČNEJ KRÍZY NA POSTAVENIE NADNÁRODNÝCH KORPORÁCIÍ V IT ODVETVÍ	
Ing. Mária Turčanová	868
KRÁTKODOBÉ A DLHODOBÉ OPATRENIA PROTI GLOBÁLNEJ FINANČNEJ KRÍZE	
Ing. Tomáš Verner - prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.	875
JE EKONOMICKÁ SVOBODA ZEMÍ DOSTATEČNÝM UKAZATELEM JEJICH PROSPERITY?	

Mgr. Radim Vičar	888
GLOBALIZACE A BEZPEČNOST – TEORETICKÁ VÝCHODISKA A AKTUÁLNÍ OTÁZKY	
PaedDr. Emília Vokálová, CSc.	895
STANOVISKÁ SVÄTEJ STOLICE K FENOMÉNU MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE	
Ing. Richard Woltemar, PhD.	902
PROJEKTY PLYNOVODOV NORD STREAM A SOUTH STREAM	
doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.	909
ÚSKALIA „PETIČNEJ DEMOKRACIE“ V ZMYSLE LISABONSKEJ ZMLUVY	
Ing. Sylvia Zelmanová	914
SVETOVÁ FINANČNÁ KRÍZA A JEJ DOPADY NA ODVOD CLA V SR DO ROZPOČTU ES	

Ing. Ľubomír Billy

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

DOPADY MIGRAČNÝCH POHYBOV NA DOTKNUTÉ KRAJINY¹

lubomir.billy@euba.sk

Abstrakt

Autor v príspevku analyzuje dopady migračných pohybov na dotknuté krajiny. V prvej časti rozoberá vplyv migrácie na krajinu pôvodu, dopady na príjem domácností, sociálne a kultúrne efekty. V druhej časti sa autor venuje cieľovým krajinám migrantov, vplyvu migrantov na trh práce a postoj majoritnej populácie k imigrantom. Autor správu doplnil o najnovšie migračné trendy a o vplyve globálnej hospodárskej krízy na migračné pohyby a remitencie.

Kľúčové slová: krajina pôvodu, cieľová krajina, svetová hospodárska kríza, remitencie, migračné trendy, opačná migrácia

Abstract

Author analyses in the article impacts of migration movements on concerned countries. In the first part author goes through influence of migration on country of origin, impacts on household incomes, social and cultural effects. In the second part author processes destination countries of migrants, influence of immigration on labour market and attitude of majority population to immigrants. Author completes the article with the newest migration trends and with influence of global crisis on migration movements and remittances.

Key words: country of origin, destination country, global economic crisis, remittances, migration trends, reverse migration

1. Dopady migračných pohybov na krajiny pôvodu

V mieste pôvodu, teda krajiny, z ktorej emigrant pochádza, sa dopady emigrácie jej obyvateľov prejavujú v príjme domácností, spotrebe, na vzdelaní, v zdravotnej starostlivosti a taktiež na širších kultúrnych a sociálnych procesoch. Tieto dopady sú podľa zistení prevažne priaznivé, aj keď je potrebný hlbší výskum dopadov emigrácie na straty domácností.

Povaha a rozsah dopadov migrácie závisí od toho, kto a kam emigruje a v akom kontakte ostáva s domovskou krajinou. Pravidlom ostáva, že z krajín emigruje v priemere maximálne 1-2 % obyvateľstva. No vo svete sa nájdu aj krajiny, v ktorých emigrácia obyvateľstva dosahuje vysoké čísla, predovšetkým v Karibskej oblasti. Krajiny ako Antigua, Barbuda, Grenada, Svätý Kitt alebo Nevis majú okolo 40 % obyvateľstva emigrovaného vo

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0826/08– Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov)

svete. Tým sa dopad migrácie na krajinu pôvodu ešte viac prehľbuje. Aj keď sa diskusia o migrácii častokrát zameriava na rozvojové krajiny, výskumy a čísla dokazujú, že miera migrácie z rozvojových krajín je jedna z najnižších zo skupín krajín. V mnohých rozvojových krajinách sa vďaka migrácii zlepšuje postavenie celých rodín. Mnohokrát je hlavným cieľom emigrácie jednotlivca ani nie tak jeho osobný prospech, ale posielanie remitencií a podpora rodiny.

Zaujímavosťou pri sledovaní posielania remitencií z hľadiska pohlavia je, že väčšiu sumu v celkovom vyjadrení posielajú domov ženy, a to v pravidelných intervaloch, i keď pri nižšom mzdovom ohodnotení ide mnohokrát o menšie sumy než remitencie posielané mužskou časťou populácie. Remitencie neslúžia len na prežitie ostatných členov rodiny, ktorí ostali v krajine pôvodu, môžu byť motorom k investičnej aktivite a začatiu podnikania. Výskumy preukázali, že rodiny s emigrantom si častejšie zakladajú podnikanie a majú väčší sklon k investovaniu. Okrem toho remitencie môžu napomôcť aj k miestnemu rozvoju, keď sú prostriedky využívané napríklad na stavbu domov alebo na rozšírenie a expandovanie firiem.²

Príklad z Kene – ako môžu mobily znížiť náklady na prevod peňazí

Nielen celkovo pre rozvojové krajiny sú náklady na získanie remitencií vysoké, náklady sa ešte viac zvyšujú, ak je nutné peniaze poselať do vidieckych oblastí. Príjemcovia tak musia zväčša precestovať veľké vzdialenosti do väčších regionálnych alebo hlavných miest, aby sa tak mohli dostať k poslaným peňažným prostriedkom. Remitencie bývajú posielané cez prostredníka, sprostredkovateľa, ktorý si za tieto služby zaúčtuje svoju províziu. No tomuto komplikovanému a zbytočne predraženému posielaniu remitencií by už mohlo byť čoskoro koniec. Znížiť náklady a zjednodušiť celý proces v budúcnosti sa bude dať vďaka rýchlemu rozšíreniu technológii mobilných operátorov aj v chudobnejších krajinách sveta, príkladom môže byť Keňa. Líder na trhu mobilných operátorov v Keni, firma Safaricom, sa spojila s donormi pre zavedenie systému M-Pesa (Mobile-cash) v roku 2007. Systém funguje na princípe vloženia peňazí na účet a poslaní peňazí druhému vlastníkovi mobilu v Keni, za asistencie M-Pesa agentov, pracovníkov mobilného operátora. Transfery tak môžu byť prevádzané namiesto dvoch dní, ktoré zabrala cesta napríklad z Nairobi na sever krajiny za pár minút prostredníctvom stlačenia kláves na mobile a s nákladmi menšími ako jeden dolár. Od spustenia pilotného programu ho už využíva 17 % kenžskej populácie, čo predstavuje viac ako 6 miliónov obyvateľov. Do polovice roka 2008 objem poslaných peňazí predstavoval 8 % HDP Kene, ktoré sa prevádzali najmä v menších sumách.³

Prístup k zdravotnej starostlivosti môže byť tiež jeden z motivujúcich faktorov k emigrácii. Emigrácia do rozvinutej krajiny môže priniesť imigrantovi lepší prístup k zdravotnej starostlivosti a k ďalším faktorom súvisiacim so zdravím ako sú pitná voda, hygiena, lepšie informácie a v neposlednom rade vyššie príjmy. Výskum potvrdil, že migranti majú zdravšie deti, než keby neemigrovali. Vzdelanie je tiež jedným z kľúčových faktorov pre migranta. Okrem toho, že zvyšuje jeho možnosť uplatniť sa na trhu práce, prináša možnosť vyššieho príjmu a lepšieho sociálneho začlenenie sa. Vzdelanie tak vďaka jazyku, nadobudnutým technickým a sociálnym zručnostiam pomáha pri integrácii. Častokrát vedie rodiny k emigrácii túžba zabezpečiť lepšie vzdelanie pre svoje deti. V posledných rokoch je emigrácia za účelom lepšieho vzdelania, školská migrácia, na vzostupe. Okrem toho sa môže

---

² UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s.71-76

³ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 74

objem výdavkov na vzdelanie zvýšiť pri devalvácii národnej meny. Príkladom môže byť znehodnotenie filipínskeho menového kurzu počas Ázijskej krízy, počas ktorej sa zvýšili remitencie od filipínskych migrantov (z pohľadu migrantov znehodnotenie meny zvýšilo relatívnu cenu ich vlastnej spotreby v cieľovej krajine v porovnaní so spotrebou v ich domovskej krajine) - to viedlo k zvýšenej dochádzke detí do školy, znížila sa detská práca a zvýšili sa výdavky na vzdelanie v domácnostiach emigrantov. V ďalšej krajine, Salvádore, sa odhaduje, že remitencie znižujú pravdepodobnosť, že dieťa nechá štúdium, a to až 10-násobne. Dôvodom vplyvu remitiencií na školské výdavky je, že väčšina migrantov si sama určí za podmienku posielania finančných prostriedkov školskú dochádzku členov rodiny. Napríklad v Mexiku z chudobnejších rodín navštevujú deti školu viac v rodinách s emigrantom, okrem toho sa tento podiel zvyšuje, ak má matka nízke vzdelanie.

Dopad migrácie na zdravotný stav členov rodiny emigranta je ešte stále málo preskúmaný. No pozitívne efekty sa prejavujú vďaka lepšiemu prístupu k zdravotnej starostlivosti a taktiež lepšej hygiene domácností. Zo sledovania vo svete (napríklad v Mexiku a na Srí Lanke) vyplýva, že v rodinách emigrantov je vyššia váha narodených detí, ako aj nižšia detská úmrtnosť. Problémom však pri migrácii ostáva absencia jedného z rodičov.⁴

Vplyv indexu HDI na migráciu

Podľa správy UNDP existuje veľký rozdiel v indexe HDI medzi migrantmi a tými, čo sa rozhodnú zostať doma. V priemere migranti do krajín OECD majú HDI index vyšší o 24 percent než tí, ktorí sa rozhodli neemigrovať. Vyšší HDI index však nebol vykázaný iba u migrantov, ktorí emigrovali do zahraničia, ale aj u migrantov v rámci krajiny. Napríklad u vnútorných migrantov v Guinei bol HDI index vyšší o 24 percent než u tých, ktorí ostali na pôvodnom mieste, čo bolo len o percento menej oproti tým, ktorí emigrovali do niektorej z krajín OECD.⁵

No aj v tomto skúmaní sa objavili výnimky, pri ktorých sa pri vnútornej migrácii ešte zhoršili ich životné podmienky, a to v Zambii a Guetamale, kde sa pod tento stav podpísalo násilné presídlenie časti obyvateľstva v Guetamale a extrémna chudoba v Zambii.⁶

Všeobecným záverom tohto pozorovania je, že migranti migráciou, či už vnútornou alebo vonkajšou, *získavajú*.

2. Dopady na cieľové krajiny

Demografické trendy

Počas nasledujúcich štyroch dekád je prognózovaný rast obyvateľstva o jednu tretinu. Prakticky celkový rast obyvateľstva sa uskutoční v rozvojovom svete. Predovšetkým v Afrike sa má počet obyvateľov zdvojnásobiť, najväčší úbytok čaká krajiny ako Nemecko, Rusko, Južná Kórea a Japonsko. Súčasný trend úbytku obyvateľstva v rozvinutých krajinách a prírastok v Afrike, tak bude pokračovať. Najväčší problém predstavuje starnutie obyvateľstva. Všetky kontinenty s výnimkou Afriky budú mať väčšinu obyvateľstva

---

⁴ WORLD BANK: Global economic prospects – Economic implications of remittances and migration, World bank, 2006, ISBN: 08213-6344-1, s.34

⁵ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 83

⁶ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 74

v poproduktívnom veku. Ďalej tak bude pokračovať trend označovaný ako „demografický prechod“⁷, ktorý znamená zníženie pôrodnosti a predlžovanie života. V roku 2050 bude priemerný vek v rozvinutých krajinách 45 rokov oproti 38-tim rokom v krajinách tretieho sveta. Pre rozvinutý svet to znamená, že v roku 2050 sa očakáva, že na 100 pracujúcich ľudí bude pripadať 71 nepracujúcich (obyvateľov v predproduktívnom a poproduktívnom veku), výrazne vyšší pomer než je tomu v dnešnej dobe keď je pomer – na 100 pracujúcich 49 nepracujúcich. Tento pomer dosahuje ešte horšie výsledky, ak by sa krajiny uzavreli pred akoukoľvek migráciou. Vtedy by na 100 pracujúcich obyvateľov pripadalo až 78 nepracujúcich. Práve tu by sa krajinám začali objavovať nedostatky vo financovaní zdravotnej starostlivosti detí a staršieho obyvateľstva. Tieto odhady demografických trendov sami napovedajú k uvoľňovaniu bariér pri vstupe migrantov do krajín rozvinutého sveta. No samotný príchod migrantov neznamená zastavenie starnutia obyvateľstva, keďže v budúcnosti pravdepodobne všetky krajiny postihne demografický prechod, migranti budú sami starnúť. Ale dostávame sa do obdobia, kedy bude migrácia prospešná nielen pre samotných migrantov, ale priam nevyhnutná pre cieľové krajiny.⁸

Migrácia má výrazné dopady aj na cieľové krajiny migrantov. Vo svete podiel imigrantov v krajinách priemerne dosahuje 1-2 %. Pri bližšom pohľade sa ale čísla v jednotlivých krajinách či oblastiach výrazne líšia. V Oceánii tvoria migranti 16 %, v Severnej Amerike 13 %, v Európe 8 % obyvateľstva. Absolútne najvyššie čísla imigrantov dosahujú v Katare (63%), nasledujú Spojené Arabské Emiráty (56%), Kuvajt (47%) či Hong-Kong (40%). Dopady na tieto krajiny sú zásadné nielen na ekonomiku, ale aj pre spoločnosť a v posledných rokoch sa téma migrácie stáva dôležitou témou politického boja pred voľbami.

Vplyv migrácie na obchod

Už dlhšiu dobu prebieha diskusia o vzťahu migrácia a obchod a či sú vzájomnými substitútmi. Napríklad pri podpise zmluvy o NAFTA bol jedným z argumentov, že vzájomný obchod nahradí migráciu a obyvatelia Mexika tak nebudú motivovaní k emigrácii. Podobne, napríklad pri podpore imigrácie nízko kvalifikovaných pracovníkov z chudobnej krajiny do rozvinutej krajiny to pomáha rozvinutej krajine, ktorá je tak schopná naďalej produkovať výrobky za konkurencieschopné ceny. Najvyššie príjmy z exportu dosahujú rozvinuté krajiny v odvetviach ako poľnohospodárstvo, výroba odevov, služby a podobne – teda v odvetviach náročných na lacnú pracovnú silu. Zmena v komparatívnych výhodách má len mierny vplyv na pohyb tovaru, ale migrácia predsa len ovplyvňuje obchod cez rôzne postupy, ktoré zvyšujú alebo znižujú obchod.

Ďalší aspekt, ktorý sa prejavuje v súčasnej hospodárskej kríze je, že sa zvyšuje podiel kvalifikovaných migrantov viac ako v posledných rokoch. Veľké množstvo z nich si tak môže nájsť prácu, ktorá nesúvisí s obchodom, napríklad ako doktori a sestričky. To sa prejaví v poklese cien neobchodovateľného tovaru rýchlejšie než obchodovateľného tovaru. Tak príde k relatívnemu posunu k neobchodovateľnému tovaru a k poklesu dopytu po obchodovateľnom tovare. Celkove tak vyšší podiel kvalifikovanej pracovnej sily verzus nekvalifikovanej zapríčiňuje zmeny v obchodných tokoch.

---

⁷ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 43

⁸ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 43-44

Po tretie, nárast remitencií poskytuje príležitosť pre rozvojové krajiny importovať viac a exportovať menej, keď ich súčasná platobná bilancia sa zvýši o objem remitencií. Výsledkom je, že celkový dovoz do rozvojových krajín by mal v roku 2025 vzrásť o 58 miliárd dolárov, celkový export by sa mal znížiť o 40 miliárd dolárov. Zmena v remitenciách smeruje k zhodnoteniu reálneho výmenného kurzu a k strate v relatívnej exportnej konkurencii. Záverom teda je, že zmeny v komparatívnych výhodách zapríčinené migráciou vedú k obchodnej výmene. Aj keď sa nedá tvrdiť, že migrácia a obchod sa navzájom substituujú, pretože migrácia má viac ekonomických efektov, ktoré znižujú alebo zvyšujú obchod.⁹

Celkové dopady migrácie

Samotná ekonomická teória potvrdzuje, že existuje celkový úžitok z mobility, keďže pri migrácii podobne ako je to v medzinárodnom obchode, napomáha migrácia špecializovať sa na ich vzájomné výhody. Aj keď väčšia miera úžitku z migrácie je na strane migranta, dopad migrácie je výrazný aj v cieľových krajinách. Podľa správy UNDP, ktorá sledovala dopady migračných pohybov na 14 krajín OECD a 74 krajín pôvodu migrantov, migrácia zvyšuje zamestnanosť, a to bez toho aby sa zvýšil crowding-out efekt zamestnania domáceho obyvateľstva, ďalším pozitívom je aj následná reakcia prílevu investícií. Ďalšími závermi správy UNDP je aj fakt, že rast obyvateľstva prírastkom imigrantov zvyšuje reálne HDP per capita v krátkom období o 1 %. Ako vhodný príklad v tomto prípade môžu slúžiť Veľká Británia a Írsko, ktoré od roku 2004, keď otvorili svoj trh práce pre nové členské krajiny Európskej únie, prilákali veľké množstvo migrantov z týchto krajín, vďaka ktorým sa ich HDP zvýšil v rozmedzí 0,5 – 1,5 %. Ešte výraznejší nárast HDP vďaka príchodu imigrantov bol zaznamenaný v krajinách GCC (Gulf cooperation countries).¹⁰

Ďalším pozitívnym efektom migrácie na cieľové krajiny je nárast inovácii a výskumu, ktoré rastú aj vďaka príchodu vedcov a študentov z cudziny. Na ilustráciu sú vhodné údaje z rokov 1950-2000 zo Spojených štátov amerických, ktoré dokazujú, ako príchod kvalifikovaných pracovníkov a študentov zvýšil objem inovácií, keď pri náraste ich počtu o 1,3 % sa zvýšil počet patentov na hlavu v USA o 15 %, bez toho že by boli negatívne ovplyvnené výstupy domácich pracovníkov vo vede a výskume. Celkovo krajiny, ktoré majú špeciálne programy na pritiahnutie kvalifikovaných migrantov dosahujú excelentné výsledky vo vede a výskume. Napríklad USA lákajú študentov na svoje kvalitné vysoké školy, patriace medzi svetovú špičku, lákavá pre nich je aj vedecká infraštruktúra a pravidlá na udeľovanie patentov. V Írsku a vo Veľkej Británii počet imigrantov s vysokoškolským vzdelaním presahuje 30 %, v krajinách ako Poľsko, Rakúsko a Taliansko je to 15 %. Vo všeobecnosti je možné potvrdiť, že krajiny s uvoľnenejším vstupným režimom pre dlhší pobyt sú v priťahovaní imigrantov úspešnejšie. Tieto úvahy viedli k myšlienke zavedenia „modrých kariet“ pre povolenie na zamestnanie, ktoré už získalo podporu Európskeho parlamentu a Európskej rady. Singapur a Hong-Kong majú presne stanovené postupy na získavanie kvalifikovaných pracovníkov. Táto politiku zahŕňa systém od povolenie pre imigranta priviesť si do krajiny svoju rodinu až po získanie trvalého povolenia na pobyt.¹¹

---

⁹ WORLD BANK: Global economic prospects – Economic implications of remittances and migration, World bank, 2006, ISBN: 08213-6344-1, s.38

¹⁰ Patria sem Saudská Arábia, Bahrajn, Kuvajt, Katar, Omán,

¹¹ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 85-87

Programy na získavanie kvalifikovaných pracovníkov sa môžu riešiť aj cez bodové systémy, ktorý je prepojený na testy na pracovných trhoch alebo na požiadavky zamestnávateľov. Tento jednoduchý systém sa využíva v Austrálii, kde sa využíva na zaplnenie voľných pracovných miest na trhu práce na krátky časový horizont.

Migračné pohyby sa prejavujú aj v náraste urbanizácie, či už ide o vnútornú alebo vonkajšiu migráciu. Väčšie mestá, do ktorých prichádzajú migranti pre lepšie pracovné uplatnenie, nie sú na tento nárast pripravené, čo má za následok pokles občianskeho vybavenia a nižšiu kvalitu miestnych služieb. Tento jav je možné spozorovať v mestách ako Kalkata, Lagos, kde imigranti ostali na periférii mesta. Mestá sa tak začínajú deliť na bohaté časti s vysokou životnou úrovňou a na miesta s vysokou kriminalitou a klesajúcim životným štandardom. No vo svete je možné nájsť aj pozitívny príklad migrácie na urbanizáciu miest – v Južnej Kóreii migrácia prispela k vytvoreniu centier kreativity a pozitívnemu posunu. Ďalším príkladom nezvládnutej situácie rastúcej migrácie a následnej urbanizácie je Bombaj. Aj napriek snahe znížiť príchod nových obyvateľov, tí motivovaní ekonomickými príležitosťami, zvýšili počet obyvateľstva dvojnásobne. V takýchto prípadoch sa v miestach s obmedzenou rozlohou zvýši povolený „Floor index space (FSI)“ na určitý čas s cieľom pojať nárast obyvateľstva ako napríklad na Manhattane, v Singapure, Hongkongu a dočasne obmedziť príchod ďalšieho obyvateľstva.

Dopady migračných pohybov na cieľové krajiny sa vyjadrujú aj cez dopady na štátny rozpočet. Politické strany zo širokého spektra častokrát argumentujú, že migrácia zaťažuje štátne výdavky a zároveň to má negatívny vplyv na sociálne zabezpečenie. Ešte z údajov Európskeho sociálneho výskumu z roku 2002 vyplynulo, že viac ako 50 % obyvateľstva v členských krajinách OECD je presvedčených, že migranti patria k čistým príjmom štátnej pomoci. Tento názor sa prejavil najmä o skupín starších občanov, nezamestnaných a skupiny s nižším vzdelaním a v krajinách ako Maďarsko, Slovenská republika, Česká republika a Grécko. Aj v tomto prípade je možné tento názor vyvrátiť príkladom z USA, ktorý poukazuje na to, že síce prvá generácia zaťažuje štátny rozpočet nákladmi, ďalšie generácie migrantov už štátu prinášajú veľké fiškálne prebytky.

Po teroristických útokoch z 11.9.2001 sa kompetentné orgány začali viac zaujímať o cezhraničné prúdenie finančných prostriedkov od imigrantov, s cieľom zabrániť alebo aspoň znížiť financovanie terorizmu. Popritom sa však začali skúmať aj lepší obraz o pohybe remitencií. Experti tak mohli získať lepší obraz, ako remitencie ovplyvňujú chod krajín. Záverom je, že vďaka remitenciám sa do rozvojových krajín pošle viac peňazí, než je vyčlenená svetová rozvojová pomoc. Len napríklad India tak ročne získava okolo 52 miliárd dolárov, čo pre ňu predstavuje väčší príjem než zahraničné investície.

Vnímanie migrantov, postoj majoritnej populácie k imigrantom

Migrácia je kontroverznou témou vo väčšine krajín rozvinutého sveta. I keď v minulosti sa mnohé krajiny vyznačovali tolerantným prístupom k imigrácii, dopady krízy zmenili aj prístup krajín s pozitívnym postojom k imigrantom. Problém migrácie vystupuje do popredia hlavne v krajinách, ktoré sa vyznačujú homogenitou. Najčastejšie sa vyskytujú tri typy obáv majoritnej populácie vo vzťahu k imigrantom, sú to socio-ekonomické faktory, bezpečnosť a kriminalita a kultúrne faktory. Problém bezpečnosti sa často dáva do súvislosti vo vzťahu imigrácia a kriminalita, čo sa často používané v debate o migrácii. Podľa European Social Survey – 70 % respondentov je toho názoru, že imigranti zvyšujú kriminalitu. Až 85 % respondentov tento názor reprezentovalo v Nemecku, Nórsku a Českej republike.

I keď sa v správe nespomína konkrétne Slovenská republika, aj u nás prebehol podobný prieskum, posledný v roku 2005. S narastajúcim počtom imigrantov v našej krajine sa postupne mení aj postoj majoritnej časti obyvateľstva, žiaľ, skôr negatívne. Okrem mediálnych správ o prejavoch rasizmu a xenofóbie a intolerancie, ktoré sa nevyskutujú len u malej časti obyvateľstva, ale sú stále častejším prejavom aj bežných občanov či predstaviteľov štátnej správy. Z prieskumu vykonaného UNHCR a agentúrou FOCUS pre Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov na Slovensku v rokoch 1998, 2001 a 2005) vyplýva, že sa len veľmi pomaly mení postoj obyvateľstva k imigrantom. Okrem toho čoraz väčší počet si asocjuje pojem imigrant s kriminalitou. I keď je badať pozitívny obrat v názoroch na pomoc imigrantom, stále existuje vysoký počet ľudí, ktorí súhlasia s názorom, že imigranti berú prácu občanom Slovenskej republiky, či prispievajú k rastu kriminality.¹²

Z prieskumu Eurobarometer vyplýva, že len 12 % slovenských občanov si myslí, že “imigranti sú výrazným prínosom pre krajinu”, čím týmto názorom patrí na absolútne koniec rebríčka vnímania imigrantov v krajinách Európskej únie. Za hlavné príčiny postoja Slovákov sa môžu považovať hlavne izolácia v uplynulých desaťročiach, keď občania SR neprichádzali do kontaktu s cudzincami, ďalej mediálne informácie, ktoré často svojim informovaním vytvárajú obraz imigrant – problémy. Okrem toho ani politickí predstavitelia nevenujú dostatočnú pozornosť problému imigrácie a zlepšovaniu informovanosti občanov. Taktiež na Slovensku chýba koordinovaná a prepracovaná integračná politika. Od roku 2005 síce existuje imigračná politika, no tej sa venuje len malá pozornosť. Aktivity a projekty v rámci nej sú polarizované, čiastočné, okrem toho rieši len problému imigrácie, pričom nemyslí na problém emigrácie občanov.¹³

3. Migrácia a remitencie v čase krízy

Celý svet dnes trpí dôsledkami najväčšej finančnej a hospodárskej krízy od čias druhej svetovej vojny. Podľa najnovších údajov by mala svetová ekonomika klesnúť o 1 %, čo bude znamenať prvý pokles v outpute za posledných 60 rokov. Tento pokles postihne aj rozvinuté krajiny sveta, u ktorých sa očakáva pokles o 4 percentá. Prvotný optimizmus, že rozvojové krajiny nebudú postihnuté dôsledkami krízy, sa s najväčšou pravdepodobnosťou nenaplní, okrem toho, v mnohých z nich sa kríza prejaví veľmi výrazne. Africké štáty bojujú s poklesom cien komodít, s chýbajúcou kapitálovou likviditou, neistými príjmami v rámci rozvojovej pomoci. Kým Čína a India zaznamenajú skôr spomalenie vysokého rastu v posledných rokoch, Brazíliu a Ruskú federáciu čaká prepád ekonomiky.

Finančná kríza sa rýchlo prejavila aj na trhoch práce krajín OECD, kde sa úroveň nezamestnanosti pre rok 2009 odhaduje na úrovni 8,4 %. V USA už miera nezamestnanosti dosiahla 10 %, najvyššiu úroveň za posledných 26 rokov. V Španielsku už v apríli 2009 dosiahla nezamestnanosť 15 %, z toho 28 % tvorili migranti. Kríza zasiahla práve krajiny s najväčším počtom migrantov. Netýka sa to len krajín OECD, ale aj oblastí Zálivu, Východnej Ázie a Južnej Afriky.

Práve kríza najviac postihuje migrantov. Tak ako krajiny priťahujú migrantov v čase nedostatku pracovnej sily na trhu práce, v čase krízy sú práve oni prví prepustení. Práve migranti sa tak stávajú najzraniteľnejšou skupinou v čase recesie. Imigranti majú oproti

---

¹² Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti, Výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2004, s.51-53

¹³ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti, Výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2004, s.51-53

domácomu obyvateľstvu nižšie vzdelanie, menšie pracovné skúsenosti a pracujú v oblastiach citlivých na konjunkturálne zmeny ako strojárstvo, výstavba, hotely a reštaurácie – sektory, ktoré zamestnávajú v niektorých krajinách viac ako 40 % migrantov.

Kríza taktiež ovplyvňuje správanie migrantov v čase recesie po strate zamestnania. Migrantom býva ponúkaná možnosť vrátiť sa domov (v Českej republike aj za finančnej podpory zo strany štátu vo výške 500 eur), musia čeliť prísnejším migračným pravidlám pobytu. Krajiny tiež siahajú po obmedzení počtu nielen nízko kvalifikovaných, ale v niektorých prípadoch aj kvalifikovanej pracovnej sily. V USA sa tak udialo obmedzením najímania migrantov firmami, ktorým bola poskytnutá štátna pomoc, Malajzia odvolala 55 000 udelených víz pre migrantov z Bangladéšu, s cieľom uprednostniť domáce obyvateľstvo.¹⁴

Najnovšie údaje o remitenciách zo Svetovej banky¹⁵ poskytujú informácie o tom, že objem remitencií dosiahol v roku 2008 objem 338 miliárd dolárov, čo bolo o desať miliárd viac, než sa pôvodne očakávalo. Podľa mesačných a štvrťročných odhadov centrálnych bánk a Svetovej banky by objem remitencií v roku 2009 mal dosiahnuť 317 miliárd, čo predstavuje pokles o 6,1 %, ale stále, aj v čase krízy, ostáva objem remitencií na vysokej úrovni. I keď trhy práce v cieľových krajinách migrantov vykazujú stagnáciu a v mnohých prípadoch pokles, len malé percento emigrantov sa vracia späť domov. K obnoveniu migračných tokov a k nárastu objemu remitencií by podľa odhadov malo prísť v rokoch 2010, resp. 2011.¹⁶

Najväčšia časť poslaných prostriedkov smerovala do oblasti Južnej Ázie, pokles postihol oblasti východnej Ázie a Subsaharskej Afriky. Remitencie posielané do Latinskej Ameriky, Karibskej oblasti a na Stredný východ už pravdepodobne dosiahli svoje dno, preto sa v nasledujúcom období očakáva ich rast. Najväčší pokles poslaných finančných prostriedkov do krajín pôvodu je predpovedaný v Európe a Strednej Ázii, ako tomu naznačujú už prvé údaje z roku 2009. V Arménsku a Tadžikistane pokles remitencií dosiahol už 30 %. Poľsko a Rumunsko tiež zaznamenali prepád remitencií do svojich krajín.¹⁷

Najväčší príjemcovia remitencií medzi rozvojovými krajinami

Zaktualizovaný odhad pre objem remitencií do rozvojových krajín v roku 2008 je vyšší než pôvodné odhady, a to kvôli revízií čínskych dát z pôvodných 40,6 miliárd dolárov na 48,5 miliárd dolárov. Taktiež sa zvýšili odhady pre remitencie do Sudánu, Libanonu a Tadžikistanu. Na čele rebríčka najväčších príjemcov remitencií v objeme stojí India, nasleduje Čína a Mexiko. Na miestach 4. Až 10 nasledujú Filipíny, Poľsko, Nigéria, Rumunsko, Bangladéš, Egypt, Vietnam.¹⁸

---

¹⁴ Migration and remittances trends In: Sitesources, World bank [online], [s.a.] sitesources.worldbank.org [citované 2009-11-01]. Dostupné na: < <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief11.pdf>>

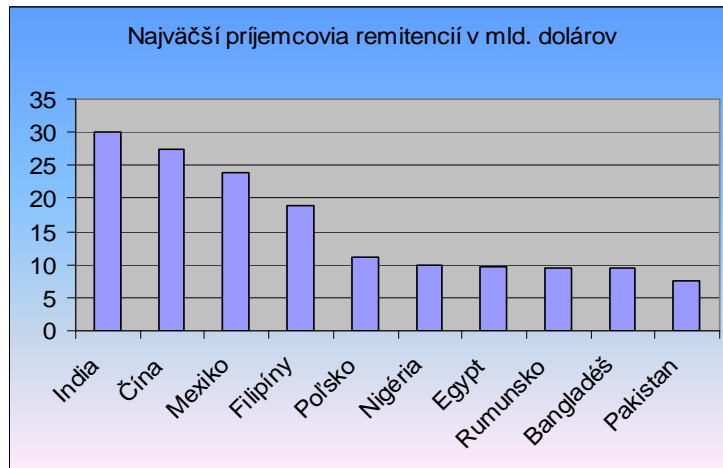
¹⁵ UNDP: Human development report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and development, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3, s. 40-44

¹⁶ Migration and remittances trends In: Sitesources, World bank [online], [s.a.] sitesources.worldbank.org [citované 2009-11-01]. Dostupné na: < <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief11.pdf>>

¹⁷ Migration and remittances trends In: Sitesources, World bank [online], [s.a.] sitesources.worldbank.org [citované 2009-11-01]. Dostupné na: < <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief11.pdf>>

¹⁸ Migration and remittances trends In: Sitesources, World bank [online], [s.a.] sitesources.worldbank.org [citované 2009-11-01].

Prameň: Migration and remittances trends In: Sitesources, World bank [online], [s.a.] sitesources.worldbank.org [citované 2009-1101].
 Dostupná na: <<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334341110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief11.pdf>> s.8

Pri pohľade na podiel remitencií na HDP krajiny vyzerá skupina krajín inak. Najväčší podiel na HDP tvoria remitencie v Tadžikistane, Tongu, Moldavsku, Kirgizsku, Lesotho, Samoa a Libanone. V týchto krajinách podiel remitencií na HDP prekračuje polovicu, čo predstavuje nenahraditeľnú pomoc pre najchudobnejšie vrstvy.

Spätná migrácia

V súčasnej hospodárskej kríze sa výraznejšie začal prejavovať fenomén spätnej migrácie, niekedy tiež označovanej ako reverzná, obrátená migrácia. Ide o označenie prúdenia migrantov opačným smerom – teda zo západu na východ, presne opačne ako tomu bolo v posledných desaťročiach. Tá sa v tomto zmysle neprejavuje odchodom imigrantov, ktorí vinou krízy stratili zamestnanie a vracajú sa späť domov, ale vysokokvalifikovaných pracovníkov – teda ide o prílev a odliv mozgov. Do boja o prilákanie vzdelaných odborníkov sa totiž v poslednom čase zapojili krajiny ako Čína a India, teda krajiny, odkiaľ najviac z nich pochádza.

Táto kvalifikovaná skupina pracovníkov teraz uvažuje o svojom uplatnení v dlhodobom horizonte. Zvažujú návrat domov, kde ich najbližšie roky čaká dynamický rozvoj hospodárstva. Okrem toho, kým mzdy vysokokvalifikovaných pracovníkov v USA stagnujú, v Indii rastú o 15 % a napríklad v Hongkongu sú platy v absolútnych číslach na porovnateľnej úrovni s USA. Preto si mnohé “mozgy” vyberajú krajiny západnej zemeľe len za účelom získania vzdelania a skúseností. Aj vplyvom finančnej krízy sa čoraz viac emigrovaných odborníkov zaoberá otázkou a porovnávaním (ne)výhod pobytu v cieľovej krajine. Niektoré krajiny začali priťahovať emigrantov napríklad na dvojité občianstvo, napríklad v Indii je tento štatút zavedený od roku 2004.

Prepracovanú reemigračnú politiku v tomto zmysle majú aj Južná Kórea, Taiwan, dobieha ich Čína a Brazília. Najsnaživejšou krajinou ostáva Izrael, ktorá sa dostáva do popredia v najperspektívnejších odboroch. Podobný trend, ktorý ale nie je motivovaný snahou vlády o návrat odborníkov, je možné spozorovať aj v poskomunistických krajinách.

Dostupná na: <<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/3349341110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief11.pdf>>

Reverzná migrácia ale môže v blízkej budúcnosti znamenať problémy pre Spojené štáty, ktorých úspech je závislý od prisťahovalcov. (podľa štúdie America's Loss is the World's Gain už pred krízou odísťlo z USA do Číny a Indie 50 tisíc odborníkov, tento rok je prognózovaný dvojnásobný počet).¹⁹

Použitá literatúra:

1. DIVINSKÝ, B.: *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti*, Výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2004, s.51-53
2. UNDP: HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2009 – *Overcoming barriers: Human Mobility and development*, Palgrave Mcmillan, New York, 2009, ISBN 978-0-230-23904-3
3. WORLD BANK: *Global economic prospects – Economic implications of remittances and migration*, World bank, 2006, ISBN: 08213-6344-1, s.
4. PRESSBURG, A.P.: *Krída urýchlila spätnú migráciu*, In: Trend [online], etrend.sk [citované 2009-11-08]. Dostupné na: < [http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu migraciju-8.html](http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html) >
5. MIGRATION AND REMITTENCES TRENDS In: Sitesources, World bank [online], [s.a.] sitesources.worldbank.org [citované 2009-11-01]. Dostupné na: < <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/3349341110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief11.pdf> >

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

---

¹⁹ PRESSBURG, A.P.: *Krída urýchlila spätnú migráciu*, In: Trend [online], etrend.sk [citované 2009-11-08]. Dostupné na: < <http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html> >

PhDr. Mária Bláhová, PhD

KATEDRA AJ, ÚSTAV JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

FLEXIBILITA POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI – POZITÍVA A NEGATÍVA

blahova@euba.sk

Abstrakt

Život v modernej dobe a v modernej spoločnosti prináša stále nové a nové poznatky a skúsenosti. Na to, aby sme dokázali držať krok s dobou, musíme vynakladať čoraz väčšie úsilie. Tempo života sa zrýchľuje a menia sa zaužívané modely v živote spoločnosti. Tieto javy majú svoju pozitívnu stránku, ale odvrátenou stranou zrýchleného spôsobu života sú narušené vzťahy v rodinách, ktoré sa prenášajú do pracovných vzťahov a odrážajú sa spätne vo fungovaní celej spoločnosti. Vytvára sa začarovaný kruh. V príspevku sledujeme túto tému a pokúsime sa nájsť isté východiská z bludného kruhu negatívnych javov.

Kľúčové slová: Flexibilita, post-moderná spoločnosť, zrýchlenie, základné modely fungovania spoločnosti

Abstract

Living in modern era and modern societies has been accompanied by a number of new knowledge and experience. There is more and more effort necessary to follow all the modern trends. Life pace accelerates, thus resulting in changing typical models of society life styles. All these phenomena have their positives as well as negatives. One of those negative sides is distracted relations in families, having been reflected in labour relations and their impacts on societies as a whole, thus creating a vicious circle. The submitted paper tries to outline some most important aspects and, perhaps, try to find solutions for the given issue.

Key Words: Flexibility, post-modern society, acceleration, basic models for society functions

Dávno sú preč časy, keď detstvo bolo idylickou prípravou na dospelosť, keď mať dobrú prácu znamenalo dobré zabezpečenie a spokojný život pre seba i svoju rodinu, keď sa manželstvá uzatvárali navždy (v dobrom i zlom až do smrti), a keď odchod do dôchodku znamenal užívať si pokojnú a zabezpečenú starobu.

Dnes žijeme v inej dobe, a v spoločnosti, ktorá nám prináša mnohé výhody a životná úroveň obyvateľstva vyspelých krajín je vo všeobecnosti vyššia ako kedykoľvek predtým v minulosti. Ale za všetko sa platí - aká je cena za luxus, ktorý prináša postmoderná éra? Aj keď sa to na prvý pohľad tak nejaví, cena je dosť vysoká – žijeme v zrýchlenom svete a v zrýchlenej spoločnosti.. Schopnosť ľudí vyrovnávať sa a prijímať toto zrýchlenie má svoje limity a odborníci prichádzajú k záverom, že ľudstvo sa už k tejto hranici únosnosti priblížilo. Znamená to, že v najrôznejších spoločenských oblastiach sme dosiahli takú úroveň zrýchlenia, ktorá už predstavuje štrukturálnu pohromu – niektoré prírodné suroviny spotrebávame rýchlejšie ako dokážeme zabezpečiť ich obnovu alebo náhradu, produkujeme

škodlivé látky rýchlejšie ako sme schopní zabezpečiť ich odbúravanie, zhoršuje sa zdravotný stav obyvateľstva pod vplyvom klimatických zmien i spôsobu života, atď.

Spoločenské modely sa menia, predovšetkým pod vplyvom ekonomickej globalizácie a princípy, ktoré platili sa začali spochybňovať, výsledkom čoho bola nová dynamika rozvoja ekonomických a sociálnych vzťahov. Svet sa dostal do pohybu, pretože model sociálneho štátu sa stal (finančne) neudržateľným. Pád železnej opony znamenal otvorenie nových trhov smerom na Východ, ktoré boli dostatočne nenásytné a hladné po tovaroch a službách rôzneho druhu a zároveň sa vytvorili aj možnosti premiestniť výrobu do týchto lokalít, čím sa pre veľké firmy značne znížili náklady na pracovnú silu.

V nových regiónoch však nastala určitá spoločenská disproporcia, ktorá sa postupne čoraz viac prehlbovala. Časť ľudí stratila prácu, lebo domáce podniky skrachovali a začali sa prepadať do najnižších a najchudobnejších vrstiev. Iná skupina sa stala prakticky zo dňa na deň bohatou. V rámci spoločnosti nastal posun hodnôt, ktoré sa veľmi rýchlo začali prejavovať v podobe nárastu moci a bezmocnosti. Výsledkom bolo, že život v spoločnosti sa stal povrchnejším a tí, ktorí si dokázali osvojiť “správne slová, frázy a gestá” sa stali symbolom úspechu, symbolom novej zmeny. Aj keď za týmito povrchnými heslami častokrát nestoja žiadne veľké myšlienky ani rozhodnutia, presadili sa. V najväčšej miere sa to uplatňuje v politike.

Ľudia sa dostávajú do čoraz rýchlejšieho víru získavania a spracovávaní informácií a inovačných tlakov, ktoré už nedokážu spracovať napriek tomu, že sme občas nútení vykonávať naraz viac ako jednu činnosť, napr. telefonovať a písať na počítači (telefonovanie a šoférovanie je tiež dosť bežné, hoci je už v rozpore so zákonom). Okamžite však vyvstane otázka, či takéto činnosti môžu byť kvalitné, keď každú z nich vykonávame akoby úchytom. Ak je človek nútený pod vplyvom okolností absorbovať čoraz väčšie množstvo informácií v priebehu krátkeho času, väčšina jedincov sa dostáva do stresu a nedokáže ich úspešne spracovať, prípadne využiť ich pre svoju potrebu. Preto ideálom dnešnej doby sa stáva flexibilný jedinec, ktorý dokáže okamžite zareagovať na zmeny a vyťažiť z nich maximum. Samotná táto skutočnosť nie je vonkoncom negatívna, problémom sa stáva až vtedy, ak sa stane jediným kritériom úspešnosti v kariére jednotlivca, alebo ak sa preniesie do života rodiny.

Spoločnosť núti jednotlivca bojovať o svoju pozíciu každý deň. To, čo bolo včera úspechom, je dnes už zabudnuté, lebo prichádzajú noví, úspešní jednotlivci, ktorí zvyšujú zisky firiem, uzatvárajú nové kontrakty, presadzujú sa na nových trhoch, získavajú nových čitateľov či divákov, atď. Firmy od svojich zamestnancov chcú, aby boli flexibilní, aby sa nefixovali na istotu, neboli lojálni k žiadnemu trvalému projektu, aby boli podľa potreby okamžite schopní preorientovať sa na niečo iné. Výzvou pre takýchto ľudí je nadväzovať stále nové a nové pracovné kontakty na krátku dobu, objavovať nové, lacnejšie projekty, ktoré prinesú vyššie zisky. Kvôli nim nie je problémom opustiť staré vzťahy a kolegov, lebo treba ísť ďalej.

Požiadavka firiem stále nadväzovať nové pracovné kontakty na krátku dobu, táto prelietavosť, neviazanosť a nelojalita - flexibilita človeka – sa prenáša aj do partnerských vzťahov – prečo zostať s prvou manželkou (om), ak je tu nová, atraktívna príležitosť? Nevyužiť ju znamená byť totálne neflexibilným človekom, ktorý sa dobrovoľne zrieka výhodnejšej príležitosti a pre svoje okolie tým akoby vykazoval znaky stagnácie. V očiach spoločnosti to nie je celkom v poriadku, veď takto konajú mnohí, vidíme to v televíznych seriáloch a prenáša sa to nielen do partnerských, ale aj do priateľských vzťahov. Ak sa objavia noví priatelia, ktorí môžu byť výhodnejší, načo udziavať kontakty so starými, o ktorých vieme, že nám už nič nemôžu dať?

V minulosti platilo, že človek je serióznym vtedy, ak má svoju rodinu a domácnosť. Dnes je ideálnym človekom pre firmu rozvedený muž, ktorý na nič neberie ohľad, firme je k

dispozícii 24 hodín denne, 7 dní v týždni. Takýto človek potrebuje veľa zarobiť, aby zaplatil všetky svoje záväzky, tak je flexibilný.

Toto sú vyložene negatívne prejavy ľudských vlastností, ktoré sa šíria v medziľudských vzťahoch a stávajú sa samozrejmy. Mnohí ich už prijali a považujú ich za vzor racionálneho ekonomického jednania. Ekonomická racionalita tak rozkladá sociálnu – a to je veľmi nebezpečné. Tým skôr, že ekonomika je dnes na prvom mieste.

Ani rodinne založený človek to nemá jednoduché, pretože je závislý od úspechu, a keď sa mu nedarí, žije v neustálych obavách o svoju existenciu. Tento strach sa prenáša aj do života rodiny, pretože aj rodina sa stáva flexibilnou. Za úspech sa platí tým, že rodiny úspešných ľudí sú zväčša dobre hmotne zabezpečené, ale podľa štatistík majú úspešní ľudia na svoje deti v priemere 30-60 minút času denne. A dôležitý je aj ďalší moment – v zrýchlenom spôsobe života nie je čas na dodržiavanie tradičných rodinných rituálov, pretože každý deň je iný. Z toho vyplýva, že rodinu nemá čo držať pokope, deti vlastne nevedia na čo sa majú tešiť a každý dáva prednosť tráveniu svojho času mimo domu. Domov chodia len spať. Odráža sa to na emocionálnom vývoji a na deti sa tak prenáša zrýchlený spôsob života už od malička – ráno do školy, potom na krúžky, večer rýchlo skontrolovať úlohy a pozrieť si televízny seriál alebo SuperStar, pretože to je téma rozhovoru na ďalší deň v škole.

Zdá sa teda, že ten, kto je flexibilný a nemá žiadne dlhodobé ciele ani staromódne názory o fungovaní rodiny, stáva sa úspešným bežcom na dlhé trate. Nič iné ho nezaujíma, stráca schopnosť sám pred sebou si priznať kedy je šťastný, lebo na to nemá čas. Avšak podľa názoru sociológov, človek je najšťastnejší vtedy, keď robí to čo ho zaujíma a k čomu má vzťah, a nie vtedy, keď beží, lebo bežať musí. Pod vplyvom týchto okolností, ku ktorým ešte prispieva televízia, ktorou kompenzujeme nedostatok kultúrneho vyžitia a emócií, dostávame sa často do situácií, že konáme niečo, s čím v podstate nesúhlasíme, ale nemáme dostatok síl v sebe, aby sme to zmenili. Často sa snažíme kompenzovať to nákupom nových vecí, prípadne vyhľadávaním nových vzťahov. Výsledok je však taký, že každá nová vec, či nový vzťah nás uspokojujú čím ďalej tým kratšiu dobu. Napriek tomu si ich stále prisvojujeme a kupujeme stále novšie a modernejšie výrobky, s ktorými ani nevieme zaobchádzať, lebo na to nie je čas a ani si k nim nevieme vytvoriť vzťah, lebo ich rýchlo nahradíme novými. Je to dôsledok konzumnej spoločnosti, vďaka ktorej sa spoločnosť ako taká stáva bohatšou, ale na jednotlivcoch sa prejavuje značne negatívne. Človek má množstvo zážitkov, ale minimálnu skúsenosť, v dôsledku čoho nie je pripravený predvídať zlomy alebo katastrofické premeny vo svojom živote. Ľudia sa nevedia vyrovnáť so závažnými zmenami v živote (strata zamestnania, konflikty v rodine, vzťahy medzi partnermi, vážne choroby, atď.)

A je tu ešte ďalšie nebezpečenstvo. Španielsky filozof Ortega y Gasset už na prelome 20. a 30. rokov minulého storočia tvrdil, že moderný človek sa vyznačuje tým, že je stále viac a viac závislý od vecí, ktorým čoraz menej rozumie. Stávame sa závislými od technologických a organizačných foriem, ktorým nerozumieme, čím sa dostávame do úlohy rukojemníkov tých expertov, ktorí tomu rozumejú. Musíme im dôverovať, že túto pozíciu nezneužijú voči nám a všetko uplatnia takým spôsobom, aby nás to nepoškodilo a neohrozilo. A táto závislosť od tých čias ešte viac narástla.

Existuje nejaké východisko z danej situácie? Iste áno, ale nie každý je schopný si ho uvedomiť, a nie každý nájde v sebe dostatok síl, aby sa z ťažkostí dostal. Len silní jednotlivci si dokážu priznať vinu a zlyhanie, zaktivizovať sa, hľadať nápravu, napr. aj v prehodnotení svojho rebríčka hodnôt. Pre väčšinu je oveľa jednoduchšie zvaliť vinu na iných a kritizovať, najčastejšie spoločnosť.

Svoju úlohu v tomto procese zohráva štát, ktorý aj keď má plno chýb, zatiaľ zohráva úlohu regulátora a zabezpečuje človeku nárok na minimum toho, čo sa považuje za dôstojný život v spoločnosti. Štát by mal ľuďom zabezpečiť sociálne práva, pretože bez nich je

demokracia prakticky nemožná. Ak ľudia nemajú sociálne práva, strácajú možnosť efektívne využívať aj svoje politické a občianske práva. Zostanú v područí veľkých nadnárodných firiem, ktoré aj štát potrebujú len na zaistenie poriadkovej služby a akéhosi sociálneho zmieru.

Použitá literatúra:

1. GRENVILLE-CLEAVE, B., BONIWELL, I. (2009) : *Rovnica šťastia*. Eastone Books. Open Mind.
2. KELLER, J. (2007): *Teorie modernizace* (194 s.). SLON, Sociologické nakladatelství. Edice: Studie.

Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0686/08 riešeného na Fakulte podnikového manažmentu EU v Bratislave

Kontakt

Katedra anglického jazyka
Ústav jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

JUDr. Ing. Milan Budjač

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**ZÁKON O STRATEGICKÝCH PODNIKOV Z POHLĀDU
MEDZINÁRODNÝCH INVESTIČNÝCH ZÁVÄZKOV SLOVENSKEJ
REPUBLIKY¹**

budjac@euba.sk

Abstrakt

V príspevku analyzujeme prijatý zákon o strategických podnikov a poukazujeme na jednotlivé jeho ustanovenia z pohľadu ich koherencie s medzinárodnými investičnými záväzkami Slovenskej republiky. Zvýrazňujeme najmä ohrozenia v spojení s inštitútom vyvlastnenia investícií a prevodom kapitálu, ktoré garantujú najmä platné bilaterálne investičné zmluvy. Osobitne sa zaoberáme otázkami inkorporovania inštitútu konkurzu do návrhu zákona, ktorý sa javí ako správna cesta dosiahnutia cieľa zákona.

Kľúčové slova: Zákon o strategických podnikoch. Konkurz a reštrukturalizácia. Ochrana medzinárodných investícií. Vyvlastnenie investícií a ochrana racionálnych očakávaní investorov.

Abstract

In the paper we analyze the enacted strategic bussines act and we mention its single articles in the term of their coherence with international investment obligations of Slovak republic. Especially we point out the threats represented by the law in connection with institutes of expropriation and the transfer of capital assets, which are mainly ensured through the valid bilateral investment treaties. Especially we handle the questions of incorporation of the institute of bankruptcy in the proposal of the mentioned act, which seems to be the right way to achieve the aim of the act.

Key Words: Strategic bussines act. Bankruptcy and restructuralisation. Protection of international investment. Expropriation of investment and the protection of rational expectations of investors.

---

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného a európskeho práva“.

Úvod

Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky („MH SR“) vypracovalo a v októbri 2009 na rokovanie vlády Slovenskej republiky predložilo **návrh zákona o niektorých opatreniach týkajúcich sa strategických spoločností** („ZoSP“).

Ako v sprievodných dokumentoch materiálu uviedlo MH SR, zákon mal byť priamou reakciou na ohrozenie chodu niektorých strategických podnikov v dôsledku globálnej finančnej a ekonomickej krízy. Účel zákona mal podľa dôvodovej správy spočívať v dosiahnutí takého stavu, „*aby obchodné spoločnosti, ktoré sú ponúkané v dôsledku ich zlej hospodárskej situácie na predaj, patrili vlastníkom, ktorí budú vedieť zabezpečiť trvalú prevádzku obchodnej spoločnosti ako celku.*“ Ako ďalej uvádza dôvodová správa: „*Jedným z týchto vlastníkov môže byť štát – Slovenská republika, ktorá na seba zároveň preberá záväzok ďalšej prevádzky obchodnej spoločnosti.*“. Výrazným prvkom a normatívnou motiváciou, na ktorej predkladateľ založil svoju iniciatívu bol práve **verejný záujem**² – dôvodová správa k tomu uvádza: „*Schválením návrhu zákona sa vláda SR snaží predísť situácii, v ktorej sa strategická spoločnosť dostane do hospodárskych problémov a následne jej prípadným zánikom by neboli pokryté základné potreby obyvateľov. Nie je prípustné, aby napríklad krachom obchodných spoločností zásobujúcich obyvateľstvo vodou alebo elektrickou energiou boli obyvatelia odstavení od týchto dodávok. Rovnako sa kladie dôraz na zabezpečenie uspokojovania ústavných sociálnych a pracovných práv obyvateľov Slovenskej republiky, najmä aby z týchto dôvodov nevznikli celé oblasti s výrazným sociálnym napätím.*“³

Už len z vyššie uvedených dôvodov je nevyhnutné zamyslieť sa v kontexte citovaného účelu zákona nad ekonomickou odôvodnenosťou navrhovanej právnej úpravy. Je správne, aby o vlastníkoch strategických podnikov rozhodoval štát – najmä ak tieto sú súkromnými obchodnými spoločnosťami? Je správne a odôvodnené, aby sa umelo udržiavali spoločnosti, ktoré nie sú ekonomicky schopné konkurovať a na trhu „prežiť“? Je verejný záujem na tom, aby bol deformovaný trh, konkurencieschopnosť a viera v likviditu obchodných partnerov? Je vôbec primerané, aby štát navrhovaným spôsobom zasahoval do právnych pomerov samostatného subjektu práva, ktorým je strategický podnik – súkromná obchodná spoločnosť?

Na všetky vyššie uvedené otázky sa pokúsime na nepriamej báze a prostredníctvom výhradne právnych argumentov, poskytnúť názorový diskurz v nasledujúcich častiach príspevku.

Návrh zákona schválený vládou SR z pohľadu medzinárodných investičných záväzkov Slovenskej republiky

Vláda SR schválila návrh zákona, ktorý predložil minister hospodárstva bez pripomienkového konania a bez jeho prerokovania v Legislatívnej rade vlády SR, ktorá je stálym poradným orgánom vlády.

---

² Pozri ďalej.

³ Dostupné na: [http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/133ECDA9A8BEF78BC1257665002A14CC/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/133ECDA9A8BEF78BC1257665002A14CC/$FILE/Zdroj.html)

Návrh zákona, ktorý schválila vláda umožňuje vo vzťahu k strategickým podnikom prijať niektoré opatrenia, ktoré majú vo svojej podstate a s ohľadom na plnenie verejných potrieb predstavovať prevalenciu verejného záujmu.

Podľa vládou schváleného materiálu - návrhu je strategickou spoločnosťou: „obchodná spoločnosť, o ktorej strategickom význame rozhodne vláda Slovenskej republiky (ďalej len „vláda“) a

- a) má viac ako 500 zamestnancov,
- b) významným spôsobom dodáva energiu, plyn, teplo, produkty rafinárskeho priemyslu pre obyvateľstvo, pre ostatný priemysel a celoštátnu dopravu, alebo
- c) prevádzkuje vodné dielo, čistiareň odpadových vôd, kanalizáciu alebo vodovod.“

Je tak zrejmé, že pôsobnosť zákona je viazaná na súkromnú obchodnú spoločnosť (i), o ktorej strategickom význame rozhodne svojím uznesením vláda SR (ii) a ktorá má viac ako 500 zamestnancov a významným spôsobom dodáva energiu, plyn, teplo, produkty rafinárskeho priemyslu pre obyvateľstvo, pre ostatný priemysel a celoštátnu dopravu (iii) alebo prevádzkuje vodné dielo, čistiareň odpadových vôd, kanalizáciu alebo vodovod (iv).

Jadro samotného návrhu tvoria ust. § 4, 5 a 6, ktoré zakotvujú v § 4 generálnu povinnosť vlastníka alebo správcu strategickojej spoločnosti, odpredaj tejto písomne ponúknuť Slovenskej republike. Ustanovenie § 4 výslovne ustanovuje: „Pred uskutočnením predaja strategickojej spoločnosti je vlastník strategickojej spoločnosti alebo správca povinný písomne ponúknuť predaj strategickojej spoločnosti Slovenskej republike zastúpenej Ministerstvom financií Slovenskej republiky za cenu vypočítanú z hodnoty všeobecnej podstaty, ktorú určí znalec.“

Uvedené ustanovenie možno vnímať ako ustanovenie zakotvujúce priamy rozpor so základnými medzinárodnými záväzkami Slovenskej republiky vo sfére ochrany medzinárodných investícií, nakoľko túto povinnosť nemožno hodnotiť inak ako **opatrenie potenciálne rovnajúce sa vyvlastneniu**.⁴ Predmetné ustanovenie neprípustným spôsobom súčasne zasahuje aj do výhradnej autonómie obchodnej spoločnosti, nakoľko táto je sama prostredníctvom svojich orgánov oprávnená rozhodnúť ako naloží so svojím majetkom, resp. aké rozhodnutia v tej, ktorej fáze svojho životného cyklu príjme – a vôbec prečo by mala byť spoločnosť zaťažená povinnosťou previesť na štát celý podnik, keď napríklad na plnenie verejných služieb môžu slúžiť iba niektoré jej súčasti, vrátane samostatných majetkových entít.

Uvedená filozofia tak naviac nepochybne vzbudzuje dojem veľmi zjednodušeného modelu, ktorý nemusí vždy a reálne ani nekorešponduje aktuálnej ekonomickej realite.

Zastávame tak v celosti názor, že predkupné právo štátu obmedzujúce vlastníka v prospech štátu je neprípustným zákonným bremenom a zásahom, ktorý nielenže nemá relevantnú ústavnú oporu, ale naviac zakladá príkry rozpor aj s ustanoveniami medzinárodných investičných zmlúv o vyvlastnení.

Okrem možnej kolízie s ustanoveniami o zákaze vyvlastnenia vidíme nezlučiteľnosť niektorých navrhovaných opatrení aj s ustanoveniami bilaterálnych a aj niektorých

---

⁴ Porovnaj napríklad ust. čl. 5 Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou o podpore a vzájomnej ochrane investícií publikovanej v Zbierke zákonov ako príloha k Oznámeniu Ministerstva zahraničných vecí č. 271/2009 Z. z.

multilaterálnych investičných zmlúv v častiach, **upravujúcich prevod kapitálu a zákaz diskriminácie**, nakoľko je si potrebné uvedomiť, že absolútna väčšina kapitálu tzv. strategických spoločností je kapitálom nerezidentov. Z tohto vyplýva, že predkupným právom by boli diskriminačne postihnutí v zásade iba zahraniční investori, ktorí by reálne svoje aktíva nemohli speňažiť na dobrovoľnej báze, ale iba v prospech štátu – na základe posudku znalca – navyiac nie je pritom jasné, či by investor mohol predložiť kontra posudok a či by tento mal nejaké účinky – keďže niet relevantného právneho základu, domnievame sa, že nie. Uvedené tak vyznieva ako arbitrálny postup, voči ktorému reálne niet nijakej súdnej, resp. administratívnej obrany.

Ustanovenie § 4 je ďalej rozvinuté v ust. § 5, **avšak bez dôslednej spätosti a prepojenosti uvedených ustanovení**. V § 5 návrhu sa nad rámec iných povinností vlastníka alebo správcu zakotvujú nové povinnosti – ide tak nepochybne o nepriamu novelizáciu osobitných právnych predpisov – a to povinnosť zabezpečiť trvalú prevádzku strategickkej spoločnosti bez dôsledkov na súbor hmotných, osobných a nehmotných zložiek podnikania tejto strategickkej spoločnosti; zabrániť podstatnému znehodnoteniu majetku strategickkej spoločnosti a zabezpečiť, aby nedošlo k hromadnému prepúšťaniu zamestnancov.

Ako uvádzame vyššie nie je tak jasné odkedy sa na vlastníka majú tieto povinnosti vzťahovať, vo vzťahu k správcovi ide o nepriamu novelu zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov („ZoK“), ktorá je v jednom bode na hrane s ustanoveniami Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.

Keďže konštatujeme, že celá koncepcia zákonného predkupného práva je podľa našej mienky v rozpore s medzinárodnými imperatívmi vyvlastnenia – nemožno tu navyiac ani argumentovať vyvlastnením na verejný účel, keďže zákon nepredpokladá splnenie ďalších konštitutívnych podmienok, ktoré k vyvlastneniu pristupujú (priznanie odškodnenia, právo na spravodlivý proces – s možnosťou dovolať sa nápravy na nezávislom súde alebo inom orgáne štátu a pod.). Dokonca je otázne, či by arbitrážny súd ako vyvlastňovací akt neposúdil vydanie uznesenia vlády SR, ktoré garantuje postup podľa tohto návrhu zákona – v tomto prípade nie je možnosť žiadneho riadneho opravného prostriedku proti uzneseniu vlády – rozmyšľať môžeme iba o mimoriadnych opravných prostriedkoch – v rovine súdneho prieskumu, avšak aj to iba teoreticky.⁵

Uvedené ustanovenia návrhu zákona boli kritizované aj zo strany verejnosti, a to aj v časti, ktorá sa týka určovania ceny, za ktorú má mať štát právo uvedenú spoločnosť odkúpiť.⁶

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že najväčší problém v navrhovanej koncepcii predstavuje ukladanie povinností samotnému vlastníkovi/ vlastníkom súkromnej obchodnej spoločnosti, a to v čase, keď spoločnosť nie je v žiadnom legitímnom nútenom procese konkurzu alebo reštrukturalizácie – v dôsledku tejto skutočnosti bol, podľa našej mienky, návrh zákona v priamom rozpore nielen s Ústavou Slovenskej republiky, ale aj medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná.

Naše úvahové línie vo vzťahu k účelu zákona a opatreniam, ktoré tento navrhoval, potvrdzujú aj závery v rozhodnutí *Tippetts* Iránsko-amerického tribunálu („Iran-United States

---

⁵ K tomu pozri a porovnaj napr. *Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky č. 1 Sžo 93/2008*, ktorý našu teóriu potvrdzuje.

⁶ K tomu pozri a porovnaj príspevky, názory a analýzy v dennej tlači publikovanej po rozhodnutí vlády postúpiť návrh zákona do ďalšieho legislatívneho procesu.

Claims Tribunal“), kde sa uvádza, že: „*zámer vlády je menej dôležitý ako dopady (efekty) opatrení na vlastníka, a forma kontrolných opatrení a zásah je menej dôležitý ako podstata ich účinku*“.⁷

Návrh zákona schválený Národnou radou Slovenskej republiky („NRSR“)

Po predložení návrhu zákona NRSR (tlač 1295), bol návrh na prerokovanie v skrátenom legislatívnom konaní predložený na prerokovanie výborom NRSR.

Ako sa uvádza v Spoločnej správe gestorského Výboru pre hospodársku politiku⁸, výbory NRSR si k návrhu zákona uplatnili celkovo 19 pozmeňujúcich návrhov, z toho 13 z nich gestorský výbor odporučil NRSR schváliť.

V dôsledku navrhovaných pozmeňujúcich návrhov, návrh zákona nadobudol inú podobu⁹, a je potrebné ozrejmiť, že ***boli odstránené všetky vyššie uvedené problematické ustanovenia, ktoré vzbudzovali rozpor s ústavnými normami a medzinárodnými záväzkami SR***. K uvedenému odstráneniu došlo najmä v dôsledku jednoznačnej zmeny koncepcie zákona, nakoľko navrhovanými opatreniami už možno postihnúť výhradne obchodné spoločnosti, ktoré sú v konkurze, a teda ponímajú súdom priznanú ochranu pred veriteľmi, a ktoré vláda SR vyhlásila za spoločnosti strategického významu. V danom prípade sa tak povinným subjektom stal správca konkurznej podstaty a koncepcia zákonného predkupného práva štátu v zastúpení Fondom národného majetku sa v plnom rozsahu zosúladiť s ustanoveniami ZoK.

V tomto zmysle znenie zákona schváleného NRSR pôsobí omnoho konzistentnejšie a logickejšie – je koncipované na báze opatrení voči majetku a nie voči obchodnej spoločnosti ako takej, minimálne v rozsahu do dikcie ust. § 4 ods. 3.

Na rozdiel od ust. § 4 ods. 1 a 2 je odsek 3 citovaného ustanovenia návrhu zákona zjavne nekonzistentným, nakoľko ak zákon v prvých dvoch odsekoch § 4 hovorí o majetku strategickkej spoločnosti, odsek 3 už operuje dikciou „*Ak sa Slovenská republika stane vlastníkom strategickkej spoločnosti...*“, a to aj napriek tomu, že ***SR sa v žiadnom prípade nestane vlastníkom strategickkej spoločnosti, práve naopak SR sa stane výhradne vlastníkom niektorej časti strategického majetku spoločnosti, a to na základe kúpnej zmluvy uzatvorenej so správcom konkurznej podstaty – v prípade, že využije svoje zákonné predkupné právo***.

V tejto časti sa tak **zákon javí ako nevykonateľný** – a to nielen z vyššie uvedeného dôvodu, ale aj z dôvodov, že pri prevode majetku nebude SR sama de facto a ani de iure oprávnená zabezpečiť plnenie nasledujúceho ust. § 5, nakoľko **na SR neprejdú súčasne s majetkom zamestnanci, a rovnako bez ďalšieho nebude SR, zastúpená Fondom národného majetku, oprávnená zabezpečiť prevádzku, ktorú zabezpečovala/zabezpečuje strategická spoločnosť v konkurze**.

---

⁷ Cit. podľa BUDJÁČ (2009, s. 51).

⁸ Dostupná na: <http://www.nrsr.sk/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=3069#IIICit>.

⁹ Na zamyslenie čitateľov necháme posúdenie dodržiavania noriem a pravidiel normotvorby cez prizmu ich následnej ústavnej konformity, nakoľko je zrejme, že vládny návrh zákona a zákon, ktorý v konečnom dôsledku schválila NRSR nie sú návrhmi totožnými - v zmysle kritéria prevažujúcej totožnosti je otázne, či dokonca nemožno hovoriť o inom návrhu zákona.

Je iba ťažko predstaviteľné ako sa uvedený zákon bude v týchto častiach aplikovať v praxi, najmä keď štátne orgány sú viazané ústavnou zásadou vyjadrenou v ust. čl. 2 ods. 2 Ústavy SR. Možno sa v tejto súvislosti iba domnievať, že Fond národného majetku bude musieť založiť novú spoločnosť, ktorá pri súčasne prebiehajúcom konkurze na pôvodný strategický podnik, prevezme jej majetok a následne aj do pracovného pomeru príjme do pracovného pomeru jej pôvodných zamestnancov.

V závere si už iba dovoľíme dodať, že aj keď z psychologického hľadiska, zákon nepochybne prispeje k zvýšeniu ochrannej funkcie štátu, čo je v období krízy viac ako žiadúce, z hľadiska právno-aplikačného si jeho realizácia vyžiada jeho ďalšiu novelizáciu, ktorej potreba bude podľa našej mienky vyvolaná vôbec prvou aplikáciou tohto právneho predpisu – zrejme v prípade Nováčkových chemických závodov.

Použitá literatúra:

1. BUDJÁČ, M. 2009. *Medzinárodné investície a ich ochrana*. Dizertačná práca, 2009.
2. Návrh zákona o niektorých opatreniach týkajúcich sa strategických spoločností dostupný na:
[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/133ECDA9A8BEF78BC1257665002A14CC/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/133ECDA9A8BEF78BC1257665002A14CC/$FILE/Zdroj.html) a
<http://www.nrsr.sk/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=3069#IIICit>
3. Zmluva medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou o podpore a vzájomnej ochrane investícií publikovanej v Zbierke zákonov ako príloha k Oznámeniu Ministerstva zahraničných vecí č. 271/2009 Z. z.
4. Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov.

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

Ing. Marek Csabay, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

AKTUÁLNY VÝVOJ OBCHODNÝCH VZŤAHOV MEDZI SR A TAIWANOM

csabay@euba.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá aktuálnym vývojom hospodárskych vzťahov medzi Taiwanom a Slovenskou republikou. V úvode je naznačený politický kontext vzťahov na pozadí uplatňovania politiky jednej Číny. V ďalšom texte sa rozoberajú obchodné vzťahy medzi EÚ a Taiwanom, ktoré tvoria rámec pre bilaterálne slovensko-taiwanské vzťahy.

Abstract

The article focuses on the current development of economic relations between Taiwan and the Slovak Republic. In its first part the author outlines the political context of the bilateral relations on the background of the „One China policy“. The subsequent parts of the paper discuss the mutual commercial relations between the EU and Taiwan that form a framework for bilateral Slovak-Taiwanese relations.

Vzhľadom na postoj väčšiny európskych krajín, vrátane všetkých členov EÚ, uplatňujúcich politiku jednej Číny by sa dalo predpokladať, že tento politický aspekt výrazne poznačí intenzitu hospodárskych vzťahov s Taiwanom. Pragmatizmus vo vzájomných ekonomických vzťahoch medzi ČLR a Taiwanom však vytvárajú priestor i pre ostatných členov medzinárodného spoločenstva, ktorí pristupujú k tomuto malému ostrovnému štátu ako hospodárskej a obchodnej entite. EÚ považuje Taiwan jednoznačne za významného ekonomického partnera¹ a podporuje praktické členstvo Taiwanu v medzinárodných organizáciách.²

Väčšina členských štátov EÚ (17 z 27 plus zastúpenie Európskej komisie) má na Taiwane vybudované oficiálne hospodárske, obchodné, či kultúrne zastúpenia bez diplomatického štatútu. Táto forma zastúpenia je uplatňovaná i recipročne zo strany taiwanského ministerstva zahraničných vecí. Diplomatiek misie má Taiwan iba v 23 štátoch, kt. ho uznávajú. Slovenská republika má na Taiwane zastúpenie prostredníctvom Slovak Economic and Cultural Office, Taipei a Taiwan reprezentuje na Slovensku Taipei Representative Office, Bratislava. Ekonomická agenda má vzhľadom na vyššie naznačené špecifiká významný podiel na celkovej činnosti týchto zastúpení, čo je v konečnom dôsledku determinované i významným postavením Taiwanu vop svetovej ekonomike.

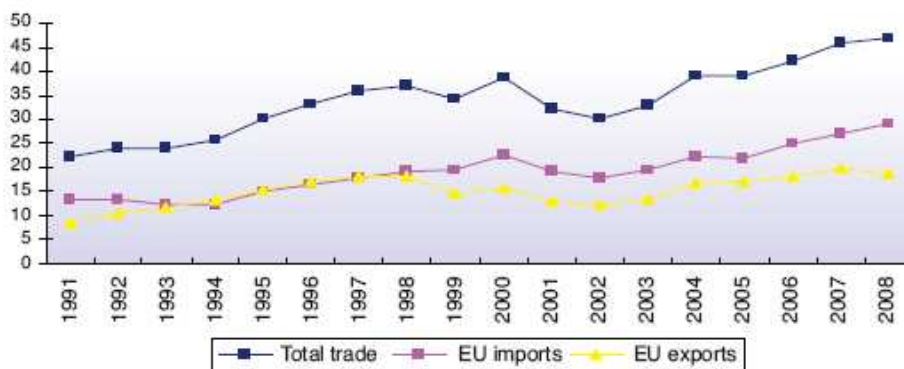
¹ Csabay M.: Slovakia within the Framework of EU's Relations with Taiwan. In: Chong-ko Peter Tzou (editor): 50th Anniversary of the Treaty of Rome and EU-Asia Relations. Taipei: Tamkang University 2008, ISBN 978-986-6717-16-1, pp. 345-364

² http://ec.europa.eu/external_relations/taiwan/index_en.htm

Podľa štatistík medzinárodných organizácií je Taiwan trvalo v 3. desiatke krajín podľa vý krajín sveta podľa výšky HDP. V roku 2008 sa na svetovom HDP (PPP) podieľal viac ako 1 % a zo 133 krajín obsadil 12 miesto podľa konkurencieschopnosti.³ Taiwan je 18. exportér a importér tovarov vo svete, resp. 12. po vylúčení intra-EÚ obchodu.⁴ Taiwan patrí k najvýznamnejším producentom IT produktov (ak nie je tým najvýznamnejším) vo svete a jeho exportná výkonnosť generuje prebytky obchodnej bilancie, ktoré sa odzrkadľujú v 4., resp. 5. mieste (po zarátaní EÚ) v objeme devízových rezerv vo svete.

Napriek pozitívnemu výpočet vybraných ukazovateľov bol Taiwan – rovnako ako ostatné ekonomiky sveta – zasiahnutý globálnou krízou, ktorá poznamenala rok 2009. Tento vývoj poznamenal i vzájomné hospodárske vzťahy medzi Taiwanom a EÚ. Oproti predchádzajúcemu obdobiu poklesol vzájomný obchod medzi EÚ a Taiwanom. Pričom hlavnou príčinou bola výrazne nižšia miera rastu HDP u oboch partnerov. Celkovo poklesol obchod o 9 % (pri vyjadrení v eurách), taiwanské dovozy z EÚ sa prepadli o 13 % a taiwanský export do EÚ o 8 %.⁵ EÚ však dokázala znížiť deficit vo vzájomnom obchode z 12,8 na 12,4 mld. eur. Vzájomnému obchodu dominovali stroje a elektrické zariadenia, teda sektory výrazne zasiahnuté krízou. Taiwan v dôsledku uvedeného vývoja klesol z 12. na 21. miesto medzi partnermi EÚ s podielom 1,2 % na celkovom obchode. Pohľad z opačnej strany však hovorí, že EÚ je 4. najvýznamnejší partner pre Taiwan.⁶ Európa sa podieľa ca. 13 % na taiwanskom exporte a ca. 10 % na importe.⁷ Tento vývoj však nie je plnohodnotne zachytený v nasledujúcom grafe mapujúcom vývoj vzájomných obchodných vzťahov medzi EÚ a Taiwanom, keďže obsahuje len vývoj do r. 2008.

Graf 1: Vývoj obchodu medzi EÚ a Taiwanom (mld. USD)

Zdroj: EU-Taiwan. Trade and Investment Factfile. Taipei: European Economic and Trade Office 2009

Medzi EÚ a Taiwanom sa však z dlhodobého hľadiska zvyšuje objem vzájomného obchodu, i keď jeho dynamika nedosahuje parametre taiwanského obchodu s pevninskou Čínou, ako to ilustruje graf č.2.

³ The Global Competitiveness Report 2009-2010. Dostupné on-line na <http://www.weforum.org/documents/GCR09/index.html>

⁴ WTO Trade Statistics, Chinese Taipei. Dostupné on-line na

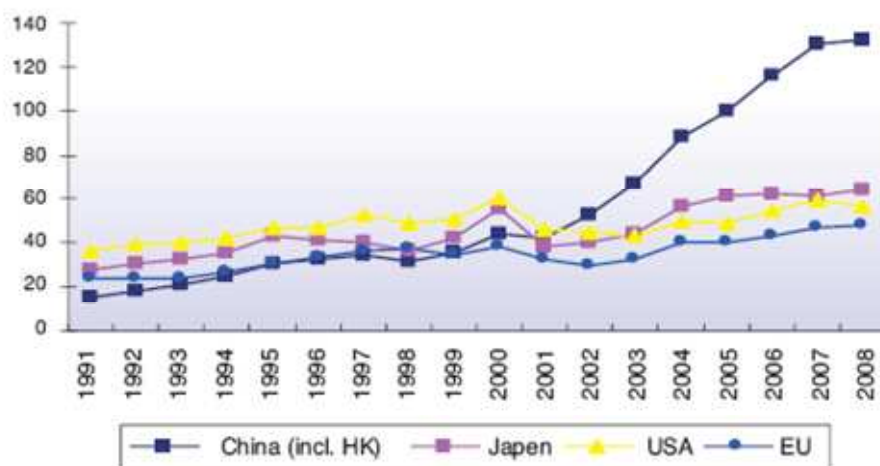
<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=TW>

⁵ EU-Taiwan. Trade and Investment Factfile. Taipei: European Economic and Trade Office 2009

⁶ Tamtiež.

⁷ 2009 Taiwan White Paper. Taipei: American Chamber of Commerce in Taipei 2009

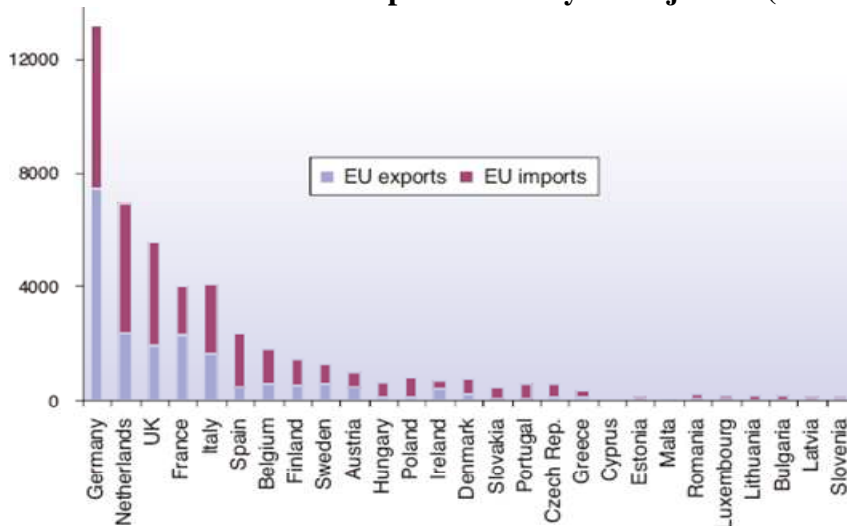
Graf 2: Taiwanský obchod s hlavnými partnermi (mld. USD)

Zdroj: EU-Taiwan. Trade and Investment Factfile. Taipei: European Economic and Trade Office 2009

Samozrejme, podiel jednotlivých členských štátov na obchode s Taiwanom je značne diferencovaný. Jendoznačným lídrom je Nemecko, ktoré si ako jedna z mála krajín udržiava aktívne saldo vďaka vývozu investičných celkov a strojárskych výrobkov. Druhá pozícia Holandska – s jej výrazne pasívnym saldom – v nižšie priloženom grafe č.3, ktorý sa zakladá na taiwanských colných štatistikách, vyplýva z úlohy, ktorú hrá Rotterdam ako vstupná brána pre dovoz taiwanských výrobkov do EÚ. Holandsko však nie je bezpodmienečne cieľovou destináciou pre tieto dovozy.

Graf 3: Obchod s Taiwanom podľa členských krajín EÚ (mil. USD)

Zdroj: EU-Taiwan. Trade and Investment Factfile. Taipei: European Economic and Trade Office 2009

Slovenská republika vykazovala v posledných rokoch najvyšší prírastok vzájomného obchodu s Taiwanom, čo však bolo spôsobené predovšetkým výrazným nárastom dovozov, v roku 2008 však došlo k výraznému poklesu. Podľa obratu zaraničného obchodu bol v roku 2008 Taiwan 22. najväčším partnerom hneď za Japonskom. V dovozoch bol však Taiwan 13.

najväčším dodávateľom. Túto pozíciu dokumentuje i 63. pozícia Taiwanu v slovenských exportoch, čo oproti roku 2006 predstavovalo prepád až o 11 miest.⁸ Vzájomná obchodná výmena sa realizovala prevažne v produktových skupinách SITC 7 a 8 – stroje a zariadenia a rôzne priemyselné výrobky.

Tab. 1: Vývoj vzájomného obchodu medzi SR a Taiwanom (mil. eur)

2007		2008		Zmena 2008/2007 (%)		2008	
Import	Export	Import	Export	Import	Export	Bilancia	Obrat
1105	28	679	21	61,4	76,1	-658	700

Zdroj: MH SR

Saldo slovenského zahraničného obchodu za rok 2008 bolo pasívne v objeme 21,5 mld. Sk. (710 mil. EUR). Najväčšie pasívne saldo bolo v zahranično-obchodnej činnosti s Ruskou federáciou (107,9 mld. Sk), Kórejskou republikou (85,5 mld. Sk), Čínou (73,0 mld. Sk), Taiwanom (19,8 mld. Sk), Japonskom (18,7 mld. Sk) a Malajziou (5,3 mld. Sk), z čoho vyplýva, že Taiwan bol i 4. najväčším prispievateľom k negatívnej obchodnej bilancii SR v r. 2008. Možno však konštatovať, že v podobnom vzťahu s krajinami Ďalekého východu ako SR (ilustruje ho tab. č. 2) je i väčšina ostatných členských krajín EÚ.⁹

Tab. 2: Bilancia obchodu SR s krajinami Ďalekého východu (mil. eur)

Štát	Import do SR	Export zo SR	Bilancia
ČLR	2856	433	-2423
Kórea	2900	63	-2837
Japonsko	717	97	-619
Taiwan	679	21	-658

Zdroj: MH SR

Pokiaľ ide o PZI, EÚ býval najväčší investor na Taiwane (predovšetkým vďaka Holandsku, Spojenému kráľovstvu a Nemecku) s ca. 25 % celkového objemu priamych zahraničných investícií. Rok 2008 spôsobil výrazné zmeny: podiel investícií EÚ klesol na celkové 2. miesto (s podielom 26,35 %), pričom podiel USA vzrástol na 35,23 %. Vo vzájomnom vzťahu však platí opačný vzťah ako v obchode – absentuje recipročná angažovanosť, keď EÚ je až na 10. mieste medzi top taiwanskými investičnými destináciami.

⁸ MH SR: Výsledky zahraničného obchodu SR. Dostupné on-line na <http://www.economy.gov.sk/vysledky-zahranicneho-obchodu-6739/128424s>

⁹ Bližšie pozri napr. EU-Taiwan. Trade and Investment Factfile. Taipei: European Economic and Trade Office 2009

Z pohľadu SR je výpočet v oblasti PZI ešte striednejší. Slovensko podľa dostupných štatistík prakticky nie je investorom na Taiwane a naopak, v SR figurovala donedávna len jedna významnejšia taiwanská investícia (Delta Group). Ostatné krajiny V-4 boli pri lákaní taiwanských investícií podstatne úspešnejšie, ako ukazovala napr. i významná investícia firmy Foxconn, jedného z najväčších výrobcov IT komponentov, v ČR.

Len nedávno dokázala SR prilákať druhého významného investora z Taiwanu – technologickú firmu AU Optronics (ktorá tiež už pôsobí aj v ČR), ktorá investuje pri Trenčíne do nového výrobného závodu. Taiwanská spoločnosť chce na Slovensku počas troch rokov investovať viac ako 191,3 milióna eur a vzniknúť by malo 1 200 nových pracovných miest a ďalšie v subdodávateľských firmách. AU Optronics je tretí najväčší svetový výrobca LCD panelov, ktoré dodáva výrobcom televízorov a počítačových displejov.¹⁰ Táto investícia skrýva v sebe potenciál i v iných sektoroch hospodárstva, keďže AU Optronics je tiež významným výrobcom solárnych panelov. Keďže Európska komisia zamýšľa udržať pozíciu EÚ ako svetového lídra v oblasti získavania energie z obnoviteľných zdrojov¹¹ a rok 2009 priniesol na Slovensku zvýšený záujem o solárnu energiu, možno očakávať i angažovanosť tohto investora v tejto oblasti. V každom prípade, miera úspechu tejto taiwanskej investície bude dôležitá pre prilákanie ďalších investorov z tejto krajiny, čo by pomohlo kompenzovať dôsledky negatívneho salda obchodnej bilancie, ktorú SR s Taiwanom stále vykazuje.

Použitá literatúra:

1. Csabay M.: *Slovakia within the Framework of EU's Relations with Taiwan*. In: Chong-ko Peter Tzou (editor): 50th Anniversary of the Treaty of Rome and EU-Asia Relations. Taipei: Tamkang University 2008, ISBN 978-986-6717-16-1, pp. 345-364
2. Fabuš, M.: *Energetická politika EÚ a Čína*, In: Medzinárodné vzťahy 2008:, zborník príspevkov z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009, ISBN 978-80-225-2823-8, s. 155-163
3. EU-Taiwan. *Trade and Investment Factfile*. Taipei: European Economic and Trade Office 2009
4. Taiwan White Paper 2009. Taipei: American Chamber of Commerce in Taipei 2009
5. MH SR: Výsledky zahraničného obchodu SR. Dostupné on-line na <http://www.economy.gov.sk/vysledky-zahranicneho-obchodu-6739/128424s>
6. Orfánus, D.: *Taiwanci potvrdili veľkú LCD investíciu*. Dostupné on-line: <http://firmy.etrend.sk/firmy-nefinancny-sektor/taiwanci-potvrdili-velku-investiciu-do-lcd.html> [2.12.2009]
7. http://ec.europa.eu/external_relations/taiwan/index_en.htm
8. The Global Competitiveness Report 2009-2010. Dostupné on-line na <http://www.weforum.org/documents/GCR09/index.html>

---

¹⁰ Orfánus, D.: *Taiwanci potvrdili veľkú LCD investíciu*. Dostupné on-line: <http://firmy.etrend.sk/firmy-nefinancny-sektor/taiwanci-potvrdili-velku-investiciu-do-lcd.html> [2.12.2009]

¹¹ Fabuš, M.: *Energetická politika EÚ a Čína*, In: Medzinárodné vzťahy 2008:, zborník príspevkov z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009, ISBN 978-80-225-2823-8, s. 155-163

9. WTO Trade Statistics, Chinese Taipei. Dostupné on-line na <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=TW>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

Ing. Katarína Cséfalvayová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VPLYV GLOBÁLNEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA POZÍCIU AMERICKÉHO DOLÁRA AKO SVETOVEJ REZERVNEJ MENY.

katarina.csefalvayova@gmail.com

Abstrakt

Autorka sa v príspevku zaoberá vplyvom svetovej finančnej a hospodárskej krízy na úlohu amerického dolára ako rezervnej meny. V prvej časti príspevku sa autorka venuje definícii a popisu úlohy amerického dolára v rámci menového systému v minulosti a dnes, v druhej časti analyzuje vplyv svetovej finančnej krízy na schopnosť resp. neschopnosť dolára udržať si svoju pozíciu rezervnej meny a v tretej, záverečnej časti sa pokúsi načrtnúť alternatívne riešenia problému rezervnej meny do budúcnosti.

Kľúčové slova: Americký dolár, svetová finančná a hospodárska kríza, Medzinárodný menový fond, kôš mien, finančný trh, euro, juan

Abstract

The author analyses the impact of the global financial and economic crisis on the american dollar's reserve currency role. In the first part of the article, the author gives a definition and a brief description of the american dollar's role within the international monetary system in the past and in the present. In the second part, she analyses the influence of the financial crisis on the ability of the dollar to keep it's reserve currency role and in the third part, finally, the author discusses the future alternative arrangements to the resolution of the reserve currency problem.

Key Words: US Dollar, the global financial and economic crisis, the International monetary fund, the currency basket, the financial market, euro, yuan

Od pádu Bretton-Woodskeho systému v 70. rokoch minulého storočia je americký dolár svetovou rezervnou menou, v ktorej sa uskutočňuje až 80% svetového obchodu. V dolároch sú denominované ceny komodít, v dolároch prebieha celý svetový obchod s ropou a väčšina globálnych devízových rezerv je držaných práve v tejto mene.

Avšak v posledných rokoch, s trvalým rastom spotreby Američanov a spolu s ňou aj amerického verejného dlhu, došlo k postupnej devalvácii dolára a s tým aj k zníženiu hodnoty svetových dolárových rezerv. Situácia sa ďalej zhoršila po vypuknutí globálnej finančnej a hospodárskej krízy, kedy americká vláda poskytla svojej ekonomike hojné stimulačné balíčky a finančné injekcie a centrálna banka medziročne zvýšila ponuku peňazí

v obehu až o 110%¹, čo nielen vyvolalo ďalší (a relatívne prudký) pokles hodnoty dolára, ale v súčasnosti predstavuje časovanú bombu, ktorá hrozí skorým vybuchnutím vo forme vysokej inflácie.

A práve táto „krízová“ politika Spojených štátov amerických nie je zlúčiteľná s ich úlohou emitenta globálnej rezervnej meny. Dôvod je jednoduchý – vláda a centrálna banka krajiny, ktorá vydáva rezervnú menu, musí okrem udržiavania vnútornej makroekonomickej rovnováhy prihliadať aj na tú vonkajšiu, a teda čeliť dileme medzi domácou a medzinárodnou stabilitou. Masívne vydávanie dolára Federálnou rezervnou bankou mohlo na jednej strane síce pomôcť národnej ekonomike, avšak má negatívny vplyv na hodnotu dolára a tým aj na hodnotu rezerv, ktoré sú v dolároch vedené.

Taktiež treba podotknúť, že status dolára ako výhradnej svetovej rezervnej meny dopomohol k vzniku globálnej finančnej a hospodárskej nerovnováhy. Krajiny s prebytkovou obchodnou bilanciou prakticky nemali na výber a museli svoje úspory držať v rezervnej mene, keďže je najpoužívanejšou menou v svetovom obchode a navyše disponuje najlikvidnejším a najrozsiahlejším finančným trhom. Práve táto skutočnosť však napomáhala rastu americkej zadĺženosti a nafukovaniu hypotekárnej bubliny dlhšie, ako by tomu bolo, keby sa americký dolár netešil pozícií svetovej rezervnej meny.

V uplynulom roku dolár viackrát dosiahol svoje niekoľkoročné minimum, čo značne znepokojuje svet, najmä však krajiny, ktoré držia najväčšie množstvo dolárových rezerv. Na jednej strane ide o krajiny exportujúce ropu, ktorých všetky príjmy z obchodu s ropou sú denominované v dolároch, a na druhej strane o dynamicky rastúce, na exporte závislé, ekonomiky východnej Ázie, z ktorých za všetky môžeme spomenúť Čínu ako najväčšieho veriteľa Spojených štátov amerických a najväčšieho svetového držiteľa dolárových rezerv.

Pre Čínu ako najväčšieho držiteľa dolárových rezerv je pokles hodnoty dolára nepriaznivý, keďže každá jeho devalvácia pre ňu znamená obrovské finančné straty. V kontexte klesajúcej hodnoty americkej meny začína preto Čína podnikáť kroky na diverzifikáciu svojich devízových rezerv². Zmena investičnej stratégie Číny sa prejavuje v troch hlavných líniách: v prvom rade zvyšuje podiel svojich rezerv drahých kovov, najmä zlata³, ďalej zvyšuje rezervy strategických surovín, akými sú ropa a zemný plyn a do tretice postupne začína nahrádzať časť svojich portfóliových investícií priamymi zahraničnými investíciami⁴.

---

¹ Patalon, W.: The three looming blows to the Dollar, The Money Map Press, Baltimore 2009, str. 1

² Murphy, M., Yuan, W.J.: Is China ready to challenge the dollar?, Center for strategic and international studies, 2009, str. 6

³ V apríli tohto roku Čína zvýšila svoje zlaté rezervy na 1054 metrických ton, čím sa stala piatym najväčším svetovým držiteľom zlata.

⁴ Murphy, M., Yuan, W.J.: Is China ready to challenge the dollar?, Center for strategic and international studies, 2009, str. 7

Prameň: http://finweb.hnonline.sk/c3-38434060-kP0000_d-americky-armageddon-v-cislach-span-class-koment-komentar-dna-span

V poslednom období sa Čína taktiež pokúša obísť americký dolár ako platidlo pri bilaterálnych výmenách, preto s niektorými svojimi obchodnými partnermi pristúpila k uzatváraniu swapových dohôd, na základe ktorých ako platidlo používa svoju menu, juan. Podobné dohody Čína uzatvorila s Argentínou, Južnou Kóreou, Hong Kongom, Indonéziou, Malajziou či Bieloruskom⁵. Vďaka týmto dohodám môže svetový obchodný hegemon v zahraničnom obchode s vybranými partnermi používať juan bez zabezpečenia jeho voľnej vymeniteľnosti⁶. To je tiež dôvodom, prečo sa Čína snaží rozšíriť podobné dohody na čo najviac svojich obchodných partnerov. Navyše, Čína a Rusko sa rozhodli vo vzájomnom obchode nahradiť dolár svojimi národnými menami a takúto dohodu Čína nedávno uzatvorila aj s Brazíliou.

Peking je teda nepochybne na ceste naprávať svoju investičnú stratégiu za účelom diverzifikovať svoje objemné dolárové rezervy. Faktom však ostáva, že Spojené štáty sú najväčším odbytišom čínskeho exportu, a keďže obchodné transakcie medzi týmito krajinami sú denominované v dolároch, Čína bude, chtiac-nechtiac, pokračovať v ďalšom navyšovaní menových rezerv. Vzhľadom na rozsiahle zásoby a obmedzené investičné možnosti, nemá Peking na výber, len pokračovať v podpore amerického dolára. Dokonca i spomínané swapové dohody, ktoré uzatvorila s niektorými zahraničnými partnermi, sa týkali iba 5% podielu na celkovom objeme čínskych dolárových rezerv. Vzhľadom na riziko, ktoré so sebou prináša podpis takýchto kontraktov – Argentína, Indonézia a Južná Kórea zažili v poslednom desaťročí krízu v bankovom sektore, ako i štátny bankrot – nebude Čína s najväčšou pravdepodobnosťou investovať významné objemy do týchto investičných

⁵ Patalon, W.: The three looming blows to the Dollar, The Money Map Press, Baltimore 2009, str. 2

⁶ Murphy, M., Yuan, W.J.: Is China ready to challenge the dollar?, Center for strategic and international studies, 2009, str. 10

nástrojov ani v budúcnosti. Navyše, rozvinuté ekonomiky budú pri menových swapoch skôr ako Čínu naďalej uprednostňovať Spojené štáty, ktorých mena je voľne obchodovateľná a vymeniteľná.

Čína, ale aj iné krajiny v podobnej situácii, sa teda ocitajú v slepej uličke – zdá sa totiž, že im neostáva nič iné, než sa bezmocne prizerať, ako hodnota ich dolárových aktív klesá, pričom alternatívne investičné možnosti zostávajú limitované. Riešením je teda buď prečkať krízu s nádejou, že Spojené štáty americké skonsolidujú svoju finančnú a menovú politiku v súlade s ich pozíciou emitenta svetového rezervného aktíva, dolár sa pozviecha, a medzinárodný menový systém opäť nadobudne stabilitu (čo je menej pravdepodobná možnosť), alebo pristúpiť k reforme menového systému, za ktorú sa čím ďalej tým viac zasadujú čoraz silnejší svetoví hráči.

Existuje viacero scenárov, podľa ktorých by sa mohol v budúcnosti vyvíjať medzinárodný menový systém:

- nová rezervná mena namiesto amerického dolára
- viacero rezervných mien cirkulujúcich súčasne bez dominantnej meny
- systém založený na špeciálnych právach čerpania (SDR), ktorých hodnota je odvodená od koša hlavných rezervných mien
- globálna rezervná mena na spôsob Keynesovho bankoru, ktorá cirkuluje povedľa všetkých národných mien.

Každý z týchto alternatívnych systémov má svoje výhody a nevýhody, ktoré musia byť vyhodnotené podľa viacerých kritérií a je isté, že by sa toto hodnotenie nezaobišlo bez početných kompromisov. Hlavnými cieľmi, ktoré by sa pri budovaní nového medzinárodného menového systému mali sledovať, sú stabilita, efektívnosť, politická uskutočniteľnosť, jednoduchosť implementácie a férovosť, pričom rozhodujúce bude, či zisk z toho, že bude dané riešenie prijaté, prevýši úsilie vynaložené na prekonanie všetkých prekážok, brániacich jeho implementácii. Navyše treba podotknúť, že z rozdielnych systémov by jednotlivé krajiny profitovali v nerovnakej miere, t.j. každý z vyššie uvedených scenárov má svojich vlastných víťazov a porazených, čo vzbudzuje vášne v boji o to, ktorý zo systémov sa prijme, prípadne či sa zachová status quo.

Je zrejmé, že žiaden z týchto alternatívnych menových systémov by nemohol byť do platnosti uvedený legislatívne, ale muselo by skôr ísť o postupnú synchronnú zmenu v správaní najväčších svetových rezervných bánk, ako aj o väčšiu či menšiu úroveň koordinácie medzi vládami jednotlivých krajín.

Nová rezervná mena namiesto amerického dolára

Potenciálnych kandidátov, ktorí by mohli po americkom dolári prevziať úlohu svetového rezervného aktíva, je málo. Do úvahy, aj to len teoreticky a za určitých okolností, prichádzajú tri meny. Sú nimi euro, japonský jen a čínsky juan.

Prvou podmienkou, ktorú by tieto meny museli spĺňať, sú rozvinuté finančné a menové trhy odolávajúce krízam. Ako sme už spomínali, v súčasnosti sú najlikvidnejšími a najrozvinutejšími finančnými tržmi práve tie americké, po nich nasleduje eurozóna. Japonsko v tomto smere mierne zaostáva a v prípade Číny možno povedať, že túto podmienku

nesplňa vôbec, keďže u nej absentujú dva základné predpoklady na rozvoj a prehĺbovanie finančných trhov, ktorými sú otvorený kapitálový účet a voľne konvertibilná mena⁷.

Čo sa týka eurozóny, na rozvoj jej finančných trhov negatívne vplyva ich fragmentovanosť a nižšia úverová kvalita podľa ratingov štátnych obligácií. V Japonsku je zas problémom daň z úrokov, ktorá brzdí zahraničnú účasť na tamojších finančných trhoch a tak zabraňuje ich prehĺbeniu.

Druhou podmienkou, ktorú kandidát na novú svetovú rezervnú menu musí spĺňať, je makroekonomická stabilita, ktorá by zabezpečila dôveru v dlhodobú kúpnu silu meny. Predpokladmi na splnenie tejto podmienky sú dôveryhodné politické inštitúcie a dlhodobá cenová stabilita. Na pozadí súčasnej finančnej krízy je cenová stabilita relatívne ťažko splniteľnou podmienkou, a navyše kríza vyvolala najmä v eurozóne a Japonsku aj obavy o fiškálnu udržateľnosť, preto budú jednotlivé vlády musieť byť opatrné a veľmi pozorné pri hľadaní takých východísk a riešení, ktoré neohrozia ich dôveryhodnosť. Čína sa v tomto smere nachádza v odlišnej situácii, keďže jej konzervatívna fiškálna a monetárna politika v kontexte kapitálovej kontroly a fixného menového kurzu zatiaľ pomohli udržať si relatívne nízku mieru inflácie a odolnosť voči vonkajším šokom. Výzvu pre ňu však predstavuje

---

⁷ Mena najväčšieho veriteľa Spojených štátov amerických je naviazaná na americký dolár a nie je voľne vymeniteľná, čo značne sťažuje jej pozíciu kandidáta na novú svetovú rezervnú menu. Navyše juan nemá ani dostatočnú likviditu na to, aby nahradil dolár v medzinárodnom obchode.

Možné kroky zo strany Číny, ktoré by musela podniknúť na to, aby túto situáciu zmenila, sú najmenej tri. V prvom rade by išlo o uvedenie jej národnej meny do medzinárodného povedomia, ďalej o dosiahnutie štatútu rezervnej meny a napokon postupné získavanie pozície dominantnej rezervnej meny. Aj keď Čína započala postupný proces vovádzania svojej meny do medzinárodného povedomia trhov, jedná sa o zdĺhavý 3-úrovňový postup, ktorý vyžaduje, aby sa juan stal v prvom rade zúčtovacou menou, potom menou investičnou, a až nakoniec sa môže stať rezervnou menou. V krátkodobom, resp. strednodobom horizonte, bude teda ekonomický vplyv na americký dolár značne obmedzený.

Dlhodobý vplyv je však možné očakávať; indície hovoria, že v súčasnosti nejestvuje dostatočný konsenzus v rámci čínskych legislatívnych kruhov, pokiaľ ide o obsahovú stránku, rozsah a tempo budúceho zavádzania juanu ako rezervnej meny. Je zrejmé, že Čína bude musieť zvážiť minimálne tieto skutočnosti:

- Otvorenie kapitálového trhu (otvorenie ekonomiky svetovému kapitálu, možnosť obchodovania akcií na burze, tvorby likvidity cez predaj dlhopisov, sledovanie cieľov krajiny v zahraničí, strata autonómie v riadení menovej politiky, zvýšená možnosť útokov na menu zo začiatku, hodnotu meny určuje trh - nie vláda), umožnenie voľnej zameniteľnosti juanu a zmenu k voľnému menovému floatingu - rezervná mena držaná každou centrálnou bankou musí byť voľne zameniteľná. Juan je fixovaný na americký dolár a nie je voľne vymeniteľný tak, aby umožňoval transakcie na kapitálovom účte. Pokiaľ ide o juan ako finančné aktívum, kvalita meny je nízka, pretože je prakticky nepohyblivou menou (nie je trhovou menou, v ktorej sa dajú denominovať kapitálové transfery), a preto sa za daných okolností nemôže stať rezervnou menou.
- Po otvorení kapitálového trhu je nutné reformovať občiansky zákonník a systém regulácie finančného trhu: zamerať sa na priame financovanie (obchodovanie priamo na trhu – IPO-vydávanie vlastných akcií, tvorba ponuky a dopytu) skôr ako na nepriame financovanie (prostredníctvom sprostredkovateľa - investičná banka).
- Reformovanie ekonomickej štruktúry Číny: transformácia z exportne orientovanej ekonomiky na ekonomiku riadenú domácou spotrebou a dopytom. Pokiaľ bude krajina závislá od exportu (nevytvorí bázu pre svoju menu v domácom prostredí) ako hlavného zdroja ekonomického rastu, nebude možné, aby Čína otvorila svoj kapitálový trh, zrušila naviazanie na dolár a urobila z juanu voľne vymeniteľnú transakčnú menu. Na to, aby export ostal konkurencieschopný, musí Čína pokračovať vo fixovaní svojej meny na dolár (čím drží menu zámerné podhodnotenú). Navyše, v prípade, že by sa juan stal rezervnou menou, musela by byť Čína pripravená čeliť zásadným zmenám v platbách vyplývajúcich z obchodnej bilancie za účelom zabezpečiť prísun juanu aj z vonkajších kanálov, mimo vlastnej ekonomiky.

udržanie si makroekonomickej stability aj v strednodobom a dlhodobom horizonte, pričom jej ekonomika musí prejsť natoľko potrebnými štrukturálnymi a kvalitatívnymi zmenami.

Otázne však je, či je žiaduce ukotvovať medzinárodný menový systém na jedinej rezervnej mene, či už je to americký dolár, euro, jen alebo juan. Pri menovom systéme založenom na jedinej rezervnej mene totiž emitent tejto meny profituje podľa mnohých názorov z viacerých makroekonomických výhod, ktoré môže ľahko „zneužiť“ vo svoj prospech. Okrem likvidnejšieho finančného trhu medzi ne patrí aj možnosť požičovať si vlastnú menu lacnejšie v zahraničí, ako aj z toho plynúci kapitálový zisk v prípade, že sa jeho mena znehodnotí oproti menám jeho finančných partnerov.

Táto privilegovaná pozícia odráža aj istú asymetriu v prispôsobovaní sa šokom, keďže omnoho vyšší tlak je vyvíjaný na krajiny s deficitom platobnej bilancie ako na tie, ktoré disponujú prebytkom bežného účtu, resp. na krajinu, ktorá vydáva rezervnú menu. Navyše pretrvávajúce prebytky bežného účtu vytvárajú dopyt po finančných nástrojoch, ktorý môže uspokojiť iba a jedine emitujúca krajina. Táto situácia potom prispieva k vzniku a zvyšovaniu sa globálnej nerovnováhy, aká práve minulý rok vyústila do globálnej finančnej a hospodárskej krízy⁸.

Systém viacerých rovnocenných rezervných mien

Tento scenár počíta s možnosťou, že by sa v budúcnosti objavili viaceré vzájomne zameniteľné meny, s tým rozdielom oproti dnešnému menovému systému, že by absentovala jedna jasne dominujúca mena.

Predpoklad súperiť s americkým dolárom ako s globálnym rezervným aktívom majú meny ekonomík, ktorých finančný systém, výška (ako aj štruktúra tvorby) HDP a medzinárodný obchod sú porovnateľné s americkými, a zároveň za nimi stoja politické inštitúcie podobnej dôveryhodnosti.

Šancu splniť tieto kritériá majú opäť euro, jen a neskôr v budúcnosti aj čínsky juan, ak jednotlivé vlády ich emitentov budú ochotné podstúpiť reformy nevyhnutné pre to, aby takýto vývoj mohol nastať.

Pri systéme založenom na viacerých rovnocenných svetových rezervných menách však vyvstáva otázka, či aj plne substituovateľné meny by boli schopné prekonať externalitu takéhoto systému, ktoré ich tlačia ku konvergencii k jedinému dominantnému rezervnému aktívu. História totiž potvrdzuje, že systémy s dvoma a viacerými rezervnými aktívami, ako ten založený na zlate a striebre v 19. storočí, alebo ten založený na libe šterlingov a americkom doláre po skončení druhej svetovej vojny, mali tendenciu prejsť na systém jedinej rezervnej meny.

Takýto systém by samozrejme vyžadoval prísnu disciplínu zo strany emitentov rezervnej meny, keďže každé znepokojenie týkajúce sa jednej z mien by okamžite viedlo k zvýšeniu rezerv denominovaných v ostatných menách na úkor tej dotknutej.

V každom prípade by prechod od medzinárodného menového systému založeného na americkom doláre k takémuto typu menového systému bol náročnou výzvou. Určite by bolo potrebné prekonať mnohé praktické prekážky, ako aj obetovať úspory z rozsahu vyplývajúce z menového systému založeného na jedinej rezervnej mene, avšak by to mohla byť stále

---

⁸ spracované podľa: Mateos y Lago, I., Dattagupta, R., Gouyal, R.: IMF staff position note – The debate on the international monetary system, 2009

prijateľná cena, ktorú by svet zaplatil za vyššiu systémovú stabilitu, ktorú v dnešných časoch naliehavo potrebuje.

Rizikom takéhoto systému by bolo, že vzájomná konkurencia medzi rezervnými aktívami by viedla k vyššej volatilitě menových kurzov, v prípade že by držiteľia rezerv aktívne spravovali svoje portfóliá.

Systém založený na SDR

Špeciálne práva čerpania, alebo inak SDR, nie sú samy o sebe menou, ale nenárodnou devízovo-úverovou facilitou, ktorá vlastne predstavuje akési „právo“ na kôš mien. V súčasnosti, po desiatkach rokov, čo boli na okraji záujmu, zažívajú istú renesanciu, kedy sa po nich objavil rastúci dopyt (najmä zo strany krajín BRIC) i ponuka (zo strany Medzinárodného menového fondu, ktorý ich emituje), i keď len v obmedzenom rozsahu – v súčasnosti tvoria približne 4% globálnych rezerv.

SDR majú zvláštny štatút, ktorý by umožnil upustiť od systému založeného na americkom doláre a zároveň zachovať výhody vyplývajúce z existencie jediného rezervného aktíva.

Keďže sú prístupné ako kompozitný produkt, SDR taktiež poskytujú vyhovujúci spôsob diverzifikácie rezerv a, na rozdiel od amerického dolára, stabilnú pozíciu uchovávateľa hodnôt. Avšak aby špeciálne práva čerpania mohli v rámci medzinárodného menového systému hrať významnejšiu úlohu, musela by najprv markantne vzrásť ich likvidita. Navyše by kľúčoví globálni hráči museli podporiť a umožniť vytvorenie súkromného finančného trhu s SDR, na ktorom by boli obchodovateľné štátne a podnikové dlhopisy denominované v SDR.

Takýto systém by sa vyznačoval nasledovnými črtami:

- Stabilita. V prvom rade by sa zachovala veľká časť výhod spojených s medzinárodným menovým systémom založeným na viacerých rezervných menách. Ďalej takýto systém prináša výhody diverzifikácie, spojené s košom mien, od ktorého sa hodnota SDR odvodzuje, a preto by boli stabilnejším uchovávateľom hodnôt ako ich komponentné meny brané každá zvlášť, i keď závislým na stabilite jednotlivých mien z koša. Navyše sú SDR výhodné aj z hľadiska jednoduchšej manipulácie než je riadenie portfólií jednotlivých mien.
- Rovnováha. Výhoda emitenta rezervnej meny by na jednej strane ostala Medzinárodnému menovému fondu, na druhej by sa však týkala aj všetkých krajín, ktorých meny sú súčasťou koša, od ktorého sa SDR odvodzujú. Okrem toho, ak by MMF dodával rozvíjajúcim sa ekonomikám dostatočné množstvo SDR na to, aby ich rezervy denominované v SDR mali významný podiel na celkových devízových rezervách danej krajiny, znížila by sa tým potreba vyvážať kapitál do krajín emitujúcich rezervnú menu.

Avšak na to, aby daný systém mohol fungovať, by bola zo strany svetových veľmocí potrebná dostatočná vôľa k politickej spolupráci a koordinácii, a to aj zo strany USA, ktorých menu by SDR v medzinárodnom menovom systéme nahradili. Keďže zosúladenie záujmov jednotlivých subjektov by mohlo byť problematické, ponúka sa aj menej odvážna alternatíva

nového usporiadania medzinárodného menového systému, a to s SDR ako jedným z rezervných aktív v systéme založenom na viacerých rovnocenných rezervných menách⁹.

Nové globálne rezervné aktívum

Radikálnu prestavbu medzinárodného menového systému by predstavovalo zavedenie novej meny na spôsob Keynesovho bancoru.

Menu by vydávala medzinárodná monetárna inštitúcia, ktorej spôsob riadenia a fungovania by bol podobný ako pri dnešnom Medzinárodnom menovom fonde, a ktorej hlavnou úlohou by bolo zabezpečiť stabilnú hodnotu novej meny.

Išlo by o globálne bezrizikové aktívum, ktoré by bolo oslobodené od vplyvu ekonomických problémov ktoréhokolvek individuálneho štátu. Vďaka úsporám z rozsahu by bolo používanie tejto meny v medzinárodných transakciách efektívne. Takéto riešenie sa však zdá byť až príliš náročné na implementáciu, dokonca by sme ho mohli označiť za utopistické¹⁰. Ak by sa ale zaviedol medzinárodný menový systém založený na špeciálnych právach čerpania, práve zavedenie tejto novej meny by mohlo byť ďalším krokom vpred.

Záver

Na sklonku najťažšieho roka za niekoľko posledných desaťročí z pohľadu globálnej ekonomiky, môžeme konštatovať, že aktuálna kríza si okrem štrukturálnych zmien v rámci ekonomík, vyžiada s najväčšou pravdepodobnosťou i zmeny vo svetovom menovom systéme. Nerovnováha na forexovom trhu na jednej strane spôsobuje nemalé škody ekonomikám, ktorých meny výrazne posilnili, ako je tomu napríklad v Eurozóne alebo Kanade a predznamenáva budúce problémy ekonomikám, ktorých meny sú počas krízy atraktívne a preto musia byť dôkladne legislatívne ochránené pred prípadným budúcim výrazným rizikom prepadu, čo je aktuálne prípad napríklad Brazílie. Na strane druhej tento trh pomáha „zelenej bankovke“, ktorá v čoraz väčších objemoch zaplavuje svetovú ekonomiku a tlačí jej hodnotu na neopodstatnene nízke čísla. V dôsledku týchto udalostí začína mať svet triezvejší pohľad na dolár, ktorého kurz je skôr dnes vnímaný už ako problém a nie výhoda tejto krízy, a to najmä vďaka hroziacej hyperinflácii. Môžeme teda povedať, že svetový menový systém sa v súčasnosti spolieha na menu, ktorá môže stať na prahu svojej najväčšej menovej krízy.

Alarmujúcim je navyše už dlhšiu dobu stav bežného účtu platobnej bilancie Spojených štátov, ktorý naznačuje rastúci podiel koncentrácie bohatstva krajín s prebytkovou bilanciou v krajine, ktorá vykazuje obrovský deficit. Podľa ekonomických zákonov takýto stav nemôže pretrvávať donekonečna a s najväčšou pravdepodobnosťou ani nebude. Koniec koncov USA sa sčasti k redukovaniu deficitu približujú spomínaným znižovaním hodnoty svojej meny, avšak to čo potrebuje svet od USA, sú zmeny fundamentálnejšie, nie také, ktoré navedú ostatné krajiny do pasce likvidity.

Na to, aby bola pozícia dolára vo svetovom obchode prehodnocovaná vo významnejšej miere, je potrebný trvalejší konsenzus svetových aktérov. Začať treba pri diverzifikácii devízových rezerv centrálnych bánk, ktoré iste pozorne sledovali štvornásobné nafúknutie rozpočtového deficitu USA, ohrozujúceho stav a budúcnosť svetového hospodárstva. Nejde teda len o búrku v pohári vody, ale o fakt, že máme na jednej strane dnešnú svetovú ekonomiku, ktorá je multipolárna a naviac charakteristická rastúcou

---

⁹ Mateos y Lago, I., Dattagupta, R., Gouyal, R.: IMF staff position note – The debate on the international monetary system, 2009

¹⁰ Tamtiež

diverzifikáciou obchodných tokov a na druhej strane úzko koncentrované menové transakcie, ktoré túto skutočnosť zastrešujú.

Čo svet reálne potrebuje v takejto situácii je najmä silná politická vôľa, ktorá by prispela k vytvoreniu nadnárodného inštitucionálneho rámca na čele s MMF, ktorý by zároveň plnil funkciu svetovej centrálnej banky a rozhodoval o záležitostiach, ktoré sú dnes prakticky v rízi jedného štátu. Existuje predpoklad, že týmto by sa eliminovali predošlé, niekoľkokrát spomínané nepriaznivé skúsenosti spojené s dominantným postavením dolára a zaviedla sa opatrnosť prispôbivosť systému na svetovej úrovni.

Zdá sa však, že v najbližšej budúcnosti bude vzdávanie sa akejkoľvek štátnej suverenity v prospech akejsi „monetárnej únie“ nanajvýš zámkou siahodlhých rokov. Pre zdravý a udržateľný rozvoj je kľúčová skôr zmena minimálne v aktuálnom prístupe k regulačnej politike a nastavení jestvujúceho menového systému.

Použitá literatúra:

1. MURPHY, M., YUAN, W.J.: *Is China ready to challenge the dollar?*, Center for strategic and international studies, 2009, dostupné na http://csis.org/files/publication/091007_Murphy_IsChinaReady_Web.pdf
2. MATEOS Y LAGO, I., DATTA GUPTA, R., GOUYAL, R.: *IMF staff position note – The debate on the international monetary system*, 2009, dostupné na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0926.pdf>
3. PATALON, W.: *The three looming blows to the Dollar*, The Money Map Press, Baltimore 2009
4. *The diminishing dollar*, The Economist, 22.10.2009, dostupné na http://www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=14699877
5. *Tomorrow's burden*, The Economist, 22.10.2009, dostupné na http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=14699754
6. www.telegraph.co.uk/money/main.jhtml?xml=/money/2008/01/23/bcndollar123.xml
7. <http://ekonomika.sme.sk/c/4366406/usa-stopnu-snahu-ciny-o-zavedenie-novej-globalnej-rezervnej-meny.html>
8. http://finweb.hnonline.sk/c3-38434060-kP0000_d-americky-armageddon-v-cislach-span-class-koment-komentar-dna-span

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

Mgr. Vlastislav Čabo

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UMB BANSKÁ BYSTRICA

**FRANCÚZSKA POLITIKA DECENTRALIZÁCIE AKO
PROSTRIEDOK ZAISTENIA REPREZENTÁCIE ZÁUJMOV
V OBLASTI MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**

vlastislav.cabo@umb.sk

Abstrakt

Cieľom autora príspevku je poukázať na špecifickosť francúzskeho politického systému vo sfére verejnej správy, najmä čo sa týka vzťahu hornej komory parlamentu a jednotlivých územných celkov. Analyzovaná je taktiež organizácia, štruktúra či fungovanie územných celkov vo vzťahu k decentralizačnej správe štátu, činnosť senátnej delegácie pre spoluprácu v oblasti decentralizácie z pohľadu francúzskeho aj európskeho, resp. aktivity senátorov v novovytvorenej decentralizačnej misii. Príspevok zahŕňa aj sféru činnosti oddelenia pre územné celky a jeho administratívnu štruktúru, zásadné je aj vymedzenie vzťahu senátu voči predstaviteľom samosprávy.

Kľúčové slová: Senát, analýza, decentralizácia, samospráva, územné celky

Abstract

The main goal of the author's text is to point out the specifics of the French political system in the area of the public administration. The organization, the structure and the functioning of the territory unites in a relation to the decentralized administration is also being analyzed, as well as the operations of the senate delegation for the cooperation in the area of the decentralization from both point of views, the French and the European one; or activities of the senators in a newly created decentralizing mission. The text touches as well on the sphere of the responsibilities of the department for territory units and its administrative structure. The determination of the relation of the senate towards the representatives of the self administration is also fundamental.

Key Words: Senate, analysis, decentralization, self administration, territory units

V značnom množstve štátov s bikameralistickým typom parlamentu je práve druhá komora tou, ktorá môže uplatňovať misiu ústavnej reprezentácie jednotlivých územných celkov tej-ktorej krajiny. Je zrejmé, že aj horná komora francúzskeho parlamentu závažným spôsobom vplýva na reálne fungovanie celého francúzskeho politického systému, do ktorého pravdaže patrí aj sústava verejnej správy so štátnou správou a samosprávou. Pokiaľ ide teda o samotný Senát Francúzskej republiky, ten je reprezentantom územných celkov už od roku 1875. Túto skutočnosť zvyrazňuje aj článok 24, ods. 4 Ústavy V. republiky zo 4. októbra 1958 v znení neskorších zmien, v zmysle ktorého práve Senát zabezpečuje reprezentáciu územných celkov republiky.

Možno konštatovať, že existujú 3 množiny vzájomných vzťahov Senátu a územných celkov: významnosť a početnosť ústavných usporiadaní týkajúca sa uvedenej problematiky, taktiež množstvo a rôznorodosť územných celkov na území republiky a nakoniec ústavná špecifickosť v prisudzovaní vysokého postavenia aj dôvery voči Senátu. Francúzska ústava sa vo viacerých článkoch dotýka usporiadania územných celkov a roly Senátu v tejto oblasti. Článok č. 1 medzi iným uvádza, že Francúzsko je republikou nedeliteľnou, ktorej organizácia je decentralizovaná. Je potrebné uviesť, že v zmysle čl. 24 sú členovia Senátu volení nepriamou voľbou (okrem 12 senátorov reprezentujúcich Francúzov žijúcich mimo kontinent) prevažne v departementoch, a to buď na základe pomerného či väčšinového volebného systému. Celkovo je aktuálne v Senáte 343 senátorov, ktorí sú volení na obdobie 6 rokov a to po ústavnej zmene zákonom č.696/2003 z 30. júla 2003. Táto zmena bola vykonaná s cieľom zreformovania zostavy Senátu a so snahou o lepšie odzrkadlenie demografickej reality a územného usporiadania krajiny. Zákom č. 224/2007 z 21. februára 2007 boli vytvorené dva nové územné celky - collectivités d'outre-mer (COM), a to ostrovy Saint-Barthélemy a Saint-Martin, odvtedy nezávislé od Guadeloupe. Uvedené novovzniknuté teritoriálne celky si už 21. septembra 2008 mali možnosť zvoliť svojich zástupcov do francúzskeho Senátu. Ústavná reforma ustanovuje, že v roku 2011 bude Senát zostavený z 348 senátorov z nasledovných celkov: 326 bude zvolených v departementoch kontinentálneho Francúzska ako metropoly a zároveň v zámorských územiach, 2 vo Francúzskej Polynézii, 1 za ostrovy Wallis a Futuna, 1 za Saint-Barthélemy, 1 za Saint-Martin, 2 za Novú Kaledóniu, 2 za Mayotte, 1 za Saint-Pierre-et-Miquelon a 12 senátori budú reprezentovať zahraničných Francúzov.

Tabuľka č. 1: Zastúpenie DOM-ROM, TOM (COM, POM) a TAAF v Senáte podľa počtu senátorov k 30.8.2009:

Jednotka	Kategória	Zastúpenie v Senáte francúzskeho parlamentu
Guadeloupe	DOM-ROM	3 senátori
Franc. Guyana	DOM-ROM	1 senátor
Martinique	DOM-ROM	2 senátori
Réunion	DOM-ROM	3 senátori
Mayotte	COM	2 senátori
Saint-Barthélemy	COM	1 senátor /od roku 2008/
Saint-Martin	COM	1 senátor /od roku 2008/
Saint-Pierre/Miquelon	COM	1 senátor
Nová Kaledónia	POM	1 senátor
Franc. Polynézia	POM	1 senátor
Wallis a Futuna	COM	1 senátor
TAAF	Územie sui generis	Bez trvalej populácie, bez zástupcu

Významným je aj čl. 39 Ústavy Francúzskej republiky, spomínajúci prvoradú úlohu Senátu pri prerokovávaní návrhov zákonov týkajúcich sa organizácie či financovania územných celkov. Neopomenuteľná je najmä XII. časť Ústavy, ktorá sa zásadným spôsobom venuje územným celkom republiky. Napr. čl. 72 na jednej strane vymenúva existujúce celky nasledovne: obce, departementy, regióny, celky so zvláštnym štatútom a zámorské územia vedené podľa čl. 74, zároveň však na strane druhej predpokladá možnosť vzniku iného celku, územia. Taktiež napokon uvádza 4 nasledovné princípy pre jednotlivé celky: princíp subsidiarity, princíp voľnej administrácie, princíp možnosti dočasnej experimentácie či

princíp nevmiešavania sa jednotlivých celkov medzi svoje kompetencie, pôsobnosť a právomoci. Čl. 72-1 konštitucionalizuje výkon petičného práva a práva na vyhlásenie a vykonanie referenda na lokálnej úrovni územného celku. Čl. 72-2 definuje finančný režim územných celkov stanovujúc nasledovné 4 princípy teritoriálnych kolektív: princíp voľného prístupu k finančným zdrojom za podmienok určených zákonom, princíp finančnej autonómie územných celkov, princíp finančnej kompenzácie v prípade presunu kompetencií zo strany štátu a princíp favorizujúci rovnosť jednotlivých celkov. Špecifickosť francúzskeho systému lokálnej správy vyplýva ako z kvantity jednotlivých územných celkov, tak aj z rozšírenia interkomunálnych štruktúr: celkovo reálne funguje okolo 58 000 entít s viac ako 550.000 lokálnymi zvolenými predstaviteľmi. Samotná lokálna organizácia francúzskeho systému správy pozostáva z nasledovnej štruktúry:

- Územné jednotky: 36 778 obcí, 100 departementov, 26 regiónov
- Interkomunálne štruktúry: 18 503 interkomunálnych syndikátov, 2 388 spoločenstiev obcí, 164 spoločenstiev aglomerácií a 14 spoločenstiev miest.

Francúzska organizácia miestnej správy obsahuje po zavedení decentralizačných prvkov 3 nové lokálne kolektivity: obec, departement, región.

- Obec je najmenšou administratívnou jednotkou, ale jednako aj najstaršou, nakoľko bola zavedená ešte pred revolúciou 1789 s následným začiatkom autonómie samosprávy po prijatí zákona komunálnej charty z 5. apríla 1884. Ako uvádza francúzsky profesor politológie, uvedené historické dedičstvo a zakorenenie obce v administratívnom systéme má aj významný následok: „jednotlivé francúzske územné jednotky nie sú len výsledkom jednoduchého administratívneho delenia, ale sú ozajstnými sociálnymi jednotkami“. (Eymeri-Douzans, 2009, s. 14) Preto sa zaužívalo tvrdenie, podľa ktorého Francúzi nielenže nežijú v jednotlivých lokálnych jednotkách, ale sami tieto jednotky dlhodobo a zásadným spôsobom konštituuju. Samotná obec ako správna jednotka je riadená municipálnou radou, volenou v priamych všeobecných voľbách na obdobie 6 rokov. Po nej nasleduje voľba starostu, resp. primátora spomedzi zvolených municipálnych radcov, ktorí sú aktívne aj pasívne legitimovaným prvkom tohto konania. Pokiaľ ide o starostu, ten je exekutívnou zložkou obce, ktorý jednotku reprezentuje a riadi aj jej rozpočet. Je tiež zamestnávateľom obecného personálu a vykonáva kompetencie v oblasti školstva, urbanizmu, sociálnej činnosti, dopravnej siete a komunikácií... Je tiež zástupcom štátu pre činnosť matriky či verejného poriadku.

- Departement je výtvorom siahajúcim do čias francúzskej revolúcie, postupne sa stáva lokálnym celkom s istým stupňom autonómie so svojimi vlastnými orgánmi, čo potvrdzuje zákon z 10. augusta 1871. Tento celok je riadený generálnou radou zvolenou na dobu 6 rokov vo všeobecných voľbách na čele s výkonným predsedom departementu, ktorý pripravuje a vykonáva uznesenia rady, riadi rozpočet a celý profesionálny personál. Departement disponuje rozsiahlymi kompetenciami v oblasti sociálnych vecí, výstavby a udržiavania školských zariadení školstva, poľnohospodárskeho scelenia, organizácie školskej dopravy atď.

- Región patrí k najnovšej štruktúre francúzskeho systému lokálnej administratívy, ktorý sa spočiatku ukazoval pod formou verejného zriadenia v roku 1972, neskôr sa stáva teritoriálnou kolektivitou ako dôsledok pokračovania decentralizačných zákonov. Dôležitým je dátum 16. marec 1986, kedy sa uskutočnili prvé voľby regionálnych zástupcov volených na funkčné obdobie 6 rokov vo všeobecných voľbách. Existencia

a opodstatnenie tohto administratívneho celku bola o.i. potvrdená aj ústavnou novelou z 28. marca 2003. Zvolení funkcionári v regióne si volia predsedu regionálnej rady, ktorý ma na starosti záležitosti prípravy a aplikácie rozpočtu v jednotlivých oblastiach, takisto je vedúcou osobnosťou regiónu so zodpovednosťou za politiku plánovania, ekonomickú akcieschopnosť, administratívnu zmenu teritoriálneho usporiadania, atď.

Pokiaľ sa pristavíme pri kategórii interkomunálnych štruktúr, tie sú odpoveďou na zvýšené množstvo francúzskych obcí a miest, na slabosť a neúspešnosť prostriedkov akcieschopnosti väčšiny z nich, resp. odpoveďou na potrebu adaptovania sa podmienkam rozvíjajúcej sa úlohy štátu od roku 1918. V zásade sa rozlišujú dve kategórie interkomunalít, zoskupených pod spoločným označením ako EPCI (verejné zriadenie interkomunálnej kooperácie):

- asociatívne interkomunality (bez vlastného fiškálneho systému)
- interkomunality s vlastným daňovým systémom.

- Interkomunálne syndikáty boli vytvorené zákonom z 12. marca 1890 vytvoriac tzv. SIVU (interkomunálny syndikát s jednotným poslaním, určením), rozšíriac sa neskôr do tzv. SIVOM (interkomunálny syndikát s diferencovanými úlohami). Možno konštatovať, že obzvlášť boli používané a zaangažované v problematike elektrifikácie štátu, vodných zdrojov, či mestskej dopravy. Samotný úspech tohto projektu vyplýva takpovediac o.i. aj z elasticity, t.j. slobodného určenia cieľa syndikátu, egalitárskeho riadenia či určenia participácie každej obce na jednotlivý rok. K 1. januáru 2009 existuje a svoju pôsobnosť vykonáva okolo 16 500 syndikátov, z toho 12 249 je v kategórii SIVU, 1501 v kategórii SIVOM a 2749 je syndikátov zmiešaných. Od účinnosti zákona z 12. júla 1999 existujú 3 kategórie EPCI: mestské spoločenstvá (ide o 3 veľké aglomerácie s viac ako 500 000 obyvateľmi), spoločenstvá aglomerácií (týkajúce sa stredne veľkých miest od 50 000 obyvateľov) a spoločenstvá obcí (najmä vidiek).

- Spoločenstvo obcí predstavuje typ EPCI zoskupujúci viaceré obce, ktorého cieľom je zoskupenie obcí v priestore solidarity, so zreteľom vypracovania spoločného projektu rozvoja a teritoriálnych zmien. Pokiaľ ide o fungovanie spoločenstva, to je administratívne riadené radou spoločenstva zostavenou zo zástupcov príslušných obcí, pričom žiadna z nich nemôže disponovať viac ako polovicou celkového počtu miest. Spoločenstvo vykonáva jednak povinné kompetencie uložené zákonom (teritoriálne zmeny, ekonomický rozvoj), rovnako tak kompetencie voľne transferované od členských obcí (ochrana životného prostredia, dopravná infraštruktúra, kultúra a šport, materské a základné školy). Pokiaľ ide o finančné zdroje spoločenstva, tie pochádzajú z daňových príjmov jednotlivých členov a z dotácie štátu.

- Spoločenstvo aglomerácií je určené pre formovanie štruktúr mestského územia s cieľom združovať sídelné jednotky v zmysle vytvorenia priestoru solidarity, so zreteľom spoločného vypracovania a manažovania spoločných projektov rozvoja a územnej zmeny. Jedná sa o typ EPCI zoskupujúci viaceré jednotky územia majúce nad 50 000 obyvateľov. Čo sa týka rady spoločenstva, tej je zverené viacero právomocí. V oblasti ekonomického rozvoja sa zaoberá tvorbou, zmenou a správou priemyselných, obchodných aj turistických zón s akcentom na spoločný záujem. Vo sfére sociálne vyváženého rozvoja sa zdôrazňuje lokálny program bývania, spoločná bytová politika, finančná výpomoc pre sociálne znevýhodnených obyvateľov. Pri politike mesta sa dôraz kladie aj na architektóniku a urbanizmus, prevenciu konfliktov, reintegráciu problémových štvrtí do spoločného

priestoru atď. Uvedené zoskupenie musí vykonávať patronát medzi inými aj nad nasledovnými oblasťami: dopravná sieť, parkovné priestory, voda, životné prostredie (boj proti znečisteniu ovzdušia a hlučnému prostrediu, eliminácia odpadov), kultúra a šport.

- Spoločenstvá miest boli vytvorené v roku 1966 a pozmenené v roku 1999. Toto spoločenstvo patriace do EPCI zoskupujúce jednotky nad 500.000 obyvateľov má na pôsobenie a dosahovanie svojich cieľov vytvorenú štruktúru delegátov miest, pričom zastúpenie v rade spoločenstva miest je definované v zmysle zákona podľa proporčného zastúpenia. Pokiaľ ide o kompetencie spoločenstva miest, tie závisia od postúpenia právomocí od nižšie zoskupených jednotiek.

V politike decentralizácie centrálneho politického systému nemožno opomenúť rok 2001, kedy bola vytvorená senátna *Delegácia pre decentralizovanú kooperáciu* (DSCD). Jej piati členovia, menovaní každé 3 roky po čiastočnom obnovení Senátu sú nasledovní: prezidentom delegácie je podpredseda Senátu, ďalej člen menovaný predsedom Senátu a 3 členovia zo Senátu. Administratívny sekretariát delegácie je zabezpečený službou teritoriálnych kolektív. Samotná delegácia si stanovila nasledovné úlohy, ktoré by sa mali presadzovať: rozvoj všetkých činností týkajúcich sa Senátu a majúcich zosilňujúci vplyv na previazanie a výmenu skúseností medzi francúzskymi a zahraničnými lokálnymi jednotkami, evaluácia decentralizovanej kooperácie so zvýraznením slabých aj silných stránok pre zlepšenie napredovania smerom k budúcnosti, formulácia návrhov podľa predchádzajúcich skúseností a iné. Delegácia DSCD organizovala v októbri 2003 medzinárodné kolokvium v sídle Senátu na tému „Decentralizovaná kooperácia: návod na použitie“ pod samotným patronátom predsedu Senátu a predsedu vlády. Senátom sú tiež organizované „Zasadnutia decentralizovanej kooperácie“ s cieľom zoskupiť v čo najväčšom množstve aktérov francúzskej či zahraničnej decentralizácie, a to kvôli presadeniu rozvoja partnerstiev, výmene expertov a skúseností, resp. prípravy na budúce možné scenáre vývoja. Uvedené zasadnutia boli organizované napr. v Českej republike, Maďarsku, Poľsku, Vietname, Gabone, Rumunsku, Libanone, Madagaskare, Chile atď...

Pristavením sa pri *európskom* pohľade na problematiku zisťujeme, že významnou pre rozvoj cezhraničnej spolupráce bola Madridská konvencia Rady Európy z 21. mája 1980 (Európska rámcová konvencia o cezhraničnej spolupráci medzi miestnymi organizáciami a samosprávami). Citujúc publicistu **Oberdorffa**, „uvedená konvencia umožnila územným jednotkám právo tvorby, samozrejme za istých podmienok, organizácií cezhraničnej spolupráce“ (Oberdorff, 2008, s. 74). Francúzska republika pristúpila k Madridskej konvencii už roku 1980 a protokol č. 1 z roku 1995 prevzala roku 2000. Protokol č. 2 bol schválený 5. mája 1998. Je potrebné naznačiť, že decentralizovaná kooperácia bola uznaná ako dimenzia európskej politiky rozvoja, a to v zmysle názoru Výboru regiónov Európskej únie zo 16. novembra 2005. Z optiky francúzskeho náhľadu na problematiku je možné pozorovať prvotné počiatky výmeny partnerstiev či družieb medzi francúzskymi teritóriami a zahraničím najmä v období po roku 1945. Najskôr boli etablované kolektivity spojeneckých krajín z čias vojny, od roku 1960 sa začala orientácia aj smerom voči Nemecku. Od roku 1970 a predovšetkým s aplikáciou článku 65 zákona z 2. marca 1982 začali z regiónov vznikáť iniciatívy rôznorodých cezhraničných kooperácií. Vo Francúzsku bola zahraničná činnosť lokálnych jednotiek uznaná formou obežníka predsedu vlády z 26. mája 1985, ktorý nariadil vznik funkcie povereného jednotlivca pre riešenie tejto otázky a s ňou spojenej problematiky. Ako uvádza **S. Haas**, „spolupráca bola jednoznačne potvrdená až zákonom zo 6. februára 1992 o územnej správe republiky“ (Haas, 2007, s. 36), ktorý vytvoril *Národnú komisiu pre decentralizovanú kooperáciu* (CNCD). Tá zasadala pod vedením predsedu vlády a bola

limitovaná dvoma faktormi, a to ako rešpektom pred medzinárodnými záväzkami a angažmánom Francúzskej republiky vo svete, tak aj rešpektom voči právomociam každej kategórii územných jednotiek. Dnes je decentralizovaná kooperácia podporovaná najmä zo strany štátu, a to prostredníctvom Ministerstva zahraničných a európskych vecí. Za úspech možno pokladať to, že CNCD vyčíslila okolo 3.250 francúzskych územných jednotiek, ktoré si založili takmer 6.000 foriem spolupráce so zahraničnými územnými jednotkami (z nich 80 % pochádza z geopolitického priestoru členských krajín Európskej únie).

Dňa 14. decembra 2004 bola vytvorená a do štruktúry Senátu zaradená tzv. *Pozorovacia skupina pre decentralizáciu*, a to návrh predsedu Senátu. Táto skupina je tvorená 25 senátormi, v ktorej sú proporčne zastúpené reálne existujúce politické skupiny v rámci Senátu. Medzi základné úlohy skupiny patria nasledovné: zabezpečenie evaluácie a reálneho uskutočňovania politiky decentralizácie so zreteľom na finančné plánovanie a práva garantované ústavou, podpora globálnej evaluácie lokálnych verejných politík či výkon funkcie smerom k zlepšeniu stavu decentralizácie. Od roku 2006 pracovná skupina zverejnila nasledovné oficiálne správy, ktoré vypracovala pre potreby Senátu: správa č. 316 (2004-2005) p. **M. Merciera** ohľadom transferu minimálneho príjmu v departementoch, správa č. 455 (2004-2005) p. **R. Karoutchiho** ohľadom finančných konzekvencií za presun právomocí zo štátu na regióny, správa č. 193 (2005-2006) p. **P. Dalliera** k štúdiu o finančných dopadoch a správa č. 48 (2006-2007) o finančnom majetku a perspektívach daňového systému interkomunalít, správa č. 62 (2006-2007) p. **E. Doligé** k presunu technického personálu, robotníkov a služieb, správa č. 206 (2006-2007) p. **M. Merciera** ohľadom finančných záležitostí územných jednotiek, správa č. 256 (2006-2007) p. **J. Puecha** k problematike zvolených lokálnych predstaviteľov a správa č. 74 (2007-2008) o emancipovanej lokálnej demokracii a správa č. 262 (2008-2009) p. **P. Dalliera** ohľadom projektu „Veľkého Paríža“.

Z iniciatívy predsedu Senátu **G. Larchera** bola 23. 10. 2008 vytvorená dočasná *Misia pre organizáciu a evolúciu francúzskych územných kolektív*. Táto misia je zložená z 36 senátorov všetkých politických skupín zastúpených v Senáte podľa proporčného systému, je vedená **C. Bélotom** (UMP – Charente-Maritime) s asistenciou **P. Collombata** (Soc-Var). Dvaja hlavní spoluspravodajcovia sú senátor **Y. Krattinger** (Soc- Haute Savoie) a senátorka **J. Gourault** (UC – Loir et Cher). Táto komisia si na základe návrhu predsedu Senátu kladie za úlohu predkladať a formulovať návrhy ohľadom reformy územnej správy. Pre potreby riešenia problematiky decentralizácie bola už v januári 1998 vytvorený *Úrad územných celkov*, ktorý mal potvrdiť ústavnú požiadavku na lepšiu reprezentáciu územných celkov vo vzťahu k Senátu. V zmysle uvedeného medzi prvotné úlohy úradu patrí vypomáhanie senátorom administratívnou asistenciou napr. právnymi konzultáciami ohľadom otázok týkajúcich sa lokálnej správy či decentralizácie, resp. hľadaním východísk pri výkone lokálnej funkcie senátorov v ich okrsku. Taktiež úrad je neoddeliteľným prvkom pri príprave návrhov zákonov týkajúcich sa organizácie a fungovania lokálnych celkov vo vzťahu k ich kompetenciám či systému financovania, pri realizácii štúdií s vplyvom na lokálnych politikov v oblasti právnej istoty lokálnej verejnej činnosti, lokálnych financií, verejnej funkcie v územnej jednotke, interkomunálnej kooperácii, urbanizme, ekonomických intervencií, voličského práva, štatútu lokálnych zvolených predstaviteľov atď. Podstatnú zložku činnosti tvorí analýza všetkých prípadných opatrení v legislatíve týkajúcej sa lokálnych kolektív pri ich prijímaní, schvaľovaní až po ich vyhlásenie, spojenú s publikáciou dokumentu „*Legislatívna a účtovná uzávierka decentralizácie*“ aspoň 1x ročne. Úrad územných celkov riadi 2 druhy aktívnej politiky komunikácie, a to:

- Komunikácia s veľkými asociáciami lokálnych predstaviteľov politického života: úrad vybuďoval trvalé kontakty napr. s Asociáciou starostov a primátorov Francúzska, so Zhromaždením departementov Francúzska, Asociáciou regiónov Francúzska, tiež s ďalšími 4 asociáciami lokálnych politických činiteľov.

- Organizácia kolokvií, stretnutí a vypracovanie štúdií: senátny úrad organizuje alebo participuje na príprave a realizácii kolokvií v priestoroch Luxemburského paláca, a to za účasti členov Senátu aj Národného zhromaždenia, lokálnych predstaviteľov politického života, funkcionárov v územných jednotkách, univerzitných pedagógov, predstaviteľov asociácií a inštitúcií, a to s cieľom konfrontácie názorov na prejednávajúcu problematiku týkajúcu sa decentralizácie.

Úrad územných celkov okrem riaditeľa predstavujú 9 administrátori, 4 zástupcovia administrátorov, 1 administratívny sekretár a 4 sekretári. Organizačne pod riaditeľom úradu sa členia 3 divízie úradu: divízia lokálnych právnych záležitostí, ďalej divízia lokálnych financií a finančnej evaluácie a napokon divízia pozorovacej skupiny pre decentralizáciu. Pod *divíziu lokálnych právnych záležitostí* patria nasledovné oblasti: volebné právo v územných jednotkách, organizácia a fungovanie územných zhromaždení, štatút miestnych poslancov, teritoriálna verejná funkcia, lokálne kompetencie, urbanizmus, interkomunality, zámorské územia, ekonomika a životné prostredie, nové technológie. Pod správu *divízie lokálnych financií a finančnej evaluácie* spadajú napr. finančné aspekty a pravidlá zostavovania rozpočtu, miestny daňový systém, evaluácia miestnej verejnej politiky, európska regionálna politika a riadenie štrukturálnych fondov. Do *divízie pozorovacej skupiny pre decentralizáciu* patria najmä inštitucionálne aspekty decentralizácie, kompetenčné vzťahy štátnej a lokálnej politickej moci.

Celkovo možno konštatovať, že práve Senát V. republiky ako horná komora francúzskeho parlamentu je práve tou inštitúciou, ktorá má najväčší vplyv na formovanie a reálnu podobu decentralizácie francúzskeho politického systému už minimálne 27 rokov. Je to práve aj vďaka prepojeniu Senátu na jednotlivé územné jednotky, a to najmä formou dvojitého senátorského mandátu: veď len 22% senátorov nemá žiadny mandát v územných jednotkách, 55% senátorov má aj lokálny mandát a zvyšných 25% disponuje dokonca dvojitým lokálnym mandátom. Práve kvôli prepojeniu členov Senátu na aktívny politický život jednotlivých územných jednotiek, či už vo funkcii starostov, primátorov, predsedov regionálnych rád atď., je práve francúzsky model decentralizácie a senátorského štatútu vhodným a inšpiratívnym modelom pre ďalšie pokračovanie naštartovanej decentralizácie aj pre politické a právne systémy iných štátov nielen demokratického sveta.

Použitá literatúra:

1. BOUSSAGUET, L. 2006. *Dictionnaire des politiques publiques*. Paris: Presses de Sciences-Po, 2006. 520 s, ISBN 978-2724609998.
2. CHATEL, E. 2005. *L'action publique et ses dispositifs: institutions, économie, politique*. Paris: L' Harmattan, 2005. 459 s, ISBN 978-2747593090.
3. EYMERI-DOUZANS, J. 2009. *Elaboration d'une politique publique*. Paris: ENA, 2009. 76 s, ISBN 978-2717851472.
4. GIRAUD, O. 2008. *Politiques publiques et démocratie*. Paris: La Découverte, 2008. 428 s, ISBN 978-2707156549.

6. HAAS, S. 2007. *Délégation interministérielle à l'aménagement et à la compétitivité des territoires*. Paris: La Documentation française, 2007. 109 s, ISBN 78-2110066947.
7. OBERDORFF, H. 2008. *L'eupéanisation des politiques publiques*. Grenoble: PUG, 2008. 134 s, ISBN 978-2706114557.
8. POTIER, V. 2005. *Evaluation des politiques locales : évaluation interne et externe, principes et dispositifs, méthodes*. Paris: Le Moniteur, 2005. 197 s, ISBN 978-2281123982.
9. VOLLET, D. 2008. *Manuel de l'évaluation des politiques publiques*. Versailles: Edition Quae, 2008. 163 s, ISBN 978-2759201655.

Kontakt

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica

Ing. Mikuláš Černota

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SÚČASNÉ PROBLÉMY RIEŠENIA ENVIRONMENTÁLNEJ MIGRÁCIE NA MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI

mikulas.cernota@gmail.com

Abstrakt

Štúdia poskytuje typológiu environmentálnych utečencov na základe komparatívnej analýzy motivačných faktorov stavu prostredia. Zaoberá sa termínmi ako „environmentálny migrant, env. vysídlenec, env. motivovaný migrant a environmentálny utečenec“ a ich vzájomnými rozdielmi. Uvádza možné scenáre premiestňovania populácií a možnosti zmierňovania dôsledkov klimatickej migrácie prostredníctvom medzinárodného dialógu a spolupráce.

Kľúčové slová: Environmentálny utečenec, migrácia, klimatická zmena

Abstract

Study provides the typology of environmental refugees based on the comparative analysis of the motivation factors linked to the state of the environment. It deals with the topics as „environmental migrant, env. displacee, env. motivated migrant and environmental refugee“ and with their mutual differences. It suggest possible scenarios of the population displacement and the possibilities of mitigating the consequences of climatic migration through international dialogue and cooperation.

Key Words: Environmental refugees, migration, climate change

Úvod

Termín „environmentálni utečenci“ bol prvýkrát použitý v roku 1985 ako titulka správy programu OSN pre životné prostredie (El-Hinnavi 1985). Odvtedy bol tento termín v rôznych kombináciách použitý tak v politických ako aj v akademických kruhoch (Castles 2002). Tento zvýšený záujem medzinárodnej komunity o dôsledky migrácie zapríčinené degradáciou životného prostredia zosilnel v roku 1990 publikáciou prvej medzivládnej správy OSN o klimatickej zmene, ktorý uviedol „najhoršie vplyvy klimatickej zmeny môžu byť na ľudskú migráciu, kedy budú milióny ľudí premiestnené“ (IPCC 1990, 20 in Piquet 2008).

„Väčší nedostatok zdrojov, dezertifikácia, riziko sucha a záplav a zvyšujúca sa hladina mora môže viesť milióny ľudí do migrácie“. Táto alarmujúca predpoveď sa objavila v správe ekonomických dôsledkov globálneho otepľovania vypracovanej pre britskú vládu Sirom Nicholasom Sternom na konci novembra 2006 (Stern 2006, 111). Rok predtým sa objavili autority z Papuy Novej Guinei na hlavnej stránke britských novín The Guardian v článku nazvanom „prvý utečenec globálneho otepľovania“, kde oznamovali svoje rozhodnutie

o postupnej evakuácii všetkých 1000 obyvateľov malého atola Carteret (Kilinailau), ktorý je pomaly zatopovaný zvyšujúcou sa hladinou mora (Piquet 2008)

Typológia environmentálnych migrantov

Ako uvádza Morinière 2009, W. Petersen vo svojej Typology of migration z roku 1958 uviedol termín „primitívna migrácia“ s definíciou migrácie vyplývajúcej z ekologického tlaku. Presnejšie ako pohyb spojený s neschopnosťou človeka vysporiadať sa s prírodnými silami.

História nazývania ústrednej témy:

Rok	Použitý termín
1958	primitívny migrant
1984	environmentálny utečenec
1986	hladoví utečenec
1991	ekomigranti
1994	ekologický migrant
1995	tiesňový migrant
1996	environmentálny migrant
1997	ekologický migrant
2002	environmentálne premiestnená osoba
2002	eko-utečenec
2006	exylant z dôvodu klimatickej zmeny
2006	klimatický utečenec
2007	environmentálny vysídlenec

Zdroj:Morinière2009

Univerzita Spojených Národov (United Nations University v rámci výskumného projektu Environmentálna zmena a scenáre násilnej migrácie (EACH-FOR) navrhla nové názvoslovie, pre tých ktorí utekajú pred procesmi a udalosťami v životnom prostredí. Navrhované témy sú nasledovné: (Renaud et al., 2008):

- Migranti z dôvodu environmentálnej pohotovosti/vysídlení opisuje ľudí, ktorí musia odísť kvôli náhlej udalosti a hľadať refúgium pre záchranu života
- Environmentálne tlačení migranti, tí, ktorí odchádzajú pre vyhnutie sa postupnej degradácii životného prostredia a nemusia mať možnosť návratu
- Environmentálne motivovaní migranti, ktorí volia možnosť odchoadu z degradovaného prostredia, aby sa vyhli ďalšiemu poškodzovaniu svojho prostredia

Skôr ako hľadanie perfektnej terminológie, tieto termíny tvoria dostatočný základ pre budúci interdisciplinárny výskum. V súčasnosti prebieha pod gesciou Univerzity OSN prehľad faktorovej analýzy hlavných expertov pre určenie hlavného prúdu vedeckých názorov a smerovaniu výskumu (Morinière 2009).

Sklon k migrácii vo vzťahu k zmene stavu životného prostredia : Štyri scenáre (spracované podľa IOM 2007)

Nasledovné scenáre migrácie spôsobenej zmenou životného prostredia sú podnetom pre ďalšie spracovanie v rámci riešenia politických nástrojov a mechanizmov rozvoja:

Scenár A: Migrácia v menej pokročilom štádiu postupnej zmeny životného prostredia

V skorších štádiách degradácie ŽP majú farmári menšiu úrodu, rybári menší výlov rýb a pastieri nachádzajú čoraz menšiu plochu pastvy pre dobytok. Keďže dochádza ku znižovaniu úrovne príjmu, domácnosti môžu začať migrovať za prácou a generovať dodatočný príjem transferovaný prostredníctvom remitencií. Táto migrácia už môže mať rozsah interný alebo aj cezhraničný.

Často si vyberajú dočasnú alebo cirkulačnú migráciu, pretože majú kultúrne, sociálne alebo historické väzby na oblasť pôvodu alebo z dôvodu chudoby alebo menšieho rozsahu zručností nie sú schopní využiť permanentné migračné možnosti.

Remitencie pomáhajú rodinám udržiavať ich základný životný štandard. Mobilita pracovníkov môže mať tiež pozitívny vplyv na rekonštrukciu lokálneho životného prostredia prostredníctvom znižovania demografického tlaku na prírodné zdroje. Pri svojom návrate môžu migranti využiť svoje úspory a nadobudnuté zručnosti pre zlepšenie infraštruktúry a praktík využívania krajiny a týmto vlastne znižovať degradáciu životného prostredia.

Scenár B: Migrácia v pokročilých štádiách postupnej zmeny životného prostredia

Trvalá degradácia životného prostredia, ktorá môže alebo nemusí byť zapríčinená zmenou klímy môže úplne zničiť obývatelnosť prostredia. Čo bolo niekedy dočasným obdobím nedostatku prírodných zdrojov sa môže stať čoraz viac dlhším obdobím alebo aj trvalým. Môže dôjsť k skolabovaniu celých priemyselných odvetví, ktoré vyúsťujú do vysokej nezamestnanosti a celkovej strate príjmov domácností. Zvyšovanie hladiny morí v súčasnosti predstavuje bezprostrednú hrozbu premiestnenia populácií.

Ako výsledok, domácnosti ktoré predtým uplatňovali dočasnú alebo cirkulačnú migráciu pracovnej mobility môžu dosiahnuť bod, kedy náklady migrácie návratu presiahnu hodnotu udržiavania životnej úrovne v miestnych podmienkach. V tejto situácii sa môže objaviť zmena z cirkulačnej k permanentnej migrácii, čo má negatívny vplyv na sociálne siete, socioekonomický stav, životný štýl a prístup k verejným službám. Rátajúc s obmedzeným rozsahom zákonných migračných možností sa predpokladá, že majorita takýchto pohybov bude skôr nepravidelná.

Scenár C: Migrácia z dôvodu extrémnych environmentálnych udalostí

Pravdepodobne najznámejší scenár spočíva v premiestňovaní ľudí vo veľkých počtoch z dôvodu prírodných a priemyselných katastrof a havárií. Aj keď nie vždy zo zavinenia z dôvodu environmentálneho, tsunami, zemetrasenia a záplavy spôsobili stratu prístrešia a základných služieb pre milióny ľudí. V niektorých prípadoch bolo poškodenie celých oblastí tak vážne, že návrat nebol možný.

V najhorších prípadoch sú systémy včasného varovania a krízové plány neefektívne alebo neexistujú, čím robia miestne vlády bezmocnými vykonávať prevenciu masovej internej alebo cezhraničnej migrácie alebo organizovať utečenecké tábory. Logistické nutnosti ako zabezpečenie a distribúcia pitnej vody sa zrazu môže stať významným problémom aj pre

najrozvinutejšie štáty. K tomu sa je nutné počítať zvýšený objem technických, logistických a finančných zdrojov nutných pre zabezpečenie návratu do normálnych podmienok, čo bude v praxi znamenať lepšie uplatňovanie technológií a napr. robutnejšie ochranné valy alebo budovy.

Scenár D: Migrácia z dôvodu veľkoplošných rozvojových projektov a ochrany krajiny

Konštrukcia infraštruktúrnych diel ako napr. priehrady môže zahŕňať dočasnú alebo trvalú relokáciu komún. Premiestnením tradičného toku zdrojov, môžu takéto projekty meniť vzorce obývatel'nosti, mobility a zdravotného stavu ľudí. Úsilie usadiť nomádske populácie alebo chrániť krajinu tiež vyústili do premiestňovacích programov alebo spontánnych pohybov más a taktiež zhoršujúceho sa stavu populácie.

Vplyv migrácie na životné prostredie: 2 scenáre

Ako faktory životného prostredia ovplyvňujú pohyby ľudí, tieto pohyby tiež majú vplyv na životné prostredie.

Scenár E: Vplyv migrácie na životné prostredie v oblasti cieľa migrácie

Situácie náhleho masového premiestnenia môžu mať významný negatívny vplyv na hostiteľskú oblasť migrantov. V minulosti boli mnohé oblasti odlesnené pre zakladanie táborov alebo osád.

Niektoré rozvojové iniciatívy a iniciatívy ochrany krajiny mali podobné environmentálne efekty, keďže premiestnené populácie sú slabo vybavené alternatívnymi prostriedkami prežitia alebo boli umiestnené, kde okrem exploatácie prírodných zdrojov neboli iné možnosti práce a príjmu.

Možno menej viditeľné, ale postupujúci prísun environmentálnych aj ostatných migrantov do miest a veľkomiest so slabou absorpčnou kapacitou môže akcelerovať urbanizáciu a mať za následok nezvratné environmentálne škody. Pre regionálne a miestne autority toto len komplikuje súčasnú situáciu, keďže od roku 2008 sa predpokladá, že po prvý krát bude väčšia časť svetovej populácie bude usadená v mestách ako na vidieku.

V oblastiach, kde nie sú dostupné podmienky pre bývanie môžu migranti stínať stromy, použiť pobrežný piesok pre stavbu domov alebo konzumovať kontaminovanú vodu a jedlo. Domy migrantov často nespĺňajú základné predpisy, sú situované na záplavových územiach alebo erózných svahoch alebo pri mangrovových močiaroch a územiach v dosahu prílevových vln. Takáto taktika nielenže urýchľuje odlesňovanie a pôdnu eróziu, ale aj obmedzuje vododržnú kapacitu a tým potenciál populácie v prístupe k čistej vode, čo sa ďalej prejaví v zhoršenej úrovni verejného zdravia.

Ako výsledok sa pri dažďových zrážkach vyskytujú záplavy a zosuvy pôdy, veľkoplošná kontaminácia vodných a potravinových zdrojov a zhoršenie zdravia populácie. Pre regióny delty, malé ostrovné štáty a ostatné pobrežné oblasti sa táto situácia môže zhoršiť zvýšenou citlivosťou na zvyšovanie hladiny mora.

Scenár F: Vplyv migrácie na životné prostredie v oblasti pôvodu

Efekty migrácie na resilienciu ekosystémov v oblastiach pôvodu sú rôzne v závislosti na charaktere a veľkosti migračných tokov a pôvodného stavu životného prostredia. Mobilita môže zmenšiť populačnú denzitu vo vzťahu k dostupným zdrojom a vzorcom obhospodarovania prírodných zdrojov, ale existuje predpoklad, že veľké a permanentné

populačné pohyby môžu zanechať pôvodné komunity bez zdrojov pre boj s pokračujúcou degradáciou ŽP. Vo fáze návratu po katastrofách, návrat veľkého počtu ľudí môže opäť predstavovať riziko pre prostredie. Týmto by mala existovať koordinácia pri rekonštrukcii a rehabilitácii prostredia spolu s návratmi populácie.

Záver

Otázka, čo by mal medzinárodný systém ochrany vytvoriť pre vysporiadanie sa s týmito výzvami zostáva nezodpovedaná. Je to o to viac dôležité keď berieme do úvahy zodpovednosť bohatých krajín za otepľovanie. Ukazujú sa dve možnosti riešenia. Na jednej strane zvýšená medzinárodná spolupráca s cieľom kolektívnej pomoci a prevencie v krajinách konfrontovaných s katastrofami a na strane druhej otvorenie migračných kanálov s rozlíšením environmentálnych tlakových faktorov v súčinnosti s medzinárodnými systémami ochrany ako dočasné ochranné schémy. Táto druhá možnosť sa črtá ako vhodná pre urgentné prípady, ale prináša radu problémov, hlavne otázky zodpovednosti premiestnenia osôb zo zóny katastrofy do zóny prijímajúcej (Piquet 2007).

V súčasnosti je cieľom zhromažďovanie čo najpresnejších údajov o environmentálnej migrácii z rôznych vedeckých disciplín ako je geografia, sociológia, meteorológia, ale aj politológia a antropológia. Zvyšovanie povedomia o tomto type migrácie by malo pomôcť k nastoleniu dialógu na politickej úrovni o dôsledkoch a taktiež možnom riešení na medzinárodnej úrovni.

Použitá literatúra:

1. EL-HINNAWI, E. (1985): Environmental Refugees. Nairobi. UNEP. New York.
2. INTERNATIONAL ORGANISATION FOR MIGRATION (2007): Challenges of Irregular migration: Addressing mixed migration flows In: Regional conference on refugee protection and International migration in West Africa, Discussion note of Ninety-sixth session of IOM council, Dakar
3. MORINIÉRE, L.C.E. (2009) Tracing the footprint of „Environmental migrants“ though 50 years of literature In: Linking Environmental Change, Migration and Social Vulnerability, Source N. 12/2009, Oliver-Smith and Shen eds. UNU Institute for Environment and Human Security, Bonn
4. PIQUET, E.. (2008) Climate change and forced migration In: New Issues in Refugee Research, Research Paper No. 153, The UN Refugee Agency, Policy and Development and Evaluation Service, Geneva
5. RENAUD, F., BOGARDI, J.J., DUNN, O., WARNER, K. (2007) "Control, Adapt or Flee. How to Face Environmental Migration?" In United Nations University Institute for Environment and Human Security (Ed.), InterSecTions 5. Bonn: UNU-EHS.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Denis Dorochov

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ZAHRANIČNOOBCHODNÁ POLITIKA RUSKEJ FEDERÁCIE

denis.dorokhov@euba.sk

Abstrakt

Zahraničnoobchodná politika Ruskej federácie v procese liberalizácie od 90-tych rokov sa kolísala od pevného protekcionizmu do príliš liberálnych princípov voľného trhu. Do dnešného dňa boli prijaté zásadné kroky smerom k harmonizácii ruskej zahraničnoobchodnej politiky so zásadami WTO. Ohľadom postavenia Ruskej federácie vo svetovom hospodárstve, komoditná a teritoriálna štruktúra jej zahraničnoobchodnej činnosti je veľmi špecifickou. Obchod so zbraňami predstavuje samostatnú a významnú časť obchodnej politiky Ruska.

Kľúčové slová: liberalizácia, protekcionizmus, komoditná a teritoriálna štruktúra.

Abstract

The trade policy of the Russian Federation in the process of liberalization of the 90s is varied from strict protectionism to liberal free-market principles. To date, these have been taken major steps to harmonize of Russian foreign policy toward principles and rules of the WTO. Regarding the status of the Russian Federation in the world economy, commodity and territorial structure of foreign activities is very specific. Arms trade is a separate and significant part of Russia's trade policy.

Key words: liberalization, protectionism, commodity and territorial structure.

Úvod

Najdôležitejšou formou medzinárodných hospodárskych vzťahov medzi štátmi je medzinárodný obchod. Zahraničnoobchodná politika, uskutočnená v rámci národného hospodárstva poskytuje podstatný vplyv na prebiehajúce v štruktúre ekonomík zmeny, priamo súvisí z stratégiou ekonomického rozvoja jednotlivých štátov. Skúsenosť európskych štátov potvrdzuje, že práve zahraničnoobchodná výmena poslúžila stimulom pre rozvoj medzinárodných vzťahov. Zahraničný obchod sa charakterizuje zahraničnoobchodným obratom tovarov, služieb, produktov intelektuálnej činnosti a samotnou štruktúrou zahraničného obchodu (komoditnou a teritoriálnou). Obchodná politika Sovietskeho zväzu mala dve charakteristické črty: prísny protekcionizmus a štátny monopol na zahraničný obchod. Ustálením domácich cien, nadhodnotením rubla, ktorého hodnota sa takmer nemenila v priebehu posledných troch desaťročí existencie ZSSR, prísny predpismi pre vyvoz a dovoz tovarov a kapitálu, sovietska ekonomika prakticky bola necitlivá ku vonkajším vplyvom, či už negatívnym alebo pozitívnym. Až do začiatku „perestrojky“, prakticky jedinou možnosťou globálneho trhu vplynúť na Sovietsku ekonomiku bola cena ropy, ktorá určovala štátne príjmy z predaja tohto vzácneho nerastu. V

ostatných prípadoch boli trhy sovietskych republík ťažko ovplyvnené globálnymi cenami v dôsledku striktným dodržiavaným izolačným režimom.

Popri silne postavenému protekcionizmu Sovietsky zväz patril ku vedúcim obchodným štátom sveta. Maximálny obrat ZSSR vo svetovom obchode dosiahol 3,4% svetového v roku 1983. Pred rozpadom objem exportu ukazoval desiate miesto, a objem importu – osme. Okolo štvrtiny exportu, podľa Medzinárodnej banky pre rekonštrukciu a rozvoj (IBRD) patrilo priemyselným výrobkom. Základnú časť valút štát dostaval od vývozu ropy, plynu, zlata, zbrane a vojenskej techniky¹.

Od začiatku existencie samostatného Ruska, podobne ako ZSSR, tento štát bol jedným z kľúčových hráčov vo svetovom obchodnom systéme. Koncom 20. - začiatkom 21. storočia v zahraničnoobchodnej politike Ruska sa stalo niekoľko dramatických zmien. Konečný prelom v regulovaní zahraničnoobchodnej politiky Ruskej federácie nastal podpísaním Nariadenia prezidenta Ruskej federácie z 15 novembra 1991 “ O liberalizácii zahraničnej ekonomickej činnosti na území Ruska“. Princípy a úlohy jej zahraničnoobchodnej politiky sa menili. Zahraničnoobchodná politika Ruskej federácie (podobne ako aj v prípade ostatných krajín SNŠ) „kolísala“ od pevného protekcionizmu do príliš liberálnych princípov voľného trhu.

Znázornenie hlavných posunov v zahraničnom obchode Ruska od 1991 roku:

1. Po dvoch veľkých geopolitických udalostiach: rozpade Sovietskeho zväzu a Rady vzájomnej hospodárskej pomoci sa vyskytol prudký pád objemov zahraničnoobchodného obratu, čo privedlo ku oslabeniu pozícii Ruska vo svetovom hospodárstve. Po rozpade Sovietskeho zväzu a RVHP začala sa meniť aj geografia ruského zahraničného obchodu: prerozdeľovanie nákladnej dopravy medzi bývalými sovietskymi republikami a východoeurópskymi krajinami.
2. Do roku 1994 všeobecná tendencia zachovania objemov zahraničnoobchodného obratu približne na úrovni 90-100 mld. USD na rok, ako následok obnovenia vzťahov s novými nezávislými štátmi na území bývalého ZSSR.
3. Do roku 1999 – zväčšenie zahraničnoobchodného obratu, ako následok rozšírenia obchodných vzťahov, vrátane so štátmi EU, za výnimkou krízového roku 1998, kedy zahraničnoobchodný obrat sa skrátil o 17,6%. Rozvinuté západne krajiny sa vnímali ako najatraktívnejšie trhy kvôli prílevu z nich konvertibilnej meny, čo takmer do konca 90-tych rokov pre ruské firmy hralo kľúčovú rolu pre podnikanie v medzinárodnom meradle.
4. Po krízovom 1998 roku, domáca produkcia v Rusku začala rásť, čo vyústilo do ďalšej transformácie ekonomiky krajiny, najmä transformácie jej zahraničnoobchodnej politiky, charakteristickej menším zasahovaním štátu do obchodu a rastúcim trendom nahrádzania dovozu.

Hlavným dôvodom týchto zmien bola ostrá devalvácia rubľa voči americkému doláru, čo zvýšilo konkurenčnú silu ruských tovarov na domácich i vonkajších trhoch. Od roku 1999 v Rusku stále pretrvávajú pozitívne saldo obchodnej bilancie. Prevýšenie exportu nad

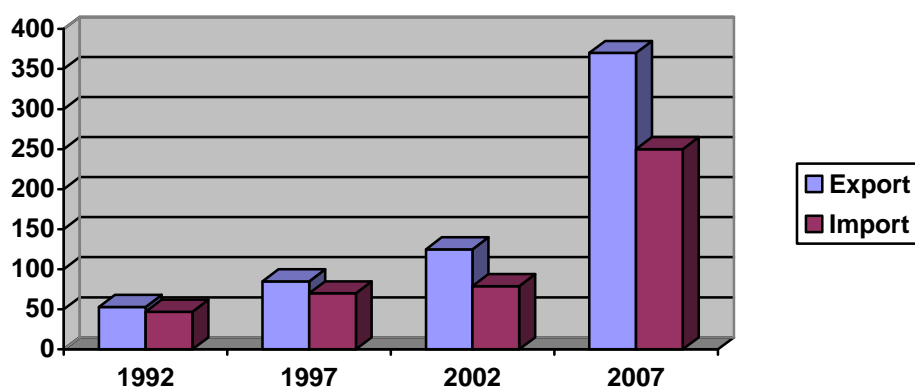
---

¹ L.Tarasevich: Mirovaja ekonomika. Sankt – Peterburg, 2001.-320s.

importom predstavovalo v roku 1999 - 33,2 mld. USD, čo je dva krát viac v porovnaní s rokom 1998. Považujeme za dôležité dodať, že zlepšenie situácie, okrem iného, prakticky je výsledkom rastu svetových cien na energeticky vzácne suroviny a prudkého skrátenia importu v následku devalvácie rubla². V priebehu tohto desaťročia, ekonomická situácia v krajine zostáva veľmi ťažkou, čo sa prejavovalo vysokou infláciou, nestabilnou, stagnujúcou výrobou, problémami s platobnou bilanciou a menovým systémom ako celku, vysokého zahraničnej zadlženosti a deficitom štátneho rozpočtu.

5. Od začiatku 2000 tendencia rastu domácej produkcie bola "podporená" zvýšením svetových cien na tovary, ktoré predstavujú kľúčové položky ruského vývozu, ako aj postupným posilňovaním národnej meny. Všeobecné hospodárske oživenie sa dosiahlo vďaka impulznej ekonomickej aktivite. V krátkom časovom období, Ruska federácia sa spojila z globálnou ekonomikou, zatiaľ čo vláda začala využívať širokého spektra existujúce obchodne a politické nástroje. Úprava ruských zákonov štandardom WTO zohráva veľkú úlohu v tomto procese, ktorý pokračuje takmer paralelne s sofistikou ruského obchodu.

Od rozpadu Sovietskeho zväzu, ruská ekonomika stáva sa viac otvorenou pre zvyšok sveta. Úloha zahraničného obchodu v ruskej ekonomike rastie. V roku 2006 ruský vývoz tovaru a služieb sa rovnal 34,0% od HDP a dovoz - 21,3% HDP³. Rusky zahraničný obchod stáva sa viac geograficky rôznorodý - iba 14,3% ruského vývozu a 15,4% dovozu bolo namerané na bývalé Sovietske štáty. V roku 2006 sa ruský prebytok obchodnej bilancie bol 95,6 miliardy dolárov, čo predstavuje nárast z 29,1 miliárd dolárov z roku 2002⁴.

Zdroj: Ruský štatistický úrad, Rosstat, Moskva, publikácia 2000–2008

Do dnešného dňa boli prijaté tieto zásadné kroky smerom k harmonizácii ruskej zahraničnoobchodnej politiky so zásadami WTO:

1. Zásada **voľného obchodu** bola uznaná, vrátane práva právnických a fyzických osôb uzatvárať exportne - importne dohody;
2. **Colný sadzovník** bol vyhlásený za hlavný nástroj regulácie zahraničného obchodu, čo naznačuje, minimalizáciu používania všetkých ostatných regulačných mechanizmov;

² Dana situácia demonštruje vzájomný vzťah devalvácie a čistého exportu: devalvácia národnej meny pozitívne vplýva na export, jeho zväčšením a znížením importu.

³ Výpočty sú založené na informáciách : Economist Intelligence Unit, *Country Profile: Russia, 2007*.

⁴ Economist Intelligence Unit. *Country Profile– Russia, 2007*. p. 66.

3. Bol uznaný **princíp poskytovania najvyšších výhod** v rámci zahraničného obchodu, ktorý v súčasnosti používa viac ako 120 partnerských štátov, vrátane všetkých hlavných aktérov medzinárodného obchodu;
4. Bol uznaný **princíp národného zaobchádzania pre dovážané výrobky**, ktorý poskytuje jednotný prístup na trh pre domáce a dovážané tovary, pokiaľ ide o ich certifikáciu (udelenie na základe ich zhody s ruskými štandardmi) a domáce zdanenie;
5. Bol uznaný **princíp národného zaobchádzania s právami duševného vlastníctva**, s dorazom na povinnosť štátu chrániť práva rezidentov a ne rezidentov za rovnakých podmienok;
6. Bol vyhlásený záväzok vzdať sa nekalého subvencovania vývozu;
7. Boli prijaté všeobecne uznávané colného sadzovníka založeného na Harmonizovanom združovacom systéme opisu a kódovania;
8. Systém colnej kontroly z veľkej časti založený na princípoch GATT bol akceptovaný, vrátane postupov deklarovania, kontroly a colného odbavenia tovaru, ako aj stanovenia skutočných hodnote tovarov.

Počas súčasnej krízy Rusko sa nachádza vo priaznivejšej situácii ako v roku 1998: hospodárstvo krajiny rastie v závislosti na energii exportu⁵, boli získané určité skúsenosti pomocou rôznych obchodných a politických nástrojov, rovnako ako dostatočné rozpočtové prostriedky na podporu exportne orientovaných odvetví. Preto, najmä teraz otázka vypracovania účinnej obchodnej politiky, zodpovedajúcej potrebám danej krajiny je naliehavejšou ako kedykoľvek predtým. Bohužiaľ, v mnohých priemyselných odvetviach, obchodná politika vykonáva buď čisto ochranársku alebo len menovú funkciu namiesto využitia jej plnej kapacity ako vhodného nástroja pre trvalo udržateľný rozvoj.

Komoditná štruktúra zahraničného obchodu Ruskej federácie

V komoditnej štruktúre ruského exportu význam nerastných surovín sa postupne do roku 2002 zväčšoval. Jej základnú časť tvoria energetické suroviny, surovinové tovary, v menšom objeme vojensky priemysel a pri nepatrnom objeme automobilový priemysel a zariadenia. Obrovský problém zostáva v tom, že Rusko predovšetkým vyváža suroviny, u ktorých trhové ceny majú tendenciu byť vysoko variabilnými. V roku 2006 na ropu, prírodné palivá (napr. uhlie), pripadalo 65% celkového objemu ruského vývozu. Kovy a chemikálie predstavovali ďalšie 20%⁶. V 90-tych rokoch pre zahraničný obchod Ruska je charakteristické postupne znižovanie objemu automobilov a zariadení v exporte produkcie, čo zjavne súvisí s nízkou konkurencieschopnosťou tohto odvetvia voči zahraničným podnikom⁷. Orientácia na export surovín vedie ku degradácii priemyselnej produkcie, ktorá sa nahrádza importom. V súlade s teóriou zahraničnoobchodného multiplikátora, exportne objednávky zväčšujú vyvoz a vplývajú na dynamiku rastu národného príjmu ale ako poukázal americký ekonóm J. Bhagwati, tempo rastu cien na suroviny je nižšie ako tempo rastu cien na hotové výrobky. Preto, bez diverzifikácie tovarovej štruktúry ruského

⁵ V auguste 2008 porovnávací pomer medzi Indexom ruského obchodného systému (<http://www.rts.ru/en/index/rtsi>) a

svetovej ceny ropy predstavoval 0,8 oproti 0,6 v auguste 1998.

⁶ Economist Intelligence Unit. *Country Profile– Russia*. 2007. p. 66.

⁷ Pomer aut a zariadení v exporte Japonska predstavuje 96%, Švajčiarska – 92%. Podľa Medzinárodnej štandardnej obchodnej klasifikácie (SITC) komoditná štruktúra rozvojových štátov je často podobnou. To sa však netýka Ruska, charakter ruského exportu v 90-tych rokoch ukazoval väčšinou surovinový základ a obrovský vplyv na ukazovatele zahraničného obchodu Ruska majú svetové ceny energetických zdrojov.

exportu, postavenie Ruska v strednodobej perspektíve na svetovom trhu sa bude zhoršovať.

Rozvoj zahraničnoobchodných vzťahov, okrem exportu tradičných položiek (ktoré okrem plynu a ropy sú kovy, drevársky priemysel a chemické výrobky), mal by sa sprevádzať viac progresívnou štruktúrou vývozu. Pod pojmom progresívna štruktúra vývozu sa rozumie väčší podiel výrobkov s pridanou hodnotou. Pričom podpora štátom vývozu predpokladá definitívne miery smerom ku odmeňovaniu exportne orientovanej výroby, napríklad daňovými úľavami. Z teórie ekonomického rastu poznáme, že intenzita využívania ľudského kapitálu vedie ku zväčšeniu konkurencieschopnosti v jednotlivých odvetviach. Samozrejme, nedostatok inovácii v ruskej ekonomike objasňuje tak zvaný obchod zapríčinený technologickým zaostávaním.

Export najdôležitejších komodít v januári – auguste 2009

	Január - august 2009			August 2009		Január – august 2008	
	mil. USD	% od január – august 2008	% z celkovej sumy	mil. USD	% od júla 2009	% od január – august 2007	% z celkovej sumy
Celkový export	177753	54,3	100	26912	102,6	152,1	100
Z toho:							
Palivo – energetické suroviny	117721	51,4	66,2	18387	104,5	166,9	69,9
Z toho: ropa	59361	49,5	33,4	9714	109,0	162,1	36,6
Zemný plyn	24299	53,0	13,7	3399	94,8	170,8	14,0
Kovy	20717	52,6	11,7	2752	93,2	123,1	12,0
Z toho:							
čierne kovy	12157	49,5	6,8	1479	102,3	150,7	7,5
Stroje a zariadenia	9767	66,3	5,5	1747	116,8	130,8	4,5
Produkcia chemického priemyslu	11325	57,9	6,4	1399	87,2	150,3	6,0
Z toho dreвовé výrobky	5363	66,2	3,0	707	93,7	98,8	2,5
Potraviny a poľnohospodárske suroviny	6311	128,2	3,5	899	119,9	111,2	1,5

Zdroj: federálna služba štátnej štatistiky

V 90-tych rokoch ekonomika Ruska sa ocitla v podstatnej závislosti od importu potravinárskych tovarov a surovín pre ich výrobu: pomer potravinárskych tovarov v importe predstavoval 25%. Od roku 1998 import zo štátov „ďalekého“ zahraničia sa začal postupne skracovať v následku nasýtenia trhu importne náhradnou výrobou a obnovením národnej výroby v jednotlivých druhoch potravinárstva. Okrem toho, dôležitou časťou importu bol dovoz liekov a až na konci 90-tych rokov sa začala realizácia stratégie pre nasýtenie touto produkciou národnými výrobcami.

V súčasnosti, približne 46% importu predstavuje dovoz dopravných prostriedkov, stojov a zariadení a textilu, chemikálie (14%), priemyselne výrobky (11%), dopravné zariadenia (10%), potraviny a žive zvieratá (7%), a iné.

Import najdôležitejších tovarov Ruskej federácie

	Január – august 2009			August 2009		Január – august 2008	
	mil. USD	% od január – august 2008	% z celkovej sumy	mil. USD	% od júla 2009	% od január – august 2007	% o z celkovej sumy
Import	99253	56,2	100	13546	97,2	146,9	100
Z toho:							
Stroje a zariadenia	42299	45,2	42,6	5873	100,9	156,6	52,9
Potravinárske produkty a poľnohospodárske suroviny	18269	80,6	18,4	2263	90,0	133,3	12,8
Produkcia chemického priemyslu	16548	70,8	16,7	2139	85,0	139,8	13,2

Zdroj: federálna služba štátnej štatistiky

Podľa prieskumov WTO, v roku 2006 Rusko obsadilo 13 miesto v rebríčku najväčších exportérov. V tom roku export predstavoval 304,5 mld. USD (čo znamená 25% rast z roku 2005), pričom tento nárast predstavuje 2,5% celkového medzinárodného exportu (v porovnaní z 2,3% nárastom v roku 2005). Hodnota importovaných tovarov do Ruska (163,9 mld. – 31% ročný nárast) pozdvihla federáciu na 18 miesto prieskumu najväčších importérov sveta, pričom jej hodnota na celkovom medzinárodnom importe je 1,3%.

Krajina si dlhodobo udržuje kladnú bilanciu zahraničného obchodu – dovoz predstavoval v roku 2005 cca 125 miliárd USD, vývoz viac ako dvojnásobok. Prebytok obchodnej bilancie spôsobený silným rastom exportu, ktorý v roku 2007 bol 365 mld. USD⁸. Cena ropy od prvého čtvrt' roka 2007 sa zvýšila z 54,36 USD/barel na 96,72 USD/barel do

⁸ Lebiezdnik, M., Majerova, I., Nezval, P. *Světová ekonomika*, 2007.s.280.

prvého štvrtroku 2008. Konkrétne príjmy z vývozu ropy, ktore sú hnacím motorom domácej spotreby, od roku 2005 (83 mld. USD) vzrastly skoro o 50% do roku 2008 (122 mld. USD).

Dynamika rastu zahraničného obchodu Ruskej federácie je enormnou. V septembri 2008 obrat zahraničného obchodu Ruska bol už 71,2 mld. USD (1800,3 mld. rubľov), z čoho export - 43,8 mld. USD (1107,9 mld. rubľov) a import - 27,4 mld. USD (692,4 mld. rubľov). Podľa údajov Národnej banky Ruskej federácie, v januári – októbri 2008 zahraničnoobchodný obrat predstavoval 659, 6 mld. USD (144, 7% od januára – októbra 2007), z toho 413, 4 mld. USD (147,8%), import – 246,2 mld. USD (139,8%). Saldo obchodnej bilancie zostava pozitívne – 167 mld. USD (v januári - októbri 2007 – 103, 6 mld. USD).

Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu Ruskej federácie

Hlavnými obchodnými partnermi Ruska sú Nemecko, Ukrajina, USA, Bielorusko, Taliansko, Čína, Dánsko, Veľká Británia, Fínsko a Poľsko, Kazachstan, ktorých podiel na zahraničnom obchode Ruska predstavuje viac ako 60%.

Priemyselne rozvinuté štáty - spotrebitelia palivo - energetických surovinových tovarov Ruska sú v súčasnosti jej hlavnými obchodnými partnermi. Veľký podiel všetkého tovarového obehu Ruska z priemyselne rozvinutých štátov ma Západná Európa. Základom spolupráce v tejto oblasti je dostatočne stabilná a rozvinutá zmluvne - právna baza. Zahraničnoobchodná výmena zo štátmi Európskej Únie založená na systéme všeobecných preferencií (General system of preferences). Štáty Západnej Európy sú trhom strategicky dôležitých tovarov ruského exportu, najmä plynu, ropy, a produktov z ropy.

Hlavne importéri ruskej surovinovej produkcie podľa jednotlivých regiónov

	Centrálny	Severovýchod.	Volgoviatsky	Sibírsky	Dalekovychod.
1.	Nemecko	Nemecko	Nemecko	Čína	Čína
2.	Ukrajina	Fínsko	Kazachstan	Kazachstan	Japonsko
3.	Japonsko	USA	Ukrajina	Švajčiarsko	Kórea
4.	Taliansko	Čína	Taliansko	Japonsko	USA
5.	Čína	Brazília	Uzbekistan	Ukrajina	Nemecko

Zdroj: vlastne spracovanie

Negatívny vplyv na ruskú zahraničnoobchodnú politiku majú zavedené radou európskych štátov antidampingové opatrenia na ruské tovary. EU, USA, Mexika, Brazília, Turecko, India, republika Kórea sú štátmi, ktoré najviac používajú obchodne ohraničenia. Najčastejšie antidampingové opatrenia sa používajú proti ruskému metalurgickému priemyslu.

1 decembra 1997 bol podpísaný Dohovor o partnerstve a spolupráci medzi Ruskom a Európskou Úniou. Predtým vzájomné obchodné vzťahy Ruska a EU sa regulovali Dočasným dohovorom o obchode a spojených z obchodom otázkach. V Dohovore zakotvené všetky základné princípy vzájomných vzťahov, stotožňujúce sa s pravidlami WTO, ako poskytovanie režimu najvyšších výhod v obchode a národného režimu pre investície. Pritom Ruska strana zachováva pravo poskytovať priaznivý režim vo vzťahu ku štátom Spoločnosti

Nezávislých Štátov. Veľký podiel zahraničného obchodu pripadá na Nemecko a do budúcnosti sa predpokladá rozšírenie partnerstva. Zo štátov EU, Taliansko obsadzuje druhé miesto po Nemecku. Aj v tomto prípade do Talianska sa vyvážajú väčšinou energetické suroviny - okolo 80%.

Obchodná výmena Ruska a Európskej Únie (mil. eur)

rok	import	Roč. zmena	podiel EU na celkovom importe	export	Roč. zmena	Podiel EU na celkovom exporte	Saldo	Obrat
2001	19558		47,77	52251		56,88	32663	71839
2002	22719	16	47,43	55758	6,7	49,39	33039	78477
2003	22986	1,2	46,09	59328	6,4	51,37	36342	82314
2004	27307	18,8	49,43	71006	19,7	53,72	43699	98313
2005	34904	27,8	44,81	107494	51,4	56,23	72590	142398

Zdroj : vlastne spracovanie

Po rozpade Sovietskeho zväzu objem zahraničného obchodu Ruska utrpel prudké skrátenie ale samotná geografická poloha a blízke mentálne vzťahy bývalých sovietskych republík dokázali potrebu úzkej spolupráce medzi nimi. Objem zahraničného obchodu Ruska so štátmi SNŠ ma tendenciu sa znižovať a s ázijskými štátmi, najmä Čínou a Indiou – zväčšovať. Prítom Ukrajina predstavuje pre Rusko dôležitého obchodného partnera, zahraničný obchod s ktorou predstavuje 9% celkového ruského zahraničného obchodu Ruska. Existuje rada príčin, zdržujúcich rozvoj zahraničnoobchodných vzťahov bývalých spojencov. Reformy prebehajú veľmi neisto, vyskytovaním sa množstva komplikácií, ekonomiky sa nachádzajú v krížových stavoch, zväčšujú sa štátne dlhy a znižuje sa platobne schopný dopyt, čo sa týka tak vnútorných trhov ako aj vonkajších. Napokon, zostávajúca čiastka platobne schopných spotrebiteľov v týchto štátoch začali preferovať viac kvalitne a lacnejšie tovary z „ďalekého“ zahraničia. Berúc do úvahy slabú stabilitu mnohých národných mien, zdrazenie dopravných taríf, stáva sa úplne jasná skutočnosť toho, prečo bývalé sovietske republiky skracujú neperspektívne a neefektívne vzťahy so štátmi SNŠ. Ďalší rozvoj zahraničnoobchodných vzťahov týchto štátov je možný až po postupnom odstraňovaní daných problémov. Pozitívne posuny v tejto oblasti sa začali v roku 1995, keď objem exportných operácií štátov SNŠ sa zväčšil na 9,3% v porovnaní z rokom 1994 a tato

tendencia sa zintenzívnila po roku 2000, kedy rusky export do štátov SNŠ v priebehu 9 mesiacov vzrástol na 19,6%, a import na 26,2%⁹.

Zahraničnoobchodný obrat Ruskej federácie z jej hlavnými obchodnými partnermi¹⁰

	Január – august 2009			Január- august 2008		
	Mil. USD	% od		Mil. USD	% od	
		Január – august 2008	Celkov á suma		Január - august 2007	Celkov á suma
Zahraničnoobchodný obrat	277006	55,0	100	503840	150,3	100
Z toho:						
Štáty „ďalekého zahraničia“	236235	55,2	85,3	428100	150,8	85,0
Štáty EU	139545	52,5	50,4	265693	154,4	52,7
Z toho:						
Holandsko	23896	54,8	8,6	43611	153,9	8,7
Nemecko	23429	49,8	8,5	47085	147,6	9,3
Taliansko	19523	54,7	7,0	35693	165,5	7,1
Francúzsko	9871	67,7	3,6	14585	152,9	2,9
Poľsko	9601	48,8	3,5	19687	182,5	3,9
Fínsko	8087	51,5	2,9	15706	167,0	3,1
Veľká Británia	7996	50,7	2,9	15772	150,1	3,1

⁹ Podrobnejšie v tabuľke 2.

¹⁰ V následku celosvetovej ekonomickej krízy v roku 2009 údaje sú o dve tretiny nižšie ako v roku 2008. Bolo to spôsobené aj tým, že rozvinuté štáty (dôležité partneri Ruska) boli poskytnuté relatívne najviac. Od októbra 2009 obrat zahraničnoobchodnej výmeny sa začal zvyšovať.

Česko	4076	54,3	1,5	7510	174,1	1,5
Maďarsko	3700	41,9	1,3	8824	179,9	1,8
Španielsko	2998	45,2	1,1	6627	144,9	1,3
Bulharsko	1719	43,0	0,6	4000	159,9	0,8
Rumunsko	1351	36,5	0,5	3701	146,7	0,7
Štáty APEC	56800	58,2	20,5	97568	151,6	19,4
Z toho:						
Čína	22764	62,4	8,2	36460	152,8	7,2
USA	10687	62,8	3,9	17007	152,8	3,4
Japonsko	8888	46,4	3,2	19167	155,7	3,8
Republika Kórea	6075	47,8	2,2	12699	138,8	2,5
Turecko	11987	50,9	4,3	23549	169,9	4,7
Švajčiarsko	4835	57,6	1,7	8390	89,2	1,7
Štáty SNŠ	40770	53,8	14,7	75740	147,3	15,0
EAES	25254	59,7	9,1	42285	142,9	8,4
Z toho:						
Bielorusko	14509	58,7	5,2	24719	156,4	4,9
Kazachstan	7958	58,6	2,9	13591	128,0	2,7

Uzbekistan	1521	71,8	0,5	2117	106,3	0,4
Kirgizsko	798	65,5	0,3	1217	163,1	0,2
Tadžikistan	468	73,2	0,2	640	145,6	0,1
Štáty JEP ¹¹	35027	51,8	12,6	67639	149,4	13,4
Z toho Ukrajina	12560	42,8	4,5	29328	155,5	5,8

Zdroj: federálna služba štátnej štatistiky

Ruská federácia ako výrobca a vývozca zbraní

Hoci existuje tendencia prezentovať 90. roky ako obdobie totálneho úpadku ruského zbrojného exportu, po ktorom na začiatku 21. storočia nasledoval náhly raketový vzostup, ide sa o extrémne zjednodušenie. Skutočnosťou je, že znaky zlepšenia bolo možné pozorovať už od polovice 90. rokov a od roku 1998 až dodnes sa dá predpokladať v podstate stabilný vzostup¹².

Za jeden z vedľajších ukazovateľov motivácie zbrojného exportu možno považovať aj technologickú úroveň vyvázaných zbraní v porovnaní so zbraňami používanými v domácich ozbrojených silách. Je pomerne málo známym faktom, že v ére Sovietskeho zväzu bola väčšina typov vojenskej techniky vyrobená v dvoch prevedeniach. Prvá verzia bola určená pre ozbrojené sily ZSSR a jeho najtesnejších spojencov, t.j. krajín Varšavskej zmluvy, zatiaľ čo druhá verzia sa vyvážala do iných zákazníckych štátov, napr. arabských a afrických. Doprava druhej bola vždy celkovo jednoduchšia; napr. taká verzia bojového vozidla pechoty BVP-1 nemala automatické nabíjanie kanónu, nemala ochranu proti zbraňam hromadného ničenia, niesla starší typ protitankové rakety atď. Keď sa západným analytikom dostali do rúk tieto zbrane, nasledoval záver, že rovnako vyzerá aj technika Sovietskej armády¹³.

Samotná existencia "zbraní pre opičiek" dokazuje primárne politickú ale aj ekonomickú motiváciu zbrojného exportu Sovietskeho zväzu, ktorý takto vyzbrojoval prevažne krajiny tretieho sveta. Ďalším dôkazom je fakt, že niektoré zvlášť pokročilých typov zbraní neboli v ére Sovietskeho zväzu exportujúce vôbec, a to ani najbližším spojencom. Ako príklad možno uviesť o tanku T-64 alebo bojovom lietadle Su-27, pretože tieto typy predstavovali vo svojej dobe svetovú špičku a sovietske vedenie nechcelo riskovať, že by sa do rúk nepriateľa dostala aj zjednodušená "opičiacka" verzia.

Naopak v 90. rokoch bola situácia úplne opačná. Rusko bolo v tej dobe ochotné exportovať takmer čokoľvek. To sa prejavilo okrem iného vývozom špičkových zbraní, ktoré boli pôvodne vyvinuté pre ozbrojené sily ZSSR alebo Ruska, ale vzhľadom k ekonomickej

¹¹ Jediný ekonomicky priestor (pokus o integráciu ekonomík Ruska, Bieloruska, Ukrajiny a Kazachstanu)

¹² Holzer, Jan. 2001. „Bezpečnostna politika Ruskej federácie“. In: CD ÚSS/2001-S-1-005.

¹³ Odvtedy sa zrodila myšlienka o technologickej zaostalosti Ruska

kríze nemalo Rusko prostriedky na ich nákup. Typickým prípadom sú už spomínané lietadlá série Su-27, ktorej pokročilejšie viacúčelové varianty Su-30MKI vyvážené najmä do ázijských krajín boli podstatne kvalitnejšie ako lietadlá vo výzbroji ruského letectva¹⁴. Faktom však je, že niektoré zo svojich najpokročilejších technológií Rusko predsa len odmietlo exportovať dokonca aj v 90. rokoch.

Finančné hodnoty ruského zbrojného exportu v rokoch 1998-2000¹⁵

	19 98	19 99	20 00	20 01	20 02	20 03	20 04	20 05	20 06	20 07
Celková hodnota zbrojného vývozu	2,605	3,393	3,681	3,705	4,810	5,400	5,780	6,126	6,460	7,500
Z toho kontrakty Rosoboron export*	2,046	2,840	2,970	3,320	4,030	5,075	5,120	5,226	5,300	6,100

Zdroj: Makienko 2005a, Makienko a Vasiliev 2007a, CAST 2007

Ruský zbrojný export je z hľadiska kategórií vyváženej techniky výrazne štruktúrovaný. Pre ilustráciu možno dobre použiť položky z roku 2007, kedy 61% celkového objemu vývozu pripadlo na leteckú techniku, 21% na pozemnú techniku (vrátane ručných zbraní), 10% na protivzdušnú obranu a zvyšných 8% na námornú techniku. Podobné čísla možno nájsť aj v predchádzajúcich rokoch a je zrejmé, že jednoznačne dominuje export leteckej techniky. Najväčší záujem je o bojové lietadlá rodín Su-27 a MiG-29, vojenské vrtuľníky Mil (bojové Mi-35 a viacúčelové Mi-171) a Kamov (námornej helikoptéry) a aj letecké motory. Je však zaujímavé, že ešte v polovici roka 2005 ruskí analytici usudzovali, že trh ťažkých bojových lietadiel je saturovaný a kontrakty, aké sa uzavreli s Čínou a Indiou, sa nebudú opakovať. Tieto zmluvy na stovky lietadiel sa síce naozaj neopakovali ale namiesto nich prišlo niekoľko zmlúv na menšie počty lietadiel, napríklad pre Venezuelu alebo Malajziu.

V súčasnej dobe však Rusko vystupuje ako dodávateľ komplexných systémov vojenskej techniky, ktoré zodpovedajú dlhodobejším záujmom odberateľa. Tieto systémy sú nazývané "security packages". Rusko uzatvára zmluvy, ktoré okrem dodávok samotných zbraní zahŕňajú aj dodávky náhradných dielov a munície, okrem toho údržbu, výcvik atď. Typickými príkladmi sú kontrakty pre Alžírsko a Venezuelu. Iba štyri exportéri vojenskej techniky (USA, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Rusko) dnes dokážu zabezpečiť tieto "security packages"¹⁶.

¹⁴ Kopp, Carlo. 2003. Asia's Advanced Flankers. Canberra: Air Power Australia (<http://www.ausairpower.net/TE-Flankers-Aug03.pdf>).

¹⁵ Všetky hodnoty sú uvedené v miliardách amerických dolárov podľa vtedajšieho kurzu.

¹⁶ Makienko, Konstantin a Vasiliev, Dmitry. 2007a. „Russia on the Arms Market in 2006“. In: Moscow Defense Brief 2/2007. Moskva: Center for Analysis of Strategies and Technologies (<http://mdb.cast.ru/mdb/2-2007/item3/item1/>).

V niektorých prípadoch, napríklad pre dodávky modernej vojenskej techniky do Číny, Venezuely a najmä Iránu, Ruska federácia je logicky jediným možným dodávateľom. Tri uvedené štáty navyše majú veľké zásoby zahraničnej meny (Čína ako najväčší veriteľ USA a Irán a Venezuela ako významní producenti ropy a zemného plynu), čo bolo samozrejme základnou motiváciou ruského exportu v 90. rokoch. Aj dnes má tento faktor čoraz väčšiu relevanciu, ale vzhľadom k faktu, že Rusko sa z obrovského dlžníka stalo majiteľom tretích najväčších devízových rezerv na svete, táto relevantnosť značne klesá. Ďalšími štátmi do ktorých Rusko ochotne dodávať vysoko modernu vojenskú techniku a ktoré nemajú najlepšie vzťahy zo Západnými krajinami sú Sýria, Sudán a Barma.

Ruská technika čím ďalej, tým častejšie nahrádza americkú produkciu na svetových trhoch. Američania totiž v posledných rokoch získali povest' značne "vrtkavých dodávateľov", pretože už niekoľkokrát uvalili na niektorý štát zbrojné embargo, po čom okamžite zastavili dodávky náhradných dielov. Zákazník potom logicky začal hľadať iný zdroj zbraní. Stále výraznejšie sa prejavuje skutočnosť, že v niektorých odboroch ruská technika de facto nemá súpera, pretože USA či všeobecne západné krajiny konkurenčné zbrane nevyrábajú. Dobrým príkladom môžu byť dielektické ponorky, ktoré USA už dlho nestavajú, takže ruské triedy ponoriek sa stretávajú na trhu len s európskymi typmi. A nadzvukové strely proti lodi či strategické bombardéry dnes ponúka na export len Rusko.

Medzi najväčších vývozcov zbraní jednoznačne patria USA, ktoré ročne exportujú techniku za viac ako 10 miliárd dolárov. Na ďalších miestach sa však poradie v prvých rokoch 21. storočia podstatne menilo. Rusko sa ešte v roku 2000 nachádzalo na štvrtom mieste za USA, Spojeným kráľovstvom a Francúzskom, ale v roku 2001 odsunulo Francúzsku na štvrté miesto a obsadilo tretie. Na treťom mieste zostalo aj v roku 2002 a až od roku 2003 je Rusko druhé za USA. Túto pozíciu udržiava a pomaly sťahuje americký náskok.

Rusko ako člen systému obchodných preferencií

V Ruskej federácii, rovnako ako v mnohých iných krajinách, systém obchodných preferencií, je dôležitou súčasťou zahraničnoobchodnej politiky. Podľa platnej ruskej legislatívy, obchodne preferencie sú udelené tak na bilaterálnej ako aj na regionálnej úrovni. S väčšinou krajín Rusko podpísalo dohody o vzájomnom poskytovaní doložky najvyšších výhod. S mnohými krajinami aj boli podpísane bilaterálne obchodné dohody o spolupráci v rôznych oblastiach, súvisiacich s obchodom, najmä pre zníženie taríf na dovoz. Z niektorými krajinami existujú bilaterálne obchodne preferenčné dohody, ako sú: dohody o voľnom obchode o hospodárskej spolupráci, o vybavení daní, protokoly o postupnom zavedení voľného obchodu. Podobne dôhody boli uzavreté s väčšinou bývalých republík Sovietskeho zväzu: Azerbajdžan, Arménsko, Kirgizsko, Moldavsko, Tadžikistan, Uzbekistan, Ukrajina, rovnako ako Srbskom a Čiernohorskom.

Pokiaľ ide o zahraničný obchod medzi Ruskom a Gruzínskom, Kazachstanom, Turkménskom, existujú iba obchodne dohody o voľnom obchode a žiadne ďalšie dodatky o spolupráci na dlhšiu perspektívu. S Bieloruskom Rusko podpísalo zmluvu štátnej Únie.

Na regionálnej úrovni, Rusko je členom:

- Spoločenstva nezávislých štátov (Rusko, Azerbajdžan, Arménsko, Bielorusko, Gruzínsko, Kazachstan, Kirgizsko, Moldavsko, Tadžikistan, Turkménsko, Uzbekistan a Ukrajina);

- Eurázijského hospodárskeho spoločenstva (Rusko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan a nedávno pristúpil Uzbekistan) vytvoreného pre integráciu do colnej únie a jednotného hospodárskeho priestoru;
- Jednotného hospodárskeho priestoru Ruska, Bieloruska, Kazachstane a Ukrajiny.

Je potrebné poznamenať, že pre Rusko politický rozmer účasti na uvedených preferenčných dohodách je v niektorých prípadoch dôležitejší ako makroekonomicky. Všetky vyššie uvedenej dohody so susednými národmi patria ku priorite ruskej zahraničnoobchodnej politike. Však, napriek vysokému stupňu integrácie (napr. Bieloruska a Ruska) „na papieri“, štáty majú rôzne systémy colnej regulácie, právne predpisy, princípy niektorých ochranných opatrení. Harmonizácia obchodných politik a legislatív susedných krajín je jedným z najdôležitejších úloh pre Rusko v blízkej budúcnosti.

Od roku 1993 Rusko sa zúčastňuje amerického systému obchodných preferencií. Zapojenie Ruska do tohto systému, ktorý podporuje rozvojové a najmä najmenej rozvinuté krajiny, logicky postupne klesá.

Rusko je tiež členom všeobecného systému preferencií, ktoré poskytujú v rámci svojho Národného systému najvyšších výhod pre výrobky z rozvojových krajín a pre bezcolne dovozy výrobkov z najmenej rozvinutých krajín.

Záver

Závislosť Ruskej ekonomiky od svetového hospodárstva je logickou a už sa aj dva krát potvrdila vypuknutím finančných kríz. Od začiatku 90-tych rokov v Rusku začal proces liberalizácie zahraničnoobchodnej činnosti. Zameranie smerom do rýchleho prepojenia Ruska do svetového hospodárstva posilňuje snahu o rýchle zapájanie sa do svetových finančných zdrojov, čo prispeje k efektívnejšiemu využitiu silnej surovinovej základne, relatívne lacnej a kvalifikovanej pracovnej sily a vedeckovýskumných poznatkov. Preto, aby štát úspešne vykonával liberalizáciu obchodu, je potrebné aby liberalizácia obchodu neporušila parametre rovnováhy národnej ekonomiky - úroveň nezamestnanosti, stav platobnej bilancie, a pod.). V tom prípade v strednodobej perspektíve musia nastať pozitívne štruktúrne zmeny.

Hlavnými prioritami zahraničnoobchodnej politiky Ruska v prvej polovici 90-tych rokov bolo formulovanie dohôd o hospodárskom partnerstve a spolupráci z väčšinou západných krajín, z krajinami odberateľmi ropy, plynu a vojenskej techniky, zachovaní a rozvoji vzťahov zo štátmi SNŠ. Okrem toho, podanie žiadosti do Svetovej obchodnej organizácie (WTO) o členstvo, a s tým súvisiace záležitosti mali pozitívny vplyv na liberalizáciu ruského zahraničného obchodu. Tento fakt ovplyvňuje všetky aspekty ruského hospodárstva. Ruské zákony boli zatiaľ viac či menej zladené s požiadavkami a pravidlami WTO, čo je viac transparentné a predvídateľné pre vonkajších partneroch.

Problémom je skutočnosť, že Rusko predovšetkým vyváža suroviny, u ktorých trhové ceny majú tendenciu byť vysoko variabilnými, nie tovary s pridanou hodnotou. Riešením by malo byť podporené štátom postupne preorientovanie štruktúry exportu na hotové výrobky, odmeňovaniu exportne orientovanej výroby, napríklad daňovými úľavami, efektívnejšie využitie ľudského kapitálu. Zväčšenie konkurencieschopnosti jednotlivých odvetví by mohlo byť podporené v dôsledku enormnej dynamiky rastu

zahraničného obchodu. Samozrejme, tento proces sa brzdi nedostatkom inovácií v ruskej ekonomike, ktorý spôsobuje tak zvane technologické zaostávanie.

Pre efektívne fungovanie ruskej obchodnej politiky a pre udržateľný, stabilný rozvoj ekonomiky krajiny je potrebná diverzifikácia a posilnenie konkurencieschopnosti ruskej ekonomiky na globálnom trhu. Pre dosiahnutie týchto cieľov v dlhodobej perspektíve, je dôležité:

- podporovať technologickú modernizáciu ruskej ekonomiky, uľahčením prístupu moderných technológií;
- rozšíriť použitie colného sadzobníka, vrátane efektívnejšieho zníženia ciel a zároveň prispievať ku výrobe tovarov z pridanou hodnotou a k ich exportu;
- používať všetky možné opatrenia na odstránenie rôznych obmedzení vývozu Ruska do medzinárodných trhov;
- podporovať rozvoj technologickej spolupráce so zahraničnými spoločnosťami (dovoz výroby ako dovoz tovaru);
- zvyšovať konkurencieschopnosť na ruskom trhu, ochranu rozvojových trhov, citlivých odvetvi;
- rozširovať účasť Ruska v regionálnych integračných procesov, najmä s krajinami SNŠ. To bude vyžadovať prispôsobenie colného sadzobníka a nástrojov politik požiadavkám colnej únie;
- podporovať lokalizačne projekty zavedením diferenciacie colných sadzieb ohľadom pridanej hodnoty výrobkov;
- posilniť regulačnú úlohu colných sadzieb a zabezpečiť vyváženú a racionálnu ochranu domácich trhoch;
- podporovať rozvoj výrobného potenciálu a technologickej spolupráce;
- optimalizovať vývozné cla;
- optimalizovať národný systém obchodných preferencií;
- znížiť konzistentným spôsobom colne preferencie, ktoré porušujú regulačnú úlohu colných taríf;
- zabezpečenie stability a transparentnosť pri používaní colných predpisov;
- zaviesť komplexný informačný systém (aby bol k dispozícii on-line server k širokému spektru používateľov, vrátane používateľov v ruských regiónoch, aby výmena informácií medzi federálnymi ministerstvami a úradmi bola zjednodušená);
- postupne zvyšovať úroveň konkurencie na domácom trhu služieb, napríklad bankovníctva, poistenia, cestovného ruchu a pod., odstránením diskriminačných obmedzení pre zahraničné spoločnosti.

Použitá literatúra:

1. Л.ТАРАСЕВИЧ: МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА. САНКТ – ПИТЕРБУРГ, 2001.- 320с.:ил.-(Серия «Учебники для вузов»).ISBN 5-318-00543-8.
2. *Federalna služba štatnej štatistiky Ruskej federacie* - <http://www.gks.ru>.

3. LEBIEZDNIK, M., MAJEROVA, I., NEZVAL, P. *Světová ekonomika*. 1. vyd. Brno : Computer Press,
4. 2007. 280 s. ISBN 978-80-251-1498-8.
5. HOLZER, JAN. 2001. „*Bezpečnostní politika Ruské federace*“. In: CD ÚSS/2001-S-1-005. Ed. Libor Frank. Brno: Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně.
6. KOPP, CARLO. 2003. *Asia's Advanced Flankers*. Canberra: Air Power Australia (<http://www.ausairpower.net/TE-Flankers-Aug03.pdf>).
7. CAST. 2007. „*Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007*“. In: Moscow Defense Brief 4/2007. Moskva: Center for Analysis of Strategies and Technologies
8. (http://mdb.cast.ru/mdb/1-2005/at/financial_results/).
9. MAKIENKO, KONSTANTIN A VASILIEV, DMITRY. 2007A. „*Russia on the Arms Market in*
10. *2006*“. In: Moscow Defense Brief 2/2007. Moskva: Center for Analysis of Strategies
11. and Technologies (<http://mdb.cast.ru/mdb/2-2007/item3/item1/>).

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska 1/b,
 852 35 Bratislava 5

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

FINANČNÁ KRÍZA – MORÁLNE ALEBO TECHNICKÉ ZLYHANIE?

dudas@euba.sk

Abstrakt

Súčasná globálna ekonomická kríza je najhoršou krízou svetového hospodárstva za posledné desaťročia. Mnohí autori ho prirovnávajú k veľkej svetovej hospodárskej kríze, ktorá poznačila 30. roky minulého storočia. Mnoho autorov sa v súčasnosti venuje identifikácii faktorov, ktoré krízu vyvolali a často sa píše aj o morálnom zlyhaní globálneho kapitalizmu. Cieľom tohto článku je preskúmať to, či kríza je zlyhaním technickým alebo zlyhaním morálnym, pričom článok nemá poskytnúť konečnú odpoveď na túto otázku, ale má skôr slúžiť ako úvodný príspevok do vedeckej diskusie.

Kľúčové slová: globálna hospodárska kríza, svetové hospodárstvo, morálne zlyhanie

Abstract

The current global economic crisis is the worst economic crisis of the last decades. Many authors compare the current crisis to the Great Depression which is undeniably the worst crisis of the global economy ever. So it is no surprise that the economic literature is full of the current crisis, with many authors looking for the factors that helped to create the crisis. The goal of this article is to ask a very important question – is the current crisis caused by technical failure or by moral failure of the global capitalism. The aim of the article is not to provide all the answers but to serve as a starting point for scientific discussion in this topic in Slovakia.

Keywords: global economic crisis, global economy, moral failure

Úvod

Súčasná finančná a hospodárska kríza je najhoršou krízou svetového hospodárstva za posledné desaťročia. Mnohí autori ho prirovnávajú k veľkej svetovej hospodárskej kríze, ktorá poznačila 30. roky minulého storočia. Nie je preto prekvapujúce, že súčasnej kríze sa venuje veľká pozornosť ako v odbornej tak aj vo vedeckej literatúre. Za posledný rok ekonomická komunita poskytla viaceré vysvetlenia krízy, ktoré siahajú od zlyhania finančného dohľadu až po zlyhanie globálneho kapitalizmu. Prehlbujúca sa globálna kríza posilňuje pritom práve hlasy, ktoré hlásajú koniec súčasnej neoliberalnej paradigmy a nutnosť morálnej obrody globálneho kapitalizmu.

Cieľom tohto príspevku je otvoriť diskusiu o tom, či súčasná finančná kríza bola naozaj vyvolaná morálnym zlyhaním globálneho kapitalizmu alebo ide skôr o technické zlyhanie – zlyhanie regulačných a iných procesov, ktoré sa nedokázali v dostatočnej miere

vyrovnať s rýchlými zmenami odohrávajúcimi sa v globálnom ekonomickom systéme. Samozrejme, príspevok nemá ambíciu poskytnúť odpovede na všetky otvorené otázky, jeho ambíciou je skôr slúžiť ako štartovací bod pre diskusiu v rámci tejto problematiky.

Kapitalizmus a jeho možné zlyhania

Trh a trhový mechanizmus patrí medzi najstaršie mechanizmy na riadenie ekonomických aktivít a ako taký je prítomný v ľudských dejinách už od staroveku. Rovnako dávno sú prítomné v ľudských dejinách aj morálne zlyhania, ktoré patria podľa všetkého do ľudskej prirodzenosti. Morálne zlyhania boli teda aj v ekonomike prítomné teda od okamžiku, keď sa jedna strana snažila v rámci trhovej transakcie obohatiť na úkor druhej strany. Ekonomické dejiny sú lemované podvodníkmi, ktorí falšovali platidlá, pristupovali nečestne k transakciám a využívali každú možnosť na získanie dodatočného zisku. Keďže však trhový mechanizmus a zákony trestajú nepoctivých hráčov na trhu, väčšina jeho účastníkov sa správala morálne a trhový mechanizmus a neskôr kapitalizmus dokázali prežiť aj vďaka morálnym zlyhaniam jednotlivcov.

Keďže mnohé storočia bola ekonomika organizovaná na lokálnej a neskôr najmä národnej úrovni, morálne zlyhania účastníkov ekonomických procesov mali obmedzený vplyv. Vznik integrovaného svetového hospodárstva však túto situáciu postupne menil a v súčasnej globálnej ekonomike môžu mať morálne zlyhania aktérov globálne následky. Príkladom môžu byť morálne zlyhania v amerických firmách Enron a Worldcom na začiatku 21. storočia, ktoré mali za následok stratu dôvery v americké korporácie, turbulencie na globálnych finančných trhoch a zánik jednej z najznámejších globálnych audítorských spoločností Arthur Andersen. Účastníci ekonomických procesov však stále tvrdili, že ide o individuálne zlyhania a sprísnená regulácia¹ dokáže zabrániť ich opakovaniu. Súčasná globálna finančná kríza však odhalila ďalšie a ďalšie zlyhania vo finančnom a bankovom sektore, ktoré výrazne prispeli k paralyzovaniu globálneho finančného systému na jeseň roku 2008.

Je možné tieto morálne zlyhania ešte vyhlasovať za individuálne zlyhania alebo už zlyháva celý globálny kapitalizmus? Ide o veľmi ťažkú a komplexnú otázku, ktorá výrazne ovplyvní budúcnosť globálneho ekonomického systému. Pri našom skúmaní tejto otázky pritom budeme vychádzať z myšlienok svetoznámeho a váženého ekonóma Johna Dunninga, ktorý vo svojej práci *Global Capitalism at Bay* sformuloval možné zlyhania kapitalizmu. Podľa Dunninga môže kapitalizmus zlyhať v troch hlavných bodoch²:

- Zlyhanie trhov
  - Morálny hazard, nevhodná makroekonomická politika, nadmerná špekulácia
- Zlyhanie inštitúcií
  - Neefektívna regulácia a dohľad, nedostatočná právna infraštruktúra, nedostatok zodpovednosti a transparentnosti, nedostatočné štandardy finančného výkazníctva
- Zlyhanie morálky
  - Kasínový kapitalizmus, korupcia, nedostatok poctivosti, dôvery a spoločenskej zodpovednosti, nadmerná chamtivosť účastníkov trhu, nelegálne manipulácie na trhu, falšovanie finančných výkazov

---

¹ V USA sa napríklad ako odpoveď na zlyhanie Enronu a ďalších firiem zaviedla sprísnená účtovná a finančná kontrola v rámci zákona Sarbanes-Oxley

² Zdroj: John Dunning – *Global Capitalism at Bay*, Routledge 2001

Otázkou je teda, ku ktorým zlyhaniam došlo v prípade súčasnej globálnej finančnej a ekonomickej krízy a ako by sme sa mohli podobným zlyhaniam vyhnúť v budúcnosti. V nasledujúcej časti príspevku sa budeme venovať práve analýze troch oblastí možného zlyhania kapitalizmu v kontexte súčasnej globálnej krízy.

Globálna hospodárska kríza a zlyhanie trhov

Pod zlyhaním trhov John Dunning rozumie situáciu, v ktorej účastníci trhového mechanizmu si nesprávne vysvetlia signály prichádzajúce z trhu a z politickej sféry, pričom ich rozhodnutia následne vedú k deformácii trhového mechanizmu a k následnému ekonomickému kolapsu. Dunning do tejto skupiny zlyhaní zaradil najmä fenomén morálneho hazardu, nesprávnu makroekonomickú politiku a fenomén nadmernej špekulácie.

Morálnym hazardom nazývame fenomén, keď účastník (nielen) ekonomických procesov mení svoje zvyčajné konanie, keďže riziko, ktoré by mal niesť prevezme od neho iný subjekt. Klasickým príkladom morálneho hazardu je garantovanie vkladov v bankách štátom, ktoré vedie k tomu, že ľudia vkladajú svoje úspory aj do bánk, ktoré by bez garancie vkladov považovali za príliš rizikové³. Morálny hazard sa v posledných rokoch často vyskytuje aj na globálnej úrovni – najmä pri rôznych regionálnych finančných a menových krízach, keď investori na seba brali aj vyššie riziko, keďže počítali so záchrannými opatreniami Medzinárodného menového fondu⁴.

Štúdiu morálneho hazardu sa venuje zaujímavá štúdia od ekonómov Medzinárodného menového fondu, ktorí skúmali systémové bankové krízy vo svete od 70. rokov až po súčasnosť⁵. Autori štúdie preskúmali 42 najdôležitejších bankových kríz v 37 štátoch sveta medzi rokmi 1970 až 2007 a prišli k záveru, že v takmer každom prípade bankovej krízy došlo k zásahu vlády, ktorá využila verejné financie na záchranu bánk, ktoré sa nachádzali vo vážnych problémoch. Takéto správanie vlád je síce pochopiteľné, ale ich vedľajším výsledkom je morálny hazard – očakávanie, že v prípade krízového stavu bude vláda situáciu riešiť. K morálnemu hazardu sa často pridružujú aj očakávania vychádzajúceho z princípu „too big to fail“, ktorý veria vo veľkosť a dôležitosť daného subjektu pre národné prípadne medzinárodné hospodárstvo.

V prípade súčasnej globálnej krízy je možné jasne identifikovať morálny hazard u veľkých bankových a finančných skupín. Americké banky, napríklad akceptovali aj vysoko rizikových klientov v prípade hypoték, keďže vedeli, že kvázištátne inštitúcie Fannie Mae a Freddie Mac od nich tieto rizikové hypotéky odkúpia. Veľké bankové skupiny sa na celom svete spoliehali na to, že ich inštitúcie sú príliš dôležité a ich pád by mohol výrazne prehĺbiť hospodársku krízu – brali preto na seba vyššie riziko, než to bolo optimálne. Výsledkom boli záchranné vládne balíky na celom svete – od USA (AIG, City a ďalšie) cez Veľkú Britániu (Northern Rock) až po štáty Benelux (Dexia). *Je teda možné povedať, že fenomén morálneho hazardu bol v prípade súčasnej globálnej krízy celkom jasne prítomný.*

Čo sa týka nevhodnej makroekonomickej politiky, tá je častou príčinou finančných, menových a ekonomických kríz. Nebolo tomu inak ani v prípade súčasnej krízy, keď chyby v ekonomickej politike výrazne prispeli ku vzniku krízy. Ako najlepší príklad možno uviesť rozhodnutie americkej Federálnej rezervy, ktorá v roku 2001 rozhodla, že riešením recesie amerického hospodárstva je výrazné zníženie centrálnej úrokovej miery až na 1 %.

---

³ Príkladom môže byť využívanie vysokých úrokov vo vysoko rizikovej Devín banke na Slovensku na konci 90. rokov minulého storočia

⁴ Môžeme spomenúť krízu v juhovýchodnej Ázii v roku 1997, krízu v Argentíne v rokoch 2000-2001 a ďalšie

⁵ Zdroj: IMF Working Paper 8/224: Systemic Banking Crises: A New Database, 2008.

Výsledkom tohto rozhodnutia bolo síce rýchle oživenie americkej ekonomiky, ale lacné finančné zdroje pomohli výrazne zväčšiť finančnú bublinu na trhu s nehnuteľnosťami, čo bolo jedným z spúšťacích mechanizmov globálnej finančnej krízy. K vytvoreniu bubliny na trhoch s nehnuteľnosťami pritom prispeli aj viaceré rozhodnutia americkej vlády, ktoré boli zamerané najmä na rozšírenie dostupnosti hypoték. Zároveň vláda uskutočnila aj zmeny v účtových pravidlách pre banky a finančné skupiny, čo tieto inštitúcie využili na zníženie svojich kapitálových rezerv. *Štát svojimi rozhodnutiami teda vyslal účastníkom trhov falošné impulzy a následne účastníci týchto trhov vytvorili na nich falošnú rovnováhu, ktorá sa po zrealizovaní stavu vyvolala krízový stav.*

Špekulácie a špekulačné obchody patria k trhovému mechanizmu už od dávnych časov. Už v staroveku môžeme nájsť účastníkov trhu, ktorí sa snažili využiť informačnú asymetriu na trhu vo svoje prospech a snažili sa získať dodatočný trh. Vznik globálneho svetového hospodárstva, globálnych finančných trhov a moderných finančných nástrojov však pozdvihol špekulačné transakcie na novú úroveň, kde ich následky môžu byť deštruktívne nielen pre národné hospodárstva ale aj pre celú svetovú ekonomiku. V súčasnosti objem špekulačných transakcií na svetových trhoch už výrazne prevyšuje objem transakcií reálnej ekonomiky a nástroje a trhy pôvodne určené na zníženie rizika (trhy s derivátmi alebo medzinárodný trh s menami) v súčasnosti slúžia v rozhodujúcej miere na účely špekulácie. Výsledkom tohto vývoja sú finančné bubliny čoraz väčších rozmerov, ktorých splasnutie má vysoko deštruktívne účinky. V tomto príspevku sme už spomínali bublinu na trhu s nehnuteľnosťami, ktorá sa vytvorila nielen v USA ale aj v ďalších štátoch (napr. Veľká Británia, Španielsko, Írsko, Lotyšsko a ďalšie krajiny). Prasknutie týchto bublín výrazne prispelo k vytvoreniu a prehĺbeniu súčasnej krízy, pričom nie je možné očakávať, že táto finančná bublina sa už budúcnosti nebude opakovať. Na globálnych finančných trhoch sa totiž nachádzajú miliardy USD kapitálu, ktoré vždy hľadajú najlepší možný zisk na globálnej úrovni. Zároveň vznikajú aj nové a moderné finančné nástroje, ktoré umožňujú uskutočňovať finančné operácie nového druhu, pričom sú účastníci finančných trhov vždy o jeden krok pre regulátormi týchto trhov. *Špekulačné transakcie výrazne prispeli ku vzniku súčasnej krízy a sú odôvodnené aj obavy o vzniku ďalších finančných bublín v budúcnosti.*

Globálna hospodárska kríza a zlyhanie inštitúcií

John Dunning to tejto skupiny zlyhaní zahrňuje najmä neefektívnu reguláciu a dohľad, nedostatočnú transparentnosť a nedostatočné štandardy finančného výkazníctva – zlyhanie regulátorov trhového mechanizmu. Globálna trhová ekonomika sa mení veľkou rýchlosťou, preto práca regulátorov na národnej a medzinárodnej úrovni sa sťažuje a rýchla reakcia na zmeny z ich strany sa stáva nevyhnutnosťou. Po každej kríze a škandály síce regulátor reaguje a zavádza nové regulačné mechanizmy alebo sprísňuje už existujúce, ale to nezabraňuje vzniku ďalších kríz a zlyhaní v podnikovej a finančnej sfére.

Neefektívna regulácia patrí celkom istotne medzi dôležité faktory, ktoré prispeli ku vzniku súčasnej globálnej krízy. Dôležitou oblasťou bola najmä finančná oblasť, kde v poslednom desaťročí došlo k uvoľneniu regulačného rámca. Ako príklad môžeme spomenúť zrušenie zákona Glass-Steagall v USA, čo ukončilo striktné rozdelenie investičného a retailového bankovníctva, ktoré bolo uvedené do praxe po veľkej hospodárskej kríze v 30. rokoch minulého storočia. Výsledkom bolo, že aj prednostne retailové banky (ako napríklad skupina Citigroup) sa začali výrazne zaoberať špekulačnými obchodmi na medzinárodných finančných trhoch, čo viedlo k veľkým stratám v rámci súčasnej finančnej krízy a k nutnosti štátnych záchranných balíčkov. Ďalším vážnym zlyhaním regulátorov bolo povolenie mark-to-market účtovníctva v bankovom sektore, čo umožnilo zaznamenanie aktuálnych cien cenných papierov v účtovníctve bánk. V časoch boomu finančných trhov cenné papiere banky

vykazovali vysokú hodnotu, a keďže banky ich mohli zarátat' do kapitálových rezerv, postupne znižovali iné súčasti rezerv. Problémy nastali v čase, keď vďaka finančnej kríze cenné papiere strácali hodnotu a banky mali následne problémy s dodržaním povinnej miery kapitálových rezerv.

Problémom je aj fakt, že neexistuje jednotná regulácia na medzinárodnej úrovni. Finančný sektor je tradične regulovaný na národnej úrovni a štáty uplatňujú rôznu mieru regulácie. Výsledkom je, že aj keď regulátor sprísni reguláciu v jednom štáte, finančné inštitúcie reagujú na odchod do štátov s nižšou mierou regulácie. Príkladom môžu byť hedgingové fondy, ktoré rôznorodosť regulácie umne využívali a presúvali svoje sídla do štátov s nižšou mierou regulácie⁶. Do budúcnosti by riešením bolo zjednotenie finančného dohľadu a regulácie na medzinárodnej úrovni, zavedenie takéhoto stavu však naráža na problémy aj na úrovni združenia G20⁷.

Výrazným problémom posledných rokov je aj nedostatočná transparentnosť a nedostatky vo finančnom výkazníctve. Veľké korporácie sa snažia využívať každú medzeru v regulácii, čo sa po prvý krát ukázalo ako významný problém pri účtovných škandáloch firiem Enron, Worldcom a Tyco. Tieto firmy zakladali spleť sietí dcérskych a iných spoločností a následne sa snažili vykázat' fiktívne príjmy a skryť svoje dlhy. Krach týchto firiem viedol ku sprísneniu účtovných pravidiel v USA, ale ako ukázala súčasná finančná kríza, firmy boli stále schopné nájsť medzery a napríklad zakladali entity, ktorých majetok a záväzky boli mimo výkazníctva celej skupiny. Firmy a finančné skupiny sú vždy o krok pred regulátormi a po zákaze istých operácií už pracujú na nachádzaní ďalších medzier. Firemný sektor sa navyše cez lobistické skupiny snaží ovplyvniť zákonodarstvo a regulačné orgány, čoho príkladom je už spomínané zrušenie zákona Glass-Steagal v USA, za čím treba hľadať dlhoročné lobistické úsilie veľkých amerických bánk

Je možno teda konštatovať, že v prípade súčasnej globálnej krízy došlo k zlyhaniu aj v oblasti inštitúcií globálneho kapitalizmu.

Globálna hospodárska kríza a zlyhanie morálky

Ako sme už spomenuli v úvode príspevku, morálne zlyhanie patria neoddeliteľne k ekonomickým aktivitám – bez ohľadu na určujúci princíp organizácie ekonomiky. Samozrejme, tieto zlyhanie sú prítomné aj v kapitalizme a John Dunning identifikoval nasledujúce zlyhanie ako najdôležitejšie – chamtivosť, nedostatok poctivosti, korupcia, kasínový kapitalizmus, nedostatok spoločenskej zodpovednosti, nelegálne manipulácie trhu a falšovanie finančných výkazov. *Každá z týchto zlyhaní predstavuje dôležitý problém pre globálny kapitalizmus a treba povedať, že každá z týchto zlyhaní sa vyskytla aj v prípade súčasnej globálnej hospodárskej krízy.*

Ak hovoríme o chamtivosti účastníkov ekonomických procesov, musíme dodať, že túžba po zisku je základným pilierom moderného kapitalizmu. Podnikatelia vytvárajú nové produkty a služby a podstupujú podnikateľské riziko pre to, lebo veria, že ich úsilie bude odmenené primeraným ziskom. Ten je teda pre fungovanie moderného trhového hospodárstva potrebný, hranica medzi zdravým ziskom a nadmernou chamtivosťou je veľmi neistá. Definícia primeraného zisku je veľmi ťažká, ale napriek tomu možno jasne identifikovať prípady, keď firmy a manažéri túto hranicu prekročia. Príkladom prístupu mnohých manažérov je fiktívna filmová postava Gordon Gekko z filmu Wall Street, ktorá má vo filme kľúčový monológ na tému „greed is good – chamtivosť je dobrá vec“. Mnohé firmy sa

---

⁶ Keď nemecká vláda reagovala na činnosť hedgingových fondov sprísnením regulácie, tie spätne reagovalo odchodom do susedného Lichtensteinu, ktoré patrí medzi štáty s nízkou reguláciou finančných trhov

⁷ Ide o združenie 20 najdôležitejších štátov vo svetovom hospodárstve

sústredili na vytvorenie agresívnej firemnej kultúry, kde bolo všetko podriadené tvorbe zisku a manažéri bolo nadmerne motivovaní ku krátkodobým finančným výsledkom. Firma Enron bolo azda najlepším príkladom takejto firemnej kultúry a jej osud je dobrým príkladom jej výsledkov. Vrcholový manažment firmy Enron vytvorilo extrémne kompetitívne firemné prostredie, kde úspechom bolo iba zvýšenie obratu a zisku. Táto firemná kultúra viedla k tomu, že keď už nebolo možné vytvoriť ďalšiu rast reálnym podnikaním, manažéri firmy sa uchýľovali ku tvorbe fiktívnych obrátov a ziskov. Fiktívne obchody firma Enron niekoľko rokov úspešne skrývala v účtovníctve, narastajúce dlhy však v roku 2001 viedli ku finančnému kolapsu a následnému krachu celej spoločnosti, ktorá v tom čase patrila medzi 10 najväčších firiem v americkej ekonomike.

Agresívna firemná kultúra zameraná na krátkodobý zisk však vychádza aj z fungovania súčasnej americkej ekonomiky, kde kvartálne výsledky firiem patria medzi najdôležitejšie informácie pri investovaní do akcií a iných cenných papierov. Ak firmy chcú udržať cenu svojich akcií, sú nútené každý kvartál produkovať dobré finančné výsledky, keďže pád cien akcií často vedie k prepusteniu vrcholového manažmentu firmy. Odmeňovanie vrcholových manažérov sa navyše v čoraz väčšej miere závisí od výsledkov firmy a hodnota akciových opcií, ktoré manažéri dostávajú sa tiež viaže na ziskovosť firmy. Tieto faktory vedú k tomu, že vrcholový manažment si nemôže dovoliť trvalejšie zlé výsledky firmy a je nútená zvyšovať alebo aspoň uchovávať mieru ziskovosti za každú cenu.

Viacerí autori v posledných rokoch postrehli, že medzi vrcholovými manažermi veľkých nadnárodných firiem rozmohol jav, ktorý označujú pojmom „moral muteness – morálna slepota“. Rozhodovanie na základe morálnych kritérií nie je v súčasnosti vo svete manažmentu všeobecne akceptovaným trendom a manažéri sú nútené svoje rozhodnutia urobiť na základe morálnych faktorov zakryť za iné faktory. Je tiež časté, že manažéri, ktorí sa v ostatných častiach života správajú podľa morálnych zásad pri riadení svojich podnikov tieto zásady čiastočne alebo úplne zanedbávajú.

Korupcia v ekonomike je tiež vážnym problémom, a to nielen v menej vyspelých štátoch ale aj v tých najvyspelejších ekonomikách. Korupčné správanie sa vyskytuje aj v tých najväčších korporáciách, ktoré disponujú etickými kódexmi a korupčné správanie navonok odsudzujú. Nemecká firma Siemens bola v posledných rokoch usvedčená z používania rozsiahlych nelegálnych fondov, ktoré firma využívala na získavanie štátnych zákaziek a na ovplyvňovanie legislatívy v rôznych štátoch. Siemens pritom nie je výnimkou, každý rok sa vo svetovom hospodárstve objavujú prípady korupcie, do ktorých sú zapletené veľké nadnárodné korporácie. Žiarivým príkladom je Čína, ktorá patrí medzi najrýchlejšie rastúce trhy, pričom korupcia tam patrí do bežných nákladov podnikania, čo akceptujú aj nadnárodné korporácie, ktoré sú aktívne v čínskej ekonomike.

Čoraz častejším problémom je v súčasnosti aj manipulácia trhov a zneužívanie vnútorných informácií. Aj súčasná kríza vyplavila na povrch niekoľko príkladov, keď sa účastníci finančných trhov snažili obohatiť na úkor ostatných prostredníctvom finančných podvodov a zneužívania vnútorných informácií. Posledným vážnym prípadom bola skupina organizovaná okolo úspešného investora a riaditeľa hedgingového fondu Galleon - Raja Rajaratrama. Skupina vysokopostavených manažérov (napr. viceprezident firmy IBM, vedúci oddelenia strategických investícií vo firme Intel, jeden z riaditeľov globálnej konzultačnej spoločnosti McKinsey a ďalší) využívala vnútorné informácie pochádzajúce zo svojich firiem na obchody na akciových trhoch. Na týchto obchodoch táto skupina podľa americkej FBI zarobila v rokoch 2006 a 2007 asi 12,7 miliónov USD⁸. Ide o typický príklad, keď túžba po zisku u týchto manažérov presiahla rozumné medze a bez pochyb vyústila do chamtivosti.

---

⁸ Zdroj: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601109&sid=aqnyyKZFILTY>

Zaujímavé je pritom, že išlo o bohatých ľudí s dobrým spoločenským a profesijným postavením – len majetok Raja Rajaratrama odhaduje časopis Forbes na 1,8 miliárd USD⁹.

Napriek tomu, že americká vláda trestá podvody na finančných trhoch veľmi prísne, podobné prípady sa v poslednom období množia. Najväčším prípadom posledných rokov je pyramidová investičná schéma Bernarda Madoffa, ktorý prevádzkoval svoje podvodné operácie niekoľko desaťročí. Straty z podvodov investičného poradcu Madoffa vyčíslili americké úrady na viac než 18 miliárd USD, pričom medzi jeho klientov patrili mnohé prominentné osobnosti ekonomického a spoločenského života¹⁰. Aj v tomto prípade je možno sledovať motív nadmernej chamtivosti – a to nielen zo strany Bernarda Madoffa, ale aj zo strany svojich klientov, ktorí napriek svojmu bohatstvu nedokázali odolať vábeniu nadmerných ziskov, ktoré im Madoff sľuboval.

Medzi vážne morálne zlyhania účastníkov trhového mechanizmu – a najmä nadnárodných korporácií – patria zlyhania v oblasti spoločenskej zodpovednosti. Aj napriek pokroku v tejto oblasti ešte stále považujú mnohé spoločnosti a ich manažéri za prvoradý cieľ profit a spoločenská zodpovednosť firiem sa dostáva na vedľajšiu koľaj. Problémom je najmä pôsobenie nadnárodných korporácií v menej rozvinutých štátoch, kde tieto firmy často nedodržiavajú štandardy, ktoré majú sformulované vo svojich etických kódexoch. Problémom je aj to, že verejnosť v hospodársky vyspelých štátoch reaguje výraznejšie iba na problémy vo svojich domovských krajinách, pričom väčšina verejnej mienky nemá záujem o problémy vyskytujúce sa v pomerne ďalekých rozvojových štátoch. Opäť tu nachádzame motív chamtivosti, keď nadnárodné korporácie vedené túžbou po ďalšom zisku riadia v rozvojových štátoch operácie, v ktorých sa devastuje životné prostredie alebo sa nedodržiavajú ľudské práva.

V konečnom dôsledku si však musíme uvedomiť, že nadnárodné korporácie nie sú strojmami bez tváre. Najdôležitejšie rozhodnutia sú výsledkom práce vrcholových manažmentov, ktoré pozostávajú z konkrétnych ľudí. V konečnom dôsledku sú morálne zlyhania korporácií zrkadlom morálnych zlyhaní vrcholových manažérov – a treba dodať, že zlyhania tohto typu sú vďaka ekonomickej kultúre zameranej na krátkodobé výsledky čoraz častejšie. *Tieto zlyhania hrali bez pochyb dôležitú úlohu aj v prípade súčasnej finančnej a hospodárskej krízy, keď najmä manažéri bankových a finančných skupín boli často zvedení prísľubom vyšších ziskov a viedli svoje firmy aj do operácií, ktoré obsahovali nadmerné riziko.* Výsledkom týchto rozhodnutí bolo ekonomické zlyhanie bánk a finančných inštitúcií, pričom mnohé z týchto inštitúcií by už bez vládnej pomoci neexistovali.

Záver

Je teda súčasná globálna hospodárska kríza zlyhaním technickým alebo morálnym? Krátky prieskum možných zlyhaní kapitalizmu jasne ukázal, že v posledných rokoch došlo vo svetovom hospodárstve ako k technickým tak aj ku morálnym zlyhaniam. K súčasnej finančnej a hospodárskej kríze prispeli ako otázne rozhodnutia vedenia americkej Federálnej rezervy tak aj morálne pochybné rozhodnutia generálnych riaditeľov medzinárodných bankových a finančných skupín.

Morálne zlyhania sú však väčšou hrozbou pre budúcnosť globálneho kapitalizmu. Nedostatky v makroekonomickej politike alebo v regulačných rámcoch sa dajú postupne odstrániť, morálne zlyhania účastníkov trhových procesov však ohrozujú základy trhového

---

⁹ Zdroj: http://www.forbes.com/lists/2009/54/rich-list-09_Raj-Rajaratnam_RUQ2.html

¹⁰ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Madoff

hospodárstva – a to najmä vzájomnú dôveru účastníkov trhového mechanizmu. Pritom treba povedať, že morálne správanie a rozhodnutia musíme očakávať od každého účastníka ekonomických procesov – veď tí istí manažéri nemajú problém s morálkou v iných častiach ľudského života. Ak chceme použiť analógiu – čo urobíme, ak si všimneme, že dvere do susedného bytu zostali otvorené a nikto nie je doma? Väčšina z nás by asi nešla daný byt vykradnúť a skôr by nahlásila otvorené dvere správcovi budovy alebo polícii. Od účastníkov ekonomických procesov pritom musíme očakávať podobné správanie – ak manažéri zistia nedostatky v regulácii alebo v mechanizmoch dohľadu, mali by sme od nich očakávať ohlásenie daných nedostatkov a nie ich využívanie. Žiaľ, v reálnej ekonomike prevláda skôr správanie zamerané na dodatočné obohatenie sa.

Je však predčasné hovoriť o tom, že kapitalizmus ako ekonomický systém zlyháva. Rozhodujúca časť ekonomických subjektov sa stále správa morálne a kapitalizmus je aj v súčasnej globálnej podobe plne funkčný. Treba však do budúcnosti vstúpiť do podnikateľov a manažérov hodnoty akými sú spoločenská zodpovednosť, podnikateľská etika a ďalšie príbuzné pojmy. Už v súčasnosti možno pozorovať zmeny vo firemnom prostredí, keď v USA sú najžiadanejšie tie manažérske školy, ktoré disponujú najlepšimi programami zameranými na podnikateľskú etiku a spoločenskú zodpovednosť podnikov. Svetová verejnosť je čoraz senzitívnejšia na morálne zlyhania v ekonomike, veľké nadnárodné korporácie sa preto snažia v čoraz väčšej miere fungovať ako zodpovední občania Zeme. Samozrejme, aj v tejto oblasti existuje ešte mnoho nedostatkov (najmä v chudobnejších štátoch) a konečné odstránenie morálnych zlyhaní bude vyžadovať veľké množstvo vzdelávania a tlaku globálnej verejnej mienky.

Globálny kapitalizmus však ako systém morálne nezlyhal a aj v súčasnosti zabezpečuje zlepšenie životnej úrovne mnohých ľudí v chudobných štátoch sveta. Kritici kapitalizmu navyše nie sú schopní prezentovať rozumnú a funkčnú alternatívu ku kapitalizmu ako ekonomickému systému. Socializmus ako ekonomický systém už morálne zlyhal v 20. storočí a ani zmiešané systémy (napr. Čína) nevykazujú menšiu mieru morálnych zlyhaní. Cieľom do budúcnosti by teda malo byť skôr zlepšovanie fungovania globálneho kapitalizmu, aby sa v budúcnosti priestor pre zlyhania postupne zužoval.

Použitá literatúra:

1. http://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Madoff
2. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601109&sid=aqnyyKZFiLTY>
3. http://www.forbes.com/lists/2009/54/rich-list-09_Raj-Rajaratnam_RUQ2.html
4. IMF Working Paper 8/224: Systemic Banking Crises: A New Database, 2008.
5. John Dunning – Global Capitalism at Bay, Routledge 2001

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Michal Fabuš, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA A. DUBČEKA

INVESTÍCIE, ÁZIA S DÔRAZOM NA TAIWAN

fabus@tnuni.sk

ABSTRAKT

Rýchly rast rozvojových krajín Ázie robí tento región atraktívnym, bol uľahčený prístup k priamym zahraničným investíciám (PZI), ktoré sa v posledných desaťročiach podstatne zvýšili. Jedným z dôvodov je to, že rozvojové krajiny, najmä v Ázii, odstránili obmedzenia a implementovali politiky na prilákanie prilevu priamych zahraničných investícií, a ťažili z investícií a prípadných vedľajších účinkov. Potenciálne prínosy prilevu priamych zahraničných investícií idú ďaleko za rámec finančných zdrojov, ale tiež môžu vzniknúť náklady. Vlády po celom regióne, ktoré usilujú o nájdenie vhodnej kombinácie politík pre PZI, ktorý maximalizuje čistý prínos pre ich ekonomiky. V dôsledku toho existujú veľké rozdiely v politikách a skúsenostiach s PZI v jednotlivých krajinách, čo odráža rozdielne hospodárske, sociálne a politické podmienky.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, Taiwan, Čína

ABSTRACT

The rapid growth of developing Asia has attracted, and been facilitated by, foreign direct investment (FDI), flows of which have increased substantially in recent decades. Part of the reason for this is that developing countries, particularly in Asia, have removed restrictions and implemented policies to attract FDI inflows to benefit from the investments and potential spillover effects. The potential benefits of FDI inflows extend far beyond financial resources-but costs may be entailed as well. Governments throughout the region have been striving to find an appropriate policy mix for FDI that will maximize the net benefits for their economies. Consequently, there is considerable variation in policies and experiences with FDI across countries, reflecting differing economic, social, and political conditions.

Key words: Foreign direct investments, Taiwan, China

Priame zahraničné investície a ich vývoj vo svete

Priame zahraničné investície (PZI) sú definované ako dlhodobé investície zahraničného priameho investora v podniku, ktorá je rezidentom v ekonomike iného štátu, ako v ktorom je založená spoločnosť zahraničného investora. Vzťah priamych zahraničných investícií, sa skladá z materského podniku a zahraničných afiliácií, ktoré dohromady tvoria nadnárodné korporácie.

Hlavným znakom PZI je možnosť *vykonávať vlastnícku kontrolu*. Podľa definície americkej vlády ide o PZI len v prípade *nákupu minimálne 10 % akcií určitej akciovej spoločnosti alebo ekvivalentného podielu v inom type spoločnosti*.¹

„Investície predstavujú reálnu kapitálovú tvorbu, ide o také nadobúdanie kapitálových statkov, zásob, surovín, ktoré sú používané na produkciu výrobkov a služieb. Výsledkom investovania je rast produkcie, rast príjmov a celkový ekonomický rast.“²

V rokoch po druhej svetovej vojne, priamym zahraničným investíciám dominovali Spojené štáty, USA predstavovali približne tri-štvrtiny nových priamych zahraničných investícií (vrátane reinvestovanom ziskov), v rokoch 1945 a 1960. Od tej doby sa rozšíril priame zahraničné investície, aby sa stali skutočne celosvetovým fenoménom, nie je výsadou členských krajín OECD. Objem priamych zahraničných investícií vzrástol význame vo svetovej ekonomike a zásoby priamych zahraničných investícií v súčasnosti predstavujú viac ako 20 percent svetového HDP.

Vývoj PZI vo svete a vybraných regiónoch v období 2003 - 2008

mil. USD	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Svet	565,159	734,892	973,329	1 461,074	1 978,838	1 697,35
EÚ	259,424	223,340	498,440	590,304	842,311	503,452
Rozvojové ekonomiky - Ázia	116,927	172,909	213,751	282,127	331,424	387,827

<http://stats.unctad.org/FDI>

Najväčší rast PZI však nastal až v rokoch 1998 - 2000. Celosvetové PZI dosiahli každý rok nový historický rekord: v roku 1998 prvýkrát v histórii presiahli hodnotu 500 mld. USD (v EÚ to bolo v roku 1999), v roku 1999 PZI presiahli magickú hranicu 1000 mld. USD a kulminovali v roku 2000. Lídrom boli USA, ktoré prežívali najdlhšie obdobie hospodárskeho rastu v 20. storočí (nepretržitý rast USA trval od roku 1992 do roku 2000, t. j. 108 mesiacov).³

Začiatok nového milénia priniesol výrazný pokles celosvetových PZI vo svete a aj v EÚ. Dôvody poklesu treba hľadať najmä v priemyselne vyspelých štátoch. Začiatkom roku 2000 došlo k prudkému prepadu akcií na amerických burzách, čo bolo sprievodným javom prechodu americkej ekonomiky do recesie. To spomalilo celosvetový hospodársky rast a zapríčinilo aj globálny pokles akciových trhov. Lídrom tohto obdobia sa stala Čína, ktorá v rokoch 2002 a 2003 bola najväčším príjemcom PZI na svete. Rok 2004 priniesol dlho

¹ PRNO, I.: Investičná a inovačná politika, Bratislava: Merkury, 2008, str. 29

² IVANOVÁ, E.: Kapitálové investície a regionálny ekonomický rozvoj. In: Zborník VEGA „Vplyv kapitálových investícií na vyrovnávanie rozdielov ekonomickej úrovne regiónov v Slovenskej republike“. TnUAD, Trenčín 2008. ISBN: 978-80-8075-374-0, str. 16

³ DUDÁŠ, T.: Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve. Bratislava: EKONÓM, 2006. ISBN 80-225-2139-6

očakávané oživenie celosvetových tokov PZI, v EÚ sa tak stalo až v roku 2005. Bol to dôsledok najmä rastu prílevu investícií do rozvojových štátov.⁴

V niekoľkých posledných rokoch, novo vznikajúce trhy ako Čína a India sa stali najviac výhodnými destináciami pre priame zahraničné investície a dôvera investorov v tieto krajiny prudko vzrástla. Podľa Index dôvery PZI zostavené A.T. Kearneym pre rok 2005, Čína a India majú prvé a druhé miesto, respektíve, že Spojené štáty odsunuli na tretiu pozíciu.

Podľa agentúry Nová Čína s odvolaním zdrojov s ministerstvom obchodu, v prvých štyroch mesiacoch roku 2006, získala Čína 18,48 miliardy amerických dolárov z priamych zahraničných investícií, a to až 5,76 percenta oproti rovnakému obdobiu minulého roka. V prvých štyroch mesiacoch roka 2006, bolo 12.639 zahraničných firiem, ktoré mali oprávnenie na podnikanie so sídlom v Číne, o 3,46 percenta viac ako počet firiem z rovnakého obdobia v roku 2005. Hongkong bol zaradený na prvé miesto s jeho objemom investícií v celkovej výške 5,36 miliardy amerických dolárov. Japonsko a Spojené štáty, uvedené na tretej a šiestej priečke, poskytli investície vo výške 1,552 miliardy a 837 miliónov amerických dolárov.

Taiwan a PZI

Od 1952 do 2000 schválené kumulované priame zahraničné investície boli vo výške 44,8 miliardy dolárov, z ktorých 24% smerovalo do sektora elektronického a elektrotechnického priemyslu. Ostatné odvetvia, ktoré prilákali relatívne veľkých zahraničných investorov patrili bankovým a poisťovacím službám, chemickému priemyslu, obchodu a základných kovov. Vláda oznámila, že Tchaj-wan prijal cez zahraničné investície v roku 2002 3,27 miliardy dolárov a pričom v rokoch 1991 – 1999 dostal v priemere 2,7 miliardy amerických dolárov. Miera zahraničných investícií bola čoraz rýchlejšia, hlavne v rámci prípravy na vstup do Svetovej obchodnej organizácie (WTO) Tchaj-wan liberalizuje ekonomiku a zvýšiť svoje investície do životného prostredia. V januári 2001 bol zrušený 50% limit pre zahraničné vlastníctvo až na výnimky v niekoľkých určených odvetviach priemyslu. Väčšina limitov na množstvo portfóliových investícií do spoločností kótovaných na Taiwan Stock Exchange boli tiež zrušené. Len asi 1% spracovateľského priemyslu a 5% v sektore služieb sú aj naďalej obmedzené v oblasti zahraničného vlastníctva. Investičné stimuly sú ponúkané pre investície do novo vznikajúcich alebo strategických priemyselných odvetví, systémov kontroly znečistenia, automatizácie výroby, energetiky a ochrany prírody. Vzhľadom k tomu, že cieľ ktorý bol prvýkrát predstavený v roku 1995, teda zvýšenie intenzity pri získavaní zahraničných investícií bol zavedený v procese Taiwan an Asia-Pacific Regional Operations Center (APROC). Cieľom je mať asi 1000 podnikov, ktoré zriadia sídlo v Taiwane do roku 2011.

Spojené štáty boli najväčším zdrojom zahraničných investícií na Taiwane s investičným objemom spolu 10,7 miliardy amerických dolárov v období 1952 - 2000, 24% z celkového objemu PZI. Ďalších 9,2 miliardy dolárov, bol to prílev v tomto období hlavne z Britských Panenských ostrovov, Caymanských ostrovov a ďalších off-shore útočísk v Strednej Amerike, pričom z veľkej časti sa dajú pripísať americkým nadnárodným spoločnostiam. Japonsko sa umiestnilo na druhom mieste so schválenými investíciami v celkovom objeme 9,2 miliardy dolárov alebo 21% z celkového objemu PZI. Podiel Japonských investícií v elektronických a elektrických výrobkoch bol 27 percent a 20% v službách a obchode. Väčšina z nových investičných žiadostí pochádza z britskej územia v Strednej Amerike (hlavne Britské

---

⁴ PRNO, I.: Investičná a inovačná politika, Bratislava: Merkury, 2008, str. 35

Panenské ostrovy, Caymanské ostrovy a ďalšie väčšinou investícií z USA), Spojené štáty, Singapur, Japonsko a Spojené kráľovstvo.

Hospodársky rast Taiwanu dosiahol v roku 2008 mieru 0,68 %, v roku 2009 sa očakáva pokles o 4,25 %. Štruktúra HDP je v prospech sektoru služieb s podielom 72 % versus 28 % výroba. HDP v roku 2008 predstavoval úroveň 287 mld. eur. V oblasti priamych zahraničných investícií došlo v roku 2008 k poklesu schválených priamych zahraničných investícií o 46,4 %, výdavky štátneho rozpočtu dosiahli mieru 14,2 % HDP a deficit štátneho rozpočtu dosiahol úroveň 0,9%.⁵

„EÚ je stále na Taiwane 4. najväčším obchodným partnerom po Čínskej ľudovej republike (vrátane Hongkongu), Japonska a Spojených štátov. V roku 2005 poslal Taiwan 21,6% a 16,2% jeho vývozu do Číny a Hongkongu, v uvedenom poradí, a tak sú jeho najväčším a druhým najväčším vývozným trhom na svete.“⁶

Taiwan je významným svetovým importérom, odhliadnuc od ropy a plynu, Taiwan importuje najmä elektronické a elektrické zariadenia (33,1 %), hutnícke materiály (12,3%), chemikálie (11,3%) a stroje a strojové zariadenia. Dve tretiny dovozu z EÚ tvoria elektronika, zložité strojové zariadenia, chemikálie a hutnícky materiál. Rastie dopyt aj po európskych autách, luxusných a spotrebných tovaroch (liehoviny, víno, kozmetika, odevy, obuv). Export Taiwanu je hlavne v oblastiach elektroniky, kancelárskych strojov a zariadení, telefóny, mobilné telefóny, počítače, MP3 prehrávače, GPS prístroje, LCD panely, bicykle, dopravné zariadenia, polovodiče, integrované obvody, solárne články, automobilové súčiastky, chemické komponenty.

V roku 2008 sa vzájomný obchod medzi EU a Taiwanom znížil o 9 %, z objemu 39 mld. eur poklesol na 35 mld. eur. Export z EÚ z toho tvoril 11 mld. eur a dovoz do EÚ z Taiwanu 24 mld. eur. Deficit EÚ vo vzájomnom obchode tak dosiahol 13 mld. eur. Taiwanský dovoz z EU zároveň poklesol o 13 % a taiwanský export do EÚ o 8%.⁷

Taiwan nekladie zásadnejšie prekážky repatriácii kapitálu. Prakticky je možnosť repatriácie kapitálu do výšky 90% zisku, 10% zisku je zákonom stanovená hranica “právnej zábezpeky”.

Taiwan sa otvára Číne

Taiwan otvára priestor pre investície kontinentálnym čínskym spoločnostiam v 100 odvetviach, od maloobchodných reštaurácií až po výrobu automobilov či osobných počítačov, čo je veľkým krokom k zlepšeniu vzťahov medzi dlhoročnými rivalmi.

Čínske spoločnosti, boli na Taiwane doteraz limitované pri expanzii, Taipei pred časom uvoľnil reštrikčné opatrenia, ktorých zrušenie prinesú prvú čínsku investíciu na ostrove za ostatných 60 rokov. Dnes už začal Taiwan prijímať žiadosti o investičné projekty.

Otvorenie je súčasťou snahy taiwanského prezidenta Ma Ying-jeou, ktorý nastúpil do úradu v máji minulého roka a sľuboval hľadať spoločnú reč s Čínou. Jeho vláda v júli oznámila plánované otvorenie investičného prostredia.

---

⁵ Informácie z ekonomicko-informačného materiálu Slovenského ekonomického a kultúrneho úradu v Taipei

⁶ CSABAY, M.: Slovakia within the Framework of EU's Relations with Taiwan. In: 50 Years Rome Treaty and EU-Asia Relations (International Conference, 20th - 21st Nov. 2007, Taipei - Taiwan). Taipei: Graduate Institute of European Studies, Tamkang University 2008. ISBN 978-986-6717-16-1, s. 345-364

⁷ Informácie z ekonomicko-informačného materiálu Slovenského ekonomického a kultúrneho úradu v Taipei

Čínske investície sú stále vylúčené z ekonomicky najdôležitejšieho priemyslu, výroby polovodičov a LCD displejov, a oblastí citlivé v oblasti národnej bezpečnosti, ako sú telekomunikácie. Ale trend otvárania investičného prostredia by mohol pomôcť pretvoriť ostrovnú ekonomiku a zvýšiť integráciu s pevninou.

Vláda na Taiwane tiež dúfa, že zlepšenie vzťahov s Čínou bude priťahovať investorov aj z iných krajín, ktorí sa investične zameriavajú hlavne na kontinentálnom trhu.

"Dúfame, že politika by prilákala čínskych investorov a nakoniec aj zahraničných investorov," povedal John Deng, vice-minister ministerstva hospodárstva, na tlačovej konferencii oznamujúce otvorenie investičného prostredie.

Veľa ľudí na Taiwane má strach, že by Čína mohla využiť svojej hospodárskej moci na politické ovplyvňovanie ostrova. Opozičná demokratická pokroková strana vyhlásila, že sa bude usilovať v referende o obchodnú dohodu s pevninou. "Taiwan stráca na ekonomickej samostatnosti a pravdepodobne sa stane ďalším Hongkongom," povedal Chiu Tai-san, bývalý zákonodarca z Demokratickej pokrokovej strany a predchádzajúci podpredseda Rady pre záležitosti pevninskej Číny, ktorá riadi zahraničnú politiku Číny na Taiwane. Hongkong, bývalá britská kolónia, sa vrátila pod čínsku nadvládu v roku 1997 a stala sa centrom prosperity v sektore služieb a logistickým centrom v čínskej ekonomike.

Záver

V ročenke Svetovej banky Doing Business 2010, sa poradie Taiwanu v "jednoduchosti podnikania" index vyšplhal o 15 miest na 46. miesto v rámci 183 krajín, pre ktoré sa ročenka spracováva. Pre porovnanie Slovensko sa nachádza na 42. mieste pričom sa za ostatné obdobie prepadlo z 32. miesta v ročenke Doing Business 2008.

Taiwan má popredné umiestnenia v svetovej ekonomike, vynikajúci high-tech priemysel ako aj úspechy v oblasti produktivity a inovácií kapacít, neustále priťahuje pozornosť investorov po celom svete. Vláda na Taiwane dôsledne postupuje v oblasti investičného a prevádzkového prostredia, v aspektoch priemyselnej základne, verejnej infraštruktúry, investičných stimulov.

Použitá literatúra:

1. CSABAY, M.: Slovakia within the Framework of EU's Relations with Taiwan. In: 50 Years Rome Treaty and EU-Asia Relations (International Conference, 20th - 21st Nov. 2007, Taipei - Taiwan). Taipei: Graduate Institute of European Studies, Tamkang University 2008. ISBN 978-986-6717-16-1, s. 345-364
2. DUDÁŠ, T.: Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve. Bratislava: EKONÓM, 2006. ISBN 80-225-2139-6
3. Ekonomicko-informačný materiál - Slovenský ekonomický a kultúrny úrad Taipei, MZV SR, 2009
4. PRNO, I.: Investičná a inovačná politika, Bratislava: Merkury, 2008. ISBN:978-80-89143-85-6
5. <http://www.theaustralian.com.au/news/taiwan-opens-door-to-china-investments/story-0-1225744866759>
6. http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2006-10/17/content_710167.htm

7. <http://www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/Taiwan-FOREIGN-INVESTMENT.html#ixzz0XtK90NGk>
8. http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2009/07/02/Taiwan-allows-Chinese-investments/UPI-51621246539600/

Kontakt

Ing. Boris Janský

Katedra mikro a makroekonómie
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Email: jansky@tnuni.sk

Ing. Michal Fabuš, PhD.

Katedra mikro a makroekonómie
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Email: fabus@tnuni.sk

Ing. Mária Fertalová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYBRANÉ ASPEKTY ČÍNSKEJ MIGRÁCIE DO KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE¹

maria.fertalova@euba.sk

Abstrakt

Migrácia pracovných síl z ČLR do krajín EÚ má isté špecifiká, ktoré by mali tvorcovia politík reflektovať. V dôsledku vnútorných zmien posledných dekád dochádza k vyššej geografickej a socioekonomickej diverzifikácii čínskych migrantov. Čínske komunity v Európe sú dobre organizované, založené na rodinných a obchodných vzťahoch. Stoja mimo záujmu európskych politikov, keďže nepatria medzi radikalizujúce sa minority. Čínske obchodné elity žijúce v zahraničí však majú tendenciu vytvárať silné lobistické skupiny a politicky sa angažovať, čo môže v budúcnosti pôsobiť ako destabilizujúci faktor. Novým fenoménom sa stáva migrácia čínskych študentov. Problémom sú prísne pravidlá pre absolventov univerzít na návrat do domovskej krajiny a teda aj bariéry pre uplatnenie sa na pracovnom trhu EÚ.

Kľúčové slová: Čínske komunity v EÚ, migrácia pracovných síl, migrácia študentov, politická participácia, zahraničné investície

Abstract

Migration of the workforce from PRC towards EU has several specific characteristics that should be reflected by European policymakers. Due to internal changes during last decades the Chinese migration is being diversified more profoundly, in both geographic and socio-economic terms. Chinese communities in Europe are well organized, based on close family and business relations. So far, they are not in focus of European politicians as they are not radical minority. However, Chinese business elites living abroad tend to create powerful lobby and are politically active, what could be a possible factor of destabilization in the future. Migration of Chinese students has become a new phenomenon. Strict rules for non-EU university graduates still act as barriers for penetration to the EU labor market.

Key words: Chinese communities in EU, migration of workforce, migration of students, political participation, foreign investmen

Špecifiká čínskej migrácie do krajín EÚ

---

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu Mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej univerzity – Európska únia a migrácia pracovných síl.

Úvod

Migrácia ako dlhodobý proces má významný vplyv na obe krajiny, resp. skupiny krajín, ktorých sa dotýka. Čínska migrácia do krajín EÚ má dynamizujúci charakter. Napriek tomu tomuto trendu nie je venovaná dostatočná pozornosť, tak na akademickej a výskumnej úrovni ako aj u tvorcov politik. Na periférii záujmu politikov i spoločnosti stoja aj čínske komunity, ktoré sú vnímané ako uzavreté celky. Vývoj v posledných dekádach potvrdil meniaci sa charakter čínskej migrácie do EÚ. Okrem rastúceho počtu migrantov, mení sa aj ich sociálnoekonomické zázemie, čo determinuje aj ich následné ekonomické aktivity a želaný sociálny status v prímajúcej krajine. Cieľom článku je identifikovať isté špecifiká vo vývoji a analyzovať súčasné trendy čínskej migrácie do EÚ. V druhej časti sa sústredíme na nový fenomén - migráciu čínskych študentov do EÚ.

Špecifiká čínskej migrácie v historickom kontexte

Čínska migrácia do Európy vykazovala v historickom kontexte isté špecifiká, ktoré dodnes formujú migračné toky do priestoru Európskej únie. Prvé čínske komunity v Európe sa začali formovať koncom 19. storočia. Tradičnými destináciami boli predovšetkým veľké prístavy vtedajších námorných mocností (napr. Rotterdam, Amsterdam, Londýn, Hamburg, atď.), kde smerovali prvé vlny námezdných robotníkov z Číny. Druhú skupinu čínskych imigrantov predstavovali obchodníci, ktorí však prichádzali v nižšom počte. Prvé vlny čínskych imigrantov vytvorili v cieľových krajinách, resp. mestách základy pre kreovanie celej siete väzieb a rodinných vzťahov, ktoré determinujú migračné trendy do súčasnosti. Prví čínski migranti do Európy pochádzali z pobrežných provincií Guangdong, Zhejiang a Fujian, ktorých obyvatelia sa tradične orientovali na obchod s tretími krajinami a dodnes sú provinciami, z ktorých pochádza väčšina nových imigrantov v krajinách EÚ.²

Významné zmeny v charaktere a objeme čínskej migrácie do Európy sa začali prejavovať po druhej svetovej vojne. Na jednej strane, v dôsledku politických zmien v ČĽR, ktorých výsledkom bolo o.i. aj uzavretie hraníc pre emigrantov, došlo k takmer absolútnej eliminácii migrácie z Číny. Výnimku predstavovali obyvatelia Hongkongu, ktorý bol britskou kráľovskou kolóniou. Na druhej strane, dekolonizačný proces v krajinách juhovýchodnej Ázie vrcholiaci v 60. rokoch vyvolal novú vlnu migrácie etnických Číňanov žijúcich v tomto regióne. Motívy ich odchodu boli jednak ekonomické, ale hlavne politické, keďže niektoré štáty regiónu ovládli diktátorské režimy. Táto vlna imigrantov smerovala prevažne do krajín, ktoré ich v minulosti kolonizovali, najmä do Holandska, Francúzska a Veľkej Británie.

Môžeme teda konštatovať, že v priebehu prvej polovice minulého storočia sa čínska migrácia do Európy vyvíjala pomerne dynamicky. Ak sledujeme charakter migrácie, išlo prevažne o ekonomických migrantov, teda lacnú pracovnú silu, ktorá hľadala uplatnenie na trhu práce v cieľových krajinách. Išlo hlavne o štáty západnej Európy, v ktorých boli migračné vlny z tretích krajín vítané, pretože migranti pokrývali nedostatok pracovných síl v niektorých odvetviach hospodárstva. Čínski migranti sa uplatnili najmä v gastronómii, čiastočne aj v priemyselnej výrobe a v stavebníctve.³

Od 80. rokov 20. storočia nastáva v Číne politické uvoľnenie a vďaka reformám Deng Xiao-pinga sa Čína začína otvárať svetu. Reformný proces ovplyvnil aj migračné trendy.

---

² Christiansen, F.: Chinatowns in Europe. London, 2003. s. 12-20

Pieke, F. N.: Recent trends in Chinese Migration to Europe. Geneva, 2002. s. 7-10

³ Pieke, F. N.: Recent trends in Chinese Migration to Europe. Geneva, 2002. s. 7-10

Vytvorením špeciálnych ekonomických zón zosilneli migračné tlaky vo vnútri krajiny. Čoraz viac obyvateľov migrovalo z vnútrozemia na pobrežie a z vidieka do miest. Obnovenie obchodných väzieb s tradičnými partnermi prinieslo aj tlak na migráciu smerom navonok, do tretích krajín. Táto však bola ilegálna, keďže režim Mao Ce-tunga zaviedol efektívny systém administratívnych bariér, ktorým migráciu takmer úplne eliminoval. V roku 1985 čínska vláda schválila nový emigračný zákon legalizujúci vydávanie pasov pre občanov, ktorí chceli emigrovať z rodinných dôvodov.⁴ Migranti smerujúci do Európy využívali predovšetkým staré rodinné väzby. Ďalšie reformy migračnej politiky boli zavedené v 90. rokoch, kedy "migrácia určitých skupín obyvateľstva, z určitých provincií a do určitých cieľových oblastí bola žiadaná".⁵

Od polovice 80. rokov sa v Európe začína naplno prejavovať fenomén tzv. sekundárnej migrácie, ktorá bola vyvolaná saturovaním špecifických odvetví pracovného trhu v tradičných cieľových štátoch. Príslušníci čínskych minorít žijúci v západoeurópskych metropolách sa začali presúvať do štátov južnej Európy. Tu využívali nielen voľný priestor na trhu v odvetvách gastronómických služieb, ale aj v tradičných odvetviach domáceho priemyslu (napr. kožiarsky a obuvnícky priemysel).⁶ Čínski imigranti tak začali konkurovať domácim obyvateľom vo viacerých sektoroch hospodárstva.

V tom istom období už krajiny západnej Európy začali pristupovať k reštriktívnym opatreniam pri riadení migrácie z tretích krajín. Tieto kroky boli vyvolané viacerými objektívnymi faktormi - snahou ochraňovať domáce pracovné trhy pred prílevom lacnej pracovnej sily zo zahraničia, zlými skúsenosťami s migrantami z rozvojových krajín, ktorí boli záťažou pre domáci sociálny systém ale aj prvými náznakmi zlyhávania politik multikulturalizmu a integrácie imigrantov do spoločnosti v prímajúcich krajinách.

Pád komunizmu v strednej a východnej Európe otvoril čínskym migrantom nový priestor, vhodný pre realizáciu ekonomických aktivít, vrátane obchodu, čo bolo podmienené aj vysokým domácim dopytom po lacnej produkcii. Príkladom toho sú krajiny V4, ktoré v minulosti lákali čínskych imigrantov aj pomerne laxnými migračnými zákonmi (napr. Maďarsko v rokoch 1988 - 1992 zrušilo vízovú povinnosť pre občanov ČĽR. V tomto období zaznamenalo prílev 45 tis. nových migrantov z Číny a stalo sa tak vstupnou bránou pre Číňanov nielen do regiónu SVE).⁷ Štáty V4 sú síce dodnes hlavne tranzitnými krajinami pre migrantov smerujúcich do západnej Európy. Dá sa však očakávať, že v blízkej budúcnosti budú súčasné trendy počtu migrantov akcelerované predpokladanými čínskymi investíciami v regióne.

Počas poslednej dekády dochádza v Európe k poklesu prílevu politických imigrantov z ČĽR. Kým v roku 2000 bola Európska únia v poradí treťou najvýznamnejšou destináciou pre čínskych žiadateľov o azyl, do roku 2008 klesla na piate miesto.⁸ Podľa údajov UNHCR bolo v roku 2008 podaných celkovo 17 400 žiadostí o azyl od občanov ČĽR⁹, 25% z nich bolo

---

⁴ Pieke, F. N.: Recent trends in Chinese Migration to Europe. Geneva, 2002. s. 20

⁵ Tamtiež

⁶ Christiansen, F.: Chinatowns in Europe. London, 2003. s. 12-20

⁷ Nyírí, P.: Chinese migration to Eastern Europe. In: International Migration, Vol. 41, No. 3, Sept. 2003, s. 240-245

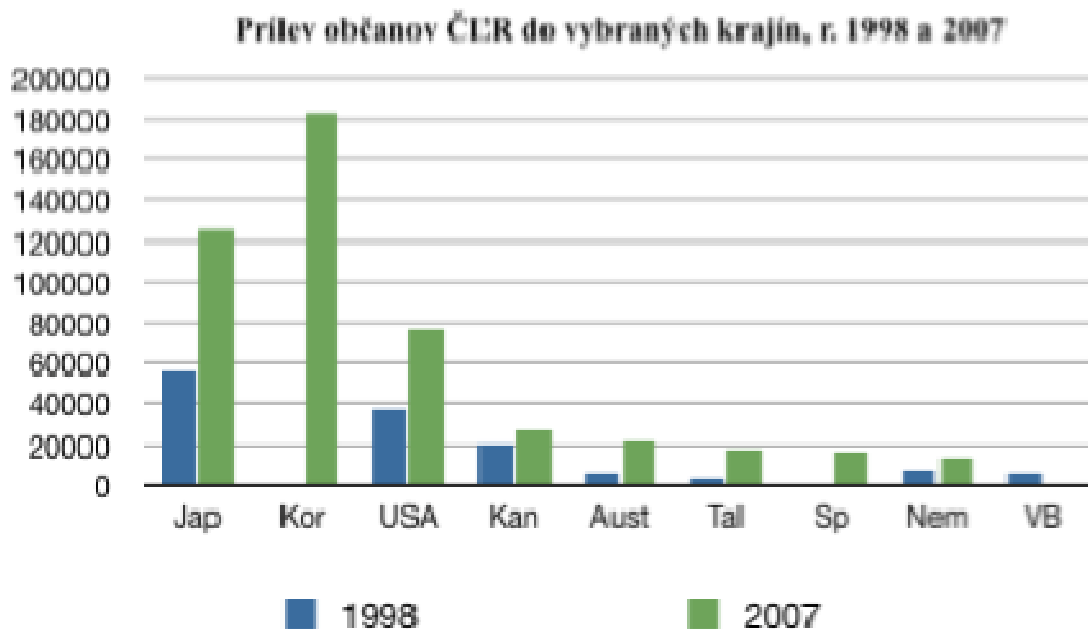
⁸ UNHCR: Asylum levels and trends in industrialized countries 2008. Geneva, 2009. s. 12

⁹ UNHCR: Asylum levels and trends in industrialized countries 2008. Geneva, 2009. s. 11

podaných v členských štátoch EÚ.¹⁰ Čínski azylanti tak majú 2,2% podiel na celkovom počte žiadateľov o azyl v Európskej únii.¹¹

Na druhej strane, sledovaním údajov OECD, ktoré hodnotia celkový prílev migrantov do jednotlivých krajín a regiónov, môžeme konštatovať, že prílev občanov ČĽR do jednotlivých krajín sveta sa za poslednú dekádu zvyšoval, pričom najväčšie prírastky zaznamenali geograficky i kultúrne blízke krajiny ako Japonsko a Kórea (pozri graf č. 1). V členských štátoch EÚ sa v poslednej dekáde potvrdili trendy opísané vyššie. Najväčší prílev občanov ČĽR zaznamenávajú krajiny južnej Európy, kde má tento trend navyše rastúci charakter (najmä v Španielsku, v Taliansku je jeho vývoj pomerne nestabilný, pozri graf č. 2). Do štátov strednej a východnej Európy síce neprichádzajú Číňania vo vysokom počte, avšak aj tu má ich prílev mierne rastúcu tendenciu (pozri graf č. 2)

Graf č. 1 Zdroj: OECD International Migration Database

Zdroj: OECD International Migration Database

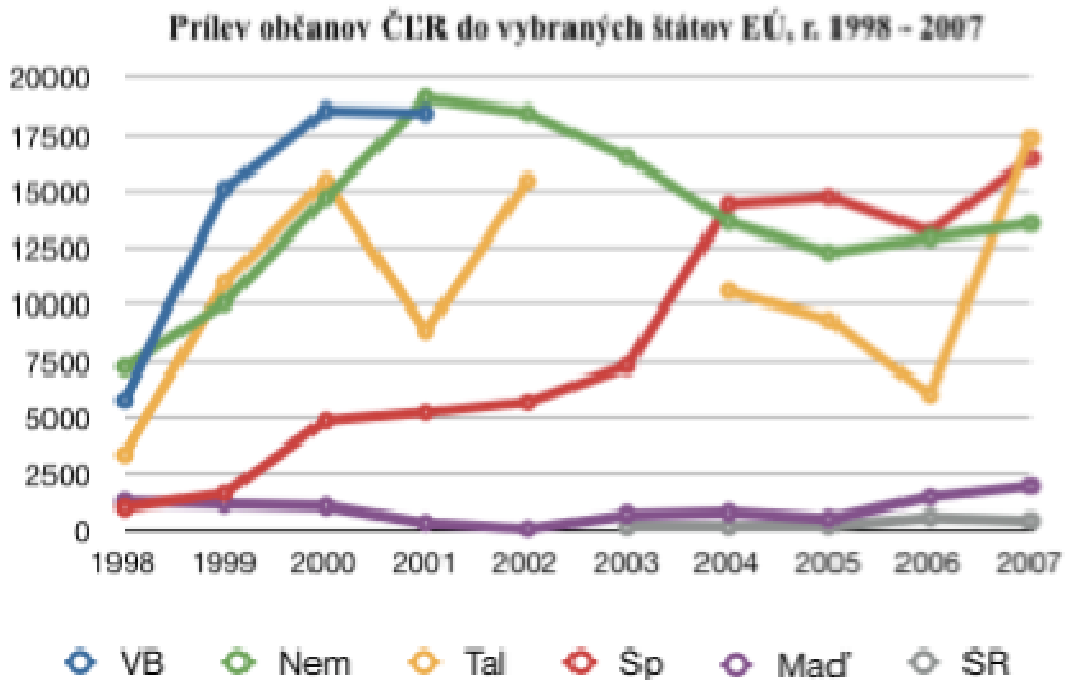
Pozn.: Veľká Británia tento údaj od r. 2001 neuvádza, podobne Taliansko v r. 2003. Slovenská republika vykazuje tento údaj od r. 2003

¹⁰ Vlastný prepočet z údajov v správe UNHCR

¹¹ UNHCR: Asylum levels and trends in industrialized countries 2008. Geneva, 2009. s. 23

Graf č. 2

Migrácia študentov ako nová forma čínskej migrácie do EÚ

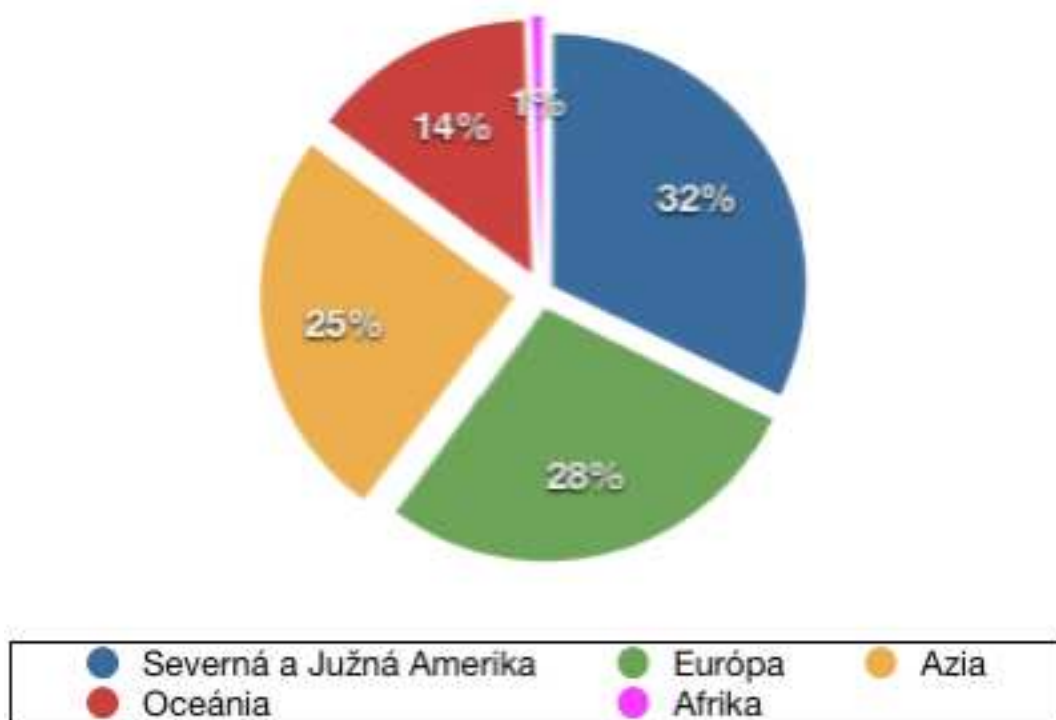
Zdroj: OECD International Migration Database

V posledných rokoch sa však naplno prejavuje nový trend vo vývoji čínskej migrácie do krajín EÚ - rastúci záujem čínskych študentov o štúdium na európskych univerzitách. Čoraz viac mladých Číňanov preferuje štúdium v zahraničí, čo je výsledkom najmä vnútorných trendov. Životná úroveň čínskej populácie stúpa, rastúci charakter má však aj nezamestnanosť, kvalita domáceho vzdelávacieho systému je tiež obmedzená. Podľa odhadov takmer každý druhý absolvent čínskych univerzít nemá príležitosť uplatniť sa na domacom pracovnom trhu. Dôsledkom toho je rastúca snaha novej čínskej generácie získať konkurenčnú výhodu v podobe skúseností zo zahraničia a aktívneho ovládania cudzieho jazyka. Kým koncom 70. rokov študovalo v zahraničí asi 860 študentov, v roku 2006 to bolo už 135 tisíc,¹² pričom najviac ich študuje v USA, Austrálii, Kanade a v štátoch EÚ.

¹² Yuan, D.: Contemporary Issues of Chinese Educational System. Prednáška v rámci kurzu Contemporary East Asia. FMV EU BA, november 2009

Graf č. 3

Podiel čínskych študentov v zahraničí, vo vybraných regiónoch sveta, r. 2005

Zdroj: Ministerstvo školstva ČĽR, In: Shen, W.: Student migration between China and Europe

Zaostávanie štátov EÚ je spôsobené najmä existujúcimi administratívnymi prekážkami pre legalizáciu pobytu po ukončení štúdia na univerzite. Absolventi tak strácajú možnosť uplatnenia na pracovnom trhu EÚ a sú nútení vrátiť sa späť do materskej krajiny. Predpokladá sa až 50% miera návratov¹³ absolventov európskych univerzít späť do Číny (pre porovnanie, z USA sa vracia späť len 12% čínskych študentov¹⁴). Najväčší prgres v prilákaní čínskych študentov (na treťom stupni vzdelávania) dosiahla za poslednú dekádu Veľká Británia. Kým v roku 1998 tu študovalo menej ako 3000 čínskych občanov, v roku 2007 to bolo už takmer 55 000 čínskych študentov¹⁵. Veľká Británia je tak najpreferovanejšou destináciou pre Číňanov, ktorí chcú študovať. Nasleduje Nemecko a Francúzsko (pozri graf č. 4). Dôvodom je nielen kvalita a tradícia západoeurópskych univerzít, kultúrne a jazykové prostredie, ale aj nástroje vlád (najmä britskej), zamerané na podporu spolupráce medzi miestnymi a čínskymi univerzitami. Pre porovnanie, podľa údajov OECD študuje na Slovensku o niečo viac ako 20 čínskych študentov¹⁶ (pozri graf č. 5). Problémom ostáva naďalej nízka informovanosť o možnostiach štúdia na Slovensku (aj Slovensku ako takom), ale aj zaostávajúca kvalita štúdia a stále nízka ponuka programov v cudzích jazykoch.

¹³ Shen, W: Student migration between China and Europe. Politics, Policy and Prospects. [online]. [cit. 23.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.irmgard-coninx-stiftung.de/fileadmin/user_upload/pdf/roundtable07/Shen.pdf>

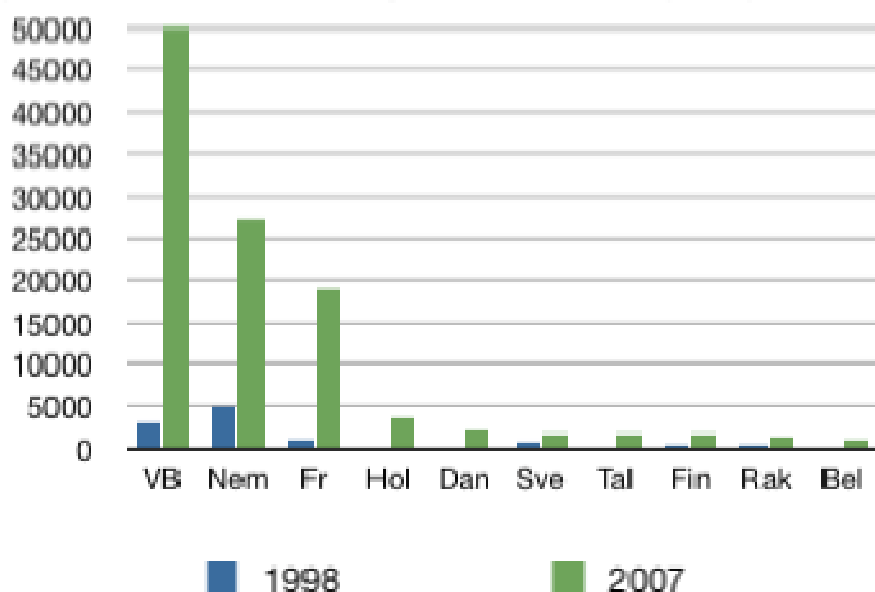
¹⁴ Tamtiež

¹⁵ OECD: Online Education Database. [online]. [cit. 14.1.2010]. Dostupné na internete <<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=RFOREIGN>>

¹⁶ Tamtiež

Graf č. 4

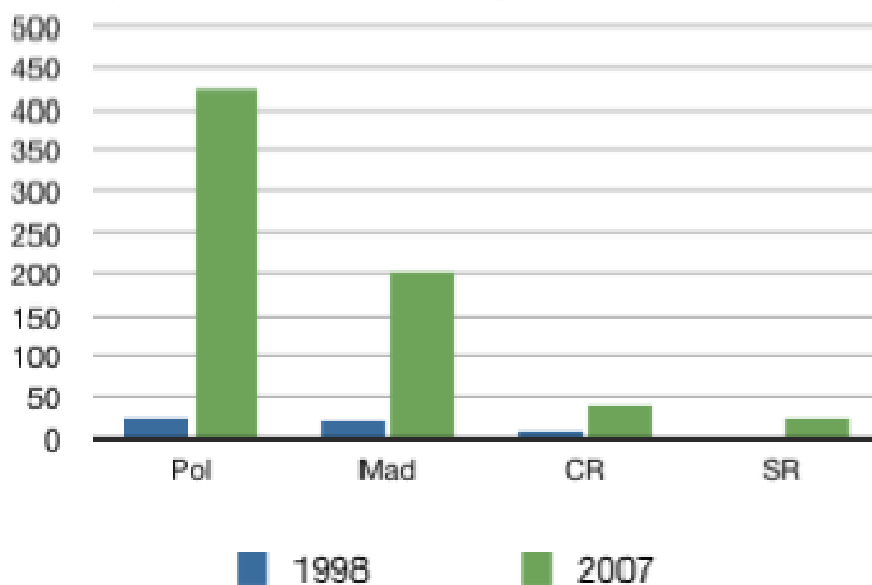
Počet čínskych študentov na treťom stupni vzdelávania vo vybraných štátoch EÚ, r. 1998 a 2007

Zdroj: OECD Online Education Database

Graf č. 5

Počet čínskych študentov na treťom stupni štúdií, v štátoch V4, r. 1998 a 2007

Zdroj: OECD Online Education Database

Migráciu študentov môžeme považovať za pozitívny a želateľný jav pre obe krajiny - materskú aj prímajúcu. Ide o vysokokvalifikovanú pracovnú silu, ktorá má potenciál uplatniť sa na oboch pracovných trhoch. Pre materskú krajinu znamená čiastočné riešenie problému

nezamestnosti, na druhej strane, pracovná sila vzdelaná v zahraničí sa stáva nositeľom nových poznatkov a know-how, ktoré môže uplatniť v ekonomických aktivitách v domácej krajine. Pre prímajúcu krajinu predstavujú migrujúci študenti zdroj kvalifikovanej pracovnej sily, ktorá vo vybraných sektoroch domácej ekonomiky absentuje. Vhodným nastavením výberového procesu na univerzitách dokáže prímajúca krajina regulovať prílev potenciálnych pracovných síl do domácej ekonomiky.

Migrácia čínskych študentov do EÚ nadobúda aj širší rozmer napĺňania strategických predpokladov čínsko-európskeho partnerstva. Aktívna spolupráca v akademickej oblasti vytvára dodatočné predpoklady na realizáciu spoločných hospodárskych a iných cieľov. Čína predstavuje bohatý zdroj potenciálnej pracovnej sily s charakteristikami, ktoré ju predurčujú na výkon konkrétnych povolání (vychádzajúc zo špecifik čínskeho vzdelávacieho systému). Prvé zmeny v postoji k migrácii študentov z Číny sa prejavili v aktivitách britských a írskych univerzít, ktoré v posledných rokoch významne podporujú prílev čínskych študentov. Užšia akademická spolupráca je želaným čínsko-európskym projektom po vzore celoeurópskeho systému mobilít v rámci programu Erasmus.

Čínske komunity v EÚ

Podľa údajov oficiálnych predstaviteľov čínskych komunít v Európe žije v členských štátoch EÚ asi 2 milióny čínskych imigrantov.¹⁷ Najväčšie čínske komunity žijú vo Veľkej Británii (viac ako pol milióna Číňanov), vo Francúzsku (takmer štvrt' milióna Číňanov), v Taliansku, Španielsku a v Holandsku.¹⁸ Čínske komunity sú sústredené najmä v metropolách a v priemyselných centrách, pričom vykazujú isté špecifiká. Napriek tomu, že sú pomerne dobre organizované, ich príslušníci neparticipujú aktívne na občianskom živote či už v rámci samospráv, alebo na národnej a európskej úrovni. Rovnako absentuje bližšie národné a nadnárodné prepojenie čínskych komunít v jednotlivých štátoch EÚ. Podľa Christiansena sú "pôvod a jazyk faktormi, ktoré vytvárajú bariéry medzi príslušníkmi čínskych komunít v Európe."¹⁹ Príslušnosť k provincii, mestu prípadne oblasti, ktorej vonkajším prejavom je používanie dialektu, má pre Číňanov kľúčový význam. Z tohto dôvodu sú jednotlivé komunity (vytvorené na báze starých rodinných väzieb) prísne separované a uzavreté.

Navyše, len v EÚ pôsobí veľké množstvo rôznych organizácií a asociácií, ktoré združujú etnických Číňanov, avšak väčšina z nich pôsobí na báze príslušnosti k určitej jazykovej skupine alebo regiónu. Problémom je aj nejasná definícia cieľov týchto organizácií, motívy ich aktivít ako aj konkurenčné podmienky, ktoré si tak navzájom vytvárajú. Politické aktivity ich členov, ktoré by viedli k zlepšeniu postavenia čínskej minority ako celku, sú obmedzené na pôsobenie v lokálnych samosprávach. Li pripomína, že absentuje koordinovaná snaha individuálnych zástupcov čínskych minorít, ktorá by pomohla prekonať rozdiely a podporila by zjednotenie jednotlivých komunít v spoločných cieľoch.²⁰

---

¹⁷ portál Chinese vote for Europe [online]. [cit. 4.1.2010]. Dostupné na internete <<http://www.chinesevoteforeu.eu/>>

Tento počet je odhadom organizácií združujúcich čínske komunity v Európe.

Pre porovnanie, údaje OECD hovoria o takmer 1 miliónu číňanov žijúcich v Európe.

¹⁸ Pieke, F. N.: Recent trends in Chinese Migration to Europe. Geneve, 2002. s. 43

¹⁹ Christiansen, F.: Chinatowns in Europe. London, 2003. s. 21

²⁰ Li, M. H.: We need two worlds: Chinese Immigrant Associations in a Western Society. Amsterdam, 1999. s.18-19

Isté kroky k aktivizácii miestnej komunity priniesli voľby do Európskeho parlamentu v apríli 2009, kedy v Londýne na miesto europoslanca kandidoval nezávislý kandidát Steven Cheung. Mandát síce nezískal, podarilo sa mu však aktivizovať miestnu komunitu, aby participovala na voľbách. Jeho vyhlásenia "boli sme ticho príliš dlho" môžu predznamenať vyššiu politickú zaangažovanosť Číňanov žijúcich v EÚ. Voľby do EP boli motívom aj pre predstaviteľov čínskych komunít v Európe na vytvorenie novej platformy Vote for Europe pre spoluprácu predovšetkým v politickej sfére.

Záver

Čínske komunity v Európe nie sú problémové, preto stoja na periférii záujmu miestnych politikov. Ide o pomerne uzavreté celky, ktoré fungujú na báze komplikovaných no jasne definovaných vzťahov, ktoré externý pozorovateľ dokáže ťažko analyzovať. Čínske minority žijúce v zahraničí si však tradične udržiavajú vysokú mieru vplyvu na politický život v hostiteľskej krajine. Príkladom sú čínske obchodné elity žijúce v regióne juhovýchodnej Ázii, ktoré si udržiavajú silný dosah na komunálne či celoštátne politické špičky. Preto by aktivizácia čínskych intelektuálnych a obchodných elít žijúcich v Európe nemala zostať nepovšimnutá. Rovnako môžeme predpokladať, že počet občanov ČĽR v krajinách EÚ bude narastať, jednak v dôsledku meniacich sa vnútorných podmienok v Číne, ako aj vďaka užším čínsko-európskym obchodným vzťahom.

Rovnako dochádza k zmene chápania migrácie na strane čínskych vládnuúcich elít. Dnes je považovaná za želaný jav, pretože (v istej miere) rieši problém nezamestnanosti, je zdrojom remitencií (podľa údajov Svetovej banky dosiahli remitencie v r. 2005 hodnotu 1% čínskeho HDP), ale aj nových poznatkov a know-how. Problémom zostáva absencia nástrojov migračnej politiky, ktoré by napomohli jej riadeniu. Práve tu vzniká priestor pre EÚ, ktorá by tak transferom vlastných skúseností (o ktoré v Číne existuje záujem) mohla pomôcť k efektívnemu riadeniu migrácie.

Použitá literatúra:

1. CASTLES, Stephen - MILLER, Mark J.: *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press, 2003. 338 s. ISBN 1-57230-0900-8
2. CHRISTIANSEN, Flemming: *Chinatowns in Europe*. London: RoutledgeCurzon, 2003. 216 s. ISBN 0-7007-1072-8
3. LI, Ming-huan: *We need two worlds: Chinese Immigrant Associations in a Western Society*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1999. 360 s. ISBN 90-5356-402-0
4. NYÍRÍ, Pál: *Chinese migration to Eastern Europe*. In: *International Migration*, Vol. 41, No. 3, Sept. 2003, s. 240-265
5. OECD: Online Education Database. [online]. [cit. 14.1.2010]. Dostupné na internete <<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=RFOREIGN>>
6. OECD: International Migration Database [online]. [cit. 14.1.2010]. Dostupné na internete <<http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=MIG>>
7. PIEKE, Frank N.: *Recent trends in Chinese Migration to Europe: Fujianese Migration in Perspective*. Geneva: International Organization for Migration, 2002. ISSN 1607-338X, 57 s.

8. SHEN, Wei: *Student migration between China and Europe. Politics, Policy and Prospects*. Research Manuscript. Loughborough University and Science Po. [online]. [cit. 23.11.2009].
9. Dostupné na internete <http://www.irmgard-coninx-stiftung.de/fileadmin/user_upload/pdf/roundtable07/Shen.pdf>
10. UNHCR: *Asylum levels and trends in industrialized countries 2008*. [online]. [cit. 1.12.2009]. Dostupné na internete <<http://www.unhcr.org/statistics/STATISTICS/49c796572.pdf>>
11. YUAN, Dan: *Contemporary Issues of Chinese Educational System*. Prednáška v rámci kurzu Contemporary East Asia. FMV EU BA, november 2009
12. Portál Chinese vote for Europe [online]. [cit. 4.1.2010]. Dostupné na internete <<http://www.chinesevoteforeu.eu/>>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Mária Fertalová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POTENCIÁL ČÍNSKO-EURÓPSKEHO PARTNERSTVA

maria.fertalova@euba.sk

Abstrakt

Rastúci vplyv Číny v súčasných medzinárodných vzťahoch je nespochybniteľný. Európska únia prijatím Lisabonskej zmluvy potvrdila svoje snahy o jednotnejší a efektívnejší postup aj vo vonkajších vzťahoch. Vzťahy medzi Čínou a EÚ sú v čoraz väčšej miere regulované, inštitucionalizované a vzájomne výhodné. Vývoj čínsko-európskych vzťahov je poznamenaný nejednotnosťou členských štátov EÚ, čo bolo prekážkou v ďalšom prehĺbovaní vzájomných väzieb. Čínski predstavitelia tiež využívajú rozpoltenosť európskych krajín na presadzovanie vlastných záujmov. Dynamika rozvoja čínsko-európskych vzťahov je bezprecedentná. Počas posledných dvoch dekád sa zo “vzdialených susedov” stali “strategickí partneri”. Cieľom práce je identifikovať zdroje čínsko-európskeho partnerstva a analyzovať jeho súčasný stav.

Kľúčové slová: čínsko-európske vzťahy, európsky idealizmus, Lisabonská zmluva, multilateralizmus, strategické partnerstvo

Abstract

Growing influence of China in contemporary international relations is undeniable. European union by signing the Lisbon treaty proved that it is highly concerned to become more united and effective also in the external affairs. Relations between China and EU have become more regulated, institutionalized and mutually beneficial. The development of China-Europe affairs has been tinged by not united approach of member states what has impeded further relations. Besides, Chinese policymakers use the dichotomy of European countries to promote their own interests. China-Europe relations have proved dynamics which is unprecedented. During the last two decades the “distant neighbors” have grown into “strategic partners”. The aim of this paper is to identify the sources of China-Europe partnership and to analyze its current development.

Key words: China-Europe relations, European idealism, Lisbon treaty, multilateralism, strategic partnership

Úvod

Vzájomné vzťahy Číny a Európskej únie stoja dnes na križovatke a ich ďalší rozvoj je podmienený komplexom faktorov a rozhodnutí tvorcov politik. Dynamika týchto vzťahov a ich význam je pre súčasné medzinárodné vzťahy jedným z kľúčových faktorov. Kým Čína sa pri formulovaní svojich zahraničnopolitických cieľov správa pragmaticky a reflektuje predovšetkým vnútorné záujmy krajiny, európsky prístup je stále ovplyvnený európskym

idealizmom ale aj nejednotnosťou členských štátov. Zložitosť záujmov a postojov oboch strán spôsobila mierne ochladenie vzťahov. Posledný vývoj však naznačuje nový potenciál čínsko-európskych vzťahoch. Obe entity si uvedomujú vzájomnú potrebu pre budúcu realizáciu vlastných záujmov. Dochádza však k zmene charakteru vzájomnej závislosti - v prospech Číny.

Od vzdialených susedov k strategickým partnerom

Súčasný vzťahy EÚ a Číny majú charakter strategického partnerstva. Táto charakteristika je používaná oboma stranami a vzhľadom na komplexnosť vzájomných väzieb je aj opodstatnená. Čo je zdrojom tohto partnerstva? Aké sily posunuli klasické bilaterálne vzťahy dvoch geograficky vzdialených entít k spomínanej charakteristike? Je potenciál partnerstva naplnený? Ako sa bude ďalej formovať čínsko-európske partnerstvo v nových podmienkach medzinárodných vzťahov?

Spoločné vyhlásenie z 12. samitu EÚ-Čína (november 2009, Nanjing) potvrdilo "komplexný a dynamický kontext čínsko-európskych vzťahov, ktorý prekračuje hranice bilaterálnych vzťahov a získava medzinárodný rozmer."¹ Pripomína tiež, že obe entity "sa snažia o aktívne riešenie globálnych výziev a o mierový, udržateľný a prosperujúci rozvoj sveta, ktorý nemôže byť dosiahnutý bez spoločnej snahy a úzkej spolupráce medzi EÚ a Čínou."²

Viacerí autori identifikujú tri kľúčové dimenzie čínsko-európskeho partnerstva, ktoré existujú vo vzájomnej interakcii. Okrem iných aj Lisbonne-de Vergenon definuje ekonomickú, politickú a kultúrnu dimenziu čínsko-európskych vzťahov.³ Na samite v Nanjingu sa obe strany zhodli, že "spoločná politická dôvera rastie, pragmatická spolupráca v hospodárskej, obchodnej a ďalších oblastiach sa prehĺbuje a úroveň kultúrnych a civilných výmen je na vzostupe."⁴ Previazanosť týchto oblastí je prirodzeným javom a zdôrazňuje význam a komplexnosť vzájomných väzieb.

Obchod ako hlavný zdroj partnerstva aj v budúcnosti

Obchodná a hospodárska spolupráca je kľúčovým faktorom a zdrojom potenciálu čínsko-európskeho partnerstva. Európska únia je s podielom 17% na celkovom obchode najdôležitejším obchodným partnerom Číny (údaj za rok 2008).⁵ Čína je zároveň najväčším importérom tovarov do krajín únie s podielom 16% na celkovom importe do EÚ v roku 2008.⁶

Pre EÚ je Čína druhým najvýznamnejším obchodným partnerom, s podielom 11,4% na celkovom objeme obchodných tokov smerujúcich mimo české štáty EÚ.⁷

Problémom ostáva zahraničnoobchodný deficit EÚ s Čínou, ktorého najvýznamnejším zdrojom je dovoz strojov, dopravných a telekomunikačných zariadení, textilu a textilných

---

1 Joint Statement of the 12th EU-China Summit Nanjing. [online]. [cit. 28/2/2010]. Dostupné na <<http://ec.europa.eu/environment/climat/pdf/china/Joint%20Statement%20FINAL.pdf>>

2 Tamtiež

3 Lisbonne-de Vergenon: Contemporary Chinese Views of Europe. 2008, s. 1-47

4 Joint Statement of the 12th EU-China Summit Nanjing. [online]. [cit. 28/2/2010]. Dostupné na <<http://ec.europa.eu/environment/climat/pdf/china/Joint%20Statement%20FINAL.pdf>>

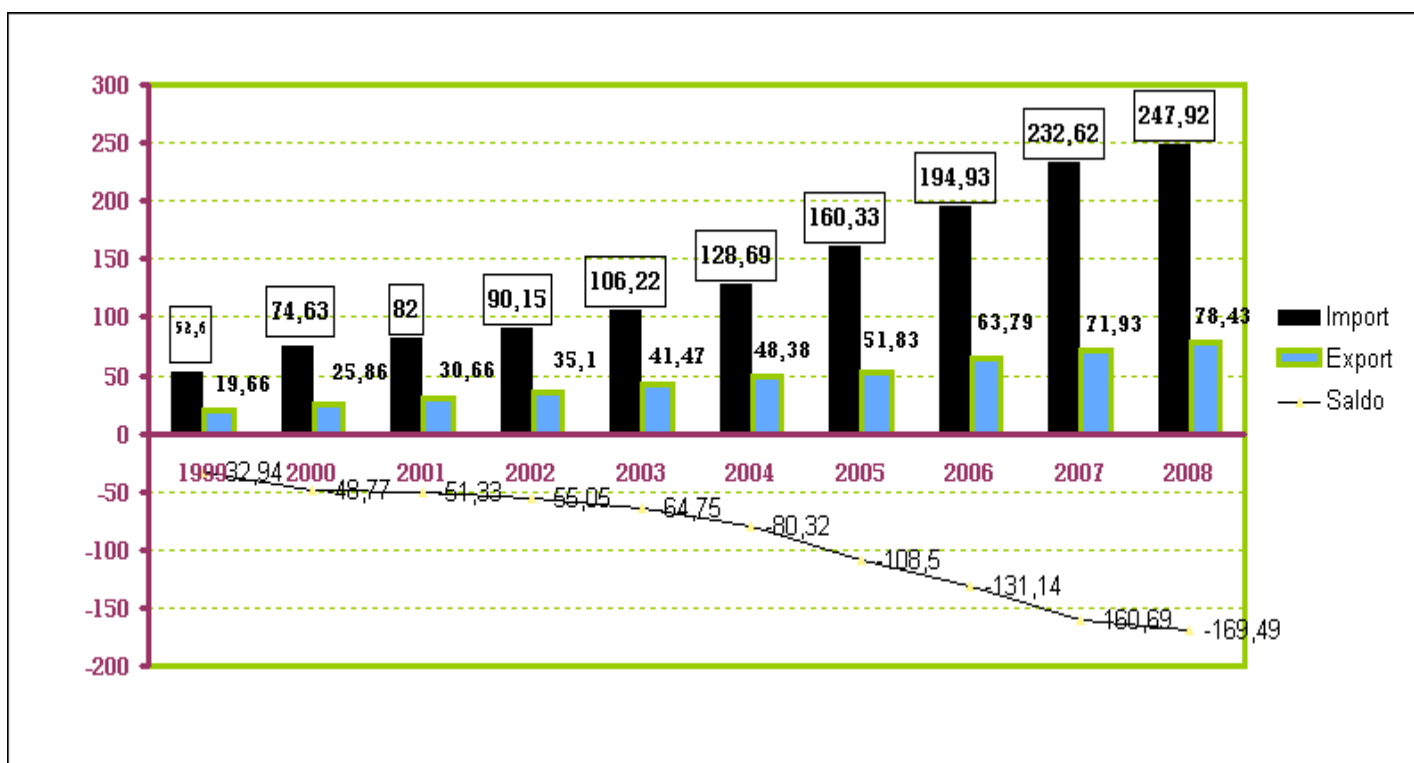
5 EU Comission: China. [online]. [cit. 28/2/2010]. Dostupné na <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf>

6 Tamtiež

7 Tamtiež

výrobných a podhodnotených RMB. Najvýraznejšie však akceleroval začiatkom poslednej dekády, kedy viacero európskych výrobcov presunulo svoje prevádzky do Číny. Napriek prehlbujúcemu sa deficitu sa čínsko-európske obchodné vzťahy rozvíjajú rýchlo, v rokoch 2004 - 2008 16,5%-ným tempom.⁸

Graf č. 1: Vývoj zahraničného obchodu EÚ-27 s ČĽR (bez HK), r. 1993-2008, v mld. ECU/EURO

Zdroj: Eurostat

V poradí tretie a doteraz posledné oznámenie Európskej komisie Rade a Európskemu Parlamentu prijaté v októbri 2006 potvrdilo, že “Čína je jedným z najvýznamnejších partnerov EÚ.”⁹ Zároveň však konštatuje, že “bližšie a pevnejšie strategické partnerstvo je v záujme EÚ aj Číny.”¹⁰ Shambaugh upozorňuje, že “ide o prvý politický dokument na takejto úrovni, v ktorom EÚ formuluje viacero požiadaviek na čínsku vládu.”¹¹ Vymenúva poznámky Komisie voči politike čínskej vlády. Deväť z nich sa priamo týkalo oblasti hospodárskej a obchodnej spolupráce, vrátane vedecko-technickej spolupráce, transferu technológií a ochrany práv duševného vlastníctva.^{12 13}

8 Tamtiež

9 Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu: EÚ - Čína: bližšie partnerstvo, viac zodpovednosti. [online]. [cit. 24/2/2010]. Dostupné na <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0631:FIN:SK:PDF>>

10 Tamtiež

11 Shambaugh, D.: China-Europe Relations Get Complicated. [online]. [cit. 24/2/2010]. Dostupné na <http://www.brookings.edu/opinions/2007/05china_shambaugh.aspx>

12 Požiadavky EK na čínsku vládu (na základe Oznámenia EK Rade a EP, 2006): otvoriť čínsky trh a zaisťiť fungovanie hospodárskej súťaže, zredukovať a odstrániť obchodné a netarifné bariéry ZO, plne

V oficiálnom stanovisku vtedajšej komisárky pre zahraničný obchod K. Ashtonovej po stretnutí so zástupcami Európskej obchodnej komory v ČLR v septembri 2009, ktoré hodnotilo stav vzájomnej hospodárskej spolupráce, odznali poznámky len na štyri problémové oblasti, v ktorých by obe strany mali dosiahnuť väčší pokrok.^{14 15}

Kým posledné oznámenie EK bolo v Číne prijaté s viacerými výhradami voči “konfrotačnému tónu”, stanovisko K. Ashtonovej je zasa považované za príklad konštruktívneho prístupu k čínskemu partnerovi. Môžeme teda tvrdiť že obdobie “vytriezvenia” v posledných rokoch sa dostáva do fázy pragmatického prístupu oboch strán, ktoré majú spoločný záujem na budovaní silných vzájomných vzťahov. Dôležitým momentom pre ďalší rozvoj obchodnej spolupráce je vyhlásenie K. Ashtonovej týkajúce sa zamedzenia protekcionistických snáh, ktoré boli v posledných rokoch citeľné zo strany viacerých európskych krajín. Kľúčovým zdrojom európskeho protekcionizmu je prehlbujúci sa obchodný deficit EÚ s Čínou, podporený nízkou konkurencieschopnosťou tradičných priemyselných odvetví a zlým hospodárskym vývojom štátov EÚ.

Európske investície v Číne predstavujú ďalší významný faktor posilňujúci význam partnerstva. Vývoj v poslednej dekáde potvrdil stabilný záujem európskych investorov o priestor a výhody, ktoré im ponúka čínska strana. V štúdii Európskej komisie z roku 2007 hodnotiacej možnosti investovania a obchodu v Číne boli identifikované viaceré kľúčové sektory z pohľadu investičných tokov z EÚ. Okrem tradičných oblastí priemyslu ako strojárstvo, automobilový a chemický priemysel tu bol zaradený aj sektor telekomunikačných služieb a tzv. zelených technológií.

V stanoviskách predstaviteľov EÚ týkajúcich sa vzájomného obchodných možností niekoľko rokov rezonuje najmä spolupráca v oblasti obchodu s nízkoenergetickými zariadeniami a s tým súvisiacim transferom technológií. Tzv. “zelený rozmer” čínsko-európskej spolupráce je stále veľmi významný a napĺňa kritériá oboch strán - prináša vzájomné benefity a súčasne rešpektuje zásady pragmatickej zahraničnej politiky Číny aj európskeho idealizmu. Obe strany napríklad vysoko vyzdvihujú spoluprácu na projekte NZEC (Near Zero-Emission Co-project) s cieľom vyvinúť a aplikovať novú generáciu technológií, ktoré budú slúžiť na

---

implementovať záväzy vyplývajúce z členstva vo WTO, lepšia ochrana práv duševného vlastníctva, ukončenie nútených transferov technológií, ukončenie používania zakázaných foriem štátnych podpôr, zvýšiť snahu o používanie enegeticky čistých technológií, stať sa aktívnejším a zodpovednejším partnerom v oblasti energetiky, zabezpečiť rovnováhu v oblasti vedeckej a technologickej spolupráce, uznať a posilniť svoju zodpovednosť a úlohy v medzinárodných vzťahoch, hlavne tie, ktoré vyplývajú z členstva v BR OSN, zabezpečiť lepšiu ochranu ľudských práv, ratifikovať Medzinárodný pakt OSN o občianskych a politických právach (ICCPR), nadviazať formálny dialóg s EÚ a zlepšiť transparentnosť v problematike udržiavania mieru a bezpečnosti v Taiwanskom prielive, zvýšiť transparentnosť v oblasti vojenských výdavkov, dodržiavať dohody o nešírení zbraní a odzbrojení, posilniť kontrolu vývozov technológií používaných pri výrobe zbraní hromadného ničenia

13 Tamtiež

14 K. Ashtonová vyslovila presvedčenie, že obe strany by sa mali vyhnúť protekcionizmu a zmierniť tak negatívne dopady krízy. Dôležitým krokom podľa Ashtonovej je aj otvorenie nových možností pre investovanie tak v EÚ ako aj v Číne. Ďalej by mal pokračovať dialóg týkajúci sa participácie na verejných projektoch (najmä tých, ktoré sú spojené s protikrizovými balíčkami). Jednou z kľúčových oblastí je ochrana práv duševného vlastníctva, hlavne v prípadoch malých a stredných podnikov. Významnou je aj pokračujúca spolupráca v oblasti obnoviteľných zdrojov energie a distribúcie technológií pre nízkoenergetické zariadenia.

15 EU Comission: Cathrine Ashton Backs “constructive” approach to trade and investment with China. [online]. [cit. 24/2/2010]. Dostupné na <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=434&serie=267&langId=en>>

zachytenie a uskladnenie CO₂. Projekt sa týka rovnako členských štátov EÚ ako aj Číny. Európska komisia rozhodla o jeho pokračovaní a podporila ho sumou 57 miliónov Eur.¹⁶

Ak majú byť čínsko-európske vzťahy budované na premise vzájomnej výhodnosti, potom práve obchodné vzťahy a ekonomická spolupráca sú tými, ktoré disponujú najväčším potenciálom. Čínska vláda má otvorený záujem na transfere európskych technológií a investícií. Pre európske firmy predstavuje rýchlo rastúci čínsky trh obrovský potenciál. Štúdia EK upozorňuje na viaceré fenomény súčasnej čínskej spoločnosti - rozširujúcu sa strednú vrstvu a s tým súvisiacu zmenu vzorcov spotreby, negatívne demografické trendy a rýchla urbanizácia.

Ide o výzvy, na ktoré by mali európski producenti reagovať. V poslednom období sa však do popredia dostávajú čínske investície v európskom priestore. Tieto sú v čase krízy vítanou aktivitou.

Limitovaná politická sila EÚ

Politická dimenzia partnerstva je v mnohých prípadoch problematická. Najväznejším nedostatkom ostáva nejednotnosť členských štátov, na ktorú upozorňujú viacerí európski a čínski experti. Brown a Crossick uvádzajú príklad vysokopostaveného čínskeho úradníka, ktorý vyhlásil, že "opakované zlyhanie 27 členských štátov vytvorí spoločné stanovisko bolo pre čínsku stranu hlbokým sklamaním a viedlo k tomu, že niektorí čínski lídri považujú EÚ za marginálnu."¹⁷

Na druhej strane, vzťahy Číny a EÚ je pripisovaný príliš veľký význam na to, aby mohol stroskotať na absencii jednoty 27 štátov. Brown a Crossick citujú jedného z najvýznamnejších čínskych vedcov zaoberajúcich sa EÚ, Zhou Honga, ktorý považuje EÚ za "kľúčového partnera pre Čínu, v prípade transferu technológií a pomoci za skutočného partnera."¹⁸

Čína častokrát využívala nejednotnosť svojho partnera vo svoj prospech. Rovnako ako zložitý systém kompetencií a zodpovedností jednotlivých európskych inštitúcií. Zisky sa však nezdali byť dostatočné a aj preto čínski predstavitelia uvítali prijatie Lisabonskej zmluvy a zriadenie nových inštitúcií, ktoré by mali posilniť jednotný hlas EÚ na medzinárodnom poli. Silnejšia únia je pre Čínu zaujímavejším partnerom ako rozdrobený organizmus s navzájom si konkurujúcimi súčasťami. Silnejšia EÚ je nevyhnutným predpokladom čínskej predstavy o hramonickom svete fungujúcom na princípoch multilateralizmu.

Povaha vzťahu EU-Čína je sa zdá byť často marginalizovaná na vzťahy Číny a troch kľúčových štátov EÚ - Nemecka, Francúzska a Veľkej Británie. Vulnerabilita politických vzťahov je tak pomerne vysoká a podmienená výsledkami volieb v týchto krajinách. Z tradičných spojencov sa často stávajú kritici a súper. Fox a Godement uvádzajú príklad Francúzska, ktorého predchádzajúci prezident J. Chirac bol známym sinofilom. Súčasný prezident N. Sarkozy otvorene kritizuje dodržiavanie ľudských práv v ČĽR a na jeho oficiálne stretnutie s Dalai Lamom reagoval čínsky prezident zrušením samitu EÚ-Čína v Lyone.¹⁹

---

16 Joint Statement of the 12th EU-China Summit Nanjing. [online]. [cit. 28/2/2010]. Dostupné na <<http://ec.europa.eu/environment/climat/pdf/china/Joint%20Statement%20FINAL.pdf>>

17 Brown, K. - Crossick, S.: The EU and China: Time for a Change?. 2009, s. 6

18 Tamtiež

19 Fox, J - Godement, F.: A Power Audit of EU-China Relations, 2009, s. 3

Čínski lídri veľmi citlivo vnímajú kritiku vnútorných záležitostí krajiny. Aj preto tradičné témy Západu ako podpora Tibetu, otázka samostatnosti Taiwanu, dodržiavanie ľudských práv, cenzúra internetu, atď. môžu vážne naštříbiť ich bilaterálne vzťahy. Čína rešpektuje zásady medzinárodného práva (najmä vnútornú integritu a suverenitu štátov) a preto rovnaký rešpekt očakáva aj od svojich partnerov.

Ďalším problémovým miestom čínsko-európskych vzťahov je pretrvávajúce európske embargo na vývoz zbraní do ČĽR. Embargo bolo uvalené na Čínu po krvavých udalostiach na Námestí nebeského pokoja v roku 1989 a napriek snahe čínskej vlády ale aj prísľubom európskych lídrov stále platí a rozdeľuje odborníkov a štátnikov na dva tábory. Širšia argumentácia pre a proti zrušeniu embarga nie je predmetom tohto článku. Embargo však ostáva jednou z prioritných tém čínskej administratívy a je jedným z destabilizujúcich prvkov partnerstva, najmä kvôli významu postojov USA, ktoré Čína považuje za hlavný dôvod pretrvávajúceho zákazu.

Čína ako nepochopená veľmoc

Bezprecedentný čínsky rast a globalizáciou akcelerovaná prítomnosť Číny vo svete mal za následok vytvorenie tézy o strachu z Číny. V niektorých prípadoch bol síce strach opodstatnený (napríklad v prípade zdravie ohrozujúcich čínskych výrobkov, ktorých počet bol vzhľadom na veľkosť objemu produkcie marginálny). Vážnejším problémom pre čínsku administratívu je skôr téza o Číne ako neuspokojenej veľmoci. Z tohto dôvodu je jednou z priorit súčasnej čínskej vlády budovanie pozitívneho medzinárodného imidžu Číny. Ide o záväzok, ktorý je zakotvený v 11. päťročnom pláne Komunistickej strany na roky 2006-2010. Skúmanie zákonitostí používania mäkkej sily je v posledných rokoch venovaná vysoká pozornosť.

V čínskom vnímaní potenciálu krajiny by mäkká sila spolu s tvrdou silou mali tvoriť tzv. komplexnú národnú silu. Mnohí pozorovatelia a čínski experti na medzinárodné vzťahy sa zhodujú na tom, že v súčasnom globalizovanom a interdependentnom svete klesá význam tvrdej sily. Napríklad Huang a Yue tvrdia, že “v pozadí za všetkou hospodárskou a vojenskou rivalitou stoja inštitúcie, civilizácie a stratégie, ktoré sú súčasťou mäkkej sily.”²⁰

Podľa štúdie inštitútu Pew Research Center sa “v posledných rokoch stávajú Európania kritickejšími voči Číne. Väčšina respondentov v Taliansku (61%), Českej Republike (58%), v Nemecku (54%) a vo Francúzsku (51%) vyjadrila viac negatívny názor na Čínu (ako tomu bolo v predchádzajúcej štúdii z roku 2005). V ostatných štátoch EÚ je názor viac-menej vyrovnaný, vo Veľkej Británii (49%) a v Bulharsku (44%) viac pozitívny ako negatívny. Zhoršujúci sa trend v porovnaní s rokom 2005 bol zaznamenaný v Španielsku (18 bodov), Veľkej Británii (16 bodov), Nemecku (12 bodov) a vo Francúzsku (11 bodov).”²¹

---

20 Li, M.J.: Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospects. 2008, s. 16

21 Pew Research Center: Global Unease with Major World Powers. 2007, s. 40

Obavy z ekonomickej a vojenskej sily Číny vo vybraných štátoch EÚ zachytávajú tabuľky 1 a 2.

Tabuľka č. 1: Názor európskej verejnej mienky na hospodársku silu Číny

Považujete rastúcu hospodársku silu Číny za pozitívnu alebo negatívnu pre vašu krajinu?			
	Pozitívna	Negatívna	Nevie/Nechce odpovedať
V. Británia	45	41	14
Francúzsko	35	64	1
Nemecko	39	55	6
Taliansko	19	65	16
Španielsko	35	44	21
Švédsko	62	18	20
Bulharsko	34	36	29
Česká rep.	34	56	9
Poľsko	33	44	24
Slovensko	46	39	15
Rusko	53	27	20

Zdroj: Pew Research Center

Pozn.: Modrou farbou je vyznačená krajina s najnegatívnejším pohľadom na rast Číny.

Tabuľka č. 2: Názor európskej verejnej mienky na vojenskú silu Číny

Považujete rastúcu vojenskú silu Číny za pozitívnu alebo negatívnu pre vašu krajinu?			
	Pozitívna	Negatívna	Nevie/Nechce odpovedať
V. Británia	12	66	22
Francúzsko	15	84	1
Nemecko	10	77	14
Taliansko	7	70	23
Španielsko	15	58	27
Švédsko	9	61	30
Bulharsko	10	42	48
Česká rep.	8	83	9
Poľsko	8	72	20
Slovensko	20	48	32
Rusko	12	70	18

Zdroj: Pew Research Center

Pozn.: Modrou farbou je vyznačená krajina s najnegatívnejším pohľadom na rast Číny.

Je zaujímavé, že najkritickejšie je Čína vnímaná v najvyspelejších štátoch EÚ. Štúdia Pew Research Center síce detailnejšie nepopisuje motívy, ktoré viedli k takémuto výsledku. Čína je chápaná ako hospodárska aj vojenská hrozba. Paradoxne, v oboch oblastiach sú Čína a EÚ blízkymi, strategickými partnermi.

Aké je však poznanie Číny, jej kultúrneho dedičstva, hodnôt a vízie sveta v Európe? Európania pravdepodobne poznajú a rozumejú Číne menej ako Čína Európe. Jeden z čínskych historikov poznamenáva, že “väčšina nedorozumení, ktoré medzi nami a Európou existujú, majú svoj pôvod v tom, že Európa má problém plne pochopiť rozsah našej národnej modernizácie a teda aj všetky prekážky, na ktoré narážame...ak by si Európania uvedomovali, akým rozsiahlym projektom je ich vlastná integrácia, potom by lepšie rozumeli aj Číne.”²² Dodáva, že jedným z výsledkov tohto nepochopenia, je aj strach z čínskeho rastu a “strach je slabým základom pre väčšiu mieru kultúrnej angažovanosti.”²³

22 Lisbonne-de Vergeron, K.: Contemporary Chinese Views of Europe. 2007, s. 41

23 Tamtiež

Záver

Strategický charakter čínsko-európskych vzťahov spočíva predovšetkým v silných a vzájomne výhodných obchodných väzbách. Čína síce bez pochyb udržiava svoju kvantitatívnu dominanciu, kvalitatívne je však EÚ silnejším z partnerov. Pri pohľade na to, čo EÚ Číne ponúka (sofistikovaná produkcia, moderné technológie a pod.), je zrejmé, že čínska administratíva má eminentný záujem na udržiavaní dobrých obchodných vzťahov. Na druhej strane, EÚ by sa nemala uspokojiť a ani sa prispôbiť podmienkam, ktoré jej diktuje Čína. Úlohou EÚ by malo byť vyhľadávanie a definovanie nových možností na čínskom trhu. To je možné jedine za predpokladu dostatočného poznania čínskej spoločnosti, jej zákonitostí a trendov, ktoré môžu naznačovať budúce príležitosti. Zdá sa, že práve (ne)poznanie svojho partnera je európskou slabinou. K Číne by sme sa viac nemali stavať iba ako k hrozbe, ale viac ako k príležitosti. Inak len naplníme slová jedného z čínskych teoretikov Pan Wei, ktorý pri hodnotení čínsko-európskych vzťahov podotkol, že EÚ je síce “hospodársky gigant, no viac sa jej nemusíme báť, pretože si uvedomujeme, že EÚ potrebuje Čínu viac ako Čína potrebuje EÚ.”²⁴

Použitá literatúra:

1. BROWN, Kerry - CROSSICK, Stanley: The EU and China: Time for a Change?. Asia Programme Paper: ASP PP 2009/3. Chatam House, November 2009. 11 s.
2. FOX, John - GODEMENT, Francois: A Power Audit of EU-China Relations. Policy Report. London: European Council on Foreign Relations, 2009, 101 s. ISBN 978-1-906538-10-1
3. EU Comission: China. [online]. [cit. 28/2/2010]. Dostupné na <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf>
4. EU Comission: Joint Statement of the 12th EU-China Summit Nanjing. [online]. [cit. 28/2/2010]. Dostupné na <<http://ec.europa.eu/environment/climat/pdf/china/Joint%20Statement%20FINAL.pdf>>
5. EU Comission: Cathrine Ashton Backs “constructive” approach to trade and investment with China. [online]. [cit. 24/2/2010]. Dostupné na <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=434&serie=267&langId=en>>
6. LISBONNE-de VERGENON, Karine: Contemporary Chinese Views of Europe. London: Royal Institute for International Affiars, 2007. 64 s. ISBN 978 1 86203 195 1
7. LI, Mingjiang: Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospects. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies, September 2008. 23 s.
8. Pew Research Center: Global Unease with Major World Powers. Washington: Pew Research Center, 2007. 129 s.
9. SHAMBAUGH, David: China-Europe Relations Get Complicated. [online]. [cit. 24/2/2010]. Dostupné na <http://www.brookings.edu/opinions/2007/05china_shambaugh.aspx>

---

24 Fox, J - Godement, F.: A Power Audit of EU-China Relations. 2009, s. 3

10. Portál Eurostat: Online Database. [online]. [cit. 1/3/2010]. Dostupné na
<<http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitModifiedQuery.do>>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Veronika Fodorová
Ing. Marián Dičér, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÝ DIALÓG EÚ S RUSKOM¹

marian.dicer@euba.sk
veronika.fodorova@euba.sk

Abstrakt

Pravidelný a objemovo stabilný prísun energii je predpokladom kontinuálneho rozvoja. V rámci tejto koncepcie a v nadväznosti na reflexiu energetických kríz vzniká v rámci integrovanej Európy potreba budovania európskej energetickej politiky, ktorá by napomohla dosiahnutiu zaistenia energetickej bezpečnosti. Ruská federácia je v oblasti energetiky významným európskym partnerom. V texte sa zaoberáme možnosťou dosiahnutia energetickej bezpečnosti v kontexte spolupráce Ruska a EÚ.

Kľúčové slová: Európska energetická politika, Energetická bezpečnosť, Ruská federácia, Európska únia

Abstract

Projection of continuous growth is based on the assumption of regular and stable (in the sense of volume) energy supplementation. In the frame of this conception and following possible energy emergence in Europe it is crucial to create such an energy policy, which would be able to achieve energy security. Among all the partners of the European Union Russia is the most important one. In this paper we deal with the ability to attain an energy security from the perspective of the cooperation between Russia and the European Union.

Key words: European energy policy, energy security, Russia, European Union

V rámci zabezpečenia energetickej bezpečnosti uskutočňuje EÚ rozhovory s viacerými partnermi. K negociačným výstupom, pod ktoré spadá i oblasť energetickej bezpečnosti, patria Euro-stredomorské partnerstvo (alžírské zásoby zemného plynu), Energetické spoločenstvo juhovýchodnej Európy ECSEE (elektrická energia, zemný plyn), Energetické spoločenstvo Baltického regiónu BASREC (elektrické a plynové rozvodové siete, ako aj environmentálne otázky týkajúce sa klimatických zmien, využívanie obnoviteľných zdrojov, energetická efektívnosť), Arktická energetická agenda, či Energetický dialóg medzi EÚ a Ruskom, resp. medzi EÚ a Nórskom.

Diverzifikácia zdrojov energetických nosičov z Ruska sa v priebehu posledných 20-ich rokov stala hlavnou problematikou energetickej bezpečnosti, no i napriek dlhodobému

---

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

hľadaniu riešenia sa túto otázku doposiaľ nepodarilo vyriešiť. Západná Európa disponuje limitovanými rezervami plynu pochádzajúceho predovšetkým zo Severného mora. Podľa údajov *Výboru pre ekonomické záležitosti a rozvoj* patria Nemecko, Francúzsko, Holandsko, Španielsko a Taliansko medzi 10 najväčších importérov surovej ropy, pričom tie isté krajiny spolu s Tureckom patria taktiež medzi 10 najväčších importérov plynu.

Rusko je z hľadiska disponibilít energetických zdrojov najvýznamnejším partnerom, a čo sa týka možnosti zabezpečenia členských krajín EÚ energetickými zdrojmi jedným z najvýznamnejších dodávateľov. Avšak v dôsledku nespoľahlivosti dodávok energetických surovín v súvislosti s jeho zahranično-politickými vzťahmi s dvoma najvýznamnejšími transportnými krajinami vzniká v rámci EÚ potreba diverzifikácie energetických zdrojov.

Rusko disponuje 25 % známych svetových zásob zemného plynu a zároveň významnými ložiskami ropy. Pre krajiny EÚ je Rusko hlavným dodávateľom uhľovodíkových palív, ruský pôvod má polovica importovaného plynu a tretina importovanej ropy. Predaj nerastných surovín na trh EÚ je pre Rusko zdrojom zahraničných devíz v hodnote blížiacej sa 40% federálneho rozpočtu. Energetický trh Ruska je charakterizovaný vysokou koncentráciou, pričom najvýznamnejšou spoločnosťou je plynárenský monopol Gazprom,² ktorý kontroluje 25% celosvetových zásob plynu, produkuje 94% ruského zemného plynu a tvorí 16% globálnej produkcie zemného plynu. Prostredníctvom plynovodov vedúcich cez Ukrajinu a Bielorusko zásobuje Gazprom štvrtinu trhu EÚ. Zásoby kontrolované ruskou firmou Gazprom vyjadrené v ekvivalente barelu ropy sú v porovnaní so zásobami Saudskej Arábie, či Iránu len o niečo menšie a zásoby Iraku či Kuvajtu presahujú.

Jednou z kľúčových tém samitu EÚ s Ruskom, konanom v dňoch 17.-18. mája 2007 v Samare bola i energetická bezpečnosť, resp. energetická spolupráca a lepšia výmena informácií v oblasti výskytu možných ťažkostí súvisiacich s dodávkami ropy a zemného plynu. Aj keď samit v Samare nepriniesol konkrétne výsledky, znamenal začiatok významných bilaterálnych rokovaní o tejto otázke vo všeobecnosti, ako aj budovanie varovného systému v prípadoch stagnácie energetických dodávok. Avšak neúspech rokovaní vyplynul z následných udalostí, kedy sa ohrozenie energetickej bezpečnosti začalo vyskytovať častejšie.

Energetický dialóg EÚ-Rusko z októbra 2008 má za cieľ zabezpečiť prístup Európy k zásobám ropy a plynu v Rusku ako zabezpečiť aj stabilitu ich dodávok. Princíp rozhovorov sa zakladá na predpoklade, že vzájomná závislosť oboch regiónov bude narastať – zo strany EÚ z dôvodu bezpečnosti dodávok a závislosti, z ruskej strany kvôli potrebe zabezpečiť zahraničné investície do odvetvia a prístup na trhy únie. Ďalšími oblasťami dialógu je otvorenie domáceho ruského energetického trhu hospodárskej súťaži (Gazprom ovláda asi 70% ruskej produkcie zemného plynu a má praktický monopol na jeho export); zlepšenie podnikateľského a investičného prostredia v oblasti energetiky; spolupráca v otázke klimatických zmien v rámci Kjótskeho protokolu; jadrová bezpečnosť a odstávka zastaraných jadrových elektrární. Nadviazanie spolupráce s Ruskou federáciou v oblasti energetiky sa však nerealizuje len na úrovni EÚ a v záujme hájenia spoločných cieľov v tejto oblasti, ale z dôvodu už spomínaného geopolitického významu zabezpečenia energetických zdrojov i na

---

² Spoločnosť Gazprom je najväčším producentom zemného plynu na svete a zároveň najväčšou spoločnosťou v sektore energetiky (nasledovaná spoločnosťou E.On a GDF Suez) s trhovou kapitalizáciou 150,8 mld. USD a s počtom zamestnancov 376,3 tis. k 31.12.2008. Celkovo je podľa rebríčka Global 500 22. najväčšou spoločnosťou sveta za rok 2008 s tržbami v hodnote 141,5 mld. USD a čistým ziskom 29,86 mld. USD. Medziročný nárast tržieb predstavoval 51,3% oproti roku 2007, nárast zisku bol 16%.

bilaterálnej úrovni.³ S cieľom zabezpečiť bezproblémové plnenie medzinárodných zmlúv Ruskom v oblasti energetiky je preto nevyhnutné pokračovať v budovaní priaznivého medzinárodného prostredia, avšak pre hlbšiu analýzu možností a rizík je nevyhnutné sledovať i vývoj na ruskej domácej politickej scéne a jej napojenosť na okolité štáty a svetové dianie. EÚ je pre Rusko tradičným geografickým priestorom pre integráciu do rozvinutého sveta, možným podporovateľom vytvorenia multipolárneho sveta a v neposlednom rade zdrojom príjmov vo forme obchodu, investícií a pomoci. Na druhej strane je taktiež akýmsi rivalom s externým vplyvom, zdrojom destabilizácie z dôvodu kritizovania dodržiavanie ľudských práv a pod.

Rusko je dominantným partnerom v otázke dodávok energetických surovín a zároveň jediným štátom v rámci skupiny G8, ktorý bude exportérom týchto komodít aj v budúcnosti. Z tohto dôvodu predstavuje Rusko dodávateľa strategického významu pre dodávky energetických surovín do EÚ a z hľadiska energetickej bezpečnosti je v záujme EÚ, aby vzťahy s Ruskom zodpovedali princípom stratégie energetickej bezpečnosti – vytvorením podmienok pre bezpečné a stabilné dodávky v požadovanom množstve a kvalite.

I napriek existencii zmluvných záväzkov o dodávkach energetických zdrojov medzi Ruskom a EÚ došlo už niekoľkokrát k ohrozeniu pravidelnosti a objemov dodávok plynu na územie EÚ. Zníženie dodávok plynu spoločnosti Gazprom prepravovaných cez ukrajinské územie v roku 2006 bolo spôsobené politickou situáciou na Ukrajine, ako aj z dôvodu snáh o vyriešenie otázky, kedy krajiny bývalého ZSSR odoberajú plyn za nižšie ceny ako krajiny EÚ. Ďalším, pre Slovensko doposiaľ najcitlivejším obmedzením bola 20-dňová plynová kríza v januári 2009, ktorej vznik je spájaný s podozrením z nekontrolovaného odberu európskeho plynu zo strany Ukrajiny. V pozadí ukrajinsko-ruského energetického konfliktu je cenová politika a tranzitné poplatky za prepravovaný plyn. Obdobná neistota v súvislosti so zabezpečovaním dodávok plynu pre Európu je spájaná i s bielorusko-ruskými vzťahmi.

Poprední predstavitelia Únie opierajú svoje vízie rozvoja energetickej spolupráce s Ruskom najmä o zabezpečenie plynulých dodávok plynu a až následne ostatných energetických surovín. Je to najmä preto, že na túto surovinu sú členské krajiny najviac „nastavené“ a alternatívne dodávky z iných teritórií, prevažne na báze LNG, alebo výstavby nových plynovodov, sú oproti súčasnému stavu finančne náročné. Nevýhoda dodávok zemného plynu oproti dodávkam ropy spočíva v tom, že cenový rozdiel v dodávkach ropy z Ruska a Stredného východu nie je markantný a navyše ropa z krajín OPEC zatiaľ okrem vyššej kvality, dlhšej životnosti zásob ponúka aj širšie možnosti v ich úhrade vo forme rôznych druhov protidodávok.⁴

Hoci to nie je pevným pravidlom, ceny plynu často kopírujú ceny alternatívnych palív. V Európe sa cena plynu stanovuje na základe ceny ropy. Zatiaľ čo v USA ceny plynu reagujú na obmedzenia dodávok spôsobené náhlym ochladením, či hurikánmi, ceny na európskom trhu variujú vplyvom zmien dostupnosti vykurovacieho oleja ako substitútu k plynu. Gazprom ako dominantný aktér na európskom energetickom trhu by vďaka svojmu významnému postaveniu mohol realizovať monopolnú cenovú politiku, avšak dlhodobo k tejto situácii nikdy neprišlo.

---

³ Príkladom sú rokovania Nemecka o výstavbe plynovodu po dne Baltského mora, voči čomu sa postavilo Poľsko; avizované možné uprednostnenie ruského plynovodu Blue Stream oproti európskemu Nabucco v prípade Maďarska.

⁴ Baláž, P.: Alternatívy vývoja európskej integrácie. Bratislava: Ekonóm, 2008. s. 272

Radikálne zníženie ceny ropy v auguste 2008, ako aj pokles ekonomickej aktivity v Európe poukázal na nižšie ceny plynu a nižší predaj spojený s nižšími tržbami počas roka 2009. V roku 2008 dosiahol export plynu do západnej Európy spoločnosťou Gazprom podľa jej údajov hodnotu 409 USD/1 000m³.⁵ Počas roku 2009 má Gazprom predávať plyn Európe v hodnote 280 USD/1 000 m³, čo je o 32% nižšia cena, ako tomu bolo v roku 2008.⁶ Na základe posledných vyjadrení investorov poklesne export plynu do Európy o 5% (zo 179 bcm v roku 2008 na 170 bcm v roku 2009), čo bude mať vplyv na zníženie príjmov z európskeho exportu o 26 mld. USD, resp. o 35%. Export do krajín bývalého Sovietskeho zväzu taktiež zaznamená zmenu vplyvom vyšších cien v porovnaní s rokom 2008. Historicky predávalo Rusko plyn krajinám bývalého Sovietskeho zväzu za znížené ceny, túto stratégiu však postupne mení a ceny plynu pre tieto krajiny sa približujú cenám pre európsky trh. V roku 2008 predstavovala cena plynu pre ruských importérov približne jednu osminu ceny za 1 000 m³ plynu pre európskych importérov. Hoci ruská vláda zvýšila regulovanú cenu ruského plynu o 20%, čím zvýšila príjmy štátneho rozpočtu o takmer 2,5 mld. USD a došlo taktiež k zvýšeniu cien pre krajiny bývalého východného bloku, ani tieto opatrenia nedosahujú hodnotu predpokladaných strát vyplývajúcich zo zníženia objemu odberu plynu z európskeho energetického trhu. Berúc do úvahy všetky tri skupiny konzumentov očakáva sa celkový pokles príjmov spoločnosti Gazprom v roku 2009 o 22 mld. USD v porovnaní s rokom 2008. Takýto výrazný pokles v príjmoch spoločnosti má výrazný vplyv na samotný rozpočet krajiny, keďže príjmy, ktoré spoločnosť každoročne odvádza do štátnej pokladnice tvoria cca 20% celkového rozpočtu Ruskej federácie. Export plynu predstavuje 10% ruského HDP a v prvom polroku 2008 tvoril export do Európy 15% celkových exportných príjmov Ruska.⁷ Európa síce predstavuje 30% objemu predaja plynu spoločnosti Gazprom, avšak predstavuje až 60% jej príjmov. Keďže európsky trh je pre Gazprom zdrojom obrovských príjmov je na Európe tak závislý, ako je Európa na ňom.

Gazprom zameriava svoje aktivity aj na získavanie nových zdrojov zemného plynu. Medzi dve najvýznamnejšie lokality patria Shtokman v Barentsovom mori a Jamalský poloostrov na Severnej Sibíri.

Shtokman je plynové pole, ktorého zásoby plynu sa odhadujú na 3,8 tcm. Pokiaľ by menšinový partneri na projekte, Total a Statoil Hydro, začali s finalizáciou svojich investičných plánov, produkcia plynu v tejto oblasti by mohla začať najskôr v roku 2013. Počiatočné náklady na projekt sa odhadujú na 12-20 mld. USD, pričom ich neskorší vzrast nie je vylúčený. Shtokman by sa mal napájať na plynovod Nord Stream transportujúci plyn z Ruska priamo do Nemecka po dne Baltického mora. Predpokladaná cena plynu je 225-300 USD/1 000 m³, keď súčasná produkcia v poliach krajín bývalého Sovietskeho zväzu dosahuje náklady pod hodnotou 10 USD/ 1 000 m³.

Začiatok produkcie na *Jamalskom poloostrove* je naplánovaný na rok 2011. Najväčšie - Bovanenkovo pole - by podľa odhadov malo obsahovať 4,7 tcm plynu, pričom ročná produkcia by mala dosiahnuť 140 bcm za rok. Výstavba 1 100 km na západ vedúceho plynovodu má spojiť Bovanenkovo s rozvodovým centrom Gazpromu v Ukhte, čo umožní export plynu do Európy cez existujúce potrubie Jamal-Európa tranzitom cez Bielorusko. Podľa odhadov spoločnosti sa na poloostrove nachádzajú zásoby plynu o objeme 16 tcm. Náklady na výstavbu majú presiahnuť 100 mld. USD, pričom do základne v Bovanenkove by malo byť investovaných približne 60 mld. USD.

---

⁵ Pugliaresi, L. a kol.: Is it time for Gazprom to hit the reset button? In: Oil&Gas Journal. s. 19

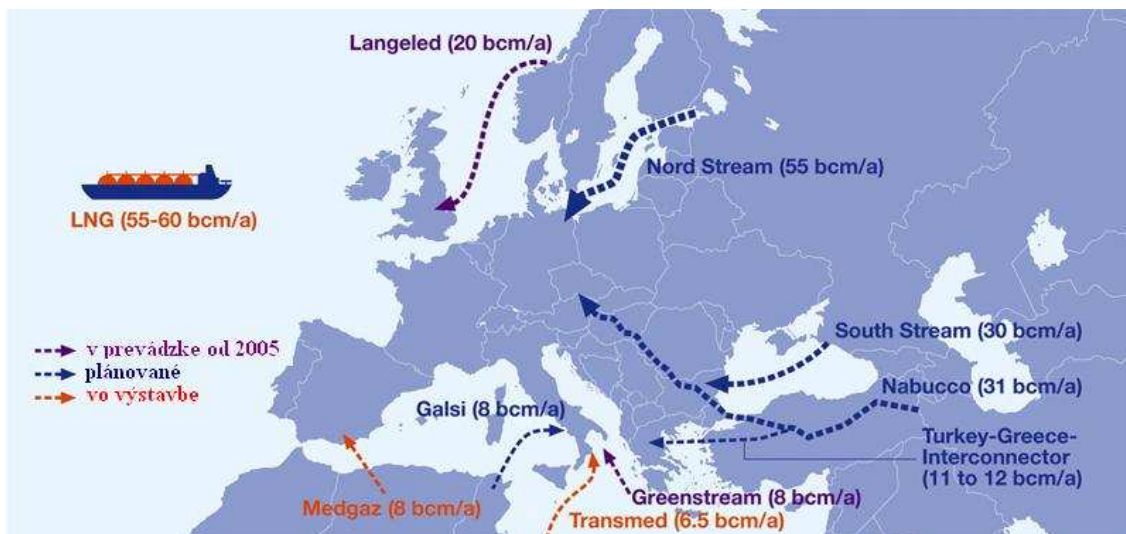
⁶ Tamže, s. 19

⁷ Tamže, s. 22

Z Ruska pochádza približne 50% importov plynu do Európy, pričom importná závislosť jednotlivých krajín je rôzna. Spravidla ekonomicky vyspelejšie krajiny Európy vykazujú nižšiu importnú závislosť na Rusku ako napríklad krajiny Strednej a Východnej Európy. Export ruského plynu predstavuje denne 465 mil. m³, pričom 80% tohto objemu prechádza územím Ukrajiny. Riešenie silnej importnej závislosti na Rusku by mohli predstavovať zvýšenie produkcie v Severnom mori, import skvapatneného plynu (LNG), použitie alternatívnych palív ako aj vybudovanie priamych potrubných sietí napojených na plynové rezervy v Strednej Ázii.

V prípade diverzifikácie zdrojov je pravdepodobné, že by ruský importér zaznamenal výrazné straty. Ruský výrobný trh je Európe najbližším a aj najdostupnejším, pričom tranzitnými krajinami sú Bielorusko a Ukrajina. Pre Európu by bolo ekonomicky efektívnejšie naďalej spolupracovať s ruským gigantom Gazprom ako budovať nové prepravné siete, avšak posledné plynové krízy potvrdili nestabilitu objemu dodávok, ktoré ohrozili hospodárstva krajín s najvyššou importnou závislosťou. Pokiaľ by Európa upustila od konceptu existencie konzorcií s výlučne európskym vlastníctvom a prevádzkovaním, pričom by Bielorusku a Ukrajine zaručila dlhodobé stabilné príjmy spojené s pomocou na prispôbenie sa „post-sovietskym cenám energií,“ tranzitné operácie by sa tak mohli stať transparentnejšími a i napriek možnému zvýšeniu tranzitných poplatkov by tak mohla napomôcť integrite transportného systému a zároveň znížiť rizikovosť dodávok.

Obrázok 1 Možnosti diverzifikácie dopravných trás pre dovoz plynu

Prameň: Portál Nord Stream. [cit. 15.6.2009]. Dostupné na internete: <http://www.nord-stream.com/fileadmin/Dokumente/Images/5__Maps/Map_Additional_Transport_Capacities/Nord_Stream_Additional_Transport_Capacities_Needed_eng.jpg>

Plánovaná kapacita tzv. severo-baltického plynovodu **Nord Stream** je 55 až 65 bcm/rok. Nord Stream má spájať Rusko prostredníctvom Nemecka priamo s Európou, čím by sa tranzitívne krajiny Východnej Európy – Bielorusko, Poľsko a Ukrajina – obišli, zároveň by tak boli vytvorené dodatočné kapacity v prípade zvýšeného dopytu zo strany Európy. Avšak realizácia projektu je konfrontovaná s prekážkami v podobe zvyšovania investičných nákladov (z pôvodne odhadovaných 4-5 mld. EUR na 8 mld. EUR) a oneskorením výstavby spôsobenej negociačným procesom s Pobaltskými krajinami o povolení výstavby

podmorského potrubia. Konzorcium Nord Stream je tvorené ruskou spoločnosťou Gazprom (51%), nemeckou E.ON (20%) a BASF (20%) a holandskou Gasunie (9%).

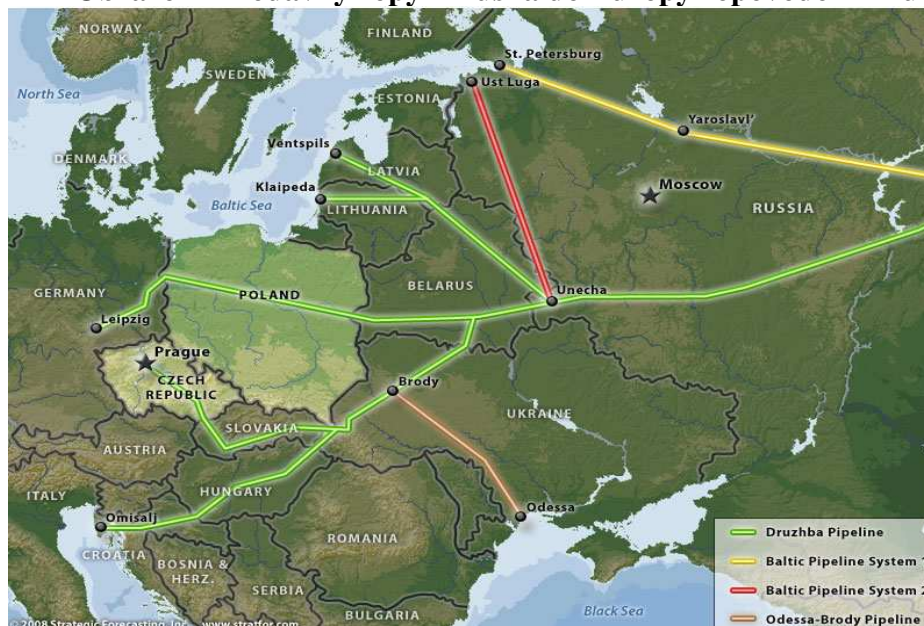
Výstavba menej zložitej, pozemnej časti projektu už začala, na druhej strane s výstavbou podmorského, oveľa komplikovanejšieho úseku, sa ešte nezačalo. Rusko-ukrajinská plynová kríza z januára 2009 bola impulzom pre spoločnosť Gazprom, aby svoje investičné plány do Nord Streamu akcelerovala. Z geopolitického hľadiska tak Rusko dobudovaním tohto projektu posilní svoju pozíciu v Európe. V kontexte diverzifikácie energetických zdrojov predstavuje Nord Stream určité riziko. Jeho výstavba môže zaručiť bezpečnosť a plynulosť dodávok do krajín Západnej Európy, avšak pozícia Ruska ako hlavného dodávateľa krajín Strednej a Východnej Európy (predovšetkým Poľska) oslabená nebude. Protiargumentom pre výstavbu Nord Streamu je aj prípadná kolízia, či už pri výstavbe, alebo prevádzke s nevyčísliteľnými ekologickými dôsledkami. Výstavba plynovodu Nord Stream by mohla mať eventuálnym znížením prepravovaných objemov plynu cez slovenský tranzitný plynovod negatívny dopad na našu ekonomiku.

Plynové potrubie **South Stream** má na základe dohody podpísanej medzi ruskou spoločnosťou Gazprom a talianskou spoločnosťou Eni spájať Rusko s Talianskom a Rakúskom prostredníctvom potrubného spojenia o dĺžke 900 km v Čiernom mori a Bulharskom a Gréckom. Podobne ako projekt Nord Stream aj tento projekt sa stretáva s obdobnými ťažkosťami. Odhadované náklady na jeho výstavbu boli 20 mld. USD, pričom Ministerstvo energie Ruskej federácie tento odhad v júli 2008 zvýšilo na 31 mld. USD. Maximálny prepravovaný objem plynu má dosiahnuť 47 bcm/rok, čo je menšia kapacita ako v prípade Nord Streamu. V porovnaní s Nord Streamom je South Stream ešte len plánovaným projektom, keďže sa jeho výstavba doposiaľ nerealizuje. V prípade priaznivých výsledkov investičných štúdií by sa plynovod mohol v Bulharsku deliť na jeho severnú a južnú časť, pričom severná časť by mala smerovať z Maďarska do Rakúska. K dohode o jeho výstavbe z februára 2008 medzi Maďarskom a Ruskom sa pripojili i Bulharsko a Srbsko.

Plynovod **Blue Stream** spája pod hladinou Čierneho mora Rusko s Tureckom, pričom neprechádza cez územie žiadnej inej krajiny. Blue Stream je jedným z najhlbšie položených podmorských plynovodov. Jeho ročná kapacita v súčasnosti predstavuje 16 bcm. V tomto roku maďarská vláda vyhlásila, že má záujem predĺžiť plynovod Blue Stream, čo predstavuje ohrozenie výstavby plynovodu Nabucco.

Pri strednodobom udržaní technologických procesov výroby energie ako aj jej všeobecného použitia ropa je a naďalej bude vnímaná ako dominantný zdroj energie. V súčasnosti je pomerne veľká časť Európy (Bielorusko, Česko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Slovensko, Ukrajina) zásobovaná predovšetkým prostredníctvom ropovodu **Družba**. Družbou je prepravovaných približne 50% z Ruska do Európy importovanej ropy.

Obrázok 2 Dodávky ropy z Ruska do Európy ropovodom Družba

Prameň: Stratfor: Strategic Forecasting. 2008. [cit. 15.6.2009]. Dostupné na internete: <
http://www.johnmugarian.com/Druzhba_Pipeline_800.jpg >

Medzi projekty riešiace otázku dodávok ropy je i pre Slovensko významná projekcia **ropovodu Burgas-Akropolis**, ktorá je výsledkom dohody medzi Ruskou federáciou, Bulharskom a Gréckom, pričom väčšinu akcionárskych práv má v ropovode práve ruská strana. Ropovod by mal riešiť otázku v súčasnosti nedostatočnej prepravnej kapacity Bosporskej úžiny. V prvej fáze má kapacita tohto ropovodu dosiahnuť objem 35 mil. ton/rok s jeho možným navýšením na 50 mil. ton/rok.

Ďalšou alternatívou je ropovodný systém **Adria** vedúci z chorvátskeho prístavu Omišalj cez Maďarsko i na územie Slovenska. Ropovod Adria plní funkciu prepravy ropy z ropovodu Družba do chorvátskej rafinérie. Technická funkčnosť ropovodu bola už v minulosti v smere prevádzky prepráv aj na Slovensko viackrát preverená a doba, potrebná pre spustenie jeho prúdenia smerom na Slovensko by nepresiahla niekoľko týždňov. V priebehu roku 2008 importovala slovenská spoločnosť Sloznaft, a.s. cez slovenskú časť ropovodu približne 50 tis. ton ropy zo Százhalombatta. Kapacita ropovodu Adria by bola v prípade ohrozenia dodávok ropy pre Slovensko dostatočná, keďže ročný objem prepráv prostredníctvom tohto ropovodu na Slovensko sa odhaduje na 3 až 3,5 mil. ton ropy. Z technologického hľadiska je možné ropovodom Adria prepravovať rôzne druhy ropy. Z ekonomického hľadiska však preprava ropy cez územie Chorvátska nie je dostatočne rentabilná, keďže chorvátske prepravné tarify sú dvoj- až trojnásobne vyššie ako je priemer v EÚ. V tomto kontexte sa v rámci prístupových rokovaní Úniou otvára priestor pre uzavretie dohody, ktorá by ekonomickú nevýhodnosť prepravy ropy cez územie Chorvátska znížila. Pokiaľ ide o bezpečnostný aspekt dodávok ropy cez územie Chorvátska, navrhla táto krajina vybudovať zásobníky ropy v oblasti Karlovač. Hrozbu pre Európu do budúcnosti môže predstavovať výraznejší dopyt po ruskom plyne a rope z Ázie, čo by mohlo ohroziť dodávky pre Európu. Rozhodujúcimi partnermi v otázke dovozu plynu do Európy sú okrem Ruska Nórsko a Alžírsko.

Nórsko je z hľadiska bezpečnosti dodávok považované za jedného z najspoľahlivejších partnerov vzhľadom na jeho vnútropolitickú orientáciu, ako aj vzájomné vzťahy s krajinami Európskej únie v rámci EHP. V porovnaní s rokom 2005 by sa mal objem exportu nórskeho plynu do roku 2030 zvýšiť približne o 32% (z 88,8 bcm na 117 bcm). Nórsko uprednostňuje

stratégiu exportu väčšiny svojej produkcie, pričom ju umiestňuje na českom,⁸ belgickom, britskom, francúzskom, holandskom, a nemeckom trhu. Z pohľadu Slovenska neexistujú technické prekážky dovozu nórskeho plynu prostredníctvom plynárenského uzla v rakúskom Baumgartene na naše územie, avšak takáto alternatíva zatiaľ nie je pre Slovensko v porovnaní s ruským importom ekonomicky efektívna v dôsledku nákladnej off-shore⁹ ťažby a prepravy podmorskými plynovodmi.

Alternatívou pre Rusko je vývoz energetických nosičov do ázijských ekonomík, do Číny a Japonska predovšetkým z oblasti Východnej Sibíri a Sachalinu. Avšak eventúálna výstavba ropovodných a plynovodných sietí do Ázie by mohla európsky energetický trh mohla nahradiť až v budúcnosti. Z krátkodobého hľadiska preto zmena orientácie ruského energetického exportu nie je relevantná. Vzhľadom na rastúcu vzájomnú závislosť oboch celkov (pravidelnosť a bezpečnosť dodávok vs. zaistenie dostatočných príjmov z exportu pre udržanie a posílenie súčasného ekonomického rastu) je nevyhnutné aby sa európsko-ruský energetický dialóg stal aktívnym nástrojom pre dosiahnutie obojstranne výhodnej spolupráce.

Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu už v roku 2006 v publikácii World Energy Outlook upozornila, že pokračovanie v súčasnom energeticko-politickom trende je finančne náročné, ohrozuje životné prostredie a bezpečnosť vo svete. Kritizuje taktiež závislosť na fosílnych palivách, rastúcu trhovú silu energiu-exportujúcich krajín a riziko klimatických zmien. Vzhľadom na tieto skutočnosti, ako aj energetickú spotrebu, vyvstáva otázka „znovuobjavenia“ nukleárnej energie, obnoviteľných energetických zdrojov ako slnečná energia, voda, biomasa a ich efektívneho využitia na uspokojenie svetového dopytu po energiách.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ, Peter a kol.: *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. Bratislava: Ekonóm, 2008. 453 s. ISBN 978-80-225-2657-9
2. BUZAN, Barry a kol.: *Bezpečnosť: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií, 2005. 270 s. ISBN 80-903333-6-2
3. KAŠŤÁKOVÁ, Elena – BALÁŽ, Peter: *Rusko a perspektívy spolupráce s EÚ (s osobitným zameraním na SR)*. Bratislava: Ekonóm, 2009. 180s. ISBN 978-80-225-2691-3
4. *BP Statistical review of World Energy 2008*. June 2008. [cit. 15.5.2009]. Dostupné na internete: <http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf>
5. *Europe's energy position: present & future*. European Commission's Market Observatory for Energy. European Communities: 2008. 65 s. ISBN: 978-92-79-10036-9
6. *European Energy and transport : Trends to 2030 – Update 2007*. Directoriat General for Transport and Energy. European Communities: 2008. 156 s. ISBN 978-92-79-07620-6

---

⁸ Import plynu z Nórska do Českej republiky predstavuje približne 1/5 celkovej spotreby plynu v krajine.

⁹ Pobrežná ťažba.

7. *Inteligentná Energia – Európa*. Rozhodnutie Komisie z 31.5.2007 (2007/372/ES) [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003D1230:SK:pdf>>
8. *Kjótsky protokol k Rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy*, [cit. 15.3.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/8745>>
9. *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie*. 9.5.2008, C 115/1. [cit. 24.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:SK:PDF>> 12 s.
10. *Návrh energetickej politiky Slovenskej republiky* (2006). [cit. 15.2.2008]. Dostupné na internete: <<http://www.economy.gov.sk/index/go.php?id=1994>>18 s.
11. *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development. 1987. [cit. 10.4.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>>
12. PUGLIARESI, Lucian a kol.: Is it time for Gazprom to hit the reset button? In: *Oil&Gas Journal*, roč. 107, č. 9, 2009, s. 18-25
13. VILLÁNYI, Andrej: *Energetická bezpečnosť: Čo to je a čo s tým?* In: *EAQ*, roč. 3, č. 3, 2008. s. 8-10
14. Zelená kniha: *Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu*. COM (2006) 105. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf>
15. Zelená kniha: *O energetickej účinnosti alebo Menej znamená viac*. Európska komisia, COM (2005) 265. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sk/com/2005/com2005_0265sk01.pdf>
16. Zelená kniha: *O energetickej politike EÚ*, Európska komisia, COM (94) 695. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/index_sk.htm>
17. Zelená kniha: *Smerom k európskej stratégii bezpečnej dodávky energií*; COM (2000) 769. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0769:EN:HTML>>
18. *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ*. [cit. 15.4.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11951K/tif/TRAITES_1951_CECA_1_EN_0001.tif>
19. *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v znení novely z Nice*. Konsolidovaná verzia. Official Journal of the European Communities. 2002. [cit. 10.6.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/12002E/pdf/12002E_EN.pdf> 184 s.

Štatistické zdroje a iné zdroje

20. Carbon Dioxid Information Analysis Center – CDIAC. [cit. 10.3.2009] Dostupné na internete: <<http://cdiac.ornl.gov/trends/emis/annex.html>>
21. Databáza SLOV-STAT, ŠÚ SR. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>>
22. Európsky Štatistický úrad – Eurostat. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>>

23. Medzinárodná agentúra pre energiu – IEA. Dostupné na internete:
<<http://www.iea.org/Textbase/stats/index.asp>>
24. Portál Európskej Únie: Európa. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/index_en.htm>
25. Štatistický úrad Slovenskej republiky – ŠÚ SR. Dostupné na internete:
<<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=95>>

Kontakt

Ing. Marián Dičér, PhD.

Katedra hospodárskej politiky
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Veronika Fodorová

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Veronika Fodorová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**REFORMA EURÓPSKEJ SUSEDSEJ POLITIKY AKO
ALTERNATÍVA K ÚNAVE Z ROZŠIROVANIA EÚ**

veronika.fodorova@euba.sk

Abstrakt

Doterajší vývoj európskej integrácie charakterizuje koncentrácia na otázky spojené s prehĺbovaním integrácie už v harmonizovanej oblasti, rozširovaním integrácie do doposiaľ neharmonizovaných oblastí a prijímaním ďalších členských krajín a teda rozširovaním členskej základne EÚ. Pretrvávajúce hospodárske disproporcie a rozdielne priority zahraničných politík tak v rámci členských krajín EÚ, ako aj krajín mimo „európskeho priestoru“ sa prejavujú v nejednotnosti pohľadov na otázku budúceho vývoja integrovanej Európy a teda v rôznych perspektívach a interpretáciách koncepcií vývoja EÚ. Vonkajšie vzťahy EÚ s okolitými štátmi sú upravované v rámci dvoch politík. Politika rozširovania sľubuje perspektívu členstva, zatiaľ čo cieľovými krajinami Európskej susedskej politiky sú okolité európske štáty, aktuálne, bez perspektívy svojho budúceho členstva. Obe politiky sa vyznačujú obdobnými cieľmi (budovať a udržať priestor prosperity, stability a bezpečnosti), preto si v nasledujúcom článku kladieme otázku efektívnosti existencie dvoch politík s obdobným zámerom.

Kľúčové slová: Európska integrácia, budúcnosť EÚ, politika rozširovania, Európska susedská politika

Abstract

Development of the European integration is characterized by following processes: deepening of already or partially integrated sectors, widening – spilling of integration into the actually not harmonised sphere and enlargement – increasing of member countries of the EU. Economic discrepancies and different priorities of individual foreign policies of member countries, as countries being “out” of integrated Europe too, indicate split of expectant views of the EU’ future and heterogeneous interpretations of its visions. European Union external relations towards its surrounding countries are regulated by two separated policies. The enlargement policy assumes future membership, while between target countries of the European Neighbourhood policy belong those countries which potential of future membership is not anticipated yet. Both of these policies recognise parallel aims (building and maintaining of prosperous, stable and secure space). This presumption leads the author to the discourse of efficiency of presence of two policies with resembling contemplation.

Key words: European integration, future of the EU, enlargement policy, European Neighbourhood policy

Úvod

Počiatok hospodársko-politickej integrácie na európskom kontinente bol podmienený snahami o zabránenie eskalácie ďalšieho ozbrojeného konfliktu v Európe. Úspech ekonomickej integrácie (v zmysle prinášania benefitov pre všetky zúčastnené krajiny) v podobe vzniku Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ, Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu sa prejavil v procese označovanom „spill-over“ – spolupráca v jednom sektore podmieňuje spoluprácu v ďalšom, nadväzujúcom sektore.

Politiku rozširovania Európskej únie definuje Anatolij Bracjun ako „kriteriálne a etapovite determinovaný proces prijímania štátov dobrovoľne sa uchádzajúcich o členstvo v Európskej únii, ktorého zložitosť a individualita je daná aktuálne dosahovanou hĺbkou integrácie v EÚ a ekonomickou i politickou vyspelosťou kandidujúcej krajiny.“¹ Cieľom tejto politiky je vytvorenie podmienok pre trvalo udržateľný mier (prvotný cieľ - determinovaný udalosťami predchádzajúcimi vzniku integračného projektu) a ekonomickú prosperitu v Európe (cieľ vyplývajúci z jeho úspešnej realizácie). Politika rozširovania patrí medzi najúčinnšie politické nástroje slúžiace plneniu strategických záujmov EÚ v oblasti stability, bezpečnosti a predchádzania konfliktov v Európe.

Motívmi rozširovania EÚ zo strany únie ako medzinárodnej organizácie *sui generis* boli od začiatku upevnenie svojho postavenia, bezpečnosti, pozície vo svetovej ekonomike a geopolitického postavenia. Ďalej medzi ne môžeme zaradiť:

- rozšírenie priestoru stability, bezpečnosti a prosperity;
- ideologické napĺňanie projektu jednotnej a zjednotenej Európy;
- rozširovanie okruhu politickej stability, v ktorej sa všetky štáty hlásia k hodnotám slobody, demokracie, dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu;
- rozširovanie priestoru EÚ o nové trhy, čo prináša úžitok najmä rozvinutejším ekonomikám, ktoré už tvoria súčasť únie;
- zvyšovanie ekonomického potenciálu únie;
- zvyšovanie politickej relevancie únie ako celku a tým aj jej váhy na medzinárodnom poli.

V prípade posledného rozširovania (a pravdepodobne i v prípade budúcich) dominovalo napredovanie transformačného procesu a zaistenie jeho nezvratnosti, koncipovanie takých vzťahov s okolitými štátmi, ktoré by zaistili podmienky (po uskutočnení poslednej vlny rozširovania sa tento zámer posunul ďalej, na „novosusediace“ krajiny) pre vytvorenie stabilného, bezpečného a prosperujúceho priestoru v Európe.

Európska susedská politika (ESP) vznikla v roku 2004 ako výsledok diškurzu o strategickom rámci „spoločnej“ vonkajšej politiky EÚ. Predchádzali jej New Neighbours Initiative (2002) a Wider Europe (2003). Cieľom týchto konceptov bolo pripraviť rozšírenú členskú základňu EÚ na nových susedov a podporovať transformačný proces v susediacich krajinách v súlade so štandardami EÚ. Dôvodom potreby vzniku ESP bolo „zabránenie vzniku nových deliacich čiar medzi rozšírenou EÚ a jej susedskými štátmi a posilnenie prosperity, stability a bezpečnosti.“² Cieľom Európskej susedskej politiky (ENP) je vytvorenie jasného a komplexného politického rámca pre vzťahy so susednými krajinami, zlepšenie spolupráce v politickej a bezpečnostnej oblasti a v oblasti sociálno-ekonomického

---

¹ Bracjun, A.: *Hospodárska politika Európskej únie*. 2008. s.205

² European commission: *European Neighborhood Policy*. [citt. 2009-25-11]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm>

rozvoja. Susedská politika je nástrojom, ktorý priamo nesľubuje plné členstvo v EÚ, ale zaväzuje jednotlivé štáty k spolupráci s touto nadnárodnou organizáciou. Metodicky ju zaraďujeme do „soft-power,“ teda metódy zapojenia partnera do istej formy dialógu. Zámerom ENP, spolu s Európskou bezpečnostnou stratégiou je zlepšiť prosperitu, stabilitu a vládu v okolitých krajinách prostredníctvom politického dialógu a ekonomickej integrácie. Európska susedská politika komplexným spôsobom upravuje vzťahy Európskej únie a jej susedných štátov. Prostredníctvom tejto politiky sa EÚ vo svojom okolí snaží o podporu ekonomického rozvoja, stability a efektívnejšieho vládnutia, ako aj o možnosť ponúknuť svojim susedom významný stupeň vzájomnej integrácie s úniou, vrátane účasti na vnútornom trhu EÚ.³

Európsku susedskú politiku je tiež z pohľadu teórie realizmu potrebné chápať ako nástroj presadzovania vplyvu a tým pádom aj moci EÚ vo svojom susedstve. Z tohto hľadiska je možné hovoriť o vytváraní akejsi „nárazníkovej zóny“ spriatelenej krajín, ktorá by mala jednak chrániť EÚ pred vplyvom iných mocností (resp. ťažko predvídateľným správaním samotných susedných krajín), jednak by mala vytvárať oblasť rozšíreného ekonomického vplyvu únie, ktorý jej poskytuje okrem zvýšených investičných a obchodných možností aj nástroje na hospodárske ovplyvňovanie politík v jednotlivých krajinách spadajúcich pod ESP.

Od počiatku európskej integrácie spoločenstvo rozširovalo svoju členskú základňu etapovite. Dôvodom bola vyššia efektívnosť, ako aj motivácia vlád jednotlivých krajín prijímať reformy (predovšetkým v poslednej – tzv. východnej – vlně rozširovania). V rámci roka 2008 Európska rada (ER) predstavila ďalšie dve formy regionálnej spolupráce s krajinami za hranicami EÚ. ER podporila návrh Európskej komisie (EK) obnoviť Barcelonský proces s krajinami Stredomoria a taktiež bola na GEARC⁴ ministerskom zasadnutí predstavená poľsko-švédská iniciatíva - Východné partnerstvo.⁵ Tieto regionálne formy naznačujú opätovný dôraz na regionálnu dimenziu usporiadania vzťahov, t.j. rozlišovanie medzi južnými a východnými partnerskými krajinami EÚ. Európska susedská politika (ESP) ako rámec pre vonkajšie vzťahy má reprezentovať taký formát politiky EÚ voči svojim susedom, ktorý nerozlišuje medzi regionálnymi „blokmi,“ teda južnými a východnými susedmi. Tento rámec vznikol ako výsledok politického kompromisu medzi členskými krajinami podporujúcimi skôr spoluprácu s južnými, resp. východnými susedmi. Avšak zdá sa, že aplikácia supra-regionálneho univerzalizmu ESP nie je vždy efektívnejším konceptom, práve kvôli rôznym preferenciám jednotlivých členských štátov v zahraničnej politike, ako i rôznym problémom a potrebám krajín jednotlivých susediacich regiónov. Strategický význam, bezprostredná geografická blízkosť, ako aj veľkosť týchto krajín sú determinujúcimi faktormi vplyvajúcimi na neidentickosť zaobchádzania, či spolupráce s krajinami Východnej Európy, Ázie a Afriky. Pokiaľ by EÚ rozvíjala koncept pan-európskej politiky, mohlo by to viesť k strate vnútornej súdržnosti a funkčnosti. Taktiež, čo sa týka krajín „južnej“ a „východnej“ dimenzie ESP môžeme konštatovať, že záujmy EÚ majú regionálny charakter (energetická bezpečnosť, ilegálna migrácia, rozvoj dopravnej infraštruktúry, zlepšenie ochrany životného prostredia, riešenie regionálnych konfliktov) a nevzťahujú sa exaktne na tie-ktoré konkrétne krajiny a preto sa v prípade európskych susedov bilaterálna forma spolupráce javí ako menej efektívna vzhľadom na ciele EÚ. Ďalším

---

³ Euroactiv: European Neighbourhood Policy. [cit. 2009-4-12]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.com/en/enlargement/european-neighbourhood-policy-enp-archived/article-129625>>

⁴ General Affairs and External Relations Council

⁵ Východné partnerstvo sa vzťahuje na vzájomné vzťahy (1) EÚ a Ruska; (2) EÚ a Ukrajiny, Moldavska, Arménska, Gruzínska a Azerbajdžanu; (3) EÚ a Bieloruska. V súvislosti s „východnými“ partnermi EÚ je dôležité spomenúť Turecko. Turecko ako kandidátska krajina nie je súčasťou ESP, ale politiky rozširovania. Konanie EÚ v súvislosti s Tureckom by preto malo byť opatrné, aby nevznikol dojem, že jej cieľom je premiestniť Turecko zo zoznamu kandidátskych krajín medzi krajiny stojace za hranicami Európy.

podporným argumentom regionálneho rozmeru ESP je okrem budovania bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov podporovať tiež vzťahy medzi jednotlivými krajinami zúčastnenými na ESP. Azda najzreteľnejším príkladom potreby budovania vzťahov v rámci skupín krajín ESP je Bielorusko.

Obe politiky teda spája záujem o budovanie stabilného, prosperujúceho a bezpečného priestoru v Európe i keď prostredníctvom odlišného inštitucionálneho rámca. Z histórie rozširovania členskej základne EÚ, môžeme jednotlivé vlny rozširovania (severná, južná, východná) taktiež považovať za istý druh regionálneho prístupu tak, ako je to v prípade južnej a východnej dimenzie ESP.

Podmienky vstupu do EÚ a spolupráce v rámci ESP

Požiadavky pre členstvo v EÚ boli v priebehu vývoja európskej integrácie stále presnejšie definované. Z historickej integračnej skúsenosti vyplýva dôraz na rešpekt demokratických princípov ako zásadnej podmienky pre členstvo, spolu s hodnotovým kritériom a kritériom efektívnosti integrácie. Geografické kritérium je predmetom politických diskusií do dnes.

Rímske zmluvy vstupujúce do platnosti v roku 1958 (článok 237) vymedzujú základnú podmienku členstva v spoločenstve nasledovne: „O členstvo v Únii môže požiadať každý európsky štát.“ Následne Európske zhromaždenie⁶ vyhlásilo dodržiavanie demokratických zásad ako podmienku pre členstvo. Táto bola potvrdená 8. apríla 1978 na samite Európskej rady v Kodani prostredníctvom Deklarácie o demokracii.⁷ Tento signál bol vyslaný najmä smerom ku Grécku, Portugalsku a Španielsku, aby napredovali v demokratizácii, predovšetkým čo sa týka slobodných volieb. Spoločenstvá sa tak od tohto momentu označujú nie len za ekonomický, ale aj politický integračný projekt.

Politická situácia po skončení studenej vojny spôsobila nárast počtu krajín, ktoré prejavili o členstvo záujem. Správa Európskej rady z júla 1992 zdôrazňuje nutnosť akceptovania legislatívy Spoločenstiev, ako aj spôsobilosti implementácie *acquis communautaire*. Článok 49 Zmluvy o Európskej únii pojednáva o možnosti suverénneho štátu participovať na európskom integračnom projekte nasledovne: „O členstvo v Únii môže požiadať každý európsky štát, ktorý rešpektuje zásady uvedené v článku 6 ods.1.“⁸ Prijatie Zmluvy o Európskej únii, tzv. Maastrichtskej zmluvy predstavovalo pretavenie hodnôt tvoriacich základ EÚ na kritériá pre vstup do Spoločenstva.

Na samite Európskej rady 21.-22.-júna 1993 v Kodani boli kritériá (tzv. Kodanské kritériá) rozdelené na tri skupiny. Ekonomické kritériá pre vstup (1. existencia fungujúcej trhovej ekonomiky a schopnosť odolávať konkurenčným tlakom a trhovým silám v rámci únie) tak sprevádzajú aj kritériá politické (2. stabilita inštitúcií garantujúcich demokraciu, dodržiavanie zákonov, ľudské práva a rešpekt a ochrana menšín.) Zároveň každá krajina musí preukázať (3.) schopnosť prebrať záväzky plynúce z členstva vrátane dodržiavanie cieľov politickej, ekonomickej a monetárnej únie. Kandidátske krajiny sa teda zaväzujú prebrať legislatívu EÚ vrátane Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Táto podmienka

---

⁶ V roku 1962 premenované na Európsky parlament.

⁷ „Slávnostne prehlasujú, že rešpekt a podpora reprezentatívnej demokracie a ľudských práv každého členského štátu sú základom pre členstvo v Európskych spoločenstvách.“ [They solemnly declare that respect for and maintenance of representative democracy and human rights in each Member State are essential elements of membership of the European Communities]. [cit. 2010-26-01]. Dostupné na internete: <http://aei.pitt.edu/1440/01/Copenhagen_1978.pdf> s.100

⁸ Čl.6 ods.1 ZEU: „Únia je založená na zásadách slobody, demokracie, dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu, ktoré sú spoločné členským štátom.“

smerovala tzv. „neutrálnym“ krajinám (Fínsku, Rakúsku a Švédsku), ktoré by neskôr mohli spomaliť jeden z cieľov ZEÚ - budovanie spoločnej obrannej politiky. Zároveň bol po prijatí ZEÚ aplikovaný inštitút „variabilnej geometrie“, „viacrýchlostnej Európy,“ či flexibilnej spolupráce vo forme opt-out klauzuly pre Dánsko a Veľkú Britániu. Komisia taktiež signalizovala, že rozširovanie integrácie čo do počtu členov nesmie prebiehať na úkor prehlbovania integrácie medzi nimi a nesmie tak ohroziť chod Spoločenstva.

Tabuľka č.1: Kritériá vstupu do EÚ

tzv. Kodanské kritéria, prijaté Európskou radou v roku 1993 v Kodani	politické kritérium: Stabilita inštitúcií zaručujúcich demokraciu, právny štát, ľudské práva, ako aj rešpektovanie a ochrana menšín
	ekonomické kritérium: Existencia fungujúcej trhovej ekonomiky, spolu so schopnosťou vyrovnávať sa s konkurenčným tlakom a trhovými silami v rámci EÚ
	schopnosť prevziať záväzky: Schopnosť prevziať záväzky členstva, vrátane dodržiavania cieľov politickej, economickej a monetárnej únie. Táto podmienka sa často chápe tiež ako schopnosť prevziať jestvujúce <i>acquis communautaire</i> .
iné kritéria	štát musí splniť osobitné podmienky, ktoré sú naň zo strany EÚ kladené (napr. spolupráca s ICTY v prípade Srbska, uznanie Cypru v prípade Turecka, prekonanie korupcie, apod.)
	prijatie štátu za člena EÚ nesmie presiahnuť možnosti economickej, kultúrnej a politickej absorpčnej schopnosti EÚ, pretože inak by došlo k porušeniu rovnováhy v rámci únie
	geografické hľadisko: musí ísť o európsky štát

Prameň: Vlastné spracovanie

Kritériá pre vstup boli doplnené na samite Rady v Madride 18. decembra 1995. Na rozdiel od vyššie spomínaných kritérií týkajúcich sa prístupujúcich krajín, kritérium doplnené Radou sa týka členských štátov únie a spočíva v adekvátnom prispôbení administratívnych štruktúr spoločenstva vzhľadom na dôležitosť premietnutia európskych právnych predpisov do vnútroštátnych predpisov, aby tieto mohli byť efektívne realizované prostredníctvom príslušných správnych a súdnych štruktúr. Odkazuje teda na pripravenosť samotného Spoločenstva, neskôr označovaného pojmom „absorpčná schopnosť/kapacita“ únie. Zdôrazňovanie hodnotovej orientácie poukazuje na kreovanie spoločenstva, ktoré je „niečím viac“ ako medzinárodnou organizáciou, organizáciou „*sui generis*.“ Takéto vymedzenie prístupových kritérií bolo akousi predprípravou na otvorenie rokovaní o vstupe do EÚ s krajinami strednej a východnej Európy.^{9,10}

V článku 49 Lisabonskej zmluvy je členstvo v EÚ determinované nasledovne: „o členstvo v Únii môže požiadať každý európsky štát, ktorý rešpektuje hodnoty uvedené v článku 1a“ (zhodnosť s článkom 49 Zmluvy o Európskej únii) „a zaviazá sa ich

⁹ Kodanské kritériá a ich dodržiavanie je však možné kontrolovať a sankcionovať (aj keď vo veľkej miere iba formálne) nie len pred vstupom krajiny do EÚ, ale aj po ňom. Príkladom je Rakúsko, ktoré sa v roku 2000 dostalo do medzinárodnej izolácie po tom, ako bola po voľbách do vlády zahrnutá extrémistická FPÖ (strana Jörga Heidera, ktorá vo voľbách získala 27% hlasov, čím porazila aj tradične prvú alebo druhú ÖVP). Tým podľa názoru únie došlo k porušeniu politického kodanského kritéria. K uvoľneniu situácie došlo až po tom, ako Heider odstúpil z čela strany.

¹⁰ Kodanské kritériá je potrebné dôsledne odlišovať od Maastrichtských kritérií, ktoré sa zaoberajú pripravenosťou členských štátov EÚ prijať jej spoločnú menu – euro.

podporovať“ (zmena právneho textu v Lisabonskej zmluve).¹¹ „Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.“¹² Momentom nadobudnutia účinnosti Lisabonskej zmluvy sa zvrátil dovtedajší stav, kedy bolo členstvo v Európskej únii nezrušiteľné a neodvolateľné. Táto zmluva totiž obsahuje ustanovenie, podľa ktorého sa každý členský štát môže rozhodnúť vystúpiť z Únie v súlade so svojimi ústavnými požiadavkami.¹³

V rámci negociovania o prístupovej zmluve je možné každou zo zmluvných strán požiadať o tzv. prechodné obdobia alebo o výnimky. Pod výnimkou sa rozumie trvalé neuplatňovanie *acquis*. Prechodné obdobie je na rozdiel od výnimky limitované časové obdobie, ktoré si kandidátska krajina dohodla s Úniou v oblastiach, v ktorých nie je schopná k dátumu vstupu z rôznych príčin harmonizovať svoju legislatívu s legislatívou Únie¹⁴.

Schéma č.1: Prehľad vývoja podmienok členstva v EÚ

Rímske zmluvy	1958				✓								
Deklarácia o demokracii	1978	✓											
Správa Európskej rady	júl 1992			✓									
Zmluva o Európskej únii	1.11.1993 (7.2.1992)			✓	✓		✓						
Kodanské kritériá	1993			✓			✓						
samit v Madride	18.12.1995			✓			✓						
Lisabonská zmluva	1.12.2009			✓	✓		✓		✓		✓		✓
		politická integrácia	rešpektovanie demokratických princípov a ľudských práv	kritérium "európskosti"	hodnotové kritériá	legislatíva - preberanie <i>acquis</i> communautaire	kritérium efektívnosti integrácie	variabilná geometria	výstup z EÚ				

Prameň: Vlastné spracovanie

Z uvedeného vyplýva možnosť modifikácie, resp. určitého časovo ohraničeného vyňatia z pod negociovaných podmienok, resp. rešpektovanie všeobecne nepriaznivých podmienok a predpoklad budúceho pozitívneho vývoja. V prípade nenaplnenia vyššie uvedeného predpokladu a nemožnosti prijatia konsenzu tzv. Lisabonská zmluva zavádza možnosť výstupu z integrovaného priestoru. Pokiaľ by k takejto situácii skutočne došlo, je strategickým záujmom EÚ udržiavať s touto krajinou i naďalej nadštandardné vzťahy a uplatňovať voči dotknutej krajine inú formu vonkajšej politiky. Politika rozširovania má dlhšiu tradíciu ako ESP, čoho dôkazom je aj vývoj podmienok členstva, ktorý sa odvíjal od vývoja integrácie v samotnej EÚ. Preto predpokladáme, že v najbližšom období sa stane akútnou jej adekvátna reforma a práve ESP by mohla byť tou politikou, ktorá by zo Spoločenstva vystúpenou krajinou upravovala vzájomné vzťahy formálne.

Jedným z najdiskutovanejších politických debát je „európskosť“ partnerských krajín. Geografické kritérium je často predmetom sporov o jeho výklad a je tak náchylné na účelové

¹¹ Čl.49 Lisabonskej zmluvy

¹² Čl. 1a Lisabonskej zmluvy

¹³ Bracjun, A.: Hospodárska politika Európskej únie. 2008. s. 207

¹⁴ predovšetkým v oblastiach, kde si uplatňovanie *acquis* vyžaduje značné dodatočné investície. Prechodné obdobia sa uplatňovali už pri vzniku EHS v roku 1957.

interpretáciu (napríklad v prípade Turecka). Existuje totiž niekoľko rôznych interpretácií európskeho kontinentu.¹⁵

Vzťahy s krajinami, ktoré vyššie spomenuté podmienky na členstvo v EÚ nespĺňajú upravuje Európska susedská politika, keďže perspektívu členstva síce nevyklučuje, ale ani nesľubuje. Rámec možnosti začlenenia krajín pod ESP je obmedzený len deklaráciou politickej vôle priblížiť sa k EÚ. Hlavným cieľom ESP bolo od počiatku presiahnuť horizont SZBP a charakter len vonkajších vzťahov s tretími krajinami. Krajinám ESP bola ponúknutá perspektíva participácie na integrovanom európskom priestore prostredníctvom štyroch slobôd podmienenej implementáciou príslušného *acquis*. Susedská politika Európskej únie sa však nevzťahuje na všetky krajiny susediace s úniou. Spadajú pod ňu v zásade iba krajiny Severnej Afriky a Blízkeho východu, spolu s vybranými krajinami bývalého SNŠ (spolu k 1. decembru 2009 pod susedskú politiku EÚ spadalo 16 krajín: Alžírsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Egypt, Gruzínsko, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbya, Maroko, Moldavsko, Palenstínske územia, Sýria, Tunisko, Ukrajina). S Ruskom EÚ udržiava dlhoročný osobitný program partnerstva na základe Strategického partnerstva. Po vstupe do európskych štruktúr ESP nezahŕňa Cyprus, Bulharsko, Maltu a Rumunsko a po získaní štatútu kandidátskej krajiny aj Turecko.

Nástroje „európskej vonkajšej“ politiky

Politika rozširovania, tak ako ostatné politiky EÚ disponuje ustáleným systémom nástrojov procesu rozširovania. Základným a právnym rámcom prístupového procesu je uzatvorenie Asociačnej dohody medzi EÚ a danou krajinou. Zmluva z Nice ukotvuje cieľ vzniku Asociačnej dohody ako upevnenie a rozšírenie ekonomických a iných zmluvných vzťahov a postupné odbúravanie prekážok vzájomne výhodného partnerstva.

- **Asociačná dohoda** – nástroj upevnenia a rozšírenia ekonomických a iných zmluvných vzťahov. Podpis tzv. Asociačnej dohody medzi prístupujúcou krajinou a EÚ (prípady krajín SVE či Turecka), resp. začlenenie krajiny do Stabilizačného a asociačného procesu (aktuálne implementovaného v krajinách Západného Balkánu) je prvým krokom prístupového procesu – v oboch prípadoch je potrebný konsenzus zo strany všetkých členských štátov únie.
  - Tento proces sa skladá z dvoch častí, pričom prvú z nich tvorí samotný podpis asociačnej, resp. stabilizačnej a asociačnej dohody – táto sa týka oblasti politickej stability, trhovej ekonomiky, regionálnej spolupráce a prípravy podmienok na samotné prístupenie.
  - Ďalším krokom je prijímanie autonómnych obchodných opatrení, kedy dochádza k postupnému zblížovaniu a otváraniu ekonomík prístupujúceho štátu a EÚ. Tieto môžu mať podobu asymetrických redukcií ciel, vytvorenia colnej únie, odstránenia bariér pre pohyb kapitálu, približovanie pravidiel obchodu apod.
- **Štrukturovaný dialóg** medzi EÚ a kandidátskou krajinou. Prostredníctvom dialógu obe strany určujú napredovanie celého procesu, následne Európska rada určí predvstupovú stratégiu kandidátskej krajiny.
- Príprava na začlenenie do vnútorného trhu súvisí s **preberaním *acquis communautaire*** do legislatívy kandidátskej krajiny prostredníctvom uzatvárania **negociačných kapitol**.

---

¹⁵ 1. fyzicko-geografické kritérium, ktoré rozlišuje a) Európu v užšom slova zmysle – Europa sensu stricto, b) strednom slova zmysle – Europa sensu medio a c) širšom slova zmysle – Europa sensu lato; 2. kritérium príslušnosti k Rade Európy; 3. vymedzenie Európy pre účely Európskej únie a politiky rozširovania a 4. vymedzenie Európy v kontexte posilňovania európskej identity.

- o **Finančná pomoc** prostredníctvom predvstupových fondov (IPA) má napomôcť prístupujúcej krajine dosiahnuť takú úroveň infraštruktúry, reforiem, efektivity inštitúcií a hospodárstva, ktorá jej umožní čeliť konkurenčným tlakom zo strany EÚ a úspešne sa zapojiť do spoločného hospodárskeho priestoru únie.

Nástroje ESP predstavujú istú menej do detailov špecifikovanú obdobu nástrojov politiky rozširovania. Prvým koncipovaným nástrojom ESP je Akčný plán, ktorý ako prvé krajiny implementovali Ukrajina a Moldavsko.

Akčný plán (AP) je politický dokument, ktorý vznikol ako výsledok rokovaní medzi EÚ a krajinami ESP. Na jednej strane je založený na potrebách a možnostiach jednotlivých krajín a na strane druhej predstavuje záujmy EÚ. Akčný plán ako taký nie je právne záväzným dokumentom a doposiaľ bol negociovaný len s tými krajinami, ktoré mali s EÚ formálne uzatvorenú inú formu spolupráce (napr. Asociačná dohoda, Dohoda o spolupráci).

V rámci AP je obsiahnuté široké spektrum politickej, ako aj ekonomickej reformnej agendy v krátkodobej perspektíve (3-5 rokov).¹⁶ Spolupráca vo všetkých oblastiach agendy má viesť k užšej integrácii jednotlivých krajín do programov a sietí EÚ, zvýšenej pomoci a zlepšeniu prístupu na trhy týchto krajín. Obsah šiestich záujmových blokov v menej špecifikovanom meradle odráža obsah negociačných kapitol politiky rozširovania. Rozdiel v efektívnosti prijímania reforiem v týchto oblastiach sa odvíja od pich právnej záväznosti, resp. perspektívy členstva v EÚ a nezáväznosti prijímania reformných rozhodnutí štátnych inštitúcií na základe politickej deklarácie v podobe Akčného plánu. Prvé krajiny, ktoré Akčný plán implementovali boli Moldavsko a Ukrajina v roku 2007.

Európska susedská politika je jednou z najmladších inštitucionalizovaných politík EÚ, i keď konceptuálne patrí medzi najstaršie, vzhľadom na fakt, že je a v minulosti i bola vykonávaná na základe strategických záujmov zahraničnej politiky. Bola teda v minulosti vykonávaná tak jednotlivými členskými štátmi, ako úniou ako celkom. Je teda výsledkom snáh o zvýšenie transparentnosti zahraničnej politiky EÚ voči svojim geograficky najbližším partnerom. Tento „nový rámec“ je už od svojho vzniku predmetom diskusii, z ktorého vychádzajú rôzne koncepcie jeho reformy. V rámci návrhu **ESP plus** (predsedníctvo Fínska a Nemecka v rokoch 2006-2007) bol iniciovaný nový impulz v rámci ESP, predovšetkým v oblasti sektorovej kooperácie a to zavedením nových nástrojov :

- I. **Tematický (sektorový) dialóg** – krajina spadajúca pod ESP vedie „dialóg“ s EÚ o politických a sektorových otázkach Akčného plánu, ktorý nie je právne záväzný.
- II. **Sektorová dohoda – resp. protokol s právnou záväznosťou**
- III. **Možnosť prístupu krajín ESP k programom Spoločenstva a jeho agentúram.** Tento nástroj posúva ESP na inú kvalitatívnu dimenziu a vzdáľuje politiku od pôvodne plánovaného „everything, but institutions.“ Týmto nástrojom sú krajiny ESP oprávnené k bližšiemu prístupu k jednotlivým politikám EÚ prostredníctvom štatútu pozorovateľa v príslušných inštitúciách EÚ a výboroch a to prostredníctvom podmienenosti prijatia sektorového acquis (tak ako v prípade štátov EEA; tieto mohli získať štatút pozorovateľa bez hlasovacieho práva).

Nová definícia ESP vychádzajúca z fínsko-nemeckej iniciatívy ponúkaná tým krajinám, v ktorých je tomu politická vôľa naklonená a ktoré sú pripravené ísť za rámec Akčného plánu by mohla znieť nasledovne: „zmluvný sektorový vzťah založený na dvoch princípoch – záväzná aproximácia v rámci príslušného sektorového acquis a prístup k unijným sektorovým

---

¹⁶ Tematicky sa teda týka oblastí akými sú politický dialóg a reformy, ekonomická a sociálna spolupráca a rozvoj, obchodné záležitosti, otázka trhovej regulácie, spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí, sektorová spolupráca (doprava, energia, informačná spoločnosť, životné prostredie, výskum a vývoj). Taktiež obsahuje i humánnu dimenziu: medziľudské vzťahy (people-to-people contacts), občianska spoločnosť, vzdelávanie, verejné zdravotníctvo.

programom a inštitúciám.“¹⁷ Hoci dokumenty negociované po diskusii o návrhu ESP plus exaktne nespomínajú pôvodne navrhnutý nástroj pod názvom „sektorové dohody,“ prístup ku komunitárnym programom a výborom predpokladá, že krajiny ESP by mali uzavrieť príslušné sektorové dohody a protokoly.¹⁸

Finančné nástroje

Do konca roku 2006 bola krajinám ESP poskytovaná finančná pomoc prostredníctvom rôznych regionálnych programov. V súčasnosti je hlavným finančným nástrojom ESP, ktorý bol po prvýkrát implementovaný v rámci finančného výhľadu 2007-2013 je finančný nástroj **ENPI** – European Neighbourhood and Partnership Instrument. Jeho predchodcom bol TACIS¹⁹ zameraný na pomoc štátom bývalého Sovietskeho zväzu v období rokov 1991-2006, MEDA (krajiny Stredomoria), ako aj EIDHR.²⁰

V prípade krajín s perspektívou členstva v EÚ je súčasťou predvstupového procesu aj čerpanie predvstupových fondov zo strany kandidátskej krajiny. Ide najmä o nasledujúcich 5 fondov (PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS, Program pre Turecko), zlúčených v roku 2007 do jedného rámcového. Jeho cieľom je zjednodušiť mechanizmus poskytovania finančnej pomoci. Flexibilita tohto nástroja má napomôcť zefektívneniu podporovaných projektov, pričom stanovená hodnota 11,5 miliardy EUR pre finančný výhľad 2007-2013 bude alokovaná prostredníctvom investícií, zadávaných verejných zákaziek alebo dotácií; poskytovania odborníkov z členských štátov za účelom nadviazania spolupráce; opatrení na podporu prijímajúcich krajín; podpory pre realizáciu a riadenie programov; výnimočne prostredníctvom rozpočtovej podpory²¹ v oblastiach posilnenia demokratických inštitúcií a právneho štátu vrátane jeho presadzovania; podpory a ochrany ľudských práv a základných slobôd s dôrazom na dodržiavanie práv menších, presadzovanie rovnosti mužov a žien a zákazu diskriminácie; reformy verejnej správy; hospodárskej reformy, rozvoja občianskej spoločnosti, sociálneho začlenenia; uzmierenia; opatrení na budovanie dôvery a obnovy; regionálnej cezhraničnej spolupráce.

Pre potenciálnych členov EÚ je zavedený mechanizmus riadenia a kontroly použitia prostriedkov prijímaných krajinami pod názvom IPA. Decentralizácia mechanizmu bola realizovaná za účelom posilnenia vlastnej zodpovednosti prijímajúcej krajiny v predvstupových projektoch a prípravy na použitie metód riadenia toku finančných prostriedkov z EÚ v prípade budúceho členstva. Väzba medzi politickým rámcom rozšírenia a rozpočtovým procesom EÚ je zabezpečená prostredníctvom možnosti pozastavenia finančnej pomoci v prípade nesplnenia podmienok poskytovania pomoci.

Nástroj predvstupovej pomoci **IPA** obsahuje 5 zložiek:²²

1. **prechodná pomoc a budovanie inštitúcií** prostredníctvom ročných národných programov a programov pre viacerých prijímateľov. Za implementáciu tejto zložky zodpovedá generálne riaditeľstvo Komisie pre rozšírenie a susedskú politiku. Zložka pokrýva pomoc pri preberaní *acquis communautaire*, výstavbe administratívnych a súdnych kapacít, ako aj prostriedky na priority spolupráce nepokryvané inými zložkami.
2. **cezhraničná spolupráca** – zodpovednými inštitúciami sú generálne riaditeľstvo Komisie pre rozšírenie a susedskú politiku a generálne riaditeľstvo komisie pre

¹⁷ Duleba A. a kol: *The Reform of the European Neighbourhood Policy*. 2008. s.16

¹⁸ Duleba A. a kol: *The Reform of the European Neighbourhood Policy*. 2008. s.16

¹⁹ Technical Aid to the Commonwealth of Independent States

²⁰ Európska iniciatíva pre demokraciu a ľudské práva

²¹ European Commission: IPA. [cit. 2009-06-12]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/publication/ipa_brochure_2009_cs.pdf> s.6

²² Spracované podľa http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/publication/ipa_brochure_2009_cs.pdf, s.8 a http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/instrument-pre-accession_sk.htm

regionálny rozvoj. Podporuje cezhraničné aktivity medzi prijímajúcimi krajinami a medzi prijímajúcimi krajinami a členskými štátmi a zahŕňa účasť príjemcov IPA na transnacionálnych a interregionálnych programoch spolupráce v rámci ERDF a ENPI.

3. **regionálny rozvoj** (doprava, životné prostredie a hospodársky rozvoj) – za implementáciu zodpovedá generálne riaditeľstvo pre regionálnu politiku. Svojou štruktúrou pripomína ERDF a Kohézny fond, pričom tým poskytuje prijímateľom možnosť prispôsobiť svoju administratívu budúcemu čerpaniu zo štrukturálnych fondov.
4. **rozvoj ľudských zdrojov** (rozvoj ľudského kapitálu a boj proti sociálnej exklúzii) – riadená generálnym riaditeľstvom pre zamestnanosť, sociálne záležitosti a rovnosť príležitostí. Cieľom je pripraviť kandidátske krajiny na programy, implementáciu a riadenie ESF v rámci Európskej stratégie zamestnanosti.
5. **rozvoj vidieka** – inštitúciou zodpovedajúcou za implementáciu tejto zložky je generálne riaditeľstvo pre poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka. Má napomôcť kandidátskym krajinám v príprave na programy rozvoja vidieka po vstupe do EÚ.

Zložky 1 a 2 sú určené pre všetky krajiny prijímajúce pomoc od EÚ, zatiaľ čo zložky 3, 4, 5 sú určené len kandidátskym krajinám. Okrem spomenutých piatich zložiek do IPA zaradíme aj **podporné výdavky a regionálne a plošné programy pre viacero krajín**. Regionálne výdavky zahŕňajú administratívne náklady z obdobia predvstupovej pomoci, napr. Bulharska a Rumunska. IPA poskytuje finančné prostriedky i programom týkajúcim sa viacerých krajín, čím sleduje cieľ zvýšenia súdržnosti a zlepšenia hospodárskeho postavenia regiónu, Tieto programy sa zameriavajú na nasledovné činnosti:

- spoločné zásahy s medzinárodnými finančnými inštitúciami s cieľom pomôcť uspokojiť potreby hospodárskeho a sociálneho rozvoja
- reforma vysokoškolských inštitúcií a podpora študentských a akademických mobilit prostredníctvom programov Tempus a Erasmus
- posilnenie správnych kapacít a pomoc pri prispôbovaní vnútroštátnych orgánov a právnych predpisov acquis EÚ
- podpora dialógu v rámci občianskej spoločnosti a rozvoja
- reforma verejnej správy a súdna reforma, boj proti korupcii
- vypracovanie regionálnej stratégie na zníženie nebezpečenstva katastrof na západnom Balkáne a v Turecku

Regionálne a plošné programy dopĺňajú Národné programy a posilňujú multilaterálnu spoluprácu v oblasti západného Balkánu a Turecka.

Oblasti, na ktoré sa oba nástroje (IPA a ENPI) vzťahujú sa prelínajú, preto by ich prípadné zlúčenie, resp. vznik nástroja, ktorého „podoblasti“ by sa vzťahovali na sektorovú integráciu nespôsobili ťažkosti v čerpaní z nich plynúcich finančných prostriedkov, ako aj riadení finančných tokov. Tiež by takýto nástroj prispel k väčšej transparentnosti, či prehľadnosti.

Budúcnosť EÚ

Aktuálnou otázkou v kontexte rozširovania EÚ sa stáva spôsob, akým EÚ bude schopná reagovať na v súčasnosti prebiehajúci inštitucionálny a právny reformný proces. Ako možné alternatívy sa črtajú nasledovné koncepcie:²³

1. Návrat k medzivládnej spolupráci sprevádzajúci ústup od posilňovania nadnárodného charakteru EÚ – EÚ ako organizácia zaoberajúca sa riešením spoločných problémov

---

²³ Eriksen, E.O.: Making the European Polity : Reflexive integration in the EU. 2005. s.2, 237

s dôrazom na efektívnu reguláciu a rozširovanie členskej základne skôr ako prehlbovanie integrácie smerom do vnútra EÚ. Táto koncepcia je zároveň častým argumentom proti rozširovaniu počtu členských štátov.

2. Politické zriadenie založené na spoločných hodnotách²⁴ smerujúce k spoločnej európskej identite
3. Post-národná organizácia smerujúca k federácii, založená na rešpektovaní práv svojich občanov. Tento vývoj sa predpokladá na základe snahy eliminovať rozdiely medzi EÚ a tretími európskymi krajinami v záujme budovania bezpečného a stabilného „okolia“ EÚ. Zároveň sa predpokladá, že čím „väčší“ je rozdiel medzi štandardami v rámci EÚ a jej okolí, tým väčšiu snahu EÚ vyvinie, aby tieto diskrepancie kvôli zamedzeniu existencie „dvojitého metrov“ odstránila, čo bude viesť k posilňovaniu dodržiavania práv a právnych záväzkov, harmonizácií a vytvoreniu právneho spoločenstva s ústavným základom.

Záver

Po niekoľkých vlnách rozširovania členskej základne sa rozloha územia EÚ viac než stonásobila a počet jej obyvateľov zdvojnásobil. Tento fakt výrazne ovplyvnil pôvodnú ekonomickú, sociálnu a územnú homogénnosť a súdržnosť únie. „EÚ stojí pred problémom definovať – alebo skôr redefinovať – samú seba a svoj potenciál.“²⁵ Budúci vývoj EÚ determinuje prijatie konsenzu v oblastiach akými sú: (1) delimitácia možností endogénnej integrácie EÚ, t.j. integrácie v rámci členských krajín EÚ a teda vymedzenie tzv. „vnútorných hraníc integrácie,“ (2) určenie maximálneho možného územného rozsahu pri zachovaní funkčnosti samotnej únie.

Možnosti hlbšej integrácie v rámci EÚ závisia od medzinárodno-politickej situácie členských štátov a zároveň postavenia EÚ ako celku v medzinárodných vzťahoch, ako aj ekonomickej efektívnosti a úžitku z nej vyplývajúcich. V prípade trvalej výhodnosti členstva v EÚ predpokladáme stály záujem členov o ďalšiu participáciu na spolupráci. Tým by integrácia na európskom kontinente mohla dočasne dospieť k stavu, ktorý z pohľadu teórií európskej integrácie zodpovedá neorealistickej aliancii. Dočasné trvanie vzniknutej neorealistickej aliance by mohlo poskytnúť adekvátny priestor pre posilňovanie európskej identity a tým aj pre podporu udržania a rozvoja EÚ ako supranacionálnej organizácie.²⁶ Neorealistickej koncepcia však predpokladá po dosiahnutí mocenského postavenia rozpad a následný konkurenčný boj jej bývalých členov. Tento ale pri stálej výhodnosti spolupráce nepokladáme za uskutočniteľný. Taktiež akákoľvek realistica koncepcia vylučuje udržiavanie trvalých „dobrých“ vzťahov s nečlenmi aliancie, čo je v rozpore s cieľmi EÚ.

EÚ má záujem na budovaní priestoru vlastnej stability, prosperity a bezpečnosti. Vychádzajúc zo skúseností z minulých vln rozširovania bola najefektívnejším nástrojom napĺňania tohto zámeru politika rozširovania. Avšak vzhľadom na obmedzenosť kvantitatívneho rozširovania nie je ani politicky korektné predpokladať budúce členstvo akéhokoľvek európskeho štátu. Riešením sa zdá byť špecifický prístup k týmto krajinám, ktorý môže viesť k napĺňaniu cieľa o vytvorení „európskeho priestoru.“

Vzhľadom na v texte uvedené analógie, či už v cieľoch, nástrojoch, ako aj mechanizmoch a procedúrach politiky rozširovania a Európskej susedskej politiky je možné vyvodiť záver, že

---

²⁴ Hodnotami rozumieme kolektívny výklad/vnímanie statkov, ktoré sa medzi skupinami odlišuje na základe ich kultúrneho a sociálneho kontextu a ktoré je zároveň relatívne a špecifické.

²⁵ Bracjun, A.: *Hospodárska politika Európskej únie*. 2008. s. 209-210

²⁶ Predpokladáme, že dočasný charakter neorealistickej aliance nevytvorí priestor pre vytvorenie európskej federácie.

existencia dvoch osobitných politík voči nečlenským susediacim krajinám je neopodstatnená. Vychádzajúc z tohto predpokladu by malo dôjsť k reforme a zároveň zjednoteniu oboch politík. Základom špecifického prístupu tak ku kandidátskym krajinám, potenciálne kandidujúcim krajinám, ako aj susedským krajinám EÚ (tzv. tretím európskym krajinám) je sektorový model integrácie. Takýto model predstavuje koncepcia ENP plus predstavená fínskym a nemeckým predsedníctvom v roku 2006 a 2007. Aproximácia práva a uzatvorenie sektorových dohôd by malo vyústiť vo vytvorenie spoločného sektorového priestoru medzi EÚ a „tretími európskymi krajinami“ a/alebo istému druhu „sektorovej“ integrácie. Tento postup by zodpovedal pôvodnej myšlienke akcelerácie spolupráce členských štátov Európskych spoločenstiev v neofunkcionálnom zmysle, avšak v jeho modifikovanej forme – exogénnej flexibilnej spolupráce. Reforma ESP a politiky rozširovania by mala viesť k postupnému približovaniu existujúcich strategických rámcov.

Aplikáciou takéhoto prístupu by bola perspektíva dotknutých krajín naďalej determinovaná podmienkami vstupu určenými právom EÚ, avšak samotné krajiny by aspiráciu na členstvo odvíjali od postupného preberania *acquis* v jednotlivých sektoroch v závislosti od politickej vôle svojich vlád. Tým by bolo možné i prijatie riešenia týkajúceho sa diškurzu o absorpčnej kapacite únie, keďže dosiahnutie harmonizácie legislatívy a procedúr vo všetkých oblastiach, v ktorých sa integrujú členské štáty EÚ by vytvorilo podmienky pre členstvo takejto krajiny bez v súčasnosti diskutovaných rizík. Zároveň by nečlenstvo v EÚ neznamenal vylúčenie z participácie na negociáciach o zmenách legislatívy v integrovaných sektoroch; naopak, v oblastiach s existenciou sektorových dohôd by mohli presadzovať svoju pozíciu prostredníctvom uplatňovania svojho hlasovacieho práva.

Použitá literatúra:

1. Baláž, Peter a kol.: *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. Bratislava: Ekonóm, 2008. 453 s. ISBN 978-80-225-2657-9
2. BRACJUN, Anatolij: *Hospodárska politika Európskej únie*. Bratislava: Sprint dva, 2008. 221 s. ISBN 978-80-969927-8-2
3. DULEBA, Alexander a kol.: *The Reform of the European Neighbourhood Policy*. Bratislava: SFPA, 2008. 79 s. ISBN 978-80-89356-04-1
4. ERIKSEN, E.O.: *Making the European Polity : Reflexive integration in the EU*. Oxon: Routledge, 2005. 298 s. ISBN 0-415-42960-9
5. HUNTINGTON, Samuel P. : *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2001. 448 s. ISBN 80-86182-49-5
6. DULEBA, Alexander: The ENP Tools. Lessons Learned and Thinking about Follow Up. In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*. Vol. 52, č. 4, 2008. s. 57-77
7. KEMPE, Iris: The EU and its Neighbors: In Search of New Forms of Partnership. In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*. Vol. 52, č. 4, 2008. s. 3-19
8. SOLONENKO, Iryna: Euroepan Neighborhood Policy after Four Years: Has it had any impact on the Reform Process in Ukraine? In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*. Vol. 52, č. 4, 2008. s. 20-40
9. *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie*. 9.5.2008, C 115/1. [cit. 24.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199: SK:PDF>> 12 s.

10. *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii. Úradný vestník Európskej únie* 9.5.2008, C 115/13. [cit. 24.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045: SK:PDF>> 33 s.
11. *Rímske zmluvy*. [cit. 15.4.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11957K /word/11957K.doc>>
12. *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a ocel'*. [cit. 15.4.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11951K/tif/TRAITES_1951_CECA_1_EN_0001.tif>
13. *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v znení novely z Nice*. Konsolidovaná verzia. Official Journal of the European Communities. 2002. [cit. 10.6.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/12002E/pdf/12002E_EN.pdf > 184 s.
14. Európska komisia: Nástroj predvstupní pomoci: Nové zaměření pomoci EU na rozšíření. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/publication/ipa_brochure_2009_cs.pdf> ISBN 978-92-79-07929-0
15. Porál Central Intelligence Agency. Dostupné na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cy.html>>
16. Portál Archive of European integration. Dostupné na internete: <<http://aei.pitt.edu/>>
17. Portál EuroActiv.com: The European Neighbourhood Policy (ENP). Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.com/en/enlargement/european-neighbourhood-policy-enp-archived/ article-129625>>
18. Portál European Commission: European Neighbourhood Policy. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm>
19. Portál Európskej komisie: Rozšírenie. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/instrument-pre-accession_sk.htm>
20. Portál Európskej Únie: Európa. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/index_en.htm>
21. Portál United Nation Statistics Division. Dostupné na internete: <<http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>>

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita
 Dolnozemska 1
 852 35 Bratislava

Ing. Mgr. Maria Glavatskich

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SÚČASNÝ STAV A DYNAMIKA ROZVOJA EKONOMIKY RUSKEJ FEDERÁCIE¹

maria.glavatskich@euba.sk

Abstrakt

Ekonomika Ruskej federácie predstavuje tranzitívnu trhovú ekonomiku, ktorá je založená na exporte nerastných surovín a má veľké skúsenosti v technologicky náročných odvetviach. Z hľadiska potenciálu prírodných zdrojov je Rusko na prvom mieste vo svete. Ruská federácia patrí k najväčším svetovým exportérom ropy. Jedným z problémov, o ktorom sa v súčasnosti veľa hovorí, je problém „uhl'ovodíkovej ihly“, t.j. zníženie závislosti Ruska ako svetovej energetickej mocnosti od dodávok do zahraničia, najmä ropy a plynu a prechodu na inovačnú cestu rozvoja ekonomiky a spoločnosti ako celku.

Kľúčové slová: Ekonomika, Ruská federácia, export, ropa a plyn, nerastné bohatstvo.

Abstract

The economy of Russian Federation represents transitional market economy that is established on the export of mineral resources and has great experiences in technology intensive industry. From the point of view of potential mineral resources Russia is on the first place in the world. The Russian Federation is a part of biggest world oil-exporter. One of the biggest problems is a problem of "hydrocarbon injection", to decrease depending Russian as a world energy power on supplies to abroad mainly oil and gas and entry to the innovative way economy and society progress.

Key Words: Economy, Russian Federation, export, oil and gas, mineral resources.

Úvod

Ruská federácia – je jedným z najväčších štátov sveta s rozlohou 17 075 400 km² (zaberá 1/9 celkovej rozlohy Zeme). Podľa počtu obyvateľov Rusko je na 8. mieste vo svete s 142² miliónmi obyvateľov k roku 2009. 73% obyvateľstva krajiny žije v mestách, 27% na vidieku.³

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia výskumu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov – e. č. 2319205. Spolupráca Slovenskej republiky s Ruskou federáciou v oblasti energetiky.

² http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d01/05-01.htm - Úrad štátnej štatistiky RF – Počet obyvateľstva.

³ http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d01/05-01.htm - Úrad štátnej štatistiky RF – Počet obyvateľstva.

Ekonomika Ruska predstavuje unikátny rozvíjajúci sa trh. Na jednej strane ruský trh predstavuje časť ekonomiky supermoci ZSSR. Na druhej strane je dedičstvom plánovej ekonomiky s dodatočnými anomáliami získanými v 90. rokoch 20. storočia. Ekonomika Ruskej federácie predstavuje tranzitívnu trhovú ekonomiku, ktorá založená na exporte nerastných surovín, a má veľké skúsenosti v technologicky náročných odvetviach, ako kozmický priemysel, atómová energetika, vojensko-priemyselný komplex. Preto je integrácia ruskej ekonomiky spolu s ekonomikami Brazílie, Číny a Indie do svetového hospodárstva v najbližších desaťročiach dôležitou otázkou budúceho charakteru svetového rozvoja.⁴

Priemysel je vážnou zložkou ekonomiky Ruska. On tvorí 1/3 hodnoty HDP krajiny. Dôležitou štruktúrnou zložkou je palivový energetický komplex, ktorý vyrába viac ako ¼ priemyselných výrobkov Ruska, zabezpečuje príjmy konsolidovaného rozpočtu, exportné a devízové príjmy. Ruská federácia zabezpečuje seba energetickými zdrojmi a vystupuje ako veľký exportér paliva a energie na svetových trhoch.

1 Prírodné zdroje Ruskej federácie

Ruská federácia je rozlohou najväčším štátom sveta (s rozlohou 17 075 400 km² zaberá 1/9 celkovej rozlohy Zeme). Značná veľkosť krajiny určuje rozmanitosť prírodných podmienok a zdrojov. Z hľadiska potenciálu prírodných zdrojov Rusko je na prvom mieste vo svete. Obyvateľstvo Ruska tvorí 2,5% svetového a zdroji tvoria 25% svetových.

Vedúca rola patrí Ruskej federácii aj vo veľkosti zistených zásob. V krajine je otvorené a zistené 20 tisíc ložísk, z ktorých priemyselné osvojené iba 37%. Celková hodnota zistených minerálnych surovín tvorí 28,6 bilióna USD, a predpoveď potenciálu tvorí 140 bilióna. V útrobách Ruska je sústredene 64,5% zistených svetových zásob apatitov, 37% cínu, 35,4% plynu, 32% železa, 31% niklu, 21% kobaltu, 16% zinku, 26% diamantov, 12,9% ropy, 12% uhlia, značnú špecifickú hmotnosť tvoria zásoby soli draselnej, zriedkavých rúd a neželezných kovov.⁵

V štruktúre nerastných surovín krajiny viac ako 70% sa prichádza na zdroji palivového a energetického komplexu.

Podľa zásob zemného plynu (zistených a predvídaných) Rusko je na prvom mieste vo svete. Potenciálne zásoby zemného plynu sa hodnotia v 211,8 bilióna kub.m., zistené – 49 bilióna kub.m.⁶ vrátane 35 triliónov kub.m., ktoré prichádzajú na Zapadnú Sibír, 4 trilióna

---

⁴ Členmi BRIC sú 4 rýchlo sa rozvíjajúce veľké krajiny – Brazília, Rusko, India, Čína. Výhodné postavenie týchto krajín zabezpečené skutočnosťou veľkého množstva dôležitých zdrojov pre svetovú ekonomiku: Brazília je bohatá poľnohospodárskymi výrobkami, Rusko je najväčší exportér minerálnych zdrojov, India má lacné intelektuálne zdroje, Čína vládne lacnou pracovnou silou. To sú hlavné zdroje, na ktoré sa opierajú ekonomiky týchto krajín. Veľký počet obyvateľstva krajín zabezpečuje lacnú prácu a primerané vysoké tempo ekonomického rastu. V konečnom dôsledku, podľa prognóz značné rozmery ekonomík týchto krajín by v budúcnosti umožnili transformáciu ekonomického rastu do politického vplyvu, čo privedie k tvarovaniu novej ekonomickej elity.

⁵ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

⁶ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

kub.m. (približne 8%) - na šelfy Severných mori, 3,8 trilióna kub.m. (približne 8%) - na Východnú Sibír a Ďaleký Východ.⁷ Hodnota zistených zdrojov tvorí 92 bilióna USD.⁸

Ruská federácia má značné zdroji ropy. Ich hodnota prekročuje 4,5 bilióna USD. Za posledné roky ropné a plynové korporácie Ruska uskutočňujú intenzívne prieskumné geologické práce. Vyrástli odhady ložísk v Kaspickom regióne. Zistené zásoby ropy Priobského ložiska v Západnej Sibíri sa zväčšili za posledné roky o 600 miliónov ton.⁹ Boli otvorené nové ložiska ropy a plynu v Chanty-Mansijskom okrese, v Tatarstane, na Jamale, na Sachaline a v iných rajónoch krajiny. Za perspektívne tiež sa považujú rajóny Východnej Sibíri, Ďalekého Východu, Severného Kaukazu.

Ruská federácia patrí k najväčším svetovým exportérom ropy, tak v roku 2006 Rusko bolo druhým najväčším exportérom ropy (tabuľka 1).

Tabuľka 1 – Najväčší svetoví exportéri ropy, 2006

	Krajina	Čistý export (mil. b/deň)
1.	Saudská Arábia	8,525
2.	Rusko	6,866
3.	Spojené arabské emiráty	2,564
4.	Nórsko	2,557
5.	Irán	2,469
6.	Kuvajt	2,340
7.	Venezuela	2,134
8.	Nigéria	2,131
9.	Alžírsko	1,842
10.	Mexiko	1,630
11.	Líbya	1,530

Zdroj: www.eia.doe.gov.

Potenciálne zásoby uhoľných zdrojov Ruska, podľa minimálnym výsledkom hodnotenia, tvoria 30% svetových (1 818 miliárd ton), a zistené – 12% (202 miliárd ton).

⁷ Riadenie ropnými plynovými stavebnými projektmi / Zabrodin, J.N., Kolikov, V.L., Michajličenko, A.M., Saruchanov, A.M. – 2. vydanie, opravené – M.: Omega-L, 2006, str. 35.

⁸ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

⁹ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

Podľa zisteným zásobám uhlia Rusko sa nachádza na 3. mieste vo svete, na 1. je USA (445 miliárd ton), na 2. je Čína (272 miliárd ton).¹⁰

Jedno z vedúcich miest patrí Ruskej federácii podľa zásob železnej rudy. Rusko patrí ku skupine krajín, ktoré samostatne zabezpečujú svoji potreby v železnej rude. Zistené zásoby tvoria 55,6 miliárd ton s hodnotou približne 2 bilióna USD.¹¹

Hodnota zásob rúd farebných a zriedkavých kovov Ruska tvorí 1,8 bilióna USD.¹² Zdôrazňujú zásoby niklových, medených rúd, surovín pre alumíniový priemysel, drahých kovov, pre výrobu platinových kovov.

Treba poznamenať veľké možnosti Ruska v ťažbe surovín obsahujúcich fosfor (fosforitov, apatitov), draselnú soľ.

Značné pozície obsahuje Rusko v zabezpečení pôdnymi, vodnými, lesnými zdrojmi. Zalesnená plocha Ruskej federácie tvorí 756 miliónov ha, alebo 65% územia krajiny. Celkové zásoby dreva sa hodnotia v 81,6 miliárd kub.m, alebo viac ako 30% svetových.¹³ Podľa zásob dreva Rusko obsadzuje 1. miesto vo svete.

Treba poznamenať aj veľké možnosti RF pre organizáciu oddychu a turizmu. Ale rozšírenie využitia rekreačných zdrojov vyžaduje uskutočnenie určitých opatrení a finančné výdavky.

Po rozpade ZSSR objem prírodného bohatstva sa zmenšil. Napríklad, Rusko stratilo bývalé existujúce možnosti v zabezpečení mangánom, sa zhoršili podmienky zabezpečenia pomocou vlastnej ťažby potrieb v olove, zinke, striebre. Tradične tieto druhy minerálov boli dodávané bývalými sovietskymi republikami.

Hlavným problémom v Rusku sa stal problém vyčerpania zdrojov a znečistenie životného prostredia. V krajine vznikla komplikovaná ekologická situácia, o čom svedčia ukazovateli znečistenia vzduchu, vody, degradácia pôdy atď. Odborníci tvrdia, že rozmery znečistenia sú také veľké čo v najbližšie roky môže spôsobiť ekologickú krízu. Jeho základom je charakter reprodukcie, neracionálna pre životné prostredie štruktúra hospodárstva. Veľkú špecifickú hmotnosť tvoria odvetvia s veľkou spotrebou materiálov a energie, ťažba surovín. Rusko je príkladom krajiny s „viac odpadovou“ technológiou. Väčšina dobývaných surovín v RF (90-95%) sa dostáva do odpadov, ktoré sa stali vážnym ekologickým problémom. Každý rok v Rusku sa vytvorí 7 miliárd odpadu.

S týmto problémom úzko súvisí militarizácia hospodárstva. V Rusku na dnešný deň sa uchovávané približne 40 tisíc bojových jedovatých látok. Podľa medzinárodných vzájomných súhlasov oni musia byť zničené. Ale tento proces sa vyvíja protirečené. Za obdobie 1997 až 2000 RF ne stačili prostriedky pre splnenie požiadaviek medzinárodnej konvencie. Na miesto

---

¹⁰ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

¹¹ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

¹² Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

¹³ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 122.

naplánovaných 20 miliárd rubľov na roky 1997-2000 skutočne bolo vyčlenené trochu viac ako 1 miliárd.¹⁴

Takže je vysoká úroveň znečistenia atmosféry, predovšetkým v mestách s obyvateľstvom viac ako 1 milión. Emisia škodlivých látok do ovzdušia uskutočňujú priemyselné podniky.

A paradoxná situácia sa vytvorila s vodnými zdrojmi. Rusko obsadzuje druhé miesto vo svete podľa zásob sladkej vody (na prvom je Brazília). Ale jej rozmiestnenie je veľmi nerovnomerné. Tam, kde žije 80% obyvateľstva je sústredená iba 8% ruskej vody, ale v malo osídlenej Sibíri sladkej vody je prebytok.¹⁵

2 Ekonomika Ruskej federácie

Ekonomika Ruskej federácie predstavuje tranzitívnu trhovú ekonomiku, ktorá je na jednej strane založená na exporte nerastných surovín, a na druhej strane má veľké skúsenosti v technologicky náročných odvetviach, ako kozmický priemysel, atómová energetika, vojensko-priemyselný komplex.

Značné zmeny sa uskutočňujú v zložení vyrobeného hrubého produktu. Za roky 1992-1997 špecifická hmotnosť služieb v hodnote HDP vyrástla s 32,6% na 54,6%.¹⁶

A v roku 2008 v štruktúre ekonomiky Ruska prevláda odvetvie služieb (obchod, doprava, reštaurácie, hotely, infraštruktúra, financie, operácie s nehnuteľnosťami, štátne riadenie, bezpečnosť, vzdelanie, zdravotníctvo atď.) s podielom takmer 57% na štruktúre pridanej hodnoty v roku 2008 (HDP – 48,6%). Popritom je významný výrobný a spracovateľský priemysel (potravínarsky priemysel, textilná výroba, celulósový a papierenský priemysel, chemická výroba, metalurgická výroba, výroba strojov a zariadení, výroba elektrických zariadení, výroba dopravných prostriedkov atď.), ktorý tvorí 19,1% štruktúry pridanej hodnoty (16,4% HDP), na ťažbu nerastných surovín pripadá 10,4% štruktúry pridanej hodnoty (9,0% HDP). Stavebníctvo tvorí 5,9% štruktúry pridanej hodnoty (5,1% HDP); poľnohospodárstvo, lesnícke hospodárstvo a rybárstvo tvoria spolu 4,5% štruktúry pridanej hodnoty (4,5% HDP). Najmenší podiel v štruktúre pridanej hodnoty tvorí výroba a rozvod elektrickej energie, plynu a vody – 3,1% (2,7% HDP). Na čisté dane za potraviny pripadá 14,2% HDP.¹⁷

Rusko sa delí na jedenásť veľkých ekonomických regiónov: Severozápadný, Severný, Centrálny, Volgo-vjatský, Centrálnno-černozemný, Povolžský, Severokaukazský, Uralský, Západosibírsky, Východosibírsky a Ďalekovýchodný. Ťažba ropy a plynu je sústredená na Západnej Sibíri, vodné elektrárne, metalurgia neželezných kovov a drevársky priemysel na Východnej Sibíri. Ďaleký Východ vyniká ťažbou zlata, diamantov, lovom rýb a morských živočíchov. V Severnom regióne k základným odvetviam patria ťažba uhlia, ropy, plynu, apatitu, niklu a iných kovov, taktiež polotovary drevárskeho priemyslu a lov rýb. Severozápadný, Centrálny, Volgo-vjatský, Uralský a Povolžský región sa vyznačujú

---

¹⁴ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 124.

¹⁵ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 124.

¹⁶ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 207.

¹⁷ http://www.gks.ru/free_doc/2007/b07_11/14-03.htm

rozvinutým strojárskym, chemickým, potravinárskym priemyslom, energetikou a sférou služieb. Centrálno-černozemný región a Severný Kaukaz majú rozvinuté poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel.

Priemysel je vážnou zložkou ekonomiky Ruska. On tvorí 1/3 hodnoty HDP krajiny. Dôležitou štruktúrnou zložkou je palivový energetický komplex, ktorý vyrába viac ako ¼ priemyselných výrobkov Ruska, zabezpečuje príjmy konsolidovaného rozpočtu, exportné a devízové príjmy.

Jednou z dôležitých zložiek energetického hospodárstva RF je ropno-plynový systém.

Štruktúra výroby prvotnej energie v Rusku ešte viac ukazuje dôležitosť ropno-plynového systému pre národnú ekonomiku. Prakticky 80% všetkých energetických zdrojov sa vyrába s použitím ropy a plynu. Týmto spôsobom je ropno-plynový systém základom celej ruskej ekonomiky ako z hľadiska bežného zaistenia, tak aj z hľadiska ďalšieho rozvoja Ruska.

Približne 2/3 všetkých spotrebovaných energetických zdrojov tvorí ropa a plyn.

Rast spotreby energie bol dlhodobo sprevádzaný zásadnými zmenami v štruktúre palivovo-energetickej bilancie, ktorá sa v priebehu relatívne krátkej doby – v dôsledku pôsobenia vedecko-technického pokroku – kvalitatívne menila.

Podiel Ruskej federácie tvorí 4,6% všetkých svetových dokázaných zásob ropy. Zistené zásoby ropy v Rusku tvoria 26,3 miliárd ton.¹⁸

Podľa údajov Oil and Gas Journal, potvrdené ropné zásoby Ruskej federácie značne vzrástli z 48,6 miliárd barelov v roku 2001 na 60 miliárd barelov v roku 2005, t.j. o 23%. Pri investíciách 5 až 6% od sumárnych príjmov do geologického prieskumu, ruskí naftári do rokov 2010-2012 podporia úroveň zabezpečenia zásobami ropy na ďalších 20-22 rokov. A objem dokázaných zásob v Rusku podľa konzervatívnych prognóz vzrastie v rokoch 2010-2015 do 150 miliárd barelov.

V dnešnej dobe väčší podiel ťažby realizujú 10 veľkých ropných ruských spoločností, z ktorých štyri (LUKoil, Surgutneftegaz, Rosneftegaz a TNK-BP) sú lídrami ťažby ropy. Trvalý rast dopytu na uhl'ovodíkové suroviny v celom svete vymedzuje narastanie objemov ťažby ropy ruskými ropnými spoločnosťami. Celkovo sa očakáva, že nastávajúcich desaťročiach ruské ropné odvetvie bude sa rozvíjať dosť rýchlym tempom.

V štruktúre ruského ropno-plynového systému dôležitá rola patrí plynovému priemyslu. Zistené zásoby plynu v Rusku tvoria 47,8 trilióna kub.m., vrátane 35 trilióna kub.m. ktoré pripadá na Západnú Sibír, približne 4 trilióna kub.m. (približne 8%) - na šelfy severných morí, 3,8 trilióna kub.m. (približne 8%) - na Východnú Sibír a Ďaleký Východ. Podiel plynu v spotrebe energetických zdrojov vyrástla s 43,9% v roku 1991 na 49% v roku 2000. A podľa vládneho programu „Energetická stratégia Ruska na dobu do roku 2020“, ktorá bola schválená v roku 2000, ona musí tvoriť viac ako 50%. Čo znamená zväčšenie ťažby s 570-590 miliárd kub. m. koncom 1990. rokov na 850-900 miliárd kub.m. v rokoch 2025-2030.¹⁹

---

¹⁸ Riadenie ropnými plynovými stavebnými projektmi / Zabrodin, J.N., Kolikov, V.L., Michajličenko, A.M., Saruchanov, A.M. – 2. vydanie, opravené – M.: Omega-L, 2006, str. 86.

¹⁹ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 237.

Gazprom sa stal dedičom plynového priemyslu USSR i samozrejme v dnešnej dobe má základný podiel. Spoločnosť vlastní ložiska so zistenými zásobami, objem ktorých tvorí približne 29 trilióna kub.m. a je najväčšou spoločnosťou sveta ako podľa zásob tak aj podľa ťažby zemného plynu. Zásoby nezávislých užívateľov útrob RF tvoria iba 9,9 trilióna kub.m. V nerozdeľovanom fonde sa nachádza 8,9 trilióna kub.m. Okrem toho, Gazprom disponuje bežnými bilančnými ťažiacimi zásobami kondenzátu v objeme 1 miliárd 200 miliónov ton, tiež zásobami ropy v objeme 600 miliónov ton.²⁰

Došť nerovnomerne sa rozvíja uhoľný priemysel. Podiel uhlia v spotrebe energetických zdrojov tvorí 17-18%. A podľa geologickým zásobám uhlia Rusko obsadzuje prvé miesto vo svete. Dôležitým uhoľným bazénom je Kuznecký, jeho podiel tvorí 40% celkovej ťažby v krajine. Podľa zásob a kvalite uhlí a kapacity Kuzbassu patrí jedno z prvých miest vo svete.²¹

Podľa objemu výroby v čiernej metalurgie Rusko obsadzuje 4. miesto vo svete po Číne, Japonsku a USA. Tak isto Rusko má vedúcu pozíciu vo výrobe farebných kovov. Ruská federácia kontroluje do 20% svetovej výroby alumínia, 40% - niklu, značnú časť platiny a medi.²² Metalurgia neželezných kovov predstavuje sebou exportné orientované odvetvie.

Strojársky priemysel produkuje 1/5 objemu vyrábaných priemyselných tovarov krajiny a tvorí 1/4 základných priemyselných fondov. Energetický strojársky priemysel je dôležitým odvetvím strojárskeho priemyslu. Predstavené výrobou parných turbín, generátorov, vodných turbín a parných kotlov.

V Rusku úspešne sa vyvíja letecký a raketový kozmický priemysel.

Textilný priemysel podľa objemu vyrábaných tovarov je jedným z dôležitejších odvetví ľahkého priemyslu.

V podmienkach rozvoja trhových vzťahov v Ruskej federácie rola agrárneho sektoru v značnej miere sa zväčšuje. Ale situácia v tejto sfére počas 1990. rokov 20. storočia vznikala komplikovanou. Odborníci hodnotia ju ako krízovú. Uskutočňoval sa pokles objemov výroby, destabilizácia potravinárskeho trhu, rástla nezamestnanosť.

V agrárnom sektore Ruska vedúcu rolu má poľnohospodárska výroba. Ona zabezpečuje 48% produkcie agrárneho sektoru a má 68% priemyselných fondov.

Tak isto odvetvová štruktúra agrárneho sektoru sa charakterizuje relatívne vysokou špecifickou hmotnosťou pestovania rastlín. Jeho podiel vo výrobe poľnohospodárskej produkcie tvorí 40%. Vedúca rola v pestovaní rastlín patrí obilii. Obilie obsadzuje približne 55% osevných plôch krajiny. Dôležité rajóny pestovanie obilia sú Don, Kubaň, Južný Ural, Západná Sibír.

Živočišna výroba dáva 45% hrubého produktu poľnohospodárstva, akumuluje 75% základných priemyselných fondov. Hlavným odvetvím živočíšnej výroby je chov veľkého

---

²⁰ Riadenie ropnými plynovými stavebnými projektmi / Zabrodin, J.N., Kolikov, V.L., Michajličenko, A.M., Saruchanov, A.M. – 2. vydanie, opravené – M.: Omega-L, 2006, str. 92.

²¹ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 240.

²² Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 241.

rohatého dobytku. Jeho počet tvorí 22,4²³ milióna hláv. Tak tiež rozvinuté chov oviec (9,6 milióna hláv), chov ošípaných (10,0 milióna hláv) a hydinárstvo.²⁴ V chove rohatého dobytku dominujú Povolžie, Centrum, Západná Sibír, Ural a Severný Kaukaz. Okolo priemyselných centrov rozvoj získalo mliečne živočíšna výroba. Severný Kaukaz, Povolžie, Centrum, Západná Sibír a Ural sa vyznačujú veľkým rozsahom chovu ošípaných. Rozvojom chovu oviec sa odlišuje Severný Kaukaz. Sever Ruska je dôležitým rajónom chovu jeleňov.

3 Súčasný stav a dynamika rozvoja ekonomiky RF

Ako sme uviedli vyššie priemysel je vážnou zložkou ekonomiky Ruska a dôležitou štruktúrnou zložkou je palivový energetický komplex. Preto export ruskej ropy a plynu hrá významnú rolu procese formovania ekonomiky Ruska. Preto teraz rozoberieme aký vplyv majú rast cien ropy a pokles dolára na ekonomiku Ruskej federácie.

Podľa názoru štátneho tajomníka Arkadia Dvorkoviča pevný rast ekonomiky Ruskej federácie sa začne v roku 2010. Medzi optimistické prognózy patrí aj prognóza, podľa ktorého sa zväčší tempo rastu HDP, objem zahraničných investícií a celkovo bude sa pozorovať pozitívna dynamika v rozvoji ekonomiky, jediným negatívom bude pokles dolára.

Podľa výsledkom svetových obchodov ceny ropy začali svoj rast a dosiahli ročný 2009 rekord. V októbri 2009 cena ropy dosiahla 75,9 dolára za barel. A kurz dolára pokračoval v poklese. Tak v Rusku, dolár spadol na 29,16 rubľa.²⁵

Zároveň investori a naftári sa podelili optimizmom o svetovom raste spotreby ropy. Ale aj o znížení dolára. Dolár klesá, a nakoľko ropa sa predáva za americkú menu, ropné kontrakty začali hneď upravovať, aby zachovať bilanciu medzi výrobnou cenou a cenou predaja. Ale to nie je jediný dôvod rastu cien ropy za barel.

Odborníci tak tiež nazývajú klimatický faktor. Strach pred uragánmi v rajónoch, kde sa ťaží ropa, najprv v Mexickom zálive, kde sa ťažia značné objemy ropy. Okrem toho, svetová celková cena ropy sa určí cenou „košu“ OPEC. A on dosiahol svoju maximálnu hodnotu za dva mesiace a tvorí 71,96²⁶ dolára za barel – najvyšší ukazovateľ od augusta 2009, pričom ceny pokračujú svoj rast. Pripomenieme, že pod „košom“ OPEC sa rozumie celkový priemerný aritmetický ukazovateľ ceny ropy, ktorá sa dodáva na svetový trh krajinami kartelu. Od januára roku 2009 „kôš“ bol zložený s 12 ropných druhov.

Na jednej strane pre Rusko tieto správy sú priaznivé. Ak situácia sa nezmení, to príjmy do štátneho rozpočtu od predaja ropy do zahraničia vyrastú. Cena exportného druhu Urals sa určí so zreteľom na cenu porovnávacej európskej ropy Brent. Berie sa do úvahy aj vysoký podiel síry v rope Urals, zmena exportu s Ruska – väčšinou kvôli zmenám vývozného cla, dopytu po ruskej rope. Rozdiel v cenách Brent a Urals, tak zvaný diferenciel, je vždy

---

²³ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 269.

²⁴ Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy / Černíkov, G.P., Černíková D.A. – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006, str. 124.

²⁵ <http://www.rian.ru/crisis/20091021/189943819.html> - Oficiálny kurz dolára podľa Národnej banky RF.

²⁶ <http://www.rg.ru/2009/10/16/neft.html> - Dolár klesá, ropa rastie, - Sergey Zykov. „Ruské noviny“ – Federálne číslo 5021 (197) od 16 októbra 2009.

záporný. Ale on nie je až taký veľký a kolíše v rozpätí 0,2 až 0,6 dolára za barel²⁷. Tak, ruské príjmy rastú porovnateľné svetovým cenám ropy.

Ale, na druhej strane, pokles dolára môže všetko pokaziť. Niektoré experti myslia, že, nehľadiac na to, že v ruskom rozpočte založená najnižšia cena za barel ropy vo výške 40 dolárov²⁸. Klesajúci dolár „zje“ určitú časť zisku od predaja „čierneho zlata“. Ale nie všetci súhlasia s tým názorom. Napríklad, je taký názor, že dolár klesá nie rýchlym tempom, ale napriek tomu stále je na úrovni 30 rubľov, a ropa do konca roku 2009 môže vyrasti a dosiahnuť 80 dolárov za barel. A naftárov čaká zvýšenie vývozného cla, a štátny rozpočet – nové príjmy. Tak ropa pomôže Rusku prekonať krízu a jej dôsledky.

V roku 2009 Rusko šesť krát zvyšovalo vývozne clo na ropu. Teraz vývozne clo tvorí približne 240 dolárov za barel. Aj keď existuje názor, že clo môže byť znížené, pravdepodobné bude iba rásť.

Medzi tým, ak cena ropy bude sa udržiavať na úrovni 80 dolárov za barel a bude veľký príliv kapitálu, podľa slov zástupcu predsedu Ministerstva ekonomického rozvoja RF Andrea Klepača, rubel môže sa spevniť a dosiahnuť predkrízovú úroveň 23-24 rubľov za dolár. Ale ruská ekonomika nie pripravená na to, predovšetkým priemysel a poľnohospodárstvo. Silný rubel škodí exportérom, ktoré dostávajú odmenu v dolároch, a tiež sťažuje konkurenciu tuzemských tovarov pri porovnaní s lacnejším importom.

Národná banka RF zväčšila intervencie na vnútornom trhu a získala 8 miliárd dolárov, i takým spôsobom zabezpečila rast ponuky zahraničnej meny a zdržala posilnenie rubľa. Taká regulácia vyrovnáva rast volatility kurzu dolár – rubel, pretože prudké zmeny sú nepriaznivé pre biznis a sťažujú proces plánovania.

Zrýchleniu ekonomického rastu prekáža najmä nedostatok rastu vnútorného dopytu. Jeden zo spôsobov jeho stimulovania je poskytnutie bankových úverov. Pre zníženie úrokov Národná banka RF znižovala sadzby refinancovania, ale ten krok zatiaľ neovplyvnil reálne zvýšenie úverov a rast vnútorného dopytu.

Záver

Stály rast dopytu na uhľovodíkové suroviny vo svete určuje rast objemov ťažby ropy a plynu ruskými ropnými spoločnosťami. Pretože väčšina z nich ide na export, čo má výrazný vplyv na súčasný stav a vývoj ekonomiky Ruskej federácie. Preto, jedným z problémov, o ktorom sa v súčasnosti veľa hovorí, je problém „uhľovodíkovej ihly“, t.j. zníženie závislosti Ruska ako svetovej energetickej mocnosti od dodávok do zahraničia, najmä ropy a plynu a prechodu na inovačnú cestu rozvoja ekonomiky a spoločnosti ako celku.

---

²⁷ <http://www.rg.ru/2009/10/16/neft.html> - Dolár klesá, ropa rastie, - Sergey Zykov. „Ruské noviny“ – Federálne číslo 5021 (197) od 16 októbra 2009.

²⁸ <http://www.rg.ru/2009/10/16/neft.html> - Dolár klesá, ropa rastie, - Sergey Zykov. „Ruské noviny“ – Federálne číslo 5021 (197) od 16 októbra 2009.

Použitá literatúra:

1. Zabrodin, J.N., Kolikov, V.L., Michajličenko, A.M., Saruchanov, A.M.: *Riadenie ropnými plynovými stavebnými projektmi* – 2. vydanie, opravené – M.: Omega-L, 2006.
2. Černíkov, G.P., Černíková D.A.: *Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy* – 2. vydanie, opravené – M.: Drofa, 2006.
3. Sitarjan S.A.. – M.: *Rusko na svetových trhoch tradičnej a novej energetiky*, Knižný dom „LIBROKOM“, 2009.
4. Baláž, P. – Londarev, A.: *Ropa a jej postavenie v globalizácii svetového hospodárstva*, Politická ekonómie, č. 4, Praha, VŠE, 2006.
5. <http://www.gks.ru> - Úrad štátnej štatistiky RF.
6. www.eia.doe.gov - Energy Information Administration Official Energy Statistics from the U.S. Government.
7. www.api.org – Energy API
8. www.releases.gov.nl.ca
9. www.petros.ru
10. <http://www.rg.ru/2009/10/16/neft.html> - Dolár klesá, ropa rastie, - Sergey Zykov. „Ruské noviny“ – Federálne číslo 5021 (197) od 16 októbra 2009.
11. <http://www.rian.ru/crisis/20091021/189943819.html> - Oficiálny kurz dolára podľa Národnej banky RF.
12. www.economy.gov.ru - O výsledkoch sociálneho ekonomického vývoja Ruskej federácie v roku 2008.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Tel.: 02/672 95 460

Dr hab. Janusz Grabara, prof. PCz

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POSITION OF INNOVATION IN POLAND ON EUROPEAN UNION COUNTRIES BACKGROUND.

grabara@zim.pcz.czest.pl

Abstract

The biggest challenge of XXI century is the ability of innovations creation and absorption. The newest ranking about innovations – European Innovation Scoreboard – presents, that the innovation level of polish economy is still low. The main goal of this paper is the evaluation of each innovation indicator in framework of European Innovation Scoreboard, which compares European Union countries on fields for new knowledge creation, its propagate and assignment.

Key words: innovations, innovation indicators

Streszczenie

Zdolność do kreowania i absorbowania innowacji jest największym wyzwaniem XXI wieku. Z najnowszego rankingu Europejskiej Tablicy Wyników w zakresie innowacji wynika, że poziom innowacyjności polskiej gospodarki jest wciąż niski. Celem opracowania jest ocena poszczególnych wskaźników innowacyjności w ramach European Innovation Scoreboard, która porównuje kraje członkowskie Unii Europejskiej w zakresie tworzenia nowej wiedzy, jej rozprzestrzeniania oraz przeznaczenia.

1. Wprowadzenie

Wzrost konkurencyjności oraz wydajności, zarazem w skali mikro, jak i makro są niewątpliwie powiązane z procesami innowacyjnymi. We współczesnych gospodarkach procesy innowacyjne przedstawiają główny kierunek zmian i łączą ze sobą aktualną i przyszłą sytuację ekonomiczną krajów. Z najnowszego rankingu Europejskiej Tablicy Wyników w zakresie Innowacji wynika, że poziom innowacyjności polskiej gospodarki jest wciąż bardzo niski. Warto zatem dokładnie przyjrzeć się poszczególnym wskaźnikom, które decydują o tak słabej pozycji Polski w stosunku do krajów badanych w ramach European Innovation Scoreboard, która porównuje kraje członkowskie Unii Europejskiej biorąc za punkt odniesienia tworzenie nowej wiedzy, jej rozprzestrzenianie się oraz przeznaczenie. Zarówno prace teoretyczne, jak również studia poznawcze podkreślają, iż innowacyjność gospodarek opiera się na wielu różnorodnych elementach, takich jak: wykorzystania sieci powiązań gospodarczych, społecznych i kulturowych.

W dzisiejszych czasach gospodarczych pozycja konkurencyjna danego kraju na arenie międzynarodowej uwarunkowana jest przede wszystkim jego zdolnością innowacyjną.

Dlatego niezwykle istotne jest zastosowanie takiego pomiaru innowacyjności gospodarki, który umożliwi porównanie pozycji innowacyjnej z innymi krajami w oparciu o wskaźniki zdolności i pozycji innowacyjnej. Wskaźniki, o których mowa ujęto łącznie, co pozwala na wskazanie miejsca Polski w Europie w zakresie tworzenia i zastosowania nowych rozwiązań.

2. Mierniki innowacyjności

Innowacyjność jest zjawiskiem wielowymiarowym, dlatego też jej pomiar zarówno w skali mikro i makro wymaga wszechstronnego spojrzenia na szereg czynników i elementów, które determinują zdolność innowacyjną. Do najczęściej stosowanych mierników innowacyjności gospodarek zalicza się:

- całkowite wydatki na badania i rozwój w relacji do PKB,
- strukturę wydatków na badania i rozwój w relacji do PKB,
- wewnętrzne i zewnętrzne zgłoszenia patentowe,
- udział kraju w patentach zgłoszonych przez Stany Zjednoczone,
- liczbę pracowników naukowo – badawczych na 10 tysięcy zatrudnionych,
- intensywność prac badawczo – rozwojowych w przemyśle,
- udział eksportu wyrobów wysokiej techniki w eksporcie ogółem,
- import technologii,
- udział procentowy przedsiębiorstw stosujących innowacje,
- relację nakładów na działalność innowacyjną do wartości sprzedaży w przemyśle.

W krajach Unii Europejskiej do pomiaru innowacyjności w celu zestawienia pozycji innowacyjnej gospodarek stosuje się Europejską Tablicę Wyników w zakresie Innowacji (European Innovation Scoreboard, w skrócie EIS). EIS jest to narzędzie opracowane na potrzeby strategii Lizbońskiej. Dane zbierane są zgodnie z jednolitą metodologią i przedstawienie corocznie w postaci zestawu wskaźników, obrazujących sytuację innowacyjną krajów UE.

Metodologia EIS opiera się na 19 wskaźnikach, spośród których wyróżnić można pięć podstawowych grup:

- ✓ siły sprawcze innowacji: absolwenci kierunków ścisłych technicznych na 1000 mieszkańców w grupie wiekowej 20 - 29, udział (%) osób z wykształceniem wyższym w grupie wiekowej 25 – 64, liczba stałych łączy internetowych (na 100 mieszkańców), udział (%) osób w kształtowaniu ustawicznym w przedziale wiekowym 25 – 64; udział (%) osób w grupie wiekowej 20 – 24, które ukończyły edukację (co najmniej szkołę średnią),
- ✓ tworzenie wiedzy: udział wydatków publicznych na B + R w PKB (w %), udział wydatków przedsiębiorstw na B + R w PKB (%), udział (%) wydatków na B + R w przemyśle średnio wysokiej techniki w wydatkach na B + R w przemyśle ogółem, udział (%) przedsiębiorstw otrzymujących pomoc publiczną na innowacje w liczbie przedsiębiorstw ogółem,
- ✓ innowacje i przedsiębiorczość: udział (%) MSP wprowadzających własne innowacje w ogólnej liczbie MSP, udział (%) innowacyjnych MSP kooperujących z innymi przedsiębiorstwami w ogólnej liczbie MSP, udział (%) nakładów na innowacje w wartości obrotów ogółem, udział (%) inwestycji venture capital w przedsięwzięcia będące we wczesnych stadium rozwoju w PKB, udział wydatków (%) na technologie teleinformatyczne w PKB, udział (%) firm wykorzystujących innowacje organizacyjne w ogólnej liczbie MSP,

- ✓ aplikacja: udział (%) zatrudnionych w usługach high – tech w liczbie zatrudnionych ogółem, udział (%) eksportu wyrobów wysokiej techniki w eksporcie ogółem, udział (%) sprzedaży nowych lub zmodernizowanych wyrobów dla rynku (new – to – market) w sprzedaży przedsiębiorstw ogółem, udział (%) zatrudnionych osób w sektorach przemysłu średnio wysokiej i wysokiej techniki w liczbie zatrudnionych ogółem,
- ✓ własność intelektualna: liczba zgłoszeń patentowanych do EPO na milion mieszkańców, liczba udzielonych patentów przez US PTO na milion mieszkańców, liczba tzw. trad/c patents familie na milion mieszkańców, liczba nowych wspólnotowych znaków towarowych na milion mieszkańców, liczba nowych wspólnotowych wzorów przemysłowych na milion mieszkańców.

3. Pozycja innowacyjna Polski na tle Unii Europejskiej i liderów europejskich w 2008 roku

Metodologia EIS 2008 po zweryfikowaniu jest porównywalna do tej z 2007 roku ze zwiększonym naciskiem na usługi, aspekty nie technologiczne oraz wzrost innowacyjności. Analiza tendencji w czasie opiera się teraz na zmianach w modułach wskaźników w pięcioletnim okresie czasu, a nie jak poprzednio na pomiarach średnich wskaźników Unii Europejskiej. W celu ustalenia poziomu innowacyjności krajów UE opracowano syntetyczny indeks SII (Sumary Innovation Index). Wartości SII dla poszczególnych krajów UE w ostatnim raporcie European Innovation Scoreboard przedstawiono w tabeli 1 i na wykresie 1. Według Europejskich Wyników Innowacyjności Finlandia, Irlandia,, Cypr i Bułgaria SA najlepiej rozwijającymi się krajami UE w obrębie grup sobie przynależnych.

Tabela 1. Pozycja innowacyjna Polski na tle Unii Europejskiej i liderów europejskich w 2008 roku

	Wskaźniki	Średnia UE – 27	Lider UE	Polska
1.	Absolwenci kierunków inżynierskich technicznych	40,3	Islandia	52,9
2.	Absolwent z tytułem doktora	1,11	Portugalia 2,75	0,86
3.	Osoby z wyższym wykształceniem	23,5	Finlandia	36,4
4.	Kształcenie ustawiczne	9,7	Szwecja 32,0	5,1
5.	Stopień solaryzacji	78,1	Chorwacja 94,6	91,6
6.	Wydatki budżetowe na B + R	0,65	Islandia 1,26	0,38
7.	Udział inwestycji venture capital	0,107	Wielka Brytania 0,483	0,017
8.	Udział prywatnych kredytów	13,1	Islandia 3,2	0,4
9.	Dostęp linii szerokopasmowych przez firmy	77,0	Islandia 95,0	53,0

10.	Wydatki przedsiębiorstw na B + R	1,17	Szwecja 26,64	0,18
11.	Wydatki na technologie teleinformatyczne	2,7	Szwecja 3,8	2,6
12.	Udział nakładów na innowacje	1,03	Estonia 3,36	1,03
13.	Udział MSP wprowadzających własne innowacje	30,0	Niemcy 46,3	17,2
14.	Udział MSP kooperujących z innymi przedsiębiorcami	9,5	Finlandia 27,5	9,3
15.	Patenty EPO	105,7	Szwajcaria 411,1	3,0
16.	Znaki towarowe	124,6	Szwajcaria 350,3	33,2
17.	Wzory przemysłowe	12,8	Szwajcaria 372,7	45,5
18.	Udział firm wykorzystujących innowacje produktowe	33,7	Szwajcaria 52,9	20,4
19.	Udział firm wykorzystujących innowacje organizacyjne	40,0	Luksemburg 60,2	29,1
20.	Zatrudnienie w przemysłach średnio wysokiej i wysokiej techniki	48,1	Malta 74,5	48,9
21.	Eksport w przemysłach średnio wysokiej i wysokiej techniki	48,1	Malta 74,5	48,9
22.	Sprzedaż produktów nowych dla rynku	8,60	Malta 24,79	4,56
23.	Sprzedaż produktów nowych dla firm	6,28	Rumunia 13,69	5,55

Zródło: Opracowane własne na podstawie European Innovation Scoreboard 2008, *Comparative Analysis of Innovation Performance*.

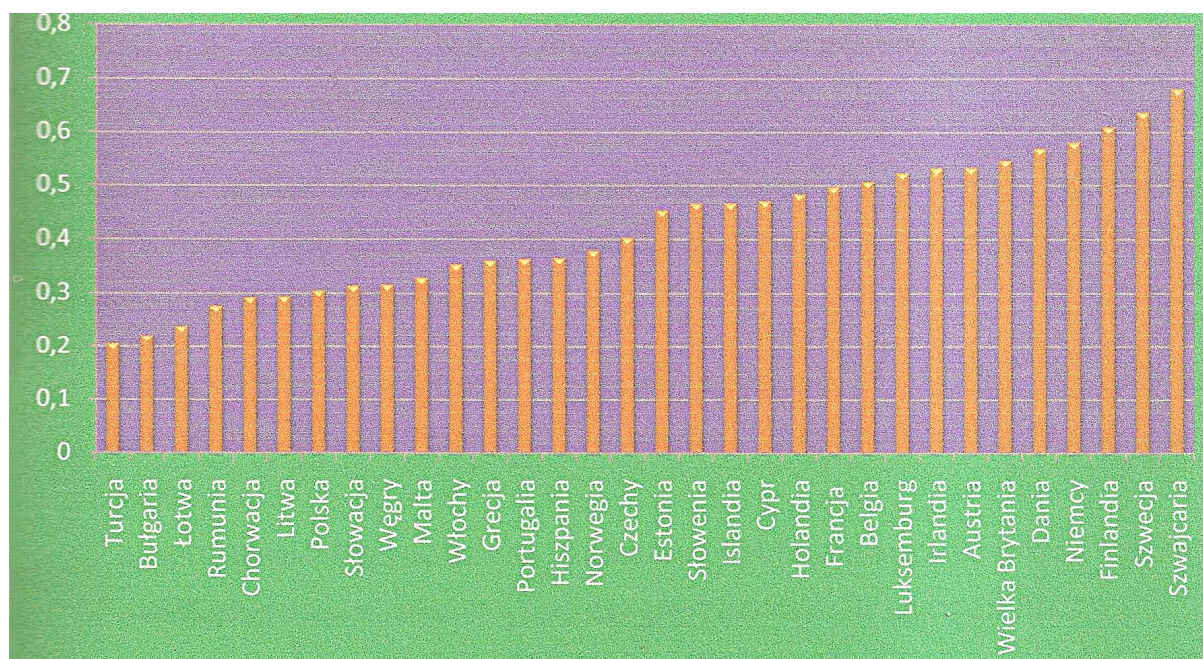
- W oparciu o innowacyjność państwa członkowskie podzielono na cztery grupy:
- ✓ Szwecja, Finlandia, Niemcy, Dania i Wielka Brytania są w grupie przywódców innowacji, ich wykonanie jest wyższe od przeciętnej krajów EU. Wśród tych państw to właśnie w Niemczech najszybciej postępuje proces innowacyjności, natomiast Dania ulega procesom stagnacji,
  - ✓ Austria, Irlandia, Luxemburg, Belgia, Francja oraz Holandia tworzą grupę zwolenników innowacji, z wynikiem niższym niż grupa przywódców ale wyżej niż średnie wskaźniki EU. W zakresie tej grupy to najszybciej postępował rozwój w Irlandii a zaraz po niej w Austrii,

- ✓ Cypr, Estonia, Słowenia, Czechy, Hiszpania, Portugalia, Grecja i Włochy tworzą grupę innowatorów umiarkowanych z wynikiem poniżej średnich wskaźników EU. Tendencja wyniku w zakresie innowacyjności na Cyprze przedstawia się powyżej przeciętnej dla tej grupy krajów tuż za nim znajduje się Portugalia; Hiszpania i Włochy nie poprawiają względnej pozycji w grupie.
- ✓ Malta, Węgry, Słowacja, Polska, Litwa, Rumunia, Łotwa i Bułgaria tworzą grupę krajów doganiających, ale wskaźnik innowacyjności przedstawia się o wiele poniżej średniej EU. Wszystkie z wymienionych wyżej krajów starają się doganiać inne kraje. We wszystkich państwach następuje wzrost wskaźników za wyjątkiem Litwy; w grupie, w której znajduje się Bułgaria i Rumunia najszybciej dokonuje się ten wzrost.

Wykres 1 ukazuje wyniki dla wskaźnika 2008 SII w zakresie krajów europejskich. Dane odniesiono w większości do wielkości wskaźników dla lat 2006 i 2007. Niestety, pomimo wzrostu niektórych wskaźników, Polska zajmuje siódme miejsce od końca pod względem wielkości Sumarycznego Wskaźnika Innowacji, wyprzedzając tylko Turcję, Rumunię, Bułgarię, Łotwę Chorwację oraz Litwę. W zbiorowości państw badanych w ramach Europejskiej Tablicy Wyników zakresie innowacji, pierwsze miejsce, a tym samym miano lidera, przypada Szwajcarii. Z krajów UE wiodące pozycje zajmują także Szwecja, Finlandia, Dania oraz Niemcy.

Wykres 1. Kształtowanie się wskaźnika innowacji (SII) w 2008 roku.

Źródło: European Innovation Scoreboard 2008, Comparative Analysis of Innovation Performance.

Należy oprócz tego nadmienić, że Polska pochwalić się może jednym z najwyższych wskaźników skolaryzacji. Ponad 90% młodych Polaków ukończyło co najmniej szkołę średnią, podczas gdy w Norwegii wskaźnik ten wynosi 96,3%, a w krajach UE średnio 76,9%.

Systematycznie zwiększa się także liczba absolwentów nauk ścisłych i inżynierskich oraz udział ludności z wyższymi wykształceniem. Na uwagę zasługuje również fakt, że wskaźnik wydatków na technologię telefoniczną jest w Polsce wyższy (7,2) niż w krajach UE.

Na słabą pozycję Polski składają się niskie wartości przeważającej części wskaźników EIS, które mimo wzrostu w porównaniu do poprzedniego roku, wciąż znaczenie odróżniają się od średniej UE. Dla Polski problemem jest niezmiennie finansowanie badań. Wydatki na B + R stanowiły w 2008 r. niewiele 0,38% PKB, przy czym w krajach europejskich wydatki te wynoszą średnio 0,65%. Należałoby pamiętać, że w strategii Lizbońskiej zakładano, iż do 2010 r. wydatki na sferę badawczo – rozwojową wzrosną do 3% PKB w każdym kraju członkowskich. Mając na uwadze niski udział wydatków na B + R, który pomniejszył się w porównaniu do lat 90, należy mieć obawy, czy Polska będzie mogła zrealizować ten cel strategii. Niepokojąca dla Polski jest struktura wydatków na badania, która cechuje się przewagą wydatków ze środków z budżetu państwa (68%), podczas gdy w krajach wysoko innowacyjnych działalność badawczo – rozwojową finansowana jest ze środków pochodzących z sektora prywatnego.¹

Opierając się na analizie statystycznej wskaźnika SII, obliczanego na podstawie pięcioletniego okresu i stosując takie same nazwy dla czterech grup państw jak w przypadku EIS 2007, podzielono kraje na następujące grupy:²

- ✓ Dania, Finlandia, Niemcy, Szwecja, Szwajcaria i Wielka Brytania są przywódcami/liderami innowacji z wykonaniem dobrze powyżej EU 27 oraz innych krajów.
- ✓ Austria, Belgia, Francja, Irlandia, Luxemburg i Holandia są zwolennikami innowacji z wielkością wskaźnika poniżej poziomu grupy liderów ale wyżej niż EU 27.
- ✓ Cypr, Estonia, Islandia, Słowenia, Czechy, Grecja, Włochy, Norwegia, Portugalia, Hiszpania są umiarkowanymi innowatorami ze wskaźnikiem wykonania poniżej EU27, przy czym pierwsze cztery kraje wykazują lepsze wykonanie niż ostatnie sześć krajów.
- ✓ Bułgaria, Chorwacja, Węgry, Łotwa, Litwa, Malta, Polska Rumunia, Słowacja i Turcja są krajami, które doganiają resztę świata pomimo, ich wskaźniki nie osiągają bardzo niskiego poziomu.

Dla porównania został przedstawiony wskaźnik innowacji porównujący poziom innowacji z 2007 oraz 2008 roku. Z analizy danych z tego zakresu wynika, że wszystkie kraje przynależące do Unii Europejskiej odnotowały wzrost w dziedzinie innowacji. Do krajów, które zwiększyły swoje nakłady na innowacje zaliczyć należy: Szwajcarię, Finlandię, Luksemburg, Niemcy, Estonię, Belgię. Kilku procentowy spadek wskaźnika innowacji zaliczyła Dania oraz Włochy; Litwa oraz Łotwa pozostały na tym samym nie zmieniony poziomie wynoszący odpowiednio 0,294 oraz 0,293.

Ostatnia Europejska Tablica Wyników Innowacyjności za rok 2008 została wydana pod koniec stycznia 2009 roku. Polska podobnie z resztą, jak rok wcześniej została zaliczana do grupa państw, nadrabiających zapóźnienia w zakresie innowacyjności. Oznacza to że nasze wyniki w dziedzinie innowacji poniżej średniej unijnej i nieporównanie nam daleko do takich krajów jak choćby: Finlandia, Niemcy, Szwajcaria czy też Wielka Brytania, które od kilkunastu już lat uchodzą za liderów innowacji w Europie i nie tylko.

Niemcy, indywidualny „innowacyjny” sukces zawdzięczają przede wszystkim olbrzymi nakładami finansowym, jakie w ich kraju ponoszone są na edukację, badania oraz rozwój technologiczny. Rozwojowi pomysłów w tym kraju, sprzyja jednocześnie

---

¹ J. Markiewicz, *Aktywność innowacyjna Polski na tle krajów Unii Europejskiej i świata*, ZN USz nr 480, *Ekonomiczne problemy usług*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007, s. 79.

² Opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Gospodarki, *Kierunki zwiększania innowacyjności gospodarki na lata 2007-2013*, Warszawa 2006.

odpowiednio skonstruowany w tym celu system prawny i podatkowy. W przypadku systemu prawnego, dosyć często stosowane są różnego rodzaju ulgi i zwolnienia podatkowe, na przykład gdy okazuje się, że realizowane przedsięwzięcie ma charakter innowacyjny. Obok Polski w grupie krajów doganiających europejską czołówkę znalazły się między innymi: Malta, Węgry, Słowacja, Litwa, Rumunia, Bułgaria oraz Chorwacja. Nawet w tej grupie nie jesteśmy liderem i plasujemy się raczej na końcu tej stawki. Zauważalną poprawę wskaźników innowacyjności w roku 2008 odnotowała Bułgaria i Rumunia.

Wyniki odnoszące się do szeroko rozumianej innowacyjności oraz wielu innych wskaźników, które na tę innowacyjność mają ogromny wpływ nie były dla nas wyjątkowo zadowalające. W raporcie za rok 2008 Polska nie tylko została zaliczana do grupy państw, które innowacyjności się dopiero uczą, również nasza pozycja na tle UE 27 jest niebywale słaba; Polska zajmuje zaledwie siódmą pozycję od końca w tej klasyfikacji. W niektórych przypadkach „dystans innowacyjności”, jaki dzieli nasz kraj od średniej unijnej, wiąże się to przede wszystkim z liczbą wynalazków, nowych wspólnych znaków towarowych, czy też nowych wspólnych wzorów przemysłowych, jaka przypada na milion mieszkańców.

Są jednak obszary, w których – w porównaniu z roku 2007 – odnotowaliśmy wyraźną poprawę. Dotyczy ona przede wszystkim:

- wzrostu wskaźnika udziału uczącej się ludności w kształceniu ustawicznym na 100 mieszkańców z poziomu 4,7% do ponad 5,0%,
- wzrostu wskaźnika liczb, nowych wspólnych znaków towarowych na milion mieszkańców z 24,7% do 33,2%,
- wzrost wskaźnika „kapitał ryzyka” jako % PKB z 0,001 do 0,017,
- wzrostu wskaźnika „innowacje wprowadzone w obszarze MSP” z 13,8 do 17,2.

Zdaniem ekspertów z ministerstwa gospodarki głównymi poprawy poziomu innowacyjności polskiej gospodarki na przestrzeni ostatnich kilku lat były czynniki związane przede wszystkim z kapitałem ludzkim oraz ochroną własności intelektualnej.

Podsumowując dotychczasowe rozważenia stwierdzić należy, że Polacy są coraz lepiej wykształceni, o czym może świadczyć ciągły wzrost liczby osób posiadających tytuł doktora w zakresie nauk humanistycznych, czy też technicznych. Wykazujemy się też zwiększoną aktywnością na polu umów, wzorców i wniosków patentowanych, ich liczba z roku na rok – wprowadzenie niezwykle wolno, ale jednak systematycznie rośnie, a Polacy coraz częściej są widywani, jako, petenci w Europejskim Urzędzie Patentowym (EPO).

Wartość indeksu SII dla poszczególnych krajów daje przegląd ogólnego krajowego wykonania wskaźnika innowacji i jest obliczany jako kompozyt 29 wskaźników EIS. Badanie wartości wybranych wskaźników składających się na indeks SII potwierdza istnienie dystrybucji między Polską a średnią w UE – 27.

Tabela 2. Wybrane wskaźniki służące do oceny innowacyjności

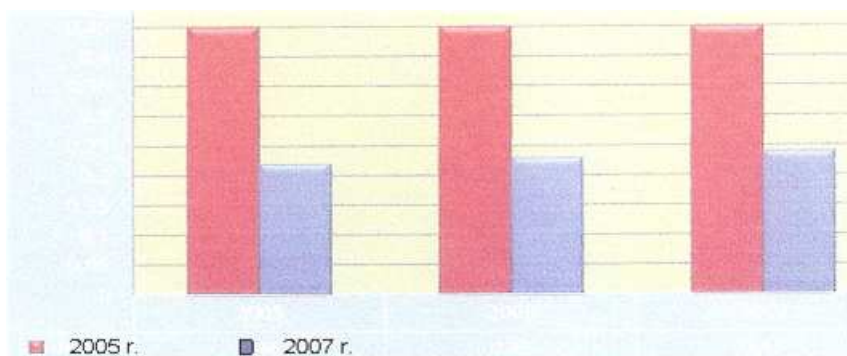
Wskaźnik	Rok	Polska	UE-27	
Nakłady krajowe brutto na B+R	2006	0,56	1,84	
Liczba wynalazków zgłoszonych do ochrony do Europejskiego Urzędu Patentowego na milion mieszkańców	2004	3,66	111,96	
Udział wyrobów wysokiej techniki w eksporcie ogółem (w %)	2006	3,11	16,67	
Liczba stałych łączy internetowych (z przepustowością co najmniej 144 Kb/s) na 100 mieszkańców	2007	6,8	18,2	
Wydatki na technologie informacyjno--telekomunikacyjne jako % PKB	2006	telekomunikacja	5,0	3,0
IT		2,6	2,7	
Odsetek mieszkańców w wieku 20-24 lat, którzy mają co najmniej średnie wykształcenie	2007	91,7	77,8	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.parl.sejm.gov.pl

Z powyższych danych wynika, że spośród wskaźników służących do oceny poziomu innowacyjności tylko w wydatkach na technologie informacyjno – telekomunikacyjne oraz odsetek mieszkańców posiadających co najmniej wykształcenie średnie przewyższamy kraje Unii Europejskiej; pozostałe wskaźniki znaczenie odbiegają od poziomu krajów UE.

Umieszczenie Polski wśród grupy krajów „doganiających” potwierdza tezę o niskim poziomie innowacyjności polskiej gospodarki na tle większości unijnych partnerów, lecz co gorsza na tle krajów transformacyjnych się (tj. Czechy, Estonia czy Słowacja). Należy jednak zauważyć, że na przestrzeni ostatnich trzech lat sumarycznych wskaźnik innowacyjności dla Polski rósł systematycznie w stosunku do średniej unijnej. Jeśli tendencja ta utrzymałaby się, to średni unijny poziom innowacyjności Polska osiągnie w nieco ponad 20 lat (patrz wykres 2).

Wykres 2. Wartość sumarycznego wskaźnika innowacyjności dla Polski na tle średniej unijnej w latach 2005 – 2007.

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Innovation Scoreboard 2007, *Comparative Analysis of Innovation Performance*, s.5.

Z przedstawionego wykresu wynika, że sumaryczny wskaźnik innowacyjności w roku 2006 wyniósł 0,23% a w kolejnych latach wykazywał tendencję wzrostową i w 2007 roku osiągnął poziom 0,24%. Najmniejszą wartość wskaźnik ten odnotował w roku 2005, bo zaledwie 0,22 punkty procentowe.

4. Zakończenie

Z powyższych danych wynika, że spośród wskaźników służących do oceny poziomu innowacyjności tylko w wydatkach na technologie informacyjno – telekomunikacyjne oraz odsetek mieszkańców posiadających co najmniej wykształcenie średnie, Polska przewyższa kraje Unii Europejskiej; pozostałe wskaźniki znaczenie odbiegają od poziomu krajów UE.

Umieszczenie Polski wśród grupy krajów „doganiających” potwierdza tezę o niskim poziomie innowacyjności polskiej gospodarki na tle większości unijnych partnerów, lecz co gorsza na tle krajów transformacyjnych się (tj. Czechy, Estonia czy Słowacja). Należy jednak zauważyć, że na przestrzeni ostatnich trzech lat sumarycznych wskaźnik innowacyjności dla Polski rósł systematycznie w stosunku do średniej unijnej. Jeśli tendencja ta utrzymałaby się, to średni unijny poziom innowacyjności Polska osiągnie w nieco ponad 20 lat.

Bibliografia:

1. Markiewicz J., *Aktywność innowacyjna Polski na tle krajów Unii Europejskiej i świata*, ZN USz nr 480, ekonomiczne problemy usług, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007, s. 79.
2. Ministerstwo Gospodarki, *Kierunki zwiększania innowacyjności gospodarki na lata 2007-2013*, Warszawa 2006.

Kontakt

Czestochowa University of Technology
Faculty of Management
42-200 Częstochowa
ul. Armii Krajowej 19 B
Poland

Ing. Martin Grančay

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PRÁVNA ÚPRAVA EKONOMICKEJ DIMENZIE MEDZINÁRODNÉHO CIVILNÉHO LETECTVA VO SVETE A NA SLOVENSKU¹

martin.grancay@euba.sk

Abstrakt

Právna úprava medzinárodnej civilnej leteckej dopravy je založená na 65 rokoch starom Chicagskom systéme reprezentovanom Dohovorom o medzinárodnom civilnom letectve. Poskytovanie pravidelných leteckých služieb je v článku 6 Dohovoru ponechané na vzájomnú dohodu štátov. Základným dokumentom upravujúcim ekonomickú dimenziu leteckých vzťahov sú preto bilaterálne letecké dohody medzi štátmi. Tieto obsahujú pravidlá dezinácie, cenotvorby, kapacitné a frekvenčné obmedzenia a upravujú poskytovanie slobôd vzduchu. Ich typológia hraničí od plne liberálnych po plne protekcionistické. Ekonomická dimenzia poskytovania leteckých dopravných služieb teda vždy závisí na konkrétnej bilaterálnej dohode.

Kľúčové slová: civilná letecká doprava, bilaterálne letecké dohody, Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve, slobody vzduchu

Abstract

The international civil aviation system is based on the 65-year-old Convention on International Civil Aviation adopted in Chicago in 1944. In Article 6 it states that rules for operation of scheduled air services between countries are based on a mutual agreement between those countries. Therefore, bilateral air service agreements are the core of international aviation relations. They set designation rules, capacity and frequency limits, impose rules on pricing and grant freedoms of the air. Their nature ranges from very liberal to completely protectionist. Thus, the economic dimension of international aviation relations between two countries depends entirely on the terms of their mutual air service agreement.

Key words: civil air transport, air service agreements, Convention on International Civil Aviation, freedoms of the air

1. Úvod

Letecká doprava je jedným z najdôležitejších odvetví súčasnej globalizovanej ekonomiky. Umožňuje osobné kontakty ľudí z rôznych kultúr. Do dvadsiatich štyroch hodín je schopná prepraviť čokoľvek a kohokoľvek medzi dvomi ľubovoľnými miestami na Zemi. Je jediným spôsobom prepravy rýchlokaziteľných tovarov na dlhé vzdialenosti. Je tiež

---

¹Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia výskumu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov – e. č. 2319206 Právo medzinárodných ekonomických vzťahov a slovenská legislatíva.

preferovaným spôsobom prepravy pre sofistikované statky s vysokou hodnotou. Letecká doprava teda zrýchľuje globalizáciu. Sama je pritom jej produktom.

Prezentovaný článok podáva syntetický prehľad súčasnej právnej úpravy ekonomickej dimenzie medzinárodného civilného letectva. Nasledujúca časť analyzuje Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve ako základný právny dokument stanovujúci zásady fungovania medzinárodných leteckých vzťahov. Tretia časť sa zaoberá bilaterálnymi leteckými dohodami – ich významom, obsahom a typológiou. Štvrtá podkapitola skúma slobody vzduchu ako jedinečný inštitút úpravy obchodno-prevádzkových vzťahov v leteckej doprave. Po piatej časti, ktorá aplikuje problematiku na podmienky Slovenskej republiky, nasleduje stručný záver.

2. Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve

Medzinárodná civilná letecká doprava sa dnes riadi princípmi, ktoré boli prijaté na konferencii v americkom Chicagu už v decembri 1944. Tieto princípy sú často kritizované ako málo ambiciózne a zastarané, dodnes ale neprebehol žiaden pokus o ich reformu. Dôvodom je predovšetkým povaha odvetvia leteckej dopravy, ktorému väčšina štátov sveta prikladá strategický vojenský význam. Nezanedbateľná je aj jej úloha v hospodárstve štátov.

Pred koncom druhej svetovej vojny pozvala vláda Spojených štátov amerických do Chicaga zástupcov viac ako 50 krajín s účelom vytvoriť multilaterálny systém civilnej leteckej dopravy založený na báze vzájomnej spolupráce účastníkov. Predstava americkej strany spočívala vo vytvorení plne liberalizovaného systému, kde „každý signatár by všetkým ostatným signatárom udelil právo voľného prístupu do svojho vzdušného priestoru a na letiská v ňom.“² To by znamenalo, že akákoľvek letecká spoločnosť s platnou licenciou by mohla prevádzkovať pravidelné letecké služby medzi akýmikoľvek dvomi miestami v rámci zúčastnených štátov. Ak by tento návrh bol prešiel, letecká doprava by predbehla éru liberalizácie iných dopravných odvetví o 30-40 rokov. Pre nesúhlas Veľkej Británie a niektorých iných krajín ale rokovania o uvedenom pláne stroskotali. Odporcovia amerického návrhu sa obávali ničujúcich dopadov takto organizovaného systému medzinárodného civilného letectva pre svoje vlastné sektory leteckých služieb. Infraštruktúra a letecké flotily európskych krajín boli v dôsledku druhej svetovej vojny vážne poškodené alebo úplne zničené. Naopak, tým, že vojna sa vyhla severoamerickému kontinentu, letecké odvetvie USA bolo na dobrej úrovni, plne pripravené na ďalší rozvoj. Táto rozdielna pozícia amerických a európskych aerolínií v 40. rokoch bola hlavným dôvodom zamietnutia americkej myšlienky. Liberalizácia medzinárodnej civilnej leteckej dopravy za uvedených podmienok by bola jednoznačne nevýhodná pre európske aerolínie, a existovala (odôvodnená) obava, že americké aerolínie by vďaka liberalizácii na dlhé obdobie získali dominantné postavenie na svetovom trhu. Európske štáty nutne potrebovali vybudovať konkurencieschopnosť svojho sektoru leteckých služieb – mali preto záujem na čo najvyššom stupni protekcionizmu.

Pravidlá, ktoré boli prijaté Chicagskou konferenciou, majú formu ***Dohovoru o medzinárodnom civilnom letectve*** (DMCL). Stanovujú základné princípy organizácie systému medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Z hľadiska ekonomickej dimenzie leteckých vzťahov zahŕňa DMCL tieto najdôležitejšie body:

Článok 1: Každý štát má plnú suverenitu nad svojím vzdušným priestorom.

---

² BUTTON, K. – TAYLOR, S.: International Air Transportation and Economic Development, 2000, s. 210.

Článok 5: Nepravidelná letecká doprava je vykonávaná voľne, a to aj bez predchádzajúceho ohlásenia.

Článok 6: Pravidelná letecká doprava medzi dvomi štátmi je vykonávaná na základe vzájomnej dohody týchto štátov.

Dôsledkom odlišných stanovísk USA a európskych štátov ohľadom liberalizácie pravidelnej leteckej dopravy je hlavne článok 6. Pravidelné letecké služby sa na jeho základe dodnes riadia bilaterálnymi dohodami medzi štátmi (Air Service Agreements – ASA). Tieto nadobúdajú širokú paletu druhov od úplne protekcionistických až po úplne liberálne.³ Bližšie je im venovaná časť 3 tohto článku.

Na Chicagskej konferencii boli popri DMCL podpísané ďalšie dva významné dokumenty: **Dohoda o tranzite medzinárodných leteckých služieb** a **Medzinárodná dohoda o leteckej doprave**. Zaoberajú sa problematikou slobôd vzduchu. Dohoda o tranzite medzinárodných leteckých služieb predstavuje záväzok signatárskych štátov navzájom si udeliť právo preletu a právo technického pristátia (t.j. prvé dve slobody vzduchu). Dodnes ju podpísalo 129 štátov sveta, vrátane Slovenskej republiky.⁴ Medzinárodná dohoda o leteckej doprave zahŕňa okrem prvých dvoch slobôd aj právo na prevádzkovanie pravidelných leteckých služieb medzi signatárskymi krajinami s možnosťou ich pokračovania do tretej krajiny. Má 11 signatárov: Bolívia, Burundi, El Salvador, Etiópia, Grécko, Holandsko, Honduras, Libéria, Kostarika, Paraguaj a Turecko. Vzhľadom na nízky podiel signatárov tejto dohody na svetových leteckých prepravných výkonoch (s výnimkou Holandska, Turecka a v poslednom období aj Etiópie) je jej význam marginálny. Navyiac, od r. 1968 k nej nepristúpil žiaden nový štát.⁵

Na konferencii v Chicagu bola dosiahnutá dohoda o zriadení **Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo (ICAO, čl. 43-66 DMCL)**. ICAO je začlenená v systéme Organizácie spojených národov ako špecializovaná organizácia zameraná na otázky leteckej dopravy. Dnes má 190 členských štátov a sleduje 5 základných cieľov:

- bezpečnosť letovej prevádzky (*safety* aj *security*),
- ochrana životného prostredia,
- efektivita,
- kontinuita,
- vláda práva.

Popri ICAO existuje množstvo vládnych i mimovládnych, regionálnych i celosvetových medzinárodných organizácií zaoberajúcich sa rôznymi otázkami medzinárodného civilného letectva. Prehľad najdôležitejších z nich je uvedený v tabuľke 1.

---

³ Dohovoru o medzinárodnom civilnom letectve sa často vyčíta, že je dôvodom protekcionizmu v pravidelnej leteckej doprave. Tento argument je ale scestný. Ako je implicitne uvedené v článku 6, pravidlá pre prevádzkovanie pravidelnej leteckej dopravy medzi štátmi určuje bilaterálna dohoda medzi týmito štátmi. Jej obsah môže pritom byť tak liberálny ako aj protekcionistický.

⁴ Zoznam signatárskych štátov je uverejnený na stránke ICAO: <http://www.icao.int/icao/en/leb/transit.pdf>.

⁵ Pozri <http://www.icao.int/icao/en/leb/transport.pdf>.

Tabuľka 1: Vybrané medzinárodné organizácie v leteckej doprave

Skratka	Organizácia	Typ
ICAO	Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo	V G
IATA	Medzinárodné združenie leteckých dopravcov	MG
ECAC	Európska konferencia pre civilné letectvo	VR
ACI	Medzinárodná rada letísk	MG
AEA	Združenie európskych aerolínií	MR
ATA	Združenie leteckých dopravcov (USA)	MR
ELFAA	Združenie európskych nízkonákladových dopravcov	MR
AAPA	Združenie leteckých dopravcov Ázie a Pacifiku	MR

Legenda: V – vládna, M – mimovládna, G – globálna, R – regionálna. *Vlastné spracovanie.*

Z hľadiska tvorby medzinárodného práva je najvýznamnejšou organizáciou ICAO. Druhým najdôležitejším aktérom sa po vzniku Spoločného európskeho neba stala Európska únia.

Popri Dohovore o medzinárodnom civilnom letectve existuje množstvo iných právnych dokumentov, ktoré upravujú jednotlivé oblasti medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Väčšina z nich bola prijatá v rámci ICAO. Najdôležitejšie právne dokumenty z hľadiska obchodno-prevádzkových vzťahov sú uvedené v tabuľke 2.⁶

Tabuľka 2: Vybrané dohovory upravujúce medzinárodné civilné letecké vzťahy

Právny dokument	Rok	Oblasť úpravy
Varšavský dohovor	1929	Zodpovednosť leteckého dopravcu za škody
Ženevský dohovor	1948	Medzinárodné uznávanie práv k lietadlám
Rímsky dohovor	1952	Zodpovednosť za škody spôsobené osobám na zemi
Tokijský dohovor	1963	Trestné činy páchané na palube lietadiel
Haagsky dohovor	1970	Protiprávne zmocnenie sa lietadiel
Montrealský dohovor	1999	Zodpovednosť leteckého dopravcu za škody

Spracované podľa: Pruša, J. a kol.: Svet leteckej dopravy, 2008, s.45-49.

3. Bilaterálne letecké dohody⁷

Základným nástrojom organizácie pravidelnej leteckej dopravy medzi štátmi sú bilaterálne letecké dohody (ASAs). Sú založené na princípe reciprocity, t.j. „na rovnnej výmene práv medzi krajinami s rôznym trhovým potenciálom, rôznymi geografickými

⁶ Kompletný zoznam je k dispozícii na stránke ICAO: <http://www.icao.int/cgi/airlaw.pl>.

⁷ Pozri tiež GRANČAY, M.: Ekonomicko-právna organizácia civilnej leteckej dopravy, 2009.

podmienkami, odlišnými hospodárskymi záujmami a odlišnou silou aerolínií.“⁸ Stanovujú pravidlá pre obchodnú dimenziu leteckých vzťahov medzi danými dvomi krajinami. Štáty pri negociácii ASAs vychádzajú zo vzorovej zmluvy ICAO, svojej vlastnej všeobecnej šablóny alebo bod po bode dojednávajú úplne samostatnú zmluvu.

Obsah ASAs možno rozdeliť do nasledovných piatich prvkov:

- *Prístup k trhu*

- a) Geografická dezignácia: ASAs geograficky, resp. explicitným menovaním vymedzujú body prístupné pre využitie v leteckej doprave medzi danými dvomi krajinami. Môžu povoľovať vykonávanie leteckých služieb medzi akýmkoľvek letiskom v krajine A a akýmkoľvek letiskom v krajine B, resp. môžu obmedziť leteckú dopravu iba na presne menované letiská alebo letecké spojenia. Napr. zmluva Bermuda II. medzi USA a Veľkou Britániou neumožňovala prevádzkovať priame lety z londýnskeho Heathrowu do Atlanty, Houstonu alebo Las Vegas. Ako východiskové letisko musel byť vždy použitý Londýn-Gatwick.
  - b) Dezignácia aerolínií: ASAs tiež obsahujú pravidlá dezignácie, t.j. stanovujú počet povolených aerolínií z každej strany. Dezignácia môže byť jednoduchá (jeden letecký prepravca z každej strany), dvojité alebo neobmedzená. Pri dodržaní pravidiel dezignácie, výber národných prepravcov je v plnej kompetencii každého štátu. Takmer všetky ASAs tiež obsahujú národnostnú klauzulu, ktorá určuje, že dezignované aerolínie musia byť „v podstatnej miere vlastnené a efektívne kontrolované“ fyzickými a právnickými osobami dezignujúcej krajiny. To zamedzuje prístupu zahraničných aerolínií na bilaterálny trh medzi danými dvomi krajinami.
- *Udelenie slobôd vzduchu* – Prepravné práva sa udeľujú prostredníctvom tzv. slobôd vzduchu. Krajiny s vzájomne poskytnutou prvou a druhou slobodou nemajú medzi sebou žiadnu pravidelnú leteckú dopravu a obmedzujú sa iba na povolenie preletu a technických pristátí. Až udelenie tretej a štvrtej slobody znamená možnosť vykonávať priame letecké služby medzi danými krajinami. Ďalšie slobody vzduchu zapájajú do prepravy rôzne kombinácie pristátí v tretích krajinách, prípadne udeľujú právo kabotáže. Slobody vzduchu sú podrobne vysvetlené v časti 4.
  - *Kapacitné pravidlá* – Kapacitné pravidlá stanovujú limity pre frekvenciu letov alebo počet pasažierov prepravených jednotlivými aerolíniami.
  - *Pravidlá cenotvorby* – Tarify medzinárodných leteckých služieb boli pôvodne určované organizáciou IATA. Ďalšou možnosťou je ich voľné stanovenie samotnými aerolíniami, pričom štáty si v ASAs často rezervujú právo ich odmietnuť. Najpoužívanejšími sú systémy dvojitého schválenia (tarifu musia schváliť príslušné orgány oboch štátov) a dvojitého odmietnutia (tarifa je neplatná, iba ak s ňou nesúhlasia oba štáty).
  - *Ostatné obchodné pravidlá* – Bilaterálne letecké dohody upravujú aj niektoré iné obchodné podmienky prevádzkovania leteckých služieb medzi danými dvomi štátmi. Ide napríklad o aliančnú spoluprácu, letiskový handling, používanie globálnych rezervačných systémov, repatriáciu ziskov, pravidlá pre vzájomnú výmenu štatistických informácií a pod.

---

⁸ ZHANG, A. – ZHANG, Y.: Issues on Liberalization of Air Cargo Services in International Aviation, 2002, s. 277.

Dojednané podmienky bilaterálnych leteckých dohôd odrážajú ekonomicko-politickú realitu štátov a ich prístup k zásadám zahraničnoobchodnej politiky. Ako vo všetkých ostatných sektoroch hospodárstva, aj tu je možné uplatňovať liberálny alebo protekcionistický prístup so všetkými k nim patriacimi dôsledkami, ako napr. efekty vytvárania a odvracania obchodu. Zvolený prístup je tak determinantom, či sa daný trh stane monopolistickým, oligopolistickým alebo na ňom budú vládnuť intenzívne konkurenčné sily.

Nasledujúca tabuľka predstavuje komparáciu základných črt protekcionistických a liberálnych bilaterálnych leteckých dohôd.

Tabuľka 3: Porovnanie protekcionistických a liberálnych ASAs

	PROTEKCIONISTICKÉ ASAs	LIBERALNE ASAs
<i>Prístup k trhu</i>	Presné vymedzenie vstupných letísk a povolených leteckých spojení Jednoduchá dezignácia aerolínií Národnostná klauzula	Možnosť lietania medzi akýmikoľvek bodmi v daných krajinách Neobmedzená dezignácia aerolínií Možné odstránenie národnostnej klauzuly inou formuláciou, napr. princípom hlavného miesta podnikania
<i>Slobody vzduchu</i>	Udelenie iba 1.-4. slobody vzduchu, príp. veľmi obmedzenej piatej	Udelenie 1.-5. slobody vzduchu, resp. aj ďalších slobôd vzduchu
<i>Kapacita</i>	Stanovené kapacitné limity zväčša na základe delenia v pomere 50:50	Žiadne kapacitné limity
<i>Cenotvorba</i>	Dvojitý súhlas Preferovanie taríf IATA	Vofná cenotvorba

Prameň: vlastné spracovanie.

Uvedená tabuľka prináša zjednodušený pohľad na základné odlišnosti medzi protekcionistickými a liberálnymi ASAs. V skutočnosti existuje mnoho variácií a de facto každá bilaterálna letecká dohoda je jedinečná. R. Doganis rozlišuje niekoľko základných typov ASAs: predeterminačný typ, bermudský typ, typ „otvorený trh“ a typ „otvorené nebo“.⁹ Prvé dva varianty sa súhrnne dajú označiť za tradičné protekcionistické bilaterálne letecké dohody a aj dnes tvoria v leteckom svete väčšinu. Bermudský typ je odvodený od dohody Bermuda I., ktorá bola uzatvorená v r. 1946 medzi Veľkou Britániou a Spojenými štátmi a stala sa vzorom pre ASAs na celom svete. Letecké dohody typu „otvorený trh“ zaviedla americká vláda v rámci zmien v americkom civilnom letectve v r. 1978. Ide o krok smerom k liberalizácii. Rozširuje sa udeľovanie piatej slobody, zavádza neobmedzená dezignácia aerolínií, rušia kapacitné a frekvenčné limity, a v oblasti cenotvorby sa zavádza procedúra dvojitého nesúhlasu. Dohody typu „otvorené nebo“ vznikli rovnako z iniciatívy USA v r. 1992 podpisom prvej z nich s Holandskom. Vo všeobecnosti nadväzujú na „otvorený trh“ a predstavujú vyšší stupeň liberalizácie. K ich hlavnej charakteristike patrí vzájomné

⁹ (orig. Predetermination type, Bermuda type, Open Market, Open Skies) DOGANIS, R: The Airline Business, 2006, 2. kap.

otvorenie všetkých letísk, plné udelenie piatej slobody vzduchu a voľná cenotvorba. USA má v súčasnosti uzatvorených okolo 100 dohôd o otvorenom nebi. Tento model existuje aj v niektorých bilaterálnych ASAs iných štátov.

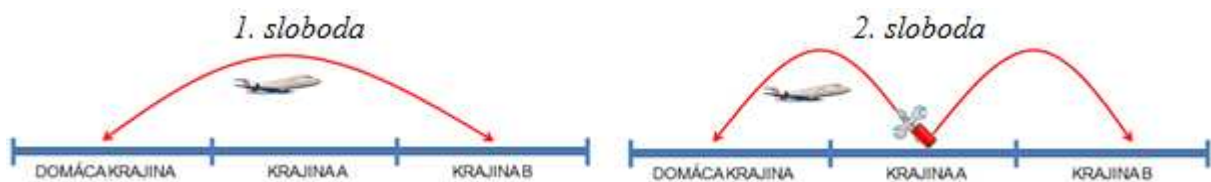
V marci 2008 vstúpila do platnosti Dohoda o otvorenom nebi medzi USA a EÚ, ktorá predstavuje kvalitatívne nový typ ASA. Nakoľko EÚ má 27 členov, ide o multilaterálnu dohodu. Dosahuje vysoký stupeň liberalizácie a udeľuje aerolíniám oboch strán 7 slobôd vzduchu. 30. marca 2009 bola podpísaná podobná dohoda medzi EÚ a Kanadou.

4. Slobody vzduchu

Slobody vzduchu sú štandardizovaným súborom práv, ktoré riadia komerčnú dimenziu medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Poskytujú si ich štáty medzi sebou navzájom v rámci bilaterálnych leteckých dohôd, pričom čím väčší počet práv si udelia, tým liberálnejšie sú letecké vzťahy medzi nimi. Existuje päť základných a štyri odvodené slobody vzduchu. Prvých päť slobôd bolo definovaných na Chicagskej konferencii v r. 1944. Zvyšné štyri slobody sa vyvinuli neskôr ako kombinácie prvých piatich.

1. sloboda: Právo preletu cez vzdušný priestor krajiny na ceste do bodu v inej krajine.

2. sloboda: Právo pristátia v krajine na technické účely. Ako príklad možno uviesť dotankovanie paliva.

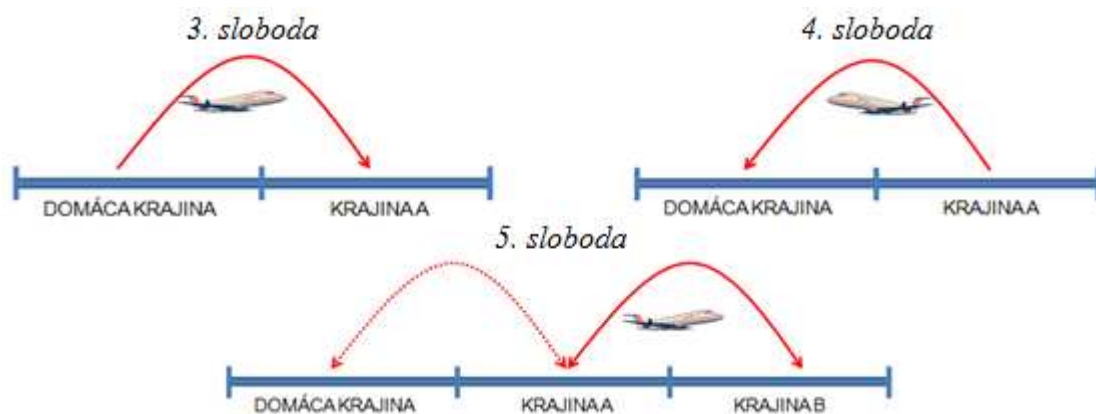
Prvá a druhá sloboda sa označujú aj ako technické slobody. Sú súčasťou multilaterálnej Dohody o tranzite medzinárodných leteckých služieb, ktorú dodnes podpísalo 129 štátov.

3. sloboda: Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu z vlastnej krajiny do druhého štátu.

4. sloboda: Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu z druhého štátu do vlastnej krajiny. Ide teda o komplementárnu slobodu k tretej slobode.

5. sloboda: Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu z vlastnej krajiny do druhého štátu, a následne do tretieho štátu, pričom existuje možnosť výstupu a nástupu v druhom štáte. Ide de facto o kombináciu tretej a štvrtej slobody poskytovaných dvomi cudzími krajinami.

Tretia, štvrtá a piata sloboda sú základnými ekonomickými slobodami v leteckej doprave. Vo väčšine prípadov si ich štáty udeľujú na základe bilaterálnych leteckých zmlúv, v ktorých sa uvádzajú konkrétne detaily. Existujú ale aj prípady multilaterálnych zmlúv (EÚ, ASEAN). Špeciálnym prípadom je Medzinárodná dohoda o leteckej doprave, ktorú podpísalo 11 štátov.

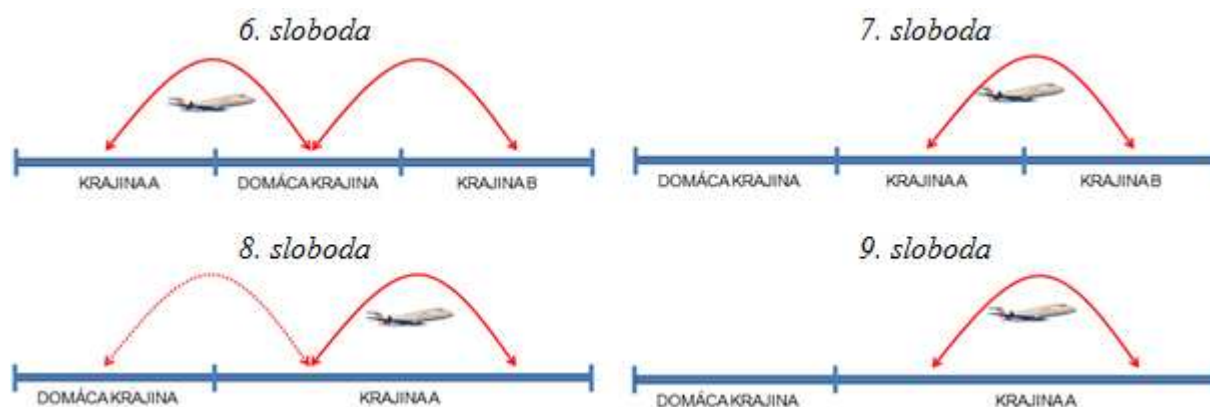
Nasledujúce štyri slobody sú slobodami odvodenými. Vznikli na základe praktických skúseností a potrieb civilnej leteckej prepravy.

6. sloboda: Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu medzi dvomi cudzími krajinami s medzipristátím vo vlastnej krajine.

7. sloboda: Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu na samostatnej linke medzi dvomi cudzími krajinami.

8. sloboda: Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu na vnútroštátnej linke cudzej krajiny, pričom táto je súčasťou dlhšej medzinárodnej linky východzej z alebo smerujúcej do domácej krajiny dopravcu.

9. sloboda (voľná kabotáž): Právo prepravovať pasažierov, cargo a poštu na samostatnej vnútroštátnej linke cudzej krajiny. Ide o najvyšší stupeň liberalizácie v leteckej doprave. V súčasnosti plnohodnotne existuje iba v rámci leteckého trhu Európskej únie, na vnútorných linkách Austrálie a Nového Zélandu.

5. Právna úprava na Slovensku

Slovensko ako členský štát Európskej únie je súčasťou spoločného leteckého trhu EÚ. Vzťahujú sa naň preto všetky princípy spoločnej dopravnej politiky EÚ a všetky právne akty platné pre spoločný letecký trh. Uzatváranie bilaterálnych leteckých dohôd patrí do výlučnej

kompetencie každého štátu. Aj v rámci EÚ je každý štát zodpovedný za uzatváranie vlastných ASAs. Podmienkou je, aby boli v súlade s princípmi EÚ – to konkrétne znamená, že v oblasti dezignácie aerolínií Slovensko nemôže uzatvárať zmluvy, ktoré udeľujú určité práva iba leteckým dopravcom so sídlom na území SR, ale všetkým leteckým dopravcom so sídlom na území EÚ.

Najdôležitejšími dvomi dohodami, ktoré boli vyjednané na celoúinijnej úrovni, sú Dohoda o otvorenom nebi medzi USA a EÚ a Dohoda o leteckej doprave medzi Kanadou a EÚ. Obe z nich sa vzťahujú aj na Slovensko.

V rámci vnútroštátnej legislatívy je najdôležitejším právnym dokumentom v Slovenskej republike Zákon č. 143/1998 Z.z. o civilnom letectve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, konkrétne 575/2001 Z.z., 37/2002 Z.z., 136/2004 Z.z., 544/2004 Z.z., 479/2005 Z.z. a 11/2006 Z.z. Príslušným ústredným orgánom štátnej správy je Ministerstvo dopravy, pôšt a telekomunikácií a špecializovaným orgánom Letecký úrad SR.

6. Záver

Právna úprava ekonomickej dimenzie medzinárodného civilného letectva je špecifická z dvoch hľadísk: na jednej strane sa riadi 65 rokov starým Dohovorom o medzinárodnom civilnom letectve; na druhej strane tento článkom 6 prenecháva konkrétne ustanovenia o pravidelných leteckých službách medzi danými krajinami na vzájomnú dohodu medzi týmito krajinami. Každá krajina, ktorá má záujem o prevádzku pravidelných leteckých služieb, musí mať podpísanú bilaterálnu leteckú dohodu s každou krajinou, s ktorou chce vstúpiť do pravidelných leteckých vzťahov. Bilaterálne letecké dohody môžu pritom nadobúdať širokú škálu podôb od liberálnych až po úplne protekcionistické. Rozhodnutie záleží vždy na rokovaniach konkrétnych dvoch štátov. Tak vznikol komplikovaný systém niekoľkých tisíc bilaterálnych leteckých dohôd na kvalitatívne rozličných úrovniach.

Do budúcnosti možno odporučiť zjednodušenie medzinárodnoprávnej úpravy obchodno-prevádzkových podmienok v medzinárodnej civilnej leteckej doprave. To sa dosiaľ najúspešnejšie darí Európskej únii vďaka projektu Spoločného európskeho neba a Dohodám o otvorenom nebi s USA a Kanadou.

Navrhujeme, aby sa po viac ako 65 rokoch od Chicaga konala nová konferencia, ktorá by prepracovala Dohovor o medzinárodnom civilnom letectve tak, aby bol v súlade s novou situáciou vo svetovom hospodárstve. DMCL nie je zlý dokument, a navrhujeme ho preto zachovať. Je však žiaduce vypracovať novú právnu úpravu, ktorú budú na dobrovoľnej báze môcť prevziať krajiny s liberálnejším pohľadom na problematiku medzinárodného civilného letectva. Zdá sa, že Európska únia, Kanada, Austrália a Nový Zéland by sa mohli stať lídrami tohto úsilia.

Použitá literatúra:

1. BARRETT, S.: *Deregulation and the Airline Business in Europe*. Abingdon: Routledge, 2009. 187 s. ISBN 978-0-415-44722-5.
2. Brattle Group: *The Economic Impact of an EU-US Open Aviation Area*. Londýn: The Brattle Group, 2002. 165 s.

3. BUTTON, K – TAYLOR, S.: International Air Transportation and Economic Development. In: *Journal of Air Transport Management*, 2000, Vol. 6, s. 209-222.
4. DOGANIS, R.: *Flying off Course*. 3. vyd. Abingdon: Routledge, 2007. 349 s. ISBN 978-0-415-21324-0.
5. DOGANIS, R.: *The Airline Business*. 2. vyd. Abingdon: Routledge, 2006. 307 s. ISBN 978-0-415-34615-3.
6. GRANČAY, M.: *Ekonomicko-právna organizácia civilnej leteckej dopravy*. In: *Príležitosti mladé generace v oblasti vědy, výskumu a inovací: sborník - III. mezinárodní vědecká studentská konference*. Kroměříž: Evropský polytechnický institut, 2009. ISBN 978-80-7314-172-1, s. 45-50.
7. PRUŠA, J. a kol.: *Svet leteckej dopravy*. Praha: Galileo CEE ČR, 2008. 321 s. ISBN 978-80-8073-938-6.
8. ROBYN, D. – REITZES, J. – MOSELLE, B.: Beyond Open Skies: The Economic Impact of US-EU Open Aviation Area. In: *Deep Integration*. Brusel: CEPS, 2005. S. 50-73. ISBN 978-0976643418.
9. ZHANG, A. – ZHANG, Y.: Issues on Liberalization of Air Cargo Services in International Aviation. In: *Journal of Air Transport Management*, 2002, Vol. 8, s. 275-287.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

PhDr. Peter Greguš, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**PROBLÉM TZV. „ÁZIJSKÉHO VÝROBNÉHO SPÔSOBU“
V MARXOVEJ A ENGELSOVEJ KONCEPCII HISTORICKÉHO
PROCESU A „AZIATSKÝ MARXIZMUS“¹**

gregus@euba.sk

Abstrakt

K.Marx a F.Engels požíli pri riešení problému periodizácie svetových dejín aj pojem „ázijský spôsob výroby“. Okolo požitia tohto pojmu ešte na začiatku 20.storočia vypukol spor medzi Leninom a Plechanovom. Neskôr bolo používanie tohto termínu za Stalina zakázané. Existuje problém tzv.ázijského marxizmu, ku ktorému by patril stalinizmus, maoizmus a severokórejská ideológia čučche.

Kľúčové slová: Marxizmus, stalinizmus, maoizmus, čučche, aziatský marxizmus, ázijský spôsob výroby

Abstract

When K.Marx a F.Engels tackled a problem of the periodicity of the world history used the term „asiatic mode of the production“. About that term on the begining of 20-th century began the contest between Lenin and Plekhanov. In the period od Stalin´s dominance was the using of that term prohibited. Exist the problem of asiatic marxism, where apertain stalinism, maoism and North Korean ideology zhuzhe.

Key words: Marxism, Stalinism, Maoism. Zuzhe, asiatic marxism, Asitic mode of production

Pojem ázijský výrobný spôsob použil Karol Marx po prvý raz v roku 1859 v predslove textu Ku kritike politickej ekonómie. Napísal, že „Vcelku možno ázijský, antický, feudálny a moderný buržoázny spôsob výroby označiť za progresívne epochy ekonomickej spoločenskej formácie“. V Komunistickom manifeste z roku 1848 Marx s Engelsom píše: „Dejiny všetkých doterajších spoločností sú dejinami triednych bojov“. F. Engels v poznámke k anglickému vydaniu z roku 1888 a k nemeckému vydaniu z roku 1890 upresňuje: „Totiž, aby sme boli presní, *písomne* zachované dejiny. Roku 1847 bola predhistória spoločnosti, organizácia spoločnosti, ktorá predchádzala všetkým písaným dejinám, ešte takmer úplne neznáma“. V tejto súvislosti sa F.Engels odvoláva na svoju prácu Pôvod rodiny súkromného vlastníctva a štátu.

---

¹ Štúdia bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0408/08 – Medzinárodná migrácia v európskom kontexte.

Svetové dejiny sa delia na tieto základné etapy: pravek, starovek, stredovek a novovek. Za starovek možno označiť to historické obdobie, keď už existujú písomné záznamy. F.Engels v práci Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu stotožňuje pravek ľudstva s prvotnopospolnou spoločnosťou, ktorú charakterizuje ako beztriednu. Hovorí o dvoch stupňoch: divožstve a barbarstve, kde prechod k civilizácii znamená prechod k spoločnosti rozdelenej na triedy. Treba však zdôrazniť, že keď F.Engels písal o prechode z beztriednej spoločnosti k triedne antagonistickej spomína staroveké Grécko, Rím a vznik štátu u Nemcov, no nespomína vývoj ázijských civilizácií či starovekého Egypta. Zjavil sa názor, akoby táto Engelsova práca, ktorú bol napísal na Marxov podnet, znamenala, že Marx a Engels sa vzdali koncepcie ázijského výrobného spôsobu, no takéto výslovné zrieknutie sa tohto pojmu v ich prácach nemožno nájsť.

Ak by sme mali pojem „ázijský výrobný spôsob“ dať do súvisu s Engelsovou prácou Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu, ide o najstaršie civilizácie, ktoré boli pred antickým Gréckom a Rímom, ako bola sumerská, egyptská, protoindická či čínska. Významné znaky, ktorými sa tento výrobný spôsob odlišuje od antického alebo feudálneho spôsobu nachádzame u Marxa a Engelsa v ich korešpondencii od 50.rokov 19.storočia, v Marxových článkoch o Indii, v Kapitále a tiež v Marxových rukopisoch Grundrisse, ktoré boli vydané až v roku 1939.

Išlo tu o nasledujúce najvýznamnejšie znaky. Bola to jednak závislosť poľnohospodárskej výroby na vodných a klimatických podmienkach (napríklad išlo o údolia ázijských veľtokov ako bol Níl, Eufkrat, Ganga či Žltá rieka). Z toho vyplývala nevyhnutnosť rozsiahlych zavlažovacích, odvodňovacích či regulačných prác. Tie si vyžadovali silnú ústrednú moc. Poľnohospodárska pôda formálne patrila držiteľovi centrálnej moci, no fakticky bola v držbe veľkého množstva roľníckych občin. Ústrednú moc možno označiť ako orientálnu despociu, panovník mal v rukách nielen všetku moc, ale bol považovaný za božskú bytosť či samotné božstvo.

Hoci neexistovalo súkromné vlastníctvo pôdy, príslušníkov občin vykorisťovala vrstva náboženských, vojenských či politických hodnostárov, ktorí boli úzko spojený s despotickou mocou, no ich spôsob vykorisťovania sa líšil od vykorisťovania vo feudálnej spoločnosti. V ázijskom výrobnom spôsobe bolo hlavným triednym antagonizmom protirečenie medzi masou roľníckeho obyvateľstva v občinách a aparátom despotickej moci. V antickom výrobnom spôsobe to malo byť protirečenie medzi otrokármi a otrokmi. Otroci sa v ázijskom výrobnom spôsobe síce tiež vyskytovali, ale v nevelkom počte, najčastejšie to boli vojenský zajatci.

Marx zdôrazňoval mimoriadnu zotrvačnosť ázijského výrobného spôsobu, nehybnosťou, ktorá mohla trvať stáročia až tisícročia. Túto zotrvačnosť mala predovšetkým podmieňovať sebestačnosť roľníckych občin, ktoré kombinovali výrobnú činnosť v poľnohospodárstve s primitívnymi remeslami, ktoré spracovávali produkty poľnohospodárstva.

Z pokračovateľov Marxa a Engelsa pojem „ázijský výrobný spôsob“ používal K.Kautsky, no tejto problematike nevenoval osobitnú pozornosť. Túto koncepciu „ázijského výrobného spôsobu“ sa snažil rozvinúť priekopník marxizmu v Rusku G.V.Plechanov. Upozornil, že logika vývoja antického výrobného spôsobu viedla k feudalizmu a kapitalizmu, no logika vývoja Číny alebo starovekého Egypta vôbec neviedli k vzniku antického výrobného spôsobu. Do sporu s V.I.Leninom sa Plechanov dostal kvôli tvrdeniu, že ázijský výrobný spôsob sa vzťahoval na Rusko. V tejto súvislosti je treba pripomenúť, že Rusko sa od XIII. do XV. storočia nachádzalo pod mongolsko-tatárskym jarmom, čo sa potom muselo

prejaviť na jeho ďalšom historickom vývoji. V roku 1892 Plechanov napísal, že ruská roľnícka občina bola vytvorená politikou štátu, svojho času bola pôda v individuálnej držbe roľníkov, no rozvojom čisto východného despotizmu cárov, roľníci pripútaní k pôde stratili na ňu svoje odveké právo a pôdu už nebola považovaná za roľnícku, ale štátnu, presnejšie povedané cárovu. Plechanov napríklad videl analógiu medzi cárskym Ruskom a spoločnosťou starovekého Egypta. Keď sa Plechanov oboznámil s V.I.Leninom, dostali sa v tejto otázke do sporu, no konečnú podobu o vzťahu pojmu „ázijský spôsob výroby“ k ruskej spoločnosti mal Plechanov dať až vtedy, keď sa ruskí sociálni demokrati rozpadli na znepríatelené frakcie menševikov a boľševikov.

V prácach V.I.Lenina niet o pojme „ázijský výrobný spôsob“ zmienka, ktorá by pochádzala od neho samotného. Keď na VI.zjazde ruskej sociálnodemokratickej strany Lenin oponoval Plechanovovi v otázke ázijského výrobného spôsobu, išlo o to, že sa tento pojem nevzťahoval na Rusko a že v cárskom Rusku neexistovalo štátne vlastníctvo pôdy. Hlavným Leninovým argumentom bolo tvrdenie, že zrušenie nevoľníctva v roku 1861 nastolilo v Rusku kapitalistické vzťahy. Spomínali sme, že Marx zdôrazňoval mimoriadnu zotrvačnosť ázijského výrobného spôsobu. Lenže bola tu možnosť, že orientálna despocia nastolí kapitalistické výrobné vzťahy akousi revolúciou zhora. Väčšina krajín, kde existoval ázijský výrobný spôsob sa stala kolóniami západoeurópskych mocností. Ostávalo Japonsko, prípadne Rusko (ak by sme tam uznali existenciu ázijského spôsobu) a Čína. V 60.rokoch 19.storočia boli kapitalistické vzťahy v ekonomike nastolené revolúciou zhora v Rusku a Japonsku. O niečo neskôr čínsky revolucionár Sunjatsen vyhlasoval, že by si Čína mala brať príklad z Japonska, ktoré napríklad dokázalo poraziť Rusko v konflikte o vplyv na Ďaleký Východ.

Neskôr v ZSSR sa diskusia o ázijskom výrobnom spôsobe obnovia v súvislosti s hodnotením vývoja v Číne. V roku 1925 pripomenul túto koncepciu D.B.Riazanov, čo nemalo väčší ohlas. Intenzitu diskusia nadobudla v roku 1927, kde o aplikovaní koncepcie ázijského výrobného spôsobu na Čínu písal najprv americký marxista John Pepper. Neskôr sa k jeho názoru pripojili sovietski teoretici L.I.Maďjar, V.V.Lominadze a neskôr J.Varga. Táto diskusia však bola v roku 1931 zastavená administratívnym zásahom a koncepcia ázijského výrobného spôsobu sa vyhlásila za nemarxistickú. K jej dočasnej rehabilitácii došlo až po 20.zjazde KSSZ, lenže po odvolaní N.S.Chruščova bola znova táto koncepcia potláčaná. Oficiálnou sa stala koncepcia piatich spoločensko-ekonomických formácií: prvotnospoločnej, otrokárskej, feudálnej, kapitalistickej a komunistickej, ktorá sa mala vzťahovať na dejiny ako celok.

V Československu boli zastáncami koncepcie ázijského výrobného spôsobu orientalisti T.Pokora a J.Pečírka, v NDR E.Weiskopfová, v Maďarsku F.Tökei, v Taliansku autor vystupujúci pod pseudonymom Asiaticus. Prívrženci tejto koncepcie argumentovali, že táto koncepcie vysvetľovala procesy nielen v mnohých ázijských a afrických krajinách, ale aj v predkolumbovskej Amerike.

Voči prívržencom ázijského výrobného spôsobu sa predovšetkým argumentovalo, že zavádzajú akýsi „geografický determinizmus“. Lenže, možno vari popierať, že prvé civilizácie – sumerská, egyptská, protoindická a čínska, mali ten spoločný znak, že vznikli v údoliach veľkých riek ako boli Eufrat a Figris, Níl, Indus a Jang-c'ťiang? Ďalšie pretrvávanie civilizácie záviselo od rozsiahlych zavlažovacích prác, ktoré mohla zabezpečovať iba silná ústredná moc. Existovali marxistickí autori, ktorí pojem „ázijský výrobný spôsob“ nahrádzali pojmom ranná triedna spoločnosť. Hoci v týchto spoločnostiach nepochybne existovali otroci, išlo najmä o domáce otroctvo. Masová existencia otrokov bola charakteristická pre antický výrobný spôsob v starovekom Grécku a Ríme. Tento typ spoločnosti niektorými znakmi pripomínal feudalizmus, ako je rozdrobenosť a postavenie úradníkov.

Ak by sme problém formulovali inak, možno bolo chybné považovať ázijský výrobný spôsob za samostatnú formáciu, no zároveň neslobodno zabúdať, že formácie sa mohli prelínať a tak mohli vznikáť špecifické situácie, napríklad v Rímskej ríši, keď sa začal pociťovať nedostatok otrokov, vznikol tzv. kolónát, ktorý do istej miery pripomínal feudálne vzťahy, kolón bol osobne slobodný (jeho osoba nebola nikým vlastnená), mal prenajatý pozemok, no voči vlastníkovi pozemku mal povinnosť odvádzať časť úrody alebo pracovať po istý čas na jeho pozemkoch, feudalizmus pripomínalo pripútanie kolóna k pôde.

F.Engels vo svojej práci Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu, hoci nespomínal ázijské civilizácie, ukazoval, že existovalo viacero ciest premeny beztriednej spoločnosti, napríklad Germáni prešli od prvotnopospolnej spoločnosti k feudálnej v období zanikania Rímskej ríše. Svetová historický proces nebol nikdy jednotný a napríklad dodnes sa v niektorých oblastiach sveta (napríklad v amazonskej džungli) zachovali kmene na úrovni prvotnopospolnej spoločnosti, ktoré sa živia poľovníctvom a zberačstvom.

Lenže v tejto súvislosti by som chcel spomenúť pojem „azijský marxizmus“, ktorý napríklad použil slovenský filozof František Vartík, keď písal o stalinizme. Za oficiálny výklad marxistickej filozofie sa v stalinských časoch považoval brožúra O dialektickom a historickom materializme.

Lenže stalinizmus v niektorých ázijských krajinách bol východiskom pre také ideológie, ktoré už s marxizmom mali veľmi málo spoločného. Bol to jednak maoizmus v Číne. Keď vypukol ideologický spor medzi ZSSR a Čínou, niektorí sovietski autori tvrdili, že v čase, keď mal Mao Ce-tung sovietskych poradcov, tí zistili, že jeho práce nemajú s marxizmom nič spoločné a preto ich prepracovali. Hlavný čínsky odporca Mao Ce-tunga Wang Ming tvrdil, že skutočným ideovým zdrojom maoizmu bola filozofia legizmu (po čínsky fa-t'ia), ktorá v časech dynastie Čchin (221-207 p.n.l., ktorá bola prvým zjednotiteľom Číny) odôvodňovalo takú podobu štátneho zriadenia, ktoré by sa dalo nazvať totalitným. Problém je však zložitejší. Po nástupe čínskej dynastie Chan sa oficiálnou čínskou ideológiou stáva konfucianstvo a legizmus bol odsudzovaný. Fakticky však boli používané niektoré metódy vládnutia, ktoré existovali za dynastie Čchin.

Ďalšou podobou aziatskeho marxizmu je oficiálne severokórejské učenie čučche, ktorého autorom bol Kim Ir-sen. Čučche sa od marxizmu odlišuje ešte viac ako maoizmus. Napríklad Kim Ir-senovi sa pripisovali nadprirodzené schopnosti a z maoizmu je prevzaté odôvodnenie nadvlády totalitného štátu. Najabsurdnejšiu podobu aziatský marxizmus dostal v Kambodži. Ideológom Pol Potovej diktatúry bol Ieng Sari. Tu sa tvrdilo, že predpokladom vybudovania dokonalej spoločnosti má byť návrat k prvotnopospolnej a zničenie všetkých kapitalistických výrobných prostriedkov. Údajne však za prácu s podobnými názormi mal Ieng Sari dostať doktorát na parížskej Sorbonne. Polpotovský režim zvrhla vietnamská intervencia. Je zaujímavé, že vietnamská podoba marxizmu sa viac ponáša na európske než aziatské. Vietnamský vodca Ho Či-min žil po určitú dobu pred Druhou svetovou vojnou vo Francúzsku a stal sa aj členom Francúzskej komunistickej strany, čo na jeho názoroch určite zanechalo vplyv. V Európe stalinizmus ako oficiálna ideológia prežíval v Albánsku až do roku 1989.

Hoci bol po 20.zjazde KSSZ kritizovaný Stalin, Chruščov tvrdil, že počas jeho vlády sa podstata marxizmu nenarušila. Nemohlo sa hovoriť o stalinskom terore a jeho skutočnom rozsahu, za správnu sa vyhlasovali aj politika tzv. kolektivizácie poľnohospodárstva, hoci zapríčinila smrť miliónov ľudí. Rehabilitované neboli ani obeť divadelných procesov z konca 30.rokov minulého storočia (napríklad Bucharni, Kamenev, Radek atď.) Pojem stalinizmus sa nesmel vo východnej Európe používať. Po Chruščovovom páde a nástupe Brežneva sa dá hovoriť o nástupe neostalinizmu, predpona „neo“ je oprávnená preto, že hoci sa Stalin nesmel

kritizovať, už sa nepoužíval masový teror. Zároveň však výsledky XX.zjazdu KSSZ sa neodvolali, pretože Brežneva varovali pre krajne negatívnymi dopadmi takéhoto rozhodnutia.

V súvislosti s Chruščovovou kritikou Stalina prepuká sovietsko-čínsky ideologický spor, ktorý pokračoval aj za Brežnevovej vlády a začal utíchať s nástupom Gorbačova. Číňania nielen odsudzovali kritiku Stalina, ale aj chruščovovskú politiku mierového spolunažívania socializmu a kapitalizmu, ktorú považovali za zradu a prejav snahy o delenie sveta. Režim v Sovietsko zväze maoisti nazývali „sociálimperializmus“.

Po smrti Mao Ce-tunga si čínske vedenie kladlo otázku, ako postupovať ďalej. Je určitým paradoxom, že zvolili politiku veľmi podobnú sovietskej Novej ekonomickej politike, ktorá sa uplatňovala v rokoch 1921-1929 a ktorú zrušil Stalin, keď si definitívne upevnil svoju moc. Obdobie NEPu možno označiť za „zlaté“ roky sovietskeho zväzu, aj Čína po uplatňovaní analogickej podoby tejto politiky zaznamenala hospodársky vzrast. Napríklad Maova politika „veľkého skoku“ (1958-1961), kde sa za plánovalo za mimoriadne krátky čas dobehnúť ekonomicky vyspelé krajiny, dostala fakticky Čínu do hospodárskej katastrofy. Podobnou katastrofou bola tzv. Veľká kultúrna revolúcia (1966-1969), kde síce formálne išlo o prekonanie starej kultúry a zvyklostí s ňou spojených, no fakticky Mao Ce-tung s pomocou sfanatizovanej mládeže likvidoval silnejúcu vnútrostranícku opozíciu. Treba však zdôrazniť, že hoci v súčasnej Číne sa síce Mao Ce-tung považuje za zakladateľa režimu, možno zaznamenať snahu prikláňať sa k pôvodným názorom Marxa a Engelsa.

Príznačný paradoxom je však severná Kórea. Jej oficiálna ideológia čučche sa od marxizmu ešte viac odlišovala ako maoizmus. V roku 1950 rozpútal severokórejský režim útokom na južnú Kóreu vojnu. Najprv sa zdalo, že severná Kórea zvíťazi a tak sa zmocní celého Kórejského polostrova. Lenže prišiel protiútok amerických vojsk, ktoré vystupovali ako vojská OSN a severní Kórejci boli zatlačení do blízkosti hraníc s Čínou. Armáda, ktorú mal Mao ce-tung pripravenú na dobytie ostrova Tajvan, kam sa uchýlil vodca Kuo-min tangu Čankajšek, musela intervenovať v Kórey. Vojna sa nakoniec skončila tam, kde sa začala na 38.rovnobežke. Dodnes nebola uzavretá mierová zmluva. Severokórejský vodca Kim Ir-sen dokázal počas svojho života (zomrel v roku 1994) obratne lavírovať medzi Sovietskym zväzom a Čínou a napriek kritike maoizmu sa nezjavila kritika učenia čučche. Mimochodom, severná Kórea tiež podporovala režim Pol Pota v Kambodži a odsudzovala vietnamskú intervenciu proti nemu. To, čo sa pri kritike Stalina označovalo ako „kult osobnosti“ nadobudlo v severnej Kórey netušené rozmery, ktoré hraničia takpovediac s náboženským kultom. Severokórejská propaganda pripisovala Kim ir-senovi nadprirodzené schopnosti. Kult sa týkal aj jeho rodiny a jeho nástupcom sa stal syn Kim čong-il. V tejto súvislosti je však príznačné, že v krajine boli zakázané všetky náboženské kulty (niečo podobné sa stalo aj v Albánsku) a rámci kampane čcholima sa uskutočnil útok na tradičné hodnoty Kórejcov. V dnešnej Číne náboženstvo prenasledované, ako za čias Mao Ce-tunga nie je.

Hovorili sme o ekonomickej úspešnosti súčasnej Číny. V prípade severnej Kórey ide o úplný opak. Pred rozdelením krajiny po Druhej svetovej vojny na časť obsadenú ZSSR a časť obsadenú USA, severná časť bola ekonomicky vyspelejšia, čo trvalo zhruba do 60.rokov minulého storočia. Potom možno zaznamenať netušený ekonomický vzostup južnej Kórey a katastrofálny úpadok severnej časti, ktorá sa nielen zaradila medzi najchudobnejšie krajiny sveta, ale aj závislá od zahraničnej potravinovej pomoci, bez ktorej by hrozilo absolútne vyhladovanie obyvateľstva. Severná Kórea je obviňovaná, že v súčasnosti vyvíja nukleárne zbrane a južná Kórea v tejto súvislosti naznačuje možnosť preventívneho útoku. Hoci má aj súčasné Rusko priateľské vzťahy so severnou Kóreou, je pochybné, či by jej v prípade ozbrojeného konfliktu pomohlo za použitia ozbrojených síl. Podobný dohad možno vysloviť aj v spojitosti so súčasnou Čínou. Možno sa iba dohadovať, aký bude ďalší vývoj na Kórejskom polostrove. Nepochybne sa severokórejskému režimu podarilo krajinu izolovať od

vonkajšieho sveta do takej miery, že väčšina obyvateľstva nemá ani len potuchu, čo sa inde vo svete deje a podľa všetkého v krajine neexistuje pozícia voči režimu ani len v náznakoch.

Vyvstáva tu teda otázka, aký je súvis medzi ázijským spôsobom výroby a aziatským marxizmom. Pôsobila tu jednak tradícia ázijského despotizmu a učení, ktoré ho odôvodňovali a ospravedlňovali. Hovorili sme o náväznosti maoizmu na niektoré tradičné čínske učenia o spoločnosti. Konfuciánstvo pôsobilo aj v Kórey, ktorá bola pod čínskym kultúrnym vplyvom, hoci bola až do roku 1910 samostatná, potom sa stala japonskou kolóniou. Ideológia čučche bola ovplyvnená vplyvmi stalinizmu a maoizmu.

Je tu však problém stalinizmu, kde sa v teórii takéto vplyvy nedajú nájsť. Stalin sám sa považoval za žiaka V.I.Lenina. Lenže Stalin odmietal charakteristiku leninizmu ako „porušeného“ marxizmu a tvrdil, že ide o učenie s univerzálnou platnosťou. Tu je treba pripomenúť, že zakladateľ marxizmu v Rusku Grigorij Plechanov odsudzoval bernsteinovský revizionizmus, ktorý tvrdil, že na konci 19. a začiatku 20. storočia došlo v svete k takým zmenám, že Marxove názory o proletárskej revolúcii prestali platiť. Lenže ruskí sociálni demokrati sa rozpadli na menševikov a boľševikov. Menševici tvrdili, že kapitalizmus v Rusku nie je dostatočne rozvinutý na to, aby bola možná proletárska revolúcia. Rusko mala podľa nich ešte čakať buržoázne demokratická revolúcia. Ešte Engels však napísal, že prípadná revolúcia v Rusku môže byť signálom pre svetovú proletársku revolúciu. Na tento názor sa odvolávali boľševici po revolúcii v novembri 1917. Lenže, keď svetová proletárska revolúcia neprichádzala, prikrročili k Novej ekonomickej politike, ktorá otvárala nielen priestor pre súkromné podnikanie, ale rákala aj so zahraničnými investíciami.

J.V.Stalin prišiel s teóriou, že socializmus je možné vybudovať v jednej krajine, t.j. v Sovietskom zväze. V tejto súvislosti však treba pripomenúť, že Marx s Engelsom pojem „socializmus“ nepoužívali, hovorili iba o „nižšej“ a „vyššej“ fáze komunizmu. Za „víťazstvo socializmu“ označil XV.zjazd KSSZ ukončenie kolektivizácie poľnohospodárstva. Medzi najvýznamnejších kritikov stalinizmu patril L.D.Trockij, ktorý tvrdil, že v ZSSR neexistuje socializmus, ale štátny kapitalizmus, kde zo špičky straníckych aparátikov vznikla „nová trieda“, ktorá nakoniec v ZSSR uskutoční reštauráciu kapitalizmu.

Napriek snahám M.Gorbačova o „perestrojku“ sovietskeho systému došlo nakoniec k jeho krachu a zániku. Podobne dopadol systém aj v krajinách východnej Európy, ktoré boli pod vplyvom ZSSR. Je zaujímavým paradoxom, že systém zanikol aj v Albánsku, ktoré sa postavilo v sovietsko-čínskom spore na stranu Číny. Pravda, Čína ho podporovala iba dočasne a nakoniec sa tamojší režim ocitol v úplnej izolácii.

Vyvstáva však problém, ktorý nedokážeme riešiť, prečo po páde režimov v ZSSR a východnej Európe sa zachovali režimy v Číne, Vietname a severnej Kórey? Naznačuje odpoveď vari zásah proti demonštrujúcim študentom na pekingskom námestí Tchien-an-men 4.júna 1989? Spomínali sme, že nie správ o opozícii voči režimu v severnej Kórey, no v Číne a Vietname opozičné skupiny existujú. Predvídať vývoj v týchto krajinách však nie je nateraz možné.

Použitá literatúra:

1. Nikiforov, V.N., Východ a svetové dejiny, Praha 1980
2. Nikiforov, V.N. a kol., Nejnovejšie dejiny Číny, Praha 1974
3. Marx, K. Engels, F., Vybrané spisy v piatich zväzkoch, Bratislava 1977
4. Lenin, V.I., Vybrané spisy ve dvou svazcích, Praha 1952

5. Stalin, J.V., Otázky leninizmu, Bratislava 1950
6. Kim Ir-sen, Spisy, Pchongjang 1970
7. Mao Ce-tung, Vybrané sipisy, Praha 1957
8. Jung Chang, Jon Halliday, Mao, příběh, který možná neznáte
9. Volkogonov, D., Triumf a tragédia, Politický portrét J.V.Stalina, 1. a 2. zväzok, Bratislava 1989
10. Volkogonov, D., Lenin-počátek teroru, Praha 1994
11. Trockij, L.D. Zrazená revoluce, Praha 1995

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

Ing. Martin Grešš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VÝVOJ VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV EÚ A INDIE V 21. STOROČÍ¹

gress@euba.sk

Abstrakt

Vzájomné vzťahy Európskej únie a Indie sa rozvíjajú na rôznych úrovniach a v rôznych oblastiach už niekoľko desaťročí. Až začiatkom 21. storočia sa však dostali na kvalitatívne novú úroveň prostredníctvom konania ročných samitov EÚ – India. Okrem toho na zasadnutí v rámci štvrtého samitu v roku 2004 sa India stala strategickým partnerom Európskej únie. Samity EÚ – India riešia komplexný súbor otázok týkajúcich sa všetkých oblastí vzájomnej spolupráce. Tento príspevok sa venuje analýze jednotlivých dokumentov a samitov, ktoré prispievajú k prehĺbovaniu vzájomných vzťahov medzi dvoma významnými svetovými regiónmi.

Kľúčové slová: Európska únia, India, samit, kľúčové otázky, Spoločný akčný plán, Strategický dokument

Abstract

Mutual relations between the European Union and India are evolving on different levels and in various issues for couple of decades. In the beginning of the 21st century the mutual relations reached new level through periodical annual EU – India summits. Besides, in 2004, during the 4th EU – India summit, India became a strategic partner of the European Union. The EU – India summits concentrate on cooperation in the whole complex of issues under mutual cooperation. This article analyses individual documents and summits that contribute to deepening of mutual relations between two significant world regions.

Keywords: The European Union, India, summit, key issues, Joint Action Plan, Country Strategy Paper

Úvod

Vzájomné vzťahy Európskej únie a Indie sa rozvíjajú na rôznych úrovniach a v rôznych oblastiach už niekoľko desaťročí. Až začiatkom 21. storočia sa však dostali na kvalitatívne novú úroveň prostredníctvom konania ročných samitov EÚ – India. Okrem toho na zasadnutí v rámci štvrtého samitu v roku 2004 sa India stala strategickým partnerom Európskej únie. Samity EÚ – India riešia komplexný súbor otázok týkajúcich sa všetkých oblastí vzájomnej spolupráce. Okrem samitov je však potrebné zdôrazniť, že v rámci

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0862/08.

vzájomných vzťahov Európskej únie a Indie existujú aj ďalšie dohody či formy spolupráce, ktoré pomáhajú zblížovať tieto dva regióny.

Čo sa týka hlavných dokumentov, ktoré riešia vzájomnú spoluprácu Európskej únie a Indie, v 21. Storočí boli prijaté dva hlavné dokumenty: Spoločný akčný plán a Strategický dokument pre Indiu na roky 2007 – 2013.

Ďalším dôvodom bližšej vzájomnej spolupráce Európskej únie a Indie je aj rozsah ich vzájomných obchodných vzťahov. Len medzi rokmi 2000 a 2008 došlo k viac ako zdvojnásobeniu obchodu s tovarmi. Exporty z EÚ-27 vzrástli za uvedené obdobie z 13,7 mld. EUR na 31,6 mld. EUR a importy z Indie vzrástli z 12,8 mld. EUR na 29,5 mld. EUR. Výsledkom je rast prebytku obchodnej bilancie EÚ-27 z 0,8 mld. EUR na 2,1 mld. EUR v roku 2008. India bola v roku 2008 desiatym najväčším obchodným partnerom Európskej únie². Na druhej strane je Európska únia najväčším obchodným partnerom Indie s podielom 21 % na celkovom exporte Indie a 16 % na celkovom indickom importe. Európska únia je tiež najväčším zahraničným investorom v Indii, s kumulatívnym objemom zahraničných investícií vo výške 16 mld. EUR od roku 2000³.

Spoločný akčný plán

Na samite Európskej únie a Indie v roku 2004 sa obe zúčastnené strany oficiálne dohodli na zvýšení úrovne vzájomných vzťahov. Na tomto samite sa tak India stala jedným zo strategických partnerov Európskej únie⁴. V rámci podpory tohto strategického partnerstva dochádza k postupnej implementácii a realizácii Spoločného akčného plánu.

Spoločný akčný plán bol prijatý v septembri 2005 v New Delhi a predstavuje významný príspevok k rozvoju vzájomných vzťahov medzi Európskou úniou a Indiou. Zaoberá sa kľúčovými aspektmi vzájomného dialógu oboch strán a pokúša sa o jeho prehĺbenie a aktualizáciu v súlade so zmenami na medzinárodnej scéne, ku ktorým v posledných rokoch dochádza. K poslednej revízii Spoločného akčného plánu došlo v roku 2008.

V rámci Spoločného akčného plánu z roku 2005 rozvíjajú Európska únia a India vzájomnú spoluprácu v nasledujúcich kľúčových oblastiach⁵:

- Posilnenie vzájomného dialógu a konzultačných mechanizmov,
- Prehĺbenie politického dialógu a spolupráce,
- Zbližovanie ľudí a kultúr,
- Posilňovanie dialógu a spolupráce v oblasti hospodárskej politiky,
- Rozvoj vzájomného obchodu a investícií.

V rámci prehĺbovania vzájomného dialógu a konzultácií zúčastnených strán, na všetkých úrovniach vzájomných vzťahov majú Európska únia aj India vybudované dostatočné a efektívne mechanizmy pre spoločný dialóg. Napriek tomu, skutočnosť, že India sa od roku 2004 stala jedným zo siedmich strategických partnerov Európskej únie, viedla k vzniku

---

² <http://www.delind.ec.europa.eu/pdfs/eu-is05nov09.pdf>.

³ <http://www.delind.ec.europa.eu/pdfs/eu-isfcc05nov09.pdf>

⁴ Okrem Indie rozvíja EÚ vzájomné vzťahy na úrovni strategického partnerstva len s ďalšími 6 krajinami: Čína, Japonsko, Kanada, Rusko a USA.

⁵ http://ec.europa.eu/external_relations/india/docs/joint_action_plan_060905_en.pdf

potreby ďalšieho zefektívňovania vzájomného dialógu v oblastiach, v rámci ktorých už krajiny kooperovali a k vzniku efektívneho dialógu a konzultácií aj v nových oblastiach spolupráce.

Politický dialóg a spolupráca sa realizuje na viacerých úrovniach. Jednou z najhlavnejších oblastí spolupráce je téma pluralizmu a diverzity. Ako nosná vyplýva zo skutočnosti, že tak Európska únia ako aj India sú mnohokultúrne, mnohojazyčné a mnohoreligiózne spoločnosti. V Indii sa nachádza druhá najväčšia moslimská komunita na svete, podiel moslimov v niektorých pôvodných členských krajinách Európskej únie je tiež podstatný (Francúzsko, Nemecko), prípadne sú tu výrazne rozvinuté korene spolupráce medzi členskými krajinami a moslimskými krajinami (Taliansko). Oba celky podporujú aj kultúrnu a lingvistickú diverzitu (EÚ podporou veľkého množstva oficiálnych jazykov a podporou európskej kultúry (napr. francúzske filmy); India prostredníctvom veľkého množstva jazykov a dialektov, pričom ako stmelujúci a dorozumievací prvok medzi ľuďmi hovoriacimi rôznymi jazykmi slúži jazyk bývalých kolonizátorov – angličtina).

Tretou kľúčovou témou je zblížovanie ľudí a kultúr. V rámci tejto témy je množstvo oblastí, kde je nutné vzájomne konzultovať jednotlivé body tak, aby boli výsledky obojstranne výhodné pre Európsku úniu aj pre Indiu. Jednou z oblastí je migrácia a konzulárne otázky. Význam migrácie sa prejavuje najmä v posledných rokoch a súvisí s postupujúcou globalizáciou, v rámci ktorej dochádza vo veľkom k pohybu ľudí medzi regiónmi. Príčiny migrácie pritom môžu byť rôzne a môžu nadobúdať atribúty tak ekonomickej ako aj mimoekonomickej migrácie. Európska únia aj India sú oblasti, kde žijú rozsiahle komunity migrantov. Oba celky sú cieľovou destináciou pre migrantov. Významnú úlohu zohrávajú aj vzdelávacie a akademické výmenné programy. Dôležitou otázkou je aj rozvoj občianskej spoločnosti a výmena ľudí v rámci týchto intencií.

Štvrtou kľúčovou oblasťou je spolupráca v oblasti hospodárskej politiky, ktorá by mala postupne viesť k zlepšovaniu podnikateľského prostredia oboch celkov a v konečnom dôsledku k užšej a prepojenejšej vzájomnej hospodárskej spolupráci. Z dlhodobého hľadiska by mala užšia hospodárska spolupráca viesť k postupnému odstráneniu bariér v podnikaní, obchode a investíciách. Spolupráca sa dotýka mnohých oblastí (napr. priemyselná politika, veda a technológie, financie a monetárne otázky, ochrana životného prostredia, energetika, informačné a komunikačné technológie, doprava, poľnohospodárstvo, politika v oblasti colnej správy, sociálna politika a nezamestnanosť, rozvojová spolupráca a ďalšie). Obe strany sa dohodli na vytvorení pracovných skupín pre jednotlivé oblasti hospodárskej politiky, ktoré prerokujú jednotlivé problémové otázky tej ktorej časti.

Poslednou oblasťou je rozvoj vzájomného obchodu a investícií. V posledných rokoch došlo k rastu obchodných aj investičných tokov medzi Európskou úniou a Indiou, je však možné ich ešte zvýšiť. V záujme odstránenia existujúcich bariér pre obchod a investície a v záujme zvýšenia obchodnej a investičnej aktivity medzi oboma stranami, Európska únia aj India sa dohodli na podpore a konzultáciách v niektorých oblastiach. Dohodli sa na vytvorení Obchodnej skupiny na vysokej úrovni, ktorej hlavným cieľom je podpora a preskúmavanie spôsobov prehľbovania a rozširovania bilaterálneho obchodu a investičnej činnosti. Obe strany sa tiež zaviazali, že si budú vymieňať informácie týkajúce sa uplatňovania politiky verejného obstarávania tak, aby mohli subjekty oboch strán participovať na potenciálnych zákazkách. Okrem toho sa strany dohodli aj na preukazovaní pôvodu tovaru a otázkach duševného vlastníctva.

Ako bolo spomenuté v úvode tejto časti, v roku 2008 došlo k revízií Spoločného akčného plánu vzhľadom na meniace sa podmienky a podstatu medzinárodného systému tak, aby úspešná realizácia a implementácia Spoločného plánu zahŕňala tieto nové skutočnosti. Od

prijatia Spoločného akčného plánu v roku 2005 sa počas nasledujúcich troch rokov výrazne prehĺbila ekonomická interdependencia medzi ekonomickými komplexmi jednotlivých krajín, prehĺbila sa celosvetová debata o zmene klímy, do popredia sa dostáva otázka národnej bezpečnosti a medzinárodného terorizmu, zvýšil sa tlak na exploatáciu prírodných energetických zdrojov, atď. Vďaka týmto zmenám došlo v roku 2008 k revízii Spoločného akčného plánu, pričom hlavné nové oblasti revidovaného Spoločného akčného plánu sú nasledujúce⁶:

- Podpora medzinárodného mieru a úplnej bezpečnosti,
- Podpora trvalo udržateľného rozvoja,
- Podpora výskumu a technológií,
- Podpora ľudí a kultúrnych výmen.

Vzhľadom na aktuálny problém medzinárodného terorizmu je len zrejmé, že oba celky, Európska únia aj India, majú záujem na podpore a dosiahnutí medzinárodného mieru a úplnej bezpečnosti pre všetky krajiny sveta. Medzi hlavné nové aktivity v rámci tohto cieľa patrí posilnenie konzultácií v rámci Rady pre ľudské práva OSN a posilnenie, udržanie a rozšírenie dialógu o ľudských právach s cieľom podporiť a presadiť univerzálny charakter ľudských práv pre všetky krajiny sveta. Ďalšou oblasťou spolupráce v tejto otázke je organizácia seminárov a výmena skúseností v problematike občiansko-vojenského budovania mieru aj vrátane afrického kontinentu, kde v posledných rokoch došlo k vzniku, prípadne k pokračovaniu, viacerých konfliktov a tým k narušeniu mieru a bezpečnosti. Významným prvkom udržania medzinárodného mieru je tiež ďalší cieľ v rámci podpory a udržania mieru a bezpečnosti je posilnenie spolupráce v oblasti boja proti šíreniu jadrových zbraní a zbraní hromadného ničenia ako aj kontrola exportu takýchto komodít. Čo sa týka boja proti medzinárodnému terorizmu, revidovaný Spoločný akčný plán predpokladá zintenzívnenie kontaktov a rast akcieschopnosti spolupráce Europolu a Indie. Obe strany sa tiež dohodli na prehĺbení vzájomnej spolupráce v regionálnych otázkach ako aj na spoločnom úsilí na medzinárodných fórach podporovať dosiahnutie a udržanie Miléniových rozvojových cieľov a efektívnosti medzinárodnej pomoci.

Druhou dôležitou otázkou v rámci revidovaného Spoločného akčného plánu je oblasť trvalo udržateľného rozvoja. Ide o zabezpečenie takého rozvoja v súčasnosti, ktorý zanechá dostatok prírodných zdrojov aj pre budúce generácie. Táto otázka má význam v prípade Indie, kde žije viac ako 1 miliarda obyvateľov a tlak na prírodné zdroje zo strany indickej populácie tak neustále narastá. Okrem toho sa predpokladá, že do roku 2050 prebehne v počte obyvateľov India aj súčasnú najľudnatejšiu krajinu sveta – Čínu. Jedným z hlavných cieľov v rámci podpory trvalo udržateľného rozvoja je tak implementácia bilaterálneho Pracovného programu pre energiu, čistý rozvoj a klimatické zmeny a podpora spoločných aktivít, výskumu a vývoja a rozvoja politík oboch zúčastnených strán, ktoré sa týkajú tejto oblasti. Dôležitou otázkou je tiež financovanie takýchto aktivít a preto sa Európska únia a India dohodli na zvýšení financovania aktivít adresujúcich problémy klimatických zmien a na ďalšom hľadaní potenciálu pre výskum a technologickú spoluprácu v oblasti klimatických zmien. Vzhľadom na postupný pokles známych zásob fosílnych palív je potrebné venovať pozornosť obnoviteľným zdrojom energie a preto sa obe strany dohodli na posilnení spolupráce v oblasti využívania solárnej energie s výhľadom na spoločný vlajkový projekt v tejto oblasti. Ďalej sa dohodli na vytvorení Pracovnej skupiny pre inžiniersky sektor vrátane automobilového priemyslu, dialógu o udržateľnej priemyselnej politike a posilnení spolupráce

---

⁶ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/international/files/eu_india_summit_jap_29.09_en.pdf.

v oblasti sektora malého a stredného podnikania. Európska únia uvažuje o vybudovaní Európskeho obchodného a technologického centra (EBTC), ktoré by malo zabezpečovať spoluprácu v oblasti obchodných aktivít a výskumu. Ďalšou problémovou oblasťou, kde sa môže prejaviť neudržateľnosť rozvoja je poľnohospodársky sektor. Obe strany sa preto dohodli na rozšírení už fungujúceho dialógu v oblasti poľnohospodárstva a poľnohospodárskej produktivity vrátane spolupráce v oblasti nových technológií, zabezpečenia efektívnosti vstupov do poľnohospodárskej výroby a zlepšenia výberu semien a plodín. Jednou z oblastí vzájomnej spolupráce v rámci trvalo udržateľného rozvoja je aj posilnenie technickej a regulačnej spolupráce v oblasti civilného letectva vrátane leteckej bezpečnosti, riadenia leteckej premávky, obchodných otázok a ochrany životného prostredia. Okrem toho sa Európska únia a India dohodli na vytvorení, zabezpečení a udržaní dialógu k problémom, ktoré sú relevantné pre spoluprácu s tretími krajinami.

Čo sa týka tretej oblasti, podpory výskumu a technológií, obe strany sa dohodli na spolupráci v oblasti civilného jadrového výskumu a rozvoja v súlade s ich medzinárodnými záväzkami. Európska únia a India sa tiež dohodli na posilnení spolupráce v rámci projektu ITER (Medzinárodný termonukleárny experimentálny reaktor) a uzavreli bilaterálnu dohodu v oblasti výskumu termonukleárnej energie. V oblasti štatistického využitia sociálnych a ekonomických ukazovateľov sa dohodli na vytvorení väzieb a na zvýšení výmeny medzi štatistickými úradmi v oboch celkoch ako aj na podpore a posilnení koordinácie v oblasti štatistickej metodológie. Obe strany sa tiež zaviazali k vytváraniu spoločného výskumu a budovania kapacít v nových oblastiach vedy a techniky. Jednou z oblastí vzájomnej spolupráce v rámci podpory výskumu je aj hľadanie možností spolupráce v otázke farmaceutického vzdelávania a výskumu.

V poslednej oblasti, podpory ľudí a kultúry, je jedným z najdôležitejších cieľov posilnenie dialógu medzi parlamentmi oboch strán, čo súvisí s hodnotami demokracie, ktoré vyznávajú obe strany. Okrem toho ide aj o pokračovanie podpory pre občiansku spoločnosť prostredníctvom Okrúhleho stola pre občiansku spoločnosť tak, aby sa dosiahla vyššia angažovanosť na veciach verejných zo strany ekonomických a sociálnych partnerov z oboch strán, hlavne obchodných zväzov, farmárov, konečných spotrebiteľov a obchodných združení. V rámci kultúrnej výmeny dochádza aj k rastu počtu študentov z Európskej únie aj Indie, ktorí študujú na školách druhej strany. Jedným z cieľov je preto zlepšenie spolupráce a posilnenie vzájomných väzieb medzi európskymi a indickými vzdelávacími inštitúciami, ktoré zabezpečujú vyššie vzdelanie. S tým súvisí aj záujem a snaha o zvýšenie výmenných pobytov nielen študentov, ale aj akademikov a zvýšenie ponuky štipendií na magisterské a doktorandské štúdium. Dôležitou súčasťou je aj rozširovanie transparentnosti, prevoditeľnosti a vzájomného uznávania kvalifikácií. Ďalším cieľom je podpora rozvoja centier európskych štúdií v Indii a centier indických štúdií v Európskej únii. Okrem toho nové ciele nadväzujú aj na pôvodné znenie Spoločného akčného plánu, ide predovšetkým o prehĺbenie interkultúrneho dialógu založeného na kultúrnej diverzite a mnohojazyčnosti. Ide tiež o posilnenie kultúrnej spolupráce v rámci kontextu Konvencie UNESCO o ochrane a podpore diverzity kultúrneho vyjadrovania z roku 2005. V súvislosti s UNESCO je záujem oboch strán o podporu konzervácie a manažmentu pamiatok a prírodných oblastí. Jednou z oblastí v rámci podpory kultúry je začatie dialógu pri výmene informácií a expertíz v oblasti vzdelávania, tréningu, kultúry a mnohojazyčnosti. Okrem toho sa predpokladá aj využitie časti rozpočtu pre Indiu na podporu zdravotných a vzdelávacích programov indickej vlády a na implementáciu iniciatív v rámci revidovaného Spoločného akčného plánu.

Strategický dokument pre Indiu 2007 – 2013

Strategický dokument pre Indiu⁷ sústreďuje fondy EÚ (na roky 2007 – 2013 je to celkovo 470 mil. EUR) na podporu projektov v oblasti zdravotníctva, vzdelania a na implementáciu Spoločného akčného plánu.

Samotný dokument na roky 2007 – 2013 je označovaný ako tranzitívny, keďže India v posledných rokoch nastúpila cestu ekonomického rozvoja. Pôvodné strategické dokumenty sa viac orientovali na rozvojovú pomoc pre Indiu, v súčasnom sú načrtnuté vízie rozvoja Indie, ktoré pokračujú tam, kde rozvojová pomoc končí. Strategický dokument na roky 2007 – 2013 tak navrhuje nové smery pomoci v rámci rôznych oblastí hospodárskej politiky Indie, ktoré ešte nie sú úplne reformované. V rokoch 2007 – 2013 sa Európska komisia rozhodla uplatňovať dvojité prístup k ďalšiemu rozvoju Indie:

- Pomoc Indii pri dosiahnutí Miléniových rozvojových cieľov prostredníctvom podpory indického štátneho rozpočtu v sociálnej oblasti pričom ide o inovatívne metódy pri poskytovaní služieb redukujúcich chudobu, pri zabezpečovaní rovnosti pohlaví, inštitucionálnych reformách a riadení verejného sektora,
- Implementácia partnerstva EÚ – India prostredníctvom Spoločného akčného plánu s cieľom podporiť indické reformné kroky v nerozvinutých oblastiach hospodárskej politiky a dialóg v oblastiach vzájomného záujmu ako sú ekonomika, občianska spoločnosť, kultúra a akademická oblasť.

Čo sa týka súčasného Strategického dokumentu pre Indiu, je zameraný na podporu dvoch kľúčových oblastí: podpora sociálneho sektora (zdravotníctvo a vzdelanie) a podpora hospodárskych, akademických, občianskych a kultúrnych aktivít v súlade so Spoločným akčným plánom prijatým v septembri 2005 a revidovaným v roku 2008. Pomoc v rámci súčasného obdobia je viac ako dvakrát vyššia ako v predchádzajúcom programovom období v rokoch 2002 – 2006. Strategický dokument pre Indiu 2002 – 2006 počítal s celkovou podporou 225 mil. EUR. Hlavné priority v prvom plánovacom období tvorili odstránenie chudoby, zlepšenie hospodárskeho prostredia, podpora občianskej spoločnosti, uľahčenie akademických výmen.

Strategický dokument pre Indiu sa riadi aj na základe cieľov, ktoré boli navrhnuté v komuniké Európskej komisie k strategickému partnerstvu EÚ – India⁸:

- Podpora mieru, stability, demokracie, ľudských práv, zákona, dobrého vládnutia a boj proti terorizmu a nelegálnemu obchodovaniu,
- Spolupráca v oblasti boja proti chudobe, nerovnosti a sociálnej exklúzii a v oblasti udržateľného rozvoja, ochrany životného prostredia a klimatických zmien,
- Posilňovanie ekonomickej interakcie a zabezpečenie silného a stabilného medzinárodného ekonomického poriadku.

---

⁷ Dostupný on-line na: http://ec.europa.eu/external_relations/india/csp/07_13_en.pdf.

⁸ Tamtiež, str. 18.

Samity EÚ – India

Samity EÚ – India riešia komplexný súbor otázok týkajúcich sa všetkých oblastí vzájomnej spolupráce medzi týmito dvoma významnými subjektmi svetovej ekonomiky a medzinárodných hospodárskych vzťahov. Čo sa týka vzájomného partnerstva na rôznych úrovniach (politickej, ekonomickej, kultúrnej, vedeckej, výskumnej, sociálnej, atď.), v rámci bilaterálneho dialógu Európskej únie a Indie bola vytvorená za desaťročia trvajúce partnerstvo silná a stabilná inštitucionálna architektúra. Ide predovšetkým o ročné stretnutia na úrovni samitov, pričom v novembri roku 2009 sa konalo už desiate stretnutie predstaviteľov Európskej únie a Indie. V tabuľke je uvedený prehľad všetkých ročných samitov EÚ – India.

Tabuľka Prehľad samitov EÚ – India

Samit	Miesto konania	Rok konania
Prvý	Lisabon	2000
Druhý	New Delhi	2001
Tretí	Kodaň	2002
Štvrtý	New Delhi	2003
Piaty	Haag	2004
Šiesty	New Delhi	2005
Siedmy	Helsinki	2006
Ôsmy	New Delhi	2007
Deviaty	Marseilles	2008
Desiaty	New Delhi	2009

Prameň: vlastné spracovanie autora, podľa <http://www.delind.ec.europa.eu>

V rámci prvého samitu v roku 2000 vyjadrili predstavitelia Európskej únie aj Indie presvedčenie, že každoročné samity prispievajú k posilneniu a prehĺbeniu vzájomného partnerstva, ktoré by malo dostať nový rozmer (skutočne k tomu došlo a India sa stala jedným zo strategických partnerov Európskej únie). Počas druhého samitu v roku 2001 prebehli diskusie o medzinárodnom terorizme a situácii po 11. septembri 2001. Dosiahla sa tiež dohoda o spolupráci v oblasti vedy a technológií a prijalo sa spoločné vyhlásenie pre informačné technológie. Počas tretieho samitu v dánskej Kodani v roku 2002 sa strany dohodli na ďalšom posilnení bilaterálneho dialógu v oblasti demokracie a ľudských práv a na spolupráci pri podpore demokracie, rozvoja, základných slobôd a vlády zákona. Okrem toho sa venovali aj otázke medzinárodného terorizmu a boja proti nemu. V rámci štvrtého samitu v roku 2003 obe strany podpísali dohodu o kooperačnom programe v oblasti obchodu a investícií. Počas piateho samitu v roku 2004 sa India stala jedným zo strategických partnerov Európskej únie a bola prijatá spoločná deklarácia o kultúrnych vzťahoch. Na šiestom samite v roku 2005 bola prijatá spoločná politická deklarácia o strategickom partnerstve Európskej únie a Indie a bol prijatý aj Spoločný akčný plán (ktorého revízia sa uskutočnila v roku 2008). Na siedmom samite v roku 2006 došlo k prehodnoteniu implementácie Spoločného akčného plánu. Počas ôsmeho samitu v roku 2007 došlo

k rokovaniam v otázke energetickej bezpečnosti a udržateľnosti dodávok energií ako aj klimatických zmien. Na deviatom samite v roku 2008 došlo k revízii Spoločného akčného plánu prijatého v roku 2005. Okrem toho sa predstavitelia Európskej únie a Indie venovali aj globálnym otázkam ako sú potravinová bezpečnosť, klimatické zmeny a globálna ekonomika. Posledný, desiaty, samit v roku 2009 sa venoval hlavným otázkam ako ďalšie prehlbovanie vzájomných vzťahov Európskej únie a Indie v kľúčových oblastiach spolupráce a otázkam globálneho charakteru, ktoré boli predmetom rokovaní aj niektorých predošlých samitov (klimatické zmeny, energetická bezpečnosť, boj proti medzinárodnému terorizmu, bilaterálny obchod, a ďalšie).

Použitá literatúra:

1. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/international/files/eu_india_summit_jap_29.09_en.pdf
2. http://ec.europa.eu/external_relations/india/csp/07_13_en.pdf
3. http://ec.europa.eu/external_relations/india/docs/joint_action_plan_060905_en.pdf
4. http://ec.europa.eu/external_relations/india/summit_en.htm
5. <http://www.delind.ec.europa.eu>
6. <http://www.delind.ec.europa.eu/pdfs/eu-is05nov09.pdf>
7. <http://www.delind.ec.europa.eu/pdfs/eu-isfcc05nov09.pdf>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Martin Grešš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA A JEJ VPLYV NA ROZVOJOVÉ KRAJINY¹

gress@euba.sk

Abstrakt

Migrácia pracovnej sily nie je nový fenomén v rámci svetovej ekonomiky. Je možné sledovať migračné vlny, ku ktorým dochádzalo už v 19. storočí. V 20. storočí vzrástol význam migrácie pracovných síl z rozvojových krajín do krajín vyspelých. Napriek rôznym motívom pre migráciu pracovnej sily, jedným z najdôležitejších motívov migrácie z menej vyspelých krajín je motív ekonomický. S týmto motívom úzko súvisia remitencie, ktoré získavajú materské krajiny migrantov. Tento príspevok analyzuje faktory a motívy pre medzinárodnú migráciu, teoreticky vysvetľuje pozitívny vplyv medzinárodnej migrácie na svetové hospodárstvo a venuje sa efektom medzinárodnej migrácie, ktoré prispievajú k ekonomickému rozvoju niektorých chudobných menej vyspelých krajín.

Kľúčové slová: Migrácia, rozvojové krajiny, motívy migrácie, dôsledky migrácie, gravitačný model

Abstract

Labor migration is not a new phenomenon in world economy. One may observe migration waves in the 19th century. In the 20th century the importance of labor migration from poor countries to rich countries increased. Despite different motives for migration, one of the most important motives is economic motive. Concerning this motive, significant factor that comes to play are remittances that flow from rich to poor countries. This article analyzes factors and motives for international migration, theoretically explains positive impact of international migration on world economy and analyzes effects of international migration that contribute to economic development of some of the poor developing countries.

Keywords: Migration, developing countries, migration motives, migration consequences, gravity model

1 Medzinárodná migrácia

Migrácia sprevádza ľudstvo od nepamäti, v každej vývojovej etape ľudských dejín je možné nájsť jedincov či celé skupiny, ktoré sa sťahovali z miesta pôvodného osídlenia. Čo sa týka medzinárodnej migrácie v súčasnosti, v 21. storočí, je považovaná za jednu z kardinálnych globálnych tém. Stále viac ľudí je v súčasnom svete v pohybe, pričom sa

---

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0802/08.

odhaduje, že približne 192 miliónov ľudí² (približne 3 % svetovej populácie) žije mimo miesta svojho narodenia. Po prepočítaní zistíme, že približne každý tridsiaty tretí človek na svete je v podstate migrantom. Podľa údajov IOM (Medzinárodná organizácia pre migráciu) medzi rokmi 1965 – 1990 došlo k nárastu počtu medzinárodných migrantov o 45 miliónov, čo predstavuje ročnú mieru rastu vo výške 2,1 %. V súčasnosti sa pohybuje ročná miera rastu medzinárodných migrantov na úrovni 2,9 %.

Teoretické vymedzenie medzinárodnej migrácie je pomerne široké, v poslednom čase prevláda medzi odborníkmi v oblasti medzinárodnej migrácie názor, že migrácia je potrebný a nevyhnutný prvok ekonomického a sociálneho života každej krajiny, pričom, ak je správne riadená, môže prispieť svojimi výhodami tak pre jednotlivcov ako aj pre celé spoločnosti.

Je možné vymedziť niektoré základné prvky, ktoré sa týkajú, prípadne vplyvajú na medzinárodnú migráciu³:

- Migrácia pracovnej sily
- Znovuzjednotenie rodiny
- Migrácia a bezpečnosť
- Boj proti ilegálnej migrácii
- Migrácia a obchod
- Práva migrantov
- Migrácia a zdravie
- Integrácia
- Migrácia a rozvoj

Vzhľadom na komplexnú viacdimenzionálnosť medzinárodnej migrácie je nevyhnutné, aby si riadiaci pracovníci v oblasti migrácie v jednotlivých krajinách uvedomili túto viacrozmernosť tak, aby bolo možné zabezpečiť efektívne riadenie migrácie, vypracovanie efektívnych migračných programov, reguláciu migrácie a elimináciu, prípadne zníženie miery vynútenej migrácie. Vzhľadom na súčasný stav medzinárodného systému z politického, ekonomického, sociálneho, kultúrneho, technologického a ďalších hľadísk je možné identifikovať viaceré globálne trendy, ktoré majú výrazný dopad na medzinárodnú migráciu a samotný manažment medzinárodnej migrácie⁴:

- Demografické trendy
- Ekonomické disparity medzi vyspelým a rozvojovým svetom
- Liberalizácia medzinárodného obchodu vyžadujúca stále viac mobilnú pracovnú silu
- Komunikačné siete spájajúce všetky krajiny sveta
- Transnárodná migrácia

---

² Podľa Medzinárodnej organizácie pre migráciu.

³ <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/lang/en>.

⁴ <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/lang/en>

Čo sa týka demografických trendov, je zreteľný rozdiel medzi demografickým vývojom vo vyspelých krajinách a demografickým vývojom v rozvojových krajinách. Vyspelé krajiny vykazujú v poslednom desaťročí výrazný pokles ročného prirodzeného prírastku, ktorý sa pohybuje výrazne pod hranicou miery reprodukcie čo má za následok starnutie populácie so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami v ekonomickej aj sociálnej oblasti jednotlivých krajín. Na druhej strane sú rozvojové krajiny, kde je trend iný a miera prirodzeného prírastku je oveľa vyššia. V prípade rozdelenia krajín tretieho sveta na dve skupiny – najchudobnejšie krajiny a ostatné rozvojové krajiny – je možné pozorovať výrazný rast ročnej miery prirodzeného prírastku v najchudobnejších krajinách, kde majú ženy v priemere 4 deti na jednu ženu a vysokú mieru ročného prirodzeného prírastku v ostatných rozvojových krajinách (nad úrovňou minimálnej miery reprodukcie). Rápidny rast populácie v spojení s ekonomickými príčinami tak núti ľudí z rozvojových krajín hľadať nové príležitosti mimo ich bydliska. Je však potrebné poznamenať, že na druhej strane starnutie populácie vo vyspelých krajinách núti vyspelé krajiny prijímať migrantov z menej vyspelých krajín, takže demografické trendy v jednotlivých skupinách krajín tvoria spolu uzavretú nádobu, kde dochádza k prelievaniu migrantov z jednej krajiny (obyčajne menej vyspelej) do krajiny druhej (obyčajne vyspelej). Podľa populačných projekcií OSN do roku 2050 bude dochádzať k neustálemu starnutiu populácie vo vyspelých krajinách, čo spolu s nízkou fertilitou v týchto krajinách bude tlačiť ešte viac na rast mobility migrantov. Treba však dodať, že podobný trend starnutia populácie je možné pozorovať už aj v niektorých rozvojových krajinách. Vzhľadom na skutočnosť, že demografický vývoj rozvojových krajín prebieha rýchlejším tempom ako vývoj vo vyspelých krajinách (jednotlivé fázy demografickej revolúcie, zdravotný stav obyvateľstva, zlepšovanie demografických ukazovateľov ako očakávaná dĺžka života, dĺžka zdravého života, miera úmrtnosti, miera pôrodnosti, atď.) je možné, že v priebehu nasledujúcich desaťročí nedôjde k rastu tlaku na medzinárodnú migráciu pracovnej sily, ale k rastu domácej migrácie v rámci jednotlivých krajín (migrácia vidiek – mesto). Ekonomické disparity existujú medzi všetkými krajinami sveta, najvýraznejšie sa však prejavujú pri komparácii vyspelých a rozvojových krajín ako dvoch rozdielnych skupín. Ekonomické disparity predstavujú jeden z kľúčových aspektov medzinárodnej migrácie. V súčasnej dobe moderných technológií a komunikácií nie je problém pre jednotlivcov z rozvojových krajín vidieť, že občania vyspelých krajín majú vyšší životný štandard ako oni. Je preto zrejmé, že sa budú snažiť dosiahnuť podobný sociálny status ako obyvatelia vyspelých krajín. Jednou z možností je medzinárodná migrácia. Ekonomická liberalizácia spolu s liberalizáciou medzinárodného obchodu prispievajú k neustálemu toku migrantov. Dostupnosť pracovnej sily v rozvojových krajinách a rastúci dopyt po pracovnej sile vo vyspelých krajinách vplyvajú na medzinárodnú migráciu pracovnej sily. Dochádza tak k postupnému vytváraniu globálneho trhu práce, ktorý poskytuje výhody pre firmy pri zamestnávaní takýchto „globálnych pracovníkov“ ako súčasť stratégií minimalizácie nákladov. Globalizácia a liberalizácia tak prispievajú k postupnému rastu mobility pracovnej sily cez hranice, pričom transnacionálne korporácie využívajú predovšetkým mobilitu vysoko kvalifikovanej pracovnej sily. Pre ekonomiky amerických a európskych krajín je v súčasnom desaťročí typický prílev kvalifikovanej pracovnej sily v odvetviach ako informačné technológie, finančné služby, pohostinské služby, ale aj prílev menej kvalifikovanej pracovnej sily na pozície, ktoré považuje pracovná sila danej krajiny za podradné. Napriek súčasnej finančnej kríze sa však nepredpokladá, že by došlo k narušeniu súčasných migračných trendov, pravdepodobne bude možné sledovať len určité oslabenie, ktoré však po ukončení krízy ustúpi. Informačné technológie a komunikačné siete spájajú ľudí celého sveta do jednej globalizovanej „dediny“. Podobne ako komunikačné siete sa vytvárajú aj tzv. „siete migrantov“, ktoré predstavujú spájanie migrantov z jednotlivých regiónov do spoločných skupín a predstavujú tak jeden z kľúčových prvkov pri podpore mobility ľudí

a pracovných síl. Niektoré siete migrantov sú natoľko silné, že sú schopné vplývať na politické rozhodnutia v hostiteľskej krajine týkajúce sa napr. ekonomickej a technickej pomoci svojim materským krajinám. Okrem toho môžu byť tiež schopné ovplyvňovať obchodné vzťahy hostiteľskej a materskej krajiny. Okrem sietí migrantov prispel rozvoj komunikačných a informačných technológií a dopravy aj k vytvoreniu „transnárodných migračných priestorov“, ktoré nie sú viazané na geografické regióny a migranti tak môžu plynule prechádzať medzi viacerými hostiteľskými krajinami a materskou krajinou. Okrem fyzického presunu migranta však dochádza aj k presunu informácií, skúseností a remitencií ako ďalších zložiek transnárodného migračného priestoru.

Podľa Lipkovej⁵ je možné v rámci medzinárodnej migrácie sledovať nasledujúce trendy:

- Zvyšujúca sa úloha medzinárodnej ekonomickej integrácie (ako protipól globalizácii sa v súčasnosti dostáva do popredia otázka regionalizácie, prípadne neoregionalizácie, kedy sa krajiny v rámci určitého geografického regiónu spájajú do spoločných celkov)
- Zväčšovanie rozmerov medzinárodnej ekonomickej integrácie (prakticky všetky krajiny sveta sú v súčasnosti zapojené do svetovej del'by práce a, vo väčšej či menšej miere, aj do medzinárodnej ekonomickej integrácie)
- Zvyšovanie podielu ilegálnej migrácie (ako dôsledok rozdelenia sveta na bohaté krajiny Severu a chudobné krajiny Juhu)
- Rast podielu vysokokvalifikovanej pracovnej sily v rámci migrujúcej pracovnej sily

2 Príčiny a dôsledky medzinárodnej migrácie

Podľa Lipkovej⁶ na medzinárodnú migráciu vplývajú dve skupiny faktorov:

- Ekonomické faktory
- Mimoekonomické faktory

Čo sa týka ekonomických faktorov, najvýznamnejším je vyššia cena pracovnej sily v zahraničí, v hostiteľskej krajine. Z historického hľadiska bolo ekonomickým motívom migrácie pracovnej sily napr. hľadanie voľnej poľnohospodárskej pôdy. Čo sa týka migrácie spočívajúcej na ekonomických faktoroch, je možné takúto migráciu zaznamenať najmä v období kríz, vojenských konfliktov, prírodných katastrof. Medzi ďalšie ekonomické faktory môžeme zaradiť aj ekonomické disparity a rozdielny ekonomický vývoj v materskej a hostiteľskej krajine ako aj možnosti lepšieho uplatnenia pracovnej sily na pracovnom trhu hostiteľskej krajiny. Nemenej dôležitý faktor je aj nedostatok pracovnej sily v hostiteľskej krajine spôsobený starnutím obyvateľstva ako aj, v prípade materskej krajiny, prebytok pracovnej sily spôsobený nedostatočným počtom voľných pracovných miest čo vyvoláva nedobrovoľnú nezamestnanosť. Ekonomické faktory je tak možné rozdeliť na ekonomické faktory materskej krajiny a migranta a ekonomické faktory hostiteľskej krajiny. Dôležitá

---

⁵ Lipková, E. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: SPRINT vfra, 2006, str. 335.

⁶ Lipková, E. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: SPRINT vfra, 2006, str. 335-336.

z hľadiska medzinárodnej migrácie pracovnej sily a medzinárodného systému je skutočnosť, aby výhody z medzinárodnej migrácie boli vzájomné a plynuli tak hostiteľskej ako aj materskej krajine a migrantovi. V rámci mimoeconomických faktorov, ktoré vplyvajú na medzinárodnú migráciu, môžeme nájsť faktory politické, vojenské, rasové, náboženské, národnostné, kultúrne, sociálne, environmentálne, atď. V prípade pôsobenia mimoeconomických faktorov ide väčšinou o nedobrovoľnú, nútenú migráciu. Je treba podotknúť, že v prípade medzinárodnej migrácie založenej na mimoeconomických motívoch, je výrazný ekonomický dopad na materskú aj hostiteľskú krajinu.

Okrem rozdelenia na ekonomické a mimoeconomické faktory, je možné rozdeliť faktory vplyvu na medzinárodnú migráciu na⁷:

- Push faktory (faktory vplyvu v materskej krajine) – vysoká miera nezamestnanosti, nízke mzdy, chudoba, nedostatok pôdy, hlad, vojny, politické represálie, rasová neznášanlivosť, atď.
- Pull faktory (faktory vplyvu v hostiteľskej krajine) – možnosti zamestnania a vzdelávania, vyššie mzdy, získanie dostatočného množstva obrábateľnej ornej pôdy, zmena životného štýlu, atď.

Medzinárodná migrácia má viaceré konzekvencie, ktoré je možné rozdeliť do nasledujúcich hlavných efektov, čo súvisí s faktom, že migrantmi sú v súčasnosti predovšetkým ambicióznymi a dobre vzdelanými mladými ľuďmi:

- Demografický
- Sociálny
- Ekonomický

Hlavný demografický efekt medzinárodnej migrácie je viac-menej jasný. V prípade presunu obyvateľstva z jednej krajiny do druhej dochádza k zmene celkového počtu obyvateľstva v týchto dvoch krajinách. V materskej krajine celkový počet obyvateľov klesá, zatiaľ čo v hostiteľskej krajine celkový počet obyvateľov rastie. Celkový počet obyvateľov je však len jedným z mnohých demografických ukazovateľov, ktorý však nemá vypovedaciu hodnotu týkajúcu sa napr. štruktúry populácie danej krajiny z hľadiska veku či pohlavia. Preto do popredia vystupujú ostatné demografické ukazovatele, ktorých efekt na demografický vývoj danej krajiny je výrazne podstatnejší. Vplyv týchto ukazovateľov závisí od štruktúry migrantov, ktorí opúšťajú svoju materskú krajinu. V prípade, že do úvahy zoberieme fakt, že materskú krajinu opúšťajú mladí ľudia, dochádza v materskej krajine k rastu priemerného veku, rastu miery mortality a poklesu miery natality. Pre hostiteľskú krajinu bude efekt na demografické ukazovatele opačný. Dôjde k poklesu priemerného veku, poklesu miery mortality a nárastu miery natality. V prípade, že migranti sú ľudia z vyšších vekových kategórií, dochádza k opačným efektom (v materskej krajine pokles priemerného veku, pokles miery mortality a nárast miery natality; v hostiteľskej krajine rast priemerného veku, rast

---

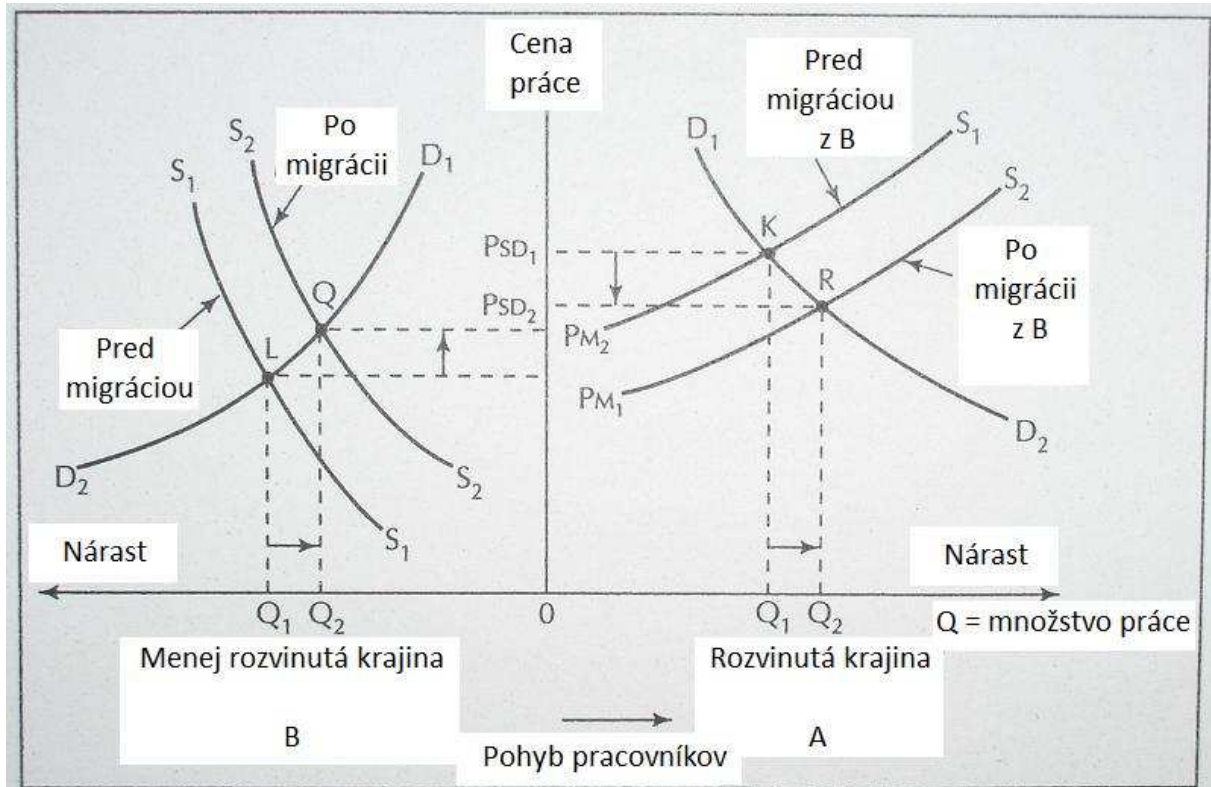
⁷ Stutz, F. P. – Warf, B. The World Economy – Resources, Location, Trade, and Development. 5th Edition. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2007, str. 95.

miery mortality a pokles miery natality). Čo sa týka sociálnych efektov, je možné ich identifikovať predovšetkým v prípade masovej migrácie, ktorá býva vyvolaná mimoekonomickými príčinami. Sociálne konflikty vznikajú najmä v hostiteľskej krajine, ktorá je „postihnutá“ takouto masovou imigráciou. Jednu skupinu sociálnych konfliktov tvorí masový prílev migrantov z chudobnej materskej krajiny do bohatej hostiteľskej krajiny, čo môže viesť k určitému napätiu medzi domácim obyvateľstvom a imigrantmi. Môžu sa začať šíriť xenofóbne myšlienky u domáceho obyvateľstva, pričom sociálne konflikty majú tendenciu prepuknúť najmä v časoch ekonomických kríz, recesií a depresií, kedy domáce obyvateľstvo zvaľuje vinu za stav krajiny práve na migrantov. Migranti sa tak môžu stať obetnými baránkami aj v politickom boji v hostiteľskej krajine. Druhú skupinu sociálnych konfliktov môže vyvolať migrácia obyvateľstva z jednej chudobnej krajiny do druhej (často susednej) chudobnej krajiny v dôsledku vojen či politických represálií. Vo všeobecnosti však majú väčšie ťažkosti s adaptáciou na nové podmienky a nové prostredie hostiteľskej krajiny chudobní migranti ako relatívne bohatší a vzdelanejší migranti. Čo sa týka ekonomických efektov, tie sú pravdepodobne najviditeľnejšou časťou medzinárodnej migrácie pracovnej sily. Migranti výrazne prispievajú k ekonomickému blahobytu hostiteľskej krajiny. Masová migrácia pracovnej sily má vplyv na redukciiu chudoby v materskej krajine (prostredníctvom poklesu ponuky pracovnej sily), môže však mať aj výrazný nákladový efekt. Vysoko vzdelaná pracovná sila migruje každoročne z rozvojových do vyspelých krajín, čo predstavuje pre materské krajiny dodatočné náklady (týkajúce sa financovania vzdelania a zdravia migranta, ktorý však po dokončení vzdelania odchádza za prácou do zahraničia). Na druhej strane však plynie pre materské krajiny pozitívny efekt v podobe remitencií, ktoré migranti posielajú rodinným príslušníkom, ktorí zostali doma.

Jedným z hlavných ekonomických efektov medzinárodnej migrácie založenej na dobrovoľnosti kvôli ekonomickým výhodám hostiteľskej krajiny je postupné vyrovnávanie mzdových rozdielov medzi materskou krajinou migrantov a hostiteľskou krajinou. Tento efekt je znázornený na obrázku 1. Ako je zrejme z obrázku, krajina A je vyspelá krajina, ktorá sa stáva hostiteľskou krajinou pre migrantov z krajiny B, ktorá predstavuje menej vyspelú materskú krajinu. V rámci krajiny A aj v rámci krajiny B existuje trh práce, čo znázorňujú jednotlivé osi grafu. Na osi x je znázornený počet pracovnej sily v krajine A (vpravo od osi y) a v krajine B (vľavo od osi y). Os y predstavuje cenu práce v krajine A aj v krajine B. Pri raste mzdy (pohyb po osi y hore) dochádza k poklesu dopytu po práci v oboch krajinách, čo predstavujú klesajúce krivky dopytu v krajine A aj v krajine B (krivky D_1D_2). Na druhej strane s rastom mzdy dochádza k rastu ponuky práce, pričom krivky ponuky práce je rastúca (krivky S_1) aj v krajine A aj v krajine B. Pri pohľade na ekvilibrium v oboch krajinách je zrejmy rozdiel v rovnovážnej cene v krajine A (bod K) a v krajine B (bod L), pričom rovnovážna cena práce je vyššia vo vyspelejšej krajine A. Tým dochádza k medzinárodnej migrácii pracovnej sily z menej vyspelejšej krajiny B do vyspelejšej krajiny A, pretože migranti chcú využiť výhodu vyšších miezd v krajine A. Čím je väčší rozdiel v mzdách medzi vyspelou a menej vyspelou krajinou, tým je tok migrujúcej pracovnej sily väčší a dochádza tiež k nárastu vzdialenosti, ktorú sú migranti kvôli rozdielnej cene práce ochotní absolvovať. Po migračnom toku pracovnej sily z menej vyspelejšej krajiny B do vyspelejšej krajiny A dôjde aj k zmene rovnováhy na trhu práce v oboch krajinách. V krajine A dôjde vplyvom prílevu pracovnej sily, ktorá je ochotná pracovať aj za nižšiu mzdu ako pracovná sila krajiny A, dochádza k posunu krivky ponuky (z S_1 na S_2) a k vytvoreniu nového rovnovážneho stavu v bode R (presun z bodu K). V krajine A tak dochádza k rastu množstva pracovnej sily (z Q_1 na Q_2 v pravej časti grafu) a k zníženiu ceny práce. V krajine B dochádza vplyvom odlivu pracovnej sily k posunu krivky ponuky z S_1 na S_2 . To má za následok zmenu rovnovážneho stavu v krajine B, ktorý sa presúva z bodu L do bodu Q. Výsledný efekt migrácie pracovnej

sily z krajiny B je pre krajinu B pokles množstva pracovnej sily (z Q_1 na Q_2 v ľavej časti grafu) a rast ceny práce, ktorá sa tak približuje cene práce vo vyspelejšej krajine A.

Obrázok 1 Ekonomický model medzinárodnej migrácie pracovnej sily

Prameň: Stutz, F. P. – Warf, B.: The World Economy – Resources, Location, Trade, and Development. 5th Edition. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2007, str. 96.

3 Druhy migrácie

Pohyby obyvateľstva sa vyskytujú v rôznych formách už niekoľko storočí, pričom pohyb ľudí v rámci krajiny a medzi krajinami má dôležitú úlohu pri určovaní miery rastu celkového počtu obyvateľstva danej krajiny, ďalších demografických ukazovateľov, etnického zloženia populácie danej krajiny, atď. Medzinárodná migrácia odráža celý komplex historicky špecifických ekonomických, politických, sociálnych, kultúrnych okolností, v ktorých migranti žijú. Čo sa týka samotného rozdelenia medzinárodnej migrácie, je možné vymedziť dva hlavné druhy migrácie:

- Dobrovoľná migrácia (Voluntary Migration)
- Nedobrovoľná migrácia (Involuntary Migration)
  - Násilná migrácia (Forced Migration)
  - Vnútená migrácia (Impelled Migration)

Dobrovoľná migrácia je založená predovšetkým na ekonomických príčinách, pričom jednou z kľúčových je rozdiel v mzdových sadzbách medzi rozvojovou a vyspelou krajinou.

V prípade nedobrovoľnej migrácie prevládajú zase mimoekonomické príčiny vplyvu, pričom je možné nedobrovoľnú migráciu rozdeliť na dve podskupiny: násilnú a vnútenú migráciu. Pri násilnej migrácii nemajú ľudia žiadnu inú možnosť, len emigrovať z materskej krajiny. Príkladom môže byť obchod s africkými otrokmi, kedy došlo k násilnému presídleniu približne 10 miliónov černochoch z Afriky do tzv. „Nového sveta“. Pri vnútenej migrácii dochádza k presunu ľudí z dôvodu určitej hrozby, ohrozenia. Príkladom sú občianske vojny v strednej Amerike či Afrike, ktoré spôsobujú masové odlevy obyvateľov materskej krajiny do susedných hostiteľských krajín.

Okrem dvoch hlavných druhov migrácie (dobrovoľná / nedobrovoľná), je možná detailnejšia špecifikácia, ktorá sa venuje aspektom medzinárodnej migrácie ako sú: vzdialenosť, ktorú migrujúci prekonávajú, frekvencia migrácie, dĺžka migrácie. Niektorí autori dokonca odlišujú migráciu a cirkuláciu. Migrácia je tak fenomén, ktorý je permanentný, nepravidelný a zahrňujúci zmenu krajiny trvalého pobytu. Cirkulácia, na druhej strane, je vo všeobecnosti kratšia (môže ísť napr. o dennú cirkuláciu), periodickejšia, prípadne sezónna. Pri cirkulácii okrem toho nedochádza k zmene trvalého pobytu, cirkulant sa vracia späť do svojho domova.

Okrem toho je možné uvažovať o migrácii obyvateľov, prípadne pracovnej sily v závislosti od toho, či dochádza k zmene krajiny, alebo nie. Migráciu je tak možné rozdeliť na externú a internú, ktoré sa môžu ďalej členiť na:

- Externá migrácia
  - Interkontinentálna
  - Intrakontinentálna
- Interná migrácia
  - Interregionálna
  - Migrácia vidiek – mesto
  - Intrametropolitná

Vzhľadom na zameranie príspevku, z analýzy migrácie je vyňatá interná migrácia a príspevok sa venuje výlučne analýze externej (medzinárodnej) migrácie. Ak hovoríme o medzinárodnej migrácii v klasickom zmysle slova, ide predovšetkým o interkontinentálnu migráciu, kedy dochádza k pohybu ľudí, prípadne pracovnej sily, medzi jednotlivými kontinentmi (napr. Európa – Amerika). V prípade intrakontinentálnej migrácie ide o presun migrantov v rámci kontinentu. S takýmto typom migrácie sa môžeme stretnúť v Afrike a Latinskej Amerike, kedy dochádza k presunu pracovnej sily z jednej krajiny do druhej v rámci jedného kontinentu.

4 Migračné toky a modelovanie migrácie

V prípade migračných tokov je nevyhnutné rozlišovať medzi medzinárodnou migráciou interkontinentálnou a intrakontinentálnou. Čo sa týka interkontinentálnej migrácie, je možné identifikovať dva hlavné migračné toky v ľudských dejinách, ktoré svojim rozsahom nemajú v rámci medzinárodnej migrácie obdobu. Prvým tokom bol exodus Európanov do

„Nového sveta“ a druhým atlantický obchod s africkými otrokmi. Tieto dva migračné toky výrazne prispeli k redistribúcii svetovej populácie. Čo sa týka absolútnych čísel, obchod s otrokmi výrazne zaostal za emigráciou Európanov. Odhaduje sa, že v rámci obchodu s otrokmi došlo k presídleniu približne 10 miliónov afrických černochovo, no vystačovalo z Európy v rokoch 1840 – 1930 dosiahlo výšku približne 50 miliónov obyvateľov. Hlavným cieľom týchto migrantov sa stala Severná Amerika, došlo však aj k rastu populácie v Austrálii, na Novom Zélande, v Latinskej Amerike a v severnej Afrike. Všetky tieto oblasti sa stali dôležitým ekonomickým faktorom vývoja Európy. Poskytovali obchodné príležitosti pre export hotových výrobkov z Európy, ale tiež možnosti týkajúce sa potravín či dodávok surovín pre európske podniky. V súčasnosti neodchádza k podobnému typu masovej interkontinentálnej migrácie. Masovejšia migrácia sa deje len v rámci intrakontinentálnej migrácie (napr. prílev Portorikáncov či Mexičanov do USA, Turkov a arabov do Francúzska a Nemecka a pod.). Dôležitý je tiež pohyb pracovnej sily v rámci intrakontinentálnej migrácie v Afrike, kedy cestujú pracovníci za prácou medzi rôznymi africkými krajinami, pričom často prekonávajú veľké vzdialenosti. V západnej Afrike je migrácia pracovnej sily z vnútrozemia na pobrežie, vo východnej Afrike pracujú na farmách väčšinou utečenci z materských krajín, v južnej Afrike prevláda zamestnanie v baniach.

Migrácia hrá významnú úlohu v svetovej ekonomike, má za sebou pomerne dlhú históriu a preto došlo v jej vývoji k postupnému vytváraniu modelu migrácie. V 19. storočí britský sociológ E. G. Ravenstein na základe údajov z Anglicka a neskôr zo Spojených štátov vypracoval určité zákony migrácie, pričom základom je skutočnosť, že väčšina migrantov migruje na krátke vzdialenosti a frekvencia pohybu klesá s rastúcou vzdialenosťou. V ďalšom období došlo k spresneniu niektorých jeho záverov vo forme tzv. „gravitačného modelu“⁸. Gravitačný model tak prispieva k otázke množstva migrujúcich medzi dvoma miestami i a j . Tok migrantov, I_{ij} , je priamo úmerný súčinu populácie prvého miesta, P_i a populácie druhého miesta, P_j a nepriamo úmerný druhej mocnine ich vzdialenosti, r^2 :

$$I_{ij} = \frac{P_i \times P_j}{r^2}$$

Gravitačný model pracuje na základe dvoch základných princípov:

- Väčšie lokality majú väčšiu príťažlivú silu pre toky komodít, jednotlivcov, informácií ako menšie lokality
- Vzdialenejšie lokality majú menšiu vzájomnú príťažlivosť ako bližšie lokality

V prospech teórie gravitačného modelu vystupuje aj skutočnosť, že hlavné trendy v súčasnej migrácii pracovnej sily v rámci svetovej ekonomiky sú nasledujúce (pozri aj obrázok 2)⁹:

- Z Mexika a Karibiku do USA a Kanady

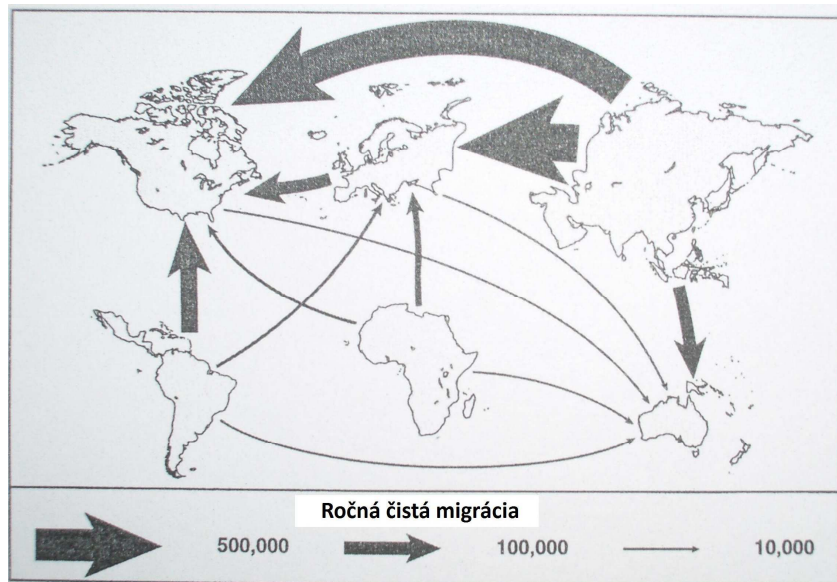
⁸ Gravitačný model vychádza z Newtonovho zákona gravitácie, ktorý hovorí, že dva hmotné body o hmotnostiach m_1 a m_2 vo vzájomnej vzdialenosti r sú navzájom príťahované gravitačnou silou F , ktorej veľkosť je priamo úmerná súčinu ich hmotností a nepriamo úmerná druhej mocnine ich vzdialenosti.

⁹ Stutz, F. P. – Warf, B. The World Economy – Resources, Location, Trade, and Development. 5th Edition. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2007, str. 98.

- Z krajín Južnej Ameriky do Argentíny, Venezuely a Peru
- Zo severnej Afriky a južnej Európy do severozápadnej Európy
- Z Afriky a Ázie do Saudskej Arábie
- Z Indonézie do Malajzie, Singapuru a Austrálie

Obrázok 2 Interkontinentálne migračné toky

Prameň: Stutz, F. P. – Warf, B.: The World Economy – Resources, Location, Trade, and Development. 5th Edition. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2007, str. 100.

Použitá literatúra:

1. <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/lang/en>
2. <http://www.migrationdevelopment.org/index.php?id=35>
3. <http://www.un.org/esa/population/migration/>
4. http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_MigStock_2008.pdf
5. Lipková, Ľ. a kol.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: SPRINT vfra, 2006. ISBN 80-89085-55-5.
6. Stutz, F. P. – Warf, B.: *The World Economy – Resources, Location, Trade, and Development. 5th Edition*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2007.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita
 Dolnozemska 1
 852 35 Bratislava

Ing. Mária Greššová, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

RUSKÁ FEDERÁCIA A ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ¹

gressova@euba.sk

Abstrakt

Energetická bezpečnosť sa v poslednej dekáde stala významným prvkom celkovej ekonomickej bezpečnosti jednotlivých ekonomík. Na energetickú bezpečnosť možno nazerať z dvoch pohľadov. Na jednej strane stoja ekonomiky (predovšetkým vyspelých krajín), ktoré sú závislé na využívaní energetických zdrojov a na druhej strane sú ekonomiky krajín menej vyspelých, ktoré sú závislé na exportných príjmoch z predaja týchto zdrojov. Jednou z krajín bohatých na energetické zdroje (ropa, zemný plyn) je aj Ruská federácia. Tento článok analyzuje Ruskú federáciu a energetickú bezpečnosť smerom do vnútra krajiny ako aj vo vzťahu k ostatným krajinám, ktoré dovážajú energetické zdroje z Ruskej federácie.

Kľúčové slová: Európska únia, Slovensko, Ruská federácia, energetická bezpečnosť, ropa, zemný plyn

Abstract

Energy security became, in the last decade, one of the most important elements of complex economic security of individual economies. There are two views of energy security. On one side, there are economies (of more developed countries) that are dependent on using energy sources. On the other side, there are less developed economies that are dependent on export revenues from selling energy sources. One of the countries rich in energy sources (oil and natural gas) is Russian Federation. This article analyzes Russian Federation and energy security from the inside of the economy and from the point of relations with other countries that import energy sources from Russian Federation.

Keywords: The European Union, Slovakia, Russian Federation, energy security, oil, natural gas

Úvod

V januári 2009 došlo k opätovnému zastaveniu dodávok ruských energetických surovín na územie Európskej únie kvôli stanoveniu cien zemného plynu medzi Ruskom a Ukrajinou. Mnohí európski spotrebitelia tak boli ponechaní napospas chladnému zimnému počasiu a stali sa rukojemníkmi v cenovej prestrelke medzi Ruskom a Ukrajinou. Dochádza tak k ďalším diskusiám týkajúcich sa Ruskej federácie ako spoľahlivého dodávateľa energetických surovín na, nielen európsky, ale aj eurázijský energetický trh, týkajúcich sa energetickej politiky a energetickej stratégie Ruska. Rusko je pritom jednou z krajín, ktorá

---

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej univerzity č. 2319205.

disponuje obrovskými zásobami energetických surovín. Na teritóriu Ruska sa nachádza približne jedna tretina známych zásob zemného plynu, približne desať percent rezerv ropy, dvadsať percent zásob uhlia a štrnásť percent zásob uránu. Okrem toho má Rusko, ešte z čias Sovietskeho zväzu vybudovaný silný palivovo-energetický komplex, ktorý je v súčasnom období jedným z kľúčových faktorov hospodárskeho rozvoja krajiny a jedným zo základných nástrojov vnútornej i vonkajšej politiky. Práve použitie palivovo-energetického komplexu ako nástroja vonkajšej politiky štátu robí z Ruska hrozbu, ale aj významného partnera pre jeho odberateľské štáty, ktorými sú predovšetkým členské štáty Európskej únie. V poslednom období však začína Rusko rokovať o dodávkach energetických surovín aj smerom na juhovýchod, do krajín Ázie, čo môže mať za následok určité ohrozenie energetickej bezpečnosti krajín Západu, ale na druhej strane posilnenie vyjednávacjej pozície Ruska do budúcnosti a posilnenie jeho energetickej bezpečnosti prostredníctvom diverzifikácie odberateľských sietí. Táto skutočnosť môže prispieť k ďalšiemu ekonomickému rozvoju Ruska.

Energetická bezpečnosť

Koncept energetickej bezpečnosti je možné definovať rôznymi spôsobmi. Na samite G8 v St. Petersburgu v roku 2006 bola energetická bezpečnosť definovaná ako zahŕňajúca celý technologický reťazec od exploračie nových zdrojov energetických surovín, cez produkciu energie až po prepravu energetických produktov konečnému spotrebiteľovi. Takéto široké chápanie energetickej bezpečnosti predpokladá, že každý aspekt energetickej politiky je možné umiestniť v rámci celkového rámca pojmu bezpečnosť². Prehlbovanie záujmu o otázky bezpečnosti štátu, vnútornej aj vonkajšej, sa začalo s ukončením druhej svetovej vojny a so začiatkom studenej vojny medzi Východom a Západom. Čo sa týka priamo energetickej bezpečnosti, podľa V. Proroka³ sa prvé úvahy objavili v kontexte ropných šokov v 70. rokoch 20. storočia. Ako V. Prorok podotýka, reálne rozpracovanie problematiky energetickej bezpečnosti sa uskutočnilo až vo väzbe na environmentálnu bezpečnosť. K osamostatneniu energetickej bezpečnosti a k jej tesnejšiemu prepojeniu na ekonomickú a vojenskú bezpečnosť došlo až v 90. rokoch 20. storočia⁴ vzhľadom na neustále rastúcu spotrebu energetických surovín (no nielen vo vyspelých krajinách, ale aj v novoundustrializovaných krajinách juhovýchodnej Ázie) a ich cenu.

Energetická bezpečnosť Ruskej federácie môže byť chápaná ako súčasť Energetickej stratégie Ruskej federácie do roku 2020 a energetickej politiky Ruska. V prípade Ruska je potrebné odlišovať oba uvedené pojmy, energetická politika Ruska môže byť chápaná v dvoch rovinách, vonkajšej (politika voči externým odberateľom) a vnútornej (politika voči domácim odberateľom – firmám a domácnostiam). Hlavné zásady ruskej energetickej politiky sú stanovené v Energetickej stratégii. Energetická stratégia sa zameriava na širšie postavenie Ruska v oblasti svetovej energetiky ako nielen dodávateľa energetických surovín, ale ako nezávislého účastníka svetového obehu energetických produktov. V tejto súvislosti sa hovorí aj o tzv. energetickej diplomacii Ruska, ktorej hlavné úlohy sú⁵: zahraničnopolitické zabezpečenie realizácie Energetickej stratégie Ruska, diplomatická podpora záujmov národných TEK v zahraničí, aktívny energetický dialóg s členskými štátmi SNŠ, EÚ, USA, Ázie a ďalšími štátmi a medzinárodnými organizáciami.

---

² http://csis.org/files/media/isis/pubs/pm_0425.pdf.

³ Prorok, V.: Energetická bezpečnosť – pojetí a přístupy. In: Energetická bezpečnosť – geopolitické souvislosti. Praha, 2008, str. 9.

⁴ Tamtiež.

⁵ Podľa Energetickej stratégie Ruska do roku 2020.

Definícia energetickej bezpečnosti v Ruskej federácii je súčasťou Energetickej stratégie Ruskej federácie do roku 2020. Je definovaná ako ochrana krajiny, občanov, spoločnosti, štátu a ekonomiky pred hrozbou nedostatočného zabezpečenia ponuky palív a energií. Okrem toho je však možné pri detailnej analýze Energetickej stratégie nájsť aj ďalšiu definíciu energetickej bezpečnosti, ktorá znamená plnú a bezpečnú dostupnosť energetických zdrojov pre obyvateľov a ekonomiku za zodpovedajúce a dostupné ceny, ktoré zároveň stimulujú a vedú k úsporám energie, minimalizácii rizík a k eliminácii hrozieb pre zabezpečenie energetických dodávok do krajiny. Základné aspekty energetickej bezpečnosti Ruskej federácie tak obsahujú:

- Schopnosť energetického sektora uspokojiť vnútorný aj vonkajší dopyt po energetických nosičoch v zodpovedajúcej kvalite,
- Schopnosť spotrebiteľov používať energetické zdroje efektívne tak, aby nedochádzalo k zbytočným výdavkom spoločnosti na zabezpečenie dodávok energií čo by mohlo viesť k deficitu v rámci energetickej bilancie krajiny,
- Stabilita energetického sektora voči vonkajším a vnútorným hrozbám ekonomického, technického a prírodného charakteru a jeho schopnosť minimalizovať škody spôsobené rôznymi destabilizačnými faktormi.

Energetická politika Ruska je obsiahnutá priamo v Energetickej stratégii Ruska do roku 2020. Táto stratégia bola schválená ruskou vládou ešte v roku 2000, kedy došlo k schváleniu hlavných ustanovení energetickej stratégie do roku 2020. V roku 2003 ruská vláda schválila celkovú Energetickú stratégiu do roku 2020. Myšlienka národnej energetickej politiky či stratégie však siaha až do 90. rokov 20. storočia, v roku 1992 ruská vláda schválila Ruskú národnú energetickú politiku, pričom v tom istom období došlo aj k rozhodnutiu o vytvorení Energetickej stratégie Ruska. Následne na to, v decembri 1994 došlo k schváleniu Energetickej stratégie Ruska (Hlavné ustanovenia). O rok neskôr (v máji 1995) bolo vydané prezidentské nariadenie, ktoré potvrdilo prvú ruskú postsovietsku energetickú stratégiu⁶. Neskôr toho istého roku (v októbri) schválila ruská vláda Hlavné ustanovenia energetickej stratégie Ruskej federácie. Tieto dokumenty boli v platnosti do roku 2000, kedy za vlády prezidenta V. Putina došlo k ich zmene. V novembri 2000 sa schválili hlavné ustanovenia novej Energetickej stratégie Ruska do roku 2020. V roku 2002 ruské ministerstvo energetiky rozpracovalo detailnejšie hlavné ustanovenia. Na základe toho v máji 2003 bola nová stratégia odsúhlasená a ruská vláda ju schválila v auguste 2003.

Legislatívny rámec zahraničných investícií

Dôležitou súčasťou energetickej bezpečnosti Ruskej federácie sú aj zákony o priamych zahraničných investíciách v ruskom energetickom sektore⁷. Konkrétne ide o dva zákony prijaté v apríli 2008, v období vysokých cien ropy, ktoré boli pravdepodobnou príčinou prijatia týchto dvoch zákonov. Ide o federálny zákon č. 57 (O rozsahu priamych zahraničných investícií v spoločnostiach, ktoré majú strategickú dôležitosť pre obranu

---

⁶ O hlavných smeroch energetickej politiky a reštrukturalizácii palivovo-energetického priemyslu Ruskej federácie do roku 2010.

⁷ Vo všeobecnosti ide o federálne zákony, ktoré upravujú zahraničné investície do strategických sektorov obrany a národnej bezpečnosti Ruskej federácie, pričom medzi tieto sektory patrí aj palivovo-energetický komplex.

a bezpečnosť krajiny) a o federálny zákon č. 58 (O dodatkoch k niektorým právnym aktom vo vzťahu k ustanoveniam zákona č. 57).

Čo sa týka zákona č. 57, jeho hlavným cieľom je, s ohľadom na zabezpečenie ruskej národnej obrany a štátnej bezpečnosti, vytvoriť zákonné reštrikcie pre zahraničných investorov, ktorí majú záujem investovať v strategických odvetviach národnej obrany a bezpečnosti alebo majú záujem o získanie majoritného podielu v spoločnostiach pôsobiacich v týchto odvetviach. Zákon č. 57 zavádza povinné ex-ante schválenie transakcií, ktorých výsledkom je, prípadne bola, kontrola spoločností v oblasti strategických sektorov ruskej (vrátane energetiky) zahraničnými investormi. Problém pre zahraničných investorov predstavuje práve definícia pojmu „kontrola“ v tomto zákone, pretože je koncipovaná a interpretovaná pomerne široko. Na jednej strane je to jasný výklad v prípade vlastníctva viac ako 50 % akcií či hlasov, na druhej strane však do tohto pojmu spadá aj množstvo rôznych nepriamych mechanizmov kontroly, kde je výklad nejasný. Schválenie investície podlieha schváleniu vládnu komisiou. Pred schválením vládnu komisiou je však potrebné získať súhlas stanovenou autoritou a súhlas Federálnej bezpečnostnej služby. Mechanizmus schvaľovania investícií prostredníctvom zákona č. 57 je paralelný s už existujúcim kontrolným mechanizmom pre fúzie a akvizície, ktorý sa vykonáva na základe zákona o hospodárskej súťaži. Pravdepodobným dôvodom zavedenia ďalšieho mechanizmu kontrolujúceho hospodársku súťaž v strategických odvetviach je zavedenie regulačného a kontrolného mechanizmu založeného na politickej vôli a zameraného na kontrolu zahraničných investorov a podnikateľov v Ruskej federácii.

Druhým federálnym zákonom je zákon č. 58, ktorý sa týka právneho režimu základovej pôdy a parciel, ktoré sa na takejto pôde nachádzajú. V súčasnosti je tak možné získať licenciu na takúto pôdu s federálnym významom na kontinentálnom šelfe iba pre ruské právnické osoby, pričom musia spĺňať aj nasledujúce kritériá:

- Minimálne 5-ročná skúsenosť v oblasti explorácie alebo produkcie na ruskom kontinentálnom šelfe,
- Minimálne 50 % participácia Ruskej federácie na podnikaní.

V skutočnosti aplikácia týchto dvoch kritérií v praxi Ruskej federácie znamená, že licencie na využívanie základovej pôdy kontinentálneho šelfu môžu získať len Gazprom a Rosneft alebo ich dcérske spoločnosti.

Podľa právnych analýz spoločností z EÚ je tak prijatie týchto dvoch zákonov zamerané proti niektorým ustanoveniam Energetickej charty, ktorú Ruská federácia zatiaľ neratifikovala. Nový režim pre zahraničných investorov v energetickom sektore odporuje predovšetkým ustanoveniam Energetickej charty týkajúcich sa nediskriminácie a doložky národného režimu čím ďalej sťažuje ratifikáciu Energetickej charty zo strany Ruskej federácie.

Energetická stratégia Ruskej federácie do roku 2020

Hlavným cieľom Energetickej stratégie Ruska do roku 2020 a tým aj hlavným cieľom energetickej politiky je efektívne využívanie prírodných energetických zdrojov a potenciálu energetického sektora pre hospodársky rast a zlepšenie kvality života v krajine; povinnosťou štátu je ochrana zákonných záujmov obyvateľov a hospodárskych subjektov, obrana štátu, efektívne spravovanie štátneho majetku a dosiahnutie kvalitatívne vyššieho nového stavu

celého palivovo-energetického sektora. Energetická stratégia konkretizuje ciele, úlohy a hlavné trendy dlhodobej ruskej energetickej politiky do roku 2020. Hlavné úlohy Energetickej stratégie je možné vymedziť nasledovne:

- Určenie spôsobu dosiahnutia novej kvality palivovo-energetického komplexu,
- Rast konkurencieschopnosti produkcie a služieb palivovo-energetického komplexu Ruskej federácie na svetovom energetickom trhu,
- Formovanie „civilizovaného“ energetického trhu a nediskriminačné vzťahy medzi jeho subjektmi,
- Posilnenie úlohy štátu, ako hlavného subjektu na energetickom trhu, v oblasti vytvárania trhovej infraštruktúry a ako regulátora trhových vzťahov medzi subjektmi energetického trhu.

Úspešná implementácia Energetickej stratégie Ruska predpokladá, že do roku 2020 budú uvedené úlohy splnené, a že dôjde k vytvoreniu efektívneho palivovo-energetického komplexu a konkurencieschopného energetického trhu, ktorý bude schopný uspokojiť potreby jednak domácej spotreby energetických zdrojov a na druhej strane bude schopný sa úspešne a efektívne integrovať do svetového energetického trhu. Vzhľadom na uvažovaný sociálno-ekonomický vývoj v Ruskej federácii, je možné identifikovať dve základné fázy napĺňania cieľov a úloh Energetickej stratégie. Prvá fáza, ktorá by mala byť ukončená v rokoch 2009 – 2010, je iniciačnou fázou reformy energetického sektora Ruskej federácie. Mala by byť ukončená vytvorením základu pre nasledovný rozvoj energetického sektora v druhej fáze. Predpokladá sa vytvorenie normatívnej a legislatívnej základne, odstránenie prekážok brzdiacich rast konkurencieschopnosti a založenie trhu na princípoch fair trade. Okrem toho by malo v prvej fáze dôjsť aj ku kompletnej transformácii súvisiacich sektorov tak, aby v nich bola dosiahnutá vyššia úroveň energetickej efektívnosti. Tretím prvkom prvej fázy je realizácia exportného potenciálu v oblasti ropy a zemného plynu a dosiahnutie stabilnej pozície ruských energetických spoločností na vnútornom aj vonkajšom palivovo-energetickom trhu. Ako posledný krok sa uvádza prechod od silovej úlohy palivovo-energetického komplexu v ruskej ekonomike k palivovo-energetickému komplexu ako stabilného dodávateľa palív a energetických zdrojov pre potreby hospodárstva a obyvateľstva. V druhej fáze, ktorá by mala trvať do roku 2020, sa predpokladá vytvorenie nového palivovo-energetického komplexu Ruskej federácie s nasledujúcimi črtami:

- Ďalšie rozširovanie otvorenosti a konkurencieschopnosti energetického trhu v rámci celkovej trhovej infraštruktúry, ktorého základ bude/bol položený v prvej fáze,
- Prehĺbenie využívania existujúcich kapacít v oblasti jadrovej energie, hydroenergetiky, uhoľného priemyslu, rozvoja petrochemického priemyslu, čo prispeje k vytvoreniu potrebného základu pre následnú implementáciu perspektívnych projektov v oblastiach ako východná Sibír, Ďaleký Východ, Yamal, pobrežné vody a tiež k rastu ročných investícií do palivovo-energetického komplexu (pričom by mali byť každoročne vyššie o minimálne 1,5 násobok investícií predošlého obdobia),
- Prudký nárast vedeckých a technických inovácií, ktoré sú potenciálne vhodné výrazne prispieť k ďalšiemu formovaniu ruského energetického sektora,
- Vytvorenie základu pre podstatné zvýšenie podielu obnoviteľných zdrojov energie na celkovom energetickom mixe Ruskej federácie v najbližšom desaťročí vzhľadom na pokles zásob klasických fosílnych palív čím sa dosiahne postupný prechod k energii budúcnosti, tvorenej predovšetkým obnoviteľnými zdrojmi.

Energetická stratégia Ruskej federácie do roku 2020 predpokladá štyri hlavné scenáre sociálneho a ekonomického rozvoja Ruskej federácie v závislosti od vnútorných aj vonkajších ekonomických a politických podmienok:

- Optimistický scenár,
- Umiernený scenár,
- Priaznivý scenár,
- Kritický scenár.

Predpoklady prvého, optimistického, scenára vychádzajú z rastu HDP o 3,3 krát viac v roku 2020 ako v roku 2000, zo sedemnásobného rastu fyzických investícií do fixného kapitálu počas celého obdobia, z vysokých svetových cien ropy Ural (až do výšky 30 USD/b v roku 2020⁸) a zemného plynu (138 USD/tis. m³ v roku 2020). Tento scenár predpokladá, že dôjde k uskutočneniu nevyhnutných a potrebných ekonomických reforiem v Ruskej federácii, predovšetkým k intenzívnej liberalizácii cien a úrovne produkcie ropy a zemného plynu, k rýchlemu vytvoreniu vhodných podmienok pre zdravé konkurenčné prostredie na trhu s tovarmi a službami poskytovanými prirodzenými monopolmi. Okrem toho tento scenár predpokladá aktívne využívanie a zavádzanie energeticky úsporných technológií a vyššiu mieru poklesu energetickej intenzity na HDP.

Umiernený scenár predpokladá, že rast HDP nebude taký výrazný ako v optimistickom variante (predpokladá rast len 2,3 krát vyšší oproti roku 2000), s nižšími fyzickými investíciami do fixného kapitálu (na úrovni 3,6 krát), so stabilnými cenami ropy Ural na svetovom trhu vo výške 18,5 USD/b a priemernými kontraktačnými cenami na zemný plyn vo výške 118,5 USD/tis. m³. Tento scenár predpokladá zníženie energetickej intenzity HDP do roku 2020 o 42 – 44 % v porovnaní s rokom 2000. Tento scenár predpokladá rast cien za energetické suroviny na domácom trhu, čo bude viesť k redistribúcii výnosov v prospech prirodzených monopolov a k vytvoreniu podmienok pre úspory energetických zdrojov.

Priaznivý scenár je označený v Energetickej stratégii ako „zlatá stredná cesta“ medzi oboma predošlými scenármi. Ako hlavný rozdiel medzi umierneným a priaznivým scenárom sa uvádza vyššia rýchlosť v zavádzaní energeticky úsporných technológií a vo vyšších cenách ropy a zemného plynu.

Kritický scenár je charakterizovaný nevhodnou kombináciou externých a interných ekonomických a politických podmienok a nízkymi svetovými cenami ropy a zemného plynu, znížením dopytu po ruských energetických surovinách a ďalšími ekonomickými ťažkosťami. Tento scenár je založený na intenzívnej a urýchlenej realizácii ekonomických reforiem pri nepriaznivých externých ekonomických podmienkach s cieľom rýchlej diverzifikácie ekonomiky a zníženia sociálneho zaťaženia federálneho rozpočtu. Tento scenár predpokladá, že do roku 2010 dôjde k implementácii celého komplexu ekonomických reforiem, pričom zahŕňa reformy v oblasti prirodzených monopolov, domácej a komunálnej sféry, daňovej štruktúry, bankového sektora a administratívne reformy. Predpokladá sa, v prípade úspešnosti reforiem, že do budúcnosti tak dôjde k vytvoreniu konkurencieschopného prostredia

---

⁸ V skutočnosti boli tieto ceny už dávno dosiahnuté a dokonca prekované, v súčasnosti (október 2009) sa pohybuje priemerná cena ropy Ural nad úrovňou 70 USD/b, čo výrazne preyšuje očakávania optimistického scenára.

v prostredí prirodzených monopolov, k zlepšeniu dynamiky a kvality ekonomického rastu a k transformácii palivovo-energetického modelu rozvoja na inovačný model rozvoja.

Energetická stratégia vymedzuje aj hlavné princípy energetickej politiky Ruskej federácie, ktorými by sa mal štát pri dosahovaní úloh a cieľov Energetickej stratégie riadiť:

- Energetická bezpečnosť,
- Energetická efektívnosť,
- Rozpočtová efektívnosť,
- Ekologická bezpečnosť energetiky.

Energetická bezpečnosť je jednou z najdôležitejších súčastí národnej bezpečnosti Ruskej federácie. Podľa Ekonomickej stratégie je energetická bezpečnosť definovaná ako stav bezpečnosti štátu, obyvateľov, spoločnosti a ekonomiky pred hrozbou nedostatočného zabezpečenia ponuky palív a energií. Tieto hrozby môžu byť pritom spôsobené buď externými faktormi (geopolitickými a geoekonomickými) alebo internými faktormi (makroekonomický vývoj ekonomiky Ruskej federácie, samotné fungovanie palivovo-energetického komplexu krajiny, atď.). Hlavnými cieľmi energetickej bezpečnosti Ruskej federácie by tak mali byť zvýšenie schopnosti palivovo-energetického komplexu zabezpečiť dopyt po energetických surovinách, naučiť a zvýšiť schopnosť konečných spotrebiteľov efektívne využívať a hospodárne nakladať s energetickými surovinami, zabezpečiť stabilitu palivovo-energetického komplexu proti vnútorným a vonkajším hrozbám (technické, ekonomické, prírodné, apod.).

Druhým stavebným prvkom Energetickej stratégie Ruskej federácie do roku 2020 je energetická efektívnosť. Hlavným predpokladom energetickej efektívnosti je skutočnosť, že energetická náročnosť ruskej ekonomiky je oveľa vyššia ako energetická náročnosť ekonomík vyspelých krajín. Energetická náročnosť súčasnej ruskej ekonomiky je 2,3 krát vyššia ako je svetová energetická náročnosť a dokonca 3,1 krát vyššia ako energetická náročnosť členských štátov Európskej únie. Jedným z hlavných predpokladov tejto situácie je historický vývoj štruktúry priemyselnej produkcie a spotreby v domácnostiach v bývalom Sovietskom zväze, kedy nebol dôvod zaoberať sa energetickou efektívnosťou a úsporou energií, keďže boli lacné a široko dostupné. Na zvýšenie energetickej efektívnosti je potrebná najmä prestavba štruktúry ruskej ekonomiky pričom sa uprednostnia energeticky nenáročné odvetvia a služby a realizácia potenciálu úspor energií vo sfére priemyslu aj domácností.

Ako tretí prvok celkovej energetickej stratégie sa uvádza rozpočtová efektívnosť. Dôvodov, prečo je súčasťou energetickej stratégie je niekoľko, pričom sú dané úzkymi väzbami palivovo-energetického komplexu Ruskej federácie a federálnou fiškálnou politikou. Palivovo-energetický komplex je v súčasnosti najväčší prispievateľ do štátneho rozpočtu Ruskej federácie, na druhej strane je však aj jedným z najväčších príjemcov dotácií štátu. Energetická stratégia preto predpokladá, že v budúcnosti časť objemu finančných prostriedkov do palivovo-energetického komplexu zabezpečí práve súkromný sektor. Tu však narážame na určitý problém rozpočtovej efektívnosti, najmä čo sa týka prijatia dvoch už zmieňovaných zákonov č. 57 a č. 58 z apríla 2008, ktoré skôr obmedzujú vstup súkromného kapitálu do palivovo-energetického komplexu (hlavne čo sa týka zahraničných podnikateľských subjektov).

Posledným prvkom Energetickej stratégie je ekologická bezpečnosť. Jej hlavným cieľom je zníženie záťaže životného prostredia, ktorá vzniká v súvislosti s fungovaním palivovo-energetického komplexu a priblíženie sa európskym ekologickým štandardom. Jeden z najväčších problémov je práve v odvetví ťažby a spracovania ropy, kde prevláda zastaraná technológia s výrazným dopadom na znečisťovanie životného prostredia.

Bezpečnostné implikácie ruskej energetickej politiky

Medzi kľúčové prvky je možné zaradiť⁹:

- Problém medzi Ukrajinou a Ruskou federáciou, ktoré nereflektujú zmenu vonkajšej energetickej politiky Ruska. Rusko tak používa svoje energetické zásoby na ovplyvňovanie zahraničnej a bezpečnostnej politiky susedných štátov.
- Európska únia a USA boli príliš pomalé pri uvedení si, že energetická politika Ruska je nebezpečná pre Európu, najmä pre nezávislosť a samostatnosť strednej Európy. Okrem toho, takáto politika nie je ani v dlhodobom záujme Ruska.
- Západné krajiny by mali tlačiť na Rusko, aby dodržiavalo princípy stanovené v Energetickej charte a princípy, na ktorých pracuje Svetová obchodná organizácia. Znamená to, že ruská energetická politika a aktivity sa stanú transparentnejšie a založené na praktikách konkurenčného obchodného prostredia.
- Ukrajina by mala čeliť tlaku Ruska vypracovaním krízového programu energetickej efektívnosti a rastom ťažby domácich zásob ropy a zemného plynu a vytvoriť transparentné prostredie v oblasti energetiky pre zahraničných investorov.

Použitá literatúra:

1. Energetická bezpečnosť – pojetí a přístupy. In: Energetická bezpečnosť – geopolitické souvislosti. Praha, 2008, ISBN 978-80-86946-91-7.
2. http://csis.org/files/media/isis/pubs/pm_0425.pdf
3. http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Energy_policy_of_Russia
5. <http://www.fas.gov.ru/english/legislation/20300.shtml>
6. Keith C. Smith: Security Implications of Russian Energy Policies. CEPS Policy Briefs, issue: 1-12/2006.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

---

⁹ Keith C. Smith: Security Implications of Russian Energy Policies. CEPS Policy Briefs, issue: 1-12/2006.

RNDr Eva Grmanová, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA A. DUBČEKA

ANALÝZA EFEKTÍVNOTI SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH POISŤOVNÍ POMOCOU MODELOV ANALÝZY OBALU DÁT

---

grmanova@tnuni.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je porovnanie efektívnosti slovenských a českých univerzálnych komerčných poisťovní pomocou modelov analýzy obalu dát (DEA). DEA modely predstavujú neparametrický prístup pre hodnotenie efektívnosti a výkonnosti súboru homogénnych jednotiek založený na riešení úloh lineárneho programovania. Pri hodnotení efektívnosti poisťovní sa vychádza z ukazovateľov zaslúžené predpísané poistné, ostatné výnosy, náklady na poistné plnenie a prevádzkové náklady v roku 2006 a 2007. Príspevok analyzuje predovšetkým zmeny v efektívnosti slovenských a českých poisťovní z roku 2006 na rok 2007. Príspevok je súčasťou výskumnej úlohy VEGA 1/0414/08.

Kľúčové slová: analýza obalu dát, efektívnosť, super efektívnosť

Abstract

The aim of the paper is comparison of efficiency of Slovak and Czech commercial composite insurance companies by data envelopment analysis (DEA) models. DEA models are non-parametric techniques for evaluation of efficiency and performance of the set of homogenous units based on solving of linear programming problems. The following characteristics are taken into account in our analysis: premium income, other income, insurance claims, operating expenses in the year 2006 and 2007. The article is the component VEGA 1/0414/08.

Keywords: data envelopment analysis, efficiency, super efficiency

1. Úvod

Poistný trh štátov EÚ prechádza v súčasnom období výraznými zmenami. Formuje sa jednotný európsky poistný trh. Zvyšuje sa konkurencia medzi poisťovňami. Tá núti poisťovne, aby neustále svoju činnosť zefektívňovali.

Poistný trh v SR a v ČR nedosahuje v mnohých parametroch úroveň vyspelých štátov EÚ. Komerčné poisťovne vyvíjajú snahu o zefektívňovanie svojej činnosti, ktorá by viedla k zvýšeniu ich konkurencie v rámci poistného trhu štátov EÚ. V našom príspevku sa zameriavame na porovnanie efektívnosti univerzálnych komerčných poisťovní v roku 2006 a 2007 v SR a ČR. Na základe analýzy efektívnosti je našim cieľom porovnať na slovenskom a na českom poistnom trhu zmeny efektívnosti univerzálnych komerčných poisťovní z roku 2006 na rok 2007. V súvislosti s týmto cieľom sme overovali predpoklady:

1. Variabilita miery technickej efektívnosti českých aj slovenských univerzálnych poisťovní je nižšia v roku 2006 ako v roku 2007.
2. Počet efektívnych slovenských a českých poisťovní v roku 2007 bude vyšší ako v roku 2006.
3. Relatívny počet slovenských efektívnych poisťovní je v oboch rokoch nižší ako relatívny počet českých efektívnych poisťovní.

Pri formulovaní prvých dvoch predpokladov sme vychádzali z toho, že zosilňujúce sa konkurenčné prostredie prispieva k tomu, že jednak poisťovne s nižšou efektívnosťou sa dokážu ťažšie prispôbovať trhu a zároveň „silné“ poisťovne sa ešte výraznejšie snažia zefektívniť svoju činnosť. To prispieva k tomu, že variabilita miery technickej efektívnosti sa zvyšuje. Pri formulovaní tretieho predpokladu sme vychádzali z toho, že na väčších trhoch je silnejšie konkurenčné prostredie a „silné“ poisťovne sa výraznejšie snažia zefektívňovať svoju činnosť.

Na analýzu efektívnosti slovenských a českých poisťovní sme použili metódu, ktorá využíva modely analýzy obalu dát. „Modely DEA umožňujú analyzovať efektívnosť transformácie mnohonásobných vstupov na mnohonásobné výstupy. Metódy využívajúce DEA modely sú neparametrické metódy založené na matematickom programovaní. Využívajú lineárne programovanie ku konštrukcii neparametrických lomených obalov dát a počítajú miery technickej efektívnosti ako relatívne hodnoty k tomuto obalu (závislé od celého súboru).“ (Grmanová, E., Jablonský, J., 2009)

Teoretické východiská modelov analýzy obalu dát sme spracovali v prácach Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní modelmi analýzy obalu dát (Grmanová, E., 2008) a Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní modelmi analýzy obalu dát (Grmanová, E., Jablonský, J., 2009)

Keďže príspevok nadväzuje na príspevok Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní modelmi analýzy obalu dát (Grmanová, E., Jablonský, J., 2009) použili sme na analýzu zhodné ukazovatele, a to zaslúžené predpísané poistné, ostatné výnosy, prevádzkové náklady a náklady na poistné plnenie. Zaslúžené predpísané poistné a ostatné výnosy sú na strane výstupov. Náklady na poistné plnenie a prevádzkové náklady sú na strane vstupov. Zdrojom údajov boli výročné správy jednotlivých poisťovní z roku 2006 a 2007. Pri voľbe ukazovateľov sme vychádzali z práce BERTONI, F., CROCE, A., GREGORIOU, G., N.: Efficiency and merger activity in the insurance industry.

2. Analýza efektívnosti poisťovní

V našej analýze sme hodnotili efektívnosť dvanástich komerčných univerzálnych poisťovní so sídlom na území SR a pätnásť komerčných univerzálnych poisťovní so sídlom na území ČR. Údaje o hodnotách analyzovaných ukazovateľov slovenských poisťovní zahrnutých do analýzy uvádzame v českých korunách. Na prepočet sme použili priemerný kurz slovenskej a českej koruny v roku 2007, ktorý bol 1 SKK=0,8217 CZK. Hodnoty analyzovaných ukazovateľov - zaslúžené predpísané poistné, ostatné výnosy, náklady na poistné plnenie a prevádzkové náklady univerzálnych poisťovní so sídlom na území SR a ČR v roku 2006 sú v tabuľke číslo jedna. Hodnoty analyzovaných ukazovateľov na území SR a ČR v roku 2007 sú v tabuľke číslo dva.

Tabuľka č. 1

Hodnoty analyzovaných ukazovateľov- zaslúžené predpísané poistné, ostatné výnosy, náklady na poistné plnenie a prevádzkové náklady univerzálnych poisťovní so sídlom na území SR a ČR v roku 2006

Poisťovňa	zaslúžené predpísané poistné v CZK	ostatné výnosy v CZK	náklady na poistné plnenia v CZK	prevádzkové náklady v CZK
Poisťovne so sídlom na území SR				
Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s.	11490419	1892369	5616968	4549458
KOOPERATÍVA poisťovňa, a.s.	6084	1238	4040	2569
ČSOB poisťovňa, a.s.	1500442	163986	735579	365037
Česká poisťovňa Slovensko, a.s.	1943565	379912	1146234	1042463
Komunálna poisťovňa, a.s.	644910	206606	386337	461752
Wüstenrot poisťovňa, a.s.	794795	56575	377136	424472
Poisťovňa TATRA, a.s.	80027	81979	120099	51697
Generali Poisťovňa, a.s.	749361	407623	457424	657683
VICTORIA-VOLKSBANKEN poisťovňa, a.s.	52515	23925	4842	25054
Poisťovňa Cardif Slovakia, a.s.	150541	7165	34428	82656
UNION poisťovňa, a.s.	678585	112019	352621	392768
UNIQA poisťovňa, a.s.	980367	171438	336135	593071
Poisťovne so sídlom na území ČR				
Allianz pojišťovna, a.s.	7214584	5158783	4140008	1608960
CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS POJIŠŤOVNA, a.s.	1529602	413257	559092	428975
Česká podnikatelská pojišťovna, a.s.	3805055	792627	1992739	1213259
Česká pojišťovna, a.s.	37836087	10748852	23158302	6299003
ČSOB Pojišťovna, a.s. člen holdingu ČSOB	7168777	1127034	3756426	1458568
Generali Pojišťovna, a.s.	5304186	1657921	2361508	1547834
Hasičská vzájemná pojišťovna, a.s.	227398	36145	171079	133674
Komerční pojišťovna, a.s.	2599081	1088602	776991	372564
Kooperativa, pojišťovna, a.s.	21431175	4528624	12104995	4425912
MAXIMA pojišťovna, a.s.	8885	9991	3239	10342
POJIŠŤOVNA CARDIF PRO VITA, a.s.	969417	11333	123281	687274
Pojišťovna České spořitelny, a.s.	4462418	866582	1309986	605325

PRVNÍ AMERICKO-ČESKÁ POJIŠŤOVNA, a.s.	1874627	495567	365648	413171
UNIQA pojišťovna, a.s.	1901776	1564090	753040	719771
VICTORIA VOLKSBANKEN pojišťovna, a.s.	224067	41348	50640	120093

Zdroj: vlastné spracovanie

Aritmetický priemer všetkých analyzovaných ukazovateľov slovenských univerzálnych poisťovní bol v roku 2007 vyšší ako v roku 2006. Najviac vzrástol aritmetický priemer prevádzkových nákladov (o 8,0%), najmenej vzrástol aritmetický priemer nákladov na poistné plnenie (o 2,7%).

Aritmetický priemer ukazovateľa ostatné výnosy českých univerzálnych poisťovní bol v roku 2007 nižší ako v roku 2006. Aritmetický priemer všetkých ostatných analyzovaných ukazovateľov českých univerzálnych poisťovní bol v roku 2007 vyšší ako v roku 2006. Najviac vzrástol aritmetický priemer prevádzkových nákladov (o 9,0%), najmenej vzrástol aritmetický priemer zaslúženého predpísaného poistného (o 6,1%).

Aritmetický priemer zaslúženého predpísaného českých univerzálnych poisťovní poistného vzrástol výraznejšie ako aritmetický priemer zaslúženého predpísaného slovenských univerzálnych poisťovní. Rovnaký trend však bol aj v prípade nákladov na poistné plnenie a prevádzkových nákladov. Aritmetický priemer nákladov na poistné plnenie a prevádzkových nákladov českých univerzálnych poisťovní vzrástol výraznejšie ako aritmetický priemer zaslúženého predpísaného slovenských univerzálnych poisťovní. Prevádzkové náklady českých aj slovenských univerzálnych poisťovní rástli rýchlejšie ako zaslúžené predpísané poistné.

Tabuľka č. 2

Hodnoty analyzovaných ukazovateľov- zaslúžené predpísané poistné, ostatné výnosy, náklady na poistné plnenie a prevádzkové náklady univerzálnych poisťovní so sídlom na území SR a ČR v roku 2007

Poisťovňa	zaslúžené predpísané poistné v CZK	ostatné výnosy v CZK	náklady na poistné plnenia v CZK	prevádzkové náklady v CZK
Poisťovne so sídlom na území SR				
Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s.	11544597	1796425	5914349	4746724
KOOPERATÍVA poisťovňa, a.s.	7465	1533	5119	2782
ČSOB poisťovňa, a.s.	1447356	172186	518711	353462
Česká poisťovňa Slovensko, a.s.	2102294	346874	1134894	1128755
Komunálna poisťovňa, a.s.	961583	200570	571339	630657
Wüstenrot poisťovňa, a.s.	793853	87609	322016	468784
Poisťovňa TATRA, a.s.	32916	67461	34687	55325

Generali Poist'ovňa, a.s.	810322	464993	420636	718132
VICTORIA-VOLKSBANKEN poisťovňa, a.s.	61718	24736	10575	19459
Poisťovňa Cardif Slovakia, a.s.	173145	12120	47811	105779
UNION poisťovňa, a.s.	814076	81518	420727	419072
UNIQA poisťovňa, a.s.	1114569	453099	425314	688642
<i>Poisťovne so sídlom na území ČR</i>				
Allianz poisťovňa, a.s.	7734538	4015834	3804793	1677341
CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS POJIŠŤOVNA, a.s.	1956130	472124	835623	939061
Česká podnikatelská poisťovňa, a.s.	4303333	822276	2444251	1316192
Česká poisťovňa, a.s.	37543558	7875463	21535071	6764393
ČSOB Pojišťovna, a.s. člen holdingu ČSOB	8640753	1290823	4242370	1724749
Generali Pojišťovna, a.s.	4114939	1624014	2519253	1336167
Hasičská vzájomná poisťovňa, a.s.	212331	18481	216472	135172
Komerční poisťovňa, a.s.	2195963	1304452	1537399	443778
Kooperativa, poisťovňa, a.s.	23452529	4981663	13238539	4541284
MAXIMA poisťovňa, a.s.	8031	31477	10899	27810
POJIŠŤOVNA CARDIF PRO VITA, a.s.	1153370	54092	157120	793560
Pojišťovna České spořitelny, a.s.	6494266	2594464	3741640	799425
PRVNÍ AMERICKO-ČESKÁ POJIŠŤOVNA, a.s.	2016349	458492	371230	378469
UNIQA poisťovňa, a.s.	2316047	1222947	844370	843220
VICTORIA VOLKSBANKEN poisťovňa, a.s.	281859	39525	57067	123006

Zdroj: vlastné spracovanie

Pre analýzu efektívnosti slovenských a českých univerzálnych komerčných poisťovní sme vypočítali mieru technickej efektívnosti. Vychádzali sme z predpokladu variabilného výnosu z rozsahu. Použili sme modely orientované na vstupy. Na výpočet mier efektívnosti sme používali špecializované programové systémy DEAP a EMS, ktoré podporujú rôzne modely analýzy obalu dát a majú veľmi jednoduché užívateľské rozhranie. Výsledky, ktoré obsahujú mieru technickej efektívnosti v CCR modeli a BCC modeli, ako aj typ výnosu z rozsah v rokoch 2006 a 2007, sú uvedené pre slovenské a české poisťovne v tabuľke číslo tri.

Miera technickej efektívnosti slovenských a českých poisťovní v roku 2006 a 2007 v BCC modeli

V roku 2006 bolo BCC efektívnych deväť (60%) českých a tri (25%) slovenské univerzálne poisťovne. V roku 2007 bolo BCC efektívnych desať (66,7%) českých a štyri (33,3%) slovenské univerzálne poisťovne.

Poisťovne MAXIMA poisťovňa, a.s., POJISŤOVNA CARDIF PRO VITA, a.s., Pojišťovna České spořitelny, a.s., PRVNÍ AMERICKO-ČESKÁ POJISŤOVNA, a.s., Allianz poisťovňa, a.s., Komerční poisťovňa, a.s., UNIQA poisťovňa, a.s., Česká poisťovňa, a.s., sú české univerzálne poisťovne, ktoré boli BCC efektívne v roku 2006 aj v roku 2007. Poisťovne ČSOB Pojišťovna, a.s. člen holdingu, Generali Pojišťovna, a.s. sú české univerzálne poisťovne, ktoré boli BCC efektívne len v roku 2007. Česká univerzálna poisťovňa, ktorá bola BCC efektívna len v roku 2006 je Kooperativa, poisťovňa, a.s..

Slovenské univerzálne poisťovne, ktoré boli BCC efektívne v roku 2006 aj v roku 2007 sú VICTORIA-VOLKSBANKEN poisťovňa, a.s., Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s. KOOPERATÍVA poisťovňa, a.s.. Slovenská univerzálna poisťovňa, ktorá bola BCC efektívna len v roku 2007 je Poisťovňa TATRA, a.s..

Tabuľka č. 3

Miera technickej efektívnosti pri variabilnom výnose z rozsahu z údajov z roku 2006 a 2007

Poisťovňa	miera technickej efektívnosti, CCR model	miera technickej efektívnosti, BCC model	miera technickej efektívnosti, CCR model	miera technickej efektívnosti, BCC model
	2006	2006	2007	2007
<i>MAXIMA poisťovňa, a.s.</i>	0,858	1,000	1,000	1,000
<i>POJISŤOVNA CARDIF PRO VITA, a.s.</i>	0,725	1,000	1,000	1,000
<i>Pojišťovna České spořitelny, a.s.</i>	1,000	1,000	1,000	1,000
<i>PRVNÍ AMERICKO-ČESKÁ POJISŤOVNA, a.s.</i>	1,000	1,000	1,000	1,000
VICTORIA-VOLKSBANKEN poisťovňa, a.s.	1,000	1,000	1,000	1,000
<i>Allianz poisťovňa, a.s.</i>	1,000	1,000	1,000	1,000
<i>Komerční poisťovňa, a.s.</i>	1,000	1,000	1,000	1,000
<i>UNIQA poisťovňa, a.s.</i>	1,000	1,000	0,925	1,000
Poisťovňa TATRA, a.s.	0,518	0,552	0,920	1,000
<i>Česká poisťovňa, a.s.</i>	0,833	1,000	0,794	1,000

<i>ČSOB Pojišťovna, a.s. člen holdingu ČSOB</i>	0,667	0,810	0,777	1,000
Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s.	0,475	1,000	0,440	1,000
KOOPERATÍVA poisťovňa, a.s.	0,391	1,000	0,420	1,000
<i>Generali Pojišťovna, a.s.</i>	0,583	0,856	0,535	1,000
<i>Kooperativa, pojišťovna, a.s.</i>	0,660	1,000	0,761	0,989
<i>VICTORIA VOLKSBANKEN pojišťovna, a.s.</i>	0,643	0,705	0,825	0,827
UNIQA poisťovňa, a.s.	0,484	0,525	0,444	0,445
Generali Poist'ovňa, a.s.	0,393	0,472	0,499	0,745
ČSOB poisťovňa, a.s.	0,584	0,586	0,719	0,721
<i>Česká podnikatelská pojišťovna, a.s.</i>	0,505	0,540	0,546	0,696
Poisťovňa Cardif Slovakia, a.s.	0,632	0,668	0,603	0,603
<i>CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS POJIŠŤOVNA, a.s.</i>	0,656	0,617	0,427	0,431
Wüstenrot poisťovňa, a.s.	0,412	0,415	0,437	0,437
Česká poisťovňa Slovensko, a.s.	0,372	0,372	0,348	0,370
UNION poisťovňa, a.s.	0,378	0,382	0,363	0,366
Komunálna poisťovňa, a.s.	0,336	0,344	0,308	0,308
<i>Hasičská vzájemná pojišťovna, a.s.</i>	0,314	0,326	0,272	0,284

Zdroj: vlastné spracovanie

Základné štatistické charakteristiky miery technickej efektívnosti

V tabuľke číslo štyri sú uvedené základné štatistické charakteristiky miery technickej efektívnosti v BCC modeli univerzálnych slovenských a českých poisťovní v roku 2006 a v roku 2007.

Tabuľka č. 4
Vyjadrenie štatistických charakteristík miery technickej efektívnosti univerzálnych poistovní v BCC modeli v roku 2006 a 2007

	arit. priemer 06	arit. priemer 07	smer. odch. 06	smer. odch. 07	var. koef. 06	var. koef. 07
SR+ČR	0,769	0,786	0,254	0,272	0,330	0,346
SR	0,659	0,666	0,264	0,281	0,401	0,422
ČR	0,857	0,882	0,215	0,231	0,251	0,262

Zdroj: vlastné spracovanie

Aritmetický priemer miery technickej efektívnosti slovenských univerzálnych poistovní bol v oboch rokoch výrazne nižší ako aritmetický priemer miery technickej efektívnosti českých univerzálnych poistovní. V roku 2007 došlo k nárastu aritmetického priemeru miery technickej efektívnosti. Nárast bol vyšší u českých univerzálnych poistovní (u českých univerzálnych poistovní nárast o 2,9%, u slovenských poistovní nárast o 1,1%). Variabilita miery technickej efektívnosti slovenských univerzálnych poistovní bol v oboch rokoch výrazne vyššia ako variabilita miery technickej efektívnosti českých univerzálnych poistovní. V roku 2007 došlo k nárastu variability miery technickej efektívnosti. Nárast bol výraznejší u slovenských univerzálnych poistovní (u slovenských poistovní nárast o 5,2%, u českých poistovní nárast o 4,4%).

3. Záver

V úvode príspevku sme formulovali predpoklady, ktoré vychádzali z toho, že

- silnejúce konkurenčné prostredie prispieva k tomu, že poistovne s nižšou efektívnosťou sa dokážu ťažšie prispôbovať trhu a zároveň „silné“ poistovne sa ešte výraznejšie snažia zefektívniť svoju činnosť
- na väčších trhoch je silnejšie konkurenčné prostredie a „silné“ poistovne sa výraznejšie snažia zefektívňovať svoju činnosť, čo sa prejavuje vyšším relatívnym počtom efektívnych poistovní.

Všetky formulované predpoklady sme overovali na základe hodnotenia efektívnosti, ktoré využíva modely analýzy obalu dát. Formulované predpoklady sa nám potvrdili (tabuľka číslo päť). Je otázkou, či uvedené závery je možné zovšeobecňovať. Preto chceme v uvedenom výskume pokračovať analýzou v ďalšom období.

Tabuľka č. 5
Vyhodnotenie východiskových predpokladov

Predpoklad č. 1	Variabilita miery technickej efektívnosti českých aj slovenských univerzálnych poisťovní je nižšia v roku 2006 ako v roku 2007	potvrdený
Predpoklad č. 2	Počet efektívnych slovenských a českých poisťovní v roku 2007 bude vyšší ako v roku 2006	potvrdený
Predpoklad č. 3	Relatívny počet slovenských efektívnych poisťovní je v oboch rokoch nižší ako relatívny počet českých efektívnych poisťovní	potvrdený

Zdroj: vlastné spracovanie

Použitá literatúra:

1. ANDERSEN, P. AND PETERSEN, N. C. A.: *Procedure for ranking efficient units in data envelopment analysis*, Management Science, 39, pp. 1261-1264. 1993.
2. BERTONI, F., CROCE, A., GREGORIOU, G., N.: *Efficiency and merger activity in the insurance industry*. Politecnico di Milano.
3. COOPER, W. W., SEIFORD, M. L., ZHU, J.: *Handbook on Data Envelopment Analysis*. Springer, Boston. 2004. ISBN 1-4020-7797-1
4. COOPER, W. W., SEIFORD, L. M. AND TONE, K.: *Data Envelopment Analysis*. Kluwer Publ. 2000.
5. CUMMINS, D. J., TENNYSON, S.: *Efficiency, Scale Economies, and Consolidation In the U.S. Life Insurance Industry*. University of Pennsylvania. 1998
6. FANDEL, P.: *Analýza efektívnosti a produktivity v chove dojníc v SR neparametrickými metódami*. Habilitačná práca, SPU Nitra. 1999. 177 strán
7. GRMANOVÁ, E.: *Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní modelmi analýzy obalu dát*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne. 2008
8. GRMANOVÁ, E., JABLONSKÝ, J.: *Analýza efektívnosti slovenských a českých poisťovní modelmi analýzy obalu dát*. V tlači
9. JABLONSKÝ, J., DLOUHÝ, M.: *Modely hodnocení efektivnosti produkčních jednotek*. Praha: PROFESSIONAL PUBLISHING. 2004. ISBN 80-86419-49-5
10. JABLONSKÝ, J.: *Models for efficiency evaluation of production units*. Politická ekonomie, 52, pp. 206-220. 2004. ISSN 0032-3233
11. ZHU, J.: *Quantitative Models for Performance Evaluation and Benchmarking*. Boston, Kluwer Publ. 2003.
12. Výročné správy konkrétnych poisťovní 2006 a 2007
13. www.nbs.sk/BIATEC/CEJKSL.HTM

Kontakt

Katedra mikro a makroekonómie
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Študentská 3
911 50 Trenčín
Tel.: 032/ 7 400 457

Ing. Mária Hajšová, PhD

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA A. DUBČEKA V TRENCÍNE

DOPADY FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA FINANCOVANIE SAMOSPRÁVY

maria.hajsova@gmail.com

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá financovaním samosprávy v Slovenskej republike a možnosťami dopadu finančnej a hospodárskej krízy na financovanie samosprávy. Obce v rámci svojich kompetencií zabezpečujú originálne, im vlastné a prenesené kompetencie štátu. Podľa zákona o obecnom zriadení je obec samostatným, samosprávnym územným celkom Slovenskej republiky, ktorý vykonáva samosprávne kompetencie samostatne. Niektoré úlohy štátnej správy môžu byť príslušnými právnymi normami prenesené na obce a na vyššie územné celky v tých prípadoch, ak je takéto poskytovanie verejných statkov na danom území racionálnejšie a efektívnejšie. Obce a vyššie územné celky financujú plnenie svojich originálnych kompetencií v rámci svojich vlastných príjmov. Prenesený výkon úloh štátnej správy je financovaný v rámci platných právnych noriem štátom. Problémom financovania samospráv v súčasnosti je presná identifikácia prenesených kompetencií štátnej správy na samosprávu, a aj presun prislúchajúcej časti finančných prostriedkov na prefinancovanie týchto záväzkov štátu voči občanom daného územia. Komplikácie spôsobuje nejednoznačný výklad pojmu originálna kompetencia. V súčasnosti v rámci financovania prenesených kompetencií je značným problémom aj výpadom výnosu dane z príjmov fyzických osôb, ktorej časť výnosu je podstatným príjmom obecných rozpočtov.

Kľúčové slová: samospráva, obec, vyšší územný celok, originálne a prenesené kompetencie, výnos dane z príjmov fyzických osôb

Abstract

The paper deals with financing of self-government in Slovak Republic and possibilities of financial and economical crisis incidence on financing of self-government. In terms of their competences communities ascertain original, their own and transferred state competences. According to community institution law the community is an individual, self-government regional unit of Slovak Republic that performs self-government competences individually. Some tasks of state administration can be relevant precepts of law transferred on communities and higher regional units in cases the public domains providing on given territory more rationally and effectively. Communities and higher regional units finance the fulfilment of their original competences within their own incomes. Transferred state administration tasks performance is financed within valid precepts of law by state. At present time, the self-government financing problem is accurate identification of transferred state administration competences on self-government, and also transfer of belonging part of financial resources for refinancing of these state obligations on the citizens of given territory. Complications are brought about inconclusive interpretation of term „original competence“. At present time, within financing of transferred competences there is a significant problem and also a break-

out of tax yield of incoming individuals of which yield part is a major income of community budgets.

Key words: self-government, community, higher regional unit, original and transferred competences, tax yield of incoming individuals

1. ÚVOD

V článku o dopadoch finančnej a hospodárskej krízy na financovanie samosprávy sa budem venovať problémom, ktoré vznikajú v tomto období a v pokračujúcom procese decentralizácie verejnej správy v samospráve.

Obce v rámci svojich kompetencií zabezpečujú originálne, im vlastné a prenesené kompetencie štátu. Podľa zákona o obecnom zriadení je obec samostatným, samosprávnym územným celkom Slovenskej republiky, ktorý vykonáva samosprávne kompetencie samostatne. Niektoré úlohy štátnej správy môžu byť príslušnými právnymi normami prenesené na obce a na vyššie územné celky v tých prípadoch, ak je takéto poskytovanie verejných statkov na danom území racionálnejšie a efektívnejšie. Decentralizácia výkonu štátnej správy na samosprávu je realizovaná postupným spôsobom od r. 2002 s postupným prechodom vymedzených kompetencií na obce a vyššie územné celky. Rozsah prenesených kompetencií štátu na obce sa postupne realizoval odčlenením výkonov z jednotlivých ministerstiev – Ministerstvo dopravy pôšt a telekomunikácií SR, Ministerstvo školstva SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, Ministerstvo životného prostredia SR. Prenášanie kompetencií pokračuje aj v súčasnosti.

2. ORIGINÁLNE A PRENESENÉ KOMPETENCIE OBCÍ A SPÔSOB ICH FINANCOVANIA

Obce a aj vyššie územné celky financujú plnenie svojich úloh z príjmov z vlastných rozpočtov. Príjmami obecných rozpočtov sú daňové, nedaňové príjmy obce a transfery obce. Originálne kompetencie obce sú financované v rámci vlastných príjmov obce – teda daňových a nedaňových príjmov obce. Prenesený výkon úloh štátnej správy by mal byť financovaný v rámci platných právnych noriem transfermi štátu v plnom rozsahu. Od 1.1.2005 došlo v SR k zmene prerozdeľovania finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu v prospech samosprávy na financovanie originálnych kompetencií. Spôsob prerozdeľovania finančných prostriedkov je viazaný len na výnos jednej dane a to výnos z dane z príjmov fyzických osôb, ktorý je v prospech obcí a VUC rozdeľovaný nasledovne:

- ❖ 70,3% v prospech obcí,
- ❖ 23,5% v prospech VUC

1. 6,2% zostáva nerozdelených v štátnom rozpočte.

Nariadením vlády SR sa percentuálna výška dane, t.j. 70,3% z výnosu dane z príjmov fyzických osôb, prerozdeľuje podľa 4 ďalších kritérií:

- ❖ 23% sa poskytuje podľa počtu obyvateľov s trvalým pobytom na danom katastrálnom území k 1. januáru predchádzajúceho roka, z toho 44% prepočítaný koeficientom podľa nadmorskej výšky stredu obce,
- ❖ 32% sa poskytuje podľa počtu obyvateľov s trvalým pobytom na danom katastrálnom území k 1. januáru predchádzajúceho roka prepočítaného koeficientom v závislosti od zaradenia obce do veľkostnej kategórie obce,
- ❖ 40% podľa počtu žiakov zapísaných v školských zariadeniach v pôsobnosti obce
- ❖ 5% podľa počtu obyvateľov, ktorí dovŕšili v obci vek 62 rokov s trvalým pobytom na území obce k 1. januáru predchádzajúceho kalendárneho roka.

Percentuálne a aj objemovo predstavuje táto daň najvýznamnejší príjem obcí, cca 51% a viac všetkých príjmov obcí, ktoré obce inkasujú v rámci svojich rozpočtov zo štátneho rozpočtu. Príjem z tejto dane formou príslušného podielu, ktorý zohľadňuje vyššie uvedené kritériá sa používa na krytie výdavkov pri zabezpečovaní originálnych kompetencií obcí.

V obciach ale pretrvávajú aj problémy vo financovaní prenesených kompetencií. V reálnej praxi obcí a miest sa niektoré prenesené kompetencie stávajú postupne originálnymi, čím sa štát zbavuje povinnosti ich financovania, pretože originálne kompetencie sú financované len z vlastných príjmov obcí bez transferov štátu. Zo strany štátu presunom týchto kompetencií nie je dodržiavaný ústavný princíp, aby s presunom kompetencií prešli na obce a VUC aj zodpovedajúce finančné prostriedky. Ďalším problémom financovania prenesených kompetencií je aj to, že štát v plnom rozsahu financuje len mzdové náklady týchto prenesených kompetencií, alebo len ich percentuálnu časť a malú časť prevádzkových nákladov, ktoré s týmito prenesenými kompetenciami súvisia. Ide napr. o prenesený výkon matrík, správy na úseku ochrany prírody, ochrany ovzdušia, správy cestnej dopravy a pozemných komunikácií, atď. Niektoré z prenesených kompetencií sa stali v priebehu reformy verejnej správy originálnymi kompetenciami obcí, také ako opatrovateľská služba nadväzne na zákon o sociálnych službách, neštátne a cirkevné školské zariadenia, školské jedálne, detské integračné centrá, základné umelecké školy. Administratívny presun kompetencií štátnej správy na samosprávu nie je v praxi problémom, problémom je presun potrebného množstva finančných prostriedkov na prefinancovanie týchto výkonov.

3. DOPADY FINANČNEJ KRÍZY VO VÝNOSOCH DANE Z PRÍJMOV FYZICKÝCH OSÔB

Keďže v rámci financovania samosprávy je významným zdrojom financovania výkonov v samospráve výnos dane z príjmov fyzických osôb, v nasledujúcej tabuľke č.1 uvádzam prehľad o vývoji plnenia výnosu tejto od začiatku roka 2009.

TABUĽKA 1
PREHĽAD O PLNENÍ VÝNOSU DANE Z PRÍJMOV FO r. 2009 (tis. EUR)

	Skutočnosť plnenia za rovnaké obdobie r.2008	Rozpočet 2009	Alik. časť 2009	Skutočnosť plnenia v roku 2009	Rozdiel skutočnosť –alik. časť	
					%	EUR
Január	169 050	1 988 641	165 720	159 647	96,33	- 6 073
Február	295 518	1 988 641	331 440	299 761	90,44	- 3 015
Marec	491 192	1 988 641	497 160	526 466	105,89	29 306
Apríl	622 171	1 988 641	662 880	614 371	92,68	-48 509
Máj	707 203	1 988 641	828 600	692 633	83,59	-135 967
Jún	852 192	1 988 641	994 320	817 842	82,25	-176 478
Júl	1 011 727	1 988 641	1 160 041	955 210	82,34	-204 831
August	1 150 056	1 988 641	1 325 760	1 073 881	81,00	-417 599
September	1 297 109	1 988 641	1 491 480	1 199 947	80,45	-291 533
Október	1 448 973	1 988 641	1 657 200	1 329 065	80,20	-328 135
November	1 592 860	1 988 641	1 822 920			
December	1 827 104	1 988 641	1 988 641			

Výpadok vo výnosoch dane z príjmov fyzických osôb sa začal prejavovať už na začiatku roka 2009, ale predpokladalo sa podľa skúseností a reality predchádzajúcich rozpočtových rokov, že v mesiacoch marec a apríl po podaní daňových priznaní a úhradách daňových povinností daňovníkov, najmä samostatne zárobkovo činných osôb, dôjde k naplneniu predpokladaných príjmov vo výnosoch dane z príjmov fyzických osôb. Keďže nedošlo k naplneniu tejto prognózy, na základe poklesu výnosu dane z príjmov fyzických osôb Ministerstvo financií SR 1x v roku 2009 upravilo rozpočtované príjmy v obciach znížením podielov tejto dane o 8,04%.

V tabuľke č. 2 uvádzam prepočet 8%-ného zníženia príjmov z podielov dane z príjmov fyzických osôb v rozpočtoch obcí s finančným dopadom na vybrané obce a mestá.

TABUĽKA 2
FINANČNÝ DOPAD VÝPADKU DANE Z PRÍJMOV FYZICKÝCH OSÔB NA
VYBRANÉ OBCE A MESTÁ - APRÍL 2009

Obec	Počet obyvateľov	Rok 2009 pôvodný rozpočet v Eur	Rok 2009 upravený rozpočet v Eur	Rozdiel – dopad v rozpočte v Eur	Rozdiel – dopad v rozpočte v Sk	Rozdiel v %
Dubnica n. V.	25 263	5 863 846	5 392 059	- 471 787	-14 213 058	8,04
Považská Bystrica	41 936	10 542 460	9 694 246	- 848 214	-25 553 295	8,04
Bánovce nad Bebr.	20 592	5 504 506	5 061 630	- 442 876	-13 342 073	8,04
Stará Ľubovňa	16 338	4 498 065	4 136 165	- 361 900	-10 902 599	8,04
Poprad	54 931	15 384 945	14 147 120	- 1 237 825	-37 290 716	8,04
Čierna n. Tisou	4 162	966 335	888 587	- 77 748	-2 342 236	8,04
Hriňová	7 923	2 082 165	1 914 640	- 167 525	-5 046 858	8,04
Partizánske	14 335	5 680 726	5 223 672	- 457 054	-13 769 209	8,04
Žiar n. Hronom	19 782	5 047 360	4 641 265	- 406 095	-12 234 018	8,04
Dolný Kubín	19 747	6 668 153	6 131 654	- 536 499	-16 162 569	8,04
Šaštín-Stráže	5 061	1 381 740	1 270 570	- 111 170	- 3 349 107	8,04

V tabuľke č. 3 pre porovnanie uvádzam aj plnenie výnosov dane z príjmov fyzických osôb v predchádzajúcom kalendárnom roku 2008 a 2009 za rovnaké mesiace.

TABUĽKA 3
POROVNANIE PLNENIA VÝNOSU DANE, V ROKOCH 2008, 2009 (tis. EUR)

	Skutočnosť plnenia výnosu dane v roku 2008	Skutočnosť plnenie výnosu dane v roku 2009	Rozdiel v tis. EUR	Rozdiel v %	
Január	169 050	159 647	- 9 403	94,40	
Február	295 518	299 761	4 243	101,40	
Marec	491 192	526 466	35 274	107,18	
Apríl	622 171	614 371	- 7 800	98,74	
Máj	707 203	692 633	- 14 570	97,90	
Jún	852 192	817 842	- 34 350	95,96	
Júl	1 011 727	955 210	- 56 517	94,40	
August	1 150 056	1 073 881	- 76 175	93,37	
September	1 297 109	1 199 947	- 97 162	92,50	
Október	1 448 973	1 329 065	-119 908	91,72	
November	1 592 860				
December	1 827 104				

Porovnaním uvedeného plnenia výnosu dane z príjmov fyzických osôb by sa mohlo zdať, že v roku 2009 nedochádza k rozhodujúcemu poklesu vo výnosoch tejto dane, avšak problémom financovania samosprávy je to, že neustále dochádza k zvyšovaniu rozsahu presunutých kompetencií tak v obciach, ako aj vo VUC, bolo tomu tak aj v priebehu roka 2008 a aj v priebehu roka 2009, a takisto sa niektoré presunuté kompetencie obcí zmenili na originálne, pričom z presunom týchto kompetencií neprešli na obce a ani na VUC zodpovedajúce finančné prostriedky. Následne nedostatok finančných prostriedkov z výnosu dane z príjmov fyzických osôb začína ohrozovať aj zabezpečovanie preneseného výkonu štátnej správy a aj ostatné originálne kompetencie obcí. Podľa údajov Združenia miest a obcí Slovenska niektoré obce v rámci svojich rozpočtov vykazovali na konci roka 2008 finančné rezervy. K 30.6.2009 však finančné rezervy miest a obcí klesli cca o 200 mil. EUR, t.j. o viac ako dve tretiny. Tieto prostriedky z finančných rezerv boli použité len na udržanie základných povinností miest a obcí, hlavne na rozvojové projekty. Osobitne tie, ktoré sú financované zo zdrojov EÚ.

Pokles výnosu dane z príjmov fyzických osôb pokračoval aj v 2. polroku roku 2009. (tabuľka č. 1.) Koncom septembra tohto roku MF SR nadväzne na pokles výnosu dane z príjmov fyzických osôb 2x upravilo obciam a mestám ich rozpočty v kategórii príjmov, znížením rozpočtovaných príjmov o 16,4%. Znížením týchto príjmov v samosprávach

dochádza v rámci financovania či už originálnych, alebo prenesených kompetencií k vážnym problémom a k ohrozeniu financovania všetkých výkonov. V tomto období sa stala vážnym problémom aj nerovnosť medzi presunutými kompetenciami štátu a presunutými finančnými prostriedkami.

4. PRÍČINY VÝPADKU DANE Z PRÍJMOV FYZICKÝCH OSÔB

Príčinami výpadku dane z príjmov fyzických osôb sú predovšetkým dopady finančnej krízy, ktorá spôsobuje zvyšovanie nezamestnanosti, čím dochádza následne k výpadkom príjmov zo závislej činnosti a následne k znižovaniu výnosu dane z príjmov fyzických osôb.

V období roku 2009 prišlo o prácu už viac ako 20. tis. zamestnancov, a podľa údajov Ministerstva hospodárstva SR je ohrozených ďalších 17 tis. pracovných miest. Dopady hospodárskej krízy sa takisto podpísali aj na počte voľných pracovných miest. Podľa aktuálnych údajov Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny je k dispozícii cca 7 400 pracovných miest. Je len málo pravdepodobné, že časť týchto zamestnancov, ktorí prišli o prácu, by sa mohla stať kategóriou samostatne zárobkovo činných osôb a následne v marci a apríli roku 2010 po podaní daňových priznaní by mohli zvýšiť výnos dane z príjmov fyzických osôb.

V rámci zmiernenia dopadov finančnej krízy vláda SR zmenila v marci tohoto roku výšku nezdaniteľnej časti základu dane z príjmov fyzických osôb pre rok 2009 a 2010 v prospech daňovníkov. Táto nezdaniteľná časť základu dane bola upravená novelizáciou Zákona o dani z príjmov č.595/2003 z 19,2 násobku sumy životného minima platného k 1.1.2009 na jeho 22,5 násobok. Toto zvýšenie znamenalo zvýšenie nezdaniteľnej časti základu dane zo sumy 3.435,26 EUR na daňovníka za kalendárny rok na sumu 4.025,70 EUR, čo predstavuje jeho nárast o 590,46 EUR. V kategórii výnos dane z príjmov fyzických osôb to predstavovalo krátenie výnosu dane o 112 EUR na jedného daňovníka, ktorý je fyzickou osobou. Uvedeným opatrením vlády SR došlo k značnému poklesu výnosu dane z príjmov fyzických osôb. Ak v rezorte hospodárstva bolo v 1. štvrtroku 2009 evidovaných v priemere 2.388 200 zamestnaných, z toho bolo cca 2.024 400 zamestnancov a predpokladáme, že aspoň 60% týchto zamestnancov si mohlo uplatňovať nezdaniteľnú časť základu dane fyzických osôb, tak Ministerstvo financií mohlo predpokladať značný výpadok dane z príjmov fyzických osôb a finančné následky v neprospech samospráv, cca 136 mil. EUR

$$(0,19 \times 590,46 \times 0,60 \times 2\,024\,400) = 136.258\,315 \text{ EUR}$$

Ďalší finančný dopad na financovanie samospráv v rámci výnosov dane z príjmov fyzických osôb bude mať aj realizácia tzv. inštitútu zamestnaneckej prémie, ktorú budú realizovať v rámci ročného zúčtovania dane z príjmov fyzických osôb zamestnávateľa za rok 2009 v prvých troch mesiacoch roku 2010.

V súčasnosti očakáva Ministerstvo financií pokles výnosu dane z príjmov fyzických osôb pre rok 2009 cca o 189,54 mil. EUR. Na základe doterajšieho vývoja výnosu dane z príjmov fyzických osôb je vidieť, že vláda SR musí túto situáciu riešiť, alebo by mala riešiť tento problém v krátkej dobe, pretože bez prijatia zásadnej úpravy financovania samosprávy je už teraz rozsah a následne aj udržanie kvality poskytovaných verejných služieb v samospráve ohrozený. Pre rok 2010 sa predpokladá pokles výnosu dane z príjmov fyzických osôb o 408,46 mil. EUR(12,31 mld. Sk)

V rámci zmiernenia dopadov finančnej krízy v súčasnosti na samosprávu navrholo Ministerstvo financií SR vyčlenenie osobitnej dotácie zo štátneho rozpočtu v sume 70.mil. EUR pre rok 2009, pričom rozdelenie týchto prostriedkov bude realizované obciam podľa nariadenia vlády SR č. 668/2004 Z. z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samosprávy. Poskytnutá dotácia bude znamenať cca 420 Sk na jedného obyvateľa s trvalým pobytom v danom katastrálnom území.

Údaje v nasledujúcej tabuľke č. 4 informatívnym spôsobom dokumentujú približné percentuálne zmiernenie dôsledkov zníženého výnosu dane z príjmov fyzických osôb vo vybraných obciach, ktoré by malo byť realizované koncom mesiaca november MF SR.

TABUĽKA 4
PREPOČET ZMIERNENIA DÔSLEDKOV VÝPADKU DANE Z PRÍJMOV
DOTÁCIOU MF SR

Obec	Počet obyvateľov	1. úprava rozpočtov 8,04%	2. úprava rozpočtov 16,4%	Suma osobitnej dotácií prepočte na 1 obyv. v EUR	Zníženie deficitu samospráv v %
Dubnica n. V.	25 263	- 471 787	- 962 351	352 203	37,00
Považská Bystrica	41 936	- 848 214	-1 730 188	584 648	33,80
Bánovce nad Bebr.	20 592	- 442 876	- 903 379	297 082	32,90
Stará Ľubovňa	16 338	- 361 900	- 738 203	227 775	30,90
Poprad	54 931	- 1 237 825	-2 524 916	765 818	21,70
Čierna n. Tisou	4 162	- 77 748	- 158 590	58 024	36,40
Hriňová	7 923	- 167 525	- 341 718	110 528	32,30
Partizánske	14 335	- 457 054	- 932 299	199 851	21,40
Žiar n. Hronom	19 782	- 406 095	- 828 353	275 790	33,30
Dolný Kubín	19 747	- 536 499	-1 094 351	275 302	25,20
Šaštín-Stráže	5 061	- 111 170	- 226 765	70 558	31,10

Sumy osobitnej dotácie v tejto tabuľke v stĺpci 5 sú prepočítavané priemernou sumou 420,- Sk na jedného obyvateľa vo vybraných obciach, čo nezohľadňuje presne všetky štyri kritériá, podľa ktorých bude obciam táto dotácia presne rozdeľovaná. Údaje v tejto tabuľke dokumentujú približné percentuálne riešenie výpadku dane z príjmov fyzických osôb v príjmoch samospráv.

5. DOPADY FINANČNEJ KRÍZY V OBCIACH V ROKU 2010

Vzhľadom k tomu, že počet nezamestnaných aj v posledných mesiacoch roku 2009 stúpa a predpokladá sa zvyšovanie počtu nezamestnaných aj v prvom štvrtroku r. 2010, výnos dane z príjmov fyzických osôb bude pravdepodobne klesať aj naďalej. Od 1.1.2010 opäť dôjde k zvýšeniu nezdaniteľnej časti základu dane z príjmov fyzických osôb nadväzne na novelizovaný Zákon o dani z príjmov a to zo sumy 4.025,70 EUR podľa § 52 g Zákona č. 595/2003 Z. z. platného od 1.3.2009 na sumu 22,5 násobku sumy platného životného minima, platného k dátumu 1.1.2010, čo bude predstavovať sumu 4.166,80 EUR. Suma nezdaniteľnej časti základu dane bude zvýšená o čiastku 141,10 EUR. Toto zvýšenie sumy nezdaniteľnej časti základu dane z príjmov fyzických osôb nepredstavuje také výrazné zvýšenie ako bolo realizované v marci 2009, ale predstavuje ďalšie prehĺbovanie znižovania výnosov dane z príjmov fyzických osôb v štátnom rozpočte. Vzhľadom k problémom financovania samospráv zo strany štátneho rozpočtu, ktoré sa prejavilo už v tomto roku, by bolo potrebné novelizovať tento zákon a ponechať nezdaniteľnú časť základu dane z príjmov fyzických osôb aspoň v úrovni roku 2009. Zvýšením nezdaniteľnej časti základu dane vláda SR určitým spôsobom zabezpečila zvýšenie čistej mzdy, alebo disponibilného príjmu daňovníkom, ktorí sú fyzickými osobami a to viditeľným spôsobom. Na druhej strane tým istým daňovníkom boli odobraté financie, ktorými mali byť financované verejné služby poskytované v rámci samosprávy.

Problémy v samosprávach sa v súčasnosti prejavujú viditeľným spôsobom a tieto problémy budú ešte viditeľnejšie v nasledujúcom roku. Nie všetci občania sa zaujímajú o to čo sa v samosprávach v súčasnosti deje, ale v blízkej budúcnosti, ak sa systém financovania zo strany štátu nezmení, samosprávy budú obviňované z neefektívneho vynakladania svojich príjmov v procese výroby verejných statkov. Jednou z možností, ako môžu samosprávy zvýšiť svoje príjmy, je zvyšovanie miestnych daní. Štát hľadá možnosti zmiernenia dopadov hospodárskej krízy napr. zvýšením nezdaniteľnej časti základu dane, ale samosprávy v tomto systéme financovania nemajú žiadne možnosti znižovať dane, pretože kompetencie samospráv sa rozsahom zvyšujú každý rok, ale financie na ich poskytovanie klesajú nadväzne na opatrenia vlády SR.

6. ZÁVER

V rámci popisu problémov financovania v samospráve by bolo v krátkej dobe nutné zo strany štátu prehodnotiť systém financovania verejných služieb v samospráve. Ide nielen o financovanie originálnych kompetencií, ale aj prenesených kompetencií a takisto by bolo potrebné prehodnotiť zamieňanie kompetencií z prenesených na originálne v systéme pokračujúcej reformy verejnej správy. Nadväzne na novelizáciu zákona o dani z príjmov č. 595/2003 Z. z. platnú od 1.3.2009 - zmeny nezdaniteľnej časti základu dane z príjmov fyzických osôb – a nadväzne na zníženie výnosu dane z príjmov fyzických osôb, ktorá

znamerala pre obce krátenie podielovej dane z príjmov fyzických osôb o viac ako 16%, zabezpečiť ponechanie rovnakej nezdanej časti aj pre rok 2010.

Na riešenie dopadov finančnej krízy a nadväzujúcich opatrení vlády SR reagovalo aj Združenie miest a obcí Slovenska (ZMOS). V snahe predísť destabilizácii financovania miest a obcí v roku 2010 a nasledujúcich rokoch požiadal ZMOS vládu SR a NR SR o schválenie nasledujúcich požiadaviek:

- ❖ zmenu zákona o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov fyzických osôb s účinnosťou od 1.1.2010 nasledovne: súčasný podiel výnosu dane zvýšiť zo 70,3% na 75% v prospech obcí a súčasný podiel výnosu dane z príjmov pre VUC zvýšiť zo súčasných 23,5% na 25%.
- ❖ zachovanie výšky nezdanej časti základu dane z príjmov fyzických osôb pre rok 2010 a jej ponechanie v úrovni roku 2009. Finančný prepád pre mestá a obce v roku 2010 odhaduje ZMOS cca 73,75 mil. EUR.

ZMOS navrhovali takisto ďalšie opatrenia pri schvaľovaní zákona o štátnom rozpočte na rok 2010 a rozpočtu verejnej správy na roky 2010 až 2012, ktorých cieľom bolo kompenzovať dopad legislatívnych zmien vlády SR na financovanie miest a obcí.

Použitá literatúra:

1. BALKO, L.: 2006. *Verejné financie*. Trenčín: Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne. ISBN: 80-8075-131-5
2. Zákon č. 668/2004 Z. z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov v územnej samospráve
3. Zákon č. 564/2004 Z. z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov fyzických osôb
4. Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov
5. Interný materiál ZMOS
6. www.drsrc.sk

Kontakt

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 01 Trenčín
Slovenská republika
hajsova@tnuni.sk
maria.hajsova@gmail.com
tel: +421 32 7400413

Ing. Ľubica Harakaľová

FAKULTA SOCIÁLNO – EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENĎIANSKA UNIVERZITA A.DUBĀEKA

DOPADY SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ A FINANĀNEJ KRÍZY NA POĽNOHOSPODÁRSTVO EÚ

harakalova@tnuni.sk

Abstrakt

Obsahom príspevku je analyzovať možné dopady svetovej hospodárskej a finanĀnej krízy na poľnohospodárstvo Európskej únie so zameraním na poľnohospodársky a potravinársky sektor Slovenskej republiky. Príspevok abstrahuje dopady na sektor, ktorý nepredstavuje znaĀný podiel v rámci národných hospodárstiev. Z pohľadu jeho multifunkĀného postavenia sa dôsledky krízy prejavujú špecifickejšie v rámci produkĀnej a mimoprodukĀnej funkcie. Cieľom príspevku je abstrahovať možné dopady krízy na európske poľnohospodárstvo, nakoľko jej vplyvy a prognózy sa neustále vyvíjajú.

Kľúčové slová: Hospodárska a finanĀná kríza. Poľnohospodárstvo. Potravinárstvo. ProdukĀná funkcia. MimoprodukĀná funkcia.

Abstract

The aim of the paper is to analyse possible impacts of world economy and financial depression for agriculture of European Union with focus oriented of slovak agriculture and food industry . Paper abstracted impacts on sector, which don't representative marked share within the scope of national economy. Consequences of depression are specified within the focus of its multifunctional roles, within its production and unproduction functions.The target of the paper is to abstract possible impacts on the european agriculture, whereas its effects and prognosis are in progress.

Key words: Economy and financial depression. Agriculture. Food industry. Production function. Unproduction funktion.

Poľnohospodárstvo Európskej únie (EÚ) a jeho Spoločná poľnohospodárska politika (SPP) vždy patrili k najdiskutovanejším oblastiam národných hospodárstiev jednotlivých Ālenských krajín EÚ, ale najmä pri utváraní ekonomickej integrácie v Európe. Možno preto nebaďat' posun v diskusiách k iným témam súvisiacimi s finanĀnou a hospodárskou krízou, ale témy zostávajú rovnaké – dlhodobé nízke ceny poľnohospodárskych komodít, nízke výkupné ceny mlieka a teda kritická situácia na trhu s mliekom, zjednodušenie SPP apod. Je to spôsobené relatívne menšej otvorenosti poľnohospodárstva, existujúcim politikám podpory a malým zmenám dopytu.

SúĀasná finanĀná a hospodárska kríza sa porovnáva s veľkou hospodárskou krízou z tridsiatych rokov minulého storoĀia. Jej dopady vřak nemožno v ŀiadnom prípade

porovnávať s dopadmi na jednotlivé segmenty národných hospodárstiev, najmä z pohľadu súčasnej ekonomickej globalizácie a významom jednotlivých sektorov národných hospodárstiev. Hospodárska kríza sa nedotkla poľnohospodárstva ani v rokoch 1929 – 1932.

Ekonomiá rozchádzajú v názoroch na zmiernenie dopadov krízy prostredníctvom štátnych alebo nadnárodných intervencií. Isté však je, že finančná a hospodárska kríza postihne v oveľa väčšej miere odvetvia priemyslu s porovnaním s poľnohospodárskym odvetvím. V potravinárskom sektore sa predpokladajú dopady krízy za väčšie. Dokonca hodnotiaci materiál OECD¹ konštatuje, že poľnohospodárstvu vo väčšine členských krajín by sa malo dariť lepšie ako ostatným sektorom.

Sektor poľnohospodárstva je neoddeliteľnou súčasťou národného hospodárstva, aj keď nepatrí k odvetviám, ktoré v súčasnosti rozhodujúcim podielom ovplyvňujú tempo ekonomického rastu krajiny. Na Slovensku podiel hrubého domáceho produktu v poľnohospodárstve na celkovom HDP tiež nie je veľký. Hrubý domáci produkt vytvorený v poľnohospodárstve bol v roku 2007 menší ako rok predtým a jeho podiel na HDP národného hospodárstva klesol na 2,5 %.²

Podľa niektorých odborníkov³ by poľnohospodárstvo nemalo na krízu doplatiť, práve naopak by poľnohospodári paradoxne lacnejšie nakupovali niektoré technológie a poľnohospodárske stroje a zlacneli by aj niektoré vstupy napr. pohonné hmoty.

V súčasnom postavení poľnohospodárstva sa najmä v krajinách Európskej únie zdôrazňuje jeho multifunkčné postavenie – jeho produkčná funkcia a mimoprodukčná funkcia. Dopady súčasnej finančnej a hospodárskej krízy na poľnohospodárstvo EÚ môžeme posudzovať podľa rôznych kritérií a podľa rôznych hľadísk – podľa podielu hrubého domáceho produktu, podielu zamestnanosti, z hľadiska jednotlivých komodít, apod. Zaujímavé by bola napr. analýza dopadov krízy na nové členské krajiny EÚ.

Budeme posudzovať dopady finančnej a ekonomickej krízy z hľadiska **produkčných funkcií** – čo znamená výrobu cenovo prístupných, kvalitných a zdravotne bezchybných potravín pre obyvateľstvo a z hľadiska **mimoprodukčných funkcií** ako je *regionálne osídlenie* (infraštruktúra, miestne služby, pridaná hodnota, zamestnanosť), *sociálne funkcie* (práca, služba, kultúra), *ekologické funkcie* (udržiavanie krajiny, tvorba krajiny, starostlivosť o vodu, ochrana prírody, biodiverzita, recyklácia odpadov) a *funkcie v turizme* (agroturistika, agroturistická infraštruktúra).⁴

Z hľadiska produkčných funkcií je najvýznamnejšia funkcia zabezpečenie cenovo prístupných potravín. V rámci poľnohospodársko – potravinárskeho sektoru sa prejavuje nízka elasticita cien potravinárskych a teda sprostredkovane aj poľnohospodárskych produktov. Ak by sme to chceli vysvetliť skutočne jednoducho znamená to, že spotrebiteľ si kúpi napr. chlieb bez ohľadu na jeho cenu.

---

¹ Agricultural Policies in OECD Countries 2009

² Správa o poľnohospodárstve potravinárstva v Slovenskej republike 2008 (stav za rok 2007)

³ www.polnoinfo.sk, príspevok Cenový vývoj z roku 2007 sa môže zopakovať

⁴ V kontexte uvedeného je potrebné objasniť multifunkčné postavenie poľnohospodárstva. Ako uvádza Szabo, L. a Jankelová N. (2006) : „Multifunkčné poľnohospodárstvo sleduje jednak ciele odvíjajúce sa od jeho funkcií, spojených s výrobou cenovo prístupných, kvalitných a zdravotne neškodných potravín pre obyvateľstvo, jednak ciele, prinášajúce pre spoločnosť ako celok ďalšie efekty v oblasti ochrany a zveľaďovania prírodných zdrojov, udržiavania kultúrneho rázu krajiny, zachovania zamestnanosti a vidieckej štruktúry osídlenia.“

Z hľadiska možných dôsledkov krízy je potrebné posudzovať, či zmeny spotrebiteľského správania a jeho preferencií na trhu s potravinárskymi produktmi je skutočne vyvolané finančnou a hospodárskou krízou.

Okrem cenovo prístupných potravín je dôležitá ich kvalita a zdravotná bezchybnosť. Vplyv na potravinársky sektor sa prejaví v nižšej kúpyschopnosti obyvateľstva (čo je dôsledok prejavu nezamestnanosti z iných sektorov národných hospodárstiev, najmä automobilového a stavebného priemyslu) a teda poklesu reálnych príjmov, čoho prejavom bude štruktúra spotrebného koša. Spotrebiteľ sa sústreďí na lacnejšie základné potraviny, to znamená aj menej kvalitné. Zároveň to znamená, že tieto potraviny sú zdravotne bezchybné, vzhľadom na bežné štandardy dodržiavané v krajinách EÚ v oblasti výroby potravinárskych produktov. Zo spotrebného koša vypadnú doplnkové potraviny a potraviny, ktoré nie sú nutné k dennej potrebe. Je zrejme zmena správania sa účastníkov trhu posunom k preferencii lacných potravinárskych výrobkov a zachovaniu štruktúry spotrebného koša. Je ale ťažké posúdiť, či zmeny správania účastníkov trhu sú vyvolané finančnou a hospodárskou krízou.

Dôsledok krízy z pohľadu spotrebiteľských cien na Slovensku je pre spotrebiteľa zaujímavý, pretože napr. v októbri 2009 zlacneli medziročne potraviny o 0,7 %, zlacnelo mäso a chlieb. Tento fakt sa však podľa odborníkov pripisuje relatívne dobrej úrode. Od decembra by sa však mala rastová dynamika cien opäť zvyšovať.⁵ Zaujímavý je fakt, že preprava potravín po slovenských železničiach sa v dôsledku krízy znížila o viac ako 10%.⁶ Nie je isté, či aj sa toto zníženie prepravného prejavilo na cenách potravín.

Naproti tomuto predpokladu stojí fakt, že napriek tomu, že v súčasnosti ceny potravín klesajú, stále neodrážajú pokles cien potravinárskych komodít poľnohospodárskej prvovýroby. Je to pravdepodobne spôsobené aj tým, že spracovatelia využívajú zásoby surovín, a nové, nižšie ceny vstupov budú zohľadnené v cenách potravín s určitým oneskorením.⁷

Od začiatku roka rástli ceny niektorých komodít na agrárnom trhu a naďalej sa očakáva ich rast, ceny vstupov taktiež rástli. Avšak vzhľadom na predchádzajúce možno konštatovať, že ceny poľnohospodárskych komodít sú ovplyvňované vzťahmi medzi účastníkmi trhu a ťažko predpokladať, aký by bol cenový vývoj bez ohľadu na finančnú a hospodársku krízu.

EÚ bez ohľadu na krízu nemá vybudované dostatočné nástroje, ktoré by vyrovnávali výkyvy cien na agrárnom trhu. Existujúce nástroje (intervenčné nákupy, intervenčné ceny) nezodpovedajú súčasným potrebám. Je preto možné, že kríza vytvorí tlak na vytvorenie systémových riešení - k znižovaniu nákladov, zvyšovanie konkurencieschopnosti a väčšiemu prenikaniu na trhy tretích krajín.

Príčinou všeobecného cenového poklesu je kríza, ktorá zvyšuje nezamestnanosť a oslabuje dopyt po tovare. Cenové zníženie sa však predovšetkým týka nepotravinárskych výrobkov.

---

⁵ Hospodárske noviny, 12.11. 2009 č.218, Slovensko čaká prvý pokles cien

⁶ Hospodárske noviny 21.9.2009 č.180, Železnica zlacnila najmä prepravu stavebnín a potravín

⁷ UHRINČOVÁ, E. : *Predikcia dopadu finančnej a hospodárskej krízy na sektor poľnohospodárstva, štúdia č.1/HDAP/2009*. VÚEPP Bratislava, 2009

Z hľadiska opatrenia vlád sa očakáva podpora dopytu domácich poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov. Tiež sa očakávajú možné mimoriadne intervencie od štátu s priamymi alebo nepriamymi efektmi na sektor (napr. mimoriadnymi rozpočtovými stimulmi).

Kríza spôsobila viacerým podnikom poľnohospodárskeho a potravinárskeho sektoru nedostatok vlastných prostriedkov a potrebu úverovania výroby. Finančná kríza, spôsobila, že banky využívajú sprísnené opatrenia na poskytovanie úverov predovšetkým takým subjektom, ako sú poľnohospodárske podniky. Financovanie bolo v uplynulom období zabezpečené predovšetkým priamymi platbami z EÚ.

Pre slovenské poľnohospodárstvo znamená kríza tlak na zahraničnú konkurencieschopnosť poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov, čo môže mať za následok zhoršenie zahraničného obchodného salda.

Odborníci očakávajú po odznení krízy mierny nárast cien, pričom za rizikový označujú potravinársky sektor, kde ceny nie vždy závisia od úrody.⁸

Z hľadiska mimoprodukčných funkcií v rámci regionálneho osídlenia je najvýznamnejšou funkciou zamestnanosť v poľnohospodárstve. V poľnohospodárstve sa nikdy neprejavoval nedostatok pracovných síl, relatívny podiel zamestnancov v poľnohospodárstve na celkovom počte pracovníkov v národnom hospodárstve je v krajinách EÚ pod 10%⁹ a naďalej bude klesať. Preto vplyv bude mať predovšetkým zvyšujúca nezamestnanosť v nepoľnohospodárskych odvetviach a to na hospodárstvo a rozvoj vidieka a zárobkové príležitosti pre farmárske a iné domácnosti na vidieku. Z toho dôvodu očakávame zabrzdenie rozvoja infraštruktúry a možný zánik niektorých miestnych služieb resp. ich prevádzkovanie so stratou. Čo napríklad nemusí platiť pre malé potravinárske obchody na vidieku, ktoré napriek tlaku veľkých obchodných reťazcov odolávajú, ak prípadne rozšíria svoje služby.¹⁰

Európa dlhodobo rieši odliv obyvateľstva z vidieckeho prostredia do mestských aglomerácií, čo môže mať za následok, že dlhodobý cieľ spoločnej poľnohospodárskej politiky – vyrovnanie rozdielov medzi životnou úrovňou vidieckeho a mestského obyvateľstva sa môže spomaliť.

Finančná a hospodárska kríza má dopady na sociálne funkcie poľnohospodárstva z hľadiska už spomínaných služieb, a kultúry, tak ako sa prejavuje jej dopad vo všeobecnosti v dopyte po službách a kultúre.

V rámci ekologických funkcií poľnohospodárstva EÚ neprijala žiadne obmedzujúce parametre v tejto oblasti vzhľadom na dopady krízy. Priority, ktoré boli stanovené pre oblasť SPP zostali nezmenené. Je to predovšetkým boj proti klimatickým zmenám, zlepšenie stavu životného prostredia a zachovanie rovnováhy našich ekosystémov. Pod vedením švédskeho predsedníctva EÚ sa prikladá dôraz na boj proti klimatickým zmenám, pretože tie majú vplyv na poľnohospodársku produkciu, napr. k vzniku nových chorôb rastlín a zvierat, k zmenám v kvalite vody.

---

⁸ Hospodársk noviny, 23.8.2009,č.161, Rizikové sú potraviny a ropa

⁹ JURÁŠEK,P.: *Poľnohospodárstvo Európskej únie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2006. str.147

¹⁰ Hospodárske noviny,25.8.2009,č.163 Malé potraviny u nás prežijú len na vidieku

Dopady finančnej a hospodárskej krízy majú negatívny dopad v rámci turizmu v celosvetovom meradle, pričom príjmy z turizmu klesli v niektorých prípadoch až o 30%¹¹. Ak by sme mali analyzovať príčiny poklesu tržieb z turizmu napr. počas poslednej zimnej a letnej sezóny, nemožno jednoznačne tento pokles prisúdiť ako dôsledok krízy, ale podľa rôznych vyjadrení je to skôr dôsledok nekvalitných a zároveň predražených služieb, nedobudovanie infraštruktúry a absencia kvalitného personálu.

EÚ napriek prebiehajúcej finančnej a hospodárskej kríze neustupuje od svojich hlavných priorít v oblasti poľnohospodárstva a neprijala žiadne obmedzujúce opatrenia. Naďalej sú jej prioritami boj s klimatickými zmenami, výroba kvalitných a zdravotne bezchybných poľnohospodárskych produktov a potravín, reforma a zjednodušenie SPP, rozvoj vidieka a delimitácia znevýhodnených oblastí, zaistenie potravinovej bezpečnosti, správne zaobchádzanie so zvieratami. Dokonca celkovo 24 z 27 členských štátov EÚ sa rozhodlo vstúpiť do prvého ročníka dobrovoľnej schémy podpory konzumáci ovocia a zeleniny v školách. Na tento účel vyčlenila EK spolu 90 mil. EUR.¹²

Použitá literatúra:

1. JURÁŠEK,P.: *Poľnohospodárstvo Európskej únie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2006. 336s. ISBN 80 – 225-2184-1
2. SZABO,Ľ.,JANKELOVÁ,N.:*Faktory úspešnosti agrárnych podnikov v Slovenskej republike*. Bratislava:Vydavateľstvo Ekonóm, 2006.158 s. ISBN 80 – 225 – 2213-9
3. ŠTULRAJTER,Z.: SPP EÚ – monitoring informácií, zmien, právnych predpisov, Štúdia č. 2/HDAP/2009.VÚEPP Bratislava, júl 2009
4. UHRINČTOVÁ, E. : *Predikcia dopadu finančnej a hospodárskej krízy na sector poľnohospodárstva, štúdia č.1/HDAP/2009* .VÚEPP Bratislava, 2009
5. Hospodárske noviny r.2009
6. www.polnoinfo.sk
7. www.agroserver.sk
8. www.europarl.europa.eu

Kontakt

Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A.Dubčeka
Študentská 3
911 50 Trenčín

---

¹¹ Hospodárske noviny,1.12.2009

¹² ŠTULRAJTER,Z.: SPP EÚ – monitoring informácií, zmien, právnych predpisov, Štúdia č. 6/HDAP/2009. VÚEPP Bratislava, júl 2009

Ing. Petra Holzerová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

DOPADY GLOBÁLNEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA EKONOMIKU SRBSKA

petra.holzerova@euba.sk

Abstrakt

V poslednej dekáde 20. storočia sa Balkánsky polostrov stal ohniskom dočasne zmrazených konfliktov, čo sa nevyhnutne odrazilo na výraznom prepade ekonomík regiónu. Srbsku sa ekonomický rast podarilo opätovne naštartovať po demokratických zmenách, kedy sa krajina vybrala cestou politických a ekonomických reforiem. V septembri 2008 však pozitívny trend vývoja zastavila svetová finančná kríza, ktorá sa začala prelievať aj do krajín Západného Balkánu. Globálna recesia odhalila vážne problémy srbskej ekonomiky: spotreba súkromného aj verejného sektora financovaná zahraničnými zdrojmi, zaostávajúca úroveň priemyselnej produkcie a prehlbujúci sa deficit zahraničného obchodu. Na prekonanie problémov s nedostatkom likvidity a zabezpečenie makroekonomickej stability muselo Srbsko požiadať o pomoc MMF, čím sa krajina zaviazala k rozpočtovým škrtom a dodržiavaniu prísnej fiškálnej disciplíny. Srbská vláda preto nevyhnutne potrebuje pripraviť strategický plán rozvoja a v súlade s ním prijímať systémové opatrenia zamerané na podporu exportu a znižovanie neefektívne vynakladaných vládnych výdavkov.

Kľúčové slová: Ekonomika, finančná kríza, globálna hospodárska recesia, nezamestnanosť, privatizácia, rast HDP, rozpočtová disciplína, Srbsko, zahraničný obchod

Abstract

In the last decade of 20th century the Balkan region had become the focal point of temporarily frozen conflicts, which inevitably led to a sharp fall in the region's economy. Serbia managed to restart economic growth after democratic changes followed by political and economic reforms. However, in September 2008 the global financial crisis spilled over to Western Balkans and halted the positive development trend. Global recession has exposed serious problems in Serbian economy: excessive consumption of private and public sector financed by foreign funds, lagging level of industrial production, and deepening trade deficit. To overcome problems with the lack of liquidity and ensuring macroeconomic stability Serbia had to appeal for help from the IMF. By adopting of financial assistance Serbian government has committed itself to budget cuts and tight fiscal discipline. The Serbian government therefore urgently needs to prepare a strategic development plan and adopt systemic measures aimed at promoting exports and reducing inefficient government spending.

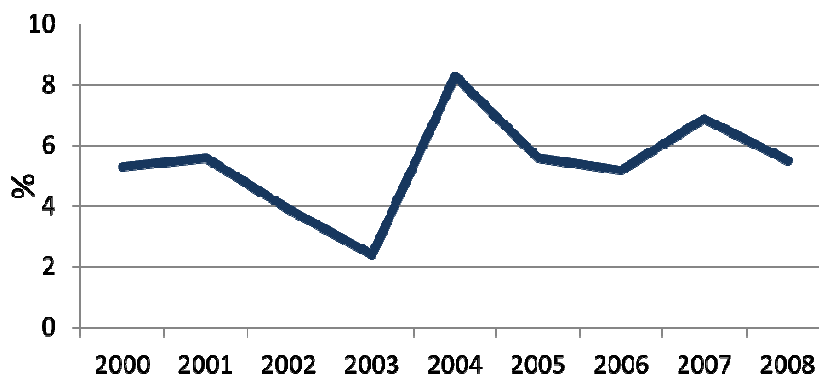
Key Words: Economics, financial crisis, global economic recession, unemployment, privatisation, GDP growth, fiscal discipline, Serbia, foreign trade

1. Ekonomický vývoj v Srbsku pred krízou

Srbská republika je jedným z nástupníckych štátov bývalej Juhoslávie s dominantným postavením v regióne Západného Balkánu. Rozpad mnohonárodnostnej Juhoslávie, vojnové konflikty, sankcie, embargo ako aj nálety NATO s cieľom zabrániť humanitárnej katastrofe v Kosove v poslednej dekáde minulého storočia zapríčinili výrazný hospodársky prepád krajiny. „Srbská ekonomika v danom období zaznamenala negatívny priemerný ročný rast HDP -7%, čím sa výška HDP v roku 1999 v porovnaní s rokom 1989 znížila o polovicu.“¹

Po demokratických zmenách na začiatku nového milénia sa krajina vybrala cestou politických a ekonomických reforiem s cieľom transformácie a rozvoja trhového systému podnikania. V priebehu rokov 2000 – 2008 sa Srbsko zaradilo medzi krajiny s najvyšším rastom HDP v regióne (priemerný rast 5,4%). Stimulmi rastu boli predovšetkým domáca spotreba súkromného a verejného sektora financovaná zahraničnými zdrojmi² a nadhodnotený dinár.

Graf 1: Percentuálny rast HDP Srbska

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov ŠÚ Srbskej Republiky

„Za významný progres v zlepšovaní podnikateľského prostredia a reformy v rokoch 2004-2005 bolo Srbsko ocenené ako reformátor roka v správe Podnikanie v roku 2006: Tvorba pracovných miest (Doing Business in 2006: Creating Jobs), vypracovanej s podporou Svetovej banky a Medzinárodnej finančnej korporácie, divízie skupiny Svetovej banky pre súkromný sektor.“³ Výsledkom opatrení zameraných na zlepšovanie podnikateľského prostredia bola stimulácia prílevu priamych zahraničných investícií. Hlavným motívom investovania sa okrem výhodnej geografickej polohy na ceste na Blízky východ, lacnej a kvalifikovanej pracovnej sily a štátnej pomoci, ktorú Srbsko potenciálnym investorom

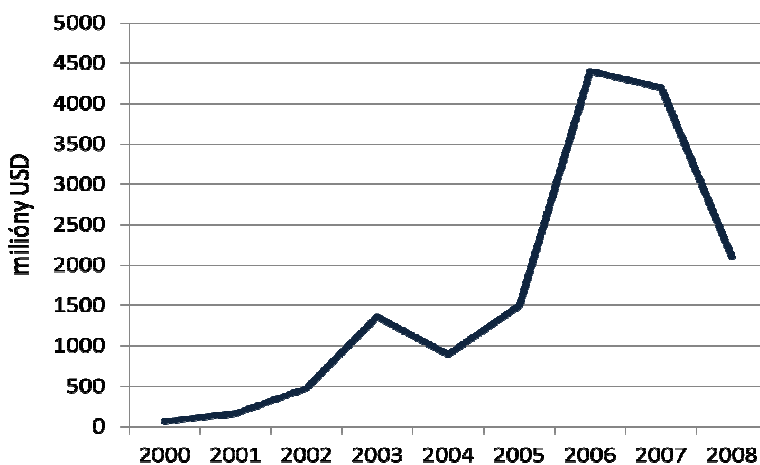
¹ Ristic, Z.: *Privatization and Foreign Direct Investments in Serbia*. In: South-East Europe Review for Labor and Social Affairs. Február 2004. s.121

² privatizácia štátnych podnikov, bánk a poisťovní, PZI, pôžičky bánk na zahraničných trhoch, zahraničné pôžičky pre súkromný sektor

³ The World Bank: *Country partnership strategy for the republic of Serbia for the period FY08-FY11*, Report No. 41310 – YF. November 2007, s.3

ponúka stala nízka daň zo zisku (10 %), všeobecná (18 %) a zvláštna (8 %) sadzba DPH, voľný trh v rámci Paktu stability juhovýchodnej Európy (PSJVE) a voľný obchod s Ruskou Federáciou. Medzi najväčších investorov v krajine sa zaradili Rakúsko, Grécko, Nórsko, a Nemecko. „Razantný nástup na srbský trh zaznamenal ruský kapitál, ktorý vstúpil predovšetkým do petrochemického priemyslu (Lukoil) a do plynárenského priemyslu (Gazprom).“⁴ Predaj kontrolného balíka akcií srbského ropného monopolu Naftna Industrija Srbije (NIS) ruskému Gazpromu bol kľúčovou podmienkou zapojenia Srbska do projektu plynovodu South Stream. V období od roku 2000 do polovice roka 2008 Srbsko získalo PZI v hodnote vyše 16,5 miliárd eur.

Graf 2: Priame zahraničné investície v Srbsku

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov Srbskej agentúry na podporu investícií a exportu

Napriek dosiahnutému pokroku, slabými stránkami ekonomického vývoja v Srbsku zostávajú:

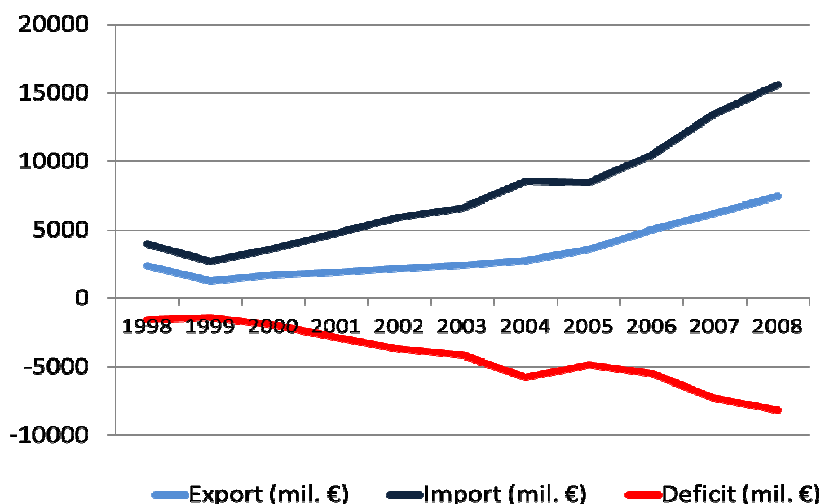
- Pomalý progres v prijímaní a implementovaní štrukturálnych reforiem
- Pomalá privatizácia štátnych podnikov
- Veľký verejný sektor
- Slabý súkromný sektor
- Vysoký miera nezamestnanosti
- Nízka konkurencieschopnosť
- Nízky objem exportu

Srbská ekonomika je otvorenou ekonomikou závislou na exporte. Nadhodnotený dinár v období transformácie oslabil konkurencieschopnosť krajiny a potlačil rast v priemyselných

⁴ Agentúra SARIO: *Srbsko: Všeobecná informácia*. [cit. 06.12.2009]. Dostupné na internete <http://www.sario.sk/swift_data/source/dokumenty/Podpora%20exportu/Teritoria/SRBSKO_%20info_SARIO_2007.pdf>

odvetviach. Priemyselná produkcia Srbska je technicky a technologicky zaostalá a nedokáže konkurovať na zahraničných trhoch, čo potvrdila aj posledná správa Svetového ekonomického fóra o globálnej konkurencieschopnosti, v ktorej sa Srbsko zaradilo na 112-te zo 133 miest. „Nízka úroveň exportu viedla k prehĺbovaniu deficitu zahraničného obchodu. Ten v minulom roku dosiahol hodnotu 8,8 miliárd eur - tretinu hrubého domáceho produktu krajiny. Oproti roku 2001 sa zvýšil päťnásobne.“⁵

Graf 3: Vývoj zahraničného obchodu

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov Eurostat - SERBIA 2009 PROGRESS REPORT

2. Dopady globálnej finančnej krízy na ekonomiku Srbska

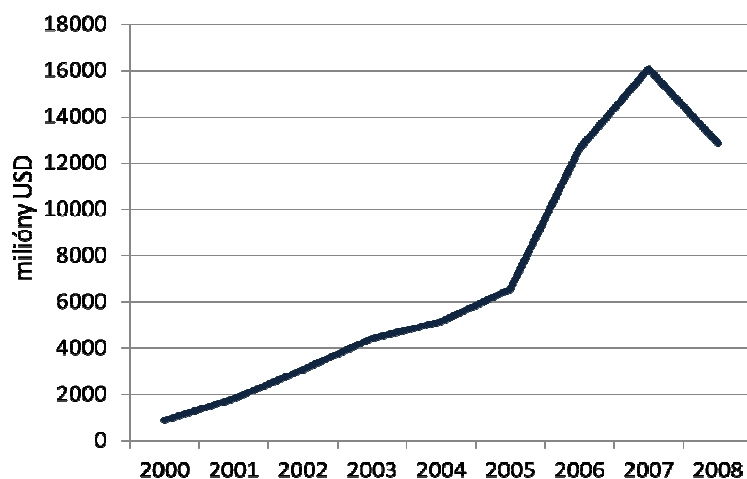
Pôvod súčasnej celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy možno hľadať v hypotekárnom bankovníctve USA. Predchádzala jej však nesprávne zvolená politika nízkych úrokových sadzieb, ktorú prijal FED vedený Alanom Greenspanom po roku 2000. Týmto opatrením sa malo zabrániť globálnej ekonomickej recesii, ktorá hrozila po prasknutí bubliny internetových akcií a následnom poklese na akciových trhoch. Liberálny postoj bánk pri poskytovaní úverov a prísun tzv. lacných peňazí podnietil investorov k realizácii rizikových investícií, nákupu nehnuteľností a viedol k vytvoreniu špekulatívnej bubliny na trhu s nehnuteľnosťami. Obdobie lacných peňazí sa skončilo v druhej polovici roku 2006, kedy FED rozhodol o zvýšení úrokovej sadzby. Rastúci počet vynechaných splátok a domov na predaj podnietil šírenie nedôvery medzi bankami, čo sa prejavilo neochotou požičať si likviditu na medzibankovom trhu. Úverová kríza spôsobila prasknutie špekulatívnej bubliny na americkom hypotekárnom trhu. Spoločnosti, ktoré poskytovali hypotéky aj menej solventným klientom sa zbavovali rizika spojeného s týmto obchodovaním prostredníctvom tzv. inovatívnych finančných nástrojov a ich modifikácií. Hypotéky predávali tretím stranám –

⁵ Lakicevic, M.: *Serbia Tackling Symptoms of Crisis, Not Causes*. [cit. 07.12.2009]. Dostupné na internete <<http://balkaninsight.com/en/main/comment/18856/>>

bankám, investičným fondom, dôchodkovým a správcovským spoločnostiam ako aj jednotlivcom v USA a v zahraničí. Hypotekárna kríza sa preto rozšírila na celý finančný trh a následne zasiahla aj reálny sektor.⁶

Finančná kríza sa do krajín Západného Balkánu vrátane Srbska preliala v septembri 2008. Jej priebeh nebol rovnaký ako v rozvinutých krajinách. Srbsko malo pomerne zdravý a solventný bankový systém. Vzhľadom na konzervatívny postoj finančných inštitúcií pri obchodovaní s cennými papiermi nebol bankový sektor v Srbsku zahľtený toxickými aktívami s väzbou na americké hypotéky. Banky sa riadili relatívne opatrnými štandardmi pri poskytovaní úverov, preto neexistovalo riziko transferu úverového rizika mimo bankových portfólií prostredníctvom sekuritizácie. V čase nástupu krízy sa srbský bankový sektor vyznačoval dostatočnou likviditou reflektovanou rezervami centrálnej banky.

Graf 4: Devízové rezervy

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov Národnej banky Srbska

Prvotným prejavom krízy v regióne Západného Balkánu sa stal pokles dôvery voči domácim menám. Nepochota zahraničných investorov vstupovať na trhy regiónu a uprednostňovanie bezpečnejších investícií viedli k výraznému zníženiu očakávaných tokov PZI. Európska únia sa v tom čase sústredila na domáce problémy a tak ekonomicky slabšie európske krajiny zostali na riešenie vlastných problémov osamotené. Finančné injekcie poskytnuté európskym bankám neboli určené na podporu ich aktivít v krajinách mimo EÚ. Dcérske spoločnosti pôsobiace na Balkáne museli v dôsledku problémov materských bánk zmeniť svoje správanie. Materské spoločnosti vyvíjali tlak na ich dcéry, aby sa priklonili k modelu založenom na domácich vkladoch a začali uplatňovať striktnnejšie štandardy pri

---

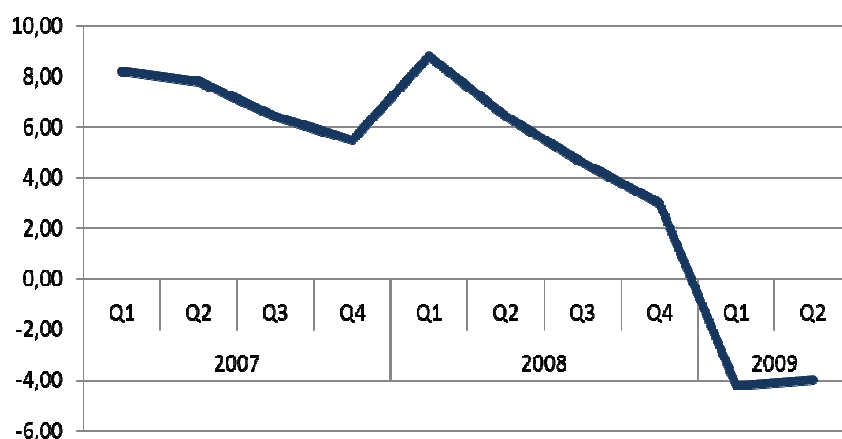
⁶ LAWSON, C. - ZIMKOVÁ, E.: Medzinárodná finančná kríza a jej potencionálny vplyv na slovenských podnikateľov [cit. 09.12.2009]. Dostupné na internete <http://www.profini.sk/index.cfm?Module=Activeweb&Page=WebPage&s=medzinarodna_financn_2>

poskytovaní úverov. Zároveň dochádzalo k výberu voľných prostriedkov denominovaných v zahraničnej mene z dcérskych spoločností.

Po dlhodobom zhodnocovaní srbského dinára, kríza spôsobila tlak na jeho znehodnocovanie. Tlak na menu bol vyvolaný náhlym pozastavením prílevu zahraničných zdrojov, poklesom zahraničného dopytu a tým aj exportu a rastúcim poistným menového rizika. V priebehu októbra a novembra 2008 boli z bánk vybrané vklady v hodnote takmer 1 mld. eur. Motívom výberov bol predovšetkým strach zo znehodnotenia úspor ako tomu bolo v čase hyperinflácie v rokoch 1993 a 1994. Vláda následne podľa vzoru USA (\$250.000) a EÚ (€50.000) rozhodla o zvýšení garancie vkladov z €3000 na € 50.000. Bankový sektor zaznamenal spomalenie úverovej aktivity. Banky mali problémy získať ďalšie úvery v zahraničnej mene na zabezpečenie kontinuity poskytovania pôžičiek, preto sa poskytovanie pôžičiek stalo viac závislé na výške domácich vkladov. Pôžičky neštátnemu sektoru sa zastavili.

Následne kríza zasiahla reálny sektor, čo sa prejavilo na poklese ekonomickej aktivity. V prvom polroku 2009 klesol hrubý domáci produkt o 4,1%.

Graf 5: Kvartálny vývoj HDP

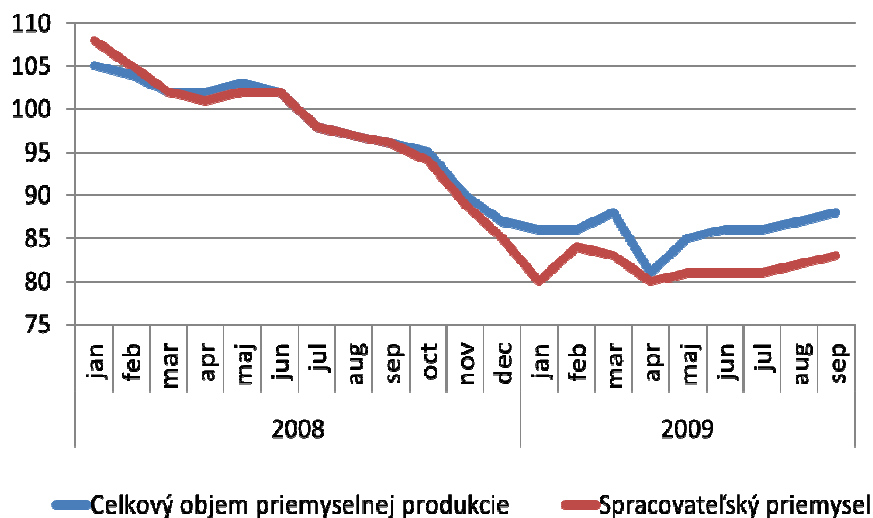

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov ŠÚ Srbskej Republiky

Pokles HDP súvisel s výrazným znížením objemu priemyselnej produkcie, pričom v prvej polovici 2009 najväčší prepad zaznamenal spracovateľský priemysel (-20,5%), stavebníctvo (-15%) a ťažobný priemysel (-8,1%).⁷

⁷ Ministry of finance Republic of Serbia: *Bulletin public finance October 2009*. November 2009. s.4

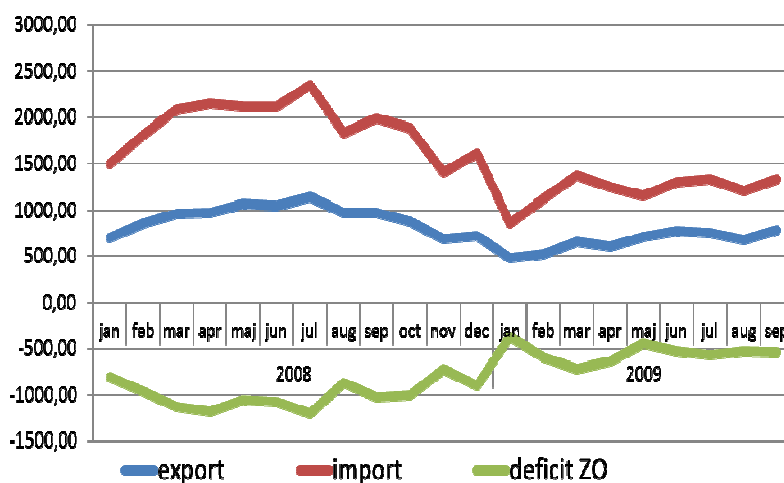
Graf 6: Priemyselná produkcia

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov Ministerstva financií Srbskej republiky

„V období od januára do augusta 2009 pokračoval negatívny trend vývoja zahraničného obchodu v dôsledku spomalenia ekonomickej aktivity vo svete. Export tovarov zaznamenal pokles o 23,8% a import o 30,7%. Výsledkom väčšieho poklesu importu v porovnaní s exportom bol pokles deficitu obchodnej bilancie, ktorý sa znížil o 37,1%.“⁸

Graf 7: Zahraničný obchod v rokoch 2008 a 2009

Zdroj: Vlastné spracovanie autorky podľa údajov ŠÚ Srbskej Republiky

⁸ Ministry of finance Republic of Serbia: *Bulletin public finance October 2009*. November 2009. s.5

Vysoký deficit bežného účtu financovaný prostredníctvom PZI a zahraničných pôžičiek, ktorého udržateľnosť bola možná len za predpokladu vysokého rastu exportu bol jedným z faktorov prehlbovania krízy v Srbsku. Negatívny vplyv na ekonomický vývoj mala aj vysoká miera inflácie vyvolaná rastom cien potravín a ropy v rokoch 2007/08, čím sa znížil priestor na uvoľnenie monetárnej politiky a vytváral sa tlak na menový kurz. Keďže fiškálna politika v krajine nebola nastavená tak, aby dokázala rýchlo a účinne reagovať na zmenu cyklu, fiškálna pozícia Srbska sa začala zhoršovať.

3. Program MMF

Medzinárodný menový fond poskytol Srbsku prvú finančnú pomoc vo výške 520 miliónov USD na zabezpečenie finančnej a makroekonomickej stability už v januári 2009. Kvôli zhoršujúcej sa situácii a rozsiahlym účinkom krízy na srbskú ekonomiku bola však krajina nútená požiadať MMF o navýšenie pomoci s cieľom uskutočniť zásadné škrty vo výdavkoch rozpočtu. V marci 2009 MMF odsúhlasil Srbsku 27-mesačný program pomoci v hodnote 3mld. eur, ktorým sa malo zabezpečiť financovanie deficitu štátneho rozpočtu do 3%. Následne bola schválená revízia štátneho rozpočtu na rok 2009, ktorá predpokladala deficit na úrovni 2,3% HDP. Hlavným opatrením krátenia rozpočtových výdavkov sa stalo dočasné zníženie plátov štátnych zamestnancov a zmrazenie dôchodkov.

Podľa poslednej revízie programu MMF sa vďaka finančnej pomoci podarilo splniť rad cieľov: napätie na finančných trhoch sa uvoľnilo, inflácia sa znížila a deficit bežného účtu klesá rýchlejšie ako sa očakávalo. Rozpočtový deficit sa však kvôli nedostatočným príjmom zvýši na 4,5%, pričom v roku 2010 by mal dosiahnuť 4%. Dodržanie stanoveného cieľa si vyžaduje zachovanie fiškálnych opatrení prijatých v roku 2009 aj v roku 2010 a zavedenie štrukturálnych reforiem vo verejnej správe a v dôchodkovom systéme. Problémom aj naďalej zostávajú slabý domáci dopyt, ktorý pôsobí nepriaznivo na fiškálnu pozíciu a obnovuje platobné problémy podnikov, nízka exportná základňa a poddimenzovaný privátny sektor. Práve tieto faktory budú dôvodom pomalého oživovania srbskej ekonomiky.⁹

Neúspešný pokus vyvážiť rozpočet v apríli 2009 je dôkazom toho, že žiadna vážna úprava verejných výdavkov a príjmov nemôže fungovať pomocou narýchlo prijatých ad hoc opatrení, ale vyžaduje si dobre premyslenú reformu plánovanú v strednodobom horizonte. Ak sa srbskej vláde ani v budúcom roku nepodarí prijať strategický plán rozvoja a s ním súvisiace systémové opatrenia zamerané na podporu exportu a znižovanie neefektívne vynakladaných vládnych výdavkov, výsledkom bude skutočnosť, že potrebné zníženie verejných výdavkov sa uskutoční chaotickým spôsobom - tie výdavky, ktoré by sa mali zvýšiť budú znížené. Práve investície do infraštruktúry by mohli stimulovať slabú ekonomickú aktivitu a v strednodobom horizonte položiť základy pre rýchlejšiu a udržateľnú rast. Po prekonaní krízy už Srbsko nebude môcť - a ani by nemalo - založiť svoj ekonomický rast na zahraničných kapitálových tokoch a nadhodnotenej národnej mene. Obe skutočnosti viedli k nadmernej domácej spotrebe, vytvoreniu nevhodnej hospodárskej štruktúry, deficitu zahraničného obchodu a rastu zahraničného dlhu. Srbsko musí založiť svoj nový, post-krízový

---

⁹ International Monetary Fund: *IMF Mission to Serbia Reaches Staff-Level Agreement on Second Review of Stand-By Arrangement*. [cit. 11.12.2009]. Dostupné na internete <<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09387.html>>

model rastu na rozšírení obchodovateľného sektora, aby bolo schopné konkurovať na medzinárodnej scéne, a to tak v zahraničí (vývoz) ako aj doma (proti dovozu).¹⁰

Použitá literatúra:

1. Agentúra SARIO: *Srbsko: Všeobecná informácia*. [online]. 1.3.2008 [cit. 06.12.2009]. Dostupné na internete <http://www.sario.sk/swift_data/source/dokumenty/Podpora%20exportu/Teritoria/SRBSKO_%20info_SARIO_2007.pdf>
2. International Monetary Fund: *IMF Mission to Serbia Reaches Staff-Level Agreement on Second Review of Stand-By Arrangement* [online]. 4.11.2009 [cit. 11.12.2009]. Dostupné na internete <<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09387.html>>
3. International Monetary Fund: *Republic of Serbia: First Review under the Stand-By Arrangement*. [online]. Máj 2009 [cit. 12.12.2009]. Dostupné na internete <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr09158.pdf>>
4. LAKICEVIC, M.: *Serbia Tackling Symptoms of Crisis, Not Causes*. [online]. 13.5.2009 [cit. 07.12.2009]. Dostupné na internete <<http://balkaninsight.com/en/main/comment/18856/>>
5. LAWSON, Colin - ZIMKOVÁ, Emília: *Medzinárodná finančná kríza a jej potencionálny vplyv na slovenských podnikateľov* In: *Profini – Internetový denník o slovenskej a svetovej ekonomike* [online]. 30.6.2008 [cit. 09.12.2009]. Dostupné na internete <http://www.profini.sk/index.cfm?Module=Activeweb&Page=WebPage&S=medzinarodna_financn_2>
6. Ministry of finance Republic of Serbia: *Bulletin public finance October 2009*. Belgrade: Službeni glasnik, November 2009. 80s. ISSN 1452-0028
7. Office of the Prime Minister of the Republic of Serbia: *The Economic Crisis and its Impact on the Republic of Serbia*. [online]. December 2008 [cit. 17.12.2009]. Dostupné na internete <http://www.media.srbija.sr.gov.yu/medeng/documents/economic_crisis280109.pdf>
8. RISTIC, Z.: *Privatization and Foreign Direct Investments in Serbia*. In: *South-East Europe Review for Labor and Social Affairs*, Február 2004. 121 – 136 s.
9. The Foundation for the Advancement of Economics: *Quarterly monitor of economic trends and policies in Serbia*. Belgrade: Alta Nova, October 2009, č.12. 110s. ISSN 1452-2810
10. The World Bank: *Country Partnership Strategy for The Republic of Serbia for The Period FY08-FY11*. [online]. 13.11.2007 [cit. 13.12.2009]. Dostupné na internete <<http://siteresources.worldbank.org/INTSERBIA/Resources/CPSnov2007.pdf>>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

---

¹⁰ The Foundation for the Advancement of Economics: *Quarterly monitor of economic trends and policies in Serbia*. Október 2009. s.5

PhDr. Dagmar Hosčeková, PhD.

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

INTERKULTÚRNY DIALÓG V EURÓPSKOM KONTEXTE

dagmar.hoscekova@umb.sk

Abstrakt

Problematika kultúrneho dialógu vychádza z idey kultúrnej homogenity európskych krajín. Táto idea sa manifestuje v primárnej a sekundárnej legislatíve Európskej únie ale aj v reálnych výsledkoch jej politík. Hoci európske krajiny ako celok sú v porovnaní s krajinami mimo európskej kultúrnej zóny podobné, podrobnejšie skúmanie ukazuje, že existujú rozdielnosti národných kultúr v rámci európskeho priestoru. A práve tu sa otvára priestor pre intenzívnejší interkultúrny dialóg.

Kľúčové slová: kultúrna homogenita, kultúrne okruhy, interkultúrny dialóg, Európska únia

Abstract

The issue of cultural dialogue is rising from the idea of cultural homogeneity of the European states. The idea is demonstrating not only in the primary and the secondary EU legislation but also in the results of the EU policies. Although the European states as the whole are similar, in comparison to the states out of the European cultural zone, more precise study shows that the differences of national cultures within the European area exist. It opens space for more intensive intercultural dialogue.

Key Words: cultural homogeneity, cultural zones, intercultural dialogue, European union

Pojem kultúra a kultúrna pluralita

Hoci európska integrácia sa v začiatkoch orientovala výlučne na ekonomické oblasti, v poslednom období sa do popredia dostávajú témy ako identita, hodnoty, kultúra, migrácia, európske občianstvo, vedomosti či hranice Európy. Európa nepredstavuje iba ekonomický či obchodný priestor ale je to aj spoločenstvo krajín a ich kultúr. Napokon aj Jean Monnet vo svojich memoároch píše: „Nevytvárame alianciu štátov, ale zjednocujeme ľudí“¹.

O úlohe a význame kultúry v medzinárodných vzťahoch sa vedú mnohé diskusie a polemiky už dlhšiu dobu a nie sú teda ničím novým. Môžeme sa stretnúť so širokou škálou názorov na túto problematiku, mnohokrát veľmi protichodných. Súčasná sociokultúrna realita zodpovedá existencii množstva odlišných jedinečných kultúr. Ich vzájomné vzťahy, prepojenia, prieniky vytvárajú čoraz zložitejšiu štruktúru. Za hlavné príčiny rozdielnosti jednotlivých kultúrnych systémov a ich špecifik možno považovať rozdielne geografické podmienky vzniku a vývoja jednotlivých kultúr, konkrétne historické udalosti a vplyvy jednotlivých spoločenstiev, rozdielnu techniku (spôsob šírenia kultúry v USA vďaka

---

¹ Monnet, J.: *Mémoires*. LGF, Paris 2007, s. 8

rozvinutým informačným technológiám je odlišný od ostatného sveta), ideológiu, náboženstvo, spôsob výroby, organizáciu a spolunažívanie národov i jednotlivcov a iné. Táto pluralita kultúr je o to komplikovanejšia, že sa rozvíja v horizontálnom i vertikálnom smere.

Pokiaľ ide o horizontálnu pluralitu, európsky kontinent je podľa aktuálnej klasifikácie začlenený do euro-americkej či západnej kultúry. Vertikálna pluralita v sebe zahŕňa mnohosť kultúrnych úrovní od kultúrnych systémov etnických, záujmových, sociálnych, náboženských, rodových skupín (subsystémy kultúrnych systémov), cez národné kultúrne systémy, ktoré tvoria základnú rovinu hierarchie až po nadnárodné kultúrne systémy a globálny kultúrny systém. Pokiaľ ide o vzájomné vzťahy národných sociokultúrnych systémov, silnejú integračné tlaky smerujúce k vytvoreniu vyšších sociokultúrnych celkov (kontinentálnych až globálnych). Súčasne sa však zosilňuje proces vnútornej integrácie (posilňovanie vlastnej identity). Používanie jazyka a príslušnosť ku kultúrnej identite, tieto dva vedomé prvky vnímania kultúrnej príslušnosti tvoria najvýznamnejšie znaky národa.²

Na tomto mieste je potrebné uviesť definíciu pojmu kultúra. Hoci definícií kultúry je veľké množstvo, uvediem aspoň jednu za všetky: „kultúra je súhrn spoločnosťou prenášaných vzoriek správania, umenia, presvedčenia a viery, inštitúcií, a všetkých ďalších výtvorov ľudskej práce a myslenia“. Kultúra teda predstavuje akési duchovné a materiálne spojivo, ktoré pomáha charakterizovať spoločnosť. Je súborom všetkého, čím človek humanizuje svet od začiatku ľudských dejín. Z nej potom vyrastajú hodnoty, ktoré nás zjednocujú, ale aj hierarchia týchto hodnôt. Z kultúry vychádza naše chápanie sveta a človeka a preto kultúra určuje charakter našich sociálnych, interpersonálnych vzťahov.

V súvislosti s medzinárodnými vzťahmi je možné rozlíšiť tri významy slova kultúra:

- kultúra ako inštitucionalizovaná oblasť duchovnej kultúry;
- duchovná kultúra ako oblasť spoločenského života;
- kultúra ako systém všetkých výtvorov človeka vo funkcií sociálne adaptačnej a regulačnej.³

Pokiaľ ide o väzbu medzi rezortne vymedzenou kultúrou a duchovnou kultúrou, rezortne vymedzená oblasť kultúry predstavuje súčasť širšieho systému duchovnej kultúry, jej inštitucionalizovanú zložku. Z hľadiska medzinárodných vzťahov je táto väzba naplňovaná ako súčasť oficiálnych politických vzťahov. Oblasť duchovnej kultúry je predmetom a nástrojom oficiálnej zahraničnej kultúrnej politiky. Je oblasťou, na ktorú je zahraničná kultúrna politika zameraná, a ktorú súčasne využíva pri dosahovaní zahranično-politických cieľov štátu. Pretože táto oblasť života každého národa je veľmi špecifická, zahraničná kultúrna politika je dôležitým nástrojom vzájomného porozumenia a tým i vytvárania priaznivých predpokladov pre spoluprácu v politickej a ekonomickej oblasti. Je vlastne cieľovou komunikáciou medzi odlišnými duchovnými a hodnotovými systémami jednotlivých národov. Tento proces komunikácie prebieha sám o sebe živelne. V súčasnej dobe sa dokonca posilňuje v súvislosti so zvyšujúcou sa globálnou integráciou a vzájomnou previazanosťou štátov a národov. Živelný priebeh však môže znamenať nižšiu mieru efektívnosti takejto komunikácie, vyššiu mieru nedorozumenia a tým aj vyššiu mieru nebezpečenstva možných konfliktov.

Pre integračnú funkciu kultúry spoločnosť využíva svoje sociálne inštitúcie ako je vzdelávanie, rodina, partnerské skupiny, komunikačné inštitúcie a ďalšie. Zo spôsobu

---

² Lehmanová, Z.: *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*. Vysoká škola ekonomická, Praha 1999, s. 21

³ Lehmanová, Z.: *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*. Vysoká škola ekonomická, Praha 1999, s. 7

využívania sociálnych inštitúcií potom vyplýva, či spoločnosť preferuje voľnú integráciu založenú na dobrovoľnosti svojich členov, alebo či preferuje pevnú integráciu viac pod tlakom vedenia spoločnosti a s obmedzovaním slobodnej vôle svojich členov.

Spoločnosť si šíri svoje kultúrne hodnoty medzi svojich členov a tiež sa snaží, aby si ich osvojili ďalšie generácie. Kultúra môže preto integrovať spoločnosť dvomi spôsobmi:

- synchronicky (medzi súčasnými členmi spoločnosti);
- diachronicky (odovzdávanie ďalším generáciám).

Odovzdanie kultúry ďalšej generácii je sebazáchovným procesom. Kultúra, ktorá sa v bežnom povedomí zvykne považovať za príjemný, ale nadbytočný luxus, môže teda cez diachronickú integráciu spoločnosti plniť takú istú dôležitú funkciu ako ekonomické zabezpečenie existencie spoločnosti. Každá nová generácia si kultúru osvojuje, ale súčasne prichádza s novými nápadmi, novými produktmi a novými hodnotami. Mnohokrát sa vzpierajú staršej kultúre. Diachronická integrácia je tak súčasne procesom, ktorý posilňuje kultúrnu identitu. Integruje spoločnosť len za tú cenu, že ju súčasne mení. Integračná funkcia nefunguje bez diferenciačnej. Odlíšením svojich hodnôt od hodnôt iných skupín človek definuje svoju sociálnu a kultúrnu identitu. V procese integrácie pomocou kultúry sa skupina súčasne diferencuje od iných skupín, t. j. smerom von. V tom istom momente sa diferencuje aj medzi svojimi členmi, t. j. smerom dnu. Kultúra vždy funguje zároveň smerom k integrácii spoločnosti, ale aj smerom k jej vonkajšej, či vnútornej diferenciacii.⁴

V súčasnosti je globálna situácia ľudstva taká, že vo vývoji ľudstva nastala celoplanetárna, globálna krízová etapa sprevádzaná odcudzením človeka, všeobecnou dezintegráciou ľudskej reality vo vzťahu k vlastným produktom, k prírode a k spoločnosti. Človek je ohrozený vlastnými výtvarmi, ktoré sa stávajú bariérou jeho slobody, rozvoja i samotnej existencie. Človek cieľavedome likviduje prírodu, ktorá je základným predpokladom jeho života. Vo vzťahu k sebe samému sa stáva otrokom sociálne civilizačných okolností, stráca tradičné väzby, je atomizovaný (ako dôsledok uniformity, masovej kultúry atď.).⁵

Pri hľadaní možných dôvodov globálnej krízy dochádzame k nasledovným záverom. Ľudstvo prechádza z fázy lokálnych, relatívne uzavretých, civilizácií (napr. sumerská, európska kultúra) k civilizácii globálnej. Kultúra ako dosiaľ základný adaptačný mechanizmus človeka je príčinou súčasnej krízy ľudstva a súčasne jediným možným prostriedkom jej prekonania.

Ako nevyhnutná sa ukazuje potreba komplexného postupu, premyslenej globálnej stratégie, ktorá by nahradila dosiaľ úspešnú kultúrne adaptačnú stratégiu človeka (v zmysle ovládnutia planéty biologickým druhom *Homo sapiens*), potreba harmonizovať dynamiku zmien - synchronizovať civilizáciu a duchovnú kultúru. To by mala byť základná úloha nielen ľudstva, ale v parciálnom meradle aj integračného zoskupenia akým je Európska únia.

Kým oblasti ako priemysel, poľnohospodárstvo, obchod, voľný pohyb kapitálu, tovaru a osôb, justícia, obrana i zahraničná politika a mnohé ďalšie sa Európska únia snaží harmonizovať, oblasť kultúry si zachováva špecifický prístup. Kultúra v širšom zmysle slova nie je súčasťou agendy Európskej únie. Táto oblasť je ponechaná na jednotlivé členské štáty. Ide najmä o to, že jednotlivé prejavy kultúry ako jazyk, literatúra, divadelné umenie, výtvarné umenie, architektúra, umelecké remeslá, kino a rozhlas sú súčasťou kultúrnej rozmanitosti Európy. Na druhej strane, hoci patria k špecifickej krajine alebo regiónu, sú súčasťou

---

⁴ Geertz, C.: *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York 1973, s. 33-36

⁵ Jenks, Ch.: *Culture*. Routledge, London-New York 1997, s. 10

spoločného kultúrneho dedičstva Európy. Zjednotená Európska únia rešpektuje rôznorodosť, jedinečnosť a rozmanitosť kultúr podľa motta „Jednotní v rozmanitosti“.

V roku 2007 Európska komisia prijala **Európsku agendu pre kultúru v globalizujúcom sa svete**, ktorá je postavená na troch hlavných pilieroch:

- Potvrďuje kultúrnu rozmanitosť a potrebu medzikultúrneho dialógu (kultúrna rozmanitosť je základnou charakteristikou a medzikultúrny dialóg, nie harmonizácia je nástrojom pre vzťah rôznych kultúr);
- Charakterizuje kultúru ako katalyzátor kreativity (kultúra nie je o konzume, ale o tvorivosti);
- Zvýrazňuje kultúru ako dôležitý prvok vonkajších vzťahov EÚ (Európa ako spoločenstvo kultúr je reálnym príspevkom a dôležitým príkladom pre spolužitie kultúr v 21. storočí. Úcta ku kultúrnej rozmanitosti, ochrana a podpora malých a zraniteľných kultúr vo svete je vecou solidarity a globálnej zodpovednosti).

Týmto návrhom sa otvoril ďalší významný priestor na spoluprácu medzi členskými krajinami EÚ ale aj okolitým svetom.

Ako uviedol pán Figel', člen Európskej komisie zodpovedným za vzdelávanie, odbornú prípravu, kultúru a mládež, hlavným zámerom iniciovania roku 2008 ako roku interkultúrneho dialógu bolo napomôcť občanom i každému, kto v EÚ žije, aby sa mohol stretať na základe vzájomnej úcty a rozvíjať aktívne občianstvo. Dialóg je znakom zrelosti, nie slabosti. Má svoj cieľ i limity. Nemusíme súhlasiť, ale môžeme druhých lepšie chápať. Dialóg spája. Premosťuje priestor, kde slobodne a otvorene môžeme nielen existovať vedľa seba s rozmanitými identitami, ale žiť spolu.

Dialóg kultúr je potrebný na všetkých úrovniach: od európskej, cez národnú až po regionálnu a lokálnu úroveň. Zároveň by som chcela zdôrazniť, že by nemalo ísť o dialóg založený na konfesionalnej úrovni (napr. kresťanstvo verzus islam), ale malo by ísť aj o dialóg medzi generáciami, či sociálnymi skupinami, ktoré by sa za iných okolností možno nestretli. (Ved' niektoré hodnoty, či postoje sa menia aj na tejto báze).

Počas roka sa uskutočnili a uskutočňujú mnohé podujatia, zamerané na oblasť hudby, tanca, umenia, mestskej kultúry, športu či dobrovoľníckej práce. Zámerom je spoznávanie kultúr, náboženstiev, národov, odlišných životných štýlov. Iniciatíva má prispieť k prekonávaniu predsudkov a nedorozumení v jednotlivých krajinách

Je to naozaj dosť veľa čo sa od jednej iniciatívy očakáva, ale i v prvom rade má skôr inšpirovať do ďalšieho obdobia. Pretože za jeden rok sa nedá radikálne zmeniť myslenie ľudí, nedajú sa čarovným prútičkom vyriešiť všetky problémy a nedorozumenia, ale dajú sa vytvoriť základy do budúcnosti, na ktorých sa dá stavať a ktoré môže viesť k postupnej zmene.

Potreba definovania sa Európskej únie a identifikácie voči ostatnému svetu sa týka procesu ďalšieho rozširovania EÚ v dlhodobom časovom horizonte. Doteraz bolo možné prijať za člena iba európsku krajinu. Malé kultúrne odlišnosti nevyvolávali žiadne vážnejšie obavy. Avšak zoznam kandidátskych krajín, potenciálnych kandidátskych krajín a krajín, s ktorými únia nadväzuje nadštandardnú spoluprácu, odhaľuje, že Európska únia sa bude musieť snažiť nanovo identifikovať aj voči ostatnému svetu. Snahy o definovanie únie ako kresťanského klubu európskych štátov sú už neaplikovateľné a prekonané. Ak si únia chce udržať svoje postavenie v globalizovanom svete, musí prehodnotiť svoju uzatvorenosť a prechovávanú výlučnosť.

Kultúrna identita Európy

Na ruinách 2. svetovej vojny a na začínajúcom rozdelení kontinentu medzi východ a západ sa počas studenej vojny objavili pokusy vytvoriť nové podoby pre Európu, ktoré by tvorili akýsi základ pre mierovú koexistenciu a obnovu ekonomiky. V rámci povojnovej integrácie sa objavilo niekoľko konceptov Európy od integrácie orientovanej iba na Európu až po integráciu s transatlantickým kontextom. Integrácia pod hlavičkou Európskych spoločenstiev sa zameriavala predovšetkým na ekonomickú spoluprácu, ktorá tak mala byť základom pre vzájomnú bezpečnosť v západnej časti rozdelenej Európy, a pravdepodobne po skončení studenej vojny umožnila pristúpenie krajín z bývalého východného bloku. Vývoj v Európskej únii môže byť interpretovaný ako posun od národného štátu k novým politickým štruktúram, ktoré znižujú dôležitosť národného štátu.⁶ Prináša to so sebou mnohé otázky ohľadom suverenity členských štátov a s tým súvisiacich konzekvencií. Aj keď sa na Európsku úniu pozeráme ako na nový „superštát“, politická štruktúra Európskej únie závisí od medzivládnej spolupráce.

Vnímanie Európskej únie ako jednej veľkej krajiny je iba jedným vyjadrením zmien v Európe. Možnosti mobility, či už v rámci turizmu alebo migrácie cez otvorené hranice, vytvárajú nový koncept Európy, ktorý je predstavovaný mnohými prepojenými sieťami. Prepojenie aj za hranice Európskej únie prináša so sebou to, že dopady globálnej migrácie sa prejavujú aj v Európskej únii. Pre EÚ je nevyhnutné integrovať sa do globálneho systému obchodu, podnikania a kapitálu. Avšak takéto procesy narážajú na určitý odpor a na tendencie volajúce po pevných hraniciach, obmedzeniach a znovu presadení politických hraníc národného štátu. Nacionalistické a regionálne hnutia, stále častejšie sa ozývajúce anti-emigračné politické strany, diskusie o ohrození národnej suverenity zo strany európskej integrácie, snahy o kontrolu migrácie do Európy, diskusie o protekcionizme a voľnom obchode, ukazujú, že proces k úplnému otvoreniu hraníc a k prekonaniu myšlienky národného štátu je ešte veľmi ďaleko od svojho ukončenia. Súčasné diskusie sa orientujú na otázky ako otvorená alebo uzavretá, ako pohyblivá alebo pevná by Európa mala byť, ako by mala byť riadená a čo ju vlastne robí európskou.

Politické inštitúcie Európskej únie taktiež prispievajú k vytváraniu zastrešujúcej identity. Politická a ekonomická štruktúra EÚ je inštitucionálnym stelesnením tejto identity. Hlavným cieľom bolo nahradiť staré súperenie, vytvoriť prostredníctvom ekonomického spoločenstva základ širšieho a hlbšieho spoločenstva ľudí, ktoré by zotrela rozdiely vzniknuté konfliktmi. Malo tiež prispieť k nasmerovaniu, k zdieľaniu spoločnej budúcnosti. Európska kultúra by mala vytvárať spätne podporu ľudí pre inštitúcie EÚ.⁷

Nová kultúra nemôže však byť len nejakým umelým výtvorom, musí to byť niečo, čo tu už existuje a existovalo, lebo inak by bola odmietnutá. Zastrešujúca európska identita bola postavená na európskej kultúre, ktorá už existovala, ale nebola dostatočne rozpoznaná.⁸ Európska zástava, európska mena, európska hymna, európske kultúrne a športové podujatia a súťaže ju robia viac viditeľnou, dostávajú ju viac do povedomia ľudí a stáva sa súčasťou každodenného života obyvateľov. Ale ona tu vždy bola ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva. Európska kultúra a identita nie je teda iba výtvorom úradníkov a predstaviteľov Európskej únie, ale je to živý fenomén, ktorý je veľmi významný pre celý projekt spojenej Európy.

---

⁶ Anderson, J.: *The exaggerated death of the nation-state*. In: Anderson, J. – Brook, C. – Cochrane, A. (eds.): *A Global World?* Oxford University Press, Oxford 1995

⁷ Gowland, D. – Dunphy, R. – Lythe, Ch.: *The European Mosaic: Contemporary Politics, Economics and Culture*. Third Edition. Pearson Education Limited 2006, s. 26

⁸ Němec, J.: *Únos Evropy, Mýtus-divertimento k filozofii dějin*. Dauphin, Praha 1994, s. 85

Pokiaľ je to možné, treba pochopiť komplexnú povahu konštrukcie Európy z najuniverzálnejšieho pohľadu. Veľmi nepresná a inštrumentalizovaná definícia Európskej únie by preto mohla znieť nasledovne: Európska únia je do budúcnosti orientovaný, intelektuálnymi, ekonomickými a politickými centrami generovaný, dominantne racionalistický modernizačný projekt, mobilizovaný prostredníctvom ideológie konsenzu a plurality. Únia nie je len sumár politických a byrokratických inštitúcií, ani jednoduchý dáždnik, ktorý kryje národné štáty, ale aréna kultúrnych vzťahov, entita, ktorá tvorí a reprodukuje svoju vlastnú kultúru, reprezentácie a symboly.⁹

Myšlienka európskej integrácie zapustila korene nielen v tradičných demokraciách Európy, ale aj v politike národných štátov, hlavne v tzv. mladých demokraciách.¹⁰ Lenže tradičné i moderné, resp. postmoderné idey nechávajú otázku kultúrnej identity Európy skrytú a čiastočne neriešenú.

Aké sú znaky európskej kultúry a európskej identity, ktoré by ju čo najlepšie charakterizovali? Je ťažké vysvetliť charakteristické znaky európskej kultúrnej identity, ale zároveň nie je jasné, či je to vôbec potrebné. Možno nie kultúrna jednota ako niečo charakteristické pre Európu, ale práve globálne štruktúry vzájomného prepojenia obchodu, financií, cestovania a komunikácie pomôžu zabrániť, aby medzi hlavnými európskymi národmi vznikol akýkoľvek vojnový konflikt. Držíme sa faktu, že kultúra v Európe existuje vo svojich rôznych podobách, s rozličnými prvkami, ktoré sú ľudom vlastné a vnímané ako európske. Európska únia sa snaží podporiť tento kultúrny obraz Európy, ale je to dosť ťažké, pretože žiadna konkrétna osoba alebo udalosť, ktorú by sme chceli oslavovať, nie je taká, ktorá by mohla byť spájaná so všetkými národmi v Európe. Rovnaký problém nastáva aj pri pokuse včleniť do európskej identity spoločné historické spomienky, ktoré by vytvárali rovnako silné emocionálne väzby. Zdá sa nepravdepodobné, že prijatie európskej identity obyvateľmi Európy nebude narážať na primárnu dominanciu národných identít.

Skupina intelektuálov, ktorá bola vyzvaná vtedajším predsedom Európskej komisie, aby identifikovala problémy Európskej únie a navrhli smer jej budúceho vývoja, vydala záverečnú správu. V nej konštatuje, že „Neexistuje nijaká esencia Európy, žiaden daný zoznam európskych hodnôt. Neexistuje nijaká konečnosť procesu európskej integrácie ... Postupne je stále jasnejšie, že ekonomická integrácia – bez ohľadu na to, aká je dôležitá a aké dôležité môžu byť jej politické dôsledky – nedokáže plne nahradiť politické sily, ktoré pôvodne poháňali európsku integráciu a súdržnosť ... Ukázalo sa, že pôvodné očakávanie, podľa ktorého mal spoločný európsky trh viesť k politickej jednote, bolo ilúziou ... Ekonomika nedokáže a nemôže zabezpečiť vnútornú súdržnosť, ktorá je pre EÚ nevyhnutná; ani ekonomické sily samotné nemôžu zaručiť súdržnosť akejkoľvek politickej identite. Aby mohla EÚ fungovať ako životaschopné a vitálne politické zriadenie, potrebuje pevnejšie základy.“¹¹

Keďže podľa autorov správy ekonomika už nespĺňa svoju funkciu spájania Európskej únie, uvádzajú ako pevnejšie základy tri základné aspekty, od ktorých by Európa mala odvíjať svoju historickú identitu. Po prvé sú to filozoficko-politické ideály a hodnoty, ktoré majú základ v antike. Demokracia, spravodlivosť a sloboda sú dedičstvom, ktoré Európa dlho hľadala a neraz takmer stratila. Po druhé je to kultúra a umenie, ktoré svojou bohatosťou

---

⁹ Bellier, I. - Wilson, T. (eds.): *An Anthropology of the European Union. Building, Imagining and Experiencing the New Europe*. Berg, Oxford and New York 2000, s. 4

¹⁰ Kazanský, R.: Európa národov – národ v Európe. In *Európa medzi identitou a integritou*. Prešov : FF PU, 2002. s. 68-75.

¹¹ Biedenkopf, K. – Geremek, B. – Michalski, K. – Rocard, M.: *On the Intellectual, Spiritual and Cultural Dimension of Europe (Concluding remarks)*. Transit – Europaeische Revue, Heft 28, 2004

a rôznorodosťou robia európsku kultúru unikátnou. Po tretie sú to spoločné náboženské korene židovsko-kresťanskej civilizácie. V rámci nich sa historicky formovali filozoficko-politické ideály a hodnoty, ako aj kultúra a umenie, ktoré náboženstvo ovplyvňovali a ktorými boli ovplyvnené. Tieto tri aspekty by sme mohli symbolicky vnímať ako os Atény – Jeruzalem – Paríž, kde Atény sú symbolom filozofie, Jeruzalem symbolom náboženstva a Paríž symbolom umenia a kultúry. Táto os predstavuje dedičstvo, na ktorom by mala EÚ budovať svoju novú identitu. Táto koláž „základov“ a ingrediencií však nie je materiálom, ktorý sa dá ľahko aplikovať. Každý z nich má špecifické poslanie a záujmy a je celkom možné, že pri budovaní európskej identity sa môžu dostať do rozporu.

Problém však nespočíva v tom, či sa dá európska identita dosiahnuť, ale v tom, či by splnila svoju úlohu, keby sa ju podarilo dosiahnuť. Nie je vôbec jasné, či politické ideály, náboženstvo a kultúra, ktoré sú súčasťou európskej politickej kultúry, sú dostatočne vitálne, aby túto úlohu splnili. Každá z týchto oblastí totiž prechádza vlastnou krízou, resp. procesom hľadania vlastnej pozície v súčasnej spoločnosti. Veď duchovný či filozofický rozmer spoločnosti je značne nepochopený, marginalizovaný a ignorovaný v konfrontácii so svetom, v ktorom sú rozhodujúce materiálne hodnoty a technologická sofistikovanosť, a v ktorom trendy určuje komerčná kultúra. Zároveň je možné, že snaha o obnovu duchovných hodnôt v Európe naráža na širšiu krízu prejavujúcu sa nárastom náboženského fundamentalizmu a politického radikalizmu.¹²

Ťažkosti týkajúce sa presnejšieho charakterizovania európskej identity súvisia s procesmi, ktorým sa na prvý pohľad neprikladá dôležitosť. Európska spoločnosť je moderná spoločnosť, ktorá kombinuje industrializáciu, urbanizáciu a demokratizáciu. Proces modernizácie, ktorý začal v Európe a pokračoval do celého sveta čiastočne aj prostredníctvom emigrantov z Európy. Trvalo určité obdobie kým sa moderná spoločnosť presadila v Európe. Proces začal v severozápadnej Európe, konkrétne vo Veľkej Británii a Belgicku pred dvomi storočiami a postupne sa rozširoval na východ a na juh. Východoeurópske krajiny začali zaostávať za vývojom v Západnej Európe s príchodom komunistickej vlády (v Rusku od roku 1917 a v ostatných krajinách východnej a strednej Európy po 2. svetovej vojne). Až po páde komunistických režimov po roku 1989 začali sa tieto krajiny pridávať ku kapitalistickým spoločnostiam, ktoré sa vo zvyšku Európy vyvíjali celé 20. storočie.

Samozrejme aj vo zvyšku Európy je viditeľná skupina štátov najmä v južnej Európe (Portugalsko, Španielsko, južné Taliansko a Grécko), v ktorých vývoj prebieha pomalšie oproti ostatným západoeurópskym krajinám. Z toho vyplýva, že v Európe sa nachádzajú krajiny s rozličnou úrovňou modernizácie, niektoré sú dlhotrvajúce demokracie založené na priemysle, iné sú pomaly transformujúce sa smerom k demokracii snažiac sa vymaniť z rurálnej zaostalosti a autoritárskych pravidiel.¹³ Napriek rozdielnostiam v politickej histórii väčšina národov v Európe sa stretáva s určitými spoločnými trendmi ako sú:

- klesajúca pôrodnosť;
- starnúce obyvateľstvo;
- klesajúci počet vyznávačov náboženstva a stúpencov manželstva;
- rastúci tlak zo strany nových masmédií.

Napriek tomu mnohé časti Európy nie sú považované za časť „Západu“ a sú viac na okraji. Takéto postoje sú časté najmä v Rusku, v kaukazských krajinách, východnej Európe,

---

¹² Abrahám, S.: Kríza identity Európskej únie ako pozitívna výzva. In: Gyarfášová, O. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko v „priečane“: Kultúrno-civilizačné výzvy a nový charakter sporov po vstupe do Európskej únie*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2004, s. 57-64

¹³ Foucher, M.: *Evropská republika, historicko-geografický pohled*. Barrister&Principal, Centrum strategických studií, Brno 2002, s. 102

Balkáne a Turecku. Ak identita Európy je vymedzená z pohľadu osvietenstva, tak niektoré krajiny v nej (ľudia v nej) by boli viac alebo menej európski ako iní.

Vývoj v Európe je po druhej svetovej vojne významne poznamenaný aj fenoménom imigrácie, ktorá so sebou priniesla dôsledky v politickej, ekonomickej, morálnej, sociálnej i kultúrnej oblasti. Práve na pozadí tohto fenoménu sa dajú jasne ukázať rozpory, ktoré súvisia s Európou a s jej kultúrou a myslením.

Za hlavné príčiny všetkých vln imigrácie v priestore Európy v povojnovom období sa považujú náboženské, politické a ekonomické príčiny. Pritom v období studenej vojny utečenci z východnej Európy (v tom čase z neslobodných krajín) netvorili hlavnú časť imigrantov. Podstatnú časť tvorili a stále tvoria imigranti zo severnej Afriky, Ázie (konkrétne z krajín ako Alžírsko, Bangladéš, Srí Lanka či Turecko). Títo si so sebou prinášajú svoju pôvodnú kultúru a morálku. Európska kultúra musí na tieto vplyvy nejakým spôsobom reagovať, musí sa vyrovnávať s odlišným myslením, normami a zvykmi. V tejto súvislosti sa objavuje otázka, či európska kultúra tieto iné kultúry do seba iba integruje a tým potvrdí svoju silu a dominanciu, alebo či sa sama určitým spôsobom mení pod vplyvom prichádzajúcich kultúr a tak čiastočne dezintegruje svoje vlastné štruktúry. Určité znaky sa dajú vypozerovať napríklad v umení, kde sa západná kultúra podstatnou mierou inšpirovala a obohatila o vonkajšie vplyvy. Nejde len o populárnu hudbu (hovorí sa o tzv. world music), ale aj o výtvarné umenie a literatúru.¹⁴

Na rozdiel od USA, sa v Európe nehovorí jedným spoločným jazykom. Mnoho ľudí síce ovláda druhý jazyk, a to buď angličtinu, francúzštinu, ruštinu, nemčinu atď., ktoré sú užitočné v každodennom živote občanov EÚ, najmä v pracovnom živote, avšak v súkromí ľudia vo veľkej miere používajú rodný jazyk. Z toho vyplýva jeden dôležitý ekonomický dôsledok, a to že Európania sa dosť neochotne sťahujú za prácou do inej časti kontinentu, aj napriek tomu, že situácia v ich domove nie je priaznivá. V Európe je len malá skupina tvorená kozmopolitnou elitou, ktorá brázdí kontinent kvôli podnikateľským aktivitám a kvôli medzinárodnej politike. Väčšina ľudí cestuje do zahraničia iba príležitostne, aby si pozreli futbalový zápas alebo išli na dovolenku a celý čas pri tom zvyčajne strávia v spoločnosti svojich krajanov. Je možné, že častejšie výlety do susedných krajín by mohli prispieť k vytvoreniu akejkoľvek novej identity, ktorá by spravila Európu viac známejšou a prijateľnejšou pre jej obyvateľov.

Značný problém lingvistickej diverzity vyplýva z toho, že v členských krajinách EÚ sa hovorí rozličnými jazykmi. Od doby jednotného pracovného trhu, mnohých právnych a administratívnych prepojení, bolo by veľkou výhodou pre akýkoľvek národný štát, keby všetci občania hovorili rovnakým jazykom. Lenže toto sa na Európsku úniu nedá vôbec aplikovať. Práve mnohosť jazykov v Európe je tým podstatným. Tým, že všetky členské štáty majú rovnaké členské postavenie, rovnaký princíp je uplatňovaný aj v prípade jazyka, takže všetky jazyky majú rovnaké postavenie. V konečnom dôsledku si však tento princíp vyžaduje obrovské výdavky na preklady v európskych inštitúciách a rozširovanie EÚ túto situáciu ešte viac komplikuje. Rovnaké postavenie všetkých jazykov členských štátov EÚ je mlčky obchádzané napr. v Európskom parlamente. Angličtina a francúzština sú najužitočnejšími jazykmi v rámci európskej komunikácie, pričom angličtina sa dostáva aj do pozície obchodného jazyka v celej Európe (možno povedať, že aj celého sveta). Rozšírené používanie angličtiny prináša obrovskú výhodu pri fungovaní EÚ ako zjednoteného trhu práce. Na druhej strane Európska únia podporuje politiku jazykového vzdelávania pre všetkých občanov, aby tak zlepšila komunikáciu medzi európskymi občanmi a aby sa žiadny z jazykov nemohol

---

¹⁴ Příběh, J.: *Hranice práva a tolerance*. Sociologické nakladatelství, Praha 1997, s. 11

považovať za jazyk druhej triedy. Snahou je, aby sa každé dieťa učilo minimálne dva cudzie európske jazyky v škole, čo by potom následne umožnilo ľahkú komunikáciu v rámci EÚ.

Interkultúrny dialóg

Jedným zo základných predpokladov fungovania v súčasnom globálnom multikultúrnom prostredí by sa mala stať medzikultúrna komunikácia/interkultúrny dialóg. Chápeme ju ako reflexiu komunikačného procesu medzi individuálnymi i nadindividuálnymi subjektmi rozdielnych kultúrnych systémov. Ak v procese interakcie nedochádza ku skresleniu odovzdávaných informácií z dôvodu rozdielnosti daných kultúr, môžeme hovoriť o efektívnej medzikultúrnej komunikácii. Samozrejme medzi charakteristické prvky takejto komunikácie patrí aj neistota a znepokojenie či podvedomé vnímanie kultúrneho rozdielu.

Efektívna medzikultúrna komunikácia potom nachádza svoje uplatnenie v mnohých oblastiach - medzinárodnej politike, medzinárodnom obchode, internacionalizácii výchovy a vzdelávania, integrácii národnostných menšín, cestovnom ruchu, príprave ľudí pre zvládnutie medzikultúrnych situácií, pri medzinárodných rokovaníach, pri riešení konkrétnych medzikultúrnych situácií, integračných procesoch, kultúrnym tlmočení atď..

Je potrebná výchova k medzikultúrnej komunikácii, osvojenie si a rozvinutie schopnosti komunikovať s príslušníkmi odlišných kultúr bez skreslenia odovzdávaných informácií, rozvinutie tzv. metaznalosti (kognitívnej sebaregulácie), čiže schopnosti pristupovať k viacerým kultúram naraz a pohybovať sa z jednej kultúry do druhej bez straty osobnej kultúrnej integrity, rozvíjanie interkultúrnej kompetencie (cross-cultural competency).

Osvojovanie si schopnosti medzikultúrnej komunikácie má niekoľko stupňov:

- tzv. kultúrne sebauvedomenie si alebo pochopenie špecifík vlastnej kultúry, ktoré predpokladá racionálne i emocionálne poznanie vlastnej kultúry;
- pochopenie iných kultúr, ich odlišností, ich hlavných rysov, kognitívnych štruktúr a emocionálnych reakcií, vzorov, symbolov, hodnôt, vnímania, ako i schopnosť emocionálne preniknúť do študovanej kultúry;
- rozvinutie schopnosti komparácie kultúrnych modelov či systémov, ide o schopnosť nájsť zhodné, podobné a odlišné charakteristiky jednotlivých kultúr, schopnosť získať akýsi kultúrny nadhľad, prekonať vlastný etnocentrizmus¹⁵, prekonať názor, že cudzie sa rovná nepriateľské, a napokon rozvinutie schopnosti zvládnuť prípadný kultúrny šok pri konfrontácii kultúr;
- napokon osvojenie si tzv. emickej a etickej metódy skúmania kultúr vo vede a ich vedomé využitie v bežnej profesionálnej praxi.

Na to, aby prebehlo osvojovanie si medzikultúrnej komunikácie sú potrebné určité subjektívne predpoklady ako zvládnutie jazyka a dejín určitej kultúry, ako aj všeobecné danosti ako flexibilita, tolerancia, empatia, schopnosť sebakontroly, inovatívnosť, kognitívne rozpätie, schopnosť kritického a komparatívneho myslenia.

K mierovému spolužitiu národov a svetových kultúr, ich približovaniu sa, či dokonca k ich integrácii by mala prispievať kultúrna výchova. Univerzalistické chápanie kultúry si kladie za cieľ čo možno najkomplexnejšiu enkulturáciu individua do súdobej kultúry

---

¹⁵ Podvedomý postoj, že všetci ostatní vnímajú, interpretujú, prežívajú a hodnotia skutočnosti rovnakým spôsobom ako my (ilúzia jednotnej organizácie života na celej planéte) a vnímanie vlastnej kultúry ako nadradenej, dokonalejšej, prirodzenejšej než ostatné kultúry.

národnej, kontinentálnej a svetovej, prezentovaním, oboznamovaním individua s hodnotami súčasnej kultúry, s kultúrnym dedičstvom, pestovaním empatie do kultúry svojho spoločenstva i do cudzích kultúr, formovaním a rozvíjaním kultúrnych návykov a zručností.

Ak sa chce Európska únia správne pripraviť na budúci vývoj integrácie a rozširovania, mala by už v súčasnosti podchytiť niektoré trendy, ktoré sa dajú v náznakoch vyzorovať. Vzhľadom na demografický vývoj v Európe - negatívny populačný rast európskeho obyvateľstva a nárast obyvateľov medzi prisťahovalcami neeurópskeho pôvodu, pokračujúci prílev ďalších imigrantov z neeurópskych krajín, ekonomické záujmy začleniť niektoré neeurópske krajiny do únie, bude spolunažívanie odlišných kultúr oveľa častejšie. Otázka spôsobu takéhoto spolunažívania bude potom oveľa aktuálnejšia.

Keďže výchova jednej generácie trvá niekoľko rokov, už teraz je potrebné sa zamyslieť nad vzdelávacou politikou Európskej únie. V súčasnosti je v prevažnej miere ponechaná na jednotlivé členské krajiny. Na úrovni únie ide o systém uznávania dosiahnutého vzdelania a podporné programy pre mobilitu. S ohľadom na budúce multikultúrne zloženie spoločnosti sa do popredia dostáva otázka multikultúrnej výchovy, ktorá by mala byť definovaná na európskej úrovni.

Poslaním multikultúrnej výchovy by malo byť nielen sprostredkovanie poznatkov o cudzích kultúrach, ale najmä pestovanie empatie do nich, vychovávanie k tolerancii ako základu harmonického alebo aspoň bezkonfliktného spolužitia príslušníkov rôznych kultúr a v optimálnom prípade vedenie k ochote, či dokonca k návyku participovať na živote inej kultúry, chápať ju ako obohatenie a dopĺňanie kultúry vlastného etnika.

Multikultúrna výchova už nebude iba záležitosťou formovania bikultúrnych vzťahov, alebo tolerancie ku kultúram menších, či spolužitia na národnostne zmiešaných územiach. V súvislosti s vyššie spomínanými trendmi sa bude jednať o problém omnoho zložitejší.

Európa si v rámci kategórie kultúrnej identity, bude musieť vybudovať taký model, ktorý nebude prekážať rozvoju alebo nebude dokonca deštruovať kultúrnu identitu toho druhého. V tejto súvislosti stoja za pozornosť modely enkulturácie príslušníkov iných kultúr do národnej kultúry napr. v Nemecku alebo vo Švajčiarsku, ktoré si kladú za cieľ pestovať, rozvíjať a chrániť kultúrnu identitu príslušníka ktorejkoľvek inojazyčnej kultúry, ale striktné budujú mechanizmy eliminujúce možnosť vzniku tzv. kultúrneho geta – uzavretia jednojazyčnej kultúry do seba napr. prostredníctvom jazykovej izolácie. Ponúkajú model vrstvenej identity, kde okrem identity, ku ktorej človeka vedie kultúra jeho pôvodu priberá v enkulturačných procesoch i funkčnú časť kultúrnej identity obyvateľstva krajiny, v ktorej momentálne žije. Tieto modely sa samozrejme dotýkajú prednostne imigrantov.

Z toho, čo bolo doteraz povedané, možno celkom presne vydedukovať základné ciele a funkcie, ktoré by mala multikultúrna výchova v súčasnom svete plniť:

- Schopnosť včleniť rôznorodé kultúry a spoločenstvá do svetovej histórie, schopnosť chápať ich diferencovaný, a pritom sociálne rovnocenný vklad do svetovej kultúrnej histórie. Schopnosť prekonať egocentrický pohľad na svet.
- Schopnosť vidieť a chápať vzájomnú komunikáciu a dynamiku kultúry v histórii.
- Schopnosť viesť dialóg s inými kultúrami, prípadne snahu otvoriť sa a vstúpiť do aktívneho tvorivého dialógu s inými kultúrami.
- Schopnosť chápať vzťahy vlastnej kultúry s inými kultúrami. Schopnosť vidieť ich vzájomné ovplyvňovanie sa v histórii a snaha prijať toto ovplyvňovanie ako samozrejmosť.
- Schopnosť chápať popri výhodách aj obmedzenia vlastnej kultúry a iných kultúr.
- Schopnosť byť tolerantný a empatický voči iným kultúram a schopnosť starostlivosti o iné kultúry (alebo aspoň snaha o ňu).

Medzikultúrna komunikácia, aj prostredníctvom medzikultúrnej výchovy by sa mala stať našou každodennou súčasťou, aby sa tak obmedzili spory a konflikty z kultúrnych či náboženských dôvodov. Pre úplnosť však treba poznamenať, že s problematikou aplikácie multikultúrnej komunikácie do medzinárodných vzťahov súvisí aj celý rad problémov ako prekonávanie etnocentrizmu, hrôza straty kultúrnej identity, vznik „polykultúrneho spoločenstva“ ako dôsledku nivelizácie kultúrnych hodnôt a podobne.

Nezastupiteľné miesto tu zohráva vzdelávanie. Je potrebné aby sa mladí ľudia učili rozvíjať svoje kultúrne cítenie a prejavy od útleho veku a aby boli schopní sa adaptovať na podmienky meniaceho sa sveta. Dôležitý je prístup k rozvíjaniu jazykových schopností, prehĺbovanie chápania vlastnej kultúry, podpora otvorenosti voči iným, pestovanie sociálneho a občianskeho povedomia.

Použitá literatúra:

1. ABRAHÁM, S.: Kríza identity Európskej únie ako pozitívna výzva. In: Gyarfášová, O. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko v „priebrane“: Kultúrno-civilizačné výzvy a nový charakter sporov po vstupe do Európskej únie*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2004, s. 57-64
2. ANDERSON, J.: *THE EXAGGERATED DEATH OF THE NATION-STATE*. IN: ANDERSON, J. – BROOK, C. – COCHRANE, A. (eds.): *A Global World?* Oxford University Press, Oxford 1995
3. BELLIER, I. - WILSON, T. (eds.): *An Anthropology of the European Union. Building, Imagining and Experiencing the New Europe*. Berg, Oxford and New York 2000, s. 4
4. BIEDENKOPF, K. – GEREMEK, B. – MICHALSKI, K. – ROCARD, M.: *On the Intellectual, Spiritual and Cultural Dimension of Europe (Concluding remarks)*. Transit – Europaeische Revue, Heft 28, 2004
5. FOUCHER, M.: *Evropská republika, historicko-geografický pohled*. Barrister&Principal, Centrum strategických štúdií, Brno 2002, s. 102
6. GEERTZ, C.: *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York 1973, s. 33-36
7. GOWLAND, D. – DUNPHY, R. – LYTHE, Ch.: *The European Mosaic: Contemporary Politics, Economics and Culture*. Third Edition. Pearson Education Limited 2006, s. 26
8. CHUGURYAN, S.: Globalizácia a vedomostná spoločnosť. In: Interpolis'07. Pamiko, Bratislava 2007, s. 144-148
9. JENKS, Ch.: *Culture*. Routledge, London-New York 1997, s. 10
10. JURÍK, L.: *Eurochaos*. Vydavateľstvo Odkaz, Bratislava 1997
11. KARLSSON, I.: *Európa a národy – Európsky národ alebo Európa národov?* Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava 1998
12. KAZANSKÝ, R: Európa národov – národ v Európe. In *Európa medzi identitou a integritou*. FF PU, Prešov 2002, s. 68-75
13. *Kultúra a tretí sektor - Zborník zo seminára*. Inštitút liberálnych štúdií Friedrich-Nauman-Stiftung, Banská Bystrica 1999
14. *Kultúra a výchova - Zborník zo seminára*. 1999. Inštitút liberálnych štúdií Friedrich-Nauman-Stiftung, Banská Bystrica 1999

15. LEHMANOVÁ, Z. 1999. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 1999.
16. MONNET, J.: *Mémoires*. Paris : LGF, 2007. 825 s.
17. NĚMEC, J.: *Únos Evropy, Mýtus-divertimento k filozofii dějin*. Dauphin, Praha 1994, s. 85
18. PŘIBÁŇ, J.: *Hranice práva a tolerance*. Sociologické nakladatelství, Praha 1997, s. 11
19. www.europa.eu

Kontakt

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Katedra bezpečnostných štúdií
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica

Ing. Margita Hulmanová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VPLYV SVETOVEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA NEZAMESTNANOSŤ MLADÝCH ĽUDÍ V EURÓPSKEJ ÚNII A JEJ IMPLIKÁCIE¹

margita.hulmanova@euba.sk

Abstrakt

Článok sa zaoberá dopadmi svetovej finančnej a hospodárskej krízy na mladých ľudí na pracovnom trhu Európskej únie. Hospodárske krízy majú obzvlášť nepriaznivý vplyv na zraniteľné segmenty populácie, medzi ktoré patria aj mladí ľudia. Ukazuje to aj rastúca miera nezamestnanosti mladých v Európskej únii, stúpajúca od prvého kvartálu 2008, presahujúca často až dvojnásobne celkovú mieru nezamestnanosti a stúpajúca rýchlejším tempom. Článok analyzuje príčiny tohto vývoja a jeho súčasné i budúce implikácie pre ekonomickú a sociálnu situáciu mladých ľudí v Európskej únii, ako aj pre národné ekonomiky.

Kľúčové slová: nezamestnanosť, nezamestnanosť mladých, finančná a hospodárska kríza

Abstract

The article deals with the impacts and implications the current financial and economic crisis has for young people in the EU labour markets. Through subsequent destruction of jobs such downturns have more adverse implications for vulnerable segments of the population such as youth. This is reflected by youth unemployment rates rising sharply and faster than total unemployment rate in the EU since the first quarter of 2008. The article analyses the causes of this development and its current and future implications for the economic and social well-being of young Europeans themselves, as well as the economies.

Key Words: unemployment, youth unemployment, financial and economic crisis

Úvod

Vzťah medzi ekonomickým rastom a mierou nezamestnanosti bol opísaný odborníkmi už pred niekoľkými desaťročiami. Vysvetľuje ho napríklad známy Okunov zákon z roku 1962, ktorý na príklade USA naznačil, že na dvojpercentný pokles produktu pripadá približne jednopodpercentný nárast miery nezamestnanosti. Napriek tomu, že v čase krízy je presná platnosť tohto tvrdenia otáznava, súčasná finančná a ekonomická kríza opätovne potvrdzuje úzky vzťah medzi ekonomickým rastom a nezamestnanosťou.

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0826/08 medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov).

Zo súčasnej finančnej a ekonomickej krízy, rýchlo rozšírenej z trhu s nehnuteľnosťami v USA a spôsobujúcej najhoršiu recesiu od čias druhej svetovej vojny, vyplýva aj kríza na globálnom trhu práce. Milióny pracovníkov bolo prepustených, zatiaľ čo mnohí z tých šťastnejších, ktorí si prácu udržali, zažilo skrátenie pracovného času a zmrazenie, prípadne zníženie miezd a benefitov.

Napriek tomu, že podľa aktuálnych informácií globálna ekonomika vykazuje známky zastavenia krízy a pomalej konsolidácie, z histórie a skúseností kríz minulých je zrejmé, že recesia bude mať dlhšie trvanie². Zároveň sa ukazuje, že miery nezamestnanosti vo svete budú mať aj napriek ekonomickému oživeniu naďalej stúpajúcu tendenciu a nejaký čas potrvá, kým dojde k ich poklesu. Pokračuje zánik pracovných miest a zvyšuje sa doba trvania nezamestnanosti. Tento vývoj najdramatickejšie postihuje zraniteľné segmenty populácie, medzi ktoré patria aj mladí ľudia.³ Tento článok ponúka aktuálne informácie o situácii mladých na trhu práce jednotlivých členských štátov EÚ, analyzuje faktory znevýhodnenia mladých v tejto oblasti, ako aj dôsledky, ktoré súčasná vysoká nezamestnanosť mladých ľudí prináša pre nich samotných, ako aj ekonomiky štátov.

Faktory znevýhodnenia mladých na trhu práce

Mladí ľudia sú jednou zo sociálnych skupín obyvateľstva najviac ohrozených marginalizáciou na trhu práce. Deje sa tak z dôvodu nedostatku zručností a pracovných skúseností, menšej schopnosti hľadať si prácu a nedostatku finančných prostriedkov.⁴ Ako dôsledok týchto faktorov je väčšia pravdepodobnosť, že mladí ľudia nenájdu prácu alebo sú zamestnaní na pochybné pracovné zmluvy. Táto situácia je realitou aj v časoch dobrého stavu ekonomiky. O to ťažším podmienkam musia mladí ľudia čeliť v časoch ekonomickej krízy a prudkej recesie. Na prvý pohľad sa môže javiť nepremyslené, že spoločnosti v čase krízy prepúšťajú práve mladých ľudí. Dalo by sa predsa predpokladať, že firmy v recesii radšej najmú mladého človeka, ktorý predstavuje často lacnejšiu pracovnú silu oproti drahším starším zamestnancom. Ale tak firmy, ako aj súčasní zamestnanci v čase krízy idú do čo najmenšieho rizika, čo v praxi znamená žiadne alebo minimálne šance na zamestnanie pre nových ľudí. Pre mladých je preto zložitité vstúpiť na trh práce (získať pracovné miesto), ale aj udržať si zamestnanie. Mladí ľudia sú medzi prvými, ktorých sa dotýka prepúšťanie a je väčšia pravdepodobnosť, že zamestnávateľ prepustí mladého zamestnanca ako staršieho a skúsenejšieho zamestnanca. Miery nezamestnanosti mladých ľudí sú citlivejšie na ekonomické cykly ako miery nezamestnanosti dospeljej populácie.⁵

Ďalším faktorom znevýhodnenia a väčšej zraniteľnosti mladých ľudí na trhu práce je veľký pomer mladých zamestnancov, ktorí sú zamestnaní na rôzne druhy dohôd a zmluvy na dobu určitú, ktoré poskytujú zamestnancom menšiu ochranu ako iné druhy pracovných kontraktov. Podľa údajov EUROSTAT, v priemere 41% mladých mužov v Európskej únii vykonáva

---

2 Reinhart, C.M. - Rogoff, K.S.: *The Aftermath of Financial Crises*. NBER Working Paper No. 14656. Január 2009, str. 8. Dostupné na <http://www.nber.org/papers/w14656>.

3 Bell, D.N.F and D.G. Blanchflower: *What should be done about rising unemployment in the OECD?* IZA Discussion Paper, No. 4455, 2009, str. 8.

4 United Nations: *World Youth Report 2007*. Chapter 6, str.175 a International Labour Organization (ILO): *Global Employment Trends for Youth*. ILO, Geneva, 2006.

5 OECD 2008, In: Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009, str. 3.

prácu, ktorá je kvalifikovaná ako práca na dobu určitú.⁶ Ako negatívny príklad toho, čo táto situácia môže vyvolať v čase krízy, môže slúžiť Španielsko. V roku 2007, 63% mladých Španielov bolo zamestnaných na dočasné pracovné zmluvy⁷. Na druhej strane, firmy tu obvykle zamestnávajú starších zamestnancov na dlhodobé zmluvy, ktoré je ťažko vypovedať. Keď v dôsledku recesie poklesol dopyt, spoločnosti v prvom rade prepúšťali mladých ľudí.⁸ To je jedným z dôvodov, prečo má v súčasnosti Španielsko najvyššiu mieru nezamestnanosti mladých ľudí v Európskej únii (až 41,7%⁹). Na druhej strane napríklad Nemecko s trendom vysokej ochrany zamestnancov a prepracovaným systémom pracovných stáží a učňovskej prípravy má jednu z najnižších mier nezamestnanosti mladých (10,4%¹⁰). Slovensko je s 27% nezamestnanosťou mladých vysoko nad priemerom EÚ27 (20,2%).¹¹

Vysoká minimálna mzda je ďalším faktorom, ktorý odrádza firmy od zamestnávania mladých ľudí. Niektoré štáty USA, ako aj európske krajiny z tohto dôvodu zaviedli tzv. "podminimálnu mzdu" pre mladých ľudí v učňovských programoch.¹²

Pri rozložení zložky populácie označovanej ako mladí ľudia (obvykle od 15 do 24 rokov podľa definície OSN) na užšie vekové skupiny, ako napríklad od 15 do 19 rokov, najčastejším faktorom zapríčínujúcim nezamestnanosť je nízka miera vzdelania.

Pri posudzovaní štatistických údajov miery nezamestnanosti mladých v jednotlivých krajinách treba tiež brať do úvahy tradičné sektorálne zloženie ekonomiky, keďže napríklad mladí muži majú veľkú tendenciu byť zamestnaní v odvetviach najviac postihnutých makroekonomickými zmenami - napr. stavebníctvo.

Súčasný stav na trhu práce v členských štátoch EÚ

Miery nezamestnanosti začali celosvetovo rásť rýchlejšie od polovice roku 2008. Podľa údajov Eurostat-u, v septembri 2009 bola sezónne upravená miera nezamestnanosti v Eurozóne 9,7%, v EÚ27 9,2%. V oboch prípadoch ide o nárast o desatinu percenta od augusta 2009¹³, čo v absolútnych číslach predstavuje nárast o 184000, resp. 286000 nezamestnaných ľudí. V prípade eurozóny aj EÚ27 predstavuje táto miera nezamestnanosti najvyššiu hodnotu za posledných desať rokov. V Európskej únii je nezamestnaných približne 22 123 000 ľudí, z toho 15 324 000 žije v eurozóne.

6 Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009, str. 25.

7 Zdroj: EUROSTAT Employment and Unemployment (Labour Force Survey) database.

8 Coy, P.; Scott, M.; Gibson, E.; Gerdes, L.; Matlack, C.; Hall, K.: *The Lost Generation*. BusinessWeek; 19.10.2009, Issue 4151, str. 32-35.

9 EUROSTAT Newsrelease Euroindications. 153/2009. 30.október 2009. <http://ec.europa.eu/eurostat/euroindications>

10 EUROSTAT Newsrelease Euroindications. 153/2009. 30.október 2009. <http://ec.europa.eu/eurostat/euroindications>

11 EUROSTAT Newsrelease Euroindications. 153/2009. 30.október 2009. <http://ec.europa.eu/eurostat/euroindications>

12 THE LOST GENERATION. Coy, P.; Scott, M.; Gibson, E.; Gerdes, L.; Matlack, C.; Hall, K. BusinessWeek; 10/19/2009, Issue 4151, p32-35

13 Vid' Príloha 1: EUROSTAT Newsrelease Euroindications. 153/2009. 30.október 2009. <http://ec.europa.eu/eurostat/euroindications>

V kontraste s celkovou mierou nezamestnanosti dosiahla miera nezamestnanosti mladých ľudí od 15 do 25 rokov viac ako dvojnásobnú hodnotu: 20,1% v Eurozóne a 20,2% v EÚ27.¹⁴ V septembri 2008 dosahovala táto miera 15,7%, resp. 15,8%. Najnižšia miera nezamestnanosti mladých bola nameraná v Holandsku (6,8%) a najvyššia v Španielsku (41,7%) a Lotyšsku (33,6% v treťom kvartáli roku 2009). Mladí muži vo všeobecnosti viac podliehajú zvyšujúcej sa nezamestnanosti ako mladé ženy, čo však nemení fakt, že pôvodná miera nezamestnanosti je často vyššia u mladých žien. Možné vysvetlenie tohto javu tkvie v analýze sektorov, ktoré najviac podliehajú dôsledkom kontrakcie ekonomiky, najmä jej finančnej dimenzie. Je to najmä sektor stavebníctva, ktorý obzvlášť ťažil z predchádzajúcich rokov expanzie podporovanej aj zvýšeným dopytom v čase bubliny na trhu s nehnuteľnosťami. Silný dopyt po exportoch na druhej strane podporoval spracovateľský sektor. Od začiatku krízy prasknutie bubliny na trhu s bývaním viedlo k prudkému poklesu v stavebnom sektore. Následná globálna recesia zas výrazne negatívne v dôsledku poklesu dopytu ovplyvnila spracovateľský priemysel, ktorý je v mnohých krajinách vzhľadom na zamestnanosť tradičnou dominantou mužov. Túto tézu potvrdzuje aj fakt, že v piatich krajinách EÚ najviac postihnutých krízou a zároveň s najvyššími mierami nezamestnanosti (Pobaltské štáty, Španielsko a Írsko), podiel mladých mužov zamestnaných v sektore stavebníctva v roku 2007 je v rozpätí od 27,7% v Litve po 33,7% v Estónsku.¹⁵

V piatich krajinách EÚ najviac postihnutých krízou (Litva, Estónsko, Lotyšsko, Španielsko a Írsko) dosiahli miery nezamestnanosti bezprecedentne vysokú úroveň. Miery nezamestnanosti mladých v týchto krajinách stúpili počas menej ako 18 mesiacov o 20 a viac percentuálnych bodov. Tento vývoj kopíroval rapídny ekonomický pokles.¹⁶

Z európskych štátov najmenší vplyv finančnej a hospodárskej krízy na nezamestnanosť zaznamenali Holandsko, Nórsko, Rakúsko, Nemecko, Grécko a Rumunsko. V týchto krajinách zmeny v mierach nezamestnanosti boli pomerne mierne a miera nezamestnanosti mladých mužov sa zvýšila od decembra 2007 o maximálne tri percentuálne body.

V Nemecku v oblasti prevencie nezamestnanosti zohrali veľkú úlohu inštitucionálne opatrenia vlády, ktoré mali za cieľ udržanie zamestnanosti prostredníctvom politiky "Kurzarbeit". Kurzarbeit predstavuje možnosť pre podnikateľské subjekty obísť počas ťažkej ekonomickej situácie prepúšťanie zamestnancov. Zamestnanci počas určitého obdobia pracujú v skrátenom pracovnom čase, prípadne pozastavia svoj výkon práce. Zníženie mzdy, ktoré im tým vzniká, je kompenzované štátom (tzv. "Kurzarbeitergeld"). Za tento program je zodpovedná Spolková agentúra práce¹⁷. V marci 2009 spadalo pod túto schému 1,26 milióna pracovníkov, pričom rok predtým to bolo ešte len 155000¹⁸. Toto a ďalšie opatrenia, ako napríklad využitie tzv.

---

14 Vid' Príloha 2: EUROSTAT Newsrelease Euroindicators. 153/2009. 30.október 2009. <http://ec.europa.eu/eurostat/euroindicators>

15 Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009, strana 24.

16 Zdroj: EUROSTAT Employment and Unemployment (Labour Force Survey) database and International Monetary Fund World Economic Outlook Database April 2009. In: Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009, str. 24. (Vid' Príloha 3)

17 <http://www.cec.eu.de/709+M58e58996844.html>

18 Bundesagentur für Arbeit 2009. Monatsbericht: *Der Arbeits- und Ausbildungsmarkt in Deutschland*, júl 2009. <http://www.pub.arbeitsagentur.de/hst/services/statistik/000000/html/start/monat/aktuell.pdf>

"transferových spoločností" (Transfergesellschaft)¹⁹ pre prepustených pracovníkov udržiavalo mieru nezamestnanosti Nemecka stabilnú.. Napriek tomu sa v roku 2010 očakáva nárast nezamestnanosti, keďže sa bude naďalej negatívne prejavovať rapídny pokles nemeckého exportu, od ktorého je krajina do veľkej miery závislá. Zabrániť by tomu mohol rýchly rast svetovej ekonomiky, ktorý však vzhľadom na globálny dosah krízy nemožno očakávať.

Diverzitu v miere dosahu krízy na pracovný trh jednotlivých štátov Európskej únie je možné vysvetliť rozdielnym sektorálnym zložením ekonomík, stupňom ekonomickej kontrakcie, odlišným inštitucionálnym rámcom v oblasti ochrany zamestnancov, ako aj využitím menej zabezpečených zmluvných vzťahov. Keďže dopyt po práci je odvodený od agregátneho dopytu, kolaps agregátneho dopytu v dôsledku finančnej a hospodárskej krízy nevyhnutne ovplyvní dopyt po práci. Magnitúda tohto dopadu závisí od elasticity nezamestnanosti, ktorá sa líši v závislosti od krajiny. Čím je táto elasticita vyššia, tým viac miera prepadu hospodárstva ovplyvní aj rast nezamestnanosti.

Pri analýze štatistík vykazujúcich mieru nezamestnanosti je však potrebné brať do úvahy metodiku ich tvorby. Napríklad Eurostat - štatistický úrad Európskej únie prevzal definíciu nezamestnanej osoby odporúčanú Medzinárodnou organizáciou práce (ILO)²⁰. Na jej základe sa za nezamestnaných považujú osoby od 15 do 74 rokov, ktoré sú bez práce, sú pripravení nastúpiť do práce v priebehu najbližších dvoch týždňov a aktívne si hľadali zamestnanie v priebehu uplynulých štyroch týždňov.²¹ Miera nezamestnanosti je počet nezamestnaných vyjadrený ako percento pracovnej sily.²² Pracovná sila je celkový počet zamestnaných a nezamestnaných ľudí.²³ K zmene vykazovanej miery nezamestnanosti teda v praxi nedochádza len v dôsledku zmeny statusu osôb z nezamestnaných na zamestnaných a naopak, ale aj v dôsledku zmien v participácii pracovnej sily. Ak časť obyvateľstva vystúpi z kategórie obyvateľstva "pracovná sila" - napríklad v dôsledku rozhodnutia založiť si rodinu alebo odradenia od pokusov nájsť si zamestnanie - tento fakt tiež ovplyvní vykazovanú mieru nezamestnanosti. Ako príklad môžu poslúžiť prepustení zamestnanci, ktorí sa rozhodli nehľadať ďalej prácu pretože sa zapísali na vzdelávacie kurzy alebo ženy, ktoré sa rozhodli po svojom prepustení založiť si rodinu. Tieto fakty prispievajú k administratívnej redukcii denominátora miery nezamestnanosti, čo vedie k zvýšeniu konečného čísla. Do úvahy treba vziať tiež fakt, že určitý počet ľudí pracuje mimo formálneho trhu práce, čo dostupné štatistiky nereflektujú.

---

19 Siegener Zeitung: *Letztes Mittel Gegen Jobverlust*. 16.3.2009. Dostupné na: http://www.traq-personal.de/de/presse/pressemeldungen/2009-03-16_Siegener_Zeitung.pdf

20 <http://laborsta.ilo.org/applv8/data/c3e.html>

21 Eurostat's Concepts and Definitions Database (CODED):

http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=DSP_GLOSSARY_NOM_DTL_VIEW&StrNom=CODED2&StrLanguageCode=EN&IntKey=16657185&RdoSearch=BEGIN&TxtSearch=u&CboTheme=&IntCurrentPage=1

22 Eurostat's Concepts and Definitions Database (CODED):

http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=DSP_GLOSSARY_NOM_DTL_VIEW&StrNom=CODED2&StrLanguageCode=EN&IntKey=16657435&RdoSearch=BEGIN&TxtSearch=u&CboTheme=&IntCurrentPage=1

23 Eurostat's Concepts and Definitions Database (CODED):

http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=DSP_GLOSSARY_NOM_DTL_VIEW&StrNom=CODED2&StrLanguageCode=EN&IntKey=16411785&RdoSearch=BEGIN&TxtSearch=active&CboTheme=&IntCurrentPage=1

Poučenie z predchádzajúcich kríz

Podľa dostupných faktov sa finančné krízy v histórii pomerne pravidelne opakovali. Vďaka ich analýze je do určitej miery možné predpovedať vývoj aj tej súčasnej. V oblasti nezamestnanosti mladých ľudí, ktorou sa zaoberá tento článok, neponúka tento fakt dôvody na optimizmus. Podľa Medzinárodného menového fondu, ktorý v roku 2009 zverejnil vzorku 122 recesií, ktoré sa od roku 1960 udiali v rozvinutých ekonomikách, 15 z nich bolo spojených s finančnými krízami. Štatistické údaje dokazujú, že recesie vznikajúce z finančných kríz majú dlhšie trvanie a prudší priebeh. Dokazujú to aj poznatky z "Piatich veľkých kríz"- v Španielsku v roku 1977, v Nórsku v roku 1987, vo Fínsku a Švédsku v roku 1991 a v Japonsku o rok neskôr. Tieto finančné krízy boli väčšinou spôsobené nárastom úverov a vytvorením "bublín aktív" v dôsledku liberalizácie finančných trhov a nedostatočnej regulácie bankovníctva. V kombinácii s externými šokmi viedol tento stav k úniku kapitálu, devalvácii mien a následne zatváraní bánk, zmrazeniu úverových kanálov a nakoniec k hlbkej recesii alebo depresii.

Zmrazenie úverových kanálov a potreba, aby domácnosti aj firmy znížili svoje dlhy, spomaľuje tempo zotavovania sa ekonomiky z krízy.

Spoločným ukazovateľom počas všetkých spomínaných kríz vrátane tej súčasnej sú vážne dôsledky, ktoré majú na pracovný trh. Dochádza k rastu nezamestnanosti (v niektorých krajinách dlhodobej nezamestnanosti) a zmenám v sektorálnom zložení zamestnanosti. Dáta dokazujú pretrvávanie vyššej nezamestnanosti dokonca aj potom, čo bol opätovne dosiahnutý predkrízový ekonomický rast.

Ako príklad môžeme uviesť finančnú krízu v škandinávskych krajinách začiatkom 90-tych rokov. Počas krízy vo Fínsku v roku 1991, miera nezamestnanosti mladých mužov a žien rástla rýchlym tempom, dosahujúc 31,5 a 30,4 percenta v roku 1994.

Pre porovnanie, miera nezamestnanosti dospelých mužov sa zvýšila z 2,5% v roku 1990 na takmer 16% v roku 1993. Vysoké miery nezamestnanosti mladých vo Fínsku dokonca pretrvávali niekoľko rokov po tom, ako sa ekonomika úplne zotavila. Faktom je, že ešte v roku 1997 bola miera nezamestnanosti mladých mužov a žien o 12,6 a 16,7 percentuálnych bodov nad predkrízovou hranicou, napriek tomu, že vyprodukované HDP už dosiahlo predkrízový stav. Miera nezamestnanosti mladých sa začala znižovať po mnohých rokoch a v roku 2008 ešte stále nedosiahla predkrízovú úroveň.

Pre úplnosť je potrebné dodať, že napriek tomu, že mladí ľudia sú v prípade rastúcej nezamestnanosti počas krízy a po kríze zraniteľnejší ako dospelá populácia, miera nezamestnanosti mladých má tendenciu vrcholiť a začať klesať skôr ako celková miera nezamestnanosti. Naznačuje to, že makroekonomické zmeny v hospodárstve štátov sa v prípade mladých ľudí často prejavujú skôr ako vo zvyšku populácie.

Keďže podľa spomenutých údajov miery nezamestnanosti pokračujú v raste dokonca aj po naštartovaní obnovovania ekonomiky, okrem sledovania samotného nárastu nezamestnanosti počas kríz má veľkú informatívnu hodnotu pozorovanie časového obdobia, po ktorom miery nezamestnanosti vrcholia. Podľa výskumu odborníkov, miery nezamestnanosti vrcholia v

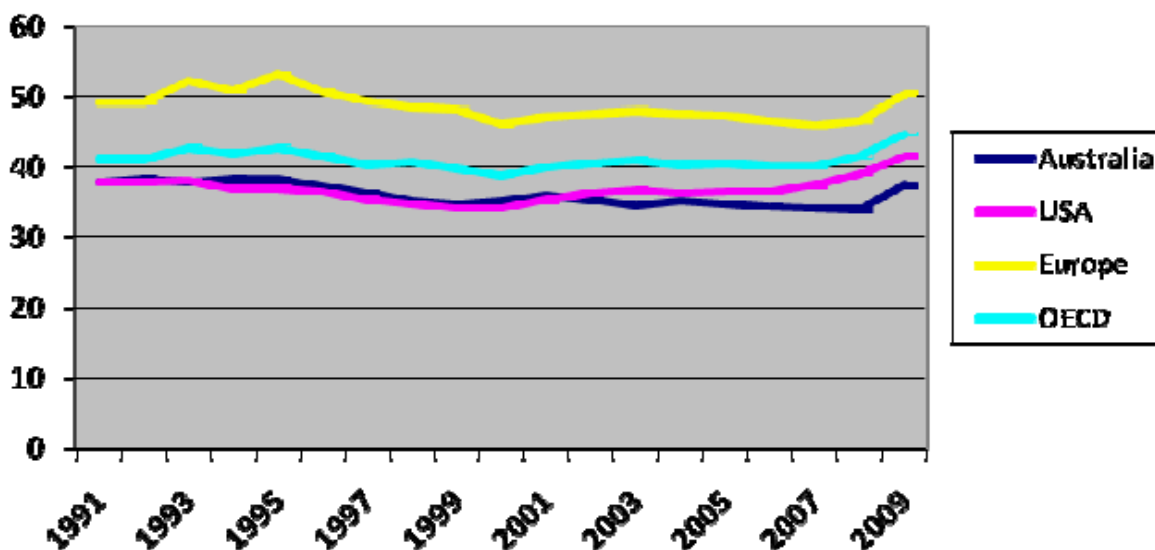
priemere 4,8 rokov od poslednej najnižšej hodnoty nezamestnanosti pred začiatkom krízy. Pre porovnanie, cyklus od vrcholu v hodnote HDP per capita po dno trvá 1,9 roka²⁴.

Dôsledky nezamestnanosti mladých ľudí v Európskej únii

• Fiškálne náklady nezamestnanosti

Priame náklady nezamestnanosti pre vlády členských štátov EÚ zahŕňajú dávky podpory v nezamestnanosti, náklady na rekvalifikáciu a iné prvky aktívnej politiky trhu práce. Okrem toho je do nich započítaná strata potenciálneho produktu, ktorá je zapríčinená nižšou mierou zamestnanosti a menšie príjmy do štátneho rozpočtu vo forme priamych daní. Keďže však nezamestnanosť a s ňou spojené obmedzenie dôchodku vedie aj k zníženiu osobnej spotreby, nezamestnané osoby prispievajú menej do štátneho rozpočtu aj v podobe nepriamych daní.

Napriek značným variáciám medzi jednotlivými štátmi, Európa ako celok má podľa dlhodobej komparácie dát tendenciu vyšších vládnych výdavkov ako iné porovnateľné regióny. Môžeme to vidieť na nasledujúcom grafe, porovnávajúc údaje od roku 1991. Ak berieme do úvahy dodatočné výdavky, vyplývajúce z reakcie na finančnú a hospodársku krízu, vládne výdavky sa v nasledujúcich rokoch ešte zvýšia. Pre štáty, ktoré už v súčasnosti navyše čelia problému starnúcej populácie to bude predstavovať dodatočnú výzvu, keďže v nepriaznivej ekonomickej situácii nie je mladá pracovná sila, ktorá mala zabezpečiť dostatočné financovanie zdravotnej starostlivosti a dôchodkov generácia "baby-boomerov" taká produktívna ako by bolo potrebné.

Source: OECD Economic Outlook 85 Database. Data refer to the general government sector, which is a consolidation of accounts for the central, state and local governments plus social security. Total outlays are defined as current outlays plus capital.

In: The Hon Kevin Andrews: The social impact of the "Global Financial Crisis" and the prospects for recovery. Prezentácia na European Ideas Network Summer University, Viedeň 15.10.2009, str.6.

24 Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009, strana 11. Porov. napr. Reinhart, C.M. - Rogoff, K.S.: *The Aftermath of Financial Crises*. NBER Working Paper No. 14656. Január 2009, str. 8. Dostupné na <http://www.nber.org/papers/w14656>.

Dlhodobá nezamestnanosť vedie k strate pracovných návykov a zručností a sťažuje zamestnateľnosť jednotlivca v budúcnosti (hysterézy efekt), čo opätovne prispieva k zvýšeniu ekonomickej záťaže pre vládu a spoločnosť. Výsledky štúdií naznačujú, že dlhodobá nezamestnanosť mladých môže významne zredukovať celoživotný príjem, pretože z nedostatku iných príležitostí ľudia zotrávajú v práci, ktorá je pod ich kvalifikáciu a schopnosti alebo sa na nich budúci zamestnanci pozerajú cez prizmu nezamestnanosti ako na "poškodený tovar".²⁵

- **Sociálne náklady nezamestnanosti**

Rast nezamestnanosti je spojený so sociálnou a ekonomickou depriváciou. Sociálne dopady nezamestnanosti na jednotlivcov, rodiny a spoločnosť sa prejavujú zvýšenou kriminalitou (obzvlášť v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou mladých ľudí), zneužívaním drog, nárastom počtu samovrážd, telesných aj duševných zdravotných problémov a s nimi spojených nákladov na zdravotnú starostlivosť.²⁶

Je dokázaný určitý vzťah medzi nezamestnanosťou a tzv. "sociálnou dislokáciou", ktorá sa prejavuje zvýšenou rozvodovosťou, rastom počtu prípadov domáceho násillia, zhoršovaním zdravotného stavu a skracovaním očakávanej dĺžky života²⁷. Migrácia najmä mladých a kvalifikovaných pracovníkov z regiónov s vyššou nezamestnanosťou vedie k zníženiu atraktivity týchto regiónov pre investorov a vytvára tak začarovaný kruh zvyšovania relatívnej chudoby a nerovnosti dôchodkov.

- **"Wage penalty" - negatívny vplyv dlhodobej nezamestnanosti na výšku mzdy**

Ekonomovia vo viacerých krajinách skúmali dôsledky, ktoré má vysoká miera nezamestnanosti mladých ľudí na ich priemerný zárobok. Lisa B. Kahn z Harvardskej univerzity vo svojom výskume zistila, že ukončenie školy v zlých ekonomických časoch má dlhotrvajúci negatívny vplyv na výšku mzdy. Na každý percentuálny bod, o ktorý narástla miera nezamestnanosti pripadá 6-7% pokles vo výške mzdy, ktorú zarobili mladí ľudia v prvom roku po ukončení štúdia v ekonomickej recesii. Napriek tomu, že tento samotný fakt v kontexte bezprostrednej recesie sa môže zdať logický, z výskumu vyplynulo, že dokonca ešte 15 rokov po ukončení školy, absolventi z čias recesie zarábajú o 2,5% menej ako tí, ktorí začali pracovať v čase prosperujúcej ekonomiky.²⁸ Jedným z dôvodov je, že v čase ekonomickej krízy sú absolventi nútení vykonávať menej ohodnotenú prácu, ktorá často nezodpovedá ich kvalifikácii.

Možné riešenia nezamestnanosti mladých

Správne nastavenie politiky je jedným z najdôležitejších opatrení na boj s krízou zamestnanosti, najmä pokiaľ sa týka mladých ľudí. Opatrenia vlády majú za úlohu motivovať zamestnávateľov k prijímaniu mladých ľudí a vytváraniu nových pracovných a učňovských miest. Jedným zo spôsobov, ktoré boli implementované do praxe napríklad v USA a Veľkej Británii, sú daňové úľavy a priame dotácie firmám, ktoré vytvoria nové pracovné alebo učňovské miesto pre mladého človeka, alebo zavedenie inštitútu tzv. "podminimálnej mzdy"

---

25 Coy, P.; Scott, M.; Gibson, E.; Gerdes, L.; Matlack, C.; Hall, K.: *The Lost Generation*. BusinessWeek; 19.10.2009, Issue 4151, str. 32-35.

26 Manfred Davidmann: *The Social Costs of Unemployment*. <http://www.solhaam.org/lists/theme19.html>

27 Bell, D.N.F. - Blanchflower, D.G.: *What should be done about rising unemployment in the UK?* Scotecon Working Paper, 2009, str. 14. Dostupné na: <http://www.dartmouth.edu/~blnchflr/papers/speech379paper.pdf>

28 Kahn, L.B.: *The Long-Term Labor Market Consequences of Graduating from College in a Bad Economy*. Yale School of Management, 2009. Str. 4-5.

(subminimal wage). Je to mzda nižšia ako minimálna mzda, ktorá slúži na motiváciu zamestnávateľov k prijímaniu učňov. Pri určovaní výšky minimálnej mzdy musia zákonodarcovia brať ohľad na možné dôsledky pre atraktivitu mladých ľudí ako pracovnej sily. Systém stáží a učňovských tréningov by mal mladým ľuďom zabezpečiť dostatok pracovných skúseností. Zvýšenie stimulov na založenie vlastného podnikania taktiež pomôže znížiť počet mladých ľudí v evidencii nezamestnaných. Nastavenie systému vzdelávania je potrebné upraviť tak, aby v čo najväčšej miere zodpovedalo reálnym súčasným a budúcim potrebám trhu. Zároveň je potrebné vytvoriť dostatok poradenských inštitúcií, ktoré mladým ľuďom uľahčia hľadanie práce. Keďže však hlavná príčina nezamestnanosti vo všeobecnosti - a teda aj nezamestnanosti mladých ľudí - tkvie v negatívnom makroekonomickom vývoji a nedostatočnom agregátnom dopyte, je potrebné v súčinnosti so spomenutými opatreniami najmä stimulovať spotrebu.

Záver

Súčasná finančná a ekonomická kríza, ktorá spôsobila najhorší globálny ekonomický prepád od druhej svetovej vojny, zapríčinila aj globálnu krízu zamestnanosti, spočívajúcu v strate miliónov pracovných miest a zhoršení pracovných podmienok. Odborníci varujú, že hoci je podľa súčasných náznakov ekonomika z najhoršieho vonku, miera nezamestnanosti v jednotlivých krajinách bude pokračovať v raste a nejaký čas zostane vysoká.

Mladí ľudia patria k zraniteľným segmentom populácie, ktorí najviac trpia ekonomickými a sociálnymi dôsledkami krízy. Svedčí o tom aj miera nezamestnanosti mladých ľudí, ktorá v Európskej únii dosahuje v porovnaní s celkovou mierou nezamestnanosti viac ako dvojnásobnú hodnotu. Táto medzera medzi nezamestnanosťou dospeljej populácie a mladých ľudí zotráva aj po tom, ako sa ekonomika začala spamätávať.

Najhlavnejším faktorom, ktorý vplýva na rast nezamestnanosti mladých ľudí je nepriaznivá makroekonomická situácia, zapríčiňujúca neistotu zamestnávateľov, sektorálna kompozícia ekonomiky pred krízou vzhľadom na to, že niektoré sektory tradične zamestnávajúce mladých ľudí pociťujú dopady krízy intenzívnejšie, inštitucionálne štruktúry a flexibilita pracovného trhu. Tieto faktory nepôsobia izolovane, ale vo vzájomnej interakcii.

Je dôležité brať do úvahy heterogénne dopady krízy na rôzne segmenty trhu práce v závislosti od veku a pohlavia. Údaje sa rôznia v závislosti od jednotlivých krajín, dopady súčasnej krízy však v priemere tvrdsie pocítili muži, keďže boli vo všeobecnosti vo väčšej miere zamestnaní v najviac zasiahnutých sektoroch ako stavebníctvo a výroba.

Vo svetle reality pôsobenia mladých ľudí v súčasnej situácii na pracovnom trhu, vlády by mali zabezpečiť potrebné intervencie v podobe politík na zabránenie ničivým sociálnym a ekonomickým dôsledkom krízy zamestnanosti mladých. Štátne zásahy v tejto oblasti by sa mali premietnuť do zvýšenia motivácie zamestnávateľov k najímaniu nových mladých zamestnancov, subvencií pre mladých ľudí na naštartovanie ich vlastnej podnikateľskej aktivity, tréningových schém a programov asistencie pri hľadaní práce.

Tieto opatrenia sú nevyhnutné na zabránenie dlhodobej nezamestnanosti mladých ľudí, ktorá by mala ničivý efekt na možnosť budovania ich budúcej kariéry, ako aj možnosť získania adekvátnej mzdy a zároveň prispieva k ich marginalizácii zo spoločnosti.

Použitá literatúra:

1. Bell, D.N.F. - Blanchflower, D.G.: *What should be done about rising unemployment in the UK?* Scotecon Working Paper, 2009. Dostupné na: <http://www.dartmouth.edu/~blnchflr/papers/speech379paper.pdf>
2. Bell, D.N.F and D.G. Blanchflower: *What should be done about rising unemployment in the OECD?* IZA Discussion Paper, No. 4455, 2009.
3. Bundesagentur für Arbeit (2009). Monats bericht: *Der Arbeits- und Ausbildungsmarkt in Deutschland*. Júl 2009.
<http://www.pub.arbeitsagentur.de/hst/services/statistik/000000/html/start/monat/aktuell.pdf>
4. Coy, P.; Scott, M.; Gibson, E.; Gerdes, L.; Matlack, C.; Hall, K.: *The Lost Generation*. BusinessWeek; 19.10.2009, Issue 4151.
5. Davidmann, M.: *The Social Costs of Unemployment*. Dostupné na <http://www.solhaam.org/lists/theme19.html>
6. Eurostat's Concepts and Definitions Database (CODED). Dostupné na: http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL_GLOSSARY&StrNom=CODED2&StrLanguageCode=EN&CFID=2034576&CFTOKEN=a9dce298aaf4a606-CD1939FA-E121-47C5-1F53DD961B13E028&jsessionid=f9009dc07ac4c2a57474
7. International Labour Organization (ILO): *Global Employment Trends for Youth*. ILO, Geneva, 2006.
8. Kahn, L.B.: *The Long-Term Labor Market Consequences of Graduating from College in a Bad Economy*. Yale School of Management, 2009.
9. Reinhart, C.M. - Rogoff, K.S.: *The Aftermath of Financial Crises*. NBER Working Paper No. 14656. Január 2009. Dostupné na <http://www.nber.org/papers/w14656.pdf>.
10. Siegener Zeitung: *Letztes Mittel Gegen Jobverlust*. 16.3.2009. Dostupné na: http://www.traq-personal.de/de/presse/pressemeldungen/2009-03-16_Siegener_Zeitung.pdf
11. The Hon Kevin Andrews: *The social impact of the "Global Financial Crisis" and the prospects for recovery*. Prezentácia na European Ideas Network Summer University, Viedeň 15.10.2009.
12. United Nations: *World Youth Report 2007*. United Nations, New York, 2007.
13. Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

Prílohy

Príloha 1: Sezónne upravená miera nezamestnanosti v EÚ

SEASONALLY ADJUSTED UNEMPLOYMENT RATES (%) TOTALS

	Sep 2008	Mar 2009	Apr 2009	Mai 2009	Jun 2009	Jul 2009	Aug 2009	Sep 2009
EA16	7.7	9.0	9.2	9.3	9.4	9.5	9.6	9.7
EU27	7.1	8.5	8.7	8.8	8.9	9.0	9.1	9.2
BE	7.3	7.8	7.8	7.7	7.8	7.8	7.9	7.9
BG	5.2	6.2	6.2	6.3	6.5	6.8	7.2	7.6
CZ	4.3	5.9	6.1	6.3	6.5	6.7	6.9	7.0
DK	3.4	5.2	5.7	5.9	6.1	6.0	6.0	6.4
DE	7.1	7.4	7.6	7.6	7.7	7.6	7.6	7.6
EE ⁴	6.5	11.0	13.3	13.3	13.3	:	:	:
IE	6.7	11.1	11.7	12.2	12.2	12.3	12.5	13.0
EL ⁴	7.5	8.8	9.2	9.2	9.2	:	:	:
ES	12.4	17.2	17.6	17.9	18.2	18.5	18.8	19.3
FR	8.0	9.1	9.2	9.4	9.5	9.7	9.8	10.0
IT ⁴	6.8	7.4	7.4	7.4	7.4	:	:	:
CY	3.5	4.6	5.0	5.2	5.3	5.4	5.6	5.9
LV	8.1	14.3	15.5	16.6	17.2	17.8	18.6	19.7
LT ⁴	6.3	11.0	13.8	13.8	13.8	:	:	:
LU	5.1	6.0	6.1	6.3	6.4	6.5	6.5	6.6
HU	7.8	9.6	9.7	9.7	9.8	9.5	9.6	9.7
MT	5.8	6.7	7.0	7.2	7.3	7.3	7.2	7.2
NL	2.7	3.0	3.1	3.2	3.3	3.4	3.5	3.6
AT	3.9	4.6	4.7	4.8	4.8	4.7	4.7	4.8
PL	6.8	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.1	8.2
PT	7.8	9.0	9.1	9.2	9.2	9.2	9.1	9.2
RO ⁴	5.8	6.2	6.4	6.4	6.4	:	:	:
SI	4.1	5.3	5.6	5.9	6.0	5.9	5.9	5.9
SK	8.9	10.4	10.7	10.9	11.2	11.5	11.7	12.0
FI ⁶	6.5	7.7	8.0	8.2	8.4	8.5	8.5	8.6
SE ⁵	6.4	7.7	7.9	8.1	8.3	8.4	8.6	8.7
UK	6.0	7.2	7.5	7.7	7.8	7.8	:	:
NO	2.5	3.2	3.1	3.1	3.0	3.1	3.2	:
US	6.2	8.5	8.9	9.4	9.5	9.4	9.7	9.8
JP	4.0	4.8	5.0	5.2	5.4	5.7	5.5	:

: Data not available Source: Eurostat

Príloha 2: Sezónne upravená miera nezamestnanosti mladých ľudí v EÚ

SEASONALLY ADJUSTED UNEMPLOYMENT RATES (%)

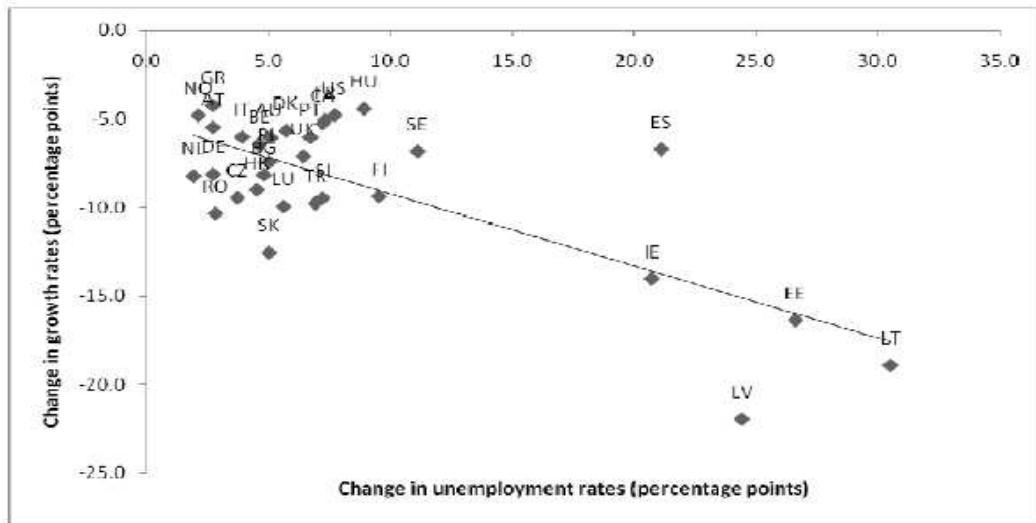
	Youth (under 25's)				Males				Females			
	Sep-08	Jul-09	Aug-09	Sep-09	Sep-08	Jul-09	Aug-09	Sep-09	Sep-08	Jul-09	Aug-09	Sep-09
EA16	15.7	19.8	20.0	20.1	7.1	9.3	9.4	9.6	8.4	9.6	9.7	9.8
EU27	15.8	19.9	20.1	20.2	6.8	9.1	9.2	9.3	7.5	8.8	8.9	9.0
BE	19.9	21.4	21.2	20.9	6.8	7.7	7.8	7.9	7.9	7.9	8.0	8.0
BG	11.2	15.7	16.2	16.8	5.1	6.8	7.3	7.7	5.2	6.8	7.0	7.4
CZ	10.3	15.5	15.9	16.5	3.4	5.7	5.9	6.1	5.8	8.0	8.1	8.2
DK	8.3	11.3	11.2	11.4	3.1	6.4	6.3	6.8	3.7	5.6	5.6	6.0
DE	9.5	10.8	10.7	10.4	7.2	8.3	8.3	8.3	7.0	6.9	6.9	6.9
EE [†]	14.3	24.1*	:	:	7.3	16.5*	:	:	5.8	10.1*	:	:
IE	14.2	26.3	26.3	27.6	7.9	15.5	15.7	16.2	5.2	8.3	8.4	8.9
EL [†]	22.0	25.2*	:	:	5.0	6.6*	:	:	11.2	12.8*	:	:
ES	26.2	39.9	40.9	41.7	11.4	18.3	18.7	19.2	13.8	18.8	19.1	19.3
FR	19.8	24.0	24.3	24.5	7.4	9.2	9.3	9.4	8.5	10.2	10.4	10.6
IT [†]	21.3	24.5*	:	:	5.6	6.3*	:	:	8.5	8.8*	:	:
CY [†]	8.7	14.1	14.1	14.1	3.0	5.3	5.5	5.8	4.2	5.5	5.8	5.9
LV [†]	12.9	33.6	33.6	33.6	8.6	20.6	21.3	22.5	7.6	14.9	15.9	16.9
LT [†]	14.9	31.2*	:	:	6.6	16.8*	:	:	5.9	10.7*	:	:
LU	18.3	22.0	21.8	21.6	4.5	6.2	6.3	6.3	5.9	6.9	6.9	6.8
HU	20.0	24.9	25.1	25.2	7.7	9.8	9.9	10.0	7.9	9.2	9.3	9.4
MT	11.2	15.3	14.9	14.8	5.6	6.9	6.8	6.8	6.2	8.2	8.0	8.1
NL	5.2	6.3	6.6	6.8	2.6	3.3	3.3	3.4	2.8	3.5	3.7	3.8
AT	7.9	10.0	9.9	9.9	3.7	5.0	5.0	5.0	4.1	4.4	4.4	4.5
PL	16.6	19.9	20.0	20.5	6.1	7.7	7.8	7.9	7.7	8.5	8.4	8.5
PT	17.3	19.0	18.6	18.6	6.7	8.8	8.7	8.7	9.2	9.6	9.7	9.7
RO [†]	18.6	19.8*	:	:	6.6	7.2*	:	:	4.7	5.3*	:	:
SI [†]	10.2	11.7	11.7	11.7	4.0	5.9	5.9	6.0	4.3	6.0	5.8	5.8
SK	19.2	25.7	26.3	27.0	7.8	10.8	11.1	11.5	10.3	12.3	12.4	12.5
FI [†]	17.0	22.3	22.6	22.8	6.4	9.3	9.3	9.4	6.7	7.6	7.7	7.8
SE [†]	20.5	25.4	26.0	26.2	6.1	8.8	9.0	9.1	6.7	8.0	8.1	8.2
UK	15.8	19.5	:	:	6.5	9.0	:	:	5.3	6.5	:	:
NO	7.6	9.3	9.5	:	2.6	3.4	3.5	:	2.3	2.7	2.8	:
US	13.4	17.8	18.2	18.1	6.8	10.5	10.9	11.0	5.5	8.1	8.2	8.4
JP	:	:	:	:	4.1	6.1	5.8	:	3.8	5.1	5.0	:

[†]Data for Q2 2009

: Data not available

Source: Eurostat

Príloha 3: Vzťah medzi ekonomickou kontrakciou a zmenami v miere nezamestnanosti mladých mužov

Source: EUROSTAT Employment and Unemployment (Labour Force Survey) database and International Monetary Fund World Economic Outlook Database April 2009.

Notes: The change in unemployment rates is for young men aged 15-24 from the trough reached after December 2007 to latest month available (see notes for Figure 3 above). The change in growth rates is the difference between GDP growth rates in 2007 and 2009, where the 2009 figure is an IMF estimate. The sample consists of AT, AU, BE, BG, CA, CZ, DK, EE, FI, FR, DE, GR, HR, HU, IE, IT, LV, LT, LU, NL, NO, PL, PT, RO, SK, SL, ES, SE, TR, UK, US.

In: Verick, S.: *Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn*. Discussion Paper No. 4359. International Labour Organization (ILO) and IZA, august 2009, str. 24

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYBRANÉ ASPEKTY SPOLUPRÁCE V OBLASTI SPRAVODLIVOSTI A VNÚTORNÝCH VECÍ V EÚ¹

hurna@euba.sk

Abstrakt

Spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí je jednou z hlavných tém v Európskej únii (EÚ). Aktivity, na ktoré sa EÚ v tejto oblasti zameriava sú stanovené v päťročných programoch. Prvý akčný plán bol prijatý v Tampere v roku 1999. Platnosť aktuálneho Haagskeho programu vyprší v decembri 2009. Stratégia na ďalších päť rokov, tzv. Štokholmský program bol prijatý v decembri 2009. Uvedený príspevok má za cieľ analyzovať doterajší vývoj a hlavné výsledky spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v EÚ.

Kľúčové slová: Európska únia, priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, Tamperský program, Haagsky program, Štokholmský program

Abstract

Justice and Home Affairs Cooperation is one of the major topics in the European Union (EU). The focus of the EU work in this area is determined in a five-year programmes. The first strategic action plan was adopted in Tampere in 1999. The present programme, the Hague Programme, expires in December 2009. The next 5-year plan for Justice and Home Affairs, the Stockholm Programme, was adopted in December 2009. The aim of this paper is to analyse the progress made to date and the major results of the Justice and Home Affairs Cooperation in the EU.

Key words: European union, an area of freedom, security and justice, the Tampere Program, the Hague Program, Stockholm Program

Úvod

Členské štáty sa po dlhé roky bránili myšlienke presunúť spoluprácu v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí z národnej úrovne medzi kompetencie Európskej únie (ďalej aj „EÚ“). Kombináciou prehlbujúcej sa ekonomickej integrácie v Európe a obáv obyvateľstva z nárastu bezpečnostných hrozieb sa v súčasnosti spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí medzi členskými krajinami EÚ premenila na „top“ agendu v rámci EÚ. Únia si dala za cieľ zachovávať a rozvíjať úniu ako priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.

---

¹ Tento projekt je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva“

Špecifickou črtou spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v EÚ je, že okrem jej formálneho zakotvenia v zmluvách² hrá pri jej formovaní významnú úlohu Európska rada, ktorá v päťročných cykloch vymedzuje politickú stratégiu a ciele, ktoré má EÚ v uvedených oblastiach v danom období dosiahnuť.

Prvý takýto program bol prijatý Európskou radou v októbri 1999 v Tampere počas fínskeho predsedníctva a jeho platnosť skončila v roku 2004.

O pokračovaní tamperského programu sa rozhodlo na zasadnutí Európskej rady, ktorá zasadala v dňoch 4.–5. novembra 2004. Bol prijatý tzv. Haagsky program „Posilňovanie slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii“, ktorý stanovil stratégiu prehĺbovania európskej integrácie vo sfére slobody, bezpečnosti a spravodlivosti na úrovni EÚ do konca roka 2009.

Švédске predsedníctvo v Rade trvajúce počas druhej polovice roku 2009 si ako jeden zo svojich cieľov stanovilo prijatie ďalšieho viacročného programu pre oblasť slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, ktorý by bol nástupcom Haagskeho programu. Na zasadnutí Európskej rady v dňoch 10.-11. decembra 2009 bol prijatý tzv. Štokholmský program, ktorý definuje priority EÚ pre roky 2010 - 2014.

1 Doterajšie výsledky budovania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti

Počas uplynulých desiatich rokov bolo úsilie viac europeizovať oblasti úzko prepojené s národnou suverenitou, ako napríklad hranice, azyl, prisťahovalectvo či policajná a súdna spolupráca v trestných veciach, marené početnými prekážkami. Pri budovaní spoločného priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti doposiaľ prevažovala medzivládna spolupráca a princíp subsidiarity, členské štáty pri prijímaní príslušnej legislatívy prejavovali svoju nevôľu a zároveň sa objavovali viaceré konkurenčné stratégie a návrhy zamerané na rozvoj spoločných európskych politík.³

Aj napriek uvedenému, inštitúcie EÚ svojim aktívnym prístupom prispeli k tomu, že pri tvorbe politík slobody, bezpečnosti a spravodlivosti prevládol súhlasný postoj a v súčasnosti môžeme povedať, že celá táto agenda tvorí početnú skupinu predpisov EÚ, aj keď nie úplne bezchybnú.

V dôsledku uplatňovania pravidla jednomyselnosti pri schvaľovaní legislatívy v Rade, vo viacerých oblastiach slobody, bezpečnosti a spravodlivosti boli prijímané predpisy EÚ (napr. legálne prisťahovalectvo, vízová problematika, spoločný azylový systém), ktoré stanovujú najnižšie spoločné menovatele alebo štandardy. Takáto právna úprava umožňovala jednotlivým členským štátom do veľkej miery voľnú úvahu pri jej transpozícii do národných právnych poriadkov. Výsledkom toho bolo určité ohrozenie a oslabenie jednotnosti spoločných európskych politík spravodlivosti a vnútra.⁴ Pri tvorbe

---

² Problematika spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v EÚ je po tom, čo do platnosti vstúpila Lisabonská zmluva obsiahnutá v hlave V (články 67-89) Zmluvy o fungovaní EÚ s názvom „Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti“.

³ Guild, E., Carrera, S., Atger, A.F.: Challenges and Prospects for the EU's Area of Freedom, Security and Justice: Recommendations to the European Commission for the Stockholm Programme. CEPS Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 313/ April 2009, s. 1, ISBN 978-92-9079-877-4

⁴ Guild, E., Carrera, S., Atger, A.F.: Challenges and Prospects for the EU's Area of Freedom, Security and Justice: Recommendations to the European Commission for the Stockholm Programme. CEPS Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 313/ April 2009, s. 3, ISBN 978-92-9079-877-4

týchto politik by do budúca nemali byť braté do úvahy len úzke národné stratégie vybraných členských štátov, ale je potrebné zohľadniť spoločné celoeurópske záujmy.

Snaha o posilnenú spoluprácu v oblastiach slobody, bezpečnosti a spravodlivosti na únieovej úrovni viedla k určitej diferenciacii a vytváraniu tzv. viacrýchlostnej Európy, pričom sa vytvárali skupiny členských štátov, ktoré buď mali alebo naopak nemali záujem na zintenzívnení vzájomných vzťahov. Príkladom sú výnimky z aplikácie niektorých ustanovení Zmlúv vzťahujúce sa na Veľkú Britániu, Írsko, Dánsko alebo Schengenská spolupráca, na ktorej sa nepodieľajú všetky členské štáty EÚ.

V uplynulých rokoch boli dosiahnuté viaceré úspechy v oblastiach slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a v ďalšom texte bude venovaná pozornosť tým najvýraznejším z nich.

Nepochybne sem patrí rozšírenie Schengenského priestoru o ďalších deväť nových členských krajín v decembri 2009 a spoločná vízová politika. V súčasnosti mimo Schengenu z členských krajín aj naďalej ostáva Veľká Británia, Írsko, Bulharsko, Rumunsko a Cyprus. Medzi ostatnými členskými krajinami EÚ existuje priestor bez hraničných kontrol na vnútorných hraniciach EÚ. Občania EÚ vnímajú možnosť cestovať bez administratívnych prekážok veľmi pozitívne, pričom počiatočné obavy z nárastu cezhraničnej kriminality a nelegálnej migrácie sa ukázali ako neopodstatnené.

Ďalší pokrok bol zaznamenaný pri vytváraní spoločného rámca pre prisťahovalectvo a integráciu vrátane razantnejšieho postupu proti ilegálnemu prisťahovalectvu a obchodovaniu s ľuďmi, na čo nadväzuje aj spolupráca s krajinami mimo EÚ. Príkladom môže byť prijatie smernice o dlhodobom pobyte štátnych príslušníkov tretích krajín⁵, smernice o zlúčení rodiny⁶ alebo snaha o prilákanie vysokokvalifikovaných prisťahovalcov do EÚ prostredníctvom tzv. modrých kariet.⁷ V procese kreovania spoločných európskych politik v uvedených oblastiach sú viditeľné aj určité negatívne prvky. Úsilie o integráciu príslušníkov z nečlenských krajín EÚ prostredníctvom spoločnej európskej legislatívy viedlo k tomu, že na európskej úrovni boli presadené národné politiky a imigračné národné predpisy v dôsledku čoho sa integrácia stala nástrojom na zavádzanie reštriktívnej imigračnej politiky.⁸

Medzi oblasti, v ktorých došlo k pozitívnemu posunu smerom k spolupráci, možno zaradiť aj vytváranie spoločného európskeho azylového systému. Za týmto účelom EÚ prijala mnohé predpisy stanovujúce minimálne štandardy pre jednotlivé azylové otázky.⁹ V tejto súvislosti však treba povedať, že chýba väčšia zrozumiteľnosť pri praktickej realizácii tejto politiky. Stále pretrvávajú nerovnaké posudzovanie podobných prípadov v jednotlivých členských štátoch EÚ. Napríklad vo vzťahu k žiadateľom o azyl

---

⁵ Smernica Rady 2003/109/ES z 25. novembra 2003 o právnom postavení štátnych príslušníkov tretích krajín, ktoré sú osobami s dlhodobým pobytom.

⁶ Smernica Rady 2003/86/ES z 22. septembra 2003 o práve na zlúčenie rodiny.

⁷ Smernica Rady č. 2009/50/ES z 25. mája 2009 o podmienkach vstupu a pobytu štátnych príslušníkov tretích krajín na účely vysokokvalifikovaného zamestnania.

⁸ Guild, E., Carrera, S.: Towards the Next Phase of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: The European Commission's Proposals for the Stockholm Programme. CEPS Policy Brief, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 196/20 August 2009, s. 3.

⁹ Napr. nariadenie Rady 2003/343/ES z 18. februára 2003 ustanovujúce kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadostí o azyl podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny v jednom z členských štátov (Dublin II); smernica Rady 2003/9/ES z 27. januára 2003, ktorou sa ustanovujú minimálne štandardy pre prijímanie žiadateľov o azyl; smernica Rady 2005/85/ES z 1. decembra 2005 o minimálnych štandardoch pre konanie v členských štátoch o priznávaní a odnímaní postavenia utečenca.

z Afganistanu, ktorí celosvetovo tvoria najpočetnejšiu skupinu žiadateľov o azyl, v roku 2007 poskytlo Taliansko ochranu 98 % žiadateľov o azyl z tejto krajiny, Veľká Británia 42 % žiadateľov a Grécko neposkytlo azyl ani jednému Afgancovi.¹⁰

Krokom vpred bolo aj zavedenie tzv. európskeho zatykača¹¹ v rámci súdnej spolupráce v trestných veciach. Systém funguje veľmi dobre a doba vydania páchatel'ov prostredníctvom európskeho zatykača sa skrátila z jedného roka na 11 dní až 6 týždňov.¹² Problémy pretrvávajú v súvislosti s meškajúcou transpozíciou trestnoprávnej legislatívy v niektorých členských štátoch, ktorá tak ostáva iba na papieri bez možnosti praktickej aplikácie. Otázkou tiež ostáva, či členské štáty naozaj chcú prehĺbiť európsku spoluprácu v trestných veciach a rozšíriť ju o ďalšie oblasti. Príkladom môže byť tzv. európsky príkaz na zabezpečenie dôkazov¹³, ktorý si nenašiel veľa priaznivcov.

Ďalšie čiastkové úspechy boli zaznamenané v boji s počítačovou kriminalitou (cyber-crime) a prehĺbenie spolupráce v oblasti občianskeho a obchodného práva.¹⁴

2 Výzvy pre ďalšie obdobie

Na základe reflexie a prehodnotenia doterajšieho vývoja budovania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti sa dajú identifikovať viaceré oblasti, v ktorých by mala EÚ v ďalšom období napredovať.

Občania členských krajín EÚ sa stále stretávajú s prekážkami pohybu v rámci EÚ, pretože nie všetky členské štáty dostatočne implementovali príslušnú legislatívu. V súvislosti s rozširovaním EÚ o nové členské krajiny strednej a východnej Európy v roku 2004 a 2007 existovali počiatočné problémy pri realizácii slobody pohybu občanov EÚ (právo na vstup, pobyt, ekonomické aktivity, zlúčenie rodiny s členmi rodiny, ktorí nie, sú občanmi EÚ a sociálne výhody) a to najmä vo vzťahu k občanom z týchto nových členských štátov. Treba si však uvedomiť, že EÚ sa zaviazala, že umožní rovnaký prístup a bude rovnako zaobchádzať s občanmi únie.¹⁵

---

¹⁰ Guild, E., Carrera, S.: Towards the Next Phase of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: The European Commission's Proposals for the Stockholm Programme. CEPS Policy Brief, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 196/20 August 2009, s. 5.

¹¹ Rámcové rozhodnutie Rady 2002/584/SVV z 13. júna 2002 o európskom zatykači a postupoch odovzdávania osôb medzi členskými štátmi.

¹² Guild, E., Carrera, S.: Towards the Next Phase of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: The European Commission's Proposals for the Stockholm Programme. CEPS Policy Brief, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 196/20 August 2009, s. 5.

¹³ Rámcové rozhodnutie Rady 2008/978/SVV z 18. decembra 2008 o európskom príkaze na zabezpečenie dôkazov na účely získavania predmetov, dokumentov a údajov na použitie v konaniach v trestných veciach

¹⁴ Napr. nariadenie 44/2001/ES z 22. decembra 2000 o súdnej právomoci, uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (Brusel I); nariadenie Rady 805/2004/ES z 21. apríla 2004, ktorým sa vytvára európsky exekučný titul pre nesporné nároky; nariadenie Rady 2201/2003/ES z 27. novembra 2003 o súdnej právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie 1347/2000/ES; nariadenie Rady 1348/2000/ES z 29. mája 2000 o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v občianskych a obchodných veciach v členských štátoch; nariadenie Rady 1206/2001/ES z 28. mája 2001 o spolupráci medzi súdmi členských štátov pri vykonávaní dôkazov v občianskych a obchodných veciach; nariadenie Európskeho parlamentu a Rady 1896/2006/ES z 12. decembra 2006, ktorým sa zavádza európske konanie o platobnom rozkaze.

¹⁵ Guild, E., Carrera, S.: Towards the Next Phase of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: The European Commission's Proposals for the Stockholm Programme. CEPS Policy Brief, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 196/20 August 2009, s. 6-7.

V súvislosti s ďalším rozširovaním EÚ aj rozširovaním Schengenského priestoru o nové členské krajiny je stále aktuálna a otvorená otázka vonkajších hraníc EÚ a teda problematika hraničných kontrol. Aby neboli vynakladané veľké finančné prostriedky na kontroly na vonkajších hraniciach, ktoré o niekoľko rokov môžu byť vnútornými hranicami EÚ, v rámci únie existujú úvahy o hraničných kontrolách prostredníctvom technologických dát o vstupe a výstupe do EÚ, teda tzv. inteligentná hranica.¹⁶ Ďalšie informačné systémy by však nemali byť vytvárané skôr, ako sa dokončí vývoj schengenského informačného systému druhej generácie, tzv. SIS II a vízového informačného systému VIS. Zároveň bude potrebné aj naďalej priebežne monitorovať, či vykonávanie hraničných kontrol je v súlade s platnou legislatívou EÚ.

Problematika migrácie príslušníkov z nečlenských krajín EÚ je stále aktuálna najmä v súvislosti so starnutím obyvateľov Európy a zvyšovaním populácie a pretrvávajúcou chudobou v mnohých krajinách mimo EÚ. Rovnako ak bude mať EÚ silné hospodárstvo a bude vytvárať pracovné príležitosti, vytvára to predpoklady na prílev prisťahovalcov z nečlenských krajín EÚ vrátane hrozby nárastu nelegálnej migrácie na pôde EÚ. Administratívne problémy pri vybavovaní pracovných povolení alebo pri predĺžení ich platnosti ako aj pri udeľovaní povolení na pobyt vedú k tomu, že osoby, ktorých pobyt na území EÚ bol legálny sa z uvedených dôvodov stáva zo dňa na deň nelegálnym. V prípadoch nelegálneho prisťahovalectva by mala EÚ sledovať, či podmienky, za akých dochádza k vyhostovaniu príslušníkov z tretích krajín z EÚ sú v súlade s prijatou smernicou.¹⁷

Nedostatky pri vytváraní spoločného azylového priestoru bude potrebné eliminovať, aby sa nestávalo, že jednotlivé členské štáty aj napriek harmonizovanej legislatíve v praxi nepostupujú rovnako pri udeľovaní azylu. Problémom naďalej ostáva aj praktická realizácia nariadenia Dublin II, v zmysle ktorého má byť len jedna členská krajina zodpovedná za posúdenie žiadosti o azyl. Terajší systém posielania žiadateľov o azyl zo štátu do štátu, ktorý túto žiadosť bude posudzovať je však kontraproduktívny, finančne náročný a nehumánny vo vzťahu k samotným žiadateľom.

Terorizmus pretrváva ako najväčšia celosvetová hrozba dnešnej doby a EÚ by mala aj naďalej vyvíjať spoločné aktivity na boj s ňou. Najviac teroristických útokov v EÚ bolo v roku 2007 v Španielsku a Francúzsku, nasledujú krajiny ako Nemecko, Veľká Británia, Dánsko, Portugalsko a Grécko.

3 Štokholmský program

Celý názov novoprijatej stratégie je Štokholmský program - otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich, uverejnený pod č. 17024/09 (The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting the citizen). Program reflektuje na úspechy, ale aj neúspechy dosiahnuté počas platnosti Tamperského a Haagskeho programu, no Európa má pred sebou ďalšie ciele, ktoré chce v budúcnosti naplniť.

---

¹⁶ Guild, E., Carrera, S.: Towards the Next Phase of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: The European Commission's Proposals for the Stockholm Programme. CEPS Policy Brief, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 196/20 August 2009, s. 7.

¹⁷ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/115/ES zo 16. decembra 2008 o spoločných normách a postupoch členských štátov na účely návratu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na ich území.

V čl. 1.1 Štokholmského programu sú všeobecne zhrnuté politické priority EÚ pre oblasť slobody bezpečnosti a spravodlivosti. Dôraz je kladený na záujmy a potreby občanov a cieľom bude zabezpečiť ochranu základných slobôd a integrity a súčasne garantovať bezpečnosť v Európe. V tejto súvislosti boli stanovené nasledujúce čiastkové priority, ktoré budú podrobnejšie vysvetlené v ďalšom texte:

- podpora občianstva a základných práv;
- Európa práva a spravodlivosti;
- Európa ktorá chráni;
- vstup do Európy v globalizovanom svete;
- zodpovedná, solidárna a partnerská Európa v otázkach migrácie a azylu;
- úloha Európy v globalizovanom svete – vonkajší rozmer.

3.1 Podpora občianstva a základných práv

Cieľom je budovať Európu občanov, aby v centre všetkých aktivít EÚ bol práve občan. Občianstvo EÚ by nemal byť len bezobsažný pojem, práve naopak, musí sa stať hmatateľnou realitou.

Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je priestorom, v ktorom sú dodržiavané základné práva, na ktorých je EÚ založená.

Sloboda pohybu občanov EÚ a ich rodinných príslušníkov na celom teritóriu únie je jedno z práv, ktoré vyplýva z občianstva EÚ a v nasledujúcom období by mali byť odstránené všetky prekážky brániace jeho vykonávaniu.

Únia predstavuje priestor, kde má byť rešpektovaná rozdielnosť a sú chránení tí najzraniteľnejší (napr. deti, obeť trestných činov). Za týmto účelom budú prijímané opatrenia tvrdo postihujúce diskrimináciu, rasizmus, xenofóbiu a podobné negatívne javy.

Ďalšie aktivity budú zamerané na posilnenie procesných práv podozrivých osôb a obvinených osôb v rámci trestného konania.

Nárast výmeny osobných údajov medzi jednotlivými členskými krajinami by mal byť zároveň sprevádzaný poskytnutím dostatočných záruk rešpektovania práva na súkromie a ochranu osobných údajov.

Občania únie by sa v nasledujúcich rokoch mali vo zvýšenej miere podieľať na demokratickom živote EÚ. Predpokladom pre realizáciu tohto práva je zvýšenie transparentnosti rozhodovacích procesov, prístup k dokumentom a právo na dobrú administratívu.

Únia sa bude usilovať o zefektívnenie výkonu práva na ochranu občanov EÚ v nečlenských krajinách, v ktorých konkrétny členský štát, ktorého je daná osoba príslušníkom, nemá svoje diplomatické zastúpenie, ale iné členské štáty tam majú svoje zastúpenie a zároveň spopularizovať toto právo medzi občanmi EÚ.

Zvýrazňovanie európskeho občianstva však neznamená, že nebudú rešpektované práva príslušníkov z nečlenských krajín EÚ. Únia sa zaviazala na spravodlivé a rovnaké zaobchádzanie s občanmi tretích krajín a na uplatňovanie princípu nediskriminácie a solidarity.

3.2 Európa práva a spravodlivosti

Zmyslom tejto priority je jednoduchší prístup k spravodlivosti a zavedenie mechanizmov umožňujúcich jednotlivcom uplatnenie práv v rámci celej EÚ. Únia by mala ďalej napredovať pri plnení jednotlivých čiastkových úloh v tejto oblasti.

Je potrebné odstrániť pretrvávajúce prekážky uznávania cudzích súdnych rozhodnutí, ktoré existujú v členských štátoch, a to najmä pri transpozícii európskej legislatívy na národnú úroveň.

V oblasti trestného práva by sa mala spolupráca zefektívniť a prijímané nástroje by sa mali stať zrozumiteľnejšími. EÚ by mala pokračovať v začatých prácach aj vo vzťahu k stanoveniu minimálnych pravidiel, týkajúcich sa definovania jednotlivých trestných činov a sankcií. Prioritne sa jedná o trestné činy, ktoré majú cezhraničný rozmer, najmä terorizmus, obchodovanie s ľuďmi, obchodovanie s drogami, sexuálne zneužívanie žien a detí, detská pornografia a počítačová kriminalita.

V rámci civilného práva je potrebné pokračovať v procese presadzovania princípu vzájomného uznávania súdnych rozhodnutí aj do nových oblastí (napr. rodinné právo, dedičské právo). Ďalej bude dôležité harmonizovať kolízne normy upravujúce odlúčenie a rozvody, ale aj korporátne právo, poisťné zmluvy a úroky z omeškania.

Súdna spolupráca členských štátov má byť založená na vzájomnej dôvere vo vzťahu ku kolegom zo zahraničia. Tomu majú napomôcť rôzne školenia sudcov, prokurátorov a ďalších zamestnancov súdov, ďalej vytváranie kontaktných sietí medzi vysokými predstaviteľmi jednotlivých inštitúcií, ktoré spadajú pod agendu spravodlivosti a vnútra. Potrebné je aj kritické zhodnotenie doterajšej spolupráce a zlepšenie existujúcich mechanizmov.

3.3 Európa ktorá chráni

Je potrebné stanoviť takú bezpečnostnú stratégiu, ktorá by zlepšila bezpečnosť v celej EÚ a tým by sa zabezpečila ochrana občanov EÚ a vniesla do ich životov väčšia istota a zároveň by bola účinným nástrojom v boji s organizovaným zločinom, terorizmom a ďalšími hrozbami. Tento cieľ je možné naplniť prostredníctvom posilnenia spolupráce medzi zložkami presadzujúcimi právo, hraničným manažmentom, civilnou ochranou, manažmentom prípadných krízových situácií (napr. prírodné katastrofy) a trestnými súdmi z jednotlivých členských štátov. Dôraz by mal byť kladený na posilnenie akcieschopnosti na európskej úrovni v kombinácii s lepšou koordináciou s činnosťami na regionálnej a národnej úrovni.

Bezpečnosť posilní aj uplatňovanie integrovaného prístupu k všetkým pracovníkom a bezpečnostným zložkám, a to najmä prostredníctvom zdieľania spoločnej kultúry európskeho presadzovania práva, efektívneho zhromažďovania informácií a ich prístupu k adekvátnej technickej infraštruktúre na podporu ich činností. Je potrebné zlepšiť spoluprácu medzi Europolom, Eurojustom a spoločnými vyšetrovacími tímami.

EÚ by mala v boji s kriminalitou dbať na prevenciu. Jednotlivé členské štáty používajú rozličné metódy prevencie trestnej činnosti, a preto by malo medzi nimi dôjsť k účinnejšej výmene informácií v tejto oblasti. Únia potrebuje mať k dispozícii aj spoľahlivé štatistické údaje, na základe ktorých by bolo možné posúdiť účinnosť prijatých opatrení.

Vzhľadom k tomu, že celosvetovo narastá organizovaná trestná činnosť, EÚ musí zlepšiť aktivity zamerané na jej potlačenie, čo zahŕňa systematickú výmenu informácií, široké využívanie doposiaľ prijatých európskych vyšetrovacích nástrojov, a ak to bude nevyhnutné

aj zavádzanie spoločných vyšetrovacích a prevenčných opatrení a zintenzívnenie spolupráce s tretími krajinami.

Únia sa bude snažiť o vytvorenie efektívneho manažmentu zameraného na riešenie výnimočných udalostí (napríklad prírodné katastrofy ako lesné požiare, zemetrasenia, povodne, ale aj dôsledky teroristických útokov), ktoré výrazným spôsobom zasahujú do bezpečnosti občanov EÚ.

3.4 Vstup do Európy v globalizovanom svete

Je potrebné zlepšiť a zefektívniť prístup rôznych kategórií občanov tretích krajín (napr. študenti, turisti, podnikatelia, zamestnanci, vedeckí pracovníci, osoby žiadajúce o medzinárodnoprávnu ochranu a ďalšie skupiny) na územie EÚ. Zároveň však únia aj členské štáty musia garantovať svojim občanom bezpečnosť, a to najmä prostredníctvom spoľahlivého hraničného manažmentu a vízovej politiky a predchádzaním ilegálneho prisťahovalectva a cezhraničnej kriminality.

Posilňovanie hraničných kontrol na vonkajšej hranici EÚ by však nemalo znemožniť prístup osôb z tretích krajín k systému medzinárodnej ochrany.

Spoločná vízová politika by sa mala naďalej rozvíjať najmä prostredníctvom zavádzania vízového informačného systému VIS.

3.5 Zodpovedná, solidárna a partnerská Európa v otázkach migrácie a azylu

Európska prisťahovalecká a azylová politika by mali byť koncipované ako dlhodobé stratégie obsahujúce detailnú právnu úpravu. Vyžadujú si tiež účinnú implementáciu celej legislatívy. Len efektívne nastavený systém môže priniesť únii výhody plynúce z migrácie a zároveň umožní predchádzať a kontrolovať nelegálne prisťahovalectvo.

V migračnej politike by mala byť rovnováha medzi tromi oblasťami, konkrétne medzi podporou mobility a legálneho prisťahovalectva, prepojením medzi migráciou a rozvojom a predchádzaním a bojom s nelegálnou migráciou.

Kľúčovou prioritou je dobudovanie spoločného európskeho azylového systému do roku 2012. V tejto súvislosti by mal byť dosiahnutý vyšší stupeň harmonizácie azylovej legislatívy a jej jednotná aplikácia.

3.6 Úloha Európy v globalizovanom svete – vonkajší rozmer

Ciele stanovené pri vytváraní priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v EÚ je možné skutočne splniť len vtedy, ak pri ich realizácii bude braná do úvahy aj ich vonkajšia dimenzia a budú v súlade a stanú sa súčasťou zahraničnej politiky EÚ.

Aktuálna je napríklad otázka ochrany ľudských práv nielen v EÚ ale aj vo vonkajších vzťahoch či uzatváranie zmlúv s tretími krajinami vo vybraných oblastiach spravodlivosti a vnútra (napr. súdna spolupráca).

EÚ podporuje rozvíjanie vzťahov na multilaterálnej úrovni, ktoré dopĺňa bilaterálne a regionálne partnerstvá s tretími krajinami a vybranými geografickými oblasťami. Z medzinárodných organizácií aj naďalej ostáva najvýznamnejším partnerom únie Organizácia spojených národov.

Záver

Únii sa nedá uprieť, že za obdobie necelých dvadsiatich rokov formálneho zakotvenia spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí do zakladajúcich zmlúv EÚ vyvíjala mnohé aktivity smerom k vybudovaniu silného priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Výsledky tohto úsilia sú zmiešané. Vo viacerých oblastiach boli dosiahnuté výrazné úspechy a tie je potrebné vyzdvihnúť a zdôrazniť. Sú však aj také problematiky, v rámci ktorých sa nepodarilo dosiahnuť potrebný stupeň zblíženia. Tendencie snažiace sa premeniť všetky politiky spravodlivosti a vnútra na výlučne komunitárne politiky boli doposiaľ neúspešné.

Vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti však všetky nadobúdajú komunitárny charakter, odstraňuje sa členenie celej agendy medzi prvý a tretí pilier, o väčšine právnych aktov bude rozhodovať Rada spolu s Európskym parlamentom v rámci tzv. spolurozhodovacej procedúry a zavádza sa jednotný systém prameňov práva. Nový legislatívny rámec dopĺňa politická stratégia formulovaná v Štokholmskom programe, ktorý podrobne stanovuje ciele EÚ v oblasti budovania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti na nasledujúcich päť rokov.

Len budúcnosť ukáže, či načrtnutá nová koncepcia priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti prinesie potrebné zmeny, ktoré sa od nej očakávajú.

Použitá literatúra:

1. Anderson, M., Apap, J.: Striking a Balance between Freedom, Security and Justice in an Enlarged European Union. Centre for European Policy Studies, Brussels 2002, ISBN: 92-9079-379-1
2. Apap, J.: Justice and Home Affairs in the EU. Edward Elgar Publishing 2004, ISBN: 1-84376-787-2
3. Denza, E.: The intergovernmental pillars of the European Union. Oxford University Press, Oxford 2002, ISBN: 0-19-829935-4
4. Fact Sheets on the European Union. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2004, ISBN: 92-823-1810-9
5. Galloway, D.: The Treaty of Nice and Beyond. Sheffield Academic Press 2001, ISBN: 1-84127-271-X
6. Guild, E., Carrera, S., Atger, A.F.: Challenges and Prospects for the EU's Area of Freedom, Security and Justice: Recommendations to the European Commission for the Stockholm Programme. CEPS Working Document, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 313/ April 2009, ISBN 978-92-9079-877-4
7. Guild, E., Carrera, S.: Towards the Next Phase of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: The European Commission's Proposals for the Stockholm Programme. CEPS Policy Brief, Centre for European Policy Studies, Brussels No. 196/20 August 2009
8. Klučka, J., Mazák, J.: Základy európskeho práva. Iura edition, Bratislava 2004, ISBN: 80-8078-005-6
9. Mitsilegas, V., Monar, J., Rees, W.: The European Union and Internal Security. Palgrave Macmillan 2003, ISBN: 0-333-96861-1

10. Monar, J., Wessels, W.: The European Union after the Treaty of Amsterdam. Continuum 2001, ISBN: 0-8264-4769-4 (hbk), ISBN: 0-8264-4770-8 (pbk)
11. Peers, S.: EU Justice and Home Affairs Law. Oxford University Press, Oxford 2006, ISBN: 978-0-19-929055-0
12. Pikna, B.: Mezinárodní terorismus a bezpečnost Evropské unie (právní náhled). Linde Praha, 2006, ISBN: 80-7201-615-6
13. Pikna, B.: Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce). Linde Praha, 2006, ISBN: 80-7201-619-9
14. Rusiňák, P.: Právo Európskej únie. Vydavateľstvo Ekonóm, Bratislava 2006, ISBN: 80-225-2244-9
15. Štokholmský program - otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich, uverejnený pod č. 17024/09
16. www.consilium.europa.eu
17. www.eur-lex.europa.eu

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: + 421 2 67295 408

Ing. Eva Jančíková, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

FAKTORING – ALTERNATÍVNE FINANCOVANIE V OBDOBÍ KRÍZY

eva.jancikova@euba.sk

Abstrakt

Zlé časy v ekonomike svedčia alternatívnym finančným produktom. Zhoršený ekonomický vývoj znamená vyššie riziko pre bankový sektor, ktorý reaguje konzervatívne, sprísnením úverového procesu a následným zrušením financovania subjektov, ktoré sa vďaka tomuto sprísneniu dostali mimo limit daný novou akceptačnou politikou. Vďaka tomu sa na finančnom trhu uvoľňuje priestor pre alternatívne produkty a faktoring najviac zvýhodňuje skutočnosť, že zabezpečuje užívateľovi aj zníženie rizika vzniku platobných výpadkov. Financovanie totiž dopĺňa o správu pohľadávok a v prípade najkomplexnejšej formy, tzv. bezregresného faktoringu, poskytuje ochranu pre prípad platobnej neschopnosti odberateľov.

Kľúčové slová: faktoring, správa pohľadávok, inkaso pohľadávok, odkup pohľadávok

Abstract

Bad times in economy suit alternative financial products. Slowing of economy logically leads to banks acting more cautious - credit processes and security requirements become stricter and access to bank loans is limited. That is why companies more often seek alternatives in financing. What makes factoring favored among various ways of operational financing is that it provides not only finance but also management of receivables and covering payment inability or unwillingness of domestic customers

Key words: factoring, management of receivables, collection of receivables, purchase of receivables

ÚVOD

Zlé časy v ekonomike svedčia alternatívnym finančným produktom. Zhoršený ekonomický vývoj znamená vyššie riziko pre bankový sektor, ktorý reaguje konzervatívne sprísnením úverového procesu a následným výstupom z financovania subjektov, ktoré sa vďaka tomuto sprísneniu dostali mimo limit daný novou akceptačnou politikou. Vďaka tomu sa na finančnom trhu uvoľňuje priestor pre alternatívne produkty. Faktoring zvýhodňuje navyše aj skutočnosť, že financovanie dopĺňa o správu pohľadávok a v prípade najkomplexnejšej formy, tzv. bezregresného faktoringu, poskytuje ochranu pre prípad platobnej neschopnosti odberateľov. Prináša teda väčšiu istotu a istota je v krízy vyhľadávaná, nielen v oblasti financií.

Pôvod slova faktor môžeme nájsť už v dobe starovekého Ríma, ale začiatky moderného faktoringu je potrebné hľadať až v druhej polovici osemnásteho storočia. Na konci 18. storočia výrobcovia a obchodníci zamestnávali obchodných agentov, ktorí sprostredkúvali predaj tovaru aj vo vzdialenejších oblastiach. Systém obchodných agentov plne vyhovoval spôsobu dopravy a komunikácie tej doby. Agenti (faktori) fyzicky prevzali tovar, držali ho na základe konsignačnej zmluvy, umiestnili ho na trhu, predali a vyinkasovali platby od zákazníkov. Za tieto služby mali právo strhnúť si províziu a tiež sumu zahrnujúcu poplatky a náklady, ktoré museli vynaložiť v súvislosti so svojou činnosťou.

Rozvoj severoamerického kontinentu od konca 18. storočia vyvolal rastúci dopyt po exporte z Európy, či už išlo o tovar, služby, kapitál alebo know-how. Export prebiehal tradičným spôsobom – išlo o zákazkový obchod. Európski obchodníci posielali do strategicky významných oblastí amerického kontinentu svojich agentov, aby tam na ich príkaz predávali. Títo agenti (faktori) zabezpečovali 6 rôznych služieb: marketing, uskladnenie a distribúciu, administratívu, inkaso od odberateľov, ochranu pred platobnou neschopnosťou a financovanie.

V Európe sa faktoring začal rozvíjať hlavne v posledných štyridsiatich rokoch z dôvodu potreby nového spôsobu financovania domáceho a medzinárodného obchodu a ochrany pred platobnou neschopnosťou odberateľov. Prudký rozvoj nastal v šesťdesiatych rokoch v Škandinávii, predovšetkým vo Švédsku, v sedemdesiatych rokoch hlavne v Taliansku, na ktoré pripadá aj v súčasnosti pomerne vysoký podiel objemu faktoringových operácií.

1 Definícia faktoringu

Faktoring je moderná finančná služba, založená na postupovaní pohľadávok, ktoré vznikajú z dodávok tovarov alebo služieb na otvorený účet s odloženou splatnosťou.

Faktoring je finančná transakcia, pri ktorej dodávateľ predáva svoje účtovné pohľadávky, t.j. faktúry tretej strane (nazývanej faktorom) a získava tak potrebné finančné prostriedky na to, aby mohol pokračovať vo svojom podnikaní. Od bankového úveru sa odlišuje v tom, že kladie väčší dôraz na hodnotu pohľadávok ako na kredibilitu klienta. Pri faktoringu vlastne nejde o úver, ale o odkup pohľadávok (finančných aktív). Pri bankovom úvere sú zapojené dve strany, zatiaľ čo pri faktoringu sú to tri zúčastnené strany.

Na rozdiel od forfaitingu, ktorý je financovaním jednotlivých transakcií, faktoring financuje celé portfólio pohľadávok klienta.

Faktoring sa často zamieňa za diskontovanie faktúr, pritom pri faktoringu ide o odkup pohľadávok a pri diskontovaní faktúr o úverovanie, pri ktorom sa pohľadávka používa ako zabezpečenie.

Tromi priamo zúčastnenými stranami sú: ten, kto predáva pohľadávku (dodávateľ), dlžník (odberateľ) a faktor. Pohľadávka je v skutočnosti finančným aktívom, ktoré je spojené so záväzkom dlžníka zaplatiť peniaze, ktoré dlhuje predávajúcemu (zvyčajne za vykonanú prácu alebo predaný tovar). Predávajúci predáva svoje faktúry (pohľadávky) s diskontom tretej strane, špecializovanej finančnej inštitúcii (faktorovi), aby získala hotovosť.

Pri predaji pohľadávok sa v podstate prevádza vlastníctvo k pohľadávkam na faktora, pričom faktor získava všetky práva a rizika spojené s pohľadávkam. Faktor získava aj právo získať platby realizované dlžníkom za fakturované sumy a musí znášať straty v prípade, že dlžník nezaplatí fakturovanú sumu.

Americké účtovníctvo považuje pohľadávky za predané vtedy, keď kupujúci nemá právo postihu alebo ak finančná transakcia je v podstate prevodom všetkých práv spojených s pohľadávkami. Inak sa finančná transakcia považuje za úver, pri ktorom sa pohľadávky používajú ako zabezpečenie.

Diverzifikácia úverového rizika je teda rozdelená na viacero subjektov – na klienta a jeho odberateľov, prípadne poisťovňu. V prípade platobnej neschopnosti jedného zo subjektov dáva možnosť uspokojenia pohľadávky z plnenia od ďalšieho, resp. ďalších subjektov.

V zmluve, ktorá býva zvyčajne uzatváraná na ročné obdobie, sa klient zaväzuje, že všetky pohľadávky, bude postupovať faktoringovej spoločnosti. Tá zase potvrdzuje, že na postúpené pohľadávky poskytne klientovi preklenovací úver v dohodnutej výške bezprostredne po prevzatí príslušných faktúr a súčasne sa postará o ich inkaso. Voči odberateľom vystupuje ako ich nový veriteľ a pri nedodržaní lehoty splatnosti zabezpečuje upomienkovanie, prípadne ďalšie inkasné postupy až po právne vymáhanie.

2 Druhy faktoringu

Potreby dodávateľov a faktoringových spoločností vyvolali vznik rôznych druhov faktoringu.

Regresný a bezregresný faktoring

Z hľadiska spätného postihu dodávateľa možno rozdeliť faktoring na regresný a bezregresný. Pri regresnom faktoringu nesie úverové riziko dodávateľ. Faktoringová spoločnosť má právo postúpiť späť pohľadávky dodávateľovi v prípade, že nie sú z akýchkoľvek dôvodov v čase splatnosti odberateľom zaplatené. Pri bezregresnom faktoringu riziko nezaplatenia z dôvodu platobnej neschopnosti a platobnej nevhôle na seba preberá faktoringová spoločnosť. Všetky druhy faktoringu sú v prípade dodávky chybného, nekvalitného tovaru, t. j. v prípade obchodných reklamácií, s regresom. Dodávateľ nesie úverové riziko až do doby vybavenia reklamácie.

Tuzemský a medzinárodný faktoring

Podľa toho, či dodávky tovaru prekračujú hranicu krajiny dodávateľa – klienta faktoringovej spoločnosti, možno faktoring rozdeliť na tuzemský a medzinárodný. Tuzemským faktoringom sa označuje zapojenie faktoringovej spoločnosti do financovania subjektov pôsobiacich v jednom štáte. Táto forma je u nás najobvyklejšia.

Otvorený a skrytý faktoring

Pri otvorenom faktoringu je na faktúre pripojená poznámka o cesii, t. j. o predaji pohľadávok faktoringovej spoločnosti. Cesijná doložka môže byť formulovaná napríklad takto: „Dlh na základe tejto faktúry je celkom cedovaný na faktoringovú spoločnosť XY, ktorá má výhradné právo dostať platbu. Prosíme, platte na jej účet č.... u .....“. Pri skrytom faktoringu dohoda medzi dodávateľom a faktoringovou spoločnosťou nie je dlžníkovi oznámená. Skrytý faktoring je pre faktoringovú spoločnosť rizikovejší a v niektorých krajinách je zákonom vylúčený.

3 Základné služby faktoringu

Financovanie klienta

Faktoringová spoločnosť poskytuje formou úveru dodávateľovi 70 – 90 % hodnoty pohľadávky (vrátane DPH) okamžite po jej prijatí. Zostatok predstavuje tzv. blokovanosť, ktorá sa dodávateľovi doplatí po úhrade pohľadávky dlžníkom (odberateľom). Financovanie sa poskytuje po predložení dokumentov preukazujúcich vznik pohľadávky: t. j. faktúr, dodacích listov, dopravných dokladov, prípadne iných dokladov, vo výške cca 80 % nominálnej hodnoty predložených faktúr. Zvyšných 20 % sa dodávateľovi zaplatí až po získaní úhrady od odberateľa po vyrovaní všetkých záväzkov dodávateľa voči faktoringovej spoločnosti.

Správa pohľadávok

Faktoringová spoločnosť zabezpečuje správu pohľadávok, v rámci ktorej sleduje splatnosti jednotlivých pohľadávok, monitorovanie a analýzu portfólia pohľadávok.

Inkaso pohľadávok

Kontaktovanie odberateľa pri neplatení umožňuje zhodnotiť vzniknutú situáciu a prijať okamžité opatrenia, napríklad prestať financovať pohľadávky daného odberateľa, prípadne zvážiť ďalšie financovanie dodávateľa. Priebežné sledovanie platobnej disciplíny odberateľov umožňuje znížiť riziko strát a zhoršenia výsledkov aj dodávateľa tým, že zastavením odkupovania pohľadávok problematického odberateľa väčšinou vedie klienta k zastaveniu ďalších dodávok tomuto odberateľovi. Faktor počas celej doby financovania denne monitoruje: inkasné skúsenosti s odberateľmi, negatívne informácie o klientoch a odberateľoch (napr. návrh na vyhlásenie konkurzu, vyhlásenie konkurzu, vedenie exekúcie, inštitucionálne záväzky) a v prípade zvýšenia úverového rizika okamžite zruší limit na príslušného odberateľa alebo úplne zruší financovanie klienta.

Faktoringová spoločnosť si zlepšuje platobné riziko aj prostredníctvom poistenia pohľadávok, kde poisťovňa preberá platobné riziko až do výšky stanoveného limitu. Objem poistených pohľadávok umožňuje faktori dosiahnuť nižšiu cenu poistného, ako by mohol získať dodávateľ pri svojom obrate. Zároveň faktor ako priamy veriteľ pohľadávky nie je ohrozený neplatením poistného zo strany klienta, príp. neplnením poistných podmienok.

Súdne vymáhanie pohľadávok – faktoringová spoločnosť pri súdnom vymáhaní pohľadávok spolupracuje s advokátskou kanceláriou, ktorá v prípade nezaplatenia pohľadávok po všetkých úkonoch v rámci správy pohľadávok zabezpečuje súdne vymáhanie pohľadávok.

4 Použitie faktoringu

Každé podnikanie môže mať rôznu potrebu cash flow, ktoré môže byť v určitom čase pomerne vysoké a inokedy relatívne nízke. Podniky sa musia vedieť rozhodnúť, do akej miery chcú byť závislé od faktoringu pri krytí krátkodobých výkyvov v zdrojoch a aký veľký zostatok hotovosti chcú mať k dispozícii pre prípad potreby.

Faktoring predstavuje pre exportné spoločnosti bezpečný spôsob obchodovania, ktorý je založený na spolupráci faktoringových spoločností v rôznych krajinách. Aby sa mohli zlepšovať služby faktoringových spoločností zaoberajúcich sa medzinárodným faktoringom, bolo vytvorených niekoľko medzinárodných asociácií, ktoré ich združujú.

Faktoring je atraktívny hlavne pre expandujúce stredne veľké firmy, ktoré majú záujem jednoduchým spôsobom minimalizovať obchodné riziko, flexibilne a nebyrokraticky zvýšiť vlastnú likviditu a tým posilniť svoju pozíciu na trhu. Niektoré odvetvia sú pre poskytovanie

faktoringu problematické, napr. stavebníctvo, špedícia, doprava, pretože využívajú zálohové platby a zápočty. Celkovo faktoring nie je vhodný pri financovaní poskytnutých služieb.

Faktoring je vhodný najmä pre spoločnosti, ktoré poskytujú svojim odberateľom dlhšie splatnosti (do 180 dní), sú v štádiu dynamického rastu alebo majú významný rastový potenciál, riešia významné sezónne výkyvy predaja, majú záujem redukovať vlastné náklady vyčlenením činností nesúvisiacich priamo s predmetom podnikania (outsourcing), napr. správa a inkaso pohľadávok, nachádzajú sa v období tesne po prevzatí alebo odkúpení novým vlastníkom, sú obchodníkmi bez možnosti tradičného získania bankových úverov, napr. začínajúce spoločnosti, riešia problém finančnej likvidity, snažia sa znížiť alebo odstrániť riziko platobnej neschopnosti odberateľov, majú celkové tržby vyššie ako 300 000,- EUR a majú portfólio pohľadávok, ktoré je tvorené väčším počtom odberateľov.

Ideálnymi klientmi pre faktoring sú teda malé a stredné firmy zaoberajúce sa obchodom, výrobou alebo exportom, ktoré sú dodávateľmi tovaru a služieb väčšiemu počtu odberateľov, ktorým poskytujú odloženú splatnosť min. 30 dní. Ide o firmy, ktoré potrebujú urýchliť cash flow, spravovať pohľadávky, znižovať riziko platobnej neschopnosti odberateľov. Zároveň ide o firmy, ktoré majú nižšiu bonitu, zaznamenávajú rast, ale majú ťažší prístup k tradičnému financovaniu.

5 Náklady na faktoring

Faktoring je služba a pri jej využívaní vznikajú klientovi prirodzene určité náklady: úroky zo skutočne čerpaných finančných čiastok preklenovacieho úveru, faktoringový poplatok a poplatok za prevzatie rizika neplatenia.

Zvýšená likvidita umožňuje zvyčajne náklady so zapojením faktoringovej spoločnosti bez problémov kompenzovať napr. dosiahnutím vyššieho obratu, urýchlením platenia vlastným dodávateľom s využitím skonta, ktoré pre tento prípad ponúkajú, úsporami v administratívnej oblasti či kombináciou týchto a ďalších možností.

Náklady:	
Za služby faktoringu	
delcredere 1 % z obratu	10 000,-
poplatky z operácií ¾ % z obratu	7 500,-
Za financovanie (pri 8 % p. a.) pri 90-dennom úvere	
2 % z obratu	20 000,-
<hr/>	
Náklady spolu	37 500,-

6 Priebeh faktoringovej operácie

Pred podpísaním faktoringovej zmluvy faktoringová spoločnosť požaduje od dodávateľa predloženie základných informácií o jeho odberateľoch – obchodný názov, adresu, predpokladaný ročný obrat, platobné podmienky a obsah kúpnej zmluvy. Pokiaľ má dodávateľ v svojom portfóliu zahraničných odberateľov, obracia sa faktoringová spoločnosť na zahraničného faktora alebo poisťovňu s požiadavkou na preverenie možnosti zaistenia transakcií. Súčasne sa robí finančná analýza dodávateľa, na základe predložených výkazov. Po stanovení úverového limitu import faktorom alebo poisťovňou faktoringová spoločnosť schvaľuje svoj limit financovania a podpisuje s dodávateľom faktoringovú zmluvu. Po podpísaní faktoringovej zmluvy sa môže začať spolupráca medzi faktoringovou spoločnosťou a dodávateľom.

Spôsob spolupráce s faktoringovou spoločnosťou upravuje rámcová faktoringová zmluva. Financovanie pohľadávok sa začína okamžite, keď klient začne postupovať pohľadávky, po predchádzajúcom dodaní tovaru odberateľom. Nárok na výplatu dohodnutej výšky financovania vzniká v okamihu právoplatného postúpenia obchodných pohľadávok.

Finančné prostriedky sú na účet klienta transferované okamžite alebo podľa jeho inštrukcií tak, aby si mohol regulovať čerpanie finančných zdrojov z poskytnutého úveru podľa svojich skutočných potrieb.

Úhrada pohľadávky je zúčtovaná po príchode platby od odberateľa a je použitá na zníženie čerpaného preklenovacieho úveru. Prípadné kreditné zostatky sú okamžite transferované klientovi. Ak sa odberateľ oneskorí s úhradou pohľadávky, faktoringová spoločnosť zodpovedá za upomienkovanie a prípadné ďalšie inkasné kroky až po súdne vymáhanie. Spôsob upomienkovania je dohodnutý s klientom tak, aby zodpovedal obchodným zvyklostiam daného odboru podnikania a môže byť individuálne prispôsobený podľa jednotlivých odberateľov. Faktoringová spoločnosť môže tolerovať po dohode s klientom aj krátkodobý platobný výpadok odberateľov, preto krátkodobé omeškanie nie je dôvodom na to, aby požadovala okamžité vrátenie poskytnutého financovania pohľadávok.

V prípade regresného faktoringu, keď faktoringová spoločnosť neprevzala riziko za neplatenie odberateľov, je pohľadávka štandardne financovaná určité obdobie po splatnosti (spravidla do 90 dní). Bežné prípady oneskorenia v úhradách sú obvykle do tejto lehoty vyriešené. V prípade bezregresného faktoringu preberá faktoringová spoločnosť riziko za neplatenie odberateľov do výšky vopred stanovených úverových limitov pre jednotlivých odberateľov, obvykle so spoluúčasťou klienta (môže byť až 25 %).

7 Výhody faktoringu

Factoring umožňuje dodávateľovi rozšíriť svoj predaj lepšou ponukou konkurenčných podmienok, hlavne platobných tým, že môže poskytnúť úver. Súčasne však môže byť 100 % zaistený proti platobnej neschopnosti alebo platobnej nevôli odberateľov. V porovnaní s použitím dokumentárnych akreditívov pri tejto forme financovania nedochádza k zdržiavaniu pri vybavovaní jednotlivých dodávok. Odkúpením pohľadávok faktoringovou spoločnosťou a ich zaplatenie pred splatnosťou umožňuje dodávateľom zlepšiť ich cash-flow a finančné výkazy. Umožňuje im prístup k alternatívnym formám financovania. Veľmi často dodávatelia vyhľadávajú faktoring kvôli dodatočným službám, ktoré faktoringové spoločnosti ponúkajú. Ide hlavne o odstránenie administratívne náročnej práce spojenej s vymáhaním pohľadávok po splatnosti a o preverovanie bonity odberateľov. Tým si vytvárajú podmienky na efektívnejšie zapojenie svojich pracovníkov do vlastnej obchodnej práce.

Prínos faktoringu pre dodávateľa spočíva hlavne v zmene pohľadávok na likvidné prostriedky a tým zlepšenie jeho likvidity. V niektorých prípadoch môže dosiahnuť dodatočné výnosy tým, že má možnosť nakupovať suroviny za výhodné ceny vo veľkom. Dodávateľ môže ponúknuť výhodnejšie podmienky, a tak zlepšiť svoju konkurencieschopnosť pri predaji, čo mu prináša rast a zlepšenie imidžu.

Mnoho dodávateľských organizácií využíva faktoring hlavne na odbremenenie od administratívnych povinností pri správe pohľadávok a využitie know how pri vymáhaní pohľadávok v tuzemsku a v zahraničí.

Záver

Pri hodnotení súčasného vývoja je však potrebné zobrať do úvahy aj to, že prepuknutie krízy má v prvej fáze na faktoringové spoločnosti rovnaký dopad ako na ostatné úverové inštitúcie. Aj oni musia upraviť nastavenie akceptačnej politiky a ukončiť financovanie niektorých klientov, pretože to, čo bolo prijateľné v dobe konjunktúry, je už príliš rizikové v období krízy. Rozloženie rizika medzi dodávateľa (klienta faktoringovej spoločnosti) a jeho odberateľa prostredníctvom postúpených pohľadávok však umožňuje, aby tento krok nebol taký drastický, ako to môže byť v prípade bánk. Do vývoja obratu postupovaných pohľadávok sa negatívne premietne aj pokles ekonomickej aktivity väčšiny ostatných klientov. Podniky majú menej objednávok a generujú menej pohľadávok. Pomerne prudké zníženie obratu postupovaných pohľadávok spôsobené kombináciou vyššie uvedených príčin logicky nemožno nahradiť novým obratom zo dňa na deň.

Firmy sa však postupne prispôbujú zmenám ekonomického prostredia a prijímajú opatrenia (často nepopulárne), ktoré zabezpečia ich existenciu aj v období zníženej konjunktúry. Naďalej potrebujú cudzie zdroje a často pritom narážajú na sprísnené nastavenie požiadaviek pre ich poskytnutie zavedeným bankami. Flexibilný prístup a rýchle reakcie, atribúty typické pre správanie faktoringových spoločností, začnú v uvoľnenom priestore finančného trhu reagovať na zvýšený dopyt a vyvolajú rast tohto alternatívneho financovania.

Prísnejšia kontrola financovaných aktív, v prípade faktoringu pohľadávok, umožní aj v dobe krízy získať finančné prostriedky subjektom, ktorým recesia pokazila finančné výkazy. Význam alternatívneho financovania rastie a to, že štatistiky túto skutočnosť zatiaľ nepotvrdili, je len dočasné.

Použitá literatúra:

1. JANČÍKOVÁ, E.: Medzinárodný platobný styk. Bratislava: Ekonóm, 2009.
2. JIMÉNEZ, G.: Základy exportu a importu. Bratislava : Slovenská obchodná a priemyselná komora, 1999.
3. KOLEKTÍV: Encyklopedický slovník medzinárodného obchodu. Bratislava : Sprint, 1994
4. LIPKOVÁ, Ľ. a kol.: Európska únia. Bratislava: SPRINT, 2006.
5. LIPKOVÁ, Ľ. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, Bratislava: SPRINT, 2006
6. MARVANOVÁ, M., HOUDA, M. A KOL.: Platební styk. Platební a zajišťovací instrumenty ve vnitřním a zahraničním obchode. Brno : ECON, 1995.
7. SIPKO, J.: Medzinárodný platobný styk. Bratislava : Vydavateľstvo ELITA, 2000.

Internet

8. www.csobfactoring.sk
9. www.slsp.sk
10. www.vub.sk

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta č. 1
852 35 Bratislava

Ing. Eva Jančíková, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MIGRÁCIA A TRENDY V REMITENCIÁCH V ROKU 2009¹

eva.jancikova@euba.sk

Abstrakt

Dostupné údaje ukazujú, že oficiálne zaznamenané remitencie plynúce do rozvojových krajín dosiahli v roku 2008 338 mld. USD. V súlade s globálnym ekonomickým výhľadom Svetovej banky, možno predpokladať, že remitencie plynúce do rozvojových krajín v roku 2009 klesnú na 317 mld. USD. Tento 6,1 percentný pokles je menší ako sa očakávalo. Hoci sa nové migračné toky znižujú, existujúci migranti sa nevracajú domov dokonca ani v prípadoch, keď trh práce v mnohých cieľových krajinách slabne. Vo všetkých regiónoch musia toky remitencií čeliť trom rizikám: oživeniu ekonomiky bez pracovných príležitostí, prísnejšej kontrole imigrantov a nepredvídateľným kurzovým zmenám. Napriek týmto rizikám, sa očakáva, že remitencie zostanú stabilnejšie ako súkromné kapitálové toky a dokonca budú ešte dôležitejšie ako zdroj externého financovania vo viacerých rozvojových krajinách. Migračná politika by mala zahŕňať opatrenia na uľahčenie migrácii a remitencií s cieľom dosiahnuť, aby boli tieto lacnejšie, bezpečnejšie a produktívnejšie pre obidve strany – vysielajúcu aj prijímajúcu krajinu.

Kľúčové slová: migračné toky, remitencia, kontrola imigrácie, vysielajúca krajina, prijímajúca krajina

Abstract

Newly available data show that officially recorded remittance flows to developing countries reached 338 billion USD in 2008 and the World Bank's global economic outlook estimates remittance flow to developing countries will fall 317 billion USD in 2009. This 6,1 percent decline is smaller than earlier expectation. While new migration flows have fallen, existing migrants are not returning even though the job market has been weak in many destination countries. In all the regions, remittance flows are likely to face three downside risks: a jobless economic recovery, tighter immigration controls, and unpredictable exchange rate movements. Despite these risks, remittances are expected to remain more resilient than private capital flows and will become even more important as a source of external financing in many developing countries. Policy responses should involve efforts to facilitate migration and remittances, to make these flows cheaper, safer and more productive for both the sending and the receiving countries.

Key words: migration flows, remittance, immigration control, sending country, receiving country

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA1/0802/08 Migračná politika EU

Úvod

Podľa nedávno zverejnených údajov OSN sa na svete v r. 2005 nachádzalo 191 miliónov osôb, ktoré boli podľa tejto inštitúcie klasifikované ako zahraniční migranti. Zahraničná migrácia sa tak v súčasnosti zaraďuje svojimi politickými, ekonomickými, sociálnymi, kultúrnymi, populačnými, environmentálnymi, bezpečnostnými a inými dosahmi čoraz viac medzi kľúčové civilizačné výzvy, hoci sa ako taká považuje za prirodzený, zväčša pozitívny a z mnohých hľadísk užitočný fenomén.

Jedným z najdôležitejších zdrojov príjmov pre rozvojové krajiny sú tzv. remitencie, teda peniaze, ktoré migranti posielajú zo zahraničia domov. Remitencie sú jedným z dôsledkov migrácie a prinášajú výhody pre rodiny migrantov a zároveň ich domovské krajiny. Pre mnoho chudobných krajín východnej Európy a strednej Ázie predstavujú najväčší vonkajší zdroj príjmov. Remitencie dosahujú viac ako 20 % HDP v Moldavsku a Bosne a Hercegovine, a viac ako 10 % v Albánsku, Arménsku a Tadžikistane.¹

Podľa Svetovej banky súčasná finančná kríza spôsobuje pokles remitencií. Svetová banka varuje, že už koncom roku 2008 došlo k spomaleniu dlhodobého trendu rastu objemu remitencií. V pôvodných odhadoch sa predpokladalo v roku 2009 pokles v remitenciách o 6 %. Podľa správy Svetovej banky sa dá očakávať, že vďaka prehlbujúcej sa ekonomickej kríze je tento pokles ešte výraznejší a pohybuje sa až na 8 percentách.

Remitencie predstavujú v celkovom vyjadrení pomerne vysoké čiastky. V roku 2008 plynulo do rozvojových krajín z remitencií 283 mld. USD. To je dvojnásobok oficiálne poskytnutej rozvojovej pomoci týmto krajinám v rovnakom období. Medzi najväčších príjemcov remitencií dlhodobo patria India, Čína a Mexiko. Medzi desať príjemcov sa dostali aj krajiny ako Poľsko, Rumunsko alebo Egypt. Do skupiny krajín, na ktorých hrubom domácom produkte sa remitencie podieľajú najväčšou mierou, patria skôr menšie ekonomiky, ako Tadžikistan (45 %), Moldavsko (38 %), Tonga (35 %) alebo Lesotho (29 %). Niet pochýb o tom, že remitencie hrajú veľmi dôležitú úlohu v živote obyvateľov tých chudobnejších častí tohto sveta.

Peniaze, ktoré svojim rodinám posielajú ich príbuzní pracujúci v zahraničí, pomáhajú pokryť hlavne každodenné najnutnejšie výdavky, ako sú náklady na potraviny, bývanie, či zdravotnícke služby. Ich vplyv na celkový rozvoj krajiny je však diskutabilný. Kritici remitencií zdôrazňujú práve fakt, že väčšina týchto finančných tokov zo zahraničia je použitá na pokrytie práve týchto bežných výdavkov, nie na investície. Ľudia si z remitencií často radšej nakúpia nové zariadenie do domácností, namiesto toho aby vďaka nim, napríklad, začali podnikáť. Takýto postup nepodporuje rozvoj krajiny a tým, že je zameraný len na spotrebu a nie na investovanie, niekedy ho dokonca brzdí.

1 Súčasný trendy

Dostupné údaje ukazujú, že oficiálne zaznamenané remitencie plynúce do rozvojových krajín dosiahli v roku 2008 338 mld. USD. Pôvodné výhľady pritom boli vo výške 328 mld. USD (pozri tabuľku 1). Skutočná výška týchto tokov, vrátane nezaregistrovaných tokov cez formálne a neformálne cesty, je dokonca vyššia. Na základe údajov dostupných za deväť mesiacov roku 2009, sa odhaduje, že remitencie plynúce do

---

¹ Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank: Migration and Development Brief 11. November 3, 2009.

rozvojových krajín dosiahnu v roku 2009 317 mld. USD. Ide o zníženie oproti roku 2008 o 6,1 %.²

Výška remitancií plynúcich do južnej Ázie bola vyššia ako sa očakávalo. Remitencie plynúce do Pakistanu sa zvýšili v prvých ôsmich mesiacoch roku 2009 o 24 % v porovnaní s rovnakým obdobím predchádzajúceho roka. Prílev remitencií do Bangladéša sa v tom istom čase zvýšil o 16 % a do Nepálu o 13 %.

Remitencie plynúce do východnej Ázie a Tichomorského regiónu boli tiež vyššie ako sa pôvodne očakávalo. Remitencie na Filipíny sa do augusta zvýšili skoro o 4 % oproti predchádzajúcemu roku. V regióne sa zaregistroval nárast remitencií v poslednom štvrtroku 2009, keď migranti zasielali peniaze, aby pomohli svojim rodinám, ktoré boli postihnuté tajfúnmi Ondoy a Pepeng (ktoré zasiahli Filipíny v septembri) a zemetrasením na Tichomorských ostrovoch.

Remitencie plynúce do krajín v Latinskej Amerike a Karibskej oblasti na druhej strane zase za tri štvrtroky ukazujú väčší pokles ako sa pôvodne očakávalo. Remitencie plynúce do Mexika sa znížili za prvých 9 mesiacov roku 2009 oproti rovnakému obdobiu predchádzajúceho roka o 13,4 %. Pokles v remitenciách sa javí ako najnižší v mnohých krajinách regiónu. Odráža to skutočnosť, že kríza v USA a Španielsku (hlavne v stavebníctve), ktoré sú kľúčovými cieľovými krajinami pre latinskoamerických migrantov, začala skôr ako kríza v ostatných častiach sveta.

Remitencie plynúce do Európy a oblastí strednej Ázie ukazujú zníženie podľa pôvodných predpokladov. V prvom polroku 2009 sa toky remitencií do Arménska a Tadžikistanu znížovali medziročne o viac ako 30 %. Poľsko a Rumusko tiež zaznamenali prudký pokles tokov.

Remitencie na Stredný východ a do oblasti Severnej Afriky boli nižšie ako sa pôvodne očakávalo. Remitencie plynúce do Egypta, najväčšieho príjemcu v regióne, sa v prvej polovici roku 2009 znížili v porovnaní s rokom 2008 o 20 %. Maroko zaznamenalo v prvých ôsmich mesiacoch roku 2009 podobné zníženie. Toky do Subsaharskej Afriky sú vyššie ako sa predpokladalo, do Nigérie, Kene a Ugandy ukazujú rast alebo len menší pokles ako sa očakávalo. Remitencie na Kapverdské ostrovy, Senegal a Mali sa tiež v prvom polroku 2009 znížili, ale vzhľadom na veľkosť týchto krajín, ich podiel na celkových remitenciách do Subsaharskej Afriky je veľmi malý.

2 Faktory ovplyvňujúce migráciu a toky remitencií v roku 2009

Trendy v globálnej migrácii a remitenčné toky v roku 2009 sú ovplyvňované nasledujúcimi faktormi: a) ekonomickou krízou; b) úsilím migrantov znížiť spotrebu; c) vplyvom meny; a d) vysokým účinkom vyplývajúcim zo zvýšenia tokov v 2008.

Vplyv súčasnej krízy na kapacitu migrácie a toky

Na rozdiel od všeobecného názoru, remitenčné toky v danom roku nie sú v priamom vzťahu k migračnými tokmi. Remitencie zasiela skoro celá existujúca kapacita migrantov (t.j. rokmi kumulované toky migrantov). V chápaní faktorov, ktoré ovplyvňujú trendy

---

² Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank: Migration and Development Brief 11. November 3, 2009.

v remitenciách v roku 2009, je užitočné skúmať vplyv krízy na kapacitu medzinárodných migrantov.

Hoci by sme mohli očakávať, že údaje o „vracajúcej sa migrácii“ v dôsledku finančnej krízy v USA a v Európe sú dostupné, opak je pravdou. Na druhej strane existuje množstvo správ o tom, že migranti sa nechcú vracieť domov, lebo sa obávajú, že ak raz odídu z hostiteľskej krajiny, budú mať neskôr problém sa tam vrátiť, z dôvodu zavedenia prísnejšej kontroly migrácie. Dĺžka trvania migrácie mexických migrantov v USA predĺžila z 8 mesiacov začiatkom deväťdesiatych rokov na 15 mesiacov v súčasnosti. Váhanie s návratom môže čiastočne ovplyvňovať aj výška príjmov, ktoré emigranti aj napriek kríze zarobia v bohatých krajinách.

Niektoré krajiny sa snažia povzbudiť migrantov k návratu do krajín ich pôvodu rôznymi finančnými stimulmi. Takéto zaviedlo napríklad Španielsko, Japonsko ale aj Česká republika. Španielsko to skúšalo s s dvojstrannou zmluvou o sociálnom poistení, Japonsko zaviedlo program v rámci, ktorého vypláca imigrantom japonského pôvodu z Latinskej Ameriky 3.000 USD, v prípade že sa vrátia do materskej krajiny. Česká republika poskytovala finančnú podporu nezamestnaným migrantom, ktorí nepochádzajú z Európy, aby sa mohli vrátiť domov. Doterajšie skúsenosti však ukazujú, že tieto snahy neboli príliš úspešné a finančné stimuly na návrat migrantov do materských krajín nepracujú tak, ako sa očakávalo.

Nové migračné toky z viacerých krajín sú vo veľkej miere ovplyvnené finančnou krízou a zúženým trhom práce v cieľových krajinách. Široký prepad možno zaznamenať hlavne v novom rozmiestnení viacerých vysielajúcich krajín, ako Bangladéš, kde migrácia klesla za prvých 9 mesiacov roku 2009 v porovnaní s rovnakým obdobím predchádzajúceho roka skoro o polovicu. Počet migrantov, ktorí odišli z krajiny pracovať do zahraničia sa podľa Bangladesh Bureau of Manpower Employment and Training znížil za prvých deväť mesiacov roku 2009 o 48 %.³ Klesla aj nová migrácia z Poľska do Veľkej Británie, ktorá je hlavnou destináciou poľských emigrantov, s pol miliónom zaregistrovaných poľských imigrantov vo VB.⁴

Aj niekoľko ďalších európskych krajín zvažuje opatrenia, ktoré by mali znížiť prílev nových migrantov. Taliansko prijalo zákon, ktorým sa kriminalizuje ilegálna imigrácia.⁵ Francúzsko a Taliansko naliehajú na ostatných lídrov Európskej únie, aby sa prijali opatrenia na posilnenie ochrany hraníc, hlavne pokiaľ ide o oblasť Stredozemného mora.⁶ Modrá karta EU a posun k bodovému systému je prínosom pre kvalifikovaných migrantov na úkor nekvalifikovaných, ale na druhej strane, niektoré ustanovenia, ako napríklad vysoké mzdové požiadavky zahraničných pracovníkov, by mohli sťažovať aj podmienky pre vysokokvalifikovaných migrantov.⁷ Táto reštriktívna imigračná politika by spolu s vplyvom ekonomickej krízy, mohla nepriaznivo ovplyvniť toky remitencií do rozvíjajúcich sa krajín, ktoré majú veľký počet migrantov práve v Európe.

Toky novej a vracajúcej sa migrácie vo veľkej miere závisia na destináciách migrantov. Rozvojové krajiny ako India, Bangladéš, Nepál, Pakistan a Filipíny s migrantmi

---

³ „Some 358,171 Bangladeshis Find Overseas Jobs This Year Amid Recession“, 1.10.2009 (<http://www.bernama.com/bernama/v5/newsindex.php?id=443701#>)

⁴ UK Office of National Statistics www.statistics.gov.uk

⁵ <http://www.france24.com/en/node/4903733>

⁶ <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601085&sid=ah8STuiYLDVQ>

⁷ <http://www.register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st17/st27426.en08.pdf>

do krajín Gulf Cooperation Council (GCC) zaznamenali menší pokles v príleve remitencií. Dubaj, na ktorý mala finančná kríza najhorší dopad, je jedným zo siedmich emirátov Spojených Arabských Emirátov, a len jediný, ktorý nemá ropu. Významné finančné zdroje a plány dlhodobého rozvoja infraštruktúry GCC krajín naznačujú, že budú pokračovať v dopyte po migračných pracovníkoch. Objavili sa však špekulácie, ako cena ropy ovplyvní remitenčné príjmy z GCC. Cena ropy nemala historicky súvislosť s tokmi remitencií zo Saudskej Arábie. Náklady na produkciu ropy sú nízke a aj keď cena ropy klesne, zdroje na rozvoj infraštruktúry a dopyt po pracujúcich migrantoch nie to neovplyvňuje. Toky remitencií do krajín, ktoré posielajú migrantov do GCC sa síce môžu spomaliť, ale sotva sa znížia.

Niektoré rozvojové krajiny, ako Malajzia, Južná Afrika a India, ale tiež Rusko, sú pre migrantov tiež dôležitými cieľovými krajinami. Podľa odhadov Svetovej banky skoro polovica migrantov z rozvojových krajín pochádza z iných rozvojových krajín.⁸ Rusko prevádza veľkú časť remitencií do Tadžikistanu, Kirgizskej republiky, Moldavska a Arménska, kde tieto remitenencie predstavujú 10 až 50 % hrubého domáceho produktu. India zaznamenala veľkú neoficiálnu cezhraničnú migráciu z Bangladéša a Nepálu. Malajzia je hlavnou migračnou destináciou v regióne, ktoré prijíma veľký počet migrantov z Indonézie, Bangladéša a Nepálu. Rozvojové krajiny bohaté na prírodné zdroje ako Nigéria, Sudán, Líbya a Irán sú tiež atraktívnymi destináciami pre migrantov. Niekoľko miliónov Afganských migrantov pracuje v Iráne. Ťažko sa dá predpovedať ako remitenencie, ktoré smerujú z rozvojových krajín, ovplyvní prebiehajúca kríza. Pri týchto krajinách môže zohrávať väčšiu úlohu skôr vplyv kurzových výkyvov.

Úsilie migrantov znížiť spotrebu

Remitenencie sú malou časťou príjmov migrantov, ktorú zvyčajne posielajú aj v prípade, že sa ich príjmy podstatne znížia. V prípade zníženia miezd zamestnávateľmi, mnohí migranti posielajú domov rovnaké čiastky a znižujú svoje denné výdavky. Migranti sa snažia šetriť tak, že sa delia o ubytovanie. Veľa migrantov, ktorí stratili prácu, neodchádza domov, ale prijíma prácu z nižšou mzdou u iného zamestnávateľa, a často zostáva aj ilegálne.

Vplyv kurzového vývoja

Dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje výšku remitencií je zmena kurzu USD voči príslušnej domácej mene. Kurzové zmeny ovplyvňujú pri remitenciách aj motiváciu spotreby/investovania. Väčšina remitencií do krajín strednej Ázie pochádza z Ruska. Z Ruska pochádza aj viac ako 80 % remitencií plynúcich do Kirgizskej republiky a Arménska, a je najväčším zdrojom remitencií pre Tadžikistan. Rastúca emigrácia do Ruska zvýšila toky remitencií do Kirgizskej republiky a Tadžikistanu, ktoré sa v rokoch 2006 až 2008 v USD zdvojnásobili. Osobné prevody prostredníctvom bánk v Arménsku vzrástli o 70 percent. V roku 2009 sa toky remitencií do niektorých krajín Strednej Ázie v dolároch prudko znížili ale v rubľoch bolo zníženie menšie. Napríklad, v prvej polovici roku 2009 sa toky remitencií v USD do Kirgizskej republiky znížili o 15 %, do Arménska o 33 % a do Tadžikistanu o 34 %. Keby sa to meralo v rubľoch, remitenencie do Kirgizskej republiky by v prvom polroku 2009 vzrástli o 17 %. V Arménsku medziročný pokles v rubľoch bol len 8 %, a v Tadžikistane to bolo len 10 %.

---

⁸ <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/SouthSouthMigrationandRemittances.pdf>

Podobne pokles v remitenčných tokoch do Poľska môže byť vo veľkej miere ovplyvnený znehodnotením britskej libry oproti americkému doláru. Britská libra devalvovala v období medzi tretím štvrťrokom 2008 a prvým štvrťrokom 2009 o vyše 25 %. Tieto kurzové zmeny vo veľkej miere ovplyvnili aj remitencie z Veľkej Británie do niektorých ázijských a afrických krajín.

Kurzové zmeny okrem priameho vplyvu na úroveň remitencií, vplývajú nepriamo aj na motiváciu k spotrebe/investovaniu. Devalvácia Indickej rupie a Filipínskeho pesa vytvorilo „predajný efekt“ na bytovú výstavbu, bankové depozitá, cenné papiere a ostatné aktíva doma. Napríklad, keď Indická rupia devalvovala v posledných troch štvrťrokoch 2008 oproti Americkému doláru o viac ako 25 %, zvýšili sa remitenčné toky do Indie. V marci 2009 Svetová banka odhadovala remitenčné toky do Indie v roku 2008 na 45 mld. USD; a o niekoľko mesiacov neskôr, ako oficiálne číslo pre rok 2008 bolo uvedené 52 mld. USD.

Vplyv vysokého základu v roku 2008

Určitým dôvodom na zníženie remitencií v roku 2009 bolo aj to, že v roku 2008 došlo k výnimočnému nárastu v remitenčných tokoch do mnohých krajín, vrátane Bangladéša, Etiópie, Indie, Nepálu a Tadžikistanu. Takúto vysokú úroveň remitencií nie je možné udržať v strednodobom horizonte.

3 Výhľad na roky 2010 – 2011

Odhady Svetovej banky uvádzajú, že po globálnej depresii možno očakávať postupné oživenie ekonomiky vyjadrené ekonomickým rastom. V rokoch 2010 a 2011 však ešte nemožno očakávať silnejšie oživenie, skôr pôjde o veľmi mierny posun, ktorý určite nedosiahne úroveň dosahovanú pred krízou. V súlade týmito odhadmi sa očakáva, že toky remitencií do rozvojových krajín v roku 2010 zostanú v rovnakej výške ako v predchádzajúcom roku, možno s miernym rastom o 1,4 % a k výraznejšiemu zvýšeniu dôjde až v roku 2011, keď sa očakáva rast o 3,9 %.⁹

Jedným z rizík odhadu Svetovej banky je skutočnosť, že kríza by mohla trvať dlhšie ako sa očakáva. Oživenie v stavebníctve a v ostatných sektoroch v USA sa nemusí udržať po vyčerpaní príslušných stimulačných balíkov. USA síce po niekoľkých mesiacoch poklesu v treťom štvrťroku 2009 zaznamenalo rast 3,5 %, ale tento rast bol vyvolaný práve zavedenými stimulačnými balíkmi. Americký úrad ekonomických analýz odhaduje, že nárast predaja motorových vozidiel sa podieľal na raste HDP USA v treťom štvrťroku 2009 skoro jednou polovicou. V tzv. „šrotovnom“ programe, oficiálne známom ako „Car Allowance Rebate System – CARS“, ktorý prebiehal práve v treťom štvrťroku 2009, príspevok zo ŠR na nákup nových áut predstavoval čiastku 3.500 – 4.500 USD, za podmienky, že si jednotlivci vymenili svoje staré autá, ktoré zodpovedali stanoveným kritériám, za nové výkonnejšie modely.¹⁰ Oživenie zamestnanosti v stavebníctve bolo zase vyvolané tým, že štát v rámci programu „First Time Home Buyer Tax Credit“ poskytol v januári až novembri 2009 daňové zvýhodnenie na hypotéky až do výšky 8.000 USD tým osobám, ktoré si kupovali nové domy prvýkrát. Navyše treba brať do úvahy, že oživenie zamestnanosti v stavebníctve počas leta môže byť len sezónnou záležitosťou.

---

⁹ Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank: Migration and Development Brief 11. November 3, 2009.

¹⁰ www.bea.gov

Ďalším zdrojom rizika pri tomto výhľade je to, že problémy na trhu práce v cieľových krajinách môžu viesť k ďalšiemu prehĺbovaniu imigračnej kontroly. Trvalo vysoká miera nezamestnanosti môže zvýšiť tlak na krajiny, aby zaviedli prísnejšie imigračné kontroly pre migrantov, špeciálne pre nekvalifikovaných migrantov.

Tretím zdrojom rizika je pohyb kurzu, ktorý je veľmi nepredvídateľný. Ak sa meny prijímajúcich krajín začnú zhodnocovať vzhľadom na USD, potom sa „predajný efekt“ – remitencií na investovanie do lacnejších aktív – môže otočiť. Vztahuje sa to hlavne na Indiu, ktorá v roku 2008 zaznamenala zvýšenie takýchto tokov. V priebehu rokov 2007 a 2008 došlo z rovnakých dôvodov aj k mimoriadnemu nárastu v remitenciách do Bangladéša a Tadžikistanu a v prípade znehodnotenia domácej meny vy mohlo tiež podobnému scenáru.

Záver

V niektoré materské krajiny ako reakciu na externé finančné obmedzenia pristupujú k zavádzaniu vlastných stimulov, ktoré majú za cieľ uľahčiť prílev remitencií. Napríklad Pakistan zaviedol program, v rámci ktorého prispieva poskytovateľom remitenčných služieb na ich náklady na marketing. Výška príspevku závisí od objemu prostriedkov, ktoré sa ich prostredníctvom prevedú.¹¹ Krajiny sa tiež pokúšajú napomáhať ľahšiemu, rýchlejšiemu a lacnejšiemu prevodu remitencií. Jednou z najlacnejších a najrýchlejších možností je prevod peňazí prostredníctvom mobilnej telefónnej siete. Tento spôsob prevodu však v mnohých krajinách naráža na opatrenia zavedené v záujme boja proti praniu špinavých peňazí a financovania terorizmu.

Mnohé materské krajiny sa obávajú aj veľkého nárastu vracajúcich sa migrantov, vyvolaného problémami na trhu práce v cieľových krajinách. Často si pritom neuvedomujú, že to má aj svoje výhody. Migranti, ktorí sa vracajú domov po určitom pobyte v rozvinutých krajinách si domov prinášajú zvýšenú kvalifikáciu, podnikateľskú energiu a kapitál. Dokumentujú to aj skúsenosti z minulosti. Počas vojny v Perzskom zálive v roku 1991, sa napríklad, veľký počet indických migrantov vrátil zo Zálivu domov a priniesli so sebou svoje úspory, ale hlavne novú kvalifikáciu. Podobný vplyv to malo aj na ekonomiku Jordánska. V rokoch 1991 až 1993, keď sa zo Zálivu vrátil domov vysoký počet relatívne kvalifikovaných migrantov, jordánska ekonomika dosahovala podstatne lepšie výsledky ako predtým. Národné vlády by mali poskytovať samosprávam pomoc pri riešení problémov, ktoré sú spojené s návratom migrantov, napr. pri financovaní zakladania malých podnikov, pri ich integrácii do spoločnosti a zamedzili tak možnému nepriateľskému správaniu voči nim.

Mnohé materské krajiny sa snažia kompenzovať veľký pokles v migračných tokoch, tak že vytvárajú s vybranými cieľovými krajinami tzv. hosťujúce pracovné programy. Napríklad India sa snaží dohodnúť spoluprácu v mobilite s niektorými európskymi krajinami. Bangladéš a Nepál sa snažia dohodnúť s Malajziou a Kóreou na pokračovaní imigračných kvót. Filipíny zase aktívne vyhľadávajú nové cieľové krajiny pre migrantov.

Finančná kríza upozornila na dôležitosť migrácie a remitencií. Remitenčné toky s objemom vyše 300 mld. ročne poskytujú obrovský zdroj financovania rozvoja. Navyše ide o stabilný zdroj externého financovania. Krajiny môžu tieto zdroje využiť efektívnejšie, pokiaľ sa podarí zabezpečiť, aby prevody boli lacnejšie, bezpečnejšie a produktívnejšie pre materskú aj prijímaciu krajinu. Medzinárodná agenda týkajúca sa remitencii zahŕňa: 1. monitoring, analýzu a projekciu; 2. skvalitnenie retailového platobného systému použitím

---

¹¹ „SBP unveils new scheme to boost remittances.“ The Dawn. 19.10.2009 (www.dawn.com)

lepších technológií a primeraných regulatívnych zmien; 3. spájanie remitencií s finančnými prístupmi na úrovni domácností; a 4. pôsobenie remitencií na prístup na kapitálové trhy na inštitucionálnej alebo makro úrovni.

Neexistujú žiadne hotové riešenia pre fungovanie migračnej politiky, avšak jedným z možných riešení je kombinácia krátkodobej migrácie s motiváciami k návratu, prípadne okružná migrácia. Okružná migrácia by umožnila migrantom stráviť istý čas v zahraničí bez toho, aby sa zvyšovala trvalá migrácia.

„Nové prístupy, ako napríklad okružná migrácia a použitie ekonomických stimulov, by mohli posilniť bilaterálne dohody,“ hovorí Willem van Eeghen, vedúci ekonóm Svetovej banky. „Zavedenie týchto prístupov by prinieslo „trojitý účinok“- pre migrantov, vysielajúce i prijímajúce krajiny.“

Potenciálne výhody okružnej migrácie sú nasledovné:

- ✓ Prijímajúce krajiny by mohli vyplniť medzery na trhu práce, zvýšiť príjmy a znížiť sociálne napätie súvisiace s nezdokumentovanou a nekoordinovanou migráciou;
- ✓ Vysielajúce krajiny by naakumulovali ľudský kapitál, o ktorý by za iných okolností prišli;
- ✓ Migranti by mohli zvýšiť svoj príjem, budovať ľudský kapitál a vytvárať si finančné úspory, udržiavať spojenie so svojimi rodinami, platiť nižšie náklady spojené s remitanciami a vytvárať obchodné a investičné väzby medzi krajinami.

Je potrebné zabezpečiť úzku koordináciu politík medzi jednotlivými krajinami tak, aby ponuka práce migrantov zodpovedala existujúcemu dopytu a aby tak migrácia prinášala výhody pre vysielajúce aj prijímajúce krajiny, a zároveň aj pre migrantov. Toto je možné dosiahnuť prostredníctvom legálnych kanálov, ktoré rešpektujú práva migrantov a sú zároveň politicky a sociálne akceptovateľné pre krajiny prijímajúce migrantov.

Tabuľka 1: Odhad remitenčných tokov do rozvojových krajín, 2009-2011

	2006	2007	2008	2009e	2010f	2011f
mld. USD						
ROZVOJOVÉ KRAJINY	235	289	338	317	322	334
VÝCHODNÁ ÁZIA A TICHOMORIE	58	71	86	85	85	89
EURÓPA A STREDNÁ ÁZIA	37	51	58	49	51	53
LATINSKÁ AMERIKA A KARIBSKÁ OBLASŤ	49	63	65	58	59	61
STREDNÝ VÝCHOD A SEVERNÁ AFRIKA	26	31	35	32	33	34
JUŽNÁ ÁZIA	43	54	73	72	73	76
SUBSAHARSKÁ AFRIKA	13	19	21	21	21	22
NÍZKOPRÍJMOVÉ EKONOMIKY	20	25	32	32	33	34
STREDNOPRÍJMOVÉ EKONOMIKY	215	265	306	285	289	300
SVET	317	385	444	420	425	441
MIERA RASTU V %						
ROZVOJOVÉ KRAJINY	18,3	22,9	16,7	-6,1	1,4	3,9
VÝCHODNÁ ÁZIA A TICHOMORIE	14,1	23,8	20,8	-1,5	0,8	3,7
EURÓPA A STREDNÁ ÁZIA	24,1	36,0	13,8	-14,7	2,7	5,0
LATINSKÁ AMERIKA A KARIBSKÁ OBLASŤ	18,1	6,8	2,3	-9,6	0,5	3,5
STREDNÝ VÝCHOD A SEVERNÁ AFRIKA	4,6	20,1	10,6	-7,2	1,5	3,3
JUŽNÁ ÁZIA	25,3	27,1	35,6	-1,8	1,7	4,1
SUBSAHARSKÁ AFRIKA	34,7	47,6	13,4	-2,9	1,8	3,9
NÍZKOPRÍJMOVÉ EKONOMIKY	23,9	23,4	28,3	0,7	2,6	4,6
STREDNOPRÍJMOVÉ EKONOMIKY	17,8	22,9	15,6	-6,8	1,2	3,8
SVET	15,3	21,3	15,3	-5,3	1,2	3,7

e = odhad, f = prognóza

Zdroj: Kalkulácie na základe údajov z „IMF Balance of Payments Statistics Yearbook 2008“ a údaje poskytnuté centrálnymi bankami, národnými štatistickými úradmi a Svetovou bankou. Remitencie sú definované ako suma remitencií pracovníkov, kompenzácie zamestnancov a prevody migrantov, www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances - pozri pre definíciu a celý súbor údajov.

Použitá literatúra:

1. CIHELKOVÁ, E., FRAIT, J., VARADZIN, F., MACH, M., BRUŽEK, A. A ŽAMBERSKÝ, P.: Mezinárodní ekonomie II. 1. Vydání. Praha, 2008. ISBN 978-80-7400-054-6
2. DIVINSKÝ, B. (2005). Zahraničná migrácia v Slovenskej republike - stav, trendy, spoločenské súvislosti. 1.vyd. Bratislava: Výskumné centrum pre zahraničnú politiku, 2005.
3. ISBN 80-89149-04-9
4. HOREHÁJ, J.: Svetová ekonomika, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta v Banskej Bystrici, 2009. ISBN 978-80-8083-872-0

5. KOLEKTÍV: Encyklopedický slovník medzinárodného obchodu. Bratislava : Sprint, 1994
6. LIPKOVÁ, L. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, Bratislava: SPRINT, 2006
7. Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank: Migration and Development Brief 11. November 3, 2009.
8. RATHA, DILIP: Workers' Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance. In, *Global Development Finance: Striving for Stability in Development Finance. Analysis and Statistical Appendix*, The International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank, eds, 2003.
9. RAUCH, JAMES E.: Diasporas and Development: Theory, Evidence, and Programmatic Implications, Department of Economics, University of California at San Diego, 2003

Internet

www.worldbank.org

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Emilie Jašová

NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ FAKULTA
VŠE PRAHA

NAIRU, PHILLIPSOVA KŘIVKA A EKONOMICKÝ CYKLUS V ZEMÍCH VISEGRÁDSKÉ SKUPINY VČETNĚ MOŽNÉHO VÝVOJE DO KONCE ROKU 2010

emilie.Jasova@mpsv.cz

Abstrakt

Srovnání nepozorovatelných proměnných představujících “rovnovážné” nebo “očekávané” hodnoty zkoumaných veličin se skutečně publikovanými hodnotami se používá jako ukazatele hospodářské politiky. Záměrem této analýzy je poukázat na aktuálnost konceptu Phillipsovy křivky a NAIRU v podmínkách finanční a hospodářské krize. Nejdříve půjde o aplikaci mezinárodně uznávaných metod odhadu NAIRU na podmínky zemí Visegrádské skupiny. Dále se analýza zaměří na propočet ekonomického cyklu z pohledu trhu práce pro všechny čtyři členské země. V poslední řadě bude načrtnut pravděpodobný vývoj zmíněných nepozorovatelných proměnných do konce roku 2010.

Klíčová slova: Phillipsova křivka, NAIRU, mzdově-cenové modely, Hodrick-Prescottův filtr, Kalmanův filtr, hybridní očekávání, hospodářský cyklus

Abstract

Economists often try to estimate unobservable variables representing “balanced” or “expected” values of the variables examined. Their comparisons are often used as indicators of economic policy. I would like to show up-to-dateness of the Phillips curve and NAIRU concepts in the condition of the financial and economic crisis. Firstly, I apply internationally respected methods of the NAIRU estimation on the Visegrád group. Furthermore I aim to calculate economic cycle from the sight of the labour market for four memberships. In the end I sketch the probable evolution of these invisible variables by the end of the year 2010.

1. Úvod

Moderní údobí skupiny V4 se datuje od 15. února 1991, kdy se konal summit hlav států nebo vlád Československa, Maďarska a Polska ve městě Visegrád, na kterém byla ustanovena spolupráce mezi těmito třemi státy (s rozdělením Československa se staly čtyřmi) za účelem podpory procesu evropské integrace. Visegrádská skupina reflektuje snahu zemí regionu střední Evropy společně pracovat v mnoha oblastech. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko vždy byly součástí jedné civilizační kultury, intelektuálních hodnot a společných kořenů náboženské tradice, což chtějí udržet a dále posílit.

Vypracovaná metodologie je použitelná právě pro skupinu zemí V4 z důvodu podobných administrativních opatření při přechodu z centrálně plánovaného na tržní hospodářství a podobné struktury ekonomiky a stupně její otevřenosti.

2. Vývoj koncepčního rámce zahraničních autorů

Skutečně zásadní význam pro zmapování vztahu mezi nezaměstnaností a inflací měl pokus **A. W. Phillipse** [5.]. Ve své studii z roku 1958 předpokládal, že (nominální) mzdovou úroveň v jakémkoliv období je možné vysvětlit předchozími hodnotami míry nezaměstnanosti.

V 70. letech **Milton Friedman** [3.] a **Edmund Phelps** [4.] zavedli do analýzy tradiční PC dva klíčové koncepty: inflační očekávání a přirozenou míru nezaměstnanosti. Dle jejich názoru neexistuje jen jedna stabilní PC, ale vlastně existuje nekonečné množství křivek, pro každou jednu očekávanou úroveň inflace.

Dalším pokusem o definování úrovně nezaměstnanosti neakcelerující inflaci byla představena **Tobin** [6.]. Jedná se o míru nezaměstnanosti, která přetrvává, přestože trh práce je v rovnováze. V důsledku neexistence dokonale konkurenčního trhu práce odpovídá NAIRU nebo přirozená míra spoustě frikčních či strukturálních nezaměstnaností, které v ekonomice existují, i když jsou poptávka po práci a nabídka práce v rovnováze.

Akerlof, Dickens a Perry [1.] vyvinuli model, kde “nejde o to”, jak agenti formují svá očekávání, ale o to, jak je využívají. Na základě psychologických vlivů tvůrci rozhodnutí obvykle “upravují” dostupné informace, přičemž berou v úvahu pouze části, které považují za nejdůležitější.

Další verzi PC navrhli **Ball a Moffitt** [2.]. Jejich teorie bere v úvahu “úsilí” pracujících o navýšení reálné mzdy, které neodpovídá růstu produktivity.

3. Několik modelových přístupů k měření jednorovnicového NAIRU

Protože koncept NAIRU není pozorovatelný, je třeba jej před použitím kvantifikovat. Přitom v zahraniční literatuře již existuje celá řada metod, které mohou zprostředkovat jejich vidění. Metody odhadu NAIRU lze rozdělit do tří hlavních kategorií: strukturální metody, čistě statistické (přímé) metody a přístup redukované formy.

Do **strukturálních metod** zařazujeme např. mzdově cenový model (tzv. Bargaining model). Strukturální metody kvantifikují NAIRU pomocí odhadu rovnic vysvětlujících cenové a mzdové nastavení a chování. Ty mohou mít formu mzdově cenové rovnice specifikované na úrovních nebo více ad hoc systém, ve kterém mzdová definice je reprezentována PC rozšířenou o expektace, kde cena je odvozená od přírážky k jednotkovým mzdovým nákladům.

Druhá skupina metod (**čistě statistické metody**) k odhadu NAIRU využívá různé čistě statistické metody, které přímo rozdělí skutečnou míru nezaměstnanosti na cyklické a trendové komponenty, přičemž ty druhé jsou označeny jako NAIRU. Čistě statistické (přímé) metody jsou obecně snadněji implementovatelné než strukturální metody, protože se nezaměřují na podrobnou specifikaci a analýzu základního chování ekonomických faktorů. Jedná se např. o Hodrick Prescottův filtr a Baxter-Kingovy filtry.

Třetí skupina (**přístup redukované formy**) je kompromisem mezi dvěma výše zmíněnými přístupy. Filtrovací metody redukované formy mají několik důležitých výhod proti metodám statistickým a strukturálním. Za prvé, při konstrukci realizují odhad NAIRU přímo ve spojitosti s inflací. Za druhé, přidružená PC může získat různé specifikace, které v principu dovolují odhad dobře definovaného konceptu. Za třetí, plně specifikovaná PC dovoluje rozlišení mezi NAIRU a konceptem krátkodobého NAIRU uvnitř toho samého systému. Do této třetí skupiny patří např. Kalmanův filtr, HP multivariátní filtr, Break model a Elmeskova metoda.

4. Střednědobá predikce vývoje NAIRU pro jednotlivé země Visegrádské skupiny

V této části aplikuji vybrané metody na ekonomický výhled mezinárodní organizace OECD, který byl publikován na internetových stránkách 29. listopadu 2008 pro všechny členské státy včetně České republiky, Slovenska, Maďarska a Polska. Data z makroekonomické predikce jsem nejdříve vložila do odladěných modelů pro odhad konstantního NAIRU. Dále potom jsem odhadla dlouhodobé NAIRU, NAIRU v časovém intervalu a nakonec také v čase proměnlivé NAIRU.

4.1. Česká republika

Predikce vývoje konstantního a dlouhodobého NAIRU se pro období od 2008/4 do 2010/4 pohybuje v intervalu od 6,3 % (Grafická metoda) do 9,3 % (Metoda jedné rovnice). Ve srovnání s odhadem pro skutečnost (do 2008/3) to tedy znamená, že modely předpokládají snížení NAIRU o 0,5 p.b. Dlouhodobé NAIRU dle Bargaining modelu se po zadání predikce snížilo ze 7,9 % na 6,8 %.

V další části hledám zlomová období ve vývoji NAIRU a sklonu PC pomocí tří přístupů. Všechny metody odhadly proti období pokrývající skutečnost (do třetího čtvrtletí 2008) další nová období. V případě **Arbitrátní metody** období 2008/4 až 2010/4 bylo rozděleno na další dvě subobdobí. Nejdříve dochází ke snížení hodnoty NAIRU a poté opět návrat k hodnotě mírně převyšující propočet z publikovaných dat. Období od 2008/3 do 2009/1 je charakteristické vysokým záporným sklonem PC, což naznačuje velkou substituovatelnost inflace nezaměstnaností. Poslední období má netypický kladný sklon PC. **Break model** detekoval nový zlomový bod v období 2009/1. V obou nových časových intervalech NAIRU klesá pod hodnotu odvozenou ze skutečnosti. V posledním období se hodnota NAIRU opět zvyšuje, i když v tomto případě pouze nepatrně (+0,1 p.b.). Dále se potvrdil v minulé metodě odvozený silný záporný sklon PC v období 2008/3 - 2009/1 (-6,7). Poslední období je opět charakteristické kladným sklonem PC. Metoda **Nové Keynesiánské PC** odhadla pouze jedno nové období, a to 2008/3-2009/4. I zde bylo potvrzeno snížení hodnoty NAIRU proti odhadu ze skutečnosti (-1,9 p.b.).

Časovou proměnlivost budu zkoumat pomocí dvou filtrů: HP filtr a Kalmanův filtr. HP filtr aplikuji jak na rovnici s dozadu hledícími očekáváním, tak na Novou Keynesianskou PC s hybridním očekáváním. Kalmanův filtr použiji na dozadu hledící očekávání se dvěma hodnotami pro vyhlazení (0,6 a 1,0). Dále aplikuji tento filtr (pouze s vyhlazením 1,0) na Novou Keynesianskou PC.

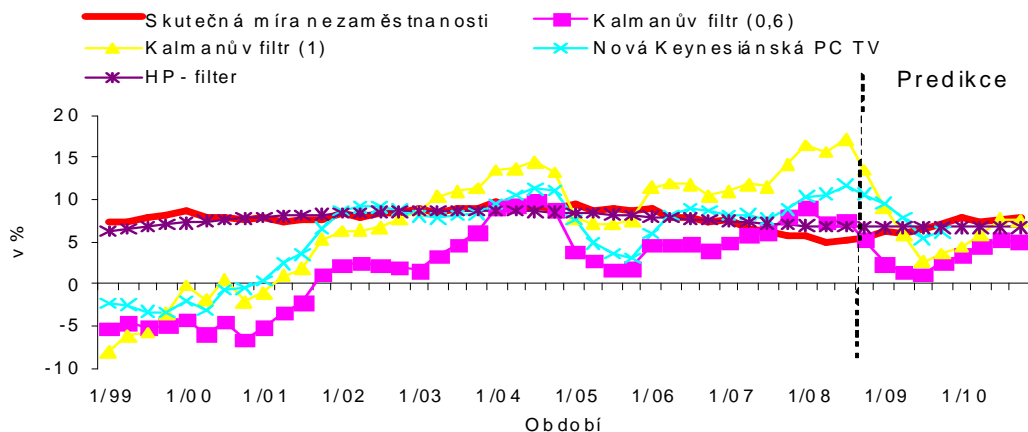
Klasický HP-filtr se po přidání nových pozorování (predikce OECD) pohybuje v mírně užším intervalu (-0,1 p.b.). **HP filtr v Nové Keynesiánské PC** (s hybridním očekáváním) se také prakticky nezměnil. Vyšší záporný sklon PC ukazuje, že mezera nezaměstnanosti více přispívá k vysvětlení inflace. Ze srovnání NAIRU dle klasického HP filtru s predikcí míry nezaměstnanosti vyplývá, že se skutečná míra nezaměstnanosti bude nacházet pod přirozenou mírou až do období 2009/3. V následujícím období se poměr obrátí a vzniklá mezera se bude pohybovat od 0,3 do 1,2 p.b. S tím, že dno recese se vytvoří v období 2010/1. HP filtr dle NKPC naznačuje období recese již o čtvrtletí dříve (2009/3), její síla v závěru roku 2009 je podstatně větší (cca -1,0 vs. -0,3 p.b.).

Klasický Kalmanův filtr ukázal, že hodnota NAIRU odvozená pro období poslední skutečnosti byla maximem (platí to pro obě vyhlazení) a která se bude v následujícím období postupně výrazně snižovat. Nejnížší hodnoty NAIRU vykáže dle této metody v období 2009/3 a potom se postupně bude zvedat nad 5 % (vyhlazení 0,6) resp. nad 7 % (vyhlazení 1,0)

v období 2010/3. Srovnáním NAIRU s predikcí míry nezaměstnanosti OECD období recese je nejdříve naznačeno při vyhlazení 0,6. Dle tohoto vyhlazení se období konjunktury vyčerpalo již ve třetím čtvrtletí 2008. Ve čtvrtém čtvrtletí mezera nezaměstnanosti dosáhla přibližně nulové hodnoty. Pro období 2009/1 až 2010/1 metoda predikuje silnou recesi s vrcholem v období 2009/3 (- 5,4 p.b.). Od období 2010/2 až do konce roku 2010 bude převýšení NAIRU skutečnou mírou nezaměstnanosti již podstatně nižší, ale i přesto mezera bude činit cca 2,7 p.b. Dle vyhlazení 1,0 období recese začne o tři čtvrtletí později, její síla bude podstatně menší (v období vrcholu gap bude činit 3,8 p.b.) a také bude mít kratší trvání (2010/2). V následujícím období metoda naznačuje oscilace okolo nulové hodnoty gapu, a to oběma směry.

I dle **Kalmanova filtru v Nové Keynesianské PC** se NAIRU postupně snižuje z vrcholu 11,7 % v období 2008/3 až na 6,2 % v 2009/4. Stejně tak se chová i propočtená mezera nezaměstnanosti, která dna konjunktury dosáhla v období 2009/2, tj. o jedno čtvrtletí později než odhaduje klasický Kalmanův filtr s vyhlazením 1,0. Tato metoda se shoduje s oběma vyhlazeními klasického Kalmanova filtru a vrchol recese zasadila do období 2009/3 (dle HP-filtru to bylo v období 2010/1). Její dopady tato metoda hodnotí podstatně optimističtěji (-1,1 p.b.) a připojuje se k odhadům metody HP filtru (-1,2 p.b.).

Skutečná míra nezaměstnanosti a v čase proměnlivá přirozená míra nezaměstnanosti dle jednotlivých metod

Zdroj: Vlastní predikce na podkladě Zprávy o inflaci I/2009 České národní banky. Hodnoty z textu jsou shrnuty v následující tabulce.

Metoda odhadu NAIRU dle časové logiky pro Českou republiku

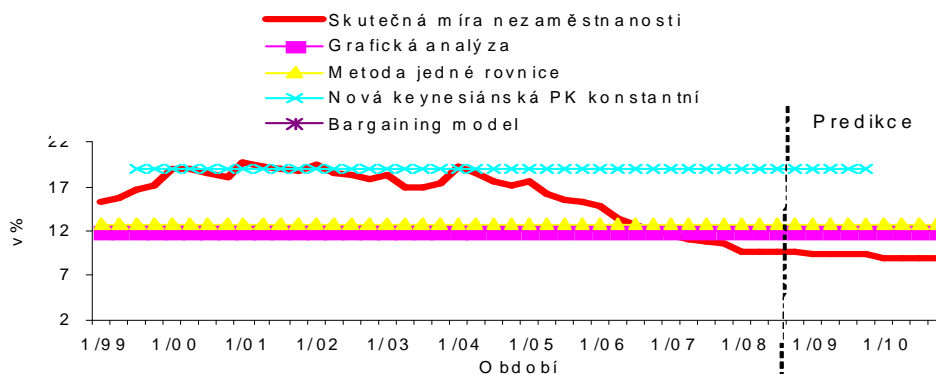
Časový horizont a metody odhadu NAIRU	Období	Hodnota v %	Sklon PC
1. Konstantní NAIRU:			
1.1 Grafická analýza	1997/3-2010/4	6,5	-0,5
1.2 Metoda jedné rovnice	2000/3-2010/4	8,2	-0,3
1.3 Nová Keynesiánská PC	1997/4-2009/4	7,8	-0,3
2. NAIRU v časovém intervalu:			
2.1 Arbitrární metoda:			
1. Období	1997/3-1999/2	5,4	-4,3
2. Období	1999/3-2000/1	8,5	14,2
3. Období	2000/2-2003/1	7,9	-3,8
4. Období	2003/2-2004/4	8,8	4,8
5. Období	2005/1-2008/3	8,2	-1,2
6. Období	2008/4-2009/2	5,4	-7,6
7. Období	2009/3-2010/4	7,5	5,3
2.2 Break model:			
1. Období	1997/3-1999/1	4,6	-3,5
2. Období	1999/2-2000/4	4,6	-1,9
3. Období	2001/1-2002/4	7,1	-2,5
4. Období	2003/1-2004/4	9,0	-4,0
5. Období	2005/1-2008/3	8,6	-2,4
6. Období	2008/4-2010/4	6,3	5,6
2.3 Nová Keynesiánská PC:			
1. Období	1997/3-1999/1	4,6	-2,9
2. Období	1999/2-2000/1	6,4	-7,8
3. Období	2000/2-2003/4	7,9	-1,2
4. Období	2004/1-2005/2	9,2	-4,4
5. Období	2005/3-2008/3	8,3	-2,8
6. Období	2008/4-2009/4	6,1	5,3
3. Časově proměnlivé NAIRU:			
3.1 HP- filtr			
3.1.1 HP- filtr	1994/1-2010/4	od 2,0 do 8,7	-0,6
3.1.2 Nová Keynesiánská PC HP-filtr	1997/4-2009/4	od 5,0 do 8,7	-2,3
3.2 Kalmanův filtr:			
3.2.1 Kalmanův filtr:			
Vyhlazení (0,6)	1998/4-2010/4	od -3,5 do 10,6	-0,2
Vyhlazení (1)	1998/3-2010/4	od -9,4 do 14,5	-0,1
3.2.2 Nová Keynesiánská PC TV:			
Vyhlazení (1)	1999/3-2010/1	od -4,8 do 11,0	-0,2
4. Dlouhodobé NAIRU:			
4.1 Bargaining model	1996/1-2010/4	9,2	-1,0

Vlastní predikce na podkladě Zprávy o inflaci I/2009 České národní banky.

4.2 Slovensko

Predikce vývoje **NAIRU pro celý sledovaný časový úsek** se pro období do 2010/4 pohybuje v intervalu od 11,9 % (Grafická metoda) do 19,0 % (Nová Keynesiánská PC). Ve srovnání s odhadem pro skutečnost (do období 2008/3) dojde ke snížení průměrné hodnoty konstantního NAIRU o 2,0 p.b. Na publikovaných datech zjištěná nereálnost dlouhodobého NAIRU dle Bargaining modelu se po zadání predikce dále umocnila. Byl zaznamenán nárůst jeho hodnoty z 26,4 % na 38,1 %.

Skutečná a přirozená míra nezaměstnanosti konstantní v čase (vč. Bargaining modelu)

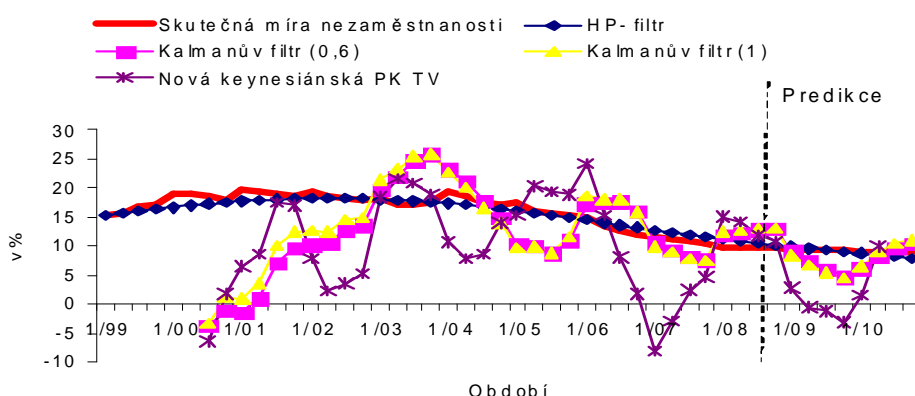
Zdroj: Vlastní propočítání na podkladě údajů OECD.

Dále hledám **zlomová období** ve vývoji NAIRU a sklonu PC. Nová období pro pohyb krátkodobého NAIRU odhadla pouze metoda Nové Keynesiánské PC. Třetí zlomový bod byl odhadnut pro období 2008/3. Hodnoty NAIRU v pátém a v šestém období jsou nižší než v předešlých časových intervalech, což odpovídá odhadům dvou zbývajících metod v této skupině. Sklony PC jsou podstatně vyšší. Arbitrární metoda a Break model po přidání predikce pouze snížily odhady hodnot krátkodobých NAIRU v dříve vymezených intervalech. Posuny směrem k nižším hodnotám zaznamenaly také jejich sklony.

Hodnoty NAIRU **pomocí klasického HP-filtru a HP filtru v Nové Keynesiánské PC** po přidání nových pozorování (predikce OECD) jsou v širším intervalu, s tím, že se podstatně snížila dolní mez pro jejich pohyb. Ukázalo se, že období 2008/1 bylo vrcholem poslední fáze konjunktury. Do fáze recese ekonomika dle předpokladů přejde v období 2009/3. Vrchol recese je odhadován na poslední čtvrtletí 2010 (1,1 p.b.). Sklony PC dle obou HP filtrů se snížily stejně jako v případě Arbitrární metody a Break modelu.

Kalmanův filtr klasický i v Nové Keynesiánské PC se shodně budou po přidání predikce pohybovat v širším intervalu (vliv nižší dolní meze). Fáze recese dle obou filtrů nastane v prvním čtvrtletí 2009, tj. o půl roku dříve než v případě HP filtrů. Dno recese bude zaznamenáno v období 2009/4. Nejhlubší propad odhaduje Kalmanův filtr v Nové Keynesiánské PC (12,6 p.b.). Na rozdíl od HP filtrů tato metoda pro období od 2010/2 (kromě vyhlazení 0,6) předpokládá opět fázi konjunktury.

Skutečná a přirozená míra nezaměstnanosti podle HP a Kalmanových filtrů

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě údajů OECD. Hodnoty z textu jsou shrnuty v následující tabulce.

Metoda odhadu NAIRU dle časové logiky pro Slovensko

Časový horizont a metody odhadu NAIRU	Období	Hodnota v %	Sklon PC
1. Konstantní NAIRU:			
1.1 Grafická analýza	1997/1-2010/4	11,9	-0,1
1.2 Metoda jedné rovnice	1998/3-2010/4	12,8	-0,1
1.3 Nová Keynesiánská PC	1999/3-2009/4	19,0	-0,2
2. NAIRU v časovém intervalu:			
2.1 Arbitrární metoda:			
1. Období	1997/1-2000/2	11,6	0,8
2. Období	2000/3-2001/1	9,5	-0,8
3. Období	2001/2-2003/4	18,2	-2,7
4. Období	2004/1-2005/4	18,2	1,8
5. Období	2006/1-2006/4	6,0	0,3
6. Období	2007/1-2010/4	9,3	-1,1
2.2 Break model:			
1. Období	1998/3-2000/2	12,6	-1,0
2. Období	2000/3-2001/3	14,1	-1,2
3. Období	2001/4-2003/4	18,4	-1,9
4. Období	2004/1-2005/4	16,6	-1,2
5. Období	2006/1-2006/4	11,0	0,6
6. Období	2007/1-2010/4	9,0	-0,9
2.3 Nová Keynesiánská PC:			
1. Období	1998/3-2000/4	20,9	0,7
2. Období	2001/1-2004/2	18,8	-1,7
3. Období	2004/3-2005/3	15,8	2,7
4. Období	2005/4-2007/3	17,1	2,3
5. Období	2007/4-2008/3	10,1	-5,4
6. Období	2008/4-2009/4	10,4	3,9
3. Časově proměnlivé NAIRU:			
3.1 HP- filtr			
3.1.1 HP- filtr	1994/1-2010/4	od 7,9 do 18,2	-0,6
3.1.2 Nová Keynesiánská HP-filtr	2000/1-2009/4	od 9,0 do 18,2	-0,6
3.2 Kalmanův filtr:			
3.2.1 Kalmanův filtr:			
Vyhazení (0,6)	2000/3-2010/4	od -3,8 do 25,8	-0,3
Vyhazení (1)	2000/3-2010/4	od -3,4 do 25,9	-0,4
3.2.2 Nová Keynesiánská PC TV :			
Vyhazení (1)	2000/3-2010/2	od -6,4 do 24,2	-0,2
4. Dlouhodobé NAIRU:			
4.1 Bargaining model	1997/2-2010/4	38,1	-0,2

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě údajů OECD.

4.3 Maďarsko

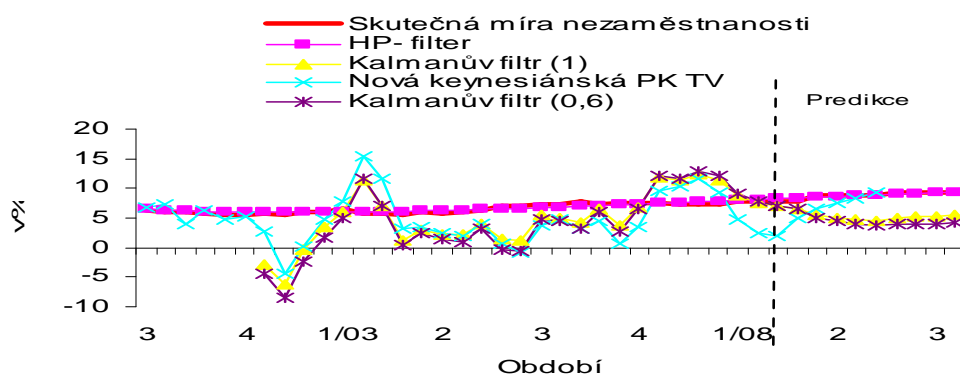
Predikce vývoje NAIRU pro celý sledovaný časový úsek se pro období do 2010/4 pohybuje v intervalu od 4,2 % (Grafická metoda) do 6,4 % (Nová Keynesiánská PC). Ve srovnání s odhadem pro skutečnost (do 2008/3) dojde ke zvýšení průměrné hodnoty konstantního NAIRU pouze nepatrně (+0,1 p.b.). Dlouhodobé NAIRU se dle Bargaining modelu po zadání predikce sníží o 1,1 p.b. na 10,7 %.

Z metod pro odhad NAIRU v časovém intervalu nový posun krátkodobé PC předpokládá pouze Arbitrární metoda. Počátek desátého časového období je ve druhém čtvrtletí 2008 a konec ve čtvrtém čtvrtletí 2010. Hodnota NAIRU bude 6,8 % a její sklon bude záporný (-0,4). Ostatní dvě metody po přidání predikce mírně korigovaly hodnoty NAIRU. O zásadní změny se jednalo v případě záporných sklonů PC, které se snížily v průměru o 4 p.b.

Hodnoty NAIRU pomocí klasického HP-filtru a HP filtru v Nové Keynesiánské PC se po přidání nových pozorování (predikce OECD) budou pohybovat v prakticky stejném intervalu jako tomu bylo při odhadu na publikovaných datech. Beze změny zůstanou i sklony odhadnutých PC. Po zadání predikce se ukázalo, že období 2008/3 nebylo vrcholem poslední fáze konjunktury. Největší převis NAIRU nad skutečnou mírou nezaměstnanosti byl totiž dosažen dle propočtů až v následujícím čtvrtletí (0,4 p.b.). Od počátku roku 2009 ekonomika spadne do fáze recese, která bude trvat až do poloviny roku 2010. Recese dle této metody bude pouze mělká (v nejnižším bodu bude čin 0,5 p.b.).

Kalmanův filtr klasický s oběma vyhlazeními předpokládá období recese dokonce až v roce 2010. Tato fáze zasáhne ekonomiku také mnohem razantněji než odhadují HP filtry. Dno této recese bude dosaženo ve čtvrtém čtvrtletí 2009 (5,3 p.b. pro vyhlazení 0,6 a 4,4 p.b. pro vyhlazení 1,0) a v dalším období se sníží pouze minimálně. **Metoda s dopředu hledícím očekáváním, tj. Nová Keynesiánská PC** budoucí vývoj ekonomiky vidí naopak optimističtěji než HP filtry a na konec roku 2009 odhaduje již fázi mělké konjunktury (HP filtr ji předpokládá až s půl ročním zpožděním).

Skutečná a přirozená míra nezaměstnanosti podle HP a Kalmanových filtrů

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě údajů OECD.

4.4 Polsko

Odvozené metody a modely pro odhad NAIURU jsem nakonec aplikovala také na data z makroekonomické predikce OECD pro Polsko.

Predikce vývoje **NAIRU pro celý sledovaný časový úsek** se pro období do 2010/4 pohybuje ve velice širokém intervalu od 8,0 % (Metoda jedné rovnice) do 17,7 % (Nová Keynesiánská PC). Ve srovnání s odhadem pro skutečnost (do 2008/3) dojde ke snížení průměrné hodnoty konstantního NAIURU o 0,3 p.b. Dlouhodobé NAIURU se dle Bargaining modelu po zadání predikce sníží o 1,1 p.b. na 15,9 %.

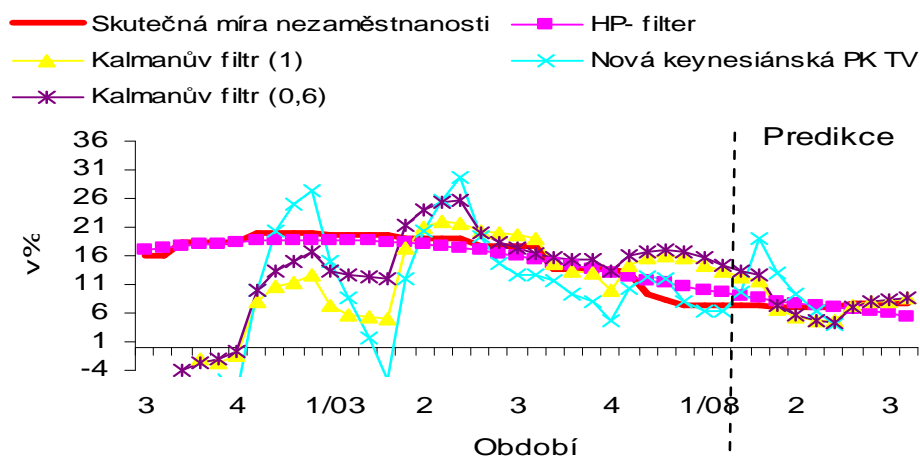
Z metod pro odhad **NAIRU v intervalu** nový posun krátkodobé PC předpokládá pouze Arbitrární metoda. Počátek pátého časového období je ve čtvrtém čtvrtletí 2008 a konec ve čtvrtém čtvrtletí 2010. Hodnota NAIURU bude 12,1 % a její sklon bude záporný (-0,3). Ostatní dvě metody po přidání predikce snížily pouze hodnoty NAIURU. Klasické záporné a malé sklony PC se uchovaly i nadále.

Hodnoty **NAIRU pomocí klasického HP-filtru a HP filtru v Nové Keynesiánské PC** se po přidání nových pozorování (predikce OECD) budou pohybovat v podstatně širším intervalu než tomu bylo při odhadu na publikovaných datech. Dále se sníží sklony odhadovaných PC (-0,3 p.b.). Po zadání predikce je zřejmé, že období 2007/4 bylo vrcholem poslední fáze konjunktury, která bude trvat do 4. čtvrtletí 2009. Recese se bude postupně prohlubovat až do konce roku 2010, kdy gap bude činit 2,1 p.b.

Kalmanův filtr klasický s oběma vyhlazeními předpokládá období recese podstatně dříve než HP filtry. Při vyhlazení 0,6 to bude v období 2009/2 a při vyhlazení 1,0 ještě o čtvrtletí dříve. Nejhlubší fáze recese bude následovat ve čtvrtém čtvrtletí 2009 a od druhého čtvrtletí 2010 se bude ekonomika nacházet již ve fázi konjunktury. **Metoda s dopředu hledícím očekáváním (Nová Keynesiánská PC)** nástup recese předpokládá až od období 2009/3. Díky

tvorbě inflačních očekávání tato metoda poskytuje kratší výhled a dno recese prozatím připisuje konci roku 2009.

Skutečná a přirozená míra nezaměstnanosti podle HP a Kalmanových filtrů

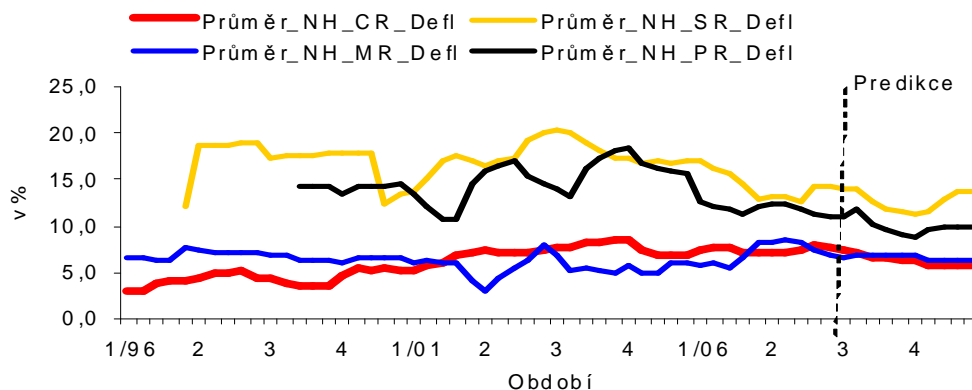

Zdroj: Vlastní propoččet na podkladě údajů OECD.

5. Střednědobá predikce vývoje hospodářského cyklu pro země Visegrádské skupiny

V této části nejdříve zmapuji vývoj průměrných hodnot NAIRU, které jsem získala aplikací všech dvanácti metod a modelů na data jednotlivých zemí Visegrádské skupiny.

Průměrné hodnoty NAIRU pro země Visegrádské skupiny

Zdroj: Vlastní propoččet na podkladě údajů OECD.

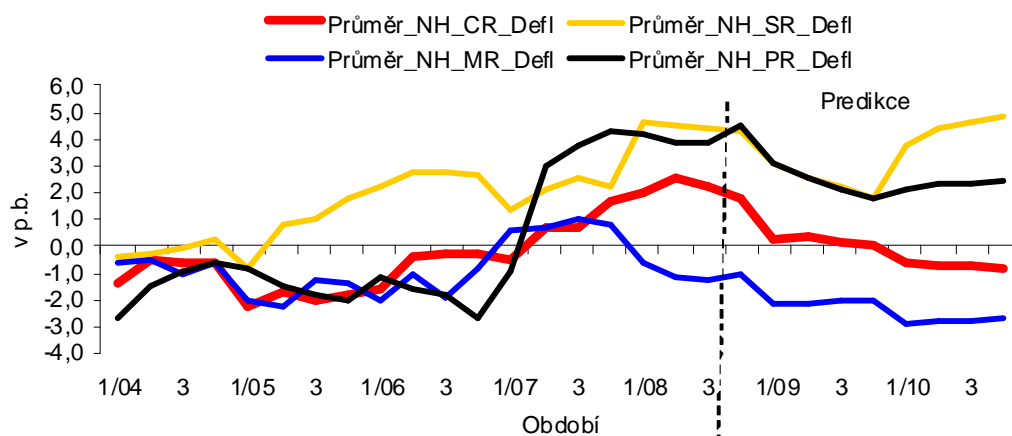
Ve výše uvedeném grafu se, stejně jako na datech pro skutečnost (do období 2008/3), vydělují dvě skupiny zemí lišící se velikostí odhadnutého NAIRU. Dle predikce dojde od počátku roku 2010 k opětovnému rozvolňování vývoje hodnot NAIRU patrného v posledních třech letech. V souladu s vývojem skutečné míry nezaměstnanosti nejvyšší hodnota NAIRU bude i nadále dosahována na Slovensku. Nezmění se také postavení druhého nejvyššího NAIRU v zemích Visegrádské skupiny, tj. polského. Jedinou změnou tedy bude pozvolný pokles hodnoty NAIRU v České republice pod hodnotu v Maďarsku.

V České republice bude po tříletém období růstu hodnoty NAIRU následovat jeho snižování na hodnotu 5,7 % ve čtvrtém kvartále roku 2010. V Maďarsku, Polsku a na Slovensku přejde

mírně klesající trend z minulého období v pozvolný nárůst v posledním období roku 2010 až na hodnoty 6,5 %, 10,0 % a 13,8 %.

Mezery nezaměstnanosti implikované průměrem metod pro země Visegrádské skupiny

Zdroj: Vlastní propočty na základě údajů OECD.

Od výše zmapovaných průměrných hodnot NAIRU pro jednotlivé země Visegrádské skupiny jsem odečetla příslušnou skutečnou míru nezaměstnanosti a propočítala mezery nezaměstnanosti. Z predikce je zřejmé, že mělká recese v Maďarsku z konce roku 2008 se bude prohlubovat až na 2,7 p.b. v období 2010/4. Dále je pravděpodobné, že v České republice se posledně publikované období (2008/3) stalo vrcholem fáze konjunktury, která po postupném vyčerpání přejde v mělkou recesi (0,8 p.b.). V případě Slovenska a Polska k dříve zmíněnému úplnému splasknutí gapu nedojde a v období 2009/4 se pouze vytvoří další lokální dno fáze konjunktury. Od prvního čtvrtletí 2010 se v obou případech bude převis NAIRU nad skutečnou mírou nezaměstnanosti opět zvyšovat.

Používá literatura:

1. George A. Akerlof, William T. Dickens a George L. Perry. 1996. *The Macroeconomics of Low Inflation. Brookings Papers on Economic Activity*, Brookings Institution. Washington, D.C.
2. Laurence Ball a Robert Moffitt. August 2001. *Productivity growth and the Phillips curve. NBER working paper series*, National Bureau of Economic Research. Cambridge.
3. Milton Friedman. March 1968. The Role of Monetary policy. *The American Economic Review*.
4. E. S. Phelps. August 1967. Phillips Curves, *Expectations of Inflation and Optimal Unemployment Over Time. Economica*.
5. W. Phillips. 1958. *The relationship between unemployment and the rate of change of money wages in the United Kingdom 1861-1957. Economica*.
6. J. Tobin. 1980. *Stabilization Policy Ten Years after*, Brookings Papers on Economic Activity, No. 1, 19-71.

Kontakt

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
Na Poříčním právu 1/376
128 01 Praha 2

**prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.,
PhDr. Milan Labuzík, CSc.,
Ing. Miroslav Pazdziurko¹**

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNICA,
LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ

ANALÝZA VÝVOJA BEZPEČNOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE OD ROKU 2004

vojtech.jurcak@aos.sk
milan.labuzik@aos.sk

Abstrakt

V článku je analyzovaný vývoj bezpečnosti v Slovenskej republike (ďalej len „SR“) po roku 2004. V úvode je charakterizovaná bezpečnostná politika SR do roku 2004. Z pohľadu vývoja bezpečnosti Slovenskej republiky je rok 2004 prelomový. Vstupom SR do euroatlantických a európskych štruktúr sa zmenilo bezpečnostné prostredie a s tým súvisiace bezpečnostné hrozby a bezpečnostné riziká. Analýza bezpečnosti SR je v článku vykonaná v súvislosti s bezpečnostnými hrozbami a ich vývojom v priebehu rokov 2004-2008.

Kľúčové slova: bezpečnosť, bezpečnostná politika, bezpečnostné prostredie, bezpečnostný systém, bezpečnostné hrozby a riziká.

Abstract

In this article the development of the security in the Slovak Republic (SR) is analysed. In the introduction the basic principles of the SR security policy are characterized. From the point of view of the Slovak Republic's security development, the year 2004, is significant. The accession of the Slovak Republic to the Euroatlantic and European structures has changed the security environment and security threats and risks. The analysis of the SR's security in this article is related to the security threats and their development over the course of the years 2004-2008.

Key Words: Security, security policy, security environment, security system, security threats and risks.

---

¹ **prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.** vedúci skupiny národnej a medzinárodnej bezpečnosti Katedry bezpečnosti a obrany Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

PhDr. Milan Labuzík, CSc. odborný asistent skupiny národnej a medzinárodnej bezpečnosti Katedry bezpečnosti a obrany Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

Ing. Miroslav Pazdziurko asistent skupiny národnej a medzinárodnej bezpečnosti Katedry bezpečnosti a obrany Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

ÚVOD

Po spoločenských zmenách v roku 1989 a po následnom rozpade vojenského zoskupenia socialistických štátov, tzv. Varšavskej zmluvy, zaisťovala Slovenská republika svoju bezpečnosť v rámci bezpečnostnej a obrannej politiky Česko-slovenskej federatívnej republiky, ktorá mala ambíciu integrovať sa do medzinárodných organizácií kolektívnej obrany, predovšetkým do NATO. Po rozdelení tohto štátneho útvaru sa slovenská bezpečnostná politika naďalej orientovala na dosiahnutie bezpečnostných záruk vyplývajúcich z členstva v NATO a v EÚ.

V období pred získaním právoplatného členstva v NATO sa však SR musela pri zaisťovaní svojej bezpečnosti spoľahnúť na vlastné sily a na všetky potrebné prostriedky, ktoré bola odhodlaná použiť v prípade nevyhnutnosti v súlade s medzinárodným právom a svojimi záväzkami. Základným cieľom bezpečnostnej politiky SR pred rokom 2004, ako to vyplýva z Bezpečnostnej stratégie Slovenskej republiky z roku 2001, bolo udržať stav bezpečnosti, ktorý bude umožňovať realizáciu jej životných a dôležitých záujmov a k tomu formovať a ovplyvňovať bezpečnostné prostredie.

Bezpečnostná politika SR pred rokom 2004 vytvárala podmienky k príprave SR na vstup do NATO a EÚ v rámci projektov, ktoré tieto organizácie ponúkali kandidátskym krajinám. V rámci NATO išlo najmä o program PfP – Partnerstva za mier, v rámci ktorého mali ozbrojené sily Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“) realizovať ciele interoperability a kompatibility za súčasného prispôsobovania sa štandardom NATO.

V danom období sa SR aktívne zapájala aj do procesu vytvárania novo formovanej európskej bezpečnostnej a obrannej politiky (ďalej len „EBOP“) EÚ, ktorú ponímala ako komplementárny proces k systému kolektívnej obrany NATO.

Súčasne s týmito procesmi sa zvyšovala akcieschopnosť OBSE, v rámci ktorej sa SR zúčastňovala na terénnych operáciách na Balkáne a na Kaukaze.

V marci 1999 sa bezprostrední susedia SR, Česko, Maďarsko a Poľsko, stali členmi NATO, čo kvalitatívne ovplyvnilo bezpečnostné prostredie SR a SR využívala na upevňovanie svojej medzinárodnej pozície a bezpečnostných ambícií aj činnosť uvedených štátov v rámci Vyšehradskej štvorky.

Počas prístupového procesu sa SR a jej OS komplexne pripravovali na vstup do politických a vojenských štruktúr NATO. Svoj národný program prípravy na vstup do NATO SR realizovalo v súlade s Akčným plánom členstva, ktorý bol schválený na Washingtonskom samite NATO v apríli 1999.

1. ZMENA BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA SR PO ROKU 2004

Rok 2004 je z hľadiska vnímania a vývoja bezpečnostnej situácie pre SR významným historickým míľnikom.

Dňa 29. marca 2004 bol odovzdaný inštrument prístupu k Severoatlantickej zmluve jej deponitárovi, vláde USA a 1. mája 2004 bola v Bruseli podpísaná a ratifikovaná Prístupová zmluva SR do EÚ. Vstup do oboch medzinárodných spoločenstiev poskytol SR nový bezpečnostný priestor, ktorý jej dovoľoval prehodnotiť svoju bezpečnostnú a obrannú politiku na princípoch kolektívnej bezpečnosti.

Základným cieľom bezpečnostnej politiky SR po roku 2004 je zaručenie bezpečnosti občana a štátu v stabilnom a predvídateľnom bezpečnostnom prostredí a aktívne pôsobenie na bezpečnostné prostredie tak, aby sa preventívne zamedzilo a obchádzalo rizikám a ohrozeniam bezpečnostných záujmov SR. Zmenou bezpečnostného prostredia sa zmenili bezpečnostné hrozby a výzvy, na ktoré musí SR reagovať. Bezpečnosť SR sa vstupom do NATO a EÚ neoddeliteľne spojila s bezpečnosťou jej spojencov a je vystavená obdobným hrozbám a výzvam, akým čelia ostatné členské štáty.

2. ANALÝZA VÝVOJA BEZPEČNOSTI SR PO ROKU 2004

2.1 Analýza vývoja bezpečnostnej politiky SR po roku 2004

Z porovnania bezpečnostných záujmov SR definovaných pred a po vstupe SR do NATO a EÚ vyplýva, že bezpečnostné záujmy sa rozvinuli:

- od zaručenia bezpečnosti a identity SR smerom k bezpečnosti občanov a k ochrane ľudských práv a slobôd,
- od zachovania a rozvoja demokratických základov štátu k rozvoju demokratického štátneho zriadenia a právneho štátu,
- od individuálnej ochrany a obrany ku kolektívnej obrane, prechod od modelu samostatnej obrany SR založenej na obrane teritória proti ozbrojenej agresii k obrane záujmov SR, k posilňovaniu transatlantického partnerstva a k spolugarantovaniu bezpečnosti spojencov,
- od zachovania mieru a stability v strednej Európe k posilňovaniu a šíreniu slobody, ľudských práv, demokracie, medzinárodného práva, mieru a stability vo svete.

Pri porovnaní bezpečnostných hrozieb a rizík definovaných pred a po vstupe SR do NATO a EÚ vyplýva, že sa znížilo riziko ohrozenia SR pred rozsiahlym ozbrojeným konfliktom, či bezprostrednej vojenskej hrozby a stabilizovalo sa bezpečnostné prostredie. Na strane druhej je však SR, ako člen NATO a EÚ, vystavená bezpečnostným hrozbám a rizikám rovnako, ako ostatné členské krajiny v euroatlantickom priestore. SR sa tiež vyššou mierou podieľa na riešení krízových situácií vo svete.

Vstupom do NATO a EÚ získala SR silné bezpečnostné garancie v systéme kolektívnej obrany NATO a v rámci EBOP EÚ. Toto prinieslo aj zodpovednosť SR za vývoj bezpečnostnej situácie a aktívnu účasť na zaistení bezpečnosti ostatných členských krajín NATO a EÚ. SR prevzala spoluúčasť na boji proti globálnym hrozbám terorizmu, šíreniu ZHN, organizovanému zločinu, bezpečnosti informačných technológií, ochrane utajovaných informácií, nelegálnej migrácii a pod.. Ambíciou SR sa stalo budovanie spôsobilostí OS SR založené na komplementárnom princípe vzájomného dopĺňovania bezpečnostných štruktúr a síl EÚ a NATO a na podpore ich koordinovaného nasadzovania v súlade so Strategickou koncepciou NATO a Európskou bezpečnostnou stratégiou. V medzinárodnom krízovom manažmente (ďalej len „MKM“) presadzovala SR potrebu vzájomného politického dialógu s dôrazom na civilno vojenskú spoluprácu, postkonfliktnú rekonštrukciu a obnovu, spoločné plánovanie a komplementaritu. V rámci EÚ sa SR intenzívne podieľala na formovaní EBOP a v rámci NATO na procese transformácie obranných a plánovacích štruktúr, mechanizmov a vojenských spôsobilostí.

Rok 2006 bol pre SR prvým rokom pôsobenia na pozícii nestáleho člena BR OSN. SR sa podieľala na riešení najnaliehavejších problémov vo svete a podporovala program reformy

bezpečnostného sektora OSN, s participáciou a užším prepojením s NATO a EÚ. V priebehu roku 2007 predsedala SR výboru BR OSN pre nešírenie ZHN, čím získala medzinárodné uznanie a zvýšila svoj vplyv na riešenie bezpečnostných otázok globálneho významu. V rámci zahraničnopolitickej spolupráce SR zriadila v januári 2007 Slovenskú agentúru pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu a prijala zákon o Oficiálnej rozvojovej pomoci, čím zavŕšila inštitucionalizáciu programu Slovak Aid. Od júla 2007 SR vykonávala pozíciu osobitného predstaviteľa EÚ pre Bosnu a Hercegovinu. V máji 2008 bola SR zvolená do Rady OSN pre ľudské práva a do pozície Osobitného predstaviteľa generálneho tajomníka OSN pre strednú Áziu. Bezpečnostná politika SR sa v roku 2008 posunula v oblasti medzinárodných vzťahov ku globálnemu multilateralizmu.

V roku 2007 bezpečnostné prostredie negatívne ovplyvňovalo zhoršenie vzťahov medzi NATO a Ruskou federáciou (ďalej len "RF") v dôsledku záujmu NATO vybudovať základne globálneho systému strategickej protiraketovej obrany v Česku a Poľsku. Sériu stretnutí najvyšších predstaviteľov RF a USA nakoniec viedla v septembri 2009 k odstúpeniu USA od tohto zámeru. Vzájomné vzťahy s RF však ostali naďalej napäté v dôsledku rusko - gruzínskeho vojnového konfliktu z augusta 2009.

V priebehu rokov 2006 a 2007 SR plnila opatrenia a podmienky pre vstup SR do Schengenskej zóny. Súčasťou Schengenského priestoru sa SR stala 20. decembra 2007. Systém ochrany hranice SR s Ukrajinou patrí k najmodernejším v rámci schengenu. V roku 2008 bol daný do prevádzky Riešny informačný systém, ktorý vytvára priestor pre širšie monitorovanie plavidiel v rámci ochrany Schengenského priestoru.

V oblasti vnútornej bezpečnosti vláda SR v roku 2004 pristúpila k budovaniu bezpečnostného systému rozpracovaním Konceptie bezpečnostného systému SR a k príprave Situačného centra pre monitorovanie bezpečnostného prostredia v SR a v zahraničí. Do popredia tiež vystúpila nutnosť precíznejšej transformácie systému obrany SR do koncepcie bezpečnostného systému v rámci reakcie a riešenia nevojenských hrozieb ozbrojenými silami SR. V priebehu roku 2007 pokračovala implementácia Systému reakcie NATO na krízy v podmienkach SR, v rámci čoho vláda SR schválila Zoznam opatrení národného systému reakcie na krízové situácie.

V rámci ochrany kritickej infraštruktúry bol začatý proces budovania európskej varovnej a informačnej siete ochrany kritickej infraštruktúry. Vo februári 2008 bol prijatý Národný program pre ochranu a obranu kritickej infraštruktúry v SR a aktualizovaný dokument Zaradenie stavieb a budov do kategórie ďalších dôležitých objektov pre obranu štátu, spôsob ich ochrany a obrany.

2.2 Analýza rozvoja OS SR po roku 2004

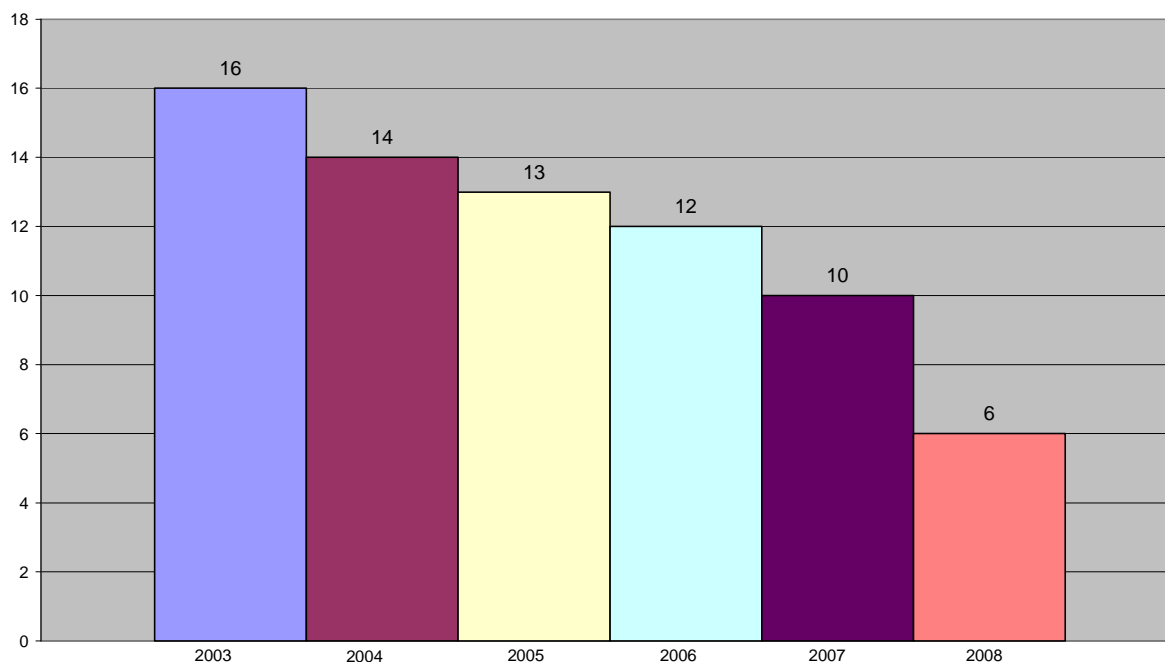
V priebehu roku 2004 bol spracovaný návrh Dlhodobého plánu rozvoja rezortu ministerstva obrany s výhľadom do roku 2015, ktorý riešil výstavbu OS SR v rozsahu prijatých Cieľov síl 2004 a je v súlade so závermi Istanbulskeho summitu NATO. Smernica pre obrannú politiku MO SR vypracovaná v roku 2006 uvádza, že politicko-vojenskou ambíciou SR v období od začiatku roka 2008 do konca roka 2013 bude pripravenosť OS SR na zabezpečenie obranyschopnosti SR s využitím výhod kolektívnej obrany NATO, plnenie asistenčných úloh na podporu orgánov verejnej správy, budovanie spôsobilostí v súlade so schválenými Cieľmi síl NATO a Hlavnými cieľmi EÚ a účasť na operáciách medzinárodného krízového manažmentu prednostne na základe mandátu BR OSN. V období od začiatku roka 2008 do konca roka 2013 budú OS SR pripravené pôsobiť minimálne v dvoch súbežných operáciách medzinárodného krízového manažmentu a prispievať do rotačných cyklov

pohotovosti síl rýchlej reakcie NATO (NATO Response Force – NRF) a EÚ (EU Battle Groups – BG) najlepšie pripravenými organickými jednotkami síl vysokej pripravenosti v rozsahu práporu s prvkami podpory a bojového zabezpečenia (CS a CSS). Ozbrojené sily SR budú pripravené podieľať sa na operáciách síl rýchlej reakcie bez územného obmedzenia, na operáciách MKM vysokej intenzity v dosahu do 5 000 km od Bruselu, na operáciách MKM nízkej intenzity v dosahu do 15 000 km od Bruselu. Prioritné sú operácie pod vedením NATO a EÚ, sekundárne sú operácie na podporu mieru vedené niektorou z medzinárodných organizácií. Účasť v operáciách medzinárodného krízového manažmentu a rozvoj Ozbrojených síl SR budú smerovať k splneniu záväzku 40 % nasaditeľných a 8 % nasadených a udržateľných pozemných síl. Vývoj zapojenia SR do plnenia operácií MKM v rokoch 2003 až 2008 je uvedený v grafe 1. Novoprijatou legislatívou sa rozšírilo použitie OS SR v národnom prostredí pri plnení asistenčných úloh pre PZ SR, záchranné zbory, orgány štátnej správy a pre samosprávy v oblasti krízového manažmentu.

V prvom polroku 2007 OS SR splnili úlohu pohotovosti síl v rámci NRF a zintenzívnila sa i príprava príspevkov SR do bojových skupín EÚ spolu s ČR v 2. polroku 2009 a s Poľskom, Nemeckom, Litvou a Lotyšskom v 1. polroku 2010.

V priebehu roku 2007 vláda SR prehodnotila pôsobenie OS SR v misiách MKM a zredukovala ich počet v súlade s politickým cieľom pôsobiť prioritne v dvoch až troch mierových operáciách predovšetkým na Balkáne, v Afganistane a na Cypre. Výsledkom novej stratégie bol odsun príslušníkov OS SR z Iraku a z Golanských výšin. K 31.10.2009 pôsobilo v operáciách MKM 608 príslušníkov OS SR v operáciách pod vedením NATO: v Afganistane 231 príslušníkov (ISAF) a v Kosove 140 príslušníkov (KFOR); pod vedením EÚ: v Bosne a Hercegovine 39 príslušníkov (ALTHEA) a pod vedením OSN: na Cypre 196 príslušníkov (UNFICYP), Sýrii a Izraeli 2 príslušníci (UNTSO).

Graf 1 Počet operácií MKM v rokoch 2003-2008, v ktorých plnia úlohy príslušníci OS SR.

Vlastné spracovanie z údajov v ročenkách Ministerstva obrany SR v rokoch 2003-2008.

2.3 Analýza vývoja bezpečnostných hrozieb a rizík po roku 2004

Nekontrolovateľné šírenie a zneužitie ZHN

Aktuálnosť a riziko ohrozenia SR, jeho spojencov, ale i iných štátov vo svete zo strany nekontrolovateľného šírenia a zneužitia zbraní hromadného ničenia (ďalej len „ZHN“) je vysoké a neustále narastá. Potvrdzuje to vývoj globálneho bezpečnostného prostredia najmä v súvislosti s nekontrolovateľným jadrovým programom Iránu a Severnej Kórei, ale i bezpečnostná situácia v Pakistane, kde je ešte stále vysoké riziko, že sa teroristická organizácia Al Kaida, alebo fundamentalistické hnutie Taliban dostanú k jadrovým zbraňam, ktorými pakistanské ozbrojené sily disponujú.

V oblasti boja proti šíreniu a zneužitiu ZHN sa SR zapájala a zapája do všetkých medzinárodných aktivít, ktoré uplatňujú aktívnu kontrolu šírenia ZHN a ich nosičov. SR má ambíciu prijímať opatrenia na posilnenie ochrany svojich občanov a územia SR pred prípadným zneužitím ZHN a zapojiť sa do systémov protiraketovej obrany.

Regionálne konflikty

I keď sa SR nachádza v relatívne politicky, ekonomicky a vojensky stabilnom bezpečnostnom prostredí, jej bezpečnosť ovplyvňujú pretrvávajúce hrozby a riziká spôsobené krízami a konfliktami, vznikajúcimi vo vzdialenejších regiónoch južného Kaukazu a Blízkeho a Stredného Východu. V rámci Európy pretrvávajú bezpečnostné riziká na západnom Balkáne, ktoré vzrástli začiatkom roku 2008 v súvislosti s februárovým vyhlásením nezávislosti Kosova. Výrazným prejavom nedoriešenej stabilizácie tohto regiónu je aj fakt, že v rámci členských štátov EÚ nebol tento akt jednotne prijatý. Zahraničnými prioritami bezpečnostnej politiky SR zameranej na stabilizáciu a prevenciu voči regionálnym konfliktom boli a aj naďalej sú krajiny západného Balkánu.

Stabilizácia a prevencia pred týmito hrozbami a rizikami si vyžadovali a vyžadujú úzku medzinárodnú spoluprácu, ktorá sa realizuje v rámci medzinárodného krízového manažmentu.

Nelegálna a nekontrolovateľná migrácia

V priebehu roku 2004 SR zaviedla na slovensko-ukrajinskej hranici prísnejšie opatrenia čo viedlo k očakávanému poklesu prípadov nelegálneho prekročenia štátnej hranice SR. Už v roku 2005 bolo zaznamenané zníženie počtu prípadov nelegálneho prekročenia hranice o 38% oproti roku 2004. Tento pokles pokračoval aj v priebehu ďalších rokov. Pozitívne tento trend ovplyvnili i opatrenia na slovensko-ukrajinskej hranici, realizované v priebehu roku 2007 v rámci prípravy vstupu SR do schengenskej zóny, do ktorej SR vstúpila pred Vianocami 2007.

Nelegálne prekračovanie hraníc bolo a i v súčasnosti je, až na malé výnimky individuálneho prekročenia, organizované prevádzачskými skupinami, ktoré sú vo svojom protizákonnom konaní vysoko profesionálne. Z pohľadu migrantov bola SR len tranzitnou krajinou, avšak v poslednej dobe sa SR, vzhľadom na svoje členstvo v EÚ stáva čoraz častejšie aj krajinou cieľovou. Najviac migrantov prichádza na územie SR z Indie, Číny, Pakistanu a Moldavska.

Môžeme konštatovať, že migračný tlak na hranicu SR sa neustále znižuje a že stupeň ohrozenia bezpečnosti SR zo strany nelegálnej, nekontrolovateľnej migrácie je podmienený najmä politickou stabilitou regiónov, z ktorých migranti na územie SR prichádzajú.

Organizovaný zločin

Organizovaný zločin sa na území SR okrem tradičných protizákonných konaní zameriava aj na páchanie hospodárskej trestnej činnosti, čo mu mnohokrát umožňuje nedokonalá legislatíva a korupčné správanie zodpovedných úradníkov.

Subjekty organizovaného zločinu zameriavali svoje protizákonné aktivity do priemyslu, energetiky a dopravy formou získavania produktov a nehnuteľností v rámci zmanipulovaných konkurzov. Zakladali obchodné a finančné spoločnosti s cieľom legalizovať nelegálne zisky. Pokračovalo organizované páchanie trestnej činnosti v oblasti daňových podvodov. Objavili sa nové formy organizovanej trestnej činnosti v oblasti elektronického bankovníctva a čerpania prostriedkov z účelových fondov EÚ. V podsvetí vrcholili konflikty medzi súperiacimi skupinami, s cieľom ovládnuť územie a aktivity konkurencie. Boli zaznamenané snahy prepojiť sa na rusko-ukrajinské zločinecké subjekty a aj na nadnárodné zločinecké organizácie.

Vývoj kriminality v SR má od roku 2004 klesajúcu tendenciu. Evidované trestné činy spáchané na území SR sú uvedené v tabuľke 1.

Je potrebné zdôrazniť, že informácie týkajúce sa indexu celkovej kriminality (počet trestných činov na 100 000 obyvateľov) a jej vývoj patria medzi dôležité indikátory stavu spoločenskej situácie a od roku 2004 má klesajúcu tendenciu. Je pravdou, že ani jedna spoločnosť nie je zbavená trestnej činnosti, preto hlavným cieľom „trestnej politiky“ nemôže byť len eliminácia trestnej činnosti, ale skôr jej udržanie v čo najnižších hraniciach. Jej najväčší nárast bol zaznamenaný v roku 1993 - 146 125 trestných činov, čo je oproti roku 1989 nárast o viac než 100 000 trestných činov. Všetky tradičné formy kriminality, ako napríklad majetková, hospodárska, mravnostná a násilná, postupne nadobudli v určitom rozsahu organizovanú formu, čím sa znásobil stupeň ich spoločenskej nebezpečnosti.

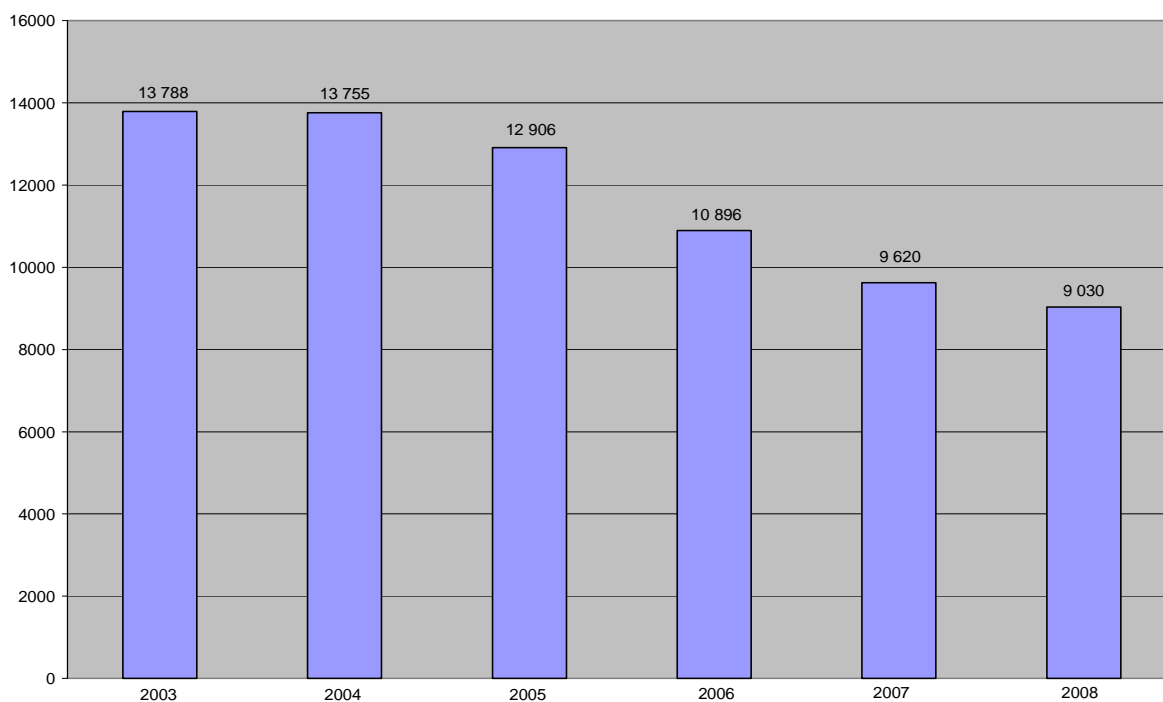
Tabuľka 1 Počet trestných činov v SR v rokoch 2003 - 2008

	Rok					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet trestných činov	111 957	131 244	124 320	123 563	115 152	110 802

Spracované na základe údajov z hodnotenia bezpečnosti SR za roky 2004-2008

Znakom, ktorý charakterizuje kriminalitu najhodnovernejšie je jej štruktúra. Práve ona zaznamenala v poslednom desaťročí zmeny, ktoré sú vnímané obyvateľstvom ako bezpečnostná hrozba, t. j. môže ohroziť životy, zdravie, či slobodu občanov, ich majetok alebo ďalšie materiálne a duchovné hodnoty. Najviac vnímané obyvateľstvom sú násilné trestné činy. Ich priebeh za posledné roky je dokumentovaný na grafe 2.

Graf 2 Počty násilných trestných činov v rokoch 2003 až 2008.

Vlastné spracovanie na základe údajov z hodnotenia bezpečnosti SR za roky 2004-2008

Je možné konštatovať, že vstupom SR do EÚ sa boj proti organizovanému zločinu, ako kolektívnej hrozbe, ktorej čelia aj ostatné členské štáty EÚ, zefektívnil. Predpokladá sa, že kriminalita bude mať v budúcnosti diferencovanejšiu štruktúru. S vysokou pravdepodobnosťou bude dochádzať ku kriminálnemu zneužívaniu vedeckých poznatkov najmä v molekulárnej biológii a genetike, farmakológii, psychológii. Predpokladá sa i rozšírenie zneužívania internetu, počítačových sietí a reprodukčnej techniky.

Terorizmus

Terorizmus predstavuje globálnu a neustálu hrozbu, ktorú SR pokladá za strategickú. Viaceré európske štáty sú teroristami označované ako potenciálne ciele. SR sa preto aktívne zapája do boja proti terorizmu samostatne i ako súčasť medzinárodného spoločenstva, pričom vyvíja úsilie na obmedzenie prístupu teroristov k finančným a materiálnym zdrojom a k zbraňam, najmä k zbraňam hromadného ničenia.

V roku 2004, kedy SR vstúpila do NATO, bol na území SR po prvýkrát zistený akt, indikujúci prípravu teroristického útoku a to v súvislosti s konaním parlamentného zhromaždenia NATO. Nástražný výbušný systém, ktorý bol nájdený však bol našťastie zle zapojený. Táto udalosť potvrdzuje predpoklad, že vstupom do NATO sa síce v rámci kolektívnej obrany zvýšila bezpečnosť SR, ale zároveň sa zvýšili i riziká teroristickej hrozby proti SR za jej príslušnosť a spolupodiel na bezpečnostných aktivitách NATO a EÚ. Toto potvrdzujú aj otvorené vyhrážky radikálnych islamistov na adresu SR a útok na zastupiteľstvo SR v Bagdade za účasť v operácii Iracká sloboda.

V rámci opatrení Národného akčného plánu boja proti terorizmu bola zaznamenaná zvýšená migrácia osôb čečenskej národnosti na územie SR, z ktorých niektoré boli podozrivé z podieľania sa na teroristických aktivitách mimo územia SR. Podozrivé osoby prejavovali záujem o strategické objekty na území SR, vrátane jadrových elektrární. Jeden z útočníkov na

Londýnske metro žil na území SR a záujem ďalších podozrivých osôb získať povolenie k pobytu alebo štátne občianstvo SR. Na využívanie územia SR ako novej logistickej základne pre teroristické aktivity poukazuje podchytené zhromažďovanie zbraní skupinami organizovaného zločinu prepojených na rizikové osoby.

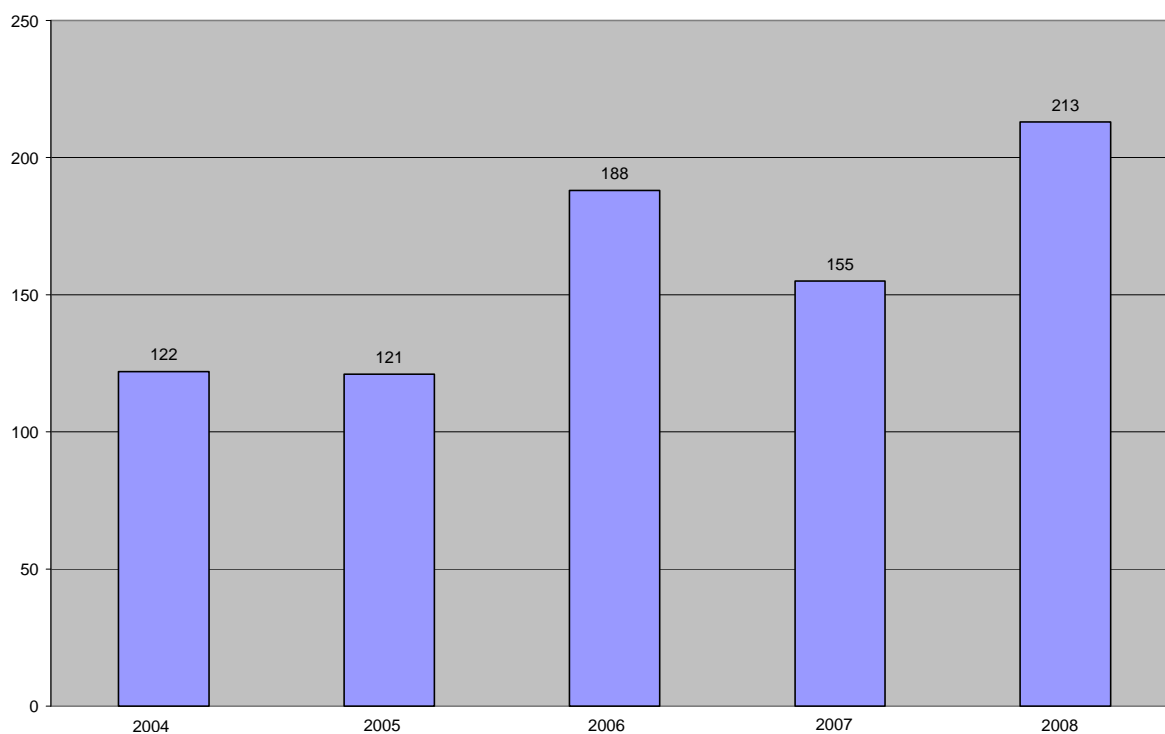
V roku 2007 bol aktualizovaný Národný akčný plán boja proti terorizmu.

Miera rizika ohrozenia SR a jej objektov v zahraničí ostala v dôsledku pretrvávajúcej účasti SR v operáciách MKM naďalej zvýšená, i keď v posledných rokoch sú zaznamenané aktivity nižšej intenzity.

Extrémizmus, nacionalizmus a rasová neznášanlivosť

Aktivity extrémistických organizácií a skupín v SR sú pod kontrolou bezpečnostných zložiek. Extrémistická scéna je na území SR rozdrobená, extrémistické skupiny sú pomerne malé, majú len niekoľko desiatok členov a sú ideovo podporované zo zahraničia. Malé skupiny pravicového extrémistického spektra páchajú násilnú trestnú činnosť, ktorá poukazuje na rast rasovej neznášanlivosti (graf 3).

Graf 3 Trestné činy páchané pod vplyvom rasovej neznášanlivosti v rokoch 2004 až 2008

Vlastné spracovanie na základe údajov z hodnotenia bezpečnosti SR za roky 2004-2008

V januári 2006 vláda schválila Konceptiu boja proti extrémizmu, ktorý vytváral podmienky pre prijímanie účinných opatrení proti tejto hrozbe. Boj proti extrémizmu vláda SR podporuje aj v rámci príslušnej agendy EÚ Akčným plánom predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie, ktorý je priebežne aktualizovaný.

V priebehu rokov 2004 až 2008 boli najaktívnejší príslušníci hnutia Skinheads a združenia Slovenská pospolitosť. Hnutie Skinheads však po tvrdých opatreniach bezpečnostných zborov v roku 2006, nasledujúcich po vražednom útoku na študenta Daniela Tupého a namierených voči príslušníkom extrémne pravicových skupín, utlmilo svoju činnosť otvorenej konfrontácie a násilia a prešlo k internetovým akciám. V januári 2005 sa pravicovej extrémistickej organizácii Slovenská pospolitosť podarilo etablovať ako politickej strane, avšak kvôli roznecovaniu nenávisťi a neznášanlivosti z národných, rasových, náboženských a politických dôvodov bola v marci 2006 Najvyšším súdom SR rozpustená. Organizácia však aj naďalej pôsobila v pôvodnom zameraní ako občianske združenie, ktoré napokon v novembri 2008 Ministerstvo vnútra SR, pre jeho aktivity nezlúčiteľné s Ústavou SR rozpustilo.

Skupiny ľavicového spektra extrémistickej scény v SR v priebehu rokov 2004 až 2008 radikalizovali svoje ideológie a páchali pouličné násilie vo forme vandalizmu, zamerané najmä voči medzinárodným inštitúciám a organizáciám v čase konania významnejších medzinárodných akcií.

Je možné konštatovať, že extrémizmus a jeho prejavy sú v SR neustálou bezpečnostnou hrozbou, ktorá môže negatívne vplyvať na stabilitu bezpečnostného prostredia, čo v konečnom dôsledku potvrdzuje i súčasný nárast extrémistických aktivít v susednom Maďarsku.

Surovinová a energetická bezpečnosť

SR je krajinou, ktorá je plne závislá od dovozu strategických surovín zo zahraničia, čo prináša veľké riziko ohrozenia bezpečnosti súvisiacou s hospodárskou a energetickou stabilitou štátu. Až 90 % našej spotreby ropy a plynu je dovážaných z potenciálne nestabilných oblastí Východnej Európy a Ázie, čo predstavuje značné bezpečnostné riziko. Pre zaistenie energetickej bezpečnosti vytvárala SR priebežne od roku 2004 strategické zásoby životne dôležitých surovín, ktorých komoditné zloženie bolo prehodnotené v súlade so štandardami EÚ a v roku 2006 bol dosiahnutý limit núdzových zásob ropy 74 dní z požadovaných 90. Uvedeným opatrením sa minimalizovalo riziko zlyhania hospodárstva v dôsledku narušenia dodávok strategických surovín.

V roku 2007 Ministerstvo hospodárstva SR vypracovalo Návrh stratégie energetickej bezpečnosti SR, v rámci ktorého je riešenie diverzifikácie energetických zdrojov, ich dopravných ciest a prepojenia sietí so sústavami okolitých štátov. Urýchlené riešenie tejto otázky si vyžiadalo krátkodobé odstavenie dodávok plynu a ropy z Ruskej Federácie do Európy v januári 2007, čím riziko ohrozenia energetickej bezpečnosti nadobudlo reálnejší rozmer. Možnosti diverzifikácie zdrojov plynu sú však pre SR obmedzené dopravnými cestami, ktoré umožňujú len dopravu z Ukrajiny a reverzným chodom z ČR.

V priebehu roku 2007 boli vykonané činnosti smerujúce k príprave vyradovania bloku V1 v Jaslovských Bohuniciach z prevádzky, ktorý bol k 31. 12. 2008 vyradený z energetickej prevádzky.

V októbri 2008 vláda schválila Návrh Stratégie energetickej bezpečnosti SR, v ktorom vláda rozpracovala otázku energetickej bezpečnosti až do roku 2030 a za účelom zvýšenia bezpečnosti v zásobovaní plynom sa začal realizovať projekt zvýšenia kapacity plynového zásobníka Gajary-Báden, ktorý má byť dokončený v roku 2013. Ropná bezpečnosť daná núdzovými zásobami ropy na 90 dní bola ku koncu roku zaistená uskladnením časti týchto zásob v skladových kapacitách na území ČR, na obdobie dobudovania potrebných skladových kapacít na území SR.

Vývoj situácie zastavením dodávok plynu z Ruskej Federácie a Ukrajiny začiatkom roku 2009 do SR a do ostatných európskych štátov potvrdil správnosť obavy z veľmi vysokého a reálneho rizika narušenia hospodárskej a energetickej stability SR. Toto riziko je však naďalej veľmi aktuálne a vysoké.

ZÁVER

Predložená Analýza vývoja bezpečnosti SR po roku 2004 neomylnne poukazuje na skutočnosť, že bezpečnosť SR sa od roku 2004 nepochybne zvýšila a v dôsledku prijímania spoločných opatrení kolektívnej ochrany a obrany má tendenciu naďalej sa zvyšovať. Bezpečnostné prostredie sa stabilizovalo a stalo sa viac predvídateľným vďaka zárukám kolektívnej bezpečnosti, ktoré Slovensku poskytuje NATO. Zároveň však z analýzy vyplýva, a nie je to možné prehliadať, že riziko narušenia bezpečnosti SR nevojenského charakteru sa jej vstupom do európskych a transatlantických štruktúr zvyšuje so zvyšovaním iniciatív podieľať sa na aktivitách medzinárodného spoločenstva predchádzať a stabilizovať krízy a konflikty ohrozujúce mier a bezpečnosť v euroatlantickom priestore a vo svete.

Použitá literatúra:

1. Bezpečnostná a obranná politika Slovenskej republiky; e-Polis – Internetový politologický časopis; 2009
2. Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky; dokument NR SR; 2001
3. Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky; dokument NR SR; 2005
4. LAMOŠOVÁ, Z.: *Zločinnosť nadobúda nové podoby*. Verejná správa č. 19/2005.
5. NEČEJ, E., ONDREJCSÁK, R., TARASOVIČ, V.: *Vývoj bezpečnostnej a obrannej politiky SR, Poľska, Maďarska a ČR v kontexte transatlantickej dimenzie európskej bezpečnostnej a obrannej politiky*. FES – MO SR; Bratislava 2005.
6. Obranná stratégia Slovenskej republiky; dokument NR SR; 2005
7. Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky za rok 2004; dokument vlády SR; 2004
8. Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky za rok 2005; dokument vlády SR; 2005
9. Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky za rok 2006; dokument vlády SR; 2006
10. Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky za rok 2007; dokument vlády SR; 2007
11. Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky za rok 2008; dokument vlády SR; 2008

Kontakt

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
Demänová 393
03101 Liptovský Mikuláš

JUDr. Ivana Kaproncai

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SEKUNDÁRNE PRAMENE EURÓPSKEHO PRÁVA¹

mrazova.ivana@gmail.com

Abstrakt

Problematika prameňov európskeho práva Európskej únie je široko pokrývaná najmä odborníkmi z členských štátov. Aj ich odborné publikácie boli dôležitým materiálom pri spracúvaní môjho príspevku. V rámci sekundárnych prameňov príspevok definuje najčastejšie využívané normy európskeho práva aj s ich právnou silou. Sú to jednostranné legislatívne akty orgánov Spoločenstiev, ktorých platnosť je odvodená od pôvodných konštitučných zmlúv. V právnej hierarchii sú zaradované za primárne pramene.

Kľúčové slová: Európske únia, sekundárne pramene európskeho práva, nariadenia, smernice, rozhodnutia, odporúčania, stanoviská, konštitučná zmluva, aproximácia

Abstract

The issue of sources of European Union Law is widely covering, especially by experts from Member States. Their professional publications were also an important material in the processing of my contribution. This contribution defines, within the bounds of secondary sources, the most used norms of European law also with their legal force. These are unilateral legislative acts of bodies of the Communities, whose validity is derived from the original constitutional treaties. In the legal hierarchy, these are regarded as the primary sources.

Key words: European Union, secondary sources of European law, regulation, directives, decisions, recommendations, attitudes, constitutional treaty, approximation

Významným fenoménom posledných dekád, ovplyvňujúcim všetky oblasti spoločenského i individuálneho života, je globalizácia. Je nutné si uvedomiť, že napriek razantnosti a rýchlosti s akou globalizácia usmerňuje rozhodujúce oblasti svetového diania, je tento proces stále iba v počiatočnej etape a v ďalších desaťročiach bude intenzívne pokračovať. Sprievodným javom globalizácie je okrem iného aj tlak na zväčšenie uniformity a štandardizácie. Dôsledkom sú integračné a harmonizačné procesy, ktoré prebiehajú tak na svetovej ako i na regionálnej úrovni. Najmarkantnejším dôkazom tohto procesu integrácie práva a internacionalizácie mnohých právnych inštitútov je vznik európskeho práva, ktoré

---

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/4563/07 - Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva.

tým, že sa vymyká z medzinárodného práva a pozostáva z kombinácie národných a supranacionálnych prvkov pregnantne dokumentuje túto vývojovú etapu v oblasti práva.

Pojem „pramene práva“ má viacero významov. Je možné pod ním chápať príčiny práva, t.j. kreatívne elementy, ktoré spôsobili jeho vznik, čiže historické, ekonomické a sociálne podmienky spoločnosti vytvárajúce potrebu vzniku práva a regulátora jej vnútorných vzťahov. V prípade európskeho práva boli jeho širším prameňom snahy vytvoriť lepšiu Európu. Širšie ponímanie prameňov práva je potrebné pri posudzovaní rôznych aspektov európskeho práva, ktoré by bez uvedomovania si európskej konštrukcie predstavovalo len komplikovanú spleť zmlúv, právnych noriem a predpisov.

Základnou zásadou dôležitou pre hierarchizovanie európskeho práva je delenie jeho prameňov na primárne a sekundárne, čiže odvodené. Základným rozdielom medzi primárnymi a sekundárnymi prameňmi práva ES je skutočnosť, že primárne pramene sú hierarchicky nadriadené a od nich sa odvíja celá sekundárna legislatíva, ktorej platnosť a kompatibilita s právom ES je posudzovaná na základe primárnych prameňov. V nasledujúcom texte tohto príspevku sa autor zaoberá sekundárnymi prameňmi európskeho práva, ich rozdelením, platnosťou, právnou záväznosťou a rozsahom.

Sekundárnymi prameňmi európskeho práva sú jednostranné legislatívne akty orgánov Spoločenstiev, ktorých platnosť je odvodená od pôvodných konštitučných zmlúv. V právnej hierarchii sú zaradované až za primárne pramene, ich platnosť a rozsah musí byť v súlade s kritériami stanovenými uvedenými Zmluvami. Dôležitosť zákonodarnej právomoci Spoločenstiev musí byť neustále zdôrazňovaná nakoľko, najdôležitejším prostriedkom, ktorým supranacionálna organizácia dosahuje svoje ciele je práve zákonodarná moc². Zakladajúce zmluvy sa pritom obozretne vyhýbajú pojmu legislatíva a používajú termíny ako smernice, nariadenia a pod., aby sa pri zakladaní Spoločenstiev vyhli nevôli národných parlamentov nad preberaním ich právomocí. Bez ohľadu na rôznosť názvov právne akty Spoločenstiev disponujú všetkými charakteristikami riadnej legislatívy.

Komplexnosť komunitárneho procesu dokumentujú i rôzne druhy jej legislatívnych noriem, ktorých zavedenie je spojené so vznikom Európskeho spoločenstva. Článok 249 (pôvodne článok 189) ZoES z 25. marca 1957 v svojej novelizovanej úprave uvádza:

„S cieľom naplnenia svojho poslania a v súlade s ustanoveniami tejto zmluvy Európsky parlament spoločne s Radou, Rada a Komisia budú prijímať nariadenia a vydávať smernice, prijímať rozhodnutia, robiť odporúčania a poskytovať stanoviská.

Nariadenie bude mať všeobecnú platnosť. Bude záväzná v celom svojom rozsahu a priamo uplatňovaná v členských štátoch.

Smernica bude záväzná pre každý členský štát, ktorému je adresovaná. Na štátnych orgánoch však ponechá výber foriem a metód, ktorými bude dosiahnutý požadovaný výsledok.

Rozhodnutie bude záväzná v celom svojom rozsahu pre tých, ktorým bolo určené.

Odporúčania a stanoviská nemajú záväznú silu“³.

---

² Guggenheim, P. „Organisations économiques supranationales, independence et neutralité de Suisse, Rev. de droit suisse, Vol. 82, 1963, s. 247

³ General Sekretariat, Council of the European Union, Intergovernmental Conference, Treaty on the European Union, Treaty establishing the European Community, Consolidated Versions, CONF 4005/97, 1997, s. 243

Uvedené názvoslovie pôvodne prijaté Zmluvami o EHS a o Euroatome je identické, avšak líši sa od Zmluvy o EZUO, podľa ktorej „rozhodnutia“ v rámci EZUO zodpovedajú „nariadeniam“ EHS a Euroatomu, nakoľko sú „záväzné v celom svojom rozsahu“. ESD z týchto dôvodov rozlišuje medzi „všeobecnými rozhodnutiami“ – ekvivalentmi nariadení a „individuálnymi rozhodnutiami“ – ekvivalentmi rozhodnutí v ponímaní zmlúv o EHS a Euroatome. Podobne „odporúčania“ podľa EZUO zodpovedajú „smerniciam“ podľa EHS a Euroatomu. „Stanoviská“ majú rovnakú – nezáväznú právnu silu podľa všetkých troch zakladajúcich zmlúv.

A. Nariadenia (Regulations)

Z Článku 249 ZoES (pôvodne Článok 189) vyplýva, že nariadenia sú záväzné pre všetky členské štáty, ktoré musia rešpektovať ich priamu účinnosť. Nariadenia sú publikované v Oficiálnom vestníku (Official Journal), ktorý v rámci európskej únie plní úlohu právneho vestníka a zbierky európskej legislatívy. Nariadenia vstupujú do platnosti v termíne, ktorý je v nich stanovený a v prípade jeho neuvedenia na dvadsiaty deň po zverejnení v Oficiálnom vestníku.

Nariadenie predstavuje európsku právnu normu najvyššej záväznosti a najširšej účinnosti. Oblasti jej uplatnenia nie sú väčšinou bližšie špecifikované a ponechávajú na normotvorcoch výber druhu legislatívy, ktorou plánujú upraviť právne vzťahy v rámci jednotlivých oblastí. Z týchto dôvodov sa nariadenia zaraďujú k primárnej a sekundárnej legislatíve členských krajín. Podobné zaradenie bolo podporené aj výrokmi Európskeho súdu, ktorý charakterizoval nariadenia ako „abstraktné normatívne opatrenia, ktoré nie sú namierené voči jednotlivým konkrétnym osobám“⁴. Nie všetky však spĺňajú uvedenú charakteristiku. Nariadenia v poľnohospodárskej oblasti sú napríklad určené len veľmi úzkej skupine osôb a často majú veľmi obmedzenú časovú platnosť. Takéto nariadenia skôr pripomínajú administratívne alebo operatívne vyhlášky prijímané na národnej alebo nižšej úrovni.

Okrem záväznosti sú nariadenia významné a výnimočné aj svojou priamou účinnosťou. Nariadenia sú totiž normami medzinárodnej organizácie – Európskej únie. Podľa všeobecných princípov medzinárodného práva musia byť normy podobného druhu preberané do národnej legislatívy vo forme národného zákona alebo ratifikačným potvrdením ich platnosti. Únia však prijíma tisíce nariadení a v prípade nevyhnutnosti dodržiavania klasickej procedúry transformácie medzinárodnej legislatívy na národnú by sa jej funkčnosť a operatívnosť výrazne obmedzila.

Článok 249 ZoES (pôvodne Článok 189) preto zdôrazňuje, že nariadenia sa stávajú súčasťou národných právnych systémov automaticky bez potrebných vnútroštátnych legislatívnych opatrení. Takéto ponímanie priamej účinnosti potvrdil a rozšíril aj Európsky súdny dvor (ESD), ktorý svojím rozhodnutím v spore *Variola v. Amministrazione delle Finanze* z roku 1973⁵ poskytol jednoznačné stanovisko k nejasnostiam spojeným s účinnosťou a transpozíciou noriem do národných zákonodarstiev. V uvedenej kauze bol ESD požiadaný národným súdom o rozhodnutie, či ustanovenia nariadenia môžu byť

---

⁴ Craig, P. – G. de Burca: *EC Law – Texts, Cases and Materials*, University of Oxford, New York, 1996, s. 97

⁵ *Pozri European Court of Justice, case 34/73, Variola v. Amministrazione delle Finanze, 1973, ECR 981*

začlenené do právneho poriadku členského štátu vnútornou legislatívnou procedúrou takým spôsobom, že sa opatrenia nariaďované nariadením stanú súčasťou národnej legislatívy.

Odpoveď ESD bola jednoznačná: „Priama účinnosť nariadenia znamená, že jej vstup do platnosti a účinnosť sú nezávislé od akéhokoľvek opatrenia zameraného na jeho prijatie do národného zákonodarstva“. ESD zdôraznil, že členské štáty majú povinnosť nebrániť priamej účinnosti nariadení a ďalších aktov komunitárneho práva. Vysvetlil, že prísne dodržiavanie tohto záväzku je nevyhnutnou podmienkou pre jednotné a časovo zladené uplatňovanie nariadení v rámci Spoločenstva. Svoj výrok odôvodnil aj Článkom 234 ZoES (pôvodne Článok 177), kde sa uvádza, že jurisdikcia ESD nie je obmedzovaná ustanoveniami národných legislatív, ktoré by boli namierené na preberanie aktov Spoločenstva do národných právnych poriadkov.

Vzhľadom na veľkú priereznosť nariadení je potrebné pri vydávaní presné dodržiavanie stanovených pravidiel. Nariadenia sa môžu vydávať iba pre oblasti stanovené Zmluvami, v opačnom prípade akt nemôže mať charakter nariadenia. Nariadenia musia byť podložené príslušným článkom Zmluvy a „motivés“, čiže musia obsahovať zdôvodnenie vysvetľujúce vo všeobecnej rovine cieľ sledovaný nariadením. V praxi preto preambuly nariadení obyčajne obsahujú citát, resp. odvolávku na príslušné ustanovenia Zmluvy, ako aj obsažné zdôvodnenia zámerov. V prípade, že nariadenie neobsahuje všetky náležitosti môže byť úspešne oponované na Európskom súdnom dvore, ktorý môže rozhodnúť o jeho neplatnosti. V zvlášť závažných prípadoch môže mať rozhodnutie ESD aj retrospektívny efekt⁶.

Právom vydávať nariadenia disponuje Rada aj Komisia, čiže môže vstať otázka pozície nariadenia Rady voči nariadeniu Komisie. Generálny advokát Roemer v takom prípade argumentoval vyššou právnou silou nariadenia Rady nad nariadením Komisie. Avšak v prípade, že každá z inštitúcií bude vydávať nariadenia vo sfére svojich kompetencií k podobným prípadom by nemalo často dochádzať.

B. Smernice (Directives)

Smernice ako druhý najvýznamnejší druh legislatívy EÚ sa od nariadení odlišujú hlavne tým, že môžu byť adresované ako jednému, tak viacerým a prípadne i všetkým členským štátom. Záväznosť smerníc spočíva len v konečnom cieľi, t.j. v stave, ktorý sa má ich uplatnením dosiahnuť. Formy a metódy naplnenia cieľov smerníc zostávajú na rozhodnutí členských štátov – adresátov smerníc. Podľa paragrafu 3 Článku 254 ZoES (pôvodne Článku 191) „smernice a rozhodnutia musia byť oficiálne oznámené tým, ktorým sú určené a vstupujú do platnosti až po takom oznámení“⁷.

Pred podpisom Maastrichtskej zmluvy (ZoEÚ) nebolo povinnosťou európskych inštitúcií uvádzať smernice v Oficiálnom vestníku. V súčasnosti však všetky smernice, ktoré boli adresované všetkým členským štátom a boli schválené v súlade s procedúrou podľa článku 189b sú vo vestníku publikované. V takýchto prípadoch sa adekvátne upravuje aj ich

---

⁶ Pozri Kauzu 309/85: Barra v. Belgium and City of Liege, Re: Education Fes, 1988, CMLR s. 409

⁷ General Secretariat, Council of the European Union, Intergovernmental conference, Treaty establishing the European Community, Consolidated versions, CONF 4005/97, 1997, s. 249

vstup do platnosti, ktorý sa určuje rovnako ako u nariadení, t.j. stanovením termínu priamo v smernici alebo na dvadsiaty deň po uverejnení vo vestníku.

Európske inštitúcie majú k dispozícii pomerne veľkú voľnosť v rozhodovaní, či danú oblasť budú regulovať formou nariadenia alebo smernice. Niektoré články ZoES však vyslovene stanovujú povinnosť upravovať uvedené oblasti smernicami – napríklad Článok 46(2) ZoES (pôvodne Článok 56(2)) o práve na usadenie sa, Článok 52 ZoES (pôvodne Článok 63) o liberalizácii služieb, Článok 96 ZoES (pôvodne Článok 101) o aproximácii práva a Články 133 a 137 ZoES (pôvodne Články 113(3) a 118(2)) upravujúce oblasť spoločnej obchodnej politiky a daňovej spolupráce.

Možnosť voľby medzi nariadením a smernicou poskytuje euroinštitúciám potrebnú pružnosť v rozvoji politik Európskej únie. Nariadenia majú z európskych legislatívnych prostriedkov najbezprostrednejší dopad a vplyv, ktorý nemôže byť na úrovni členského štátu nijako modifikovaný. Táto priereznosť a jednoznačnosť, ktorá je veľkou výhodou nariadení však zároveň limituje možnosti ich používania. Obozretnosť členských štátov pri prerokovaní nariadení a zložitý schvaľovací proces spôsobuje, že od vypracovania nariadenia k jeho vstupu do platnosti je obvyčajne potrebný pomerne dlhý časový priestor.

Vzhľadom na rôznorodosť právnych systémov a politicko-administratívnych usporiadaní členských štátov je často veľmi zložitá nájsť formu nariadenia, ktoré by rešpektovalo všetky právne systémy a umožňovalo požadovanú okamžitú účinnosť prijatej legislatívy. Z toho vyplýva, že ak by Európska únia využila k svojmu rozvoju len tento druh legislatívne normy celý proces by stratil tempo a prebiehal by iba veľmi pomaly.

Smernice sa preto stali veľmi účinným prostriedkom hlavne v oblastiach, kde sa preferuje harmonizácia práva nad jeho uniformitou. Nehľadiac na fakt, že aj smernice sa často vyznačujú veľkou špecifickosťou a stanovovaním detailne rozpracovaných cieľov pre členské štáty, ich pozitívny vplyv pre rozvoj európskej legislatívy je jednoznačný. Právna sila smerníc bola demonštrovaná i ESD, ktorý vo viacerých prípadoch potvrdil priamy následok smerníc a právo fyzických i právnických osôb dovoľávať sa ich účinnosti u orgánov jednotlivých štátov.

V prípade smerníc je síce výber metódy uplatnenia smernici ponechaný na adresátovi avšak v určito časovom limite, ktorý je potrebný na transformáciu smernice na príslušný národný zákon alebo vyhlášku. Štáty majú občas problém s dodržaním časového limitu a prípad zdržovania zavedenia dane z pridanej hodnoty v Taliansku podčiarkol väčšiu efektívnosť priamej účinnosti nariadenia nad smernicou. V praxi sa často stáva, že štáty nespĺnia smernicu do dôsledkov a diskutujú o jej oprávnenosti. V takom prípade ZoES stanovuje, že jediným kompetentným orgánom rozhodnúť o platnosti smernice je ESD. Preto aj štáty, ktoré majú pochybnosti o pripravovanej legislatíve, ktorou plánujú implementovať smernicu majú právo požiadať ESD o predbežné rozhodnutie.

Smernice sa výrazne líšia svojím rozsahom a podrobnosťou textu. K najprepracovanejším patria smernice určené na harmonizáciu právneho poriadku, ktoré musia často čeliť prepracovanému systému domácich zákonov s vedomím, že v prípade nepokrytia určitej oblasti platnosť domácich zákonov regulujúcich túto sféru zostáva neporušená na základe pravidla „obsadenej oblasti“. Cieľom smerníc je v takýchto prípadoch dokonalé pokrytie celej problematiky, ktoré nenecháva nedotknuté žiadne relevantné oblasti. Avšak nie vždy je to možné a komplexná implementácia sa dostáva do konfliktov s domácimi

zákonmi ako napríklad pri uplatňovaní bezpečnosti hračiek, opatrení na ochranu životného prostredia, zákona o spoločnostiach a verejných prácach, kde sa kompromisnou formou časť problematiky pokrývanej smernicou ponechala na právomoci členských štátov.

Podobne ako nariadenia aj smernice musia obsahovať zdôvodnenie cieľa o odvolávku na príslušné ustanovenia Zmluvy.

C. Rozhodnutia (Decisions)

Tak ako uvádza Článok 249 ZoES (pôvodne Článok 289) rozhodnutia sú individuálnymi aktmi záväznými pre tých, ktorým sú adresované. Rozhodnutia musia byť adresátom oficiálne notifikované a vstupujú do platnosti až po uskutočnení notifikácie. Rozhodnutia, ktoré boli prijaté podľa procedúry Článku 251 ZoES (pôvodne Článok 189b) musia byť zverejnené v Oficiálnom vestníku a vstupujú do platnosti podľa uvedeného termínu alebo na dvadsiaty deň po zverejnení.

Inštitúcie EÚ majú právo vydávať rozhodnutia vo viacerých oblastiach. Rada môže podľa Článku 202 ZoES (pôvodne Článok 145) delegovať svoje právo vydávať rozhodnutia v jednotlivých oblastiach na Komisiu. V súčasnosti sa inštitút rozhodnutí veľmi často používa v realizácii riešení v oblasti spoločnej agrárnej politiky.

ZoES však určuje oblasti, kde je vydávanie rozhodnutí výslovne požadované. Jednou z najdôležitejších je oblasť porušovania konkurenčných pravidiel. Podľa Článku 85(2) ZoES (pôvodne Článok 89(2)) má Komisia v prípade zistenia porušovania týchto pravidiel právo vydať odôvodnené rozhodnutie, ktoré ukladá členským štátom prijať opatrenia na odstránenie neželaného stavu.⁸ Podobne môže Európska únia postupovať v prípade porušovania pravidiel na poskytovanie štátnej pomoci.

D. Odporúčania (recommendations) a stanoviská (opinions)

Článok 248 ZoES (pôvodne Článok 189) jasne stanovuje, že odporúčania a stanoviská nie sú právne záväzné. To však neznamená, že sú právne irelevantné. Národné sudy majú napríklad právo požiadať ESD o ich interpretáciu alebo o vysvetlenie ich významu. Podobný prípad nastal v roku 1989 v súdnom spore Grimaldi v. Fonds des Maladies Professionnelles.⁹

Odporúčania a stanoviská obyčajne obsahujú kvalifikovaný názor Komisie na konkrétny problém spolu s návrhom na jeho riešenie v zmysle prehlbovania ďalšej spolupráce členských štátov a s cieľom presadzovania všeobecne prijatých princípov Európskej únie.

Článok 211 ZoES (pôvodne Článok 155) udeľuje Komisii všeobecnú právomoc vydávať odporúčania a stanoviská v oblastiach Zmluvou jednoznačne určených – Článok 77 ZoES (pôvodne článok 81) o stanovení poplatkov za prechod hraníc, Článok 97 ZoES (pôvodne článok 102) o aproximácii práva, Článok 105 ZoES (pôvodne článok 105)

---

⁸ General Secretariat, Council of the European Union, Intergovernmental conference, Treaty on the European Union, Treaty establishing the European Community, Consolidated versions, CONF 4005/97, 1997, s. 115

⁹ Pozri European Court of Justice, Case C-322/88, Grimaldi v. Fonds des Maladies Professionnelles, 1989, ECR 4407

o monetárnej politike, Článok 151 ZoES (pôvodne článok 128) o kultúrnej spolupráci alebo za takých okolností, keď to Komisia považuje za potrebné.

E. Akty zmiešanej povahy

V praxi Európskej únie sa vyskytujú aj akty, ktoré sú zároveň aktmi Spoločenstiev i členských štátov. Ide o určitú skupinu medzinárodných zmlúv.¹⁰

Medzinárodné zmluvy, ktoré sú súčasťou práva spoločenstiev, môžu byť rozdelené podľa zmluvných strán do dvoch skupín:

- a) Zmluvy medzi Spoločenstvami a tretím štátom,
- b) Zmluvy medzi Spoločenstvami a členskými štátmi na jednej strane a tretím štátom na strane druhej

Druhá kategória zmlúv s tretími štátmi zahŕňa zmluvy, ktoré upravujú otázky, v ktorých bola právomoc delegovaná Spoločenstvám a zároveň otázky, kde si právomoc ponechali členské štáty. Klasickým príkladom takých zmlúv sú asociačné dohody, ktoré boli podpísané s kandidátskymi krajinami pre vstup do Európskej únie.

Rozdeľovanie aktov spoločenstiev však nie je v praxi bez komplikácií, nakoľko ich formálne označenie nie vždy zodpovedá jeho obsahu alebo štruktúre. Navyše okrem aktov vymenovaných v Článku 189 existujú i akty, ktoré do žiadnej z týchto kategórií nezapadajú a ktoré sa označujú za akty *sui generis* (napr. rozhodnutie ESD vo veci Komisia v. Rada – prípad ERTA 22/70).¹¹ V tomto prípade ESD prijal koncept exkluzívnej kompetencie. Rozhodol, že kedykoľvek Spoločenstvá pristúpili k implementácii spoločnej politiky na základe Zmluvy, členské štáty nemajú viac pristúpiť k vonkajším (zahranično-politickým) krokom v oblasti, ktorá by mohla ovplyvniť túto spoločnú politiku.

Okrem týchto aktov sa však v praxi využívajú aj tzv. „atypické „ akty, ako sú rezolúcie (*communiqué*), akčné programy (*action plans*), stanovené pravidlá (*policy guidelines*) a pod. Tieto akty síce nespádajú pod Článok 249, ale môžu mať veľký význam na výber spôsobov akými Komisia naplňa svoj mandát. Podobný druh aktu predstavujú i stále dôležitejšie tzv. „Interinštitucionálne dohody“, ktoré upravujú vzťahy medzi Radou, Komisiou a Európskym parlamentom v tak dôležitých oblastiach ako sú subsidiarita, transparentnosť a právo účasti, či zapájania sa do legislatívneho procesu.

Vyššie uvedené atypické akty spolu s odporúčaniami a stanoviskami predstavujú v porovnaní s oficiálnymi opatreniami (nariadenia, smernice, rozhodnutia) európske tzv. „mäkké právo“ (*soft law*), ktorého vplyv a dôležitosť hlavne v poslednom období stále stúpa.

Použitá literatúra:

1. C. Barbier and col., *Analytical Review of the Treaty of Amsterdam*, ETUC, 1997
2. P.Craig, G. de Búrca, *EU Law, Texts, Cases and Materials*, Second Edition, Oxford University, New York, 1998
- A. Duff, *The Treaty of Amsterdam, Text and Commentary*, Federal Trust, London, 1997

---

¹⁰ D. Jílek, V. Týč: Základy práva Evropských společenství, Masarykova univerzita v Brne, s. 92

¹¹ D. Jílek, V. Týč: Základy práva Evropských společenství, Masarykova univerzita v Brne, s.81

3. Ľ. Lipková, *Európska únia*, Bratislava, 2006
4. V. Strážnická, *Základy práva Európskych spoločenstiev (Európske právo)*, Vydavateľské oddelenie PF UK, 1992
5. M. Weiler, *European Models: Policy, People, System, Law Making in the European Union*, Kluwer, 1998

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA

**BUDOVANIE POZNATKOVO ORIENTOVAanej EKONOMIKY V SR
- ZÁMERY A REALITA**

rastislav.kazansky@umb.sk

Abstrakt

Poznatkovo-orientovaná spoločnosť predstavuje nový prístup v problematike regionálneho rozvoja a regionálnej politiky. Nástup poznatkovo-orientovanej súvisí so zásadnou systémovou zmenou v kontexte regionálnej politiky ktorá nastala začiatkom 80. rokov 20. storočia. Táto zmena súvisela najmä s transformáciou svetovej ekonomiky za podpory moderných informačných a komunikačných technológií. Poznatky sú vnímané ako výrobný faktor a zároveň hnací motor sociálneho a ekonomického rozvoja. V súčasnosti približne 70% - 80% ekonomického rastu pochádza najmä z nových a dokonalejších poznatkov. Poznatky tak predstavujú najvýznamnejší nástroj ekonomického rastu a konkurencieschopnosti krajín a regiónov. Rozvoj krajín postavený na poznatkoch je však zároveň determinovaný samotným rozvojovým potenciálom v regióne. Z toho dôvodu je preto dôležité venovať značnú pozornosť analýze endogénneho potenciálu týchto regiónov, a využiť ho v prospech ich rozvoja.

Kľúčové slová: poznatkovo-orientovaná spoločnosť, poznatky, inovácie, konkurencieschopnosť, R&D

Abstract

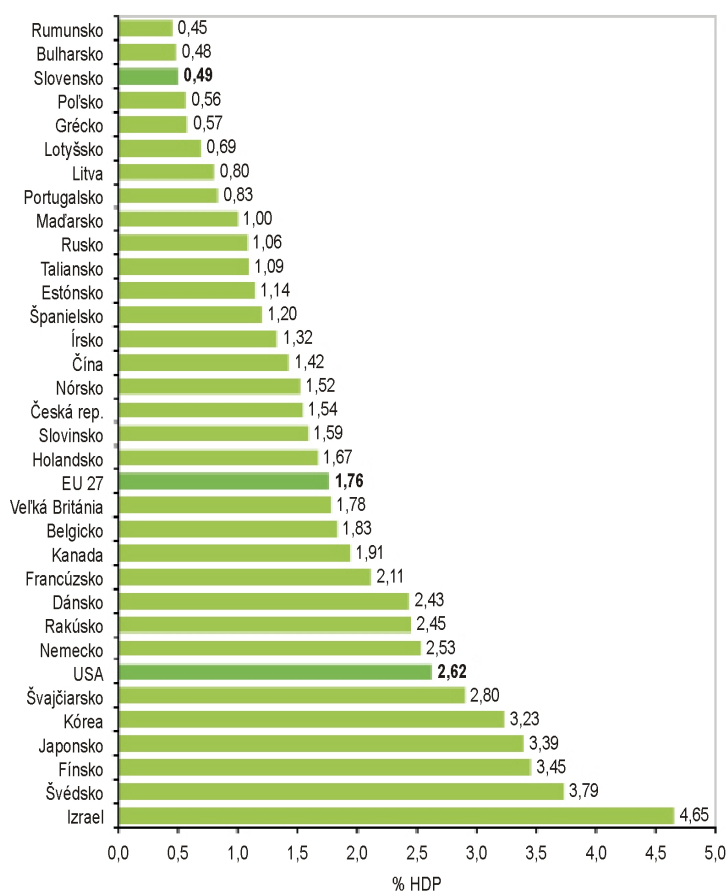
The 21st century should have the characteristic of knowledge society. The main characteristic of this period is utilization and acquirement of knowledge. This system of knowledge-based society is based on a synthesis of intellectual and physical labour. The main source of value and economic growth in knowledge-based economy is the human mind. While in the recent period were the physical labour and manual skills the basic source of productivity, value and economic growth now in the knowledge-based economy intelligence and intellectual labour have replaced physical labour as a fundamental source of the value and profit. This significant change allowed utilising complexity of human intellect and creative competence. As R&D scientists, as well workers in companies are sources of idea and continual innovation. This change enables to use human intelligence and creative ability.

Keywords: knowledge-based society, knowledge, innovation, competitiveness, research and development

Z hľadiska budovania vedomostnej spoločnosti osobitne nás pri skúmaní problematiky budovania poznatkovo orientovanej spoločnosti zaujíma prvé kritérium Lisabonskej agendy – rozvoj znalostnej ekonomiky. Je základným sociopolitickým elementom, bez ktorého nie je možné dostatočne dlhodobo finančne subvencovať štátom deklarované ciele v rozvojových dokumentoch nadväzujúcich na Lisabonskú stratégiu. Preto mu venujeme hlavnú pozornosť. Smelé ambície na poli investícií do vedy a výskumu sa nepodarilo naplniť.

Politická stratégia rozvoja Slovenska musí v súčasnosti vychádzať nielen zo situácie v rámci EÚ, kde začína Slovensko výrazne zaostávať vo vzťahu k ostatným členským krajinám, ale musí aj reflektovať z rýchlo sa rozvíjajúcich krajín v oblasti aplikácií vedeckých poznatkov, akými sú Rusko, Čína, India, Brazília, Singapur, Izrael a iné. (Hoscheková, 2008) Tieto krajiny veľmi rýchlo budujú svoju výskumno-vývojovú základňu a vytvárajú podmienky a predpoklady prechodu k znalostnej ekonomike. Katastrofálne postavenie Slovenska v oblasti inováčnej výkonnosti dokumentujú nasledovné grafy. Prvý graf nám zobrazuje výdaje na výskum a vývoj v r. 2006. Na Slovensku predstavovali 0,49 % HDP, čo bolo pod priemerom EÚ-27 (1,76 % HDP). Menšie výdaje malo už len Bulharsko (0,48 % HDP) a Rumunsko (0,45 % HDP). Najvyššie výdaje z európskych krajín mali Švédsko (3,79 % HDP), Fínsko (3,45 % HDP) a Švajčiarsko (2,80 % HDP). Celkovo najvyšší podiel výdajov mal Izrael 4,65 % HDP, potom Japonsko (3,39 % HDP), Kórea (3,23 % HDP) a USA (2,62 % HDP).

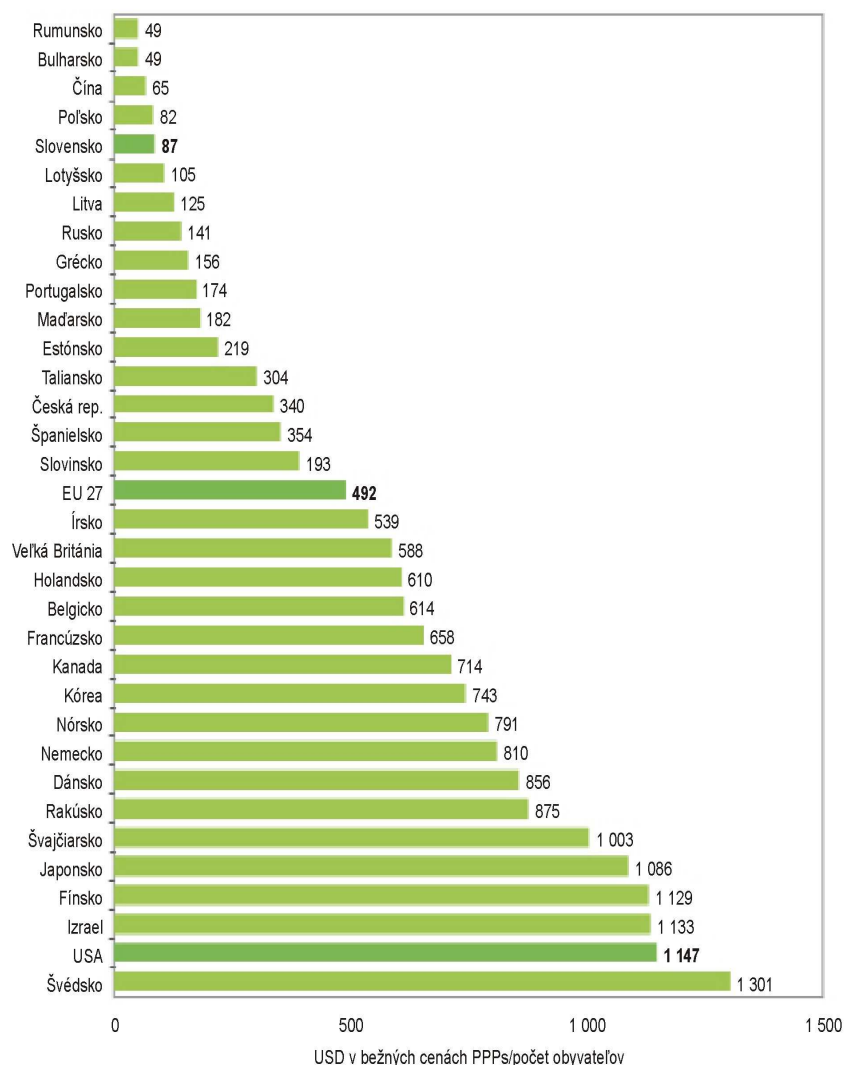
Obr. 20: Výdavky na výskum a vývoj celkom

Zdroj: OECD, Main Science and Technology Indicators, 2008/1 Eurostat, máj 2008, údaje z r. 2006

Z hľadiska celkových výdajov na výskum a vývoj prepočítaných v parite kúpnej sily na obyvateľa viedli škandinávské štáty (Švédsko, Fínsko), USA, Izrael, Japonsko, Kórea a Švajčiarsko (nad 1000 USD v PPS na obyvateľa). Na Slovensku sa investovalo v prepočte 87 USD v PPS na obyvateľa, zatiaľ čo v členských krajinách EÚ bol priemer 492 USD. Menej výdajov mali už len štyri krajiny – Poľsko (82 USD), Čína (65 USD), Bulharsko (49 USD) a najmenej 49 USD Rumunsko

Obr. 21: Celkové výdaje na výskum a vývoj na obyvateľa

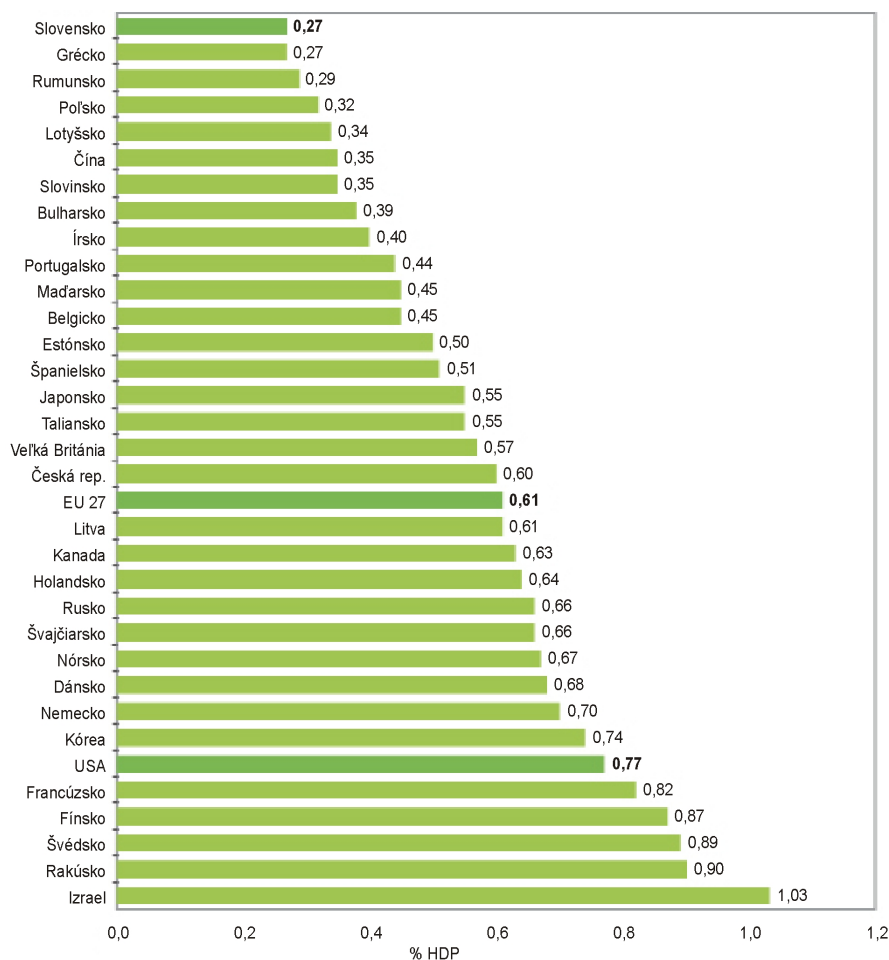

Zdroj: OECD, Main Science and Technology Indicators, 2008/1 Eurostat, máj 2008, dostupné údaje k roku 2006

Výdaje na výskum a vývoj môžu byť sledované aj na základe pôvodu finančných zdrojov. Verejné zdroje pochádzajú zo štátneho rozpočtu alebo z rozpočtu samosprávnych celkov (krajov). Avšak samotné percento verejných zdrojov z HDP nie je ľahko interpretovateľný ukazovateľ. Vysoké hodnoty dosahujú nielen vyspelé štáty, ktoré sa výrazne orientujú na výskum a vývoj (Izrael 1,03 % HDP, USA 0,77 % HDP), ale aj štáty, kde investuje predovšetkým verejný sektor (Rakúsko 0,90 % HDP, Švédsko 0,89 % HDP). Slovensko je na poslednej priečke, z verejných zdrojov sa investovalo iba 0,27 % HDP. Priemer v EÚ-27 bol 0,61 % HDP

Obr. 22: Verejné výdaje na výskum a vývoj

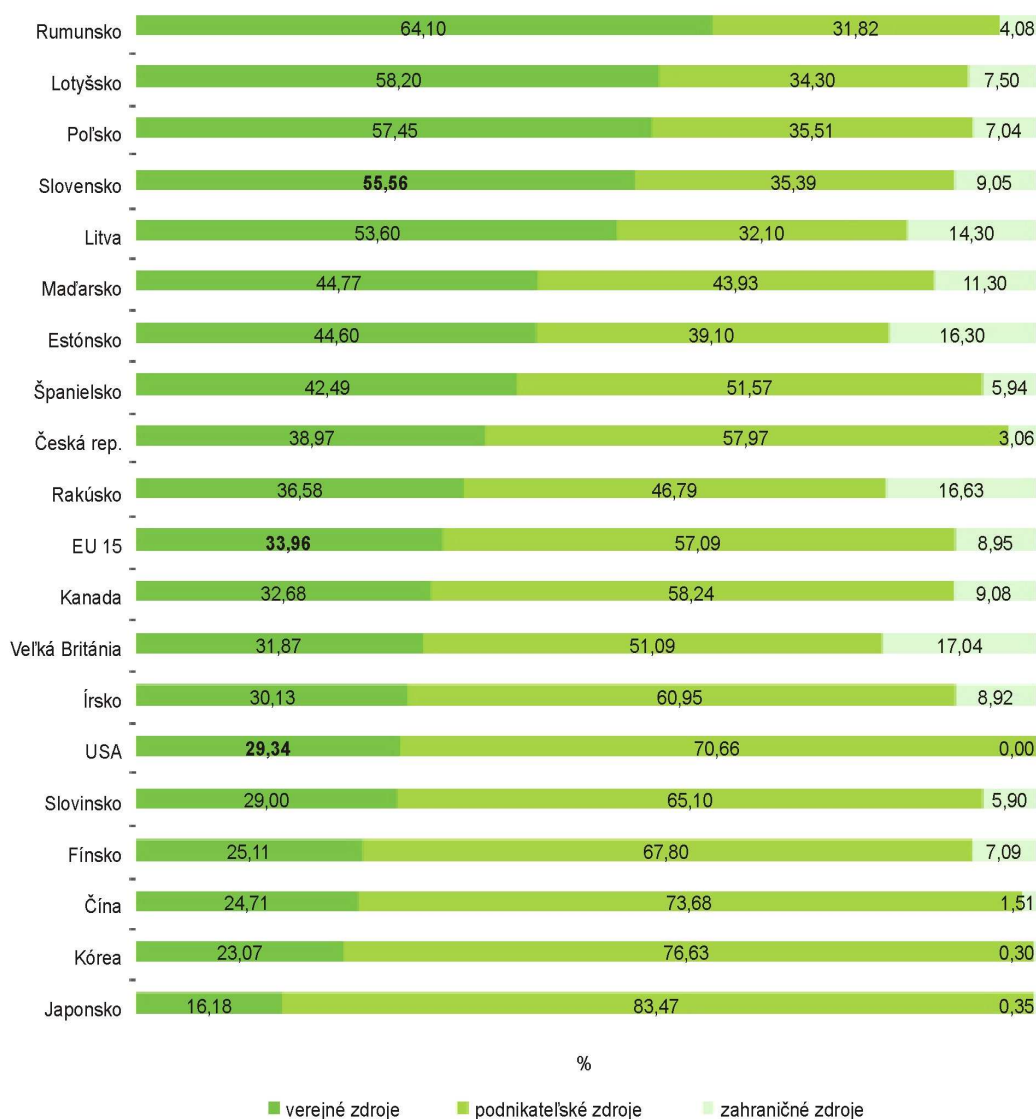

Zdroj: OECD, Main Science and Technology Indicators, 2008/1 Eurostat, máj 2008, údaje z r. 2006

Za vhodný podiel verejných výdajov na celkových výdajoch na výskum a vývoj je podľa Lisabonskej stratégie považovaná jedna tretina (t.j. 1 % HDP z verejných zdrojov pri 3 % HDP z celkových zdrojov). Ak štát dosahuje 3 % výdajov na výskum a vývoj, a z toho sa verejné zdroje na celkovom objeme podieľajú o niečo menej (napr. Fínsko s 25 %), možno uvažovať o veľmi vysokej úrovni podnikateľského sektoru v oblasti výskumu a vývoja. Na druhej strane štáty s vysokým podielom verejných výdajov, nemotivujú súkromných podnikateľov (súkromný sektor) dostatočným spôsobom investovať do výskumu a vývoja, do vysoko špecializovaných činností, kde sú vysoké finančné a kvalifikačné nároky (veda, vysoké školstvo, marketing, zdravotníctvo, IT a iné). Ďalší graf zobrazuje podiel verejných, podnikateľských (súkromných) a zahraničných zdrojov na celkových výdajoch na výskum a vývoj v r. 2006. Na Slovensku bol podiel verejných zdrojov 55,56 % na celkových výdajoch na výskum a vývoj. Je to nadpriemerná hodnota v porovnaní s EÚ-15 (33,96 %) a s EÚ-27 (35 %). Vyššie hodnoty ako Slovensko dosahovali Poľsko, Lotyšsko a Rumunsko. Z európskych štátov malo najnižšie verejné zdroje investované do výskumu a vývoja Fínsko (25,11 %), Slovinsko (29,0 %) a Írsko (30,13 %). Z mimoeurópskych štátov bolo z verejných zdrojov relatívne málo investované v Japonsku (16,18 %), Kórei (23,07 %) a Číne (24,71 %).

Obr. 23: Podiel verejných, podnikateľských a zahraničných zdrojov na celkových výdajoch na výskum a vývoj

Zdroj: OECD, Main Science and Technology Indicators, 2008/1 Eurostat, máj 2008, údaje z r. 2006

Podiel podnikateľských (súkromných) zdrojov signalizuje, či v danej krajine podniká väčší počet veľkých spoločností, ktoré produkujú špičkové technológie. (Marhoulová, 2009) Veľké nadnárodné spoločnosti a ich pobočky v ďalších štátoch totiž často investujú do výskumu a vývoja vyššie finančné objemy, ako je schopná financovať malá až stredne veľká ekonomika štátu. Podiel podnikateľského sektoru na výdajoch na výskum a vývoj bol v r. 2006 na Slovensku 35,39 %, pričom priemer EÚ-15 bol 57,09 % a EÚ-27 bol 54,67 %. Najmenej sa investovalo v Rumunsku 31,82 % a v Litve 32,10 %, najviac vo Fínsku 67,80 % a Slovinsku 65,10 %. Najvyšší podiel podnikateľských zdrojov bol v ázijských štátoch – v Japonsku (83,47 %), v Kórei (76,63 %) a v Číne (73,68 %). Zahraničné zdroje, ktoré sa podieľali na investíciách do výskumu a vývoja mali na Slovensku hodnotu 9,05 %, čo len o trochu prevýšilo priemer EÚ-15 (8,95 %). Najvyššie hodnoty v Európe dosiahli Veľká Británia (17,04 %), Rakúsko (16,63 %), Estónsko (16,60 %) a Litva (14,30 %), najnižšie Česká republika (3,06 %), Rumunsko (4,08 %), pod 0,5 % Kórea (0,30 %) a Japonsko (0,35 %). Keď v týchto grafoch porovnáme EÚ s ostatnými štátmi sveta, zistíme, že EÚ vo

výskume a vývoji zaostáva. Tak ako iné vyspelé krajiny, aj EÚ a Slovensko musí vytvárať vedomostnú spoločnosť, pretože tá dokáže zaistiť dlhodobú konkurencieschopnosť nielen v Európe, ale aj v globálnom priestore. Napriek tomu že nemáme doposiaľ k dispozícii medzi ročné analýzy ostatných členských krajín situáciu na Slovensku môžeme hodnotiť ako čoraz viac nepriaznivejšiu. Je to zrejme aj z nasledujúcej tabuľky

Tab. 25: Porovnanie rastu HDP (%) vo vzťahu k podielu výdajov na výskum a vývoj z HDP (%) na Slovensku

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rast HDP (%)	1,4	3,4	4,8	4,8	5,2	6,6	8,8	9,2	7,6*
podiel výdajov na R&D z HDP(%)	0,65	0,63	0,57	0,58	0,51	0,49	0,46	0,39	0,44*

*predpokladaný údaj
Zdroj: Štatistický úrad SR

Z uvedeného vyplýva, že stanovené ciele sa nepodarilo naplniť ani z pohľadu EÚ ako celku, ani z pohľadu Slovenskej republiky. V čom je však príčina? Európa má už v súčasnosti vedeckú základňu svetovej úrovne. V mnohých prípadoch sa však stáva, že keď európske spoločnosti zvyšujú svoje výdavky na vedu a výskum, robia to mimo hraníc EÚ. V roku 2000 tvorili investície do výskumu v EÚ 1,9% HDP, v USA to bolo 2,7%, v Japonsku 3%. EÚ je považovaná z hľadiska súkromných investícií do výskumu za menej atraktívnu, a to kvôli ich menej výhodnej verejnej podpore a viacerým prekážkam v širších rámcových podmienkach európskeho výskumu a inovácií. (Vošta, 2006) Rozdiel medzi investíciami do výskumu v EÚ a USA už prekročil 120 miliárd eur ročne a rýchlo sa rozširuje, čo má svoje negatívne následky pre dlhodobý inovačný i rastový potenciál, i schopnosť vytvárať nové pracovné miesta. Dosaiahnutie 3-percentnej hranice v EÚ by preto malo pozitívny dopad na zúženie rozdielu a dlhodobý rast ekonomiky i počtu pracovných miest v únii. Podľa predbežných vyčíslení by to po roku mohlo znamenať až o 0,5% vyšší rast HDP a 400 000 dodatočných pracovných miest ročne. Ďalším efektom by bola podpora európskej konkurencieschopnosti a lepšie šance na dosiahnutie environmentálne udržateľnej budúcnosti. Je však potrebné mať na pamäti, že na dosiahnutie týchto 3% by museli výdavky v absolútnych číslach zvýšiť o viac ako 50% (z 1,9 na 3% pri rastúcom HDP) (Eurostat - Europe in Figures 2006- 2007, 2007).

Hlavy štátov a predsedovia vlád členských krajín EÚ zhodnotili prvýkrát zaostávanie v napĺňaní Lisabonskej agendy už na summite Európskej Rady v Barcelone v marci 2002. Zhodli sa na tom, že do roku 2010 je potrebné zvýšiť investície do výskumu a vývoja na úroveň 3% HDP, najmenej dve tretiny z týchto prostriedkov mali prichádzať zo súkromného sektora. Ako je však vidieť ani táto stratégia zatiaľ neprináša požadovaný efekt. Prvé hodnotenie pokroku v dosahovaní Barcelonských cieľov predstavila Komisia 17. marca 2004. Rast investícií do vedy a výskumu napriek miernemu nominálnemu nárastu však bol aj je naďalej nedostatočný. Na dosiahnutie 3-percentnej hranice by sa však museli verejné výdavky na výskum zvýšiť každoročne o 6,5%. Napríklad medzi rokmi 2002 a 2003 to však boli len 2%. Na druhej strane, krajiny ako Fínsko či Švédsko už cieľ dosiahli, či dokonca prekročili. (Kok, 2003, s. 43-48)

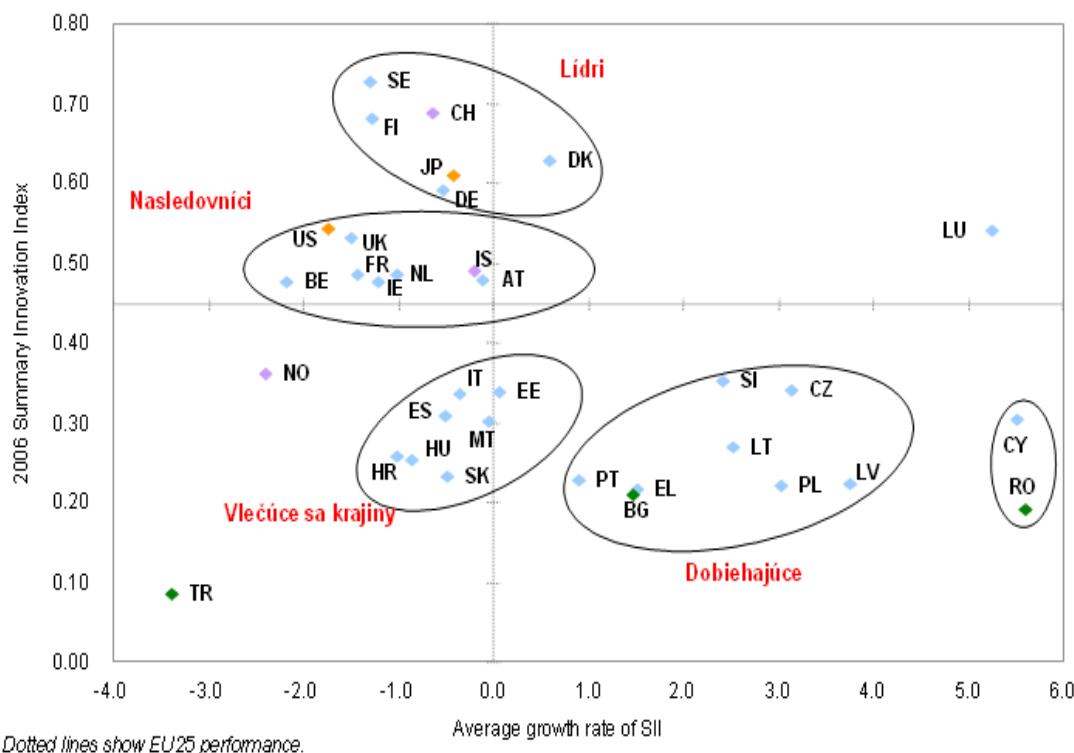
Rozdiel medzi výdavkami na výskum a vývoj v USA a EÚ sa medzičasom ďalej zväčšuje. EÚ dnes investuje do tejto oblasti o 40% menej, než jej hlavný ekonomický konkurent.

Dôležitý je hlavne rozdiel v súkromných investíciách – v prepočte tvorí až 100 miliárd eur. Väčšina členských krajín však už začína realizovať kroky, ktoré by mali podporiť súkromný sektor v investovaní do tejto oblasti. Osem členských krajín k tomu využíva daňové zvýhodnenia, ktoré sa zatiaľ spájajú s 13% priamych súkromných investícií do výskumu v nich. (Kok, 2003, s. 43-48)

Posledné roky možno v oblasti vedy budovania vedomostnej spoločnosti na báze rozvoja investícií do vedy a techniky a tvorby inovácií vo vede a výskume v Slovenskej republike označiť za roky stagnácie, čo sa v celoeurópskom kontexte prejavuje ako výrazné zaostávanie. EÚ a jej členské štáty vrátane nových členských štátov sa výrazne aktivizujú a posilňujú svoju vedecko-technickú základňu. Slovensko sa žiaľ prepadáva na posledné miesta vo všetkých ukazovateľoch sledovaných Európskou komisiou a OECD. Dôkaz o trende stagnácie v tejto oblasti ponúka napríklad Výskumná správa Európskej Asociácie Univerzít (European University Association Institutional Evaluation EUA).

Výskumná správa Európskej Asociácie univerzít začína konštatovaním žalostného stavu.. Opisuje stav Európy ako holistického celku. Podiel investícií do vedy a výskumu v dvadsiatich siedmich členov EÚ klesol z 29% v roku 1995 na 25% v roku 2005 (An EUA Sectoral Report, 2008, s. 5-11). Z neho vyplýva, ktoré krajiny Európy sú lídrom v investovaní a ktoré určujú trend rastu investície do vzdelávania, vedy a výskumu. Mnohé európske krajiny pochopili, že práve zvyšovanie podielu HDP, ktoré smeruje do tejto oblasti prinesie v budúcnosti akceleráciu ekonomiky a životnej úrovne. Vedomostná spoločnosť a jej budovanie je východiskom k riešeniu globalizačných výziev (Figel', 2007). Slovensko ako ukazuje nasledovný graf však tento trend doposiaľ nezachytilo (Hvorecký, 2008). Graf sleduje vývoj v rokoch 200-2008.

Obr. 24: Postavenie krajín EÚ podľa inovačného indexu v roku 2006

Zdroj: EUA Sectoral Report. January 2008, s. 18

V grafe sa sledujú dve charakteristiky. Na vodorovnej osi je to podiel výdavkov na výskum a vývoj v percentách štátneho rozpočtu, na zvislej je intenzita, s akou sa tento podiel medziročne mení. Ovály delia európske štáty na štyri základné skupiny podľa výšky investícií a ich vývoja: V prvej sú lídri ako Rakúsko, Švajčiarsko, Dánsko, Island, Fínsko, Nemecko a Švédsko. Podiel je vysoký, okolo troch percent a s výnimkou Švédska trvale rastie. Skupinu rastu tvoria Cyprus, Španielsko, Litva, Lotyšsko, Estónsko, Chorvátsko, Maďarsko, Česká Republika, Írsko, Rumunsko, Turecko, Portugalsko a Taliansko. V nich je podiel nízky, iba okolo jedného percenta. Rok od roka sa však výrazne zvyšuje. V tretej priemernej sú Holandsko, Francúzsko, Luxembursko, Veľká Británia, Belgicko a Nórsko. Podiel vedy a výskumu na rozpočte týchto krajín je okolo dvoch percent a nemení sa. Vo štvrtej zaostávajúcej sú krajiny, v ktorých je podiel okolo pol percenta a každoročne klesá: Grécko, Bulharsko, Poľsko, Slovinsko, Malta - a až úplne posledné je Slovensko. Z grafu vidieť, že niektoré postkomunistické štáty, predovšetkým pobaltské, ale aj Česko a Maďarsko, sa svojou stratégiou dokázali dostať do skupiny rastu. Teda medzi krajiny, ktoré síce v absolútnych číslach ešte neinvestujú toľko ako priemer, ale ich medziročný nárast naznačuje, že sa tam pokúšajú dostať. Slovensko sa dostalo úplne na chvost, do ľavého dolného rohu (Hvorecký, 2006). Slovensko sa žiaľ prepadávalo na posledné miesta vo všetkých ukazovateľoch sledovaných Európskou Komisiou a OECD. Týka sa to tak kvalitatívnych, ako aj kvantitatívnych ukazovateľov. Zvlášť negatívne vyznievajúce sú ukazovatele týkajúce sa objemu finančných prostriedkov investovaných v Slovenskej republike do vedy a výskumu. Inovačná politika pre SR tiež nevyznieva priaznivo napriek vytvorenému legislatívnemu rámcu.

Merateľným prejavom pokroku ľudstva sú inovácie. Pri nich ide predovšetkým o rozsah a o zavádzanie inovácií do praxe a taktiež o ich finančné zabezpečenie. V tomto ohľade naša republika mimoriadne zaostáva. V počte inovácií a ich zavádzaní do praxe sa pohybujeme v medzinárodných štatistikách na posledných priečkach. Z analýzy národných reformných programov členských štátov EÚ v roku 2006 napríklad vyplýva, že v inováciách sa Slovensko ocitá v rade stagnujúcich krajín na posledných miestach spolu s Tureckom a Bulharskom. Preto Európska Komisia opakovane vyzvala Slovenské úrady aby venovali náprave tohto trendu zvýšenú pozornosť.

Už podľa indexu inovačnej schopnosti, t.j. podľa Indexu výdavkov na inovácie, ktorý zverejnila Európska komisia vo februári 2006, boli sme v rebríčku 25 krajín Únie na 22. mieste a spomedzi 33. všetkých skúmaných krajín na 30. mieste s Indexom 0,21. Na prvom mieste sa umiestnilo Švédsko s indexom 0,72, potom Švajčiarsko 0,71, Fínsko 0,68, Japonsko 0,65, USA 0,60. EÚ ako celok dosiahla index 0,42 (Podhorová, 2006, s. 9-10) Táto nelichotivá skutočnosť súvisí s tým, že veda, výskum a vývoj sú na Slovensku nadmieru zanedbávané. K tomu sa pripája aj to, že sa neuskutočňuje prepojenie medzi vzdelávacou sústavou (univerzity), výskumnými ústavmi a s podnikateľskou sférou. Príčin nášho prenikavého zaostávania je viac a sú navzájom prepojené. Tento fakt zhodnotil aj Shigea Katsu, viceprezident Svetovej banky, ktorý v súvislosti s kladením základov znalostných ekonomík v niektorých stredoeurópskych štátoch vrátane Slovenska sa vyjadril: „Jedným z problémov je nízka úroveň výdavkov na výskum a vývoj, ktorý nedosahuje ani percento HDP“ (Katsu, 2006. s.7). Povzbudivo nepôsobí však najmä negatívny trend vo vývoji výdavkov na vedu a výskum v najbližších rokoch. Ciele stanovené v národnej stratégii na rok 2010 počítajú s podielom 1,8 %. Táto méta nie je postačujúca, vzhľadom na priority uvedených aktivít by sa mal podiel približovať aspoň k číslu 2,5% HDP (Sedlák, 2006, s.24).

Použitá literatúra:

1. ČAJKA, P. 2002. Teoretické prístupy k štúdiu regionálneho vývoja. In *Medzinárodné vzťahy na prahu 3. tisícročia, rozširovanie EU ako míľnik?* Zborník z Prvej medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov. Bratislava : Ekonóm, 2002. s. 20-25.
2. EUROSTAT - *Europe in Figures 2006- 2007*. European Communities, 2007.
3. FIGEL, J. 2007. Globalizácia je pozvánka na spoluprácu. In *Pravda*, 7. 9. 2007, s. 3.
4. HVORECKÝ, J. 2008. Európske hodnotenie našich vysokých škôl - začiatok zmeny. In *Trend*, 18. 5. 2008. s.17
5. HOSCHEKOVÁ, D. 2008. Nové dimenzie interkultúrneho dialógu v EÚ. In *Interpolis 08 Banská Bystrica: ÚVV UMB, FPVaMV UMB*, 2008, s. 126-130
6. KOK, W. 2004. *The Lisbon Review*. Davos: World Economic Forum, 2004.
7. KOVÁČIK, B. 2004. Kritická teória medzinárodných vzťahov. In *Aktuálne problémy politiky*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2004, s. 90-98
8. MARHOULOVÁ, E. 2009. Inovační přístupy k rozvoji regionů. In *Evropská Unie po českém předsednictví. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. [CD ROM]. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická Univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, 2009

9. PODHOROVÁ, Z. 2006. Slovensko viac vyrába ako myslí. In *Hospodárske noviny*, 17.-19. 2. 2006, s. 9-10.
10. SEDLÁK, M. 2007. Vedomostná spoločnosť – nová éra civilizácie. In IVANIČKA, K. a kol. (eds.) *Analýza ekonomickej a sociálnej úrovne regiónov SR a regionálna politika ich rozvoja*. Bratislava : VŠEM, 2007.
11. VOŠTA, M. *Změny v rozmístění světového hospodářství*. Praha: Oeconomica, 2006.

Kontakt

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho 1
97401 Banská Bystrica

prof. PhDr. Ján Koper, PhD.

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

RUSKÉ BEZPEČNOSTNÉ STRATÉGIE A NATO*

jan.koper@umb.sk

Abstrakt

Národné bezpečnostné stratégie Ruskej federácie prijaté v období Putinovej a Medvedevovej prezidentúry vykazujú relatívnu zhodu. Prvý pohľad je však klamlivý. Medvedevova doktrína bola síce vypracovaná na základe materiálu pripravovaného predchádzajúcou administratívou, obsahuje však niektoré nové obsahové zložky. Vyplýva to zo zmeny pracovných tímov ako aj z dynamických zmien v oblasti medzinárodných vzťahov (nový americký kurz, výsledky summitu NATO, zmeny v ohniskách vojnových konfliktov)

Kľúčové slová: Putinova doktrína – Medvedevova doktrína – nové výzvy – zahraničná politika - NATO

Abstract

The National Security Strategies of the Russian Federation, adopted in the Putin's and Medvedev's presidencies, show signs of relative similarity. However, the first look is misleading. The Medvedev Doctrine is based on the previous administrations's concept, but it contains some new elements. This is due to the change in the working groups, but also due to the dynamics of the international relations (the new US policy, NATO summits, changes in the focal points of military conflicts).

Key Words: Putin's Doctrine - Medvedev's Doctrine - new challenges - foreign policy - NATO

Dynamika smerovania Ruskej zahraničnej politiky počas Putinov prezidentúry

Základom pre uvažovanie nad zmenami priorít v ruskej zahraničnej politike by z formálneho hľadiska mohla byť Koncepcia národnej bezpečnosti Ruskej federácie schválená dekrétom prezidenta Ruskej federácie zo dňa 17. decembra 1997 číslo 1300 a novelizovaná výnosom prezidenta Ruskej federácie zo dňa 10. januára 2000 číslo 24. V Koncepcii sú sformulované najdôležitejšie smery štátnej politiky Ruskej federácie.

Prvá časť koncepcie je zameraná na postavenie Ruska vo svetovom spoločenstve, ktoré je charakteristické dynamikou transformácie systému medzinárodných vzťahov. Predchádzajúci bipolárny systém nahradili dve protichodné tendencie. Na jednej strane išlo

---

* Táto štúdia vznikla vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj pre projekt: Centrum excelentnosti so zameraním na výskum otázok národnej a medzinárodnej bezpečnosti (ITMS: 26220120010), spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

o upevnenie hospodárskeho a politického postavenia štátov a ich integračných spoločenstiev, zdokonaľovanie mechanizmov mnohostranného riadenia medzinárodných procesov, pričom výnimočnú úlohu zohrávali hospodárske, politické, vedecko-technické, ekologické a informačné činitele. Na tomto základe Rusko došlo k presvedčeniu o nevyhnutnosti formovať ideológiu nastolenia multipolárneho sveta. Na druhej strane sa prejavila tendencia vytvoriť takú štruktúru medzinárodných vzťahov, ktorá by bola založená na dominancii západu, najmä USA a vojensko-silovom riešení kľúčových problémov svetovej politiky obchádzajúc normy medzinárodného práva. To znamená, že formovanie medzinárodných vzťahov sprevádza konkurencia a boj štátov o zvýšenie vplyvu na svetovú politiku vrátane hrozby použitia jadrových zbraní. V tomto smere sa Rusko považuje za dôležitého aktéra medzinárodných vzťahov. Preto Rusko nepochybuje o nevyhnutnosti svojej integrácie do globálnych hospodárskych a bezpečnostných štruktúr s cieľom zachovať medzinárodnú bezpečnosť, redukovať šírenie zbraní hromadného ničenia, predchádzať a urovnávať regionálne konflikty, bojovať s medzinárodným terorizmom a proti obchodu s drogami a riešiť akútne ekologické problémy globálneho charakteru. Snaha ignorovať záujmy Ruska alebo oslabiť jeho pozíciu pri riešení problémov medzinárodných vzťahov môže narušiť bezpečnosť a stabilitu vo svete. Problém terorizmu vyvoláva nevyhnutnosť zjednotenia úsilia celého medzinárodného spoločenstva na boj s touto globálnou hrozbou.

Druhá časť dokumentu je venovaná národným záujmom Ruska, ktoré predstavujú súhrn záujmov osobnosti, spoločnosti a štátu v hospodárskej, vnútropolitkej, sociálnej, medzinárodnej, informačnej, vojenskej, pohraničnej, ekologickej a iných oblastiach. Majú dlhodobý charakter a sú podstatné pre určovanie hlavných cieľov dlhodobých a krátkodobých úloh domácej a zahraničnej politiky štátu. Záujmy osobnosti spočívajú v realizácii ústavných práv a slobôd, v zaistení osobnej bezpečnosti, vo zvyšovaní kvality života a životnej úrovne, vo fyzickom, duchovnom a intelektuálnom rozvoji človeka a občana. Záujmy spoločnosti smerujú k upevneniu demokracie, vytvoreniu právneho, sociálneho štátu, k dosiahnutiu spoločenského konsenzu a duchovnej obnove Ruska. Záujmy štátu spočívajú v nenarušiteľnosti ústavného zriadenia, v suverenite a územnej celistvosti Ruska, v politickej, hospodárskej a sociálnej stabilite, v bezpodmienečnom zabezpečení zákonnosti a podpory právneho poriadku, v rozvoji rovnoprávnej a vzájomne výhodnej spolupráce. Realizácia národných záujmov Ruska je možná len na základe neustáleho rozvoja hospodárstva. Preto sú národné záujmy Ruska v tejto oblasti považované za kľúčové.

Národné záujmy Ruska v oblasti medzinárodných vzťahov spočívajú v zabezpečení suverenity, *u upevnení postavenia Ruska ako veľmoci*, jedného z vplyvných centier multipolárneho sveta, v rozvoji rovnoprávných a vzájomne výhodných vzťahov so všetkými krajinami a integračnými zoskupeniami, najmä však s členskými krajinami Spoločenstva nezávislých štátov a ostatnými tradičnými partnermi Ruska, vo všeobecnom dodržiavaní ľudských práv a slobôd a neprípustnosti aplikovania dvojitého noriem.

Bezprostredne s národnými záujmami v medzinárodnej oblasti súvisia aj národné záujmy vo vojenskej sfére, ktoré sú zamerané na ochranu nezávislosti Ruska, jeho suverenity, štátnej územnej celistvosti, odvrátenie vojenskej agresie proti Rusku a jeho spojencov, zabezpečenie podmienok pre mierumilovný demokratický rozvoj štátu.

Hrozbám pre národnú bezpečnosť Ruska je venovaná tretia časť Koncepcie národnej bezpečnosti. Ide o celé spektrum vnútorných a vonkajších faktorov na bezpečnosť krajiny. K vnútorným hrozbám pre bezpečnosť Ruska patria:

- celkový stav hospodárstva, pokles hrubého domáceho produktu, investičných inováčných aktivít, vedecko-technického potenciálu, stagnácia poľnohospodárstva,

nestabilita bankového sektoru, rast zahraničného a domáceho štátneho dlhu, palivovo-surovinový charakter exportu a spotrebný charakter importu

- technologické zaostávanie
- separatistické snahy celého radu subjektov Ruskej federácie a ohrozenie jednotného hospodárskeho priestoru
- napätie vo vzájomných vzťahoch regiónov a centra
- etnocentrizmus a šovinizmus, nekontrolovateľná migrácia, rast nacionalizmu, politického a náboženského extrémizmu vytvárajú podmienky pre vznik konfliktov
- nedodržiavanie princípu priority ústavy Ruskej federácie narušuje jednotný právny priestor krajiny
- kriminalizácia spoločenských vzťahov
- chyby v počiatkových fázach realizácie reforiem napomáhajú zločinnosti, rastu jej organizovaných foriem a korupcii
- oslabenie právnej kontroly nad situáciou v krajine, v dôsledku čoho v boji s organizovaným zločinom a korupciou nadobúda nielen právny, ale aj politický rozmer
- konflikty pri zmene foriem vlastníctva, zostrenie mocenského boja medzi skupinami a etnikami, neexistencia systému prevencie porušenia práva, nedostatočné materiálo-technické zabezpečenie boja proti terorizmu, odlev kvalifikovaných kádrov z orgánov zabezpečujúcich právny poriadok
- ostré rozvrstvenie spoločnosti na úzky kruh bohatých a masu občanov žijúcich pod hranicou biedy
- ohrozenie fyzického zdravia národa, kolaps zdravotníctva a systému sociálneho zabezpečenia, nárast alkoholizmu a používania drog
- deformácia demografického a sociálneho zloženia spoločnosti.

Hlavnú hrozbu v medzinárodnej oblasti predstavujú tieto činitele:

- snaha znevážiť úlohu jestvujúcich mechanizmov medzinárodnej bezpečnosti, najmä OBSE a OSN
- oslabenie politického, hospodárskeho a vojenského vplyvu Ruska vo svete
- rozšírenie NATO na východ
- cudzie vojenské základne a veľké vojenské jednotky v blízkosti ruských hraníc
- rozšírenie zbraní hromadného ničenia
- oslabenie integračných procesov v Spoločenstve nezávislých štátov
- vznik a eskalácia konfliktov v blízkosti hraníc Ruskej federácie a hraníc členských krajín SNŠ
- nároky na územie Ruskej federácie

Odpor iných štátov voči posilneniu Ruska ako jedného z centier vplyvu v multipolárnom svete sa takisto považuje za ohrozenie národnej bezpečnosti z medzinárodného hľadiska. Ide pritom o prekazenie realizácie národných záujmov v Európe, na Blízkom východe, Zakaukazsku, Strednej Ázii a ázijsko-tichomorskom regióne.

Medzinárodný terorizmus rozpútal otvorenú kampaň s cieľom destabilizovať situáciu v Rusku.

Vážne nebezpečenstvo pre Rusko predstavuje snaha celého radu krajín o dominanciu vo svetovom informačnom priestore, o vytlačenie Ruska z domáceho i zahraničného informačného trhu aj prostredníctvom stratégie tzv. informačných vojen.

Stabilita a strategická situácia vo svete vo vojenskej oblasti je narušená prechodom NATO na strategickú doktrínu praktizovania silových aktivít mimo zóny zodpovednosti bloku

bez sankcií zo strany Rady bezpečnosti OSN. S tým súvisí aktivizovanie činnosti cudzích špeciálnych služieb a organizácií na území Ruskej federácie.

Ohrozenie predstavuje stagnujúci proces reformy vojenstva a obranného priemyslu Ruskej federácie a kriticky nízka úroveň operačnej a bojovej prípravy Ozbrojených síl Ruskej federácie.

Ďalšie hrozby v tomto smere predstavujú krízové javy v pohraničných oblastiach a komplexná ekologická hrozba súvisiaca najmä s možnosťou vyčerpania prírodných zdrojov.

Hlavné úlohy pri zaistení národnej bezpečnosti Ruskej federácie sú obsiahnuté v štvrtej časti Koncepcie národnej bezpečnosti Ruskej federácie. Obsahuje opatrenia počnúc včasnou prognostikou a zmapovaním možných hrozieb cez realizáciu operatívnych a dlhodobých opatrení na elimináciu hrozieb, skvalitnenie systému štátnej moci, až po zabezpečenie rovnoprávnej spolupráce Ruska s poprednými štátmi sveta a radikálne zlepšenie ekologickej situácie v krajine.

V tejto súvislosti sú mimoriadne dôležité úlohy v zahranično-politickej oblasti, kam patrí vytvorenie priaznivých podmienok pre medzinárodnú integráciu ruského hospodárstva, formovanie jednotného hospodárskeho priestoru, ochranu záujmov domácich výrobcov, realizácia vyrovnanej úverovej a finančnej politiky, posilnenie úlohy štátu v regulácii činnosti zahraničných finančných inštitúcií, prijatie účinných opatrení v oblasti regulácie valút.

Zahraničná politika Ruskej federácie musí smerovať k:

- realizácii aktívneho zahranično-politického kurzu
- upevneniu rozhodujúcich mechanizmov mnohostranného riadenia svetových politických a hospodárskych procesov, v prvom rade pod záštitou Rady bezpečnosti OSN
- zabezpečeniu podmienok pre priaznivý hospodársky a sociálny rozvoj krajiny, pre zachovanie globálnej a regionálnej stability
- ochrane zákonných práv a záujmov ruských občanov v zahraničí, vrátane toho, že sa použijú na tento účel politické, hospodárske a iné opatrenia
- rozvoju vzťahov s členskými štátmi SNŠ v súlade s princípmi medzinárodného práva a v súlade so záujmami Ruska zodpovedajúcimi integračným procesom v rámci SNŠ
- plnoprávnej účasti Ruska v globálnych a regionálnych hospodárskych a politických štruktúrach
- podpore riešenia konfliktov vrátane mierotvornej činnosti pod záštitou OSN a iných medzinárodných organizácií
- dosiahnutiu kontroly jadrových zbraní, podpore stability a plneniu medzinárodných záväzkov v tejto oblasti
- plneniu záväzkov v oblasti znižovania a likvidácie zbraní hromadného ničenia a iných zbraní, zabezpečeniu medzinárodnej kontroly exportu príslušných tovarov a technológií
- prispôbeniu existujúcich dohôd, resp. vypracovaniu nových dohôd v súlade s novými podmienkami v medzinárodných vzťahoch s cieľom upevnenia dôvery a bezpečnosti
- podpore vytvárania zón bez zbraní hromadného ničenia
- rozvoju medzinárodnej spolupráce v oblasti boja s medzinárodnou zločinnosťou a terorizmom

V oblasti zaistenia vojenskej bezpečnosti je hlavným cieľom Ruskej federácie zabezpečenie možnosti adekvátne reagovať na ohrozenie. Rusko pri predchádzaní vojen

a konfliktov uprednostňuje politické, hospodárske a iné nevojenské prostriedky. Prítomnosť vojenskej sily je však nevyhnutná. Rusko realizuje politiku zadržovania, vrátane použitia jadrových zbraní.

Zaistenie národnej bezpečnosti Ruska predpokladá aj vojenskú prítomnosť Ruska v niektorých strategicky dôležitých častiach sveta na zmluvnom základe a v súlade s medzinárodným právom.

Na formovaní a realizácii politiky zaistenia národnej bezpečnosti Ruskej federácie sa zúčastňujú prezident Ruskej federácie, Federálne zhromaždenie Ruskej federácie, vláda Ruskej federácie, Rada bezpečnosti Ruskej federácie, federálne orgány výkonnej moci a orgány výkonnej moci jednotlivých subjektov Ruskej federácie.¹

Koncepcia zahraničnej politiky schválená prezidentom Ruskej federácie V. Putinom jednoznačne vychádza z predchádzajúceho dokumentu, dokonca je v mnohých častiach s ním totožná, alebo podobná. Najväčšou prioritou zahraničného smerovania Ruska je takisto ochrana osobnosti, spoločnosti a štátu. Na rozdiel od Koncepcie bezpečnosti sa však konštatuje, že v súčasnosti bola na minimum zredukovaná hrozba globálneho jadrového konfliktu. Čoraz väčšiu úlohu zohrávajú iné, než vojenské činitele, napriek zachovaniu významu vojenskej sily vo vzťahu medzi štátmi.

Úspešná zahraničná politika Ruskej federácie musí byť založená na dodržiavaní rozumnej rovnováhy medzi jej cieľmi a možnosťami. Rusko má záujem o stabilný systém medzinárodných vzťahov založený na princípoch rovnoprávnosti, vzájomnej úcty a vzájomne výhodnej spolupráce. Hlavným centrom usmernenia medzinárodných vzťahov musí zostať OSN. Preto je nevyhnutné dodržiavať základné princípy jej Charty, zachovať postavenie stálych členov Rady bezpečnosti OSN a zvýšiť efektívnosť činnosti OSN a jej ďalších organizácií cestou účinnej reformy.

Rusko sa vyslovuje za zníženie úlohy faktoru sily v medzinárodných vzťahoch pri súčasnom upevnení strategickej a regionálnej stability.

Hlavnou prioritou zahraničnej politiky Ruskej federácie v oblasti medzinárodných hospodárskych vzťahov je podpora rozvoja národného hospodárstva, ktoré je v podmienkach globalizácie nemysliteľné bez všestranného zapojenia Ruska do systému svetových hospodárskych vzťahov.

Rusko je stúpencom hodnôt demokratickej spoločnosti vrátane prechovávanía vážnosti k právam a slobodám človeka.

Nóvu v tomto smere predstavuje záväzok Ruskej federácie poskytovať svetovému spoločenstvu objektívne a presné informácie o postojoch Ruska k problémom medzinárodných vzťahov. Neoddeliteľnou súčasťou tejto činnosti sa musí stať cieľavedomé vysvetľovanie vnútornej politiky Ruska v zahraničí.

Prioritou Ruska v regionálnej politike je koordinácia bilaterálnej a multilaterálnej spolupráce s členskými štátmi SNŠ, európskymi štátmi a OBSE, ktoré sú tradičnými partnermi Ruska v zahraničnej politike. Okrem toho kľúčový význam pre Rusko nadobúda pokračovanie spolupráce s Radou Európy, Európskou úniou, ale aj s NATO v záujme podpory bezpečnosti a stability na kontinente. Osobitná pozornosť sa v Putinovej koncepcii

---

¹ Pozri: stary.mepoforum.sk/index.php?id=127&downid=66

venuje vzťahom s konkrétnymi štátmi západnej Európy, Pobaltskými štátmi, Balkánom a hlavne rusko-americkému dialógu. Dôraz sa takisto kladie na aktivizáciu účasti Ruska v základných integračných štruktúrach ázijsko-tichooceánskeho regiónu so zdôraznením spolupráce s Čínou a Japonskom. Zásadný význam pre Rusko má nárast dynamiky vzťahov so štátmi juhovýchodnej Ázie, Iránom, štátmi Kórejského polostrova, zvýšenú pozornosť venuje situácii v Afganistane a Iraku, situácii na Blízkom východe, Severnej Afrike, Stredomorskej oblasti. Rusko má záujem na rozvoji rovnoprávných a priateľských vzťahov so štátmi na africkom kontinente, v Južnej Amerike, Austrálii i Oceánii.²

Po relatívne zmierlivom tóne v Konceptcii zahraničnej politiky Ruskej federácie predniesol V. Putin svoje posolstvo vo Federálnom zhromaždení 25. apríla 2005. Venuje sa v ňom principiálnym ideologickým a politickým otázkam. Podtitul tohto posolstva znie: Rusko pôjde svojou vlastnou cestou. Za hlavnú politicko-ideologickú úlohu považuje rozvoj Ruska ako slobodného, demokratického štátu. V časti Rusko a svet zdôrazňuje, že rozpad Sovietskeho zväzu bol najväčšou geopolitickou katastrofou storočia, ktorá postihla každého obyvateľa Ruska. Masová bieda sa začala vnímať ako norma. Zdalo sa, že mladá ruská demokracia nie je pokračovaním ruskej štátnosti, ale jej definitívnym krachom, predĺženou agóniou Sovietskeho zväzu. Rusko našlo vlastnú cestu k výstavbe demokratickej, slobodnej a spravodlivej spoločnosti a štátu. Rusko bolo a je najväčším európskym národom. Európske hodnoty humanizmu a demokracie sú hodnotovou orientáciou pre ruskú spoločnosť.

Princípom a zásadám zahraničnej politiky sa v tejto správe venuje iba okrajovo. Dôležité sú otázky slobody a spravodlivosti, vzťah demokracie a byrokracie, súdržnosť federácie, podnikateľské prostredie, priestor pre súkromné investície, právny štát, zápas s terorizmom, budovanie občianskej spoločnosti, demografické problémy, morálka a kultúra. No v časti Rusko v postsovietskej ére V. Putin zdôrazňuje, že bezpodmienečne bude pokračovať civilizačná misia ruského národa na euroázijskom kontinente. Táto misia spočíva v tom, aby demokratické hodnoty povýšené na národné záujmy obohacovali a utužovali našu historickú pospolitosť. Podpora a zabezpečenie práv ruských krajanov v zahraničí nie je predmetom politického alebo diplomatického kupčenia. Očakáva sa, že členovia NATO a Európskeho spoločenstva túto zásadu budú rešpektovať.

Medvedevova doktrína

Nová koncepcia zahraničnej politiky Ruskej federácie, ktorú predstavil nový ruský prezident relatívne rýchlo po nástupe do svojej funkcie, nie je jednoduchým pokračovaním Putinových predstáv z roku 2000. Nie je to ani jednoduchá inventarizácia predchádzajúcej zahraničnopolitickej koncepcie Ruska, ale v zásade ide o nový dokument s podstatnými rozdielmi v prístupe k rozhodujúcim otázkam medzinárodných vzťahov. Svedčí o tom aj úvod dokumentu: „Evolúcia medzinárodných vzťahov začiatkom 21. storočia a posilnenie Ruska si vynútili, aby sme sa nanovo pozreli na situáciu okolo nás, znovu zadefinovali priority zahraničnej politiky s ohľadom na vysoký význam krajiny v medzinárodných vzťahoch a zúčastňovali sa nielen na realizácii každodenných úloh v rámci svetovej politiky, ale aj na formovaní tohto programu“.³

V súlade s prioritou národnej bezpečnosti boli znovu definované základné ciele zahraničnej politiky, ktoré sa principiálne neodlišujú od predchádzajúcej koncepcie: bezpečnosť krajiny, ochrana a upevnenie suverenity a územnej celistvosti, vytvorenie

---

² Pozri: stary.mepoforum.sk/index.php?id=127&downid=65

³ <http://kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>

adekvátnych vonkajších podmienok pre modernizáciu Ruska, inovatívna cesta rozvoja, vytvorenie spravodlivého medzinárodného demokratického poriadku, posilnenie úlohy medzinárodného práva a OSN, ochrana práv a záujmov ruských občanov v zahraničí. Novinkou je snaha pôsobiť na Svetové spoločenstvo tak, aby Ruská federácia bola považovaná za demokratický štát so sociálne orientovanou trhovou ekonomikou a nezávislou zahraničnou politikou. Podobne je to s podporou a popularizáciou ruského jazyka a ruskej kultúry vo svete.

V druhej časti koncepcie, ktorá je venovaná vzťahu zahraničnej politiky Ruska a súčasného sveta, sa konštatuje, že súčasný svet prežíva fundamentálne a dynamické zmeny, ktoré hlboko zasahujú do záujmov Ruska a jeho občanov. Nové Rusko, ktoré sa tvrdo postavilo na stranu národných záujmov, získalo plnohodnotný status v globálnych veciach. Zanikajú rozdiely medzi vnútornými a vonkajšími prostriedkami na zabezpečenie národných záujmov a bezpečnosti. V týchto podmienkach sa zahraničná politika stáva jedným z najdôležitejších nástrojov postupného rozvoja krajiny, zabezpečujúc jeho konkurencieschopnosť v globalizujúcom sa svete. V súčasnej etape tradičné veľkolepé vojensko-politické zväzky nemôžu zaručiť efektívny boj proti celému spektru súčasných výziev a hrozieb. Namiesto blokového prístupu k riešeniu medzinárodných problémov nastupuje sieťová diplomacia, ktorá sa opiera na pružné formy účasti v mnohostranných štruktúrach s cieľom kolektívneho nachádzania riešení všeobecných úloh. Namiesto vojenských faktorov sa do popredia dostávajú ekonomické, vedecko-technické, ekologické, demografické, informačné a iné formy vplyvu štátov na medzinárodnú politiku.

Protirečivosť tendencií, ktoré určujú súčasný stav medzinárodných vzťahov, je vyvolaná prechodným obdobím ich rozvoja a rozdielmi v chápaní ich reálneho významu v období po skončení studenej vojny. Globálna konkurencia prvýkrát v modernej histórii nadobúda civilizačný rozmer, čo znamená konkurenciu medzi rozdielnymi hodnotovými orientáciami a systémami v rámci univerzálnych princípov demokracie a trhu ekonomiky.

Možnosť straty monopolnej úlohy Západu na globálne procesy vyvoláva o. i. aj to, že zotrúva v politicko-psychologickom postoji zameranom na „zadržiavanie“ Ruska, vrátane pokusov využiť selektívny prístup k histórii, najmä k dejinám 2. svetovej vojny a povojnového obdobia. Preto sa veľmi akútnou javí úloha vypracovať spoločný postoj svetového spoločenstva k súčasnej historickej epoche, čo je možné len v rámci otvorených a čestných diskusií. Stratégia jednostranného konania destabilizuje medzinárodnú situáciu. Používanie donucovacích prostriedkov vrátane vojenskej účasti mimo Charty OSN a súhlasu Rady bezpečnosti nemôže natrvalo odstrániť konflikty, naopak, vedie k rozšíreniu zóny konfliktov.

Záujmy Ruska sú bezprostredne späté s ďalšími svetovými tendenciami, najmä globalizáciou svetovej ekonomiky, zvýšením úlohy mnohostrannej diplomacie a medzinárodných inštitúcií, nárastom hospodárskeho potenciálu nových centier globálneho vývoja, rozvojom regionálnej a nadregionálnej integrácie v geopolitickom priestore SNŠ, euroatlantickom, ázijsko-tichooceánskom regióne, Afrike a Latinskej Amerike, vojensko-politickým súperením regionálnych mocností, rastom separatizmu, etnického nacionalizmu a náboženského extrémizmu, ignoráciou medzinárodného práva.

Rusko sa zaväzuje, že bude uskutočňovať otvorenú predvídateľnú a pragmatickú politiku pevne zviazanú s jeho národnými záujmami. Špecifickou črtou zahraničnej politiky je jej vybalansovanosť a mnohovektorovosť. Tieto znaky súvisia s geopolitickou polohou Ruska ako najsilnejšej euro-ázijskej mocnosti a jeho statusom stáleho člena Rady bezpečnosti OSN.

V rámci priorit Ruskej federácie v riešení globálnych problémov je na prvom mieste úloha formovať nové usporiadanie sveta založené na stabilnom systéme medzinárodných vzťahov, na princípe rovnoprávnosti, vzájomnej spolupráce opierajúcom sa na princípy medzinárodného práva. Hlavným nástrojom v procese realizácie tejto snahy sa stáva mnohostranná diplomacia. Centrom regulácie medzinárodných vzťahov a koordinácie svetovej politiky sa musí stať reformovaná a efektívna OSN.

Druhou prioritou v tejto oblasti je panstvo práva v medzinárodných vzťahoch. Podpora a upevnenie zákonnosti v medzinárodných vzťahoch sa takto stáva prioritou ruskej zahraničnej politiky. V tomto zmysle je Rusko pripravené čeliť pokusom niektorých štátov alebo skupín štátov revidovať všeobecne platné normy medzinárodného práva obsiahnuté v Charte OSN a iných medzinárodných dokumentoch a zároveň sa spolupodieľať na kodifikácii medzinárodného práva.

Tretou prioritou v oblasti riešenia globálnych problémov je podiel Ruska na upevnení medzinárodnej bezpečnosti, predovšetkým dôsledným presadzovaním zníženia významu faktoru sily v medzinárodných vzťahoch. V tomto prípade ide predovšetkým o záväzok Ruska nerozširovať ďalej jadrové zbrane a jeho pripravenosť rokovať s ostatnými jadrovými mocnosťami o znížení počtu strategických zbraní. V tomto zmysle rodiaca sa multipolarita a diverzifikácia rizík a hrozieb znamená, že sa riešenie otázok strategickkej stability nemôže ďalej opierať len o vzájomné vzťahy medzi Ruskou federáciou a USA. Okrem toho je Rusko proti preneseniu pretekov v zbrojení do kozmického priestoru. Osobitnú pozornosť venuje zabezpečeniu medzinárodnej informačnej bezpečnosti ako dôležitého prvku posilnenia strategickkej stability.

Štvrtou oblasťou v rámci uvedenej zahranično-politickej koncepcie je medzinárodná ekonomická a ekologická spolupráca. Hlavnou prioritou ruskej politiky vo sfére medzinárodných ekonomických vzťahov je podpora rozvoja národnej ekonomiky v podmienkach globalizácie prostredníctvom zabezpečenia rovnoprávneho postavenia krajiny a ruského obchodu v systéme svetových ekonomických vzťahov. Preto je nevyhnutné dosahovať maximálne výhody a minimalizovať riziká v rámci pokračujúcej integrácie Ruska do svetovej ekonomiky, diverzifikovať ruskú účasť na svetových trhoch prostredníctvom rozšírenia exportnej nomenklatúry, poskytovať štátnu pomoc ruským podnikom v osvojovaní si nových trhov a zabráňovať ich diskriminácii v hospodárskej súťaži. Dôležitým prvkom tejto stratégie je jednoznačné upevnenie postavenia Ruska ako surovínovej a energetickej veľmoci a zároveň posilnenie strategického partnerstva s hlavnými dodávateľmi energie a ostatných strategických surovín.

Medzinárodná humanitárna spolupráca a práva človeka sú ďalšou prioritou ruskej zahranično-politickej koncepcie. Rusko sa považuje za prívrženca univerzálnych demokratických hodnôt, vrátane nevyhnutnosti zabezpečenia práv a slobôd človeka. Do popredia vystupuje úloha ochraňovať práva a slobody ruských občanov žijúcich v zahraničí.

Poslednou prioritou v riešení globálnych otázok je informačné zabezpečenie zahranično-politickej činnosti Ruska. V rámci verejnej diplomacie sa bude Rusko zasadzovať o to, aby bolo objektívne vnímané, bude rozvíjať vlastné efektívne prostriedky informačného vplyvu na zahraničnú verejnú mienku, podporovať rast úlohy ruských masmédií vo svetovom informačnom priestore.

V rámci regionálnych priorit zahraničnej politiky Ruskej federácie je potrebné konštatovať, že sa principiálne neodlišuje od predchádzajúcej koncepcie zahraničnej politiky.

Na prvom mieste sú jednoznačne vzťahy s krajinami SNŠ a integračné zoskupenia, ktoré sa v tomto geopolitickom regióne vytvorili, resp. sa formujú. Ďalšími prioritami sú:

- upevnenie úlohy Rady Európy
- spolupráca s OBSE ako fóra na rovnoprávny dialóg medzi štátmi
- spolupráca s Európskou úniou ako jedným z hlavných hospodárskych a zahranično-politických partnerov
- osobitne Rusko preferuje rozvoj vzájomných dvojstranných vzťahov s Nemeckom, Francúzskom, Talianskom, Španielskom, Gréckom, Holandskom, Nórskom, Veľkou Britániou a inými štátmi západnej Európy
- spolupráca so štátmi severnej Európy v arktickom regióne
- rozvoj vzťahov so štátmi strednej, východnej a juhovýchodnej Európy
- spolupráca s pobaltskými krajinami
- postupný rozvoj vzájomnej spolupráce s NATO v rámci existujúcich inštitucionálnych foriem a vytváranie nových mechanizmov spolupráce
- pokračovanie v dobrých vzťahoch s USA s cieľom spoločného rozhodujúceho ovplyvňovania stavu globálnej strategickej stability a vytvorenia rusko-amerického strategického partnerstva.

„Zvyšuje sa bonita formátu BRIC – dialógu najdynamickejšie sa rozvíjajúcich štátov sveta – Brazílie, Ruska, Indie a Číny. Najmä Čína je pre Rusko veľkým potenciálnym partnerom a súperom zároveň. Určite nie je náhoda, že niekoľko dní po zverejnení ruskej koncepcie sa stretli ministri zahraničných vecí Ruskej federácie a Číny a mohli si vypíť slávnostný pohár šampanského, pretože s konečnou platnosťou bola doriešená otázka demarkácie hraníc medzi Ruskou federáciou a Čínou“.⁴

Pohľad do možnej budúcnosti Ruska

V roku 2007 vyšla v ruskom vydavateľstve Kulturnaja revolucija kniha skupiny autorov s názvom „Mir vokrug Rossiji: 2017. Kontury nedalekogo budúceho.“ Skupina ruských analytikov v knihe vydanej na pôde Rady pre zahraničnú a obrannú politiku RF, pod vedením S. A Karaganova predkladá rozsiahly scenár geopolitických, ekonomických, sociálnych a ekologických procesov pre obdobie najbližších desiatich rokov.

Autori zrejme vychádzajú zo základných postulátov postmoderného sveta. Konštatujú predovšetkým prítomnosť tzv. krízy relevancie, t. j. straty schopnosti ľudí odlišovať dôležité od menej dôležitého, významné od bezvýznamného, hodnotné od bezcenného. Rýchlosť súčasného vývoja je taká dynamická, že ľudia nestíhajú analyzovať udalosti, medzinárodnú situáciu, konflikty, vojny a podobne. „Médiá...nevytvárajú ucelený obraz politických procesov. Svet politiky, o ktorom sa hovorí v médiách, pôsobí fragmentárne a chaoticky, udalosti sa striedajú s udalosťami a o nejaký čas upadnú do zabudnutia pod návalom nových informácií. Ľudia nie sú schopní zachytiť zmysel prebiehajúcich politických udalostí, nemôžu postihnúť logické súvislosti geopolitických procesov v zdanlivo globálnom svete. Inak povedané, čím sa stáva svet menší, tým menej mu ľudia rozumejú“.⁵

Z pohľadu autorov sa súčasný svet nachádza v hlbokkej, totálnej kríze, ktorá sa každým rokom čoraz viac prehľbuje. Táto kríza môže mať v konečnom dôsledku fatálne následky pre budúcnosť. Najpravdepodobnejšími príčinami zmien môžu byť: ekologická katastrofa,

---

⁴ Stupavský P.: Medvedev stanovil pravidlá. In: <http://blisty.cz/2008/8/7/art41938.html>

⁵ Usov P.: Ruské alternatívy a alternatívy pre Rusko. Rusko a okolitý svet – pohľad do budúcnosti. In: <http://www.despiteborders.com/clanky/data/upimages/usov-prognoz2017SK.pdf>

pôsobenie teroristických zoskupení používajúcich zbrane hromadného ničenia a lokálne vojny, ktoré môžu zničiť veľké štáty. Ako poznamenáva autor recenzie P. Usov, autori sú pod vplyvom ruského ducha, používajú apokalyptický tón a pesimistický prístup k politickým procesom.

Nevyhnutnosť prechodu od amerického unilateralizmu ku globálnemu chaosu je dôsledkom zahraničnej politiky USA a celého liberálneho sveta, ktorá prinesie mohutnú katastrofu pre civilizáciu liberálnej demokracie. Budúcnosť západnej civilizácie a samotných USA závisí od toho, či dokážu prehodnotiť svoj doterajší prístup k politickému vývoju vo svete. Príčinou apokalyptického stavu svetovej politiky je chybný filozoficko-metodologický prístup politikov liberálnej orientácie k smerovaniu svetového vývoja. Myšlienka globálneho víťazstva liberalizmu a demokracie na svete viedla k presvedčeniu, že neexistuje žiadna iná politická, či ideologická alternatíva demokratického liberalizmu (Fukuyama a jeho Koniec dejín). Demokracia a liberalizmus boli považované za nadradenú hodnotu a a priori danú pre všetky štáty a spoločnosti. Neakceptácia tejto hodnoty vyvolávala agresívnu reakciu západných štátov, čo viedlo k hlbokým civilizačným konfliktom, destabilizácii politických systémov s inou politickou kultúrou, v ktorých prebiehali demokratické zmeny pod nátlakom.

Dôkazom porážky liberálnej demokracie a samotných USA je neúspešná vojna v Iraku a intenzívny rozvoj nedemokratických štátov (Čína, Irán). V prípade pôsobenia USA sa ich politika fakticky zvrháva do perspektívy vzniku radikálnych islamistických režimov alebo pretrvávania chaosu. V súvislosti s neefektívnou zahraničnou politikou USA autori vyslovujú presvedčenie, že svet prestane byť unipolárny a USA sa značne oslabia. Multipolitarizmus sveta však bude viesť k ďalšej chaotizácii a fragmentácii geopolitického usporiadania sveta a rastu hrozby medzinárodného terorizmu. Táto chaotická multipolarita povedie k nasledovným dôsledkom:

1. Strata globálnej iniciatívy a medzinárodnej autority USA, pokusy USA obnoviť svoje pozície budú neúspešné. Nebudú môcť vykonávať úlohu jedinej superveľmoci. Hlavnou príčinou tohto stavu je „syndróm imperiálnej únavy“.
2. Chyby USA v medzinárodnej politike a používanie násilia pri presadzovaní demokratických a liberálnych hodnôt vypestujú k nim nedôveru a odpor mnohých spoločností a zároveň privedú k postupnému návratu k pôvodným hodnotám verejného a politického života. Zvýši sa agresívny postoj voči Západu, čo posilní nedemokratické režimy.
3. Oslabenie geopolitickej aktivity USA vytvorí priaznivé podmienky pre vznik nových geopolitických hráčov, najmä na regionálnej úrovni (India, Irán, Čína).

Autori zároveň vyslovujú presvedčenie, že na európskom kontinente nevznikne aktívny relevantný geopolitický líder. EÚ sa nemôže stať geopolitickým nástupcom USA pre svoju strategickú slabosť a absenciu jednotnej geopolitickej stratégie.

Geopolitická fragmentácia zvýši riziko regionálnych konfliktov. Predpokladá sa vznik nestabilných krízových regiónov, vypuknutie otvorených konfliktov a neschopnosť medzinárodných organizácií tmiť a regulovať regionálne konflikty.

Zníženie geopolitického vplyvu USA bude viesť k posilneniu geopolitickej aktivity Ruska. Autori nehovoria, že sa Rusko môže stať geopolitickou alternatívou USA. Napriek tomu sa Rusko môže pokúsiť rozšíriť svoj vplyv v niektorých oblastiach, vrátane štátov bývalého ZSSR.

Najdôležitejšou úlohou Ruska bude rozbitie geopolitickej reťaze nepriateľských štátov sformovanej zo štátov bývalého ZSSR a zabránenie rozšírenia NATO na východ. Preto sa

s najväčšou pravdepodobnosťou zostria konflikty na Kaukaze, Strednej Ázii a na západnej hranici Ruska. Zabrániť začleneniu Ukrajiny do NATO bude možné jedine vtažením Ukrajiny do sféry vlastných geopolitických vplyvov. Rusko bude zainteresované na podpore politického rozkolu a ekonomickej nestability v ukrajinskej spoločnosti. Nestabilná Ukrajina je pre Rusko výhodnejšia, lebo znemožňuje jej vstup do EÚ a NATO.

Vývoj geopolitického a zahraničnopolitického statusu Ruska bude založený na procese vnútornej konsolidácie a vytváraní atraktívneho politického a ekonomického modelu vývoja. Keďže Rusko zatiaľ takýto model nemá, nemôže zaplniť veľmocenské vákuum po USA. Okrem toho sa budú realizovať aj iné geopolitické iniciatívy, napríklad vytvorenie zväzu Bieloruska a Ruska. No politická nepredvídateľnosť Minsku na čele s A. Lukašenkom, ktorý smeruje k politike lavírovania medzi EÚ a Ruskom, neumožní transformovať Bielorusko na strategické nástupišťe na prielom do Strednej Európy. Ale vo vzdialenejšej budúcnosti je potrebné motívu bielorusko – ruských vzťahov venovať zvýšenú pozornosť, pretože ideologické faktory ustúpia ekonomickým a geopolitickým dôvodom. Uvedené procesy budú zároveň prebiehať aj medzi Ruskom a Ukrajinou. Autori zároveň upozorňujú, že nemá zmysel očakávať politické zblíženie Ruska s Ukrajinou, napriek tomu zachovanie ruského vplyvu na túto krajinu zostáva strategickou prioritou.

Rusko nemôže v krátkom čase a efektívne dosiahnuť integráciu bývalých postsovietskych štátov do sféry svojho geopolitického vplyvu, pretože v európskom sektore bude vždy existovať ekonomická a politická alternatíva v podobe EÚ. Možnými variantmi pre rozšírenie ruského vplyvu v tomto geopolitickom priestore môže byť energetický nátlak, zmena politických režimov v týchto štátoch, resp. ich vlastný záujem otvoriť sa vplyvom Ruska, čo je však najmenej pravdepodobné.

Viac možností sa podľa analytikov otvára Rusku v strednej Ázii v podobe únie s Kazachstanom, resp. Kirgizskom. Hovoríme o takzvanej aziatizácii Ruska, pretože vzdiaľovanie sa Ukrajiny, Bieloruska a Moldavska od Ruska bude viesť k zmene jeho orientácie na Áziu. Prakticky sa Rusko môže stať ázijským štátom bez priameho kontaktu s Európou. Jediným spojivkom Ruska a Európy zostanú energetické a surovinové trate. Na druhej strane slabá geopolitická pozícia EÚ vo Východnej Európe a neexistencia vlastnej geopolitickej stratégie odsudzujú uvedené krajiny k vnútropolitickým turbulenciám. Aziatizácia Ruska môže viesť k vytvoreniu uzavretého nedemokratického kultúrneho a politického systému. V skutočnosti sa tieto procesy už začali. Táto situácia môže viesť k hlbokšej politickej a ekonomickej kríze v samotnom Rusku. Súčasný ruský politický elity sa snažia na jednej strane rozširovať svoj geopolitický vplyv, na strane druhej sa usilujú maximálne zabrániť prenikaniu alternatívnych vplyvov, najmä západného liberalizmu. Jediným mechanizmom, ako tomu zabrániť, je vytvorenie uzavretého autoritatívneho modelu riadenia.

Pokračujúce uzatváranie geopolitického priestoru Ruska a využívanie energetických zdrojov ako politickej zbrane ho privedie k vnútornému a medzinárodnému oslabeniu a strate geopolitickej váhy vo svete. Východiskom zo slepej uličky je demokratizácia systému a rezignácia na energetický imperializmus. Hoci sú autori presvedčení, že jediným správnym politickým a ekonomickým smerovaním Ruska je pokračovanie liberalizácie a demokratizácie, v skutočnosti ruský establishment podniká kroky, ktoré vedú k prehĺbeniu autoritatívneho politického systému. Rusko sa stáva uzavretým systémom voči zahraničným vplyvom a akceptuje iba tie politické a medzinárodné vzťahy, ktoré vyhovujú politickej elite. Preto sa predpokladá postupný rozklad demokracie. Autoritatívny režim a intenzívny export

energetických surovín umožní na určitý čas zachovať politickú a ekonomickú stabilitu Ruska, ale v dlhodobej perspektíve nebude efektívny a môže narušiť integritu Ruska.

Použitá literatúra:

1. <http://kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>
2. <http://stary.mepoforum.sk/index.php?id=127&downid=66>
3. politischer Wandel. Hamburg 1994
4. Stupavský P.: Medvedev stanovil pravidlá. In: <http://blisty.cz/2008/8/7/art41938.html>
5. Usov P.: Ruské alternatívy a alternatívy pre Rusko. Rusko a okolitý svet – pohľad do budúcnosti. In: <http://www.despiteborders.com/clanky/data/upimages/usov-prognoz2017SK.pdf>, New York 2007

Kontakt

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica

Dr hab. Helena Kościelniak, Prof. PCz

CZESTOCHOWA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
FACULTY OF MANAGEMENT

**ECONOMIC CRISIS AND FOREIGN INVESTMENTS IN POLAND
KRYZYS GOSPODARCZY A INWESTYCJE ZAGRANICZNE
W POLSCE**

helenak@zim.pcz.czyst.pl

Abstract

Foreign direct investments are stimulations for economy development; they have an important role for making modern the medium developed countries, where one of them still is polish economy. They deliver the capital, new technologies, create new working places. The global crisis has an impact on foreign investments development. Data of The World Investment Report 2009 presents, that foreign direct investments, which flown to Poland this year where 27% lower than last year. The main point of this paper is the analysis of foreign direct investment formulation in Poland, connected with makroeconomic elements of global crisis.

Key words: economy crisis, foreign direct investments

Streszczenie

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne są stymulatorem rozwoju gospodarczego; spełniają istotną rolę w unowocześnianiu gospodarek średnio rozwiniętych, do których nadal należy gospodarka Polski. Dostarczają kapitału, nowych technologii, tworzą nowe miejsca pracy. Globalny kryzys rzutuje na rozwój inwestycji zagranicznych. Z danych The World Investment Report 2009 wynika, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne, jakie napłynęły do Polski były o 27% mniejsze niż w roku ubiegłym. Zasadniczym celem opracowania jest analiza kształtowania się bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce w powiązaniu z makroekonomicznymi elementami globalnego kryzysu.

1. Sytuacja gospodarcza Polski a globalny kryzys

Sytuacja gospodarcza Polski w roku 2008 nadal była korzystna, chociaż już w II połowie roku powoli dały o sobie znać pierwsze oznaki globalnego kryzysu

W 2008 roku produkt krajowy brutto wzrósł o 4,8%, co oznacza istotne spowolnienie dynamiki wzrostu gospodarczego w porównaniu z 2007 rokiem. W trzecim kwartale 2009 roku wzrost PKB wynosił w przedziale 0,5-0,8%, a w całym 2009 roku, według szacunków Ministerstwa Finansów, ma wynieść 1%.

Analizując źródła wzrostu gospodarczego w 2008 roku od strony popytowej warto zwrócić uwagę na spożycie indywidualne, które pomimo negatywnych zjawisk w otoczeniu

zewnątrznym podtrzymywało wzrost gospodarczy. W 2008 roku nakłady brutto na środki trwałe wzrosły średnio o około 9,5%, czyli o 9,2 pkt. procentowych. mniej niż w 2007 roku. W 2008 roku popyt krajowy wzrósł o ok. 5,0%; popyt ten był głównym motorem napędowym gospodarki.

W 2008 roku pogorszyła się sytuacja w handlu zagranicznym Polski. W całym roku 2008 inflacja wyniosła 4,2%; w kolejnych miesiącach inflacja wykazywała wyraźną tendencję wzrostową, aż do końca roku, gdy wzrost cen wyraźnie wyhamował; spadkowa tendencja kontynuowana była na początku 2009 roku.

W 2008 i na początku 2009 roku odnotowano w Polsce silne spowolnienie dynamiki sprzedaży detalicznej, co jest skutkiem słabnącej dynamiki wynagrodzeń i zwiększającego się pesymizmu konsumentów.

Spowolnienie przyniosło polskiej gospodarce spadek zatrudnienia i wzrost bezrobocia. Bezrobocie w ciągu miesiąca (wrzesień 2009) wzrosło nieznacznie, bo o 0,1 pkt. proc., do 10,9 procent.

W 2008 roku pogorszyły się wskaźniki finansowe przedsiębiorstw, spadła zarówno rentowność ze sprzedaży, jak i rentowność ogółem, wzrósł zaś wskaźnik poziomu kosztów; odzwierciedleniem zmian jakie zachodzą w otoczeniu finansowym przedsiębiorstw jest ujemny wynik na działalności finansowej.

W przemyśle najdotkliwiej pierwsze skutki spowolnienia gospodarczego odczuli eksporterzy, a także firmy zajmujące się przetwórstwem przemysłowym; bieżący portfel zamówień i bardzo niski popyt (głównie zagraniczny) pozwala przypuszczać, że zła sytuacja jeszcze się pogłębia.

Konstatując stwierdzić należy, że na przełomie 2008/2009 roku, w wyniku światowego kryzysu ekonomicznego, rozwój gospodarczy w Polsce uległ spowolnieniu, udało się jednak uniknąć spadku PKB, co jest wyjątkiem na tle Europy.¹ Kształtowanie się podstawowych wartości makroekonomicznych przedstawia tab. 1.

---

¹ Grecja ma również dodatni przyrost PKB; pozostałe kraje UE odnotowały ujemne tempo wzrostu PKB, Łotwa (-11,2%), Litwa (-10,5%), Słowacja (-11,2%), Niemcy (-3,8%).

**Tab. 1. Podstawowe wartości makroekonomiczne Polski
w latach 2001-2009 (I półrocze)**

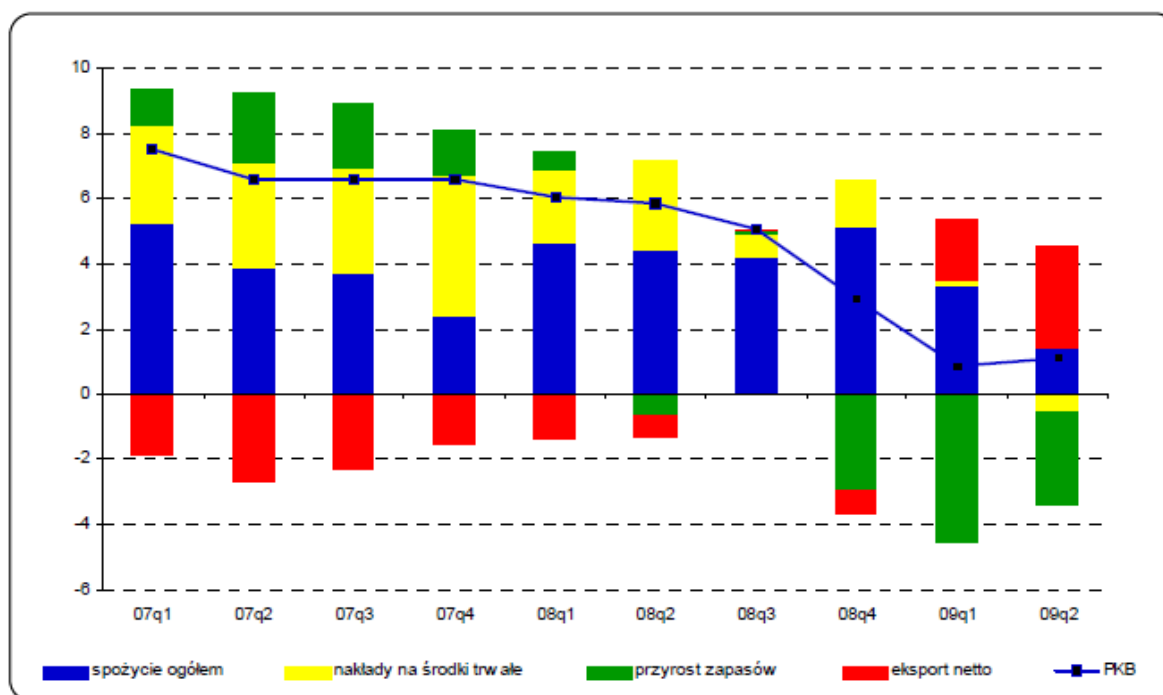
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I poł. 2009
PKB (mld PLN)*	780	809	843	925	983	1 060	1 175	1 266	-
Zmiana PKB (rok poprzedni = 100)*	101,2	101,4	103,9	105,3	103,6	106,2	106,7	104,8	101,1
Napływ BIZ (mln EUR)**	6 372	4 371	4 067	10 237	8 330	15 741	16 674	10 970	962
Bezrobocie (%)*	17,5	20,0	20,0	19,0	17,6	14,8	11,2	9,5	10,8
Eksport f.o.b. (mln EUR)**	46 537	49 338	53 836	65 847	77 562	93 406	105 893	114 566	45 656
Import f.o.b. (mln EUR)**	55 094	57 039	58 913	70 399	79 804	98 945	118 262	139 329	49 408
Obroty handlu zagranicznego (mln EUR)**	101 631	106 377	112 749	136 246	157 366	192 351	224 155	259 895	95 064
Saldo handlu zagranicznego (mln EUR)**	-8 557	-7 701	-5 077	-4 552	-2 242	-5 539	-12 369	-24 761	-3752
CPI/inflacja (rok poprzedni = 100)*	105,5	101,9	100,8	103,5	102,1	101,0	102,5	104,2	103,5
Źródło: *GUS, **NBP									

Największym problemem firm z branży budowlanej nie jest już brakująca siła robocza, a zmniejszony popyt wynikający przede wszystkim z restrykcyjnej polityki kredytowej banków.

Wahania kursu walutowego i ogólnoświatowy kryzys wpływają na usługi i handel; największe pogorszenie odnotowuje branża turystyczna, która w ubiegłym roku miała rekordowo niskie obroty.

Wobec słabnącego popytu na swoje wyroby przedsiębiorstwa rezygnują z podejmowania nowych inwestycji; by pokryć zapotrzebowanie rynkowe wystarczają istniejące moce przerobowe, a zgromadzone zapasy towarów gotowych pozwalają firmom nawet ograniczać produkcję.

Rys. 1. Struktura zmian PKB

Źródło: GUS.

Obecny kryzys jest najmniej odczuwalny w sektorze telekomunikacji; dzięki wspieranemu przez UE rozwojowi infrastruktury na obszarach wiejskich .

Sektor bankowy wykazał w 2008 roku rekordowy zysk oraz bardzo dobre wskaźniki efektywności, które jednak stopniowo zaczynają się pogarszać; wysokie odpisy na rezerwy zwiastują spadek jakości portfela kredytowego, co jest konsekwencją pogarszającej się sytuacji finansowej przedsiębiorstw.

Ograniczenie i zmiana kierunku globalnych przepływów kapitału, które nastąpiły w wyniku recesji gospodarki światowej, negatywnie oddziałują na napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (ZIB) do Polski.²

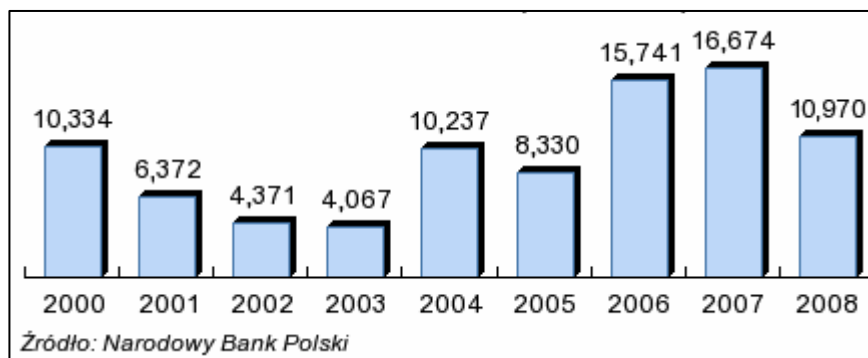
² Największym źródłem inwestycji zagranicznych na świecie, mimo 18% spadku, pozostają Stany Zjednoczone. Nadal rosną inwestycje z krajów rozwijających się; w 2008 roku osiągnęły 293 mld dolarów. W tej grupie największymi odbiorcami są: Hong Kong, Rosja i Chiny. Do 1,5 bln dolarów w 2008 roku spadła wartość inwestycji zagranicznych z krajów rozwiniętych. To o 17% mniej niż w 2007 roku. Z tej grupy wzrost swoich inwestycji za granicą w 2008 roku odnotowały: Japonia, Szwajcaria, Kanada oraz Holandia. zob. *16,5 mld dolarów inwestycji zagranicznych w Polsce w 2008 roku*, Gazeta Prawna, 17.09.2009.

2. Wartość napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych w latach 2000-2008 a tempo wzrostu PKB

Wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych według wstępnych szacunków NBP w Polsce w 2008 roku wyniosła 10,970 mld EUR i była o 33,84% niższa niż w 2007 roku, kiedy wyniosła 16,674 mld EUR. (wykres 1)³

W 2008 r. 80,6 % BIZ ulokowane zostało przez zagranicznych inwestorów z 25 krajów Unii Europejskiej. Najwięcej środków pochodziło z Niemiec, Francji, Holandii, Luksemburga, Austrii, Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii i Malty.

Wykres 1. Napływ inwestycji zagranicznych do Polski w latach 2000-2008(mld EURO)

Z kwoty 16.674 mln EUR stanowiącej napływ kapitału zagranicznego w 2007 roku najwięcej środków zostało ulokowanych w podmiotach zajmujących się przetwórstwem przemysłowym (4.947 mln EUR), obsługą nieruchomości, informatyką, wynajmem maszyn i pozostałymi usługami związanymi z prowadzeniem działalności gospodarczej (4089 mln EUR), pośrednictwem finansowym (2.495 mln EUR), handlem i naprawami (2.158 mln EUR) oraz na zakupy i sprzedaż przez nierezydentów nieruchomości w Polsce (901 mln EUR)

3. Zachęty i bariery inwestycyjne w Polsce

Rząd Polski w celu przyciągania kapitału zagranicznego jest zobowiązany do stworzenia przyjaznej atmosfery i atrakcyjnych warunków dla podjęcia decyzji inwestycyjnych przez zagranicznych inwestorów w naszym kraju. Postępowanie takie jest uwarunkowane silną konkurencją pomiędzy krajami w walce o kapitał zagraniczny.

Na terenie kraju zostały wyodrębnione Specjalne Strefy Ekonomiczne (SSE) dla zapewnienia preferencyjnych warunków dla inwestorów zagranicznych.

Zasady i warunki inwestowania na terenie SSE określa ustawa z dnia 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych (Dz.U. z 2007 r. Nr 42, poz. 274 i z 2008 r. nr

³ *Konsekwencje światowego kryzysu finansowego; Zagraniczne inwestycje przyhamują, bo trudniej będzie finansować*, Gazeta Prawna, z dnia 22.09.2008.

118, poz. 746) wraz z aktami wykonawczymi. Obecnie w Polsce działa 14 Specjalnych Stref Ekonomicznych (rysunek nr 1) gdzie inwestor może rozpocząć działalność gospodarczą. Inwestor rozpoczyna swą działalność na specjalnie wyznaczonym terenie i prowadzi ją nie płacąc podatku dochodowego.

Specjalnie strefy ekonomiczne powstały z zamiarem:

- rozwoju gospodarczego polskich regionów, które nie były atrakcyjne jako miejsce lokalizacji inwestycji,
- wprowadzenia nowych rozwiązań technicznych i technologicznych w gospodarce,
- tworzenia nowych miejsc pracy w rejonach o wysokim stopniu bezrobocia, co pozwala na oszczędności w postaci zasiłków dla bezrobotnych; w wielu przypadkach strefy obejmują majątek przemysłowy i istniejącą już infrastrukturę techniczną, co pozwala na jej zagospodarowanie, wykorzystanie oraz rozbudowę w procesie inwestycyjnym,
- poprawy stanu finansowego regionów objętych SSE, między innymi poprzez wzrost PKB lub wpływów z tytułu podatku VAT.⁴

W Specjalnych Strefach Ekonomicznych inwestor może liczyć na wsparcie w postaci :

- zwolnienia z podatku dochodowego (CIT – od osób prawnych lub PIT od osób fizycznych),
- zwolnienia mogą również dotyczyć podatku od nieruchomości,
- wykorzystania terenu przygotowanego pod inwestycje,
- konkurencyjna cena terenów pod zabudowę inwestycji,
- bezpłatna pomoc w kwestiach związanych z procesem inwestycyjnym.

W zakresie korzystania z pomocy w SSE stawia się dwa warunki: prowadzenie działalności gospodarczej przez okres nie krótszy niż 5 lat, zachowanie w całości składników majątku, z którymi były związane wydatki inwestycyjne przez okres nie krótszy niż 5 lat, utrzymać nowo powstałe miejsca pracy przez okres 5 lat . Należy jednak zaznaczyć, że okresy skracają się do 3 lat w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw.

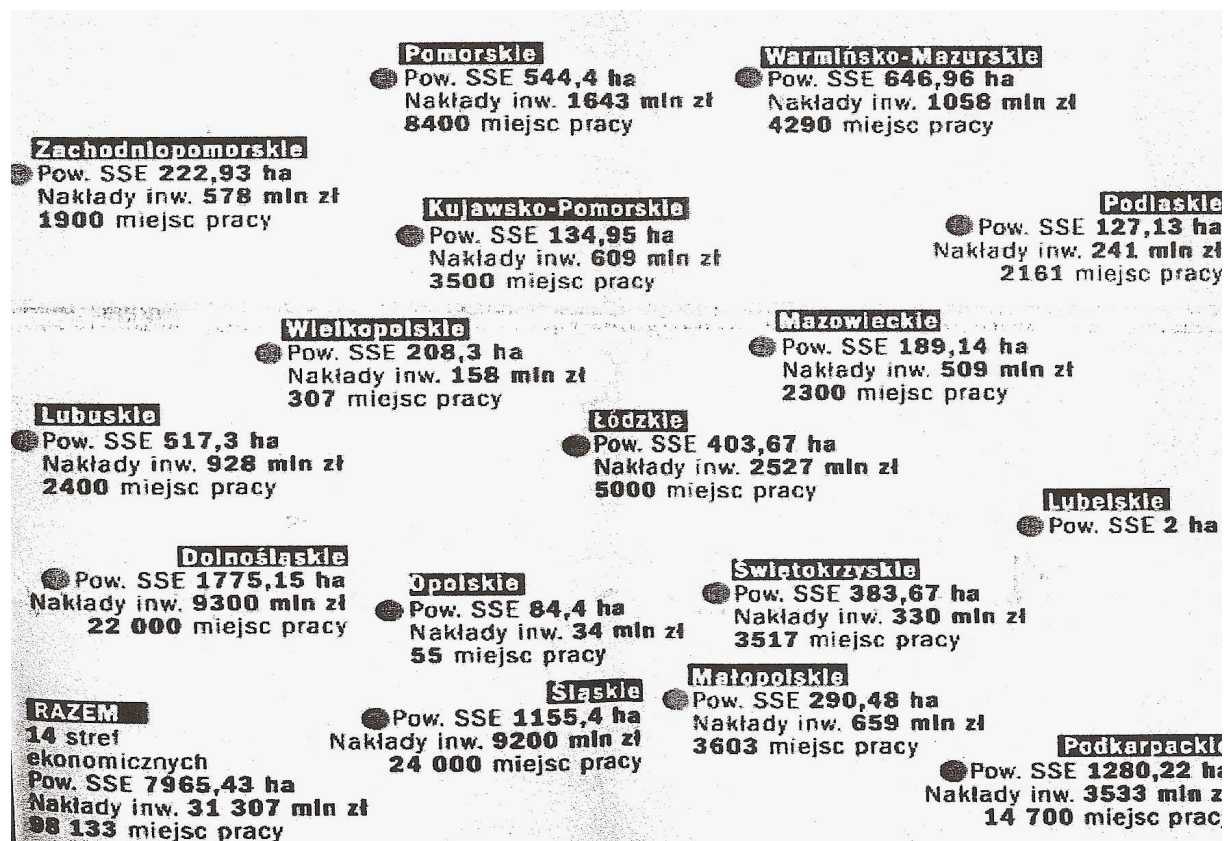
---

⁴ M. Stawicka, *Inwestycje zagraniczne. Jak wejść na polski rynek z obcym kapitałem*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2007.

Rys. 3. Specjalne Strefy Ekonomiczne w Polsce

Źródło: NBP.

Kolejną formą zachęt inwestycyjnych są parki przemysłowe i technologiczne; są to specjalne miejsca, w których dzięki skupieniu firm z jednej branży oraz placówek badawczo – naukowych możliwy jest szybki rozwój przedsiębiorstw. Zatem parki przemysłowe i technologiczne są rozwiązaniem prorozwojowym; oferowane przez nie udogodnienia dotyczą przedsiębiorców polskich i zagranicznych.

Park technologiczny – to zbiór wyodrębnionych nieruchomości z infrastrukturą techniczną. Parki powstają w celu dokonywania przepływu wiedzy i technologii między placówkami naukowymi a przedsiębiorcami. Mające tam siedzibę przedsiębiorstwa mogą korzystać z poradnictwa w zakresie rozwoju firmy transferu technologii, w tworzeniu informacji technologicznych, umiejętności budowania korzystnych warunków działalności gospodarczej.

Park przemysłowo – technologiczny w odróżnieniu od parku technologicznego jest to zespół wyodrębnionych nieruchomości wraz z infrastrukturą pozostałą po restrukturyzowanych lub likwidowanych przedsiębiorstwach. Władze lokalne tworzą je w celu zapewnienia korzystnych warunków prowadzenia działalności gospodarczej. Dotyczy to małych i średnich przedsiębiorstw. Zadanie jakie spełniają parki to przede wszystkim przyciągnięcie inwestorów, stworzenie nowych miejsc pracy.

Tworzonym zachętom inwestycyjnym, powstającym przez aktywne działanie kraju, towarzyszą bariery, które hamują napływ inwestycji zagranicznych. Bariery determinują podjęcie decyzji lokalizacyjnej. Jeżeli bariery skutecznie będą odstraszały potencjalnych inwestorów wpłynie to negatywnie na całą gospodarkę kraju. Poczynania rządu powinny

koncentrować się nie tylko na budowaniu zachęt, ale również na likwidowaniu barier. Zatem podstawowymi barierami z jakimi spotykają się inwestorzy zagraniczni w Polsce są:

- niespójny i niestabilny system prawny obowiązujący w Polsce, który zdaniem inwestorów jest niskiej jakości; duża częstotliwość zmian przepisów prawnych,
- zastrzeżenia do prawa podatkowego, które jest dla inwestorów skomplikowane i niepewne, bardzo często nowelizowane, ponadto izby skarbowe mają możliwość nadmiernego interpretowania przepisów,
- skomplikowane procedury administracyjne, które pochłaniają mnóstwo czasu podczas realizacji procesów inwestycyjnych w naszym kraju, objawia się to nadmiernym formalizmem podczas zakładania przedsiębiorstwa,
- problemy z infrastrukturą, która jest niewystarczająco rozwinięta, głównie: drogowa, telekomunikacyjna a także bankowa, szczególnie gdy dotyczy to regionów słabo rozwiniętych,
- ograniczona siła nabywcza ludności w naszym kraju,
- problemy wynikające ze źle przygotowanych terenów pod inwestycje obejmujące na przykład kwestię własności terenu, wielkości działek inwestycyjnych,
- dylematy związane z pozyskaniem i utrzymaniem pracowników, wynikające z konkretnego wykształcenia, rotacją i emigracją pracowników, kosztami pracy, roszczeniami związków zawodowych problemy w zatrudnianiu obcokrajowców, brak pracowników jako fachowa siła robocza,
- zastrzeżenia wynikające z istniejącego systemu zachęt w Polsce; inwestorzy wskazują na nieprecyzyjne określanie wysokości wsparcia; uważają tą baterię jako czynnik ograniczający zaufanie do systemu zachęt inwestycyjnych,
- problemy wynikające z prowadzenia działalności gospodarczej sektora przemysłowego, chodzi tu o zbyt niskie limity emisji CO₂. Wprowadzenie limitów może być jest powodem ograniczenia produkcji.

4. Zakończenie

Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych przeprowadziła (we wrześniu 2009 roku) trzecią edycję badania klimatu inwestycyjnego wśród członków bilateralnych izb gospodarczych.

W porównaniu do wyników z ubiegłych lat nastroje przedsiębiorców w 2009 r. poprawiły się. Ponad jedna trzecia badanych firm uznała, że warunki inwestycyjne w Polsce są dobre lub bardzo dobre. Ogólny stan klimatu inwestycyjnego w Polsce oceniono na 3,3 punktu w skali pięciostopniowej. W latach poprzednich ta nota kształtowała się na poziomie 3,1 punktu.

Nastroje przedsiębiorców zostały zbadane w trzech kategoriach: uwarunkowania makroekonomiczne, jakość infrastruktury oraz instytucji państwowych. Respondentami byli przedstawicielami firm prowadzących działalność gospodarczą w Polsce. 40% badanych stanowiły przedsiębiorstwa działające na rynku 1-5 lat.

Największym atutem klimatu inwestycyjnego w Polsce okazała się chłonność rynku krajowego. Aż 67% badanych inwestorów wystawiło tu dobre lub bardzo dobre noty. Niebagatelne znaczenie ma również wielkość rynku UE, co pozytywnie ocenia 76% respondentów.

Tegoroczne badanie dobrze wypadło również w obszarach dostępności materiałów, surowców i komponentów oraz wykwalifikowanej kadry. Oba aspekty odnotowały od roku 2007 zdecydowaną poprawę. Pozytywny trend można zauważyć też w ocenie stabilności politycznej, która jeszcze dwa lata temu należała do najniżej ocenianych wymiarów klimatu inwestycyjnego. Ten aspekt najlepiej oceniły firmy działające w Polsce stosunkowo krótko (mniej niż 5 lat). W bieżącym roku można zauważyć poprawę nastrojów inwestorów, w porównaniu z latami 2007-2008, w zakresie wysokości obciążeń fiskalnych. Dotyczy to głównie przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 50 pracowników. Tam szczególnie pozytywnie oceniono wysokość stawki podatku dochodowego od osób prawnych (CIT).

Rok 2009 nie przyniósł z kolei istotnej zmiany w ocenie infrastruktury. Wyniki osiągnęły zbliżony poziom do tych z ubiegłego roku zarówno w kwestii dróg, mediów jak i telekomunikacji. Zdecydowanie najniższym wymiarem klimatu inwestycyjnego w Polsce, podobnie jak w poprzednich latach, okazała się infrastruktura drogowa. Słabe noty otrzymał też proces uzyskiwania licencji i koncesji oraz podatek VAT. Nienajlepiej oceniono również jasność i spójność przepisów podatkowych i zamówień publicznych. Jednak w porównaniu z poprzednimi latami obserwuje się wyraźną poprawę w obu tych obszarach.

Analiza klimatu inwestycyjnego w 2009 r. charakteryzuje się umiarkowanie pozytywnym nastawieniem przedsiębiorców inwestujących w Polsce. Pomimo globalnego kryzysu gospodarczego nastroje przedsiębiorców poprawiły się jednak w stosunku do 2007 roku.

Bibliografia

1. Bąk H., Wojtkowska-Łodej G., *Gospodarka Polski w Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia rynku wewnętrznego*, SGH, Warszawa 2009.
2. Frydman R., Goldberg M.D., *Imperfect Knowledge Economics: Exchange Rates and Risk*, Princeton University Press, 2007.
3. Lichniak I., *Wyzwania ekonomiczne w warunkach kryzysu. Wybrane zagadnienia*. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2009.
4. Stawicka M., *Inwestycje zagraniczne. Jak wejść na polski rynek z obcym kapitałem*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2007.
5. Szyszka A., *Behawioralne aspekty kryzysu finansowego*, Bank i Kredyt, 2009, nr 40.
6. Wojtyła A., *Dostosowania makroekonomiczne i mikroekonomiczne w krajach na średnim poziomie rozwoju po kryzysach finansowych*, PWE, Warszawa 2009.

Kontakt

Czestochowa University of Technology
42-200 Częstochowa
ul. Armii Krajowej 19 B
Poland

PhDr. Branislav Kováčik, PhD.

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

KRÍZA LEGITIMITY DEMOKRATICKEHO ŠTÁTU

branislav.kovacik@umb.sk

Abstrakt

Predstavitelia teórie krízy legitimacy, ktorí predpokladajú, že problematika triednych vzťahov a obmedzenia, ktoré vyvoláva kapitál, predstavujú dostatočnú bázu na pochopenie krízových tendencií moderného demokratického štátu. Hlavné body ich teórie bude prezentovať nasledovný text, kde sa pokúsime nielen priblížiť hlavných východiskových bodov spomenutého teoretického prístupu, rovnako sa budeme venovať analýze teórie kríz a hlavným implikáciám, ktoré z toho vyplývajú pre moderný štát.

Kľúčové slová: demokracia, štát, kríza legitimacy

Abstract

Legitimation crisis is to be one of the crucial challenges for modern theory of democracy and for the way of organizing of the modern state as well. In following paper author tries to explain fundamental elements of legitimation crisis in discuss at modern political theory. We would like to not only point out some aspects of this issue, but we try to analyze theory of crisis, which presents one of the most important implication for modern state.

Key Words: democracy, state, legitimation crisis

Stúpenci teórie „overloaded government“ argumentujú, že forma a činnosť demokratických inštitúcií sú vo svojej podstate z hľadiska efektívnej regulácie ekonomických a sociálnych vzťahov disfunkčné. Tento prístup v širokej miere obhajujú predstavitelia tzv. novej pravice. Niektorí stúpenci tézy „overloaded state“ sa v skutočnosti stali obhajcami pozície novej pravice, aj keď, ako konštatuje **S. Huntington**, nemožno to zďaleka tvrdiť o všetkých. V kontraste s tým pôsobia predstavitelia teórie krízy legitimacy, ktorí predpokladajú, že problematika triednych vzťahov a obmedzenia, ktoré vyvoláva kapitál, predstavujú dostatočnú bázu na pochopenie krízových tendencií moderného demokratického štátu. Hlavné body ich teórie možno sumarizovať tak, ako prezentujeme v nasledovnom texte.

1. a) Pokiaľ politické strany súperia o moc v rámci pravidiel daných demokratickým a parlamentným procesom, ich skutočná moc je výrazne limitovaná závislosťou štátu na zdrojoch generovaných v širokej miere súkromným kapitálom. Štát musí prijímať v rámci rozhodovacieho procesu rozhodnutia, ktoré sú z dlhodobého hľadiska v súlade so záujmami obchodných a podnikateľských kruhov, aj keď má súčasne zastávať pozíciu neutrálneho arbitra požiadaviek všetkých spoločenských tried tak, aby si zachoval ich masovú voličskú podporu.

1. b)Ekonomika je organizovaná na základe spoločensky produkovaných súkromných zdrojov, t. z. produkovaných prostredníctvom komplexnej siete interdependencie medzi ľuďmi. Výrobný proces je cielene organizovaný – maximalizovať zisk. Keynesiánsky štát v povojnovom období pomohol zabezpečiť a udržať dve dekády pozoruhodnej prosperity.
2. Ekonomika je vo svojej podstate nestabilná, pretože ekonomický rast je neustále prerušovaný krízami. Stále sa stupňujúci vplyv systémových zmien (vysoká miera, nezamestnanosti, inflácia, vzostupy a pády ekonomicko-politického cyklu) a dopad externých faktorov (napr. nedostatok nerastných surovín ako dôsledok medzinárodných politických udalostí) musia byť zo strany štátu neustále pozorne vyhodnocované s cieľom pripraviť a realizovať opatrenia na ich zvládnutie.
3. Z toho vyplýva, že ak má byť zachovaný súčasný stav ekonomického a politického usporiadania moderných spoločností, je nevyhnutný extenzívny štátny intervencionizmus. Primárnym záujmom štátu sa stáva udržanie kapitalistickej ekonomiky a riešenie triednych antagonizmov. Štát je nútený vystupovať tak, aby si zabezpečil minimálne tacitný súhlas a podporu dominantných záujmových skupín, predovšetkým vplyvných odborov a zamestnávateľských asociácií.
4. Vlády preberajú zodpovednosť za stále väčšie oblasti ekonomiky a občianskej spoločnosti s cieľom vyhnúť sa ekonomickým a politickým krízam. Vlády poskytujú napr. neštandardné formy podpory a pomoci odvetviam, ktoré sú v kríze. Otázka znie – prečo? Odpoveďou by mohol byť fakt, že bankroty veľkých firiem alebo bánk majú dopad na množstvo zdravých firiem, na celé komunity, a teda aj na politickú stabilitu.
5. S cieľom realizovať rozmanité spektrum rol, ktorých nositeľmi sú vláda a vo všeobecnejšom štát, nachádzajú svoje vyjadrenie v stále sa rozširujúcej sieti administratívnych štruktúr, prostredníctvom ktorých zvyšujú stupeň vlastnej vnútornej zložitosti. To implikuje zvýšenú náročnosť administratívnych rozhodnutí a negatívny dopad na štátny rozpočet, ktorý uspokojuje ich finančné nároky len s veľkými problémami.
6. Štát zabezpečuje svoje financovanie zo zdrojov, ktoré získava najmä prostredníctvom daní, prípadne pôžičiek z kapitálových trhov, pričom však nesmie zasahovať do procesu akumulácie kapitálu a ohrozovať ekonomický rast. Tieto obmedzenia sú následne čiastočne zodpovedné za permanentnú infláciu a krízu vo verejných financiách.
7. Štát nemôže rozvinúť primeranú politickú stratégiu v rámci systematických obmedzení, s ktorými sa stretáva. Výsledkom je model kontinuálnej zmeny a rozpad vládnej politiky (o. i. prístup k ekonomike nazývaný „stop a štart“, nestabilné a neustále sa meniace využívanie nástrojov fiškálnej politiky). **J. Habermas** a **C. Offe** to označujú za krízu racionality, prípadne krízu racionálnej správy. Štát vedený pravicovou stranou si nemôže dovoliť drastické znižovanie svojich nákladov a výdavkov z dôvodu obavy z vplyvu dominantných záujmových skupín, ktoré môžu spôsobiť svojím nesúhlasným prejavom rozsiahle narušenie stability spoločenských vzťahov. Štát kontrolovaný ľavicovou vládou nemôže efektívne naplňať široký obsah sociálnej politiky. Narušil by podnikateľskú dôveru a dôveru investorov, drasticky by oslabil ekonomiku. Z tohto dôvodu aj vlády rozličného zamerania prichádzajú a odchádzajú, a ich politika sa neustále mení.¹

---

¹ KAZANSKÝ, R : Transregional cooperation in the Central Europe - succesfull sample of the V4 cooperation for neighbourhood policy development. In: *Élargissement et politique européenne de voisinage*. Bruxelles: Bruylant. 2008 s. 253- 263

8. Rastúce štátne intervencie do ekonomiky a ostatných sfér spoločnosti prinášajú so sebou záujem o otázky výberu, plánovania a kontroly. „Ruka štátu“ je oveľa viditeľnejšia a zrozumiteľnejšia ako „neviditeľná ruka trhu.“ Verejnosť vníma stále viac oblastí života ako spolitizované. Na druhej strane, rozvoj štátnych intervencií stimuluje rast požiadaviek na štát, napríklad vo forme participácie a konzultácií pri prijímaní rozhodnutí.

9. Ak tieto požiadavky nemožno naplniť v rámci dostupných možností, štát môže čeliť kríze legitimacy a motivácie. Konfrontácie v otázkach zvyšovania príjmov, kontroly pracovných príležitostí a kvality štátnych služieb môžu prekročiť hranice existujúcich inštitúcií ekonomického manažmentu a politickej kontroly.

10. V tejto situácii sa môže objaviť „silný štát“. Štát, ktorý zavedie princíp *poriadku* nad všetko ostatné, zlikviduje svojou autoritou opozíciu a vyrieši krízu. Autoritatívne režimy v krajinách strednej a južnej Európy v 30. a 40. rokoch minulého storočia skutočne zmietli opozíciu. V súčasnosti však v moderných demokraciách nie je možné realizovať podobné formy aktivít.

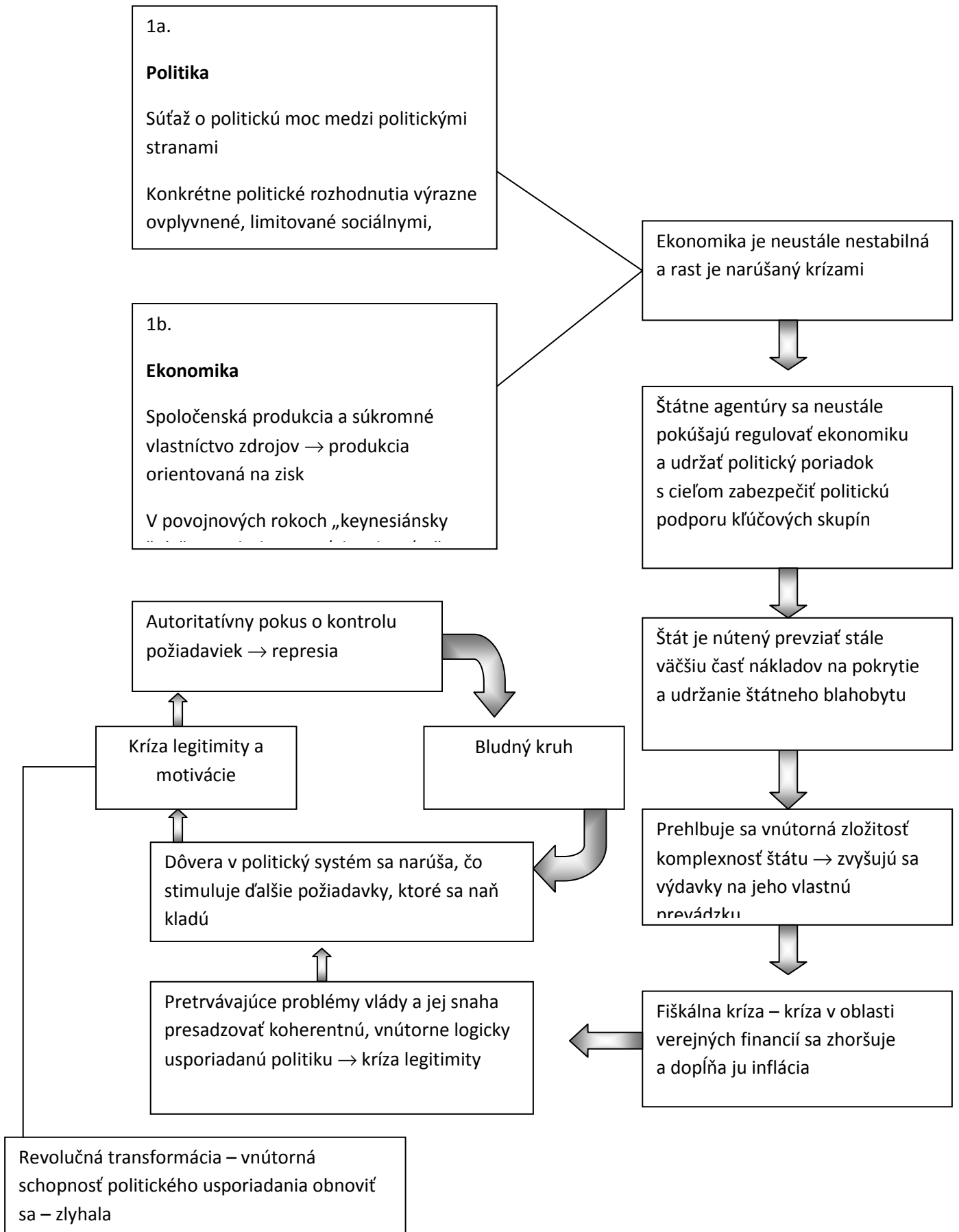
11. Ak dôjde k naplneniu scenára naznačeného v predchádzajúcom bode, začarovaný kruh sa uzavrie a vývoj sa vráti k bodu 8.

12. Aj keď zásadnú transformáciu systému nie je možné vylúčiť, je nepravdepodobné, že bude dôsledkom udalostí revolučného zvrhnutia štátnej moci. Viac pravdepodobnejší sa javí scenár kontinuálnej erózie schopností existujúceho usporiadania obnovovať sa a vytvárať alternatívne inštitúcie, napr. štátne agentúry realizujúce verejný dohľad nad niektorými odvetviami priemyslu a prienik demokracie na pracoviská a do lokálnej komunity.²

---

² Pozri schému na nasledujúcej strane. Spracované podľa: HELD, D.: *Models of Democracy*. Oxford: Polity Press 2002, s. 245.

Kríza legitimity: kríza demokracie kapitalistického štátu

Otázka znie – ako čo najlepšie analyzovať dve odlišné teórie zaoberajúce sa problematikou rastúcej krízy demokracie v moderných spoločnostiach? Našou ambíciou v nasledovnom texte bude poukázať na niektoré zo zásadných rozdielov v teórii overloaded state a v teórii krízy legitimacy. Napriek zjavným rozdielom však musíme poznamenať, že v niektorých ohľadoch obe teórie pramenia zo spoločných východísk, ktoré možno vo všeobecnosti vymedziť nasledovne:

1. Vláda, alebo vo všeobecnejšej rovine štátna moc, nachádza svoje vyjadrenie v schopnosti realizovať efektívnu politickú činnosť. Vláda predstavuje pre volených zástupcov možnosť mocensky pôsobiť v im pridelených inštitúciách a využívať zdroje týchto inštitúcií v prospech realizácie vopred stanovených cieľov, a to napriek tomu, že inštitucionálne usporiadanie limituje rozsah ich aktivít.
2. Moc v demokratickom štáte závisí v konečnom dôsledku od akceptácie jej autority (teórie preťažnosti) alebo legitimacy (teórie kríz legitimacy).
3. Štátna moc, ktorej rozsah možno merať schopnosťou štátu riešiť požiadavky a problémy, ktorým čelí, sa postupne opotrebováva. Liberálny demokratický štát sa stáva ochromeným a neefektívnym (teória preťažnosti: diagram sekcie 7 a), alebo stráca racionalitu, čiže schopnosť prijímať racionálne rozhodnutia (teória krízy legitimacy: sekcia 7).
4. Schopnosť štátu realizovať jednoznačnú, ráznu a odhodlanú politiku klesá v dôsledku straty jeho autority alebo legitimacy. Pre stúpencom teórie preťažnosti štátu sú napäté a neprirodzené vzťahy medzi vládou a jednotlivými sociálnymi skupinami dôsledkom nadmerných požiadaviek vyplývajúcich zo zvýšených očakávaní a zo straty podriadenosti, ohľadov a hospodárnosti.

Stúpenci teórie krízy legitimacy sa zamerali na problematiku rastúcich štátnych intervencií, ktoré podkopávajú tradičné a nespochybniteľné hodnoty a normy. Tým sa spolitizuje množstvo otázok, ktoré by sa inak nestali predmetom politickej diskusie a následne aj konfliktu.

Aj keď v dielach **J. Habermasa** a **C. Offeho** sa viac zdôrazňuje problematika legitimacy, teoretici oboch prístupov – tézy preťažnosti i krízy legitimacy – sa vzáčne zhodujú v tom, že štátna moc eroduje a opotrebováva sa v dôsledku rastúcich nárokov. Rozdiel spočíva v tom, že kým jeden prístup tvrdí, že je to na základe ich neprimeranosti, druhý ich považuje za nevyhnutný dôsledok spoločenských kontradikcií, do ktorých sa štát zaplietol. V oboch prístupoch sa štátna moc a politická stabilita mení v dôsledku zmien v hodnotovej orientácii a noriem.

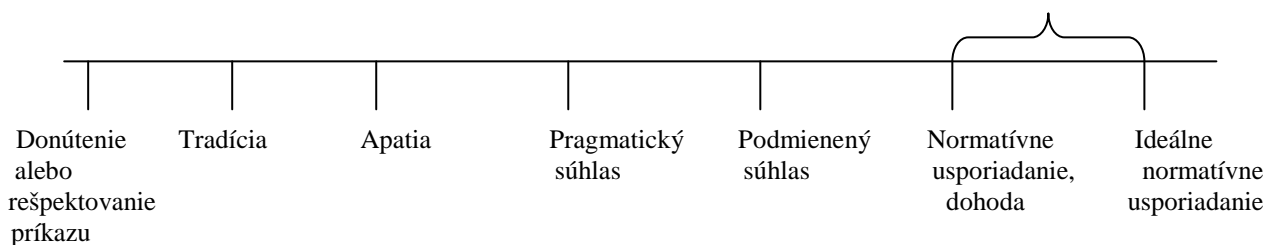
Aj keď obe teórie poskytujú množstvo zaujímavých odpovedí a reakcií na problémy, ktorým čelí moderná liberálnodemokratická spoločnosť, súčasne sú zdrojom celého spektra zásadných otázok. Bola koncom 60. a začiatkom 70. rokov minulého storočia autorita a legitimita moderného demokratického štátu „opotrebovaná“ do takej miery, aby sme mohli hovoriť o narastajúcej politickej kríze v súvislosti s jeho potenciálom k transformácii? Stal sa štát vo zvýšenej miere zraniteľným v dôsledku politických a sociálnych nepokojov?

Existujú tri základné námietky proti spoločným východiskám oboch teórií, ktoré sme uviedli v úvode kapitoly. Ide o nasledovné námietky:

1. Neexistuje žiadny priamy empirický dôkaz, ktorý by podporoval tvrdenie o progresívnom náraste krízy štátnej autority a legitimacy v období, ktoré hodnotíme.

2. Nie je zrejmé, že štátna moc erodovala do miery, ktorá by bola hrozbou pre možnosti progresívneho vývoja demokracií západného typu. Obe teórie – overloaded state aj kríza legitimacy – vnímajú štát ako „anonymný a prázdny priestor“, ktorým veci len prechádzajú. Takýto prístup jednoznačne podceňuje vlastné štruktúry a zdroje štátu, ktoré možno odvodiť z jeho administratívneho a byrokratického aparátu.
3. Pokiaľ je vláda „zraniteľná“, v prípade, že jej občania odmietnu udeliť legitimitu, neznamená to nevyhnutne aj kolaps a dezintegráciu štátu.¹ V tejto súvislosti je vhodné aj pozorne vnímať rozdiel medzi stabilitou politického systému a stabilitou vlády.

Ak si kladieme otázku, či autorita alebo legitimita liberálnodemokratického štátu bola koncom 60. a začiatkom 70. rokov minulého storočia skutočne vážne narušená, je užitočné si pripomenúť rozličné typy princípov, na základe ktorých môžu byť akceptované politické inštitúcie. Na stupnici ich môžeme vymedziť nasledovne: Legitimita

Podľa názoru politických a sociologických analytikov, napr. Schumpetera, možno konštatovať, že, ak občania rešpektujú pravidlá a dodržia zákony, znamená to, že politika alebo politické inštitúcie sú akceptované, teda legitímne.

Ako sme naznačili už v prvej kapitole, problémom tejto koncepcie legitimacy je, že do úvahy sa neberie diferencované spektrum možných dôvodov, ktoré spôsobujú rešpektovanie alebo akceptáciu pravidiel a zákonov. Zjednodušene možno povedať, ak niekto rešpektuje stanovené pravidlá, neznamená to, že s nimi aj súhlasí, a nemožno od toho odvodzovať legitímnosť inštitúcie, ktorá je ich pôvodcom.

V nasledovnom texte sa budeme primárne venovať bodom 6 a 7, čiže problematike legitímnosti za predpokladu, že občania dodržia pravidlá a zákony, lebo ich rešpektujú a považujú za správne. Legitímny politický poriadok je ten, ktorý je normatívne schválený obyvateľstvom.

Pri bližšom skúmaní naznačenej škály musíme konštatovať, že bod 5 sa javí ako dvojzmyselný a nejednoznačný. Možno ho na prvý pohľad vnímať tak, že naznačuje nízky stupeň legitimacy. Ak sa však budeme zaoberať týmto bodom hlbšie, uvedomíme si, že podmienený alebo účelový súhlas (prípadne konsenzus) implikuje, že existujúci stav usporiadania vzťahov je tolerantný v prípade, že bude plniť očakávania, ktoré sa k tomu vzťahujú. Ak sa nepodarí naplniť želané ciele, je vysoko pravdepodobné, že podmienený

¹ HOSCHEKOVÁ, D.: „Classic“ theories of political integration. In: Ivanička, K. a kol.: *Process of EU Enlargement in the 21st Century – New Challenges*. Scientific Script. Vol. 7. FPVaMV UMB, Banská Bystrica 2005 ISBN 80-8083-204-8, s. 122-133

súhlas (resp. účelový konsenzus) sa vytratí, čím spôsobí oslabenie legitimacy, ktorú občania danému systému udelili.²

Mnoho autorov pristupovalo veľmi kriticky k tvrdeniu, že hodnotový konsenzus a spoločný systém politických postojov a predstáv je všeobecne rozšírený.³ Štúdie týchto autorov vo všeobecnosti poukazujú na kladný postoj k existujúcej forme politických inštitúcií, ktorý je relatívne značne rozšírený v strednej a vyššej triede. Súčasne môžeme konštatovať, že tento postoj sa ďalej v rámci stratifikačnej hierarchie nerozširuje. Rozdielnosť názorov a frustrácia sú bežné medzi jednotlivými skupinami pracujúcej triedy a spájajú sa viac s podmieneným, resp. účelovým konsenzom ako so súhlasom a všeobecným konsenzom. Miera, do akej sú štát, parlament a politika považované za legitímne, je v značnej miere závislá od postoja jednotlivých spoločenských tried.⁴

Je tento fenomén niečo nové? Vytvára, resp. poskytuje relevantné dôkazy o narastajúcej kríze autority štátu (teórie preťaženia) alebo legitimacy a motivácie (teórie krízy legitimacy)?

Ukazuje sa, že neexistuje až toľko dôkazov, ktoré by vo všeobecnosti podporovali naznačené trendy. Po prvé – ako sme načrtli v predchádzajúcej kapitole, existujú isté pochybnosti, či legitimita bola v povojnovom období naozaj priznávaná v takom rozsahu, ako sa pôvodne očakávalo. Po druhé – aj keď rozdielnosť názorov a konflikt boli pomerne časté, nie je zrejmé, že by evokovali masívne protesty, že by viedli k zvýšeným požiadavkám v prospech rozšírenia možností participácie na rozhodovacom procese, prípadne, že by vyvolali extenzívnu kritiku existujúceho ekonomického a politického usporiadania. Po tretie – rozšírenie skepticizmu a ľahostajnosti k tradičným formám politiky nevyvolalo požiadavku na vytvorenie alternatívnych foriem inštitúcií. Inak povedané, absentuje presná predstava reálnej alternatívy.

Výnimkou sú len marginálne skupiny pohybujúce sa spravidla na okraji spoločnosti, ktorých predstavy alternatívneho usporiadania zväčša nenachádzajú primeranú odozvu vo zvyšku spoločnosti. Nerovnosť, privilégium, prípadne znevýhodňovanie sú častejšie vnímané ako dôsledok činnosti jednotlivcov, akoby ich pripisovali štrukturálne determinovaným politickým a ekonomickým silám.⁵

Silný dôraz na akúsi spoločenskú predurčenosť spájajúcu sa s princípom individualizmu podporuje názor, že existuje len málo alternatív, ak vôbec nejaké, na súčasnú podobu spoločenského usporiadania. Navyše, ak si uvedomíme rozsah, v akom je individualita jednotlivca ovplyvňovaná spotrebiteľskými zvykmi a životným štýlom, neprekvapuje fakt, že očakávania a požiadavky jednotlivca na istý charakter bytia sa vytvárajú v dôsledku politickej činnosti len v obmedzenom rozsahu. Otázka potom znie – ako reagovať na prejavy spoločenských konfliktov vznikajúcich v dôsledku spôsobu rozdeľovania zdrojov a priznávania práv v spoločnosti?

---

² BEETHAM, B.: *The Legitimation of Power*. London: Macmillan 1991, s. 112.

³ Bližšie pozri autotov: M. MANN, D. KAVANAH, L. MOSS, F. DEVINE, R. CROMPTON, H. BRADLEY.

⁴ Väčšina týchto štúdií sa zameriavala na politický systém Veľkej Británie a v niektorých aspektoch bola realizovaná komparatívna analýza s inými krajinami, predovšetkým s USA. Napriek tomu, že sa na prvý pohľad môže toto zameranie zdať príliš úzke, Veľká Británie predstavuje zaujímavý príklad, keďže sa považuje za modelový príklad pluralizmu.

⁵ BROWN, R. – SCALE, R.(eds): *Poor Work*. Buckingham: Open University Press 1991, s. 21.

Z uvedeného nevyplývajú revidovanie tézy o ústupe ideológií, ani kolaps „jednorozmerného sveta“, a ani náhly pokles autority štátu v dôsledku nastolenia excesívnych požiadaviek, ktoré štát nie je schopný v primeranej miere objektívne uspokojiť. Skôr z toho rezultuje strata podpory u obyvateľstva a následne obmedzenie stupňa legitimacy. Možno konštatovať, že spoločenský pesimizmus a skepticizmus v otázke budúceho vývoja, prípadne odklon od tradičných foriem politiky už neboli v primeranej miere kompenzované politickými opatreniami alebo ekonomickými podmienkami, prípadne prísľubom budúcich benefitov.

Často vyjadrovaná nedôvera bola, a stále aj je, transformovaná do celého spektra zdanlivo nesúvisiacich aktivít. Koncom 60. a začiatkom 70. rokov minulého storočia sme boli svedkami narastajúceho množstva a intenzity týchto aktivít. Za všetky spomeňme napr. eskaláciu intenzívnych protestných aktivít proti vojne vo Vietname, alebo rozptýlenejšie, no o to početnejšie protesty proti škrtom vo financovaní verejného sektora. Množstvo antagonistických postojov voči štátu vyplývajúcich z antipatie voči politikom smerovalo k akceptácii lokálnych autorít, k princípu „zdravého rozumu“ a k odmietnutiu „expertov“. Uvedené predstavovalo zárodok mnohých politických hnutí, ktoré sa v konečnom dôsledku usilovali o znovuoobjavenie „autority štátu“. Prítomnosť antagonizmu a konfliktov neprekvapuje, nakoľko podmienený konsenzus a účelová akceptácia *status quo* sú vždy potenciálne nestabilné práve z dôvodu jej účelovosti a podmienenosti.

Predchádzajúce úvahy v spojitosti s ekonomickými ťažkosťami na národnej a medzinárodnej úrovni, a tiež so súčasným napätím v oblasti kvality života jednotlivých sociálnych skupín evokujú množstvo zaujímavých otázok. Je politický a sociálny konflikt skutočne nevyhnutný? Ako možno udržať politické usporiadanie v prípade absencie zhody základných hodnôt? Ukazuje sa, že na udržanie liberálnodemokratickej formy vlády samotný princíp legitimacy nestačí.

Pokiaľ vláda, alebo vo všeobecnejšej rovine štát, dokáže zabezpečiť súhlas a podporu spoločenských skupín, ktoré sú rozhodujúce pre udržanie kontinuity existujúceho usporiadania (napr. záujmové finančné skupiny, významné priemyselné organizácie, odborové združenia, prípadne dominantné voličské skupiny), bude súčasne schopná trvalo garantovať verejný poriadok a jeho prípadné narušenia budú len marginálne.⁶

V tejto súvislosti sa často hovorí o tzv. „stratégii presunu“. Podstatou stratégie je rozptýlenie najhorších efektov politických a ekonomických problémov na „najslabšie a najzraniteľnejšie“ skupiny pri súčasnom uspokojení a ústupkoch tým, ktorí sú schopní najúčinnnejšie artikulovať a presadzovať svoje požiadavky.⁷

Tento argument by však nemal byť chápaný len v rovine rozhodnutia a úmyslu politikov alebo štátnych úradníkov preniesť najzávažnejšie dôsledky ekonomických a politických problémov na najzraniteľnejšie vrstvy spoločnosti. Ak politiku chápeme ako „umenie možného“, musíme predpokladať, že zvolená vláda sa bude vo všeobecnosti vždy usilovať o najľahšiu možnú alternatívu zabezpečenia kontinuity existujúceho poriadku. Inými slovami, bude voliť cestu najmenšieho odporu. Každodenná realita nás presvedča nielen o relevancii tohto modelu vládnych aktivít, ale aj o jeho atraktivnosti v moderných demokraciách.

---

⁶ Bližšie pozri: HELD, D.: *Models of Democracy*. Oxford: Polity Press 2002, s. 252.

⁷ Bližšie pozri: OFFE, C.: *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson 1984, s. 66.

Vlády, ktoré sa usilujú o udržanie moci, zvyčajne realizujú stratégiu uspokojovania záujmov a potrieb rozhodujúcich mocenských skupín a súčasne tolerujú nerovnomerný rozptyl negatívnych dôsledkov ekonomických kríz. Nemožno podceňovať politickú schopnosť vlád, resp. vo všeobecnejšej rovine štátov, uskutočňovať tieto stratégie. Naznačená schopnosť sa odvíja od koncentrácie zdrojov a možností, akými disponujú kľúčové odvetvia exekutívy.

Pre lepšie pochopenie naznačených téz môžeme uviesť príklady jednotlivých „najzraniteľnejších“ spoločenských skupín, ktoré súčasne najcitlivejšie reagujú na dôsledky kríz, ktorým musela čeliť moderná spoločnosť. Ide o princípy selektované na základe empirických výskumov, ktoré analyzovali obdobie koncom 70. rokov vo Veľkej Británii. **H. Bradley** a **W. Hutton** medzi tieto skupiny zaradili:

1. mládež – možnosti a podmienky zamestnania sa v sledovanom období výrazne zhoršili,
2. non – whites – farebné obyvateľstvo malo zásadné problémy s pracovnými príležitosťami a dochádzalo k celkovému zhoršeniu ich životnej úrovne,
3. neúplné rodiny – evidovali zvýšenú závislosť od externej pomoci, ale aj vysoký stupeň chudoby,
4. zdravotne postihnutí – zhoršilo sa nielen ich postavenie v spoločnosti, ale aj nedostupnosť im adresovaných služieb v dôsledku škrtov vo verejných financiách,
5. osoby žijúce na hranici, resp. pod hranicou chudoby – počet týchto osôb sa neustále zvyšoval.⁸

Otázka znie – v čom spočíva príspevok teórií o preťaženosti štátu a krízy legitimacy a ako ich možno vo všeobecnosti hodnotiť? Pokiaľ stúpenci teórie preťaženosti poukázali správne na problematiku vplyvu jednotlivých skupín, ktoré práve artikuláciou svojich požiadaviek ovplyvňujú vládu, je stále veľmi ťažké nájsť ich východiská, ktoré nenachádzame ani v klasických pluralistických premisách, ani v ich analýze problémov štátnej moci a riešenia konfliktov v spoločnosti. Model, ktorý prezentovali **J. Habermas** a **C. Offe**, správne upozorňuje na nevyhnutnosť iných východiskových bodov. Predchádzajúci text v tejto súvislosti zdôrazňuje význam stratifikovaných skupín obyvateľstva pre dynamiku a stabilitu politického života.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že Habermasove a Offeho analýzy spôsobu angažovanosti štátu pri riešení spoločenských konfliktov sú veľmi prínosné a umožňujú lepšie pochopenie tejto komplexnej problematiky. Rovnako dôležité sú aj ich analýzy vplyvu nátlakových skupín, ktoré môžu vyvolať „krízu racionálnej správy“.⁹ Na druhej strane, ich následný dôraz na legitimitu a pravdepodobnosť rozšírenia krízy legitimacy sa javí nepresvedčivý. Obaja, Habermas aj Offe, do istej miery podcenili fragmentovanosť, živelnosť a absenciu presného smerovania väčšiny súčasných protestov protestných hnutí.¹⁰ Existuje nielen mnoho úzko zameraných, jednoúčelových kampaní, ale tiež množstvo veľmi silných sociálnych hnutí s konkrétnymi politickými cieľmi a vyhranenou politickou orientáciou.

---

⁸ BRADLEY, H.: *Fractured Identities*. Cambridge: Polity Press 1995, s. 27.

HUTTON, W.: *The State We're In*. London: Jonathan Cape 1995, s. 44.

⁹ Bližšie pozri schému „Kríza demokratického kapitalistického štátu“, sekcie 1 – 7.

¹⁰ HELD, D.: *Models of Democracy*. Oxford: Polity Press 2002, s. 253.

Ak na jednej strane hovoríme o rozšírení skepticizmu a nedôvery tradičným formám demokratickej politiky, rovnako môžeme konštatovať výrazné pochybnosti o existencii reálnych alternatív k súčasným inštitúciám. Neistota sa prejavuje nielen pri úvahách o tom, aké typy inštitúcií by sa mohli vytvoriť, ale, čo je podľa nášho názoru podstatnejšie, aj v otázke budúcej politickej orientácie a smerovania.

Ak existujú možnosti antagonistického postavenia voči štátu, potom možno konštatovať prítomnosť zárodkov množstva rozličných politických hnutí, napr. novej pravice. V tomto kontexte obnovený záujem o smerovanie liberálnej demokracie podnietil nové úvahy o samotnej podstate demokracie.

Použitá literatúra:

1. BEETHAM, B.: *The Legitimation of Power*. London: Macmillan 1991
2. BRADLEY, H.: *Fractured Identities*. Cambridge: Polity Press 1995
3. BROWN, R. – SCALE, R.(eds): *Poor Work*. Buckingham: Open University Press 1991
4. HELD, D.: *Models of Democracy*. Oxford: Polity Press 2002
5. HOSCHEKOVÁ, D.: „Classic“ theories of political integration. In: Ivanička, K. a kol.: *Process of EU Enlargement in the 21st Century – New Challenges*. Scientific Script. Vol. 7. FPVaMV UMB, Banská Bystrica 2005
6. HUTTON, W.: *The State We're In*. London: Jonathan Cape 1995
7. KAZANSKÝ, R : Transregional cooperation in the Central Europe - succesfull sample of the V4 cooperation for neighbourhood policy development. In: *Élargissement et politique européenne de voisinage*. Bruxelles: Bruylant. 2008
8. OFFE, C.: *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson 1984
9. UŠIAK, J.: *Vplyv politickej kultúry na formovanie demokratického systému*. In:
10. KOPER, J. (eds): *INTERPOLIS '07*, Bratislava : PAMIKO - FPVaMV UMB, 2007

Kontakt

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica

PhDr. Irah Kučerová, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE

HOSPODÁŘSKÁ KRIZE 2008-2009: DOPADY NA EKONOMIKY EU¹

kucerovi@mbox.fsv.cuni.cz

Abstrakt

Globální krize současnosti nebyla bleskem z čistého nebe, bouřlivý vývoj světové ekonomiky posledních dvaceti let odkazoval k potenciálnímu nebezpečí, které víceméně naráz postihne většinu ekonomik zapojených do mezinárodních finančních a obchodních toků. V Evropě došlo ke kombinaci příliš brzké recese s konkrétními projevy finanční krize díky propojenosti světových finančních trhů, k tomu přispěly nové technologické možnosti finančního sektoru. Prohloubení krize uvnitř EU jistě umocnila i politická situace, kdy se Unie připravovala na volby do Evropského parlamentu a Komise – výsledkem byla neochota k razantnímu řešení, politické úplatky.

Klíčová slova: globální krize, úvěrová politika, sebe-naplnující se krize, stimulační balíčky, šrotovné

Abstract

The current global crisis wasn't a bolt from the blue; tumultuous world market trends of the last two decades were potentially heading to a situation, in which most of the economics involved in the international financial and trade flows would have been endangered almost at one dash. In Europe, there has been a combination of a too early recession and some concrete symptoms of the financial crisis, caused by the interconnection between world finance markets, raised by new technologies of the financial sector. Secondly, it were politic conditions of preparations for European Parliamentary and Commissionial elections, which contributed to the depression in the EU – it led to a political corruption and a reluctance against a penetrative solution.

Key Words: global crises, credit policy, self-fulfilling crises, stimulus packages, scrapping-money

ÚVOD

Globální krize současnosti nebyla bleskem z čistého nebe, bouřlivý vývoj světové ekonomiky posledních dvaceti let odkazoval k potenciálnímu nebezpečí, které víceméně naráz postihne většinu ekonomik zapojených do mezinárodních finančních a obchodních toků. Začátek celosvětové deprese je sice spojen s hypotéční krizí na trhu nemovitostí USA v průběhu roku 2007, ale první znaky globality přenosu krizí lze vysledovat již v polovině 90.

---

¹ Tato studie byla zpracována v rámci výzkumného záměru FSV UK číslo MSM 00216 208 41: Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika

let v souvislosti s mexickou krizí, potvrzeno asijskou krizí z let 1997-98. Ovšem evidentně první recesí globálního charakteru byla krize již z podzimu 2001.

Už na přelomu roku 2007/2008 zasáhla krize i západní Evropu, především Španělsko, neboť jeho realitní trh je úzce svázán s americkým. Tzv. černé pondělí 17. 3. 2008, kdy došlo sice jen k 1,5% pádu cen akcií na NYSE, ale i k pádu první americké velké banky Bear Stearns, odstartovalo vývoj krize ve celosvětovém měřítku.

Příčiny tak „úrodné půdy“ v EU k náchylnosti na krizový vývoj jsou mnohé. Předně v Evropě došlo ke kombinaci příliš brzké recese s konkrétními projevy finanční krize díky propojenosti světových finančních trhů, k tomu přispěly nové technologické možnosti finančního sektoru jako je internet-banking a internet-investing a zcela nově vytvořené finanční produkty.

K prohloubení krize uvnitř EU jistě přispěla i politická situace, kdy se Unie připravovala na volby do Evropského parlamentu a Komise, tudíž vlády, politici lavírovali s řešením krizových projevů – výsledkem byla neochota k razantnímu řešení, politické „úplatky“. Připočteme-li k tomu typickou heterogenitu hospodářských politik uvnitř EU, různou makroekonomickou situací jednotlivých zemí Unie, pak je jasné, že dopady krize budou odlišné a hlavně, že vládní řešení krize budou také individuální.

I. VÝCHOZÍ SITUACE V EKONOMIKÁCH EU

První dekáda nového století není pro Evropu zrovna makroekonomicky příznivým obdobím. Jednak se některým státům jako především Německu, ale i Itálii, Portugalsku nedařilo vyrovnat se s klasickou recesí, která přišla hned na počátku milénia, jednak některé z nich či další rezignovaly na dodržování fiskální disciplíny – příkladem může sloužit Francie, Řecko. Pravděpodobně záměry pocházející z úspěšných 90. let, kdy byly dohodnuty poměrně přísné podmínky monetární a fiskální disciplíny zastřešené Paktem stability a růstu, byly výrazně nadhodnocené a tudíž nereálné. Nicméně já osobně se neřadím k zásadním odpůrcům Paktu, naopak jsem přesvědčena, že vždycky je lepší mít pevný rámec. Otázka se vztahuje spíše ke konkrétnímu nastavení parametrů fiskální disciplíny. Zvláště v případě typického evropského paternalismu s rozvětvenými sociálními garancemi.

Evropské ekonomiky byly také silně ovlivněny postupující hospodářskou globalizací, což se mimo jiné projevilo v zásadních institucionálních změnách umožňující vyšší příliv zahraničního kapitálu. Znamenalo to především úpravy daňových systémů směrem k přenosu daňového zatížení do oblasti nepřímých daní, které se nota bene v EU částečně harmonizovaly. Hlavním motivem bylo snížit daně přímé, především korporátní daně jako stimul pro příliv kapitálu.

Znamenalo také další změny podporující liberalizaci kapitálových toků – změny v chování centrálních bank, uvolnění přísného dozoru nad všemi subjekty širokého finančního sektoru, opuštění tradičních zásad rozvážnosti a nahrazením principu „dobré hodnoty“ tezí o bilanci aktiv, případně finančních aktiv (De Soto, 2009: 1). I v Evropě, nejen v USA, je současné období charakterizováno uměle vytvořenou úvěrovou expanzí vedoucí ke stimulaci poptávky po čemkoliv. Problémem je, že se jedná sice o efektivní poptávku, ale nekrytou dostatečnými příjmy. Zadlužování spotřebitelské sféry je ale problémem až nyní, nebylo příčinou krachu komoditních trhů.

Těžištěm problémů globální krize byla iracionální nevázanost úvěrové politiky bank doprovázená neoliberalismem centrálních bank (především FEDu), technologické inovace u finančních nástrojů a tzv. balíčky finančních produktů na mezibankovním trhu. Jen v letech

2001-2008 vzrostl objem peněžní nabídky dvojnásobně při pouhém třetinovém zvýšení produktivity práce, čímž přesunuly investice do nemovitostí, akcií a surovin (De Soto, 2008: 2-3). To byl ostatně důvod loňského explozivního nárůstu cen ropy, obecně energií a potravin. A zvýšené ceny výrobních vstupů se promítly do poklesu agregátní poptávky a začarovaná spirála krizových projevů zasáhla téměř současně USA i Evropu. Kauzální řetězec na ose růst cen energií → pokles spotřeby → snížení výroby → pokles daňových výnosů a zároveň růst nezaměstnanosti → další snížení poptávky je v tomto případě umocněn krachy velkých bank, a to i přes sanaci prostřednictvím uvolněných miliard centrálními bankami.

Zpátky k USA – Clintovona vláda společně s FEDem reprezentovaným Alainem Greenspanem vypracovaly plán na zjednodušení přístupu k hypotékám. Pokračující hospodářský boom americké ekonomiky umožnil pak financovat hypotéky prakticky nezajištěné a k vlastnímu domu tak přišli lidé i z nízkopříjmových skupin. Bylo jasné, že při ochlazení ekonomiky dojde k řadě bankrotů a insolventnosti nových majitelů domů. Vládní intervence spolu s neoliberalismem FEDu tak vedly k exponenciálnímu růstu nesplacitelných úvěrů a tím tak k morálnímu hazardu.

Je pravda, že rozpad amerického trhu nemovitostí se dotkl pouze částečně Evropy, z konkrétních zemí EU pak především Španělska a Británie, jejichž realitní trhy jsou s tím americkým více provázány. Ovšem i jinde zaznamenaly trhy s nemovitostmi pokles poptávky, to je ale vázáno na recesi jako takovou, kdy klesá spotřebitelský zájem o luxusnější produkty a statky dlouhodobé spotřeby.

Evropské státy ovšem prošly v první polovině dekády řadou změn, jež jejich ekonomiky poznamenaly. Příprava východního rozšíření Unie si vyžádala řadu institucionálních a ekonomických reformních kroků, které měly snížit heterogenitu jejich ekonomik. Tím ovšem spolu s prohlubováním vnitřního trhu se zvýšila náchylnost na přenos krizových projevů.

Další aspekty jsou spojeny s kurzovým vývojem. Po tučných letech amerického hospodářského boomu v poslední dekádě minulého století, kdy byl dolar v mimořádně silné kondici, nastal obrat a kurz dolaru vůči euru setrvale klesal. Zhodnocování eura se negativně promítlo do exportní výkonnosti evropských firem.

Pak tu jsou ryze evropské „speciality“ ovlivňující odolnost ekonomik před nástupem recese. Myslím tím široké spektrum zájmů EU, které nejsou motivovány čistě ekonomicky a které vyžadují značné náklady. Příkladem jsou projekty environmentální, v nichž je Evropa světovým leaderem a které obecně zvyšují vstupní náklady, čili snižují komparativní výhody v mezinárodním obchodu (Kučerová, 2006: 308). Nepotvrdila se zatím teze, že povinnost používat ekologicky šetrné technologie a využívat vyšší podíl obnovitelných zdrojů se stane pro evropské firmy komparativní výhodou při rozvoji těchto technologií (Kučerová, 2009: 38-40).

Také geopolitické zájmy Unie jsou prosazovány prostřednictvím vyšších nákladů. Např. projekt Unie pro Středomoří, nově i Východního partnerství, staví ekonomickou efektivnost až za bezpečnost a stabilitu. Nadstandardní vztahy EU s desítkami rozvojových zemí jim otevírají evropský trh, čímž jsou mnohá evropská odvětví vystavena silné konkurenci. Celkově jsou tyto priority chápány jako geopolitické investice s delší dobou návratnosti, ať již z důvodů geostrategických (bezpečnostní dimenze, přístup ke zdrojům) či geopolitických (náklady udržení zahraničního vlivu).

Celkově ale výchozí situace před rozvinutím současné krize uvnitř evropských ekonomik byla poměrně odlišná od USA. V první řadě se jednotlivé členské země vyrovnávaly s předcházející recesí dost diferencovaně. Byly ekonomiky, kterých se recese z let 2001-2003 prakticky nějak výrazně nedotkla. Jednalo se zcela určitě o Lucembursko, Nizozemsko,

z velkých zemí Británie a dokonce i Španělsko. Naopak největší problémy řešilo snad Německo, kde byla recese umocněna katastrofálním záplavami v roce 2002 a protáhla se prakticky až do roku 2006. Itálie, Francie čili vlastně největší ekonomiky EU byly zasaženy touto recesí velmi výrazně, doba oživení byla poměrně dost krátká, takže nástup nové krize v loňském roce spíše prodloužil déletrvajícím makroekonomickou destabilizaci. Řecko po přiznaném účetním podvodu a machinacemi s položkami státního rozpočtu procházelo povinnou restrukturalizací hospodářské politiky, Irsko poprvé po svém vstupu do Společenství v roce 1973 razantně zpomalilo a nové členské státy vlastně pokračují v transformaci svých ekonomik, takže nástup krize je pro ně dalším zpomalením v catching-up procesu vůči starým zemím Unie.

Připočteme-li k tomu tradiční evropský paternalismus, vyšší podíl státních ingerencí, vysokou míru sociálních garancí, pak je průběh krize a její reálné dopady v Evropě silnější. Na druhou stranu ale finanční sektor v Evropské unii nebyl zdaleka tolik zasažen toxickými úvěry jako v USA, jednak proto, že míra regulace či kontroly bankovní činnosti je v Evropě obecně vyšší než v USA, jednak také z důvodů technologického zpoždění, a to i v rovině bankovních produktů. Třetím důvodem pro vyšší „klid“ v Evropě souvisí s tolik proklínanou heterogenitou ekonomik členských zemí, a tudíž různou měrou liberalizace finančního sektoru a také diferencemi v ochraně spotřebitele na jedné straně a morálním hazardem bank na straně druhé.

II. REAKCE NA KRIZI V EU

Evropští ekonomové sledovali s obavami vývoj na americkém realitním trhu, který se dynamicky rozvíjel už od dob Clintonovy administrativy, kdy byly učiněny první kroky k politice „dům pro každého Američana“. I v Evropě se někteří tímto populismem nakazili – asi nejvýraznější příklad poskytl Jacques Chirac, který v roce 2003 z tehdejší pozice francouzského prezidenta pronesl plán na zajištění bydlení pro každého Francouze. Ostatně není to nic nového pod sluncem. Švédsko už v roce 1948 zavádí pravidlo ve své bytové politice, a to že bydlení není běžná komodita, ale součást základních lidských práv! Rakousko sice ne takto explicitně, ale vlády jsou v podstatě zodpovědné za zabezpečení dostatečného přístupu k bytům – to jen na okraj situace uvnitř EU.

To vše samozřejmě zvyšuje citlivost trhů s nemovitostmi na makroekonomické výkyvy, zvláště pak, pokud jsou do značné míry synchronizované. A hospodářské cykly jednotlivých členských zemí se vskutku harmonizují – především díky jednotné měně a vnitřnímu trhu. Odpovídá to tak tzv. monzunovému efektu (monsoon effect), kdy krizové projevy v globální ekonomice zasáhnou jednotlivé národní trhy, neboť hospodářské a institucionální podmínky tam jsou nastaveny podobně. Mechanismus monzunového efektu postupuje buď formou přelévání (spill-over) krizové nákazy prostřednictvím obchodních a kapitálových kanálů. Ovšem současná krize v EU je také zřetelným příkladem tzv. čisté nákazy, kdy hospodářské subjekty s podezřením sledují vývoj v okolních státech a začínají se připravovat na analogické scénáře hospodářského vývoje (Helísek, 2004: 86-87).

Celkově je ale třeba uvažovat v intencích globalizované světové ekonomiky, tzn. vzájemné propojenosti jednotlivých komoditních trhů, vyšší informovanosti prakticky všech rozhodujících hospodářských – a - politických subjektů včetně spotřebitelské sféry. To vše vede k vyšší míře reaktivnosti všech účastníků hospodářského života. Důsledky na sebe nenechají dlouho čekat. Je jasné, že současná krize světové ekonomiky je po podzimu 2001 dalším příkladem sebenaplnujících se krizí (self-fulfilling). Jedná se o tendence se silnou účinností, kdy krize zdaleka ještě nehrozí, ale lidé se začnou chovat tak, jako by k nějaké krizi mohlo dojít. Výsledkem potom nemůže být nic jiného než skutečně krizový vývoj: už ve 20.

letech 20. století sociolog William Thomas podotkl, že cokoliv je vyhodnoceno jako reálná situace, nakonec se reálnou stane bez ohledu na původní předpoklady. Jde o psychologické fundamenty předpokládané racionality našich očekávání. „Počátkem sebenaplňujícího se proroctví je nesprávná definice situace, jež vyvolává nové chování, díky kterému se původně mylná představa stane pravdivou.“ (Merton, 2000: 199). Já bych ovšem zdůraznila především synergický, multiplikační efekt emotivnosti na trzích – málokdy se to udrží pouze v některých odvětvích, naopak krizové chování se jednoznačně přelévá a umocňuje – proto mluvíme o nákaze. I tato krize odpovídá nejen své sebenaplňující se podstatě, ale i sebeposilující, umocňující se (self-reinforcing) vlastními mechanismy (Obstfeld., 1996: 1037). Situace v Evropě, konkrétně v EU na podzim loňského roku a letos vypovídá o nákaze stimulačními balíčky, šrotovným apod. Je zajímavé, že v době, kdy centrální banky pumpovaly peníze do svých ekonomik, snižovaly úrokové sazby, ČNB v první říjnový týden 2008 stáhla 150 miliard korun z mezibankovního trhu. Tato demonstrace centrální banky o dostatečné likviditě českého bankovního sektoru bohužel nepřinesla onen impuls v přelévání do dalších zemí EU. Přece jen ČNB není leaderem v rámci Evropského systému centrálních bank, nicméně tento krok jasně podpořil tvrzení vlády, že česká ekonomika je zdravá a bankovní systém není ohrožen.

Zvláštní je také role médií a hlavně ratingových agentur. Příklad z loňského léta a vývoje komoditních trhů, především skokového vývoje cen ropy, jež kulminovala v polovině roku na hodnotě těsně pod 150 dolarů, tzn. skoro o 68 % navíc. Důvody tak explozivního, ale přesto vlastně krátkého růstu cen jsou mnohé. Bezesporně jde především o progresivně rostoucí poptávku v Číně, Indii a dalších nově industrializovaných ekonomikách, pokračující napětí na Blízkém východě, sílícímu sebevědomí Ruska a jeho ochota měnit dočasné koalice ad hoc, několik ničivých hurikánů v Mexickém zálivu, ale také jde dle mého názoru o jistou formu sebenaplňujících se krizí. V tomto případě bylo propojení masmédií a různých analytických skupin poměrně dobře identifikovatelné. „Proč např. Goldman Sachs 7. března 2008, kdy se obchodovala ropa za nějakých 106 dolarů, zveřejní svou predikci, že se ropa brzy může dostat na hranici až 200 dolarů a následně cena ropy kontinuálně stoupá od nějakých 107-108 USD/barel až k nejvyššímu bodu obratu 147,4 USD/barel? A naopak – Merrill Lynch 10. června snižuje svůj odhad na průměrnou cenu ropy v druhé polovině 2008 na 115 dolarů, později dokonce 2. října předpokládá pokles cen ropy až k 50 dolarům (www.bloomberg.com, přístup 2.10.2008), a cena ropy se dle obou prognóz kupodivu nakonec vyvíjí. Qui bono? Nemůže v tom mj. hrát roli i insider trading?“ (Kučerová, 2008: 84).

Analogicky můžeme zodpovědnost za vypuknutí hypotéční krize vztáhnout na ratingové agentury, případně na konkrétní bankéře, kteří zpronevěřili svěřené peníze k investicím. Příklad za všechny – již odsouzený Bernard Madoff. De Soto hovoří o zvýšené korupci a kriminalitě předních bossů finančního světa (De Soto, 2009: 1). Zatímco oficiálně Evropská komise a Evropský parlament obviňují ratingové společnosti „pouze“ z nesprávného vyhodnocení rizikovosti investic, čímž tak přispěly k propuknutí krize, běžně se hovoří o jejich napojení na investiční bankéře. Proto EU se v březnu 2009 dohodla na zvýšené regulaci činnosti těchto agentur a na zákazu hodnocení bonity jakékoliv firmy, jejíž cenné papíry vlastní analytici příslušných agentur.

A pravidla přísnějšího dozoru se netýkají jen ratingových institucí, ale naprosté většiny firem operujících ve finančním sektoru – od pojišťoven přes investiční fondy po klasické banky. Ecofin prosazuje nejen unifikaci účetních standardů, Komise i doporučení pro jasnější návaznost platů manažerů finančního odvětví na jejich reálnou výkonnost: „V odvětví finančních služeb existovalo dosud až příliš nevhodných motivací. Není rozumné a normální, aby platové pobídky nabádaly k přehnanému podstupování rizika pro účely krátkodobého zisku.“ (McCreevy, 2009). Vše by mělo být dokončeno do roku 2012, tzn. ještě v rámci

stávajícího období finanční perspektivy, hlavně ale v době před dalším možným rozšířením Unie.

Celkově je nutné si uvědomit jistou dichotomii reakcí na krizi v rámci Evropské unie. Jednu rovinu představuje komunitární úroveň, druhou linii pak národní vlády. Na komunitární úrovni se svářely a i nadále sváří zájmy jednotlivých členských zemí, jejichž postoje k řešení makroekonomických problémů a hospodářské politiky bývají velmi různorodé. Přesto ale musí dojít ke konsenzu, proto v závěru přijaté kroky umožňují jistou flexibilitu výkladu, aby nebyla narušena jednota Unie.

Národní dimenze protikrizových řešení odkazuje pak k onomu faustovskému „šedivá jest teorie, zelený strom života“. V první řadě jsou rámce ekonomického prostředí v jednotlivých zemích zatíženy historickými kulisami, různě nastavenými prioritami. V další řadě velmi výrazně záleží na vládě, její politické příslušnosti a pak také schopnosti prosadit v národních parlamentech své záměry. A to vše v době vrcholící předvolební euro-kampani 2009, v mnoha státech kombinované parlamentními volbami.

Pokusy koordinovat národní přístupy k řešení krize byly poměrně četné, ovšem jejich efektivnost již nižší. Již v listopadu 2008 se konal ve Washingtonu mimořádný summit, na počátku dubna se opětovně sešli reprezentanti největších ekonomik světa v Londýně², totéž se v kulisách amerického Pittsburgu konalo na konci září 2009. Zástupci G-20, což je vlastně nová platforma namísto G-8, se shodli na tom, že IMF má být hlavní autoritou při obnovení a garanci globální finanční stability včetně dohledu nad globálním finančním systémem (čl. 20 Leaders´Statement). Obávám se, že to IMF příslušelo již před krizí...

G-20 zaúkolovala IMF k vypracování návrhu na způsob, kterým by finanční sektor participoval na neutralizaci nákladů sanace krizí postižených bank a jejich klientů (čl. 16 tamtéž). Z teoretického hlediska to znamená renesanci víc jak třicet starého (1978) Tobinova návrhu na daně ze spekulativních kapitálových operací³. Lídři skupiny G-20 by měli tentokrát zvládnout těžký domácí tlak, překonat úzkoprsé agendy a odolat populistickým pokušením – a dát tak skeptikům najevo, že se mýlili (Annan, K.-Sen, A.-Camdessus, M., 2009). Summit skupiny G-20 v Pittsburgu nakonec nesplnil očekávání států EU ohledně jasné regulace finančních trhů – José Barroso si pak otevřeně posteskl, že EU navrhovaná vyšší míra kontroly finančních trhů nebyla prosazena.

III. DŮSLEDKY KRIZE NA VÝVOJ EKONOMIK V EU

Vliv krize má širokospektrální záběr. Evidentně nejzřetelnější se nám jeví materiální dopady jak v mikroekonomické sféře, kdy napřed klesá možnost jakýchkoliv pracovních bonusů, zpříšňují se podmínky výkonu práce, později začne růst nezaměstnanost, čímž se dostávají na povrch problémy se splácením jakýchkoliv závazků.

Zrovna tak na nás i osobně doléhají výkyvy makroekonomického typu. I v této rovině lze vysledovat příklady „krizové nákazy“, kdy nejen věřitelé, ale i spotřebitelé zobecňují vývoj

---

² Restoring growth and jobs – strengthening financial supervision and regulation... London Summit, 4. 2009

³ „Koncem srpna se odehrálo něco, co jsem se domníval, že nikdy v životě nespatřím. Přední tvůrce politik v angloamerické říši finančnictví vystoupil na podporu Tobinovy daně, globální daně z finančních transakcí. Zmíněným funkcionářem byl Adair Turner, šéf britského Úřadu pro finanční služby (FSA), hlavního orgánu finanční regulace v zemi. Turner vyjádřil znepokojení nad velikostí finančního sektoru a jeho zhusta nemravnými výšemi kompenzací a řekl, že se domnívá, že globální daň z finančních transakcí by mohla přispět k potlačení obojího.“ (Rodrik, D., 2009)

v sousedních ekonomikách na domácí poměry, čímž vlastně vytváří příslušné ekonomické klima vedoucí případně až k tržní panice, k run na banky. Ale obecně spotřebitelské chování, které začíná být více než obezřetné a nereaguje ani na velmi podbízivé nabídky, stačí na indikaci recese. A v dobách rozšířených úvěrů téměř pro kohokoliv tzn. i upozornění na problém se splácením. Obávám se, že právě tohoto momentu si věřitelské instituce nepovšimly včas. Sice především v USA, ale nakonec jsou problémy se schopností dostát svým závazkům i v Evropě.

Jedním z důsledků, které je možno zařadit jak k makroekonomickým, tak i politickým, či institucionálním, je otázka periodické renesance obchodního protekcionismu – vždy v dobách hospodářských problémů. Především v kulisách vnitřního trhu to muselo být pro některé státy dost bolestivé – viz výzvy k uzavření dceřiných společností v jiných státech EU a přenesení jejich výroby do mateřského státu – iniciativa Sarkozyho týkající se např. automobilek v českém Kolíně (TPC). Uvážíme-li, že Francie má u nás jen v této lokalitě dvě výrobní automobilů, jsou jejich obavy do jisté míry pochopitelné. Ve finančním sektoru panovaly možná ještě větší starosti z uzavírání poboček v dalších členských státech EU. Proto mj. jarní summit Evropské rady zdůraznil, že nesmí dojít k omezení činnosti dceřiných společností bank v hostitelských zemích EU.

Asi se raději vyhnou rovině institucionálních důsledků – je otázka, nakolik (ne)odolá Pakt stability a růstu - v dobách krize umocněné volebním obdobím jsou šance na jeho dodržení poměrně malé. Především, pokud je to širší problém z hlediska více zainteresovaných zemí EU – pak mluvmе v intencích kartelové dohody.

Nicméně jsou zcela zřetelné rozdíly v makroekonomické sféře. Ano, letos pravděpodobně žádný stát nebude zcela plnit všechna maastrichtská kritéria, ale přece jen se najdou výrazné rozdíly. Některé nové země EU se ocitly v takových problémech, že potřebovaly ihned záchrannou injekci zvenčí. Např. půjčkami Maďarsku a Lotyšsku, ekonomikám před vnitřním bankrotem, již Evropská komise oživila své úvěrové kapacity

Tak silnou podporou dvou nových členů EU, kteří nejsou součástí EMU, daly země EU najevo mnohem větší závazek ke vzájemné pomoci, než byl ještě před pár lety myslitelný, což znamená daleko více pocíťované reálné nebezpečí krize hrozící přerůst do fáze deprese. Odkazy na stagflaci 70. let nejsou časté, neboť příčiny a průběh současné krize jsou diametrálně odlišné, ale spíše se někteří zamýšleli nad analogií Velké deprese 30. let. Nemyslím si, že by tu byly zásadní paralely. Ať již z institucionálního hlediska či ekonomických důvodů. Nicméně situace je po osmdesáti letech vývoje kardinálně rozdílná jak po stránce postavení vlád a jejich praktikované hospodářské politiky, tak i co do činnosti jednotlivých firem. Ačkoliv „finanční panika z konce roku 2008 byla v některých ohledech stejně silná jako bankovní panika z počátku 30. let minulého století a klíčové ekonomické ukazatele - světový obchod, světová průmyslová výroba a dokonce i ceny akcií - nějakou dobu klesaly stejně rychle nebo i rychleji než v letech 1929 - 1930... se zdá, že se pád střemhlav po jediném příšerném roce zastavil. Co nás tedy zachránilo před zopakováním velké hospodářské krize až do úplného konce? Odpověď se téměř jistě skrývá v diametrálně odlišné roli tehdejší a současné vlády. Pravděpodobně nejdůležitějším aspektem vládní role v této krizi není to, co učinila, nýbrž to, co neučinila: na rozdíl od soukromého sektoru ...vláda neomezila po snížení příjmů výdaje“ (Krugman, 2009).

Pokud by EU nechala zkrachovat vládu některé členské země, byly by politické a ekonomické náklady v úzce provázané EMU jednoduše příliš vysoké...“V obdobích skutečných krizí umí EU dobře obcházet závazky vyplývající z vlastních smluv. Není důvod očekávat, že by ji tato šikovnost tentokrát opustila.“ (Dullien, Schwarzer: 2009).

Evropská komise představila už na konci října 2008 svou iniciativu k řešení finanční krize „s cílem učinit z Evropy hlavního aktéra v globální reakci na finanční krizi“ (COM (2008) 706) a o měsíc později publikovala Plán evropské hospodářské obnovy (COM (2008)800 final). Ústý José Barroso tento evropský plán vychází z jedné hlavní zásady, kterou je solidarita a sociální spravedlnost. Obnova evropské ekonomiky měla stát na dvou pilířích, z nichž ten první je ten záchranný – stimulace efektivní poptávky, a ten druhý je zaměřen na zvýšení konkurenceschopnosti prostřednictvím tzv. chytrých investic (COM (2008) 800 final, pp.1-2). Ovšem, nemohu se zbavit dojmu, že typický přístup EU – honit více zájmců najednou – se projevil i zde. Svět řeší, jak zmírnit krizi, Evropa vedle snazší dostupnosti financí pro podniky (COM (2008) 800 final, p.12) řeší i zlepšení energetické účinnosti v budovách (COM (2008) 800 final, p.15), vysokorychlostní internet pro všechny COM (2008) 800 final, p. 17), podporu rozvojových zemí (COM (2008) 800 final, p. 19)....

III. 1 K VÝVOJI KRIZE V JEDNOTLIVÝCH EKONOMIKÁCH EU

Uvědomme si, že rozdíly ve výkonnosti ekonomik Unie nekopírují členění na eurozónu a nečlenské státy EMU, ačkoliv samotný fakt členství EMU vypovídá o jisté konvergenci ekonomik, jejich stabilizaci. V loňském roce se ze států eurozóny poměrně dost příznivě vyvíjely ekonomiky Finska, Německa a Nizozemska, zatímco podstatně horší hospodářské výsledky zaznamenaly Francie, Itálie, Irsko, Portugalsko a Španělsko. Ale také je zajímavé, že Británie, Dánsko a Švédsko, země EU₁₅ stojící mimo euro, se tentokrát nevyvíjely lépe než ostatní, což do jisté míry platilo až do roku 2008 (Verdun, 2009: 235). Za mimořádné hospodářské výsledky je třeba ocenit Slovensko, jehož dvouciferný růst v roce 2007 se loni ustálil na 7 % a letošní prognóza se pohybuje kolem 2,4 – 2,7 % růstu (Johnson -Turner, 2009: 264). V komparaci s předpokládanými výsledky většiny zemí EU kolem 0,7-1,3 % (Itálie očekává pokles na -0,9 %) bych neváhala označit Slovensko za letošního ekonomického tygra Unie. A také se zdá, že letošní přijetí eura Slovenskem jeho ekonomice neuškodilo, jak naši odpůrci jednotné měny rádi sýčkovali.

Následky krize tradičně pomáhá mírnit veřejný sektor, jehož rozsah je typickým specifickým Evropy. Nejen skandinávské země, Francie s Německem mají vysoký objem veřejné spotřeby, ale je zajímavé, že i po liberalizaci ekonomiky několika vládami M. Thatcher platí tento rys i pro britskou ekonomiku. Vyšší důraz na veřejný sektor je také patrný v některých zemích EU₁₂, nicméně je to poměrně diferencované.

Celkově došlo k výraznému poklesu inflace – eurozóna v srpnu 2009 hlásí např. hodnotu -0,2 %, nicméně myslím, že obavy z deflace jsou zbytečné. Německo i Francie i přes pokles cenové hladiny až o 22 % hlásí už za druhé čtvrtletí 2009 oživení o 0,3 %. A Polsko? To dokonce hlásí oživení za celé první pololetí o 1,1 %! (Eurostat). Ostatně na konci listopadu 2009 Eurostat hlásí (radostně!?!) inflaci...

Vedle poměrně rychlých reakcí vlád na blížící se nebezpečí přenosu krize z USA již v průběhu roku 2008, pomohly i finanční injekce na stabilizaci finančního sektoru a šrotovné – byť jde o dočasný efekt a především nesystémové opatření. Podívejme se na některé kroky některých vlád:

Británie: 50 mld. liber pro banky + 200 mld. zvýšení likvidity + 20 mld. garancí úvěrů firmám

Francie: 40 mld. euro + 320 mld. garancí v dluhopisech + šrotovné

Itálie: 80 mld. eur + šrotovné

Německo: 80 mld. eur + 500 mld. garancí bankám + šrotovné

Slovensko: 200 mil. euro státních investic + 130 mil. podpora zaměstnanosti + šrotovné

Ke stimulačním pobídkám - obávám se, že stimulační balíčky sice pomohly zmírnit okamžité dopady krize, ale jen některým hospodářským subjektům a jen krátkodobě. Není také spravedlivé zamlčet, že např. německé šrotovné velmi významně pomohlo i české ekonomice prostřednictvím mladoboleslavské automobilky...takže morální hazard a free rider?

ZÁVĚR

Globální krize se logicky nemohla v době globalizace vyhnout Evropě, dokonce vnitřní trh a jednotná měna uvnitř EU působily synergicky a dominovým efektem. Přesto ale reakce na krizi ještě v době latentně předkrizové byly velmi diferencovány, a to i přes normy dané *acquis communautaire*. Také průběh krize je různý. Nepotvrdila se hypotéza, že uvnitř eurozóny se bude krize šířit rychleji a rovnoměrněji – ostatně, proč také? „Zejména euro se ukázalo být pro ekonomiku EU neocenitelnou výhodou a prvkem stability.“ (COM)2008) 800 final, p. 4). Evidentně je zásadní pro citlivost na krizovou náказu stabilizace celé ekonomiky, tzn. fiskální rovnováha s monetární disciplínou. Právě finanční sektor a jeho regulace se ukázal jako principiální pro šíření krize. Belgie a Maďarsko s Lotyšskem měly kontaminovaný finanční sektor toxickými úvěry, spekulativními cennými papíry a vysokou mírou zadluženosti v zahraničních měnách, proto jejich makroekonomická destabilizace patří k nejhlubším.

Ačkoliv je dlouhodobá nezaměstnanost i stále hrozbou, jsou trhy práce dynamičtější, než se předpokládalo, a to i přesto, že od počátku krize přišla Unie o víc jak 4 miliony pracovních míst (IP/09/1803).

Současná recese ale poskytuje příležitost dohodnout se na konsenzu mezi členskými státy o nutnosti tržního prostředí a jeho institucionální regulace. Využijeme toho?

Použitá literatura:

1. ANNAN, K.- SEN, A.-CAMDESSUS,M.(2009): Není čas polevit, www.project-syndicate.org, přístup 22.11.2009
2. De SOTO, J.H. (2008): *Financial crisis and recession*, Ludwig von Mises Institute, <http://mises.org> (přístup 18.2.2009)
3. De SOTO, J.H. (2009): *Financial crisis: the silure od accounting reform*, Ludwig von Mises Institute, <http://mises.org> (přístup 21.8.2009)
4. DULLIEN, S. – SCHWARZER, D. (2009): *Too European to Fail*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/dullien1/English>
5. HELÍSEK, M. (2004): *Měnové krize (empirie a teorie)*, Professional Publishing
6. JOHNSON, D. – TURNER, C. (2009): *Developments in the Economies of Member States Outside the Euro Area*, JCMS, 47, pp. 259-276
7. KRUGMAN, R. (2009): *Chvála velkého státu a velké vlády*, Hospodářské noviny, iHNed.cz 13. 8. 2009, (přístup 17.8.2009)
8. KUČEROVÁ, I. (2006): *Evropská unie: Hospodářské politiky*, Karolinum Praha

9. KUČEROVÁ, I. (2008): *Energetická šachovnice EU*, Medzinárodné vzťahy 2008/1, Ekonóm Bratislava, pp. 80-88
10. KUČEROVÁ, I. (2009): *Hospodárské politiky v kontextu vývoje EU*, Karolinum Praha (v tisku)
11. McGREEVY, Ch. (2009): *Platy v odvetví finančních služeb: Komise stanovila zásady odměňování zaměstnanců podstupujících rizika ve finančních institucích*, IP/09/674, 29.4.2009, http://ec.europa.eu/internal_market/company/directors-remun/index_en.htm
12. MERTON, R. K. (2000): *Studie ze sociologické teorie*, SLON Praha
13. OBSTFELD, M. (1996): *Models of currency crises with self-fulfilling features*, European Economic Review, 40, pp. 1037-1047
14. RODRIK, D. (2009): *Tobinova daň znovu ožívá*, www.project-syndicate.org
15. VERDUN, A. (2009): *Economic Development in the Euro Area*, JCMS, 47, pp. 233-257 epp.eurostat.ec.europa.eu, přístup 31.8.2009
16. COM (2008) 706: Communication...
17. COM (2008) 800 final: The European economic recovery plan
18. IP/09/1803: Evropské trhy práce byly citelně zasaženy krizí, jsou však odolnější, než jsme čekali
19. Global plan for recovery and reform: the Communiqué from the London summit
20. Leaders´Statement the Pittsburgh Summit, September 24-25.2009

Kontakt

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Smetanovo nábř. 6
110 00 Praha 1

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ŠTÁT V SÚČASNOM MEDZINÁRODNOM SYSTÉME

rudolf.kucharcik@euba.sk

Abstrakt

Postavenie štátu v globalizujúcom sa prostredí sa neustále vyvíja. Badateľ síce len postupné, ale v konečnom dôsledku viditeľné premeny. Štát prichádza o monopol v mnohých oblastiach (zákonodarstvo, informácie), je limitovaný zmluvnými záväzkami, ktoré na seba prebral. Na strane druhej, len on ostáva suverénom na území, ktorému vládne a je zodpovedný za bezpečnosť obyvateľov v najširšom slova zmysle. Skutočná moc štátu je odvodená od jeho postavenia v štruktúre svetového politického systému, ktorá nie je stabilná a prechádza procesom neustálej zmeny.

Kľúčové slova: štát, globalizácia, medzinárodné prostredie, suverenita, medzinárodné organizácie, medzinárodný systém, hegemon, multipolarita

Abstract

The role of the state in the globalized environment is changing slowly. Although the changes are gradual they are also evident. State loses its monopoly in the many fields (lawmaking, information). The state is also limited by international agreements etc. Otherwise, the state is still the only sovereign responsible for the security of its citizens in the broadest meaning of the word. The real power of the state depends on its position in the global international environment that is not stable and it is changing slowly but permanently.

Key Words: state, globalization, international environment, sovereignty, international organizations, international system, hegemony, multipolarity

Dvadsať rokov po páde železnej opony je zrejmé, že sa definitívne nenaplnili scenáre predpokladajúce skoré víťazstvo liberálnej demokracie, mierové a priateľské vzťahy a všeobecnú harmóniu vo svete.

Medzinárodné spoločenstvo čelilo irackej invázii do Kuvajtu, či sa prizeralo na genocídu v Rwande. Práve po páde železnej opony sme boli svedkami najkrvavejšej drámy na európskom kontinente od konca druhej svetovej vojny. V období, keď sme našu „západnú civilizáciu“ považovali za dostatočne zrelú a vyspelú na to, aby konfliktom, ako bol ten na Balkáne dokázala zabrániť diplomatickým úsilím, či dialógom.

Súčasná medzinárodná politika je poznačená jadrovými ambíciami KĽDR a Iránu, nestabilným Irakom a Afganistanom, nevyriešeným konfliktom medzi Izraelčanmi a Palestínčanmi, etnickými a náboženskými konfliktmi v Afrike, susedskými spormi v Latinskej Amerike, veľmocenskými hrami, ktoré sú sprevádzané zrodom nových štátnych

útvarov, bez ohľadu na názor „materských krajín“ a tým pádom aj s otáznou medzinárodnou legitimitou. Výnimočné nie sú ani štátne prevraty, resp. prinajmenšom pokusy o puč. Svet 21. storočia tak nie je svetom bezpečným. Čelíme hrozbám, ktoré sa aj z dôvodu čoraz viac prehĺbajúcej sa vzájomnej závislosti a previazanosti týkajú podstatnej časti svetovej populácie. Nielen tej, ktorá je priamym svedkom konfliktov. História by nás mala naučiť, že jediným riešením je kooperácia a koordinácia aktivít. Ale je to možné v prostredí aktérov snažiacich sa o globálnu alebo regionálnu hegemoniu? Ako sa vlastne rôzni štátni aktéri pozerajú na aktuálne svetové hrozby v situácii, keď je štát stále zodpovedný za osudy svojich občanov?

Administratíva republikánskeho prezidenta **Georga W. Busha** reagovala na bezpečnostnú situáciu a hrozby vo svete v **Národnej bezpečnostnej stratégii** z roku 2002, ktorú revidovala v roku 2006. Tá vychádza z práva preemptívneho útoku, upozorňuje na potrebu efektívneho multilateralizmu, nebezpečenstvo terorizmu. Za tradičných partnerov považuje EÚ, resp. Indiu. V Číne a Rusku vidí skôr vyzývateľov.¹ V praktickej rovine sa však administratíva G. W. Busha sústredila skôr na unilateralizmus, čím sa narušila dôvera s partnermi na európskom kontinente. Výsledkom bol aj fakt, že svetová verejnosť začala krajinu vnímať (aj keď asi nie úplne spravodlivo) ako aktéra, ktorý mier vo svete naruša a prispieva k jeho destabilizácii.

Demokrat **Barack Obama** prišiel do Bieleho domu s víziou stabilnejšieho sveta a spolupráce s tradičnými partnermi. Je ale zrejmé, že v Európe nevidí výlučných spojencov USA. Naopak, čoraz väčší dôraz kladie na dobré vzťahy s krajinami východnej Ázie a s Ruskom.²

Nick Witney o postavení USA v súčasných medzinárodných vzťahoch hovorí:³ „Unilaterálny okamžik pominul. USA prežili niekoľko krátkych rokov v postavení hyperveľmoci a ani Amerike, ani svetu to neprineslo mnoho dobrého. Teraz nám Obama pred očami posúva USA v strede siete globálnych bilaterálnych vzťahov...s Čínou...s Ruskom...s moslimským svetom. Obama ako vo Vennovom diagrame umiestňuje USA do stredobodu, kde sa prekrývajú všetky rôzne elipsy. Prvý medzi rovnými, nepostrádateľný štát.“ Witney v tejto súvislosti zároveň polemizuje o vzťahu USA a Európy: „Človek sa môže opýtať, kde sa tým ocitá Európa? Európania si zvykli na predstavu, že základom medzinárodného poriadku je transatlantický vzťah. Po ťažkých Bushových rokoch sa Obama podľa očakávaní usiluje aj o obrodu transatlantického súladu.“ Witney svoju úvahu na danú tému končí názorom: „V Obamovom novom svetovom poriadku nie sú transatlantické vzťahy základom, ale len jednou z elíps Vennovho diagramu – tak významnou alebo nevýznamnou, ako sa Európania sami rozhodnú.“

Európska únia a jej členské štáty zadefinovali aktuálne bezpečnostné hrozby v tzv. **Európskej bezpečnostnej stratégii** z roku 2003. Dokument za kľúčové hrozby považuje terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, regionálne konflikty, zlyhávajúce štáty a organizovaný zločin. Rozdiel v spôsobe ako čeliť hrozbám a možným konfliktom je však oproti stratégii administratívy prezidenta G. W. Busha značný. Stratégia zdôrazňuje, že žiadna z hrozieb nemôže byť vyriešená čisto vojenskými prostriedkami. Vždy je nevyhnutná

---

¹ Bližšie pozri napr.: Hersi, A. – Pavolka, D. – Dom, D. Gutten. M.: *Národná bezpečnostná stratégia USA I-IF*
<http://www.mepoforum.sk/bezpecnostna-politika/analyzy/>

² Pozri napr.: Obama, B.: *Renewing American Leadership*. In: Foreign Affairs, July/August 2008, s. 2-16

³ Pozri: Witney, N.: *Obama's New World Order*
<http://www.project-syndicate.org/commentary/nwitney1>

kombinácia nástrojov. V otázke štruktúry budúceho svetového politického systému kladie dôraz na účinný multilateralizmus, spoluprácu na úrovni transatlantických väzieb a nenahraditeľnosť úlohy OSN.⁴

Ruská federácia zase vymedzila svoju súčasnú pozíciu vo svete slovami prezidenta **Dmitrija Medvedeva** aj prostredníctvom tzv. Medvedevovej doktríny. Doktrína nadväzuje na rusko-gruzínsky konflikt a vymedzuje postavenie Ruska voči susedným regiónom, v ktorých má krajina „privilegované záujmy“. Hlavné rysy doktríny zhrnul prof. **Adolf Novotný** do piatich bodov⁵:

- Uznanie primátu základných princípov medzinárodného práva.
- Neprijateľnosť unipolárneho sveta. Naopak, svet musí byť multipolárny. Nie je možné akceptovať svetový poriadok, v ktorom všetky rozhodnutia prijíma jediná krajina a to bez ohľadu na dôležitosť a vplyv danej krajiny. Takáto situácia je zdrojom nestability a vzniku konfliktov.
- RF si neželá konfrontáciu so žiadnou inou krajinou a rovnako sa nechce ani izolovať.
- Prioritou RF ostáva ochrana životov a dôstojnosti ruských občanov a to bez ohľadu na fakt, kde sa nachádzajú. Krajina je pripravená ochraňovať záujmy ruskej komunity v zahraničí a odpovedať na každý agresívny akt.
- Podobne ako iné krajiny aj Rusko priznáva, že existujú oblasti, v ktorých má tzv. „privilegované záujmy“. Ide o oblasti, v ktorých sa nachádzajú krajiny, s ktorými Rusko spájajú napr. historické väzby.

Obranná stratégia SR za hlavné hrozby vymedzuje⁶: hrozbu teroristických útokov, šírenie zbraní hromadného ničenia, regionálne konflikty, zlyhávajúce štáty, organizovaný zločin, rast možností zneužitia kybernetického priestoru, radikálne ideológie a nevyriešené spory spolu s pôsobením takých faktorov, akými sú globalizácia, demografický vývoj, migrácia, ekologické zmeny, možnosť získania jadrových zbraní ďalšími štátmi, napätia sprevádzajúce zabezpečovanie životne dôležitých zdrojov spôsobujú nárast nestability a neistoty, ktorý so sebou prináša vysokú mieru neurčitosti, nepredvídateľnosti a možnosť vzniku neočakávaných krízových situácií.

Predmetná stratégia zároveň pripúšťa, že Slovenskej republike v dlhodobom časovom horizonte nehrozí bezprostredný rozsiahly konvenčný vojenský konflikt a znižuje sa závažnosť a rozsah ďalších hrozieb vojenského charakteru. To čo sa zvyšuje, je nebezpečenstvo nevojenských hrozieb, predovšetkým útokov medzinárodného terorizmu, ktorý by v kontexte zlyhávania národnej a medzinárodnej kontroly šírenia zbraní hromadného ničenia predstavoval najväčšiu hrozbu pre Slovenskú republiku a jej spojencov. Zárukou bezpečnosti a obranyschopnosti pre SR má byť členstvo v NATO a EÚ.

Napriek vymedzeniu vyššie uvedených hrozieb nie je postmoderný štát v postvestfálskom systéme obmedzený a ovplyvnený len konaním iných štátnych aktérov, ale

---

⁴ Pozri.: *Bezpečná Európa v lepšom svete. Európska bezpečnostná stratégia*
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIISK.pdf>

⁵ Bližšie pozri: Novotný, A.: *Medvedevova doktrína*
<http://www.mepoforum.sk/regiony/vychodna-europa/rusko/medvedevova-doktrina/>

⁶ Bližšie pozri: *Obranná stratégia Slovenskej republiky*
<http://www.mosr.sk/data/files/832.pdf>

aj medzištátnych organizácií a nadnárodných korporácií. Práve otázka pôsobenia nadnárodných korporácií je predmetom množstva diskusií. Ich existenciu bezpochyby spája množstvo pozitív, na strane druhej paradoxne môžu byť dôvodom ohrozenia sociálnej bezpečnosti v krajine pôsobenia. Vojenskú bezpečnosť sa zase štátni aktéri snažia posilniť členstvom v rôznych alianciách, či ad hoc koalíciách. Lenže majú súčasné vojenské organizácie jasne stanovené ciele a pole pôsobenia? Je výsledkom ich rozširovania aj ich posilňovanie a znižovanie napätia vo svete? Neredukujú vojenské aliancie pojem „hrozba pre bezpečnosť krajiny“ len na hrozbu vojenského útoku, resp. terorizmu? Sú schopné riešiť globálne problémy bez toho, aby zapojili relevantných aktérov, ktorí nie sú ich členmi a nemajú ambíciu sa nimi stať? A budú mať takíto aktéri vôbec dôvod na spoluprácu s alianciou, do ktorej nepatria?

Aká by mala byť štruktúra systému, v ktorom sa aktéri medzinárodných vzťahov budú v budúcnosti pohybovať?

Podľa **Joseph S. Nyea**⁷ distribúcia moci v dnešnom svete pripomína trojrozmerné šachy. Na hornej šachovnici je vojenská sila. Tá je stále unipolárna (USA) a USA ešte načas ostanú jedinou superveľmocou. Prostrednú šachovnicu charakterizuje ekonomická sila, ktorá je už viac ako desaťročie multipolárna. Hlavní hráči tejto štruktúry sú USA, Európa, Japonsko a Čína. Pre spodnú šachovnicu sú typické cezhraničné transakcie, ktoré prebiehajú často mimo vládnu kontrolu. Ide o spleť neštátnych aktérov akými sú napr. bankári, ale aj teroristi, hackeri a dokonca aj klimatické zmeny či pandémie. Pre túto šachovnicu platí taký rozptyl moci, že jej zaradenie na škále unipolarita, bipolarita, hegemonia je nemožné.

Zmenu v štruktúre medzinárodného prostredia pripúšťa aj Národná spravodajská rada USA a to v dokumente *Global Trends 2025: A Transformed World*. Medzi najpodstatnejšie predpokladané trendy patrí najmä⁸:

- Zmena existujúceho medzinárodného systému, ktorý vznikol po II. svetovej vojne. A tým spojené zvyšovanie významu ďalších aktérov ako sú Rusko, Čína, India, Brazília ktorí budú mať vlastné predstavy o fungovaní medzinárodného spoločenstva. USA sa následne stanú menej dominantnou silou.
- Pokračujúci presun majetku od západu na východ a posilňovanie vplyvu neštátnych aktérov.
- Dopady klimatických zmien a rozvoja nových technológií.
- Vysoký hospodársky rast a nárast populácie budú vyvíjať tlak na zdroje energie, surovín, vody a potravín.
- V niektorých oblastiach Blízkeho a Stredného východu sa v spojení politickými turbulenciami bude zvyšovať konfliktný potenciál.

Slovenský autor **Daniel Šmihula** tvrdí⁹, že svetová politika by mala byť okolo roku 2020 determinovaná vzťahmi medzi 4 aktérmi: USA, EÚ, Ruskom a Čínou.

---

⁷ Nye, S. J.: *American Power in the Twenty-First Century*
<http://www.project-syndicate.org/commentary/nye74>

⁸ Bližšie pozri: Laml, R.: *Globálne trendy 2025: A Transformed World*
<http://www.mepoforum.sk/regiony/USA-a-Latinska-Amerika/USA/globalne-trendy-2025-a-transformed-world/>
a *Global Trends 2025: A Transformed World*
http://www.mepoforum.sk/media/kniznica/media/documents/prilohy/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf

Japonsku, Indii ani Brazílii status veľmoci nepredpovedá.
Svet o generáciu neskôr (roky 2020 - 2030) môže podľa neho nadobudnúť 4 podoby:

- Pokračovanie vestfalského systému a mocenská multipolarita najmocnejších štátov.
- Systém, ktorý bude zložený z regionálnych integračných zoskupení a veľkých štátov, ktoré sa neintegrovali.
- Americká hegemonia.
- Globálne demokratické, resp. kvázidemokratické riadenie sveta.

V súčasnosti sme pravdepodobne svedkami zmeny v štruktúre svetového politického systému. Unilateralizmus sa ukázal ako konfrontačný a k bezpečnosti vo svete neprispievajúci prístup. Naopak, znížil dôveru aj medzi tradičnými partnermi. Podoba budúcej štruktúry je však aj vzhľadom na vyššie uvedené scenáre otázna. Ani multipolarita a multilateralizmus neznamenajú stabilitu a „spravodlivé prerozdelenie“ záujmov, zdrojov a vplyvu. Sú ale multilateralizmus a multipolarita skutočným záujmom aktérov, ktorí po nich v súčasnosti volajú? Nie je jediným dôvodom o ich nastolenie skutočnosť, že mnohí relevantní hráči nemajú momentálne dosť sily na to, aby zaujali pozíciu hegemóna, resp. jednej zo supervel'moci? A ako by sa v tomto prostredí mal správať malý štát zo strednej Európy? Správnu cestou v jeho prípade by mala byť principiálnosť v zahraničnej politike a pri presadzovaní princípov medzinárodného práva. Tolerancia ich porušovania sa môže ukázať ako fatálna chyba a precedens s negatívnymi dôsledkami pre štáty, ktoré zo zrejmych dôvodov veľmocenskej ambície nemôžu mať.

Použitá literatúra:

1. *Bezpečná Európa v lepšom svete. Európska bezpečnostná stratégia*
2. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIISK.pdf>
3. Delgadová, E.: *Interkultúrne aspekty v medzinárodných vzťahoch*. In: Zborník zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2006 Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, Kaštieľ Mojmírovce. EU v Bratislave, FMV. Vydavateľstvo Ekonóm 2007
4. *Global Trends 2025: A Transformed World*
5. http://www.mepoforum.sk/media/kniznica/media/documents/prilohy/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf
6. Hersi, A. – Pavolka, D. – Dom, D. Gutten. M.: *Národná bezpečnostná stratégia USA I-IV*
7. <http://www.mepoforum.sk/bezpecnostna-politika/analyzy/>
8. Kazanský, R: *Ponímanie národa v kontexte zjednocovacích procesov krajín V4*. In: Politické vedy, VI/2003, č. 1, s. 30-40
9. Laml, R.: *Globalne trendy 2025: A Transformed World*
10. <http://www.mepoforum.sk/regiony/USA-a-Latinska-Amerika/USA/globalne-trendy-2025-a-transformed-world/>
11. Mattoš, B.: *Small EU Member States in context of EU Enlargement*. In: Zborník zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie Fakulty medzinárodných vzťahov -

---

⁹ Bližšie pozri: Šmihula, D.: *Štát a medzinárodné vzťahy*. História a súčasnosť. Veda, Bratislava, 2005, s. 138-140

Medzinárodné vzťahy 2006, Mojmirovce 30.11. – 1.12.2006. Bratislava:
Vydavateľstvo Ekonóm 2007

12. Novotný, A.: *Medvedevova doktrína*
13. <http://www.mepoforum.sk/regiony/vychodna-europa/rusko/medvedevova-doktrina/>
14. Nye, S. J.: *American Power in the Twenty-First Century*
15. <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye74>
16. Obama, B.: *Renewing American Leadership*. In: *Foreign Affairs*, July/August 2008, s. 2-16
17. Obranná stratégia Slovenskej republiky
18. <http://www.mosr.sk/data/files/832.pdf>
19. Šmihula, D.: *Štát a medzinárodné vzťahy*. História a súčasnosť. Veda, Bratislava, 2005
20. Witney, N.: *Obama's New World Order*
21. <http://www.project-syndicate.org/commentary/nwitney1>

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Assoc. Prof. Andrzej Kupich, Ph.D

WYŻSZA SZKOŁA HUMANITAS
SOSNOWIEC, POLSKA

SĄSIEDZKIE PARTNERSTWO W UNII EUROPEJSKIEJ

andrzejkupich@o2.pl

Summary

After joining the EU Polish-Slovak relations have been intensified. It is seen in all areas, but mainly in economic. Mutual trade relations have been doubled, furthermore direct investments are increasing, although not sufficiently. Poland and Slovakia make good use of European Funds and other effects of European integration. It has also a positive effect on cross border cooperation. However, in this field there are still not efficiently used possibilities. According to the author, the perspectives of further development of economic cooperation will depend on 2 factors: vital deepening of production cooperation and improvement of transport infrastructure. Thanks to EU membership launching of these factors is real, even in the near future.

Key words: Poland, Slovakia, integration, transborder, trade, cooperation, partnership.

Stosunki polsko-słowackie były tradycyjnie bardzo dobre, w zasadzie nieobciążone historycznymi obciążeniami. Jednocześnie jednak jeszcze w 1998 roku mówiono o nas jako “sąsiadach odwróconych do siebie plecami, co uniemożliwia wzajemne przyjrzenie się sobie”¹ Ten cytat z publikacji młodego, ale już nieżyjącego, politologa słowackiego trafnie oddawał zarówno stan jak i społeczne postrzeganie stosunków między sąsiadami, oddzielonymi od siebie wysokim pasmem Tatr. Rzeczywiście, Tatry zawsze utrudniały wzajemną komunikację, ale nie powinny - zwłaszcza w dobie rewolucji naukowo-technicznej i informatycznej – być w żadnym stopniu barierą w rozwoju dobrosąsiedztwa i partnerstwa. Przeszkody znajdowały się zresztą gdzie indziej – w polityce, niedopasowanych strukturach gospodarczych, słabym poznaniu wzajemnym itp. Słowem, w stosunkach polsko-słowackich tkwiły niewykorzystane możliwości, na które wskazywał również przywołany P. Lukacz oraz inni politolodzy słowaccy.² Wydaje się, że okres ponad dziesięciu lat jakie minęły od 1998 r. można scharakteryzować jako lata “zwracania się do siebie twarzami” i wykorzystywania, w coraz większym stopniu, potencjału rozwijającej się współpracy w sferze społeczno-politycznej i gospodarczej. I właśnie to chcielibyśmy pokazać, koncentrując się na latach akcesji i wspólnego członkostwa w Unii Europejskiej.

Partnerstwo gospodarcze

Polsko-słowacka wymiana handlowa stale się zwiększa. W 1997 r. obie strony czyniły wysiłki, aby w 1998 r. obroty wzajemnego handlu zagranicznego przekroczyły 1 mld USD. Po dziesięciu latach, w 2008 r. ich wartość osiągnęła ponad 5 mld. USD. Największą

---

¹ Lukac, Pavol: Polsko a Slovensko w: Os, nr2/1998, s.21

² Por. Marušiak, Juraj: Slovensko-poľské bilaterálne vzťahy po roku 1989. In: Kontakty VI. Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych. Kraków 2007, s. 5-30.

dynamikę wzrostu obrotów osiągnięto po wejściu naszych krajów do UE. O ile do 2004 r. roczny przyrost obrotów sięgał 100-150 mln. EUR to w kolejnych latach przyrosty wynosiły ok. 700 mln. EUR. Dane te wskazują również na pewien postęp we wzajemnej komplementarności dwóch najbliższych sąsiadów. Poniżej przedstawiamy charakterystykę najważniejszych grup towarowych w obrotach Polski ze Słowacją, na podstawie danych Wydziału Ekonomicznego Ambasady RP w Bratysławie:³

Tablica 1.

Najważniejsze wartościowo grupy towarowe w eksporcie Polski na Słowację w 2008r.

<i>Grupa towarowa</i>	Wartość w mln EUR	Udział w %	<i>Dynamika</i>
Metale nieszlachetne i wyroby z nich	386,0	20,6	113,2
Wyroby przemysłu chemicznego	287,4	15,7	199,0
Maszyny oraz urządzenia mechaniczne i elektryczne	227,5	12,2	108,1
Produkty mineralne	177,0	9,5	84,2
Gotowe art. spożywcze, napoje bezalkoh. i alkoh.	164,02	8,8	106,9

Tablica 2.

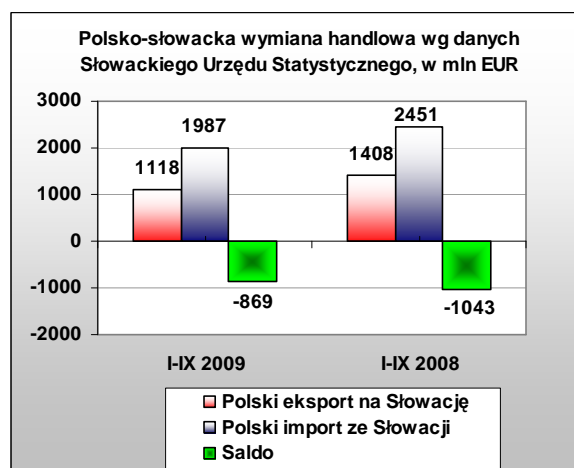
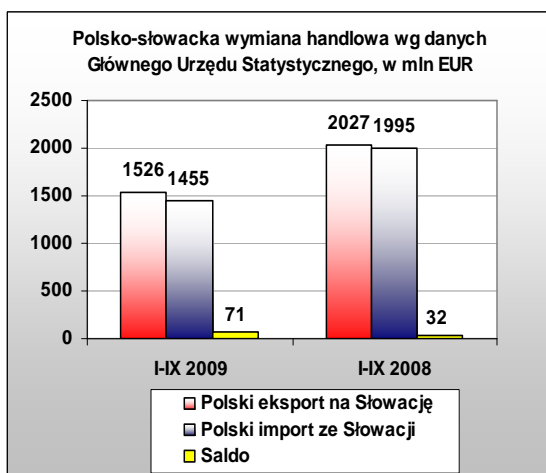
Najważniejsze wartościowo grupy towarowe w imporcie Polski ze Słowacji w 2008 r.

<i>Grupa towarowa</i>	Wartość w mln EUR	Udział w %	<i>Dynamika</i>
Metale nieszlachetne i wyroby z nich	889,2	28,2	123,1
Maszyny oraz urządzenia mechaniczne i elektryczne	659,0	20,9	130,1
Produkty mineralne	352,2	11,2	103,3
Pojazdy, statki powietrzne i jedn. pływające	342,7	10,9	129,0
Tworzywa sztuczne i wyroby z nich	215,9	6,8	100,7

---

³ www.bratyslawa.polemb.net/?document=199

Z przytoczonych danych widać jednocześnie, że nasz wywóz jest mniejszy od przywozu ze Słowacji. Mamy więc do czynienia z ujemnym saldem handlowym po naszej stronie. W 2008 r. wyniosło ono -1,3 mld. USD⁴. Wydaje się to dość dużo. Trzeba jednak zauważyć, że jest ono w jakimś stopniu nieuniknione jako konsekwencja dużej różnicy w chłonności importowej, związanej z wielkością rynków. Na wykresach pokazano również dane dotyczące obrotów po 3 kwartałach 2009. Widać z nich, że obroty w tym czasie zmniejszyły się o ok. 20%. Był to jednak okres poważnej recesji w gospodarce światowej i na Słowacji (PKB zmniejszył się o ok. 5%) oraz spowolnienia dynamiki wzrostu w Polsce (do 1,3%). Wszystko wskazuje na to, że sytuacja taka nie powinna się już teraz powtórzyć.

W słowackich obrotach handlu zagranicznego Polska zajmuje 4 miejsce – po Niemczech i Czechach, ale przed Węgrami i Francją. Obecnie wśród towarów przywożonych na Słowację z Polski dominują maszyny i urządzenia mechaniczne oraz sprzęt elektryczny (m. in. telewizory i samochody), a także artykuły spożywcze. Te grupy towarowe cechuje też najwyższa dynamika eksportowa. Jest to jednak obraz ostatnich lat, wcześniej przedmiotem naszego eksportu w znacznie większym stopniu były np. paliwa i oleje mineralne.

Słowacja dostarcza na polski rynek przede wszystkim artykuły przemysłowe i środki transportu, głównie samochody oraz części i podzespoły. Są to przede wszystkim auta wytwarzane w fabryce należącej do grupy Volkswagen'a i w zakładach KIA. Zauważalny jest również import telewizorów. Udział słowackiej żywności wywożonej do Polski jest relatywnie niewielki i raczej malejący. Sporadycznie na polskim rynku pojawia się słowackie wino czy piwo.

Jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że przewaga importu ze Słowacji nad importem z Polski utrzyma się także w następnych latach. Wynika to przede wszystkim z niskiej chłonności rynku słowackiego. Zarazem trzeba zauważyć, że pewną szansę wzrostu naszego eksportu mogłyby stworzyć znaczniejsze powiązania inwestycyjne i kapitałowe, które w relacjach dwustronnych ze Słowacją są jak dotąd niewielkie. Wskazywali na to wielokrotnie premierzy i prezydenci obu państw.

Obserwowane już teraz zwiększone zainteresowanie rynkiem słowackim ze strony polskich przedsiębiorstw będzie prawdopodobnie wzrastać dalej. Sprzyjać temu będą niższe podatki oraz uproszczone procedury rejestracji i prowadzenia działalności gospodarczej.

⁴ Wg danych polskich, natomiast według danych słowackich nasz bilans handlowy jest dodatni i wynosi +134,5 mln. EUR. Różnica wynika z różnej metody liczenia obrotów handlu zagranicznego w Polsce i na Słowacji.

Natomiast niewątpliwą przeszkodą mogą okazać się swego rodzaju „kampanie propagandowe” słowackich organizacji gospodarczych i izb handlowych, przestrzegające przed zalewem polskich („niedobrych” lub wręcz „chorych”) ziemniaków, okien plastikowych itp. Miejmy jednak nadzieję, że takie sposoby walki z konkurencją nie będą się powtarzały, a rywalizacja na rynku będzie szlachetna, czyli normalna.

Tradycyjnie we współpracy gospodarczej, nie tylko polsko-słowackiej, dominuje handel. Inne jej formy są – w tym przypadku – mało rozwinięte. Współpraca inwestycyjna jest słabo rozwinięta. Wprawdzie na słowackim rynku działają firmy polskie, ale z nieznacznym kapitałem. Ponadto są to przeważnie firmy dystrybucyjne, rozprowadzające m.in. artykuły meblarskie, gospodarstwa domowego i motoryzacyjne oraz materiały budowlane, żywność, odzież, obuwie itp. Polskim przedsiębiorstwom handlującym na Słowacji brakuje często odpowiedniego przygotowania i doświadczenia na rynkach zagranicznych, stąd m.in. brały się ich różnorodne kłopoty, zwłaszcza przed przystąpieniem Słowacji do UE.

Zaangażowanie polskich firm w bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) na Słowacji przedstawia tablica 3:

Tablica 3. Wartość polskich BIZ na Słowacji w mln. EUR (dane wg NBP)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Wartość	0,1	0,2	0,8	14,9	2,3	16,8	13,9

Źródło: jak w przypisie 3.

W 2008 r. przyrost polskich BIZ wyniósł 42 mln. EUR, a skumulowana ich wartość osiągnęła blisko 75 mln. EUR. Wynika z tego, że największy wzrost tych inwestycji miał miejsce po rozszerzeniu UE w 2004 r. Wówczas zmieniły się też trochę kierunki inwestowania – na rynek słowacki zaczęły wchodzić firmy komputerowe oferujące m.in. oprogramowanie.

Inwestycje słowackie w Polsce do 2004 r. przewyższały polskie, jednakże potem polskie firmy inwestowały bardziej dynamicznie, a część inwestycji słowackich (w wysokości 4mln. EUR) została z Polski wycofana, dotyczyło to przede wszystkim stacji benzynowych „Słownaftu” (po zmianach własnościowych i przejęciu firmy przez węgierski MOL). Kształtowanie się słowackich bezpośrednich inwestycji w Polsce przedstawia tablica 4.

Tablica 4. Wartość słowackich BIZ w Polsce w mln EUR (dane wg NBP)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Wartość	-1,5	10,1	10,6	-3,4	12,4	-6,7	23,8

Źródło: jak w przypisie 6.

Ostatecznie na koniec 2008 r. wartość środków, które firmy słowackie zainwestowały w naszym kraju wyniosła ok. 46 mln. EUR.

W najbliższych latach największe szanse rozwoju współpracy gospodarczej, w tym kooperacji produkcyjnej, będą miały firmy branży motoryzacyjnej, szczególnie powiązane – bezpośrednio lub pośrednio – z nowymi fabrykami samochodów – Kia w Żylinie i PSA-Peugot Citroen w Trnawie. Jednakże ogólny brak wolnych kapitałów będzie nadal ograniczał rozwój współpracy inwestycyjnej.

Pewne nowe możliwości dla rozwoju wymiany gospodarczej stwarza współpraca przygraniczna. Impulsem powinny stać się europejskie fundusze regionalne. W realizację inwestycji z tych środków mogą przecież angażować się firmy pochodzące z jednej i drugiej strony granicy. Może też dzięki temu dojdzie do powrotu polskich przedsiębiorstw budowlanych na rynek słowacki.

Dość dobrze rozwija się wymiana turystyczna, zwłaszcza w regionach przygranicznych, oraz ruch tranzytowy. Jednakże w ostatnich latach zmniejsza się liczba przyjazdów pobytowych Polaków na Słowację. Jest to przede wszystkim konsekwencja umocnienia się słowackiej korony i przejścia na euro oraz niedostatków w poziomie usług hotelarskich. Jednocześnie Słowacja nastawia się na poważny przyrost polskich turystów i prowadzi w tym celu szeroką kampanię promocyjną w Polsce, podobnie jak w Czechach i Holandii.

Szczególną formą współpracy gospodarczej jest tzw. turystyka zakupowa. Wyjazdy Słowaków na zakupy do Nowego Targu i innych miast południowej Polski są coraz liczniejsze, zwłaszcza teraz gdy Słowacy płacą w walucie europejskiej. Wiadomo, że się to opłaca. Polskie ceny, zwłaszcza te bazarowe, okazały się bardzo korzystne. Takie zakupy nie są objęte żadną statystyką, nie ma też tak naprawdę w pełni wiarygodnych szacunków dokonywanych obrotów. Można jednak przypuszczać, że gdyby zakupy czynione przez Słowaków w Polsce doliczyć do polskiego eksportu, to prawdopodobnie nasze ujemne saldo handlowe znacznie by się zmniejszyło.

Współpraca transgraniczna

Ta forma współpracy tradycyjnie rozwijała się stosunkowo najlepiej. Na polsko - słowackiej granicy (prawie 550 km) działają obecnie 3 euroregiony: „Karpaty” (wielostronny), „Tatry” (dwustronny) i „Beskidy” (polsko-słowacko-czeski). Ta sprawdzona w Europie Zachodniej formuła współdziałania lokalnych społeczności i ich samorządów okazała się także efektywna i w tym przypadku. Potwierdziła to m. in. konferencja polsko-słowacka w Preszowie, która odbyła się z udziałem prezydentów obu państw w kwietniu 2002 r. Zgromadzili się na niej działacze euroregionów, samorządowcy oraz przedstawiciele kręgów gospodarczych. Omawiano głównie przyszłość współpracy transgranicznej w ramach Unii Europejskiej, poszukiwano jednocześnie jej przełożenia na efekty gospodarcze, m. in. w postaci wzrostu zatrudnienia. W konferencji uczestniczyli bowiem przede wszystkim praktycy, w tym szefowie wyższych organów samorządowych - marszałkowie polskich województw i po raz pierwszy, wybrani bezpośrednio, przewodniczący słowackich „krajów” (województw). Dzięki ich różnorodnym inicjatywom gospodarczy wymiar tej współpracy jest coraz bardziej widoczny, m.in. w lepszym wykorzystywaniu funduszy: już zakończonego PHARE CBC, Interreg oraz funduszu spójności UE. Rozwojowi kontaktów regionalnych sprzyja bliskość językowa, kulturowa, ale także zbieżność interesów w dążeniu do zrównoważonego rozwoju społeczności lokalnych.

Ta forma współpracy stwarza też pewne nowe możliwości dla rozwoju wymiany gospodarczej. Impulsem powinny stać się wspomniane europejskie fundusze regionalne. W realizację inwestycji z tych środków mogą przecież angażować się firmy pochodzące z jednej i drugiej strony granicy. Może też dzięki temu dojdzie do powrotu polskich przedsiębiorstw budowlanych na rynek słowacki? Tkwi w tym ciągle niewykorzystany potencjał.

Ciekawą inicjatywą transgraniczną było podjęcie przez władze regionów Żylińskiego i śląskiego oraz morawskośląskiego działań zmierzających do pełniejszego wykorzystania potencjału gospodarczego znajdującego się w trójkącie Katowice-Ostrawa-Żylin.

Znaczącym wydarzeniem było też Forum Gospodarcze Euroregionu Tatry, które przy współpracy z Ambasadą RP w Republice Słowackiej zostało zorganizowane w listopadzie 2008 r. w Spiskiej Nowej Wsi i będzie kontynuowane w latach następnych

Bardzo użytecznym instrumentem dwustronnej współpracy Polski i Słowacji stała się działająca od dwunastu lat Komisja Międzyrządowa ds. Współpracy Transgranicznej. Służy ona kompleksowemu omawianiu zagadnień współpracy transgranicznej i regionalnej. Głównym zadaniem Komisji jest aktywizacja i wspieranie współpracy regionalnej administracji państwowej oraz samorządowej ze swoimi partnerami w celu realizacji wspólnych projektów gospodarczych, społecznych, kulturalno-edukacyjnych przyczyniających się do rozwoju obszarów przygranicznych w obu krajach.

Komisja spotyka się raz w roku podsumowując mijający okres i wytyczając plany dalszego działania. W skład Komisji wchodzi 11 grup roboczych: -ds. ochrony zdrowia i ratownictwa medycznego; -ds. kultury, edukacji i wymiany młodzieży; -ds. współpracy przygranicznej samorządu terytorialnego; -ds. przejść granicznych i transportu; -ds. koordynacji rozwoju regionów przygranicznych; -ds. ochrony środowiska i gospodarki leśnej; -ds. współpracy i wzajemnej pomocy podczas katastrof i klęsk żywiołowych lub innych poważnych wypadków; -ds. rolnictwa i gospodarki żywnościowej; -ds. pracy i polityki socjalnej; -ds. współpracy gospodarczej; -ds. planowania przestrzennego i budownictwa.⁵

Ważnym zadaniem Komisji jest wspieranie rozwoju regionalnego, w tym wzrostu ekonomicznego pogranicza (ze szczególnym uwzględnieniem sektora małej i średniej przedsiębiorczości) oraz rozwoju infrastruktury technicznej i komunikacyjnej.

Razem w Unii Europejskiej

Wspólnym celem Polski i Słowacji było pomyślne zakończenie negocjacji akcesyjnych z Unią. Mieliśmy do zrealizowania nie tylko wspólny cel, ale i wspólne interesy, jak chociażby: uzyskanie stosownego wsparcia dla gałęzi gospodarki wymagających restrukturyzacji i stosowanie zasady solidarności w decyzjach unijnych. Dlatego właśnie kwestie unijne dominowały w trakcie oficjalnych i roboczych wizyt prezydentów i premierów obu państw w Bratysławie i Warszawie oraz rozmów podczas szczytów Grupy Wyszehradzkiej, zwłaszcza kiedy przewodnictwem obejmowała Słowacja lub Polska.

Problemom integracji europejskiej były też poświęcone wielokrotne konsultacje minister ds. europejskich Danuty Hubner z partnerami słowackimi. Wydarzeniem politycznym i medialnym stał się polsko-słowacki „okrągły stół”, poświęcony różnym aspektom akcesji, który z inicjatywy Ambasady RP w lipcu 2002 r. obradował w Bratysławie z udziałem ministrów i ekspertów obu stron. Słowacy wielokrotnie z zainteresowaniem i uznaniem wypowiadali się zarówno o polskich doświadczeniach i formie ich przekazywania.

Od 5 lat nasze dwa kraje są członkami UE – najbardziej skutecznego ugrupowania integracyjnego we współczesnym świecie. 1. Maja 2004 r. zostaliśmy przyjęci do Wspólnot Europejskich. Stało się tak po pomyślnym zakończeniu negocjacji i podpisaniu Traktatów Europejskich. Ważne, że dokonano się to razem z pozostałymi państwami Grupy Wyszehradzkiej, co było też jednym z jej głównych celów. Osiągnięcie tego nie było proste. Polska, wraz z Czechami i Węgrami znalazła się w tzw. grupie luksemburskiej i rozpoczęła negocjacje akcesyjne prawie o dwa lata wcześniej od Słowacji, która zaliczona została do tzw. grupy helsińskiej. Istniały uzasadnione obawy, że RS nie zdoła nadrobić powstałego dystansu, a zwłaszcza dostosować swojej legislacji do tzw. *acquis commnautaire*, czyli prawa

---

⁵ Szerzej na ten temat w protokole ostatniego posiedzenia Komisji zob. na stronie Web. MSWiA <http://www.mswia.gov.pl/>.

wspólnotowego. Jednakże udało się to dzięki zdecydowaniu i konsekwentnej pracy rządu M. Dzurindy wypełniającego wolę słowackiego społeczeństwa, które w zdecydowanej większości opowiadało się integracją europejską. Znalazło to również swoje potwierdzenie w referendum, jakie miały miejsce w Polsce i w Republice Słowackiej.

Wysokie poparcie społeczne dla integrującej się Europy utrzymuje się w obu krajach przez cały okres członkostwa. Badania opinii publicznej pokazują, że w Polsce z przynależności do UE jest zadowolonych ok. 80% społeczeństwa, a na Słowacji aż blisko 75% pozytywnie ocenia wprowadzenie wspólnej waluty i przejście na euro.

Efekty okresu poakcesyjnego w Polsce i na Słowacji są widoczne, zarówno te bezpośrednie jak i pośrednie. Do tych pierwszych należą przede wszystkim znaczące i rosnące strumienie funduszy europejskich, zwłaszcza strukturalnych. Po wykorzystaniu środków pomocowych przed akcesją i w pierwszych dwóch latach członkostwa teraz - w ramach tzw. nowej perspektywy finansowej na lata 2007- 2013 – Polska otrzyma z UE ponad 67 mld. euro, a Słowacja ok. 11 mld. euro na infrastrukturę, rozwój regionalny, edukację itp. To bardzo dużo, zwłaszcza jeśli środki te zostaną wydatkowane na realizację dobrze przygotowanych projektów. Do bezpośrednich efektów integracji trzeba też zaliczyć otwarcie rynków pracy prawie wszystkich krajów członkowskich (z wyjątkiem Austrii i Niemiec) oraz ogromny postęp w dochodzeniu do pełnej realizacji podstawowej zasady Unii, czyli „trzech wolności”, tzn. swobodnego przepływu towarów, osób i kapitału. Natomiast pośrednim efektem członkostwa w obu krajach był spadek bezrobocia, przyspieszenie wzrostu PKB, zwiększenie napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych i zmniejszenie ryzyka inwestycyjnego. Dzięki temu w Polsce i na Słowacji nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji konsumentów – wystąpił wzrost płac realnych i przyrost miejsc pracy. Natomiast dla samej Słowacji najważniejszym efektem integracji europejskiej było przystąpienie do Unii Walutowej, czyli tzw. eurolandu. Stało się to w czasie rządów premiera R. Fico, chociaż właśnie on przed wyborami w 2006 r. podważał zasadność szybkiej zamiany korony na euro. W rezultacie, od 1 stycznia br. Słowacy posługują się taką samą walutą jak 15 innych krajów UE, a słowackie przedsiębiorstwa rozliczając się we wspólnej walucie unikają tzw. ryzyka kursowego, które niejednokrotnie okazywało się wielce kosztowne.

Aktualnie, w dobie globalnego kryzysu, wymienione efekty integracyjne nabierają jeszcze większego znaczenia. Wprawdzie Polska - w odróżnieniu od większości krajów UE - nie doznaje poważniejszej recesji, a tylko wyraźnego spowolnienia dynamiki gospodarczej, a Słowacja szybko (wg przewidywań) szybko wyjdzie z recesji, to i tak pokonanie powstałych problemów ekonomicznych będzie bardzo trudne. Byłoby ono jednak o wiele trudniejsze bez unijnych środków i inwestycji zagranicznych oraz bez otwarcia europejskich rynków pracy. Jednocześnie, trzeba powiedzieć, że dzięki wcześniejszemu przystąpieniu do strefy euro Słowacji – w odróżnieniu od Polski - udało się uniknąć destabilizacji waluty krajowej. Miało to pozytywny wpływ na sytuację kredytobiorców i importerów, ale zmniejszyło konkurencyjność słowackiego eksportu, czego - z kolei - uniknęli polscy eksporterzy.

Przyszłość Polski i Słowacji jest ściśle związana z przyszłością Unii. A więc będzie zależała od sprawności i skuteczności w rozwiązywaniu problemów europejskich przez państwa członkowskie i organy unijne. Jest to konieczne, bowiem wyzwania są ogromne. Na rozwiązanie czekają przede wszystkim rosnące problemy energetyczne. Ich przezwyciężenie wymaga solidarnego działania wszystkich krajów Europy, gdyż wszystkie potrzebują gwarancji bezpiecznych dostaw nośników energii. Poważnym wyzwaniem dla wszystkich jest też ograniczenie emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. W tej sferze potrzebne są optymalne decyzje, uwzględniające interesy wszystkich zainteresowanych stron. Na

ubiegłorocznym, grudniowym szczycie UE okazało się, że jest to możliwe dzięki m. in. wysiłkom i zgodnym wystąpieniom przedstawicieli Polski i pozostałych państw GW, która także w ten sposób przejawiała swoją żywotność.

Sytuacja w gospodarce światowej i europejskiej wymaga, aby niezależnie od aktualnej sytuacji kryzysowej była kontynuowana i konsekwentnie realizowana „Strategia Lizbońska”, której głównym celem było – i powinno pozostać – zapewnienie wzrostu gospodarczego i zatrudnienia na całym obszarze UE. Jednocześnie Strategia ta ma zapewnić gospodarce unijnej wysoki poziom innowacyjności i konkurencyjności - a tego właśnie potrzebuje w najwyższym stopniu także gospodarka polska i słowacka.

Perspektywy współpracy

Współpraca polsko-słowacka osiągnęła dobry poziom, chociaż nierównomierny w różnych dziedzinach. Natomiast największe możliwości, ale i potrzeby, dalszego rozwoju widzę przede wszystkim w gospodarce. Obroty handlowe między naszymi krajami przekroczyły już 5 mld. EUR, ale właśnie rozwój handlu to ta dziedzina współpracy, którą można uznać za najbardziej perspektywiczną. Urzeczywistnienie tej perspektywy wymaga spełnienia kilku warunków: po pierwsze - podstawą handlu powinna stać się, w stopniu większym niż dotychczas, kooperacja produkcyjna. Są obecnie ku temu znaczne możliwości, zwłaszcza w przemyśle motoryzacyjnym. Po drugie – rozwój handlu i kooperacji, a także turystyki wymaga dobudowania nowoczesnej infrastruktury komunikacyjnej, w jednym i drugim kraju. W tej dziedzinie potrzeby, ale również możliwości, są ewidentne – dla przykładu wystarczy wymienić brak nowoczesnego, chociaż wiele lat budowanego, połączenia drogowego i kolejowego na linii Katowice-Żylina. Po trzecie – handel to nie tylko wymiana towarów, ale – zwłaszcza we współczesnej gospodarce – również wymiana usług. Trzeba zrobić wszystko, aby i w tej dziedzinie postęp okazał się znaczący. Nie będzie to trudne jeśli się zważy chociażby ogromny potencjał tkwiący np. w sferze usług budowlanych.

Na rozwój handlu może też pozytywnie wpływać polsko-słowacka współpraca transgraniczna. Dotychczas gospodarczy wymiar tej współpracy nie jest w pełni wykorzystany. Tworzyłyby to nowe możliwości, np. w postaci nowych miejsc pracy po obu stronach granicy. Wymagałoby to intensyfikacji działań na rzecz realizacji wspólnych projektów finansowanych z funduszy unijnych. Przyniosłoby to nie tylko efekty gospodarcze, ale również społeczne, przyczyniając się do rozwoju regionów słabo rozwiniętych.

Do rozwoju wszechstronnej współpracy wzajemnej powinno się przyczynić Forum Polsko-Słowackie jakie w obu stolicach powstaje i zaczyna działać z inicjatywy Ambasadora RS w Polsce F. Ruziczki. Składać się ono będzie z osobistości, oraz instytucji ze sfery polityki, kultury, gospodarki i organizacji pozarządowych.⁶

Kontakt

HUMANITAS UNIVERSITY
Institut of European Studies
Kilińskiego st. 43
41-200 Sosnowiec, Poland

---

⁶ Zob. www.ambasada-slowacji.pl

doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KAUZALITA A PODMIENENOSŤ MIGRAČNÝCH PROCESOV V SÚČASNEJ EURÓPE.¹

lidak@euba.sk

Abstrakt

Jedným zo základných fenoménov, ktorý podstatným spôsobom ovplyvňuje vnútornú, ale aj zahraničnú politiku štátov Európskej únie je medzinárodná migrácia a problémy spojené s týmto kľúčovým javom našej súčasnosti. Migračné toky v Európe majú svoje kauzálne javy a ich vzájomná prepojenosť a podmienenosť je príčinou zmien ku ktorým na teritóriu Európy v oblasti medzinárodnej migrácie na prelome storočí došlo. Ide predovšetkým o zmeny kvalitatívneho, ale najmä kvantitatívneho charakteru. K podstatným znakom a zmenám patrí predovšetkým rozsah nelegálnej migrácie, nárast počtu utečencov, nárast dočasnej migrácie, migrácia študentov a kvalifikovaných nemanuálnych pracovníkov.

Kľúčové slova: medzinárodná migrácia, interkontinentálna migrácia, nelegálna migrácia, utečenci, azylanti.

Abstract

One of the basic phenomena, that essentially influences today foreign politics of the European Union, is migration and problems that it causes in today's society. Migration movements have their own causal effects. Its interaction causes many conditions and changes of international migration in today's area of Europe at the turn of centuries. These changes are qualitative and quantitative as well. One of the basic characters is increase of illegal migration, increase number of refugees, increase of temporary migration, migration of students and non-manual workers.

Key Words: International migration, intercontinental migration, illegal migration, refugees, asylum seekers

Medzinárodné migračné toky a všeobecne pohyb obyvateľstva je neoddeliteľnou súčasťou súčasných medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky. Tento jav nadobúda čoraz širšie dimenzie aj v podmienkach Európy, teda ak tento teritoriálny pojem zúžime – v štátoch Európskej únie. Všeobecne z hľadiska existujúcich a prehľbujúcich sa globalizačných procesov a najmä v súvislosti s terajšou pretrvávajúcou a prehľbujúcou sa svetovou hospodárskou krízou, naďalej dochádza k zostrovaniu základnej dichotómie súčasného sveta, to znamená pokračuje narastanie obrovských diferenciácií medzi vyspelými, vysoko rozvinutými krajinami – svetovým centrom a chudobnými, rozvojovými krajinami –

---

¹ Štúdia bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0408/08 – Medzinárodná migrácia v európskom kontexte.

svetovou perifériou. Medzinárodný pohyb obyvateľstva, predovšetkým pohyb pracovnej sily, teritoriálne a prednostne z chudobných krajín takzvaného tretieho sveta sa stáva predmetom verejných diskusií a politických špekulácií. V tejto súvislosti vedeckí pracovníci, ale aj príslušné medzinárodné organizácie upozorňujú na to, že najmenej rozvinuté štáty sveta zápasia každodenne so zabezpečením najzákladnejších potrieb pre svojich obyvateľov. Ak k tomu prirátame značný demograficky prírastok v týchto štátoch, tak potom vo výslednici objavujeme celý rad nových problémov, ktoré sa pokúšajú obyvatelia, ale aj vlády v materských krajinách riešiť migráciou do rozvinutých častí sveta. Teritoriálne najmä do štátov Európskej únie a Spojených štátov amerických.

Dôkazom môže byť nárast počtu zahraničných obyvateľov v krajinách starej „pätnástky“, ktorý vzrástol v rokoch 1950-1990 viac ako štvornásobne. Na prelome storočí najvyššie absolútne počty zaznamenali – Nemecko 8,8%, Francúzsko 6,3%, Veľká Británia 3,4%. Najvyšší podiel prisťahovalcov na celkovom počte obyvateľstva malo Lichtenštajnsko 38,1%, Luxembursko 33,4% a Švajčiarsko 18,9%. Ďalšími európskymi krajinami s vysokým počtom cudzincov bolo Belgicko 9%, Švédsko 5,2% a Holandsko 5,2%.² Vnútropolitickým výsledkom imigrácie, prisťahovalectva, je však percentuálny nárast voličských preferencií európskych krajne pravicových strán, ktoré majú svoj volebný program založený na verbálnych útokoch voči prisťahovalcom, čo dokazuje nepripravenosť časti pôvodného obyvateľstva na bezkonfliktné spolunažívanie s príslušníkmi iného štátu, kultúry respektíve civilizácie. Nespokojnosť obyvateľstva následne dokážu využiť pravicové stranícke formácie pri mobilizácii svojho voličského elektorátu. Medzinárodná migrácia sa stala v západnej Európe dôležitou témou predvolebných kampaní a od deväťdesiatych rokov aj v niektorých krajinách bývalého komunistického bloku. Postoj k prisťahovalcom sa stáva bazálnou súčasťou programových vyhlásení európskych vládnych kabinetov.³ Európske politické elity mienia nasledovať požiadavku svojich voličov a čím ďalej, tým hlasnejšie a razantnejšie zdôrazňujú, že kapacita Európy je s výnimkou vysokokvalifikovanej pracovnej sily už z hľadiska prisťahovalectva, teda migrácie naplnená. K. Bade poznamenáva, že v radoch širokej verejnosti narastá strach z cudzincov a „hore“ rastie strach z občanov ako voličov.⁴

Z hľadiska konceptualizácie predmetnej témy, z hľadiska kauzality a podmienenosti migrácie je potrebné uviesť, že na prelome storočí došlo v rozširujúcej sa Európe v oblasti medzinárodných migračných tokov k celému radu významných zmien. Nové vzorce medzinárodnej migrácie obyvateľstva obsahujú zmeny v cieľových a zdrojových krajinách. K už existujúcemu tlaku imigrantov z chudobných krajín takzvaného tretieho sveta, to znamená smer juh – sever, teda interkontinentálna migrácia, ktorá súvisela s geografickou vzdialenosťou a s historickými väzbami, najmä kolóniami, sa postupne pridali ďalšie vnútroeurópske migračné toky, predovšetkým migrácia v smere z východu a strednú Európy na západ. Svoj charakter v tomto smere zmenili predovšetkým juhoeurópske krajiny, ktoré sa z krajín emigračných premenili na krajiny prisťahovalecké. V priebehu deväťdesiatych rokov sa medzinárodní migranti začali etablovať aj v takých krajinách, ktoré boli dovtedy zdrojom pomerne rozsiahlych emigračných tokov – v Taliansku, v Grécku, v Španielsku, v Portugalsku, v Írsku a neskôr aj v štátoch V4, najmä v Českej republike, ale aj v Poľsku, v Maďarsku a na Slovensku. Nové vzorce obsahujú aj zmenu profilov a stratégií migrantov.

---

² Porovnaj: Bade, K. J.: Evropa v pohybu. Evropská migrace dvou století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 357-358. Fassman, H., Münz, R.: European Migration in the Late Twentieth Century. Luxemburg 1994, s. 6.

³ Štefančík, R.: Problém migrácie vo svetovej politike. In: Medzinárodné vzťahy 2007 – Energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám. Bratislava: Ekonóm 2007, s. 740.

⁴ Bade, K. J.: c.d., s. 369.

Narastá rozsah nelegálnej migrácie, prehĺbuje sa feminizácia migrácie, vzrastá počet utečencov, narastá dočasná migrácia, migrácia študentov a kvalifikovaných nemanuálnych pracovníkov.

Pre Európu aj dnes migračného strašiaka číslo jedna predstavuje interkontinentálna migrácia, najmä z tretieho sveta, napriek tomu, že dve tretiny migrantov v západnej Európe v súčasnosti pochádzajú z východu a iba jedna tretina z juhu. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia interkontinentálna migrácia smerujúca do Európy z juhu sa zvýšila o 1 až 2 percenta, migrácia z východu vzrástla o 21 percent, napriek tomu v súčasnosti naďalej pretrvávajú obavy najmä z hrozby afrického „pochodu“ na Európu.⁵ V tomto smere je týmto strašiakom príchod nelegálnych migrantov na lodiach z Afriky, najmä v Taliansku a v Španielsku. V roku 2006 v priebehu leta prišlo takýmto spôsobom do Španielska 25 tisíc imigrantov z Maroka a Subsaharskej Afriky. Španielsko na túto situáciu reaguje externalizáciou tohto problému a intenzívnou spoluprácou s africkými krajinami, predovšetkým s Marokom, odkiaľ pochádza väčšina lodí. Ďalej podpísalo readmisné dohody s Mauretániou, Mali, Nigériou, Guineou, Guineou-Buissau a ďalšími štátmi regiónu. Ide o snahu vybudovať záchytné tábory utečencov na africkom pobreží a zabrániť ich prenikaniu na teritórium Španielska, čím bola v poslednom období dosť výrazne obmedzená imigrácia z Afriky na teritórium Španielska, konkrétne v roku 2008 o 25%. Obdobná situácia v posledných rokoch je súčasťou politického vývoja v Taliansku, kde nelegálna imigrácia je označovaná ako trestný čin. Napriek tomu najväčšia časť cudzincov pochádza z Afriky, konkrétne z Líbye, a kde vzrástol tento typ migrácie v roku 2008 o 75%.⁶ Podľa údajov talianskeho ministerstva vnútra priplávalo len v prvej polovici roku 2006 na ostrov Lampedusa 178 lodí s celkovým počtom 10 414 osôb na palube.⁷ Správy o životných podmienkach v utečeneckých táboroch v Líbyi, Mauretánii alebo v Maroku sú alarmujúce a straty na ľudských životoch neobhájiteľné. Taliansko vracia lode s utečencami naspäť do rúk diktatúry v Líbyi, Európska únia poskytuje finančné prostriedky na budovanie záchytných kapacít v Mauretánii, španielska pohraničná stráž pôsobí priamo na území Mauretánie. Napriek tomu niektoré politické kruhy sa snažia túto fóbiu riešiť veľmi radikálnymi prostriedkami, svedčia o tom viaceré vyhlásenia európskych politikov a ako príklad možno uviesť nedávne vyhlásenie poslanca Európskeho parlamentu za Britskú národnú stranu (BNP) Nicka Griffina, že lode s africkými imigrantmi, ktorí sa pokúšajú dostať do Európy treba potápať.⁸

Migračné vnútroeurópske a interkontinentálne toky na teritórium Európy sa v súčasnosti teda logicky menia, vyznačujú sa niekoľkými charakteristickými rysmi a postupne je možné prognózovať ich zosilňovanie. Predovšetkým v súvislosti s problematikou spájania rodín, ale aj za účelom zamestnania, narastá počet migrujúcich žien. Viacerí autori hovoria o feminizácii migrácie. Práve v Európe je počet migrujúcich žien pomerne vysoký, tvoria až 51 percent zo všetkých migrantov. Dôvodom môže byť to, že nezamestnanosť žien v regióne Severnej Afriky, ale aj Blízkeho Východu patrí k jedným z najvyšších vo svete. Je oveľa vyššia ako u mužov, pričom treba mať na pamäti, že podiel žien na pracovnom trhu v týchto regiónoch je oveľa menší, než v iných častiach sveta.⁹

---

⁵ Bade, K. J.: c.d., s. 417.

⁶ Kadlecová, M.: Cizinci: zrcadlo španělského hospodářství. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2198539

⁷ Paraschiv, C.: Afričané a tlukot na mokré dveře Středozemí. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2054096

⁸ BNP je všeobecne známa organizovaním demonštrácií proti prisťahovalcom žijúcim vo Veľkej Británii. <http://www.topky.sk/cl/11/506317/Lode-s-imigrantmi-treba-potapat-tvrdi-europoslanec>

⁹ Nezamestnanosť v týchto regiónoch sveta sa dotýka najmä dvoch sociálnych kategórií – osôb vo veku 15 až 24 rokov a všeobecne žien. Každý druhý nezamestnaný v arabskom svete má menej ako 24 rokov a v mnohých

Zároveň ale v Európe dochádza k prepájaniu feminizácie migrácie a feminizácie trhu práce, teda procesov, ktoré sa navzájom podmieňujú a ovplyvňujú. Výskumy ukazujú, že európske domácnosti sa už nemôžu spoliehať na jedného chleboдаря – muža, na trh práce nastupujú ženy a objavuje sa otázka „kto sa bude starať o deti, nemocných a starých ľudí“?¹⁰ Tento všeobecný jav vyspelých spoločností teda plodí dopyt rodín po vychovávateľkách, po pracovníčkach v domácich službách, ošetrovateľkách a zdravotných sestrah, čo sú najčastejšie imigrantky. Treba poznamenať, že vo všetkých európskych krajinách sa jedná predovšetkým o ilegálne zamestnávanie a nevyhli sa mu ani niektorí vysokopostavení politici, ktorí v domácich službách zamestnávali imigrantky. Zaujímavý je jav, ktorý hovorí, že ženy - migrantky sa v prijímajúcich krajinách zapájajú aj do ekonomických aktivít, ktoré vyžadujú vysokú kvalifikáciu.¹¹ Medzinárodná migrácia má teda emancipačný potenciál a smeruje k posilneniu pozície žien. Zvyšujúca sa participácia žien v migračných a ekonomických procesoch, ako udáva B. Divinský, nemusí byť vždy ale pozitívny jav, pretože migrujúce ženy sú vystavené rizikám nútenej alebo nebezpečnej práce a sexuálneho zneužívania viac ako muži.¹² Migrujúce ženy sa stávajú oveľa častejšie obeťami medzinárodného organizovaného zločinu.

Ďalším problémom je narastajúci počet oficiálne zaregistrovaných utečencov a žiadateľov o azyl. Ich počet v Európe, v súvislosti s politickým vývojom na kontinente, kulminoval na začiatku deväťdesiatych rokov. V roku 1992 bol najvyšší, potom nasledoval dramatický pokles tejto kategórie migrantov. Opätovne stúpol v roku 2001 a do súčasnosti sa postupne znižuje.¹³ Tu však je potrebné vnímať časté diskrepancie medzi deklarovanou ochotou prijímať utečencov a azylantov a ich skutočným prijatím, kedy prax býva obyčajne odlišná.

Dôvodom je to, že táto kategória je pomerne problematická z toho dôvodu, že utečenci a azylanti si odchod z domovskej krajiny slobodne nezvolili, ale boli k nemu okolnosťami donútení. Dôvodom, tak ako v minulosti, tak aj v súčasnosti, býva prenasledovanie z politických, rasových, náboženských, národnostných, či sociálnych dôvodov. Utečencov plodia medzinárodné, ale aj občianske a etnické ozbrojené konflikty. Problémy ale nastávajú v súvislosti s reštrikčnými opatreniami v slobodnom pohybe pracovných síl a v spojitosti s rastúcim migračným tlakom, ktorý je spôsobený nárastom prehlbujúcich sa sociálno-ekonomických rozdielov medzi bohatým centrom a chudobnou perifériou súčasného sveta. Predovšetkým v Afrike, najmä v africkom Stredomorí sa vytvorilo výrazne napätie

---

krajinách pravdepodobnosť nájsť pracovné zaradenie pre osobu ženského pohlavia je dvakrát menšia, než pre muža.

Górak - Sosnowska, K.: Polityka państw arabskich wobec młodzieży – wybrane zagadnienia. In: Żukrowska, K.: Nauki ekonomiczne – społeczne i rozwój. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie 2008, s. 677.

¹⁰ Suralová, A.: Care drain versus brain drain: Pracovní migrace žen. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2198177

¹¹ Z. Kálmanová na príklade Talianska uvádza, že postavenie žien migrantiek s univerzitným vzdelaním je až zarážajúce – až 86 percent Talianiek s univerzitným vzdelaním pracuje na pozíciách riaditeľiek a vykonáva vysoko intelektuálne a technické funkcie, ale iba 24 percent migrantiek s rovnakou kvalifikáciou má rovnakú šancu. Na druhej strane len 0,4 percenta Talianiek s univerzitným vzdelaním je zamestnaných na najnižších kvalifikačných postoch, zatiaľ čo až 37 percent migrantiek s univerzitným vzdelaním vykonáva tieto práce.

Kálmanová, Z.: Integrácia migrantov na trh práce v Taliansku. In: Medzinárodné vzťahy 2008 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Bratislava: Ekonóm 2009, s. 346.

¹² Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2005, s. 39.

¹³ Podľa štatistík UNHCR v roku 1992 požiadalo o azyl v západoeurópskych krajinách 675 tisíc žiadateľov, v roku 2001 tento počet klesol na 384 tisíc osôb.

<http://www.unhcr.org/research/43e32a7a2html>

v dôsledku disproporčného rastu populácie a zdrojov obživy. Pre subsaharskú Afriku štatistiky udávajú, že v budúcich dvoch desaťročiach by sa v tejto časti Afriky muselo tempo ekonomického rastu strojnásobiť, aby sa udržal krok s očakávaním zdvojnásobením počtu pracovných síl, čo je samozrejme úplne nerealizovateľná perspektíva.¹⁴ Hlavným potenciálom interkontinentálnej migrácie smerujúcej do Európy sú v treťom svete predovšetkým mladí ľudia hľadajúci zamestnanie, ktorí pochádzajú zo stredných vrstiev a majú aspoň základné vzdelanie. Ak sa im nepodarí využiť niektorý z mála dostupných imigračných kanálov, sú v podstate odhodlaní pokúsiť sa preniknúť do Európy prostredníctvom azylovej žiadosti, alebo ilegálne.¹⁵ Veľká časť migrantov, ktorí migrujú z ekonomických dôvodov, teda zaraďuje sama seba, pre nedostatok iných legálnych možností, do kategórie politických utečencov. V krajinách Európskej únie rastie počet osôb, ktoré sa snažia získať takýmto spôsobom politický azyl.

V tejto súvislosti treba upozorniť na narastajúci rozsah nelegálnej migrácie. Je to jav, ktorý v európskych krajinách nadobúda v poslednom období novú dynamiku a ukazuje sa, že zvyšovanie počtu nelegálnych migrantov v Európe bude dlhodobým trendom. Rozsah nelegálnej migrácie na kontinente možno kvantifikovať iba nepriamymi metódami a iba odhadovať. Ich počty sú podľa rôznych štatistík odhadované rôzne – od 3 miliónov až do 6,4 milióna, respektíve 8 miliónov s tým, že ročne sa do Európy ilegálne od roku 1999 dostáva asi pol milióna osôb a to predovšetkým ekonomických migrantov z Ázie a Afriky.¹⁶ Nesporne to predstavuje veľmi závažný fenomén politicky, spoločenský i ekonomicky. Predovšetkým preto, že ilegálna migrácia je zdrojom nelegálnej pracovnej činnosti, ale aj pašovania a obchodovania s ľuďmi a iných foriem kriminality.

Aj na teritóriu Európy sa nám v dnešnej dobe objavuje obchodovanie s ľuďmi. Obeťami sa stávajú muži, ženy aj deti. Najviac sú však predávané a obchodované ženy a dievčatá. To súvisí s tým, že túto kategóriu najviac postihuje chudoba a tiež všeobecne negramotnosť. Je takmer nemožné presne určiť s koľkými ľudskými bytosťami sa dnes obchoduje. Každý rok sa jedná o tisíce ľudí a ich počet neustále narastá. Americké ministerstvo zahraničných vecí odhaduje, že v roku 2005 bolo celosvetovo obchodované s 800 tisíc ľuďmi medzištátne a s miliónmi ľudí vo vnútri jednotlivých štátov. Medzinárodná organizácia práce udáva počet až 2,5 milióna obetí obchodu s ľuďmi v roku 2005 a UNICEF odhaduje obchodovanie s deťmi každoročne na 1 milión 200 tisíc.¹⁷

Nelegálni migranti sú obeťami exploatacie a zneužívania, voči čomu sú v podstate bezbranní. Často prijímajú mzdy a pracovné podmienky, ktoré nespĺňajú ani minimálne štandardy. Milióny ľudí tak v Európskej únii postrádajú základné sociálne, občianske a politické práva. V štátoch Európskej únie fakticky absentujú legálne možnosti vstupu pre nízko kvalifikovaných migrantov z chudobných krajín, respektíve krajín svetovej periferie. Obmedzovanie vstupu nekvalifikovaných migrantov je bežným javom. Jedinou možnou cestou vstupu je teda ilegálny pobyt. Zároveň ale v jednotlivých krajinách existuje pomerne široká ponuka sezónnej práce, ktorá je veľmi veľkým „priťahujúcim“ faktorom. Existuje ponuka európskych podnikateľov, ktorí sa aktívne snažia najímať ilegálnych migrantov bez

¹⁴ Bade, K. J.: c.d., s. 419.

¹⁵ Žiadnu šancu v tomto smere nemajú spravidla tí najchudobnejší z chudobných. Nemajú dostatočné informácie a ani dostatočné finančné prostriedky uhradiť náklady spojené s migráciou. Migranti, ktorí prichádzajú do Európy väčšinou neutekajú z dôvodov chudoby, ale pred chudobou.

Bade, K. J.: c.d., s. 422.

¹⁶ Globalization, Growth and Poverty: Facts, Fears and an Agenda for Action. The World Bank 2001.

¹⁷ Linhartová, K.: Proces obchodování s lidmi: Kde, jak a proč k těmto zločinům dochází. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2120352

dokumentov. Tam, kde sú zavedené kvóty sa zamestnávateľa bežne sťažujú na obrovský nepomer medzi ich dopytom po pracovných silách a počtami pracovníkov, ktoré im vláda ročne povoľuje, respektíve prideluje. Napríklad v južnom Taliansku a Španielsku sa možno stretnúť s javom, ktorý sa všeobecne nazýva „etnizácia“ pracovného trhu, kde predovšetkým ilegálni pracovní migranti nahradzujú miestnych robotníkov napríklad pri zbere vinnej revy, ktorá bola doposiaľ doménou miestnych pracovných síl. Stávajú sa tak konkurentmi pre najnižšie sociálne vrstvy domáceho obyvateľstva. To vyvoláva vlny xenofóbie a rasovo motivovaných násilných útokov proti migrantom. Postupné vlny imigrácie nahradzujú Severoafričanov pracujúcich v poľnohospodárskom sektore južných regiónov za subsaharských migrantov, ktorí sú v súčasnosti vytláčaní Východoeurópanmi. Podnikatelia a majitelia fariem v týchto regiónoch sa spoliehajú na nelegálnu migráciu, aby umelo udržali nízku cenu pracovnej sily.¹⁸ Európa postupne stráca záujem na zamestnávaní nekvalifikovanej pracovnej sily, avšak niektoré druhy nekvalifikovanej práce, najmä v sektore služieb, nie je možné premiestniť a tak dopyt po nekvalifikovanej pracovnej sile naďalej pretrváva. Dôvodom je najmä to, že tieto práce sú málo platené a neatraktívne pre domáce obyvateľstvo a tak zostáva priestor pre imigráciu zahraničných migrantov.

Existujú dôkazy, že prevádzачi asistovali podstatnej časti nelegálnych migrantov pri ich ceste do európskych krajín. Medzinárodné zločinecké skupiny dokážu zabezpečiť nelegálne dokumenty – pasy, ale aj falšované pracovné povolenia. Nelegálna migrácia je spojená s podvodmi, lúpežami a násilím, nezriedkavé sú prípady vražd a fingovaných usmrtení. Migrantí sú ponechaní svojmu osudu v zaplombovaných kontajneroch, alebo na lodiach neschopných plavby. Európske pohraničné jednotky evidujú obrovské množstvo mŕtvych obetí, ktorých počet neustále narastá. Lukratívnosť tohto biznisu je pre organizovaný zločin silnou motiváciou. Odhaduje sa, že pašovanie nelegálnych migrantov a obchodovanie s ľuďmi prináša ročne na svete zisk v hodnote 10 miliárd USD a je po obchodovaní so zbraňami a drogami treťou najvýnosnejšou aktivitou organizovaného zločinu.¹⁹

V Európe v posledných rokoch narastá počet osôb v kategórii dočasnej migrácie. Dočasní migranti získavajú na trhoch práce vysoko rozvinutých krajín trvalú pozíciu. Sezónni a periodickí pracovníci zabezpečujú elasticnosť trhu práce. Krajiny Európskej únie využívajú a majú pomerne veľké zisky z tejto kategórie migrantov predovšetkým v poľnohospodárstve, stavebníctve, gastronómii, hotelierstve a v domácich službách.

Zaujímavým a stúpajúcim javom v Európe je mobilita, respektíve migrácia študentov. Migrácia študentov je v prvom rade podporovaná vládami vysoko rozvinutých krajín a panuje všeobecný názor, že úžitok z tohto typu migrácie majú všetci, t.j. sami migrujúci, ale aj krajiny vysielajúce a štáty prijímajúce. Najviac študentov samozrejme priťahujú vyspelé krajiny OECD a konkrétne v Európe Veľká Británia, Nemecko a Francúzsko. Veľkou výhodou pri hľadaní práce najmä v medzinárodných firmách sú okrem znalosti jazyka tiež vedomosti nadobudnuté počas zahraničného pobytu v oblasti kultúry a zvyklostí krajín. Dnes je všeobecný trend, že prijímajúce štáty si týmto spôsobom vytvárajú potenciálnu rezervu vysokokvalifikovanej pracovnej sily, ktorá pozná zásady a pravidlá zaužívané v danom štáte. Medzi obojstranné výhody sa zahŕňa utužovanie vzájomných kultúrnych a ekonomických väzieb. V súvislosti s tým sa postupne uvažuje o vzájomnom uznávaní jednotlivých stupňov vzdelania a zjednodušovaní procedúr pri získavaní povolení na usadenie sa pre študentov.

---

¹⁸ V Európskej únii sa v súčasnosti pripravuje a mala by byť v krátkom časovom horizonte prijatá legislatíva, zavádzajúca prísne postihy pre zamestnávateľov, ktorí zamestnávajú ilegálnych pracovníkov.

¹⁹ Divinský, B.: c.d., s. 39.

Táto forma migrácie nadobudla širšie rozmery najmä po rozšírení Európskej únie o nové členské krajiny v roku 2004.

Je potrebné uviesť, že od sedemdesiatych rokov minulého storočia sa kvalifikačná štruktúra prichádzajúcich migrantov začala diferencovať. Prestalo sa jednať, i keď do súčasnosti tento trend je určujúci, o homogénnu skupinu nekvalifikovaných mužov vykonávajúcich manuálnu prácu. Medzi novo prichádzajúcimi, tak ako sme už naznačili, rastie počet žien, utečencov, rodinných príslušníkov a predovšetkým nová kategória – kvalifikovaní nemanuálni migranti. Tak ako postupne narastala internacionalizácia ekonomických aktivít a dôležitosť odvetví služieb, najmä informačných technológií, začali hrať v ekonomikách krajín svetového centra stále väčšiu úlohu, za aktívnej podpory štátnych orgánov a inštitúcií, kvalifikovaní imigranti. Ide o odvetvia, ktoré sú založené na vedomostiach vrátane vývoja softwaru, telekomunikácii, mobilných technológií a tiež zdravotníctvo. Európske štáty dnes nie sú schopné držať krok so zmenami v týchto oblastiach a nastáva v nich nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily, čo v konečnom dôsledku obmedzuje hospodársky rast. M. Klus uvádza štúdiu Európskej komisie, podľa ktorej až 85 percent nekvalifikovaných imigrantov smeruje do Európskej únie a len 5 percent do USA, zatiaľ čo 55 percent kvalifikovaných imigrantov smeruje do USA a len 5 percent do Európskej únie.²⁰ Z uvedených dôvodov členské krajiny Európskej únie, vrátane tých, ktoré vstúpili po roku 2004, podporujú kvalifikovaných migrantov v tom, aby v európskych krajinách pracovali a možno sa tiež usadili. Platí to pre migrantov z členských štátov Európskej únie, ale aj pre interkontinentálnu migráciu, vítaní sú odborníci zo všetkých častí sveta. Z uvedených dôvodov sa začínajú zavádzať, respektíve už funguje, celý rad programov zrýchleného vydávania víz a rôzne bodové systémy, migranti majú pomáhať zlepšiť výkonnosť európskej ekonomiky.²¹ Niektoré európske krajiny ponúkajú vysokokvalifikovaným imigrantom okrem päťročných povolení na prácu a pobyt ďalšie atraktívne podmienky – predĺženie pracovných povolení, možnosť získania dodatočných, mimo platových príjmov, povolenia uplatniť členov rodiny na lokálnom trhu práce a iné. Dosiaditeľnosť, disponibilita vysokokvalifikovaných odborníkov sa stane v budúcnosti kľúčovým determinantom regionálneho hospodárskeho vývoja. Táto kategória medzinárodnej migrácie je považovaná za politicky bezproblémovú.

Medzinárodná migrácia na Európskom kontinente je dnes imanentnou súčasťou jeho politického a ekonomického vývoja. Problémy neustále pretrvávajú. Kauzalita a podmienenosť medzinárodných migračných tokov sa vyznačuje pestrú mozaikou rozličných foriem a prejavov. Mnohokrát živelná povaha migračných pohybov ale sťažuje schopnosť dotknutých subjektov pripraviť sa na prípadne negatívne dôsledky tohto javu. Nepripravenosť zodpovedných zložiek spoločnosti na migračné pohyby spôsobuje neúplné využitie predovšetkým pozitívnych efektov, ktoré plynú z medzinárodnej migrácie ako ekonomicky prorozvojovo pôsobiaceho procesu. V oblasti problematiky medzinárodnej

---

²⁰ Klus, M.: Multikulturalizmus a migrácia. Nové výzvy 21. storočia. In: Dobiaš, D., Gbúrová, M., Mattová, I. (eds.): Medzikultúrny dialóg. Stav-kontexty-perspektívy. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2009, s. 201.

²¹ I. Bruff, ale kladie aj nasledujúce otázky: čo sa stane, ak sa migranti nebudú chovať tak, ako to predpokladá lisabonská agenda a európske štátne politiky. Čo sa stane, ak odídu niekam inam, napríklad do USA? Čo sa stane ak vznikne prebytok kvalifikovaných migrantov v jednej európskej krajine, ale bude ich nedostatok v ostatných štátoch? Čo sa stane, keď ekonomiky zdrojových krajín ako je Čína, India a Rusko zosilnia natoľko, že kvalifikovaní pracovníci už nebudú chcieť migrovať? Čo sa stane, ak budú migranti pokračovať v migrácii a odídu tak rýchlo, že sa ekonomiky stanú závislé na neustálom príleve kvalifikovaných pracovníkov? Bruff, I.: Migranti nejsou proměnné: kritika literatury o migraci a souvisejícího politického vývoje. In: www.migraceonline.cz

migrácie obyvateľstva je potrebné prijímať opatrenia na potlačenie príčin migrácie. To znamená predovšetkým ekonomicky, sociálny a politicky boj proti príčinám odchodu obyvateľstva z domácich krajín. Je potrebné prijať účinné opatrenia na zvýšenie bezpečnosti a životného štandardu obyvateľstva krajín, ktoré sú krajinami pôvodu väčšiny legálnych, ale najmä nelegálnych migrantov. Tieto opatrenia si však vyžadujú veľké finančné náklady a v podmienkach súčasnej hospodárskej krízy sú podľa našej mienky v blízkej budúcnosti v podstate nerealizovateľné. V najbližšej budúcnosti nie možné predpokladať nejaký podstatný zvrät, ale naopak možno predpokladať relatívne vysokú pravdepodobnosť ďalšieho zvyšovania imigračného tlaku na Európu z nečlenských krajín Európskej Únie.

Použitá literatúra:

1. BADE, K. J.: *Evropa v pohybu. Evropská migrace dvou století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004.
2. BRUFF, I.: *Migranti nejsou proměnné: kritika literatury o migraci a souvisejícího politického vývoje*. In: www.migraceonline.cz
3. DIVINSKÝ, B.: *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2005.
4. FASSMAN, H., MÜNZ, R.: *European Migration in the Late Twentieth Century*. Luxemburg 1994
5. GÓRAK - SOSNOWSKA, K.: *Polityka państw arabskich wobec młodzieży – wybrane zagadnienia*. In: Żukrowska, K.: *Nauki ekonomiczne – społeczne i rozwój*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie 2008, s. 675- 683.
6. KADLECOVÁ, M.: *Cizinci: zrcadlo španělského hospodářství*. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2198539
7. KÁLMANOVÁ, Z.: *Integracia migrantov na trh práce v Taliansku*. In: *Medzinárodné vzťahy 2008 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Ekonóm 2009, s. 337-349.
8. KLUS, M.: *Multikulturalizmus a migrácia. Nové výzvy 21. storočia*. In: Dobiaš, D., Gbúrová, M., Mattová, I.(eds.): *Medzikultúrny dialóg. Stav-kontexty-perspektívy*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2009, s. 198-205.
9. LINHARTOVÁ, K.: *Proces obchodování s lidmi: Kde, jak a proč k těmto zločinům dochází*. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2120352
10. PARASCHIV, C.: *Afričané a tlukot na mokré dveře Středozeří*. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2054096
11. SOURALOVÁ, A.: *Care drain versus brain drain: Pracovní migrace žen*. In: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2198177
12. ŠTEFANČÍK, R.: *Problém migrácie vo svetovej politike*. In: *Medzinárodné vzťahy 2007 – Energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám*. Bratislava: Ekonóm 2007, s. 739-749.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing.Beata Lipková, PhD

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PROCES HARMONIZÁCIE DANÍ V EURÓPSKEJ ÚNII

beata.lipkova@euba.sk

Abstrakt

Jedným z dôležitých cieľov Európskej únie v rámci rozvoja vnútorného trhu je daňová politika, ktorá by prispela k užšej ekonomickej integrácii. Napriek pokroku, ktorý bol dosiahnutý v procese harmonizácie nepriamych daní (dane z pridanej hodnoty a spotrebných daní), absentuje harmonizácia priamych daní. V tejto oblasti sa pozornosť Európskej komisie sústreďuje predovšetkým na zdaňovanie firiem, zdaňovanie dôchodkov plynúcich z úspor a zabráneniu daňovej defraudácii. Rozhodnutie o výške daní však ostáva v pôsobnosti členských štátov. Na jednej strane môžu rozdiely daňových sadzieb ohroziť fungovanie vnútorného trhu, na druhej strane je potrebné brať do úvahy efekty daňovej konkurencie. Článok sa zaoberá procesom daňovej harmonizácie v priebehu budovania vnútorného trhu Európskej únie.

Kľúčové slová: priame dane, nepriame dane, daň z pridanej hodnoty, spotrebné dane, zdaňovanie firiem, daňové sadzby, daňový základ

Abstract

In framework of Internal market development one of the fundamental priorities is tax policy contributing to closer economic integration. Despite of results which have been achieved in the proces of indirect taxes harmonization there is an absence of direct taxes harmonization in EU. European Commission attenntion is focused on company taxation, taxation of savings income and tackling tax fraud. However, the level of taxation is a matter for the member states to decide. On the one hand the distortions could threaten the proper functioning of the Internal market on the other hand is a need to take into account the effects of tax competition. The Article presets the process of indirect and direct taxes harmonization during European union Internal market building.

Key words: direct taxes, indirect taxes, value added tax, excise duties, company taxation, tax rates, tax base

Proces harmonizácie v oblasti nepriameho zdaňovania

Po vybudovaní jednotného trhu a prijatí spoločnej meny sa rozdiely v oblasti fiškálnych politík členských štátov javia ako jedna z prekážok vytvorenia skutočne jednotného trhu. Po strate suverenity štátov, ktoré prijali spoločnú menu, v menovej oblasti a v dôsledku tlaku vyvíjaného Paktom stability a rastu na rozpočtové deficity, zostáva fiškálna politika oblasťou, v ktorej sa členské štáty len ťažko vzdávajú národnej suverenity. Vzhľadom k tomu, že v oblasti daní rozhoduje Rada jednomyselne, harmonizácia bola mimoriadne zložitá. V rámci odstraňovania daňových prekážok bolo hlavným cieľom dosiahnuť zníženie

rozdielov medzi daňovými systémami členských štátov tak, aby nevyvolávali deformácie jednotného trhu a neefektívnu alokáciu výrobných faktorov alebo produkcie.

Harmonizáciu nepriamych daní predpokladala už Zmluva zakladajúca EHS, v ktorej bolo stanovené, že Rada bude v otázkach harmonizácie nepriamych daní rozhodovať jednomyselne, čo vyplývalo z citlivosti tejto otázky vzhľadom na úlohu daní ako príjmovej položky národných rozpočtov a dôležitého nástroja na dosahovanie cieľov národných sociálnych programov. Už v roku 1967 bolo rozhodnuté, že daň z obratu bude nahradená DPH. V roku 1977 bola prijatá smernica (77/388/EEC), ktorá stanovila spoločný systém DPH a ktorá bola doposiaľ viac ako tridsať krát upravovaná¹. Členské štáty tento systém postupne preberali, v DPH však zostávali veľké rozdiely. V roku 1992 sa členské štáty ES zaviazali zblížovať sadzby DPH v prechodnom období od 1.1.1993 do 1.1.1997. Súčasne bola stanovená štandardná základná minimálna sadzba DPH 15 % s pôvodným horným limitom 20 %, ktorý bol neskôr zvýšený na 25 %. V prípade citlivých výrobkov mohli členské štáty použiť nižšiu sadzbu, ktorá nemala klesnúť pod 5 % . Závazky prijaté v roku 1992 dodržiavali len čiastočne, členské štáty sa nedohodli na ďalšej harmonizácii DPH a zblížení existujúcich sadzieb. Do platnosti nevstúpila ani predpokladaná zmena výberu DPH v krajine pôvodu, ktorá mala byť realizovaná od 1.1.1997.

V platnom spoločnom systéme DPH, ktorý upravuje smernica č. 2006/112/EC, existuje množstvo individuálnych výnimiek pre členské štáty, čo vedie k nesúrodému a komplikovanému systému DPH a vytváraniu prekážok cezhraničnému podnikaniu. Aplikácia existujúceho systému bola nespravodlivá voči novým členským štátom pretože umožňovala členským štátom, ktoré vstúpili do ES/EÚ pred rokom 1995, zachovať výnimky až do doby, keď bude prijatý jednotný definitívny systém DPH, zatiaľ čo výnimky pre nových členov Únie mali skončiť v priebehu rokov 2007-2008. Komisia preto navrhla predĺženie výnimiek pre nové členské štáty do konca roku 2010, čím by sa dostali do porovnateľnej pozície s EÚ-15. Zjednodušenie celého systému sa má zakladať na nasledovných zásadách:

- zjednocovanie sadzieb DPH v rámci úzkeho rozpätia,
- miestom zdanenia má byť miesto, kde je platca registrovaný,
- fakturácia a refundácia DPH založená na princípe krajiny pôvodu,
- alokácia príjmov z DPH má byť oddelená od samotného systému DPH a má vychádzať zo štatistiky spotreby v jednotlivých členských štátoch²

Jednotná sadzba DPH by mala byť sprevádzaná nízkou sadzbou pre tovar a služby prvoradej spotreby a druhou zníženou sadzbou na tie tovary a služby, ktoré vyžadujú špeciálne zaobchádzanie vyplývajúce z kultúrnych, ekologických, vzdelávacích a sociálnych faktorov a v oblasti verejnej dopravy. Súčasne majú prestať platiť existujúce výnimky pre poskytovanie služieb náročných na ľudskú prácu.

V procese harmonizácie DPH bola dôležitá aj otázka miesta jej výberu. Spôsob zdaňovania a výberu DPH prešiel v priebehu vývoja európskej integrácie určitými zmenami a doposiaľ nie je ukončený. Aj keď sa v rámci Spoločenstva začal uplatňovať najprv princíp výberu dane v krajine pôvodu, tento systém bol nahradený výberom dane v krajine určenia. Princíp krajiny pôvodu, ako ho Komisia konkretizovala a predostrela v roku 1987, nebol prijatý. V snahe zosúladiť výber DPH s princípmi jednotného trhu vychádzala Komisia

---

¹ European Commission: Common system of value added tax. Dostupé na <http://ec.europa.eu>

² LEBIEDZIK, M.; ZLÝ, B.: Evropská unie. 2004. s.212

z predpokladu, že predaj tovaru do iného členského štátu je rovnaký, ako predaj tovaru vnútri daného štátu, t. j. príjemca platí cenu s DPH podľa sadzby platnej v krajine pôvodu.

V súčasnosti platí systém výberu dane v krajine určenia (importujúcej), čo znamená, že na trhu členského štátu, do ktorého sa exportuje, sa realizuje predaj so sadzbou platnou v tomto štáte. V tomto prechodnom systéme DPH platí princíp krajiny pôvodu len pre predaj finálnemu spotrebiteľovi. Export tovaru do iného členského štátu je od DPH oslobodený (daň musí byť refundovaná) a nová DPH je uvalená v prijímajúcej krajine.

S cieľom obmedzenia administratívnych nákladov pre spoločnosti, ktoré poskytujú cezhraničné služby, schválila vo februári 2008 Rada EÚ reformu v podobe nových pravidiel pre výber DPH v oblasti telekomunikačných a elektronických služieb. Reforma má súčasne zabrániť narušovaniu hospodárskej súťaže medzi členskými štátmi, v ktorých sú poskytovatelia služieb zdaňovaní rozdielnymi sadzbami. V súlade s novými pravidlami budú poskytovatelia služieb odvádzať DPH v krajine, kde bola služba poskytnutá a nie v krajine, kde má poskytovateľ sídlo. Poskytovatelia služieb budú zdanení na území daného členského štátu jednou sadzbou bez ohľadu na to, z ktorého členského štátu pochádzajú. V rámci tohto nového systému bude zavedené prechodné obdobie, počas ktorého sa bude znižovať podiel ponechaný v krajine sídla poskytovateľa, kým v roku 2019 dosiahne nulovú úroveň³. Aktuálne sadzby DPH uplatňované v členských štátoch EÚ sú uvedené v tab. č.1:

---

³ pozn. Výnimku do roku 2015 získalo Luxembursko, kde sídli vďaka 18%-nej sadzbe veľkí poskytovatelia elektronických služieb.

Tab. 1: Sadzby DPH uplatňované členskými štátmi EÚ k 1. januáru 2009

Členský štát	super znížená sadzba	znížená sadzba	štandardná sadzba
Belgicko	-	6 ; 12	21
Bulharsko	-	7	20
Česká republika	-	9	19
Dánsko	-	-	25
Nemecko	-	7	19
Estónsko	-	5	18
Grécko	4,5	9	19
Španielsko	4	7	16
Francúzsko	2,1	5,5	19,6
Írsko	4,8	13,5	21,5
Taliansko	4	10	20
Cyprus	-	5 ; 8	15
Lotyšsko	-	10	21
Litva	-	5, 9	19
Luxembursko	3	6 ; 12	15
Maďarsko	-	5	20
Malta	-	5	18
Holandsko	-	6	19
Rakúsko	-	10	20
Poľsko	3	7	22
Portugalsko	-	5 ; 12	20
Rumunsko	-	9	19
Slovinsko	-	8,5	20
Slovensko	-	10	19
Fínsko	-	8 ; 17	22
Švédsko	-	6 ; 12	25
Spojené kráľovstvo	-	5	15

Zdroj: Európska komisia: VAT Rates Applied in the Member States of the EC, DOC 2401/2009

Druhou oblasťou harmonizácie nepriamych daní boli spotrebné dane, kde tento proces prebiehal ešte zložitejšie. Potreba harmonizácie v oblasti spotrebných daní pre tabakové výrobky, alkoholické výrobky, minerálne oleje nevyplýva len z ich dôležitosti pre vytvorenie rovnakých konkurenčných podmienok na jednotnom trhu, ale je tiež nástrojom ovplyvňovania spotreby a nástrojom podpory úspory energie a používania čistejších palív v súlade s enviromentálnou politikou EÚ. V roku 1989 bola prijatá zásada, že majú byť stanovené minimálne sadzby spotrebných daní u uvedených výrobkov, pričom sa tieto sadzby majú postupne zblížovať, aby nedochádzalo daňovou politikou členských štátov k zvýhodňovaniu domácich výrobcov. V roku 1992 a 1995 boli prijaté smernice (92/79/EEC, 92/80/EEC, 95/59/EC) upravujúce harmonizáciu spotrebných daní na cigarety a tabakové výrobky, doplnené v roku 2002 smernicou 2002/10/EC. Smernice na harmonizáciu spotrebných daní na alkohol a alkoholické nápoje boli prijaté v roku 1992 (92/83/EEC). Prvá smernica (95/60/EC) na harmonizáciu minerálnych olejov bola prijatá v roku 1995. V roku 2003 prijala Rada EÚ

smernicu (2003/96/EC), ktorá rozšírila harmonizáciu minimálnych sadzieb spotrebných daní na všetky energetické produkty, vrátane uhlia a koksu, zemného plynu a elektriny. V súčasnosti sú spotrebné dane v Únii harmonizované nasledovne:

Pivo	1,87 eur/hl piva z každého stupňa alkoholu
Stolové a šumivé víno	0 eur/hl vína
Medziprodukty	45,0 eur/hl produktu
Alkoholické destiláty	550, 0 eur/hl alkoholu
Cigarety	57 % z maloobchodnej ceny
Cigary a cigarilly	5 % z maloobchodnej ceny alebo 11 eur/kg
Olovnatý benzín	421 eur/1000 l
Bezolovnatý benzín	359 eur/1000 l
Nafta – pohonná	302 eur/1000 l
- priemyselné /komerčné účely	21 eur/1000 l
- kúrenie – podnikateľské účely	21 eur/1000 l
- kúrenie – nepodnikateľské účely	21 eur/1000 l
Petrolej – pohonný	302 eur/1000 l
- priemyselné/komerčné účely	21 eur/1000 l
Ťažký vykurovací olej – podnikateľské účely	15 eur/1000 kg
- nepodnikateľské účely	15 eur/1000 kg
LPG – pohonný	125 eur/1000 kg
- priemyselné/komerčné účely	41 eur/1000 kg
- kúrenie – podnikat. a nepodnikat. účely	0 eur/1000 kg
Zemný plyn – pohonný	2,6 eur/GJ
- priemyselné/komerčné účely	0,3 eur/GJ
- kúrenie – podnikateľské účely	0,15 eur/GJ
- kúrenie – nepodnikateľské účely	0,3 eur/GJ
Uhlie a koks – kúrenie – podnikateľské účely	0,15 eur/GJ
- nepodnikateľské účely	0,3 eur/GJ
Elektrina – podnikateľské účely	0,5 eur/MWh
- nepodnikateľské účely	1,0 eur/MWh

Zdroj: Európska komisia

Možnosti harmonizácie v oblasti priameho zdaňovania

Aj keď sa úsilie o harmonizáciu v daňovej oblasti v etape budovania spoločného trhu sústredilo na oblasť nepriamych daní súvisiacich s voľným pohybom tovaru, zavedenie slobody zakladania pobočiek v iných členských štátoch a liberalizácia pohybu kapitálu vyvolala diskusie o potrebe harmonizácie priamych daní. Napriek tomu, že Zmluva o ES priamo nevyzýva k harmonizácii priamych daní (daní z príjmov a korporátnych daní), čl. 94 Zmluvy hovorí o aproximácii tých zákonov, regulácií a daňových opatrení, ktoré priamo vplývajú na fungovanie jednotného trhu⁴. Národné daňové pravidlá musia v každom prípade rešpektovať základné ekonomické slobody. Od založenia Európskych spoločenstiev bola zdaňovaniu firiem ako dôležitej súčasti vybudovania jednotného trhu venovaná osobitná pozornosť. Už po vytvorení EHS v súlade s textom zakladajúcej zmluvy uzatvárali v 60. rokoch 20. storočia členské štáty bilaterálne zmluvy s cieľom zabrániť dvojitému zdaneniu, čo prispelo k obmedzeniu daňových únikov nadnárodných spoločností v dôsledku rôznych daňových zákonov v jednotlivých členských štátoch. Dohody o dvojitom zdanení boli doplnené ďalšími smernicami v oblasti zdanenia príjmov podnikateľských právnických osôb, aby v rámci jednotného trhu nevytvárali prekážky voľnému pohybu kapitálu, či zakladaniu

⁴ European Commission: Taxation and Customs Union. Taxation.Company Tax. Dostupné na <http://ec.europa.eu>

pobočiek. Počet nadnárodných spoločností v EÚ 15 vzrástol z približne 7000 materských spoločností na konci 60. rokov minulého storočia, na približne 40 000 na konci roku 1990⁵. Komisia v roku 1990 navrhla, aby v súlade s princípom subsidiarity boli všetky ďalšie iniciatívy podriadené procesu konzultácií s členskými štátmi. Na tomto princípe boli v júli 1990 prijaté dve smernice – smernica o fúziách (Merger Directive 90/434/EEC) a smernica o materských spoločnostiach a ich dcérskych spoločnostiach (Parent-Subsidiary Directive 90/435/EEC).

Do polovice 90. rokov 20. storočia bol pohyb kapitálu limitovaný v praxi tým, že finančné transakcie s aktérmi v ďalších členských štátoch boli často podmienené povolením príslušných národných orgánov v rámci uskutočňovania devízových kontrol, napriek tomu, že úplná liberalizácia pohybu kapitálu bola schválená už v roku 1988 (smernica č. 88/31/EHS) s účinnosťou od 1.7.1990. Členské štáty Únie sa v roku 1997 zaviazali dodržiavať kódex správania pri priamom zdaňovaní spoločností (Code of conduct), ktorými sa zavazujú neprijímať opatrenia zvyhodňujúce určité subjekty a v priebehu piatich rokov (1998-2002) zrušiť fiškálne opatrenia, ktoré vedú k poškodzovaniu konkurencie. Účinnosť tejto dohody bola však založená len na dobrej vôli členských štátov.

Dosiahnutie konsenzu členských štátov pri prijímaní spoločných postupov vedúcich k harmonizácii v oblasti priamych daní je veľmi komplikované. Malé ekonomiky, ako aj nové členské štáty Únie, vidia v existencii daňovej konkurencie možnosti svojho hospodárskeho rozvoja. Aj keď EK spočiatku presadzovala záväznú harmonizáciu zdanenia príjmov podnikov, na začiatku 90. rokov začala presadzovať princíp subsidiarity, ktorý by zabezpečoval, aby sa regulačné opatrenia na úrovni Únie vzťahovali len na otázky súvisiace s efektívnym fungovaním jednotného trhu, pričom by zostali zachované národné systémy priameho korporátneho zdanenia. Po rozšírení EÚ sa berie do úvahy skutočnosť, že daňová konkurencia je podstatným faktorom reálnej konvergencie ekonomík nových členských štátov a môže viesť k posilneniu rozpočtovej disciplíny a prijatiu potrebných reforiem vo fiškálnej oblasti spojených s redukciou celkového daňového zaťaženia. Nové členské štáty sa po vzore Írska snažia využiť tzv. „asymetrickú konkurenciu“ tým, že po znížení daní kompenzujú daňový deficit z domáceho kapitálu prilákaním zahraničného kapitálu v podobe priamych zahraničných investícií.

V roku 2007 bol priemer korporátnej dane zo zisku v členských štátoch EÚ -15 26,9 % , pričom najnižšia sadzba bola v Írsku (12,5 %) a najvyššia vo Francúzsku (33 %) a v nových členských štátoch EÚ -12 predstavoval tento priemer 16,8 %, pričom najnižšia sadzba bola v Estónsku, (0 % pri reinvestíciách) a najvyššia v Českej republike (24 %)⁶.

S cieľom znížiť náklady podnikateľských subjektov, ktoré vznikajú v dôsledku plnenia odlišných daňových pravidiel pri cezhraničných aktivitách, zabrániť dvojitému zdaneniu a potierať daňové úniky, plánuje EK presadiť väčšiu koordináciu národných daňových systémov. V októbri 2001 predložila EK svoje návrhy pre zdaňovanie spoločností v Únii a stanovila opatrenia, ktoré majú viesť k odstráneniu daňových prekážok na jednotnom trhu. Konštatovala, že v dlhšom časovom horizonte by členské štáty mali umožniť spoločnostiam používať jednotný konsolidovaný základ pre výpočet dane. Spolupráca sa má vzťahovať aj na uznávanie daňových úľav pri stratách pobočiek v iných členských štátoch a zdanenia podnikateľských ziskov pri prevádzaní aktivít do iného členského štátu. Súčasťou tohto zámeru má byť vytvorenie spoločného konsolidovaného daňového základu pre korporátnu

⁵ Měsíčník EU aktualit č.50, listopad 2007. Dostupné na <http://www.csas.cz/eu>

⁶ http://www.csas.cz/banka/content/inet/internet/cs/Mesicnik_2007_1

daň (CCCTB, Common Consolidated Corporate Tax Base), pričom stanovovanie daňových sadzieb zostane v právomoci členských štátov⁷.

V druhej polovici 80. rokov sa dostáva do popredia problém dopadu liberalizácie kapitálových tokov na finančné systémy členských štátov a dopadu prípadnej dislokácie úspor. Vzhľadom k tomu, že rozdiely v miere zdanenia môžu vyvolať procesy hromadnej dislokácie, t. j. transferu existujúcich úspor do iného štátu za účelom dosiahnutia priaznivejších podmienok zdaňovania, je zdanenie dôchodkov plynúcich z úspor je v súvislosti s liberalizáciou kapitálových tokov strategické.⁸ Vo väčšine členských štátov Únie sa kontrola nevzťahovala na príjmy kapitálov tých subjektov, ktorí tam nemajú trvalé bydlisko. Pôvodný návrh Komisie na zdaňovanie vo výške 15% pri zdroji príjmov z minimálneho príjmu z úrokov vyplácaných všetkým rezidentom Spoločenstva, bol Veľkou Britániou a Luxemburskom zamietnutý⁹. V roku 1998 Komisia znovu navrhla zdaňovanie príjmov z úspor vo výške 20%, ale Luxembursko tento návrh znovu odmietlo s odôvodnením, že je príliš vysoká a svoj súhlas podmienilo harmonizáciou dane z príjmov spoločností.

Po neúspešnom návrhu smernice z roku 1998 zameranej na prekonanie týchto prekážok, bol po komplikovaných rokovaniach členských štátov prijatý konsenzus v podobe smernice č. 2003/48/EC o zdaňovaní úrokových príjmov z úspor, ktorá vstúpila do platnosti v roku 2005. Konsenzus spočíva v dohode členských štátov Únie o automatickom systéme výmeny informácií týkajúcich sa výplat úrokov z vkladov. Na Belgicko, Luxembursko a Rakúsko, sa vzťahuje výnimka z tohto systému a tieto krajiny v rámci prechodného obdobia namiesto výmeny informácií aplikujú zrážkovú daň z úrokov z vkladov (pre prvé tri roky 15 %, ďalšie tri 20 % a posledné tri roky prechodného obdobia 35 %). Tieto tri členské štáty Únie si môžu ponechať 25 % vybranej dane z úrokov z vkladov nerezidentov, zvyšných 75 % sú povinné odvieť do štátu, kde je príjemca úrokov rezidentom. Smernica nepokrýva zdanenie príspevkov penzijného sporenia a životného poistenia.

Koncom roku 2008 predložila EK novelu smernice o zdanení úspor, ktorá by mala zabezpečiť riadne zdanenie úrokových príjmov, ktoré sú vyplácané prostredníctvom sprostredkovateľských alebo priamo pre tento účel vytvorených inštitúcií, ktoré disponujú rôznymi daňovými výnimkami (rôzne fondy a nadácie). V novele Komisia navrhuje, aby sa úrokové príjmy zdanili už v okamžiku ich prijatia sprostredkovateľom, a nie až finálnymi príjemcami. Súčasne sa má rozšíriť rozsah smernice o príjmy ekvivalentné úrokom, ktoré sú vyplácané z inovatívnych finančných investícií a určitých foriem životného poistenia¹⁰.

Použitá literatúra:

Knižné publikácie

1. FAUGÉRE, J.P. 2002. *Économie européenne*. Paris: Presses de Sciences PO et Dalloz, 2002. ISBN 2-247-04989-3

---

⁷ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1827>

⁸ FAUGÉRE, J.P.: *Économie européenne*. 2002. s.173

⁹ GERBET, P.: *Budování Evropy*. 2004. s.311

¹⁰ Měsíčník EU aktualit č.63, prosinec 2008. Dostupné na: <http://www.csas.cz/eu>

2. GERBET, P. 1999. *Budování Evropy*. Paris: Imprimerie nationale Éditions, 1999. ISBN 80-246-0111-7
3. LEBIEDZIK, M.; ZLÝ, B. 2004. *Evropská unie*. Slezská univerzita v Opavě, 2004. ISBN 80-7248-263-7

Dokumenty Európskych spoločenstiev

4. Commission of the European Communities: Tax policy in the EU – Priorities for the years ahead. Brussels, 23.5.2001 COM (2001) 260 final.
5. Commission of the European Communities: An Internal Market without company tax obstacles, achievements, ongoing initiatives and remaining challenges. Brussels, 24.11.2003. COM (2003) 726 final
6. Eurostat: Taxation trends in the European Union. Main results. 2008 edition.

Internetové zdroje

7. <http://europa.eu>
8. <http://csas.cz>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SÚČASNÁ SVETOVÁ KRÍZA A ÚLOHA VEĽMOCÍ

lipkova@euba.sk

Abstrakt

Svetová finančná a hospodárska, svetový export, znižovanie dopytu, znižovanie exportu, podporné opatrenia, úloha veľmocí v súčasnej kríze, osobitná úloha Číny, čínske devízové rezervy, americký dolár, podpora spotreby v Číne, stimulácia svetového dopytu po hotových výrobkoch a surovinách, vplyv Číny na svetový hospodársky rast

Kľúčové slová: Hospodárska kríza, úloha USA, úloha Číny, stimulačné opatrenia, zvyšovanie dopytu, hospodársky rast

Abstract

The global financial and economic crisis, global export, decrease in demand, decrease in exports, supportive measures, the role of the superpowers in the current crisis, the specific role of China, Chinese foreign exchange reserves, US Dollar, support of Chinese consumption, stimulation of global demand for finished products and raw materials, the influence of China on the global economic growth

Key words: Economic crisis, the role of the US, the role of China, incentive measures, increase in demand, economic growth

Súčasná svetová ekonomická kríza vypukla v USA v dôsledku všetkých druhov zadlžovania - zvyšovania deficitu štátneho rozpočtu, zvyšovania objemu hypotekárnych úverov, spotrebiteľských úverov i podnikateľských úverov. Neschopnosť dlžníkov splácať úvery viedla k bankrotu mnohých výrobných podnikov, k zníženiu spotreby a zvýšeniu nezamestnanosti, čo viedlo a stále vedie ku krachu mnohých amerických bánk.

Vzhľadom k postaveniu USA ako ekonomickej superveľmoci - najväčšieho výrobcu i najväčšieho spotrebiteľa - a prepojenia jednotlivých národných ekonomík na ekonomiku USA sa finančná a následne ekonomická kríza preniesla i na ostatné štáty sveta. Kríza v USA znamená zníženie výrobnnej i osobnej spotreby amerických firiem a domácností. Veľká časť spotreby v USA je zabezpečovaná importom, t. j. výrobkami vyrobenými v zahraničí, je logické, že kríza ovplyvnila ekonomiku veľkých exportérov do USA, ktorými sú Nemecko, Čína, Japonsko atď. Následne sa kríza rozšírila po celom svete.

Postavenie ekonomických veľmocí je aj v súčasnom období riadeného alebo neriadeného riešenia krízy významnejšie než stredných a malých štátov. Podpora domácej ekonomiky - stimulácia spotreby - veľkými štátmi ovplyvňuje dopyt v celej svetovej

ekonomike. Osobitné je postavenie majú v tomto procese také veľké štáty - najmä rýchlo sa rozvíjajúce ekonomiky - ako je Brazília, India, Rusko a Čína (BRIC), ktoré sa chcú iniciatívnejšie podieľať na medzinárodnom ekonomickom i politickom dianí. BRIC sa snažia vo svojich vzájomných obchodných vzťahoch eliminovať postavenie USD a majú v úmysle ovplyvniť postavenie USD ako rezervnej meny. Rusko a Čína by ju čiastočne nahradili SDR. Rusko čiastočne nahradilo USD SDR pri diverzifikácii svojich devízových rezerv. Nešlo by však o úplne nahradenie USD SDR alebo jeho značné negatívne ovplyvnenie ako rezervnej meny, pretože táto skutočnosť by viedla k zníženiu hodnoty dlhu najväčších amerických veriteľov, ktorými je Čína a ostatné ázijské ekonomiky (Japonsko).

Najvplyvnejšou krajinou z uvedených je vzhľadom k svojmu ekonomickému potenciálu Čína. Čína - najľudnatejšia krajina, s objemom vnútorného trhu 1,3 mld spotrebiteľov predstavuje obrovský potenciál pre zahraničných investorov a súčasne i pre domáci podnikateľský sektor. Hospodársky rast Číny vedie k zvyšovaniu životnej úrovne jej obyvateľov a k poklesu počtu obyvateľov žijúcich pod hranicou chudoby, t. j. k zvyšovaniu spotreby v Číne. Vďaka svojmu rýchlemu rastu a hospodárskej a menovej politike orientovanej na export disponuje

Čína v súčasnosti devízovými rezervami v objeme 2000 mld USD¹. Devízové rezervy tvorí exportom, prílevom priamych zahraničných investícií a prílevom špekulatívneho kapitálu do krajiny. Čína je najväčším držiteľom amerických vládnych dlhopisov. Jedna štvrtina čínskych devízových rezerv je uložená práve v nich. Napriek finančnej kríze v USA Čína neprestáva kupovať americké dlhopisy, ktorých cena by sa znížením čínskeho dopytu mohla znížiť, čím by sa znížila hodnota čínskych devízových rezerv. pretože až dve tretiny čínskych devízových rezerv² sú denominované v amerických dolároch.

Obrovské devízové rezervy umožňujú tiež Číne nakupovať krízu podhodnotené podniky a zvyšovať tak svoj ekonomický vplyv vo svetovej ekonomike.

Štáty postihnuté krízou sa snažia hľadať východiská z nej a rozsiahlymi štátnymi intervenciami podporiť vlastné ekonomiky a urýchliť ich oživenie. Vlády jednotlivých štátov uvoľňovali na ďalej uvoľňujú finančné prostriedky na podporu spotreby a výroby.

Čínska ekonomika zaznamenala v roku 2007 prírastok HDP 13%, v roku 2008 to bolo už iba 9% a v roku 2009 sa podľa predpovedí OECD a Svetovej banky očakáva prírastok maximálne 6,5%.³ Napriek tomu sa očakáva, že v roku 2009 sa čínska ekonomika odrazí od dna a v roku 2010 by sa mal zaznamenať zvýšený ekonomický rast. Čína už v prvom kvartáli roku 2009 začala nakupovať suroviny a zlepšil sa index priamych nákupov.

Čínska vláda uvoľnila na roky 2009 – 2010 finančnú čiastku vo výške 568 mld USD⁴ na markantný investičný boom. Táto čiastka predstavuje 12% čínskeho HDP. Znížila niektoré dane a uvoľnila podmienky pre poskytovanie úverov, aby sa uľahčil prístup k finančným prostriedkom na prioritné projekty.

---

¹ [www.nato.int/docu/review/2009/financial crisis/financial crisis china](http://www.nato.int/docu/review/2009/financial%20crisis/financial%20crisis%20china)

² <http://hnonline.sk/financie/cl-40943070-cina-dolar-je-krucova-mena>

³ www.lexpansion.com/economie/actualite-economique/la-chine

⁴ [www.nato.int/docu/review/2009/financial crisis/financial crisis china](http://www.nato.int/docu/review/2009/financial%20crisis/financial%20crisis%20china)

Na rok 2009 prijatá prísnejšia menová politika, aby sa zabránilo prehriatiu ekonomiky.

Čínsky bankový sektor vystavil aktíva takým vysokým rizikám ako bankové systémy západných štátov vďaka kontrole kapitálu.

HDP Číny klesá. od roku 2008 Čínska ekonomika však potrebuje prírastok aspoň 8%, aby zabezpečila nové pracovné miesta pre obyvateľov vidieka, ktorí sa sťahujú do miest a pre novú pracovnú silu. V dôsledku poklesu exportu stratila čínska ekonomika 20 miliónov pracovných miest.⁵

Cieľom stimulačného opatrenia je povzbudiť domáci dopyt nahradiť tak klesajúci export, vyplývajúci z poklesu dopytu v zahraničí. Z uvedenej finančnej čiastky podporí čínska vláda rozvoj poľnohospodárstva, zdravotníctva, rozvoj infraštruktúry – budovanie cestných a železničných komunikácií, budovanie vodární a elektrární. V materiálnej výrobe sa z danej čiastky budú podporovať najmä tradičné čínske odvetvia ako je výroba textilu a hračiek a výroba investičných celkov, výstavba lacných bytov, rekonštrukcia oblastí postihnutých prírodnými katastrofami, podpora malých a stredných podnikov a technických inovácií a tiež na ochranu životného prostredia.

Financovanie infraštruktúry by malo pozitívne ovplyvniť nárast HDP v roku 2009 viac ako 75% - t.j. o takmer 5%. Financovanie budovania infraštruktúry a sociálnych bytov bude predstavovať takmer polovicu výdavkov z balíka opatrení na prekonanie krízy. V roku 2010 sa očakáva rast HDP o 8,5% podľa OECD.⁶

Čínsky balík opatrení má však pozitívny vplyv nielen vlastnú ekonomiku – na zvýšenie spotreby domácností a na zvýšenie domáceho investičného dopytu, ale i na ekonomiku svetovú. Prijatie balíka opatrení v Číne viedlo nárastu burzových indexov v Tokiu, v Sao Paolo, v Santiago de Chile. V súvislosti s očakávaným zvýšením výroby v Číne sa očakáva zvýšený dopyt po surovinách a investičných celkoch na zahraničných trhoch.

Čína sa podieľa v súčasnosti štvrtinou na svetovej spotrebe medi a je druhým najväčším spotrebiteľom ropy po USA, spotrebuje denne 8,17 mil barelov.⁷

Vďaka čínskeho rastu sa zvýši rast v krajinách juhovýchodnej Ázie a Pacifiku a bude najrýchlejší vo svetovej ekonomike od roku 2010, kedy sa Čína znova rozhybe a bude pôsobiť ako stabilizačný faktor pre región i pre celú svetovú ekonomiku.. Čínska ekonomika je relatívne uzatvorená. Jej podiel na svetovom exporte predstavoval v roku 2007 6,5%. Jej podiel na tvorbe svetového HDP dosahoval v roku 2008 iba 7%, v porovnaní s 23% USA 32% Európskej únie⁸.

Čína prispieva ku globálnemu ekonomickému rastu jednou štvrtinou.

Napriek masívnym investíciám do infraštruktúry a výstavby sociálnych bytov sa zvýšila spotreba a zamestnanosť. V rámci ozdravenia ekonomiky, kde sa majú vytvoriť milióny pracovných príležitostí a zvýšiť spotreba domácností, treba poznamenať, že priemerný čínsky spotrebiteľ nenahradí priemerného amerického

⁵ www.nato.int/docu/rewiev/2009/FinancialCrisis/FinancialCrisisChina

⁶ www.lexpansion.com/economie/actuelite-economique/la-chine

⁷ <http://ekonomika.ihned.cz/cl-38803970-krize-v-cine-je-minulosti>

⁸ www.lexpansion.com/economie/actuelite-economique/la-chine

spotrebiteľ'a, aj keď, ako už bolo spomenuté, čínske domácnosti postupne prechádzajú k iným spotrebiteľ'ským štandardom

Použitá literatúra

1. [www.nato.int/docu/review/2009/financial crisis/financial crisis china](http://www.nato.int/docu/review/2009/financial%20crisis/financial%20crisis%20china)
2. <http://hnonline.sk/financie/cl-40943070-cina-dolar-je-krucova-mena>
3. [www.nato.int/docu/review/2009/financial crisis/financial crisis china](http://www.nato.int/docu/review/2009/financial%20crisis/financial%20crisis%20china)
4. www.nato.int/docu/review/2009/FinancialCrisis/FinancialCrisisChina
5. www.l'expansion.com/economie/actuelite-economique/la-chine
6. <http://ekonomika.ihned.cz/cl-38803970-krize-v-cine-je-minulosti>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Veronika Littvová

FAKULTA PONIKOVÉHO MANAŽMENTU
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KULTÚRNE ODLIŠNOSTI A PROCES OHODNOCOVANIA

veronika.littvova@euba.sk

Abstrakt

V procese globalizácie sa podnikateľské činnosti presúvajú aj za hranice jednotlivých štátov. Podnikateľskú a ekonomickú kultúru krajiny tvorí jej kultúrna podstata, ktorá predstavuje jej komplexnosť a jedinečnosť. Činnosť ohodnocovania majetku a celková znalecká prax sú vystavované kultúrnej podstate krajiny, v ktorej sa tieto podnikateľské aktivity realizujú. Ohodnocovanie využívané pri podnikateľských činnostiach, ktoré prekračujú hranice domovskej krajiny, zrýchľuje potrebu konzistentného systému ohodnocovania pre jednotlivé ohodnocovacie procesy.

Kľúčové slova: Ohodnocovanie, Multikultúrna výchova, Medzinárodné ohodnocovanie

Abstract

The business activities move beyond national borders during the globalization process. The cultural nature creates the business and economic culture of the country. It is its complexity and uniqueness. The valuation activities and appraisal activity as well, face to the cultural essence of the country where they carry out business activities. The valuation used for cross border business activities accelerates the consistent valuation system need for various valuation processes.

Key Words: Valuation, Multicultural education, International valuation

Úvod

V procese globalizácie sa podnikateľské činnosti presúvajú aj za hranice jednotlivých štátov. Činnosť ohodnocovanie majetku a celková znalecká prax sú týmto vystavované kultúre krajiny, v ktorej sa tieto podnikateľské aktivity realizujú. Ohodnocovanie využívané pri podnikateľských činnostiach, ktoré prekračujú hranice domovskej krajiny zrýchľuje potrebu konzistentného systému ohodnocovania pre jednotlivé ohodnocovacie procesy. Mnoho publikácií zaoberajúcich sa ohodnocovaním sa zameriava na tvorbu a využívanie matematických modelov pri činnosti ohodnocovania. Základný problém, ktorý sa v procese globalizácie vyskytuje je kultúrna podstata ohodnocovania. Kultúrna podstata predstavuje podnikateľskú a ekonomickú kultúru krajiny a tá tvorí jej komplexnosť a jedinečnosť. Jednotlivé krajiny majú odlišné očakávania¹, národné právne systémy, vlastníctvo majetku

---

¹ pozn.: napr. nízka inflácia

a jeho využívanie², fiškálne zriadenie krajiny, právnu úpravu a normy spoločnosti a samozrejme dynamicky sa odlišne vyvíjajúcu politickú a sociálnu situáciu, výrobu, služby a používané majetky. Práve toto nastolilo otázku harmonizácie štandardov oceňovania pre medzinárodný trh a teda zamedzenie nepresností a nedorozumení v oceňovaní.

Ohodnocovanie a multikultúrna výchova

V situáciách, keď odhadca vykonávajúci svoju činnosť v jednej krajine nesprávne interpretuje proces ohodnocovania v druhej krajine nastáva riziko ohodnocovania. Riziko nastáva v prípade, keď odhadca nevezme do úvahy celkový komplex ekonomických súvislostí a ich sociálnych, legálnych a politických podkladov. Pre jednotlivých odhadcov je ale vo vlastnom národnom systéme náročné identifikovať kultúrne aspekty, vďaka ktorým je systém jedinečný. Nie všetci znalci vykonávajúci ohodnocovanie sú v tejto ekonomickej a podnikateľskej oblasti vzdelaní. Kultúrne aspekty môžu mať vážne dopady na prax ohodnocovania. V súčasnosti, profesia znalca prechádza viacerými fázami rozvoja a koordinácie v rôznych krajinách a vychádza práve z takýchto kultúrnych faktorov.

Multikultúrna výchova

V dnešnom rozvinutom hospodárstve sa stretávame s názorovým prúdom „multikulturalizmus“. Tento filozofický multikulturalizmus³ obhajujú filozofi a politici⁴, ktorí zastávajú názor, že ľudstvo je schopné nachádzať cesty, ako žiť spolu, tak aby kultúrne odlišnosti nemuseli zapríčiniť konflikty medzi nositeľmi odlišných kultúr. Prijímanie výzvy multikulturalizmu nesie menšie riziká, než jej odmietnutie. Rôznorodosť ľudských spoločností je v mnohých ohľadoch garantom stability. Americký teoretik P. McLaren⁵ rozlišuje tri druhy multikultúrnosti:

- Konzervatívny multikulturalizmus
egocentrické hľadisko euro-atlantickej kultúrnej tradície, ktoré vlastnú tradíciu a civilizáciu chápe ako najrozvinutejšiu a ostatné ako barbarské, menej rozvinuté. Výsledkom je snaha o ich prebudovanie na vlastný obraz.
- Liberálny multikulturalizmus
rovnostárske stanovisko, ktoré síce akceptuje odlišný charakter kultúr, ale v spolunažívaní kultúr nerešpektuje ich odlišné ekonomické a historické podmienky. Tento prístup zdôrazňuje voľnú súťaž kultúr bez ohľadu na ekonomickú a masmediálnu silu z nich. Výsledkom je asimilácia slabších.
- Kritický multikulturalizmus
berie do úvahy znakovú štruktúru rôznych kultúr, ich sociálne významy a kontexty, ekonomické a sociálne pozadie. Nielen akceptuje odlišnosť, ale rešpektuje aj rôznorodosť

---

² pozn.: napr. platby nájomného

³ pozn.: predstavuje „ideál harmonickej koexistencie odlišných kultúrnych a etnických skupín v plurálnej spoločnosti“

⁴ pozn.: V politickej rovine sa multikulturalizmus presadzuje zdôrazňovaním ľudských práv a slobôd, ktoré nesmú byť ohrozované či deformované privilegiami určitých rasových, etnických či náboženských skupín nad inými skupinami.

⁵ vlastný preklad a spracovanie podľa: Dickinson A., McLaren I., *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section B: Comparative and Physiological Psychology* Oxford :Taylor & Francis, Inc., 2003, p.73-75, ISBN 1841699373

podmienok pre existenciu rôznych kultúr. Takto orientovaným prístupom je starostlivosť o inú kultúru.

Multikultúrna výchova je dnes dôležitým prostriedkom odstraňovania xenofóbie, rasizmu a predchádzania etnickým nepokojom. Pomáha prekonávať vlastné kultúrne obmedzenia, pomáha prekročiť tieň majoritnej kultúry a pozrieť sa na menšinové kultúry ako na právoplatnú súčasť systému. Multikultúrna výchova je dôležitá aj z hľadiska procesu ohodnocovania. Predstavuje výchovné pôsobenie zamerané na rozvoj chápania iných kultúr, na rozvoj tolerancie, estetického vkusu voči iným kultúram a v konečnom dôsledku na rozvoj medziľudskej tolerancie. Chápe rôzne kultúry ako prirodzené rovnocenné, berie však do úvahy ich historické a sociálne súvislosti, ich rôzne spôsoby sebareprezentovania, ktoré sa v značnom meradle premietajú aj do spôsobov, systémov, práv a noriem danej krajiny. Ohodnocovanie je v krajinách ovplyvňované práve týmito normami. Ohodnocovanie na medzinárodnej úrovni znižuje množstvo rozdielov v oblasti stanovenia hodnoty.

Medzinárodné ohodnocovanie

História a hlavné motívy vzniku medzinárodných štandardov

Ohodnocovacie štandardy boli v minulosti rôzne. Vývoj štandardov aj nároky kladené na znalcov sa v jednotlivých štátoch vyvíjali rôznym tempom a intenzitou. V niektorých krajinách si boli podobné, naopak v iných sa líšili.⁶ Vo všeobecnosti boli štandardy zavádzané okolo roku 1930, uznanie samotnej profesie znalca a riadny výkon znaleckej činnosti až okolo roku 1970.⁷ V priebehu 60.-70. rokov 20. storočia niektoré národné oceňovacie orgány zostavovali a vyhlasovali pre svojich členov štandardy profesionálnych praktík oceňovania⁸. V priebehu rokov čoraz viac krajín prijímalo opatrenia, ktoré sa týkali ohodnocovania, čo viedlo k vzniku veľkého množstva podobných, ale nie identických štandardov, predpisov, smerníc a nariadení. Tieto normy svojimi odlišnosťami tvorili veľký priestor pre nepresnosti, zámeny a nedorozumenia v oblasti ohodnocovania na medzinárodnej úrovni. Obdobie 70. rokov 20. storočia je spojené s rýchlým rastom medzinárodnej ekonomiky a vysokým tempom globalizácie investičných trhov. Práve toto obdobie nastolilo otázku harmonizácie štandardov oceňovania pre medzinárodný trh a teda zamedzenie nepresností a nedorozumení v oceňovaní. Početné diskusie a spolupráca členov technického výboru Kráľovskej inštitúcie diplomovaných odhadcov⁹ a predstaviteľov oceňovacích organizácií zo Spojených štátov vyvrcholili v roku 1981 ustanovením Výboru pre medzinárodné ohodnocovacie štandardy majetku¹⁰. V súčasnosti je výbor známy pod názvom Rada pre medzinárodné ohodnocovacie štandardy¹¹.

Rada pre medzinárodné ohodnocovacie štandardy

Výbor pre medzinárodné ohodnocovacie štandardy¹² existuje už viac ako 25 rokov. Jeho počiatky boli spojené s potrebou množstva odborných subjektov vytvoriť jednotnosť v ohodnocovacích prístupoch. Výbor pre medzinárodné ohodnocovacie štandardy pôsobí od

---

⁶ pozn.: čo súvisí s vtedajším mocenským rozdelením sveta

⁷ BRADÁČ, A., KLEDUS, M., KREJČÍŘ, P. a kol. *Úvod do soudního znlectví*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 2004. 220s. 80-7204-365-X.

⁸ spracované podľa http://en.wikipedia.org/wiki/Real_estate_appraisal#International

⁹ tzv. Royal Institute of chartered Surveyors – RICS z angl.

¹⁰ tzv. The International Assets Valuation Standards Committee – TIAVSC z angl.

¹¹ tzv. The International Valuation Standards Council – v príspevku ďalej len IVSC z angl.

¹² problematika spracovaná podľa <http://www.ivsc.org/>

roku 1981 ako nevládna organizácia¹³ so sídlom v Londýne. Organizáciu založilo dvadsať národných asociácií. Do roku 2003, IVSC bola neregistrovaná organizácia zahrňujúca profesionálne ohodnocovacie asociácie z celého sveta, ktoré boli viazané jednotným ustanovením. V roku 2003 sa stala IVSC neziskovou organizáciou zapísanou v USA. Rada, ktorá bola založená s členstvom dvadsiatich národných profesionálnych ohodnocovacích asociácií, sa do roku 2007 rozrástla. Dopyt po ohodnocovacích štandardoch v rôznych sektoroch a trhoch globálnej ekonomiky vzrastal. IVSC bolo zrejmé, že zloženie a štruktúra štandardov už neposkytuje legitímnosť, a zdroje na dosiahnutie výziev. V januári 2007 IVSC publikovala návrhy na radikálnu reštrukturalizáciu, ktorými by sa preformovala na nevládnú, súkromnú organizáciu na tvorbu štandardov s metodikou na stanovovanie, vedenie a interpretáciu medzinárodných ohodnocovacích a ohlasovacích štandardov. Reštrukturalizačné návrhy IVSC boli prijaté v apríli 2007 a revidované stanovy v novembri 2007. IVSC zostala ako nezisková organizácia zapísaná do obchodného registra v USA so sídlom v Londýne. Skratka „IVSC“ je zachovaná, ale názov sa zmenil na "Rada pre medzinárodné ohodnocovacie štandardy" aby odrážal širšiu pôsobnosť organizácie. IVSC je tvorca Medzinárodných ohodnocovacích štandardov¹⁴.

Počet členských asociácií od roku 2007 značne stúpol. V dnešnej dobe rozlišuje IVSC tri štatúty spolupráce:

- Plnoprávny členský štát¹⁵
- Pozorovateľ¹⁶
- Korešpondent¹⁷

IVSC sa vo svojej činnosti zameriava najmä tieto oblasti:

- vytvoriť a zabezpečiť transparentné a nezávislé nastavenie procesu medzinárodných štandardov ohodnocovania,
- harmonizovať medzinárodné oceňovacie štandardy podľa potrieb jednotlivých krajín,
- zúčastňovať sa pri zavádzaní a implementácii týchto štandardov do členských asociácií,
- rozpoznať a zverejňovať rozdiely vo formuláciách alebo účeloch použitia týchto štandardov,
- vypracovať a udržiavať vysoko efektívny komplexný súbor vysokokvalitných medzinárodných ohodnocovacích štandardov, ktoré sú zrozumiteľné, praktické na vykonanie a ktoré chránia verejný záujem,
- prispieť k rozvoju profesie povolania svetového ohodnocovania a chrániť verejný záujem podporou vysokej kvality najlepších praktík profesie svetového ohodnocovania,

---

¹³ tzv. Non – Government Organization – NGO z angl.

¹⁴ tzv. International Valuation Standards z angl.

¹⁵ tzv. Full Member State, pozn.: Členské asociácie plnoprávných členských štátov sa stotožňujú s cieľmi IVSC, ktoré sa týkajú oceňovania. Musia mať dostatočný počet členov schopných uskutočniť ohodnotenie majetku v súlade so štandardami. Členské asociácie podporujú vydané štandardy a smernice IVSC a usilujú sa o zaistenie a uznanie štandardov v svojich štátoch. Majú povinnosť upozorňovať na prípadné rozdiely vzniknuté medzi domácimi a medzinárodnými štandardmi. Tieto asociácie sa tiež podieľajú na vzdelávaní a poradenstve v oblasti ohodnocovania v svojom štáte.

¹⁶ tzv. Observer z angl.

¹⁷ tzv. Correspondents z angl.

- byť medzinárodným hlasom profesie ohodnocovania.

IVSC má tri hlavné subjekty:

- nezávislú globálnu správnu radu¹⁸ zodpovednú za strategické riadenie a financovanie v IVSC,
- komisiu štandardov¹⁹ vymenúvanú správnu radou, ale s autonómiou nad svojou agendou a vytváraním a revíziou štandardov,
- profesionálnu komisiu²⁰ vymenúvanú správnu radou na poskytovanie odborných a vyučovacích štandardov na ohodnocovanie, asistenciu v rozvoji vysokokvalitnej praxe pri svetových ohodnocovateľoch a vývoj profesie v rozvíjajúcich sa krajinách.

Subjekty IVSC a členstvo v IVSC

Subjekty IVSC predstavuje²¹:

- správna rada
- profesionálna komisia
- komisia štandardov

Správna rada

Správna rada je zodpovedná za riadenie a dohľad, vrátane financovania IVSC. Podporuje činnosť dvoch komisií – „the International Valuation Professional Board“ a „the International Valuation Standards Board“, ktoré nie sú začlenené do technických otázok týkajúcich sa medzinárodných ohodnocovacích noriem. Okrem toho:

- vymenúva členov spomínaných komisií,
- každoročne preskúma stratégiu IVSC a ich účinnosť,
- preskúma všetky žiadosti o členstvo v IVSC a predloží odporúčania,
- schvaľuje zmeny v stanovách IVSC.

Správcovia sú vymenúvaní na obnoviteľné funkčné obdobie troch rokov. Od každého správcu sa očakáva, že disponuje globálnym pohľadom a pochopením, ako by mohla IVSC najlepšie fungovať vo svetovej ekonomike, podnikaní a prostredí finančného výkazníctva. Správna rada môže mať od šesť do jedenásť členov a správcovia sú vyberaní z geograficky odlišných oblastí sveta.

Profesionálna komisia

Jej úlohou je sledovať vzdelávanie, školenia a akreditáciu odhadcov. Jej aktivity zahŕňajú, ale nie sú obmedzené len na:

- podporu a kontrolu vývoja vzdelávacích programov a materiálov, ktoré sú v súlade s cieľmi IVSC,
- vypracovanie súboru najlepších praktík medzinárodného ohodnocovania,

---

¹⁸ tzv. Board of Trustees z angl.

¹⁹ tzv. Standards Board z angl.

²⁰ tzv. Professional Board z angl.

²¹ vlastný preklad podľa <http://www.ivsc.org/>

- podpora práce IVSC a propagácia vzdelávania a školenia týkajúceho sa medzinárodných ohodnocovacích štandardov.

Správna rada menuje a kontroluje deväť členov profesionálnej komisie.

Komisia štandardov

Komisia štandardov je nezávislá, štandardy nastavujúca komisia, ktorú vymenúva a kontroluje správna rada.

ČLENSTVO v IVSC

Členstvo v IVSC je otvorené pre užívateľov, poskytovateľov, odborné ústavy, vzdelávateľov a regulátorov ohodnocovacích služieb. Členovia sa stretávajú na výročnej schôdzi, aby:

- volili správcov do dozornej rady,
- prijímali správy z IVSC Komisií,
- prijímali nových členov,
- formalizovali dohovory osôb do komisií IVSC,
- prijímali finančné výkazy z podniku.

Medzinárodné ohodnocovacie štandardy

IVSC existuje už viac ako 25 rokov. Počiatky vzniku boli v potrebe vytvoriť jednotnosť v ohodnocovacích prístupoch používaných na trhoch nehnuteľností. Počas posledných desaťročí sa IVSC vyvíjala a rozširovala a v súčasnosti vytvára štandardy pre mnoho typov aktív, vrátane budov a zariadení, nehmotného majetku, podniky a pre rôzne aplikácie, ako sú finančné výkazníctvo a bankové úvery. Prvý ročník medzinárodných ohodnocovacích štandardov²² bol uverejnený v roku 1985. Ôsmy a súčasný bol uverejnený v roku 2007. Od svojho prvého vydania v roku 1985 IVSC uskutočnila 8 revízií týchto štandardov, z ktorých posledná je z roku 2007.

Medzinárodné ohodnocovacie štandardy sú uznávané a prijaté širokou škálou organizácií ako:

- IVS prijaté ako národné normy napr. v Austrálii, Novom Zélande, Rumunsku, Turecku, Južnej Afrike,
- IVS prijaté v rámci národných noriem, napr. vo Veľkej Británii a Írsku,
- Medzi krajiny pracujúce na prijatí IVS patria Filipíny a Kolumbia,
- IVS sú odporúčané Asociáciou európskych verejných nehnuteľností a Európskou asociáciou pre investorov pre použitie pri oceňovaní nehnuteľností pre účely finančného výkazníctva. Ázijská verejná asociácia pre nehnuteľnosti vyvíja najlepšiu praktickú príručku, ktorá odporúča použitie IVS,
- Úrad finančných služieb vo Veľkej Británii vyžaduje ohodnocovacie správy na majetok spoločností, pripravené buď podľa národných štandardov Veľkej Británie alebo IVS,

---

²² tzv. International Valuation Standards - v príspevku ďalej len IVS z angl.

- Komisia Hongkongu pre cenné papiere a zákonník pre investície nehnuteľností a zvereného majetku vyžaduje ohodnocovanie podľa HK národných štandardov alebo IVS,
- V júli 2008, španielska Národná komisia trhu ohodnocovateľov zverejnila odporúčania pre oceňovanie spoločností a realitných spoločností, v ktorých okrem iného uvádza, že ohodnocovacia správa musí spĺňať požiadavky stanovené IVS a IFRS,
- Európska komisia navrhuje pre trhy hypotekárnych úverov členských štátov EU oceňovacie štandardy, ktoré sú v súlade s IVS alebo s európskymi ohodnocovacími normami.

Záver

Z hľadiska procesu ohodnocovania je dôležitá aj multikultúrna výchova. Predstavuje výchovné pôsobenie zamerané na rozvoj chápania iných kultúr, na rozvoj tolerance, estetického vkusu voči iným kultúram a v konečnom dôsledku na rozvoj medziľudskej tolerance. Chápe rôzne kultúry ako prirodzené rovnocenné, berie však do úvahy ich historické a sociálne súvislosti, ich rôzne spôsoby sebarepresentovania, ktoré sa v značnom meradle premietajú aj do spôsobov, systémov, práv a noriem danej krajiny. Ohodnocovanie je v krajinách ovplyvňované práve týmito normami. V situáciách, keď odhadca vykonávajúci svoju činnosť v jednej krajine nesprávne interpretuje proces ohodnocovania v druhej krajine nastáva riziko ohodnocovania. Riziko nastáva v prípade, keď odhadca nevezme do úvahy celkový komplex ekonomických súvislostí a ich sociálnych, legálnych a politických podkladov. Ohodnocovanie na medzinárodnej úrovni znižuje množstvo rozdielov v oblasti stanovenia hodnoty. Historický základ vzniku IVSC spočíva v potrebe ustanoviť rovnaké kritériá pri zisťovaní hodnoty majetku. Členstvo v IVSC je otvorené pre užívateľov, poskytovateľov, odborné ústavy, vzdelávateľov a regulátorov ohodnocovacích služieb. IVSC v súčasnosti vytvára štandardy pre mnoho typov aktív, vrátane budov a zariadení, nehmotného majetku, podniky a pre rôzne aplikácie, ako sú finančné výkazníctvo a bankové úvery. Mnohé krajiny prijímajú IVS ako svoje národné normy, iné pracujú na procese ich prijatia. IVS sú odporúčané viacerými svetovými asociáciami pri stanovovaní ceny a hodnoty vo finančnom výkazníctve. Medzinárodné ohodnocovacie štandardy ako jednotné kritériá ohodnocovania prispievajú k nárastu a prepájaniu medzinárodného obchodu a investícií, teda prepájaniu svetového hospodárstva a znižovaniu kultúrnych rozdielov.

Príspevok je súčasťou riešenia projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 160 pod názvom: "Ekonomické a manažérske aspekty konkurencieschopnosti a tvorby hodnoty podnikov" v rozsahu 100%.

Použitá literatúra:

1. BRADÁČ, A., KLEDUS, M., KREJČÍŘ, P. a kol. 2004. *Úvod do soudního znaleství*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 2004. ISBN 80-7204-365-X.
2. Dickinson A., McLaren I., *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section B: Comparative and Physiological Psychology* Oxford :Taylor & Francis, Inc., 2003. ISBN 1841699373
3. <http://www.ivsc.org/>

4. <http://www.tegova.org/>
5. <http://www.saez.sk/>
6. <http://www.economist.com/>

Kontakt

Katedra podnikovohospodárska
Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35, Bratislava
Slovenská republika

Ing. Zuzana Littvová, PhD.

NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**INTERKULTÚRNE OSOBITOSTI OBCHODNÝCH ROKOVANÍ
V POISTNEJ PRAXI**

zuzana.littvova@euba.sk

Abstrakt

Globalizácia aj v oblasti poisťovníctva zapríčinila neustále rastúci význam interkultúrnej kompetencie. Zvyšujúca sa mobilita vyžaduje, aby sa poisťní sprostredkovatelia pohybovali v rôznych prostrediach, stretávali sa s rôznymi spotrebiteľmi a tak si osvojovali obchodnú kultúru cudzích krajín. Z rôznych spôsobov správania sa v obchodnom styku a zároveň z jazykových bariér vznikajú medzikultúrne odlišnosti, ktoré sú pri obchodných rokovaníach pravdepodobné a ktorých analýza predstavuje cieľ príspevku.

Kľúčové slova: interkultúrne osobitosti, finančný agent, finančný poradca, sprostredkovanie, poradenstvo

Abstract

The globalization has caused still increasing intercultural competence importance in the insurance industry, too. The increasing mobility requires insurance intermediaries to move in different areas, to meet with different customers and by so they learn foreign countries business culture. The cultural differences appear from the various behavioural modes in commerce and language barriers. The target of the paper represents the analysis of those ones, what are probable by business negotiations.

Key Words: intercultural specialties, financial agent, financial advisor, brokering, consulting

Svet vďaka komunikačným a dopravným možnostiam ponúka poznávanie nových krajín, kultúr a ľudí, získavanie nového pohľadu či cestu k zdokonaľovaniu seba samého. Taktiež predstavuje rozšírenú formu nových obchodných stretnutí. Medzikultúrna komunikácia je v súčasnosti úplnou samozrejmosťou a aj v poisťnej praxi nevyhnutnou podmienkou obchodných rokovaní, výmeny poznatkov či predajných dohovorov. Rozvoj elektronického prostredia či svetové jazyky už nedovoľujú pri poskytovaní poisťných služieb ostať izolovanými ako z pohľadu poisťovacích spoločností tak aj z pohľadu poisťných sprostredkovateľov¹.

---

¹ podľa Zákona NR SR č. 186/2009 o finančnom sprostredkovaní a finančnom poradenstve sa pod pojmom **poisťný sprostredkovateľ** definuje finančný sprostredkovateľ v sektore poistenia t. j. finančný agent v sektore poistenia a finančný poradca v sektore poistenia.

Vzťah poistného sprostredkovateľa k obchodným partnerom

Významnými účastníkmi na poistnom a finančnom trhu sa stávajú poistní sprostredkovatelia. Schopnosť komunikácie a ovládanie biznis etikety zamestnancami poisťovacích spoločností, poistnými agentami² a poistnými poradcami³ sa čoraz viac stáva kľúčom k obchodnému úspechu. Dodržiavanie komunikačných zásad môže prispievať ku kultivácii ich vzťahov s jednotlivými obchodnými partnermi či spotrebiteľmi.

Pod finančným sprostredkovaním⁴ možno rozumieť predkladanie ponúk na uzavretie zmluvy o poskytnutí finančnej služby, uzavieranie tejto zmluvy a vykonávanie ďalších činností smerujúcich k jej uzavretiu alebo k jej zmene. Taktiež poskytovanie odbornej pomoci, informácií a odporúčaní spotrebiteľovi na účely uzavretia, zmeny alebo ukončenia zmluvy o poskytnutí finančnej služby. Ide taktiež o spoluprácu pri správe zmluvy, ak charakter finančnej služby takú spoluprácu umožňuje alebo umožňuje spoluprácu pri vybavovaní nárokov a plnení plynúcich spotrebiteľovi zo zmluvy o poskytnutí finančnej služby. Z pohľadu sektora poisťovníctva sa finančným sprostredkovaním rozumie aj zisťovanie, hodnotenie a spracovávanie analýz poistného rizika v súvislosti s ponúkanými poistnými produktmi.

Finančným poradenstvom⁵ je poskytovanie odbornej pomoci, informácií, stanovísk, odporúčaní a osobných finančných plánov spotrebiteľovi v súvislosti s jednou finančnou službou alebo viacerými finančnými službami vychádzajúce z nestrannej analýzy dostatočného počtu dostupných finančných služieb vrátane následného uzavierania alebo zmeny zmluvy o poskytnutí finančnej služby na žiadosť spotrebiteľa, v jeho mene a na jeho účet. Finančným poradenstvom v sektore poistenia alebo zaistenia je aj zisťovanie, hodnotenie a spracovávanie nestranných analýz poistného rizika.

Obchodným rokovaním je forma styku medzi obchodnými partnermi, tuzemskými či zahraničnými poistnými sprostredkovateľmi alebo spotrebiteľmi s cieľom získať informácie o spolupráci, o poistnom produkte alebo konkrétny poistný produkt kúpiť. Ide o rozsiahle pracovné a spoločenské kontakty, pričom na úspešnosť zahraničnoobchodného podnikania vplyva mnoho faktorov. Predpokladom ich úspešného uplatnenia je komplexné zvládnutie pravidiel platných pre rokovanie a profesionálna príprava.

Východiská zahraničných obchodných rokovaní

Prvou podmienkou, aby vôbec mohlo obchodné rokovanie prebehnúť je jazyková pripravenosť obchodných strán. Znalosť dorozumievacích jazykov je samozrejme nevyhnutná

---

² podľa Zákona NR SR č. 186/2009 o finančnom sprostredkovaní a finančnom poradenstve sa pod pojmom **poistný agnet** definuje finančný agent v sektore poistenia. Výlučný sprostredkovateľ poistenia podľa doterajších predpisov sa považuje za viazaného finančného agenta, ktorý má oprávnenie vykonávať finančné sprostredkovanie v sektore poistenia a zaistenia podľa tohto zákona. Podriadený sprostredkovateľ poistenia podľa doterajších predpisov sa považuje za podriadeného finančného agenta, ktorý má oprávnenie vykonávať finančné sprostredkovanie v sektore poistenia a zaistenia podľa tohto zákona. Poisťovací agent podľa doterajších predpisov sa považuje za samostatného finančného agenta v sektore poistenia a zaistenia podľa tohto zákona. Poisťovací maklér podľa doterajších predpisov sa považuje za finančného poradcu v sektore poistenia a zaistenia podľa tohto zákona.

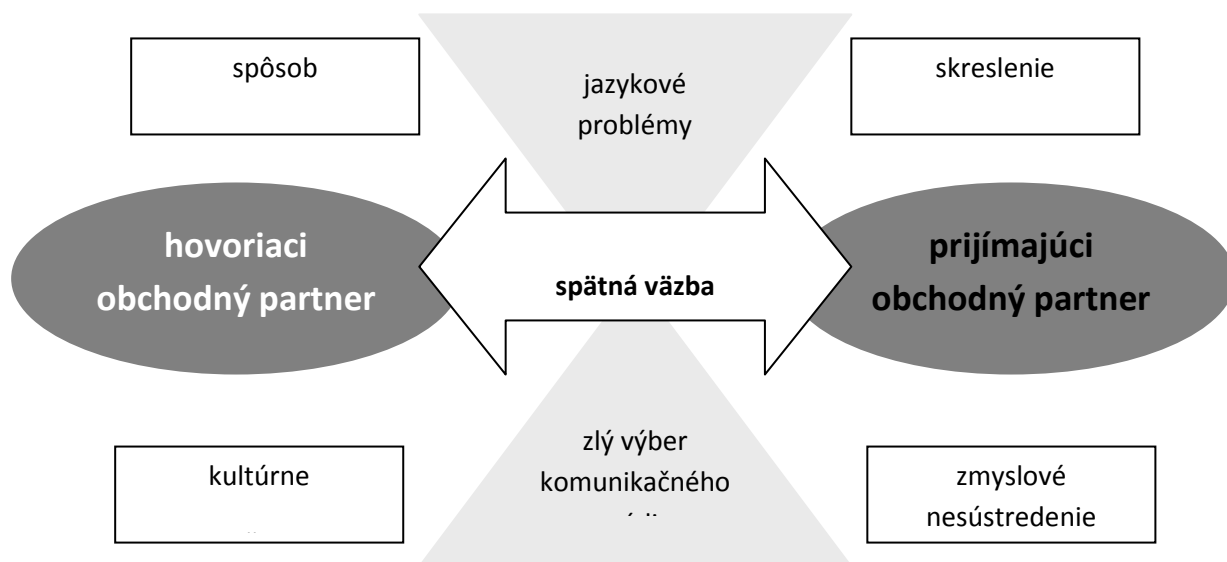
³ podľa Zákona NR SR č. 186/2009 o finančnom sprostredkovaní a finančnom poradenstve sa pod pojmom **poistný poradca** definuje finančný poradca v sektore poistenia.

⁴ Zákon NR SR č. 186/2009 o finančnom sprostredkovaní a finančnom poradenstve, § 2, ods. 1 a ods. 4

⁵ Zákon NR SR č. 186/2009 o finančnom sprostredkovaní a finančnom poradenstve, § 3, ods. 1 a ods. 3

pre akékoľvek medzinárodné styky na akejkoľvek úrovni. Či sa už využívajú služby tlmočníkov alebo obchodní partneri komunikujú medzi sebou navzájom, môžu na samotný priebeh obchodného rokovania vplývať rôzne skutočnosti, podobne ako je znázornené na obrázku 1⁶.

Obrázok 1
Skutočnosti vplývajúce na priebeh obchodného rokovania

Pri obchodnom rokovaní so zahraničným partnerom či zahraničným spotrebiteľom je vhodné keď sa poisťný sprostredkovateľ okrem jazykovej a odbornej prípravy na rokovanie oboznámi aj s históriou, kultúrnymi tradíciami, so spoločensko-politickou a hospodárskou situáciou v krajine odkiaľ obchodný partner či spotrebiteľ pochádza.

Historický vývoj a formovanie každej krajiny je poznačené mnohými prelomovými momentami a ľudia sa obvykle k histórii svojej krajiny hlásia. Najmä pokiaľ sa bude uskutočňovať obchodné rokovanie aj na širšej než ako na obchodnej úrovni, je vhodné aby sa poisťný sprostredkovateľ s históriou danej krajiny oboznámil. S históriou ako takou sa nevyhnutne spája aj otázka patriotizmu⁷ z pohľadu príslušnosti k štátu alebo národu.

Otázka viery je v mnohých národoch hlboko zakorenená a ovplyvňuje nielen život jednotlivca a jeho rodiny ale aj samotné obchodné zvyklosti a postoje. Doporučuje sa rešpektovať a neznevažovať náboženské cítenie. Platí teda, že nie je nutné aby sa poisťný sprostredkovateľ s náboženským cítením zahraničného partnera stotožňoval ale ani ho kritizoval.

V programe návštevy zahraničného partnera pri príležitosti obchodného rokovania sú taktiež zahrnuté aj spoločenské podujatia, ktoré dotvárajú samotné obchodné rokovania. Ich počet, rozsah, druhy a úroveň závisí od rôznych okolností (úroveň návštevy, počet osôb, dĺžka

⁶ Vlastné spracovanie podľa: KNAPIK, P. *Rokovanie v medzinárodnom obchode*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2006. ISBN 80-225-2204-X. str. 262.

⁷ Vlastenectvo resp. hrdosť na príslušnosť k svojej krajine, pozn. autora.

pobytu, význam obchodného prípadu, záľuby zahraničného partnera atď.). Účasťou na spoločenskom podujatí sa jednotlivец alebo skupina zahraničných hostí stáva súčasťou určitej skupiny ľudského spoločenstva, ktorá podľa akéhosi nepísaného zákona pociťuje súdržnosť. Medzi významné faktory ovplyvňujúce spoločenské stretnutie ale aj celé obchodné rokovanie patrí predovšetkým všestranné ovládanie zložitej problematiky komerčnej práce vo všetkých jej aspektoch (finančných, dopravných, právnych, colných atď.), perfektná jazyková pripravenosť poistných sprostredkovateľov (vrátane tlmočníkov) a v neposlednej miere aj ovládanie a dokonalé uplatňovanie pravidiel spoločenskej etikety v styku so zahraničnými partnermi.

Nedostatočná znalosť, ale najmä zanedbávanie a nedodržiavanie pravidiel a zvyklostí spoločenskej etikety v styku so zahraničnými partnermi majú za následok nielen negatívne hodnotenie osoby konkrétneho poistného sprostredkovateľa, ale môže spôsobiť urážku partnera a zhoršenie atmosféry vzájomnej komunikácie a v konečnom dôsledku viesť k strate významného a perspektívneho kontaktu. Z tohto hľadiska možno znalosť a náležité rešpektovanie pravidiel spoločenskej etikety⁸ v styku so zahraničnými partnermi považovať za jeden z významných prostriedkov úspešnej realizácie obchodných cieľov spoločnosti, ktorú poistný sprostredkovateľ reprezentuje, čím prispieva k zvyšovaniu jej imidžu.

Význam spoločenskej etikety v komerčnej poistnej praxi so zahraničnými partnermi je nesporný. Ovplyvňuje úspech či neúspech komerčnej činnosti, avšak v žiadnom prípade spoločenská etiketa sama osebe nenahradzuje priebeh a taktiku obchodného rokovania.

Príprava na zahraničné obchodné rokovanie

Na obchodnom rokovaní so zahraničnými partnermi reprezentuje poistný sprostredkovateľ okrem seba a firmy, ktorú zastupuje aj krajinu svojho pôvodu. Obchodné rokovanie si preto vyžaduje starostlivú prípravu t. j. stanoviť si cieľ, témy (pripraviť podklady, stratégie, varianty riešenia, argumenty) a časový harmonogram rokovania. Taktiež je dôležité vybrať zástupcov firmy. Účastníkom obchodného stretnutia zo strany domáceho partnera môže byť len pracovník s rovnakou funkčnou hodnotou ako zahraničný partner, pričom počet zástupcov firmy by nemal byť vyšší ako počet zahraničných partnerov.

Dôležitým pri obchodnom rokovaní je zostavenie zasadacieho poriadku, ktorý závisí od počtu účastníkov, usporiadania miestnosti, použitého tvaru stola. Napríklad pri podlhovastom stole sedia domáci partneri na jednej strane a zahraniční na druhej strane, pričom vedúci delegácií sedia oproti sebe (treba upozorniť, že z hľadiska spoločenskej etikety sa považuje za hrubú nezdvorilosť situácia, keď pri rokovaní s partnermi domáci partner sedí za vlastným pracovným stolom).

Nevyhnutnosťou pred samotným obchodným stretnutím je zabezpečiť dopravu a ubytovanie pre zahraničných partnerov. Pri odvoze zahraničného partnera do hotela je potrebné rešpektovať pravidlá zasadacieho poriadku v osobnom automobile, ktoré určuje spoločenská etiketa. Ak prichádza zahraničný partner sám, jeho miesto je na pravom zadnom sedadle a miesto víťajúceho domáceho partnera na ľavom zadnom sedadle. Ak prichádzajú dvaja zahraniční partneri, na pravom zadnom sedadle sedí hosť, ktorý je funkčne vyšší a na ľavom zadnom sedadle hosť s nižšou funkčnou hodnotou. Víťajúci partner sedí vedľa vodiča na pravom prednom sedadle.

---

⁸ Etiketa je súbor pravidiel a zvyklostí správania v spoločnosti, resp. súbor pravidiel o spoločenskom správaní a styku, pozn. autora.

Súčasne treba zahraničných partnerov kontaktovať a dohodnúť s nimi program obchodného rokovania a jeho organizačné zabezpečenie a doplňujúce spoločenské podujatia. Z hľadiska zástupcov hostiteľskej spoločnosti je dôležité zabezpečiť si dostatok informácií o krajine zahraničných partnerov, napr. zapamätanie aspoň niekoľkých základných fráz (aj v prípade používania služieb tlmočníka), zvoliť estetické a profesionálne oblečenie zástupcov firmy, pripraviť rozpočet obchodného rokovania.

Základné zásady zahraničných obchodných rokovaní

Kultúrne odlišnosti, zvyklosti, spoločensko-politickú a hospodársku situáciu navštívenej krajiny je potrebné vnímať citlivo. Čím je krajina vzdialenejšia, tým je možné očakávať väčšie interkultúrne rozdiely. Zdvorilosť pri obchodných rokovaníach je prospešná, pretože pomáha kompenzovať chyby, ktorých sa v kontakte so zahraničnými partnermi môže poistný sprostredkovateľ nevedomky dopustiť. K všeobecným pravidlám štandardných obchodných vzťahov patrí ohľaduplnosť, srdečnosť, zdržanlivosť, prispôsobivosť, rešpekt a kultivovaný vzhľad.

Spoločným znakom **pozdravov pri obchodných rokovaníach** so zahraničnými partnermi je prejavovanie si vzájomnej úcty. Všeobecne platí, že pozdrav má byť priateľský, prirodzený, vyjadrený jasne a zreteľne, mal by zodpovedať zvyklostiam zahraničných partnerov.

Prvé tri minúty rozhodujú o úspešnosti obchodného rokovania a zaradení sa do spoločenského prostredia obchodných partnerov, preto je **predstavovanie** na začiatku obchodného rokovania veľmi dôležité. Ak sa zástupca spoločnosti nevhodne uvedie pri predstavovaní, môže stratiť ďalšiu príležitosť získať kredit zahraničných partnerov.

Výmena vizitiek je dôležitou praktickou pomôckou aj v komerčnej poistnej praxi v zahraničnom obchodnom styku. Pre ich používanie platia v styku so zahraničnými partnermi podobné pravidlá ako v diplomatickej praxi. Farba týchto vizitiek nemusí byť výlučne biela, ale zvoliť sa môžu svetlé odtiene farieb. Vizitky nie je vhodné používať na reklamné účely poistovacej spoločnosti.

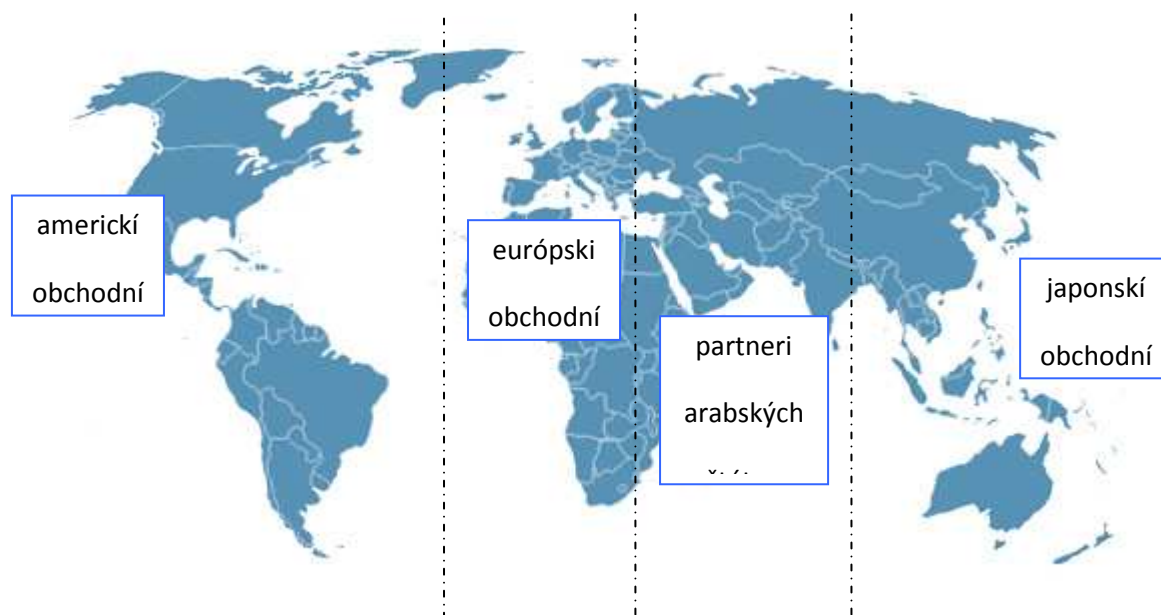
Obchodné rokovania medzi poistným sprostredkovateľom a obchodným partnerom

Kultúrne odlišnosti pôsobia v komunikácii nielen vtedy, keď sa stretnú partneri z rôznych krajín ale aj vtedy, keď sa stretávajú obchodní partneri z odlišne zameraných spoločností, prípadne i v rámci jednej poistovacej spoločnosti z odlišných odborných útvarov. Rokujúci a komunikujúci obchodní partneri sú ovplyvnení svojimi odlišnými skúsenosťami v pracovnom, sociálnom, kultúrnom a náboženskom prostredí. Znalosť komunikácie, využívanie jej foriem a zásad uvedené nedorozumenia odstraňujú. Samotná schopnosť komunikácie však nie je len záležitosťou naučených metód ale aj skutočného záujmu obchodného partnera komunikovať priamo a nenútené.

Špecifiká obchodných rokovaní sú v každej krajine rozdielne (rozdelenie krajín názorne zohľadňuje obrázok 2), najmä s ohľadom na samotnú prípravu, priebeh a rozhodovací proces obchodného rokovania.

Obrázok 2
Rozdelenie krajín podľa špecifík obchodných rokovaní

Osobitosti v pravidlách spoločenskej etikety v jednotlivých štátoch alebo v skupinách štátov vyplývajú predovšetkým z rozdielnosti tradícií, rozdielnosti ekonomických, spoločenských a klimatických podmienok, z rozdielnosti náboženských či kultúrnych hodnôt. Základnou zásadou je, že osobitosti spoločenskej etikety v ktoromkoľvek štáte a regióne sveta musia obchodní partneri v maximálnej miere rešpektovať, aj keď majú voči nim vnútorné výhrady.

Pri zahraničných obchodných rokovaníach sa zameriavam na bližšie analyzovanie špecifík obchodných partnerov zo Spojených štátov amerických, európskych obchodných partnerov (nemeckých, francúzskych, anglických), obchodných partnerov z arabských štátov, Blízkeho východu a japonských obchodných partnerov.

Americkí obchodní partneri sú charakteristickí svojou národnou hrdosťou a úctou ku svojej krajine. V podnikateľskej a obchodnej sfére sú orientovaní na dosiahnutie cieľov a úspechu, cieľavedomosťou a pragmatikou. Ich výraznou vlastnosťou je individualizmus. Obchodný partner preto najradšej rokuje sám alebo v úzkom kruhu svojich spolupracovníkov. Výrazná je taktiež ich otvorenosť a priamočiarosť. Dávajú okamžite najavo, ak sa obchodné rokovanie nevyvíja želaným smerom. Pri neformálnych rokovaníach sa oslovujú krstnými menami, nepoužívajú tituly alebo firemné funkcie. Za základné pravidlo etikety považujú slogan „čas sú peniaze.“ Aj z tohto pohľadu preferujú dochvilnosť a vyvarujú sa zbytočným komentárom a nepodstatným záležitostiam.

V nemeckej mentalite sa prejavuje rada jednotiacich prvkov zjavných v obchodnej činnosti. Ak je niečo pre nemeckých obchodných partnerov charakteristické, a to bez ohľadu na región, tak je to dochvilnosť. Znamená to, že ak sa stanoví začiatok obchodného rokovania na určitú hodinu, tak v tú dobu rokovanie začína, nie že sa komunikujúci partneri len schádzajú. Obchodní partneri prichádzajú na obchodné rokovanie obvykle výborne pripravení ako po stránke vecnej tak aj po formálnej. Počas obchodných rokovaní vystupujú racionálne, cieľavedome, s perfektne pripravenou dokumentáciou. Znamená to vybavenosť podkladmi, perspektívami, schopnosťou vhodnej argumentácie so zvládnutím etikety obchodného

rokovania. Sú korektní a presne dodržiavajú dohody, a to aj v prípade, ak nie sú dohody potvrdené písomne. Obchodné rokovanie prebieha väčšinou veľmi seriózne, je priamočiare bez veľkých formalít a zdržovania, vecné a konkrétne.

Vo francúzskej mentalite je silný nacionalizmus. Pri obchodnom aj medzinárodnom rokovaní považujú francúzski obchodní partneri za svetový jazyk francúzštinu. Pri obchodných rokovaniach sú zdvorilí, uhladení, veľmi racionálni a obvykle dobre pripravení, čo vyžadujú aj od svojich obchodných partnerov. Priamo pri obchodných rokovaniach neradi odbočujú od témy rozhovoru. Ak pocítia odbornú nepripravenosť obchodného partnera, neváhajú ukončiť rokovanie a pokračovať v ňom, až keď bude na požadovanej úrovni. Pri obchodnom rokovaní je zrejmá ich pragmatickosť a právne podchytenie dohodnutých skutočností, čo sa prenáša aj do štylizácie zmluvných dokumentov.

Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska je krajinou, kde na jednej strane zažité a známe stereotypy platia, ale zároveň sa zmenilo veľa skutočností o ktorých sa vie menej. Obyvateľstvo zďaleka netvorí už len angličania, škóti a walesania, ale vlny prisťahovalcov z celého sveta. Popri anglikánskej a katolíckej cirkvi a ľudí vyznávajúcich židovské náboženstvo pribudli vyznávači islamu a ázijských náboženstiev. Sociálne je krajina aj naďalej rozdelená na určité spoločenské vrstvy, medzi ktorými sú veľké rozdiely. Angličania ako námorná veľmoc majú s medzinárodným obchodom oveľa hlbšie skúsenosti ako iné krajiny. Tie ich naučili realizmu, pragmatizmu a zmyslu pre kompromis. Potrpia si na národné symboly, neradi sa vzdávajú svojej vedúcej pozície alebo suverenity. Anglickí obchodní partneri sú si vedomí toho, že angličtina je významný svetový jazyk preto očakávajú rokovanie výhradne v angličtine.

Obchodní partneri z arabských štátov a Blízkeho východu predstavujú široké spektrum štátov pri Stredozemnom mori a na Blízkom východe. Majú mnoho spoločného a v mnohom sú naopak odlišné. Jednotiacim prvkom sú jazyk t. j. arabčina, ktorou v rozdielnych dialektoch hovoria všetci obyvatelia a náboženstvo t. j. islam, ktorý ovplyvňuje ekonomiku arabských krajín a niektoré zákazy koránu, hlavne zákaz vyberania úrokov podstatne ovplyvňuje celú finančnú sféru. Islam má v týchto krajinách výraznú prevahu nad inými náboženstvami a pre obyvateľov má nezastupiteľné miesto v ich živote. Náboženstvo má vplyv na stravovanie (zákaz konzumácie bravčového mäsa), pitie alkoholu (nie je zakázaný, ale počas modlitby sa úplne vylučuje), postavenie žien (pri obchodnej činnosti je prítomnosť ženy nemysliteľná, alebo len s výhradami), pracovný výkon (počas ramadánu, mesiaca pôstu sa znižuje). Štáty v tejto oblasti tvoria etnicky, nábožensky, hospodársky a ekonomicky mimoriadne heterogénny celok. Rozdiely v arabských krajinách vyplývajú tak z veľkosti jednotlivých štátov ako aj z ich ekonomickej úrovne. V súvislosti s obchodným rokovaním je výhodné komunikovať v arabčine prostredníctvom vlastného (nie domáceho) tlmočníka. K akémukoľvek rokovaniu o cenách bezpodmienečne patrí ich dohadovanie a to z oboch obchodných strán. Ústne sľuby nie je možné považovať za záväzné a v mnohých krajinách je aj morálka dohôd dosť uvoľnená. V osobnom rokovaní je nevyhnutné niekoľkokrát opakovať vlastné stanovisko a postoj ale štylizovať ich tak, aby obchodný partner mal dojem, že k výsledku obchodného rokovania vrátane ceny dospel sám bez nátlaku.

V Japonsku možno cítiť vedľa seba vplyv tisícročných tradícií a zároveň pôsobenie západných kultúr. Ostrovná izolácia sa dodnes prejavuje v určitej uzavretosti voči cudzincom. Japoncom je od narodenia vštepovaná úcta k starším a autoritám, čo sa prejavuje ako v rodine, tak aj v práci disciplinovanosťou i spolupatričnosťou k firme, v ktorej pracujú. Typickými vlastnosťami japonských obchodných partnerov sú húževnatosť a tvrdohlavosť pri presadzovaní vlastných názorov. Vlastnosťou vychádzajúcou zo zdvorilosti je aj neschopnosť

priamo vyjadriť nesúhlas. Preto pri obchodnom rokovaní treba počítať s tým, že rozhodnutia zásadného charakteru nemusia byť hneď vydiskutované. Nemožno preto očakávať, že na priamu otázku sa japonský obchodný partner jednoznačne vyjadrí odpoveďou „áno – nie.“ Je to preto, že v priebehu rokovania sa musí japonský partner sám presvedčiť o tom, že rokovanie, ktoré uzatvorí je pre neho výhodné. Akonáhle však japonská firma podpíše zmluvu, má záujem zmluvné podmienky rýchlo a presne plniť. Bude taktiež naliehať na obchodného partnera, aby plnil svoje obchodné záväzky.

Záver

Nakoľko každý národ si vytvára vlastnú kultúru s vlastnou mentalitou a vlastným životným štýlom, interkultúrne rozdiely by sa aj v obchodnom styku mali navzájom akceptovať. Musia sa akceptovať zásady, rôzne aspekty života alebo životného štýlu, ktorými sa obchodný partner alebo určitá spoločenská skupina riadi pretože obchodný partner z kontaktov žije. Podobne ako aj pri iných medziľudských vzťahoch, aj pri vzťahoch obchodných vznikajú aj napriek všetkej snahe konflikty. Niekedy sa nemožno konfliktom vyhnúť ale za užitočné sa možno považovať len vtedy, ak sa na nich dokáže poistný sprostredkovateľ priučiť a snaží sa vzájomnú spoluprácu rozvíjať.

Prezentovaný príspevok je výstupom riešenia grantového projektu Grant EU mladých vedeckých pracovníkov č. 2315013 “**Úloha a postavenie poisťovníctva v konglomeráte finančných trhov Európy**“ riešeného na Katedre poisťovníctva Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Použitá literatúra:

1. MAJTÁNOVÁ, A. a kol.: *Poisťovníctvo*. Bratislava: Iura Edition, 2009. ISBN 978-80-8078-260-3.
2. KNAPIK, P. *Rokovanie v medzinárodnom obchode*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2006. ISBN 80-225-2204-X.
3. LITTVOVÁ, Z. *Obchodné rokovania so zahraničnými partnermi*. In: Finančný manažment a controlling v praxi, rok 2009, č. 7 – 8, s. 474 - 478. ISSN 1337-7574.
4. LITTVOVÁ, Z. *Biznis etiketa vo vybraných krajinách (časť I.)* In: Finančný manažment a controlling v praxi, rok 2009, č. 9, s. 539 - 544. ISSN 1337-7574.
5. Zákon NR SR č. 186/2009 z 24. apríla 2009 o finančnom sprostredkovaní a finančnom poradenstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov
6. Zákon NR SR č. 340/2005 z 23. júna 2005 o sprostredkovaní poistenia a sprostredkovaní zaistenia a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Kontakt

Katedra poisťovníctva
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovenská republika

В.Н. Лившиц

ИНСТИТУТ СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА РАН

**СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ ХАРАКТЕРА СОВРЕМЕННОГО КРИЗИСА В
РОССИИ.**

livchits@isa.ru

Abstrakt

Анализируется современный кризис в России, обосновывается его долгосрочный комплексный и системный характер. Аргументируется, что этот социально-экономический и финансовый кризис начался в стране в еще в 1992 году и инициировался проведенными в ней неэффективными радикальными реформами, ориентированными на стратегию перехода от системы централизованно-планового управления экономикой к рыночному механизму ее функционирования. Утверждается, что при правильно выбранной стратегической линии, главной причиной возникновения и развития кризиса была заложенная в основу тактики перехода и государственной политики в целом монетаристская макроэкономическая концепция, неадекватная условиям нестационарной переходной экономики России.

Abstract

The aim of the paper is to analyze current crisis in Russia and to examine its comprehensive nature. Author argues that the socio-economic and financial crisis in Russia has begun in 1992 and was initiated by radical but non-effective set of reforms focused on transformation of the economy from centralized/planned type to market one. Author identifies main reason of the creation and further development of the crisis as monetary macroeconomic conception which did not reflect the conditions of non-stationary transitive economy of Russia.

Сегодня (в 2009 году), пожалуй, никто из серьезных экономистов, политиков, аналитиков и т.д. не отрицает, что после почти десяти «тучных» лет, когда в страну неиссякаемым потоком поступали огромные валютные ресурсы от продажи на мировом рынке по высоким, и даже очень высоким ценам в массовом порядке продуктов эксплуатации наших естественных ресурсов, прежде всего путем освоения нефтегазовых месторождений, ситуация кардинально изменилась страна столкнулась с серьезными трудностями. Обычно под ними имеют в виду трудности и даже кризис финансового характера, перебросившийся вроде птичьего или свиного гриппа с дальнего зарубежья на Россию. Хотя, и при этом, конечно, остается много вопросов, остающихся обычно без прямого честного ответа. Например, такие далеко не самые важные «детские» вопросы:

1. Если он к нам перебросился оттуда, то почему он у нас много глубже чем там (ведь фондовый рынок, курсы акций даже «голубых фишек», капитализация российских банков, в том числе и системообразующих, и т. д. упали как минимум вдвое сильнее у нас чем у них)?

2. Почему же нас так затрясло, ведь цены на энергоносители, хотя и сильно упали в осень 2008 года, но все равно остались во много раз выше, чем были перед «тучным» периодом и в его первые годы?
3. Почему практически все наши гениальные менеджеры - олигархи, в одночасье прошедших радикальных реформ разбогатевших до далеко не последних мест списка Форбса «умудрились» буквально за несколько осенних месяцев 2008 года профукать (иначе это трудно назвать) почти все свои миллиарды и с протянутой (пожалуй не рукой, а чем-то гораздо более крупным) побежали с требованиями к государству о финансовом спасении?
4. Почему вдруг начиная с сентября-октября прошлого года наши накопленные за «тучные» годы огромные (около 600 млрд. долл. США – третье место в мире после Китая и Японии) стали таять с небывалой скоростью, а Россия, которая еще в июне 2008 года по заявлениям официальных лиц (министра Кудрина и др.) характеризовалась как «остров финансовой стабильности» вдруг превратилась в материк нестабильности?
5. Почему нас стали волновать, задаваемые на пресс- конференциях СМИ финансовым и экономическим лидерам страны и не только им такие странные вопросы как «Мы находимся уже на дне или нет? И когда мы там будем?». Почему-то никто при этом не интересуется «А плавать мы умеем?» или «Когда мы выйдем и куда?».

Список «детских вопросов» можно значительно продолжить, но, по-видимому их никто всерьез, кроме журналистов и другой «пишущей братии» и не задает, потому что они неинтересны, так как ответы на них известны и они такого типа – «наша экономическая и финансовая власть хорошо (с позиций интересов России как общества, т. е. всего населения, и государства) плавать не умеет» (не хотелось бы сказать, что не желает), не туда плыла в период проведения радикальных реформ до дефолта, затем тоже не туда в период дефолта и последефолтных лет (кроме небольшого времени Примаковского правления) и упорно не туда гребет и сейчас, конъюнктурно решая (иногда по отдельным позициям и так, как надо) в основном краткосрочные проблемы, которые «на слуху и на виду», и, по существу, оставляя без решения (правда, нередко о них произносятся немало популистских слов) ключевые долгосрочные проблемы. К числу нерешенных вопросов можно отнести и грамотную расшифровку того кризиса, в котором находится страна.

Корректная идентификация его характера весьма важна, так как она позволяет помочь правильно решать такие актуальные для современной России задачи как:

- Определение реального состояния социально - экономической ситуации в стране;
- Разработка комплекса возможных антикризисных мероприятий;
- Установление целесообразности и приоритетов их реализации;
- Прогнозирование фазы и динамики развития кризиса;
- Оценка эффективности проводимой внутренней и внешней государственной политики, рациональных направлений ее коррекции;
- и т. д.

Казалось бы есть очень простой и действенный метод определения характера кризиса в стране – по внешней реакции на него СМИ, политических институтов и научной экономической общественности, по тому какие эпитеты по поводу кризиса они чаще всего используют. Если поступить так, то скорее всего вывод будет однозначный – страна, как и в конце прошлого века, неожиданно оказалась в крепких объятиях **финансово-экономического кризиса**, свалившегося «как снег на голову» в августе-

сентябре 2008 года из заморских американских ипотечных краев на ничего плохого не подозревавшую и благополучно и интенсивно развивавшуюся перед этим почти десять лет нашу страну. О такой идентификации кризиса вполне можно судить даже по названиям вышедших в период настоящего кризиса фундаментальных посвященных ему монографий ведущих экономистов России. Действительно, их реквизиты выглядят, например, следующим образом:

1. **Финансовый кризис в России и в мире** (научный редактор Е.Т.Гайдар, издание «Фонд Институт экономики переходного периода», ООО «Проспект», М., 2009, 248с.);
2. **Кризис: беда и шанс для России** (А.Аганбегян, ООО «Изд-во Астрель», М., 2009, 285с.);
3. **Мир наизнанку. Чем закончится экономический кризис для России?** (Михаил Делягин/Вячеслав Шеянов, ИД «Коммерсант», ЭКСМО, М., 2009,352с.);
4. **Финансовый кризис** (Максим Блант, «Изд-во Астрель», М., сентябрь 2008,288 с.).

Однако, такой поверхностный и несистемный взгляд на характер кризиса вряд ли правильный и нетрудно убедиться в том, что он уязвим по всем позициям , если на ситуацию в стране и на кризис посмотреть системно, т. е. рассмотреть, что ему предшествовало, как de facto оценивалась ситуация в мире и в стране и какая в нем проводилась государственная финансовая и социально-экономическая политики. Окажется все не совсем так – и снег, если и свалился, то на не совсем здравую голову, и кризис появился не в августе- сентябре прошлого года, а намного раньше, и сам кризис не очень только финансово-экономический, а гораздо более многоплановый – системный, и в основном он не заморский, а наш родной – отечественный. Лучше всего об этом говорят практические действия и неоднократные предшествовавшие кризису выступления дирижеров российской политики, а также составленные Росстатом «сухие» статистические данные о динамике макропоказателей – экономических, социальных, финансовых (они приведены ниже в табл.1). Остановимся вкратце на том и другом, начиная с предкризисных выступлений. Так, например, выступая не так давно - в июне 2008 года на Санкт-Петербургском экономическом форуме глава Минфина РФ, определяя тогда Россию как «остров стабильности», констатировал: «...в любом случае потрясения России не грозят, тем более что и мировой кризис пошел на спад» (Анна Каледина: «Глава Минфина отменил кризис», Известия, №103, 09.06.2008, с.7). Ему на том же форуме согласованно и не менее оптимистично вторил вице-премьер И.Шувалов: «К концу этого года Россия станет шестой по размеру экономикой в мире. В стране сформированы базовые экономические институты. Они создают основу для устойчивого функционирования рыночной экономики» (Савиных, Реут, 2008 «Правительство поставило себе «пятерку», там же). Спустя несколько месяцев песни стали иными. Действительно, и тут, и там возникли в непривычных размерах негативные явления – заметные финансовые трудности у бизнеса, проблемы с получением им кредита, грядущие сокращения сотрудников банков и фирм и, как следствие, рост безработицы , значительное падение рейтингов и курсов акций на валютных биржах, непривычно активное, официально нацеленное на помощь бизнесу, вмешательство в экономику со стороны государства и т. д. Проблемы эти серьезные, но все же, думается, их надо отнести к относительно краткосрочным и есть основания полагать, что они могут быть и будут разрешены и в мире, и, тем более, в России еще в этом десятилетии или, в крайнем случае, в начале будущего... Тем более потому, что в России в предшествующем финансовому кризису периоде внешнеэкономические

условия (и, прежде всего, весьма высокие мировые цены на продукцию нашего экспорта, особенно на энергоносители) были весьма благоприятными и практически почти все важные внутренние макроэкономические индикаторы в течение десяти предкризисных лет в России имели вполне достойную динамику - интенсивно росли ВВП и продукция экспорта и промышленности, с значительным профицитом сводился бюджет, были накоплены огромные золотовалютные резервы, созданы весьма впечатляющие фонды - стабилизационный, а затем резервный и национального благосостояния и др. Другой вопрос – насколько эффективно все эти возможности использовались и здесь особенно хвастаться не приходится. В актив можно у нас записать, пожалуй, только значительное погашение внешнего государственного долга. Огромные же имевшиеся финансовые ресурсы по существу не были вложены в развитие российской экономики, так как на большую часть их были куплены иностранные государственные (например, казначейские билеты США) или корпоративные долгосрочные ценные бумаги иностранных конкурентов нашего бизнеса, казавшиеся весьма надежными, но оказавшиеся порою и рискованными, и низкодоходными. В это же время наш бизнес под относительно немалые проценты, причем нередко и под государственные гарантии, набрал на Западе весьма большие кредиты (в том числе и предприятия со значительным госпакетом акций,¹ надеясь рассчитывать по ним с помощью новых займов. Но в период мирового финансового кризиса эти надежды на реинвестирование, естественно, не оправдываются, и это усугубляет возникшие трудности, что потребовало от России огромных выплат уже в минувшем 2008-м, потребует их немало и в этом году. Представляется вполне правильной точка зрения, высказанная в статье «Кризис 2008 года в России – следствие экономических реформ» («Бизнес и Банки», №3(936), с.1., февраль 2009):

«Ныне, как известно, первоочередные меры, как и прежде, направлены на выручку спекулятивного сектора. И не случайно, что вливание около 7 трлн. руб. бюджетных средств в банковскую систему, по сути, не затронуло реальный сектор экономики. При подведении итогов 2008 г. в сообщениях Правительства продолжает звучать успокоенность, а достижению еще более высоких показателей 2008 г., помешал, якобы, финансовый кризис США, затронувший Россию. С такой позицией, конечно, согласиться нельзя. Корень зла находится, мягко говоря, в ошибочности проводимого в целом экономического курса в России, навязанного так называемым вашингтонским консенсусом». Иными словами лежащая в основе монетаризма гипотеза о том, что рынок все сам отрегулирует наилучшим образом, лишь бы государство ему не мешало вряд ли подходит к кризисным ситуациям вообще, а к современной российской в особенности. И это хорошо видно по представленной в табл.1. динамике макропоказателей, анализ которой может позволить сделать ряд важных выводов, хотя приведенные в ней данные относятся к прошлому периоду. Остановимся на некоторых из этих выводов.

1. Приведенная информация о динамике реального производства (промышленности, сельскому хозяйству, ВВП в целом) свидетельствует о том, что кризисные явления в экономике России отчетливо проявились давно, особенно с начала 1992 года.

---

¹ В итоге «за 1 полугодие 2008 года внешний долг РФ вырос с 463,5 до 527,1 млрд. долл. США (32,8% ВВП). При этом государственный внешний долг сократился на 7,5 млрд. долл. США и составил на 1 июля 38,9 млрд. долл. (2,3% ВВП). Внешний долг частного сектора за январь-июнь увеличился на 71,1 млрд. долл.- с 417,2 до 488,3 млрд. долл.(30, 4% ВВП)».....Золотовалютные же резервы Банка России «с 1 сентября по 1 декабря 2008 года сократились на 126,5 млрд. – до 455,7 млрд.долл.». По мнению Е.М.Примакова «общая сумма внешнего корпоративного долга сейчас уже превышает золотовалютные запасы страны, в сложившейся ситуации это может привести Россию к дефолту».

2. Наиболее сильно была нарушена инвестиционная политика – инвестиции в основной капитал, т.е в реальное производство в 90-е годы упали почти в 5 раз и до сих пор не восстановился их уровень, предшествовавший радикальным реформам -1990 года. Таким образом экономический кризис уже длится почти 20 лет
3. Не менее отчетливо выглядит по динамике падения реальных доходов населения, демографическому спаду, численности населения с доходами ниже прожиточного минимума и т. д. развитие в течение всего рассматриваемого периода социального кризиса в стране.
4. Аналогично представленные данные по параметрам кредитно –денежной системы говорят об интенсивном финансовом кризисе, более того о весьма неэффективной проводившейся кредитно –денежной политике даже в те годы (2000-2008), когда были все условия для осуществления активной и эффективной финансовой политики – количество денег в экономике аномально ограничивалось (M2/ВВП было в несколько раз ниже нормального соотношения, инфляция, процентные и учетная ставки в несколько раз выше и т.д.)
5. Данные об износе основных фондов свидетельствуют об неэффективной инвестиционной политике, а недопустимые средние сроки действующего оборудования (порядка 20 лет) о соответствующем научно-техническом кризисе.

Таким образом объективное рассмотрение ситуации в России приводит к выводу, что страна все годы радикального реформирования экономики находится в глубоком системном кризисе. Выбор рационального пути выхода из кризиса – тема для отдельного разговора. Позиция автора по этому поводу изложена в монографии (В.Н.Лившиц и С.В.Лившиц: «Макроэкономические теории, реальные инвестиции и государственная российская экономическая политика», М.: URSS, 2008, «45 с.).

Таблица 1. Динамика макропоказателей РФ

Наименование показателя	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2005	2007	2008
Численность населения, млн.чел. с коррекцией по переписи 2002 года	148,16	148,3	148,3	148,0	147,94	147,61	147,14	146,7	146,33	145,56	142,8	142,0	141,9
Валовой внутренний продукт:													
- млрд. руб. (до 1998 г. – трлн.руб.) в номинальных ценах	1,4	19	171,5	610,7	1429	2008	2343	2630	4823	7306	21625	33111	41668
- в сопоставимых ценах в % к предыдущему году	95	85,5	91,3	87,3	95,9	96,4	101,4	94,7	106,4	110,0	106,4	108,1	105,6
- в % к 1990 г.	95	81,2	74,2	64,7	62,0	59,8	60,7	57,4	61,1	67,2	90,5	105,1	110,9
Продукция промышленности:													
- в % к предыдущему году	92	84	86	79	95,4	95,0	101,9	94,8	111,0	112,0	104,0	106,3	102,1
- в % к 1990 г.	92	75	65	51	49,5	47,0	47,9	45,4	50,4	56,4	72,5	81,9	83,6

Продукция сельского хозяйства:													
- в % к предыдущему году	95,5	90,6	95,6	88	92	94,9	101,5	86,8	104,1	107,7	102,3	103,4	110,8
- в % к 1990 г.	95,5	86	82	72	66,2	62,9	63,8	55,4	57,7	62,1	72,4	77,5	85,9
Инвестиции в основной капитал:													
- в % к предыдущему году	85	60,3	88	76	89,9	81,9	95,0	88,0	105,3	117,4	110,9	122,7	109,8
- в % к 1990 г.	85	51	45	34	30,6	25,0	23,8	20,9	22,0	25,9	40,7	58,3	64,0
Иностранные инвестиции (всего), млрд. долл. США*	1,5		1,4	1,1	3,0	7,0	12,3	11,8	9,6	11,0	53,7	120,9	103,8
Реальные денежные доходы:													
- в % к предыдущему году	116	52,5	116,4	112,9	84,9	100,5	105,7	84,1	87,7	112,0	112,4	112,1	102,9
- в % к 1990 г.	116	60,9	70,9	80,0	67,9	68,3	72,2	60,7	53,2	59,6	104,1	130,8	134,6
Численность населения с доходами ниже прожиточного минимума:													
- млн. чел.	...	49,7	46,9	33,3	36,5	32,3	30,3	34	41,2	42,3	25,2	18,7	19,0*
- % от общей численности	...	33,5	31,5	22,4	24,8	22,0	20,7	23,3	28,3	29,1	17,6	13,3	13,5*
Величина прожиточного минимума, рублей в месяц, все население	.....	1,9	20,6	86,6	264,1	369,4	411,2	493,3	907,8	1210	3018	3847	4559*
Экономически активное население, млн. чел.	73,8	75,06	72,95	70,49	70,74	69,66	68,08	67,34	72,18	72,33	73,81	75,05	75,89
Число безработных, млн. чел. (по методике МОТ)	...	3,9	4,2	5,5	6,7	6,7	8,1	8,9	9,1	7,1	5,2	4,3	5,3
Денежная масса – доля М2 в ВВП%	68,6	33,7	19,4	16,1..	15,5	12,8	14,5	15,8	12,0	15,8	28,0	40,0	32,4
Денежная масса – доля М0 в М2%	19,8	26,6	40,0	36,5	36,6	35,0	33,9	41,9	37,8	36,3	33,2	27,9	28,1
Индекс инфляции –до 1994 года в разах, с 1995 в %.	2,6	26,1	9,4	3,1	231,3	121,8	111,0	184,4	136,5	120,2	109,0	111,9	113,3
Степень износа основных фондов , %		40,6			38,6	39,4	41,2	44,0	42,2.	42,8	44,3	46,3	>46,5

*По данным январь-сентябрь 2008 г.

Кontakt

Москва, 117312,
 Проспект 60-лет Октября, д.9.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYBRANÉ GENERÁTORY DYNAMIZÁCIE ROZVOJA SVETOVEJ EKONOMIKY PO JEJ KRÍZOVOM ÚTLME

lysak@euba.sk

Abstrakt

Finančná kríza prerástla v súčasnosti do krízy ekonomickej aj sociálnej v globálnom rozsahu. Preteky o identifikáciu prvých výhonkov - náznakov počiatku prekonania krízy, a obnovy rastu svetovej ekonomiky prerástli do horúčkovitých rozmerov. Podľa môjho názoru je dôležité sústrediť sa na nosné výhonky a na perspektívne oblasti, ktoré budú zárukou zásadného, mohutného, dlhodobého rozvoja svetovej ekonomiky. Preto sa v článku sústreďuje pozornosť na vybrané kľúčové faktory a subjekty obnovy svetovej ekonomiky. Ku kľúčovým faktorom sa radí najmä rast celosvetovej spotreby a v rámci nej prudký nárast spotreby energie. Zo subjektov pôjde o tie, ktoré by mohli krízu zásadne a dlhodobo ovplyvniť. Ide o Brazíliu, Ruskú federáciu, osobitne však Indiu a Čínu, ktoré sa sformovali do už známej skupiny BRIC. Táto skupina štátov sa i počas prehlbujúcej sa globálnej krízy prejavuje ako stabilizačný faktor a má reálne predpoklady stať sa dynamizujúcou silou svetovej ekonomiky aj pri doznievaní a východiskách z krízy. 25 % podielom na rozlohe našej planéty, 40 percentami svetovej populácie, ekonomickým potenciálom 15,4 bilióna US dolárov HDP a podstatne vyššou dynamikou rozvoja v porovnaní s najvyspelejšími ekonomikami sveta má predpoklady stať sa *hnacou silou rastu vlastnej i globálnej spotreby a súvzťažného rastu celej svetovej ekonomiky*. Hlbšie skúmanie BRIC, ktoré má predpoklady rozšíriť sa o Mexiko, Indonéziu a Kóreu – BRIMICK (t. zn. zväčšiť svoju trhovú kapacitu o vyše 423 miliónov spotrebiteľov) môže byť preto vo viacerých smeroch inšpiratívne pre oblasť ekonomickej teórie a rovnako aj pre koncipovanie ekonomických, spoločenských i geopolitických úvah a stratégií.

Kľúčové slová : globálna kríza, vybrané faktory a subjekty dynamizácie obnovy rozvoja svetovej ekonomiky, tranzitívne ekonomiky, BRIC - BRIMICK

Abstract

The financial crisis has outgrown into crisis economical and social almost worldwide. Frantic effort has been put into finding green shoots, signs of recovery of this global tendency. My theory is that it is seeds, which require analysis in order that newly growing comprehensive economic forest is safer, further reliable and more robust. The article therefore focuses on factors and subjects of this recovery. The key factors include mainly universal worldwide increasing demand including increased energy consumption. Subjects that promise prospective fundamental and long-term durable economic are those which comprise massive transitive economies. They are countries of BRIC; Brazil, Russia, India and mainly China. Encompassing 25 % of the world area, 40% of the world population and \$15.4 billion GDP this subject even in the depth of economic crisis, has already shown signs of stabilizing features. With Mexico, Indonesia and Korea, prospective BRIMICK, with further 423 mil

consumers may well become a seed of writing new economic, social and geopolitical ideas and strategies.

Úvod

V našom príspevku sa koncentruje pozornosť na najperspektívnejšie *faktory obnovy rastu svetovej ekonomiky*, ktorú výrazne zasiahla kríza vo finančnej a následne v ďalších odvetviach svetovej ekonomiky a takmer všetkých oblastiach svetového spoločenstva, takže nadobudla globálny rozmer. Z faktorov koncentrujeme pozornosť najmä na rast spotreby a tie ekonomické subjekty, ktoré by ho mohli vo významnej miere pozitívne ovplyvniť. Ide o skupinu mohutných, väčšinou tranzitívnych ekonomík - Brazíliu, Ruskú federáciu a osobitne Indiu a Čínu, ktoré sa sformovali do už známej skupiny BRIC. Táto skupina štátov sa i počas prehlbujúcej sa globálnej krízy prejavuje ako stabilizačný faktor a má reálne predpoklady stať sa dynamizujúcou silou svetovej ekonomiky aj pri doznievaní a východiskách z krízy. Svojimi 40 percentami svetovej populácie, ekonomickým potenciálom 15,4 bilióna US dolárov HDP a podstatne vyššou dynamikou rozvoja v porovnaní s najvyspelejšími ekonomikami sveta má predpoklady stať sa *hnacou silou rastu vlastnej i globálnej spotreby a súvzťažnej rastu celej svetovej ekonomiky*.

Na základe analýz radu renomovaných odborníkov aj medzinárodných inštitúcií, vrátane OECD, očakávané zníženie ponuky energií a úverov bude mať výrazne negatívne dôsledky na svetové hospodárstvo. V energetickej oblasti väčšina rozhodujúcich štátov, okrem Ruskej federácie a Brazílie, má pred sebou najmenej jednu ťažkú dekádu. Takže možno očakávať, že okrem Spojených štátov amerických a Európskej únie budú svetovú ekonomiku a svetové spoločenstvo v stále väčšej miere ovplyvňovať Čína, India i ďalšie štáty BRICu – Ruská federácia a Brazília, prípadne ďalší kandidáti tejto medzinárodnej organizácie. Hlbšie skúmanie BRIC môže byť preto vo viacerých smeroch inšpiratívne pre oblasť ekonomickej teórie a rovnako aj pre koncipovanie geoekonomických, geopolitických úvah. A rovnako tak pre koncepčné i konkrétne aktivity jednotlivých podnikateľských, regionálnych aj celoštátnych zámerov a konkrétnych aktivít mimovládnych inštitúcií.

Predpoklady zastavenia poklesu a nástupu dynamizácie rastu svetovej ekonomiky

1. Finančná kríza s ohniskom vzniku v USA, ktorá v dôsledku vysokej interdependencie postupne prerástla do ďalších štátov a svetových regiónov, až nadobudla globálny rozsah, hrozila krachom svetovej ekonomiky s nedozernými dôsledkami. Mnohí odborníci aj prominentní politici ju pokladajú za ďaleko hrozivejšiu než akou bola Veľká kríza na prelome druhej a tretej dekády 20. storočia. A vzhľadom k tomu odhadovali jej trvanie na 5, 10 i viac rokov.

My sa neprikláňame k tomuto názoru. Vychádzame pritom z

a) exaktných, známych poznatkov o vysokej miere integrácie a interdependencie vo svetovej ekonomike a obáv z jej možných katastrofálnych dôsledkov pre dominantných vlastníkov, svetovú ekonomiku i svetové spoločenstvo, a, zároveň

b) z poznania veľkej váhy medzinárodných organizácií pri riešení globálnych problémov a pružnej reakcie kľúčových ekonomík a globálnych medzinárodných organizácií,

vrátane G 8 pri ohrození záujmov nielen národných ekonomík, ale aj megavlastníkov finančných aj nefinančných gigantov.²

Bez ohľadu na superliberalistické a iné princípy trhovej ekonomiky prevzali iniciatívu a prevládli národohospodárske princípy i súkromnovlastnícke záujmy. Rozšírila sa skupina G 8 na mohutné zoskupenie G 20 a to pružne prijalo ochranné opatrenia vo forme stoviek miliárd dolárov podpory krachujúcim aj súkromným bankám, korporáciám a ďalším subjektom.

Po rozsiahlych injekciách zo štátnych prostriedkov a istom oživení bánk aj ekonomík stúpa vo viacerých štátoch aj v USA nádej na skoré prekonanie krízy. Niektorí autori ale varujú a prehnaný optimizmus pokladajú za neopodstatnený.

2. Za druhý najvýznamnejší faktor obnovy a dynamizácie rozvoja svetovej ekonomiky pokladáme *vzostup svetovej potreby*. Ten je predpokladom oživenia investičných aktivít, výrobnjej sféry aj oblasti služieb. A tým aj zníženia hrozivej nezamestnanosti, nárastu príjmov a - rastu spotreby, ktorú vo veľkej miere môžu ovplyvniť veľké, dynamicky sa rozvíjajúce ekonomiky s rozsiahlou vnútroštátnou spotrebou. A takými nesporne sú štáty zoskupené v BRIC – Brazília, Ruská federácia, India a Čína. Na ich teritóriu žije 40 percent svetovej populácie, ich ekonomický potenciál dosahuje takmer 15,5 bilióna US dolárov HDP. Významné sú pozície členov BRICu vo svetových rebríčkoch *v rezervách zahraničných mien*. V r. 2008 bola Čína na 1. mieste (najväčšie rezervy zahraničnej meny na svete - 2 bilióny US dolárov), Rusko 3., India 4. a Brazília na 7 mieste.

Kľúčovú úlohu v zoskupení BRIC a postupne aj vo svetovej ekonomike zohrávajú Čína a India *očakávaným nárastom ich spotreby*. Z tohto dôvodu im v tomto príspevku venujeme osobitnú pozornosť.

Čínska ľudová republika

Osobitné postavenie Číny v súčasnosti aj v dlhodobej perspektíve je dané najmä týmito faktormi:

a/ rozlohou a nedostižným ľudským potenciálom - svetovým prvenstvom populácie – 1,3 miliardy obyvateľov (približne pätina svetovej populácie!);

b/ rozsahom a štruktúrou materiálno-technickej základne. Na jej teritóriu sa nachádzajú jedny z najväčších surovinových zdrojov na svete (uhlie, volfrám, cín, ropa, železná ruda, horľavé bridlice, magnezit, molybdén, striebro, bauxit, ropa, zemný plyn a i.);

c/ dereguláciou - kombinovaným systémom riadenia ekonomiky a spoločnosti, neumožňujúcim radikálne zvraty v krátkych časových intervaloch (Číňania pri transformácii ekonomiky zvolili (na rozdiel od iných tranzitívnych štátov, ktoré podľahli tlakom a uplatnili tzv. šokovú terapiu) *gradualistický prístup, prístup postupných štruktúrnych a substanciálnych zmien na lokálnej a regionálnej úrovni a po ich overení uplatnenie s adekvátnymi úpravami na úrovni celoštátnej*);

d/ rozsiahlejším otváraním sa svetu – namiesto opatrnej autarkie rozsiahlym rozširovaním zahranično-ekonomických vzťahov.

---

² Podľa Forbes Magazine's 2009 počet svetových miliardárov poklesol z 1125 v roku 2008 na 793 v marci roku 2009 a hodnota ich majetku poklesla o 45 percent!

Čína akceptovala odporúčania fundovaných ekonomických poradcov (D. Korten, J.

Stiglitz ai.), na rozdiel od po rozpade ZSSR sa novo sa formujúcej Ruskej federácie, kde sa aplikovali prístupy J. Sachsa a i. Gradualistický systém a/eliminoval nevýhody šokovej terapie a b/inšpiroval a podporoval zámery zahraničných investorov: investovať do dynamicky sa rozvíjajúceho, stabilného podnikateľského priestoru. Priame zahraničné investície sa tak, podľa čínskych zdrojov, na presadzovaní ekonomických reforiem, liberalizácii ekonomiky a a v konečnom dôsledku na raste HDP podieľali 40 percentami. Ešte výraznejší je podiel zahraničných investícií na štruktúre exportu. *Na výraznom zvýšení podielu high-tech produkcie Číny bol podiel PZI až 88 percentný.*

Aktuálnym príkladom ostatných dvoch faktorov je v ČĽR nová legislatívna norma od 1. augusta 2009. Umožňuje čínskym spoločnostiam investovať v zahraničí aj bez predtým potrebného súhlasu čínskej vlády. Možno teda opodstatnene očakávať, že rozsah investícií čínskych a ďalších štátov BRICu (v súčasnosti BRIC disponuje okolo 41 % celosvetových devízových rezerv) sa môže v relatívne krátkom čase výrazne zvýšiť. Zaujímavá bude ich alokácia v rámci Číny. V súčasnosti prevládajú tendencie ich smerovania do východných oblastí.

Pozoruhodný je podiel jednotlivých priemyselných odvetví Číny na tvorbe HDP. Podiel strojárstva - bez automobilového priemyslu je necelé percento - 0.8%, energetika a ťažobný priemysel sa na tvorbe HDP podieľajú 7 %, chemický a farmaceutický priemysel 6%, potravinársky, textilný a odevný 4%/ a elektronika, elektrotechnika 4.2 percenta.

Na rozdiel od väčšiny vyspelých ekonomík, vrátane Slovenskej republiky, kde podiel poľnohospodárstva sa pohybuje v rozsahu 2-5 percent, na tvorbe HDP Číny sa podieľa tento sektor cca 14.5% a zamestnáva 50% obyvateľstva.

Z hľadiska rezerv produktivity aj možnosti medzinárodnej kooperácie patrí aktuálny stav techniky, technológií, kultivácie a zberu úrody, keď z 90% tu prevláda ručná práca.

Výnosy obilnín sú približne na úrovni 60% európskych.

37 % pôdy je vhodnej na chov hospodárskych zvierat, v živočíšnej výrobe prevláda chov ošípaných, oviec, kôz, hovädzieho dobytku, hydiny.

V rastlinnej výrobe sa pestuje predovšetkým ryža, jačmeň, kukurica, sója, slnečnica, zemiaky, bavlník, juta, ľan, cukrová repa a trstina, tabak, ovocie a zelenina.

Z hľadiska substanciálneho rozvoje ekonomiky medzi priority Číny sa radí *posilňovanie energetických zdrojov*. To sa presadzuje s perspektívou a dôrazom v čase nemalých krízových problémov. Tak, napr. spoločnosť CNOOC (China National Offshore Oil Corporation, jeden z najväčších štátnych ekonomických gigantov v Číne, najväčšia v ťažbe ropy a zemného plynu) presadzuje zámer vytvoriť s ďalšou u čínskou spoločnosťou SINOPEC (China Petroleum & Chemical Corp., Sinopec Ázia je najväčšia rafinéria ropy - 80% a dodávok pohonných hmôt v Číne) joint venture a získať investíciou v rozsahu približne 1,3 mld. USD 20-percentný podiel *na podmorských ropných zásobách v Angole*, ktoré vlastní

spoločnosť Marathon Oil.³ V tomto smere sú rozsiahle investičné aktivity Číny i na ďalších kontinentoch.

Spolupráca Číny s Európskou úniou

Je založená na strategickom partnerstve, najmä v ekonomickej oblasti. EÚ je od roku 2007 najväčším obchodným partnerom Číny. Z dlhodobého hľadiska EÚ je to významné partnerstvo, keďže v súčasnosti je Čína *treťou najväčšou ekonomikou sveta, stala sa najväčším svetovým exportérom* a má predpoklady postupne sa prebojovať na čelnú pozíciu vo svetovej ekonomike.

Čínska republika svojím nedostižným ľudským potenciálom a vysokými tempami sa zvyšujúcou vybavenosťou a produktivitou vo výrobnjej sfére a v službách sa prepracovala k stavu, že už v minulom roku šéf oddelenia zahraničného obchodu Nemeckej priemyselnej a obchodnej komory Axel Nitschke konštatoval spôsobilosť Číny prekonať Nemecko, v exporte tovarov do konca roka. Tentoraz takéto konštatovanie už nevyvolalo zhovievavé úsmevy, skôr vrásky na čelách v mnohých častiach sveta. Ako je možné dosiahnuť tak rapídne zmeny, ukazuje prudké kolísanie hodnoty amerického dolára. Nemecko malo vyviezť do zahraničia tovar za vyše 1 bilióna eur (30,13 bilióna Sk), ale Čína, aj keď jej export vážne zasiahlo spomalenie rastu globálnej ekonomiky, túto sumu mierne prevýšila. Dôvodom bolo posilňovanie dolára. To bola príčina, prečo hodnota čínskeho exportu, ktorá sa účtuje prevažne v dolároch, bola jednoducho vyššia, dve tretiny nemeckého vývozu smerujú do ostatných členských štátov Európskej únie a platí sa za ne eurami. Kurz spoločnej európskej meny pritom klesol z júlových viac ako 1,60 USD za euro na približne 1,25 USD/EUR.⁴

Rozsah a dynamika rastu čínskej ekonomiky jej dáva *predpoklad vzostupu k vrcholu svetovej ekobnomiky už v 3. dekáde tohto storočia*. Možno o tom usudzovať i z údajov v tabuľke č.1

---

³ Jim Polson and Edward Klump: Sinopec, CNOOC to Buy Marathon Stake in Angola Block, in: www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601116&sid=aQIKuy9YOT8E, www.chinaeconomicreview.com/.../CNOOC_Sinopec_to_partner_on_Angolan_oil_deal.html

⁴ <http://www.irucz.ru/cz/zpravy/1/111-nemecko/11100-/000-/203-obchod-svetovy/11814-nemci-zrusi-rozvojovou-pomoc-cine/>

Tabuľka č. 1

Základné makroekonomické ukazatele za obdobie					
2004–2008					
Ukazovateľ	2004	2005	2006	2007	2008*
HDP v bežných cenách (mld. USD)	1 936	2 303	2 774	3460	4 196
Rast HDP v porovnateľných cenách	10,1 %	10,4 %	11,1 %	13 %	9

Zdroj: Národný štatistický úrad ČLR; Economic Intelligence Unit; * odhad

Rastom ekonomickej sily čínskej ekonomiky stúpa aj celková kúpyschopnosť a dopyt po tovaroch a službách na najväčšom národnom trhu na svete, ktorý je významným faktorom dynamizácie rozvoja čínskej ekonomiky, ale aj v rámci zoskupenia BRIC a aj celosvetovej ekonomiky.

Zároveň si uvedomujeme, že aj pri týchto impozantných úvahách o východiskách zo svetovej krízy vo veľkej miere vďaka nárastu spotreby v Číne, životná úroveň obyvateľstva ČLR nesie nepriaznivé stopy minulých období. Sú to *veľké rozdiely v životnej úrovni obyvateľov miest a vidieka*, kde žije vyše 800 miliónov ľudí a ich príjmy sa v r. 2006 pohybovali na úrovni 1/3 príjmov mestskej populácie. V dôsledku toho zvyšujú sa snahy o presun do miest, takým tempom, že oproti 17,4 % mestského obyvateľstva v roku 1971 by sa ich podiel mal do roku 2015 zvýšiť až na 49,5 percenta!

Pritom rast priemyselnej výroby Číny v roku 2008 o 12,9%, bol najmä zásluhou rastu produkcie v ťažkom priemysle. Stavebná výroba sa zvýšila o 22,8%, produkcia obilnín o takmer 5 %. HDP vytvorený v oblasti služieb sa v roku 2008 zvýšil o 9,5%. Výrazne však klesla produkcia elektrickej energie, až o 9,4 % - na 5,5% rastu oproti roku 2007.

Ako sme vyššie uviedli, Čína vďaka dynamickému rozvoju svojej ekonomiky koncentruje najväčšie rezervy zahraničnej meny na svete - 2 bilióny US dolárov.

Nepochybné je však aj to, že i mohutná Čína pocítila záchvevy globálnej krízy v ekonomickej aj v iných oblastiach. V porovnaní s 13% rastom HDP v roku 2007 došlo v roku 2008 k výraznému poklesu rastu HDP – na 9 percent! Rast investícií do fixného kapitálu sa v poslednom kvartáli 2008 znížil o 1,5%, Ale vzhľadom na špecifický spoločenský a ekonomický systém Čína znáša tento náraz s menšími dôsledkami ako to vidíme v rade iných svetových mocností. V tomto roku sa očakáva hospodársky rast Číny o 7 až 8 %, Indie o 6 % (v 3. štvrtroku 2009 to bolo takmer 8 %).⁵

⁵ India News

Lysák, Ladislav: Čína stúpa nezadržateľne k ekonomickej špičke, SILOČIARY, október 2009, s.2-4.

Indická republika

Dynamizácia rozvoja samostatnej Indickej republiky je doteraz vo všeobecnosti prijímaná s istou zdržanlivosťou. Nezriedka je to nedostatočné poznanie jej ekonomického i ľudského potenciálu. Odrazom potenciálu Indie je jej systematický posun v priebehu necelých dvoch dekád medzi dominantné svetové veľmoci. India sa stala rozsiahlymi projektami a zmiernovaním ochranných postupov mimoriadne príťažlivým partnerom v medzinárodných ekonomických vzťahoch a je príslubom aj pre oživenie svetovej ekonomiky v čase globálnej krízy.

Indická republika je rozlohou (3,287,263 km²) siedmy najväčší štát sveta. Počtom 1,1 miliardy obyvateľov (od r. 2007) je druhým najľudnatejším štátom sveta a označuje sa za najväčšiu demokraciu sveta. Priemerná dĺžka života sa tu zvýšila za 20 rokov až o 15 rokov. Predpokladá sa, že pri súčasnom tempe rastu populácie bude v Indii v roku 2050 žiť viac ľudí ako v Číne.

India má bohaté zdroje nerastných surovín. Nachádzajú sa tu štvrté najväčšie zásoby uhlia na svete (248 mld. ton), ako aj významné ložiská železnej rudy (piate najväčšie zásoby na svete (13 mld. ton), druhé najväčšie zásoby na mangánovej rudy (160 mil. ton), bauxitu - štvrté najväčšie zásoby na svete (2,4 mld. ton), titánovej rudy a chrómu - tretie najväčšie zásoby na svete (57 mil. ton). Významné sú tu ložiská medených rúd, čiastočne ložiská rúd farebných kovov. Rozsiahla je ťažba vápenca a tiež diamantov. Menej významné sú ložiská a ťažba ropy a zemného plynu.

Terajšiu etapu Indie označujú indickí ekonómovia za obdobie *liberalizácie a intenzívneho rozvoja hospodárstva*. Indická ekonomika vykazuje výrazný a trvalý rast už takmer dve dekády - približne 6,5 % (v polroku 2003-2004 to boli 8,4% rastu HDP). Indická rupia je stabilná, devízové rezervy prekročili 100 mld USD a naďalej rastú, takže indická ekonomika patrí celosvetovo k najrýchlejšie rastúcim. A možno opodstatnene súhlasiť s ekonómami, ktorí predpokladajú, že štruktúra svetovej ekonomiky už v roku 2020 sa bude od terajšej podstatne líšiť a India sa bude nachádzať v popredí svetového hospodárstva.

Očakáva sa, že napriek terajšej finančnej kríze *banky napomôžu proaktívnu stimuláciu rastu podporou malých a stredných podnikov a podporou potravinárskeho priemyslu*. Tomu by malo napomôcť zlepšenie vzdelania pre podnikanie (entrepreneurship education) na stredných školách i univerzitách, dynamizácia kapitálového trhu a mnohé ďalšie aktuálne opatrenia.

V rozvoji *priemyselnej výroby a moderných technológií* dosiahla India veľký pokrok. Má mnohopočetný potenciál technicky vzdelaných ľudí. V niektorých oblastiach sa zaraďuje medzi rozhodujúce štáty sveta, najmä v oblasti atómovej energie, rozvoja leteckého priemyslu, software, satelitnej techniky, oceánografie a ťažby ropy z morského dna. Na veľkom vzostupe je v Indii v posledných rokoch *automobilový priemysel*, prenikajúci už aj na iné kontinenty a priemysel automobilových súčiastok. Ďalej je to *oceliarsky priemysel*, s tradične silnou domácou základňou, podobne tiež *strojárstvo a elektronický priemysel* a – rozsiahly *zbrojný sektor*. *Textilný a odevný priemysel*, patriaci medzi kľúčové odvetvia indickej ekonomiky má predpoklady udržať si dominantné postavenie nielen v domácom hospodárstve, ale udržať si významné postavenie i vo svetovej ekonomike. Podobne sa očakávajú sľubné perspektívy pre rozvoj petrochémie a výrobu umelých hnojív (eventuálna kooperácia so SR v tejto oblasti je dlhodobou v riešení).

Veľké perspektívy v dlhodobom výhľade má *indický farmaceutický priemysel*. India patrí medzi skupinu šiestich štátov s vybavením pre vypúšťanie družíc a je na poprednom mieste

medzi tými, ktoré sa podieľajú na rozvoji vesmírnej technológie. Od začiatku 90-tych rokov 20. storočia najvýraznejšie rástol sektor služieb. Jedným z najrozsiahlejších sektorov služieb z hľadiska devízových príjmov a stimulácie rastu a rozvoja ostatných ekonomických sektorov je *cestovný ruch*. Podiel IR na svetovom exporte služieb tvoril v roku 2006 2,3 %, ale očakáva sa, že do roku 2012 sa strojnásobí na 6 %, - The Confederation of Indian Industry-CII – november 2009.)

Grandiózny je *program výstavby cestnej siete a program energetický*, ktorý by mal do roku 2020 strojnásobiť terajšiu ročnú produkciu Indie.

India programuje výrazný výskum a rozvoj *nanotechnológií a biotechnológií*.

V stupňujúcich sa obavách o dostatok potravín pre svetovú populáciu je pre Indiu komparatívnou výhodou, že na jej území sa nachádza *desatina svetovej ornej pôdy*. India patrí medzi štáty *s najväčším rozsahom zavlažovanej pôdy na svete*. Tento dôležitý základ plus modernizácia agropotravinárskeho sektoru umožní Indii stáť sa jedným z kľúčových svetových producentov a exportérov potravín. Prirodzene k tomu prispeje v stabilnom politickom a makro-ekonomickom prostredí rozmáhajúca sa *stredná indická vrstva so svojimi 400 miliónmi* a ich stále rastúcou kúpnu silou, čo poháňa *dopyt, konkurencieschopnosť a produktivitu*. To je *d'alší významný komponent a faktor dynamizácie rozvoja indickej a svetovej ekonomiky*.

India je *šiestym najväčším producentom energie* na svete. Je, po Nemecku, Španielsku a USA štvrtým svetovým producentom veternej elektrickej energie.

Viac ako polovica elektrární je vo vlastníctve jednotlivých zväzových štátov, 34 % je v rukách ústrednej vlády a len 14 % je súkromných.

Uvedené rozvojové programy enormne zvyšujú energetickú náročnosť jej produkčnej sféry a rovnako stúpa spotreba 1,1miliardyobyvateľstva, pričom až 80% energetických zdrojov je krytých dovozom. Narastajúca kríza, ktorá súvisí so stupňovaním nepokojov na Blízkom východe, pritom tlačí indickú vládu, aby diverzifikovala štruktúru importu strategických energetických surovín aj z ďalších končín sveta vrátane regiónu strednej Ázie. Náleziská s obrovskými zásobami ropy a zemného plynu, ktorými disponujú Kazachstan, Turkménsko a Uzbekistan, prilákali veľké množstvo indických investícií. Tieto pozitívne vplývajú na bilaterálnu zahranično-obchodnú výmenu ako medzi jednotlivými stredoázijskými krajinami a Indiou, tak aj na vzájomnej výmene medzi Indiou a regiónom strednej Ázie ako celku.

Predpoklady rozširovania a posilňovania pozícií BRIC vo svetovej ekonomike –BRIMICK

Ku skupine BRIC majú ambície pridružená ďalšie významné ekonomiky sveta. Podľa

Štúdií Goldman Sachs, ktorý už v r. 2001 prišiel s úvahami o rastúcej sile a perspektíve štátov aj ich skratkou BRIC, v roku 2005 pokračoval úvahou o ich nasledovateľoch a ich názve N(ext) 11. Mali by to byť: Bangladeš, Egypt, Indonézia, Irán, Južná Kórea, Mexiko, Nigéria, Pakistan, Filipíny, Turecko a Vietnam.

Z tejto skupiny najväčšie predpoklady, vzhľadom na ich potenciál a predpoklady dynamického rastu sa za najperspektívnejšie pokladajú *Mexiko, Indonézia a Kórea*. O ich ekonomickej sile svedčí ich postavenie vo svetovej ekonomike podľa nominálneho HDP. Nasledujú hneď po štátoch G 7 a BRIC – na 13., 14., a 19. mieste.

Po eventuálnom pridružení Mexika, Kórey a Indonézie k terajším členom BRIC, prípadne aj Južnej Afriky, by takéto zoskupenie malo predpoklady stáť sa už do roku 2035 kľúčovým globálnym ekonomickým subjektom, prispievajúcim k rastu svetovej ekonomiky a tým k želanému riešeniu globálnych problémov ľudstva a napomáhať splnenie miléniových cieľov OSN.

Vzhlľadom k tak významným vyhlídkam na presuny dominantných centier ďalšieho vývoja svetovej ekonomiky pri súčasnom hľadaní východísk z globálnej krízy je zrejmé, že ekonomickú vedu i hospodársku prax čakajú náročné sondy

Použitá literatúra:

1. Dempsey, J.: „Europe Worries Over Russian Gas Giant’s Influence“, New York Times, 3. október 2004. Global Economics Weekly, Issue No: 09/43 December
2. Forbes Magazine's, March 12, 2009
3. India News – 2009, 2010
4. Lysák, Ladislav: Rozvojové štáty vo svetovom hospodárstve - India. In: Rosenberg: Vývojové tendencie svetového hospodárstva. Časť III. B. Bratislava, EKONÓM, 2004, str. 170-213
5. Lysák, Ladislav: Historický vývoj, faktory rozvoja Indie vo svetovej ekonomike a slovensko-indických vzťahov, in Zborník výstupov v rámci výskumného projektu VEGA 1/0862/08, v tlači.
6. Lysák, Ladislav: Čína stúpa nezadržateľne k ekonomickej špičke, SILOČIARY, SES-NEZES október 2009, s.2-4.
7. Lysák, Ladislav: Pozície a vplyv Indie na vývoj BRIC a svetovej ekonomiky, SILOČIARY, SES-NEZES september 2009, s. 3-5.
8. O’Neill, Jim a kol.: The Outlook for 2010/11: Exciting, with Risks, in Global Economics Weekly Issue No: 09/43 December 2, 2009
9. Polson, Jim a Klump, Edward: Sinopec, CNOOC to Buy Marathon Stake in Angola Block, in: www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601116&sid=aQlKuy9YOT8E.
10. Wilson, Dominic, Purushothaman, Roopa: Dreaming With BRICs: The Path to 2050, Global Economics, 1st October 2003, Paper No: 99
11. www.chinaeconomicreview.com/.../CNOOC_Sinopec_to_partner_on_Angolan_oil_deal.html
12. www.irucz.ru/cz/zpravy/1/111-nemecko/11100-/000-/203-obchod-svetovy/11814-nemci-zrusi-rozvojovou-pomoc-cine/

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

**SOME ASPECTS OF THE FINANCIAL ECONOMIC CRISIS IN THE
WORLD WITH A SHORT TOUR OF THE PAST**

f.margan@quick.cz

Abstrakt

Finanční krize je současná téma, které se pomítá do života jednotlivce (problematika nezaměstnanosti, krize bere lidem práci, kratší pracovní týdny, šrotovně, apod.), firem i zemí. Odborníky i investory zajímají finanční krize, její počátek je v roce 2008 a jaký vývoj ekonomiky nás čeká v roce 2010-11 je otázkou. Důležití nejsou jen makroekonomický ukazatelé (růst HDP, zaměstnanosti, inflace, vývoj realitního trhu, apod.) ale také problematika oživení hospodářství na základu politických rozhodnutí, bud jednotlivých státu nebo Evropské Unie. Současná finanční krize má kořeny v dlouhodobě narůstající nerovnováze na světových finančních trzích, kdy do Spojených států amerických po desetiletí proudily obrovské masy volných peněz z celého světa.

Klíčová slova: Některé aspekty finanční - hospodářské krize ve světě.

Abstract:

The financial crisis is also a topic that he is an integral part of each individual's life (the issue of unemployment, crises, jobs, shorter working weeks, contribution the replacement of old cars for new, etc.), companies and countries. Professionals and investors interested in financial crisis, its beginning in 2008 and what we expect development of the economy in 2010-11 is the question. Important not only macroeconomic indicators (GDP growth, employment, inflation, development of real estate market, etc.) but also the issue of economic recovery on the basis of policy decisions, either national or European Union. The current financial crisis has its roots in a long growing imbalance in global financial markets, where the United States of America for decades poured huge masses of free money from around the world.

Key words: Some aspects of the financial economic crisis in the world

1 INTRODUCTION

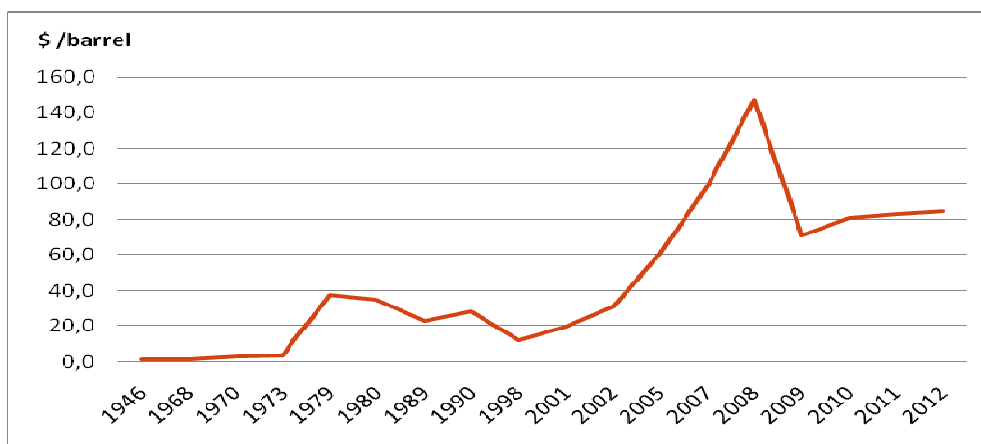
The global financial crisis in 2008 is due to U.S. mortgage crisis, which had its origins back in 2006. The pipes in the financial storm in the U.S. stock market, indeed others around the world in July and August 2007, was the result of reckless mortgage lending so-called risk customers who were unable to meet its financial commitments. These debtors will in large quantities created a financial gap, resulting in the collapse of the largest U.S. retailers and mortgage loans, such as NCFC (New Century Financial Corporation). This whole situation

had been responsible for the historical depreciation of the dollar and the previously mentioned decline of world stock exchanges.

Global economic crisis in 2008 was touched upon several important indicators. The primary reason for the U.S. mortgage crisis in 2007, which has gradually grown into a global financial crisis in 2008, played an important role in the high price of oil in the first half of 2008, which led to a decline in real GNP and consumer prices rose 1). Oil prices drove up the speculative business (hedging and pension funds) and purchased the commodities to reduce portfolio risk stemming a stock market), weakening dollar and growing demand of China for the Olympic Games. 27 May 2008, Standard ' & Poor's announced that the index of house prices in the first quarter fell bee a record level of 14.1% against a year earlier 2).

And now oil. After nearly 30% increase over two months at \$ 131 per barrel on the New York Mercantile Exchange 28th May 2008 is a twice as expensive than a year before 3-4). Today oil is sold between \$ 70-73 per barrel.

Graph1: Selected oil price and daily price (October 2009) ...Intraday Chart

Resource: Bloomberg, EIA, IEA, NYMEX, October, 2009

1. <http://www.ct24.cz/ekonomika/28655-evropska-komise-ceny-ropy-zvedaji-inflaci-o-tri-procenta/>

2. Standard' & Poor's, S&P/Case-Schillerův index price, May 27, 2008

3. <http://petrol.cz/ropa/clanek.asp?id=11147/>

4. <http://www.nymex.com/index.aspx>. May28 and June19,2008

June19,2008, despite the initial growth, oil prices (\$ 135.9 per barrel 4^{oo} h) fell significantly (to \$ 131.93 per barrel 17²⁰ h or \$ 135.85 per barrel, 18.6.2008. Instead of the report China (increased demand for oil) contributes to price increases than the world market, where crude oil in recent days in 14th July 2008 went up almost 147.27 \$ per barrel. The prices pushed up the report of Goldman Sachs, which increased the average price of a barrel of Brent crude oil for 2008 at \$ 117.4 per barrel, while still counting the average \$ 108 per barrel. The bank said that the estimate increases to the fragile balance between supply and demand. The year 2009 should push the average even \$ 140 per barrel under the assumption Banks 1). This did not happen, because today is the price of oil on the stock market limits between \$ 70-72 per barrel.

1 START OF THE FINANCIAL CRISIS IN NEW PERIOD

In September 2008 the exchange around the world experienced a profound decline (September 25, 2008, the U.S. experienced the largest bankruptcy in their history, collapsed the largest U.S. savings bank Washington Mutual). UK government nationalized mortgage bank Bradford & Bingley, Benelux governments rescued financial institution Fortis, Germany's government to guarantee a loan to Hypo Real Estate Bank and the Government of Iceland took control of Glitnir bank, the governments of Belgium and France saved the bank Dexia, the government of Ireland has unlimited guarantee on bank deposits and debts of financial institutions, etc.⁵⁾. The cause of the crisis was deepening and despite of the broad range of political decisions and actions of financial flows continue to remain under pressure and pulled down the real economy. Still not to restore investor and consumer confidence in dealing undertaken to rescue the economy (not talking about support or contribution the replacement of old cars for new). Asset prices continue to decline, shrinking household wealth and thus consumer demand is falling and unemployment is rising.

When the autumn of 2008 the full financial crisis hit, it wiped out not only the world's leading banks and stock markets, but also the price of oil. This from the July peak (\$147 per barrel) fell within two months of the third, continued its fall, until the end of 2008, broke the limit of \$40 per barrel⁶⁻⁷⁾. Twin shocks from oil and housing for the U.S. economy factors have become mutually rebound, potentially transforming what can be a mild recession into something bad and the global financial crisis.

According to the UN, the world economy is facing the biggest decline since the great depression in the thirties of the 20th century and the work can come to 51 million people 8-9). This was confirmed also in the economic growth estimate for 2009. IMF (International Monetary Fund in its forecast in January 2009 said that global economic growth will fall in 2009 to 0.5%, while in 2008 amounted to 4.3%. Another IMF report in mid-2009 says that global GDP 2010 will increase by 3.1%¹⁰⁾. However, even in November 2008 was growth forecast for 2009 2.2%¹¹⁾. In March 2009, brought the banking house of Goldman Sachs estimates far grimmer¹²⁾ and according to him, should the world economy in 2009 fall by 1%.

Today's crisis will have an impact on energy companies, which supply electricity or gas to final customers, including households. They face a decline in sales both in the context of lower demand for energy and also to a greater number of payer's or customers in bankruptcy, this is already becoming. Current data now shows that the large consumers, particularly businesses, due to the economic crisis to drastically reduce electricity consumption.

---

5. Kovanda, Lukáš, Gallisti, Vladan, Češi zapláčou příští rok, Týden, září 2008, ročník XV, č.40, pp.16-20, ISSN 1210-9940

6. <http://www.nymex.com/index.aspx>. October till December, 2008

7. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY, Ropa zlevnila. Může za to Čína, 20-22/6.2008, str. 21

8. www.noviny.cz

Světová ekonomika je nejslabší od třicátých let, 9/10.2009

9. Václav LAVIČKA, Temná vize: Svět padá do recese, Hospodářské noviny, 29/1-2009

10. Domenique STRAUSS-KAHN, Světové hospodářství ožívá, Hospodářské noviny, 2-4/10.2009

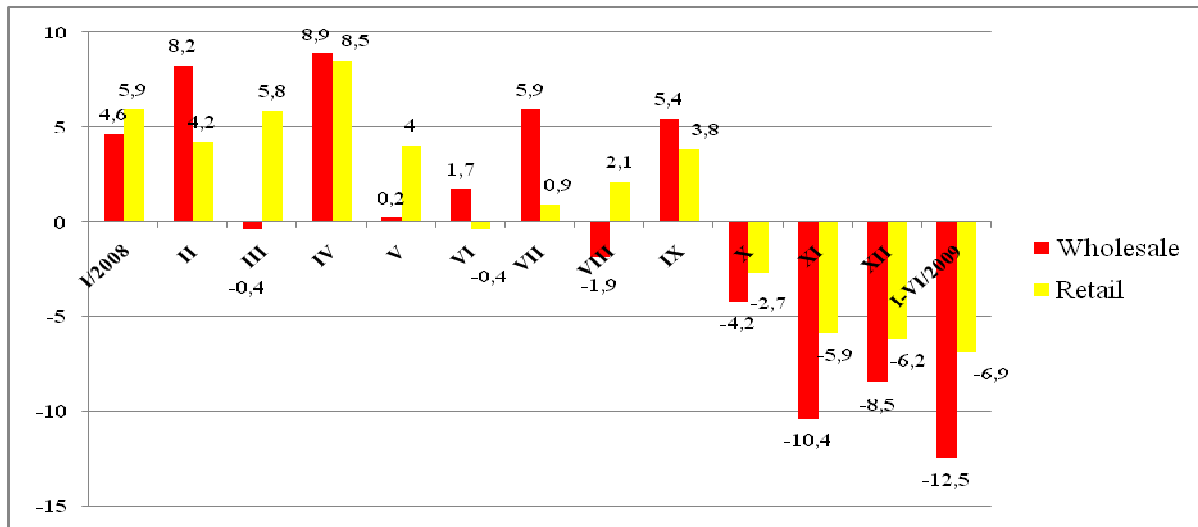
11. www.ihned.cz

Světovou ekonomiku letos (2009) čeká nejhorší krize od války, 10/10-2009

12. www.patriaonline, 10/10-2009

Goldman Sachs, Globální ekonomika v roce 2009 klesne o 0,1%

Graph2: Development of electricity consumption in 2008/I-VI-09

Sources: ČEZ 2008, 2009

The financial crisis is likely to have two main offerings - investments in new, renewable sources and in particular in the modernization of infrastructure, without outside intervention from the State or the EU they have not big choice. Achieving the current energy policy, which brings new demands in the areas of security and protection against climate change, requires massive investment. Energy companies operating in a regulated environment are not existentially threatened, but they will have with the financing of investment projects problems.

What will help us to action plan without guaranteed funds. CCS technology costs more than € 100 millions, emission allowances will be in the following years a lot of money States Central and Eastern Europe, also due to unfair conditions of access to membership in the EU as concerns the energy chapter (Poland, Slovakia, Hungary, Bulgaria, Romania, etc.). The first is the crisis wakes Energy company that can fund innovation and the development of new technologies. Unfortunately without the support of the EU day have not so many choice. And what concerns the financing of storage for natural gas from the EU money will go to large foreign companies with subsidiaries in Central and Eastern Europe.

Rising global consumption of energy and instability in regions rich in oil and gas leads to greater uncertainty in the market for raw materials. In terms of today's oil prices added to incredible that even the 11th September 2001 don't growth oil prices over the long \$30. The current price of a few years ago raised sneer rather than real concerns. After the oil shock of the seventies, oil prices settled at the time the original level. Today it is far from certain that the market will behave in a similar way. Price per barrel of crude oil in 2008 was above 140 \$! Today is the limit of 60-70 \$/barrel. Growth prices and parallel discussions on the security aspects of climate change and energy policy, creating pressure for changes in access to energy sources today. Recently climate considerations are the reason why, according to available estimates, the share of gas consumption in Europe over the coming decades significantly increase, while further increase the share of gas from Russia.

Stability and energy security of supply can provide the greatest diversification on both sides of the market - multiplication resource options consumers. Purely economic interests of

producers of energy raw materials is the possibility to diversify sales to create conditions to enable them to always find the customer. The international oil market works relatively well and is not limited to pipelines. Availability is the issue of oil prices and the subsequent ability to handle different types of crude oil in refineries. But natural gas is not traded on the basis of long-term contracts and shipped mainly gas. Even the emerging market for liquid gas (LNG) is chance for EU that cannot be so match dependence on Russian gas supply. Even the emerging market for liquid gas (LNG) will not solve Europe's dependence on Russian gas pipelines and smaller of gas and oil prices, which are in my opinion, one among the indicators of inflation and economic crisis.

2 HISTORY FROM FINANCIAL CRISIS

British Empire is not available under self-confident imperialist plans, seeking domination over other countries, or the colonists, who wanted the sea to start a new life. Was the work of Henry Morgan and the buccaneer¹³⁻¹⁴, thieves, who in the 17th century wanted to empower the proceeds from the realm of foreign powers. Buccaneers created a complex system of division of profits, which remembered the insurance against injury. In essence, however, ran the organized crime. The English Government at that time not only did not prevent buccaneer Morgan's rampage, but even their work supported.

From her point of view of maritime piracy represented a cheap way of waging war with Spain, which was in the 17th century, major European enemy England. The government provided permission pirates' attack on the ship, which for a share of the spoils legalized their activities. Morgan's life is so vivid example of how the British Empire in its early stages benefited than the regular army and of enterprising private owners. I am sure that the financial problems of today's democratic states may have the beginning of the first corporation's pirates. It is said that the Western pirates are in the 16 to 18 century "primitive rebels". In fact, piracy arose largely from piracy¹⁵.

This was often encourage from States and financed venture capitalists. Venture capitalism was based on the democratic principle of partnership. And this principle was carried over into everyday life corsairs. Written agreement privateers create a form communities and it was also mentioned as distributed profits from voyages between traders, owners and sailors. This type of agreement is then started in Europe use. Therefore, the rules concerning the arrangement of the pirate ship compared with the management of modern corporate society.

---

13. Henry MORGAN, (1635-1688)

Corsair Welsh origin, who first became famous as one of the most important leaders of the Caribbean pirates and later as their enemy when he entered the British service and has made the effort to suppress piracy. Detailed descriptions of Morgan's attacks on Spanish possessions are based on written reports Exquemlina Dutch John, who attended some. Because of his book History of the English privateer Morgan sued the publishers. The reason was that Exquemlin in the book suggested that Morgan came to the Caribbean as a contractual servant.

14. BUCCANER

- The original buccaneers were ♣ sinking sailors and runaway slaves who do simple strips of meat on a spit called Boucan,
- Words privateer and pirate are now generally regarded as synonyms
- buccaneers were pirates who in the 17th century in the Caribbean to attack Spanish and French ships.

15. CORSAIR

- Corsair piracy is often described as state sponsored piracy,
- In wartime Le Corsaire State confer the right to attack enemy ships and rob them.
- States often supported the attacks on ♣ ships of competing powers in time of peace, or the vessels of neutral countries during the war,

- This was removed the difference between corsair and piracy.

Modern democracy has its origin in Great Britain and the U.S., but in the "corporations" that emerged from pirate ships during the golden age of piracy. According to him, the pirate captain's choice, voted on major decisions and prey they allocated substantially equally. In the 17th and 18 century financiers support corsair similar way it is today in the case of multinational companies. Piracy in the golden age buccaneer function so that a group of people met and agreed to build a ship, which shall be issued to shipping to distant seas in order to obtain gold. It was a global game, which resulted in the possibility of huge profits. Modern venture capitalism, which are multinational companies that seek to take profits at any cost, has its origin in these predatory voyages. And it is precisely this kind of piracy led by Hayes to the credit crisis.

European governments, including English piracy support. English Government in the case of piracy taking Spanish ships strictly comply just as part of the spoil won king and queen. Pirates even created their own states, for example, in Madagascar. At these locations to hide their wealth from governments and also to disseminate information to the kind of analogy off-shor banks accounts in the modern business. And how piracy is linked to the current credit crisis? Peter Hayes, a political science lecturer at the University Sunderland, Article pirates, corsairs and Hobbes ¹⁶⁾ and Locke ¹⁷⁾ contract theory holds that the financial problems of today's democratic states may have the beginning of the first corporations pirates. It is said that the Western pirates are in the 16 to 18 century "primitive rebels"¹⁸⁾. This claim is misleading because it ignores or excuses the profiteering pirates. And also because erroneously describes as a kind of piracy rebellion against capitalism. In fact, piracy arose largely from piracy.

2.1 FINANCIAL CRISIS IN YEAR 1873

In fact, the current economic difficulties, rather similar to the economic crisis, which erupted in 1873 and take lasted more than four (4) years. This crisis is beginning around 1870 in Europe. Rulers of the Austro-Hungarian Empire, the unified Germany and France support the loan from the emerging new financial institutions to provide mortgages on urban residential construction and especially in Vienna, Berlin and Paris. Mortgages (land) were easier to obtain than before, and the construction of buildings flourished.

Land prices increased, borrowers take out more and more loans and not yet deployed not building and buildings used as collateral. Fundamentals of the economy, however, were unstable. Exporters of wheat from Russia and Central Europe are exposed to new international competition, which it sold for significantly lower cost.

---

16. Thomas HOBBS (1588-1679)

He was English philosopher and political scientist, a theorist of justice. For Hobbes, democracy is challenged rule, because the monitoring of self-interest in a democratic assembly is often done at the expense of the public. Hobbes in his Leviathan core work prefers monarchy, because in her own and the public interest in complementary, claims, however, that the association of risk capitalists must be based on democratic principles because only this way can ensure the interests of their individual members.

17. John LOCKE (1632-1704)

He was English philosopher and representative of modern British empiricism and one of the founders of liberalism. After the arrival of William of Orange to the English throne in the years 1689-1700 he worked in the civil service as a commissioner for trade and colonies. Locke concept of democracy is shaped by capitalist partnership. His concept of law most closely resembles the stock of traders who operate in remote countries and deal with them. This claim is supported by the paragraphs in his work the first treatise on government, leading to the first mention of the country.

---

18. Luděk BEDNÁŘ, Potomci pirátů v moderních firmách, EURO, No.46, 10/11-2009, pp. 62-64

In May 1873 he began the fall of shares on the Vienna Stock Exchange. In June, the bank will fail began in Austria and Germany and was the beginning of a chain reaction of bankruptcies, which are transferred abroad ¹⁹⁾.

Collapse banks in continental Europe started the British banking houses retained equity because he did not know which financial institutions, mortgage crisis, the most affected. The cost of borrowing money from other banks - the interbank market - reached an incredibly high level. This banking crisis hit the U.S. in the autumn of 1873. The first railway company failed. Their securities are initially sold well. This is, however, changed when investors began to doubt their value. As a result, their price has fallen, and many railway companies had to resort to short-term bank loans in order to further work. And these firms found themselves in trouble once in 1873 for short-term lending rates on both sides of the Atlantic Ocean giddily increased. When it became apparent that the railway financier Jay Cooke is unable to pay debts in September 1873 in New York Stock Exchange collapsed, and the next three years, hundreds banks bankrupt. The crisis in the United States lasted more than four years and almost 6 (six years) in Europe. The crisis of 1873 also revealed a shift in the importance of regions of the world towards the west - from Central Europe to the United States. Today's crisis may suggest further shift - from the U.S. to China and India.

2.2 FINANCIAL CRISIS IN YEAR 1929

Today's problems the world economy, which started the mortgage and financial crisis in the United States, revives interest in the ways of addressing the Great Depression of the 30 (thirties) of the 20th century²⁰⁾. Hoover believed in government intervention to support income and employment. His successor to Franklin Delano Roosevelt did not change after its entry into the White House in 1933 and continued in the course route, which gave Hoover ²¹⁾. It was a path to disaster. It was the government's activist fix idea to lead the country in the style of a vigorous chief of large corporations. It was Hoover, not Roosevelt, who introduced the practice budget deficits to finance huge public projects. While during most of the twenties years, government spending in the U.S. decreased or stagnated in the period 1929 to 1932 increased by more than 50% .. This meant a record increase in state spending during the peaceful period.

It is therefore questionable to what extent help solve the present crisis, government intervention, increasing government spending and stricter regulation of financial markets. But look more closely into the past, but not superficial and simplistic. Erroneous interpretation of the harm they can cause far-reaching. And the game is now a great deal.

---

19. Pavel KOHOUT, Finance po krizi, ISBN 978-80-247-3199-5, Praha 2009, str. 159

20. Lukáš NOVOTNÝ, Pět mýtů o Velké hospodářské krizi, EURO, č.52, 22.12.2008, str. 60-61

21. Herbert HOOVER,

He was born in 1874 in the farming community. He studied geology at Stanford University. Worked first as a mining engineer and later as a consultant in the field and he was very rich. President of the United States of America has become in 1929. In his first year in office had to deal with economic crisis. Emeritus professor of history at Harvard University, Stephen Graubard in a book about presidents he wrote: "Hoover biggest errors were excessive complacency, lack of knowledge economy and naive belief in that when oil became a successful engineer, entrepreneur and organizer must also easily handle domestic and foreign policy .. He was not particularly keen politician. "

Most of us like the economic crisis experienced during his life - what was not, may still be. As a result of mismanagement and failure to own the U.S. government responsible for the lost ten (10) years economic growth.

2.3 FINANCIAL CRISIS IN YEAR'S 2008/09

The current financial crisis has its roots in long-term growing imbalance in global financial markets, where the United States of America for decades flowed huge masses of free money from around the world. This has already been a long time many economist notes. Continuous inflow of liquidity to the financial market of the United States necessarily caused the U.S. banks and other financial institutions, the question of how these funds are adequately assessed. However, if the surplus money, it was still difficult to find profitable uses for them. Extent of effective investment in production has been limited - in addition, in a situation where the U.S. was flooding the market with low priced consumer goods from abroad. Favorable debtor was the U.S. federal government. Despite all the criticism of the indebtedness is to be seen, that the U.S. government debt does not exceed the value of around 60% (sixty percent of gross domestic product), which in Europe are considered an acceptable limit.

3. WORLD ECONOMY REVIVES

Economic recession for a long time filled the front pages of major newspapers and news programs on TV. Now it seems that it is over. According to the latest forecast of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) in developed countries the end is already in this quarter of 2009. Economies of the G7 growth in the third quarter 2009 after declining more than annual rise of 1.2%. Even in June while the OECD estimated that the economies of most developed countries will decrease by 0.1%. Forecasters OECD Secretariat in Paris for thirty member countries including the Czech Republic but also warned that high unemployment, decline in corporate profits, lower wages and problems in the housing market will hamper growth in the economies²²⁾.

OECD has improved the expected downturn in 0.7 this year from 4.1% to 3.7%, but will be the worst decline since the Second World War. Turnover should occur according to the IMF in 2010, when the Fund expects growth in the world economy by 1.9%. Forecast of GNP in selected countries (%) for 2009 and expected in year 2010.

Country	3Q	4Q	2009 New	2009 old prognosis	2010 expected
USA	1,6	2,4	-2,8	-2,8	1,5
Japan	1,1	- 0,9	-6,8	-5,6	1,7
Eurozone	0,3	2,0	-4,8	-3,9	0,3
Germany	4,2	1,8	-6,1	-4,8	0,3
France	1,6	1,9	-3,0	-2,1	-
Italy	-1,1	0,4	-5,5	-5,2	-
Britain	-1,0	0	-4,3	-4,7	-
Canada	-2,0	0,4	-2,6	-2,5	-
G7	1,2	1,4	-4,1	-3,7	-

Sources: OECD 2009

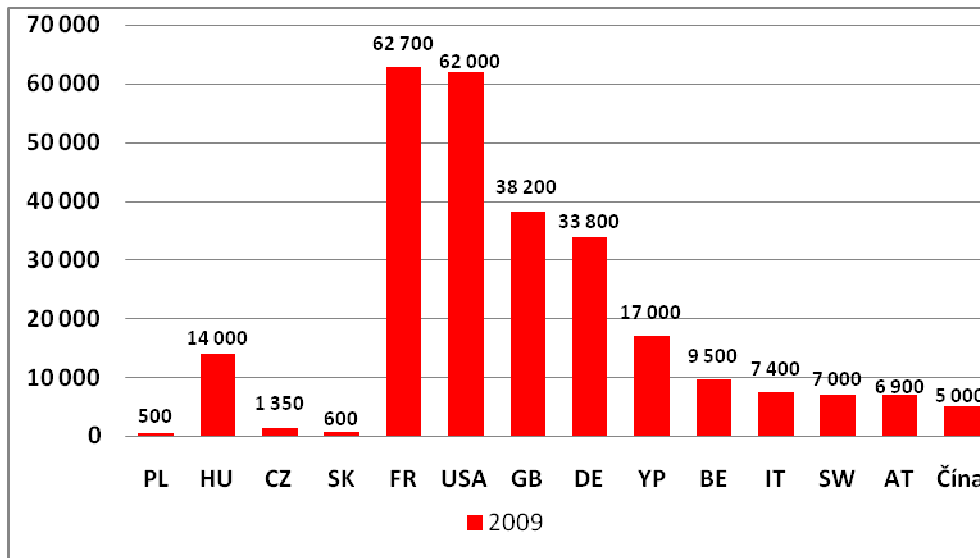
Forecast for Slovakia, the GDP growth of 3.7%, 1.3% Czech Republic and Hungary -0.9% in 2010.

---

22. Jana HORKÁ, Recese skončí dřív, než se čekalo, Hospodářské noviny, 4-6.9/2009, str. 21

3.1 INSOLVENCY OF EXPECTED IN THE WORLD

On the basis of calculations analysts found that the growth rate falls as the economy of the country by one percentage point, raising the number of corporate insolvency in the range of 5 to 10 %. For example: Forecast number of insolvency in 2009 in Eastern Europe and the World ²³⁾.

Total from January to the end of September 2009 in the Czech Republic, 3516 filed for bankruptcy legal or natural persons entrepreneurs. This is almost 80% more than the same period in 2008. Share declared bankruptcy business in their proposals, however, in the year decreased by 18%. The financial crisis will bring the 2009 world record number of bankruptcies. I believe that it is no longer financial, but the economic crisis.

Under normal circumstances, it is a cyclical business. I consider it one of the main possible causes of the growth of bankruptcies relatively large increase in the share of so-called virtual items in total trade. Commercial transactions are made only to resale different types of financial products and receive commission. The product itself is lost. In the global average, the number of failed companies will grow next year by 25% and only in Europe, said bankrupt under the assumption approx. 200,000 firms (Insolvency Outlook Winter 2008 - Source: Hermes Credit Insurance).

In the case of Central and Eastern Europe that will be next year masterfully worst - as well as this year - Hungary. There are approximately 700.000 registered companies. Of these, by this year forecast drop a total of 14.000. Hungary suffers from the long-Central European countries ultimately, the deepest internal and external imbalances of its economy and also recorded the slowest growth. Therefore, they are financial and economic crisis, it effects more than most another States in Europe. In the case of Central and Eastern Europe that will be next year masterfully worst - as well as this year - Hungary. There are approximately 700.000 registered companies. Of these, by this year forecast drop a total of 14.000.

One reason is the movement of global wealth and economic power from West to East, which is under way, and not unprecedented in modern history. This movement has two main reasons:

23. www. Ilned.cz. 6/10.2009

- The first is, and will increase in oil prices and commodity-related gradual reduction their resources. The growth of these prices will bring huge profits mainly countries in the Middle East and Russia.
- Another factor is the significant increase in population in Asian countries and the persistence of low-cost labor force combined with the increase of education. In some eastern states to the system while maintaining the state-driven capitalism zakonzervují lower cost of production and business. Businesses and move to Asia, not only production but also the services sector.

If they continue the current economic trends, will become in 2025 China second largest economy in the world and a strong military power. Despite our eurocentric perception of history and economy, this development is only a return to the past. In the 18th century, China has produced about 30% and India about 15% of the world's wealth. Just a few centuries earlier was the richest continent the world South America. And as in the past will have a wealth of Asian regions dualistic nature. On the one hand, powerful and rich countries, on the other hand, many of its inhabitants continue living in relative poverty.

Around for 35 years can be expected that the so - called BRIC countries (Brazil, Russia, India and China) will have the same share of the global economy, which has a group of the G7 richest countries in the world. Rise to the level of other countries China, India and Russia, but considers it unlikely. According to forecasts, the same shall be eight largest economies in the world ranking from largest to smallest as follows: USA, China, India, Japan, Germany, United Kingdom, France and Russia.

The richest Countries in the East and the property be moved from the hands of private owners under State control. Do not perceive a broader context timeless, because the majority of our educational methods encourage us to learn concrete facts, not rules, principles and context, but how sys franc philosopher Rene Descartes (+1595 *1650) “about all you can doubt where watching right?”

4. CONCLUSION

The crisis will not end until the U.S. with his ¼ share in the global economy recovers fully. France and Germany also showed a more than year-long decline and a slight recovery in a similar report triggered a moderate optimism about growth in Asia - mainly China and Japan. However, in most countries of the world can hardly recognize the end of the recession. However, until consumers begin to spend again, (and especially those Americans) are celebrations early recovery. Another warning indicator informs the steady rise in unemployment in the U.S. - a fact that more people without work are increasing, people who will spend more, rather the opposite. In the U.S. lost their jobs since the crisis began in December 2007 nearly seven million people. In the Czech Republic has over 500 thousand. For example, the financial crisis back in one year in the Czech labor market 10 years back to 24).

---

24. Finanční noviny, 9/10.2009

<http://www.financninoviny.cz/financi-krize/>

At the end of this September the authorities are working in the country for more than half a million unemployed and 38,844 vacancies at any event, 12.9 candidates. So people are hard to find a job in September last in 1999. Although the unemployed had less 469.840 but was smaller and offer jobs. According to information from the Ministry of Labor and Social Affairs in September 1999 was available to 36,650 vacancies, and each seemed to 12.8 applicants.

And then market behavior, special with oil and gas, which also has its share of financial - economic crisis, because market behavior can be very difficult to predict. Using the physics theorem, the market is "unstable, non-cyclical behavior in nonlinear dynamic system. Such behavior is known as chaos theory. What does this mean? The market is behaving non periodic behavior, because he never repeat the same form. In this respect, similar to the weather, which behaves non-periodic - in the winter is colder than in summer, and were shown, while cyclical, but the daily temperature changes are not the same every year. Market reacts hysterically over the short-term fluctuations, while long-term underlying trends are not interested in it. The same is true for markets and financial crisis are similar, but never identical.

The financial crisis is also a topic them that he is our individual's life (the issue of unemployment, crises, jobs, shorter working weeks, replace new car for old, etc.), companies and countries. Professionals and investors interested in financial crisis, but the question is what we expect developing economies in 2010/11? Important is not only macroeconomic indicators (GNP growth, employment, inflation, development of real estate market, etc.) but also the issue of economic recovery on the basis of policy decisions, either national or European Union.

5 REFERENCES

1. Luděk BEDNÁŘ, Potomci pirátů v moderních firmách, EURO, č. 46, 10/11.2008,
2. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY, Ropa zlevnila. Může za to Čína, 20-22/6.2008,
3. Jana HORKÁ, Recese skončí dřív, než se čekalo, Hospodářské noviny, 4-6.9/2009,
4. Pavel KOHOUT, Finance po krizi, ISBN 978-80-247-3199-5, Prague 2009,
5. Kovanda, Lukáš, Gallisti, Vladan, Češi zapláčou příští rok, Týden, září 2008, ročník XV, č. 40, ISSN 1210-9940
6. Václav LAVIČKA, Temná vize: Svět padá do recese, Hospodářské noviny, 29/1-2009
7. Lukáš NOVOTNÝ, Pět mýtů o Velké hospodářské krizi, EURO, č. 52, 22/12.2008,
8. Dominique STRAUSS-KAHN, Světové hospodářství ožívá, Hospodářské noviny, 2-4/10.2009
9. Standard'& Poor's, S&P/Case-Schillerův index price, May 27, 2008,
10. <http://www.ct24.cz/ekonomika/28655-evropska-komise-ceny-ropy-zvedaji-inflaci-o-tri-procenta/>
11. <http://petrol.cz/ropa/clanek.asp?id=11147/>
12. <http://www.nymex.com/index.aspx>. May28 and June19,2008, July14,2008
13. <http://www.nymex.com/index.aspx>. October till December, 2008
14. www.noviny.cz, Světová ekonomika je nejslabší od třicátých let, 9/10.2009
15. www.ihned.cz Světovou ekonomiku letos (2009) čeká nejhorší krize od války, 10/10-2009

16. www.patria online, 10/10-2009, Goldman Sachs, Globální ekonomika v roce 2009 klesne o 0,1%
17. www.ihned.cz. 6/10.2009
18. www.cribis.cz, CCB – Czech Credit Bureau, 6/10.2009
19. Finanční noviny, 9/10-2009, <http://www.financninoviny.cz/financni-krize/>

Kontakt

Ing. et ing. Florian MARGAN, PhD
Ševčíkova 7, 130 00 Prague 3,
Czech Republic
e-mail: f.margan@quick.cz

Ing. Eva Marhoulová, Ph.D.

METROPOLITNÍ UNIVERZITA PRAHA

BUDOUCNOST ZNALOSTNÍ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU

marhoulova@mup.cz

Abstrakt

Konkurenceschopnost je do značné míry determinována makroekonomickou výkonností ekonomik. Moderní ekonomické teorie se proto zaměřují na dopad znalostí na ekonomický růst. Znalosti jsou chápány jako zdroj, který se nespotřebovává, naopak znalosti se rozvíjejí. Kritici přechodu ke znalostní ekonomice upozorňují na nedostatečnou kooperaci mezi výzkumnými centry a komerční sférou, nedostatečně rozvinutou technologii a chybějící technologický transfer stejně jako nízkou motivaci pracovníků výzkumu a vývoje ke komercializaci výsledků a jejich implementaci do praxe. Tyto aspekty jsou úzce spojeny s vysoce kvalifikovanou pracovní silou a celoživotním vzděláváním v oblasti technologií, které se využívají pro zavádění inovací. Cílem příspěvku je zaměřit se na dopad kroků, které vedou k zavedení znalostní ekonomiky zejména aspekty znalostí a informačních a komunikačních technologií (ICT). Příspěvek se zabývá odlišnou cestou České a Slovenské republiky v přijímání znalostní ekonomiky. Znalostní ekonomika je založena na čtyřech pilířích: ekonomickém a institucionálním režimu, vzdělané a vyškolené populaci, efektivním inovačním systému a informačních a komunikačních technologiích. Avšak s ohledem na rychle se měnící charakter globalizované ekonomiky nemohou bez výjimky platit principy znalostní ekonomiky jak v komerční sféře, tak ve veřejném sektoru.

Klíčové slova: znalosti, ICT, znalostní ekonomika, znalostní management, konkurenceschopnost

Abstract

Competitiveness of the economies is to a large extent determined by the macroeconomic performance. That is why modern economic theories focus on the impact of knowledge on economic growth. Knowledge is understood as a resource which cannot be consumed on the contrary knowledge is developed. The critique of the barriers of knowledge economy points out the lacking cooperation between research centres and businesses, underdeveloped technology transfer and low motivation of research workers to commercialize and implement the research work in business. These aspects are closely connected with the high qualified labour force and life long learning in use of technologies for innovation. The aim of the paper is to consider the impact of several steps made in order to introduce the knowledge based economy particularly regarding the aspects of knowledge and ICT. The paper deals with the different ways how the Czech and the Slovak republic are trying to introduce knowledge economy. As the knowledge framework consist of four pillars: an economic and institutional regime, an educated and skilled population, an efficient innovation system, information and communication technologies (ICT) the paper analysis these in both economies. Regarding the quickly changing character of globalized economy the principles of knowledge economy do not always apply for the businesses as well as public sector.

Key Words: knowledge, ICT, knowledge economy, knowledge management, competitiveness

1 ROZVOJ ZNALOSTNÍ EKONOMIKY

Dynamický rozvoj znalostní ekonomiky úzce souvisí se zachováním konkurenceschopnosti. Ekonomický růst a konkurenceschopnost je možné zajistit vhodnými institucionálními nástroji a podmínkami v podnikatelském prostředí. Jako nejvýkonnější a konkurenceschopné jsou hodnoceny ekonomiky tažené inovacemi. Pod pojmem znalostní ekonomika rozumíme ekonomiku, ve které se invence realizují prostřednictvím inovací a tím vzniká zcela nová hodnota. Bohatá nabídka levné a nekvalifikované pracovní síly už není cestou k rychlému růstu a prosperitě. Intenzivní globální konkurence a rychlé technologické změny upřednostňují vzdělanou, technicky zdatnou pracovní sílu, která bude vytvářet vysokou přidanou hodnotu, znalostně intenzivní výrobky a služby a bude mít manažerské schopnosti a využívat technologie. Znalosti jsou výsledkem intelektuální tvořivosti lidí a pro tvořivost je důležité vzdělání.

Avšak znalostně intenzivní aktivity nejsou synonymem high-tech. Specializace na výrobu, která je znalostně intenzivní ať již ve znalostně intenzivních odvětvích či odvětvích jiných, vyžaduje úsilí na zvýšení inovační kapacity jednotlivých ekonomik. Inovační kapacita má dle světové banky 13 čtyři kritické dimenze:

- Vzdělání pro znalostní ekonomiku
- Výzkum a vývoj – vytváření a získávání ekonomicky podstatných znalostí
- Technologické akvizice a difúze technologií – využívání stávajících znalostí ke zlepšení průmyslové konkurenceschopnosti
- Pohled tvůrců hospodářské politiky na výzkum a technologie

Vzdělávací instituce na všech úrovních nutně musí přispívat k vychovávání absolventů s klíčovými dovednostmi a chutí zapojit se do procesu celoživotního vzdělávání. Právě z tohoto důvodu je nutná spolupráce vzdělávacích institucí a podnikatelské sféry, jak ukazuje i ekonomická teorie. Dle doporučení Světové banky výzkumné a vývojové aktivity by neměly klást přílišný důraz na teoretický a základní výzkum a zároveň by činnost neměla být vedena nerealisticky, tj. bez definování potřeb v ekonomice. Národní výzkum a vývoj by se měl zaměřit na pomoc soukromému sektoru, tedy upřednostnit aplikovaný výzkum a tvůrci hospodářské politiky musí mít kapacitu k pochopení možností, které plynou z globálních výzev a aplikovat na ně vhodné politiky.

Na významu nabývá informatizace společnosti, která je prostředkem transformace na znalostní ekonomiku. Zároveň informační a komunikační technologie stimulují ekonomický růst a produktivitu práce. Vytvářejí novou hodnotu a nová pracovní místa. Svou podstatou ICT odstraňují geografické bariéry a podporují globalizaci na úrovni mezinárodní spolupráce. Pro znalostní ekonomiku je důležité, že ICT mohou spojit pracovníky z různých míst, a umožňují rychlejší přenos znalostí do komerční sféry. I na mikroekonomické úrovni je patrný pozitivní vliv ICT, neboť zvyšují efektivnost výroby i souvisejících procesů. Dalším pozitivním jevem jejich zavádění jsou stále se zvyšující požadavky na lidský kapitál.

2 INOVAČNÍ SYSTÉM

Inovační systém má tři sféry: akademicko-výzkumná, firemní a vládní sféra tvoří vrcholy systému známého pod názvem Triple Helix 12 nebo-li triády. Tyto tři sféry tvoří základ jakéhokoli inovačního systému, a to i na regionální úrovni. Tento model je spirálovým modelem inovací, který zahrnuje mnohonásobný reciproční vztah na různých úrovních v procesu zhodnocování znalostí. První dimenzí modelu je interní transformace každé z institucí, druhou dimenzí je ovlivňování jedné sféry druhou, třetí dimenzí je vytvoření nové roviny třístranné spolupráce a propojení tří sfér.

V rámci modelu dochází ke spolupráci všech aktérů systému, tedy vlády, akademického sektoru i firem. Všichni aktéři se na sobě stávají čím dál tím více závislími. Akademicko-výzkumná sféra spolu s univerzitami se v nových modelech jeví jako klíčové. Tyto instituce umožňují koordinaci různých úrovní tvorby a šíření znalostí a měly by současně plnit roli zprostředkovatelů v komerčním využití znalostí.

Jak uvádí Zelený 1 dominance jakékoli sféry triády je nežádoucí. Převaha politické sféry vede k závislosti akademicko-výzkumné a firemní sféry na státu. Převaha výzkumné sféry a univerzit znamená vzdělávání v oborech, které nejsou podnikatelskou sférou žádané. Získají-li dominanci firmy dojde k produkci trvale neudržitelných hodnot a vyčerpání lidského kapitálu i dalších zdrojů. Zelený poukazuje na vyváženost těchto sfér.

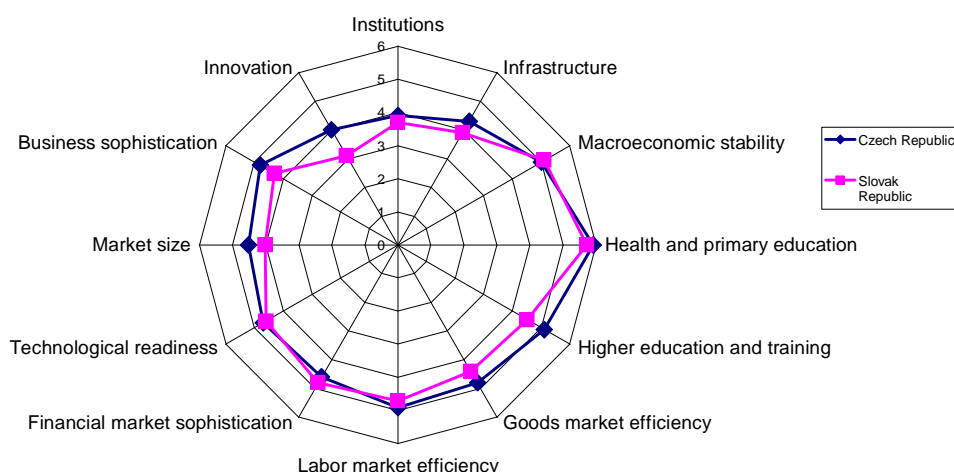
Rozvoji inovačního prostředí brání řada faktorů, ať již se jedná o nedostatek možností financování novinek, stále zmiňovaná bariéra ve spolupráci firemního sektoru se sektorem výzkumným nebo samotný nedostatek inovujících podniků. Výzkumná infrastruktura je kritickou položkou celého inovačního systému. 3

Pružnějším způsobem podpory je stimulace podnikatelských inkubátorů. Nová inovační infrastruktura může podnítit rozvoj synergických a multiplikačních efektů, které se nadále podílejí na rozvoji inovační infrastruktury. Inovační infrastruktura může být lákadlem pro přímé zahraniční investice do high-tech odvětví a vzniku klastrů. Tyto podpoří vznik synergických efektů. Znalostní klastry vznikají z podnětu tvořivých a talentovaných lidí, kteří se klastrují sami.

Mezi podmínky, které jsou důležité pro rozvoj inovačního prostředí v regionech patří např. vzdělanostní a věková struktura populace v regionu a míra pracovní atraktivity kraje, která je vyjádřena migračním saldem a podílem městského obyvatelstva. Dále je to umístění vysokoškolských zařízení, výzkumných center, agentur regionálního rozvoje a aktivního podnikatelského prostředí.

3 ZNALOSTNÍ EKONOMIKA V ČESKÉM A SLOVENSKÉM POJETÍ

Globální zpráva o konkurenceschopnosti uvádí charakteristiku 133 zemí, které komplexně porovnává profily jednotlivých ekonomik a sestavuje pořadí dle ukazatelů. Oproti loňskému roku, je Slovensko rovněž zařazeno mezi ekonomiky tažené inovacemi (předchozí zpráva Slovensko porovnávala se zeměmi transformujícími se k ekonomikám taženým inovacemi).

Zdroj: 14

Mezi novými členy EU je Česká republika mezi leadery na 31 místě ze 133 zemí. 14 ČR stále čelí potížím s makroekonomickou stabilitou a kvalitou infrastruktury, zlepšení dosáhla v institucionálním prostředí a efektivnosti trhů a také technologické připravenosti.

Největšími problémy České republiky v rozvoji inovací je neefektivní veřejná správa, přístup ke zdrojům financování, korupce, politická nestabilita a daňové zatížení. Výčet doplňuje rigidní trh práce. 14

European Innovation Scoreboard 6 dělí země do čtyř skupin dle implementace inovací:

- Innovation leaders – Inovační leadéři
- Innovation followers – Inovační následovníci
- Moderate innovators – Mírní inovátoři
- Catching-up countries – Dohánějící země

European Innovation Scoreboard dělí ukazatele do pěti dimenzí, aby lépe postihla různorodé aspekty inovačního procesu. První skupina – innovation drivers – jsou strukturální podmínky, které jsou nutné pro inovační potenciál. Tvorbu znalostí vyjadřují investice do výzkumných a rozvojových aktivit, ukazatel inovace a podnikání reprezentuje inovační úsilí na firemní úrovni, výstup nazvaný aplikace vyjadřuje výkonnost práce a podnikatelských aktivit a jejich přidané hodnoty v sektoru inovací, poslední ukazatel duševní vlastnictví ukazuje výsledky dosažené z hlediska know-how.

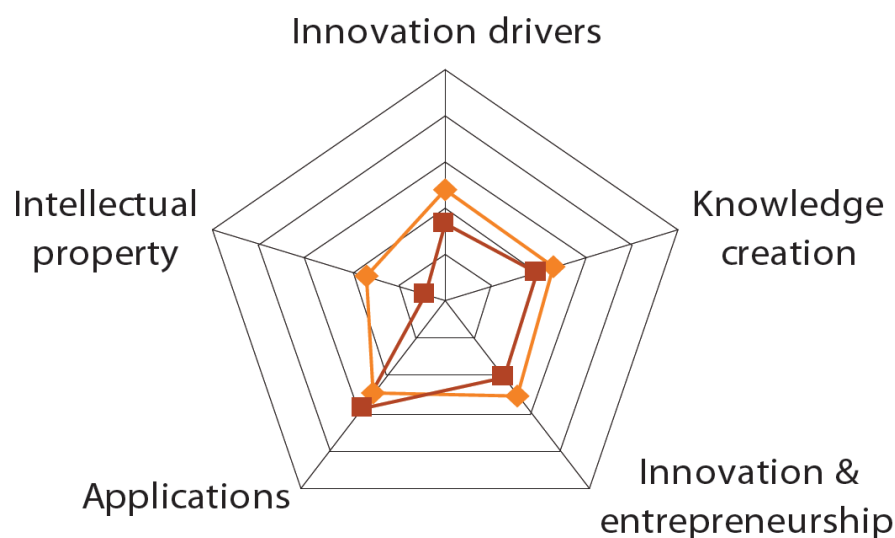
Do skupiny mírných inovátorů patří Kypr, Česká republika, Estonsko, Řecko, Island, Itálie, Norsko, Portugalsko, Slovinsko, Španělsko. Z těchto zemích všechny za poslední rok vykázaly mírné zlepšení. Na první příčce ve zlepšení se umístilo Estonsko. Česká republika je jedinou zemí, která je lepší než ostatní mírní inovátoři.

Slovensko patří do skupiny dohánějící zemí (catching-up countries – Bulharsko, Chorvatsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Malta, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Turecko). Jediné Turecko má z pohledu inovační výkonnosti o mnoho horší pozici než všechny ostatní země. Růst na Slovensku je vyšší než u EU 27. Slovensko má v této skupině zemí nejvyšší firemní investice,

avšak na druhé straně prudce klesá jeho výkonnost kvůli poklesu firemních výdajů na výzkum a vývoj.

Inovační výkonnost České republiky se v posledních pěti letech zlepšila oproti průměru EU. Tento trend nadále trvá a předpokládá se, že během deseti let ČR bude konvergovat k průměru EU. Objevuje se inovační mezeru mezi nejlepšími a nejhodnějšími zeměmi EU a tato oblast v posledním roce nezaznamenala žádné výrazné změny. ČR patří ke skupině zemí, které by mohly inovační mezeru uzavřít v kratším čase než ostatní země.

Obr. č. 1 Inovační výkonnost ČR v porovnání s evropským průměrem

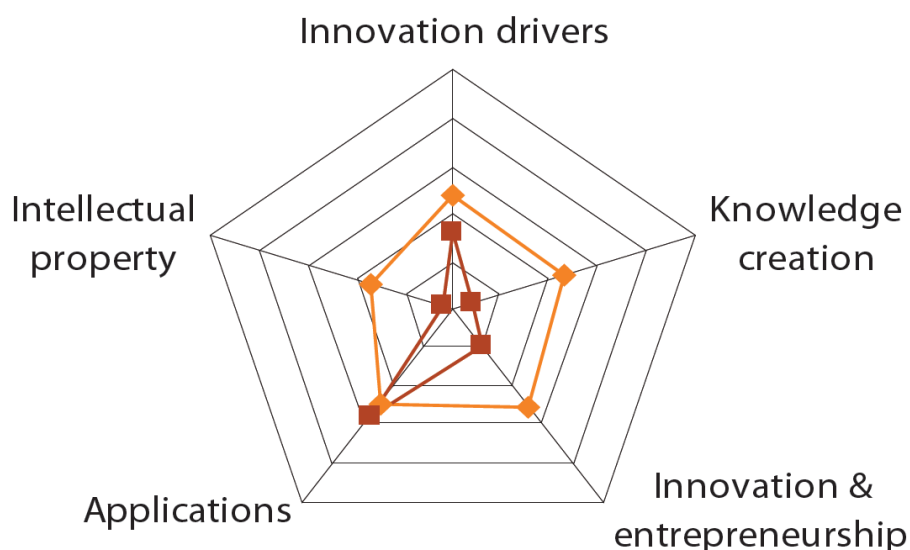

Zdroj: 7

Dobrou pozici má ČR u ukazatelů prodeje na nové trhy, prodeje nových výrobků, zaměstnanosti v medium-tech a high tech výrobě. Na druhé straně ČR dosahuje horších příček v ukazatelů inovací a duševního vlastnictví. Výkonnost ČR v transformaci inovačních stupňů do výstupů byla nad průměrem EU avšak podprůměrná ve vztahu k transformaci těchto vstupů do výstupů duševního vlastnictví.

I na Slovensku rostla inovační výkonnost posledních pět let v porovnání s průměrem EU. Pokud tento trend bude pokračovat, dosáhne Slovensko úrovně EU přibližně za 20 let. Dobré ukazatele vykazuje Slovensko ve stejných oblastech jako ČR. Horší je to u ukazatelů tvorby znalostí, zejména kvůli nízkému podílu podnikové sféry na výdajích na výzkum a vývoj. Výkonnost SR v transformaci inovačních stupňů do výstupů byla nad průměrem EU avšak podprůměrná ve vztahu k transformaci těchto vstupů do výstupů duševního vlastnictví.

Obr. č. 2 Inovační výkonnost SR v porovnání s evropským průměrem

Zdroj: 7

Slovensko schválilo Inovační politiku na 2008–2010 v únoru 2008. Hlavními prioritami je vytvořit podpůrný rámec pro rozvoj regionálních inovačních struktur, inovačního podnikání a partnerství mezi průmyslovou sférou, zejména malými a středními podniky a výzkumem. Záměrem nového rámce je zvýšit konkurenceschopnost podnikatelského sektoru, zlepšit flexibilitu trhu práce a podpořit regionální rozvoj.

Hlavním předpokladem špičkového výzkumu jsou regionální inovační systémy a špičkový výzkum je základním předpokladem konkurenceschopnosti Evropy. Za současné finanční krize, která postihuje evropskou ekonomiku, mohou být právě finanční investice do výzkumu a vývoje jedním z nástrojů podporujícím ekonomickou obnovu, investice do rozvoje lidského kapitálu jsou v době finanční krize opomíjeny, avšak jejich dopad na ekonomiky bude v budoucnu rozhodujícím faktorem konkurenceschopnosti. Základní výzkum byl druhým nejdůležitějším cílem z EU 27 a zároveň prvním pro Českou republiku (26.8 %) i Slovensko (32.6 %). V řadě nových členských zemí výdaje na výzkum a vývoj vzrostly o více než dvacet procent. Patrné je jejich úsilí přiblížit se lisabonským cílům.

Tři čtvrtiny celkových investic do výzkumu a vývoje z firemní sféry v EU mohou být připsány pouze třem členským zemím. Německo investuje 34 procent, následuje Velká Británie a Francie s 19 procenty. Ostatní členské země dosahují v tomto ukazateli maxima osmi procent. Nové členské země dohromady ukrájí z koláče výdajů na výzkum a vývoj z firemní sféry pouze jedno procento. ČR i Slovensko postupně využívají rizikový kapitál jako zdroj financování inovačních aktivit.

Všeobecně je terciární vzdělávání druhým nejdůležitějším sektorem investování v rámci výzkumu a vývoje. První příčku má podniková sféra až na výjimky, ke kterým patří Česká republika i Slovensko (rovněž i Polsko a Maďarsko), kde na základě tradice dominuje vládní sektor. V ČR je podíl veřejného sektoru o mnoho menší než podíl soukromé sféry, která potřebuje čas, aby byla schopná investovat do výzkumu a vývoje.

V ČR dominují mezi vědními obory inženýrství a technologie. Třicet procent studentů doktorského studia je zapsáno v programech inženýrství. Ač v žádné zemi nepřesahuje podíl

žen ve vědě padesát procent, mezi novými členskými zeměmi je nadprůměrný. Výjimku tvoří ČR.

Nejnižší míra nezaměstnanosti u populace bez terciárního vzdělávání byla v Dánsku a Norsku (3 procenta) Slovensko společně s Německem mají vysokou míru nezaměstnanosti lidských zdrojů ve výzkumu a sektoru technologií bez vysokoškolského vzdělávání. 12 procent. Míra nezaměstnanosti Slováků s vysokoškolským vzděláním je o mnoho nižší (1%) než u Slováků bez vysokoškolského vzdělání. Míra nezaměstnanosti byla 1 % v ČR, což pravděpodobně souvisí s reformami v ČR, které podpořily terciární vzdělávání.

Podíl lidských zdrojů ve vědě a v sektoru technologií (lidí s vysokoškolským vzděláním) vzrostl od roku 2006 o 2,9 procenta a tradičně severské státy mají tento podíl nejvyšší. Na konci žebříčku se s přibližně 11 procenty nachází Česká republika. Lidé zaměstnaní v sektoru výzkumu a technologií jsou zaměstnaní jako odborníci nebo technici. Odborníci řídí výzkum a hledají koncepty, teorie a metody nebo aplikují znalosti v různých oblastech výzkumu. Technici řeší technické úkoly spojené s výzkumem, koncepty a metody stejně jako vládní omezení a podnikatelský rámec.

Země vykazují vyšší podíl absolventů technických oborů mezi odborníky. Zejména v ČR a na Slovensku, 40 procent techniků bylo vysokoškolsky vzdělaných ve vědě a nebo inženýrství. Technici a odborníci tvoří 60 procent pracovní síly v high-tech sektoru ve Švédsku, Slovensko je rovněž nad průměrem EU 27. V Praze byla zaznamenána nejvyšší míra lidských zdrojů ve výzkumu a sektoru technologií ze všech evropských regionů (50 %). Praha kopíruje trend z ostatních zemí a hlavních měst např. zemí Beneluxu.

Disparity existují nejen mezi zeměmi ale i mezi regiony jedné ekonomiky. Největší rozdíly mezi vedoucími regiony a regiony na chvostu byl zaznamenán v Německu, nejmenší v Irsku. Intenzita výzkumu a vývoje ve všech regionech na chvostu, tedy včetně České i Slovenské republiky byla menší než 1%. Praha a Bratislavský kraj byly mezi regiony z nových členských zemí, které jsou nad průměrem EU. Některé regiony mají vysokou míru zapsaných studentů v okolí hlavních měst. Týká se to zejména nových členských zemí. Praha, Bukurešť, Bratislava a Lublaň reprezentují centra vzdělání.

Dobře vedené regiony jsou schopné na sebe navázat špičkové znalosti a dovedností, které jsou potřebné pro celé obory výroby a služeb. Takové regiony se stávají se technologickými klastry. Investoři využívají spin-off efektu, který se generuje z kombinace kvalifikovaných lidských zdrojů, vyspělého školství, blízkosti výzkumných a poradenských kapacit, bankovních a jiných služeb, dopravních možností a kvalitní regionální správy. Evropské regiony mezi sebou soutěží vytvářením atraktivních podmínek pro investory, investováním do vzdělávacích kapacit v rámci regionu, zkvalitňují životní prostředí, podporují flexibilní spolupráci mezi veřejným a soukromým sektorem a umožňují přístup k prostředkům ze zdrojů EU.

Ukazatelem inovačního podnikání je i patentová aktivita. Cizí vlastnictví domácích patentů je jednou ze tří indikátorů spolupráce v patentování. Ostatní dva jsou domácí žádosti o udělení patentů a žádosti o udělení patentů v cizí spolupráci. Na úrovni EU byly registrovány patenty v cizím vlastnictví nejvíce v Lucembursku, Maďarsku a v Polsku a ČR (45%)

4 ROZVOJ ZNALOSTNÍ EKONOMIKY V DOBĚ KRIZE

Počínající finanční krize v USA a ve Velké Británii se rozvinula v celosvětovou hospodářskou recesi. Světový hrubý domácí produkt se snížil o 2,5 procenta v roce 2009. Globální finanční krize se přesouvá do dalších oblastí, kde jsme svědky poklesu

spotřebitelské poptávky, zvyšování nezaměstnanosti a počínajících protekcionistických opatření. Všechny státy zaujaly ke globální krizi aktivní postoj. Úsporné balíčky byly doplněny stimulačními balíčky a politika zaměřená na vyrovnání hospodářského cyklu zvažuje jaký je optimální zásah státu do ekonomiky. Přičemž krátkodobé zisky by neměly převážet dlouhodobou strategii.

Z důvodu půjček v cizích měnách mají ze zemí střední a východní Evropy Pobaltské republiky největší deficity běžných účtů a byly postiženy nejvíce krizí. Naproti tomu, jak uvádí Mezinárodní měnový fond Polsko, Česká republika a Slovensko čelí mírnější recesi. Vede k tomu několik důvodů, k nimž patří menší zadlužení, členství v EU, menší závislost na vývozech a čerpání prostředků z EU a v neposlední řadě kombinace těchto faktorů.

Tab. č. 1 Předpokládaný růst GDP v nových členských zemích EU v roce 2009

Země	Předpokládaný růst v roce 2009
Litva	-10.0
Lotyšsko	-12.0
Estonsko	-10.0
Maďarsko	-3.3
Polsko	-0.7
Česká republika	-3.5
Slovensko	-2.1
Slovinsko	-2.7
Rumunsko	-4.7
Bulharsko	-2.0

Zdroj: IMF 2009.

Konkurenceschopné ekonomiky jsou založené na faktorech růstu, které jsou stěžejní pro současnou a budoucí prosperitu. Konkurenceschopné prostředí národních ekonomik může pomoci zejména v době krize, kdy je důležité zajisti budoucí ekonomickou výkonnost. Inovační potenciál a inovační podnikání jsou hlavním i zdroji konkurenceschopnosti. Výdaje na výzkum a vývoj v nových členských zemích nedosahují lisabonského cíle tří procent, zároveň jejich úroveň dle parity kupní síly zatím nedosáhla průměru EU. Výdaje na vzdělávání rovněž nedosahují žádoucích hodnot a diskutuje se o jejich poklesu v souvislosti s poklesem příjmů státního rozpočtu i veřejných rozpočtů. Je-li podíl soukromé sféry na výše zmíněných výdajích menší, než padesát procent otázkou zůstává, zda tvůrci hospodářské politiky mohou vývoj znalostní ekonomiky ovlivnit přímo, tedy cestou výdajů, či zda se mají

přiklonit k podpoře soukromého sektoru a prostřednictvím pobídek podpořit rozvoj znalostní ekonomiky nepřímo, tedy ponechat ho na principech tržního hospodářství.

Použitá literatura:

1. ZELENÝ, M.: Řízení znalostního cyklu a jeho integrace v úspěšně organizovaném podniku. Central European Productivity Center.
2. KLUSÁČEK, K. a kol. Bílá kniha výzkumu, vývoje a inovací v ČR. Praha: Slon, 2008. ISBN
3. SKOKAN, K. Konkurenceschopnost, inovace a klastry. Ostrava: Repronis, 2004, 160 s. ISBN 80-7329-059-6.
4. ETZKOWITZ, H., KLOFSTEN, M. The Innovating Region: Towards a theory of knowledge based regional development, R&D Management 35 (3): 243-255(13). 2005
5. European Innovation Scoreboard 2008. Dostupné z www: <http://www.proinno-europe.eu/EIS2008/website/docs/EIS_2008_Final_report.pdf>
6. EUROPEAN INNOVATION SCOREBOARD 2008. [online] [cit. 14. 10. 2009]. Dostupný z WWW: <http://www.proinno-europe.eu/EIS2008/website/docs/EIS_2008_Final_report.pdf>
7. Eurostat regional yearbook 2009 [online] [cit. 29.10. 2009]. Dostupný z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-09-001/EN/KS-HA-09-001-EN.PDF>
8. KAZANSKÝ, R: Trendy a perspektívy vyplývajúce z realizácie Lisabonskej stratégie. Veda a výskum – EÚ a Slovensko. Zborník abstraktov z medzinárodnej vedeckej konferencie Znalostní ekonomika. Zlín: UTB 2007, s. 56-58 ISBN 978-80-7318-646-3
9. Národní inovační politika. [online] [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z www: <<http://www.vyzkum.cz/Priloha.aspx?idpriloha=25767>>
10. Návrh Inovačnej politiky SR na roky 2008 až 2010 [online] [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z www: <<http://www.economy.gov.sk/inovacna-politika-sr-na-roky-2008-az-2010-5913/127598s>>
11. EUROSTAT. Science, technology and innovation in Europe. 2009. ISBN 978-92-79-12348-1
12. National Institute for Triple Helix Innovation. [cited 27.04.2009] Available at <http://www.triplehelixinstitute.org/thi/ithi_drupal/sites/default/files/uploaded/documents/TaxonomyOfTripleHelixInnovation.pdf>
13. Worldbank. Science, Technology, and Innovation. 2010 [online] [cit. 29. 10. 2009] Dostupné z www: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTEDUCATION/0,,contentMDK:20457068~menuPK:2458448~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:282386,00.html>>
14. The global competitiveness report 2009/2010. [online] [cit. 29. 10. 2009] Available at

<<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm>>

15. Pagano, U. a. Rossi, M.A. The crash of the knowledge economy. [online] [cit. 29. 10. 2009] Available at <<http://cje.oxfordjournals.org/cgi/content/full/33/4/665>>

Kontakt

Katedra ekonomie
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/10
100 31 Praha 10 - Strašnice
Česká republika

Ing. Andrej Markovič
Ing. Miloš Ondrušek, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA ŠPECIÁLNEHO INŽINIERSTVA
ŽILINSKÁ UNIVERZITA

VPLYV SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA MEDZINÁRODNÚ MOBILITU PRACOVNÝCH SÍL (FENOMÉN REVERZNEJ MIGRÁCIE)

andrej.markovic@ictpartner.sk
ondrusekmilos@gmail.com

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá dôsledkami súčasnej svetovej hospodárskej krízy na medzinárodnú migráciu a mobilitu pracovných síl. Autori stručne definujú základné črty fungovania migračných pohybov, vykresľujú triezvy pohľad na medzinárodnú migráciu, pričom vystríhajú pred jej prílišným glorifikovaním na jednej strane a zatracovaním na strane druhej. Následne sa zaoberajú fenoménom reverznej migrácie, snažia sa upozorniť na možné riziká i výhody plynúce z tohto procesu. V závere konštatujú nevyhnutnosť aplikácie aktívneho migračného a krízového manažmentu vo vzťahu k optimalizácii štruktúry a počtu populácie a k reálnym potrebám trhov práce v cieľových krajinách migrácie.

Kľúčové slová: medzinárodná migrácia, reverzná migrácia

Abstract

The paper deals with the consequences of current global economic crisis on international migration and labor mobility. The authors briefly define the basic features of the functioning of migratory movements; portray a sober view of international migration and warn against the excessive glorification on the one hand and the execration on the other hand. Then they deal with the phenomenon of reverse migration trying to draw attention to possible risks and benefits of this process. In conclusion they state the necessity of application of active migration and crisis management in the relationship to optimizing the structure of population and the real needs of labor markets in target countries of migration.

Key Words: international migration, reverse migration

Úvod

Medzinárodná migrácia zohráva pri prehlbovaní globalizačných procesov a rozvoji medzinárodného podnikania významnú úlohu. Migrácia pracovných síl v globálnom priestore svetového ekonomického systému prorastovo pôsobí na rozvoj medzinárodného podnikania. Pritom úzko súvisí najmä s medzinárodným pohybom kapitálu, tovaru a služieb. Jednoznačné

vyjadrenie vplyvu medzinárodnej migrácie na národné hospodárstva jednotlivých krajín a ich porovnanie v súčasnosti sa reálne stretáva s rôznymi ťažkosťami, ktoré súvisia najmä s nedostatkom informácií o počte a efektoch migrantov v jednotlivých ekonomikách. Ďalším problémom je neexistencia jednotnej definície medzinárodnej migrácie, metodiky zisťovania evidencie a štatistického spracovania údajov o počte a pôsobení migrantov v národnom hospodárstve tej ktorej krajiny. Nemenej dôležitým je i veľký rozsah nelegálnej migrácie, ktorá je takmer nepredikovateľná a i úspešnosť jej evidencie je mizivá. Problémom je aj aplikácia získaných výsledkov o počte smere a dopadoch medzinárodnej migrácie pri analýze vývoja emigrácie a imigrácie v jednotlivých krajinách. Načrtnuté problémy nastoľujú viaceré neodkladné otázky sociálno-ekonomického charakteru týkajúce sa svetovej politiky a fungovania medzinárodných vzťahov ako i vnútornej a vonkajšej bezpečnosti zúčastnených krajín na migračných pohyboch. Z uvedeného vyplývajú nové výzvy, ako pre tvorbu účinnej migračnej politiky, tak i pre zefektívnenie výkonu funkcií krízového manažmentu v intenciách predchádzaniu, eliminácií rizík a odstraňovania negatívnych dôsledkov krízových javov a udalostí vznikajúcich v dôsledku priebehu procesov medzinárodnej migrácie.

Medzinárodná mobilita pracovnej sily – príčiny a následky

Samotný pojem medzinárodná migrácia môžeme zjednodušene definovať ako pohyb osôb z jednej krajiny cez hranice štátu do druhej krajiny, pričom kľúčovým atribútom tohto pohybu je úmysel dlhodobo sa usadiť alebo pôsobiť v danom štáte. Slovenská autorka Jurčová¹ definuje pojem migrácia ako „zmeny v stave obyvateľstva, vychádzajúce z priestorového pohybu, pri ktorom dochádza k zmene trvalého (obvyklého) pobytu obyvateľa“ alebo „pohyb cez hranice administratívnej jednotky, pri ktorom dochádza k zmene trvalého pobytu osoby“. Podľa definície Medzinárodnej organizácie pre migráciu² medzinárodná migrácia je „pohyb osôb, ktoré opúšťajú krajinu svojho pôvodu alebo trvalého pobytu s úmyslom usadiť sa natrvalo alebo dočasne v inej krajine“. Pre definíciu migrácie z časového hľadiska je najpoužívanejším rozhodujúcim kritériom časový horizont 12 mesiacov – migrácia trvajúca dlhšie ako 12 mesiacov je označovaná ako trvalá alebo permanentná. Migrácia trvajúca 3 až 12 mesiacov je označovaná ako dočasná migrácia.

Najjednoduchšie môžeme rozdeliť príčiny medzinárodnej migrácie na ekonomické a neekonomické. V prípade ekonomických príčin má migrácia zvyčajne uvedomelý a plánovitý charakter, smeruje do štátov vykazujúcich rýchlejší ekonomický rast a lepšie podmienky realizácie pracovnej sily. Neekonomické príčiny zahŕňajú politické, vojenské, rasové, náboženské, národnostné a iné dôvody, v týchto prípadoch má migrácia zvyčajne náhly, živelný, neplánovitý charakter. Dôvody, prečo ľudia migrujú sa pokúšajú objasniť viaceré teórie, najznámejšie sú makroekonomická neoklasická teória, teória duálneho trhu, teória svetového systému a teória push and pull faktorov.

„Je imigrácia ekonomickou hrozbou? História tvrdí opak. Mimochodom zostávajúca svetová veľmoc USA je osídlená takmer výlučne imigrantmi a ich potomkami. USA zdvojnásobilo svoju populáciu v priebehu posledného storočia a stáva sa bohatšie

---

¹ JURČOVÁ, D. (2005). Slovník demografických pojmov. Bratislava: INFOSTAT, 2005. [cit. 2005-12-28]. Dostupné na internete <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.html>>

² IOM. (2005). World Migration 2005: Costs and benefits of international migration. Geneva: IOM, 2005. 494 s. ISBN 92-9068-209-4. s.460

a bohatšie.“³ Viacero štúdií dopadov migračných tokov na národné hospodárstva poukazuje na súvislosť medzi rastom hrubého domáceho produktu a prílevom imigrantov. Brücker⁴ tvrdí: „Vypočítali sme, že pri danom rozdiely v mzde a produktivite medzi západnou a východnou Európou, by migrácia 1 % východnej populácie mohla priniesť okamžitý nárast HDP za celú EÚ o 0,2 až 0,3 %. Otvorené hranice by preto priniesli zisk v podobe takmer 1 % HDP za celú EÚ, čo predstavuje takmer 50 mld. Eur“. Stalker⁵ uvádza, že „analýza 15 európskych krajín v období 1991-1995 ukázala, že na každé 1 % nárastu populácie krajiny spôsobeného imigráciou bol nárast hrubého domáceho produktu v rozmedzí od 1,25% až do 1,5%“. Stalker samozrejme netvrdí, že tento nárast HDP bol priamo spôsobený imigráciou, ale na druhej strane sa pýta, či by boli Nemecko alebo USA tak úspešné bez imigrantov. Vzápätí si aj odpovedá – rozumnejším záverom je, že tieto krajiny využili imigrantov na to, aby sa stali bohatšími. My môžeme len doplniť, že obe uvedené krajiny vo vymedzenom časovom období úspešne využili manažment migračných tokov k dosiahnutiu ekonomických cieľov vo svojich národných hospodárstvach, a to najmä regulovaným vyplnením medzier na trhu práce v oblasti nízko kvalifikovanej pracovnej sily na jednej strane a na strane druhej získaním vysokokvalifikovaných odborníkov bez vstupných investícií do ich vzdelania.

Napriek uvedeným tvrdeniam Brückera a Stalkera musíme uviesť, že s uvedeným náhľadom sa podľa nás dá súhlasiť len čiastočne. Sme presvedčení, že vnímanie dôsledkov medzinárodnej migrácie, vo svetle výsledkov krátkodobých analýz vývoja ukazovateľov pohybu obyvateľstva a pracovnej sily ako takej, prináša skresľujúcu predstavu o reálnych dlhodobých vplyvoch migračných pohybov medzi jednotlivými krajinami pôvodu a cieľa migrácie, ako aj v rámci svetového hospodárstva. V krátkodobom až strednodobom horizonte by sa dalo s Brückerovou glorifikáciou liberalizácie medzinárodného pohybu osôb súhlasiť. Pádnyimi argumentami sú najmä priaznivý vplyv na trhy práce a demografickú štruktúru obyvateľstva, za predpokladu optimalizácie štruktúry a počtu migrantov, ako i multiplikačné účinky medzinárodnej migrácie na tvorbu HDP. Problematickým sa načrtnutý pohľad javí pri zohľadňovaní hrozieb, ktoré sa reálnejšie javia pri dlhodobom (niekedy i viac generačnom) horizonte hodnotenia účinkov medzinárodnej migrácie na ekonomiky zúčastnených krajín. V dlhodobom horizonte existuje reálnejšia hrozba nasýtenia pracovného trhu v prijímajúcej migračnej krajine v dôsledku prirodzeného nastolenia trhovej rovnováhy, prípadne vďaka pôsobeniu cyklických výkyvov hospodárstva, či už v národnom alebo medzinárodnom meradle. V dôsledku Todarovej tézy o viere migrantov v lepší zárobok v imigračných krajinách i v čase krízy, kedy migranti porovnávajú zhoršujúcu sa ekonomickú situáciu v domácej, zväčša slabšej, ekonomike so zhoršujúcou sa situáciou v bohatšej ekonomike. Migranti pre menšie ekonomické dôsledky krízy na bohatšiu ekonomiku predpokladajú, že si zabezpečia väčší príjem oproti príjmu, ktorý by dosahovali v domovskej slabšej a teda väčšinou i krízou viac zasiahnutej ekonomike, a preto objem migrácie neklesá ani v čase krízy, ktorá sa dotýka prosperujúcich regiónov.⁶ Ďalším dôvodom neklesajúceho počtu migrantov v čase krízy môže byť časové oneskorenie a nepresné informácie o rozsahu a dôsledkoch krízy v prosperujúcom regióne. Neklesajúci počet imigrantov v spolupôsobení

---

³ STALKER, P. (2001). Stalkers Guide to international migration. [cit. 2005-12-18]. Dostupné na internete <<http://www.pstalker.com/migration> >

⁴ BOERI, T. - BRÜCKER, H. – PORTES, R. (2005). It makes economic sense to open borders. In: Financial Times, roč. 2005, 2005, č. 10.06.2005

⁵ STALKER, P. (2001). Stalkers Guide to international migration. [cit. 2005-12-18]. Dostupné na internete <<http://www.pstalker.com/migration> >

⁶ Pozri TODARO, M. P. A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries, 1969 The American Economic Review 59(1): ISSN 0002-8282 s. 138-148

znižovania ponuky voľných pracovných miest, v dôsledku nasycovania trhu práce alebo pôsobením krízy, a rušením existujúcich výrobných kapacít má za následok zhoršovanie postavenia migrantov a rast sociálneho napätia medzi migrantskými komunitami a majoritnou populáciou. Načrtnutý vývoj v sebe nesie skryté i zjavné sociálno-ekonomické riziká, ktorých dôsledky môžu niekedy zásadne zmeniť pomer medzi prínosmi a nákladmi vyplývajúcimi z procesov medzinárodnej migrácie pre zúčastnené krajiny.

Predchádzajúce riadky nie sú kritikou podpory procesov medzinárodnej migrácie. Vnímate ich ako užitočné upozornenie na možné dôsledky neuváženej glorifikácie procesov medzinárodnej migrácie ako riešenia sociálnych, ekonomických i demografických problémov vo väčšine prosperujúcich svetových regiónov. Prikláňame sa k názoru všeobecnej prospešnosti procesov medzinárodnej migrácie, avšak zastávame názor, že migráciu samotnú nemožno vnímať ako systémové riešenie demograficko ekonomických problémov prosperujúcich regiónov (najmä EÚ, Ruska, USA a Japonska). Zásadnou sa nám javí požiadavka optimalizácie počtu a štruktúry migrantov v spolupôsobení rozvoja rodinnej politiky, zefektívnenia migračného a krízového manažmentu. Pre elimináciu dôsledkov eskalácie sociálneho napätia v prijímajúcej krajine, je nutné dodržať požiadavku akcentácie hodnotového a normatívneho rámca v prijímajúcich krajinách, ako i neodbytné a neustále vyžadovanie akceptácie týchto rámcov a väčšinového spôsobu života samotnými migrantmi. Zmieňované požiadavky vytvárajú požiadavku selektívnej migračnej politiky a posilnenia precízne a jednoznačne tvorenej legislatívy a zložiek polície, ktoré sú zodpovedné za navodenie a udržanie vnútornej bezpečnosti v predmetných krajinách.

V oblasti vplyvu imigrácie na mieru nezamestnanosti v hostiteľskej krajine sú ešte stále rozšírené predsudky o zaberaní pracovných miest masami imigrantov (pri nízkokvalifikovanej pracovnej sile), alebo o vytlačaní domácich expertov (pri vysokokvalifikovanej pracovnej sile). Tieto predsudky vychádzajú z predpokladov ako „počet pracovných miest je fixný“. Samozrejme nie je to pravda. Často sa zabúda na pracovné miesta, ktoré vytvárajú prichádzajúci migranti napr. zakladaním vlastných podnikov.

Stalker⁷ tieto predsudky vyvracia tvrdením, že miera nezamestnanosti u imigrantov je vyššia ako miera nezamestnanosti u domácich pracovníkov – napr. vo Veľkej Británii v roku 2001 bola u domácich pracovníkov 5 %, u imigrantov 6%. Omnoho väčší kontrast nám poskytuje údaj z Francúzska, kde sa miera nezamestnanosti domácich pracovníkov pohybuje okolo 11 % a u imigrantov nepochádzajúcich z EÚ je to 30 %.

Pri hodnotení predchádzajúcich tvrdení, o vytlačaní domácej pracovnej sily z trhu práce v cieľovej krajine migrácie, je nevyhnutné zobrať do úvahy pozitívny vplyv medzinárodnej migrácie na rast hrubého domáceho produktu a demografickú štruktúru pracovnej sily v imigračnej krajine. Avšak len pri navodení priaznivých podmienok, ktoré katalyzujú pozitívne účinky medzinárodnej migrácie na ekonomiku cieľového štátu. Z uvedeného vyplýva, že načrtnuté predsudky, ale ani pozitívne príklady z histórie nie sú všeobecne platné a nenastanú automaticky, ale v konkrétnych časopriestorových a sociálno-ekonomických podmienkach a súvislostiach. Pri predikcii a hodnotení účinkov pôsobenia migrantov na pracovnom trhu je dôležitý nielen počet a štruktúra migrantov, ale i väčšinový charakter pracovných miest, ktoré obsadzujú. Je dôležité o akú prácu ide, totiž či ide o prácu substitučnú alebo komplementárnu. V prípade substitučného väčšinového charakteru migrantskej práce v ekonomike danej krajiny môžeme hovoriť o vytlačaní domácej pracovnej

---

⁷ STALKER, P. (2001). Stalkers Guide to international migration. [cit. 2005-12-18]. Dostupné na internete <<http://www.pstalker.com/migration> >

sily z trhu práce lacnejšími migrantami. Ak je väčšinový charakter pracovných miest obsadzovaných migrantmi komplementárny, je možné vnímať procesy medzinárodnej migrácie pozitívne. Migranti prispievajú k vyplňaniu medzier na trhu práce ako i k diverzifikácii pracovných miest v ekonomike. Tým vlastne prispievajú k hospodárskemu rastu cieľovej krajiny migrácie.

Migranti väčšinou žijú a pracujú v oveľa ťažších podmienkach ako domáci pracovníci. Majú nižšie mzdy ako ľudia normálne žijúci v krajine, kde pracujú. Týmto získava hostiteľská krajina ďalšiu výhodu, ktorou je tlak na znižovanie inflácie. Samotná prítomnosť prisťahovalcov v krajine s ich každodennými a mimoriadnymi spotrebiteľskými výdavkami ako účasťou na hospodárskej výmene je faktorom zvyšujúcim dopyt v krajine. Z fiškálneho hľadiska určite stojí za zmienku, že na jednej strane dane z príjmov imigrantov sú zdrojom rozpočtových príjmov hostiteľských krajín a na strane druhej, že imigranti sa podieľajú tiež na fiškálnych výdavkoch štátu ako aj sociálneho poistného systému.

Z uvedeného vyvstáva požiadavka selektívneho prístupu k migračného manažmentu v intenciách reflexie sociálno-ekonomických podmienok na trhoch práce v prijímajúcich krajinách. Je dôležité, aby počet a štruktúra migrantov korešpondovala s vývojovými tendenciami počtu a štruktúry reálnych i potenciálnych migrantských pracovných miest, a to nielen v krátkodobom horizonte, ale i v dlhodobej vývojovej perspektíve. V prípade nedocenenia sociálno ekonomických rizík vyplývajúcich z neuváženej podpory migrácie bez ohľadu na vývojové perspektívy trhu práce a hospodárstva ako celku, môžeme byť najmä v stredno a dlhodobom horizonte svedkami štrukturálnych disproporcií na trhoch práce v neprospech buď väčšinovej spoločnosti (ak dochádza k vytláčaniu domácej pracovnej sily lacnejšími migrantmi), alebo i v neprospech migrantskej menšiny (ak hospodárstvo nie je schopné absorbovať príliš veľký počet migrantov bez požadovaných zručností a kvalifikácie).

Vplyv svetovej hospodárskej krízy na medzinárodnú migráciu

V predkrízovom období pred rokom 2008 bol imigrantmi podporovaný ekonomický rast predovšetkým v Spojených štátoch a vyspelých krajinách západnej Európy. Koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia sa dokonca z pôvodne čisto emigrantských krajín Španielska, Talianska a Írska stali cieľové krajiny imigrácie a tieto krajiny taktiež využili pozitívne prínosy imigrantov v období kulminujúceho hospodárskeho rastu na pozadí procesov hospodárskej a politickej integrácie.

Po prepuknutí svetovej finančnej a následnej hospodárskej krízy dochádza k zmenám v situácii na trhoch práce v imigračných krajinách. Nedostatok úverových zdrojov spôsobujúci kolaps mnohých spoločností, z dôvodu súčasných ekonomických problémov, zníženia výroby, rušenie pracovných miest a rastu nezamestnanosti nezostáva pre imigrantov veľa možností pre zamestnanie sa.

Veľký počet migrantov stojí pred rozhodnutím uspokojiť sa s okrajovým postavením v spoločenskom a ekonomickom živote imigračného teritória a akceptovať zhoršené možnosti uplatniť sa na trhu práce v danej krajine, čo multiplikatívne pôsobí na zhoršovanie ich životných podmienok, alebo sa odhodlať k ďalšiemu migračnému pohybu. Buď do krajín, ktoré sú menej zasiahnuté krízou alebo späť do domovskej krajiny. Ani jedna možnosť nie je jednoduchá a skrýva množstvo sociálnych aj ekonomických rizík vyplývajúcich najmä z opustenia známeho prostredia a sociálnych i ekonomických väzieb.

V podobnej situácii sa nachádzala Európa po prvom ropnom šoku, ktorý vyvolal krízu a spomalenie hospodárskeho rastu, čo viedlo k snahe zo strany vlád prosperujúcej západnej

Európy o odsun imigrantov do ich domovských krajín. Keďže však kríza zasiahla aj ich domovské krajiny, migranti sa snažili udržať v hostiteľských krajinách. To následne viedlo v ďalšej etape k narastaniu požiadaviek zo strany migrantskej menšiny o zjednotenie rodín. To sa napokon aj uskutočnilo, zvýšil sa tak počet i postavenie migrantov v cieľových krajinách migrácie.

Známky „reverznej migrácie“ späť do krajín pôvodu je možné badať, tak v prípade legálnych, ako aj nelegálnych migrantov. Imigrantov vytláča z vyspelých krajín predovšetkým nezamestnanosť blížiac sa k 20 percentám. V prípade nízkokvalifikovanej pracovnej sily prikladajú ruky k dielu aj vlády krajín s rastúcou nezamestnanosťou. Napríklad česká vláda vo februári ponúkla cudzincom, ktorí prišli o prácu jednorazový príspevok vo výške 500 EUR a jednosmernú letenku domov. Finančnú podporu v prípade návratu do vlasti ponúka aj Španielsko vo forme jednorazovej platby podpory v nezamestnanosti pre cudzincov, ktorí sa rozhodnú opustiť krajinu a nevrátia sa po dobu nasledujúcich troch rokov.

Vplyv hospodárskej krízy sa prejavuje na selekcii pracovnej sily na základe národnostného princípu. O pracovné miesta prichádzajú najskôr cudzinci. Britský Telegraph v júni 2007 citoval premiéra Gordona Browna: "Nadišiel čas pripraviť britských pracovníkov pre britské pracovné miesta, ktoré budú dostupné v najbližších rokoch a uistiť sa, že ľudia⁸, ktorí sú neaktívni a nezamestnaní, budú schopní zobrať ponúkané nové pracovné miesta v našej krajine."⁹

Opačná situácia nastala v Rumunsku. Rumunské firmy vďaka realitnému boomu najali tisíce lacných stavebných robotníkov z Ázie. Po tom, ako sa sektor dostal do hlbokkej krízy sa cudzinci stali nadbytočnou pracovnou silou. V rumunskom hlavnom meste Bukurešti protestovali stovky čínskych robotníkov, ktorí chceli sa vrátiť domov po tom, čo ich zamestnávateľia (rumunské stavebné firmy) neboli schopné vyplatiť im mzdy¹⁰.

Fenomén reverznej migrácie

Fenomén reverznej migrácie nie je v histórii ničím novým. Migračné vlny vznikajú z rôznych dôvodov, ktoré sme stručne charakterizovali v úvodnej časti príspevku. Nasmerované sú do rozvinutých a prosperujúcich krajín. K ich zmenám dochádza najčastejšie v súlade s cyklickým vývojom svetového hospodárstva (odhliadnuc od vojnových konfliktov a prírodných katastrof), s určitým časovým oneskorením, reakčnou dobou potrebnou na premietnutie vývoja z globálnej úrovne na úroveň lokálnu, kedy dochádza k priamemu ovplyvneniu života migrantov v cieľovej krajine.

V americkom časopise Time napríklad už v roku 1976¹¹ vychádza článok o reverznej migrácii černošskej časti populácie v smere sever – juh USA prebiehajúcej v 70-tych rokoch minulého storočia. Podľa autora článku sa percentuálny pomer černošskej populácie žijúcej na juhu znížil z 78% v roku 1900 na 43% v roku 1973. Neskôr sa však trend obracia aj vďaka

---

⁸ Rozumej občania Veľkej Británie, poznámka autorov

⁹ JONES, G., HELM T., WILSON G. (2007). British workers for British jobs says Brown. In: Telegraph, roč. 2007, 2007, č. 06.06.2007 [cit. 2009-09-28]. Dostupné na internete <<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1553710/British-workers-for-British-jobs-says-Brown.html>>

¹⁰ Pozri EURACTIV. Po protekcionizme nacionalizmus na pracovnom trhu. 2007 [cit. 2009-05-28]. Dostupné na internete <<http://www.euractiv.sk/socialna-politika/clanok/po-protekcionizme-nacionalizmus-na-pracovnom-trhu-012260>>

¹¹ Special Section: Reverse Migration. In: Time, roč. 1976, 1976, 27.09.1976 [cit. 2009-08-10]. Dostupné na internete <<http://www.time.com/time/printout/0,8816,918358,00.html>>

zníženiu rasového napätia a rapídneho hospodárskeho rastu. Veľká časť černošskej populácie opúšťa mestá na severe s ich „vysokou kriminalitou, vysokými cenami a zhoršujúcimi sa školami“. Jedná sa predovšetkým o strednú triedu, vzdelaných černochoch, ktorí sú lepšie vybavení ako chudobnejší černoši pre uchopenie sa nových príležitostí, ktoré im ponúka región. Odhliadnuc od skutočnosti, že sa jedná o migráciu v rámci jedného štátu, môžeme okrem kľúčového ekonomického faktora definovať ako kľúčový aj faktor sociálny, efektívna kombinácia a nastavenie týchto dvoch faktorov je podľa nášho názoru riešením pre manažment migračných tokov.

Súčasná hospodárska kríza oživila tento fenomén v svetovom meradle. Migračné toky smerujúce od deväťdesiatych rokov minulého storočia do roku 2007 do vyspelých krajín západného sveta zmenili svoj smer. Masu migrantov môžeme rozdeliť z hľadiska kvantity a úrovne dosiahnutého vzdelania na dve základné skupiny. Prvou je obrovská skupina nízko kvalifikovanej pracovnej sily plniaca úlohu predovšetkým komplementárnej pracovnej sily. Druhou je málo početná skupina migrantov s vysokou úrovňou vzdelania a zručností. Prvá skupina je vytláčaná nielen ekonomickými a sociálnymi dôsledkami krízy (strata zamestnania a zhoršenie životnej úrovne), ale je často krát aj motivovaná miestnymi vládnymi opatreniami k opusteniu scvrknutého trhu práce. Druhá skupina migrantov predstavuje pre jednotlivé národné hospodárstva hnací motor rozvoja a inovácií, uplatňuje sa predovšetkým v high-tech sektore.

Situáciu u druhej skupiny v prípade Spojených štátov analyzuje štúdia „Strata pre Ameriku je ziskom pre svet“. ¹² Autori na vzorke 1203 subjektov čínskeho a indického etnického pôvodu špecifikujú dôvody, prečo dochádza u skupiny vysokokvalifikovanej pracovnej sily v súčasnosti k reverznej migrácii, čo sú najdôležitejšie faktory ovplyvňujúce rozhodnutie vrátiť sa do domovskej krajiny. Štúdia odhalila prekvapujúcu skutočnosť, že peniaze prestali byť rozhodujúcim motivačným faktorom. Peniaze vytlačilo presvedčenie, že v domovských krajinách ich čaká lepšie profesionálne uplatnenie. Výsledky štúdie ilustrujú nasledovné tabuľky:

---

¹² WADHWA, V., SAXENIAN A. L., FREEMAN R., GEREFFI G., SALKEVER A. (2009). America's Loss is the World's Gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, Part IV. Duke University. 2009. [cit. 2009-09-28]. Dostupné na internete <http://www.kauffman.org/uploadedFiles/americas_loss.pdf>

Tabuľka je prevzatá z: PETER A. Kríza urýchlila spätnú migráciu. In: Trend, roč. 2009, 2009, 05.09.2009 [cit. 2009-10-08]. Dostupné na internete < <http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html>>

Motivačný faktor lepších pracovných príležitostí v rodnej krajine než v USA

(% opýtaných)

	Indovia	Číňania
Nesmierne silný	18,9	30,5
Veľmi silný	26,6	39,2
Dost silný	23,2	14,3
Nie veľmi silný	15,3	8,8
Nulový	10,4	5,3
Bez názoru	5,7	1,8

Zdroj: WADHWA, V., SAXENIAN A. L., FREEMAN R., GEREFFI G., SALKEVER A. (2009). America's Loss is the World's Gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, Part IV. Duke University. 2009.

Platy a odmeny vo vzťahu k životným nákladom

(% opýtaných)

	Indovia	Číňania
Oveľa vyššie doma	25,9	22,4
O niečo vyššie doma	23,5	31,7
Zhruba rovnaké doma a v USA	19,7	19,8
O niečo vyššie v USA	13,3	14,8
Oveľa vyššie v USA	15,1	7,2
Bez názoru	2,5	4,0

Zdroj: WADHWA, V., SAXENIAN A. L., FREEMAN R., GEREFFI G., SALKEVER A. (2009). America's Loss is the World's Gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, Part IV. Duke University. 2009.

Tabuľka je prevzatá z: PETER A. Kríza urýchlila spätnú migráciu. In: Trend, roč. 2009, 2009, 05.09.2009 [cit. 2009-10-08]. Dostupné na internete < <http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html>>

Kvalita života

(% opýtaných)

	Indovia	Číňania
Oveľa lepšia doma	22,8	10,6
O niečo lepšia doma	22,3	22,9
Zhruba rovnaká doma i v USA	16,2	23,8
O niečo lepšia v USA	19,0	22,4
Oveľa lepšia v USA	18,0	18,0
Bez názoru	1,8	2,3

Zdroj: WADHWA, V., SAXENIAN A. L., FREEMAN R., GEREFFI G., SALKEVER A. (2009). America's Loss is the World's Gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, Part IV. Duke University. 2009. Tabuľka je prevzatá: PETER A. Kríza urýchlila spätnú migráciu. In: Trend, roč. 2009, 2009, 05.09.2009 [cit. 2009-10-08]. Dostupné na internete < <http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html> >

Navrátiť sa migranti podľa výsledkov štúdie neprejavujú silný záujem o opätovnú migráciu do USA. Na otázku, či by boli ochotní sa vrátiť do Spojených štátov v prípade udelenia permanentného pobytu a vhodného pracovného miesta, veľká väčšina respondentov uviedla, že ponuku by zvážila, avšak veľká časť z nich by ju skôr zamietla (29,6 % respondentov čínskeho etnika a 39,8% indického etnika), ako prijala (16,7 % respondentov čínskeho etnika a 22,9% indického etnika). Pravdepodobnosť návratu ilustruje nasledovný graf:

Návrat do USA

(% opýtaných)

	Indovia	Číňania
Veľmi nepravdepodobný	26,5	26,4
Dost nepravdepodobný	19,5	21,4
Nerozhodnutí	28,7	27,2
Dost pravdepodobný	18,8	19,8
Veľmi pravdepodobný	6,5	5,6
Bez názoru	1,8	2,3

Zdroj: WADHWA, V., SAXENIAN A. L., FREEMAN R., GEREFFI G., SALKEVER A. (2009). America's Loss is the World's Gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, Part IV. Duke University. 2009.

Tabuľka je prevzatá z: PETER A. Kríza urýchlila spätnú migráciu. In: Trend, roč. 2009, 2009, 05.09.2009 [cit. 2009-10-08]. Dostupné na internete < <http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html> >

Záver

Záverom možno skonštatovať, že vplyv svetovej hospodárskej krízy na vývojové trendy medzinárodnej migrácie je v celku zásadný v zmysle spomalenia migračných tokov do bohatých regiónov sveta v segmente nízkokvalifikovanej pracovnej sily a rastu významu reverzných pohybov v segmente vysokokvalifikovanej pracovnej sily. Situáciu charakterizuje zhoršujúca sa situácia migrantov na trhoch práce v cieľových krajinách migrácie a snaha vlád o vytlačanie a eliminovanie počtu nízkokvalifikovaných migrantov na jednej strane, a naopak

posilniť prilákanie vysokokvalifikovanej pracovnej sily ako zdroja rozvoja a naštartovania ekonomiky v čase krízy na strane druhej. Sme svedkami zostreňného boja hlavných svetových hráčov o ľudský kapitál. Spolu s preusporiadavaním významu a ekonomickej sily jednotlivých svetových regiónov možno vypozerovať zmenu pozície USA, ktoré v boji o ľudský kapitál, po predchádzajúcej prevahe, začínajú strácať najmä s ekonomikami nových formujúcich sa ekonomických centier svetového hospodárstva. Z prezentovaných údajov sú zrejmé reverzné migračné pohyby v smere najmä do Číny a ostatnej rozvinutej Ázie, Indie a Brazílie.

Z uvedeného vyplýva i nárast váhy neekonomického motívu medzinárodnej migrácie, najmä v segmente vysokokvalifikovanej pracovnej sily, ktorá pri reverznej migrácii častokrát uprednostňuje domáce prostredie, rodinné väzby a hodnotový súlad domovskej krajiny pred ekonomicky lepšie ohodnotenou ale neistou pozíciou v USA. Načrtnuté procesy reverznej migrácie nastrojú vážne otázky formovania a aplikácie aktívneho a flexibilného migračného manažmentu a krízového manažmentu pri predchádzaní a eliminácii rizík a zvládání, prípadne odstraňování následkov krízových javov a situácií, ktoré môžu nastať v súvislosti s načrtnutými procesmi reverznej migrácie ako na mikro, tak i na makro úrovni. Načrtnutý vývoj zadáva i dôvody k vážnym úvahám o novom ekonomickom a politickom usporiadaní sveta. Najmä vo vzťahu k rastu ekonomickej moci tzv. nových jadier svetového hospodárstva, ako sú rozvinuté krajiny Ázie, Čína, India a prípadne Brazília. Ak budeme vychádzať z predpokladu rastúcej úspešnosti pri lákání ľudského kapitálu, a teda vysokokvalifikovanej sily zmienenými krajinami a následne zohľadníme multiplikatívny účinok vysokokvalitnej pracovnej sily (ktorá nájde uplatnenie v ekonomike zmieňovaných krajín) na hospodárky rast, môžeme v strednodobom horizonte očakávať zásadné zmeny vplyvu niektorých krajín vo svetovej ekonomike a politike. To spolu s demografickým vývojom v jednotlivých svetových regiónoch zadáva vážne dôvody na rozvoj vedeckej diskusie, najmä v oblasti reorganizácie a zmien medzinárodných vzťahov medzi hlavnými ekonomickými ťahúňmi svetového hospodárstva.

Použitá literatúra:

1. BOERI, T. - BRÜCKER, H. – PORTES, R. (2005). It makes economic sence to open borders. In: Finacial Times, roč. 2005, 2005, č. 10.06.2005
2. EURACTIV. Po protekcionizme nacionalizmus na pracovnom trhu. 2007 [cit. 2009-05-28]. Dostupné na internete <http://www.euractiv.sk/socialna-politika/clanok/po-protekcionizme-nacionalizmus-na-pracovnom-trhu-012260> >
3. IOM. (2005). World Migration 2005: Costs and benefits of international migration. Geneva: IOM, 2005. 494 s. ISBN 92-9068-209-4. s.460
4. JONES, G., HELM T., WILSON G. (2007). British workers for British jobs says Brown. In: Telegraph, roč. 2007, 2007, č. 06.06.2007 [cit. 2009-09-28]. Dostupné na internete <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1553710/British-workers-for-British-jobs-says-Brown.html> >
5. JURČOVÁ, D. (2005). Slovník demografických pojmov. Bratislava: INFOSTAT, 2005. [cit. 2005-12-28]. Dostupné na internete <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.html>>

6. PETER A. Kríza urýchlila spätnú migráciu. In: Trend, roč. 2009, 2009, 05.09.2009 [cit. 2009-10-08]. Dostupné na internete < <http://ekonomika.etrend.sk/svet/kriza-urychlila-spatnu-migraciju-8.html> >
7. STALKER, P. (2001). Stalkers Guide to international migration. [cit. 2005-12-18]. Dostupné na internete <<http://www.pstalker.com/migration> >
8. Special Section: Reverse Migration. In: Time, roč. 1976, 1976, 27.09.1976 [cit. 2009-08-10]. Dostupné na internete <<http://www.time.com/time/printout/0,8816,918358,00.html>>
9. TODARO, M. P. A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries, 1969 The American Economic Review 59(1): ISSN 0002-8282 s. 138-148
10. WADHWA, V., SAXENIAN A. L., FREEMAN R., GEREFFI G., SALKEVER A. (2009). America's Loss is the World's Gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, Part IV. Duke University. 2009. [cit. 2009-09-28]. Dostupné na internete <http://www.kauffman.org/uploadedFiles/americas_loss.pdf>

Kontakt

Ing. Andrej Markovič
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

Ing. Miloš Ondrušek, PhD.
Fakulta špeciálneho inžinierstva
Žilinská univerzita
Ul. 1.mája 32
01026 Žilina

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VÝCHODISKÁ EKONOMICKEJ PARADIGMY A JEJ HODNOTOVÉ A CIVILIZAČNÉ ASPEKTY¹

marton@euba.sk

Abstrakt

V spoločenských vedách prebiehajú už dlhšie intenzívne diskusie o dôsledkoch globalizácie, kríze kultúry etc. Tieto diskusie sa zintenzívnili pod vplyvom svetovej hospodárskej krízy. Pôvodne pozitívne hodnoty spojené s liberálnou ekonomikou (sloboda, individualizmus, tvorivosť, aktivita,...) sa dostávajú do konfliktu s podmienkami života na Zemi. Proticivilizačné smerovanie najmä západnej kultúry s jej dominanciou ekonomického rozmeru a s pokusmi o univerzalizáciu ekonomického redukcionizmu prinášajú konflikty medzi kultúrami, ale aj subjektmi medzinárodných vzťahov. Ekonomia je nútená prehodnotiť svoje redukcionistické východiská a rešpektovať komplexitu sociálnych a ľudských kontextov a prijať za ne zodpovednosť.

Kľúčové slova: globalizácia, hospodárska kríza, redukcionizmus ekonomie, komplexita sociálneho, nová paradigma ekonomie.

Abstract

For some time now intense discussions have been under way in social sciences concerning the effects of globalization, cultural crisis, etc. These discussions have become more intense under the influence of the world economic crisis. The originally positive values connected with the liberal economy (freedom, individualism, creativity, activity,...) are becoming a source a source of conflict with the life on Earth. A counter-civilizational direction of the western culture with the dominance of its economic dimension and with attempts to universalize economic reductionism brings about conflicts among cultures and among the subjects of international relations. Economy is forced to reevaluate its reductionist bases, respect the complexity of social and human contexts, and accept its responsibility for them.

Key Words: globalization, economic crisis, economic reductionism, complexity of social affairs, new paradigm of economics

Snáď najfrekvencovanejším pojmom v spoločenských vedách, ale i v každodennom diskurze je pojem krízy. Samotné slovo kríza má mnoho významov, mnoho konotácií. Podľa rôznych úrovní, či súvislostí ho môžeme vymedziť vždy inak. Pritom na

---

¹ Štúdia bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0561/08 – Kultúrna pluralita, interkultúrna komunikácia a vytváranie interkultúrnych kompetencií.

úrovni každodenného vedomia, mu rozumieme, hoci s odlišnosťami v rôznych denotačných kontextoch. My tu zužujeme jeho použitie na jeho vymedzenie v kontextoch ekonomickej paradigmy a jej hodnotových a civilizačných kontextov.

Aj v týchto kontextoch však platí základné vymedzenie slova kríza ako zlomu, napätia, protirečenia, ktoré sú trvale sa vynárajúcou situáciou nášho pobytu vo svete, ktorý ho dynamizuje. V krízovej situácii a cez krízovú situáciu si uvedomujeme a snažíme sa pochopiť možné riešenie situácie, alternatívy vývoja a možného budúceho usporiadania vecí.

Z istého pohľadu môžeme vnímať ohrozenie, ktoré je súčasťou krízy, ako heideggerovskú (či kierkegaardovskú) úzkosť, strach (e Angst). V tomto existenciálnom zmysle je úzkosť, strach, strachom z niečoho, ale aj o niečo. Strach máme zo samého bytia vo svete. Pocit cudzoty, nebytia doma, znamená stratu istoty vo svete v ktorom žijeme (Heidegger, 1994, s.345).

Aj keď z hľadiska jednotlivca môže byť i dnešná hospodárska kríza, ktorá prináša i sociálne problémy, kultúrne a politické konflikty, vnímaná ako existenciálne úzkosť, ide o krízu kultúrnej, civilizačnej paradigmy euro-americkéj civilizácie. Ak je teória, teoretický ideál, tým, čo charakterizuje západnú kultúru od dôb jej vzniku v starom Grécku, dostávame sa do stavu kedy je potrebné vytvoriť teóriu stavu sveta, ktorá by našla východisko v prehodnotení doterajšieho svojho smerovania, svojho účelu a zmyslu, svojho telos, v novej paradigme civilizácie.

Sme teda opäť (už koľkýkrát!) v situácii, keď musíme prehodnocovať pohyb celej celej západnej civilizácie a kultúry. Sme v situácii kedy sme v pochybnostiach o vlastnom smerovaní. Je to situácia známa v metodológii vedy ako fenomén uzavretej teórie (W.Heisenberg). Zo špecifickosti európskeho, a západného myslenia vôbec, s jeho metafyzickými a racionalistickými tradíciami vyplýva, že sa snažíme explanovať istú teóriu ako univerzálnu, či absolútnu. Kolízie s novou situáciou a kritická sebareflexia vedie k pochopeniu, že situácia nie je riešiteľná v rámci danej teórie, ale len vystriedaním novou teóriou, ktorá dokáže vnútorne koherentne interpretovať daný stav.

Ak sa pozrieme z tejto pozície na nami sledovanú tému vzťahu ekonómie a civilizácie a miesta ekonómie v nej, je už dlhšie zrejmé, prinajmenšom v sociálnych vedách, ale aj u časti ekonómov, že neoklasická paradigma, ktorá v ekonómii ako vede prevláda, sa aj zo situácie prezentovanej súčasnou krízou, dostáva do pozície uzavretej teórie, ktorá musí byť vystriedaná inou teóriou, inou paradigmou.

Naša civilizačná a kultúrna identita sa stále viac dostáva do problémov. Civilizačný vývoj západnej civilizácie, často chápaný ako jedna veľká cesta k slobode, je dnes často redukovaný na jej formálnu politickú slobodu, slobodu konzumu a t p. Cesta slobody sa u človeka začína vymaňovaním sa z prírodného úzu, z absolútnej moci prírody nad sebou, čo sa deje už v orientálnych despociách. Subjekt tu však nevystupuje ako osoba a najvyššie k čomu môže dospieť, je ponorenie sa do „objektívneho substanciálna“ (G. Hegel). Najvyššími hodnotami sú pokoj, kontemplácia, tieto spoločnosti sú takmer nemenné. Už v antickom svete dochádza k diferenciacii prírody a spoločnosti. Vzbúrený Jób a prométeovský mýtus reprezentujú dôraz na vzopretie sa osudu. Dôraz na aktivitu začína byť tým, čo sa postupne formuje do určitého chápania slobody, individuality. Idea slobodného človeka, ktorý je samostatne iniciatívny, je samostatnou hodnotou. Sloboda občana je spojená s príslušnosťou k polis, s interiorizáciou jej mravnej substancie, vedie k pochopeniu človeka ako slobodnej bytosti, ktorá svoje sociálne vzťahy vytvára vedome a zodpovedne (pozri aj Márton, M. 2004, s.7 a n.)

Opozícia človeka, prírody a sveta, ktorá sa zrodila už v antickom myslení, pretrváva v západnej civilizácii dodnes a je dovŕšená najmä v novoveku. Poznanie začína byť orientovaná na aktivitu, činnosť, ovládnutie a premenu sveta, formuje sa nový vzťah človeka k svetu. Človek sa chápe ako tvorivá bytosť. Príroda sa skúma ako objekt, je hodnotovo neutrálna, človek sa k nej stavia z pozície pána a vlastníka. O jej hodnote rozhoduje z hľadiska svojho sveta účelov a hodnôt, ktorý je – v podstate – utilitaristický a inštrumentalistický. (Ani v tomto období však západné myslenie nie je monolitné a objavuje sa aj opozícia v podobe romantizmu.) Na jednej strane tento antropocentrický postoj vedie k hodnotám slobody, ľudskej dôstojnosti, aktivity, na druhej strane však tento postoj vedie aj k exploatacii prírody, k ekologickej kríze.

Postupne cez systémové myslenie ai. dochádza ku korekciám, až k odmietaniu antropocentrizmu, kde človek je mierou všetkých vecí. Človek začína byť včleňovaný do širšieho hodnotového rámca a v teórii sa vytvára ontologický systém, ktorý by vytvoril priestor pre neantropologickú axiológiu. V centre teda už nestoja egoistické a utilitaristické hodnoty. Minimálne v teoretickom uchopení sveta je to tak. Človek už nie je pánom prírody, súcna, problematizuje sa i heideggerovská pozícia „pastiera bytia“. Svojou tvorivosťou a dnes už i integráciou v celosvetovej technickej civilizácii a v globalizácii neoliberalného modelu ekonomiky sa vytvorila veľká nerovnováha, kde je potrebné radikálne zmeniť myslenie o vede, ekonomike, kultúre, civilizácii. J. Šmajš hovorí o protiprírodnej ontickej tvorivosti kultúry, o potrebe presunutia paradigmy vedy od vied o prírode k vedám o kultúre, alebo F. Capra hovorí o potrebe jej posunutia od fyziky k vedám o živote.

Protiprírodnosť novovekej civilizačnej paradigmy, dichotómia prírody a človeka sa prejavuje aj v jednej z najvýraznejších súčastí novovekej racionality, v ekonomickej racionalite. V metodologickom individualizme, v modeli homo oeconomicus, je dnes vyjadrená prevládajúca adaptívna stratégia človeka ako druhu, minimálne v ekonomickej sfére ako základnej sfére, ktorá sprostredkúva človeku jeho prežitie. Kým spočiatku boli tieto adaptívne stratégie realizované v rámci kmeňa, jednotlivca, dnes je situácia iná v tom, že už nie je kam sa sťahovať, kam expandovať, že v globalizovanom svete je nevyhnutné aby sa zmenila i paradigma ekonómie. Ekonómia, ako píše F. Hayek, najviac vyťažila z moderných predstáv o slobode. Koordinácia trhom je základným typom koordinácie spoločnosti v neoklasickej paradigme. Východiskom je ľudská prirodzenosť redukovaná na mechanistické pravidlá hry. Mnohovýznamovosť a pluralita je subsumovaná do hierarchie účelov, kde dominuje maximalizácia zisku. A práve v procese globalizácie sa stáva evidentným, že prirodzený poriadok trhu sa obracia proti celku prírody a spoločnosti, kde tento účel dostáva globálne rozmery a podriaďuje si lokálne celky, ktoré sa snažili dosiahnuť istú koordináciu racionalít a účelov.

Globálna finančná a hospodárska kríza poukázala na to, že ekonomický redukcionizmus, uzavretosť ekonómie v zložitých sofistikovaných schémach vzťahov, viedli k odtrhnutiu sa od reality a k neschopnosti reflektovať skutočnosť. Ekonómia „úspešne“ zabudla na svoj pôvodný zmysel, ktorým bolo komplexné spravovanie domu, hospodárstva, na to, že je vlastne reflexiou vzťahu človeka k prírode, ich súžitia v procese adaptačnej stratégie a prežitia jednotlivca a ľudstva. Pôvodne spontánne vytváraná kultúra na našej planéte bez hlbších reflexií vzťahu kultúry a prírody sa dnes dostala do situácie kedy spontánne mechanizmy samoregulácie, najmä trh a peniaze ju nebudú „schopné udržať v destabilizovanej biosfére, že jej slepá evolúcia bude môcť pokračovať v začatom smere“ (Šmajš, J., 2004, s.32).

Zlyhanie sofistikovaných mechanizmov finančníkov, bankárov, ekonómov, prinášajú naliehavé poznanie, že už nestačia drobné, či väčšie korekcie v rámci existujúcej teórie neoliberalizmu, ktorá sama seba prezentuje ako dokonalú, zodpovedajúcu substancii

ekonomického pohybu, ako zavŕšenie dejín, čím fakticky sama seba prezentuje ako dovŕšenú a teda uzavretú a vonkajší svet, človek, príroda, vystupujú v systéme ekonomickej racionality ako jej vonkajšie systémové predpoklady v podobe ľudských a surovinových zdrojov. Dynamika systému, jeho fungovanie, je dané motívmi ekonomického rastu, zisku. Ekologické požiadavky, sociálne a etické hodnoty, hodnoty spravodlivosti, humanizmu etc. ostávajú mimo paradigmy neoklasickej ekonómie.

Stojíme pred úlohou systémovo korigovať konanie, ktoré vyplýva z pozícií racionálneho egoistu smerom ku kooperatívnym stratégiám, zabudovaniu globálneho étosu, globálnych ekologických hodnôt do kontextových dát nášho rozhodovania a vytvoriť inštitúcie, ktoré budú schopné presadiť koordináciu účelov a pochopiť svet ako komplexitu. Isté prvky zmien v tomto smere môžeme pozorovať, aj keď viac v rámci teoretického modelovania ekonomickej racionality, či čiastkových legislatívnych úprav, ako v reálnom hospodárskom živote. Nové koncepty už reagujú na potrebu zmien hodnotovej a civilizačnej paradigmy a naznačujú odklon od hodnôt konzumizmu. Modelujú sa nové paradigmy, ktoré by prekonali dichotómiu radikálneho individualizmu v ekonómii a zvýraznili by súvislosti indivídua a spoločnosti, nové riešenia slobody, tvorivosti, spravodlivosti, rovnosti a iných hodnôt, ktoré sa sformovali v novovekom sociálnom myslení.

Cesta od teórie, od porozumenia k realite, k reálnym zmenám, k sformovaniu inštitúcií je však ešte dlhá. Pravdou skôr je, že sa intenzívne hľadá odpoveď na príčiny súčasnej krízy a aj keď sa mnohé relevantné príčiny analyzujú, horšie je to s formulovaním východísk. Mnohí neoliberalní autori predpokladajú návrat k tým istým pravidlám hry aké tu boli pred krízou a podľa niektorých z nich príčinou krízy je skôr nedôsledné uplatňovanie neoliberalných hodnôt. Pokiaľ by sme mali vojsť na terén politickej filozofie, môžeme, spolu s R. Dworkinom, konštatovať, že „realistická politika doposiaľ nepodnikla nič, aby čelila dvom osudovým vývojovým tendenciám: neustálemu narastaniu nerovností,..., a plazivému rozleptávaniu zmyslu pre spoločnosť“ (Dworkin, R., 2007, s.274).

Dostatočne známe sú fakty, že 40% svetového majetku vlastní 1% ľudí a 50% obyvateľov sveta má k dispozícii 1% bohatstva. Pritom rast nerovností nejde len po línii Sever – Juh, ale aj vo vnútri najrozvinutejších krajín. Napr. v krajinách EÚ žilo v roku 1998 takmer 60 miliónov ľudí v chudobe (pozri Giddens, A., 2004, s.93). Dodávame, že ide o stav pred rozšírením Európskej únie o chudobnejšie krajiny strednej a východnej Európy.

Voči silnej dominancii neoliberalného a pravicového myslenia neexistuje reálna ľavicová alternatíva globálneho kapitalizmu, čo napr. R. Rorty považuje za jednu z najväčších katastrof 20. storočia. Porovnanie krízy z 30. rokov 20. storočia a súčasnej krízy má isté paralely aj v sociálnom myslení. Marxizmus sa svojou kritikou kapitalizmu 19. storočia dostával mimo kontextu najmä v druhej polovici 20. storočia, keď v Európe silnie sociálny štát. Sociálna demokracia akoby opúšťala svoj tradičný akcent na hodnoty spravodlivosti, sociálno-ekonomické otázky a postmoderná ľavica sa venuje skôr kultúrnym otázkam, politike identity, zdôrazňuje rovnosť pohlaví, slobodu sexuálnej orientácie a zanedbávajú sociálno-ekonomické otázky globálnej spravodlivosti (pozri Blaha, L., 2009, s.469 a n.).

Neoliberalné myslenie, ktoré preniklo do väčšiny sfér spoločnosti a vytvorilo hodnotový rámec, ktorý aj každodenný život človeka sformovalo tak, že je iba komplementárnou súčasťou systémovej reprodukcie neoliberalného kapitalizmu orientovaného na kariéru, konzum, na životný štýl, ktorý im cez závoj každodenného besorgen neumožňuje vidieť širšie kontexty a inú alternatívu. Globálna hospodárska kríza nás však núti vyjsť z pozície uzavretých monád a klásť radikálne otázky. Hocijako je nemoderné v období postmodernej klásť otázky po projektoch, alternatívnych ideách, ktoré

položia otázky, či globálny neoliberalný kapitalizmus je jedinou alternatívou pre ľudstvo a vrátia sa k hodnotám kritickej racionality, ktorá je jednou z najdôležitejších súčastí európskeho kultúrneho dedičstva.

Použitá literatúra:

1. BLAHA, Ľ.: Späť k Marxovi? Sociálny, štát, ekonomická demokracia a teória spravodlivosti. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2009.
2. DWORKIN, Svoboda, rovnost, společenství. In: Kis, J.: Současná politická filosofie. Praha, OIKOYMENH 1997.
3. PRAHA, OIKOYMENH 1997.
4. GIDDENS, A.: Třetí cesta a její kritici. Praha, Mladá fronta 2004.
5. HEIDEGGER, M.: Úzkost. In: O myšlení. Praha, Votobia 1994.
6. MÁRTON, M. : Vývin európskej kultúry, In: Márton, M. a kol.: Kultúra a medzinárodné vzťahy. Bratislava, EKONÓM 2004.
7. ŠMAJS, J.: Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike. Banská Bystrica, PRO 2006.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava 5

JUDr. Halina Martyniv, PhD.

KATEDRA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

KOMPARÁCIA PRÁVNEJ ÚPRAVY DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA NA PÔDE SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCIE A NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY¹

martyniv@dec.euba.sk

Abstrakt

Významná časť komoditnej štruktúry medzinárodného obchodu je tvorená sofistikovanou produkciou, pri výrobe ktorej boli investované veľké finančné a personálne zdroje (inovácie, dizajn, vynálezy, výskum), ktoré je nutné chrániť pred zneužitím a kopírovaním. Rozsah ochrany a vymáhania práv duševného vlastníctva v každom štáte v minulosti bol odlišný. Preto vznikla potreba zabezpečenia rovnakej vymáhateľnosti práv duševného vlastníctva vo všetkých členských štátoch GATT.

Kľúčové slova: autorské právo, GATT, ochranná známka, patent, priemyselne vlastníctvo, TRIPS, WTO

Abstract

Significant part of international trade commodities is produced by sophisticated production where a grand of financial and personnel sources (innovations, design, inventions, research works) were invested. It is necessary to protect the mentioned commodities from abusing and copying. The extent of protection and exacting of intellectual property rights was different in each state. Therefore a need to provide an equal exaction of intellectual property rights has arose in all state members of GATT.

Na začiatku 80-ch rokov na zasadnutiach GATT sa periodicky začala nastoľovať otázka obchodných aspektov práv duševného vlastníctva. Toto bolo spojené s obrovským rozsahom, ktoré všade nadobudol obchod s tovarom s falošným označením, video a počítačové pirátstvo, využívanie cudzích vedeckých a technických vynálezov. Okrem toho, že spoločnosti, ktoré vlastnia tieto obchodne značky nesú obrovské straty od takejto „konkurencie“ (nehovoriac o morálnej škode), v týchto prípadoch sa jedná o život a zdravie ľudí, nakoľko sa začali falzifikovať letecké a auto súčiastky, liečiva. Výskumy v tejto oblasti poukázali na to, že existujúce medzinárodne konvencie na ochranu práv duševného vlastníctva nezaručujú dostatočnú ochranu proti pirátskej praxi. Z tohto dôvodu ponúkaným východiskom bolo vypracovanie špeciálneho dohovoru v rámci GATT, ktorý by dovolil používať obchodné sankcie ku štátom, ktoré permanentne porušujú práva duševného vlastníctva.

---

¹ článok bol vypracovaný v rámci riešenia vedeckej grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva.“

Dohoda o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva Svetovej obchodnej organizácie – TRIPS (*Trade Related Intellectual Property Rights*) bola predmetom rokovaní Uruguajského kola v roku 1986-1994 a po prvé zaviedla pravidla duševného vlastníctva do multilaterálneho obchodného systému².

Rozdiely v úrovni ochrany a realizácie týchto práv boli prameňom napätej situácie v medzinárodných ekonomických vzťahoch. V Uruguaji boli dohodnuté nové pravidla ochrany duševného vlastníctva medzi štátmi. Dohoda TRIPS je pokusom o zníženie rozdielov v stupni ochrany týchto práv na celom svete a ich zosúladenie so všeobecnými medzinárodnými pravidlami. Predmetná Dohoda stanovuje minimálnu úroveň ochrany, ktorú musí každá vláda stanoviť pre duševné vlastníctvo.

V prípade vzniku sporov týkajúcich sa práv duševného vlastníctva sa tieto budú riešiť podľa nového systému regulácie sporov vo WTO.

TRIPS vychádza predovšetkým z nasledovných medzinárodných konvencií a dohôd:

- Rímska konvencia z roku 1961, ktorá zaručovala ochranu výkonným umelcom, výrobcami zvukových záznamov, rozhlasovým a televíznym stanicami
- Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel
- Parížsky dohovor na ochranu priemyselného vlastníctva

Dohoda TRIPS musí upravuje riešenie nasledovných otázok:

- ako aplikovať základné zásady obchodného systému a iných medzinárodných dohôd týkajúcich sa duševného vlastníctva,
- ako zabezpečiť dôkladnú ochranu práv duševného vlastníctva,
- aký spôsob implementácie týchto pravidiel štátmi na ich vlastnom území je adekvátnym,
- ako riešiť spory týkajúce sa duševného vlastníctva medzi členmi WTO,
- špeciálne prechodné opatrenia v období zavedenia nového systému.

Niektoré oblasti duševného vlastníctva neboli predmetnými dohodami pokryté, preto existujúce štandardy sa považovali za nepostačujúce. Dohoda TRIPS zaviedla veľké množstvo nových a vyšších štandardov.

TRIPS pokrýva sedem hlavných kategórií duševného vlastníctva:

- autorské a príbuzné práva,
- ochranné známky,
- patenty,
- priemyselné vzory,
- topografie integrovaných obvodov,
- utajované informácie,
- zemepisné označenia.

---

² Mal'ský O. M. a Jahol'nik A. M.: Medzinárodné obchodné právo. Kyjev: Znannia. 2005. str. 217

Duševné vlastníctvo je výsledkom duševnej tvorivej činnosti človeka. V súčasnosti predstavuje duševné vlastníctvo významný a hodnotný majetok a je neoddeliteľnou súčasťou trhového hospodárstva. Dohoda o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva upravuje minimálne rozsahy jednotlivých druhov práv, a to konkrétne autorské práva a im príbuzné práva v článku 9 až 14, ochranné známky v článku 15 až 21, zemepisné označenia v článku 22 až 24, priemyselné vzory v článku 25 a 26, patenty v článku 27 až 34, topografia integrovaných obvodov v článku 36 až 38 predmetnej Dohody.

Dohoda TRIPS určuje minimálny štandard ochrany predmetom práv duševného a priemyselného vlastníctva jednak pre štádium ich zápisu, resp. registrácie, jednak pre štádium ich ďalšej ochrany prostredníctvom ochrany na hraniciach pred napodobňovanými a falšovanými výrobkami a súdnej ochrany.

V zmysle Dohody TRIPS ochrana autorských práv sa vzťahuje na vyjadrenie, a nie na myšlienky, postupy, metódy činnosti alebo matematické pojmy ako také. Ochranná doba autorského práva je stanovená na minimálne 50 rokov od konca kalendárneho roku oprávneného zverejnenia, a ak chýba takéto oprávnené zverejnenie v priebehu 50 rokov od vytvorenia diela, nebude táto doba kratšia ako 50 rokov od konca kalendárneho roku vytvorenia diela.

V oblasti autorského práva TRIPS upravuje okrem iného aj ochranu počítačových programov. Dohoda rozširuje pravidlá medzinárodného autorského práva. Zo znenia TRIPS vyplýva, že autori počítačových programov a producenti hudobných nahrávok musia mať právo zakázať komerčné verejné využívanie svojich diel. Rovnaké exkluzívne právo sa zabezpečuje aj filmom.

Na území Slovenskej republiky autorské právo upravuje zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom. Niektoré čiastkové aspekty autorských práv upravujú aj ďalšie právne predpisy, a to najmä zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii, zákon č. 343/2007 Z. z. o podmienkach evidencie, verejného šírenia a uschovávaní audiovizuálnych diel, multimediálnych diel a zvukových záznamov umeleckých výkonov. Autorské práva upravujú aj nasledujúce právne akty Európskeho spoločenstva:

- smernica Rady 91/250/EHS o právnej ochrane počítačových programov v znení smernice Rady 93/98/EHS
- smernica Rady 93/83/EHS o koordinácii niektorých pravidiel týkajúcich sa autorského práva a práv príbuzných autorskému právu vzťahujúcich sa na satelitné vysielanie a káblovú retransmisiiu
- smernica Rady 93/98/EHS o harmonizácii trvania autorského práva a niektorých príbuzných práv v znení smernice Rady a Európskeho parlamentu 2001/29/ES
- smernica Rady a Európskeho parlamentu 2001/29/ES o harmonizácii niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti
- smernica Európskeho parlamentu a smernica Rady 2004/48/ES o vymožitelnosti práv duševného vlastníctva

V oblasti právnej úpravy ochrannej známky Dohoda TRIPS upravuje ktoré druhy označení môžu získať právo na ochranu a rozsah práv majiteľov ochranných známk. V otázkach doby ochrany TRIPS obsahuje nasledujúcu úpravu: „Počiatočná registrácia a každé obnovenie

registrácie ochrannej známky bude platiť najmenej sedem rokov. Registrácia ochrannej známky bude obnoviteľná neobmedzene³.

Na území SR otázky ochranných známkov upravuje zákon č. 55/1997 Z. z. o ochranných známkach v znení zákona č. 577/2001 Z. z. a zákona č. 14/2004 Z. z. a vyhláška č. 117/1997 Z.z., ktorou sa vykonáva zákon č. 55/1997 Z.z. o ochranných známkach.

Zemepisnými označeniami sa na účely Dohody TRIPS rozumejú označenia, ktoré označujú tovar ako pochádzajúci z územia člena alebo z oblasti, alebo z lokality na tomto území, ak danú kvalitu, povesť a iné charakteristické znaky tovaru možno v podstate pripísať jeho zemepisnému pôvodu⁴. Pri úprave ochrany zemepisného označenia TRIPS požaduje od štátov, aby sa nedopúšťali neoprávneného používania zemepisných názvov. V prípade vín a alkoholických nápojov dohoda stanovuje vyššie úrovne ochrany. Používanie zemepisného názvu v prípade, keď výrobok bol vyhotovený na inom mieste alebo predmetný výrobok nemá charakteristické vlastnosti zavádza spotrebiteľa a vedie k nekalej konkurencii. Výnimkou sú prípady, keď názov tovaru už je chránený ako ochranná známka, alebo ak tento názov sa stal všeobecným termínom.

Označenia pôvodu výrobkov a zemepisné označenia výrobkov na území Slovenskej republiky upravujú nasledujúce vnútroštátne právne predpisy:

- zákon č. 469/2003 Z.z. o označeniach pôvodu výrobkov a zemepisných označeniach výrobkov a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- vyhláška MP SR č. 21/2004 o požiadavkách výrobcov na získanie osvedčenia špecifického charakteru poľnohospodárskych výrobkov a potravín vrátane postupu jeho udeľovania, registrácie a kontroly a o špecifikácii poľnohospodárskych výrobkov a potravín a vydanie zoznamu poľnohospodárskych výrobkov a potravín na označenie pôvodu a zemepisné označenie.

Problematiku označenia pôvodu výrobkov upravuje 49 právnych aktov Európskeho spoločenstva. Uvedieme niektoré z nich:

- nariadenie Rady (EHS) č. 2081/92 zo 14. júla 1992 o ochrane zemepisných označení a označení pôvodu poľnohospodárskych výrobkov a potravín
- nariadenie Rady (EC) č. 535/97 zo 17. marca 1997 pozmeňujúce Nariadenie (EHS) č.2081/92 o ochrane zemepisných označení a označení pôvodu pre poľnohospodárske výrobky a potraviny

Podľa Dohody TRIPS priemyselný vzor používa ochranu v priebehu minimálne 10 rokov. Majitelia chránených projektov musia byť schopní zabrániť vyhotoveniu, predaju a importu tovarov, ktorí vyzerajú alebo sú vyhotovení s použitím dizajnu, ktorý je kópiou chráneného projektu.

Právnymi predpismi, upravujúcimi otázky dizajnu na území SR sú:

- zákon č. 444/2002 Z. z. o dizajnoch,
- zákon č. 344/2004 Z. z. o patentových zástupcoch
- vyhláška č. 629/2002.

Otázky, týkajúce sa problematiky dizajnu upravujú nasledujúce právne akty Európskeho spoločenstva:

- nariadenie rady (ES) č. 6/2002 z 12. decembra 2001 o dizajnoch spoločenstva

---

³ článok 18 Dohody o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva

⁴ článok 22 ods. 1 Dohody o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva

- nariadenie komisie (ES) č. 2246/2002 zo 16. decembra 2002 o poplatkoch splatných Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu (ochranné známky a dizajny) v súvislosti so zápisom dizajnov spoločenstva
- nariadenie komisie (ES) č. 2245/2002 z 21. októbra 2002, ktorým sa vykonáva nariadenie rady (ES) č. 6/2002 o dizajnoch spoločenstva
- smernica č. 98/71/ES Európskeho parlamentu a Rady z 13. októbra 1998 o právnej ochrane dizajnov

Patent je právny dokument, ktorý ako výsledok správneho konania o prihláške vynálezu zakladá výlučné majetkové právo na vynález v rozsahu určenom patentovými nárokmi. V zmysle Dohody doba ochrany pre patenty je najmenej 20 rokov a vzťahuje sa na výrobky a výrobné postupy. TRIPS deklaruje minimálne práva, ktoré má majiteľ patentu, ale predpokladá aj určité výnimky. Majiteľ patentu môže zneužívať svoje práva, napríklad nedodávaním produktu na trh. Aby sa tomu predišlo, podľa dohody TRIPS úrad môže vydať „nútenú licenciu“, ktorá povoľuje konkurencií vyrábať produkt alebo používať proces podľa licencie. Toto konanie sa povoľuje len vo výnimočných prípadoch.

Ak sa patent vydá na výrobný postup, všetky práva sa vzťahujú aj na samotný produkt, ktorý je bezprostredným výsledkom tohto postupu.

Právnymi predpismi, upravujúcimi otázky patentov na území SR sú najmä:

- zákon č. 435/2001 Z. z. patentoch, dodatkových ochranných osvedčeniach a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- zákon č. 344/2004 Z. z. o patentových zástupcoch
- vyhláška č. 223/2002 Z. z.

Smernice a nariadenia EÚ v oblasti patentovej ochrany:

- nariadenie (ES) č. 1610/96 Európskeho parlamentu a Rady z 23. júla 1996 týkajúce sa vytvorenia doplnkového ochranného osvedčenia pre výrobky na ochranu rastlín
- nariadenie Rady (EHS) č. 1768/92 z 18. júna 1992 týkajúce sa vytvorenia doplnkového ochranného osvedčenia pre liečivá
- smernica č. 98/44/ES Európskeho parlamentu a Rady zo 6. júla 1998 o právnej ochrane biotechnologických vynálezov

Medzi predmety právnych vzťahov duševného vlastníctva sa od polovice osemdesiatych rokov zaraďuje aj topografia polovodičových výrobkov. Pojmové vymedzenie topografie polovodičového výrobku nájdeme v § 3 ods. 1 zákona č. 146/2000 Z. z. Dôvodom ochrany topografií polovodičových výrobkov Dohodou TRIPS je Washingtonský dohovor o ochrane topografií polovodičových výrobkov. Predmetný dohovor bol podpísaný v roku 1989 ale zatiaľ nenadobudol platnosť. Dohoda TRIPS stanovuje dobu ochrany pre topografie polovodičových výrobkov minimálne na 10 rokov.

Právnu úpravu topografií polovodičových výrobkov obsahuje:

- zákon č. 146/2000 Z. z. o ochrane topografií polovodičových výrobkov
- smernica Rady 87/54/EHS zo 16. decembra 1986 o právnej ochrane topografií polovodičových výrobkov

Právo duševného vlastníctva nemôže existovať iba formálne ale musí byť uvedené do činnosti, ako je to upravené v Časti 3 dohody TRIPS. Podľa Dohody vlády musia zaručiť, že právo duševného vlastníctva nie je v rozpore s ich vnútroštátnym právom a že pokuty sú

tvrdým opatrením, ktoré má preventívny charakter. Dohoda TRIPS stanovuje aj postup použitia donucovacích opatrení, vrátane dočasných opatrení, zákazu a iných potrestaní.

Použitá literatúra:

1. Maľský O. M. a Jaholník A. M.: *Medzinárodné obchodné právo*. Kyjev: Znannia. 2005. 217 s.
2. Lazar, J. a kol.: *Základy občianskeho hmotného práva*. 2 zväzok. Bratislava: IURA EDITION. 2000. 413 s.
3. www.dusevnevlastnictvo.sk
4. www.justice.gov.sk
5. www.eur-lex.europa.eu
6. www.wto.org

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

JUDr. Halina Martyniv, PhD.

KATEDRA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

VYBRANÉ ASPEKTY HARMONIZÁCIE PRÁVNEJ ÚPRAVY AUTORSKÉHO PRÁVA V RÁMCI EURÓPSKEHO SPOLOČENSTVA¹

martyniv@dec.euba.sk

Abstrakt

Miera pirátstva a falšovania umeleckých diel v posledných rokoch nadobudla priemyselné rozmery. Jasne sa ukazuje, že nestačí obmedziť úsilie Európskeho spoločenstva iba na monitorovanie tvorby všeobecných legislatívnych rámcov v členských krajinách, je nevyhnutné, aby sa ES stále viac zameriavalo na aktívnu a účinnú implementáciu právnych predpisov v oblasti presadzovania autorských práv. V tomto článku sa pokúsim charakterizovať vybrané právne akty Európskeho spoločenstva upravujúce otázky autorského práva.

Kľúčové slova: autorské právo, Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel z roku 1886, Medzinárodný dohovor o ochrane výkonných umelcov, výrobcov zvukových záznamov a televíznych a rozhlasových organizácii z roku 1964, majetkové práva, ochranná lehota

Abstract

The extent of art works piracy and falsification has acquired industrial dimensions in the past years. It is obvious that it is not sufficient only to monitor a setting of general legislative intents in country members but demanding is that European Community should fix on active and effective implementation of law regulations in field of copyrights enforcing. In this article I will characterize excluded European Community legal acts regulating copyrights.

Za prvé legislatívne pokusy právnej úpravy autorského práva pre SR môžeme považovať kráľovské nariadenia z obdobia Rakúsko-Uhorskej monarchie (3.novembra 1793 a 24.januára 1794). V roku 1844 bol prijatý návrh zákona o ochrane literárnych a umeleckých diel, ďalší návrh vypracovaný v roku 1847 Uhorskou kráľovnou nebol predložený pre revolučné udalosti. Autorské práva sa postupne menili a dopĺňali počas rozpadu Česko-Slovenskej republiky, po jej povojnovom obnovení na Česko-Slovenskú republiku až po definitívny rozpad Česko-Slovenskej republiky. V súčasnosti právnu úpravu autorských práv na území Slovenskej republiky obsahuje zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve

---

¹ článok bol vypracovaný v rámci výskumného projektu mladých vedeckých pracovníkov a interných doktorandov Ekonomickej univerzity v Bratislave č. 206 **Právo medzinárodných ekonomických vzťahov a slovenská legislatíva**

a právach súvisiacich s autorským právom (ďalej v texte aj autorský zákon). Nakoľko dňa 01.05.2004 sa Slovenská republika stala členom Európskeho spoločenstva, právne záväzne akty Európskych spoločenstiev a Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky².

Na medzinárodnej úrovni otázku právnej úpravy autorského práva upravuje Dohoda o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva (TRIPS), ktorá po prvýkrát ustanovuje jednotný, úplný a multilaterálny súbor pravidiel týkajúcich sa všetkých druhov práv duševného vlastníctva. Predmetná dohoda bola predmetom rokovaní Uruguajského kola v roku 1986-1994 a po prvé zaviedla pravidla duševného vlastníctva do multilaterálneho obchodného systému³.

V nasledujúcom texte sa pokúsime charakterizovať niektoré právne záväzne akty Európskeho spoločenstva upravujúce vybrané aspekty autorského práva.

16.7.2008 prijala Komisia Európskych spoločenstiev Zelenú knihu s názvom Autorské práva v znalostnej ekonomike. Účelom predmetného dokumentu je rozvoj a rozšírenie diskusie o možnosti najlepšieho rozširovania znalosti v oblasti vedy a vzdelávania v prostredí internetu. Cieľom zelenej knihy je definovanie a vysvetlenie otázok, súvisiacich s úlohou autorských práv v „znalostnej ekonomike“.

Zelená kniha pozostáva z dvoch častí. Prvá časť charakterizuje všeobecné otázky týkajúce sa výnimiek z výhradných práv, ktoré sa zavádzajú v najdôležitejšom dokumente európskych právnych predpisov v oblasti autorského práva – v smernici 2001/29/ES o zosúladení niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti (ďalej v texte smernica).

Druhá časť sa venuje otázkami súvisiacimi s výnimkami a obmedzeniami, ktoré sú najdôležitejšie z hľadiska šírenia znalostí, a otázkam rozvoja týchto výnimky vo veku digitálneho šírenia.

V zelenej knihe sa vo všeobecnosti riešia otázky a zohľadňuje perspektíva vydavateľov, knižníc, vzdelávacích zariadení, múzeí, archívov, výskumných pracovníkov, zdravotne postihnutých občanov a verejnosti. Zelená kniha sa zároveň zameriava na výnimky z autorského práva, ktoré sú z hľadiska šírenia znalostí najdôležitejšie, a to najmä na:

- výnimky v prospech knižníc a archívov
- výnimky umožňujúce šírenie prác na účely vyučovania a výskumu
- výnimky v prospech zdravotne postihnutých občanov
- výnimky v prípade obsahu vytváraného používateľom.

V zmysle súčasných právnych predpisov z oblasti autorského práva verejne prístupné knižnice, vzdelávacie zariadenia, archívy a múzea využívajú dve výnimky o autorských právach stanovené v smernici:

- výnimku z práva na rozmnožovanie v osobitných prípadoch rozmnožovania na nekomerčné účely

---

² v zmysle čl. 7 ods. 2 zákona č. 460/1992 Zb.- Ústava SR

³ Mal'ský O. M. a Jahol'nik A. M.: Medzinárodné obchodné právo. Kyjev: Znannia. 2005. s. 217

- úzko formulovanú výnimku z práva na verejný prenos a z práva na sprístupnenie verejnosti na účel výskumu alebo súkromného štúdia prostredníctvom na to určených termínalov umiestnených v priestoroch takých inštitúcií

Ďalším právnym predpisom upravujúcim vybrané aspekty autorského práva je smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/115/ES z 12. decembra 2006 o nájomnom práve a výpožičnom práve a o určitých právach súvisiacich s autorskými právami v oblasti duševného vlastníctva⁴.

Nájom a vypožičiavanie diel chránených autorským právom a predmetov chránených súvisiacimi právami zohráva čoraz významnejšiu úlohu predovšetkým pre autorov, výkonných umelcov a výrobcov zvukových záznamov a filmov. Primeraná ochrana autorských diel a predmetov chránených súvisiacimi právami prostredníctvom práv na nájom a vypožičiavanie, ako aj ochrana predmetov chránených súvisiacimi právami prostredníctvom práva na záznam, práva na rozširovanie rozmnoženín, práva na vysielanie a sprístupňovanie verejnosti môže mať základný význam pre hospodársky a kultúrny rozvoj Európskeho spoločenstva. Smernica vo svojich úvodných článkoch obsahuje definíciu pojmov nájom a požičiavanie. V zmysle predmetnej smernice "nájom" znamená sprístupnenie na použitie na časovo obmedzené obdobie na účely priameho alebo nepriameho hospodárskeho alebo obchodného prospechu a "požičiavanie" znamená sprístupnenie na použitie na časovo obmedzené obdobie, nie však na účely priameho alebo nepriameho hospodárskeho alebo obchodného prospechu, ak sa uskutočňuje prostredníctvom verejnosti prístupných zariadení.

V ďalšom texte smernice sa nachádzajú ustanovenia upravujúce výhradné právo udeľovať súhlas alebo zakázať nájom a vypožičiavanie. Uvedené právo prislúcha autorovi vo vzťahu k originálu a rozmnoženine jeho diela, výkonnému umelcovi vo vzťahu k záznamom jeho výkonu, výrobcovi zvukového záznamu vo vzťahu k jeho zvukovým záznamom, výrobcovi prvého záznamu filmu vo vzťahu k originálu a rozmnoženinám jeho filmu.

Práva na nájom a vypožičiavanie stavieb a diel úžitkového umenia nie sú predmetom úpravy smernice 2006/115/ES. Smernica sa vzťahuje na všetky autorské diela, výkony výkonných umelcov, zvukové záznamy vysielania a prvé záznamy filmov, ktoré 01. 07. 1994 používali ochranu podľa právnych predpisov členských štátov z oblasti autorského práva a súvisiacich práv, alebo ktoré spĺňali k uvedenému dátumu podmienky ochrany podľa tejto smernice.

Smernica ponecháva nedotknuté všetky právne akty o využívaní dohodnuté pred 01. 07. 1994.

Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel z roku 1886 a Medzinárodný dohovor o ochrane výkonných umelcov, výrobcov zvukových záznamov a televíznych a rozhlasových organizácii z roku 1964 položili základ pre právnu úpravu minimálnej lehoty ochrany práv, ktorých sa týkajú, avšak signatárskym štátom zostalo právo priznávať aj dlhšie lehoty. Niektoré členské štáty využili túto možnosť. Značné rozdiely sú medzi vnútroštátnymi právnymi predpismi upravujúcimi trvanie ochrany autorských práv a súvisiacich práv, a tieto môžu vytvárať prekážky voľnému pohybu tovarov a slobodnému poskytovaniu služieb a deformovať hospodársku súťaž na spoločnom trhu Európskeho spoločenstva. Vzhľadom na plynulé fungovanie vnútorného trhu, by mali byť právne predpisy členských štátov harmonizované tak, aby boli lehoty ochrany identické v celom spoločenstve. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/116/E o lehote ochrany autorského práva a

---

⁴ Ďalej v texte Smernica

niektorých súvisiacich práv bola prijatá za účelom zjednotenia dĺžky ochrany autorských a súvisiacich práv.

Minimálne trvanie ochrany, ustanovené Bernským dohovorom (počas života autora a 50 rokov po jeho smrti) bolo motivované ustanovením ochrany pre autora a pre prvé dve generácie jeho potomkov. Priemerná dĺžka života v Spoločenstve sa pritom predĺžila tak, že táto lehota už nie je postačujúca, aby pokryla dve generácie. Niektoré členské štáty poskytujú dlhšiu lehotu ako je 50 rokov po smrti autora na účely kompenzácie vplyvov svetových vojen na využívanie autorových diel. V zmysle čl. 21 ods. 1 autorského zákona majetkové práva trvajú, ak nie je v autorskom zákone ustanovené inak, počas autorovho života a 70 rokov po jeho smrti. Z uvedeného vyplýva, že Slovenská republika patri k skupine štátov, ktoré využili možnosť predĺžiť minimálnu lehotu ochrany autorských práv.

Na ochranu súvisiacich práv niektoré členské štáty zaviedli lehotu 50 rokov po oprávnenom uverejnení alebo oprávnenom sprístupnení verejnosti. Na vylúčenie rozdielov v lehote ochrany jednotlivých súvisiacich práv existuje potreba ustanovenia jedného a toho istého východiskového bodu na výpočet lehoty ochrany v Európskom spoločenstve. Predvádzanie, záznam, prenos, oprávnené uverejnenie a oprávnené sprístupnenie verejnosti (spôsoby, ktorými sa príslušný predmet ochrany zvyčajne sprístupňuje verejnosti všetkými vhodnými prostriedkami) by malo byť zohľadnené pri počítaní trvania ochrany, a to bez ohľadu na krajinu, v ktorej sa toto predvádzanie, záznam, prenos, oprávnené uverejnenie alebo oprávnené sprístupnenie verejnosti uskutočňuje.

Predmetná smernica sa nevzťahuje na osobnostné autorské práva.

Na diela, pri ktorých je krajina pôvodu v zmysle Bernského dohovoru treťou krajinou a ktorej autor nie je štátnym príslušníkom Spoločenstva, by sa malo uplatňovať porovnanie ochranných lehôt pod podmienkou, že lehota ochrany priznávaná v Spoločenstve nesmie byť dlhšia ako lehota ochrany podľa tejto smernice.

Ak majiteľ práv, ktorý nie je štátnym príslušníkom žiadnej z krajín Spoločenstva, má nárok na ochranu podľa medzinárodnej zmluvy, lehota ochrany súvisiacich práv by mala byť rovnaká ako je ustanovené v tejto smernici. Nemôže byť však dlhšia ako je ustanovené v tretej krajine, ktorej je majiteľ práv štátnym príslušníkom.

V zmysle článku 1 uvedenej smernice práva autora literárneho alebo umeleckého diela v zmysle článku 2 Bernského dohovoru trvajú počas života autora a 70 rokov po jeho smrti, bez ohľadu na to, kedy bolo dielo oprávnené sprístupnené verejnosti. Pri anonymných alebo pseudonymných dielach trvá ochrana 70 rokov po tom, čo bolo dielo oprávnené sprístupnené verejnosti.

Ak je dielo vydané vo zväzkoch, po častiach, číslach, vydaniach alebo kapitolách a lehota ochrany plynie od momentu oprávneného sprístupnenia verejnosti, lehota ochrany plynie pre každú takúto časť samostatne.

Lehoty ustanovené v smernici sa počítajú od 1. januára roku nasledujúceho po udalosti, ktorá dáva podnet na začatie ich plynutia.

Použitá literatúra:

1. Maľský O. M. a Jaholník A. M.: Medzinárodné obchodné právo. Kyjev: Znannia. 2005. s.

Internetové zdroje:

2. www.dusevnevlastnictvo.sk
3. www.esf.gov.sk
4. www.upv.sk

Právne akty:

5. Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel z roku 1886
6. Medzinárodný dohovor o ochrane výkonných umelcov, výrobcov zvukových záznamov a televíznych a rozhlasových organizácii z roku 1964
7. Smernica 2001/29/ES o zosúladení niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti
8. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/115/ES z 12. decembra 2006 o nájomnom práve a výpožičnom práve a o určitých právach súvisiacich s autorskými právami v oblasti duševného vlastníctva
9. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/116/E o lehote ochrany autorského práva a niektorých súvisiacich práv
10. Zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom
11. Zákon č. 460/1992 Zb. – Ústava SR

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Mgr. Boris Mattoš

KATEDRA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

**INŠTITÚCIE EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE LISABONSKEJ
ZMLUVY**

mattos@euba.sk

Abstrakt

Vstúpením Lisabonskej zmluvy do platnosti (1. decembra 2009) došlo k niektorým významným zmenám v kontexte inštitucionálneho rámca Európskej únie.

Bola vytvorená nová pozícia – predseda Európskej rady. Bude zaujímavé sledovať, ako sa tejto funkcie zhostí jej prvý nositeľ najmä z medzinárodnopolitického hľadiska. Reprezentantov Európskej únie smerom navonok je stále dosť - okrem novovytvorenej pozície predsedu Európskej rady Úniu zastupujú: predseda Európskej komisie, predseda Európskeho parlamentu, Vysoký predstaviteľ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, najvyšší predstavitelia predsedajúcej krajiny..

Systém skupinového predsedníctva má nepochybne za cieľ posilniť kontinuitu a efektivitu. Bude ju možné vyhodnocovať v prvej konštelácii štátov: Španielsko (prvý polrok 2010) – Belgicko (druhý polrok 2010) – Maďarsko (prvý polrok 2011).

Najvýznamnejšia zmena sa týka spôsobu prijímania rozhodnutí v Rade Európskej nie (vyše 40 prípadov, kedy bude možné rozhodnúť kvalifikovanou väčšinou a nie jednomyseľne), ktorý sa oproti predchádzajúcemu platnému systému navyše odklonil v prospech väčších štátov (percentuálne pri váhe hlasov zo 41,45% na 62,77%). Veľké členské štáty Európskej únie majú vytvorené podmienky na výraznejšie ovplyvňovanie diania v Európskej únii.

Potešujúce je stanovenie konečného počtu členov Európskej komisie a Európskeho parlamentu. Hoci zmluva je už v platnosti, niektoré zmeny budú prichádzať v dlhšom časovom horizonte. Pri stanovení časového harmonogramu chýbala tvorcom odvaha, pri niektorých obsahových zmenách naopak. Až samotná prax však ukáže efektivitu vykonaných zmien.

Kľúčové slová: Lisabonská zmluva, inštitúcie Európskej únie, Európska rada, Európska komisia, Európsky parlament, Vysoký predstaviteľ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, Európsky súdny dvor, zmeny v rozhodovaní, váha hlasov.

Summary

Some significant changes in the institutional framework of the European Union have been modified with entering of the Lisbon Treaty into force on December 1st, 2009.

In addition to the other EU leading positions - President of the European Commission, President of the European Parliament, High Representative of the Union for Foreign Affairs

and Security Policy etc. - a new one was created: President of the European Council. One organization many players.

Undoubtedly the new system of "Group Presidency" was created with the aim to strengthen continuity and efficiency of the EU. Spain (first half 2010) - Belgium (second semester 2010) and Hungary (first half 2011) will test its justness.

The most significant change relates to decisions process in the Council of the European Union: there are over 40 cases decided by qualified majority and not unanimously. This system is created in favor of large states, where the balance of power raises from 41.45% to 62.77%. Large EU Member States have now conditions for bigger influence in the European Union.

Although the agreement is already in force, some changes will come in the longer term. Own experience will show effectiveness of the Lisbon Treaty.

Vstúpením Lisabonskej zmluvy do platnosti (1. decembra 2009) došlo k niektorým významným zmenám v kontexte inštitucionálneho rámca Európskej únie. Pribudli, resp. sa posilnili niektoré existujúce kľúčové pozície, zmenil sa spôsob rozhodovania, boli stanovené konečné hranice zloženia jednotlivých inštitúcií. Popri súčasnom zavádzaní nových mechanizmov účasti občanov v demokratickom procese sa vytvorila možnosť väčšieho zapojenia aj zo strany národných parlamentov do legislatívneho procesu.

Inštitúciami Európskej únie boli Lisabonskou zmluvou definované (podľa poradia uvedenom v zmluve)¹: Európsky parlament, Európska rada, Rada, Európska komisia, Súdny dvor Európskej únie (predtým Súdny dvor Európskych spoločenstiev), Európska centrálna banka a Dvor audítorov.

Európska rada je inštitúciou, ktorá funguje nezávisle od Rady Európskej únie. Vznikla z potreby prekonzultovania zásadných otázok európskeho integračného procesu priamo medzi najvyššími predstaviteľmi štátov a vlád členských štátov Európskeho spoločenstva. Tieto konzultácie mali pôvodne formu nepravidelných stretnutí, ktoré sa v priebehu 70tych rokov pretvorili na mechanizmus medzivládne koncipovaných zasadnutí, označovaných pojmom *summit*².

Európsku radu tvoria najvyšší predstavitelia krajín Európskej únie a predseda Európskej komisie. Novým prvkom je **predseda Európskej rady** volený kvalifikovanou väčšinou na funkčné obdobie v trvaní 2,5 roka s možným predĺžením o jedno obdobie. Lisabonská zmluva stanovila, že predseda Európskej rady bude bez národného mandátu a na svojej úrovni a z titulu svojej funkcie bude zabezpečovať zastupovanie Únie navonok v záležitostiach týkajúcich sa spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky bez toho, aby boli dotknuté právomoci vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. Pri výkone povinností bude spolupracovať so sekretariátom Rady. Funkcia predsedu Európskej rady je nezlučiteľná s inými vnútroštátnymi mandátmi³.

---

¹ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9, ods. 1 Lisabonskej zmluvy.

² MATTOŠ, B. 2006. *Inštitúcie Európskej únie*. In LIPKOVÁ, L. a kol. 2006. *Európska únia*. Bratislava: Sprint vŕa, 2006, s. 40.

³ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9b, ods. 6d Lisabonskej zmluvy.

Medzi stanovené kompetencie predsedu Európskej rady patrí⁴:

- a) predsedáť Európskej rade a podnecovať jej prácu;
  - b) zabezpečiť prípravu a plynulosť práce Európskej rady v spolupráci s predsedom Komisie
- a na základe práce Rady pre všeobecné záležitosti;
- c) usilovať sa uľahčiť dosiahnutie súdržnosti a konsenzu v rámci Európskej rady;
  - d) po každom zasadnutí Európskej rady predkladať správu Európskemu parlamentu.

Menšie zmeny sa týkajú fungovania **Rady Európskej únie**. Rada zastupuje vlády členských štátov EÚ. Jej úloha zostáva v značnej miere zachovaná.

Takmer nijaké zmeny sa nezavádzajú v prípade súčasného systému šesťmesačného predsedníctva. S výnimkou Rady pre zahraničné veci, ktorej predsedá vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku, ktorý je členom Európskej komisie, budú v rámci šesťmesačného predsedníctva s rôznymi konfiguráciami Rady členské štáty zastupovať ich predstavitelia podľa systému rovnej rotácie a na základe spoločného programu pripraveného s dvoma ďalšími členskými štátmi na obdobie šiestich mesiacov, tzv. **system skupinového predsedníctva**⁵.

Najvýznamnejšia zmena, ktorú priniesla Lisabonská zmluva, sa týka spôsobu prijímania rozhodnutí v rámci Rady. Lisabonskou zmluvou sa zavádzajú významné zmeny, pokiaľ ide o systém výpočtu kvalifikovanej väčšiny v rámci Rady, ako aj oblasti, na ktoré sa vzťahuje. Systém váženého hlasovania ustanovený Zmluvou z Nice bude platiť až do 1. novembra 2014⁶: väčšina sa dosiahne v prípade schválenia opatrenia väčšinou členských štátov a v prípade získania najmenej 255 hlasov z celkového počtu 345. Okrem toho, ak o to členský štát požiada, budú dané opatrenie musieť schváliť členské štáty predstavujúce aspoň 62 % obyvateľstva EÚ.

Od uvedeného dátumu bude hlasovanie kvalifikovanou väčšinou vychádzať zo zásady dvojitej väčšiny (t. j. väčšiny členských štátov a väčšiny obyvateľstva), ktorá sa dosiahne v prípade kladného hlasovania **najmenej 55 % členských štátov tvoriacich aspoň 65 % populácie EÚ**⁷. V záujme toho, aby prípadná malá skupina najľudnatejších členských štátov nemohla brániť prijatiu rozhodnutia, blokujúcu menšinu musia tvoriť minimálne štyri členské štáty - v opačnom prípade sa za kvalifikovanú väčšinu bude považovať dosiahnutý počet, a to aj v prípade nesplnenia populačného kritéria. Táto hranica bude platiť v prípade konania Rady na návrh Komisie. Ak Rada nekoná na návrh Komisie alebo vysokého predstaviteľa pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, bude potrebné dosiahnuť hranicu 72 % členských štátov predstavujúcich 65 % obyvateľstva EÚ⁸.

---

⁴ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9b ods. 6 Lisabonskej zmluvy.

⁵ Prílohou zložka Lisabonskej zmluvy - čl. 1, ods. 1 Návrhu rozhodnutia Európskej rady o vykonávaní predsedníctva Rady.

⁶ Protokol pripojený k zmluve o Európskej únii a k zmluvám o založení Európskych spoločenstiev, čl. 23 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii.

⁷ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9c, ods. 4 Lisabonskej zmluvy.

⁸ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 205, ods. 2 Lisabonskej zmluvy.

Počas prechodného obdobia trvajúceho do 31. marca 2017 však môžu členské štáty požiadať o uplatnenie systému váženého uvedeného v článku 205 Zmluvy o ES. Daný systém váženého by bolo potrebné v prípade pristúpenia nových členských štátov do EÚ do roku 2017 primerane upraviť. Okrem toho bude tento systém chránený ďalším mechanizmom podobným "Ioaninskému kompromisu". Tento systém umožní skupine krajín, ktoré nemôžu vytvoriť blokujúcu menšinu, dočasne pozastaviť rozhodnutie. V takom prípade Rada nebude hlasovať a primerane dlho bude ďalej rokovať o predmetnom návrhu, ak ju o to požiada skupina členských štátov, ktorá predstavuje aspoň 75 % celkového počtu členských štátov alebo 75 % populácie, čo

je hranica potrebná na vytvorenie blokujúcej menšiny. Od 1. apríla 2017 sa 75 % hranica zníži na 55 %. Napriek tomu, že Rada môže tento systém jednoduchej väčšiny zmeniť alebo zrušiť, v protokole sa ustanovuje, že v prvom rade je nevyhnutné, aby sa dosiahla dohoda v Európskej rade.

V kontexte váhy hlasov jednotlivých členských štátov Európskej únie tri bruselské think-tanky (EPS, Egmont, EPC) v spoločnej štúdií vypočítali, že kým podľa Zmluvy z Nice mala Spolková republika Nemecko pri hlasovaní o takmer 18% menšiu váhu než by zodpovedalo ich podielu na populácii, prijatím Lisabonskej zmluvy dôjde k preklopeniu o +23%. Slovensko na rozdiel od Českej republiky síce samo osebe na váhe hlasu nestratí, ale je možné badať výrazné oslabenie stredných a menších štátov, teda všetkých nových členských krajín v prospech štyroch najväčších štátov a najmä Nemecka⁹.

System hlasovania v Rade podľa Lisabonskej zmluvy po roku 2017, t.j. po uplynutí prechodných ustanovení, týkajúcich sa spôsobu hlasovania:

Krajina	Počet hlasov v Rade Európskej únie	Počet obyvateľov (v mil.)	Pomer k celkovému počtu obyvateľov (497 198 740)	Rozdiel v % v porovnaní so spôsobom váženého hlasovania pred vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti
Nemecko	29	82	16,53%	+8,13%
Francúzsko	29	64	12,83%	+4,42%
Spojené kráľovstvo	29	62	12,32%	+3,92%
Taliansko	29	60	11,98%	+3,58%
Španielsko	27	45	9,10%	+1,28%
Poľsko	27	38	7,64%	-0,18%
Rumunsko	14	21	4,31%	+ 0,25%
Holandsko	13	17	3,30%	-0,47%
Belgicko	12	11	2,14%	-1,33%
Česká republika	12	10	2,08%	-1,40%

⁹ HANUS, M. 2008. Ako chutí Lisabon. In Týždeň [online]. 2008, č. 3 [cit. 01.12.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.tyzden.sk/casopis/2008/3/ako-chuti-lisabon.html>>.

Grécko	12	11	2,26%	-1,22%
Maďarsko	12	10	2,02%	-1,46%
Portugalsko	12	11	2,14%	-1,34%
Rakúsko	10	8,3	1,67%	-1,22%
Bulharsko	10	7,6	1,53%	-1,37%
Švédsko	10	9,2	1,85%	-1,05%
Dánsko	7	5,5	1,10%	-0,93%
Írsko	7	4,5	0,89%	-1,14%
Litva	7	3,3	0,68%	-1,35%
Slovensko	7	5,4	1,09%	-0,94%
Fínsko	7	5,3	1,07%	-0,96%
Estónsko	4	1,3	0,27%	-0,89%
Cyprus	4	0,8	0,16%	-1,00%
Lotyšsko	4	2,2	0,46%	-0,70%
Luxembursko	4	0,49	0,10%	-1,06%
Slovinsko	4	2	0,41%	-0,75%
Malta	3	0,4	0,08%	-0,79%

Zdroj: RADA EÚ [online]. 2009 [cit. 29.11.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=242&lang=en>> a ZÁBORSKÁ, A. 2008. *Váha hlasu Slovenska v Rade pred Lisabonskou zmluvou a po nej* [online]. 7.5.2008 [cit. 28.11.2009]. Dostupné na internete: <<http://zaborska.blog.sme.sk/c/146762/Vaha-hlasu-Slovenska-v-Rade-pred-Lisabonskou-zmluvou-a-po-nej.html>>.

Zaujímavé je tiež porovnanie hlasov piatich najväčších štátov Európskej únie so zvyšnými štátmi EÚ. Na grafickom znázornení vidieť významné presunutie váhy k piatim najväčším štátom únie. Sumárne došlo pri týchto štátoch o nárast o 21,32%, t.j. zo 41,45% na 62,77%.

Zdroj: ZÁBORSKÁ, A. 2008. *Váha hlasu Slovenska v Rade pred Lisabonskou zmluvou a po nej* [online]. 7.5.2008 [cit. 28.11.2009]. Dostupné na internete: <<http://zaborska.blog.sme.sk/c/146762/Vaha-hlasu-Slovenska-v-Rade-pred-Lisabonskou-zmluvou-a-po-nej.html>>.

V súvislosti s kvalifikovanou väčšinou sa Lisabonskou zmluvou významne zvýšil počet prípadov (až na 44 prípadov), kedy môže Rada Európskej únie rozhodnúť¹⁰:

- 24 prípadov v súvislosti s právnym základom zmlúv o ES a EÚ, ktoré si v súčasnosti vyžadujú jednodhlasnosť, a to predovšetkým pokiaľ ide o oblasť slobody, bezpečnosti a spravodlivosti (hraničné kontroly, azyl, prísťahovalectvo, Eurojust, Europol), návrhy v rámci SZBP zo strany vysokého predstaviteľa pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku na žiadosť Európskej rady, ako aj opatrenia na monitorovanie uplatňovania výkonných právomocí Komisie ("komitológia");
- □ prípadov v súvislosti s novým právnym základom, napríklad pokiaľ ide o zásady a podmienky prevádzkovania služieb vo všeobecnom hospodárskom záujme, opatrenia na

ochranu duševného vlastníctva, oblasť energetiky, humanitárnej pomoci, civilnej ochrany atď.

Počet miest v **Európskom parlamente** bol stanovený na konečných 751 miest (750 plus predseda Európskeho parlamentu). Každý členský štát Európskej únie bude mať zastúpenie v súlade so zásadou degresívnej proporcionality, teda s *minimálnym počtom 6 členov* za členský štát a *maximálnym počtom 96 členov*. O rozdelení miest jednomyselným hlasovaním rozhodne Európska rada na základe návrhu, ktorý prejde schválením v Európskom parlamente¹¹.

Právomoci Európskeho parlamentu sa v prípade legislatívnych otázok posilnili. Príkladom môže byť zmena postupu spolurozhodovania na riadny legislatívny postup, EP bude spolurozhodovať pri stanovovaní všetkých povinných a nepovinných výdavkov a v prípade medzinárodných dohôd bude parlament povinný odsúhlasiť všetky dohody súvisiace so záležitosťami, ktoré sú predmetom spolurozhodovania, alebo pri ktorých sa vyžaduje jeho súhlas.

K zmenám došlo aj v rámci **Európskej komisie**. Do roku 2014 bude mať v Európskej komisii každý členský štát Európskej únie svojho komisára. Od roku 2014 bude Európska komisia pozostávať z istého počtu členov, ktorý bude zodpovedať 2/3 počtu členských štátov na základe systému rovnej rotácie. Každý členský štát bude mať svojho štátneho príslušníka v úlohe člena Komisie – a to počas 2 z 3 funkčných období¹². Tento mechanizmus sa môže zmeniť na základe jednomyselného schválenia Európskou radou. Došlo tiež k posilneniu úlohy predsedu Komisie, ktorý bude mať okrem iného právomoc prepustiť člena Komisie¹³.

Funkcia *vysokého predstaviteľa pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku* bude v kontexte Lisabonskej zmluvy posilnená. Menovať ho bude Európska rada na základe hlasovania kvalifikovanej väčšiny a so súhlasom predsedu Komisie. Zodpovedať bude za riadenie v oblasti zahraničných vzťahov a bezpečnostnej politiky, bude predsedať Rade pre zahraničné veci, predkladať potrebné návrhy a prijímať mandáty na výkon funkcie predkladané Radou. Vysoký predstaviteľ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku bude súčasne pôsobiť aj ako podpredseda Komisie a v tejto funkcii bude v rámci Komisie zodpovedný za zverené úlohy týkajúce sa vonkajších vzťahov a za konzistentnú koordináciu

---

¹⁰ Portál Európskej únie. 2009. *Predmet: Lisabonská zmluva – všeobecná analýza* [online]. 2009, s. 8 [cit. 02.12.2009]. Dostupné na internete: < http://ec.europa.eu/slovensko/documents/lisabonska_zmluva.pdf>.

¹¹ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9a, ods. 2 Lisabonskej zmluvy.

¹² Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9d, ods. 5 Lisabonskej zmluvy.

¹³ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 4d, ods. 6c Lisabonskej zmluvy.

d'alších aspektov externých činností Únie¹⁴. Pri plnení úloh mu bude pomáhať Európska služba pre vonkajšiu činnosť, v ktorej budú pôsobiť pracovníci Komisie a Generálneho sekretariátu Rady, ako aj diplomatické služby členských štátov.

Spoločne s predsedom Európskej rady bude vysoký predstaviteľ vzhľadom na svoje funkcie zastupovať Úniu v otázkach súvisiacich so spoločnou zahraničnou a bezpečnostnou politikou.

Lisabonskou zmluvou sa významne zvyšuje zapojenie **národných parlamentov**, popri súčasnom zavádzaní nových mechanizmov účasti občanov v demokratickom procese. Jasne sú vymedzené práva a povinnosti parlamentov vo vzťahu k Únii v súvislosti s informáciami prijímanými parlamentmi, preskúmaním zásady subsidiarity, mechanizmami hodnotenia v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a v súvislosti s revíziou zmlúv. Boli tiež zavedené zmeny a doplnenia s úmyslom umožniť parlamentom podrobnejšie preskúmanie uplatňovania zásady subsidiarity. Vďaka systému včasného varovania môže národný parlament do ôsmich týždňov, odkedy mu bol zaslaný legislatívny návrh, vydať odôvodnené stanovisko s uvedením dôvodu svojej domnienky, že predmetný návrh nie je v súlade so zásadou subsidiarity. V prípade, že odôvodnené stanovisko získalo aspoň jednu tretinu hlasov pridelených pre národné parlamenty, autor návrhu, ktorým je spravidla Komisia, musí daný text preskúmať. Na základe tohto preskúmania môže autor rozhodnúť o ponechaní, upravení alebo stiahnutí návrhu. Ak v rámci zvyčajného legislatívneho postupu spolurozhodovania je legislatívny návrh spochybnený jednoduchou väčšinou hlasov pridelených pre národné parlamenty a ak sa Komisia rozhodne aj napriek tomu svoj návrh ponechať, dôjde k uplatneniu osobitného postupu. Komisia bude musieť

vydať odôvodnené stanovisko, v ktorom vysvetlí dodržiavanie zásady subsidiarity. Toto stanovisko sa spolu s odôvodnenými stanoviskami národných parlamentov zašle zákonodarcovi, ktorý môže následne rozhodnúť a to prostredníctvom 55% členov Rady alebo väčšinou Európskeho parlamentu, či sa v legislatívnom postupe má, prípadne nemá pokračovať. Týmto mechanizmom sa zabezpečí dôkladnejšie preskúmanie zásady subsidiarity, avšak bez ovplyvnenia práva Komisie na iniciatívu¹⁵.

Pri tejto príležitosti treba však pripomenúť, že Lisabonská zmluva umožňuje presúvanie právomocí nielen z členských štátov na EÚ, ale aj späť bez toho, aby sa musela na medzivládnych summitoch vyjednávať nová zmluva. Na presun právomoci postačuje jednomyseľné rozhodnutie predstaviteľov jednotlivých štátov v Európskej rade.

Menší počet zmien sa týkal ostatných inštitúcií.

Záver

Lisabonská zmluva vstúpila do platnosti. Kodifikovaný rámec bol prijatý. Zmluvou bola vytvorená nová pozícia – predseda Európskej rady. Bude zaujímavé sledovať, ako sa tejto funkcie zhostí jej prvý nositeľ najmä z medzinárodnopolitického hľadiska. Reprezentantov Európskej únie smerom navonok je stále dost' - okrem novovytvorenej pozície predsedu Európskej rady Úniu zastupujú: predseda Európskej komisie, predseda Európskeho parlamentu, Vysoký predstaviteľ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, najvyšší predstavitelia predsedajúcej krajiny..

---

¹⁴ Hlava III – Ustanovenia o inštitúciách, čl. 9e Lisabonskej zmluvy.

¹⁵ Náležitosti upravuje *Protokol o uplatňovaní zásad subsidiarity a proporcionality* Lisabonskej zmluvy.

Systém skupinového predsedníctva má nepochybne za cieľ posilniť kontinuitu a efektivitu. Bude ju možné vyhodnocovať v prvej konštelácii štátov: Španielsko (prvý polrok 2010) – Belgicko (druhý polrok 2010) – Maďarsko (prvý polrok 2011).

Najvýznamnejšia zmena sa týka spôsobu prijímania rozhodnutí v Rade Európskej únie (vyše 40 prípadov, kedy bude možné rozhodnúť kvalifikovanou väčšinou a nie jednomyseľne), ktorý sa oproti predchádzajúcemu platnému systému navyše odklonil v prospech väčších štátov (percentuálne pri váhe hlasov zo 41,45% na 62,77%). Veľké členské štáty Európskej únie majú vytvorené podmienky na výraznejšie ovplyvňovanie diania v Európskej únii.

Potešujúce je stanovenie konečného počtu členov Európskej komisie a Európskeho parlamentu. Hoci zmluva je už v platnosti, niektoré zmeny budú prichádzať v dlhšom časovom horizonte. Pri stanovení časového harmonogramu chýbala tvorcom odvaha, pri niektorých obsahových zmenách naopak. Až samotná prax však ukáže efektivitu vykonaných zmien.

Použitá literatúra:

1. HANUS, M. 2008. *Ako chutí Lisabon*. In Týždeň [online]. 2008, č. 3 [cit. 01.12.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.tyzden.sk/casopis/2008/3/ako-chuti-lisabon.html>>.
2. LISABONSKÁ ZMLUVA, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, podpísaná v Lisabone 13. decembra 2007. Úradný vestník Európskej únie C306, číslo oznamu: 2007/C 306/01, ISSN 1725-5236.
3. MATTOŠ, B. 2006. *Inštitúcie Európskej únie*. In LIPKOVÁ, Ľ. a kol. 2006. *Európska únia*. Bratislava: Sprint vфра, 2006. 401 s. ISBN 80-89085-65-2.
4. PORTÁL EURÓPSKEJ ÚNIE. 2009. *Lisabonská zmluva – cesta Európy do 21. storočia*. [online]. Brusel, 2009 [cit. 01.12.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/institutions/index_sk.htm>.
5. PORTÁL EURÓPSKEJ ÚNIE. 2009. *Predmet: Lisabonská zmluva – všeobecná analýza* [online]. 2009, s. 8 [cit. 02.12.2009]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/slovensko/documents/lisabonska_zmluva.pdf>.
6. RADA EÚ [online]. 2009 [cit. 29.11.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=242&lang=en>>.
7. ZÁBORSKÁ, A. 2008. *Váha hlasu Slovenska v Rade pred Lisabonskou zmluvou a po nej* [online]. 7.5.2008 [cit. 28.11.2009]. Dostupné na internete: <<http://zaborska.blog.sme.sk/c/146762/Vaha-hlasu-Slovenska-v-Rade-pred-Lisabonskou-zmluvou-a-po-nej.html>>.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská 1/b
852 35 Bratislava

Ing. Lukáš Melecký

EKONOMICKÁ FAKULTA VŠB-TU OSTRAVA

**STRUKTURÁLNÍ UKAZATELE EU A MOŽNOSTI JEJICH VYUŽITÍ V
RÁMCI HODNOCENÍ REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI
VYBRANÝCH ZEMÍ EU15¹**

lukas.melecky@vsb.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá praktickou aplikací soustavy vybraných strukturálních indikátorů EU pro hodnocení regionální konkurenceschopnosti vybraných vyspělých zemí EU. V teoretické části příspěvku je nastíněna soustava tzv. strukturálních ukazatelů EU. Je zde osvětlena metodika tvorby ukazatelů a možnosti využití indikátorů pro mezinárodní a meziregionální srovnávání v podmínkách EU. V praktické rovině pak příspěvek nabízí souhrnný pohled na výsledky analýzy šesti vybraných strukturálních ukazatelů v regionech NUTS 2 ve čtyřech vybraných zemích původní evropské patnáctky. Analýza je založena na stanovení a vyhodnocení pořadí dosažených hodnot strukturálních ukazatelů ve zkoumaných regionech, jež napovídá o dosažené konkurenční schopnosti zkoumaných regionů.

Klíčová slova: NUTS 2 regiony, strukturální ukazatele, regionální konkurenceschopnost, EU15

Abstract

The paper deals with the practical application of the system of EU structural indicators for assessing the regional competitiveness of selected developed EU countries. In the theoretical part of the paper is outlined a set of so-called structural indicators of the EU. There is an explanation of indicators and their methodology for creating the possibility of using indicators for international and interregional comparison in the EU. In practical terms the paper offers a comprehensive look at the results of analysis of six selected indicators in regions NUTS 2 in the four selected developed countries of the EU15. The analysis is based on the identification and evaluation of the order obtained values of structural indicators in the regions surveyed, which suggests a formal competitive ability of the regions.

Key Words: NUTS 2 regions, structural indicators, regional competitiveness, EU15

---

¹ Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu GAČR „Makroekonomické modely české ekonomiky a dalších zemí EU“. Registrační číslo projektu: 402/08/1015.

1. Úvod

Koncept konkurenceschopnosti a jeho programová podpora zaujímá v členských zemích Evropské unie významné postavení a je úzce spjata s *konceptem soudržnosti*, který je v Evropské unii prakticky naplňován prostřednictvím politiky hospodářské a sociální soudržnosti (HSS). Soudržnost bývá často chápána a vymezována na základě rozdílností (disparit) mezi státy a regiony. Čím nižší jsou tyto rozdílnosti, tím vyšší je úroveň soudržnosti zkoumaného celku a tento vztah platí samozřejmě i opačně. Pro efektivní analýzu konkurenceschopnosti je třeba vycházet z předem definovaného konceptu. Z hlediska definice soudržnosti vycházíme z konceptu *W. Molla*² (2007) na základě kterého můžeme odvodit obecnou hypotézu, že území s vyšší mírou soudržnosti (ekonomickou, sociální či teritoriální) má lepší předpoklady pro dosažení vyšší míry konkurenceschopnosti tj. disponuje určitou konkurenční výhodou oproti ostatním územím. V poslední době se, v kontextu této hypotézy, dostává do popředí zájmu především regionální rozměr konkurenceschopnosti s čímž je spjata i odlišná metodika hodnocení konkurenceschopnosti regionů. V případě členských zemí EU (a nejen tam) často narážíme na problém základního vymezení konkurenceschopnosti z důvodu neexistence jednotného přístupu k jejímu chápání. Konkurenceschopnost se tak často stává „fádním“ a zcela běžným termínem používaným v mnoha odborných i neodborných publikacích. Je však nutno upozornit na řadu problémů spojených s nejednoznačností ve vymezení a chápání tohoto pojmu. I přesto však konkurenceschopnost země, zůstává jedním ze základních měřítek pro výkonnost ekonomiky a je současně měřítkem úspěšnosti států v mezinárodním srovnání.

Problematika *hodnocení konkurenceschopnosti* je neméně složitá jako vymezení a chápání pojmu samotného. Vytvoření systému pro hodnocení dosažené úrovně konkurenceschopnosti je v podmínkách Evropské unie významně ztížen jednak heterogenitou států a regionů (jak v původní EU15 tak v nových členských státech EU10), projevující se v mnoha oblastech a dále také v přístupech k samotnému konceptu konkurenceschopnosti. Vzhledem k neexistenci hlavního proudu názorů na hodnocení konkurenceschopnosti existuje prostor pro prezentaci vlastních přístupů. V dřívějších publikacích jsme se zabývali posuzováním a srovnáváním úrovně konkurenceschopnosti regionů v zemích Visegrádské čtyřky prostřednictvím aplikace konceptu vybraných specifických ekonomických koeficientů³ či vybraných strukturálních ukazatelů EU⁴. V tomto příspěvku se pokusíme o srovnání úrovně konkurenční schopnosti v regionech vybraných zemí původní evropské patnáctky opět prostřednictvím shodně vybraných strukturálních ukazatelů Evropské unie.

V rámci posuzování a srovnávání úrovně regionální konkurenceschopnosti vybraných vyspělých zemí EU15 je nezbytné, v teoretické části příspěvku, seznámit se s dostupnými ukazateli publikovanými v rámci soustavy strukturálních ukazatelů v podmínkách EU. Hodnoty těchto ukazatelů primárně odráží míru disparit mezi státy či regiony. V přenesené působnosti pak, jako podklad pro analýzy Evropské komise publikované v rámci tzv. Ročních zpráv o pokroku v oblasti růstu a zaměstnanosti, jež jsou určeny pro pravidelné jarní zasedání Evropské rady, slouží k vyhodnocování naplňování cílů *Lisabonské strategie*, a tudíž odráží také jistou míru dosažené konkurenční schopnosti země či regionu. Je třeba upozornit na to, že přístup mapování konkurenční schopnosti regionů prostřednictvím soustavy strukturálních

---

² Soudržnost se dá vyjádřit takovou úrovní rozdílností mezi státy, regiony nebo skupinami, které jsou politicky a společensky snesitelné (Molle, 2007). V současné době jsou v programových dokumentech EU rozlišovány tři základní úrovně soudržnosti: ekonomická, sociální a územní.

³ Melecký, Nevima, 2009a ; Nevima, 2008.

⁴ Melecký, Nevima, 2009b.

ukazatelů je přístupem vlastním a do jisté míry alternativním a vzhledem k neexistenci mainstreamového přístupu k hodnocení regionální konkurenceschopnosti tomu ani jinak být nemůže.

2. Strukturální ukazatele EU – metodický koncept pro hodnocení konkurenceschopnosti nejen v rámci Lisabonské strategie rozvoje EU

2.1 Východiska databáze strukturálních ukazatelů v EU

Strukturální ukazatele (SI) jsou *ukazatele mezinárodního srovnání* sestavované v rámci Eurostatu, které slouží jako podklad pro jednání *Evropské Rady ke kvantifikaci a následnému hodnocení dosažení cílů Lisabonské strategie* (LS) a k politicko-ekonomickým rozhodnutím vedoucím k dosažení těchto vytyčených cílů. Sledování a aktualizaci datové základny strukturálních ukazatelů zabezpečuje na svých webových stránkách Eurostat.⁵ Důležitý zdroj informací v oblasti strukturálních ukazatelů pak představuje „Administrativní centrum komunikačních a informačních zdrojů“ tzv. *CIRCA (Communication & Information Recourse Centre Administration)*.⁶ Toto centrum poskytuje podrobnější informace týkající se datové základny strukturálních ukazatelů, metodologie, podrobnějších odkazů, publikací věnovaných strukturálním ukazatelům apod.

Historie utváření databáze strukturálních ukazatelů se začala datovat již od roku 1999 v souvislosti s přípravou Lisabonské strategie rozvoje EU. K zásadnímu přelomu v oblasti použití strukturálních ukazatelů dochází v roce 2003, kdy bylo Evropskou radou doporučeno omezit počet sledovaných strukturálních ukazatelů pro účely hodnocení Lisabonské strategie a zaměřením více zacílit do konkrétnějších problémových oblastí. V rámci původních šesti sledovaných oblastí hodnocení bylo sestaveno 42 základních strukturálních ukazatelů pro hodnocení LS (tzv. long-list strukturálních ukazatelů). V roce 2004 dochází v rámci střednědobého hodnocení naplňování cílů LS k zásadní redukci počtu strukturálních ukazatelů ze 42 na 14 základních jádrových (core) ukazatelů. Jedná se o tzv. *zkrácený seznam (short-list)* strukturálních ukazatelů.

Vybraných 14 strukturálních indikátorů pokrývá všechny tři pilíře Lisabonského procesu - *ekonomický, sociální a environmentální*. Výsledná skupina strukturálních ukazatelů, které jsou součástí *Jarních zpráv Evropské komise*, a které poprvé zahrnují vedle členských zemí EU data přístupujících států byla schválena Evropskou radou v Bruselu v prosinci 2003. Tento zkrácený seznam 14 vybraných strukturálních ukazatelů ze všech sledovaných oblastí, byl považován za stabilní pro tříleté období 2004 – 2007. Od roku 2006 probíhají diskuze o složení sledovaných strukturálních ukazatelů v návaznosti na naplňování cílů LS jednotlivými členskými státy v *Národních lisabonských programech reform*. V roce 2006 publikovala Evropská komise Zprávy o stavu implementace Národních lisabonských programů⁷ a také hodnocení Národních lisabonských programů reform v rámci strategie zaměřené na dosažení růstu a zaměstnanosti.⁸ Současná databáze existujících sledovaných strukturálních ukazatelů je stále vylepšována ve vztahu k měnícím se požadavkům na kvalitu, pokrytí nebo včasnost publikování ukazatelů. Další pokrok je také učiněn ve vývoji (sestavování) nových

---

⁵ Komplexní databáze všech sledovaných strukturálních ukazatelů od roku 2007 je k dispozici na stránkách Eurostatu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/introduction>.

⁶ <<http://circa.europa.eu/irc/dsis/structind/info/data/index.htm>>.

⁷ Member States reports on the implementation of their National Reform Programme, 11/2006.

⁸ The Commission's Assessments of National Reform Programmes for Growth and Jobs.

strukturálních ukazatelů, jež jsou projednávány v příslušných Výborech Rady a Komise. Seznam projednávaných „pracovních“ verzí ukazatelů je následně vždy uváděn v technických přílohách projednávaných dokumentů. Statistické přílohy pravidelného ročního hodnocení zahrnují vždy hodnoty 14 základních sledovaných strukturálních ukazatelů v EU-27 od roku 2000 do roku 2010. V České republice jsou hodnoty pro jednotlivé strukturální ukazatele zveřejňovány na webových stránkách ČSÚ, a to v analogickém formátu, ve kterém je zveřejňuje Eurostat.

2.2 Zkrácený seznam strukturálních ukazatelů

Strukturální ukazatele jsou sestavovány v Eurostatu na základě pravidelně zasílaných údajů z národních statistických úřadů. Některá data se přebírají od mezinárodních organizací (např. OECD, Evropská centrální banka). Tzv. *krátký seznam strukturálních ukazatelů*, který je stabilní od roku 2007, zahrnuje 14 nejvýznamnějších SI. Ukazatele jsou v seznamu řazeny dle oblastí, ve kterých jsou obsaženy: národohospodářské ukazatele, zaměstnanost, inovace a výzkum, ekonomická reforma, sociální soudržnost, životní prostředí. Některé ukazatele se dělí dle pohlaví: celkem, muži, ženy. Zkrácený seznam strukturálních ukazatelů včetně specifikace jednotlivých ukazatelů je uveden v následující tabulce.

Tab. 1: „Short-list“ strukturálních ukazatelů včetně specifikace ukazatele

	Strukturální ukazatel	Oblast hodnocení	Specifikace ukazatele
1	HDP na obyvatele v PPS	Celkové ekonomické prostředí	Hrubý domácí produkt na osobu v paritách kupního standardu (PPS), (EU-27 = 100)
2	Produktivita práce na zaměstnanou osobu	Zaměstnanost	Hrubý domácí produkt v paritách kupního standardu (PPS) na osobu zaměstnanou v EU-25, (EU-25 = 100)
3	Míra zaměstnanosti	Zaměstnanost	Podíl počtu zaměstnaných osob ve věku 15 – 64 let na celkové populaci ve stejné věkové kategorii, v %
4	Míra zaměstnanosti starších pracovníků	Zaměstnanost	Podíl počtu zaměstnaných osob ve věku 55 – 64 let na celkové populaci ve stejné věkové kategorii, v %
5	Hrubé domácí výdaje na výzkum a vývoj (GERD)	Inovace a výzkum	Hrubé domácí výdaje na výzkum a vývoj jako procentuální podíl na HDP, v %
6	Úroveň dosaženého vzdělání mládeže	Zaměstnanost	Procento obyvatelstva ve věku 20 - 24 let, které má alespoň vyšší střední vzdělání
7	Relativní cenová úroveň	Ekonomická reforma	Relativní cenová úroveň celkové spotřeby domácností zahrnující nepřímé daně, v %, (EU-25=100)
8	Kapitálové investice	Inovace a výzkum	Kapitálové investice do soukromého, v % HDP
9	Míra rizika chudoby - po sociálních dávkách	Sociální soudržnost	Podíl osob s příjmem pod hranicí rizika chudoby po sociálních transferech. Hranice chudoby se stanovuje jako 60% národního mediánového disponibilního příjmu po sociálních transferech, v %
10	Rozptýlení regionální míry zaměstnanosti	Sociální soudržnost	Variační koeficient míry zaměstnanosti regionů (úroveň NUTS 2) uvnitř zemí
11	Míra dlouhodobé nezaměstnanosti	Sociální soudržnost	Dlouhodobě nezaměstnaní (12 měsíců a déle) jako procento celkového ekonomicky aktivního obyvatelstva ve věku 15-64 let
12	Emise skleníkových plynů	Životní prostředí	Celkové emise skleníkových plynů; procentní změna od základního roku 1990 a cílů podle Kjótského protokolu / Rozhodnutí Rady EU pro roky 2008-2012 - základ pro index = 100, založeno na ekvivalentech CO2
13	Energetická náročnost národního hospodářství	Životní prostředí	Hrubá spotřeba energie v zemi dělená HDP (ve stálých cenách, 1995=100) - kgoe (kilogram of oil equivalent) na 1000 Euro
14	Objem nákladní dopravy k HDP	Životní prostředí	Index objemu nákladní dopravy v zemi vztahující se k HDP; měřený v tkm / HDP (ve stálých cenách 1995=100 Euro), 1995=100

Zdroj: European Commission, 2007; Eurostat 2009; vlastní úpravy

Pro každý z výše uvedených ukazatelů je zpracován tzv. *profil kvality*, který má sloužit jako základní metainformace pro uživatele k posouzení vypovídací schopnosti zveřejňovaných dat. Kvalitativní profil strukturálních ukazatelů představuje uživatelsky orientované shrnutí nejdůležitějších rysů strukturálních ukazatelů. Kvalitativní rámec strukturálních ukazatelů se odvíjí od schopnosti poskytnout co možná nejrychlejší a nejširší přehled statistických dat, které jsou „na míru“ vytvářeny pro uživatele.¹ Každý ze strukturálních ukazatelů obsahuje svou podrobnou *metodologickou specifikaci*, která vychází z příslušné metodologie publikované Eurostatem v rámci informací o metadatech jednotlivých strukturálních ukazatelů.

2.3 Využitelnost strukturálních ukazatelů pro mezinárodní a regionální srovnání

Sledované strukturální ukazatele využívané zejména pro hodnocení naplňování cílů LS představují z hlediska hodnocení konkurenceschopnosti průřezové ukazatele v oblasti ekonomické, sociální a environmentální. Oficiální data publikovaná na stránkách Eurostatu se však vyznačují rozdílnou mírou využití z hlediska možností *mezinárodního a regionálního srovnávání*. Důvodem této rozdílnosti je publikovaná datová základna vykazovaných strukturálních ukazatelů, která se od sebe liší v závislosti na sledovaných statistických územních jednotkách NUTS. Nejvyšší vypovídací schopnost z hlediska srovnávání regionálních rozdílů mají roční data publikovaná pro úroveň NUTS 0 respektive NUTS 1, které pokrývají svým rozsahem všechny sledované národní ekonomiky EU-27 a další vybrané státy. Národní úroveň sledování strukturálních ukazatelů tak můžeme považovat za úroveň výchozí. Strukturální ukazatele vykazované za jednotlivé státy a regiony se však od sebe dále liší délkou dostupných časových řad, což dokládá následující tabulka.

---

¹ Profil kvality každého ze strukturálních ukazatelů obsahuje zejména: Přesnou definici indikátoru, jednotku Eurostatu, která indikátor sleduje, datum poslední revize ukazatele, popis kvalitativního stupně ukazatele (A,B,C, indikátor v návrhu), cíl a relevanci ukazatele, bariéry relevance ukazatele, které mohou vést ke snížení vypovídací schopnosti ukazatele, dostupnost dat a sledované referenční období, souhrnnou přesnost ukazatele (vysoká, omezená), srovnatelnost v jednotlivých zemích (vysoká, omezená), srovnatelnosti v čase (vysoká, omezená) ,a další.

Tab. 2: Referenční období sledovaných strukturálních ukazatelů pro EU-27 a další vybrané státy

	Strukturální ukazatel	Referenční období*	
		NUTS 0, NUTS 1	NUTS 2
1	HDP na obyvatele v PPS	1997 – 2008	1995 - 2006
2	Produktivita práce na zaměstnanou osobu	1997 - 2008	2000 – 2004**+ N/A♦
3	Míra zaměstnanosti	1995 – 2006**	1999 – 2008**
4	Míra zaměstnanosti starších pracovníků	1995 - 2006**	1999 – 2008**
5	Hrubé domácí výdaje na výzkum a vývoj	1995 - 2006	1999 – 2008
6	Úroveň dosaženého vzdělání mládeže	1995 – 2006**	1999-2006 ⁺ N/A
7	Relativní cenová úroveň	1995 - 2006	N/A
8	Kapitálové investice	1995 - 2006	1995-2004 ⁺ N/A
9	Míra rizika chudoby - po sociálních dávkách	1995 – 2005**	1995-2005**+ N/A
10	Rozptýlení regionální míry zaměstnanosti	1999 – 2006**	1999 – 2006**
11	Míra dlouhodobé nezaměstnanosti	1995 - 2006**	1999 – 2008**
12	Emise skleníkových plynů	1995 - 2005 +cílová hodnota	N/A
13	Energetická náročnost národního hospodářství	1994 - 2005	N/A
14	Objem nákladní dopravy k HDP	1995 - 2006	1997 - 2007 [†]

Poznámka: * roční periodičita dat

** data jsou publikována dle pohlaví (hodnoty celkem, muži, ženy)

+ databáze dostupná pouze do roku 2007

♦ údaj nutno dopočítat z dílčích hodnot

N/A – údaj není k dispozici (rok 2009)

Zdroj: Melecký, 2007, s. 72; Eurostat, 2009; vlastní zjištění

Měření strukturálních ukazatelů na národní úrovni nemá z hlediska regionální konkurenceschopnosti žádnou vypovídací schopnost a lze ji využít jen orientačně pro analýzu postavení jednotlivých zemí v EU či srovnávání zemí EU s vyspělými světovými ekonomikami (např. USA, Japonsko). Pro mezinárodní srovnání úrovně konkurenceschopnosti v jednotlivých evropských regionech je však nutné použít datovou základnu v rámci územních statistických jednotek NUTS 2 resp. NUTS 3. Zde však docházíme ke zjištění, že jen některé sledované strukturální ukazatele v rámci „short-listu“ jsou vykazovány také na nižších regionálních úrovních (viz tabulka 2). Na úrovni NUTS 2 jsou v současné době (11/2009) přímo dostupné časové řady 6 strukturálních ukazatelů. Na

regionální úrovni NUTS 3 je pak dostupnost časových řad strukturálních ukazatelů omezena pouze na ukazatele v oblasti celkového ekonomického prostředí a zaměstnanosti.²

3. Aplikace strukturálních ukazatelů EU v rámci hodnocení regionální konkurenceschopnosti ve vybraných zemích EU15

3.1 Metodologická východiska aplikace strukturálních ukazatelů ve vybraných zemích EU15

Aplikace SI využitelných pro hodnocení konkurenceschopnosti regionů je ovlivňována určitými metodologickými omezeními. Hodnocení konkurenceschopnosti regionů je značně determinováno výběrem (1) zvolené územní úrovně regionu, (2) délkou posuzovaného období, (3) periodicitou dat a zejména (4) výběrem vhodných konkrétních faktorů (ukazatelů) pro analýzu na základě dostupnosti dat. Základním nedostatkem, na který při zkoumání regionálních dat narážíme, je krátká časová řada, která začíná zpravidla rokem 1995 respektive 1999 (viz tabulka 2). Problémem tak je nedostatečný počet regionálních dat a především jejich vzájemná (ne)rovnatelnost s ohledem na jednotku, ve které jsou data vyjádřena. Pro potřeby hodnocení regionální konkurenceschopnosti v EU prostřednictvím strukturálních ukazatelů je nejvhodnější územní jednotkou úroveň NUTS 2. Můžeme se však setkat s argumenty³, že srovnávat jednotky NUTS 2 není efektivní a vhodné především proto, že nemají své institucionální vymezení jako například jednotky NUTS 3. Postavení regionů je však předmětem zájmu institucí EU, které naopak akcentují úroveň regionálních jednotek NUTS 2 z hlediska cílů a nástrojů politiky hospodářské a sociální soudržnosti. V naší analýze hodnotíme konkurenceschopnost regionů čtyř vybraných „vyspělých“ ekonomik EU15 - *Francie, Irsko, Španělsko a Švédsko* tj. 55 regionů úrovně NUTS 2. Všechny tyto vybrané země mají rozdílnou regionální strukturu (jiný počet regionů NUTS2)⁴, rozdílnou ekonomickou výkonnost i odlišnou úroveň ekonomických, sociálních a územních disparit. Samozřejmostí je odlišná míra dostupnosti regionálních statistických dat. Základním rámcem výběru těchto zemí bylo časové hledisko odrážející délku členství vybrané země v ES/EU. Jedná se o do jisté míry o účelový výběr zemí, které postupně přistupovaly do ES/EU v rámci rozšiřování Společenství.

3.2 Analýza konkurenčního postavení regionů NUTS2 ve vybraných zemích EU15

Analýza konkurenčního postavení regionů je provedena na základě srovnatelných a dostupných časových řad 6 strukturálních ukazatelů v letech 2000 – 2006, což koresponduje s délkou minulého programovacího období v EU. V rámci časových řad byla zvolena data s roční periodicitou, neboť na regionální úrovni nejsou strukturální ukazatele v jiné než roční periodicitě publikovány. K analýze a následnému srovnání konkurenčního postavení regionů

---

² viz regionální statistiky Eurostatu dostupné na WWW:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/introduction>.

³ Např. Víturka, 2007 a další.

⁴ Francie – 26 regionů NUTS2, Irsko – 2 regiony NUTS2, Španělsko 19 regionů NUTS2, Švédsko 8 regionů NUTS2.

ve Francii, Irsku, Španělsku a Švédsku prostřednictvím dosaženého pořadí výsledných hodnot strukturálních ukazatelů bylo použito 6 následujících ukazatelů:

1. hrubý domácí produkt na obyvatele (v PPS, % EU27),
2. míra zaměstnanosti osob 15+,
3. míra zaměstnanosti starších pracovníků 55-64+,
4. hrubé domácí výdaje na vědu a výzkum (GERD),
5. produktivita práce na zaměstnanou osobu,
6. míra dlouhodobé nezaměstnanosti.

3.2.1 Stanovení pořadí výsledných hodnot strukturálních ukazatelů v regionech NUTS 2

Následující tabulka zachycuje průměrné pořadí 55 regionů NUTS 2 ve Francii, Irsku, Španělsku a Švédsku při zohlednění výsledných hodnot šesti dostupných strukturálních ukazatelů za dvě referenční období tj. rok 2000 a 2006 a dále rozdíl ve stanovém pořadí mezi léty 2006 a 2000, který vyjadřuje jak se zlepšila (-) nebo zhoršila (+) průměrná pozice jednotlivých regionů mezi oběma sledovanými referenčními obdobími. Průběžné pořadí 55 regionů NUTS2 ve všech šesti sledovaných strukturálních ukazatelích je uvedeno v tabulkách v příloze. Ty rovněž zachycují pozitivní (-) a negativní (+) změnu pořadí v jednotlivých sledovaných ukazatelích mezi roky 2006 a 2000. Chceme-li zhodnotit, jak se změnilo pořadí regionů NUTS 2, pak můžeme jít právě touto cestou porovnání rozdílů, který regiony dosáhly v 7letém referenčním období. Přičemž mějme na paměti, že posuzujeme vždy konkrétní region vůči ostatním regionům. Tento atribut je přitom zásadní pro hodnocení konkurenceschopnosti a potažmo i konvergenčního procesu, protože regiony si mezi sebou vzájemně konkurují na základě své vnitřní a vnější faktorové vybavenosti.

**Tab. 3: Průměrné pořadí při zohlednění
šesti strukturálních ukazatelů**

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdíl
Galicia	43	37	-6
Principado de Asturias	50	40	-10
Cantabria	47	34	-13
Pais Vasco	19	12	-7
Comunidad Foral de	11	9	-2
La Rioja	37	20	-17
Aragón	30	16	-14
Comunidad de Madrid	8	3	-5
Castilla y Leon	40	29	-11
Castilla-la Mancha	45	47	-2
Extremadura	55	55	0
Cataluña	9	7	-2
Comunidad Valenciana	36	27	-9
Illes Balears	21	22	+1
Andalucia	44	42	-2
Región de Murcia	42	38	-4
Ciudad Autonoma de	54	52	-2
Ciudad Autonoma de	49	50	-1
Canarias (ES)	40	39	-1
Ile De de France	2	4	+2
Champagne-Ardenne	30	35	+5
Picardie	32	45	+13
Haute-Nonnandie	26	28	+2
Centre	12	25	+13
Basse-Normandie	27	36	+9
Bourgogne	23	33	+10
Nord - Pas-de-Calais	39	43	+4
Lorraine	29	44	+15
Alsace	10	19	+9
Franche-Comté	22	31	+9
Pays de la Loire	17	20	+3
Bretagne	14	22	+8
Poitou-Charentes	33	40	+7
Aquitaine	25	18	-7
Midi-Pyrénées	20	15	-5
Limusin	38	46	+8
Rhône-Alpes	4	8	+4
Auvergne	28	30	+2
Languedoc-Roussillon	33	32	-1
Provence-Alpes-Côte	14	17	+3
Corse	46	50	+4
Guadeloupe (FR)	51	47	-4
Martinique (FR)	47	49	+2
Guyane (FR)	53	53	0

Reunion (FR)	52	54	+2
Border, Midlands and Western	35	25	-10
Southern and Eastern	5	5	0
Stockholm	1	1	0
Ostrá Mellansverige	7	11	+4
Småland med oarna	16	14	-2
Sydsverige	6	6	0
Vastsverige	3	2	-1
Norra Mellansverige	13	13	0
Mellersta Norrland	23	24	+1
Ovre Norrland	18	10	-8

Zdroj: vlastní výpočet autora

3.2.2 Hodnocení výsledného pořadí a úrovně konkurenčního potenciálu regionů NUTS2

Hodnocení výsledného pořadí provedeme nejdříve po jednotlivých sledovaných ukazatelích (tabulky 4 – 9) a následně interpretujeme celkovou průměrnou změnu pořadí (tabulka 3). Změna v regionální úrovni *hrubého domácího produktu na obyvatele* je zřejmě tou nejzásadnější s ohledem na to, že hovoříme o nejdůležitějším makroekonomickém agregátu. Musíme však zdůraznit, že změnou pořadí zohledňujeme i vnitřní stabilitu samotného regionu, protože některé regiony si udržely stejné pořadí. Z tabulky 4 můžeme usuzovat, že největší pozitivní změnu v roce 2006 oproti roku 2000 zaznamenaly regiony v Irsku (Border, Midlands and Western) a ve Španělsku (Cantabria, Aragón). Naproti tomu největší pokles HDP na obyvatele v roce 2006 je patrný u francouzských regionů (Picardie, Franche-Comté, Basse-Normandie). Nejlepších výsledků v obou sledovaných obdobích dosáhl nejvyspělejší a nelidnatější region Francie zahrnující také hlavní město Paříž – Ile de France (1. místo), dále region kolem hlavního města Švédska - Stockholm (2. místo) a region Southern and Eastern v Irsku (3. místo).

Míra zaměstnanosti je dlouhodobým předmětem zájmu evropských statistik. Je tomu tak proto, že to ukazuje míru zapojení faktoru práce obyvatelstva v produktivním věku. Při pohledu do tabulky 5 vidíme, že nejvýznamnější pozitivní změna v roce 2006 nastala ve španělských regionech La Rioja, Cantabria a Pais Vasco. Vedle toho největší pokles v rámci změny pořadí nastal v roce 2006 u francouzských regionů Lorraine, Bourgogne a Haute-Normandie. Nejlepších výsledků v obou sledovaných obdobích dosáhl region hlavního města Švédska – Stockholm (1. místo), dále švédské regiony Småland ned oarna (2. a 3. místo) a Vastsverige (2. a 3. místo).

Zhodnoňme, jak se vyvíjí *míra zaměstnanosti v ohrožené věkové skupině pracovníků ve věku 55-64 let*. Kvalita trhu práce a především nízká míra rigidity je nejvíce viditelná v zaměstnanosti ohrožených věkových skupin ve věku 55-64 let. To znamená, že regiony, které mají vysokou míru zaměstnanosti osob v této věkové skupině mají vyčištěný trh práce a především podporují principy celoživotního učení. V tabulce 6 se nejvíce vyjímají z hlediska změny pořadí mezi léty 2006 a 2000 regiony ve Francii – Poitou-Charentes, Languedoc-Roussillon a Champagne-Ardenne. Nejzřetelnější propad v úrovni zaměstnanosti je v rámci pořadí u španělských regionů Aragón, Castilla-la Mancha a francouzského Lorraine. Nejlepších výsledků v obou sledovaných obdobích dosáhl, stejně jako v případě ukazatele HDP na obyvatele nejvyspělejší region Francie – Ile de France (1. místo), dále španělská Calaluña (2. místo) a aglomerace hlavního města Španělska – Comunidad de Madrid (3. místo).

Objem finančních prostředků, které země vydávají ze svého vytvořeného HDP na vědu a výzkum, jsou zdrojem pro posilování konkurenceschopnosti a především budování znalostní společnosti, protože v souvislosti s objemem vynaložených financí, sledujeme aplikovatelnost výsledků vědy a výzkumu v praxi. Kladný posun o 19 míst nahoru zaznamenal v roce 2006 zaznamenal španělský region Comunidad Foral de Navarra, dále region La Rioja (o 14 míst) a francouzský Alsace (o 7 míst). Největší pokles v rámci změny pořadí pak nastal u španělských regionů Ciudad Autonoma de Ceuta a Ciudad Autonoma de Melilla (o 11 míst). Nejlepších sledovaných výsledků v rámci pořadí v obou sledovaných obdobích dosáhl region západního Švédska Vastsverige (1. místo), dále Ostrá Mellansverige (2. místo) a Stockholm (3. místo).

Produktivita práce na zaměstnanou osobu (tabulka 8) zohledňuje, jaká produkce byla vytvořena práceschopným obyvatelstvem. To znamená, že ukazuje jaké výstupy byly

dosaženy při vynaložených vstupech. Přičemž si musíme uvědomit, že zohledněním výstupů a vstupů hodnotíme efektivitu. Zlepšení pořadí v hodnoceném období pozorujeme u španělského regionu Ciudad Autonoma de Ceuta (o 35 míst !), francouzského Guadeloupe (o 32 míst) a francouzské Guyany (o 29 míst). Negativní změnu v dosaženém pořadí pak můžeme vidět ve francouzských regionech Basse-Normandie (propad o 225 míst), Auvergne (propad o 23 míst) a Champagne-Ardenne (propad o 22 míst). Nejlepších výsledků v ukazateli produktivity práce pak dosáhli regiony Ile de France (2. a 1. místo), Corsika (1. místo) a opět švédská metropole Stockholm (3. místo).

Hodnocení *dlouhodobé míry nezaměstnanosti* (tabulka 9) je závislé na tom, zda je za dlouhodobou nezaměstnanost považována nezaměstnanost delší než 6 měsíců, příp. 1 rok. Na druhou stranu vysoká míra této nezaměstnanosti znamená, že trh práce není v dlouhodobé rovnováze, ekonomika negeneruje dostatek pracovních příležitostí a v ekonomice jsou strukturální potíže. Významné zlepšení evidují ve sledovaném období španělské regiony Comunidad de Madrid (o 26 míst), Cantabria (o 24 míst) a Galicia (o 18 míst). Největší propad v pořadí pak nastal ve francouzských regionech Poitou-Charentes (o 22 míst), Ile de France (o 20 míst) a Lorraine (o 20 míst). Nejlepších výsledků v rámci pořadí pak dosáhli opět švédské regiony Stockholm (1. místo), Ostrá Mellansverige (2. místo), Vastverige (3. místo). V roce 2006 se pak na první pozici dostal španělský region Comunidad Foral de Navarra.

V další části vyhodnotíme, jaké je *celkové průměrné pořadí regionů* vybraných zemí EU15 při zohlednění dosaženého pořadí pro všech 6 hodnocených ukazatelů (tabulka 3). Nejvíce konkurenceschopné regiony jsou pro obě období region švédského hlavního města *Stockholm* (1. místo), dále oblast západního Švédska *Vastverige* (3. a 2 místo), nejlidnatější část Francie – *Ile de France* (2. místo) a aglomerace kolem Madridu – *Comunidad de Madrid* (3. místo). Mezi regiony se značně podprůměrným průměrným pořadím patří španělská *Extremadura* (55. místo v obou sledovaných obdobích), *Ciudad Autonoma de Ceuta* (54. a 52. místo) a francouzská *Guyane* (53. místo v obou sledovaných obdobích). Největší pozitivní posun z hlediska průměrného pořadí avizují regiony ve Španělsku – La Rioja (o 17 míst), Castilla y Leon (o 11 míst) nebo Principado de Asturias (o 10 míst). Největší pokles v rámci průměrného pořadí je evidentní u francouzských regionů Lorraine (o 15 míst), Centre a Picardie (o 13 míst).

***

Při sestavování těchto žebříčků změn, které regiony dosáhly mezi léty 2006 a 2000 si musíme nutně položit otázku, zda tyto změny jsou při hodnocení všech 55 regionů statisticky významné či nikoliv. Odpovědí na tuto otázku může být např. aplikace *Spearmanova (pořadového) korelačního koeficientu* (ρ_{sp}), který je založen na srovnání pořadí hodnot. Jeho vztah ke klasickému korelačnímu koeficientu je analogií vztahu mediánu k aritmetickému průměru. Spearmanův koeficient není ovlivněn výskytem vlivných bodů, které by mohly vést ke zkresleným nebo chybným závěrům. Můžeme zapsat vzorcem:

$$\rho_{sp} = 1 - \frac{6}{n(n^2 - 1)} \sum_{i=1}^n (P_{1i} - P_{2i})^2 \quad (3.1)$$

kde:

- n počet dvojic (při aplikaci hovoříme o 55 regionech v letech 2000 a 2006)
- P_{1i}, P_{2i} čísla označující pořadí (při aplikaci hovoříme o pořadí, které regiony dosáhly v roce 2000 a 2006)

Aplikujeme-li Spearmanův koeficient (vzorec 3.1) na hodnocené pořadí, zjistíme, že změna pořadí regionů je *skutečně statisticky významná a koeficient dosahuje hodnoty 90,7 %*. Z výše uvedeného je zřejmé, že bylo smysluplné vyhodnocovat změny, které regiony NUTS 2 vybraných zemí EU15 dosáhly.

Závěr

Hodnocení a posuzování regionální konkurenceschopnosti lze v zásadě objektivně provádět pouze tehdy, vycházíme-li z existujícího konceptu konkurenceschopnosti či ze zvoleného převažujícího názorového proudu. Prezentovaný příspěvek poukázal na možnost hodnocení respektive srovnání konkurenceschopnosti regionů v podobě vlastního pojetí prostřednictvím využití metodiky strukturálních ukazatelů Evropské unie, které jsou využívány zejména pro hodnocení naplňování cílů Lisabonské strategie a z hlediska hodnocení konkurenceschopnosti představují průřezové ukazatele v oblasti ekonomické, sociální a environmentální. Oficiální databáze strukturálních ukazatelů publikovaných na stránkách Eurostatu se vyznačuje rozdílnou mírou využití z hlediska možností srovnávání. Nejvyšší vypovídací schopnost z hlediska srovnávání regionálních rozdílů mají roční data publikovaná pro národní úroveň. Analýza konkurenceschopnosti regionů vybraných zemí EU15 byla provedena na základě objektivní dostupnosti regionálních dat na zvolené úrovni NUTS 2. I přes řadu omezení, uvedených výše, tento koncept nijak nezpochybňuje to, že konkurenční schopnost regionů je dána jejich konkurenčními výhodami, což vychází z mikroekonomického pojetí konkurenceschopnosti. Na zjištěné výsledky a stanovené pořadí regionů je nutno pohlížet jako na jakýsi *alternativní přístup k dílčímu pohledu na regionální konkurenceschopnost*. Výsledky provedené analýzy jsou smysluplné a korespondují se reálnou skutečností. Do jisté míry jsou však tyto výsledky *orientační*, neboť nezachycují strukturální změny, jež nastaly v průběhu sledovaného období v jednotlivých regionech. Tyto strukturální změny nebyly předmětem příspěvku, stejně jako hodnocení příčin těchto změn. Vedle toho jsou však provedené analýzy dosažených výsledných hodnot strukturálních ukazatelů na regionální úrovni základem pro posouzení úrovně regionální konkurenceschopnosti regionů v Evropské unii a korespondují s obecnou tezí, že stabilně nejlepších výsledků je dosahováno v regionech s nejvyšší mírou regionální rozvoje a ekonomické výkonnosti, tudíž v regionech, kde se nacházejí aglomerace hlavních měst. Tento trend je společným průvodním znakem pro všechny sledované země původní země EU15, tak i dříve sledované země Visegrádské čtyřky v rámci nových členských zemí EU15¹. Konkrétní pořadí jednotlivých regionů pak blíže naznačuje úspěšnost při dosahování konkurenční výhody.

Použitá literatura:

1. EUROPEAN COMMISSION. *Update of the Statistical Annex to the 2007 Annual Progress Report from the Commission to the Spring European Council. Structural Indicators*. Brussels, 2007. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/structuralindicators>>.
2. Eurostat [online]. Structural Indicators Website. 2009. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators> <<http://circa.europa.eu/irc/dsis/structind/info/data/index.htm>>.

---

¹ Blíže např. Melecký, Nevima, 2009b.

3. Eurostat [online]. Regional Statistics. 2009. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database>
4. MELECKÝ, L. Strukturální ukazatele Evropské unie. In *Regionální disparity* [online]. Prosinec 2007, Working paper N. 1/2007, s. 62 – 75. Dostupné z: <http://disparity.vsb.cz/pdf/pracovni_listy.pdf>. ISSN 1802-9450.
5. MELECKÝ, L., NEVIMA, J. Hodnocení konkurenceschopnosti regionů na příkladu České republiky. In *Konkurence – teoretické a praktické aspekty*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická, 29. – 30. ledna 2009a, s. 261 – 270. ISBN 978-80-87035-23-8.
6. MELECKÝ, L., NEVIMA, J. Regionální konkurenceschopnost zemí V4 a její hodnocení prostřednictvím strukturálních ukazatelů EU. In *Evropská unie po českém předsednictví*. Sborník abstraktů příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané u příležitosti 160. výročí založení VŠB-TU Ostrava. [CD ROM]. Ostrava: EkF VŠB-TU Ostrava, 10. – 11. září 2009b. s. 1 - 16. ISBN 978-80-248-2057-6.
7. MOLLE, W. *European Cohesion Policy*. London: Routledge, 2007. ISBN -415-43811-X.
8. NEVIMA, J. *Hodnocení konkurenceschopnosti využitím vybraných kvantitativních metod na případu ČR*. Doktorská disertační práce na Ekonomické fakultě VŠB-TU Ostrava. 2008. Školitel: doc. Ing. Jana Hančlová, CSc.
9. VITURKA, M. Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. In *Politická ekonomie*, 2007, č. 5, s. 637 – 658. ISSN 0032-3233.

Kontakt

Ing. Lukáš Melecký
VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, Katedra evropské integrace
Sokolská 33, 701 21 Ostrava 1
E-mail: lukas.melecky@vsb.cz
Tel: + 420 59 732 2277

Příloha

Pořadí 55 regionů NUTS2 dle výsledných hodnot 6 sledovaných strukturálních ukazatelů

Tab. 4: Hrubý domácí produkt na obyvatele v PPS (% EU27)

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdíl
Galicia	49	45	-4
Principado de Asturias	47	34	-13
Cantabria	38	21	-17
Pais Vasco	8	5	-3
Comunidad Foral de Navarra	5	6	+1
La Rioja	15	11	-4
Aragón	27	11	-16
Comunidad de Madrid	4	4	0
Castilla y Leon	42	27	-15
Castilla-la Mancha	48	49	+1
Extremadura	53	52	-1
Cataluña	9	7	-2
Comunidad Valenciana	36	31	-5
Illes Balears	7	10	+3
Andalucia	51	50	+1
Región de Murcia	46	44	-2
Ciudad Autonoma de	44	33	-11
Ciudad Autonoma de	45	35	-10
Canarias (ES)	37	36	-1
Ile De de France	1	1	0
Champagne-Ardenne	17	24	+7
Picardie	34	46	+12
Haute-Nonnandie	20	26	+6
Centre	23	29	+6
Basse-Normandie	31	41	+10
Bourgogne	25	32	+7
Nord - Pas-de-Calais	39	43	+4
Lorraine	33	42	+9
Alsace	13	22	9
Franche-Comté	25	37	+12
Pays de la Loire	22	28	+6
Bretagne	29	30	+1
Poitou-Charentes	32	39	+7
Aquitaine	24	25	+1
Midi-Pyrénées	28	23	-5
Limusin	34	40	+6
Rhône-Alpes	10	13	+3

Auvergne	30	38	+8
Languedoc-Roussillon	41	47	+6
Provence-Alpes-Côte	20	18	-2
Corse	43	48	+5
Guadeloupe (FR)	52	53	+1
Martinique (FR)	50	51	+1
Guyane (FR)	55	55	0
Reunion (FR)	54	54	0
Border, Midlands and	40	20	-20
Southern and Eastern	3	3	0
Stockholm	2	2	0
Ostrá Mellansverige	19	19	0
Småland med oarna	14	16	+2
Sydsverige	12	14	+2
Vastsverige	6	8	+2
Norra Mellansverige	16	17	+1
Mellersta Norrland	11	15	+4
Ovre Norrland	18	9	-9

Zdroj: vlastní výpočty autora dle hodnot strukturálního ukazatele v regionální databázi Eurostatu, 2009

Tab. 5: Míra zaměstnanosti osob starších 15 let (v %)

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdíl
Galicia	41	41	0
Principado de Asturias	53	46	-7
Cantabria	45	33	-12
Pais Vasco	35	23	-12
Comunidad Foral de	17	14	-3
La Rioja	37	17	-20
Aragón	34	26	-8
Comunidad de Madrid	22	11	-11
Castilla y Leon	44	42	-2
Castilla-la Mancha	42	38	-4
Extremadura	50	49	-1
Cataluña	16	13	-3
Comunidad Valenciana	30	19	-11
Illes Balears	12	10	-2
Andalucia	51	44	-7
Región de Murcia	32	20	-12
Ciudad Autonoma de	43	51	+8
Ciudad Autonoma de	47	48	+1
Canarias (ES)	29	24	-5
Ile De de France	11	15	+4
Champagne-Ardenne	27	25	-2
Picardie	25	31	+6
Haute-Normandie	18	29	+11

Centre	18	20	+8
Basse-Normandie	32	40	+8
Bourgogne	25	35	+10
Nord - Pas-de-Calais	40	43	+3
Lorraine	21	38	+17
Alsace	10	16	+6
Franche-Comté	20	27	+7
Pays de la Loire	15	22	+7
Bretagne	24	32	+8
Poitou-Charentes	28	37	+9
Aquitaine	35	35	0
Midi-Pyrénées	23	28	+5
Limusin	31	34	+3
Rhône-Alpes	14	18	+4
Auvergne	38	30	-8
Languedoc-Roussillon	45	47	+2
Provence-Alpes-Côte	39	45	+6
Corse	55	50	-5
Guadeloupe (FR)	52	54	+2
Martinique (FR)	49	53	+4
Guyane (FR)	48	52	+4
Reunion (FR)	54	54	0
Border, Midlands and	13	12	-1
Southern and Eastern	9	9	0
Stockholm	1	1	0
Ostrá Mellansverige	4	4	0
Småland med oarna	2	3	+1
Sydsverige	7	4	-3
Vastsverige	3	2	-1
Norra Mellansverige	6	6	0
Mellersta Norrland	5	7	+2
Ovre Norrland	8	8	0

Zdroj: vlastní výpočty autorů dle hodnot strukturálního ukazatele v regionální databázi Eurostatu, 2009

Tab. 6: Míra zaměstnanosti starších pracovníků 55-64 let (v %)

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdíl
Galicia	9	13	+4
Principado de Asturias	40	40	0
Cantabria	47	47	0
Pais Vasco	17	19	+2
Comunidad Foral de Navarra	45	46	+1
La Rioja	50	48	-2
Aragón	28	35	+7
Comunidad de Madrid	3	3	0
Castilla y Leon	13	16	+3

Castilla-la Mancha	25	31	+6
Extremadura	41	44	+3
Cataluña	2	2	0
Comunidad Valenciana	6	6	0
Illes Balears	38	39	+1
Andalucía	4	5	+1
Región de Murcia	36	38	+2
Ciudad Autonoma de Ceuta	53	54	+1
Ciudad Autonoma de Melilla	55	55	0
Canarias (ES)	24	26	+2
Ile De de France	1	1	0
Champagne-Ardenne	42	36	-6
Picardie	30	32	+2
Haute-Normandie	32	30	-2
Centre	23	21	-2
Basse-Normandie	37	34	-3
Bourgogne	31	28	-3
Nord - Pas-de-Calais	19	14	-5
Lorraine	21	27	+6
Alsace	29	24	-5
Franche-Comté	43	42	-1
Pays de la Loire	22	15	-7
Bretagne	18	20	+2
Poitou-Charentes	35	23	-12
Aquitaine	15	11	-4
Midi-Pyrénées	16	22	+6
Limusin	46	45	-1
Rhône-Alpes	5	4	-1
Auvergne	33	33	0
Languedoc-Roussillon	27	18	-9
Provence-Alpes-Côte	8	7	-1
Corse	52	52	0
Guadeloupe (FR)	49	51	+2
Martinique (FR)	48	50	+2
Guyane (FR)	54	53	-1
Reunion (FR)	51	49	-2
Border, Midlands and	34	37	+3
Southern and Eastern	11	10	-1
Stockholm	7	8	+1
Ostrá Mellansverige	12	12	0
Småland med oarna	25	29	-4
Sydsverige	14	17	+3
Vastsverige	9	9	0
Norra Mellansverige	20	25	+5
Mellersta Norrland	44	43	+1
Ovre Norrland	39	41	+2

Zdroj: vlastní výpočty autorů dle hodnot strukturálního ukazatele v regionální databázi Eurostatu, 2009

Tab. 7: Hrubé domácí výdaje na vědu a výzkum (v % HDP)

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdíl
Galicia	44	38	-6
Principado de Asturias	33	40	+7
Cantabria	53	45	-8
Pais Vasco	24	23	-1
Comunidad Foral de Navarra	32	13	-19
La Rioja	47	33	-14
Aragón	40	41	+1
Comunidad de Madrid	15	12	-3
Castilla y Leon	44	36	-8
Castilla-la Mancha	48	51	3
Extremadura	50	48	-2
Cataluña	26	25	-1
Comunidad Valenciana	36	37	+1
Illes Balears	55	53	-2
Andalucia	41	38	-3
Región de Murcia	38	46	+8
Ciudad Autonoma de Ceuta	44	55	+11
Ciudad Autonoma de Melilla	43	54	+11
Canarias (ES)	51	50	-1
Ile De de France	5	6	+1
Champagne-Ardenne	49	46	-3
Picardie	25	26	+1
Haute-Nonnandie	16	24	+8
Centre	14	18	+4
Basse-Normandie	29	28	-1
Bourgogne	23	31	+8
Nord - Pas-de-Calais	38	44	+6
Lorraine	27	32	+5
Alsace	22	15	-7
Frache-Comté	11	11	0
Pays de la Loire	28	34	+6
Bretagne	13	16	+3
Poitou-Charentes	37	43	+6
Aquitaine	21	17	-4
Midi-Pyrénées	6	5	-1
Limusin	34	42	+8
Rhône-Alpes	7	7	0
Auvergne	8	9	+1
Languedoc-Roussillon	9	10	+1
Provence-Alpes-Côte	12	13	+1
Corse	54	52	-2
Guadeloupe (FR)	17	19	+2
Martinique (FR)	17	19	+2
Guyane (FR)	17	19	+2

Reunion (FR)	17	19	+2
Border, Midlands and	34	30	-4
Southern and Eastern	31	29	-2
Stockholm	3	3	0
Ostrá Mellansverige	2	4	+2
Småland med oarna	41	35	-6
Sydsverige	4	2	-2
Vastsverige	1	1	0
Norra Mellansverige	29	27	-2
Mellersta Norrland	51	49	-2
Ovre Norrland	10	8	-2

Zdroj: vlastní výpočty autorů dle hodnot strukturálního ukazatele v regionální databázi Eurostatu, 2009

Tab. 8: Produktivita práce na zaměstnanou osobu (v %)

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdíl
Galicia	54	52	-2
Principado de Asturias	39	28	-11
Cantabria	32	32	0
Pais Vasco	9	6	-3
Comunidad Foral de	11	10	-1
La Rioja	13	26	13
Aragón	33	15	-18
Comunidad de Madrid	6	9	+3
Castilla y Leon	41	27	-14
Castilla-la Mancha	51	54	+3
Extremadura	55	55	0
Cataluña	16	12	-4
Comunidad Valenciana	48	49	+1
Illes Balears	21	33	+12
Andalucia	49	51	+2
Región de Murcia	52	53	+1
Ciudad Autonoma de Ceuta	40	5	-35
Ciudad Autonoma de	14	8	-6
Canarias (ES)	46	50	+4
Ile De de France	2	1	-1
Champagne-Ardenne	7	29	+22
Picardie	31	46	+15
Haute-Nonnandie	28	19	-9
Centre	22	39	+17
Basse-Normandie	10	35	+25
Bourgogne	18	25	+7
Nord - Pas-de-Calais	25	31	+6
Lorraine	44	42	-2
Alsace	17	37	+20

Franche-Comté	26	41	+15
Pays de la Loire	27	22	-5
Bretagne	30	21	-9
Poitou-Charentes	29	40	+11
Aquitaine	19	14	-5
Midi-Pyrénées	35	18	-17
Limusin	37	45	+8
Rhône-Alpes	8	11	+3
Auvergne	24	47	+23
Languedoc-Roussillon	12	20	+8
Provence-Alpes-Côte	4	7	+3
Corse	1	4	+3
Guadeloupe (FR)	45	13	-32
Martinique (FR)	42	17	-25
Guyane (FR)	53	24	-29
Reunion (FR)	43	44	+1
Border, Midlands and	50	38	-12
Southern and Eastern	5	2	-3
Stockholm	3	3	0
Ostrá Mellansverige	47	43	-4
Småland med oarna	38	48	+10
Sydsverige	15	30	+15
Vastsverige	23	23	0
Norra Mellansverige	36	34	-2
Mellersta Norrland	20	36	+16
Ovre Norrland	34	16	-18

Zdroj: vlastní výpočty autorů dle hodnot strukturálního ukazatele v regionální databázi Eurostatu, 2009

Tab. 9: Míra dlouhodobé nezaměstnanosti (v %)

pořadí regionu/ rok	2000	2006	Rozdí l
Galicia	42	24	-18
Principado de Asturias	49	34	-15
Cantabria	43	19	-24
Pais Vasco	39	22	-17
Comunidad Foral de Navarra	5	1	-4
La Rioja	26	11	-15
Aragón	13	8	-5
Comunidad de Madrid	38	12	-26
Castilla y Leon	40	21	-19
Castilla-la Mancha	35	20	-15
Extremadura	44	40	-4
Cataluña	29	15	-14
Comunidad Valenciana	30	17	-13
Illes Balears	7	3	4

Andalucia	48	35	-13
Región de Murcia	28	14	-14
Ciudad Autonoma de Ceuta	54	51	-3
Ciudad Autonoma de Melilla	55	48	-7
Canarias (ES)	37	30	-7
Ile De de France	24	44	+20
Champagne-Ardenne	33	38	+5
Picardie	32	46	+14
Haute-Nonnandie	36	37	+1
Centre	17	28	+11
Basse-Normandie	21	33	+12
Bourgogne	23	43	+20
Nord - Pas-de-Calais	46	50	+4
Lorraine	25	45	+20
Alsace	8	26	+18
Franche-Comté	19	31	+12
Pays de la Loire	16	25	+9
Bretagne	10	29	+19
Poitou-Charentes	18	40	+22
Aquitaine	34	36	+2
Midi-Pyrénées	27	38	+11
Limusin	20	23	+3
Rhône-Alpes	15	32	+17
Auvergne	30	27	-3
Languedoc-Roussillon	45	49	+4
Provence-Alpes-Côte	41	47	+6
Corse	50	42	-8
Guadeloupe (FR)	51	53	+2
Martinique (FR)	52	54	+2
Guyane (FR)	47	52	+5
Reunion (FR)	53	55	+2
Border, Midlands and	9	18	+9
Southern and Eastern	4	16	+12
Stockholm	1	8	+7
Ostrá Mellansverige	2	13	+11
Småland med oarna	6	2	-4
Sydsverige	12	6	-6
Vastsverige	3	5	+2
Norra Mellansverige	11	7	-4
Mellersta Norrland	14	4	-10
Ovre Norrland	22	10	-12

Zdroj: vlastní výpočty autorů dle hodnot strukturálního ukazatele v regionální databázi Eurostatu, 2009

Ing. Lucia Mojžišová, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SVETOVÝ KLIMATICKÝ SUMIT V KODANI A PRÍSTUP SLOVENSKA KU KLIMATICKÝM OTÁZKAM

luciagalova@hotmail.com

Abstrakt

Autorka v článku analyzuje situáciu pred a po svetovom klimatickom sumite v Kodani, ktorý sa konal v decembri 2009. Na tomto stretnutí svetového významu sa malo dospieť k dohode, ktorá by nahradila Kjótsky protokol, po vypršaní jeho platnosti v roku 2012. Mnohí označujú toto stretnutie ako míľnik v celosvetovom boji proti klimatickým zmenám. Očakávania sú obrovské, avšak pozície jednotlivých štátov sveta sa rôznia. V druhej časti príspevku autorka analyzuje prístup Slovenska ku klimatickým otázkam a problémy, ktoré sú s ním spojené.

Kľúčové slova: Svetový klimatický sumit, Kjótsky protokol, Slovenská republika

Abstract

In the article, the author analyses situation before and after world climate summit in Copenhagen, which took place in December 2009. At this meeting of great importance politicians should have come to an agreement, which could replace Kyoto protocol, after its expiration in 2012. Many consider this meeting a milestone in future fight against the climate change. In the second part of the article the author analyses the attitude of Slovakia towards climate change issues and problems connected to it.

Key Words: World climate summit, Kyoto protocol, Slovak republic

Úvod- Budúcnosť a formujúca sa klimatická politika

Platnosť Kjótskeho protokolu končí v roku 2012. Ak má byť včas schválené jeho pokračovanie, jeho signatári mali najneskôr tento rok /2009/ prijať politické rozhodnutie, pretože schválenie tejto dôležitej medzinárodnej dohody v v národných parlamentoch môže trvať ďalšie tri roky. Z toho dôvodu mala decembrová Kodaňská schôdzka štátov mimoriadny význam¹. EÚ tvrdila, že bude vo vyjednávacích procesoch lídrom. Pod švédskym

---

¹IV decembri 2009 sa v dánskej metropole stretli najvyšší predstavitelia signatárskych krajín Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy, ku ktorému pristúpili od jeho vzniku v roku 1992 takmer všetky štáty sveta s výnimkou Západnej Sahary a Somálska s Irakom (ktoré majú pozorovateľský štatút).

predsedníctvom navrhne - podľa publikovanej vyjednávacej pozície² - ako svoj cieľ zníženie emisií skleníkových plynov o 20 % do roku 2020. V prípade súhlasu zo strany rozvojových krajín, je EÚ ochotná zaviazat' sa jednostranne k 30-percentnému zníženiu svojich emisií. Je však otázne či aj redukcia o 30 % postačí na stabilizovanie nepriaznivých klimatických trendov. Koalícia environmentálnych NGO začiatkom júna 2009 publikovala správu, podľa ktorej je potrebná redukcia v rozvinutých krajinách najmenej o 40 %³.

Hoci je predčasné hovoriť o výsledkoch pokračovania KP, je veľmi pravdepodobné, že Slovensku sa zredukujú priestor na predaj emisných kvót. Ak by EÚ prijala 30-percentný cieľ, Slovensko bude musieť investovať do splnenia náročnejších záväzkov a zefektívniť využívanie výnosov z predaja kvót na progresívnu akceleráciu ekonomickej zmeny.

A vlády budú zrejme nútené začať využívať aj ďalšie finančné, právne a administratívne nástroje na obmedzovanie emisií skleníkových plynov. Švédske predsedníctvo EÚ a mnohí experti tvrdia, že bez zavedenia emisných daní nebude EÚ ETS dostatočný nástroj na zníženie emisií, ku ktorému sa EÚ zaviazá.⁴ Klesajúca popularita trhovej ideológie a zvyšujúce sa množstvo dôkazov reálnosti a naliehavosti hrozby klimatických zmien si pravdepodobne od vlád vyžadujú razantnejšie kroky ako doteraz, napríklad zavedenie environmentálnej daňovej reformy či sprísnenie emisných noriem pre priemysel a dopravu.

Sumit v dánskej Kodani koncom roku 2009 bol plný očakávaní a výziev. Dnes je už jasné, že tieto očakávania a výzvy neboli naplnené a kodanský sumit sa stal sklamaním.

Absencia globálnej dohody po vypršaní platnosti Kjótskeho protokolu by znamenala neexistenciu akéhokoľvek rámca na znižovanie celosvetových emisií CO₂. V porovnaní s diskusiami, ktoré predchádzali Kjóto, je dnes zásadný rozdiel v očakávaní prijatia záväzkov zo strany rozvojových krajín. Čína je v súčasnosti najväčší svetový emitent CO₂. Na rozvojové krajiny sa preto nemožno pozerat' len ako na krajiny, ktoré najviac pocítia dopady klimatických zmien, ale ako aj na krajiny, ktoré musia znižovat' ich obrovské emisie zo spaľovania fosílnych palív a prijať konkrétne záväzky.

Podľa mnohých malo ľudstvo na sumite v Kodani poslednú šancu na zvrátenie až fatálnych dopadov klimatických zmien v budúcnosti, s obrovským dopadom na kvalitu života ľudí na Zemi.

1.1.1 Sklamanie v Kodani

Dlho očakávaná konferencia, ktorá sa konala v Kodani od 7. do 18. decembra 2009, vzala nakoniec na vedomie kodanskú dohodu, uvádza sa v záverečnom rozhodnutí rokovania, ktorého sa zúčastnilo 193 krajín vrátane Slovenska. „Je to rozhodne sklamanie, je to slabé, ten text nemá žiadnu váhu“⁵, povedal ČTK člen českej delegácie Pavel Zámyslický. „Teraz sa nájde veľa krajín, ktoré budú tvrdiť, že to nie je ich text, že s tým nemajú nič spoločného“⁶, dodal. Podľa pravidiel OSN majú byť podobné dokumenty prijaté konsenzom, ale toho sa nepodarilo dosiahnuť ani po celonočnom vyjednávaní. Záverečné

2 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Towards a comprehensive climate change agreement in Copenhagen. Brusel, 28.1.2009 COM(2009) 39, záverečná verzia.

3 A Proposal for a Copenhagen Agreement by Members of the NGO Community

4 Uvažuje sa napríklad o možnosti zaviesť daň viazanú na obsah uhlíka v palivách (tzv. Carbon Tax).

5 Dostupné na internete. [online] <http://hnonline.sk/svet/c1-39544670-kodan-blamaz-odvratena-vysledok-vsak-jasny-nie-je>

6 Tamtiež

rozhodnutie krajín by teraz malo zahŕňať zoznam krajín, ktoré sú pre dohodu a aj tie, ktoré sú proti nej. Príčinou nesúhlasu štátov, ako je napríklad Bolívia, Venezuela a Sudán, je skutočnosť, že v dokumente chýbajú konkrétne ciele pre znižovanie emisií oxidu uhličitého. Hoci dohoda predpokladá vytvorenie osobitného fondu a to, že rozvojové štáty budú každoročne dostávať na boj s klimatickými zmenami 100 miliárd dolárov, a to maximálne do roku 2020, jednalo sa o nej v rozpore s pravidlami OSN za zatvorenými dverami. Značný rozruch vzbudilo vyhlásenie sudánskeho zástupcu Lumumba Di-Apinga, ktorý povedal, že dohoda odsudzuje Afriku na to, aby umierala na globálnom otepľovaní a porovnal to s holokaustom. Jeho vyjadrenie však iné delegácie odsúdili.

Dohoda bola nakoniec vzatá len "na vedomie". Iba politická a právne nezáväzná deklarácia, na ktorej sa štátnici dohodli, vyžaduje udržať globálne otepľovanie do dvoch stupňov Celzia oproti predindustriálnej ére. Pripojili sa k nej predovšetkým Spojené štáty, Európska únia a veľké rozvíjajúce sa krajiny ako sú Čína, India, Juhoafrická republika a Brazília. Malé ostrovné štáty sa vyjadrili, že dohodu nemôžu prijať. Protestujú proti tej časti dokumentu, v ktorej je stanovený cieľ, aby sa globálne otepľovanie udržalo pod hladinou dvoch stupňov Celzia oproti predindustriálnej ére. Napríklad Tuvalu trvá na 1,5 stupňoch, pretože inak vraj by ostrovy mohli vlny vymazať z mapy.⁷

Podľa dohody z Kodane všetky krajiny koncom januára 2010 predložia konkrétne plány na obmedzenie emisií oxidu uhličitého s cieľom zabrániť otepľovaniu planéty o viac ako dva stupne Celsia. Lídri sa zároveň dohodli na pomoci rozvojovým krajinám. USA prisľúbili v priebehu troch rokov prispieť do fondu pre chudobnejšie krajiny sumou 3,6 miliardy dolárov, Japonsko by malo pridať 11 miliárd a EÚ prisľúbila viac ako 10,5 miliardy dolárov. Predmetom kontroverzie rokovaní bola aj skutočnosť, že dohoda vzišla ako výsledok rozhovorov, ktoré sa uskutočnili až po oficiálnom skončení vrcholného stretnutia. Schôdzku dvoch desiatok vybraných lídrov pod vedením amerického prezidenta Baracka Obamu a čínskeho premiéra Wena Ťia-paa podrobili tvrdej kritike najmä rozvojové štáty. Dokument sa pritom stane všeobecne záväzným až po odsúhlasení všetkými členskými krajinami OSN. Všetci kritici sa však zhodujú na jednom - dohoda je nedostatočná a neakceptovateľná, cieľ summitu splnený nebol a dôsledky môžu byť katastrofálne.⁸

Zo 192 krajín sa nakoniec pod dohodu podpísalo len 27. Ostatní ju „zobrali do úvahy“. Dohodu teda OSN neprijala, na to by totiž potrebovala jednomyseľný súhlas všetkých zúčastnených krajín. Zdĺhavé spory medzi chudobnými a bohatými účastníkmi spôsobili, že v záverečnom texte nie je prakticky nič z predošlých ambiciózných cieľov. Signatári sa budú snažiť udržať otepľovanie pod hranicou dva stupne Celzia, nepíšu však nič o opatreniach. Vypadol aj záväzok na zníženie emisií skleníkových plynov o 80 percent do roku 2050. Z tohto možno konštatovať, že dohoda má čisto deklaratívny charakter a nehovorí absolútne nič o konkrétnych opatreniach. Navyše podľa mnohých sa diskusie zameriavali len na opatrenia na zmiernenie následkov klimatickej zmeny a nie na jej samotné príčiny, čiže na opatrenia na konkrétne znižovanie emisií CO₂.

Americký prezident Barack Obama napriek kritike zmluvu označil za „základ pre medzinárodnú akciu v ďalších rokoch“. Vyjadril tiež názor, že by decembrová klimatická

---

⁷ Dostupné na internete. [online] <http://hnonline.sk/svet/c1-39544670-kodan-blamaz-odvratena-vysledok-vsak-jasny-nie-je>

⁸ Dostupné na internete. [online] <http://www.webnoviny.sk/europa/lidri-sa-v-kodani-dohodli-ze-sa-dohod/30061-clanok.html>

konferencia v Kodani mala byť skôr prvou zo série medzinárodných rokovaní než ako zlomom, kde má byť uzavretý záverečný protokol.⁹ S týmto postojom si dovoľím absolútne nesúhlasiť a považujem ho za absolútne neadekvátny. Týmto výhlásením akoby americký prezident len demonštroval neznalosť situácie, ktoré Kodani predchádzali. Klimatickej konferencii v Kodani predchádzali niekoľkoročné medzinárodné rokovania, ktoré sa pripravovali na celosvetové vyvrcholenie úsilia, ktoré malo byť práve v Kodani. Dovoľím si spomenúť, že už v roku 2007 na klimatickej konferencii na Bali, ktorá bola súčasťou postkyoto procesu, bola prijatá tzv. cestovná mapa. Táto určovala sériu krokov a rokovaní, ktoré mali nasledovať a výsledkom ktorých malo byť zavŕšenie celého postkyoto procesu v Kodani na konci roku 2009. Spomeniem ešte klimatickú konferenciu v poľskej Poznani koncom minulého roku, kde sa riešili relatívne konkrétne otázky a mala byť prípravou na záverečné rokovania v Kodani. Nehovoriac o série častých medzinárodných rokovaní, ktoré prebiehali počas celého roku 2009, a mali pripravovať situáciu na záverečné rokovania v decembri. Nič z toho nebolo naplnené. Svetoví politici sa budú stretávať aj naďalej. O pol roka sa ďalší summit uskutoční v nemeckom Bonne, výsledky by malo koncom roka 2010 priniesť stretnutie v Mexiku. Obávam sa však, že nasledujúce stretnutia budú len pokračovaním nekončiaceho procesu, ktorý neprinesie konkrétne výsledky, resp. výsledky, ktoré by boli adekvátne a dostatočné. Možno len dúfať, že nepôjde len o ďalšie nákladné stretnutia politikov bez reálnych efektov.

Tu by som si tiež dovoľila poukázať na neprofesionalitu slovenských médií, pri informovaní o klimatických rokovaníach svetového významu. Počas celého týždňa rokovaní sa v televíznych správach len minimálna pozornosť venovala celej problematike a situácii v Kodani, nehovoriac o tom, že by boli prezentované konkrétne fakty. Keď prišli rokovania ku zmienke, kamery zachytávali ako ťažkoodenci zatýkajú mladú aktivistku protestujúcu proti situácii prebiehajúcich rokovaní. Tak takéto zobrazenie a miesto má klimatická problematika v slovenských masmédiách a bohužiaľ na takejto úrovni sa nachádza aj diskusia o tejto problematike na Slovensku, ako aj dokazuje časť článku venujúca sa obchodovaniu s emisnými povoleniami v SR.

Najväčšiu aktivitu ale aj záujem aj na Slovensku preukazujú práve mimovládne organizácie. Postoj slovenskej verejnosti, politickej a podnikateľskej elity k mimovládnym organizáciám je dodnes značne rezervovaný až odmietavý. Napriek tomu práve tie odrážajú angažovanú občiansku spoločnosť, hlas zdola. Tak sa podarilo napr. zozbierať 15 mil. podpisov na petíciu vyzývajúcu ku konkrétnej akcii a adekvátnym opatreniam, ktorá bola doručená lídrom v Kodani. však minimálne v Kodani neboli vypočítané. A tu je možno namieste spýtať sa koho vlastne svetoví politici a lídri reprezentujú, koho zastupujú? Priemyselne koncerny, lobistické a záujmové skupiny alebo svojich občanov.

Negatívny postoj mimovládnej organizácie Greenpeace ku situácii a výsledkom v Kodani je namieste. Mesto Kodaň sa stalo miestom zločinu, s vinnými mužmi a ženami odlietajúcimi svojimi lietadlami v hanbe. Svetoví lídri mali raz za generáciu šancu zmeniť svet k lepšiemu a zmierniť následky klimatickej zmeny. Čo sme potrebovali bola právne záväzná dohoda, ktorá by bola spravodlivá k rozvojovým krajinám a ambiciózna čo sa týka redukcií emisií

---

⁹ Dostupné na internete. [online] <http://www.priateliazeme.sk/cepa/index.php?id=1&level=2&x=3226>

skleníkových plynov a zastavenie odlesňovania. Máme za sebou rok kríz, ale dnes je jasné, že najväčšou krízou, ktorej ľudstvo čelí je kríza vedenia. Počas tohto roka viaceré rozvojových krajín ukázalo vôľu akceptovať svoj podiel na bremene vysporiadania sa s klimatickou zmenou. Ale na konci leží najväčšia vina hlavne na bohatom industrializovanom svete, na krajinách, ktoré majú najväčšiu historickú zodpovednosť za vznik tohto problému. Boli to však najmä Spojené štáty americké, ktoré zlyhali v prebratí akéhokoľvek vedenia a pochovali rozhovory. Vedci hovoria, že máme už len pár rokov na to, aby sme zastavili nárast emisií a zabezpečili ich radikálny pokles, ktorý by nám dal šancu vyhnúť sa nebezpečnej klimatickej zmene. Nemôžeme zmeniť vedu, takže budeme musieť zmeniť politiku – a rovnako môžeme zmeniť aj politikov. Pätnásť miliónov ľudí požiadalo svetových lídrov vo forme petície, aby prevzali zodpovednosť a splnili svoje sľuby, že predložia skutočnú dohodu na záchranu klímy.¹⁰

2.1 Slovensko a boj s klimatickými zmenami

Slovensko sa ku globálnej zodpovednosti za zmenu klímy prihlásilo prístupím k Rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy a ratifikáciou Kjótskeho protokolu. Záväzok krajiny bol znížiť do roku 2012 emisie skleníkových plynov o 8 % pod úroveň roku 1990. Nečakané zníženie emisií zapríčinené ekonomickou reštrukturalizáciou, spôsobilo, že Slovensko bez problémov plní svoje záväzky.

Podľa aktualizovanej národnej správy o inventarizácii emisií skleníkových plynov z roku 2008 (bez emisií z využitia krajiny a lesného hospodárstva) Slovensko v roku 2006 vyprodukovalo 48 902 miliónov ton ekvivalentu CO₂. Toto číslo znamená zníženie o viac ako 26 % v porovnaní s prijatým redukčným cieľom pre prvé záväzné obdobie Kjótskeho protokolu 2008 - 2012. Ako už bolo spomínané referenčná hodnota v rámci Kjótskeho protokolu sa stanovila na rok 1990, pričom prakticky vo všetkých transformujúcich sa krajinách bývalého východného bloku došlo v tom istom období k výraznému prepadu priemyselnej výroby, a tým aj emisií. Tak vznikol problém tzv. „horúceho vzduchu“ – čiže prázdnych emisných kreditov, na získanie ktorých štáty nemuseli vynaložiť žiadne veľké úsilie ani investície. Zrazu bolo emisných kreditov dost, čo ovplyvňuje ich cenu. Pre krajiny, ktoré majú problém plniť ciele stanovené Kjótskym protokolom, to znamená, že svoje záväzky plnia nákupom emisných kreditov za výhodnú cenu. A naopak, krajiny, ktoré lacno a takmer bez zámerných opatrení prišli k prebytku emisných kreditov, získavajú veľké finančné výnosy. Ako ukazuje príklad Slovenska, zisk z tohto obchodu sa navyše môže stať predmetom machinácií a korupcie.

Slovensko nebolo vystavené tlaku na dosiahnutie kjótskych záväzkov ani potrebe prijímať radikálnejšie opatrenia na znižovanie emisií.

Diskusia o zmene klímy sa na Slovensku väčšinou chápe ako abstraktný problém iných krajín a vzdialenej budúcnosti, respektíve podlieha bulvárnej medializácii bez podloženia akýchkoľvek kvalitných a hodnoverných faktov. Bublina horúceho vzduchu navyše nevytvára tlak na priemysel a developerov. Príkladom môže byť plánovaná výstavba tepelnej elektrárne v Trebišove, ktorá by zvýšila skleníkové emisie Slovenska o 8 %.

---

¹⁰ Dostupné na internete. [online] <http://www.greenpeace.org/slovakia/press/tlacove-spravy/koda-ske-zlyhanie>

Slovensko nie je pod tlakom hodnotiť podobné investície v kontexte plnenia medzinárodných záväzkov.¹¹

Na základe analýzy prístupu Slovenskej republiky k zmenám klímy v rokoch 1997 až 2009 uskutočnenej mimovládnu organizáciou Priatelia Zeme- CEPA v spolupráci so SAV je možné konštatovať, že:

- Slovenská republika nevytvorila ucelenú klimatickú politiku a nepristupuje k riešeniu príčin a vplyvov zmeny klímy komplexne a s ohľadom na ich environmentálne súvislosti, ako aj ekonomický a sociálny rozmer tohto problému.
- Pozitívne prvky a opatrenia v rámci klimatickej politiky EÚ sa na Slovensku realizujú iba povrchno a s krátkodobým efektom. Ako príklady môžu slúžiť netransparentný a nevýhodný predaj emisných kvót, nevhodne administratívne nastavený vládny program zatepl'ovania, nový, avšak v podstate spiatočnický zákon o obnoviteľných zdrojoch energie¹² prijatý v kontexte už schváleného klimaticko-energetického balíčka EÚ, atď.¹³

2.2 Slovensko a predaj emisných povolení

Slovensko v podstate obchoduje s emisiami na dvoch frontoch, a to v rámci Kjótskeho protokolu /KP/ - na úrovni štátov a v rámci EU ETS - na úrovni podnikov (štát tu má však dôležitú úlohu sprostredkovateľa a vyjednávača množstva „povoleniek“ na úrovni EÚ).

Slovensko a predaj emisných povolení v rámci globálneho trhu

Ako je spomínané vyššie, Slovensko dosiahlo zníženie emisií o viac než 26 % v porovnaní s prijatým redukčným cieľom pre prvé záväzné obdobie KP v rokoch 2008 - 2012. Tieto redukcie emisií skleníkových plynov umožnili Slovensku obchodovať s AAUs¹⁴ na medzinárodnej scéne. Na rozdiel od okolitých štátov (ktoré mali vďaka podobnému vývoju ekonomiky tiež prebytok AAUs) si Slovensko na tento účel nevybralo štátnu agentúru, ale obchodovanie zverilo súkromnej spoločnosti Interblue Group. Hoci táto cesta neporušuje pravidlá KP, spôsob výberu tejto spoločnosti a najmä dohodnutá cena otvorili diskusiu o jej výhodnosti pre štát. Výsledná cena 5,05 eur za tonu CO₂ (zvýšená o 1 euro za tonu v prípade splnenia podmienky použitia finančných prostriedkov na tzv. zelené projekty) ktorú štát získal, je totiž výrazne nižšia ako cena, za ktoré AAUs predávali okolité štáty v čase podpisu spornej zmluvy.¹⁵

---

¹¹ Zodpovednosť bez hraníc: klíma a chudoba- vplyvy meniaceho sa podnebia na obyvateľstvo najzraniteľnejších krajín rozvojového sveta a úloha Slovenska pri ich zmierňovaní. Priatelia Zeme-CEPA, Banská Bystrica, 2009

¹² Zákon o podpore obnoviteľných zdrojov energie (OZE) schválila Vláda SR 18. marca 2009. Schválená verzia napríklad limituje využívanie OZE na výrobu elektriny len na približne 8 % všetkých zdrojov, umožňuje selektívne pripájanie alebo nepripájanie zdrojov elektriny vyrobenej z OZE, negarantuje výkup elektriny vyrobenej z OZE po dobu životnosti zariadení na jej výrobu, nerieši výrobu tepla a sektor dopravy.

¹³ Obchodovanie s emisnými kvótami na Slovensku, Pozičný dokument organizácií: Priatelia Zeme-CEPA, spoločnosť pre trvalo udržateľný život SR, Centrum pre trvalo udržateľné alternatívy, august 2009

¹⁴ z ang. Assignet amount units"- Jednotka globálneho obchodovania s emisiami v rámci Kjótskeho flexibilného mechanizmu, podobne ako „EAU“ v rámci európskej schémy obchodovania s emisnými povoleniami /EU ETS/

¹⁵ Obchodovanie s emisnými kvótami na Slovensku, Pozičný dokument organizácií: Priatelia Zeme-CEPA, spoločnosť pre trvalo udržateľný život SR, Centrum pre trvalo udržateľné alternatívy, august 2009

Podľa dostupných informácií Česko a Maďarsko v približne rovnakom období predávali emisné kvóty japonskej štátnej agentúre za ceny okolo 10 až 13 eur za tonu. To by znamenalo, že Slovensko sa oproti týmto krajinám pripravilo o približne 75 miliónov eur (2 miliardy korún). Ani susedná Ukrajina nepoužila na predaj emisií súkromného sprostredkovateľa, ale rozhodla sa pre priamy predaj emisií a dosiahla obdobnú cenu ako Česko a Maďarsko. Treba však spomenúť, že jedným z dôvodov pre takéto vysoké ceny je záväzok štátu použiť výnosy z redaja kvót na tzv. zelené projekty, čo Slovensko v minulosti odmietalo a na túto podmienku pristúpilo až neskôr.¹⁶

Je komplikované porovnávať rôzne výsledky vyjednávania o cenách rôznych emisných množstiev v rôznom čase, ale viac než dvojnásobný rozdiel v cene za emisné kvóty v prípade Slovenska možno hodnotiť iba tak, že Ministerstvo životného prostredia SR predalo emisné kvóty pod cenu.

Výnosy z predaja AAUs plynú Štátnemu fondu životného prostredia, spravovanému Ministerstvom životného prostredia SR. Aj keď táto úprava je lepšia, ako alternatíva pôvodne presadzovaná Ministerstvom financií SR, podľa ktorej mali byť výnosy z predaja emisných kvót príjmom štátneho rozpočtu, je nevyhnutné zabezpečiť ich priehľadné, efektívne a účelové spätné použitie na financovanie opatrení na znižovanie emisií skleníkových plynov. Vládny program zateplovania, ktorý je financovaný z časti výnosov z predaja kvót, je síce krokom vpred oproti situácii, keď na Slovensku neexistoval podobný podporný program, ale jeho nastavenie nezaručuje, že bude úspešný a dostatočne účinný z pohľadu znižovania emisií.¹⁷

Slovensko môže v predaji AAUs pokračovať do konca trvania KP (t.j. do roku 2012) alebo pokiaľ nepredá všetky svoje voľné AAUs. Celkový efekt obchodovania s emisnými kvótami ovplyvnia nasledujúce faktory:

- Zrušenie spornej zmluvy s firmou InterBlue Group, objasnenie celej kauzy a vyvodenie zodpovednosti alebo jej zachovanie a plnenie.
- Dôveryhodnosť Slovenska ako obchodného partnera po zverejnení kauzy (Slovensko je dosiaľ jediný známy prípad problematického predaja): nedôveryhodnosť Slovenska môže spôsobiť, že záujemcovia o emisné kvóty sa obrátia na iné, dôveryhodnejšie krajiny, alebo im bude Slovensko nútené konkurovať nižšou cenou.
- Príprava kvalitného programu na využitie výnosov z predaja emisných kvót (jeho existencia má vplyv na konečnú cenu emisií): Slovensko podporou energetických úspor vykročilo správnym smerom, ale potrebuje rozšíriť a zdokonaľiť svoje programy v tejto oblasti a pristúpiť k problému oveľa systematickejšie.
- Celková situácia na trhu s emisiami (prevláda ponuka nad dopytom): transformujúce sa štáty stále predávajú v súčasnosti veľké množstvo emisných kreditov a vplyvom ekonomickej krízy môže dôjsť k poklesu množstva emisií aj v niektorých rozvinutých krajinách. To bude vyžadovať od SR dobre načasovanie predaja emisných kvót.¹⁸

Zvýšenie dôveryhodnosti a kvalitný program pre využitie výnosov z predaja emisií môže Slovensku zabezpečiť finančné zdroje pre uskutočnenie výrazných zmien hlavne vo výrobe a spotrebe energie a v iných sektoroch s veľkým vplyvom na zmenu klímy. V tejto oblasti má

---

¹⁶ Tamtiež

¹⁷ Tamtiež

¹⁸ Obchodovanie s emisnými kvótami na Slovensku, Pozičný dokument organizácií: Priatelia Zeme-CEPA, spoločnosť pre trvalo udržateľný život SR, Centrum pre trvalo udržateľné alternatívy, august 2009

krajina obrovský potenciál, napríklad vo výrobe energie z obnoviteľných zdrojov, energetickej efektívnosti či environmentálnom manažmente. Stále je čas napraviť chyby a pokúsiť sa využiť mechanizmy zakotvené v KP pre zlepšenie situácie. Vyžiada si to ale razantnú zmenu prístupu vlády k obchodovaniu s emisnými kvótami, k vhodnému programovaniu využitia získaných prostriedkov a k zabezpečeniu priehľadnosti celého procesu.¹⁹

Treba tiež poznamenať, že na Slovensku je absolútny nedostatok relevantných informácií, analýz a adekvátnych materiálov, ktoré by dostatočne monitorovali celkovú situáciu s obchodovaním s emisnými povoleniami, či už v rámci Kjótskeho protokolu alebo v rámci EU ETS. Podľa mojich skúseností jedinou výnimku predstavujú práve mimovládne organizácie ako Priatelia Zeme-CEPA, Spoločnosť pre trvalo udržateľný život SR, Centrum pre trvalo udržateľné alternatívy a podobne.

Slovensko a predaj emisných povoleniek v rámci Európskeho systému obchodovania s emisnými povoleniami /EU ETS/

V roku 2008 sa začalo druhé obdobie alokovania NAP, ktoré bude platné do roku 2012. Slovensko v ňom má pridelených 32.6 miliónov CO₂. Pri vyjednávaní o NAP žiadalo Slovensko od Európskej Komisie (EK) takmer 4 milióny dodatočných „povoleniek“ argumentujúc, že do roku 2012 ich bude potrebovať na kompenzovanie straty produkcie v atómových elektrárnach. Na základe týchto argumentov EK pred konečným schválením NAP v decembri 2007 čiastočne zvýšila pôvodne schválené množstvo asi o 1,7 miliónov ton na spomínaných 32.6 miliónov CO₂.

Podniky v systéme EU ETS každoročne predkladajú správu o množstve emisií (v ekvivalentoch CO₂), na základe ktorej sa im upravuje množstvo povolení na nasledujúci rok. Pri prekročení povoleného limitu bola pôvodná sadzba pokuty za každú tonu vo výške 40 eur, od roku 2008 bola táto sadzba zvýšená na 100 eur. Okrem toho, podniky prekračujúce stanovené emisné limity sú zverejňované a pokuty hrozia aj členským štátom za prekročenie limitov.

Aktuálny stav EU ETS naznačuje, že skutočný zámer naráža na administratívne prekážky a stal sa aj predmetom záujmu lobistických skupín, a to nielen na Slovensku. Aj keď počet „povoleniek“ pre jednotlivé podniky bol predmetom náročných výpočtov a vyjednávaní medzi vládami a EK a vlády svoje návrhy museli zdôvodniť, konečný výsledok ukazuje, že niektoré podniky získali oveľa viac povoleniek než naozaj potrebovali, a to na úkor celkového znižovania emisií skleníkových plynov. Nadbytočné „povolenky“ následne predali s obrovskými ziskami, (V Českej republike vzbudzujú záujem miliardové zisky ČEZ z predaja nadbytočných „povoleniek“. Podobné otázky vyvolávajú aj zisky z predaja emisných kvót Slovenských elektrární.)²⁰

Tieto skutočnosti predstavujú v prvom rade výzvu pre tretiu fázu obchodovania v rámci EU ETS, ktorá bude trvať od roku 2013 do 2020. Ide predovšetkým o zabránenie fenoménu

---

¹⁹ Tamtiež

²⁰ Obchodovanie s emisnými kvótami na Slovensku, Pozičný dokument organizácií: Priatelia Zeme-CEPA, spoločnosť pre trvalo udržateľný život SR, Centrum pre trvalo udržateľné alternatívy, august 2009
Zodpovednosť bez hraníc: klíma a chudoba- vplyvy meniaceho sa podnebia na obyvateľstvo najzraniteľnejších krajín rozvojového sveta a úloha Slovenska pri ich zmierňovaní. Priatelia Zeme-CEPA, Banská Bystrica, 2009

„pretekov ku dnu“ /z ang. Race to the bottom/ a tzv. regulačnej pasci /z ang. Regulatory capture/, ktorým sa venujeme v predchádzajúcich článkoch.

Použitá literatúra:

1. Obchodovanie s emisnými kvótami na Slovensku, Pozičný dokument organizácií: Priatelia Zeme-CEPA, spoločnosť pre trvalo udržateľný život SR, Centrum pre trvalo udržateľné alternatívy, august 2009
2. Zodpovednosť bez hraníc: klíma a chudoba- vplyvy meniaceho sa podnebia na obyvateľstvo najzraniteľnejších krajín rozvojového sveta a úloha Slovenska pri ich zmierňovaní. Priatelia Zeme-CEPA, Banská Bystrica, 2009
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Towards a comprehensive climate change agreement in Copenhagen. Brusel, 28.1.2009 COM(2009) 39, záverečná verzia.
4. Dostupné na internete. [online] <http://hnonline.sk/svet/c1-39544670-kodanblamaz-odvratena-vysledok-vsak-jasny-nie-je>
5. Dostupné na internete. [online] <http://www.webnoviny.sk/europa/lidri-sa-vkodani-dohodli-ze-sa-dohod/30061-clanok.html>
6. Dostupné na internete. [online] <http://www.priateliazeme.sk/cepa/index.php?id=1&level=2&x=3226>
7. Dostupné na internete. [online] <http://www.greenpeace.org/slovakia/press/tlacove-spravy/koda-ske-zlyhanie>
8. Dostupné na internete. [online] <http://www.denmark.dk/en/menu/Climate-Energy/COP15-Copenhagen-2009/cop15.htm>
9. Dostupné na internete. [online] <http://www.copenhagenclimatecouncil.com/>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VZŤAH MEDZINÁRODNÉHO A EURÓPSKEHO PRÁVA¹

mraz@euba.sk

Abstrakt

Autor vo svojej práci sa zaoberá problematikou významu a postavenia medzinárodného práva verejného, jeho vzťahom k medzinárodnému právu súkromnému, prameňmi medzinárodného práva verejného, jeho vzťahom k vnútroštátnemu právu a charakteristikou práva Európskej únie, jeho postavením a vzťahom k medzinárodnému právu.

Kľúčové slová: Medzinárodné právo, vnútroštátne právo, medzinárodné právo súkromné, pramene medzinárodného práva, vzťah medzinárodného a vnútroštátneho práva, právo Európskej únie, Európska Únia.

Abstract

In his paper, the author deals with the issue of the significance and status of international public law, its relationship to the international private law, sources of international public law, its relationship to the domestic law, as well as the characteristic of the European Union law, its status and relationship to international law.

Key Words: international law, domestic law, international private law, sources of international law, relationship of international and domestic law, law of the European Union, European Union.

Všeobecné medzinárodné právo nepodáva ani v jednej svojej norme definíciu medzinárodného práva. Tento nedostatok sa usiluje odstrániť veda medzinárodné právo. V nej nachádzame veľký počet rôznych, stručných i obsiahlych definícií medzinárodného práva. Ich autori sa usilovali zachytiť tie znaky medzinárodného práva, ktoré v čase ich formulovania sami považovali za najdôležitejšie. Subjektívne pohľady však často prevažovali nad základnými objektívnymi elementmi, ktoré sa potom stali východiskom pri vymedzovaní pojmu medzinárodné právo.

Podľa nášho názoru úlohou definície medzinárodného práva nie je vyčerpať všetky jeho elementy, ale v čo najstručnejšej podobe vyjadriť jeho podstatu a ciele.

Predmetom práva sa obvykle nazýva to, čo právne pravidlá regulujú. Sú to spoločenské vzťahy. Predmetom určitého právneho odvetvia sú potom určité kategórie

---

¹ článok bol vypracovaný v rámci riešenia vedeckej grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva.“

spoločenských vzťahov, ktoré sa vlastnými špecifickými znakmi podstatne odlišujú od spoločenských vzťahov iného druhu (Mráz S.: Medzinárodné právo verejné, B.B. s.20) Súčasné všeobecné medzinárodné právo neurčuje, čo je jeho predmetom. Medzinárodné zmluvy predmet svojej úpravy obvykle určujú konkrétne. Z nich, ako aj z noriem obyčajového práva, možno vyvodit' predmet medzinárodného práva ako celku.

Základnými formálnymi prameňmi medzinárodného práva v súčasnosti sú medzinárodné zmluvy a medzinárodná obyčaj.

Medzinárodnou zmluvou rozumieme *dohovor dvoch alebo viacerých subjektov medzinárodného práva*, predovšetkým štátov, ktorým dobrovoľne na princípe suverénnej rovnosti zakladajú, menia alebo rušia svoje vzájomné práva a povinnosti.

Medzinárodnou obyčajou rozumieme *záväznú právnu pravidlá správania štátov v ich vzájomných vzťahoch*, ktoré sa stali spravidla v dôsledku dlhotrvajúcej praxe (usus longaevis) aspoň väčšiny štátov (spoločná prax) *právne záväznými* (opinio necessitatis).

Medzinárodná zmluva a medzinárodná obyčaj ako rovnocenné pramene medzinárodného práva **majú rovnakú záväznosť**. Obe vznikajú so súhlasom štátov. Rozdiel je však vo forme tohto súhlasu. Kým pri medzinárodnej zmluve sa dáva súhlas výslovne, pri medzinárodnej obyčaji sa predpokladá tichý súhlas štátov.

Rozhodnutia medzinárodných orgánov a organizácií sa pre ich členské štáty *stávajú prameňom medzinárodného práva*, ak *ich uznajú a uvedú do života*.

Pojmové vymedzenie a charakteristika práva Európskej únie bezprostredne súvisí s vývojom Európskych spoločenstiev a charakterom práva Spoločenstiev a úijného práva. Spoločenstvá mali od svojho vzniku medzinárodnoprávnu subjektivitu.

Začlenením zmlúv o Európskych spoločenstvách do Maastrichtskej a potom do Amsterdamskej Zmluvy o EÚ sa zvýraznil princíp koherencie Európskych spoločenstiev s Úniou. Spoločenstvá boli inštitucionálnym centrom v politickej a ekonomickej oblasti a to nielen z historického hľadiska. Zmeny zakladajúcich zmlúv zachovali ich právny charakter medzinárodných integračných organizácií a podstatne rozšírili ich kompetencie.

Kvalifikácia týchto subjektov medzinárodného práva ich pôvodne prirad'ovala k medzinárodným organizáciám, ale ich právna subjektivita a spôsobilosť ich spoločných orgánov vystupovať v mene Spoločenstiev vo Európska itegrácia a subjektom medzinárodného práva a autonómny charakter práva im určili pozíciu špecifických nadštátnych útvarov. V zmysle zakladajúcich zmlúv a platnej Zmluvy o EÚ sú hranice kompetencií spoločných orgánov určené rozsahom právomocí, ktoré na ne preniesli členské štáty Spoločenstiev v zakladajúcich zmluvách a ktoré postupne rozširovali pozmeňujúcimi zmluvami.

Právo Európskych spoločenstiev sa zakladá na normách formálneho a materiálneho práva, primárneho a sekundárneho práva a na všeobecných právnych princípoch. Zvláštnosťou tohto právneho systému je jeho nadštátny charakter, supranacionalita, z ktorej sa vyvodzujú priame účinky a pri niektorých právnych aktoch ich priama aplikovateľnosť vo vzťahu k fyzickým a právnickým osobám jednotlivých členských štátov (Strážnická V.:Európska integrácia a právo Európskej únie, Bratislava 2009, s. 59).

Právna teória priznáva právnomu systému Európskych spoločenstiev špecifický autonómny charakter, ktorým sa odlišuje od medzinárodného práva aj od vnútroštátneho práva. Základy tohto systému spočívajú na zakladajúcich zmluvách o Európskych spoločenstvách, ktorých ustanovenia sa považujú za kvázi ústavné listiny tohoto spoločenstva štátov. Ústavný charakter má článok 6 Spoločných ustanovení v znení Zmluvy o EÚ z Nice, pretože zakotvuje základné právne princípy spoločné členským štátom.

Obsahom tohoto právneho systému sú zakladajúce zmluvy spolu s pozmeňujúcimi a doplňujúcimi dokumentami, právne akty spoločných orgánov a inštitúcií a všeobecné právne princípy. V oblastiach, ktoré právo Spoločenstiev neupravujú, spravujú sa vzťahy členských štátov normami úijného práva a pravidlami medzinárodného práva verejného (Strážnická V.:Tamtiež, s. 60).

Ani Zmluva o EÚ z Nice nezmenila výraznejšie terminológiu používanú na označenia súhrnu noriem, ktoré regulujú vzťahy vznikajúce v súvislosti s uskutočňovaním integračných procesov v rámci Európskej únie. Aj preto v právnej teórii a aplikačnej praxi pretrvávajú používanie rozmanitých pojmov ako „európske právo“, „právo Európskych spoločenstiev“, „komunitárne právo“, „úijné právo“. Príčinou tohto stavu sú formálno-právne a obsahové nedostatky Zmluvy o EÚ, predovšetkým nevyriešené koncepčné otázky týkajúce sa charakteru integračného útvaru a rozdielny charakter, obsahu a formy prijímaných aktív, ktoré upravujú rôzne integračné vzťahy.

Charakteristickým znakom práva Európskej únie je zmiešaný charakter noriem tohto právneho systému determinovaný predmetom ich úpravy, t.j. okruhom upravovaných vzťahov a špecifickým charakterom účastníkov integračných vzťahov. Sú medzi nimi jednak vzťahy, ktoré vznikajú medzi členskými štátmi na jednej strane a Spoločenstvami a Úniou na druhej strane, ďalej vzťahy medzi členskými štátmi navzájom, ktoré boli tradične regulované normami medzinárodného práva verejného. Ďalšiu kategóriu vzťahov tvoria vzťahy inštitúcií a orgánov Európskych spoločenstiev upravené jednak medzinárodnými zmluvami a jednak vlastnými aktmi orgánov Spoločenstiev. A napokon je to kategória vzťahov, ktoré sú jadrom integračných procesov, pretože sa na nich zúčastňujú fyzické a právnické osoby z členských štátov. Tieto vzťahy sú upravené prevažne aktmi orgánov Spoločenstiev a niekedy i normami vnútroštátneho práva členských štátov (Strážnická V.:Tamtiež, s.61).

Amsterdamskou zmluvou bolo formálnoprávne potvrdené organické začlenenie pozmeňujúcich zmlúv o Európskych spoločenstvách do textu Zmluvy o Únii spolu s ustanoveniami o spoločnej bezpečnostnej a zahraničnej politike, s ustanoveniami o policajnej a justičnej spolupráci v trestných veciach a o užšej spolupráci členských štátov Únie. V porovnaní s maachstrichským znením tento akt sprehládnal obsah samotnej Zmluvy o Únii, zároveň však znamenal zahrnutie kvalitatívne rozdielných princíпов a pravidiel do dokumentu, ktorý si ponechal charakteristické znaky mnohostrannej medzinárodnej zmluvy. Z obsahu Zmluvy o EÚ vyplýva, že princípy obsiahnuté v preambule, Spoločné ustanovenia o cieľoch, orgánoch a princíповch Únie a Záverečné ustanovenia Zmluvy tvoria spolu s právom ES základňu práva Európskej únie.

Vychádzajúc z rôznorodého charakteru vzťahov a noriem upravujúcich inegračný proces v Únii uvádza právna teória rôzne koncepcie o charaktere, prameňoch a zaradení práva Európskej únie v systéme práva. So zreteľom na historický vývoj Európskych spoločenstiev teoretici sa viac menej zhodujú v názore, že základom tohto komplexu noriem je sústava medzinárodných zmlúv, ktoré sú nástrojom medzinárodného práva verejného. Doposiaľ sa každá zmena inštitucionálneho systému Spoločenstiev a Únie uskutočnila technikou prijatia medzinárodnej zmluvy, viac alebo menej pozmenenej, ktorá následne vyžadovala schválenie v súlade s príslušnými vnútroštátnymi predpismi jednotlivých členských štátov.

Na základe prenesenia časti suverénnych právomocí členských štátov na spoločné orgány ES pôsobia tieto orgány v rozsahu svojich kompetencií a vstupujú v mene Spoločenstiev a Únie aj do vzťahov spolupráce s inými štátmi alebo organizáciami. Niet sporu o tom, že vzťahy Spoločenstiev či Únie voči štátom mimo Spoločenstiev a vzťahy s medzinárodnými organizáciami sú upravené normami, ktoré sa systematicky zaraďujú do medzinárodného práva verejného (Strážnická V.:Tamtiež, s. 62).

Zložitejším sa javí zaradenie tých normatívnych aktov prijímaných inštitúciami Únie, ktoré sa dotýkajú práv a povinností fyzických a právnických osôb v jednotlivých členských štátoch. Vzťah niektorých aktov k normám vnútroštátneho práva je založený na hierarchii s prednosťou práva Spoločenstiev, ktorého akty sú výsledkom činnosti spoločných orgánov disponujúcich legislatívnymi kompetenciami. Tieto akty zakladajú povinnosti členským štátom zabezpečiť ich vykonanie štátnymi orgánmi na vlastnom území a vo vzťahu k občanom členských štátov Únie.

Priama účasť občanov členských štátov na integračnom procese v Únii sa uskutočňuje nielen priamymi voľbami ich zástupcov do Európskeho parlamentu, ale aj užívaním výsledkov integračného procesu v podobe práv ktoré im zaručuje právo Únie a ktoré sú vynutiteľné pred vnútroštátnymi súdmi a pred súdnymi orgánmi Únie. V danom prípade už nevystačíme s tradičným delením práva na medzinárodné a vnútroštátne právo a členením vnútroštátneho práva podľa klasických kritérií na verejné a súkromné. Priamo aplikovateľné akty spoločných orgánov a inštitúcií Únie sa odlišujú od noriem medzinárodného práva aj od vnútroštátneho práva a sú špecifickým prvkom práva Únie (Strážnická V: Tamtiež, s.62).

Pragmatický prístup k zvláštnostiam práva Spoločenstiev a Európskej únie odôvodňuje záver, že jeho princípi a normy vytvárajú novú kategóriu právnych pravidiel so špecifickým predmetom, účastníkmi a formou. Ide o kategóriu, ktorá sa začleňuje do zvláštneho právneho systému usporiadaného na regulovanie procesov v rámci Európskej únie. Pre tvrdenie, že tento systém je autonómny, poskytuje právna teória argumenty v prospech aj proti doktrínam tradicionalistov a autonomistov (Kalenský, P.:Právni povaha tzv. európskych spoločenstiev a jejich hlavní instituce, in.:Právni problémy západoeurópskych spoločenstiev, 1979, s. 34).

Predmetom teoretických diskusií bola dlhú dobu otázka, či je tento systém noriem už samostatným súborom, alebo smeruje k vyčleneniu sa z tradičného triedenia noriem a právnych odvetví. Podľa tradicionalistov je tento systém noriem súčasťou medzinárodného práva, pretože jeho vznik sa odvodzuje zo zakladajúcich zmlúv, ktorých účastníkmi boli štáty. Rovnaký základ majú aj normatívne akty spoločných orgánov.

Autonomisti pripúšťajú, že základom vzniku tohto normatívneho systému sú medzinárodné zmluvy, odmietajú však vyvodzovať z tohto faktu automatické právne dôsledky na charakter, platnosť a kvalitu jeho noriem a jeho zaradenie k medzinárodnému právu verejnému. Zdôrazňujú, že zakladajúce zmluvy o Spoločenstvách v ich pozmenenej forme v Zmluve o Európskej únii sa vymykajú z rámca klasických medzinárodných zmlúv, pretože na ich základe vznikli nadštátne, predtým neznáme inštitúcie a orgány, tomu zodpovedajúce špecifické postupy a systém normatívnych pravidiel, ktorý sa vyznačuje prvkami, ktoré ho odlišujú od noriem medzinárodného i vnútroštátneho práva. Z toho vyvodzujú, že v rámci Európskej únie sa utvoril samostatný právny systém *sui generis*. Prejavom autonómnosti je jeho vzťah k právnym poriadkom členských štátov a spôsob jeho aplikácie na základe zásady prednosti jeho ustanovení pred vnútroštátnym právom, jednotnej interpretácie a aplikácie v členských štátoch Únie.

Prednosť práva EÚ znamená i povinnosť vnútroštátnych súdov aplikovať v prípade vzniku konfliktu právne záväzných aktov ES s vnútroštátnou normou prednostne akt inštitúcie ES. K tomuto záveru možno dospieť na základe článku 10 Zmluvy o založení ES: „Členské štáty prijímajú všetky opatrenia všeobecnej alebo osobitnej povahy potrebné na zabezpečenie plnenia záväzkov vyplývajúcich z tejto zmluvy alebo z činnosti inštitúcií Spoločenstva. Členské štáty uľahčujú plnenie úloh Spoločenstva. Členské štáty sa zdržia akýchkoľvek opatrení, ktoré by mohli ohroziť dosiahnutie cieľov tejto zmluvy“. Riešenie konfliktu v prospech práva EÚ potvrdzuje stála judikatúra Súdneho dvora.

So zreteľom na predpokladaný vývoj integračného procesu v Európskej únii po vstupe Lisabonskej zmluvy do platnosti považujem termín „právo Európskej únie“ za obsahu

zodpovedajúce výstižné označenie súboru noriem, ktoré budú upravovať integračné vzťahy v EÚ, osobitne so zreteľom na medzinárodnoprávnu subjektivitu Únie.

Použitá literatúra:

1. AKEHURST, M.: A Modern Introduction to International Law, London 1987
2. AZUD, J.: Základy medzinárodného práva. Banská Bystrica 1998
3. BEDJAOUI, M.: Droit international – Bilan et perspectives, Paris 1991
4. BEŇA, J.: Medzinárodné právo a štáty strednej a východnej Európy po roku 1917/1918. Banská Bystrica 1999
5. DAHM G., DELBRUCK, J., WOLFAM, R.: Volkerrecht, Berlin 1989
6. DAVID, V.: Historie mezinárodního práva a jeho vědy. Praha 1991
7. GONZÁLES CAMPOS, J.D. - SANCHES RODRIGUES, L. I. - SEANZ DE SANTA MARIA, P. A.: Curso de Derecho Internacional Publico, Madrid 1998
8. MALENOVSKÝ, J.: Mezinárodní právo veřejné - obecná část. Brno 1993
9. MJULLERSON, R.A., Tunkin, G. I.: Kurs meždunarodnogo prava, Moskva 1989
10. MRÁZ, S.: Základy medzinárodného práva verejného. Bratislava 1996
11. MRÁZ, S.- Poredoš, F. - Vršanský, P.: Medzinárodné verejné právo. Bratislava 2003
12. STRÁŽNICKÁ, V.: Základy práva Európskej únie, Bratislava, 2003
13. STRÁŽNICKÁ, V.: Európska integrácia a právo Európskej únie, Bratislava, 2009
14. TOMKO, J. A KOL.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava 1988

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Ing. Boris Navrátil, CSc.

EKONOMICKÁ FAKULTA
VYSOKÁ ŠKOLA BANSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ EU V PODMÍNKÁCH GLOBÁLNÍ KRIZE

Boris.Navratil@vsb.cz

Abstrakt

Krize, která zachvátila světovou ekonomiku v letech 2008-2009, zastihla tvůrce hospodářské politiky EU nepřipravené efektivně koordinovat kroky potřebné k minimalizaci jejích důsledků. Projevy krize se přenesly z finančního sektoru USA plnou silou v globálním měřítku do dalších odvětví. Evropská unie může ovlivnit situaci pouze měnovou politikou v eurozóně, nemá však efektivní nástroje ve fiskální oblasti. Vlády členských zemí jen s obtížemi čelí svodům řešit situaci masivními finančními injekcemi z veřejných zdrojů. Role předsednické země EU spočívá v koordinaci hospodářské politiky členských zemí a v úsilí zabránit nevratným krokům v oblasti zadlužení. Opatření běžné hospodářské politiky musejí vycházet ze systémového rámce evropské i národních legislativ a navíc nesmějí být ve vzájemném konfliktu.

Klíčová slova: Evropská unie, koordinovaná hospodářská politika, ekonomická krize, hospodářský propad, a nezaměstnanost

Abstract

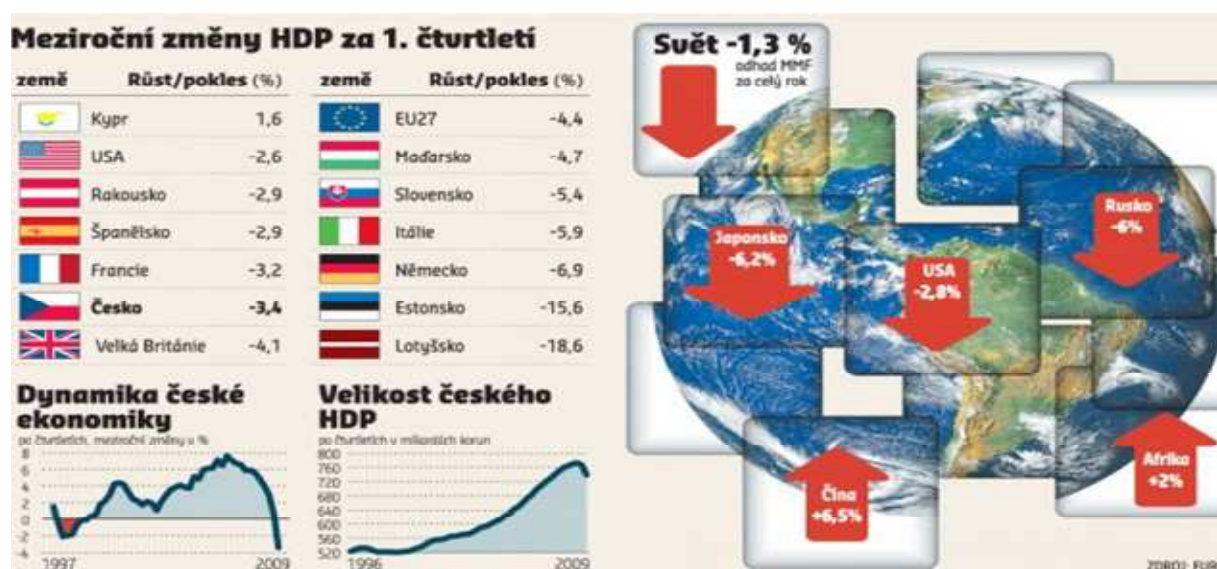
The paper deals with the potency of the EU Presidency to counter of consequences of global economic crisis which caught economic policy makers unprepared for effective coordination of steps to minimize its effects. The U.S.A. financial crisis shifted to others branches in global world economy. European Union can influence the situation only by the common monetary policy in the euro-area. But it has no effective fiscal tools. The governments of the member countries want to solve the situation by fiscal expansionism. The role of the EU Presidency consists in coordination of member states economic policies and in struggle for fiscal adequacy. Moreover everyday, so-called process policy must be compatible with the system framework of European and national legislatures.

Key Words: European Union, Coordination of Economic Policy, Economic Crisis, Economic Fall and Unemployment

Úvod

Evropská ekonomika se v roce 2009 propadla do nejhlubší krize od třicátých let minulého století. Evropská unie je tak konfrontována s prognózou dosud nejprudšího meziročního poklesu reálného HDP ve své historii, a to v průměru o 4 %. Zhoršující se situace od srpna 2008 vyburcovala Evropskou komisi ke zpracování Evropského plánu ekonomické obnovy, který byl spuštěn v prosinci téhož roku /přijat Evropskou radou 12. 12. 2008). Jeho cílem se stalo obnovení důvěry a také podpora poptávky prostřednictvím koordinovaných injekcí na posílení kupní síly ekonomiky doplněné o strategické investice a opatření k podpoře obchodu i oživení trhu práce. Souhrnný fiskální stimul, včetně efektů automatických stabilizátorů, má dosahovat 5 % HDP EU. Situaci po prvním čtvrtletí roku

Obr. č. 1: Ekonomická situace ve světě a v vybraných ekonomikách v prvním čtvrtletí 2009

2009 znázorňuje obr. 1.

Zdroj: www.iHNed.cz

1. České předsednictví Evropské unie a jeho priority

České předsednictví se ujalo svého mandátu po Francii a v ekonomické oblasti to znamenalo nejen navázat na její výsledky a dále je rozvíjet, ale také reagovat na prohlubující se finanční a ekonomickou krizi, jejíž projevy zasáhly evropské ekonomiky s nečekanou silou. Česko muselo formulovat i vlastní priority, které jsou z našeho pohledu významné pro celou Evropskou unii. Východiskem se stal 18-měsíční program Rady zpracovaný v červnu 2008 pro období předsednické triády Francie – Česko – Švédsko. Tento dokument ovšem v době svého vzniku nemohl reflektovat rychle se zhoršující ekonomickou situaci, a proto bylo nutné, aby Česko operativně modifikovalo připravený scénář. Hlavní motto předsednictví (obr. 2) prezentované českou administrativou vcelku trefně a střízlivě (na rozdíl

od švejkovsky pojaté oslazovací kampaně) reagovalo na aktuální potřebu nepodlehnout protekcionistickým a paternalistickým tlakům vlád postižených zemí.

Obr. č. 2: Priority českého předsednictví EU v období leden – červen 2009

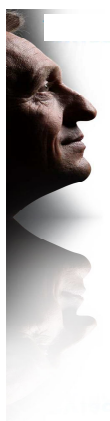
EVROPA BEZ BARIÉR

- EKONOMIKA
- ENERGETIKA
- EVROPSKÁ UNIE VE SVĚTĚ

EU2009.CZ

vláda Mirka Topolánka
po ztrátě důvěry v parlamentu ČR
předala svou předsednickou roli
prozatímní vládě Jana Fischera

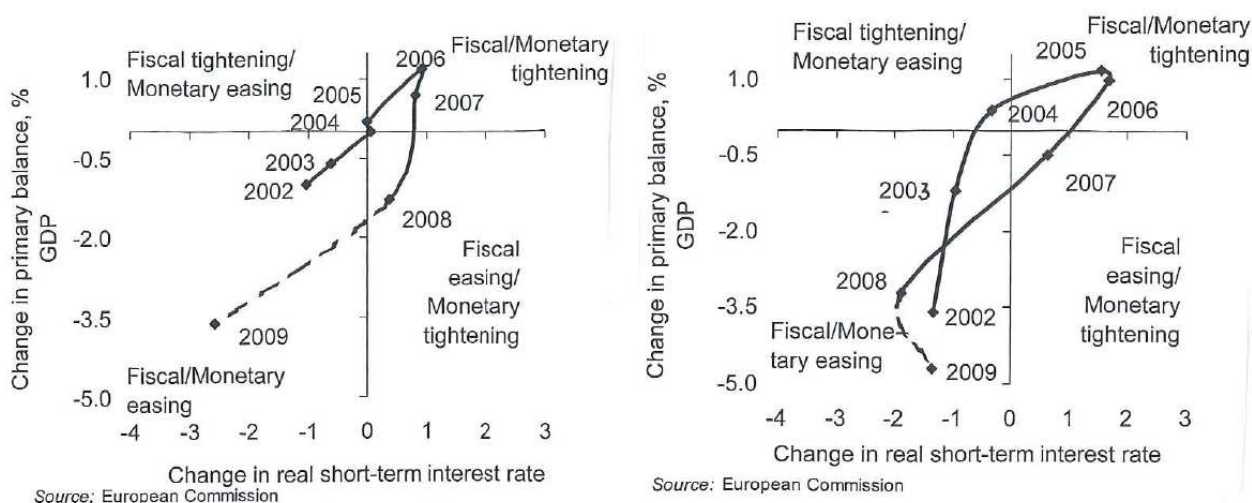
• EVROPA BEZ BARIÉR

2. Reakce Evropské unie a členských zemí na prohlubování krize a z toho plynoucí rizika

Hlavní hospodářskopolitické kroky byly přijímány ve snaze dostat krizi pod kontrolu a zmírnit její projevy. Finanční záchrana byla zaměřena na obnovení likvidity a kapitálu bank a na poskytnutí garancí s cílem obnovit fungování finančního systému. Zvýšily se garance vkladů. Centrální banky snížily vyhlášené úrokové sazby na dosud nejnižší historickou úroveň a umožnily finančním institucím přístup k neomezenému objemu prostředků. Poskytnutím této likvidity centrální banky zabezpečily alokaci krátkodobého bankovního kapitálu na nefunkčních peněžních trzích.

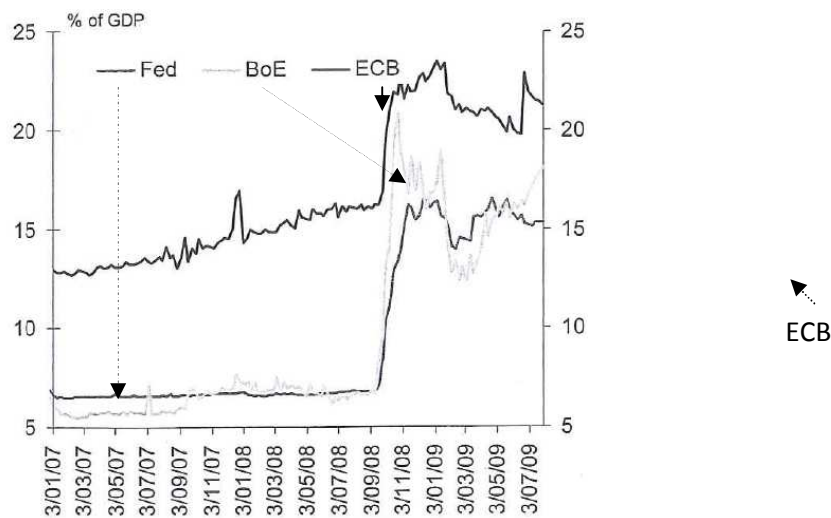
Podobně ze strachu postupovaly i vlády, které poskytly likviditu finančním institucím společně s garancemi na jejich závazky, následně i finanční injekce. Dále byla aplikována diskreční fiskální opatření a současně působily automatické fiskální stabilizátory. Tyto kroky z větší míry nacházely příznivou odezvu, protože kontrakce se zbrzdila a nárůst nezaměstnanosti zpomalil. Celková vládní podpora v roce 2009 zhoršila v EU relaci deficitů k HDP o 5 procentních bodů (dále jen p.b.), v eurozóně o zhruba 4,5 p. b. Měnové i fiskální uvolnění se však v Unii za podobnými kroky v USA zpozdilo. To možná vysvětluje, proč se americká ekonomika zdá být krizí postižena méně tvrdě než ekonomika evropská (obr. 3).

Obr. č. 3: Mix monetární a fiskální politiky v eurozóně (vlevo) a v USA (vpravo) v období 2002-2009

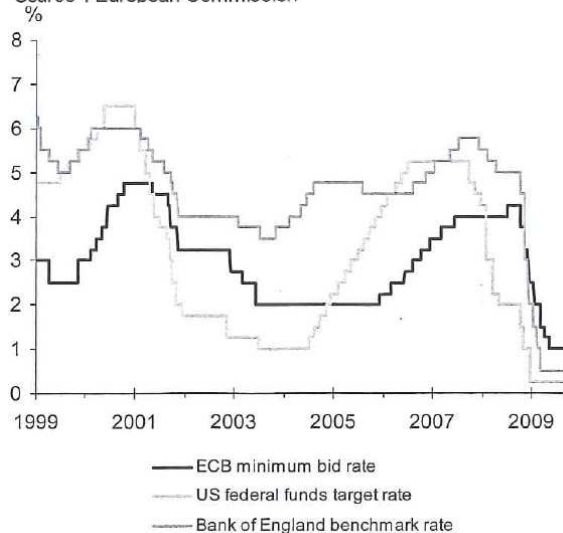

Rozsah *měnové expanze* dokumentují opatření ke zvýšení likvidity z úrovně 1,2 bil. eur počátkem srpna 2007 na 1,85 bil. eur koncem července 2008, tj. z 13 na 21 % HDP. Tato forma expanze je rozhodující v situaci, kdy se úrokové sazby blíží nule. Efektivnost této extenzivní měnové politiky bude třeba posoudit podle toho, zda podaří vyhnout dalším finančním otřesům a obnovit normální fungování finančních trhů.

Obr. č. 4: Vývoj vyhlášených sazeb (vpravo) a bilancí (vlevo) ECB, Bank of England a Fed

Source : European Commission

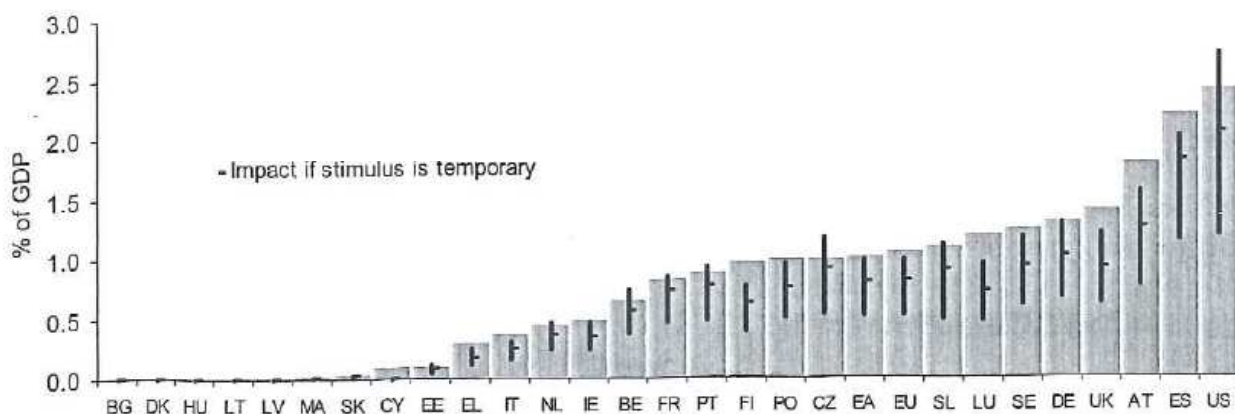

Source: Reuters EcoWin

Evropská unie, jak jsem již uvedl, přispěla ke zmírnění ekonomického propadu významnou sumou z veřejných zdrojů. Evropský plán ekonomické obnovy předpokládal kombinaci aktivních fiskálních stimulů se strukturálními reformami. Celkem se v letech 2009 – 2010 mělo jednat o 2 % HDP, včetně 20 mld. eur (tj. 0,3 % HDP) v podobě půjček od Evropské investiční banky. Tyto stimuly by měly vést ke zrychlení růstu HDP v roce 2009 o $\frac{3}{4}$ p.b. a v roce 2010 o třetinu p. b. Následující obr. 5 a 6 ukazují, že v roce 2009 byl největší objem finančních zdrojů uvolněn ve Španělsku, Rakousku a Velké Británii, v roce 2010 se do čela dostane Německo a Polsko.

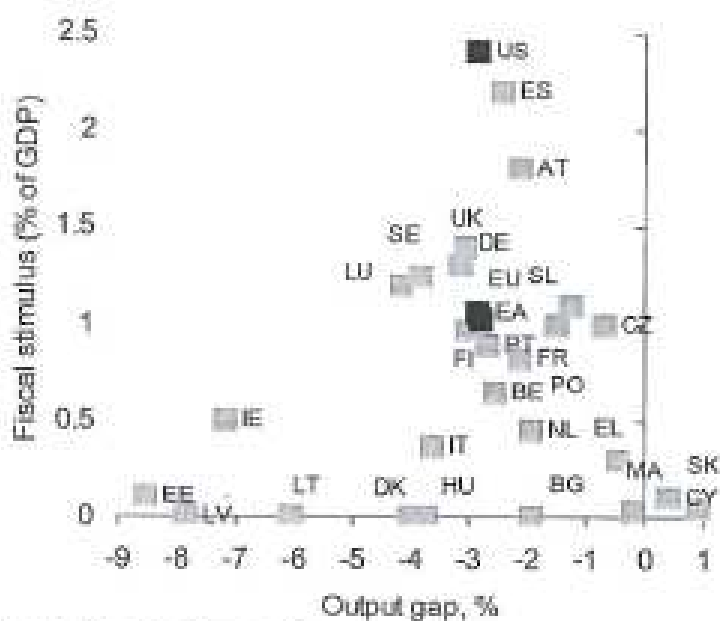

Obr. č. 5: Fiskální stimuly v EU a USA (2009)

Source: European Commission.

Obr. č. 6: Mezera produktu a fiskální stimuly v zemích EU a USA (2009)

Source: European Commission.

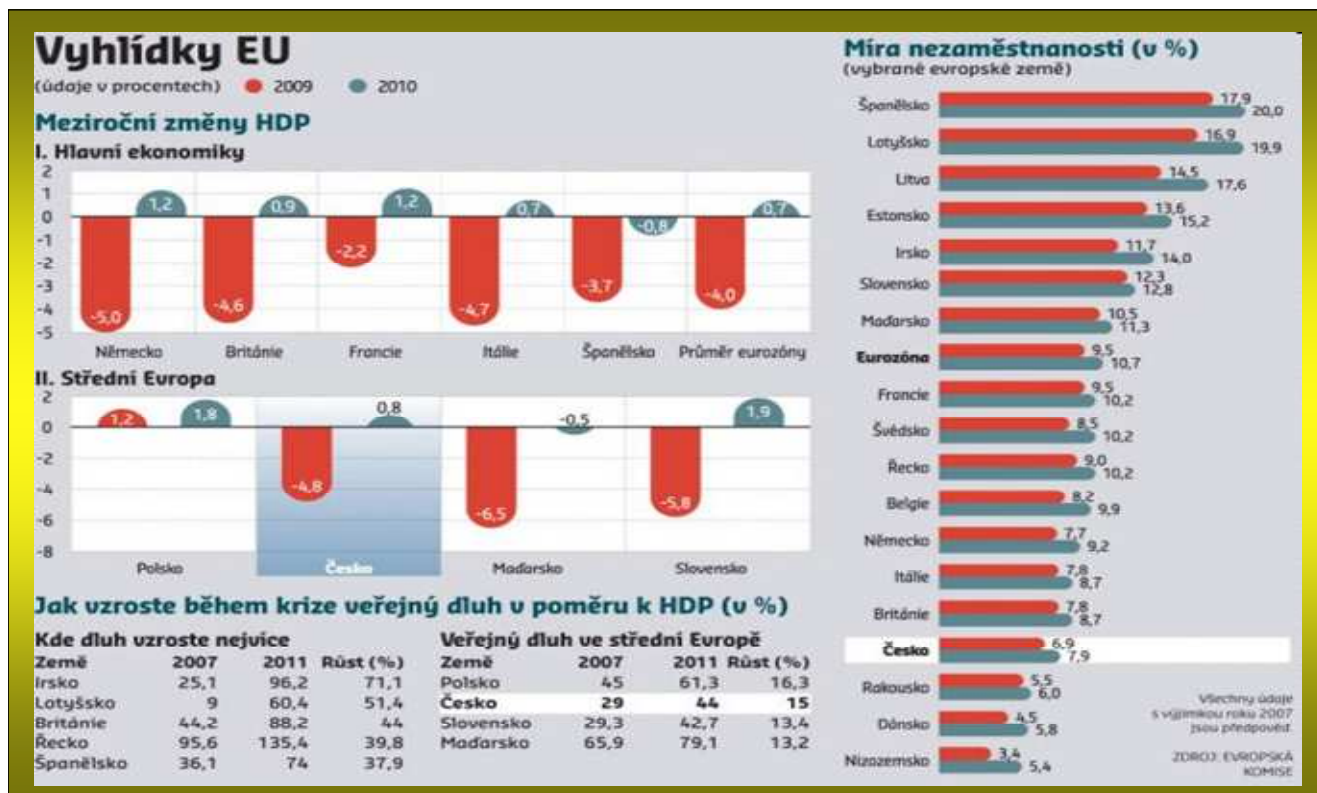
Evropský plán ekonomické obnovy volá rovněž po opatřeních *strukturální politiky*, která (byť v dlouhém horizontu převážně zaměřená na dosažení růstu a zaměstnanosti) mohou podpořit agregátní poptávku a příjmy domácností i v krátkém horizontu během krize. Finanční krize a následný globální pokles ekonomiky se promítl do růstu nezaměstnanosti, která se v EU ve svém průměru dostane v roce 2010 nad hodnotu 10 %. V řadě zemí se dočasně zkracovala pracovní doba, což zabránilo ještě horšímu výsledku. Sociální dopady byly mírněny i existující sociální sítě. Členské státy realizovaly doplňkově pod záštitou plánu obnovy řadu dalších opatření politiky zaměstnanosti. Zejména šlo o opatření cílená na snížení nákladů regulace, urychlení změn na pracovním trhu, podporu příjmů nejvíce znevýhodněných skupin a těch, kteří mají vysoký mezní sklon ke spotřebě, a současně konzistentní s dlouhodobými reformními cíli v oblasti flexicurity.

Finanční krize měla současně neblahý vliv na firemní sféru tím, že se zhoršila dostupnost úvěrů, podlomila se vzájemná důvěra subjektů na trhu, zvýšila se nejistota ohledně budoucího vývoje. Plán obnovy uznal potřebu veřejných intervencí na podporu životaschopných firem např. formou pojištění exportních úvěrů, které nebyly trhy schopny dočasně poskytnout. Dočasná veřejná podpora pomohla zabránit zániku jinak zdravých firem a tím i dalšímu zhoršení situace na trhu práce. Podpora poskytovaná firemnímu sektoru pod záštitou plánu obnovy byla zaměřena jak na poptávkovou, tak i na nabídkovou stranu ekonomiky. Většina zemí pak ještě zavedla horizontální rámec umožňující podporu odvětvím, která byla krizí nejvíce postižena (automobilovému průmyslu, turismu, stavebnictví apod.). Tato opatření byla značně různorodá a jejich efektivnost poněkud omezená. Právě zde se jevila jako potřebná větší koordinace těchto opatření z evropské úrovně. I když je složité dopředu takovouto koordinaci organizovat, její prospěšnost v podmínkách současné krize je nezpochybnitelná. Riziku totiž čelí i firmy, neboť jsou vystaveny novému tlaku státního protekcionismu, jenž nabývá podoby velmi různorodých opatření, která jsou v příkrém rozporu s evropskou legislativou týkající se ochrany hospodářské soutěže. Bez nadstátní regulace se stává reálnou hrozbou spuštění laviny odvetných opatření. Musí být zajištěno, že opatření na podporu firmám k takovému scénáři nepovedou. Prevence je v tomto ohledu nezbytná.

V protekcionismem postiženém hospodářském klimatu jsou totiž nejvíce zasaženy soukromé investice. Pokud se jejich propad nepodaří zvrátit a zajistit jejich opětovný vzestup, bude to mít zhoubný dopad na potenciální růst (zvláště pak na odstraňování produkční mezery). Co se týče veřejných investic, pak klíčový problém spočívá ve fiskální konsolidaci..

Analýzy prováděné Evropskou komisí ukazují, že reakce některých členských zemí Unie by však mohla být výraznější. Vzhledem k tomu, že nezaměstnanost a sociální dopad krize budou pravděpodobně tvrdší, než se očekávalo v době, kdy byla opatření zaváděna, je třeba průběžně monitorovat situaci a, bude-li to nezbytné, také posílit hospodářskopolitické kroky, aby se dopady krize dále nerozvinuly. Srovnání situace z roku 2009 s výhledem na rok příští přílišný optimismus nevyvolává (obr. 7).

Obr. č. 7 Prognóza vývoje HDP a nezaměstnanosti v EU v období let 2009 a 2010

Zdroj: www.iHNed.cz

Závěr

Riziko, že současný ekonomický pokles bude podněcovat členské státy k návratu k protekcionismu, je vysoké a může vést k dalším negativním efektům. Potřeba čelit takovému riziku pak vyvolává potřebu efektivnější koordinace mezi členskými státy, zvláště je-li podpora směřována do odvětví důležitých pro intrakomunitární obchod Unie. Závěrem je možno konstatovat, že české předsednictví tomuto nežádoucímu vývoji neotevřelo dveře.

Použitá literatura:

1. DOČKAL, V. – FIALA, P. – KANIOK, P. – PITROVÁ, M. *Česká politika v Evropské unii*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4076-9.
2. NĚMCOVÁ, I. EU a hospodářská krize – vybrané aspekty. *In. Evropská unie po českém předsednictví. Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané u příležitosti 160. výročí založení VŠB-TU Ostrava*. Ostrava: VŠB-TUO, 2009. ISBN 978-80-248-2057-6.
3. *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009. ISBN 978-92-79-11368-0.

4. CZECH PRESIDENCY OF THE COUNCIL OF THE EU. *Výsledky českého předsednictví* [online]. Dostupný z WWW: www.eu2009.cz/scripts/file.php?id=59405&down=yes a www.eu2009.cz/cz/czech.../zavery-predsednictvi-24391/
5. *WORK PROGRAMME FOR THE SWEDISH PRESIDENCY OF THE EU*. Dostupný z WWW: http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/004-58192-195-07-29-901-20090714IPR58191-14-07-2009-2009-true/default_cs.htm a www.europarl.europa.eu/news/expert/.../default_cs.htm

Kontakt

VŠB-TU Ostrava
Ekonomická fakulta
Sokolská 33
701 21 Ostrava 1

doc. Ing. Ingeborg Němcová, CSc.

FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAHE

DOPADY PRVNÍHO ROKU SVĚTOVÉ KRIZE VE STŘEDNÍ EVROPĚ¹

Inge@vse.cz

Abstrakt

Příspěvek naznačuje dopady prvního roku globální finanční a ekonomické krize a jejich vnímání obyvateli zemí Střední Evropy. Porovnává jednotlivé země uvnitř regionu i mimo něj. Opírá se o statistická šetření Eurobarometru. Část šetření byla zaměřena i na očekávání obyvatelstva pro rok 2010. Reálnost těchto očekávání byla porovnána s předpovědí makroekonomického vývoje zemí Střední Evropy, kterou v listopadu 2009 publikovalo OECD.

Klíčová slova: ekonomická krize, EU, Střední Evropa, sociální dopady

Abstract

The purpose of the paper is to illustrate impacts of the first year of the global financial and economic crisis on inhabitants of countries in the Central Europe. It compares the countries within and outside the region, too. Base for this comparisons are surveys of Eurobarometer. Part of the surveys was focused on expectations for 2010 year. Feasibility of these expectations was compared to the OECD forecasts of macroeconomic development of the countries in the region from November 2009.

Key words: Economic crisis, EU, Central Europe, social impacts

Vnímání finanční a ekonomické krize

Odmyslíme-li politický a hospodářský vývoj před rokem 2005, můžeme konstatovat, že světová ekonomika minimálně v následujících letech prochází obdobím prohloubené nerovnováhy a různých typů krize. Od poloviny roku 2005 prudce vrostly ceny základních potravin zejména v zemích třetího světa – v tomto období došlo ke světové potravinové krizi. Současně se v letech 2006-8 bezprecedentně zvyšovaly ceny ropy až na 130 USD za barel. V roce 2008 pak v USA propukla finanční krize, která velmi záhy přešla do globální finanční krize a zasáhla všechny vyspělé ekonomiky. Tato krize pak přerostla hlavně přes omezení poptávky do ekonomické krize stejných rozměrů.

Současně se tu objevuje nový prvek: státy si uvědomily, že odpověď na globální krizi musí být také globální. Tato myšlenka zní velmi logicky, ale v moderní historii se uplatňuje poprvé. Masivní sanací finančního sektoru začaly už USA za administrativy prezidenta Bushe

---

¹ Příspěvek vznikl v rámci grantu GACR 402/07/0521

a administrativa prezidenta Obamy v ní pokračovala. Zhroucení finančního sektoru bylo považováno za reálnou hrozbu stejně jako následný kolaps ekonomiky, kdyby k němu došlo. Státní podpora ale mířila i do dalších odvětví – zejména automobilového. Současně začala příprava na reformu finančního sektoru tak, aby se pomocí státní regulace snížila rizika. Tato reforma se začala připravovat jak v národním, tak zejména v mezinárodním měřítku, protože hluboká propojenost USA a jejich finanční sféry s ostatními ekonomikami světa přenášela krizi za hranice USA.

Vedle tradičních fór mezinárodní spolupráce jako je Mezinárodní měnový fond a Světová banka se nově společným fórem stala G-20 – „Skupina dvaceti ministrů financí a guvernérů centrálních bank“.² Další obraz mezinárodní spolupráce a koordinace představuje Evropská unie a její Evropský plán ekonomické obnovy, který prakticky koordinuje národní plány členských zemí EU.

Dopady do jednotlivých oblastí EU jsou rozdílné. Lze ale říci, že dopady v nových členských státech jsou mnohem dramatičtější a tvrdší. Neplatí to ale pro všechny nové členské země. V tomto příspěvku se zaměříme na obraz dopadů krize do zemí Střední Evropy. Pro potřeby tohoto příspěvku si Střední Evropu vymezíme jako členské státy Visegrádské skupiny a dále Slovinsko, Rakousko a Německo. Dopady do regionu v roce 2009 můžeme charakterizovat následně: krize finančního sektoru dopadla zejména na Německo a částečně i Rakousko, návazné problémy s finanční stabilitou státu vykazovalo Maďarsko a Polsko, Česká republika, Slovensko a Slovinsko čelilo až odbytové krizi v návaznosti na svou proexportní ekonomickou strukturu. Dopady, které nastíníme, se týkají až konečné situace obyvatelstva, která samozřejmě pak nejvíce může ovlivňovat následující politický vývoj. Budeme se tedy věnovat vývoji nezaměstnanosti a dopadům do finanční situace obyvatel. Statistiky, které budeme porovnávat, vycházejí z výběrových šetření Eurobarometru, která byla provedena v červenci 2009 a byla publikována v říjnu 2009. Rok který uvažujeme, je tedy zhruba druhé pololetí roku 2008 a první pololetí 2009.

Nezaměstnanost

Tradiční model vývoje krize, který počítá s třemi typy ukazatelů:

1. krizi předcházejí,
2. jsou souběžné – měřeno například vývojem HDP,
3. ukazatelé, které se zpožďují.

Tento model považuje ukazatel nezaměstnanosti za zpožďující se. V tomto tradičním modelu se časové zpoždění nezaměstnanosti pohybuje v rozmezí 6-9 měsíců. Je ovšem pravdou, že tento model je v diskusích zpochybňován: poukazuje se jednak na rychlejší reakci firem na odbytovou krizi tím, že omezí výrobu a propustí nejprve tzv. agenturní pracovníky, kteří se ve statistikách projevují jen velmi omezeně. Druhá část námitek vůči tradičnímu modelu se vztahuje k faktu, že v průběhu hospodářských poruch ve druhém polovině 90.let a do roku

---

² Ve skutečnosti je účastníků více. Zastupují největší ekonomiky světa -19 zemí a EU27 jako celek, které vytvářejí 85% světového HDP, 80% světového obchodu a žijí v nich dvě třetiny světové populace.

2005 po obnově růstu následoval pokles nezaměstnanosti mnohem později a v mnohem menší míře.³

Následující tabulka ukazuje odpovědi dotazovaných ohledně jejich očekávání, zda si v následujících 12 měsících udrží práci. Pro zjednodušení obrazu uvádíme v tabulce jen mezní odpovědi, resp. jejich podíl na všech odpovědích. Zatímco v Rakousku a v Německu je obrázek poměrně optimistický, nejistota v nových členských zemích Střední Evropy je větší. Zajímavý je poměr 11% těch, co si nejsou jisti a 43% těch, co jsou si jisti udržení práce v Maďarsku ve srovnání s méně vyhraněnou situací v ostatních nových členských zemích. Tabulka také nabízí porovnání s průměrnými hodnotami za EU27. Rakousko a Německo jsou značně optimističtější a nové členské země Střední Evropy mírně pesimističtější. Nejdramatičtější odpovědi z celé EU poskytli obyvatelé Litvy, kde počet těch co očekávají ztrátu zaměstnání převyšuje počet těch, kteří očekávají, že si práci udrží.

Tab.1. Očekávání obyvatel země, zda si v následujících 12 měsících udrží práci (v %)

Země	% nejsou si jisti	% jsou si zcela jisti
HU	11	43
PL	9	30
SK	8	18
CZ	4	38
SI	7	39
DE	4	58
AT	1	67
LT	19	13
EU27	6	43

Zdroj: Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union, 07/2009, s. 5

Chudoba

Jiný dotaz šetření Eurobarometru směřoval na vnímání chudoby v konkrétní členské zemi, respektive na její změnu v posledním roce.⁴ Obyvatelé Polska (medián 34% dotázaných), Slovenska (38%), Slovinska (47%) a Rakouska (54%) vnímali, že chudoba mírně klesla, Češi (37%) a Němci (47%) vnímali její mírný růst. Proti tomu Maďaři (60%) vnímali její prudký nárůst. To je stejný směr, jako u průměrné hodnoty EU27 (39%). Nejprudší nárůst chudoby vnímali obyvatelé Lotyšska (69%). U vnímání změny chudoby se

³ Sereghyová, J. (2008), s. 20

⁴ Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis : public perceptions in the European Union, 07/2009, s. 8

jedná o relativní ukazatel v tom smyslu, že předchozí období (do roku 2008) je porovnáváno se zkoumaným obdobím. Proto mírné zlepšení může vypovídat i o nepříznivé situaci v předchozím období.

Podobný obrázek dostáváme při odpovědích na dotaz, kolik procent populace je chudých.⁵ Ze středoevropských zemí odhadovali Maďaři, Poláci a Slováci, že podíl chudých je 30% a více. Vedle toho Češi, Slovinci, Němci a Rakušané jejich podíl odhadovali na 20% a méně. V tom se shodují s průměrným odhadem obyvatel EU27. Maximální hodnotu dává opět Lotyšsko: 53% populace.

Krize a starobní důchody

Velmi citlivé otázky směřovaly k vlivu krize na budoucí finanční zajištění po odchodu do důchodu. Ať už penzijní systémy jsou v jednotlivých státech nastaveny jakkoli, je pravděpodobné, že finanční krize je negativně ovlivnila buď prostřednictvím potíží soukromého finančního sektoru nebo následně potížemi veřejného sektoru tam, kde role státu v penzijním systému je podstatná. Proto první otázky směřovaly na to, zda se finanční krize budoucí penze skutečně dotkla. V tabulce uvádíme jen hodnoty „ano“ a „ne“.

Tab. 2. Dotkla se vaší penze finanční krize? (v %, NE+ANO+Nevím=100%)

Země	NE	ANO	Země	NE	ANO
CZ	10,2	81	SI	6,7	78
DE	6,6	87	SK	11,7	75
HU	4,4	89	EU 27	11,1	79
AT	10,9	85	LV	3,6	87
PL	11,7	85	LI	5,9	82

Zdroj: Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union, 07/2009, s. 25

S výjimkou Slovenska a Slovinska, které se blíží průměrné hodnotě za EU27, obyvatelé všech ostatních zemí Střední Evropy odpověděli v míře, která tento průměr EU převyšuje, že jejich penze finanční krizí dotčena bude. Pro porovnání uvádíme hodnoty za Litvu a Lotyšsko, které, ačkoli v jiných ukazatelích vykazují velmi dramatické hodnoty, v tomto případě se od zemí Střední Evropy příliš neliší.

Vliv krize, ale i nastavení národních penzijních systémů mapuje následující tabulka č. 3, kde dotazovaní měli na stupnici od 1 do 10 ohodnotit své očekávání, zda výsledná penze v budoucnu jim bude stačit na důstojný život. Tabulka je zjednodušená a uvádí pouze procenta pro hodnotu 5 – mírné obavy a pro extrémní hodnotu 10 – maximální obavy.

⁵ tamtéž, s. 12

Vidíme, že zatímco v EU27 14,1% obyvatel se velmi obává, že budoucí penze nebude pro důstojný život stačit, tyto hodnoty jsou ve Střední Evropě výrazně nižší v Rakousku a Německu, pod průměrem je i Slovensko a ČR. Poláci, Slováci a zejména Maďaři vykazují nadprůměrné hodnoty. Maximální obavy má v EU nejvíce opět Lotyšsko (téměř 37%), nejmenší obavy naproti tomu mají Dánové.

Tab. 3. Procenta obyvatel, podle toho, jak moc se bojí, že budoucí penze nebude stačit na důstojný život

(v %, škála míry obav: 1 nebojí se, 5 průměrné obavy, 10 velmi se obává)

Země	5	10	Země	5	10
CZ	22 %	12,6%	AT	21,4%	6,4%
HU	15,5%	35%	DE	25%	7,3%
PL	17,7%	22,4%	EU27	18%	14,1%
SK	20,9%	11%	LV	11,8%	36,9%
SI	18,9%	22,5%	DK	25%	1%

Zdroj: Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis : public perceptions in the European Union, 07/2009, s.27

Další otázky šetření směřovaly do situace, kdy budoucí penze stačit nebude: „Jaké řešení obyvatelé jsou připraveni přijmout?“ Odpovědi byly následující:⁶

1) „Půjdou později do penze“, odpovědělo v průměru v EU27 18,6% dotázaných. V rozmezí 15 -18% odpovídali obyvatelé Slovinska, ČR, Německa, ale také třeba pro srovnání i Litvy a Lotyšska. Slováci tuto odpověď uvedli ve 14 % a Maďaři v 9,5%. Oproti tomu Rakušané a Poláci toto řešení uváděli v 25 resp. 34%.

2) „Budou více šetřit na stáří“, odpovědělo v průměru 25,8 obyvatelů EU27. Stejně odpovídalo 24-37% Maďarů, Čechů a Němců, ale jen 5,8% Poláků, 6,4% Rakušanů a jen 4,8% Slovinců. Je zajímavé, že toto řešení vidí schůdné i jen 9,4% Lotyšů a 10,1% Litevců. V jejich případě, ale jsou důvody poněkud jiné.

Finanční situace

Omezení příjmů domácností – ať už jsou důvody jakékoli – vede k omezení poptávky a také k omezení schopnosti splácet účty. Očekává se, že v souvislosti s krizí procento domácností, které své účty nebude schopno platit, poroste. Hodnoty pro Střední Evropu ukazuje tabulka č. 4. Velmi malé procento ukazuje Rakousko a hodnota 3,1% pro Německo je také příznivá. Nové členské země Střední Evropy se s výjimkou Maďarska blíží průměrné hodnotě za EU27. 15,1% domácností, které nejsou schopny platit své účty za Maďarsko

⁶ Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis : public perceptions in the European Union, 07/2009, s. 26

ukazuje vážné problémy. Je to hodnota srovnatelná s nejvyšším procentem v EU, kterou vykazuje opět Lotyšsko -18%.

Tab. 4. Podíl domácností, které nejsou schopné platit své účty

(v %, 100% =celkový počet domácností)

Země	% domácností	Země	% domácností
HU	15,1	SI	4,1
PL	4	DE	3,1
SK	5	AT	1,7
CZ	5,8	EU27	5

Zdroj: Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union, 07/2009, s. 19

Jiný aspekt finančního omezení domácností, a to aspekt neméně dramatický, poskytují následující dvě otázky:

- 1) Zda domácnost musela omezit v posledních 6 měsících zčásti nebo zcela potřebnou zdravotní péči.
- 2) Zda domácnost musela omezit v posledních 6 měsících péči o děti.

Výsledná procenta odpovědí domácností, které si nemohly tyto dva druhy péče nemohly dovolit zčásti či zcela, ukazuje tabulka č. 5

Tab. 5. Podíl domácností, které si v posledních 6 měsících nemohly zcela či zčásti dovolit zdravotní péči a péči o děti

(v %, 100% =celkový počet domácností)

Země	Zdravotní péče	Péče o děti	Země	Zdravotní péče	Péče o děti
HU	37,0	15,2	SI	28,6	9,1
PL	43,9	14,9	DE	28,0	7,9
SK	20,4	12,1	AT	10,9	3,9
CZ	33,5	10,0	EU27	29,0	12,6

Zdroj: Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis : public perceptions in the European Union, 07/2009, s.20

Omezení zdravotní péče se v regionu dotklo nejvíce Poláků – téměř 44% domácností, což je více než u Maďarů, kteří měli největší potíže s placením účtů. Je to také nadprůměrná hodnota v porovnání s EU27, i když ne tak dramatická jako v Lotyšsku, kde se omezení zdravotní péče dotklo 64% domácností. Povšimněme si také vysoce příznivých a nadprůměrných hodnot za Německo a Rakousko. Samozřejmě, že tento ukazatel není plně srovnatelný, protože země mají různě nastavené systémy zdravotního pojištění včetně míry přímých úhrad pacientů za služby a léky.

Tato obtížná porovnatelnost vystupuje ještě více v případě omezování péče o děti. Národní zvyklosti, ceny této služby i státní dotace hrají mnohem větší roli. Vidíme, že mírně nad průměrem EU27 jsou jen Maďarsko a Polsko. K nejdramatičtějšímu omezení v tomto případě došlo na Kypru (32%) a dále v Itálii a Řecku (obě 26% domácností), zatímco v Lotyšsku jen 11,9% domácností omezilo péči o děti.

Poslední sada otázek šetření směřovala k celkové finanční situaci domácností: jak se vyvíjela v posledních 12 měsících a jak se v následujících 12 měsících bude vyvíjet.

Tab. 6. Jak se vyvíjela finanční situace domácností v posledních 12 měsících?
(velikost mediánu – převažující názor)

Země	Názor	Medián (v%)	Země	Názor	Medián (v%)
PL	stejná	38,5	HU	zhoršení	48,4
SK	stejná	47,3	EU27	stejná	54,7
CZ	stejná	48		(zhoršení	25)
SI	stejná	51,8	LV	zhoršení	64,5
DE	stejná	68,2	RO	zlepšení	21
AT	stejná	69			

Zdroj: Eurobarometr : Monitoring the social impact of the crisis : public perceptions in the European Union, 07/2009, s. 19

Tabulka č.6 ukazuje, že v regionu převládá názor, že situace za posledních 12 měsíců zůstala stejná, což se také shoduje s názorem většiny obyvatel EU27. Zde ale v závorce uvádíme i podíl těch, kteří v posledních 12 měsících pocítili zhoršení (25%). V regionu zhoršení finanční situace své domácnosti pocítilo 48,4% Maďarů, což je stále výrazně méně než u maximální hodnoty v EU, kterou vykazalo opět Lotyšsko. Proti tomu stojí mírně převažující názor 21% Rumunů, kteří pocítili v posledních 12 měsících zlepšení své finanční situace.

Očekávání na následujících 12 měsíců jsou mnohem pesimističtější: naprostá většina Evropanů včetně Středoevropanů očekává zhoršení. Výjimkou jsou Maďaři – ti očekávají stav setrvalý. A že se situacelepší očekávají Lotyši.

Nakolik jsou tato očekávání reálná ukáže samozřejmě až budoucí vývoj, ale pokusme se jej nastínit pomocí prognóz, které v listopadu 2009 publikovalo OECD. Z toho důvodu se následující část nebude týkat Slovinska.

Makroekonomický vývoj a prognóza

Nepochybně nejdůležitější ekonomikou v regionu Střední Evropy je Německo a jeho vývoj bude zásadním způsobem ovlivňovat i vývoj v ostatních zemích. Následující graf ukazuje vývoj HDP v běžných cenách, jak se vyvíjel po čtvrtletích od roku 2008 a jaká je prognóza do konce roku 2011.

Graf 1. Vývoj a prognóza HDP Německa 2008 -2011 v porovnání s průměrnými hodnotami zemí OECD
(v %, běžné ceny)

Zdroj: OECD Economic Outlook: Flash file - quarterly projections

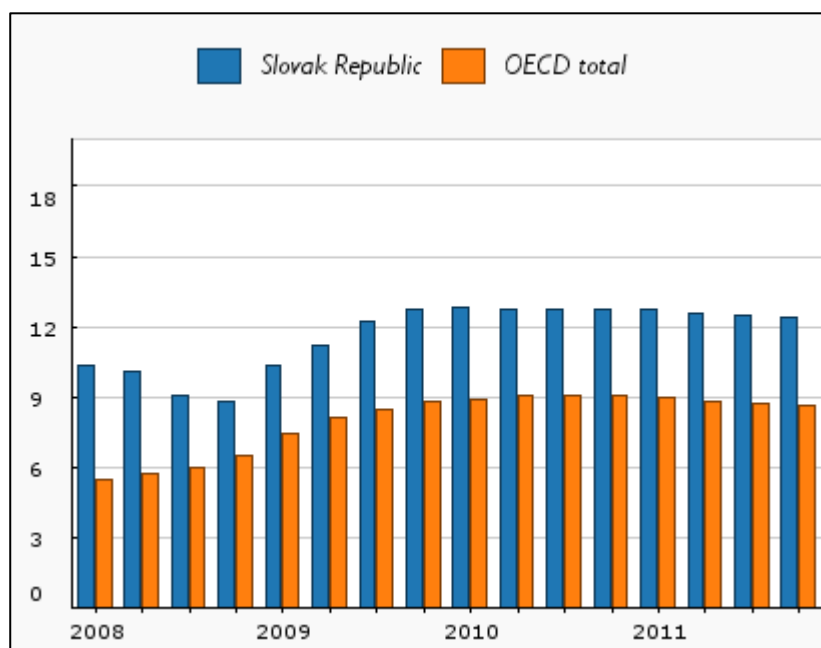
Po výrazném propadu se očekává od posledního čtvrtletí 2009 oživení, které po počátečním nástupu vždy na počátku dalšího roku poněkud oslabí. Hodnoty oživení nebudou přesahovat 3%. Velmi podobný obrázek poskytuje výhled Rakouska. Zde oživení bude zpočátku ještě slabší - okolo 1%.

Prognóza pro Polsko počítá s mírně vyššími hodnotami oživení, ale neočekává se, že vysoké hodnoty ekonomické růstu v období 2004-2007 budou obnoveny. Česká republika může očekávat obraz oživení velmi podobný jako Německo, Slovensko pak oživení ještě menší než Rakousko s poklesem na počátku roku 2010. Prognóza pro Maďarsko očekává jiný obraz. Obnovení růstu by se mohlo objevit později o 6-8 měsíců v porovnání s ostatními zeměmi regionu. Oživení, by pak ale mělo být silnější.

Už jsme na počátku tohoto příspěvku zdůraznili, že vývoj nezaměstnanosti představuje jeden z klíčových momentů, které ovlivňují celkové dopady krize do ekonomiky. OECD předpokládá ve své prognóze postupný nárůst nezaměstnanosti, který začal v prvním pololetí roku 2009 a měl by vrcholit v průběhu roku 2010, resp. zhruba v polovině tohoto roku. Pak by nezaměstnanost mohla postupně a pozvolna klesat.

Míry nezaměstnanosti se očekávají v rozmezí 4,5 – 7% pro Rakousko, 5,8 -9% pro ČR. Míra nezaměstnanosti by se v Polsku a Německu měla pohybovat mezi 7,5 – 10%, v Maďarsku 9,5 – 11% a na Slovensku 11-13%. Předpokládaný vývoj na Slovensku ukazuje následující graf.

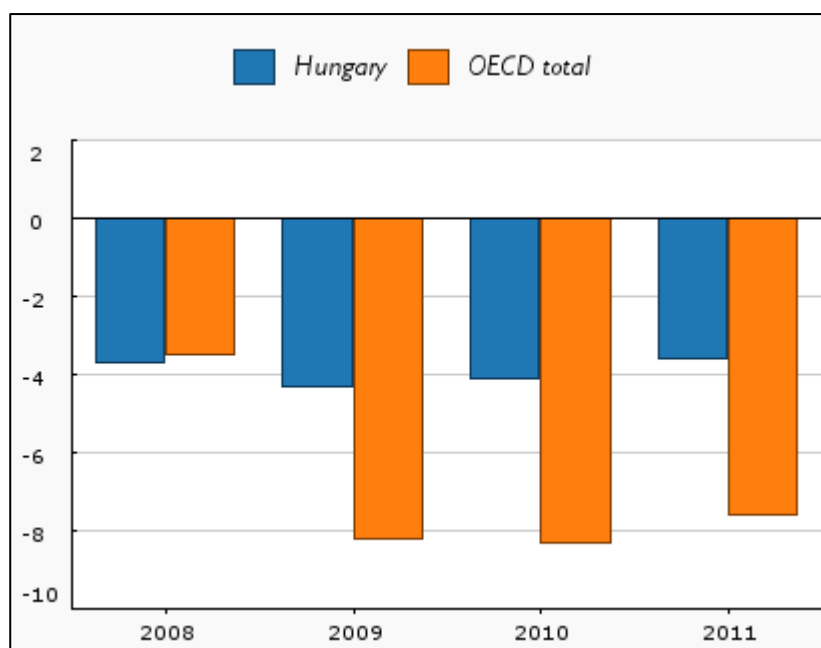
**Graf 2. Vývoj a prognóza nezaměstnanosti na Slovensku 2008-2011
v porovnání s průměrem OECD
(v %)**

Zdroj: OECD Economic Outlook: Flash file - quarterly projections

Deficit veřejných financí (jako % HDP) nejenom ukazuje míru nerovnováhy, ale je jedním z hlavních faktorů ovlivňujících výslednou stabilitu měny. Nejhorší situace veřejných financí byla v Maďarsku, takže v listopadu 2008 musela tato země požádat o pomoc.

**Graf 3. Vývoj a prognóza deficitu veřejných financí v Maďarsku
2008-2011 v porovnání s průměrem OECD
(v % HDP)**

Zdroj: OECD Economic Outlook: Flash file - quarterly projections

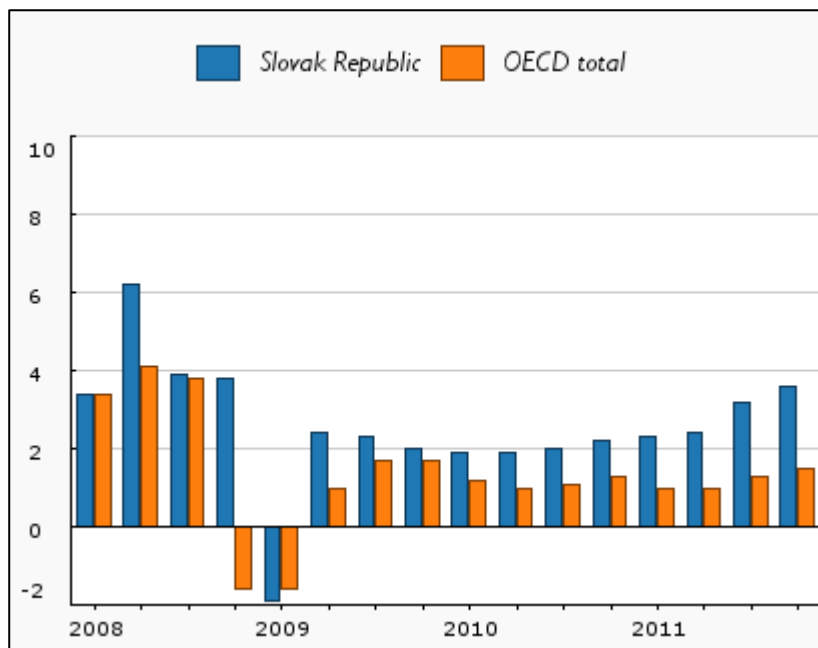
Protože však Maďarsko není členem eurozóny, pomoc mu byla poskytnuta za přísných podmínek stabilizace veřejných financí prostřednictvím Mezinárodního měnového fondu. Graf č. 3 ukazuje vývoj a výhled veřejných financí, resp. deficitu Maďarska, pokud bude schopno dodržovat podmínky už zmíněné pomoci.

Poslední ale neméně důležitou oblastí, která ovlivní tíži očekávaných dopadů krize do ekonomik je inflace. Připomeňme, že většina zemí sanovala svůj finanční sektor a rozvoj ekonomiky podpořila přes výdajovou stránku veřejných financí. Moderní měnová politika nepředpokládá, že by země záměrně „profinancovala“ své deficity a dluhy znehodnocením měny, ale to neznamená, že by k inflaci dojít nemohlo.

Předpokládaný vývoj v Německu se pohybuje do 1,5%, v Rakousku je očekáván ještě na nižších hodnotách. ČR může očekávat inflaci okolo 2%, Polsko okolo 7%.

Maďarsko po nárůstu inflace v průběhu roku 2009 by ji mělo postupně snižovat pod 4% během roku 2010 s tím, že během roku 2011 může povyskočit na 6-7%. Vývoj inflace na Slovensku, které je „nejmladším“ členem eurozóny, ukazuje Graf 4. Inflace je měřena čtvrtletně v porovnání se stejným obdobím předchozího roku a je definována jako deflátor spotřeby.

**Graf 4. Vývoj a prognóza inflace na Slovensku 2008 – 2011
v porovnání s průměrem OECD**
(čtvrtletní míra oproti předchozímu roku, deflátor spotřeby)

Zdroj: OECD Economic Outlook: Flash file - quarterly projections

Závěr

Prognózy ekonomického vývoje – tedy nejen citovaná prognóza OECD - se shodují na tom, že se ekonomiky podařilo stabilizovat, vývoj se obrátil a nastupuje oživení, i když jen pomalu a v malé míře. Dopady na obyvatelstvo v podobě nezaměstnanosti, omezení příjmů domácností a následně jejich spotřeby budou ale pokračovat a jejich míra bude zpočátku narůstat. Tyto procesy se oproti vývoji cyklu – charakterizovaném například vývojem HDP – opožďují. Sociálně nejcitlivější procesy – zejména nezaměstnanost – budou teprve kulminovat v letech 2010-2011.

Kdybychom chtěli očekávání parafrázovat, můžeme říci, že: „Světlo na konci tunelu je, ale cesta tunelem je ještě dlouhá, cesta nerovná a plná nebezpečí.“

To, co platí pro EU jako celek, platí v plné míře i pro země Střední Evropy. V porovnání statistik i prognóz můžeme ale konstatovat, že dopady krize na obyvatelstvo nebyly ve všech zemích regionu stejné. Zatímco nejméně bylo postiženo Rakousko a Německo, největší dopady pocítilo Maďarsko. Obecně se ale dá konstatovat, že dopady finanční a ekonomické krize na obyvatelstvo v nových členských státech EU v regionu Střední Evropy byly nepoměrně tvrdší než ve starých členských zemích.

Použitá literatura:

1. Key economic projections by country, OECD Economic Outlook: Flash file - quarterly projections,
http://www.oecd.org/document/32/0,3343,en_2649_201185_44077472_1_1_1_1,00.html,
28.11.2009
2. Monitoring the social impact of the crisis : public perceptions in the European Union,
Flash Eurobarometer report No 276,
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/flash_arch_en.htm 25.11.2009
3. OECD: *Finance, Competition and Governance: Priorities for Reform and Strategies to Phase-Out Emergency Measures* - <http://www.oecd.org/dataoecd/55/47/43091457.pdf>,
18.8.2009
4. Recovery still too timid to halt rising unemployment, says OECD Economic Outlook,
5. http://www.oecd.org/document/9/0,3343,en_2649_34109_44083593_1_1_1_37443,00.html,
26.11.2009
6. Sereghyová, J. a kol.: Zvrat ve vývoji globální konjunktury a prognóza vývoje konjunkturální situace v Evropě, CKS Praha, červenec 2008, ISBN 978-80-254-2278-6

Kontakt

doc. Ing. Ingeborg Němcová, CSc.
Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů
VŠE v Praze
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Česká republika
e-mail: inge@vse.cz

Ing. Veronika Novosadová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ SLOVENSKEJ REPUBLIKY A EÚ

veronika.novosadova@euba.sk

Abstrakt

Rastúca životná úroveň vyžaduje od jednotlivých priemyselných odvetví čoraz väčšie dodávky energie. Rastúci dopyt po energetických surovinách zvyšuje závislosť jednotlivých štátov od zaistenia bezpečných a spoľahlivých dodávok všetkých foriem energie v požadovanom množstve a kvalite. V roku 2007 bola pracovnou skupinou MH SR vypracovaná Stratégia energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2030. Príspevok analyzuje možnosti zaistenia energetickej bezpečnosti pre SR a EÚ diverzifikovaním zdrojov, prepravných trás, liberalizácie vnútorného trhu a potrebnou diverzifikáciou strategických partnerov a dodávateľov primárnych energetických zdrojov.

Kľúčové slova: Slovenská republika, energetická bezpečnosť, energetická efektívnosť, diverzifikácia zdrojov, diverzifikácia trás, stratégia, liberalizácia trhu

Abstract

The growth of quality of life increases the demand of industrial sectors of energy resources. The growing demand of energy increases the dependence of countries on vital important energy sources. In 2007, the Ministry of economy of Slovak republic evolved the Energy security strategy with an outlook for the year 2030. Paper analyses the opportunities of diversification of energy sources and energy supply routes in Slovak republic and EU, liberalization of internal market, and necessity of diversification of strategic partners and suppliers of energetic sources.

Key Words: Slovak republic, energetic security, energetic efficiency, diversification of sources, diversification of routes, strategy, market liberalization

Úvod

Cieľom príspevku je zhodnotiť aktuálnosť a dôležitosť bezpečnostných výziev s upriamením sa na energetickú bezpečnosť Slovenskej republiky a Európskej únie (EÚ), ktorej je SR členom.

Energetická bezpečnosť a energetická efektívnosť sa skloňujú v posledných rokoch veľmi intenzívne a čoraz častejšie. Krajiny strednej Európy, ktoré sú členmi Európskej únie, hľadajú riešenia ako zabezpečiť pravidelné dodávky energie do domácností a výrobných podnikov za primeranú cenu, bezpečne a čo najšetrnejšie vo vzťahu k životnému prostrediu.

Dnes je nemožné predstaviť si život bez prístupu k energetickým zdrojom. Energetické suroviny sú v súčasnosti hlavnou hybnou silou svetového hospodárstva.

1 Energetická politika

Energetická politika bola ešte donedávna čisto „národnou záležitosťou“ jednotlivých európskych krajín, no postupne sa začal posilňovať jej európsky rozmer, pretože Európska únia ako celok je na svetovom energetickom trhu oveľa silnejším hráčom, ako samostatné členské krajiny. Energetické záujmy členských krajín bývajú často krát odlišné, čo sťažuje v oblasti energetiky, hľadanie spoločných stratégií.

Debata o budúcnosti energetickej politiky na pôde EÚ, bola oficiálne zahájená v marci 2006, keď Európska komisia (EK) vydala *Zelenú knihu o bezpečnej, konkurencieschopnej a trvalo udržateľnej energetike pre Európu*, v ktorej EK vytýčila tri hlavné ciele pre Európsku energetickú politiku. Konkrétne sú nimi udržateľnosť (boj proti klimatickým zmenám prostredníctvom obnoviteľných zdrojov energie, alternatívnym palivám a využívaním nízko uhlíkových zdrojov energie), konkurencieschopnosť (zabezpečenie konkurencieschopnosti európskych ekonomík a cenovo prístupných energií) a bezpečnosť dodávok (riešenie rastúcej závislosti EÚ od importu energonosičov)¹.

Rastúce ceny energií, noví hráči s narastajúcim „smädcom“ po energetických surovinách ako Čína, India, zároveň poplašné správy o dosiahnutí vrcholu ťažby ropy (peak-oil) a čoraz asertívnejšie vystupovanie Ruskej federácie (RF), prirodzene prispeli k rastúcej obave EÚ o svoju energetickú bezpečnosť, pretože EÚ je vysoko závislá od dodávok energie zo zahraničia.² V súčasnosti je najväčším svetovým spotrebiteľom energetických surovín.

EÚ-27 dováža približne 82 percent ropy a 57 percent zemného plynu z tretích krajín³. Z celkových primárnych energetických zdrojov sa na celkovej spotrebe v Európskej únii ropa podieľa 37 percentami, zemný plyn 24 percentami, uhlie 18 percentami a jadrová energia a obnoviteľné zdroje energie (OZE) 21 percentami.

Štatistiky a matematické prepočty OECD a Európskej únie naznačujú, že do roku 2030 globálny dopyt po primárnej energii sa zvýši o 53% pri 55% náraste emisií, fosílna palivá budú naďalej hlavným zdrojom energie a budú sa podieľať 83% na krytí rastúceho dopytu po energetických zdrojoch, zároveň sa zvýši podiel uhlia na výrobe elektrickej energie a rozvojové krajiny sa budú podieľať 70% na rastúcom dopyte po primárnych energetických zdrojoch.⁴

---

¹ Zelená kniha : Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu [online]. Európska komisia, 8.3.2006 [cit. 4.11.2009], s. 18. Dostupné na internete <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SK:PDF>>

² Geist, R: Energy to move on [online]. In AmCham, máj 2008 [cit. 8.11.2009]. Dostupné na internete <>

³ Hudacký, J.: Energetická bezpečnosť – Slovensko a EÚ [online]. Materiál konferencie NATIONAL SECURITY TABLE III, 9.2. 2009 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.eac.sk/docs/NST_III_Energetickabezpecnos_%20EUSR_Hudacky.ppt>

⁴ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

1.1 Energetická politika EÚ

V januári 2007 Európska komisia prijala *Energetickú politiku pre Európu*⁵, ktorá stojí na troch hlavných pilieroch: bezpečnosť dodávok v kontexte bezpečnosti spotrebiteľa, trvalo udržateľný rast a klimatické zmeny a konkurencieschopnosť postavená na vnútornom trhu s elektrickou energiou a zemným plynom. Energetická politika EÚ výrazne zasahuje do rozmanitých oblastí ako je zahraničná politika EÚ, jednotný trh EÚ či ochrana životného prostredia, predovšetkým problém týkajúci sa globálnej zmeny klímy. Energetická politika prináša spoločný rámec, transparentiu a predpovedateľnosť, solidaritu, bezpečnosť dodávok vďaka projektom diverzifikácie energetických trás a zdrojov, energetickú efektívnosť a vyššie využívanie OZE.

Okrem Energetickej politiky pre Európu boli prijaté ďalšie významné dokumenty v rámci EÚ týkajúce sa bezpečnosti v sektore energetiky, sú nimi Tretí liberalizačný balíček (Third Liberalization Package), Klimaticko-energetický balíček (Climate-Energy Package), Solárny program alebo Program technológií solárnej energie (The Solar Program/ The Solar Energy Technologies Program- SETP)⁶ a Druhá strategická revízia energetiky (Second Energy Review).⁷

1.2 Slovenská energetická politika

Energetická politika Slovenskej republiky predstavuje strategický dokument, ktorý určuje hlavné ciele a rámce rozvoja energetiky v dlhodobom časovom výhľade. Je súčasťou národohospodárskej stratégie SR. Cieľom energetickej politiky je vytvorenie predpokladov pre zabezpečenie dostatočného množstva energie, jej efektívne využívanie, bezpečné a plynulé dodávky a maximalizovanie úspor.⁸

Slovenská republika aktívne hľadá spôsoby a možnosti, ako si zabezpečiť stabilný prístup dodávok ropy a plynu. Energetická politika Slovenskej republiky určila tri základné ciele. Ide o zabezpečenie maximálnej efektívnosti bezpečných a spoľahlivých dodávok všetkých foriem energie v požadovanom množstve a kvalite; znižovanie podielu hrubej domácej spotreby energie na HDP (znižovanie energetickej náročnosti) a zabezpečenie takého objemu výroby elektriny, ktorý pokryje dopyt na ekonomicky efektívnom princípe.⁹

Medzi hlavné dokumenty Slovenskej republiky v oblasti energetiky patria *Stratégia energetickej bezpečnosti SR s výhľadom do roku 2030*, *Stratégia vyššieho využitia obnoviteľných zdrojov energie v SR* a *Koncepcia energetickej efektívnosti SR*.

---

⁵ Energetická politika pre Európu [online]. Oznámenie komisie Európskej rade a Európskemu parlamentu [cit. 4.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:SK:PDF>>

⁶ <<http://eac.sk/docs/Report%20NST%20III-energy.pdf>>

⁷ <http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/doc/2008_11_ser2/strategic_energy_review_memo.pdf>

⁸ Nové znenie Návrh uznesenia vlády Slovenskej republiky číslo 159 zo dňa 11. januára 2006 k návrhu energetickej politiky SR, Číslo materiálu: 22259/2005 [online]. Rokovanie vlády 11.1.2006 [cit. 6.11.2009]. Dostupné na internete <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/192E1D913AA57ABAC12570F20044147E/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/192E1D913AA57ABAC12570F20044147E/$FILE/Zdroj.html)>

⁹ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 3.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

2 Energetická bezpečnosť

Zabezpečenie dostatočného množstva energetických zdrojov predstavuje kľúčový determinant hospodárskeho rastu. Rastúca kvalita života v rozvinutých krajinách tlačí na priemyselné odvetvia. Vysoká energetická náročnosť priemyslu zvyšuje nároky na dodávky energie, a zároveň prehlbuje závislosť krajín od strategických dodávateľov energetických surovín. Tu vzniká problém, ktorý sa týka vysokej spotreby energetických zdrojov, ktoré majú v prevažnej miere neobnoviteľný charakter. Ide o ropu, zemný plyn, uhlie a urán. Ďalší problém sa vynára pri spracovávaní fosílnych energonosičov, ktorý sa dotýka priamo degradácie životného prostredia (znečistenie ovzdušia emisiami skleníkových plynov, podzemných vôd a pôdy). Tretí problém, ktorý musíme brať do úvahy sú geopolitické vzťahy krajín, ktoré medzi sebou uzavreli dlhodobé kontrakty o dodávkach či odbere energonosičov. Politické konflikty medzi tranzitnými a dodávateľskými krajinami zemného plynu, ako aj rastúce ceny ropy a zemného plynu, odhalili zraniteľnosť EÚ. Zabezpečenie stálych dodávok sa tak stalo jednou z priorit vzťahov s krajinami vyvážajúcimi a transportujúcimi energetické suroviny. Posilňujú sa snahy o diverzifikáciu zdrojov a tranzitných trás, ako aj hľadanie alternatívnych zdrojov energie.

Energetická bezpečnosť sa týka prioritne zdrojov energie, ktoré predstavujú formy a druhy energie, ktorú ľudská spoločnosť na určitom stupni vývoja dokáže efektívne využiť a predstavuje minimálnu úroveň zabezpečenia krajiny nevyhnutného množstva energie. Zjednodušene ide o „stav garancie bezpečného prístupu k zdrojom energie.“¹⁰

2.1 Slovenská energetická bezpečnosť

Najmarkantnejším príkladom geopolitického sporu o energetické suroviny, ktorý sa dotkol tretích krajín je plynová kríza z januára 2009, kedy sa téma energetickej bezpečnosti dostala do popredia. Slovenská republika sa stala „rukojemníkom“ bilaterálneho sporu, ktorého nebola účastníkom. „Januárová plynová kríza naplno odhalila bezpečnostný rozmer zabezpečovania stabilných dodávok energetických nosičov. Zastavenie dodávok plynu do SR a Európy sa priamo dotklo a komplikovalo život občanov, chod domácností a spôsobilo aj ekonomické škody vo viacerých krajinách, vrátane Slovenskej republiky.“¹¹

Energetika ovplyvňuje všetky odvetvia hospodárstva a je jedným z jeho základných kameňov.¹² V slovenskom hospodárstve má energetika historicky významné postavenie.

Pre Slovensko je nevyhnutné zabezpečiť trvalo udržateľný rast a energetickú bezpečnosť prostredníctvom dlhodobého strategického plánovania (Stratégia do roku 2030), ktoré bude zamerané na ochranu životného prostredia s dôrazom na klimatické zmeny, zvýšenie OZE na celkovej spotrebe energií (v súčasnosti sa OZE podieľajú na energetickom mixe 6 percentami), podporu výskumu, rozvoja a inovácii v oblasti energetiky, zníženie energetickej závislosti od dominantného partnera (vyše 90 percent importu ropy a uhlia) prostredníctvom diverzifikácie energetických trás a energetických zdrojov, prostredníctvom

---

¹⁰ Hudacký, J.: Energetická bezpečnosť – Slovensko a EÚ [online]. Materiál konferencie NATIONAL SECURITY TABLE III, 9.2. 2009 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.eac.sk/docs/NST_III_Energetickabezpecnos_%20EUSR_Hudacky.ppt>.

¹¹ Algayerová, O.: Vonkajšia energetická bezpečnosť

¹² Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.eniportal.sk/dokument.php?id=60796>>

liberalizácie vnútorného trhu s energiami v EÚ a presadzovanie energetickej efektívnosti postupným znižovaním spotreby energií prostredníctvom využívania nových šetrnejších technológií a samozrejme aj prostredníctvom „osvety“ obyvateľov SR.

Vláda Slovenskej republiky v októbri 2008 schválila po dlhej verejnej diskusii návrh Stratégie energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky do roku 2030, ktorú vypracovalo deväť pracovných skupín Ministerstva hospodárstva SR ešte v roku 2007. Stratégia si kladie za svoj prioritný cieľ „konkurencieschopnú energetiku, zabezpečujúcu bezpečnú, spoľahlivú a efektívnu dodávku všetkých foriem energie za prijateľné ceny s prihliadnutím na ochranu spotrebiteľa, ochranu životného prostredia, trvalo udržateľný rozvoj, bezpečnosť zásobovania a technickú bezpečnosť.“¹³ Energetická bezpečnosť je súčasťou národnej bezpečnosti. Je jedným z nástrojov k zabezpečeniu suverenity, politickej nezávislosti a ekonomickej bezpečnosti. Energetická bezpečnosť je v Stratégii energetickej bezpečnosti SR definovaná ako „spoľahlivá dodávka energie, zabezpečenie prístupu k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite za primerané ceny.“¹⁴

Slovenská republika si vytýčila tri hlavné ciele v energetickom sektore. Sústavná podpora trvalo udržateľného rastu (ekológia), zabezpečenie konkurencieschopnosti hospodárstva a cenovo dostupnej energie (ekonomická stabilita) a bezpečné dodávky energie (energetická bezpečnosť)¹⁵.

Východiskom pre zvýšenie energetickej bezpečnosti Slovenska, vzhľadom na jej enormne vysokú závislosť na externých dodávkach, má byť najmä diverzifikácia plynového, ropného a elektrického sektora spolu s hľadaním finančných zdrojov pre jej realizáciu.¹⁶

2.2 Liberalizácia trhu s energiami v rámci EÚ

Európska únia zahŕňa 6 percent svetovej populácie, necelých 17 percent svetovej spotreby energie a len 50 percent dopytu po energiách pokrývajú vlastné zdroje, zvyšok musí EÚ dovážať. EÚ spotrebováva dva krát viac, ako je schopná sama vyprodukovať. Na zabezpečenie plynulých dodávok energetických surovín sa EÚ usiluje odstrániť obchodné prekážky a prekážky pri preprave v rámci energetického trhu EÚ, ktorý je zatiaľ len združením národných energetických trhov.

V roku 2009 prijala EÚ *Tretí liberalizačný balíček*, ktorý obsahoval právne akty zamerané na vnútorný trh s energiami. Medzi jeden z najdôležitejších bodov balíčka patrí tzv. unbundling, oddelenia výroby od vlastníctva energetických zdrojov.

---

¹³ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

¹⁴ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

¹⁵ Hudacký, J.: Energetická bezpečnosť – Slovensko a EÚ [online]. Materiál konferencie NATIONAL SECURITY TABLE III, 9.2. 2009 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.eac.sk/docs/NST_III_Energetickabezpecnos_%20EUSR_Hudacky.ppt>.

¹⁶ <<http://eac.sk/docs/Report%20NST%20III-energy.pdf>>

2.3 Diverzifikácia energetických zdrojov a trás

Stratégia bezpečnosti SR do roku 2030 venuje veľkú pozornosť diverzifikácii trás a zdrojov pre ropu a zemný plyn. Len dostatok diverzifikovaných zdrojov, dodávok a dostatočná kapacita cezhraničných prenosových sietí môže zaručiť spoľahlivé zásobovanie elektrinou i v prípade, že niektorý z dodávateľov preruší ich dodávky.

Pomer jednotlivých zdrojov energie (energetický mix) na celkovej spotrebe je ekonomických i environmentálnym problémom. Alternatívne zdroje energie, ktoré výrazne menej poškodzujú životné prostredie si vyžadujú veľké investície, a preto sú z krátkodobého hľadiska nákladnejšie ako konvenčná výroba energie, v dlhodobom horizonte, však môžu pomôcť predísť nezvratnému poškodeniu životného prostredia.

2.3.1 Zemný plyn v kontexte EÚ

Európska únia sa z hľadiska obchodovania s plynom, sústreďuje na severozápadný región odkiaľ odoberaá skvapalnený plyn (LNG – liquefied natural gas), juhozápadný región, kde ide o oblasť severnej Afriky a región strednej Európy, ktorá má historicky rozvinuté dlhodobé obchodné vzťahy s Ruskou federáciou.

Európsky parlament definitívne schválil 22. apríla 2009 kvalifikovanou väčšinou tzv. *Tretí liberalizačný balíček v energetike* a v júni 2009 Rada vyjadrila oficiálny súhlas. Prioritou liberalizačného balíčka v energetike je liberalizácia trhu s elektrinou a zemným plynom, zlepšenie práv spotrebiteľov, posilnenie právomocí národných regulačných úradov a podpora regionálnej solidarity v prípade vážnych narušení dodávok plynu¹⁷.

Hlavným bodom balíčka je takzvaný unbundling, oddelenie výroby od dodávok elektrickej energie a zemného plynu. Oddelenie vlastníctva ponúka členským štátom jednu z troch možností: úplné oddelenie vlastníctva, zriadenie nezávislého prevádzkovateľa sústavy (ISO- independent system operator) alebo možnosť zriadenia nezávislého prevádzkovateľa prenosovej sústavy (ITO- independent transport operator).¹⁸

Vlastnícky unbundling si vyžiadal veľkú kritiku predovšetkým zo strany Francúzska a Nemecka. Pri oddelení vlastníctva nastala v praxi situácia, že spoločnosť bola nútená odpredať časť akcií. Aby EK zabránila vetovaniu unbundlingu prišla s kompromisným návrhom. Ten predpokladá vytvorenie ISO, vďaka ktorému sa spoločnosť nebude musieť podrobiť vlastníckemu oddeleniu a výroba a prenos ostávajú súčasťou jednej akciovej spoločnosti (k návrhu sa pripojili Rakúsko, Grécko, Slovensko, Luxembursko, Bulharsko a Lotyšsko). Na druhú stranu si tento prístup bude vyžadovať vyššie regulačné úsilie a zvýšenie nákladov na tieto aktivity. Samotné zriadenie ISO bude podliehať schvaľovaciemu procesu pred EK, ktorá posúdi či novovytvorená inštitúcia je dostatočne nezávislá.

Tretou možnosťou je vytvorenie ITO. Výroba energie bude sústredená v materskej spoločnosti, ktorá nebude môcť zasahovať do riadenia dcérskej spoločnosti (ITO), ale ostanú

---

¹⁷ Tretí energetický balíček poslanci podporili, 29.04.2009 [online]. Portál Európskeho parlamentu [cit. 3.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.europarl.europa.eu/news/public/focus_page/051-31738-168-06-25-909-20080616FCS31737-16-06-2008-2008/default_p001c005_sk.htm>

¹⁸ Tretí energetický balíček poslanci podporili, 29.04.2009 [online]. Portál Európskeho parlamentu [cit. 3.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.europarl.europa.eu/news/public/focus_page/051-31738-168-06-25-909-20080616FCS31737-16-06-2008-2008/default_sk.htm>

jej právomoci na konečné schválenie finančného plánu a úroveň zadĺženia prevádzkovateľa prenosovej sústavy (ITO)¹⁹.

2.3.2 Zemný plyn v kontexte Slovenskej republiky

Ťažba zemného plynu na Slovensku vykazuje klesajúce tendencie. Zemný plyn sa ťaží na východnom Slovensku v zanedbateľných množstvách, preto je SR v súčasnosti závislá na dovoze zemného plynu až 98 percentami výhradne z RF. Slovenský tranzitný plynovod bol vystavaný na začiatku 70.rokov 20.storočia (1971) a za celé obdobie nebolo nutné spúšťať reverzný chod plynu. Ten sa prvý krát technicky úspešne podarilo zrealizovať za veľmi dramatických udalostí v januári 2009, počas trojtýždňovej odstávky dodávok plynu z RF cez Ukrajinu, ktorá nezrealizovala platby za zemný plyn Ruskej federácii. Otázka energetickej bezpečnosti sa preto týka nielen diverzifikácie prepravných trás, ale aj diverzifikácie energetických zdrojov a obchodných dodávateľov. Momentálne s príchodom zimných mesiacov a vyhlásením ruského premiéra Putina z 1. novembra 2009, hrozí Európskym štátom ďalšia plynová kríza. Európska komisia už vyzvala členské štáty, aby poskytlí Ukrajine, v ktorej prebieha hlboká recesia ekonomiky a existuje tu veľmi vysoká pravdepodobnosť, že bude mať problémy s platbami za dodávky ruského plynu, pôžičku vo výške 500 miliónov eur²⁰. Z Ruska pochádza približne jedna štvrtina plynu pre EÚ a až 80 percent ruského plynu je do Európy prepravovaných cez Ukrajinu.

V krízových situáciách má SR možnosť čerpať zásoby zemného plynu zo zásobníkov nachádzajúcich sa v juhozápadnej časti Slovenska, ktoré spravuje spoločnosť NAFTA a.s. a POZAGAS a.s. Rezervy v zásobníkoch dokážu pokryť 38 percent ročnej spotreby, inými slovami SR má v prípade úplného výpadku dodávok zemného plynu, rezervy na dva mesiace. Celková kapacita zásobníkov je 2,6 miliardy metrov kubických, no momentálne sa využíva 1,3 miliardy metrov kubických. V prípade vyčerpania zemného plynu zo spomínaných zásobníkov, SR má ešte k dispozícii zásobník v meste Dolní Bojanovice v Českej republike s kapacitou 0,5 miliardy metrov kubických.

Pri diverzifikácii *zdrojov* zemného plynu pre EÚ a teda aj pre Slovenskú republiku prichádza do úvahy Kaspická oblasť a krajiny Azerbajdžan, Kazachstan, Turkmenistan a v poslednom čase sa často spomína Irán, ktorý vlastní obrovské podzemné ložiská zemného plynu. Ďalšou možnosťou diverzifikácie je plyn pochádzajúci z Nórska (pre Slovensko je nórsky plyn zatiaľ drahšou alternatívou)²¹ a LNG²² projekty (Adria LNG, ktorý dodáva plyn z Alžírsku a Lýbie, Polskie LNG dodáva plyn z Baltského mora).

Pri diverzifikácii *prepravných trás* zemného plynu pre EÚ, a zároveň aj pre SR, prichádza do úvahy plánovaný plynovod *Nabucco*, ktorého výstavba by mala začať v roku 2013, mal by dosahovať dĺžku 3 300 km, maximálnu ročnú prepravnú kapacitu 32 miliárd metrov kubických za rok a do projektu sa plánuje preinvestovať 5 miliárd eur. Končiť by mal

---

¹⁹ Tretí liberalizačný balíček v energetike, 21.7.2009 [online]. Portál EurActiv [cit. 3.11.2009]. Dostupné na internete <<http://www.euractiv.cz/print-version/link-dossier/liberalizace-unijni-energetiky-000055/>>.

²⁰ Putin varoval EÚ pred opätovným zastavením dodávok plynu [online]. Webnoviny [cit. 5.11.2009]. Dostupné na internete <<http://www.webnoviny.sk/financie-a-biznis/clanok/55127/Putin-varoval-EU-pred-opatovnym-zastavenim-dodavok-plynu.html>>

²¹ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 5.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

²² LNG- Liquefied Natural Gas, CNG- Compressed Natural Gas, LPG- Liquefied Petroleum Gas, CPG- Compressed Petroleum Gas.

v rakúskom významnom plynárenskom uzli (angl. hub) Baumgarten, na ktorý sú napojené aj slovenské plynovody. Nabucco predstavuje pre Slovensko možnosť diverzifikácie energetických zdrojov. Plyn nepochádza z Ruskej federácie, ale z Kaspickej oblasti a najnovšie správy hovoria o naplnení plynovodu Iránskym plynom, pretože Azerbajdžan ani Turkmenistan nedokážu plynovod celkom naplniť. Do projektu Nabucco sú zapojené nielen krajiny, cez ktoré plynovod bude prechádzať (Turecko, Bulharsko, Maďarsko, Rakúsko), ale zapojilo sa aj Nemecko a Ukrajina vyjadrila svoj záujem tiež vstúpiť do projektu.²³ Plynovod *Blue Stream* (jeden z najhlbšie položených plynovodov) vedie z RF cez Čierne more do Turecka. O projekt Modrý prúd vyjadrila svoj záujem maďarská vláda, čo by pre Slovensko znamenalo väčšiu konkurenciu v oblasti prepravy plynu z RF, a zároveň by mohlo toto prepojenie ohroziť ďalšiu výstavbu plynovodu Nabucco. Blue Stream by pre Slovensko z pohľadu diverzifikácie nemalo význam, pretože by stále išlo o ruský plyn. Projektovaný plynovod *South Stream*, ktorého začiatok prevádzky sa plánuje v rokoch 2012-13, bude prepravovať plyn z RF, rovnako ako Modrý prúd. Južný prúd povedie cez dno Čierneho mora do Bulharska, Grécka a končiť bude v Taliansku. Ďalší plynovod, ktorý je vo fáze príprav a mal by prepravovať plyn z Baltického mora do Nemecka (obchádza územie Poľska) nesie názov *Nord Stream*. Baltický plynovod, ktorý by mal ročne prepraviť 55 miliárd metrov kubických zemného plynu, bude prechádzať z RF, cez Švédsko, Dánsko do Nemecka. Momentálne prebieha sumarizovanie výsledkov výskumu dna Baltického mora, na ktorom sa ešte stále nachádza munícia (aj chemické zbrane) z druhej svetovej vojny a pri výstavbe by hrozilo ekologické riziko. Projekt bude stáť približne 7,4 miliardy eur a výstavba by mala byť zahájená v roku 2010. Česká republika uvažuje nad prepojením plynovodu Nord Stream so svojou distribučnou plynárenskou sieťou. Projekt Gazela predstavuje napojenie ČR na baltický plyn. Okrem Blue Streamu aj Nord Stream predstavuje ohrozenie konkurencieschopnosti slovenskej prepravnej plynárenskej siete.

Existujúci plynovod Jamal prepravuje plyn do západnej Európy, predovšetkým do Nemecka v kapacite 15 miliárd metrov kubických za rok, technicky je schopný prepraviť za rok až 30 miliárd metrov kubických zemného plynu.

Prepojenie Kaspickej oblasti so slovenskou prepravnou sieťou²⁴ predstavujú projekty **TAP** (Trans Adriatic Pipeline), ktorý by mohol byť napojený na plynovod IAP (Ionian Adriatic Pipeline) a končiť v Chorvátsku. Zatiaľ sa plánuje trasa z Turecka cez Grécko, Albánsko do Talianska. Plynovod **ITGI** (Interconnector between Turkey- Greece- Italy) by mal spájať Turecko, Grécko a Taliansko²⁵. Plynovod **White Stream** známy aj pod skratkou GUEU (Georgian-Ukrainian-EU pipeline) by mal prechádzať cez Gruzínsko ďalej pod hladinou Čierneho mora, kde bude križovať plynovod Blue stream a pokračovať by mal do Ukrajiny. V súčasnosti sa uvažuje o prepojení plynovodu White Stream s Rumunskom. Plynovod **PEOP** (Pan-European Oil and Gas pipeline) má naprojektovanú trasu začínajúcu v Rumunsku, ktorá pokračuje v Srbsku, Chorvátsku, Slovinsku a končiť by mala v talianskom meste Terst.

---

²³ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 5.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

²⁴ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 5.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

²⁵ Quadrino, U.: ITGI, plynový koridor medzi Tureckom, Gréckom a Talianskom [online]. Prezentácia, 26.7.2007. Dostupné na internete <<http://www.edison.it/edison/export/sites/default/shared/download/presentation26july2007ENG.pdf>>

Slovenská republika má kľúčovú úlohu pre bezpečné dodávky plynu do Európy. Z pohľadu tranzitu plynu je SR jednou z najvýznamnejších krajín. Je potrebné vyvinúť snahu, aby SR o túto výhodu neprišlo. Pre Slovenskú republiku je z finančnej stránky stále najvýhodnejšie obchodovať s tradičným partnerom, ruským plynárenským gigantom Gazpromom. Práve dlhodobé zmluvy s dodávateľmi zemného plynu je potrebné chápať ako jeden z nástrojov energetickej bezpečnosti. Pri uzatváraní dlhodobých zmlúv musí samozrejme v krajine existovať aj legislatívna podpora. V roku 2008 bolo úspešne dokončené dvojročné rokovanie medzi ruskou spoločnosťou Gazprom Export na jednej strane a slovenskými spoločnosťami SPP a.s. a Eustream a.s. na strane druhej. SPP a Eustream podpísali s Gazpromom Export dve dohody o dodávke zemného plynu na nasledujúcich 20 rokov. Podľa dohody Gazprom Export dodá a Eustream a.s. prepraví počas 20 rokov približne jeden bilión metrov kubických zemného plynu cez územie Slovenska.²⁶

Nielen EÚ a SR sa snažia o diverzifikáciu v energetickom sektore, ale i RF hľadá nových odberateľov smerom na východ (Čína, Japonsko). V tomto prípade rastie vo východnej hemisfére konkurencia pre starý kontinent, čo sa týka dodávok zemného plynu z RF.

2.3.3 Ropa v kontexte Slovenskej republiky

Slovenský ropovodný systém bol vybudovaný začiatkom 60.rokov 20.storočia. Prvá ropa, bola prepravená do Bratislavskej spoločnosti Slovnaft a.s. (spracovávajúca aj v súčasnosti výlučne ťažkú ruskú ropu) v roku 1962. Slovenská republika ročne importuje približne 5,5 milióna ton ropy, z ktorého na pokrytie domácej spotreby sa využíva 3,2 miliónov ton.

Najvýznamnejším ropovodom pre SR je ropovod Družba (Brotherhood), ktorý začína v RF, pokračuje cez Bielorusko, Ukrajinu na Slovensko, kde sa vetví smerom na juh do Maďarska a smerom na západ do Českej republiky (Družba I).

Pre Slovenskú republiku má výrazný význam ropovod Adria, ktorý prepravuje ropu z Chorvátskeho mesta Omišalj cez Virje do Maďarského mesta Százhalombatta až na Slovensko do obce Tupá. Odtiaľ pokračuje do Bratislavského Slovnaftu. Existuje prepojenie ropovodu Adria s ropovodom TAL (Transalpine pipeline, spája Taliansko-Rakúsko-Nemecko)²⁷ a AWP (Adria-Wien pipeline), ktoré by v budúcnosti mohli prepojiť Slovenskú republiku so Schwechatom.

Práve prepojenie Slovenskej republiky s rakúskym Schwechatom je v súčasnosti horúcou témou. Minister hospodárstva SR Jahnátek v polovici októbra 2009 podpísal memorandum o spolupráci v energetickom sektore medzi Slovenskom a Rakúskom. Ide o program výstavby ropovodu medzi slovenským Transpetrolom a rakúskym OMV. Problémovým bodom je práve trasa, ktorou by mal ropovod prechádzať. Navrhované sú dve trasy. Prvý návrh hovorí o prechode ropovodu cez Petržalku a celý Žitný ostrov, ktorý chránenou oblasťou, na ktorú sa vzťahuje piaty najvyšší stupeň ochrany prírody²⁸ a nachádzajú sa tu obrovské podzemné zásoby kvalitnej pitnej vody. Druhá navrhovaná trasa vedie cez rieku Moravu, Záhorie až do Slovnaftu. „Diverzifikácia zdrojov v prospech

---

²⁶ Buláková, L.: Slovensko je v oblasti prepravy plynu v Európe kľúčovou krajinou. In Slovgas.

²⁷Transalpine pipeline <http://www.tal-oil.com/>

²⁸ Sabolová, M.: Slovensko diverzifikuje rakúske energetické zdroje. Cena je privysoká! [online]. 20.10.2009 [cit. 4.11.2009]. Dostupné na internete <<http://www.kdh.sk/article.php?633>>

Slovenska je pochopiteľná. Nepochopiteľné je len to, že z Rakúska nám ropa nepotečie, pretože rakúsky ropovod kapacitne na to nepostačí. Slovensko má teda pomôcť diverzifikovať rakúsku energetiku rýchlym prísunom ruskej ropy na úkor nediverzifikovateľných slovenských spodných vôd žitného ostrova.²⁹ V prípade, že ani jedna z alternatív nebude schválená, Česká republika prejavila záujem, že napojí český ropovod MERO na ropovod TAL.

Možnosti diverzifikácie prepravných možností ropy ešte prináša už v minulosti odskúšaná vodná cesta (riečna preprava) a železničná preprava cisternami z RF. Posledný variant si ale vyžaduje vybudovať kvalitnú infraštruktúru.

2.3.4 Jadrová energia v kontexte EÚ a Slovenskej republiky

V problematike trvalo udržateľného rastu sa vynára otázka aký význam má využívanie jadrovej energie. Slovenská republika podporuje využívanie atómových elektrární na výrobu tepelnej energie, keďže ide o jednu z najčistejších foriem energie, pri ktorých nevznikajú emisie skleníkových plynov. Na druhej strane stojí otázka bezpečnosti prevádzky jadrových elektrární a problém, čo s vyhoretým jadrovým odpadom, ktorý je vysoko škodlivý a doba jeho rozkladu sa odhaduje na stovky rokov. No súčasné vyspelé technológie už vedia vyriešiť aj tento problém.

Približne tretina elektriny spotrebovanej v EÚ je vyrobená v atómových elektrárnach. V poslednom čase sa začínajú objavovať pozitívne názory na jadrovú energiu vzhľadom na to, že je potrebné znižovať emisie skleníkových plynov, a zároveň spotreba elektrickej energie v EÚ rastie. Francúzsky prezident Sarkozy sa v marci 2007 vyjadril, že na jadrovú energiu by sme sa mali pozeráť ako na alternatívny zdroj energie.

V súčasnosti je možné Európske štáty rozdeliť do troch skupín. Prvá skupina štátov jasne vidí vysoký potenciál v jadrovej energii, ako súčasť energetického mixu, no ich motív na zaradenie atómovej energie do energetického mixu je rôznych (napr. Česká republika, Fínsko, Slovensko). Malé štáty sa obávajú rastu nákladov na energiu v prípade úplného odstavenia jadrových reaktorov a na druhej strane, veľké štáty tvoria významný podiel v odvetví jadrovej energetiky, kde ich záujmom je rozvíjať jadrovú energetiku nielen doma, ale i v zahraničí. Druhá skupina štátov, ktorá vedie verejnú diskusiu o budúcnosti nukleárnej energie (napr. Spojené kráľovstvo) s dôrazom na klimatické zmeny a energetickú bezpečnosť, sa prikláňa k využívaniu jadra. Treťou skupinou štátov, sú krajiny (napr. Rakúsko a Nemecko), ktoré sú zásadne proti využívaniu atómovej energie, kvôli negatívnym dopadom na životné prostredie.

Slovenská republika sa v rámci prístupového procesu do EÚ zaviazala, že dobrovoľne odstavi dva bloky jadrovej elektrárne V1. Tieto bloky neboli odstavené kvôli technickým, ekonomickým či bezpečnostným problémom. Slovenská republika čelí od roku 2007 nedostatku elektrickej energie. Odstavenie dvoch blokov atómovej elektrárne spôsobilo zmenu statusu Slovenskej republiky v oblasti elektriny, z exportnej krajiny sa stala SR krajinou, ktorá elektrickú energiu v súčasnosti musí dovážať. Z dlhodobého hľadiska je táto situácia neprijateľná a je potrebné ju riešiť.

---

²⁹ Sabolová, M.: Slovensko diverzifikuje rakúske energetické zdroje. Cena je privysoká! [online]. 20.10.2009 [cit. 4.11.2009]. Dostupné na internete <<http://www.kdh.sk/article.php?633>>

2.3.5 Obnoviteľné zdroje energie (OZE) v kontexte Slovenskej republiky

Energetika úzko súvisí aj so znečisťovaním životného prostredia. EÚ prikláňa čoraz intenzívnejšie k využívaniu vyššieho podielu energie vytvorenej z OZE aj z hľadiska získania vyššej energetickej sebestačnosti. Obnoviteľný zdroj energie je väčšinou charakterizovaný ako zdroj energie, ktorý sa využívaním nevyčerpáva a obnovuje sa, takže jeho zásoba zostáva prakticky nemenná. V skutočnosti je ale každý zdroj je vyčerpateľný. Patrí sem: slnečná energia, vodná energia, veterná energia, geotermálna energia a energia z biomasy. Na Slovensku zatiaľ chýbajú postačujúce zdroje neuhlíkovej a nejadrovej energie. OZE sú taktiež odpoveďou na energetickú bezpečnosť SR. „Slnečné žiarenie, vietor, biomasu ani dynamiku našich riek nemusíme dovážať. Pri získavaní tejto energie si nekonkurujeme s inými odberateľmi a ani nemusíme zohľadňovať geopolitické riziká. K tomu ešte prispejeme k zníženiu emisií skleníkových plynov a zanecháme planétu v lepšom stave.“³⁰

V rámci OZE má Slovenská republika ambiciózný plán, a to zvýšiť ich používanie do roku 2020 zo súčasných 6 percent na 14 percent³¹, zatiaľ čo Česká republika, ktorá je o krok pred nami v oblasti využívania OZE, si stanovila reálnejší cieľ 12 percent využitia OZE na výrobu energie.

Najvyužívanejším OZE na výrobu elektriny na Slovensku ostáva **vodná energia**. Hydroenergetický potenciál, ktorý predstavuje 55 percent, je momentálne využitý na 25 percent. Sú postavené malé a veľké vodné elektrárne. Posledné využívajú hydroenergetický potenciál (prietochné elektrárne) alebo energiu akumulujú (prečerpávacie elektrárne).

Pre znižovanie závislosti Slovenskej republiky na importe zemného plynu hrá kľúčovú úlohu biomasa. **Biomasa** má na Slovensku najväčší technický potenciál využitia³² a je najperspektívnejším energetickým zdrojom pre výrobu tepla aj elektriny. Môže pokryť až 18 percent hrubej domácej spotreby energií na Slovensku, no momentálne sa využíva menej ako 12 percent. Biomasa je významným zdrojom pre biopalivá prvej a druhej generácie. Rovnako je zdrojom pre bioplyn (zmes metánu CH₄, oxidu uhličitého CO₂ a ďalších plynov), ktorý je možné využiť na výrobu elektriny a tepla. Tu je možné využiť pestovanie poľnohospodárskych plodín, ktoré budú tvoriť základ biomasy. Potenciál výroby bioplynu na Slovensku odhaduje MH SR na 227 miliónov ton, pri ročnej výrobe 1950 gigawatt hodín. Bioplynom je možné pokryť 4,5 percent spotreby elektrickej energie v SR. Príkladom slovenskej bioplynovej stanice je projekt pre PD Siladice³³. Alternatívne palivá v doprave (biopalivá) Európska únia podporuje hlavne z dôvodu zvyšovania energetickej bezpečnosti (význam v poklese čistého importu energií), znižovania objemu emisií skleníkových plynov, podpore poľnohospodárstva, tým že sa spotrebujú prebytky poľnohospodárskej produkcie a investovaním do nových kapacít na spracovanie biomasy sa zapoja na trhu noví hráči. Na výrobu bioetanolu sa využíva cukrová trstina, repa a kukurica. Na výrobu biodieslu zase semeno repky, slnečnica a palmový a sójový olej. Momentálne biopalivá ropu zatiaľ

³⁰ Spoločná energetická politika EÚ a energetická bezpečnosť Slovenska II [online]. Dostupné na internete <http://ec.europa.eu/slovensko/news/konferencia_energeticka_bezpecnost_sr_sk.htm>

³¹ Zdroj: Priebežná správa k zabezpečeniu klimaticko-energetického balíčka v podmienkach Slovenskej republiky

³² Iliáš, I., Hollan, V.: Energetická bezpečnosť a alternatívne zdroje energie, 12.9.2008 [online]. Slovenská atlantická komisia [cit. 9.11.2009]. Dostupné na internete <<http://www.ata-sac.org/article-123-162-Energeticka-bezpecnost-a-alternativne-zdroje-energie>>

³³ Zdroj: MH SR: koncepcia využitia poľnohospodárskej a lesníckej biomasy na energetické účely, december 2008.

nenahradiť, ale predstavujú perspektívnu alternatívu k ropu. EÚ si stanovila cieľ, zvýšiť podiel biopalív využívaných v doprave na 10 percent do roku 2020. Pri biopalivách treba mať na zreteli aj riziká, ktoré so sebou prinášajú. Pohonné hmoty s vysokou časťou biokomponentov majú nízku energetickú hodnotu, len malou časťou prispievajú k zníženiu emisií, zvyšujú cenu subsídií, tlačia na odlesňovanie pôdy, na ktorej by sa pestovali plodiny potrebné na výrobu biopalív a je tu riziko vzniku závislosti EÚ na krajinách s dostatkom poľnohospodárskej pôdy a zároveň zmenšením poľnohospodárskej pôdy by ceny potravín mohli vzrásť (možná hrozba potravinovej krízy).

Geotermálna energia sa používa na výrobu elektriny v 36 slovenských lokalitách. Na jej výrobu sa využívajú hydrogeologické kolektory (geotermálne vody) v hĺbke 200 až 5000 metrov. V súčasnosti je využitie **veternej energie** na Slovensku veľmi nízke, ale existuje potenciál jej rozvoja. Veterne elektrárne musia byť postavené mimo chránených oblastí a na miestach kde priemerná ročná rýchlosť vetra v sto metrovej výške dosahuje minimálne 5,8 metra za sekundu. **Slnčná energia** sa využíva v praxi na výrobu tepla a ohrevu úžitkovej vody a to pomocou slnečných kolektorov (fotovoltaických článkov). Pri slnečnej energii prichádza do úvahy aj chladenie, ktoré je možné využiť v klimatizáciách (významný pokles spotreby energie).

3 Energetická efektívnosť a energetická náročnosť

Je potrebné rozlišovať pojmy energetická efektívnosť, energetická náročnosť, energetická účinnosť a energetická hospodárnosť. V Stratégii energetickej bezpečnosti SR je energetická efektívnosť definovaná ako efektívne využívanie energetických surovín a prostriedkov na všetkých stupňoch výroby, prenosu, distribúcie a spotreby energie. Energetická náročnosť je konkrétnym vyjadrením energetickej efektívnosti v energetických jednotkách na výrobnú jednotku. Energetická účinnosť vyjadruje pomer vystupujúcej a vstupujúcej energie a o energetickej hospodárnosti hovoríme v kontexte energetických úsporách v budovách.³⁴

Slovenská republika, ako sa spomínalo vyššie v texte, je vysoko závislá na dovoze energetických surovín a túto situáciu je potrebné riešiť efektívnym využívaním domácich energetických zdrojov a optimalizovaním nákladov. Úroveň energetickej náročnosti (ukazovateľa energetickej efektívnosti) výrazne presahuje priemer krajín EÚ-15. Jedným z pilierov energetickej politiky SR je práve trvalo udržateľný rozvoj, ktorý sa dá dosiahnuť znížením energetickej náročnosti.

Záver

Klimatické zmeny, svetová finančná kríza, znepokojivý geopolitický vývoj vo viacerých regiónoch, kde sa produkujú energetické suroviny predstavujú negatívne javy, ktoré len posilňujú vôľu členských krajín EÚ urýchliť prijatie konkrétnych opatrení smerujúcich k zvýšeniu energetickej bezpečnosti členských krajín. Slovensko bude aktívnou súčasťou tohto procesu vnútri EÚ.

---

³⁴ Spracované autorkou podľa zdroja: Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 4.11.2009] s. 122. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

Použitá literatúra:

1. Hudacký, J.: Energetická bezpečnosť – Slovensko a EÚ [online]. Materiál konferencie NATIONAL SECURITY TABLE III, 9.2. 2009 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <http://www.eac.sk/docs/NST_III_Energetickabezpecnos_%20EUSR_Hudacky.ppt >.
2. EU energy and transport in figures. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009. Str. 30. ISSN 1725-1095
3. CÍLEK, V. - KAŠÍK, M.: Nejistý plamen: Průvodce ropným světem. Praha : Dokořán, 2008, ISBN 978-80-7363-218-2
4. JOHNSON, D.: EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience? In: Government and Opposition, 2005, roč. 40, č. 2. Str. 256-277. ISSN 0017-257X
5. Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia energetickej bezpečnosti SR [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>
6. NOVÁK, J.: Obnoviteľné zdroje energie v Stratégii energetickej bezpečnosti SR [online]. Dostupné na internete <<http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf> >
7. Zelená kniha : Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu [online]. Európska komisia, 8.3.2006 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SK:PDF>>
8. ŽÁKOVÁ, A.: Energetická bezpečnosť a SR [online]. In: Euro-Atlantic Quarterly [cit. 2.11.2009]. Dostupné na < <http://www.eaq.sk/page.php?doc=432> >
9. Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html) >
10. Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 2.11.2009]. Dostupné na internete <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html) >

Kontakt

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
852 35 Bratislava 5

PhDr. Erik Pajtinka, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ FORMOVANIA VEREJNEJ
DIPLOMACIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

erik.pajtinka@euba.sk

Abstrakt

Tento príspevok je venovaný problematike realizácie verejnej diplomacie v podmienkach Slovenskej republiky. V prvej časti práce je definične vymedzený samotný pojem verejnej diplomacie, ktorá je chápaná ako špecifická súčasť diplomacie štátu, orientovaná primárne na širokú verejnosť v zahraničí, s cieľom ovplyvňovať verejnú mienku v súlade so zahraničnopolitickými záujmami štátu, ktorý ju realizuje. V druhej časti práce sú predmetom skúmania funkčné a inštitucionálne aspekty verejnej diplomacie Slovenskej republiky. V tejto súvislosti sú identifikovaní aj hlavní aktéri slovenskej verejnej diplomacie, medzi ktorými hrajú čoraz významnejšiu úlohu mimovládne organizácie, ale potenciálne aj vybrané podnikateľské subjekty. V práci sú taktiež analyzované možnosti resp. limity participácie týchto neštátnych subjektov na verejnej diplomacii v podmienkach Slovenskej republiky.

Kľúčové slova: verejná diplomacia, zahraničná politika, diplomacia, verejná mienka, Slovenská republika, mimovládne organizácie.

Abstract

This article deals with the public diplomacy of the Slovak Republic and its implementation. In the first part, attention is paid to the term public diplomacy itself, that is seen as a specific method within the framework of the state diplomacy, which is focused on the foreign public primarily, in order to influence public opinion abroad in accordance with the state foreign policy. In the second part, the functional and institutional aspects of the public diplomacy of the Slovak Republic are analyzed. In this connection, the main actors of the public diplomacy are identified, among others, the non-governmental organizations and the selected corporations.

Key Words: Public diplomacy, foreign policy, diplomacy, public opinion, Slovak Republic, non-governmental organizations.

Úvod

Verejná diplomacia patrí v ostatných desaťročiach medzi najdynamickejšie sa rozvíjajúce „odvetvia“ diplomatickej praxe, čomu zodpovedá aj zvýšená pozornosť, ktorá je tomuto fenoménu v rámci teórie medzinárodných vzťahov venovaná. Tento príspevok je zameraný na problematiku realizácie verejnej diplomacie v podmienkach malého štátu, akým

je aj Slovenská republika. Cieľom príspevku je na základe všeobecných teoretických poznatkov o verejnej diplomacii načrtnúť niektoré možnosti jej praktickej realizácie v zahraničnopolitickej praxi Slovenskej republiky, v ktorej táto diplomatická metóda nemá takmer žiadnu tradíciu¹. V rámci analýzy bude dôraz kladený na funkčné a inštitucionálne vymedzenie aktivít verejnej diplomacie, vrátane identifikácie a základnej klasifikácie jej potenciálnych aktérov.

Súčasná povaha a historické pozadie verejnej diplomacie

Verejná diplomacia (v angl. public diplomacy) predstavuje špecifickú súčasť diplomacie štátu, ktorá sa, na rozdiel od tradičnej diplomacie, neorientuje na politické elity alebo diplomatických zástupcov cudzieho štátu, ale pôsobí primárne na širokú verejnosť v zahraničí s cieľom ovplyvňovať verejnú mienku v súlade so zahraničnopolitickými záujmami štátu, ktorý ju realizuje. Idea verejnej diplomacie pritom vychádza z predpokladu, že verejná mienka má vplyv na správanie sa politických elít, teda tých, ktorí prijímajú zahraničnopolitické rozhodnutia. Cieľom verejnej diplomacie je teda, podobne ako v prípade tradičnej diplomacie, dosiahnuť želanú zmenu správania sa politických elít cudzieho štátu. Na rozdiel od tradičnej diplomacie sa však verejná diplomacia snaží o dosiahnutie tohto cieľa nepriamo, teda nie prostredníctvom diplomatického rokovania, ale pôsobením na verejnú mienku cudzieho štátu, ktorá potom vyvíja tlak na politické elity a ovplyvňuje ich konanie.

Základná idea verejnej diplomacie vo svojej podstate nie je nová. Najstaršie zdokumentované snahy štátov o cieľavedomé ovplyvňovanie verejnej mienky v zahraničí sú známe už z konca 18. stor., keď sa počas Veľkej revolúcie francúzska vládna elita snažila pri realizácii zahraničnej politiky úmyselne „obchádzať hlavy cudzích štátov a svojou revolučnou ideológiou apelovať priamo na ich obyvateľstvo“². Predpoklady pre trvalejší a systematickejší rozvoj idey verejnej diplomacie sa však vytvorili až koncom 19. a v prvej polovici 20. stor., a to najmä v súvislosti s celosvetovým trendom demokratizácie politických systémov, ktorého významnou súčasťou bolo aj masovejšie rozširovanie všeobecného volebného práva. Zavedením inštitútu demokratických volieb sa totiž vytvoril nový vzťah medzi politickými elitami („volenými“) a širokou verejnosťou („voličmi“), dôsledkom ktorej bolo aj zvýšenie vplyvu verejnej mienky na rozhodovanie politikov, ktorý je dôležitým predpokladom efektívnej realizácie verejnej diplomacie. O postupnom udomáčňovaní idey verejnej diplomacie v zahraničnej politike štátov svedčí napr. aj výrok amerického prezidenta F. D. Roosevelta z konca 30. rokov 20. stor., ktorý v jednom zo svojich prejavov poznamenal: „Bezpečnosť Ameriky závisí na jej schopnosti hovoriť k ľuďom v cudzích štátoch a získať si ich podporu.“³ Samotný pojem verejná diplomacia však po prvýkrát použil iný Američan, E. Gullion, a to o viac ako dve desaťročia neskôr, v roku 1965. Odvtedy sa tento pojem začal postupne etablovať aj v diplomatickej teórii⁴, k čomu iste prispelo aj čoraz systematickejšie a konceptuálnejšie využívanie verejnej diplomacie v zahraničnopolitickej praxi štátov⁵.

Konkrétna forma realizácie verejnej diplomacie v tom - ktorom štáte závisí od mnohých faktorov, ktoré vychádzajú zo špecifického prostredia a podmienok daného štátu.

---

¹ V tomto smere nie je možné čerpať veľa skúseností ani z praxe bývalej československej diplomacie, ktorá väčšinu času svojej existencie pôsobila v špecifickom medzinárodnopolitickom prostredí bipolarity a svojim „nástupcom“ nezanechala funkčný koncept verejnej diplomacie, použiteľný v 21. storočí.

² Nye, J. S.: *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. Public Affairs, New York 2004, s. 100.

³ Pells, R.: *Not Like Us*. Basic Books, New York 1997, s. 31 – 32.

⁴ Časť teoretikov odmieta uznať špecifický význam pojmu verejná diplomacia s odôvodnením, že ide len o iný výraz pre propagandu, príp. jej osobitnú podobu.

⁵ Ako príklad možno uviesť zriadenie špecializovanej vládnej agentúry pre verejnú diplomáciu v USA – United States Information Agency (USIA).

Medzi najvýznamnejšie z nich patrí mocenská pozícia štátu v svetovom politickom systéme a jeho ambície v medzinárodnej politike, ale napr. aj model riadenia a vnútornej organizácie jeho diplomacie, či možnosti participácie neštátnych aktérov.

Verejná diplomacia Slovenskej republiky

Problematiku realizácie verejnej diplomacie v podmienkach SR možno analyzovať v dvoch základných rovinách: (1) funkčnej a (2) inštitucionálnej.

Ad 1: Podstatou funkčného vymedzenia verejnej diplomacie je stanovenie rámca či okruhu aktivít alebo procesov, ktoré sú jej súčasťou. S tým úzko súvisí aj vymedzenie vzťahu verejnej diplomacie k ostatným diplomatickým a iným aktivitám, spravidla aj na pozadí inštitucionálnych vzťahov v rámci ministerstva zahraničných vecí príp. aj vo vzťahu k ďalším orgánom a inštitúciám v danom štáte. V praxi sa pod vplyvom postmoderných tendencií otázka vymedzovania či definovania verejnej diplomacie často podceňuje, príp. je vnímaná ako čisto teoretická, a teda z pohľadu zahraničnopolitickej praxe „nezaujímavá“. Vymedzenie verejnej diplomacie však v skutočnosti má aj nezanedbateľný praktický význam, ktorý vo všeobecnosti vychádza z potreby rozlišovania primárnej úlohy a zodpovednosti ministerstva zahraničných vecí vo vzťahu k zahraničiu na jednej strane a v rámci vlastného štátu na strane druhej. Podcenenie tohto aspektu môže viesť k viacerým nežiaducim javom, ako je napr. duplicita aktivít či naopak nezvládanie určitých procesov, čo má v konečnom dôsledku za následok zníženie celkovej efektivity diplomatického pôsobenia štátu.

Keďže v predchádzajúcej kapitole bola verejná diplomacia už definovaná, v nasledujúcej časti bude pozornosť venovaná predovšetkým jej negatívnemu vymedzeniu a niektorým s ňou súvisiacim aktivitám.

V súvislosti s vymedzením verejnej diplomacie sa v praxi ako problematické ukazuje najmä jej oddelenie od „bežných“ *public relations* aktivít, ktoré sú dnes tiež veľmi dôležitou súčasťou agendy ministerstva zahraničných vecí. Príkladom tohto typu aktivít sú rôzne akcie určené pre domácu verejnosť, ako sú napr. dni otvorených dverí či exkurzie a prednášky pre študentov, ale aj informovanie o zahraničnopolitických krokoch vlády, významných medzinárodnopolitických udalostiach a ich dopadoch na domáce obyvateľstvo, aktuálnej bezpečnostnej situácii v cudzích štátoch či spoluobčanoch, ktorí sa ocitli v núdzi v zahraničí. Spoločným menovateľom všetkých vyššie uvedených aktivít je to, že sú primárne zamerané na domácu verejnosť a sledujú predovšetkým ciele v rámci vnútornej politiky štátu⁶. Samozrejme, podobné aktivity môžu byť aj súčasťou verejnej diplomacie, ak je ich cieľom osloviť primárne zahraničnú verejnosť. Dobrým príkladom môže byť v tomto smere prednáška cudzieho veľvyslanca na pôde univerzity v prijímajúcom štáte, ktorý príde obhajovať či vysvetľovať nepopulárne zahraničnopolitické kroky jeho domovskej vlády.

Vymedzenie verejnej diplomacie môže byť v praxi problematické aj v kontexte iných, navonok podobných aktivít, ktoré možno súborne označiť ako konzultácie s externými odborníkmi, a ktoré sú tiež významnou súčasťou agendy ministerstva zahraničných vecí. Patria sem napr. konferencie, semináre či okrúhle stoly, na ktorých sú za účasti diplomatov a expertov diskutované rôzne odborné otázky, týkajúce sa zahraničnej politiky štátu a jej realizácie. Cieľom týchto aktivít je viesť odborný dialóg so širšou skupinou expertov, ale aj iných relevantných externých subjektov (mimo MZV), s ambíciou využiť ich poznatky a skúsenosti v záujme skvalitnenia a zefektívnenia diplomatického pôsobenia štátu. Podstatou týchto aktivít teda nie je pôsobenie vo vzťahu k zahraničiu, resp. zahraničnej verejnosti,

---

⁶ Medzi takéto ciele môže patriť napr. popularizácia vládnucej politickej elity, podpora zvyšovania vzdelanostnej úrovne určitých skupín obyvateľstva, napr. študentov, v oblasti medzinárodných vzťahov, či zlepšovanie „imidžu“ štátnych inštitúcií (v danom prípade najmä ministerstva zahraničných vecí).

charakteristické pre (verejnú) diplomáciu, ale nachádzanie čo najefektívnejších foriem takéhoto pôsobenia. V tomto zmysle by do tejto skupiny aktivít bolo možné zaradiť napr. aj vedecké konferencie a iné podujatia, organizované akademickými inštitúciami. Aj preto je potrebné pragmaticky zvážiť, či je z praktického hľadiska účelné a racionálne tieto aktivity zaradiť do rámca verejnej diplomacie, ktorá by sa tak mohla stať priveľmi širokým až neurčitým pojmom.

Ad 2: Predmetom skúmania verejnej diplomacie z inštitucionálneho hľadiska je najmä identifikácia jej hlavných aktérov, teda vymedzenie okruhu potenciálnych subjektov, ktoré ju v praxi môžu realizovať, ako aj načrtnutie spôsobu, miery a možných limitov ich participácie.

Vo všeobecnosti dnes možno hovoriť o dvoch základných skupinách aktérov verejnej diplomacie: štátnych a neštátnych⁷.

V podmienkach SR prvú skupinu aktérov tvoria v prvom rade diplomatické orgány štátu, najmä zastupiteľské úrady v zahraničí. Okrem nich možno do tejto skupiny dnes zaradiť aj zahraničné zastúpenia samosprávnych krajov, aj keď tie primárne reprezentujú daný región a formálne pôsobia autonómne od ministerstva zahraničných vecí. Skutočnosť, že región je integrálnou ekonomickou a politickou súčasťou štátu, však vytvára predpoklady pre dlhodobú a stabilnú spoluprácu s diplomatickými orgánmi štátu pri realizácii verejnej diplomacie, napr. pokiaľ ide o prezentáciu krajiny v záujme podpory aktívneho cestovného ruchu.

Skupinu neštátnych aktérov verejnej diplomacie v zásade tvoria dva hlavné typy subjektov: podnikateľské subjekty (firmy) a mimovládne organizácie (MVO). Vo všeobecnosti je spoločným znakom týchto subjektov to, že v princípe 1) konajú celkom autonómne a nezávisle od štátu a 2) ich konanie je motivované odlišnými záujmami, než konanie štátu⁸. Z hľadiska možnosti participácie týchto subjektov na verejnej diplomacii je rozhodujúci fakt, či ich ekonomicky alebo inak motivované konanie, ktoré je vnímané obyvateľstvom cudzích štátov, môže prispievať aj k vytváraniu pozitívneho obrazu ich domovského štátu v zahraničí, resp. vhodných podmienok na realizáciu jeho zahraničnopolitických záujmov. Z toho vyplýva, že nie všetky podnikateľské subjekty a mimovládne organizácie sú v praxi aktérmi verejnej diplomacie.

Spomedzi podnikateľských subjektov majú najlepšie predpoklady stať sa efektívnymi aktérmi verejnej diplomacie najmä spoločnosti, ktorých aktivity sú známe aj širšej verejnosti v zahraničí a môžu tak účinnejšie ovplyvňovať verejnú mienku. Dôležitou podmienkou je tiež to, aby boli tieto subjekty zahraničnou verejnosťou asociované s konkrétnym (domovským) štátom. V podmienkach SR je počet takýchto subjektov v súčasnosti veľmi limitovaný, čo je do značnej miery aj dôsledkom tej skutočnosti, že veľká časť najväčších „slovenských“ podnikov je dnes súčasťou nadnárodných korporácií, ktoré sa identifikujú s ich vlastnými domovskými štátmi alebo ako multinárodné subjekty celkom „strácajú svoju národnú identitu“⁹. Ďalším problémom je tiež to, že aj niektoré z nemnohých „skutočne“ slovenských firiem subjektívne necítia potrebu identifikovať sa so SR, ako ich domovskou krajinou, pretože to pre ne z podnikateľského hľadiska jednoducho nie je „výhodné“. Iné firmy zasa podnikajú v oblastiach, ktoré nie sú veľmi „vhodné“ z hľadiska možností prezentácie ich

---

⁷ Pozri: Pajtinka, E.: Verejná diplomacia. In: Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie. Vydavateľstvo Ekonóm, Bratislava 2008, s. 193.

⁸ V prípade štátu je konanie motivované snahou o „zvyšovanie národného bohatstva“ či maximalizáciu blahobytu pre jeho vlastných občanov, v prípade podnikateľských subjektov je touto motiváciou maximalizácia zisku. Konanie mimovládnych organizácií môže byť motivované snahou o dosiahnutie širokej škály vlastných cieľov. Pozri: Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Ekopres, Praha 2001, s. 645.

⁹ Baláž, P.: Globalizácia – novým rozmerom hospodárskej diplomacie. In: Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Ekonóm, Bratislava 2005, s. 31.

služieb alebo výrobkov širšej verejnosti.¹⁰ Tieto skutočnosti sú z pozície štátu, resp. MZV len málo ovplyvniteľné, pretože v podmienkach trhovej ekonomiky štát nemôže direktívne meniť ekonomické správanie sa privátnych podnikateľských subjektov.

V SR však existuje ešte osobitná skupina firiem, ktoré majú špecifický vzťah k štátu, a to sú štátne podniky resp. spoločnosti s majetkovou účasťou štátu. Aj keď ide vo svojej podstate o komerčné subjekty, štát, ako akcionár, má na ich činnosť omnoho väčší dosah, než na ostatné firmy. Mnohé z týchto subjektov majú pritom svojim zameraním veľmi dobré predpoklady byť aj aktérmi verejnej diplomacie. Ako príklad možno v tejto súvislosti spomenúť „národného“ železničného dopravcu, ale aj podniky autobusovej dopravy, ktoré vyvíjajú mnohé aktivity vo vzťahu k širokej verejnosti aj v zahraničí.¹¹

Za mimoriadne významných aktérov verejnej diplomacie sa v súčasnosti považujú mimovládne neziskové organizácie. Spôsob a miera participácie týchto subjektov na verejnej diplomacii štátu môže byť v praxi rôzna, pričom závisí najmä od ich vlastných cieľov a zamerania. Osobitnú úlohu vo verejnej diplomacii môžu zohrávať najmä MVO, ktorých zameranie a ciele priamo súvisia s politikou. Príkladom takýchto subjektov sú rôzne výskumné inštitúty, zaoberajúce sa analýzou politických či ekonomických otázok, ktoré majú status MVO. Tieto subjekty môžu v určitých prípadoch vhodne dopĺňať aktivity štátnych aktérov v oblasti verejnej diplomacie, alebo ich dokonca aj plnohodnotne nahrádzať. Napr. MVO môže ako aktér verejnej diplomacie zorganizovať prednášku na pôde zahraničnej univerzity, v rámci ktorej prednášajúci odborník auditóriu vysvetlí niektoré nepopulárne zahraničnopolitické rozhodnutia jeho „domovského“ štátu. Pri realizácii takýchto verejno-diplomatických aktivít môže byť často MVO efektívnejšia, než napr. diplomatický orgán štátu, pretože ako nezávislý subjekt pôsobí dôveryhodnejšie.

V demokratických štátoch, medzi ktoré patrí aj SR, sa možno často stretnúť aj s MVO, ktoré svojimi aktivitami pôsobia na širokú verejnosť v zahraničí, no ich ciele nie sú kompatibilné so zahraničnopolitickými záujmami štátu. Aj keď samotné pôsobenie takýchto MVO môže byť legálne a záujmy legitímne, ich zaradenie medzi aktérov verejnej diplomacie by odporovalo logike jednotného zahraničnopolitického vystupovania štátu v medzinárodných vzťahoch. Z toho vyplýva aj praktická potreba zabezpečenia „spätnej väzby“ či koordinácie aktivít MVO, ktoré sú realizované v rámci verejnej diplomacie, teda „pod hlavičkou“ štátu, príp. aj s jeho finančnou podporou. V praxi je realizácia takejto koordinácie často problematická, pretože v demokratických štátoch sú MVO mimoriadne citlivé na akékoľvek zásahy do ich aktivít zo strany štátu, a to aj pokiaľ ide o MZV a verejnú diplomaciu.

Záver

Verejná diplomacia SR zahŕňa aktivity štátnych aj neštátnych aktérov, ktorí sa svojou činnosťou cieľavedome podieľajú na vytváraní jej pozitívneho obrazu v zahraničí a/alebo na vytváraní podmienok pre efektívnejšie presadzovanie jej národných záujmov vo vzťahu k cudzím štátom. V podmienkach SR sú možnosti realizácie verejnej diplomacie značne limitované, no napriek tomu tu existuje istý potenciál využitia neštátnych aktérov, najmä

---

¹⁰ Napr. Železiarne Podbrezová sú jedným z najväčších slovenských exportérov, pričom zaujímajú aj významné miesto na relevantnom celoeurópskom trhu, no keďže dodávajú najmä rúry, majú obmedzený okruh odberateľov a širšej verejnosti v zahraničí nie sú známi.

¹¹ Železničná spoločnosť Slovensko by napr. mohla využívať svoje vlakové súpravy, jazdiace v zahraničí, na prezentáciu SR (napr. prostredníctvom ponuky slovenskej kuchyne v reštauračných vozňoch, alebo letákov či vlakových sprievodcov, propagujúcich rôzne turistické destinácie a lokality v SR). Tiež by bolo možné využiť existujúce marketingové nástroje, napr. špeciálne ponuky cestovných lístkov do vybraných turistických destinácií v kombinácii s ponukou služieb, kde je možné zapojiť aj súkromný sektor.

MVO, ale aj niektorých podnikateľských subjektov. Jedným z predpokladov efektívneho využitia MVO vo verejnej diplomacii je však ich pragmatické, nie živelné zapájanie do procesov. Spomedzi podnikateľských subjektov v SR majú veľký potenciál využitia vo verejnej diplomacii najmä niektoré štátne podniky. Prekážkou výraznejšieho zapojenia súkromných podnikateľských subjektov do verejnej diplomacie SR je v súčasnosti najmä ich absentujúca „slovenská identita“ alebo vôľa sa k nej prihlásiť.

Použitá literatúra:

1. Baláž, P.: Globalizácia – novým rozmerom hospodárskej diplomacie. In: Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Ekonóm, Bratislava 2005.
2. Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Ekopres, Praha 2001.
3. Nye, J. S.: Soft Power. The Means to Success in World Politics. Public Affairs, New York 2004.
4. Pajtinka, E.: Verejná diplomacia. In: Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie. Vydavateľstvo Ekonóm, Bratislava 2008, s. 185-200.
5. Pells, R.: Not Like Us. Basic Books, New York 1997.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O.P.S. ČESKÉ
BUDĚJOVICE

PRÁVNÍ RÁMEC POSTAVENÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN A MIGRAČNÍ POLITIKA V ČESKÉ REPUBLICĚ

pana@vsers.cz

Abstrakt:

Příspěvek analyzuje problematiku národnostních menšin v základních dokumentech Organizace spojených národů, Organizace pro spolupráci a bezpečnost v Evropě, Evropské unie a České republiky. Konstatuje, že opatření k problematice národnostních menšin se omezují na pasivní ochranu před diskriminací a podtrhují individuální rozhodnutí příslušnosti k menšině. S přijetím Lisabonské smlouvy dochází v migrační politice Evropské unie k významným změnám.

Klíčová slova: národnostní menšina, migrační politika, Evropská unie, Česká republika

Abstract:

The contribution analyzes the problems of national minorities in the fundamental documents of the UN, the OECD, the European Union and the Czech Republic. It states that the measures solving the problems of national minorities are limited and aimed at the passive protection against discrimination only and emphasize an individual determination of belonging to the minority. With the ratification of the Lisbon Reform Treaty the migration policy of the European Union accepts significant changes.

Key words: national minority, migration policy, European Union, Czech Republic

Problematiky národnostních menšin se ujala především Organizace spojených národů, Organizace pro spolupráci a bezpečnost v Evropě a Rada Evropy. Tyto organizace vypracovaly a přijaly řadu relevantních dokumentů i přes rozlišnost zájmů a obtížnost dosáhnout kompromisů mezi jednotlivými členskými státy.

Organizace spojených národů o menšinových právech

Organizace spojených národů staví svůj koncept bezpečnosti na dvou pilířích: respektování územní celistvosti, samostatnosti a svrchovanosti států jako subjektů mezinárodního práva a respektování univerzálních práv a svobod jednotlivce. Koncept menšinových práv může představovat ohrožení územní integrity, svrchovanosti a samostatnosti států. Navíc menšinová práva nejsou univerzálním právem, ale specifickým právem určitých osob, které vytváří standardy ochrany práv národnostních menšin.

Organizace spojených národů ve snaze vybudovat mezinárodní bezpečnost se nezabývá normami ochrany práv a svobod menšin. Jakmile se právě nároky menšin stávají příčinou válečných konfliktů, Organizace spojených národů se věnuje jejich řešení se snahou přijímat i preventivní opatření. To se však nedaří, protože ustanovení týkající se národnostních menšin jsou přijímána opožděně a nekonkrétně, což ztěžuje vytvoření adekvátních mechanismů předcházení a řešení krizí menšinové politiky.

Menšinových práv se dotýká Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, který byl přijat (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 1976). Článek 26 tohoto paktu říká, že všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace. Mezinárodní pakt zakazuje jakoukoli diskriminaci a zaručuje všem osobám stejnou a účinnou ochranu proti diskriminaci z jakýchkoli důvodů, např. podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, majetku a rodu. V článku 27 stojí, že ve státech, kde existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny, nebude jejich příslušníkům upíráno právo, aby spolu s ostatními příslušníky menšiny užívali svou vlastní kulturu, vyznávali a projevovali své vlastní náboženství nebo používali svůj vlastní jazyk.

Článek 27 však představuje pouze ochranu, uznání zásady nediskriminace, tedy ochranu před diskriminací na základě příslušnosti ke specifické části populace. Nikoli pozitivní podporu. Menšinová práva jsou chápána jako individuální záležitost jednotlivce.

Dalším pozitivním posunem v této oblasti se stalo zasedání Valného shromáždění Organizace spojených národů, které přijalo 18. prosince 1992 Deklaraci Organizace spojených národů o právech osob příslušejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám. Opatření a usnesení Organizace spojených národů nevedou k žádným ústavním ani podstatným politickým změnám. Činnost Organizace spojených národů lze charakterizovat jako pasivní ochranu před diskriminací, podtrhující individuální rozhodnutí příslušnosti k menšině.

Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)

Také Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě vypracovala a přijala řadu relevantních dokumentů. I pro tuto úroveň jednání je charakteristická obtížnost dosáhnout kompromisů pro velkou rozličnost zájmů jednotlivých zemí.

Mezníkem procesu vedoucího k ukončení studené války byl helsinský Závěrečný akt (1975). Ustanovení Závěrečného aktu zaručují úplnou rovnost před zákonem, dodržování lidských práv a základních svobod a ochranu před diskriminací (Conference on security and co-operations in Europe: Final act. Helsinky, 1975). Standardy ochrany a rozvoje práv KBSE nepřesáhly rámec tehdejšího konceptu Organizace spojených národů.

Po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě se Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě zabývala ochranou národnostních menšin na kodaňské schůzce v červnu 1990. V Kodani bylo dosaženo určitého pokroku. Poprvé se v dokumentech Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě objevuje zásadní tvrzení, že respektování práv příslušníků národnostních menšin je základním faktorem míru, spravedlnosti, stability a demokracie v účastnických zemích. Tím je deklarována přímá spojitost mezi vnitropolitickým standardem a mezinárodní bezpečností. Zda budou jednotlivé státy rozvíjet principy stanovené v Kodaňské deklaraci, to ukáže čas. Pokud budou principy rozpracovávány

v právních normách jednotlivých států, může se stát Kodaňská deklarace „historickým mezníkem“ v oblasti lidských práv. Vývoj od přijetí deklarace však toto očekávání dosud nenaplnil.

Na schůzce Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách v červenci 1992 byla zřízena instituce Vysokého komisaře pro národnostní menšiny a stanoveny jeho kompetence. Přesto v následujících letech nebyla Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě schopna zabránit vypuknutí válek. Nejen to, ona také nebyla schopna se ani dohodnout na konkrétních opatřeních k ukončení konfliktů (např. Jugoslávie, Gruzie, Moldavsko).

V prosinci 1994 byla na konferenci v Budapešti přejmenována Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě na Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Přijatý Budapešťský dokument (Budapest Summit Declaration) však nepřinesl k právní situaci národnostních menšin v Evropě žádný pokrok. Zmínil se pouze o situaci Romů v Evropě a dělníků pracujících v cizích zemích.

Rada Evropy

Novým začátkem ve snahách Rady Evropy o upravení ochrany národnostních menšin je její doporučení 1134 (a s ním spojená směrnice 456), přijaté Shromážděním Rady Evropy 1. října 1990. (Recommendation 1134, 1990) Dokumenty obsahují katalog specifických práv národnostních menšin. Ochrana národnostních menšin byla Shromážděním Rady Evropy označena jako prioritní úkol. Doporučení také poukazuje na Evropskou chartu pro regionální a menšinové jazyky, kterou následně 5. listopadu 1992 přijal Výbor ministrů.

Přijatá Charta vnímá jazyk jako hlavní konstituent národní svébytnosti a tím vychází vstříc snaze některých evropských států omezit nejen problematiku národnostních menšin, ale i nacionalismus evropských národů jen na pole jazykových práv. Poskytnutí práva na vzdělání, vyjadřování, získávání a výměnu informací v mateřském jazyce je považováno za dostatečnou ochranu a podporu identity národnostních menšin. Tento proud eliminuje oblast politických požadavků na vlastní samosprávu, proporcionalní zastoupení apod. Tyto požadavky deklaruje jako státotvorné, které přísluší pouze národům, které jsou státotvorné. Ostatním národnostem jsou tak vyhrazena již zmíněná jazyková práva. Charta se stává základním dokumentem zejména k ochraně menšin v Evropě po roce 1989.

Nedostatkem Charty je její velmi slabý kontrolní mechanismus, který je realizován systémem zpravodajství. Parlamentní shromáždění Rady Evropy pověřuje experty pro lidská práva vypracováním zpráv o právní situaci v členských zemích, popř. státech, které se ucházely o členství v Radě Evropy.

Zatímco se OSN a OBSE v devadesátých letech zaměřovaly na řešení konfliktů, vytváření a dotváření účinných bezpečnostních mechanismů, Rada Evropy přijala 1. února 1995 Rámcovou úmluvu o ochraně práv národnostních menšin. Česká republika podepsala souhlas s ratifikací Úmluvy 28. dubna 1995 a v listopadu, respektive v prosinci 1997 Úmluvu ratifikovala Poslanecká sněmovna i Senát Parlamentu ČR (Sdělení č. 96/1998 Sb.). Rada Evropy se tímto krokem stala nejdůležitějším evropským normotvorným orgánem v oblasti ochrany a rozvoje práv národnostních menšin a byla tak zahájena další fáze vývoje k přijímání mezinárodního standardu. Každý stát v souvislosti s ratifikací přijímá svá závazná aktivní opatření na ochranu a rozvoj národnostních menšin. Je tak opuštěno prostředí nezávazných doporučení OBSE či OSN a začínají být uplatňovány vnitřní účinné mechanismy.

Evropská unie

Smlouva o Evropské unii, přijatá v Maastrichtu 7. února 1992, považuje problematiku národnostních menšin za výhradně vnitřní záležitost členských států. Evropská unie nemá ve své legislativě žádné normy zabývající se problematikou národnostních menšin (Tichý, 1994, s. 243).

Prvním nepřímým legislativním opatřením EU v oblasti národnostních menšin se stala suspenzní klauzule v asociačních dohodách s nově přistupujícími státy, včetně České republiky (Faflík, Fuchs, 2000). K tomu vedla Evropskou unii zejména destabilizace Balkánu a pravděpodobně i rozpad Československa. Evropská unie tak sice nevytvořila vlastní postoj k evropskému standardu ochrany a rozvoje práv národnostních menšin, ale tímto krokem potvrdila platnost podmínek nutných pro členství v Evropské unii.

Maastrichtská smlouva, konkrétně článek 198a (Tichý, 1994, s. 157-159), umožnila vznik Výboru regionů, jenž umožňuje účast na procesu rozhodování Evropské unie i regionálními a místními samosprávám.

K 1. 12. 2009 vstoupí v platnost Lisabonská smlouva, která je založena na metodě novelizace stávajících smluv. Evropská unie se stane nástupkyní Společenství a jako takové jí je přiznána právní subjektivita. Lisabonskou smlouvou nastává výrazná změna v oblasti práv občanů. Umožňuje Evropskému parlamentu a Radě přijímat řádným legislativním postupem předpisy k usnadnění výkonu těchto práv (Lisabonská smlouva, článek 21, odst. 2. Smlouvy o fungování Evropské unie-SFEU). Dosud tato pravomoc patřila Radě. Tento postup se nevztahuje na předpisy upravující cestovní pasy, průkazy totožnosti, povolení k pobytu a jiné obdobné doklady ani na předpisy týkající se sociálního zabezpečení nebo sociální ochrany.

Lisabonskou smlouvou dochází k řadě změn v oblasti jednotlivých politik, mimo jiné také politiky týkající se kontrol na hranicích, azylu a přistěhovalectví. Budoucí vývoj v oblasti azylové a přistěhovalecké politiky bude ovlivňován rozšířením pravomoci Soudního dvora EU a právní závazností Listiny základních práv a svobod, jejíž konkrétní ustanovení mohou významně ovlivnit otázky týkající se přistěhovalectví a azylu. Může se jednat také o případné soudní spory (a to nejen v této oblasti, ale i v dalších). V současné době se o tomto problému vede rozsáhlá diskuze s tím, že oficiální názor české vlády je diametrálně odlišný od oficiálního názoru slovenské vlády. Zajímavé v této souvislosti bude sledovat počínání sudetských Němců, kteří spíše vyčkávají a předpokládají, že by mohlo být učiněno první průlomové majetkové rozhodnutí odsunutou maďarskou menšinou.

Ustanovení Lisabonské smlouvy v oblasti kontroly na hranicích a vízové politiky se od stávajícího textu obsahově a významově neliší. Došlo k určitému zjednodušení a zobecnění.

Azylovou a přistěhovalickou politiku odděluje Lisabonská smlouva do samostatných ustanovení a zavádí pravidlo řádného legislativního postupu. Cílem azylové politiky je vytvořit společnou proceduru pro udělování mezinárodní ochrany (tj. azylu a doplňkové ochrany) a jednotné postavení pro ty, jimž byla udělena mezinárodní ochrana. Za účelem dosažení společného evropského azylového systému stanoví řadu opatření (článek 78 SFEU). Na základě aktuálních zkušeností s přílivem osob na jižních hranicích Unie, žádajících následně v Unii o azyl bylo zapracováno nové ustanovení (odst. 3. do článku 78 SFEU), týkající se stavu nouze v důsledku náhlého přílivu státních příslušníků třetích zemí (více Čákr F., 2008, s. 94-97).

Lisabonskou smlouvou (článek 79 SFEU) Evropská unie rozvíjí vedle společné politiky v oblasti víz a společné politiky týkající se azylu, také společnou přistěhovalickou politiku, jejímž cílem je účinné řízení migračních toků, spravedlivé zacházení s příslušníky třetích zemí, oprávněnými obývat v členském státě a boj proti nedovolenému přistěhovalectví a obchodu s lidmi. Opatření zavedená Lisabonskou smlouvou by měla přispět k účinnější

integrační politice. Např. článek 79 SFEU: Evropský parlament a Rada mohou řádným legislativním postupem přijmout opatření pro povzbuzení a podporu činnosti členských států k podpoře integrace státních příslušníků třetích zemí oprávněně pobývajících na jejich území... (Lisabonská smlouva, 2008, s. 106).

Česká republika

Po vzniku samostatné České republiky 1. 1. 1993 jsou základními normami českého práva ve vztahu k národnostním menšinám ústavní zákony: zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších zákonů, a zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů (Listina základních práv a svobod).

Nejvíce problémů způsobil zákon o nabývání a pozbývání státního občanství ČR č. 40 z roku 1993, který sice umožnil dosavadním slovenským občanům volbu českého státního občanství, její možnost však omezil na ty občany, kteří se jednak vyvázali ze svazku slovenského státního občanství (nebo se o to prokazatelně marně aspoň po tři měsíce pokoušeli), jednak měli na území ČR nepřetržitý aspoň dvouletý pobyt a v posledních pěti letech nebyli pravomocně odsouzeni pro úmyslný trestný čin. Zatímco zákon umožňoval prominutí podmínky trvalého pobytu, podmínku beztrestnosti české úřady prominout nesměly (Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v České republice v roce 1997, s. 27.).

Zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky vyvolal bezprostředně po schválení v České národní radě v prosinci 1992 kritiku ze strany nevládních organizací, které sledují dodržování lidských práv, ale také oficiálních zahraničních organizací, jako je Rada Evropy, Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě apod.

Ustanovení § 7 zákona č. 40/1993 Sb., které stanovilo jako podmínku udělení státního občanství požadavek „pětileté beztrestnosti“, tj. že žadatel nebyl v posledních 5 letech pravomocně odsouzen pro úmyslný trestný čin, bylo chápáno jako účelově namířené proti Romům. Tato podmínka byla interpretována jako ukládání nového trestu *ex post facto* a jako porušení čl. 15 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, a čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod, ve smyslu ukládání trestu vyššího, než byl trest stanovený zákonem v době spáchání trestného činu. Kromě toho požadavek pětileté bezúhonnosti nezohledňoval závažnost trestného činu a porušoval tím obecně uznávaný princip proporcionality. Tvrdost těchto podmínek zákona zmírnilo až jeho novelizované znění (Zákon č. 139/1996 Sb.).

Nutno přiznat, že přes určitou snahu exekutivy i Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky o nápravu se nejmarkantněji důsledky rozdělení státu dotkly právě romské komunity. Podle odhadů nevládních organizací se jednalo o cca 1 500 osob. Příčinu lze spatřovat v celé řadě faktorů: občanství jednotlivých republik nemělo po dobu trvání federace žádný praktický význam, značně komplikovaný problém při určování konkrétního občanství, neporozumění problému ze strany těch, kteří se České republice narodili nebo zde žili desítky let, nedostatečná poradenská pomoc a zprostředkování potřebných informací ze strany státu, případně podávání nepřesných nebo dokonce mylných informací, nesplnění původně bezvýjimečné podmínky bezúhonnosti v posledních pěti letech, včetně mylného zaměňování podmínky beztrestnosti za podmínku, že žadatel nebyl v posledních pěti letech ve výkonu trestu, problémy s prokazováním trvalého pobytu v České republice, finanční problémy

žadatelů s hrazením příslušných poplatků, chybnou administrací, v důsledku které bylo odebráno některým občanům již přiznané státní občanství, nezájem některých občanů uvést svůj pobyt na území České republiky do legálního stavu. Tyto skutečnosti i přes četné výklady Ministerstva vnitra ČR poznamenaly situaci vyvolanou rozpadem federace.

Před vznikem České republiky bylo možné získat státní občanství České republiky podle zákona ČNR č. 39/1969 Sb. o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky. V prosinci 1992 zažádalo o udělení státního občanství České republiky podle tohoto zákona asi 65 000 tisíc slovenských občanů. Všechny žádosti byly kladně vyřízeny v roce 1993. Zákon č. 40/1993 Sb. v platném znění stanoví v § 1, že fyzické osoby, které ke dni 31. prosince 1992 byly státními občany České republiky a zároveň státními občany České a Slovenské Federativní Republiky, jsou od 1. 1. 1993 státními občany České republiky.

Zákon dále obsahuje zvláštní ustanovení o nabývání státního občanství České republiky občany Slovenské republiky. Ti mohli nabýt státní občanství České republiky do 30. 6. 1994: volbou, tímto způsobem nabylo státní občanství České republiky 292 000 slovenských občanů, udělením (jednalo se o žadatele, jejichž manžel nebo manželka byli státními občany České republiky nebo šlo-li o nezletilé dítě starší 15 let, jehož alespoň jeden z rodičů byl státním občanem České republiky), takto nabylo státní občanství České republiky do 30. června 1994 asi 1500 slovenských občanů.

Vzhledem k nerovnoměrnému osídlení České republiky slovenskými občany zvládaly problematiku některé okresní úřady velmi obtížně. V rámci řešení této problematiky u romského etnika doporučila vláda usnesením č. 67 ze dne 10. února 1993 okresním úřadům zřídit poradenskou službu pro účinnou pomoc při vyřizování státního občanství České republiky těmito osobám. Tuto službu zavedlo 28 okresních úřadů (v Jihočeském kraji okres Písek). Romové této nabízené speciální možnosti nevyužívali dostatečně.

Při vyřizování žádostí o státní občanství České republiky slovenským občanům byla a je považována za splněnou podmínka trvalého pobytu na území České republiky, pokud byli přihlášení k trvalému pobytu jako státní občané České a Slovenské Federativní Republiky nejpozději ke dni 31. 12. 1992. Tito žadatelé nemuseli prokazovat trvalý pobyt na území České republiky povolením k trvalému pobytu vydaným oddělením cizinecké policie. Nezbytné však bylo, že se v mezidobí z trvalého pobytu v České republice neodhlásili.

Zjednodušený postup, bez prokazování příbuzenského poměru s osobou žijící trvale na území České republiky, bez předkládání dokladů týkajících se hmotného zabezpečení pobytu nebo rejstříků trestu, byl uplatňován také vůči slovenským občanům, kteří měli trvalý pobyt na území České republiky k 31. 12. 1992 a požádali o povolení trvalého pobytu v České republice. Jednalo se především o žadatele, kteří nesplňovali podmínky pro volbu nebo udělení občanství České republiky, nebo se nechtěli stát občany České republiky.

Od skupiny slovenských občanů, kteří v okamžiku rozpadu federace nebyli schopni prokázat k 31. 12. 1992 a po dobu následující trvalý pobyt (byli přihlášení k přechodnému pobytu nebo nebyli vůbec hlášeni - sem spadala značná část osob romského původu), jsou požadovány všechny náležitosti vyžadované od cizinců obecně. Doložené skutečnosti se posuzují v rámci správního řízení, v průběhu kterého, zejména v jeho 2. stupni, jsou v rámci „správního uvážení“ zohledňovány faktické vztahy k České republice a je jim přikládána důležitější role než ostatním podmínkám, např. bezúhonnosti. Postupuje se takto u občanů, kteří byli schopni doložit faktický pobyt v okamžiku rozpadu federace nebo v daném okamžiku byli v ČR ve výkonu trestu odnětí svobody a po propuštění žádají o povolení trvalého pobytu.

V průběhu roku 1995 a 1996 se významně prohloubila spolupráce Ministerstva vnitra s nevládními organizacemi zabývajícími se problematikou lidských práv. Především se jednalo o Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky a o Český helsinský výbor. Výsledkem spolupráce byly novely některých zákonů, které zmírnily dopad rozdělení federace a tvrdost některých zákonů jak v oblasti udělování státního občanství České republiky, tak v oblasti sociálních dopadů; například: Zákon č. 139/1996 Sb. novelizoval zákon č. 40/1993 Sb. a umožnil Ministerstvu vnitra prominout podmínku stanovenou v § 7 odst. 1 písm. c) o beztrestnosti¹. Tato možnost se týká pouze těch osob, které měly na území České republiky trvalý nepřetržitý pobyt nejpozději od 31. 12. 1992. Zákon č. 150/1996 Sb., kterým byl doplněn zákon č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky, stanoví v § 7a, že děti umístěné do ústavní nebo přijaté do náhradní rodinné péče, pokud nejsou státními občany České republiky a nebylo jim uděleno povolení k trvalému pobytu v České republice, jsou oprávněny trvale pobývat na území České republiky. Zákon č. 137/1996 Sb., kterým se měnil a doplnil zákon č. 117/1995 Sb., umožnil v § 74 odstavec 5 Ministerstvu práce a sociálních věcí v odůvodněných případech prominout podmínku trvalého pobytu, což otevírá cestu pro přiznání státní sociální podpory řadě občanů, kteří nespĺňovali podmínku trvalého pobytu sami nebo jedna ze společně posuzovaných osob.

Kromě toho Ministerstvo vnitra zpracovalo pro okresní úřady pokyny, jak postupovat při vyřizování žádostí o udělení občanství České republiky těmto osob. Pracovníci okresních matrik v některých případech těmto žadatelům účinně napomáhali při obstarávání matričních dokladů, obstarávání potvrzení trvalého pobytu v České republice a zjišťování dalších skutečností, které byly rozhodující při vyřízení žádostí. Těmto osobám rovněž aktivně napomáhala Vězeňská služba České republiky, která umožňovala podávání žádostí a zprostředkovávala styk s okresními úřady. Uvedená spolupráce byla výsledkem řady jednání na úrovni ministerstev vnitra a spravedlnosti za účasti zástupců Českého helsinského výboru (podle něhož u cca 2 000 vězňů, tj. cca 10%, nebylo určeno státní občanství).

Po osmi letech své existence upravila Česká republika práva příslušníků národnostních menšin zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů (dále jen menšinový zákon), který nabyl účinnosti 2. srpna 2001. Zákon upravuje práva příslušníků národnostních menšin a působnost ministerstev, jiných správních úřadů a orgánů územních samosprávních celků ve vztahu k nim. Mimo jiné vymezuje v §2 tohoto zákona základní pojmy. Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany jejich společenství, které se historicky utvořilo (Zákon č. 273/2001 Sb.).

Zákon o národnostních menšinách současně stanovil, že vláda České republiky zřizuje jako svůj poradní a iniciační orgán pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich

---

¹ Po trvalé kritice občanských sdružení a zvláště pak Senátu USA, Ministerstva zahraničí USA, UNHCR a několika orgánů Rady Evropy (naposledy zde zazněla kritika ještě v červnu a září 1997, kdy se rozhodovalo o závěru sledování stavu lidských práv v ČR), přijala v dubnu 1996 Poslanecká sněmovna ČR poslanecký návrh novely zákona o občanství (č.139/1996 Sb.), i když ji vláda pro odpor ministra vnitra Jana Rumla nedoporučila přijmout. Novelou (již třetí novelou zákona o občanství) se stanoví, že podmínku beztrestnosti může ministerstvo vnitra prominout, jde-li o bývalého čs.občana pobývajícího od rozpadu federace v ČR. (Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v České republice v roce 1997, s. 28)

příslušníků Radu vlády pro národnostní menšiny, v jejímž čele je člen vlády (do přijetí zákona v čele Rady nebyl člen vlády). Návrh tohoto nařízení schválila vláda usnesením ze dne 20. února 2002 č. 98. Právní předpis nabyt účinnosti 15. dubna 2002 (Nařízení vlády č. 98/2002 Sb.).

Odpůrci výše zmiňovaného zákona tvrdí, že nebylo třeba přijímat zvláštní zákon, ale jen upravit některé stávající předpisy, které by upravovaly hlavně oblasti menšinového školství, kulturní samosprávu atd.

Právní postavení národnostních menšin bylo v České republice samozřejmě ovlivněno vstupem do Evropské unie a sblížením práva v rámci zemí Evropské unie. Právní řád Evropského společenství, které tvoří základ Evropské unie, se vztahuje na jednotlivce jako na právní subjekt. Nosnými pilíři tohoto právního řádu jsou principy bezprostřední působnosti a přednosti před národním právem (více Verny, 1997, s. 104-106).

Zda, jak a s jakými dopady bude schválena politická dohoda o neuplatňování Listiny základních práv v České republice je otázkou dalšího vývoje. V současné době Listina základních práv Evropské unie platí. Následně by se Česká republika měla připojit k „Protokolu o uplatňování Listiny základních práv Evropské unie v Polsku a ve Spojeném království“ (Lisabonská smlouva, 2008, s. 293-294). Velká Británie si vyjednala výjimku z hlavy IV Listiny základních práv EU (zvaná "solidarita"), k níž se připojilo i Polsko. Sociální a pracovní práva tak nebudou moci soudy EU vymáhat.

Soudy EU jsou od 1. 12. 2009 nejen Evropský soudní dvůr v Lucemburku, ale všechny soudy států EU, počínaje okresními. Článek 345 konstatuje, že se Lisabonská smlouva "nijak nedotýká úpravy vlastnictví uplatňované v členských státech". Dodatečná výjimka prezidenta Klause byla tedy účelově zaměřena na Němce, ale ve skutečnosti směřovala k zneplatnění Listiny základních práv EU v ČR.

Právo EU má tři zdroje, **primární** – smlouvy uzavřené státy; **sekundární** – směrnice a nařízení přímo závazné, vydávané orgány EU podle smluv a **judikaturu** Evropského soudního dvora. Evropský soudní dvůr právo dotváří. Proto by byla škoda, kdyby to nesměl činit v oblasti, jež sama ČR neupravuje. Prezident Klaus nepodepsal protokol k Evropské sociální chartě Rady Evropy o systému kolektivního vyjednávání, přestože ho parlament schválil již v roce 2003.

1. prosince 2009 dosáhla ČR dobré ochrany i v oblasti pracovního práva a i před Evropským soudním dvorem. Jednou dosažená úroveň ochrany lidských práv se už nesmí podle judikatury českého Ústavního soudu snížit. Odporovalo by to české Listině základních práv a svobod.

Použitá literatura:

1. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. 2004. <http://www.unesco.org/most/lnlaw7.htm>
2. ČAKRT, F. Prostor svobody, bezpečnosti a práva. s. 81-105. In Když se řekne Lisabonská smlouva... Perspektiva fungování Evropské unie podle nového smluvního rámce. Praha: Úřad vlády České republiky, 2008. 156 s. ISBN 978-80-87041-48-2
3. FAFLÍK, M. a FUCHS, M. 2000. Velká encyklopedie EU, CD-ROM. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, STUDIO PĚT

4. LISABONSKÁ SMLOUVA. Praha: Úřad vlády České republiky, 2008. 508 s. ISBN 978-80-87041-38-3
5. TICHÝ, L. 1994. Smlouva o Evropské unii. Praha: Victoria Publishing. 243 s. ISBN 80-85865-02-5
6. VERNY, A. 1999. Právní aspekty přidružení a členství v EU se zvláštním zřetelem ke
7. sblížení práva. Dotisk 1. vydání. Praha: VŠE. 420 s. ISBN 80-7079-189-6
8. Zpráva Českého Helsinského výboru o stavu lidských práv v České republice v roce 1997. Český Helsinský výbor. 2004.<http://www.helcom.cz/index.php?p=2&rid=101&cid=372>

Kontakt

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. České Budějovice,
Žižkova 6
370 01 České Budějovice
Česká republika

RNDr. Janka Pásztorová, PhD.

OBCHODNÁ FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PERSPEKTÍVY VÝVOJA AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE¹

pasztoro@euba.sk

Abstrakt

Vývoj svetového hospodárstva pod vplyvom globálnej finančnej krízy potvrdil a zviditeľnil štrukturálnu krízu celosvetového automobilového priemyslu, ktorá následne značne prispela k celosvetovej globálnej hospodárskej kríze. Automobilový priemysel predstavuje jedno z najvýznamnejších odvetví svetového hospodárstva. Z hľadiska podielu na svetovom HDP tvorí 15 percent. Stredná a východná Európa predstavuje progresívny trh z pohľadu predajných trhov ako aj lokalizácie produkcie. Jedným z účinných riešení rozvoja štruktúry automobilového priemyslu v strednej a východnej Európe z hľadiska potenciálu nových príležitostí a globálnej konkurencie je i budovanie klastrových iniciatív.

Kľúčové slová: automobilový priemysel, dodávatelia, finančná kríza, finálni výrobcovia, hospodárska kríza, klaster, konkurencieschopnosť

Abstract

The current global economical circumstances underlined by the pressure of global financial crisis outlined the structural crisis of automotive industry. This industry is one of the most important in the global economy. It creates almost 15 per cent of global domestic product. The Central and Eastern Europe markets have a potential for further development of automotive industry. Attractiveness of Central and Eastern European countries is given by their sales and production possibilities. Future development of automotive development in this region will require the structural changes. One of the effective solutions offer cluster initiatives that bring new opportunities and possible improvement of global competitiveness.

Úvod

Vývoj svetového hospodárstva pod vplyvom globálnej finančnej krízy potvrdil a zviditeľnil štrukturálne problémy celosvetového automobilového priemyslu, ktoré následne prispeli k celosvetovej globálnej hospodárskej kríze, ktorá po prvýkrát po druhej svetovej vojne postihla všetky hospodársky silné kontinenty – Ameriku, Európu, Áziu, predovšetkým Japonsko.

---

¹ Príspevok je súčasťou projektu VEGA č.1/0803/10, s názvom: Fundamentálne príčiny hospodárskej krízy, jej dosahy na ekonomiku Slovenska ako členskej krajiny EÚ, so zameraním na alternatívne riešenia vo sfére medzinárodných marketingových stratégií podnikateľských subjektov

Automobilový priemysel predstavuje jedno z najvýznamnejších a zároveň najcitlivejších odvetví svetového hospodárstva. Z hľadiska podielu na svetovom HDP tvorí 15 percent. Európa, ako najväčší výrobca automobilov, 18 miliónov ročne, čo predstavuje jednu tretinu svetovej produkcie, zamestnáva priamo 2 miliónov ľudí a nepriamo 12 miliónov. Európsky automobilový priemysel s obrátom 780 mld. EUR, pridanou hodnotou 140 mld. EUR, exportom 125 mld. EUR a prebytkom 60 mld. EUR napriek obrovskému rastu Číny, ktorá vyrába 1,8 percenta svetovej výroby automobilov s prognózou 4,8 percenta v roku 2015, ostáva lídrom minimálne do roku 2015.² Stredná a východná Európa pri neustálom globálnom porovnávaní nákladovej úrovne predstavuje progresívny trh z pohľadu predajných trhov, ako aj lokalizácie produkcie.

Príčiny a následky krízy v automobilovom priemysle

Medzi základné charakteristiky štrukturálnej krízy celosvetového automobilového priemyslu sú označované:

- globalizácia a rast konkurencie, ako aj následné hľadanie optimalizácie nákladov a prechod k efektívnejším koncepciám,
- nadmerné kapacity automobilového priemyslu,
- nízke marže v odvetví,
- príliš veľká spotreba pohonných látok v USA, obmedzené množstvo prírodných zdrojov a s rastúcou globalizáciou spojený nárast dopytu po ropu a ropných produktov predovšetkým v Číne a zároveň stagnácia ťažby ropy v polovici roku 2008, čo spôsobilo nárast cien ropy na úroveň približne 150 dolárov za barel,
- zmeny preferencií a spotrebiteľského správania sa a následne zaznamenaný zásadný pokles dopytu automobilov typu Sports Utility Vehicles, luxusné limuzíny od DAIMLER, BMV a PORSCHE v Európe
- využívanie spoločných platforiem pre viacero typov automobilov, dokonca i značiek,
- zvyšujúca modularizácia produktov, ktorá súvisí so špecializáciou subdodávateľov na vývoj, design a výrobu modulov, pôsobí na zmenu orientácie automobiliek z výrobných na montážne závody.

V rámci silného konkurenčného boja uvedené charakteristiky majú enormný dopad na existujúcu štruktúru v automobilovom priemysle a na existujúce obchodné modely, ako aj ponuku produktov.

Tendencie vývoja automobilového priemyslu

Nová filozofia podnikania v automobilovom priemysle intenzívne zasiahla vývoj globálnej kooperácie v zásobovaní a predaji. Základom koncepcie podnikania v automobilovom priemysle v budúcnosti sa stáva silná logistická štruktúra. Výrobcovia strácajú svoje postavenie v hodnotovom reťazci na úkor dodávateľov. Počet nezávislých

---

²Európsky automobilový priemysel a kríza [online] dostupné: <<http://www.euractiv.sk/podnikanie-v-eu/clanok/prehľad-europsky-automobilovy-priemysel-a-kriza-012320>>

finálnych výrobcov sa zníži z počtu 13 v roku 2000 na počet 9 v roku 2013 a počet 5600 dodávateľov v roku 2000 na 2800 v roku 2015. Spolu so zvyšovaním pridanej hodnoty u dodávateľov finálnych výrobcov sa bude podobným smerom uberať aj zamestnanosť. Zanikne 18 tisíc pracovných miest finálnym výrobcom a vznikne 1323 tisíc pracovných miest u dodávateľov.

Finálni výrobcovia automobilov (OEM – Original Equipment Manufacturer) budú naďalej fungovať v súlade s „úsmevnou krivkou“, v ktorej v súvislosti s vytváraním pridanej hodnoty v globálnom hodnotovom reťazci je najvyššia pridaná hodnota vytvorená pri koncepcii vedy a výskumu, respektívne v marketingových aktivitách pri predaji .

Súčasný vývoj automobilového priemyslu pod vplyvom rastúcich cien palív, legislatívnych úprav týkajúcich sa emisných limitov predstavujú nové príležitosti investovať do výskumu a vývoja nových technológií a výrobkov. Na základe výsledkov štúdie firmy Toyota - do roku 2015 bude 70 percent Európanov žiť v mestách, pričom 80 percent ciest Angličanov nepresahuje dĺžku 25 kilometrov a vo Francúzsku je až polovica ciest autom kratších ako 10 kilometrov - orientácia na elektromobily s krátkym dojazdom na jedno dobitie má perspektívy. NISSAN a HONDA intenzívne pracujú na uvedení čisto elektrického automobilu na trh. Volkswagen kooperuje so špecializujúcou sa firmou sa na batérie - SANYO pri vývoji elektrického automobilu.

Budovanie dobrého mena a vzťahov so zákazníkmi, ako aj podpora značky sa stane v najbližších rokoch kľúčovým prvkom podnikania finálnych výrobcov. Emocionálna hodnota a značka automobilu bude mať čoraz väčší význam. Imidž bude rovnako dôležitý ako výkon a cena.

Dodávatelia, ako tvorcovia nižšej pridanej hodnoty, ktorá vzniká pri spracovaní a montáži sú najviac postihnutí celosvetovou štrukturálnou krízou. Na jednej strane sú nútení znižovať svoju závislosť od špecifického automobilového priemyslu a diverzifikujú svoju činnosť. Napríklad BOSCH, ako špecialista na autoelektroniku sa orientuje na solárnu techniku; LEONI, ako špecialista na kábelové zväzky sa pod vplyvom krízy orientuje i na letectvo a infraštrukturálne projekty. Na strane druhej sa posúvajú vďaka štrukturálnym zmenám automobilového priemyslu a klaster efektom v hodnotovom reťazci smerom nahor a stávajú sa tak aj oni nositeľmi výskumu a vývoja a významnými činiteľmi inovácií.

Zmena spoločenského postavenia automobilu a zásadný presun záujmu spotrebiteľov smerom k **menším a lacnejším modelom** znamená opätovné menšie zisky pre výrobcov, dodávateľov ako aj koncových predajcov, čo znamená, že celková ziskovosť odvetvia bude opätovne klesať. Na trhu nových automobilov sa predpokladá nárast tržieb len u automobilov s cenou pod 15 tisíc EUR.

Opatrenia na riešenie kríz

Fungovanie celého hospodárstva je závislé na fungovaní finančných trhov. Z obavy, že finančná kríza značne naruší globalizáciu, voľný svetový obchod a následne spôsobí kolaps celých národných ekonomík a svetového hospodárstva prijímali centrálné banky a štáty okamžité opatrenia. Následne automobilky na celom svete žiadali vlády jednotlivých štátov o účasť na riešení štrukturálnej krízy automobilového priemyslu a pri náhrade výpadku dopytu súkromného sektoru spôsobeného globálnou hospodárskou krízou. Vlády vzhľadom na veľký počet pracovných miest v automobilovom priemysle a význam sociálnych a politických vplyvov chránia automobilový priemysel pomocou štátnych protikrizových programov a protekcionistických opatrení v rôznych formách.

Štátny úver. Automobilky CHRYSLER, GENERAL MOTORS v USA získali na záchranu pred finančným kolapsom na konci roku 2008 štátny úver vo výške 17,4 mld. dolárov.

Šrotovné. Šrotovné, časovo obmedzené opatrenie, okrem ekonomického zámeru motivovalo obyvateľov k vyradeniu starých vozidiel a tak malo celospoločenský pozitívny dopad i na ekológiu a bezpečnosť. Zaviedlo ho 12 krajín – Cyprus, Francúzsko, Holandsko, Luxembursko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Španielsko, Srbsko, Taliansko, Veľká Británia. Význam šrotovného je často diskutovanou témou v odborných kruhoch. Mnohí odborníci neočakávajú významné dlhodobé efekty. Podľa viacerých odborníkov sa závažnosť hospodárskej krízy ukáže až po ukončení šrotovného. Napríklad prognóza poradenskej firmy A.T. Kearney predpokladá len v Nemecku masový zánik 240 tisíc pracovných miest.

Na jednej strane tento stimul na oživenie spotreby generoval nové objednávky pre výrobcov áut a tým aj pre subdodávateľov. Podľa asociácie európskych výrobcov automobilov (ACEA) bolo celkovo v Európe (EÚ+EZVO) v roku 2009 predaných 14,5 milióna nových áut, čo predstavovalo v porovnaní s predošlým rokom prepád len o 1,6 percenta. Na Slovensku bol dokonca zaznamenaný nárast registrácie nových áut v roku 2009/2008 o 6,7 percenta. Podľa ZAP SR k 31.8.2009 v priebehu prvej vlny (9.3.2009- 25.3.2009) a druhej vlny (6.4.-14.4.2009) šrotovného na Slovensku boli dosiahnuté nasledujúce výsledky: vyradených automobilov z registra - 44 200 ks, predaných automobilov - 37 258 ks, dotácia štátu – 47 656 500 EUR, vybrané DPH za automobily predané v rámci šrotovného – 63 279 314,13 EUR, ďalšie vybrané poplatky za odhlásenie a registráciu 2 525 328 EUR, *celkový prínos pre SR - 18 147 142,13 EUR*. Pričom bola priemerná cena automobilu pred dotáciou 11 526 EUR a priemerná cena pre zákazníka 9 358 EUR.

Na druhej strane existujú i negatíva. Vzhľadom na legislatívu EÚ krajina pôvodu automobilov pri šrotovnom nezohrávala žiadnu rolu, hoci cieľom pri šrotovného v jednotlivých krajinách bola záchrana národného automobilového priemyslu a tak napríklad Česká republika, hoci šrotovné sama nezaviedla, profitovala z opatrení prijatých v susedných krajinách, až 57% jej exportu automobilov smerovalo na trhy so šrotovným. Prognóza predaja na rok 2010 sa vďaka deformovanému trhu pod vplyvom šrotovného stáva nepredvídateľnou.

Podpora výskumu alternatívnych pohonných systémov. Pod vplyvom silnejúcich hlasov ekologicky zmýšľajúcich spotrebiteľov požadujúcich alternatívne pohonné systémy, ako sú hybridné motory, elektromobily až po vodíkové motory, vlády sa podieľajú na podpore výskumu alternatívnych pohonných systémov.

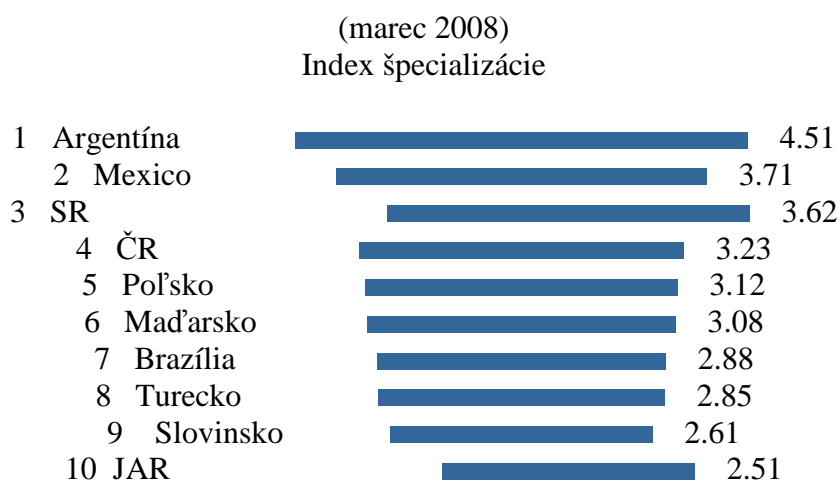
Automobilový priemysel v krajinách strednej a východnej Európy

Významnosť a dôležitosť automobilového priemyslu v krajinách strednej a východnej Európy potvrdzuje index špecializácie (graf 1) a lokalizačný index, ktorý odzrkadľuje vysoké zastúpenie finálnych výrobcov a následne dodávateľov. Najvyššia koncentrácia sa nachádza v kružnici s polomerom cca 200 kilometrov kam spadá: v SR – Žilina: Kia/ Hyundai, Trnava: PSA Peugeot/ Citroen, Bratislava: VW, v ČR – Mladá Boleslav: Škoda, Kolín: Toyota/ PSA, Nošovice: Hyundai, v PR – Gliwice: GM/ Opel, Tychy: Fiat, Bielsko-Biala: Fiat, v MR – Győr: Audi, Esztergom: Suzuki. Uvedená koncentrácia v rámci automobilového priemyslu vytvára vzájomné prepojenie a zosieťovanie jednotlivých podnikov prostredníctvom klastrov.

Jedným z účinných riešení rozvoja štruktúry automobilového priemyslu v strednej a východnej Európe z hľadiska potenciálu nových príležitostí a globálnej konkurencie je budovanie klastrových iniciatív. Existujúce významné klastre sú v starých členských krajinách EÚ. V novo prístupujúcich štátoch sa nachádzajú regióny s potenciálom pre vznik nových perspektívnych klastrov. Úspech pri ich vytváraní spočíva v správnom využití všetkých prvkov Porterovho diamantu konkurenčnej výhody. Stupeň ekonomického rozvoja podľa Portera v rámci jednotlivých krajín je rozdielny. Determinanty konkurencieschopnosti vyspelých krajín sú podporované inováciami, niektoré z nich sú už v štvrtej etape poháňané bohatstvom, pričom štáty strednej a východnej Európy sa nachádzajú v druhej etape poháňanej investíciami s postupným prechodom do fázy spojenej s inováciami.

graf 1 Špecializácia krajín na export automobilovej produkcie

Zdroj: GLOBAL-PRODUCTION: *Specialization index-automotive*. [online] Zurichwil, Switzerland: 2008 [citované 2009-11-05] Dostupné na [www: < http://www.global-production.com/scoreboard/indicators/automotive.htm>](http://www.global-production.com/scoreboard/indicators/automotive.htm)

Klastre, ako geografické koncentrácie vzájomne prepojených spoločností v príbuzných priemyselných odvetviach (špecializovaných dodávateľov, poskytovateľov služieb) a inštitúcií sú „motorom inovácií, kde sa spoločnosti kooperujúce a konkurujúce si na určitom geografickom území učia navzájom, vytvárajú jedinečné vedomosti a technologické spill-overe vo firemných procesoch“³. Systémové väzby medzi zúčastnenými subjektmi, ktorých aktivity nie sú podmienené členstvom v organizácii, vytvárajú vhodné prostredie pre využitie prínosov globalizácie, pre vznik inovácií, ako aj znižovanie bariér transferu nových znalostí do praxe. V podmienkach strednej a východnej Európy možno uvažovať o dvoch typoch klastrov :

- klastre založené na **hodnotovom reťazci** s prepracovanými dodávateľskými väzbami medzi zúčastnenými subjektmi.
- klastre založené na špecifických **kompetenciách** v región ako sú napríklad vedecko-výskumné, alebo vzdelávacie centrá. Vznik znalosti je geograficky koncentrovaný, pričom klienti pre tieto znalosti sú veľmi rozdielni a ich aplikácia znalosti prebieha naprieč veľmi

³ MÖHRING, J.: Clusters: definition and Methodology. In *Business Clusters, promoting enterprise in central and eastern Europe*. OECD publishing: 2005. s.21

odlišným hospodárskym aktivitám.

Klastre vzájomnou interakciou firiem prispievajú k tvorbe konkurenčnej výhody založenej na znalostiach a stávajú sa novým faktorom priťahovania kapitálu, ľudí a znalostí. Základnou charakteristikou klastrov na rozdiel od ostatných sieťových väzieb medzi firmami je ich dynamika. Úspešné klastre vďaka zdokonaľovaniu riadenia a správne fungujúcemu distribučnému reťazcu rozvíjajú sociálne a podnikateľské normy správania sa, ktoré následne znižujú transakčné náklady v rámci dodávateľského reťazca a prispievajú ku konkurencieschopnosti v rámci svetovej ekonomiky.

Záver

Vzhľadom na špecifiká automobilového priemyslu z hľadiska jeho komplexného záberu, citlivosti na výkyvy v ekonomických cykloch a prebiehajúcu transformáciu odvetvia patrí v období hospodárskej krízy k najsledovanejším oblastiam. Rozhodujúcimi faktormi úspechu pre opätovné naštartovanie automobilového priemyslu v období recesie sa stáva schopnosť rýchlo a flexibilne reagovať na meniace sa podmienky. Základný princíp úspešného myslenia je založený na postupnosti inovácia - produktivita- prosperita. Nové príležitosti otvárajú predovšetkým investície do nových technológií na základe posunu preferencií zákazníkov ku ekologickejšiemu modelom a legislatívnych úprav týkajúcich sa emisných limitov. Z makroekonomického aspektu sú dôležité vybudované vedecko-výskumné kapacity, kapacity vo vzdelávaní, vývoji a dizajne. Vysoké náklady na vybudovanie automobilových závodov, existujúca rozvinutá sieť subdodávateľov, tradícia vo výrobe automobilov, relatívne rozvinutá dopravná infraštruktúra v blízkosti vyspelých západných trhov, výroba malých ekologických modelov sú faktory, ktoré predurčujú ďalší rozvoj automobilového priemyslu v strednej a východnej Európe aj do budúcnosti.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ, P a kol.: *Medzinárodné podnikanie*. 4.vydanie. Bratislava: Sprint, 2005. 571 s. ISBN 80-89085-51-2
2. Cluster_Memorandum.pdf. [online] Dostupné na <http://www.proinno-europe.eu/NWEV/uploaded_documents/European_>
3. GABRIELOVÁ, H.: Konkurencieschopnosť a globálny hodnotový reťazec. Ekonomický ústav SAV, Bratislava: 2008. ISSN 1337-5598
4. HONAIZER, M. - SVOBODOVÁ, V.: Medzinárodná pozícia SR z pohľadu atraktivity pre investície, transfer nových technológií a inovácií – úloha klastrov. In: KOSÍR, I. a kol.: *Rozvoj klastrových (rojových) štruktúr v Európe a Slovenská republika*. Ekonóm: Bratislava, 2007, str. 26-53. ISBN 978-80-225-2458-2
5. KNAPIK, P. - ZORKÓCIOVÁ, O.: Exportné clustery – príklad hodný nasledovania. In: *IBC* č. 4, Bratislava: 2004, str. 25-26
6. MÖHRING, J.: Clusters: definition and Methodology. In: *Business Clusters, promoting enterprise in central and eastern Europe*. OECD publishing: 2005. ISBN 92-64-00710-5
7. PORTER, M. E.: *The competitive advantage of nations*. New York: Collier Macmillan division, 1990. ISBN 0-02-925361-6

8. SKOKAN,K.: *Konkurencieschopnosť inovácie a klastry v regionálnom rozvoji*. 1. Vydanie. Ostrava: Repronis, 2004. 160s. ISBN 80-7329-059-6
9. ŠKORVAGOVÁ, Simona - ZORKÓCIOVÁ, Oľívia –: Skúmanie podmienok na aplikáciu špecifických aspektov podnikateľských stratégií medzinárodného marketingu v podnikateľských subjektoch pôsobiacich v Slovenskej republike. *Studia commercialia Bratislavensia*, č. 1. OF EU, Bratislava: 2008, s. 121-130. ISSN 1337-7493
10. GLOBAL-PRODUCTION, 2009. *Specialization index-automotive*. Switzerland: marec 2008. [online] Dostupné na: <[http://www :globalproduktion.com/scoreboard/indicators/automotive.htm](http://www.globalproduktion.com/scoreboard/indicators/automotive.htm)>
11. OECD SCIENCE, TECHNOLOGY AND INDUSRY OUTLOOK 2008. OECD: 2008. ISBN 978-92-64-049949. [online] Dostupné na <<http://www.oecd.org/sti/outlook>>
12. <http://www.enterprise-europe-network.ec.europa.eu>
13. <http://www.cluster-research.org>
14. <http://www.euractiv.sk>
15. <http://ekonomika.etrend.sk>

Kontakt

Katedra medzinárodného obchodu
Obchodná fakulta
Dolnozemska cesta 1
Ekonomická univerzita
851 02 Bratislava

doc. PhDr. René Pawera, PhD.

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMNĚSKÉHO V BRATISLAVE

VÝVOJ KONCEPCIE EÚ PRI RIEŠENÍ ZAHRANIČNÝCH A BEZPEČNOSTNÝCH KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ A PROBLÉMOV

rene.pawera@fm.uniba.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá novou koncepciou bezpečnostnej časti druhého piliera Európskej únie vzťahujúcej sa k Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. EÚ sa stala významným medzinárodným aktérom a v rámci Petersbergských misií prispieva k riešeniu krízových situácií vo svete. Od roku 2004 bola nová koncepcia schválená ako tzv. Bojové skupiny EÚ, ktoré sa majú stať rovnocenným partnerom vojenských jednotiek NATO. Cez to EÚ čelí niektorým komplikáciám, ako je právne postavenie a účasť členských štátov..

Kľúčové slova: Európska únia, Bojové skupiny EÚ, SZBP, EBOP, krízový manažment.

Abstract

The following contribution deals with analyse of a new concept of the European Union, 2th pillar – Common Foreign and Defense Policy. EU has become a significant international participant and in terms of Petersberg mission it contributes to solution of regional conflicts at world. New concept was ratified since 2004 as so called Battlegroup of EU. Battlegroup EU should become an equivalent partner of NATO forces. Despite there are some complications as juridicial status, participation of member states of EU.

Key words: European union, Battlegroup EU, CFSP, EDSP, crisis management.

Potreba zmeny postavenia Európskej únie v zahraničnej politike prinášala so sebou otázku, aké ciele bude sledovať. Historické zladovanie s cieľmi už fungujúcich organizácií OSN, NATO a OBSE (každá z týchto organizácií plní ciele medzinárodnej politiky a bezpečnostných otázok) prinieslo špecifické formulácie východiskových cieľov. Tie sú zahrnuté do Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie a sú definované v Maastrichtskej zmluve: chrániť spoločné hodnoty, základné záujmy a nezávislosť únie; posilňovať bezpečnosť únie a jej členských štátov vo všetkých smeroch; zachovať mier a posilniť medzinárodnú bezpečnosť v súlade so zásadami charty OSN, ako aj zásadami helsinského Záverečného aktu a cieľmi Parížskej charty; podporovať medzinárodnú spoluprácu; rozvíjať a upevňovať demokraciu a právny štát a rešpektovať ľudské práva a základné slobody. Zmluva ustanovuje členským štátom aktívne podporovať zahraničnú a bezpečnostnú politiku a zachovávať lojalnosť a vzájomnú solidaritu. Zakazuje akékoľvek činnosti, ktoré by boli v rozpore s jej cieľmi, či záujmami celej únie a ktoré by akýmkoľvek spôsobom znižovali jej vplyv v medzinárodných vzťahoch. Tieto ciele sa môžu na prvý pohľad zdať ako príliš všeobecné, no ich myšlienka je úzko spätá s podstatou druhého piliera.

Je v nich zdôraznená ochrana ľudských práv a demokracie, medzinárodnej spolupráce. Navyše SZBP plní funkciu presadzovania záujmov EÚ v zahraničnej politike.

Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika Európskej únie je jedným z najneobvyklejších výtvorov Európskej integrácie v priebehu posledných desaťročí. Musí však reagovať na tvorbu novej geopolitickej reality. V jej rámci sa postupne vytvorili nové väzby medzi Európskou úniou, Čínou, USA a Ruskou federáciou. Európska únia sa plne zaradila medzi týchto významných aktérov svetovej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Pokiaľ má jej manažment pôsobiť úspešne, mal by do medzinárodného súťaženia okrem svojich schopností vložiť ešte o čosi viac: úsilie o rast kvalít a objemov vlastných kapacít s cieľom vyvážiť schopnosti zúčastnených partnerov riešiť problematiku celosvetových kríz v rovine novodobých hrozieb akými sú nepokoje, teroristické útoky alebo prírodné katastrofy. Po naštartovaní ekonomickej integrácie v rámci procesov globalizácie (mimočodom v súčasnosti brzdenej finančnou a hospodárskou krízou), sa do popredia dostáva integrácia v oblasti bezpečnostnej politiky, čo plne potvrdzuje ratifikácia Lisabonskej zmluvy a teda dva základné prúdy orientácie Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie v rámci Európskej obrannej a bezpečnostnej politiky a to *civilný krízový manažment* a *vojenský krízový manažment*.

Koncepcia EÚ v rámci vojenského a civilného krízového manažmentu

Osobitú pozornosť treba venovať Európskej bezpečnostnej a obrannej politike, lebo práve s touto súčasťou SZBP sa spájajú mnohé otázky. I keď je Európska bezpečnostná a obranná politika do značnej miery charakteristická značne autonómnyimi štruktúrami je súčasťou Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie a koniec koncov práve ona by sa mala stať v budúcnosti tým nástrojom, ktorý umožní dať spoločnej zahraničnej politike EU väčšiu váhu a akcieschopnosť. Hlavným cieľom bezpečnostnej a obrannej politiky je poskytnúť vojenské a nevojenské možnosti pre prevenciu medzinárodných konfliktov a krízový manažment. Keďže Únia zdôrazňuje potrebu presadzovať nenásilné riešenie sporov, kladie sa popri vojenských kapacitách dôraz aj vývoj nevojenských kapacít, ktoré sa sústreďujú na štyri prioritné oblasti (polícia, vláda zákona, civilná správa, kapacity civilnej obrany) tak ako boli prijaté na zasadnutí Európskej rady vo Feira v júni 2000 (ďalej).

Aktivity Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky sú vykonávané a riadené prostredníctvom *Politického a bezpečnostného výboru*, ktorý bol zaradený medzi aktérov Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie. Je však nutné poznamenať, že Výbor je priamo zodpovedný za realizáciu bezpečnostnej a obrannej politiky a v prípade vojenskej krízy sa stáva hlavným orgánom Rady ministrov. Podporné úlohy počas vojenských operácií vykonáva *Vojenský štáb*. Bol ustanovený v roku 2001 a do fungovania bezpečnostnej a obrannej politiky bol zakomponovaný zmluvou z Nice. Úzko spolupracuje s *Útvorom pre politické plánovanie a včasné varovanie*. Vojenský štáb podlieha *Vojenskému výboru*, ktorý je najvyšším vojenským orgánom Európskej únie. Vojenský štáb predkladá výboru návrhy stratégií na riešenie krízových situácií. Ten posunie návrh na schválenie Rade. Následne Vojenský výbor určí veliteľa operácie a monitoruje jej priebeh. Na bezpečnostnej a obrannej politike sa podieľa aj *Satelitné centrum Európskej únie*, ktoré poskytuje členským štátom informácie a analýzy zo satelitného pozorovania a *Inštitút bezpečnostných štúdií*, ktorý vypracováva prognózy vývoja hlavných bezpečnostných otázok v rámci SZBP.

V praxi je hlavným zmyslom aktuálneho vývoja koncepcie EÚ vo *vojenskom krízovom manažmente* schopnosť vojensky reagovať na vzniknuté krízové situácie vo svete a to *rýchlym, efektívnym a účinným rozmiestnením bojových jednotiek – bojových skupín EÚ* (filozofia USA, kopírovaná nielen Európskou úniou ale aj Ruskom a Čínou). To však súvisí s postavením Európskej únie ako aktéra na medzinárodnom poli a so vznikom Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Vznik Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky sa v prvom rade viaže na nepokoje v Bosne a Hercegovine a neskôr v Kosove. Štáty EÚ sa dohodli na včlenení problematiky Západoeurópskej únie a tzv. Peterbrgských misí do Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie a teda do II. Piliera EÚ. Tieto misie, ktoré okrem vojenských európskych aspektov zaradených do Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky, obsahovali aj humanitárnu pomoc a záchranné mierové úlohy a napomohli novému pohľadu na vonkajšie postavenie Európskej únie, čo bolo vlastne cieľom. Tak boli vytvorené podmienky pre používanie vojenských síl v rámci Európskej únie.

Prijatím tzv. Hlavných zámerov v decembri 1999 bola jasne deklarovaná orientácia na schopnosť Európskej únie reagovať na vonkajšie krízové situácie pomocou vojenských nástrojov. Členské štáty EÚ sa usilovali dosiahnuť ambiciózny cieľ disponovať 60 000 vojakmi pripravenými do roku 2003 zasiahnuť v operáciách trvajúcich menej ako 1 rok. Členské krajiny sa rozhodli prispieť technickým vybavením a ľudskými zdrojmi na operáciách (na báze *prípad od prípadu*) smerujúcich k dosiahnutiu tohto cieľa. V tomto zmysle boli vytvorené už zmienené nové štruktúry (*Politický a bezpečnostný výbor, Vojenský výbor EÚ, Vojenský štáb, Útvary pre politické plánovanie a včasné varovanie, Satelitné centrum Európskej únie, Inštitút bezpečnostných štúdií*) a prvé vojenské a civilné operácie v rámci Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky v rámci Európy aj za hranicami EÚ boli zahájené v roku 2003.

Konferencia o kapacitách najmä vojenských operácií prebehla v novembri 2000. Išlo predovšetkým o doplnenie technologických a personálnych zdrojov a o schopnosť dostatočne rýchlo reagovať na krízové situácie podobne ako tomu je v stratégii USA. Konferencia dospela k záverom potrieb dynamických bojových zoskupení nie príliš veľkých, ale zato schopných okamžitej reakcie s dostatočným úspechom a s vytvorením predpokladu ďalšieho mierového riešenia. Bol dohodnutý koncept *bojových skupín*.

Koncepcia *bojových skupín* predznačila rastúcu nezávislosť Európskej Únie, jej formovanie ako nezávislého aktéra medzinárodnej politiky, ale aj jej smerovanie k novému prvku v politike Európskej únie v oblasti II. piliera a to k schopnosti rýchlo reagovať na nové situácie. Tento koncept opierajúci sa o podporu OSN (nový moment) zapojil všetky zúčastnené členské krajiny do procesu prijatia obdobných vojenských a civilných štandardov a procedúr. Východiskovým predpokladom bolo, že začiatkom roku 2006 bude vytvorená jedna bojová skupina (pozostávajúca z 1 500 vojakov) v pohotovosti počas šiestich mesiacov a v roku 2007 budú už dve z trinástich bojových skupín v nepretržitej pohotovosti. *Bojové skupiny EÚ* tak po prvýkrát predstavujú stabilnú silu Európskej únie, ktorá je pripravená v krátkom čase zasiahnuť v rámci vojenského krízového manažmentu. Realizácia týchto zámerov bola možná, ako som uviedol v minulých rokoch, predovšetkým na základe zmeny postoja Veľkej Británie v uvedených rokoch.

Návrhu na vytvorenie *bojových skupín* a dosiahnutiu širšej politickej vôle pri riešení krízových situácií predchádzala francúzsko-britská iniciatíva vyplývajúca z novembrového summitu EÚ v Londýne v roku 2003. Tu bol rozvíjaný a konkretizovaný predchádzajúci koncept bojových skupín pod vplyvom úspešnej operácie Artemis. Tu taktiež padla úvaha, že k naplneniu nových vízií krízového manažmentu bude potrebné pripraviť kvalitne vycvičené

a technologicky moderne vyzbrojené jednotky s počtom okolo 1500 vojakov a so zodpovedajúcou logistikou. Navrhované sily nemali mať charakter klasickej mierovej misie, ale mali jej predchádzať. Následne mali byť využité mierotvorné sily OSN, niektorých regionálnych medzinárodných organizácií, alebo sily Európskej únie z civilného krízového manažmentu. V apríli 2004 boli tieto úvahy Francúzska a Británie, doplnené o nemecký prístup schválené na neformálnom stretnutí ministrov obrán členských krajín Európskej únie.

V novembri 2004 na bruselskom zasadnutí ku kapacitným otázkam *bojových skupín* padlo zásadné rozhodnutie o ich celkovom počte a ten bol stanovený na *13 bojových skupín EÚ*. Éra bojových skupín bola definitívne zahájená. Základným princípom je schopnosť Európskej únie nasadiť silové útvary dynamickej pripravenej vojenskej akcie s vysokým stupňom pohotovosti ako reakcia na bezpečnostnú alebo humanitárnu krízu a to samostatne, alebo v rámci síl OSN. Permanentne budú k dispozícii minimálne dve *bojové skupiny* a Európska únia deklaruje schopnosť realizovať paralelne dve prebiehajúce operácie. Bojová skupina je schopná viesť činnosť od 30 do 120 dní (systém rotácie, dopĺňovania zásob a technologického materiálu). V štruktúrach každej *bojovej skupiny EÚ* sa okrem vlastných bojových jednotiek na báze mechanizovaných vojsk nachádzajú aj vyčlenené prostriedky bojovej podpory a bojového manažmentu a služieb. Plná operačná schopnosť bola plánovaná na koniec roku 2007. Francúzsko a Veľká Británia deklarovali schopnosť operačného nasadenia už v priebehu roka 2005. Po krátkom váhaní sa k nim pridalo Taliansko. *Bojové skupiny* budú pripravované na nasadenie v neobmedzenej vzdialenosti od Bruselu a budú technicky schopné zvládnuť terén od zastavaných mestských častí až po púšť a džungľu zatiaľ s výnimkou arktických oblastí. Uvedených 13 bojových skupín by malo byť vytvorených nasledujúcimi členskými krajinami:

- Francúzsko;
- Taliansko;
- Španielsko;
- Veľká Británia;
- Belgicko, Francúzsko, Nemecko, Luxembursko prípadne Španielsko;
- Belgicko a Francúzsko;
- Fínsko, Nemecko a Holandsko;
- Rakúsko, Česká republika a Nemecko;
- Maďarsko, Taliansko a Slovinsko;
- Grécko, Taliansko, Portugalsko a Španielsko;
- Nemecko, Lotyšsko, Litva, Poľsko a Slovensko;
- Estónsko, Fínsko a Švédsko s Nórskom;
- Holandsko a Veľká Británia.

V civilnom krízovom manažmente je hlavným zmyslom potreba zapojiť civilné nástroje ako doplnok k vojenskému krízovému manažmentu. Vďaka pôvodnému dôrazu na vojenskú stránku získali dominantné postavenie väčšie členské štáty Európskej únie, ako som uviedol v minulých rokoch a to najmä Francúzsko a Veľká Británia. Podmienky presadzované Britániou a Francúzskom však nevyhovujú menším členským štátom. Niektoré z nich zdôrazňovali potrebu zrovnoprávnenia vojenského a civilného krízového manažmentu v rámci predchádzaniu konfliktov.

Na Európskom Výbore vo Feire v lete 2000 boli preto schválené štyri oblasti civilného krízového manažmentu: *polícia, právny princíp, civilná správa a civilná ochrana*.

- zásahová oblasť polícia - členské štáty v priebehu roku 2003 uvoľnili takmer 5000 členov v prospech policajných operácií, pričom väčšina z nich bola v pohotovosti do 30 dní.
- zásahová oblasť právneho princípu - na ochranu právneho princípu pomáha Európska únia budovať spoľahlivé miestne policajné zbory a riadne fungujúci právny systém.
- zásahová oblasť civilnej správy - cieľom Európskej únie v oblasti rozvoja civilnej správy cieľovej krajiny je vytvoriť skupinu expertov, ktorí budú k dispozícii ako pomoc miestnej správe pri riešení problémov počas krízového manažmentu.
- zásahová oblasť civilnej ochrany - v oblasti civilnej ochrany Európska únia naplánovala vytvorenie niekoľkých tzv. záložných tímov pozostávajúcich z desiatich expertov, ktorí budú nepretržite k dispozícii na vyslanie do siedmich hodín na zhodnotenie situácie a prvotnú koordináciu. Ďalším stupňom tohto cieľa je doplnenie činnosti záložných tímov tzv. zásahovými jednotkami zahŕňajúcimi až do 2000 členov schopných pohotovosti v krátkom čase prípadne špecializovanými skupinami určenými na špecifické krízové situácie uvedenými do pohotovosti do 2 týždňov.

V roku 2004 bolo členskými štátmi vyčlenených 390 poradcov v oblastiach ľudských práv a pre bezpečnostný sektor. Ich nasadenie, podobne ako nasadenie personálu v rámci vojenských, policajných alebo civilných krízových tímov v misiách a operáciách určujú výlučne členské štáty Európskej únie. V procese rozhodovania pre zásah sú určujúcimi kritériami predovšetkým: lokalita krízovej situácie, jej miera a rozsah a prípadne priama žiadosť o pomoc (napr. zásah na Západnom Balkáne bol reakciou na prebiehajúce násilnosti a tisíce utečencov smerujúcich do krajín EÚ, operácia v Demokratickej republike Kongo bola realizovaná na žiadosť OSN, misia v Gruzínsku bola priamou reakciou na žiadosť tamjšieho parlamentu, zatiaľ čo posledná operácia v Iraku pramenila zo snahy zabezpečiť pohraničnú stabilitu).

O tom, že misie civilného krízového manažmentu predstavovali doteraz základ Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky svedčí skutočnosť, že do roku 2006 bolo z celkového počtu 16 misií, realizovaných v rámci bezpečnostnej a obrannej politiky, iba 3 výlučne vojenského charakteru. Z ďalších 13 misií bolo deväť policajných, 2 monitorovacie a tri právne .

Východné partnerstvo

Európska bezpečnostná a obranná politika sa teda aj napriek pôvodnému zameraniu na rozvoj vojenských kapacít v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie vyvinula s ohľadom na špecifické vonkajšie ciele globálnych procesov. V tejto súvislosti rezonuje snaha vytvoriť *východné partnerstvo* a nadviazať tak na Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ vo vzťahu k východným susedom – Ukrajinu a niektorým bývalým sovietskym republikám. Od mája 2009 Európska únia zahájila program, ktorý zodpovedá na politickú líniu pražského summitu v tom istom období. Ide o poľsko-švédsku iniciatívu, ktorú tesne pred summitom schválila Európska rada. Pripravované

partnerstvo predstavuje ponuku prehĺbenia bilaterálnych vzťahov a prináša nový multilaterálny rámec spolupráce s orientáciou na potreby a ambície jednotlivých krajín.

Hlavným zámerom liberalizácie vzťahov k vybraným partnerom je upraviť fungovanie demokracie a ekonomické základy daných krajín, zlepšiť vízové režimy občanov – partnerov a to v primeranom časovom horizonte. Tam kde sa prejaví pokroky a pevnejšie základy, tam bude možné prikročiť k vyjednávaniu o nových asociačných dohodách s Európskou úniou s cieľom vyššej úrovne spolupráce a vytvorenia prípadných zón voľného obchodu a inej širšej ekonomickej spolupráce. Európska únia sa netají zámerom zintenzívniť partnerské vzťahy s cieľom podporiť v uvedenom regióne stabilitu, bezpečnosť východnej hranice a hospodársku integráciu.

Otvorenou otázkou ostáva perspektíva budúceho členstva partnerov v Európskej únii. Celé úsilie sa opiera o politiku susedstva, posilňuje mieru angažovanosti so zameraním na možnosť rozšírenia dohôd o pridružení a ekonomickú integráciu s členskými krajinami Európskej únie. Cieľom *východného partnerstva* je posilnenie zahraničnej politiky Európskej únie na východných susedov a vybrané postsovietske republiky (Ukrajinu, Moldavsko, Bielorusko, Arménsko, Gruzínsko a Azerbajdžan) s postupnou účasťou partnerov, orientácia na spoločné zahraničnopolitické ciele, pričom iniciatíva ponúka:

- nové dohody o pridružení s orientáciou na novú kvalitu trhovej ekonomiky, právneho štátu, rešpektu k ľudským právam, zásad udržateľného vývoja a zásad dobrého spravovania krajiny, ako podmienky;
- vznik komplexu zón voľného obchodu a väčšiu hospodársku integráciu s Európskou úniou;
- zjednodušenie vízovej procedúry s cieľom posilniť voľný pohyb osôb a uzatvorenie dohôd o nelegálnej migrácii;
- dôslednú spoluprácu a podporu energetickej bezpečnosti zosúladenú s investíciami do infraštruktúry, zlepšenie regulačného rámca, zvyšovanie energetickej účinnosti a vytvorenie účinného a efektívneho systému včasného varovania pre prípad prerušenia dodávok;
- úpravu kvality a rozsahu administratívnych kapacít partnerov prostredníctvom realizácie spoločného programu financovaného Európskou úniou nazvaného *Komplexný program formovania inštitúcií*;
- prípravu dokumentov a programov, ktoré by partnerom pomohli riešiť problémy hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

Program východného partnerstva sa vyznačuje multilaterálnym rozmerom štyroch platforiem pre spoluprácu a výmenu skúseností a informácií pričom ide predovšetkým o uvedené ponuky s dôrazom na nasledujúce oblasti: demokraciu, stabilitu, rozvoj právneho systému a poriadku s rešpektom k ľudským právam a slobodám pri dodržovaní zásad dobrého spravovania krajiny, boja s korupciou a zneužívaním právomocí; hospodársku spoluprácu s postupnou integráciou v oblasti politik Európskej únie; energetickú dostatočnosť a bezpečnosť; rastu kvalifikácie a výmeny skúseností.

K plynulému fungovaniu a dosahovaniu vytýčených cieľov potrebuje každá inštitúcia či organizácia svoje nástroje. Európska únia na presadzovanie cieľov Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky používa *spoločnú stratégiu*, schvaľuje *spoločné stanoviská a akcie*, prijíma *spoločné pozície* a udržiava úzky vzťah s tretími krajinami.

Spoločnú stratégiu zahraničnej a bezpečnostnej politiky schvaľuje Európska rada na základe konsenzu členských krajín. Je smerodajná pre celkové fungovanie zahraničnej politiky, zahŕňa jej ciele a udáva smer, ktorým sa zahraničná politika EÚ bude uberať a špecifikuje zdroje, ktoré budú potrebné na dosiahnutie cieľov. Realizuje sa v oblastiach spoločného záujmu členských štátov, ktoré sa určujú na základe geografického rozloženia krajín, politického a ekonomického záujmu regiónu alebo krajiny a potenciálneho ohrozenia bezpečnosti EÚ. Európska rada v roku 1999 schválila spoločnú stratégiu voči Rusku a Ukrajine. Týkala sa najmä upevňovania demokracie, boja proti organizovanému zločinu a hospodárskej spolupráce na úrovni voľného obchodovania. V roku 2003 bola prijatá stratégia pod názvom *Európska bezpečnostná stratégia* v ktorej EÚ po prvý raz vystúpila v úlohe samostatného geopolitického subjektu. Bezpečnostná stratégia definuje hlavné hrozby, ako sú *terorizmus, zbrane hromadného ničenia, lokálne konflikty*, s ktorými je nutné sa vyrovnáť vybudovaním bezpečnej Európy, ktorá bude fungovať na základe účinného multilateralizmu. V decembri 2008 schválila Európska únia *novú bezpečnostnú stratégiu*. Jej úlohou nie je nahradiť pôvodnú stratégiu, ale doplniť ju o ďalšie potencionálne riziká, hrozby a o kroky nutné pre ich odvrátenie. Táto stratégia poukazuje na novú formu organizovaného zločinu, ktorým je pirátstvo, ktoré vážne ohrozuje medzinárodný obchod, ktorý sa vo veľkej miere opiera o námornú dopravu. Európska únia reagovala na túto hrozbu aj prostredníctvom prvej námornej operácie Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky s názvom ATALANTA. Jej cieľom bol boj proti pirátstvu v blízkosti Somálskeho pobrežia. Hrozby však nemusia byť vždy iba vojenského charakteru. Hospodársky rozvoj je závislý od technologického pokroku, infraštruktúry. Tá v sebe zahŕňa logistiku a teda dopravu, dodávky energie, komunikáciu ako aj internet. Práve trestnou činnosťou na internete, ktorá môže napáchať obrovské finančné škody pre podniky ako aj štát samotný sa zaoberá Stratégia EÚ pre bezpečnú informačnú spoločnosť prijatá v roku 2006.

V rámci bezpečnostnej stratégie je úlohou Rady pre všeobecné záležitosti a vonkajšie vzťahy vykonávať *jednotné akcie*, ktorými EÚ reaguje na dané situácie. Schválenie spoločnej akcie ako aj iných činností Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky si vyžaduje konsenzus. Tento konsenzus vytvára pre radu ministrov základňu pre ciele, ktoré sa prijímanou akciou sledujú. Je nevyhnutný pre potrebný objem financií a spôsob ich získavania. Na základe konsenzu sa stanoví aj termín realizácie resp. ukončenia akcie.

Záver

Z reálneho pohľadu na politickú orientáciu členských štátov vyplýva, že ich prioritou doteraz zostávala orientácia na vlastné národné politiky. Manažment Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky stále skôr spadal do oblasti medzivládnej spolupráce, ktorá bola hľadaním podpory vlastného názoru medzi ostatnými členmi Európskej únie. Túto situáciu mení Lisabonská zmluva, ktorá naopak usiluje o zahrnutie a fungovanie princípu spoločného prístupu. Schopnosť zorganizovať a v praxi využiť bojové skupiny EÚ nie je zameraná iba na humanitárne operácie OSN, Medzinárodného výboru Červeného kríža, alebo ďalších medzinárodných, či národných nevládných organizácií. Aj tu sú síce potrebné vojenské schopnosti, ktorými doposiaľ Európska únia manažérsky nevládla. Skôr sa orientovala na zlepšenie vzájomnej spolupráce a podielu na humanitárnych operáciách civilnými orgánmi a organizáciami. V súčasnosti si manažment Európskej únie začína uvedomovať, že do obdobia, kedy môžu nastúpiť civilné orgány je nevyhnutná, aj keď dočasná, účasť ozbrojených síl, počas trvania ozbrojeného konfliktu. Je potrebné vybudovať kvalitné vojenské celky s príslušnými schopnosťami a patričný bezpečnostný manažment.

Pod vplyvom Lisabonskej zmluvy sú pripravované operačné a taktické scenáre, na základe ktorých sú formované nové schopnosti a varianty vojenskej pohotovosti pre optimálne riešenie možných kríz a konfliktov. Základom je katalóg požiadaviek na vytvorenie bojových skupín Európskej únie, ktoré budú v nadchádzajúcom čase zaraďované do pohotovosti. Je faktom, že Európska Únia konečne disponuje primeranými funkčnými kapacitami a politickou vôľou zasiahnuť z humanitárnych a mierových dôvodov. Rýchlosť, akou sa Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika Európskej únie pohotovo vyvinula, odráža v úvode uvedené geopolitické zmeny a ich priemet v celosvetovej bezpečnosti.

Program východného partnerstva má v rámci multilaterálneho rozmeru ambície rozvinúť 5 prioritných iniciatív: program ochrany hraníc; integráciu energetických zdrojov so zameraním na účinnosť, trh s elektrinou, podporu obnoviteľných zdrojov; rozvoj malých a stredných podnikov; saturáciu južného energetického koridoru; spoluprácu v prípadoch prírodných katastrof.

Použitá literatúra:

1. BRZEZINSKI Z.: *Velká Šachovnica*, MF, Praha 1999.
2. CIANCIARA, A. K.: *Eastern Partnership' – opening a new chapter of Polish Eastern policy and the European Neighbourhood Policy?* Analyses & Opinions No. 4, June 2008
3. DUKE, S – OJANEN, H.: *Bridging Internal and External Security: Lessons from the European Security and Defence Policy*: European Integration, Vol. 28, No. 5, 477–494, December 2006
4. DULEBA, A.: *Zahraničná politika Ruska*, ŠPÚ, Bratislava 2001.
5. KNUTSEN, T.L.: *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*. CSS, Brno 2005.
6. FUKUYAMA, F.: *The West may be cracking*. Internationale Herald Tribune, 9.8.2002.
7. KAGAN, R.: *Labyrint síly a ráj slabosti*. Lidové noviny, 2003
8. KERTTUNEN, M.; KOIVULA, T; JEPPSON, T.: *EU BATTLEGROUPS. Theory and Development in the Light of Finnish-Swedish Co-operation*, Strategian laitot – Department of Strategic and Defence Studies, National Defence University, Helsinki 2005, on-line verzia (<http://www.pana.ie/download/eubattlegroups.pdf>).
9. KOZÁK, T.: *Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ*. Ševt, Bratislava 2004.
10. HANSON, D. V.: *Lovin' Europe by Leavin'*. In: National Review, 6/2004. <http://www.nationalreview.com/hanson/hanson200404020835.asp> [cit. 29-06-2006].
11. KHOL, R.: *Nová dimenze evropské integrace: Společná bezpečnostní a obranná politika EÚ*, 2002. , *Evropská bezpečnostní a obranná politika. Národní perspektívy*, 2002
12. KOMORNÍK, J. a kol.: *Amsterdamská zmluva*. FM UK, Bratislava 1999.
13. LIPKOVÁ, L. a kol.: *Európska únia*. Bratislava: Sprint, Bratislava 2006
14. OCHMANN, C.: *EU Eastern Partnership: Fine, but what about Russia*. Spotlight Europe May 2009

15. PAWERA, R. 2004. *Manažment európskej bezpečnosti*. Eurounion, Bratislava 2004.
16. WIEBKE D, *The Eastern Partnership and Ukraine*. Center for European Integration Studies Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, ISBN 978-3-936183-94-8
17. *Armed Conflicts*. Project Ploughshare, Report 2003.
18. Brahimihó správa. <http://www.un.org/peace/reports/peace-operations>
19. *Návrh Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európu*. Rím, 18. 6. 2003, CONV 850/03.
20. Trend 2/2008, 17.01.2008, s.11
21. *Zmluva o Európskej únii* (92/C191/01), Hlava V: Spoločná zahraničná a bezpečnostná
22. politika . In: Úradný vestník Európskej únie
23. www.europa.eu.int/comm/external_relations/
24. www.euractiv.cz
25. www.euroskop.cz
26. http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/index_en.htm

Kontakt

Fakulta managementu
Univerzita Komenského
Katedra ekonómie a financií
Odbojárov 10,
820 05 Bratislava

doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**REFLEXIA VÝVOJA NA SLOVENSKU PO NOVEMBRI 1989
V KONTEXTE PROBLÉMOV GLOBALIZUJÚCEHO SA SVETA
(EURÓPSKÝCH TRENDOV 21. STOROČIA)**

plavkova@euba.sk

Abstrakt

V novembri 1989 sa vďaka veľkej časti obyvateľstva Česko-Slovenska totalitný režim rýchlo ocitol v roli „nechceného dieťaťa“. Kým prechodné obdobie odchodu od komunistického režimu bolo záležitosťou nie veľmi početných elít, konsolidácia nových spoločensko-politických a ekonomických pomerov významne závisí od ich sociálneho kontextu, teda od toho, či politické elity dokážu nájsť trvale spoločenskú podporu občanov, alebo pôjdu „ľahostajne“ ďalej svojou cestou. V príspevku je analyzovaný postoj verejnosti k transformačným procesom a ponovembrovým zmenám a ich dôsledkov v politicko-občianskom a ekonomickom správaní ľudí. Kľúčovou otázkou je, do akej miery ponovembrový vývoj naplnil očakávania väčšiny občanov SR a do akej miery ide o vývoj blízky hodnotám a trendom európskej integrácie.

Kľúčové slová: transformačný proces na Slovensku, európska integrácia

Abstract

Due to greater part of Czech and Slovak habitants the totalitarian regime turned rapidly into a position of “an unwanted child” in November 1989. While the transitional period of leaving the communist regime was the matter of a small number of elites, consolidation of new social-political and economic situation is strongly dependent on its social context, i.e. on a fact to what extend the political elites shall establish a permanent social support of citizens or they simply choose their own “indifferent” way. The paper analyses an attitude of the public to transformation processes and to after-November changes and their consequences to political, civil and economic behavior of people. The key question in this respect is as to what extend the after-November development has fulfilled expectation of the most part of the citizens of Slovakia and as to what extend is the existing development close to European integration values and trends.

Key words: Transformation process, European integration

Vývoj našej spoločnosti po roku 1989 priniesol nové politicko-sociálne a ekonomické pomery a znamenal nástup na zložitú cestu budovania spoločenstva, ktoré zaručí existenciu a aplikáciu humanisticko-demokratických, etických a mravných hodnôt a univerzálne deklarováných právnych zásad vo vzťahu k občanom. Zložitosť tejto premeny umocnilo rozdelenie česko-slovenskej federácie a vznik samostatnej Slovenskej republiky, čo si vyžadovalo vytvoriť ústavné základy slovenskej štátnosti a vytvorenie príslušných inštitúcií na úrovni štátu, orgánov na výkon moci a vzťahov k občanom. Hľadali sa cesty a prostriedky,

ako naplniť sľuby dané občanom v novembrových dňoch i po vzniku samostatného štátu, pričom došlo k mnohým negatívnym javom v oblasti ekonomických vzťahov v procese transformácie vlastníckych vzťahov, vo fungovaní vzťahov v zákonodarnom zbore, v riadení štátnej správy, zákonodarstve a prijímaných zákonoch, v praxi ich uplatňovania v každodennom živote, k postupom, ktoré umožnili deformovanie princípov demokracie a slobody. To všetko občania Slovenska priebežne reflektujú a premietajú do svojho obrazu o situácii v našej spoločnosti, jej celkovom napredovaní k naplneniu základného cieľa vytvoriť model, systém prostriedkov a metód demokraticky uplatňovaných v záujme občanov, ich usporiadaného a prosperujúceho života.

So sociálnou zmenou súvisí aj nástup nových problémov alebo nutnosť chápania starých problémov v novom kontexte. Zložité vzájomné ovplyvňovanie týchto faktorov vedie k nátlaku ako na inštitúcie, tak aj na jednotlivcov. Bezpečnosť garantovanej budúcnosti môže byť pohodlná, ale aj vynútená. Všetky generácie sa dnes musia vyrovnávať s tým, že existuje nová normalita, práve neurčitá budúcnosť a podstupovanie ohrozenia sú súčasťou života jednotlivca, ale aj významným globálnym problémom ľudstva. Pochopenie a zodpovedajúce riešenie konfliktov, ktoré proces hodnotových zmien vnáša do fungovania inštitúcií „postindustriálnej spoločnosti“ vyžaduje dôkladný popis existujúcich a novo sa vynárajúcich hodnotových systémov a orientácií. V demokratických krajinách nastáva postupný posun hodnôt v živote jednotlivca i spoločnosti. Charakterizuje ho ústup od filozofie nepretržitého rastu blahobytu a spotrebiteľského vzťahu smerom ku kvalite života, dôstojného človeka súčasnosti. Táto „tichá revolúcia“, povedané spolu s Inglehartom – reštrukturalizácia hodnôt, vychádza z chápania ľudského života ako neopakovateľnej a nenahraditeľnej hodnoty samej osebe, po celý čas jeho trvania. Aj naša spoločnosť sa vydala na cestu, ktorú Beck nazval cestou k rizikovej spoločnosti. Zaniká tradičné spoločenské prostredie, zaniká príslušný spoločenský tlak na jednotlivca, nútiaci ho prispôbovať sa tradičným, očakávaným spôsobom, zanikajú istoty jednotlivca. Transformácia charakteru života na individuálnej úrovni zodpovedá súčasným základným zmenám postmodernej spoločnosti. V popredí je optika hodnôt postmodernej doby – ako perspektív možností, ktoré sa odкрývajú pre tri kultúrne tendencie: vzájomnosť, uskutočniteľnosť a individualizáciu.

Kľúčové zmeny možno pozorovať vo všetkých sférach sociálneho života: vo vzdelaní, zamestnaní, voľnom čase, sociálno-politickej participácii. Otázka už nestojí tak, či sa zachovávajú kľúčové inštitúcie masovej priemyselnej výroby (gigantické korporácie, masové odbory, masový vzdelávací systém, nukleárna rodina, centralizovaný národný štát), ale ako sa dá zabezpečiť riešenie globálnych problémov dneška, počínajúc chudobou až po ekologickú krízu a rozpad rodinných vzťahov.

V príspevku sa opierame o výsledky výskumov, zameraných na zmeny hodnôt a postojov verejnosti na Slovensku k ponovembrovým zmenám po roku 1989, najmä z hľadiska ich dôsledkov v politickom a ekonomickom správaní ľudí.¹

---

¹ Štúdia je spracovaná v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/0826/08 Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov a v spolupráci s Ústavom politických vied SAV, Bratislava. Analyzuje údaje z reprezentatívnych výskumov „November 1989, sociálno-ekonomický rozvoj a životná úroveň obyvateľstva“ a „November 1989 očami verejnosti“, uskutočnených metódou štandardizovaného rozhovoru v rámci projektu Ideové zdroje a línie slovenskej politiky. 2003 SP 51/018 06 00/ 028 06 10, riešiteľskej organizácie Ústav politických vied SAV, Bratislava, 2003 - 2005.

Očakávania občanov Slovenska vyvolané novembrom 1989

Samotný ne-revolučný priebeh zmien, ktorými v roku 1989 prechádzal stredoeurópsky priestor jednoznačne potvrdil, že občania bývalého Česko-Slovenska - takisto ako občania ďalších štátov za železnou oponou - očakávali transformáciu režimov, ale málokto z nich uvažoval o celkovom „kolapse“ komunizmu a hlbokých štrukturálnych reformách, ktoré priniesli nasledujúce roky. Svedčí o tom aj mapovanie obrazu o budúcnosti, ktorú mala priniesť novembrová nežná revolúcia občanom Slovenska.

November '89 je spätý vo vedomí našej populácie predovšetkým s očakávaním zmien v oblasti demokratizácie a slobody. Aj s odstupom mnohých rokov sa november v roku 1989 stotožňuje s intenzívnou túžbou občanov po slobode a možnosti verejne prejavovať svoje názory tak, ako to aj reálne začalo priamo na námestiach, v pracovných kolektívoch, či v tom čase v zнову „ostro sledovaných“ médiách. Túto zmenu očakávalo takmer 81,6 % respondentov.

Druhou intenzívnejšie očakávanou zmenou bola zmena v kvalite života väčšiny obyvateľov Slovenska. V odpovediach respondentov zarezonoval v minulom režime dlho podporovaný zmysel pre spolupatričnosť, skupinovú solidaritu, súdržnosť, prejavujúce sa tým, že zvýšenie životnej úrovne väčšiny obyvateľov Slovenska očakávali viac ako tri štvrtiny opýtaných (76,9 %).

Tabuľka 1
Poradie najviac očakávaných zmien v roku 1989 (v %)

Oblasť zmeny	Očakával	Neočakával	Nevie
V spoločnosti bude viac demokracie a slobody	81,6	15,8	2,6
Zvýši sa životná úroveň väčšiny obyvateľov Slovenska	76,9	21,0	2,1
Znížia sa rozdiely medzi životnou úrovňou na Slovensku a v západných krajinách	69,4	27,5	3,1
Dôjde k vracaniu majetkov, pôdy, lesov jednotlivcom a rôznym organizáciám	49,3	45,0	5,7
Bude sa vyučovať náboženstvo na školách všetkých stupňov	37,7	56,9	5,4
Staneme sa členom EÚ	37,6	52,1	10,3
Zvýši sa kriminalita	37,1	59,9	3,0
Dôjde k výraznej sociálnej a majetkovej diferenciacii spoločnosti	33,1	61,5	5,4
Vznikne samostatná Slovenská republika	31,9	64,9	3,2
Dôjde k rozsiahlej privatizácii štátneho majetku	27,3	67,9	4,8
Výrazne narastú ceny za potraviny a služby	26,5	71,9	1,6
Staneme sa členom NATO	22,6	66,5	10,9
Bude sa platiť za poskytovanie zdravotnej starostlivosti	13,3	85,1	1,6

Do skupiny zmien, očakávaných väčšinou našej verejnosti sa zaraďuje aj očakávanie, že ponovembrový vývoj nás posunie smerom k vyrovnaniu sa životnej úrovni so západnými krajinami (69,4 %). Svedčí to o tom, že občania v nových spoločenských pohyboch videli aj perspektívu pre hospodársky rozvoj našej krajiny a prehĺbenie väzieb so západnou Európou.

Väčšia časť obyvateľov Slovenska neočakávala, že vývoj na Slovensku prinesie reštitúcie a zmeny vo vlastníctve (45 %), zavedenie náboženstva do škôl všetkých stupňov (56,9 %), rast kriminality (59,9 %), prehĺbenie sociálnej diferenciácie (61,5 %), sprivatizovanie štátneho majetku (67,9 %), rast cien za potraviny a služby (71,9 %), platbu za zdravotnícku starostlivosť (85,1 %).

Relatívne krátke obdobie rokov 1990 – 1992 bolo okrem rozvoja demokracie charakteristické predovšetkým snahami o zvrchovanosť a samostatnosť Slovenska. Z hľadiska verejnosti však v čase novembrových udalostí len niečo menej ako tretina občanov (31,9 %) očakávala, že ponovembrový vývoj prinesie tak skoro prijatie Ústavy Slovenskej republiky a vyhlásenie samostatnej Slovenskej republiky, hoci tieto skutočnosti znamenali naplnenie oprávnených požiadaviek slovenského národa.

Možno povedať, že scenár očakávaní sa naplnil len v prvom prúde zmien – v oblasti demokratizácie a slobody. Ostatné zmeny, ktoré ponovembrový vývoj priniesol, neboli v novembrových dňoch súčasťou očakávaní väčšiny nášho obyvateľstva. Aj napriek tomu boli tieto zmeny prijaté obyvateľstvom bez väčších emócií, nevyvolali ani významnejšie vnútrospoločenské rozpory, hoci je zrejmé, že charakter priebehu týchto procesov významne ovplyvnil individuálnu ekonomickú a sociálnu situáciu väčšiny obyvateľstva v úplne opačnom smere, než pôvodne očakávali. V tomto kontexte možno vysloviť predpoklad, že jedným z dôsledkov tejto nekompatibility je založenie nedôvery občanov SR v politické elity, ktoré sú za to zodpovedné, a toto sklamanie z nenaplnených očakávaní sa pravdepodobne premietlo aj do apatie a rezignácie občanov na uplatňovanie svojho občianskeho potenciálu aktivitami v dobrovoľníckom sektore, v neformálnych štruktúrach a organizáciách na pôde občianskej spoločnosti.

Medzi dôležité poznatky možno zaradiť zistenie, že viac ako dve tretiny občanov v roku 1989 nespájalo vývoj po roku '89 s vstupom našej krajiny do európskeho integračného procesu, v zmysle začlenenia sa Slovenska (resp. v tom čase Česko-Slovenska) do štruktúr EÚ. Hoci možnosť vstupu do NATO očakávala v roku 1989 len niečo menej ako štvrtina obyvateľstva (22,6 %) a niečo viac ako tretina v prípade vstupu do Európskej únie (37,6 %), tieto kroky samostatnej SR mali už v predvstupovom období, a neskôr aj po vstupe SR do týchto štruktúr, vo verejnosti vysokú podporu, a aj v súčasnosti sú vnímané prevažne pozitívne, ako obnovený spoločný cieľ, s ktorým naša spoločnosť len „dočasne“ stratila kontinuitu. Možno to dokumentovať dlhodobým monitoringom postoja slovenskej verejnosti k členstvu SR v rámci EÚ v rámci Eurobarometrov, podľa ktorých občania SR intenzívnejšie nepocitujú obavy z možného oslabovania pozície SR v rámci EÚ. V slovenskej verejnosti prevažuje názor, že členstvo SR v EÚ je pre nás výhodné, naša krajina má z neho prospech najmä pokiaľ ide o pracovné príležitosti, zvýšenie ekonomickej stability; pre väčšinu občanov Slovenska je členstvo v EÚ zárukou väčšej bezpečnosti.

Pri hľadaní odpovede na to, prečo prevažuje v mienke populácie Slovenska vnímanie Európskej únie ako spoločenstva, ktoré má budúcnosť a Slovensku prináša mnoho pozitívneho, možno usudzovať, že obraz radového občana o fungovaní Európskej únie je výrazne poznačený pohľadom občana malého štátu, ktorý nemá šancu robiť samostatnú politiku v globalizovanom svete a je preňho výhodné úzko spolupracovať s inými vo všetkých dôležitých otázkach medzinárodnej politiky.

V zápase o hľadanie toho, čo spája nás, občanov Slovenska s ostatnými Euroobčanmi, členmi EÚ27, v prvých rokoch prevažovala slabá vzájomná informovanosť. V súčasnosti možno badať príklon k prevahe spoločnej optiky na problémy a priority. Z tohto uhla pohľadu

má verejnosť Slovenska ešte mnohé rezervy. Občania Slovenska v porovnaní s občanmi EÚ27 sa dlhodobo prejavujú ako menej spokojní so svojím životom, menej optimistickí; pokiaľ ide o ekonomickú prosperitu krajiny do budúcnosti. V riešení problémov v rámci EÚ dávame do centra sociálne problémy, kým občania starých členských krajín sa viac orientujú na problémy, ktoré v súčasnosti v priestore Európy vznikajú, napr. spolužitie s prisťahovalcami, a tiež ekologické otázky. V koncepte hodnotových zmien Rolanda Ingleharta je situáciu v starých členských krajinách možno charakterizovať ako uplatňovaný vzorec životného štýlu (v popredí uspokojovanie ľudských potrieb, kvalita a zlepšovanie podmienok života), kým v nových členských krajinách doznieva, resp. prežíva vzorec rozdeľovania (ekonomickej distribúcie), so zdôraznením potrieb všetkých sociálnych skupín a zaistením ich ekonomickej bezpečnosti.

Na istý obrat smerom k priblíženiu týchto významne sa rozchádzajúcich hodnotových systémov poukázali po prvýkrát už zistenia Eurobarometra '69 z mája 2008 nasvedčujúce tomu, že nielen na Slovensku, ale v celej EÚ27 sa zvyšuje celková skepsa pokiaľ ide o ekonomický vývoj ich krajín. Slovenská populácia však naďalej celkovo najviac spomedzi členských štátov Únie z významňuje problém sproblematizovania ekonomickej situácie vo vlastnej krajine: kým spomedzi celkovo 20 % obyvateľov EÚ27 je tohto názoru 20 %, medzi obyvateľmi SR má zastúpenie na úrovni 28 %.²

Niektoré paradoxné zistenia možno vnímať aj tak, že občania SR skôr „stále viac očakávajú“, a nie slobodne „dávajú“, pričom sú ich očakávania od schopného štátu a európskeho nadnárodného spoločenstva plne legitímne: efektívne vládnutie spájajú s poriadkom, sociálnou spravodlivosťou, blahobytom a slobodou. Priebežné zistenia v roku 2008 a najmä rok 2009 však jednoznačne dávajú za pravdu „pocitom“ občanov SR a všetko nasvedčuje tomu, že ich obavy zo zhoršujúcej sa ekonomickej situácie možno vzťahovať na priestor minimálne celej Európy.

Podľa názoru väčšiny respondentov 17. november '89 priniesol predovšetkým posilnenie individuálnej zodpovednosti človeka za to, ako žije, a ako sa má. Tento výsledok nič nehovorí o tom, či táto novonadobudnutá možnosť „mať svoj osud vo vlastných rukách“ občanom plne vyhovuje. Možno predpokladať, že v pozadí je viera vo vlastné schopnosti v kontexte zásadných životných zmien, a že väčšina ľudí spájala túto možnosť s pozitívnymi očakávaniami. Výskumy však tiež dokumentujú, že miera mobilizácie občanov v podobe ich účinnej a efektívnej adaptácii na zmenené pravidlá hry v spoločnosti je generácie podmienená a osobitne citlivo sa dotýka staršej generácie. Mladí ľudia prijali flexibilitu vo všetkých sférach života ako možnosť šdohodnúť sa najmä so sebou samým, a preto je to pre nich príťažlivý projekt života a životného štýlu.

Pre väčšinu verejnosti znamenal 17. november '89 aj znovuzískanie slobody a obnovenie demokracie. V menšej miere verejnosť nadobudla presvedčenie, že po páde komunistického režimu sa posilnili aj humanizmus a ľudskosť v našom živote (48 %). Ako v tejto súvislosti konštatuje Peter Javúrek,³ obyvatelia strednej Európy zlyhali v oblasti formulovania ľudských práv a slobôd, keď svoje negatívne skúsenosti s podmienkami totalitného režimu nevyužili v procese posilnenia humanizmu a ľudskosti v integrácii kontinentu, najmä na elimináciu prehlbujúceho sa egoizmu.

Transformácia života ľudí v pracovnej sfére je hodnotená rozporne: všeobecne je ako významná pozitívna zmena vnímaná zmena postoja k práci – po období „povinného zamestnania“ si ľudia začali viac prácu vážiť (67 %), práca sa v rebríčku hodnôt našej

---

² Eurobarometer 69. Public Opinion in the European Union. First Results. March – May 2008. Publication: June 2008. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public.opinion/index.en.htm> a tiež Eurobarometer 69. Verejná mienka v Európskej únii. Národná správa SR, autor I. Kuhn. Zdroj: (eb69-sk-nat.pdf), s. 15.

³ Peter Javúrek: Klaus kontra 27 štátov. Žurnál 43/2009, 22.10.2009, s. 8-12.

populácie dostala na najvyššie miesto. Veľká časť verejnosti však nenašla v ponovembrovom vývoji naplnenie očakávaní, že nový pracovný režim a podmienky v práci prinesú, resp. otvoria výrazne väčšie šance pre schopných a pracovitých ľudí (48 %), a takisto zhodné sú aj stanoviská občanov, že nemali významnejší vplyv na spravodlivejšie odmeňovanie jednotlivcov za ich schopnosti a výkonnosť v práci (35 %).

Celkove sa najvyššie sklamanie občanov z ponovembrového vývoja koncentruje do percepcie stavu v oblasti obhajovania záujmov občanov v politike a konaní politikov. Prevažná väčšina občanov očakávala zásadnú zmenu v prístupe politických a vládnych elít, ktoré si v novembrových týždňoch získali dôveru obyčajných ľudí. Z pohľadu verejnosti, je osem občanov z desiatich (82 %) nespokojných so zmenami v konaní politických elít pri obhajovaní ich záujmov.

Tabuľka 2
Čo priniesol 17. november 1989 (v %)

17. november 1989 znamenal:	plne súhlasí	skôr súhlasí	skôr nesúhlasí	vôbec nesúhlasí	nevie
posilnenie individuálnej zodpovednosti v živote	27,6	45,8	18,6	7,2	0,8
znovuzískanie slobody a demokracie	27,3	44,1	18,9	8,9	0,8
ľudia si začali znovu vážiť prácu	27,0	40,3	21,5	10,2	1,0
obnovenie úcty k súkromnému majetku	21,1	45,5	22,7	9,7	1,0
posilnenie humanizmu a ľudskosti v živote	14,4	34,1	34,9	15,8	0,8
väčšie šance pre schopných a pracovitých	16,0	32,3	32,4	18,4	0,9
spravodlivejšie odmeňovanie podľa výkonu a schopností	9,7	25,7	39,9	23,5	1,2
politika a politici začali viac konať v záujme občanov	4,6	12,5	32,0	50,1	0,8

Túto vysokú mieru nesúhlasu možno vnímať aj tak, že z pohľadu verejnosti nebol dosiahnutý jeden z kľúčových cieľov novembrovej transformácie politického subsystému, a to zreteľné presadzovanie občianskeho princípu v politickom živote a konaní jednotlivých politikov ako zástupcov verejnosti, ako politických reprezentantov obyvateľstva SR. Svedčí to jednak o vysokej miere sklamaní a frustrácie občanov z toho, ako sa vyvíjal

vnútropolitický život a politická kultúra na Slovensku po novembri '89, ale tiež o nepripravenosti politických elít na transformačné procesy po roku 1989 a v neskoršom období aj o ich odrhnutosti od každodenných problémov občanov Slovenska. Občania potom zákonite nadobúdajú pocit politickej neprehľadnosti a dezorientácie v aktuálnej politike a konaní politikov a negatívne hodnotia hlavne politickú kultúru verejných činiteľov. S tým súvisí stále klesajúci podiel občanov ochotných využívať svoje politické a občianske práva v plnom rozsahu, keďže v súčasnosti je vôľa k politickej kariére a participácii na činnosti politických strán, hnutí, a vôbec na demokratickej procedúre volieb politickej reprezentácie, nízka. Dokladuje to nízka participácia na všetkých volebných aktoch roku 2009, s problematickým výhľadom aj do roku 2010.

V nadväznosti na hodnotenie politických elít sú zaujímavé zistenia, týkajúce sa dôveryhodnosti mechanizmov a inštitúcií, vytvorených v živote slovenskej spoločnosti, aby v mene a záujme občanov konali, resp. aby v ich záujme komunikovali a prezentovali ich názory a očakávania. Respondenti posudzovali batériu 11 inštitúcií, ktorú tvorili: právny štát; prezident SR; Národná rada SR; politické strany a politické hnutia; vláda SR; orgány činné v trestnom konaní; miestne, regionálne samosprávy; médiá; odbory; aktivita občanov; mimovládne inštitúcie a tretí sektor. Rozloženie názorov uvádza tabuľka 3.

Väčšia časť nášho obyvateľstva pozitívne vníma masovokomunikačné prostriedky ako prostriedok a prístupovú cestu k informáciám o aktuálnom dianí doma a vo svete, zdroj rozširujúci ich vedomosti v každej oblasti života. Z tohto hľadiska je podiel spokojnosti s fungovaním médií na hladine takmer 73 % pomerne vysoký. Nespokojnosť štvrtiny opýtaných s fungovaním médií zároveň ukazuje, že k fungovaniu, a teda aj vplyvu médií, pristupuje istá časť našej verejnosti s potrebným nadhľadom, že médiá nezničili schopnosti kritického a nezávislého uvažovania jednotlivcov o tom, čo im je komunikované a akým spôsobom.

Tabuľka 3

Hodnotenie inštitúcií z hľadiska vyjadrenej miery spokojnosti a nespokojnosti (v %)

Hodnotená inštitúcia	Spokojný	Nespokojný	Neviem
Médiá	72,4	25,6	2,0
Prezident SR	68,1	28,7	3,2
Miestne, regionálne samosprávy	46,7	48,0	5,3
Mimovládne inštitúcie a tretí sektor	30,8	46,0	23,2
Právny štát	30,3	67,5	2,2
Národná rada SR	27,6	70,1	2,3
Aktivita občanov	26,5	65,0	8,5
Odbory	24,7	55,7	19,6
Vláda SR	21,7	76,6	1,7
Orgány činné v trestnom konaní (polícia, súdy, prokuratúra)	21,0	76,0	3,0
Politické strany a politické hnutia	14,0	83,9	2,1

V rámci hodnotených inštitúcií je druhou najviac akceptovanou inštitúciou pozícia prezidenta s mierou podpory zo 68 % v roku 2004 sa v roku 2008 dostala na úroveň 74 %.⁴

Väčšia časť verejnosti však nie je spokojná s väčšinou hodnotených inštitúcií, keďže len miera pri hodnotení miestnej a regionálnej samosprávy sa miera spokojnosti pohybovala na úrovni okolo 50 %, kým s fungovaním ostatných hodnotených inštitúcií sa miera spokojnosti pohybovala medzi 20 a 30 %, pri najnižšej spokojnosti s politickými stranami a hnutiami, ktoré uspokojujú len 14 % občanov. Teda možno konštatovať, že väčšina našich občanov vníma tieto inštitúcie ako inštitúcie, ktoré sa vzdialili riešeniu problémov občanov, a v ich fungovaní postrádajú prístup, ktorý by riešil ich malé, či veľké problémy.

Z poradia hodnotených inštitúcií z hľadiska vyjadrenej miery nespokojnosti vyplýva, že tieto očakávania občanov neplnili v októbri roku 2004 predovšetkým politické strany a hnutia, vláda SR, ale ani orgány činné v trestnom konaní, Národná rada SR, a aj samotný štát, mali z tohto hľadiska v očiach verejnosti negatívny obraz. Teoretici v tejto súvislosti spravidla konštatujú, že je to dôsledok reality, v ktorej sa nachádzajú súčasné vlády, politické strany a veľké inštitúcie, a ide o prejav „preťaženého štátu“, ktorý nedokáže plniť volebné sľuby, resp. prejav straty pružnosti vlád a politických strán reagovať na potreby svojich voličov. S podobným vysvetlením pracuje Offe, keď stratu podpory verejnosti a nástup určitej dezilúzie z politiky a politikov v postkomunistických krajinách vysvetľuje ako „krízu legitimacy“, vyvolanú snahou a nutnosťou obmedzovať prostriedky súkromného sektora.

Istá miera dezilúzie občanov sa premietla aj do zhodnotenia „vlastných radov!“, v istej sebakritike pri uplatňovaní svojich občianskych práv a povinností. Aj v hodnotení fungovania odborov, ako zástupcov pracujúcich sa premietla nespokojnosť viac ako polovice občanov SR.

Jedine pri hodnotení miestnej, regionálnej samosprávy sa názory verejnosti polarizovali: kým s jej činnosťou je spokojných 46,7 % opýtaných, nespokojných je 48 %.

Hodnotenie mimovládnych inštitúcií a tretieho sektora jednoznačne potvrdilo, že idea občianskej spoločnosti výrazne mobilizovala občanov v novembri 1989 a na začiatku deväťdesiatych rokov, kedy skutočná obnova plurality priniesla nebyvalé občianske participačné aktivity a sformovanie tretieho sektora. Postupne silnejúci eliminačný nápor zo strany politicko-štátneho sektora sa zákonite premietol do rastúcej apatie až rezignácie občanov na občianske aktivity. Výsledkom je v súčasnosti nízka, menej ako tretinová spokojnosť verejnosti s fungovaním inštitúcií občianskej spoločnosti, pri už vyššie spomínanej pomerne prekvapujúcej vysokej miere sebakritickosti občanov v roli aktérov na pôde tretieho sektora (nespokojnosť s aktivitou občanov až na úrovni 65 %), ktorá je predsa len istou živnou pôdou v prípade nutnosti vzniknúť a obhajovať nové, aktuálne záujmy určitých skupín občanov voči súčasnej moci.

Hodnotenie trendu vývoja na Slovensku od novembra 1989

Viacere výskumy potvrdzujú, že verejnosť na Slovensku má tendenciu pesimisticky hodnotiť nielen budúci vývoj, ale kriticky a negatívne hodnotiť aj celkové nasmerovanie spoločenských zmien v našej spoločnosti po roku 1989. Kým koncom roku 1998 bol pomer optimistov a pesimistov 69:20 %, v roku 2004 boli názory verejnosti silne polarizované v pomere 44: 53 % (pričom nasmerovanie „určite k lepšiemu“ uviedlo 6,8 % a prevažovalo hodnotenie vývoja „ako čiastočné zlepšenie“ (36,9 %), v roku 2008 sa podľa údajov IVO podiel optimistov dostal na úroveň 61 % a pesimistov 32 %.⁵

---

⁴ Trendy v kvalite demokracie Slovensko 2008, s. 101.

⁵ Trendy v kvalite demokracie Slovensko 2008, s. 94.

Keď sledujeme dlhodobý vývoj názorov pri hodnotení uskutočnených zmien v našej spoločnosti treba konštatovať, že trvale prevažovalo negatívne zhodnotenie. V skupine pesimistov prevažujú ženy, občania maďarskej národnosti, najčastejšie generácia nad 60 rokov. Kritikov, ktorí v uskutočnených zmenách nevidia cestu vpred, možno nájsť najmä medzi respondentmi so základným vzdelaním (66,9 %), pričom podiel kritických hodnotení klesá s rastúcou úrovňou vzdelania až na hladinu 40,4 % medzi vysokoškolsky vzdelanými respondentmi. Najintenzívnejšími kritikmi/odporcami ponovembrových zmien sú ďalej dôchodci a nezamestnaní, veriaci, obyvatelia z malých obcí, z košického, prešovského a banskobystrického kraja. S optimistickým hodnotením hľadí na uskutočnené zmeny po roku 1989 niečo menej ako polovica respondentov (43,7 %), pričom v tejto skupine prevažuje mierne pozitívne hodnotenie (36,9 %), kým jednoznačné hodnotenie vývoja k zlepšeniu uviedlo len 6,8 % opýtaných. S podporými hlasmi smerom k uskutočneným zmenám sa možno stretnúť častejšie v skupine mužov, najintenzívnejšími, resp. najrozhodnejšími podporovateľmi týchto zmien sú mladí ľudia vo veku 18 – 29 rokov, s rastúcim vekom respondenta miera tejto podpory klesá.

Výsledky výskumu v tejto otázke sú konzistentné s výsledkami iných výskumov. Potvrdzujú trvalejšiu polarizáciu názorovej hladiny občanov Slovenska v hodnotení trendu vývoja, akým sa naša spoločnosť počas ponovembrového obdobia uberala. Pohľad verejnosti však podľa nášho názoru neodráža celkové odmietnutie systémovej zmeny, ide skôr o odmietanie spôsobu, akým sa komplexná transformácia našej spoločnosti uskutočňovala.

Porovnanie súčasných životných podmienok so životom v minulosti

Dominantným rysom minulého režimu, súčasťou jeho oficiálnej ideológie, bolo úsilie o znižovanie sociálnych rozdielov v populácii najmä cestou odstraňovania rozdielov v príjmovej diferenciacii. Rovnostárska politika mala priniesť pozitívnu zmenu aj z dlhodobejšieho hľadiska, v medzigeneračnom vývoji. Poznatky z tohto obdobia dokumentujú, že pre životný úspech jednotlivca, a spravidla aj členov jeho rodiny, nakoniec boli rozhodujúce iné veci ako „usilovná práca“, a to najmä politická angažovanosť a schopnosť zžiť sa, resp. vymeniť sociálny kapitál za ekonomický, t. j. mať príslušné konexie. V súčasnosti je málo poznatkov o tom, do akej miery deti aj v súčasnosti preberajú tieto kedysi osvedčené stratégie úspechu od svojich rodičov. Jednou z možností je aj komparácia podmienok životných štartov generácie súčasníkov a ich rodičov. Výskum priniesol cenné poznatky v tomto smere, keďže o generačnej zhode v životnom štarte možno hovoriť u 18,8 % opýtaných, v pozitívnom smere v prospech mladej generácie sa situácia vyvíja u necelej polovice (44,7 %) opýtaných, najmä muži, slovenskej národnosti, vekové skupiny nad 45 rokov, vysokoškolsky vzdelaní respondenti, podnikatelia, živnostníci, ale aj dôchodci a študenti; tiež obyvatelia miest nad 100 tisíc obyvateľov, z bratislavského a trnavského kraja. Odlišnosť svojej situácie v podobe horších podmienok v porovnaní s tým, v akých žili rodičia respondenta v mladosti, uviedlo 31,3 % opýtaných. Svoju situáciu v porovnaní so situáciou rodičov v mladosti reflektujú ako horšiu častejšie ženy, najmä mladšie vekové skupiny, pričom vo veku 18 – 29 rokov uviedlo toto hodnotenie 42,1 % a vo veku od 30 do 44 rokov 40,6 %, kým v skupine 45 – 59 ročných to bolo 24 % a nad 60 rokov 14,9 % opýtaných. Medzi tými, ktorí bezprostredný osobný dosah zmien v spoločnosti vnímajú prinajmenšom ako problematický, sú častejšie respondenti s neúplným stredoškolským vzdelaním, nezamestnaní, študenti, obyvatelia banskobystrického a prešovského kraja. Svoju situáciu v porovnaní so situáciou rodičov v mladosti reflektujú ako nezmenenú častejšie ženy, maďarskej národnosti, najmä generácie nad 45 rokov; sú to najčastejšie respondenti so základným vzdelaním, dôchodcovia, veriaci, obyvatelia nitrianskeho kraja.

Ponovembrový vývoj ukazuje, že na prahu 90. rokov boli v bývalom Česko-Slovensku predovšetkým rozdielne štartovacie podmienky pre mužov a ženy. Ženy boli menej formálne vzdelané ako muži, hoci sa v populácii trvale zvyšoval predovšetkým podiel žien s vysokoškolským vzdelaním. Istý náskok, ktorý získali pred mužmi skupiny žien s úplným stredoškolským vzdelaním zas zastrel vyšší podiel žien so stredným vzdelaním bez maturity a so základným vzdelaním. Charakteristiky medzigeneračnej mobility sú dôležité, pretože veľa napovedajú o utváraní hladiny vzdelanostných nerovností. V našej spoločnosti začal po roku 1989 prenos medzigeneračného statusu stagnovať u mužov, kým pre ženy sa dnešná spoločnosť stala otvorenejšia, čo sa v konečnom efekte javí ako intenzívnejší rozvoj vzdelanosti medzi generáciou matiek a dcér. Z tohto hľadiska zistenie, že ženy vnímajú svoje štartovacie podmienky v porovnaní s rodičmi ako zhoršené alebo nezmenené, síce neodráža vnútorné procesy prebiehajúce vo vzdelanostnej štruktúre nášho obyvateľstva, ale asi o to pravdivejšie vypovedá o zhoršujúcich sa podmienkach života „obyčajných“ ľudí na Slovensku v uplynulom období.

Uvedené zistenia podporujú hypotézu, že dôležitým rozmerom vnímania dlhodobých spoločenských zmien na Slovensku je aj malá miera konsenzu pri hodnotení posunu celého povojnového obdobia vzhľadom na materiálny životný štandard obyvateľov Slovenska, v ktorom sa pretrvávajúca sociálna nerovnosť formou rozdielnych životných šancí reprodukuje aj medzigeneračnými vzťahmi, v úzkom sociálnom rámci, akým je rodina. Napr. výskumy mládeže už v roku 2000 upozornili, že naša mládež sa domnieva, že spoločnosť jej nezabezpečuje rovnosť šancí pre život, a preto svoju osobnú prosperitu musí spájať nie s budúcou prosperitou Slovenska, ale s budúcnosťou Európy.⁶ Tento obraz o málo efektívnej starostlivosti o mladú generáciu odráža o. i. štruktúra migrantov za prácou zo SR, kde významnú časť tvoria mladí ľudia. Posudzovanie výsledkov k tejto otázke vyžaduje komplexnejší prístup. Treba brať do úvahy, že medzigeneračný vzostup sa vyskytuje v moderných spoločnostiach zriedkavo. V priestore zjednotenej Európy sa čoraz naliehavejšie vynára riešenie problému „dedičstva“ chudoby. V tejto súvislosti sociológovia upozorňujú, že obmedzenia dané sociálnou štruktúrou spoločnosti sa reprodukujú u mladej generácie dokonca aj v jej želaniach. Práve preto by spoločnosť nemala ponechať svoju mládež „osudu“ starších generácií.

Záver

Možno konštatovať, že transformačné procesy po roku 1989 sú väčšinou populácie na Slovensku vnímané rozporuplne, o čom svedčia výrazne odlišné hladiny spokojnosti s dopadmi ponovembrovej transformácie, spokojnosti so životnou úrovňou, s vydobytými zmenami s štátovým usporiadaním, v miestnej a regionálnej samospráve, ako aj menej pozitívne reakcie na tieto zmeny, resp. ich akceptácia s väčšími či menšími výhradami. To všetko dokumentuje, že občania prešli dlhým rozporuplným vývojom, ktorý ich životy dramaticky zmenil, pričom málo využívajú svoj potenciál spolurozhodovať vo verejných záležitostiach v súlade s pravidlami a štandardmi demokratického spolunažívania vo sfére verejného života.

Z hľadiska veku platí, že čím je respondent starší, tým sú jeho postoje pri porovnávaní výsledkov rozsiahlych ekonomických a demokratizačných reforiem radikálnejšie. Potvrďuje sa tým aspekt vlastnej skúsenosti, ktorá mladým generáciám chýba na rozdiel od príslušníkov starších generácií, ktorí boli dlhé roky síce vystavení socialistickému experimentovaniu, ale aj z toho plynúcim sociálnym istotám. Táto skúsenosť starších vekových skupín sa aj

---

⁶ Macháček, L. 2002. Kapitoly zo sociológie mládeže, s. 87.

s odstupom takmer dvoch desaťročí premieta do kritického postoja k viacerým negatívnym sociálnym dôsledkom, ktoré zmena politického a hospodárskeho režimu priniesla.

S rastom stupňa vzdelania sa zvyšuje celková akceptácia ponovembrového smerovania Slovenska, rastie miera súhlasu a otvorené deklarovanie podpory ponovembrovým zmenám, čo má korene tiež v aktívnejšej účasti tejto skupiny respondentov na udalostiach už v novembri 1989.

S rôznou mierou podpory a výhrad smerom k transformačným procesom sa prezentovali obyvatelia regiónov a krajov Slovenska. To odráža nerovnomerný vývoj v oblasti regionálnej politiky na Slovensku, ktorý trvale prinášal väčšinu podporných prostriedkov v západnej časti Slovenska, pričom do najzaostalejších častí krajiny sa tieto prostriedky dostávali len v minimálnej miere. Obyvatelia z týchto častí Slovenska zákonite očakávali, že spolu s rastom ekonomickej sily SR, podporou z fondov EÚ po našom vstupe do Únie sa regionálne rozdiely znížia. Nesplnenie týchto očakávaní sa premieta do nízkej miery spokojnosti s fungovaním inštitúcií v našej spoločnosti a spolu s tým aj do zvýšenej kritiky realizovaných zmien v jednotlivých sférach slovenskej spoločnosti.

Celkový ponovembrový vývoj možno charakterizovať ako prechod od krízového stavu spoločnosti k stavu, v ktorom spolureagujú a vytvárajú si nové pravidlá spolužitia všetci jej aktéri. Výsledky výskumu potvrdili, že došlo k podstatnej zmene spôsobu života všetkých zúčastnených a celospoločenská transformácia priniesla rozdielnosti ciest, akými sa ich životné ciele realizujú. Pre mnohých občanov Slovenska je to stále dynamický proces, ktorému sa snažia porozumieť a nájsť si v ňom adekvátnu pozíciu. Pre mladé vekové kohorty populácie nie je flexibilita vo všetkých životných situáciách problémom, vnímajú ju ako prijateľný spôsob životného štýlu. V našej populácii je však dosť významne zastúpená aj skupina ľudí, ktorých neustále zmeny traumatizujú a zneisťujú v ich každodennom živote. Premieta sa to do negatívnych postojov k realizovaným reformným opatreniam, kritického hodnotenia ekonomickej situácie a politicko-mocenských vzťahov, ba dokonca do pocitov priameho ohrozenia stability nového demokratického systému i svojej každodennej situácie.

Táto črta continuity a diskontinuity je profilujúcim trendom súčasného celospoločenského života a zákonite má svoje špecifické dopady aj na úrovni individuálneho života. Je na každom individuálne, ako pochopí a bude rozvíjať možnosti, ktoré sa otvorili zmenou trajektórie vývoja celej spoločnosti v novembri 1989.

Použitá literatúra:

1. Plávková, Oľga. 2009. November 1989 z pohľadu súčasníkov a jeho dosah na vedomie slovenskej spoločnosti. Záverečná správa. Bratislava: ÚPV SAV, 2009, 37 s. Nепublikovaný text.
2. Eurobarometer 69. Public Opinion in the European Union. First Results. March – May 2008. Publication: June 2008. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public.opinion/index.en.htm> a tiež Eurobarometer 69. Verejná mienka v Európskej únii. Národná správa SR, autor I. Kuhn. Zdroj: (eb69-sk-nat.pdf).
3. Javůrek, Peter. 2009. Klaus kontra 27 štátov. Žurnál 43/2009, 22.10.2009, s. 8-12.
4. Macháček, L. 2002. Kapitoly zo sociológie mládeže. Trnava: UCaM, 2002. ISBN 80-89034-18-7.
5. Trendy v kvalite demokracie: Slovensko 2008. Bratislava: IVO, 2009. ISBN 80-89345-17-5.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

PhDr. Hana Pravdová, PhD.

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

AKTUÁLNE PROBLÉMY MASOVEJ KOMUNIKÁCIE

hp.kaplna@gmail.com

Abstrakt

Autorka štúdie sa zaoberá aktuálnymi problémami v oblasti masovej komunikácie v 80. – 90. rokoch minulého storočia a v súčasnosti. Popisuje komunikačné zmeny, ktoré nastali v dôsledku vplyvu technických a technicko-technologických inovácií. Tie podmienili redefinovanie tradičného konceptu masovej komunikácie a poukazujú na potrebu otvorenia diskusie o nových možnostiach digitálnej komunikácie a jej dôsledkoch pre kreovanie mediálnej produkcie a jej recepcie.

Kľúčové slova: Masová komunikácia, digitálna komunikácia, technické a technologické inovácie, pasivita, interaktivita

Abstract

A study shows topically problems which are in mass communication in the 80.- 90. years and now. Author scribes about particular communication modification dependent technical and technological innovations. They are happening to redefinition traditionally concept mass communication. Unidirectionally stream of mass communication long since don't satisfy new digital communication, more authors say about it. This fact prove in creation media products and perception media contents and messages.

Key Words: Mass communication, digital communication, technical and technological innovations, passivity, interactive

Úvod

V priebehu 90. rokov minulého storočia vznikla diskusia o neadekvátnosti a neaktuálnosti používania pojmu masové médiá. Podľa viacerých bádateľov termín už nezodpovedá novej situácii na mediálnom trhu, pretože nové digitálne technológie spôsobili zásadnú zmenu recepcie obsahov a posolstiev u publika, čo má vplyv na výslednú podobu mediálneho produktu. (Jiráček, In: Reifová, 2004, s. 102) Retrospektívny pohľad na vývoj pojmu masová komunikácia poukazuje na jeho zavedenie do odbornej terminológie v 30. rokoch minulého storočia. V tom čase vznikali sociologické výskumy dôsledkov pôsobenia masových médií, zamerané na správanie sa voliča, ako aj teoretické koncepcie, poukazujúce na schopnosť masových médií ovplyvňovať názory a postoje masového publika, resp. širokej verejnosti. V priebehu 20. storočia sa názory bádateľov na problematiku miery vplyvu masových médií pri kreovaní názorov a postojov publika vyvinuli do troch základných názorových línii. V prvej sa pertraktuje všemocnosť masových médií, druhá línia spochybňuje neobmedzený vplyv masových médií tým, že hovorí o ich dokázateľne obmedzenom vplyve a poukazuje na sociálnu, kultúrnu a intelektuálnu rozdielnosť medzi recipientmi. Tretia línia

predstavuje kompromis medzi prvou a druhou líniou, pretože akceptuje oba prístupy. Zdôrazňuje však, že je potrebné rozlišovať medzi krátkodobými, priamymi účinkami, a dlhodobými, nepriamymi účinkami médií.

Cieľom štúdie je poukázať na príčiny zmeny komunikačného diskurzu, ktoré sa začali prejavovať v priebehu posledného desaťročia minulého tisícročia. Autorka upozorňuje na zavádzanie nových digitálnych technológií v mediálnej komunikácii a s nimi spojených metód interaktivity medzi producentmi, tvorcami a recipientmi. Dochádza k záveru, že fenomén interaktivity, ako ideál semiotickej demokracie v mediálnej komunikácii, predstavuje viac metaforu metamorfózy technicko-technologickej platformy masovej komunikácie ako významný faktor sociokultúrnych zmien. Paradigmatická zmena v masovej komunikácii, časovo situovaná do posledných desaťročí starého a prvého desaťročia nového milénia, sa podľa nej udiala najmä v rovine technicko-technologických inovácií a nie na poli mediálnej produkcie a jej recepcie.

Sociokultúrne konotácie pôsobenia masových médií

D. McQuail uvádza, že pojem masová komunikácia v súčasnosti vyvoláva príliš veľa „konotácií, aby dovolil vytvoriť definíciu, na ktorej by bolo jednoduché zhodnúť sa.“ (McQuail, 1999, s. 30) Aj J.B. Thompson odporúča používať pojem masová komunikácia veľmi opatrne. Podľa neho termín masové médiá je zavádzajúci, pretože nezodpovedá súčasnej realite. V argumentácii sa odvoláva na teoretické koncepcie masovej kultúry a masovej spoločnosti zo začiatku a polovice minulého storočia. Tie predpokladali rozsiahly počet pasívnych a nerozlišiteľných recipientov, tvoriacich masové publikum. Ich kritika sa opierala o presvedčenie, že vývoj masovej komunikácie má deštruujúci vplyv na moderný spoločenský život, vytvára homogénnu kultúru. „Jednotlivca zabáva, nekladie naň veľké nároky, pohlcuje jeho pozornosť, bez toho, aby zamestnávala jeho kritické schopnosti, zaisťuje okamžité uspokojenie bez toho, aby spochybňovala východiská, na ktorých je uspokojovanie založené.“ Hoci J. B. Thompson pripúšťa, že tieto koncepty sú významné a zaujímavé, nie sú podľa neho už aktuálne, pretože predpokladajú pasívneho, nekritického príjemcu. „Predstavy tohto typu majú iba málo spoločné s reálnym priebehom recepcie a so zložitými dejmi, ktoré sa odohrávajú, keď sa individuá zmocňujú mediálnych produktov, interpretujú ich a zapájajú do svojho života.“ (Thompson, 2004, s. 26) Ako ďalší dôvod neadekvátnosti označovania médií prívlastkom masové J. B. Thompson vidí v zásadných zmenách povahy médiami sprostredkúvanej komunikácie. Poukazuje na technicko-technologické determinanty, najmä na posun od analógového k digitálnemu systému kódovania informácií, ktorý je spätý s rozvojom nových spôsobov prenosu prostredníctvom družíc a vysokokapacitných káblov. Prostredníctvom nových technológií, možno realizovať komunikačné procesy oveľa pružnejšie ako predtým. Z týchto príčin „vyplýva, že pojem masová komunikácia by sa mal používať s potrebnou dávkou obozretnosti.“ (Thompson, 2004, s. 26 - 27)

Generálnu zhodu autorov možno badať skôr pri definovaní rámca pôsobenia masových médií v základnom vymedzení ich kvantitatívneho a kvalitatívneho určenia. D. Prokop z tohto charakterizuje masovú komunikáciu v súvislosti s existenciou publik, ktoré „reálne alebo potenciálne vystupujú ako veľké publiká.“ (Prokop, 2005, s. 10) Existencia masových médií má podľa neho svoje opodstatnenie iba vtedy, keď ich produkcia ponúka „zvláštne inscenácie.“ V prípade, ak sú tieto inscenácie populárne, akceptované a kupované u veľkých skupín obyvateľstva, možno ich označiť ako produkty masových médií. (Prokop, 2005, s. 11) Aj J. B. Thompson ich spája s „konkrétnymi typmi mediálneho prenosu – napríklad so šírením novín s vysokým nákladom, či s rozhlasovým a televíznym vysielaním

a pod.“ (Thompson, 2004, s. 26) Podobný názor zastáva aj J. Lohisse: „Tlač, kniha s vysokým nákladom, magazín, rozhlas, kino, televízia, títo krotitelia času a nositelia komunikácie až do najvzdialenejších kútov sveta, tvoria skupinu najdôležitejších techník masovej komunikácie – masových médií.“ (Lohisse, 2003, s. 143) Poukazuje na ďalšie vlastnosti masovej komunikácie, ktorými sú ich časopriestorová neobmedzenosť a uplatnenie najmä vo voľnom čase potenciálneho publika. Pod masovosťou médií chápe ich schopnosť, ktorú nemajú žiadne iné médiá - sprostredkovať posolstvá od jedného zdroja k miliónom osôb. Ak túto charakteristiku masové médiá stratia, prídu aj o svoju „výsadnú schopnosť a opäť sa stanú prostými druhotnými komunikačnými technikami. Tak je to v prípade televízie s uzavretým okruhom, či vysielaním amatérskeho rádia s malým dosahom, s turisticko-dokumentárnymi filmami, informačnými bulletinmi pre vnútornú potrebu určitej skupiny, špecializovanými knihami a časopismi s obmedzeným nákladom i počtom čitateľov.“ (Lohisse, 2003, s. 143)

D. McQuail upozorňuje na ďalšie znaky masovokomunikačného procesu. Podľa neho je preň typické, že tvorcami mediálnych textov/obsahov a posolstiev sú takmer bez výnimky profesionálni komunikátori (novinári, producenti, zabávači, a pod., ktorí sú v zamestnaneckom pomere v príslušných mediálnych organizačných subjektoch) alebo iné osoby (napríklad inzerenti, výkonní umelci, či politici, ktorí vystupujú v médiách). Symbolický obsah, sprostredkovaný v procese masovej komunikácie, býva často vyrobený štandardizovaným spôsobom (masovou produkciou), pričom v autorských a producentických prístupoch absentuje jedinečnosť či kreativita. „Je to produkt, výsledok pracovného procesu, ktorý má trhovú hodnotu (pre príjemcov), a preto je považovaný za obchodnú komoditu. Vzťah medzi sprostredkovateľom a príjemcom je väčšinou v svojej podstate nezáväzný, ide o dodávanú službu alebo obchodnú dohodu, ktorú obe strany uzatvárajú dobrovoľne a bez akéhokoľvek záväzku.“ (McQuail, 1999, s. 59)

Prisúdením trhovej hodnoty mediálnemu produktu D. McQuail upozorňuje na významný rys masovej komunikácie, ktorou je jej komodifikácia. J. B. Thompson chápe mediálnu produkciu ako špecifické symbolické posolstvá, ktoré sú predmetmi ekonomického zhodnocovania. Spôsoby sa jeden od druhého odlišujú na základe technických vlastností konkrétnych médií, ako aj na základe príslušného organizačného rámca daného mediálneho subjektu. Napríklad komodifikáciu tlačených materiálov, akými sú knihy alebo brožúry a pod., spája s výrobou a predajom obrovského množstva kópií príslušného výtvoru. Nachádza ju tiež v rozhlasovom a televíznom vysielaní, pretože dochádza k ekonomickému zhodnocovaniu vysielacieho času, predávaného inzerentom. „V iných národných kontextoch platia príjemcovia rozhlasových a televíznych programov za právo prijímať vysielané materiály priamo – koncesionárskymi poplatkami, alebo nepriamo – prostredníctvom daní. Súčasný technologický vývoj je spojený s možnosťami káblového a satelitného prenosu, ktorý vytvára nové možnosti ekonomického zhodnocovania, ako je napríklad predplatenie si kanála, či používanie kariet na to, aby mal divák možnosť dekódovať zakódovaný kanál.“ (Thompson, 2004, s. 29)

M. Kunczik upozorňuje na ďalšiu vlastnosť masovokomunikačného procesu. Podľa neho masovým médiám a ich účinkom nemožno porozumieť bez chápania ich „celkového sociálneho kontextu.“ (Kunczik, 1995, s. 37) Masovú komunikáciu označuje ako osobitý „sociálny subsystém, ktorý je vo vzájomnom vzťahu s ďalšími subsystémami spoločnosti.“ (Kunczik, 1995, s. 35) Masové médiá tým, že masovému publiku sprostredkujú špecifické obsahy a posolstvá, v ktorých sú kódované existujúce spoločenské vzťahy, sa zaraďujú k dôležitým faktorom formovania sociálnej skúsenosti publika. Podľa J. Meyrowitza sociokultúrne prostredie a mediálne prostredie „nie sú dva oddelené fenomény, ale súčasť jedného celku. Ako miesta, tak aj médiá, zásobujú ľudí danými vzorcami interakcií a tokmi sociálnych informácií.“ (Meyrowitz, 2006, s. 43)

A. Giddens tvrdí, že masové médiá „významným spôsobom formujú naše skúsenosti a verejnú mienku – nielen preto, lebo špecifickými spôsobmi ovplyvňujú naše postoje, ale aj preto, že sú prístupovou cestou k poznatkom, od ktorých závisia mnohé formy sociálnej činnosti.“ (Giddens, 1999, s. 360) Hoci majú masové médiá podstatný vplyv na sociálne správanie sa jednotlivcov, je potrebné podčiarknuť, že v tomto procese nie sú osamotené. V tomto kontexte D. McQuail upozorňuje, že okrem médií existujú sily, ktoré v spoločnosti a okolitom svete historicky vznikli a priebežne v ňom pôsobia a sú účinnejšie ako mediálny vplyv. (McQuail, 1999, s. 22) D. McQuail tým poukazuje na význam vzniku a pôsobenia kultúry a jej jednotlivých prvkov, tzv. univerzálií, ako napríklad etiku, etiketu, folklór, gestá, jazyk, spoločenskú organizáciu, sankcie, zvyky, normy a pod. (Murdock, In: Gažová, 2003, s. 20) Masové médiá môžu ovplyvňovať niektoré kultúrne prvky, ba aj iniciovať ich zmenu, avšak miera ich vplyvu závisí od mnohých iných faktorov.

V súvislosti s pôsobením kultúrnych prvkov a hlavne s genézou sociálnej činnosti jednotlivcov J. Meyrowitz zdôrazňuje základný predpoklad pre socializačnú rolu masových médií. Je ním vybavenosť recipientov „kultúrnou zásobou definícií situácií.“ „Jedným zo spôsobov adaptácie sa na sociálny život je osvojenie si kultúrnej zásoby definícií situácií. Vo chvíli, keď vstupujeme v určitej spoločnosti do dospelého veku, už väčšina z nás podvedome ovláda všetky, alebo aspoň podstatnú časť, situačných definícií danej spoločnosti.“ (Meyrowitz, 2006, s. 32) Vzťah sociálnej činnosti a sociálneho správania sa jednotlivcov s masovokomunikačným procesom nie je preto iba obojstrannou záležitosťou, ale prekračuje jeho rámec a zahŕňa celú kultúru. J. Meyrowitz poukazuje práve na tento aspekt, keď zdôrazňuje, že sociálne správanie sa a masová komunikácia nie sú tvorené iba na základe konfrontácie sprostredkovaných obsahov a posolstiev. Správanie sa jednotlivcov je podľa neho do „veľkej miery utvárané a pretvárané sociálne definovanými situáciami, v ktorých sa ľudia nachádzajú. Daná situácia vždy obsahuje rezíduum individuálnych variácií. Jej hlavnou náplňou je ustálenosť vzorcov premien správania, ktoré ľudia odhaľujú pri presunoch z jedného typu situácie do druhej.“ (Meyrowitz, 2006, s. 34)

Úskalia procesu metamorfózy tradičných médií v nové

Uvedení autori sa zhodujú tiež v tom, že v novom tisícročí dostala mediálna komunikácia nové výzvy, dimenzie, atribúty a charakteristiky, poskytujúce tvorcom, ako aj recipientom, mnohoraké spôsoby produkcie a užitia mediálnych obsahov a posolstiev. Bázu nového smerovania masovej komunikácie predurčila syntéza technologických možností tzv. nových médií, ktorých ofenzívny nástup sme zaznamenali začiatkom 70. rokov minulého storočia. Nové technicko-technologické možnosti v mediálnej komunikácii predurčili významnú zmenu v ich chápaní. Pôsobenie tradičných masovokomunikačných prostriedkov, akými sú tlač, film, rozhlas, televízia, či tzv. nových médií, spájaných s digitalizáciou a internetizáciou komunikácie, sa začalo prehodnocovať vo vzťahu k spôsobu recepcii mediovaných obsahov a posolstiev, ako aj v rámci širšieho kontextu sociokultúrnych procesov.

V súvislosti s technicko-technologickými zmenami v mediálnej komunikácii sa v odbornej terminológii ustálil pojem „telematické médiá.“ (McQuail, 1999, s. 41) Oproti technologickej jednoznačnosti a funkčnému určeniu tzv. klasických masovokomunikačných prostriedkov je pre telematické médiá typická súhra kombinácií niekoľkých technológií, ako napr. inovácia technológie zobrazenia, založená na kombinácii textu a grafiky, ďalej nová technológia ukladania a používania obrazových, textových, či fonetických informácií, alebo prevratná technológia prenosu digitalizovaného signálu prostredníctvom satelitu a optického kábla. Fundament nových médií tvoria možnosti najnovších technologických inovácií, akými

sú napríklad optické káble, satelit, počítačové siete. Významným rozdielom, ktorým sa odlišujú nové médiá od starých je tiež ich decentralizácia. Dodanie obsahu a výber nie sú už zväčša v rukách toho, kto komunikovaný obsah dodáva. Vysoká technologická kapacita umožňuje prenos pomocou kábla, alebo satelitu, čím sa prekonávajú predchádzajúce obmedzenia, dané nákladným terestriálnym vysielaním signálu. Zdôrazňuje sa interaktivita mediálnej komunikácie. Prijemca si totiž môže vybrať, odpovedať, vymieňať obsahy a priamo sa spojiť s ďalšími príjemcami. (McQuail, 1999, s. 41)

Na prelome tisícročí boli rozšírené dva druhy telematických médií - teletext a videotext. Teletext sa k divákovi dostáva prostredníctvom upravených televíznych vysielačov a príjemca ich popri televíznom programe vyvoláva vlastným pričinením cez ovládací panel aparátu. Videotext sa naopak šíri prostredníctvom telefónnej siete, pričom ponúka oveľa rozsiahlejšie a bohatšie informácie ako teletext. Môžu nimi byť napríklad rôzne interaktívne služby medzi všetkými účastníkmi služieb. K tomu, aby mohol divák s týmito informáciami disponovať, je potrebný iba terminál a televízna obrazovka. Vzniká zdanie, že interaktivita medzi médiami a recipientmi sa stáva vďaka nástupu nových digitálnych technológií realitou. Predurčuje ju slobodná a individuálna voľba recipienta – „spoluvorcu,“ ktorý má možnosť vybrať si len tie mediálne obsahy, ktoré ho zaujímajú.

Vďaka digitalizácii vysielenia sa mohli spojiť do jedného celku telefón, rádio, televízia i počítač. Každý účastník novej multimediálnej komunikácie je prostredníctvom centrálného počítača prepojený s rôznymi ponukami. Môže ísť o televízne kanály, ponuku a nákup tovarov, služieb, informačných služieb. Za poplatky si môže zvoliť ponuku filmov, hudby, rôznorodých zábavných programov alebo spravodajských a publicistických relácií. Takýto spôsob komunikácie a spätnej väzby umožňuje producentom programov okamžité mapovanie i vyhodnocovanie trhu a následnú reakciu, ktorou je posilnená alebo inovovaná ponuka.

Súčasný trendy vo vývoji digitálnej televízie neprinášajú iba sústavné skvalitňovanie obrazu a zvuku, ale aj slobodný výber z mediálnej ponuky. Recipient si môže napríklad pri športových prenosoch vybrať, z ktorej kamery sa chce na akciu pozerieť alebo kedy si športový prenos chce pozrieť. S digitálnym vysielením je spojený tzv. multiplex, ktorý umožňuje aplikovať rôzne variácie služieb. Môže ísť o prípady, keď napríklad v jednom frekvenčnom pásme možno k programovej ponuke pridať služby, ako napríklad titulky, teletext, informácie o programoch, voľbu obrazu – detail, polodetail, celok, a pod., alebo voľbu pohľadu kamery, ako aj internetové spojenie.

V prípade internetu ide o obdobný proces. Na začiatku nového milénia sa spojenie realizuje okrem telefónneho káblu aj prostredníctvom káblov so sklenenými vláknami, ktoré umožňujú kvalitnejší prenos informácií. D. Prokop tvrdí, že internet je vďaka tomuto vylepšeniu identický s tým, čomu sa pôvodne hovorilo multimédiá. (Prokop, 2006, s. 342) V súčasnosti pozostáva celosvetová internetová sieť z celého radu väčších a menších počítačových sietí, ktoré realizujú výmenu digitálnych údajov. Celá sieť je hierarchicky usporiadaná, tzn., že jej menšie časti sú súčasťami väčších celkov a najväčší provideri zabezpečujú celosvetové prepojenie. Internetový komunikačný systém je zároveň decentralizovaný, pretože siete na rovnakých úrovniach sú navzájom prepojené. To znamená, že pokiaľ existuje spojenie medzi jednotlivými počítačmi, môžu medzi sebou neobmedzene komunikovať. Do internetu sa jeho užívateľ dostane tak, že sa svojím vlastným počítačom prihlási prostredníctvom telefónnych sietí u providera, sprostredkujúceho kontakt medzi prihlásenými počítačmi na celom svete. Takéto spojenie umožňuje každému účastníkovi otvoriť si vo vlastnom počítači stránky s textami, obrázkami, zvukmi, hudbou. Na internete

môžu jeho užívatelia organizovať diskusné fóra, polemizovať na každú tému, vyjadrovať svoje názory a vyvolávať polemické reakcie a pod. Známe a veľmi využívané sú tiež nelineárne formy vyhľadávania, ktoré vychádzajú v ústrety tým ľuďom, ktorí preskakujú z ponuky na ponuku. Na internetovú sieť sa možno pripojiť nielen z počítača prostredníctvom káblového alebo satelitného spojenia, ale aj z mobilného telefónu, čo svedčí prinajmenšom o dvoch trendoch. Sú nimi miniaturizácia technológií komunikačných prostriedkov a väčšia variabilita komunikačných praktík.

Užívatelia platia providerom základné poplatky za dobu pripojenia na sieť, za telefónne pripojenie. Napriek tomu, že mnohí poskytovatelia služieb ponúkajú produkty zadarmo, je zrejme, že je iba otázkou času, kedy za ne zavedú poplatky v rámci rôznych služieb. Napríklad súkromná firma Google začala na internete budovať celosvetovú knižnicu, v ktorej databáze budú elektronické verzie všetkých voľne dostupných kníh. Na strane druhej existujú služby, ktoré sa postupne spoplatňujú. Tento trend možno badať aj v mediálnej komunikácii, keď všetky väčšie denníky a týždenníky, ako aj elektronické médiá, ponúkajú svoje obsahy aj na vlastných webových stránkach. Časť z nich je voľne dostupná, časť je platená. Verejná dostupnosť i spoplatnená „informačná exkluzivita“ nepochybne súvisí s problémom etablovania sa vo virtuálnom priestore a podchytenia vlastných cieľových publik, ako i kompenzovaním prevádzkových a mzdových nákladov.

Príčiny zjavnej metamorfózy tradičných médií v médiá nové vidí J. Lohisse v ich determinovanosti technicko-technologickými inováciami. Dôsledkom prepojenosti informatiky, telekomunikácií a audiovizuálnych systémov je reštrukturalizácia tradičných masových médií. Odvoláva sa na televíziu, ktorá najtransparentnejšie dokazuje, aké zmeny nastali, akým inováciám je neustále podrobovaná. „Je ešte televízia v starom (dobrom) zmysle masových médií médiami, ktoré k rituálnym informáciám a zábave pridáva informačné a komunikačné služby (kanály zamerané na predpovede počasia, obchodovanie s nehnuteľnosťami, zoznamovacie kanály a pod.)? Je ňou televízia, ktorá ponúka text, ktorá už nie je bezvýhradným prijímačom, ale musí mať doplnky – videoprehrávače, prehrávače DVD, elektronických hier, domáceho mikropočítača, elektronickej pošty, kde sa platí za kanál?“ (Lohisse, 2003, s. 167)

Technicko-technologické zmeny a rozšírenie možností užitia mediálnej produkcie nastoľujú otázku, či možno chápať nastúpené zmeny v kontexte klasického vymedzenia a určenia masovej komunikácie, alebo je potrebné ich redefinovanie. Hľadanie odpovede na predmetnú otázku má svoje opodstatnenie najmä vtedy, ak masovú komunikáciu chápeme ako proces prenosu informácií od komunikátora k adresátovi, pričom komunikované obsahy sú vo veľkej miere štandardizované a určené pre rozsiahle, nesúrodé publikum. V takomto prípade je zrejme, že uvedený proces komunikácie už celkom nezohľadňuje novú situáciu. Na strane druhej ale možno badať skepsu z prílišného preceňovania nových technologických možností v mediálnej komunikácii, umožňujúcich rôzne formy participácie recipientov na sprostredkovaných textoch. Poukazuje sa na pomerne veľkú obmedzenosť voľby participácie na tvorbe mediovaných textov u recipientov a ich spätnej väzby na užité obsahy a posolstvá: napríklad hlasovanie prostredníctvom SMS či selekcia informácií, reakcie na dianie prostredníctvom necenzurovaného, ale z hľadiska významu, irelevantného internetového priestoru, a pod. Poukazuje tiež na nezmenený zábavný, hedonistický a skôr pragmatický ako interaktívny (v zmysle využívania informačných služieb a obchodných ponúk a veľkého záujmu recipientov o klasické zábavné žánre, hudbu, filmy a pod.) charakter produkcie telematických médií, na dôkladnú segmentáciu publika, slúžiacu producentom na zostavovanie programových a reklamných ponúk a tým na rýdzo komerčný aspekt zmien v mediálnej komunikácii.

Odborníci podčiarkujú najmä skutočnosť, že hoci internet ponúka širokú škálu možností získavania informácií takmer zo všetkých oblastí spoločenského, vedeckého, politického, ekonomického, či kultúrneho života, väčšina užívateľov ho využíva najmä na zábavu, ktorou si saturuje svoje hedonistické potreby. Faktom tiež zostáva, že masové médiá počas svojho vývoja publikum polarizovali na dve významné kategórie, inklinujúce k „hyperintelektualizmu“ a „antiintelektualizmu.“ (Hubík, 1999, s. 41)

V rámci výskumných a analytických diskurzov sa vyčleňujú dva základné názorové smery - pesimistické a optimistické. Z hľadiska pesimistických prístupov je publikum vnímané ako množina pasívnych konzumentov, ktoré autorka štúdie pomenovala ako množinu „stádovitých konzumentov.“ Mechanicky a rituálne konzumujú produkty mediálneho priemyslu a stávajú sa tak významnou súčasťou komercializácie a komodifikácie masovej komunikácie. Hľadisko optimistické sa pozerá na publikum ako na množinu aktívnych spoluhráčov – „osvietených konzumentov.“ Prevláda pomerne zjednodušený názor, že pasívne publikum predstavuje „vd'áčne“ obeť manipulačných techník masových médií. Naopak, aktívne publikum predstavuje tú časť recipientov, ktorí sú schopní čeliť manipulácii interpretovať vlastné sudy a stanoviská, ako i podieľať na ich ďalšej medializácii. (Pravdová, 2009, s. 251) Takéto členenie môže viesť k tendencii idealizovať alebo bagatelizovať schopnosti recipienta, pričom sa neberú dostatočne do úvahy politické, kultúrne determinanty, ako aj vysoko sofistikované prostredie mediálnych inštitúcií. „Navyše sa marginalizuje skutočnosťou, že médiá nepôsobia ako uzavreté entity, ale pôsobia pod kuratelou a zároveň aj diktátom dominujúcich kultúrnych vplyvov. Tendencia podceňovať schopnosti recipienta a slepo veriť vo „všemocnú“ silu médií neberie do úvahy skutočnosť, že každý recipient rôznymi spôsobmi a odlišnou kvalitou spracúva a ďalej komunikuje mediálne obsahy a posolstvá.“ (Pravdová, 2009, s. 265)

Záver

Technicko-technologické zmeny v masovej komunikácii ešte automaticky nemusia znamenať zmenu identity recipienta, túžiaceho po zábave, uvoľnení a bažiacieho si v svojej pasívnej úlohe konzumenta. Najmä u nových médií sa predpokladá, že príjemca sa podieľa na konečnej podobe produktu tým, že si vyberá ponuky, kombinuje, komunikuje a rozhoduje o voľbe typu programu. Iný prístup sa predpokladá pri rôznych kontaktných formátoch (talk-show, reality-show), kde interaktívny potenciál spočíva v spätnej väzbe prostredníctvom telefonického hlasovania (SMS), alebo v ponuke diváckych námetov na realizáciu reportáží inestigatívnych publicistických relácií. Takáto forma interaktivity signalizuje jej pomerne veľkú obmedzenosť vo vzťahu k aktívnemu divákovi.

R. Cover ale upozorňuje na relatívnosť obmedzenia interaktívnej úlohy publika. Tvrdí, že mediálny priemysel má vlastnú taktiku, ktorou deklaruje ústretovosť voči diváckej interaktivite a má potenciál hľadať jej nové možnosti. Zároveň si však udržiava kontrolu nad naratívnyimi postupmi. „Do akej miery budú publiká a ich členovia vnímať takúto formu interaktivity ako dlhodobu príťažlivú, je samozrejme otázkou, ktorá ešte iba čaká na zodpovedanie. Môže sa dokonca stať, že čitatelia „uzavretých“ textov nájdu nové, príťažlivejšie spôsoby, ktorými sa budú interaktívne podieľať na rekonfigurácii, transformácii a tvorbe textov.“ (Cover, 2007, s. 204-205) J. Volek je opatrný už pri formulovaní roly aktívneho recipienta, pretože pokladá za prvoradé zodpovedať elementárne otázky: „Kto je to aktívny divák? Musí byť permanentne sústredený? Ide skôr o jeho originalitu, či kreativitu pri interpretácii mediálnych odkazov, alebo o mechanickú schopnosť zaraďovať obsahy do vopred vytvorených mentálnych štruktúr či vzorcov? Ide o konanie späté so sociálnym svetom, či konanie ovládané racionalitou individuálnych prostriedkov a cieľov? Prevláda

emocionalita či racionalita, smerujúca k neracionálnym cieľom?“ (Volek, pozri Reifová a kol., 2004, s. 198)

Tak ako pred sto rokmi, aj v súčasnosti badať polarizáciu publika na štyri základné kategórie (aktívne/pasívne, elitné/masové, i keď všetky kategórie sú z hľadiska rôznych sociokultúrnych determinánt veľmi diferencované). Interaktivita publika je permanentne obmedzovaná technicko-technologickými i programovými možnosťami, ale i nevôľou publika vzdať sa osvedčeného pohodlia pri rituáloch konzumovania mediálnych obsahov a posolstiev. Fenomén štandardizácie a homogenizácie mediálnej produkcie sa netýka iba produkcie tradičných masových, ale aj nových telematických médií i internetu. O čo viac však mediálni tvorcovia a producenti verbálne i prakticky operujú s možnosťami nových telematických médií, o to viac zdokonaľujú techniky kódovania obsahov a posolstiev a marketingové stratégie. M. Barker a K. Brooks v tomto kontexte zdôrazňujú krajne sofistikovaný prístup médií k potrebám publika. Médiá sú schopné plánovito, na základe dôsledného monitoringu spätnej väzby a dômyselného mediálneho marketingu, vytvárať isté druhy potrieb, ktoré sú určené tak pre všetky, ako i pre špecifické cieľové skupiny. Kontakt publika s médiami a naopak vytvára u recipientov istú sociálnu skúsenosť, na základe ktorej možno zo strany mediálnych tvorcov projektovať dômyselnú stratégiu vplyvu. (Barker, Brooks, pozri Jiráč, Kopplová, 2004, s. 106)

Uvedené fakty svedčia o tom, že masová komunikácia, so svojimi typickými vlastnosťami, napriek rôznym technicko-technologickým vývojovým zmenám, ešte nepovedala svoje posledné slovo a stojí stále na pevných pilieroch i v ére pôsobenia tzv. nových médií. To je tiež dôvod, prečo je potrebné chápať úsilie o nový komunikačný diskurz pred a za prahom nového milénia skôr ako metaforu metamorfózy technicko-technologickej platformy masovej komunikácie a nie ako významnú sociokultúrnu zmenu.

Použitá literatúra:

1. BURTON, G, JIRÁK, J.: *Úvod do studia medií*. Brno: BARRISTER-PRINCIPAL 2001. ISBN 80-85947-67-6
2. DEFLEUR, L. M., BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S.: *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum 1996. ISBN 80-7184-099-8
3. JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. 2003. *Média společnost*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 80-7178-697-7
4. KUNCZIK, M.: *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-134-X
5. LOHISSE, J.: *Komunikační systémy. Socioantropologický pohled*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0301-2
6. McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, s.r.o. 1999. ISBN 80-7178-200-9
7. MEYROWITZ, J.: *Všude a nikde. Vliv elektronických medií na sociální chování*. Praha: Karolinum 2006. ISBN 80-246-0905-3
8. PRAVDOVÁ, H.: *Determinanty kreovania mediálnej kultúry*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM 2009. ISBN 978-80-8105-113-5
9. PROKOP, D.: *Boj o média. Dejiny nového kritického myšlení o mediích*. Praha: Karolinum 2005. ISBN 80-246-0618-6

10. THOMPSON, J. B. 2004. Médiá a modernita. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0652-6

Kontakt

Katedra kulturológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova ul.2
818 01 Bratislava

Ing. Paula Puškárová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NÁKLADY EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE SÚČASNEJ HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY

paula.puskar@gmail.com

Abstrakt

Cieľom príspevku „Náklady Európskej únie v kontexte súčasnej hospodárskej a finančnej krízy“ je referovať o doteraz známych nákladoch súčasnej krízy pre Európsku úniu vychádzajúc z jej rozpočtu, ako i z rozpočtov jej členských krajín na rok 2009 a z doteraz prijatých opatrení. V prvej časti poskytuje príspevok prehľad o charaktere zavedených fiškálnych a monetárnych opatrení. Druhá časť bližšie vyčísluje náklady EÚ a jej členských krajín - na záchranu bankového sektora, na podporu zamestnanosti a zlepšenie investičného prostredia - ako i indikuje budúce náklady EÚ v kontexte jej rastúcej zadĺženosti. V závere príspevok upozorňuje na riziká pri zavádzaní protikrizových opatrení, pričom sa špeciálne venuje morálnemu aspektu príčin súčasnej krízy.

Kľúčové slova: monetárne a fiškálne opatrenia, základná úroková sadzba, bankový sektor, nezamestnanosť, zadĺženosť, riziko neefektivity, morálny hazard

Abstract

The aim of the contribution “Costs of the European Union in context of current economic and financial crisis” is to report on so-far-calculated costs of current crisis for the European Union based on its budget, as well as budgets of its member countries for 2009, and on up-to-now introduced measures. In its first part, the contribution provides an overview of launched fiscal and monetary measures’ nature. Second part assesses in more detail the costs of the EU and its member states – costs of banking sector rescue, costs of state aid for employment and more favourable investment climate - and it indicates also future costs of the EU in context of its growing indebtedness. In conclusion, the contribution points out some risks attributed to the launch of against crisis measures, while it pursues, in particular, moral aspect of the current crisis’ activators.

Key Words: monetary and fiscal measurements, base/benchmark interest rate, banking sector, unemployment, indebtedness, risk of inefficiency, moral hazard

Globálna ekonomická a finančná kríza výraznou mierou zasiahla do ekonomického života Európskej únie („EÚ“). Politickí predstavitelia sa preto pri zavádzaní opatrení zameriavajú tým častejšie na rýchly efekt a krátkodobé výsledky, čím bližšie stoja pred kľúčovým dátumom volieb – v júni tohto roku sa konali voľby do Európskeho parlamentu, viaceré krajiny EÚ čakajú voľby do vlastných národných parlamentov. Napriek tomu však,

podľa názoru časti odbornej verejnosti, EÚ nerezignovala na prijímanie opatrení, ktoré majú bezprostredný podporný, ale aj dlhodobější stabilizačný vplyv na ekonomiku.

Fiškálne opatrenia na úrovni EÚ

Stratégia boja proti súčasnej kríze na úrovni EÚ je obsiahnutá v dokumentoch **Plán na oživenie európskeho hospodárstva** (European Economic Recovery Plan) a Dokument **KOM (2009)257** Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov - Spoločný záväzok pre zamestnanosť. Plán bol predstavený Európskou komisiou v novembri 2008 a schválený Európskou radou v decembri toho istého roku. Opiera sa najmä o výrazné zvýšenie verejných výdavkov (napr. na zavádzanie širokopásmového internetu na vidieku, či na prepojenie energetických sietí v strednej Európe). Plán ráta s finančnými stimulmi vo výške cca 200 miliárd EUR, teda 1,5% HDP EÚ 27, z toho z rozpočtu EÚ a Európskej investičnej banky (EIB) 30 miliárd. Zvyšnú časť nákladov by mali znášať verejné zdroje členských štátov EÚ.

Nástrojom boja proti súčasnej kríze je v prvom rade **rozpočet EÚ**. Na rok **2009** bol schválený v podobe, ako nám to znázorňuje Obr. 1. Výrazné zmeny sa vyskytujú najmä v oblasti výskumu – vyčlenených o 11 % viac prostriedkov ako vlani, a v oblasti podpory inovácií – až o 22 % viac. Na vedu a výskum ako zdroj naštartovania ekonomického rastu je tak k dispozícii pre členské štáty až 60 mld. EUR (45 % všetkých záväzkov).

Obr. 1

	2009	zmena 09/08 (%)
Záväzky spolu	133,8	2,5
Udržateľný rast a zamestnanosť	60,2	3,2
Prirodné zdroje	56,1	1,0
OSBS²	1,5	12,3
EÚ ako globálny partner	8,1	7,3
Administratíva	7,7	5,7
Kompenzácia³	0,2	1,2

¹ periaze vyčlenené na vyplatenie, ² Občianstvo, sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť, ³ pre Rumunsko a Bulharsko
PRAMEN: Európska komisia

Popri podpore vedy a výskumu sa pre EÚ stal v súčasnej kríze prioritou aj boj s narastajúcou nezamestnanosťou. Na základe návrhu Európskej komisie („EK“) a súhlasu Európskeho parlamentu („EP“) začiatkom mája 2009 schválila Rada v zložení ministrov financií členských krajín EÚ - ECOFIN - dodatočné predbežné platby vo výške 6,25 miliárd EUR (prvá tranža 4,5 miliardy), ktoré majú v členských štátoch stimulovať realizáciu

projektov a pomôcť boju s nezamestnanosťou. Navýšený objem finančných prostriedkov pre **Kohézny fond a Európsky fond regionálneho rozvoja** („ERDF“) sľubuje pre krízou postihnuté oblasti Únie financovanie aj veľkých investičných projektov. V rokoch 2007-2013 by sa tak malo len z ich prostriedkov zrealizovať približne 900 veľkých projektov vo výške 120 mld. EUR.

V súvislosti s čerpaním štrukturálnych fondov boli na úrovni EÚ prijaté aj ďalšie opatrenia, najmä na zjednodušenie administratívnych procesov, či predĺženie doby oprávnenosti výdavkov v rámci programového obdobia 2004 - 2006 do 30. júna 2009. Zjednodušili sa kritériá pre čerpanie z **Európskeho sociálneho fondu** (European Social Fund - ESF), preprogramovanie a navýšenie výdavkov, ako aj urýchlenie zálohových platieb pre rok 2009 tak, aby vlády členských krajín mali k dispozícii 1,8 miliardy EUR pre posilnenie svojich aktívnych politík trhu práce, s primárnym zameraním na najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva a vytvorenie kvalitných rekvalifikačných programov. Podobne boli zjednodušené podmienky pre čerpanie prostriedkov (500 miliónov EUR ročne) z **Európskeho globalizačného fondu** (European Globalisation Adjustment Fund - EGF) - okrem globalizácie bude možné použiť v ňom alokované prostriedky aj pri prepúšťaní spôsobenom finančnou a hospodárskou krízou. Okrem toho budú na tento účel oprávnené už aj žiadosti, týkajúce sa 500 prepúšťaných, oproti doterajšiemu limitu 1000 prepúšťaných pracovníkov.

Prostredníctvom bilaterálnych rokovaní sa dospelo aj k rozšíreniu definície prepúšťania na tých prepúšťaných, ktorí odchádzajú zo zamestnania po dohode so zamestnávateľom na základe rôznych motivačných balíkov. Predlžuje sa tiež lehota na poskytovanie personalizovaných služieb z 12 na 24 mesiacov. K ďalším výraznejším zmenám pri čerpaní z fondov EÚ sa radí úprava miery príspevku Únie z 50 % na úroveň 65 %.

V snahe pomôcť sfére finančnej sa na úrovni EÚ objavil zámer zriadiť osobitný **fond (Progress Microfinance Facility)** v počiatkovej výške 100 miliónov EUR určený na pomoc nezamestnaným, ktorí sa rozhodnú začať podnikat'. Idea zriadenia tohto fondu pochádza z iniciatívy EK zo začiatku júla 2009 a predpokladá presun časti finančných prostriedkov z pôvodného programu Progress, ako i kofinancovanie zo strany medzinárodných finančných inštitúcií (napríklad EIB Group), čo má v priebehu nasledujúcich 8 rokov vygenerovať viac ako 45 000 mikropôžičiek v objeme približne 0,5 miliardy EUR. Švédske predsedníctvo plánuje sfinalizovať potrebnú legislatívu pre tento fond (novela rozhodnutia č. 1672/2006/ES) do konca roka 2009.

Monetárne opatrenia na úrovni EÚ

Podľa makroekonomickej teórie (modelu kriviek IS – LM)¹ je hospodársky rast (nárast celkového produktu v ekonomike pri udržaní rovnovážnej úrokovej sadzby) možné stimulovať správnou kombináciou fiškálnej a monetárnej politiky. Je teda prirodzené, že fiškálnu politiku EK sa snaží podporovať Európska centrálna banka („ECB“), a to politikou „ľahko dostupných peňazí“, t.j. predovšetkým znížením diskontnej sadzby, čo sa má premietnuť do nižších úrokových mier v komerčných bankách. Problémom v súčasnosti je však ešte stále pretrvávajúca nekonsolidácia finančného trhu, čo vytvára riziko pasce likvidity (situácia, keď napriek dlhodobo nízkym diskontným sadzbám komerčné banky nereagujú a uplatňujú politiku vysokých marží). Situácia v EÚ zatiaľ vykazuje pokles úrokových mier

---

¹ napr. Samuelson, P.A.–Nordhaus W.D.: Ekonómia. Bratislava. Elita 2000

v medzibankovej sfére, ale úrokové sadzby pre verejnosť zatiaľ tento trend nasledujú len veľmi zdržanlivo. Vysoké marže zo strany komerčných bánk pre verejnosť sa pravdepodobne udržia až do výraznej zmeny klímy smerom k nárastu optimizmu v ekonomike.²

Okrem toho saturácia ekonomiky peniazmi v dôsledku expanzívnej monetárnej politiky vytvára na jednej strane inflačné tlaky s rizikom všetkých ich následkov. Prudký nárast masy obeživa výrazne ohrozuje napr. v USA ich platobnú schopnosť, ako i pozíciu dolára ako svetovej rezervnej meny, čo môže viesť k výraznejšiemu poklesu ekonomickej sily a medzinárodnej reputácie USA. Z tohto pohľadu teda môžeme vidieť zárodoky krízy aj v sfére medzinárodných vzťahov. Na druhej strane silnejú v dôsledku krízy deflačné tendencie, keďže napätie na finančnom trhu roztáča „negatívnu špirálu“. Vzhľadom na insolventnosť a obmedzovanie spotreby, ale aj úspor, domácností a firiem sa štát snaží pomôcť, čo však ide na úkor navyšovania deficitu verejných financií. Emisia štátnych dlhopisov a rast celkovej zadlženosti je doprevádzaný nárastom rizikových prirážok na tieto dlhopisy. A to vyvoláva deflačné tlaky, tým aj pokles marží a ziskov obchodníkov, ďalšie prepúšťanie, znižovanie dôchodkov pre domácnosti a „negatívna špirála“ sa točí.

Od 13. mája 2009 je základná úroková sadzba ECB (sadzba na hlavné refinančné operácie) na úrovni 1,00 %. Pre porovnanie, základné úrokové sadzby v krajinách EÚ mimo eurozóny vykazujú značné rozdiely (stav k 1.11.2009, v %):

Bulharsko	0,61
Česká republika	1,25
Dánsko	0,10
Estónsko	4,00
Litva	2,75
Lotyšsko	4,00

Maďarsko	7,00
Poľsko	3,50
Rumunsko	8,00
Švédsko	0,25
Veľká Británia	0,50

Opatrenia na úrovni členských štátov

Opatrenia na úrovni EÚ sa napriek svojmu objemu a sile chápu ako komplementárna pomoc, komplementárna k opatreniam na úrovni členských štátov. Väčšina členských krajín prijala rovnako fiškálne ako i monetárne opatrenia. Fiškálne opatrenia, ktoré sa zamerali najmä na redukciu daňového zaťaženia pre nízkopříjmové skupiny obyvateľstva, či podporu a udržanie pracovných miest sa všeobecne môžu členiť na opatrenia aktívne a pasívne.

² SITA, 28.10.2009, dostupné z: <http://www.banky.sk/18177-sk/urokove-marze-bank-na-slovensku-patria-k-najvyssim-v-eu.php>

Aktívne opatrenia:

➤ **dotácie a programy pre nábor pracovníkov a pre tvorbu pracovných miest** - v niektorých krajinách sú zamerané predovšetkým na zraniteľné skupiny osôb – starších a mladých ľudí v Belgicku (BE), Francúzsku (FR), dlhodobo nezamestnaných na Slovensku (SK), v Švédsku (SE) a Veľkej Británii (UK). Ďalšie krajiny ako napr. Grécko (GR) a Luxembursko (LU) rozšírili fungujúce verejné programy subvencovania miezd o súkromný sektor, zatiaľ čo v Španielsku (ES) sa prisľúbilo vytvorenie dodatočných miest vo verejnej správe (napr. v obciach).

➤ **redukcia vedľajších (non-wage) nákladov práce** – zväčša krátkodobé (1-2 roky) opatrenie, orientované v BE a Českej republike (ČR) na nízkopríjmových zamestnancov, v Portugalsku (PT) na malé firmy a starších ľudí a v Poľsku (PL) na staršie osoby. Všeobecne si toto opatrenia kladie za cieľ zvýšiť zamestnanosť znevýhodnených skupín obyvateľstva – učňov vo FR, starších ľudí v PL, mladých v AT, dlhodobo nezamestnaných v PT, nezamestnaných rodičov v ES. V ES a PT sa zamestnávateľom zredukuje náklady na pracovníka len v prípade zamestnania nového pracovníka na trvalý a plný úväzok.

➤ **schémy skráteného pracovného času alebo čiastočného poberania dávok v nezamestnanosti** – umožňujú firmám a zamestnancom znížiť počet pracovných hodín a zároveň finančne podporiť mzdy buď z poistenia v nezamestnanosti alebo cez priame dotácie zamestnávateľom. Krajiny, v ktorých už takéto schémy existovali, buď zväčšili okruh ľudí a firiem, ktorí ich mohli využívať (napr. BE, FR, Nemecko (DE), Taliansko (IT)), predĺžili lehotu poberania podpory (napr. AT, FR, DE), zvýšili mieru náhrady pre pracujúcich so zníženým počtom pracovných hodín (napr. BE, FR) alebo podporili vzdelávanie a školenia pre tento okruh zamestnancov (napr. AT, FR, DE, IT). Maďarsko (HU), ČR, PL vytvorili nové schémy, ktoré kombinujú skrátený pracovný čas so školeniami. Holandsko (NL) zaviedlo úplne nový druh schémy čiastočnej dávky v nezamestnanosti, pričom zamestnávateľ musí refundovať 50% dávky zamestnanca, ak tento príde o zamestnanie do troch mesiacov nasledujúcich po zavedení skráteného pracovného času.

➤ **urýchlenie opätovného zamestnania sa a zvýšenie predpokladov dlhodobého zamestnania, zmena tzv. aktivačných požiadaviek na nezamestnaného** – temer všetky krajiny rozšírili pomoc a poradenstvo pri hľadaní práce. Viaceré krajiny posilnili potenciál verejnoprávnych inštitúcií v tejto oblasti, v IT a PL umožnili väčšiu úlohu súkromných sprostredkovateľských agentúr. Niektoré krajiny poskytujú pri hľadaní práce aj osobnú asistenciu (napr. AT, ČR, DK, Fínsko (FI), Írsko (IR) a UK). Krajiny posilnili aj požiadavky o zintenzívnenie kontaktov s pracovníkmi úradov práce za účelom vypracovania individuálnych aktivačných plánov (napr. DE, FI), vyžadovanie väčšej aktivity pri hľadaní práce (ČR) alebo rozšírili rozsah sankcií (IT, PL). Individuálne opatrenia v členských krajinách zahŕňajú napr. pomocné programy v priestoroch bývalého pracoviska (v napr. AT, BE, FR, UK).

➤ **vzdelávacie a školiace programy pre nezamestnaných** – rozšírila sa ich ponuka, niektoré z nich sa sústreďujú na rôzne zraniteľné skupiny (napr. na mladých ľudí v UK, nízkokvalifikovaných a mladých vo FI a v IR). Iba málo z dodatočných programov je zameraných na podporu úsilia dočasne nezamestnaných o zahájenie vlastného podnikania, a to prostredníctvom priamych platieb (FI, ES, UK), nízkoúročených pôžičiek (PT), dobrovoľnú pomoc pri vzdelávaní, starostlivosti o deti alebo pokrývaní cestovných výdavkov (BE, UK).

Pasívne opatrenia:

➤ **systemy poskytovania dávok v nezamestnanosti** - vo všeobecnosti sa zmenili podmienky poskytovania dávok (oprávnenosť), dĺžka ich poskytovania, ako aj výška

vyplácaných podpôr. FI, FR a SE uľahčili prístup k dávkam osobám zamestnaným na dočasné, resp. iné neobvyklé pracovné kontrakty. PT predĺžilo maximálnu lehotu poberania dávok a niekoľko krajín zvýšilo mieru návratnosti pre príjemcov dávok (napr. BE, FI, GR). V ČR a PL bolo zvýšenie miery návratnosti kompenzované skrátením doby poberania dávok.

➤ **sociálna výpomoc** – uplatňuje sa podobne ako podpora v nezamestnanosti v rozšírenom kontexte. BE a PL zvýšili úroveň sociálnych dávok pre ľudí, ktorí prišli o prácu, zatiaľ čo FR poskytuje jednorazovú sociálnu dávku. Medzi iné formy podpory ľudí bez práce je možné zaradiť napr. pomoc pri splácaní hypoték v HU a UK.

Náklady EÚ a jej členských krajín

Od októbra 2008, keď Komisia prijala prvý záchranný balíček opatrení v objeme 200 miliárd EUR (1,5 % HDP Únie), sa suma vyčlenených prostriedkov na boj s krízou rapídne navýšila. V Politických usmerneniach pre budúcu Komisiu, vydaných v septembri 2009, konštatuje J. M. Barosso, že celkový maximálny objem krízových opatrení na podporu finančných inštitúcií, ktoré Komisia doteraz (septembra 2009) schválila, dosahuje približne 3,6 bilióna EUR (takmer 33 % HDP Únie). Najvyššiu časť (vyše 2 300 mld. EUR) tvoria fondy záručného krytia, asi 500 mld. EUR bolo vyčlenených na rekapitalizáciu bánk a zvyšok zhltnú jednorazové záchranné a reštrukturalizačné opatrenia v prospech jednotlivých bánk a finančných inštitúcií. Táto suma zahŕňa pomoc od inštitúcií EÚ, ako aj pomoc zo strany jednotlivých členských štátov. Okrem toho Únia podľa slov Barossa: „urýchlila platby zo štrukturálnych fondov v sume 11 miliárd EUR a navrhla investičný program v hodnote 5 mld. EUR na inovatívne energetické projekty a na širokopásmový internet vo vidieckych oblastiach.“

Skutočný objem štátnej pomoci bude pravdepodobne podstatne nižší. Dôvodom je napr. že prvok pomoci v rámci štátnych záruk tvorí zvyčajne iba malý zlomok zaručených súm. Okrem toho, k reálnemu rozpočtovému výdavku dochádza iba pri skutočnom čerpaní štátnej záruky. Okrem toho investičný vstup štátu do vlastného imania toxickými aktívami narušených finančných inštitúcií má v budúcnosti šancu na kompenzáciu vo forme zisku, resp. dividend (za predpokladu zdravého a efektívneho hospodárenia, čo sa javí pri štátnom vlastníctve vždy ako riziko).

Vo svetle všetkých týchto skutočností a berúc do úvahy aj fakt, že zavádzanie protikrízových opatrení momentálne ešte stále prebieha, v číselnej podobe môžeme vyjadriť len niektoré náklady, resp. objemy vyčlenených prostriedkov. Pre lepšiu prehľadnosť a možnosť porovnania sme opatrenia vyčíslňovali v rámci krajiny, v ktorej boli zavedené:

1) náklady na záchranu bankového sektora

Nemecko – Na základe záchranného balíka kancelárky Angely Merkelovej z októbra minulého roka bol pre rok 2009 vytvorený fond na poskytovanie garancií pri medzibankové pôžičky celkovo vo výške 400 mld. EUR a na nákup akcií bánk s toxickými aktívami vo výške 80 mld. EUR. Okrem toho vláda sponzorovala sumou 35 mld. EUR záchranný plán 2. najväčšej hypotekárnej a 4. najväčšej nemeckej banky - Hypo Real Estate. Na schválenie v Bundestagu čakajú aj ďalšie opatrenia, podobné opatreniam britskej vlády.

Francúzsko – Francúzsko vytvorilo tiež na rok 2009 fond vo výške 40 mld. EUR, ktorého cieľom je skupovať akcie poškodených bánk a garantovať medzibankové pôžičky až do výšky

320 mld. EUR. Pôžičková garancia je bankám poskytovaná za komerčné úrokové miery a beneficianti sú povinní podpísať určité „etické“ záväzky.

Belgicko – Fortis, najväčšia banková skupina Belgicka, bola v septembri minulého roka podrobená intervencii belgickej a holandskej vlády a nevyhla sa predaju časti svojich aktív francúzskemu gigantu BNP Paribas po tom, ako sa dostala do ťažkostí v súvislosti s odkúpením holandskej banky ABN Amro. Záchranná akcia mala hodnotu 6,4 mld. EUR.

Holandsko – Holandská vláda ohlásila záchranný balíček opatrení vo výške 20 mld. EUR.

Veľká Británia – Na záchranu finančného sektora schválila britská vláda balík vo výške 50 mld. GBP. Je určený na akútnu podporu ôsmich najväčších bánk a stavebných spoločností, najsilnejšie poškodených krízou, a pre štát prinesie kompenzáciu vo forme podielov v daných inštitúciách. Ďalších 450 mld. GBP plánuje štát alokovať pre potreby likvidity na peňažných trhoch a na garancie bankových pôžičiek. V polovicike októbra 2008 bolo tiež schválené poskytnutie 37 mld. GBP z verejných zdrojov bankám Royal Bank of Scotland Group (RBS), Lloyds TSB a HBOS, ktorá stratila viac ako polovicu trhovej hodnoty za obdobie kratšie ako týždeň. RBS dostane 20 mld. GBP, pričom vláda odkúpi celkovo 60 % jej akcií. Zvyšných 17 mld. GBP bude určených na zlúčenie bánk HBOS a Lloyds TSB (vláda získa 40 % akcií).

Írsko – Slávny krok írskej vlády – garantovať občanom ich vklady v hlavných šiestich írskych bankách po dobu dvoch rokov – vyvolal búrlivé negatívne reakcie u niektorých európskych partnerov (najmä v UK, kde nastal presun vkladov do Írska). Následne však viacero členských štátov nasledovalo írsky príklad a prijalo obdobné opatrenia (napr. Taliansko).

Taliansko – Taliansko zagarantovalo vklady občanov až do sumy 103 000 EUR. Bankám na ich oddĺženie a vyčistenie portfólia od toxických aktív vyčlenilo 40 mld. EUR.

Portugalsko – Na posilnenie likvidity bánk bolo vo verejných financiách alokovaných 20 mld. EUR.

Španielsko – Španielska cesta z krízy sa líši od ostatných veľkých krajín Únie. Predseda vlády José Rodriguez Zapatero v októbri minulého roku prisľúbil poskytnúť 100 mld. EUR na garanciu medzibankových pôžičiek. Keďže však podľa oficiálnych zistení španielsky finančný sektor nepocítil problém insolventnosti, kroky na vstup štátu do kapitálu finančného sektora neboli vykonané.

Švédsko – Švédsko, podobne ako Španielsko, odmietlo rekapitalizáciu bánk v prospech štátu, no švédska centrálna banka sa zaviazala poskytnúť bankám finančnú podporu vo výške 80 mld. SEK a 10 mld. SEK vo forme pôžičiek. Garancie vkladov boli zavedené až do výšky 500 000 SEK.

Rakúsko – Podobne rakúska vláda schválila poskytnutie pomoci pre finančný sektor - 85 mld. EUR do medzibankových pôžičkových záruk a 15 mld. EUR do vlastného kapitálu bánk.

2) náklady na podporu zamestnanosti a investičného prostredia

Dá sa konštatovať, že zapojenie, resp. udržanie čo najviac ľudí v pracovnom procese sa v čase krízy stalo v krajinách EÚ prioritou - z pochopiteľných príčin: Bez príjmu si človek nemôže

nič kúpiť, čím sa poškodzujú aj príjmy firiem. Na druhej strane bez vlastného príjmu je človek odkázaný na sociálnu pomoc štátu, čo finančne zaťažuje zase štát. Protikrizové opatrenia sa preto snažia zatraktívňovať zamestnávanie ľudí, ako i celkové podnikateľské prostredie, a to najmä z hľadiska nižšej ceny práce z pohľadu zamestnávateľa (napr. v SR vzrástli náklady na zamestnanca za posledný rok o 7,7 %) a poskytovaním atraktívnejšieho rámca pre zamestnávanie na skrátený pracovný pomer.

Nemecko – Prvý balík konjunkturálnych opatrení je medzi členskými krajinami EÚ z hľadiska objemu zrejme najrozsiahlejší. Tento balík opatrení mal za cieľ mobilizovať súkromné a verejné investície v celkovom objeme 50 mld. EUR a udržať cca 1 milión pracovných miest. Znížilo sa odvodové zaťaženie zamestnávateľov, ktorí v čase krízy udržia stav zamestnancov - v preklenovacom období rokov 2009-2010 bude za zamestnávateľa uhrádzať polovicu jeho príspevkov na sociálne poistenie. V prípade kvalifikačných kurzov môže dokonca zamestnávateľ počas preklenovacieho obdobia požiadať o plnú úhradu sociálneho poistenia. Podobné opatrenia boli prijaté aj pre odvody do zdravotnej poisťovne, pričom štát ešte aj opakovane zvýšil ich odpočítateľnosť. Zaujímavým je opatrenie na podporu malého podnikania - rozšírenie daňovej odpočítateľnosti remeselných služieb pri prácach na údržbu a modernizáciu, ako aj zdvojnásobenie daňového bonusu na 20% z nového stropu 6000 EUR.

Francúzsko – Na dotácie pre zriadenie živnosti alebo založenie vlastnej firmy bolo vyčlenených 100 mil. EUR, čo by malo prispieť ku vzniku 20 000 nových firiem. Týždenne služby systému využíva 400 nezamestnaných. Okrem toho poskytol štát 1,5 miliónu domácností v núdzi poukážky pre financovanie akýchkoľvek osobných služieb vo výške 200 EUR. Očakáva sa, že toto opatrenie by malo v priebehu druhého polroka 2009 vytvoriť 40 000 pracovných príležitostí v oblasti osobných služieb. Pre francúzske pomery mimoriadne dôležitým je zníženie DPH v reštauračných zariadeniach z 19,6 % na 5,5 %. Toto opatrenie má priniesť zníženie cien v reštauračných zariadeniach o 11,8 % a vytvorenie 40 000 pracovných miest počas nasledujúcich 2 rokov, z toho 20 000 miest pre učňov s perspektívou trvalého zamestnania. Francúzska vláda na súvisiace náklady vynaloží v priebehu troch rokov 1 mld. EUR.

Belgicko – Belgicko (spolu s Fínskom) sú v súčasnej kríze výnimkou potvrdzujúcou pravidlo v oblasti fiškálnych stimulov – vláda schválila výrazné zvýšenie plátov zamestnancov. Belgický rozpočet v roku 2010 to bude stáť cca 1 mld. EUR, t.j. takmer polovicu hodnoty všetkých opatrení belgickej vlády. Zvýšenie neplatí celoplošne rovnako, ale bude sa líšiť podľa sektorov a ich ekonomickej situácie. Súčasťou dohodnutých opatrení je aj zníženie zaťaženia zamestnávateľov príplatkami za prácu v noci a nadčasy. Zvýšenie odmien zamestnancov môže mať aj formu zvýšenia hodnoty stravovacích kupónov, príspevkov na dopravu a pod.

Veľká Británia – Na podporu podnikateľského prostredia je do konca 2009 celoplošne znížená DPH zo 17,5 % na 15 %.

Írsko – Na program podpory zamestnania pre exportne zamerané podniky bolo vyčlenených 250 mil. EUR. Takéto podniky, ktoré majú 10 a viac zamestnancov, dostávajú počas 26 týždňov príspevok 200 EUR týždenne na zamestnanca. Po tejto dobe príspevok klesá o 50 EUR v 13 týždňových intervaloch. Maximálny celkový príspevok pre 1 podnik je 500 000 EUR.

Švédsko – Na implementáciu opatrení k adaptácii pracovných miest v roku 2009 vyčlenila švédska vláda 300 mil. SEK pre verejnú službu. Na personálne vedenie a poradenstvo v oblasti posilnenia ľudských zdrojov, hlavne mladých ľudí a participantov rozvojovej garančnej schémy alokovala 1,1 mld. SEK. Na opatrenia v oblasti ďalšieho vzdelávania dospelých, školení a iniciatív týkajúcich sa rekvalifikácie nezamestnaných schválila 500 mil. SEK. Do infraštruktúry (a tým i tvorby pracovných miest) poputuje z verejných zdrojov 1 mld. SEK. Súčasťou opatrení je i podpora sektora stavebníctva a vytvorenie nových pracovných príležitostí prostredníctvom čiastkového odrátania nákladov na prácu pri opravách, zatepl'ovaní, rekonštrukciách rodinných a obytných domov. Na podporu miestnych samospráv (zamestnávajú 25% zamestnancov v pracovnom procese) a zabezpečenie zachovania úrovne sociálnych, zdravotných služieb a vzdelávania sa v tomto roku poskytne dočasný grant vo výške 7 mld. SEK.

Dánsko – Dánsko stavilo na podporu absolventov. Pri zamestnaní absolventa školy, alebo praktikanta na skúšobnú dobu 3 mesiacov poskytne štát zamestnávateľovi štátny príspevok 268 EUR počas celej skúšobnej doby a pri ponechaní si tohto zamestnanca aj po skončení skúšobnej doby natrvalo, získa od štátu jednorázový bonus 1 342 EUR. Dlhodobu je využívaný aj systém „del'by pracovného času“ (1. týždeň v práci, 2. týždeň doma, resp. 3 dni v práci a 2 dni doma), ktorý financujú odbory v prípade, že zamestnávateľ nemá pre zamestnancov prácu. Maximálna kumulovaná ročná doba poberania príspevku (pracovník nepracuje) je 13 týždňov s možnosťou predĺženia o ďalších 13 týždňov.

Poľsko – Nezamestnaní majú možnosť využiť mimoriadnu úverovú linku, ktorá umožní na obdobie 24 mesiacov 50% redukcii mesačnej úverovej splátky hypotéky na vlastné bývanie. Nádejným podnikateľom z radov nezamestnaných je možné poskytnúť pôžičku až do výšky 100 tis. EUR. Splatnosť pôžičky je 7 rokov s jednoročným odkladom zahájenia splácania.

Rakúsko – Opatrenia zamerané na rozšírenie počtu zamestnancov na čiastočný úväzok zahŕňajú príťažlivé postupy, ako napr. presun platieb sociálneho poistenia na zamestnávateľa až od 7. mesiaca. Zaujímavou je i „Akcia pre budúcnosť mládeže“, ktorá má dve fázy. Prvá má za cieľ zabezpečiť dostatok učňovských miest pre mladých ľudí vo veku 15 – 18 rokov, druhá garantovať vzdelanie a pracovné miesto pre mladých ľudí vo veku 19 – 24 rokov. Na mládež je orientovaný aj „Balíček pre mládež II“ – jeho cieľom je povzbudzovať živnostníkov, aby zamestnali svojho prvého pracovníka vo veku 18 – 30 rokov. Zatiaľ sa takto vytvorilo 3000 nových pracovných miest.

Maďarsko – Očakáva sa, že vlastné zdroje v objeme 17,2 mld. forintov (cca 63,7 mil. EUR) prispejú k podpore zachovania takmer 65-70 tisíc pracovných miest. Z európskych zdrojov sa prioritne financovala implementácia programu na zavedenie štvordňového pracovného týždňa. Okrem uvedeného sa počíta s tým, že v rámci verejno-prospešných prác bude zamestnaných cca 80 tisíc osôb.

Slovinsko – Parlament schválil zákon o poskytovaní podpory pracovníkom, ktorí sú na nútenej dovolenke z dôvodu nedostatku objednávok. Kompenzácie pokryjú 85% mzdy pracovníkov z čoho 50% pokryje štát a 35% zamestnávateľ. Nárok na podporu budú mať zamestnanci na nútenej dovolenke maximálne po dobu 6 mesiacov za 12 mesačné obdobie. V júli 2009 boli schválené aj záruky na pôžičky na individuálnu bytovú výstavbu pre tých, ktorí prišli o prácu po 1. 10. 2008, majú pracovné zmluvy len na dobu určitú a pre mladé rodiny. Pre vládu je ďalším dôležitým prvkom dohody zmrazenie výkonnostných odmien na dobu 2 rokov, čo znamená pre štát úsporu 80 mil. EUR.

Grécko – Štát poskytuje pre sociálne slabé skupiny obyvateľstva tzv. mimoriadny príspevok sociálnej solidarity, príspevok na kúrenie (100-200 EUR podľa bydliska v príslušnej klimatickej oblasti) a príspevok na splácanie hypotekárnych úverov (500 EUR). Zároveň sa vláda rozhodla podporiť zamestnanosť v sektore cestovného ruchu (cca 50 000 sezónnych zamestnancov v hotelierstve) prostredníctvom dotácií úradov práce vo výške 50 mil. EUR.

Cyprus – Cyperská vláda predostrela ambiciózne riešenie nezamestnanosti – ak spoločnosť prijme zamestnanca, ktorý bol bez práce už aspoň štyri mesiace, bude štát po dobu 6 mesiacov prispievať firme 30 % platu tohto zamestnanca (maximálne však do výšky 3000 EUR). Firma sa zároveň musí zaviazat', že si príslušného zamestnanca ponechá aspoň po dobu 8 mesiacov. Celý projekt zaťaží verejné financie (a teda daňových poplatníkov) sumou cca 4,5 mil. EUR.

Malta – Malta sa v priebehu roku 2009 zaradila medzi krajiny eurozóny s najvyšším podielom finančných stimulov (1,6 % HDP) prijatých v rámci Národného plánu obnovy. V oblasti podpory zamestnanosti hlavnými opatreniami bolo zníženie daňového zaťaženia zamestnancov s nízkymi príjmami a opatrenia určené na rast podielu žien na pracovnom trhu.

Bulharsko – Komparatívnu výhodou Bulharska v EÚ je lacná pracovná sila – minimálna mzda zostáva napriek kríze na úrovni 240 BGN (123 EUR). Bulharská vláda tiež znížila povinný základný kapitál pre registráciu s.r.o. z 5000 BGN na 2 BGN (1 EUR) a zredukovala odvody do sociálneho zabezpečenia o 2%.

3) **zadĺženie** – v dôsledku krízy a zavedených opatrení vznikajú v dlhodobom časovom horizonte náklady na nárast štátneho dlhu, t.j. navrhujú sa úroky. Kým ešte v roku 2007 priemerný rozpočtový deficit v Únii bol 0,8 % HDP a predstavoval tak najnižšiu hodnotu za posledných 30 rokov, tento rok by mal dosiahnuť 6,9 % HDP, v budúcom roku 7,5 % HDP a v roku 2011 by mal mierne klesnúť na 6,9 % HDP: Priemerná zadĺženosť Únie by mala tento rok vzrásť zo 61,5 % HDP na 73 % HDP. V budúcom roku však už pravdepodobne dosiahne 79,3 % HDP a v roku 2011 až 83,7 % HDP. Pritom podľa ustanovení Paktu stability a rastu, ktorým sú minimálne všetky členské štáty eurozóny, viazané (napriek tomu, že v čase krízy sa dohodla istá flexibilita pri naplňaní týchto kritérií), povolený celkový dlh nemá prekročiť 60 % HDP: Toto pravidlo s veľkou pravdepodobnosťou nespĺní minimálne 16 z 27 členských štátov. Podľa prognóz EK sa zadĺženosť EÚ môže bez konsolidácie vyšplhať na 100 % HDP už v roku 2014.

Napriek značnej pomoci EÚ by sa nezamestnanosť mala v tomto roku vyšplhať na 9,1 % (v eurozóne 9,5 %), v roku 2010 na 10,3 % (v eurozóne 10,7 %). Ani rok 2011 nemá priniesť v tejto oblasti výraznejšie potešujúce správy – síce mierny pokles nezamestnanosti na 10,2 % v EÚ27 bude sprevádzať jej nárast v eurozóne na 10,9 %. Brusel ďalej očakáva, že miera inflácie v porovnaní so súčasnou veľmi nízkou úrovňou mierne vzrastie, keď sa pre budúci rok predpovedá 1,3-% inflácia a pre rok 2011 inflácia vo výške 1,6 %.

Riziká pri zavádzaní protikrizových opatrení

Problematickými aspektami pri poskytovaní záchranných balíčkov opatrení je riziko neefektivity a morálny aspekt.

Riziko neefektivity opisuje napr. Ľuboš Pástor, profesor na Univerzite v Chicagu, keď varuje pred nerozvážnym alokovaním prostriedkov. Odporúča vyhnúť sa v čase krízy najmä sponzoringu progresívnych odvetví ako napr. zdravotníctva, pretože v nich ľahko môže dôjsť k vytlačaniu súkromných investícií, čím sa zároveň znižuje produktivita práce (štátni zamestnanci sú vždy menej motivovaní pracovať efektívne ako zamestnanci súkromnej sféry). Pástor ďalej odporúča venovať sa napr. rozvoju infraštruktúry, pričom vznikajú aj pozitívne externality ako príliv priamych zahraničných investícií. Konštatuje, že niektoré stimuly môžu byť veľmi kontroverzné ako napr. do automobilového priemyslu v USA, keďže podľa neho sú americké automobily dotované bez toho, aby po nich bol adekvátne vysoký dopyt. Podľa jeho názoru si treba osobitný pozor dať pri veľmi otvorených malých ekonomikách; tam totiž má fiškálny stimul tendenciu premietnuť sa do zvýšenia dovozu namiesto podpory výroby domácich produktov.

Aspekt morálny súvisí s povahou záchranných balíčkov vychovávať súkromné spoločnosti, že ak sa im investičný hazard nepodarí, štát ich v čase následnej krízy zachráni. Tento morálny hazard však predstavuje v svetovej ekonomike Damoklov meč, ktorý môže v budúcnosti pod vplyvom globalizácie spustiť ďalšie krízy. Ľ. Pástor to veľmi trefne zhŕňa na príklade záchrany spoločnosti LTCM pred 10 rokmi vládou USA, že „vládne zásahy s cieľom hasiť ohne motivujú ľudí k tomu, aby sa v budúcnosti viac hrali so zápalkami.“ Časť politických elít sa tiež búri proti balíčkom na základe ich povahy, t.j. že v skutočnosti len realokujú dlh hazardérskych finančných domov na široké vrstvy daňových poplatníkov (podľa odhadov ECB budú musieť európske banky do roku 2010 vykryť straty vo výške takmer 300 mld. EUR).

V odbornej verejnosti sa už dlhšie upozorňuje, že súčasná kríza je len ďalším prejavom nezdravo (resp. príliš liberálne) nastaveného procesu globalizácie a svetovej ekonomiky. Rastú tlaky na štátny protekcionizmus, obchodné vojny, hyperinfláciu a sociálne nepokoje. Čoraz častejšie sa avizuje možný pád celosvetového poriadku a následný chaos (J. Grey), či spustenie „novej železnej opony“ (R. Vasilišin) medzi krajinami BRIC a G20. Dani Rodrik, profesor na univerzite v Harvarde, sa o tomto jave zaujímavo vyjadril: „Globalizácia (súčasnou krízou) neutrpeľa smrtiaci úder – aspoň zatiaľ nie... Skutočná skúška ešte len príde. Finančná regulácia a dohľad budú určite posilnené, ale svojou povahou zostanú národné, so slabým zabezpečením proti cezhraničným presahom a regulačným arbitrážam.“ Optimistom nie je ani Nouriel Roubini, ktorý predpovedá, že uvoľnené menové politiky a rozsiahle fiškálne stimuly pre finančný sektor spôsobia na prelome rokov 2010 – 2011 spomalenie ekonomického rastu až opätovnú recesiu.

Vzhľadom na progresiu, resp. neukončenie súčasnej krízy je aj vyčíslenie jej nákladov neuzavretou kapitolou. Celkové náklady sa vyčíslit' s najväčšou pravdepodobnosťou ani nebudú môcť. Súčasná kríza je totiž prejavom viacerých súčasne prebiehajúcich javov, ktoré sa v svetovej ekonomike vyvíjajú dlhodobo.

Použitá literatúra:

1. BAROSSO, J. M.: Politické usmernenia pre budúcu Komisiu [online]. Brusel, 3. 9. 2009.dostupnéz:http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/press_20090903_SK.pdf

2. BUJŇÁKOVÁ, M.: Priame zahraničné investície v SR a v EÚ v období prepuknutia hospodárskej krízy – teritoriálne hľadisko [online], dostupné z: http://www.pulib.sk/elpub2/FM/Kotulic10/pdf_doc/3.pdf
3. MZV – podklad k rokovaniu: Zhodnotenie prijatých opatrení EÚ a národných vlád na prekonanie dôsledkov globálnej hospodárskej krízy v oblasti zamestnanosti z pohľadu využiteľnosti v podmienkach SR [online], dostupné z: [http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/54BEB98FE08F66E9C125766200462FF1/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/54BEB98FE08F66E9C125766200462FF1/$FILE/Zdroj.html)
4. PÁSTOR, Ľ.: Pozor na stimuly, In: Trend, č. 4/2009
5. VASILÍŠIN, R.: Buffet: Ekonomická vojna je len v rozbehu [online], dostupné z: http://finweb.hnonline.sk/c3-39037870-kP0000_d-buffet-ekonomicka-vojna-je-len-v-rozbehu

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

Mgr. Klaudia Pytel'ová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OBCHODOVANIE S ĽUĎMI AKO ZÁVAŽNÝ PROBLÉM VZNIKAJÚCI V SÚVISLOSTI S MIGRÁCIOU¹

kpytelova@centrum.sk

Abstrakt

Počet medzinárodných migrantov každoročne stúpa. V súčasnosti 214 miliónov ľudí žije mimo územia svojich domovských štátov. Odhady naznačujú, že takmer milión osôb je obeťami nelegálneho obchodovania. Obchodovanie s ľuďmi je modernou formou otroctva a predstavuje globálny problém. Obchodovanie s ľuďmi je tretím najväčším zločineckým priemyslom po drogách a obchode so zbraňami. Ide o problém, ktorý sa dotýka tak Slovenskej republiky, ako aj celej Európskej únie, pričom vzniká ako negatívny dôsledok migrácie. Obchodovanie s ľuďmi má široké medzinárodné dopady, aktivity v tejto oblasti nemôžu byť obmedzené výhradne na EÚ.

Kľúčové slová: nelegálna migrácia, definícia obchodovania s ľuďmi, prostriedky páchatel'ov obchodovania s ľuďmi, hlavné príčiny vzniku obchodovania s ľuďmi

Abstract

The number of international migrants is increasing annually. Currently 214 million people live outside their home of birth. Human trafficking is a modern form of slavery and it presents a global problem. Human trafficking is the third largest criminal industry after drugs and arms trade. This is a problem that affects both the Slovak Republic, as well as throughout the European Union, which arises as a negative consequence of migration. Human trafficking has broad international implications, which means that activities in this area can not be limited solely to the EU.

Key words: illegal migration, definition of human trafficking, means the perpetrators of human trafficking, causes of human trafficking

Úvod

Obchodovanie s ľuďmi predstavuje fenomén novodobého otroctva. Ide o celosvetový, nadnárodný problém, ktorý sa dotýka tak Slovenskej republiky, ako aj celej Európskej únie. Obeťami obchodovania sa stávajú deti, mladí ľudia, dospelí (pričom ide prevažne o osoby ženského pohlavia). Cieľom obchodovania s ľuďmi je najčastejšie koristenie z prostitúcie, ale

---

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu Mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej univerzity – Európska únia a migrácia pracovných síl.

aj ďalšie formy vykorisťovania, akými sú napr. nevoľníctvo, nútené práce, otroctvo, rôzne formy zneužívania pracovnej sily (tzv. vykorisťujúca práca) v reštauračných službách alebo v poľnohospodárstve alebo nelegálnych továrňach, alebo ide o obchodovanie s ľuďmi za účelom odoberania orgánov a podobne. Podľa odhadov OSN 214 miliónov ľudí žije mimo územia svojich domovských štátov, pričom odhady Medzinárodnej organizácie práce naznačujú, že 2,45 milióna ľudí je v súčasnosti obeťami nelegálneho obchodovania. Z týchto obetí je 80 percent žien a dievčat a až 50 percent maloletých.

„Vo všeobecnosti sa s imigrantmi zaobchádza ako s cudzincami, ak sa nachádzajú v iných než domovských štátov, a zvyčajne im nie je poskytnutá rovnaká ochrana a rovnaké práva ako občanom. A práve v dôsledku tohto postavenia cudzinca je imigrant viac vystavený zneužívaniu a rôznym ujám.“²

Obchodníci s ľuďmi využívajú rozličné techniky, ktorými vzbudzujú strach u svojich obetí, a tým ich udržuujú zotročených. Takýmito technikami sú napríklad:

- obchodníci väznia svoje obeť (obeť sú pozbavené osobnej slobody),
- obchodníci používajú menej očividné techniky zahŕňajúce:
  - zaviazanie si obetí na základe dlhu - finančného záväzku a uznaním dlh splniť,
  - izoláciou od verejnosti – obmedzovaním kontaktu s nespriateľnými osobami (v zásade osoby, ktoré nepatria do zločineckej skupiny) alebo kontrolovaním všetkých kontaktov,
  - izoláciou od členov rodiny alebo členov etnickej alebo náboženskej komunity, do ktorej obeť patrí,
  - zabavenie pasu, víz a/alebo identifikačných dokumentov,
  - použitie alebo hrozbu násilím obeť a/alebo rodinným príslušníkom obeť,
  - hrozbu, že rodina obeť bude rovnako vystavená zotročeniu,
  - tvrdenie, že v prípade ak obeť kontaktuje príslušné štátne orgány, bude uväznená alebo deportovaná z dôvodu nelegálneho pobytu v danom štáte,
  - kontrolu peňažných prostriedkov obeť.

Popri obchodovaní s drogami a nelegálnom obchode so zbraňami sa z obchodovania s ľuďmi stal tretí najvýhodnejší typ organizovanej trestnej činnosti. Úrad pre drogy a kriminalitu OSN uvádza, že zisky z tohto obchodu sa môžu pohybovať medzi 7 až 10 miliardami USD ročne.

Hlavné príčiny vzniku obchodovania s ľuďmi:

- 1) zlé sociálne a finančné podmienky obeť, nízke mzdy, chudoba a vysoká nezamestnanosť v štáte, ktorého je obeť štátnym občanom, resp. v oblasti, kde sa trvale nachádza (obeť odchádza do zahraničia za prácou alebo vidinou vyšších zárobkov),
- 2) neinformovanosť, nedostatočné vzdelanie alebo nedostatočná informovanosť,
- 3) naivita, nízke IQ, mentálna zaostalosť,
- 4) osobné príčiny, citové príčiny (rodinné násilie, potreba pomsty), sexuálne príčiny (incest, znásilnenie),
- 5) rodové stereotypy, mentalita, kultúrne prostredie,
- 6) drogy.

---

² Jones, L.- Engstrom, D.- Hilliard, T.- Diaz, M.: Globalization and Human Trafficking. In: Journal of Sociology & Social Welfare, 2007, Vol. 34, s. 117.

Vymedzenie základných pojmov

Medzinárodnoprávna úprava

Valné zhromaždenie OSN v novembri 2000 prijalo Dohovor proti nadnárodnému organizovanému zločinu a dva dodatkové protokoly, jeden upravujúci obchodovanie s ľuďmi a druhý zahŕňajúci organizované nelegálne prekračovanie hraníc „tzv. prevádzáčstvo“. Tento dohovor predpokladal zlepšenie medzinárodnej spolupráce v boji so zločinom. Spomínaný dohovor, rovnako ako aj jeho dodatkové protokoly boli podpísané v čase, keď industrializované štáty sa začali viac obávať nelegálnej migrácie.

Prvá všeobecná a jasná definícia obchodovania s ľuďmi bola definovaná v **dodatkovom protokole** k Dohovoru Organizácie spojených národov proti nadnárodnému organizovanému zločinu podpísanému za Slovenskú republiku v Palerme dňa 12. decembra 2000. V zmysle článku 3 písm. a) *Protokolu o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi (poznáme ho tiež pod názvom Palermský protokol)*, s ktorého podpisom vyslovila vláda Slovenskej republiky súhlas svojím uznesením č. 571 zo dňa 20. júna 2001 **obchodovanie s ľuďmi je:**

„Verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľudí pod hrozbou alebo použitím násilia alebo iných foriem donucovania, únosu, podvodu, ľsti, zneužitia právomoci alebo zraniteľného postavenia, alebo prijatia alebo poskytnutia platieb alebo prospechu na dosiahnutie súhlasu osoby majúcej kontrolu nad inou osobou s cieľom vykorisťovania. Vykorisťovanie ako minimum zahŕňa vykorisťovanie prostitúciou iných alebo iné formy sexuálneho vykorisťovania, nútenú prácu alebo služby, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, nevoľníctvo alebo odoberanie orgánov.“

Definícia obchodovania s ľuďmi pozostáva z troch elementov:

- **činnosť:** verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľudí;
- **prostriedky:** hrozba alebo použitie násilia alebo iných foriem donucovania, únosu, podvodu, ľsti, zneužitia právomoci alebo zraniteľného postavenia, alebo prijatia alebo poskytnutia platieb alebo prospechu na dosiahnutie súhlasu osoby majúcej kontrolu nad inou osobou;
- **účel:** vykorisťovanie prostitúciou iných alebo iné formy sexuálneho vykorisťovania, nútená práca alebo služby, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, nevoľníctvo alebo odoberanie orgánov.

Na základe spomínaného protokolu sa súhlas obete považuje za irelevantný v prípade, ak bol použitý ktorýkoľvek z uvedených spôsobov. Avšak v prípadoch obchodovania s deťmi (pričom „dieťa“ znamená akúkoľvek osobu mladšiu ako osemnásť rokov) je verbovanie, preprava, transfer, prechovávanie alebo získavanie detí s cieľom ich zneužívania považované za „obchodovanie s ľuďmi“ aj vtedy, keď nie sú naplnené uvedené spôsoby.

Na základe spomínaného protokolu sa súhlas obete považuje za irelevantný v prípade, ak bol použitý ktorýkoľvek z uvedených spôsobov. Avšak v prípadoch obchodovania s deťmi (pričom „dieťa“ znamená akúkoľvek osobu mladšiu ako osemnásť rokov) je verbovanie, preprava, transfer, prechovávanie alebo získanie detí s cieľom ich zneužívania považované za „obchodovanie s ľuďmi“ aj vtedy, keď nie sú naplnené uvedené spôsoby (resp. prostriedky). Definíciu termínu „vykorisťovanie prostitúciou“ neobsahuje Palermský protokol, keďže definícia už bola obsiahnutá v inom dohovore, a to v **Dohovore o potláčaní obchodovania s osobami a zneužívania iných na prostitúciu (1949)**, ku ktorej vtedajšie Československo pristúpilo 14.3.1958. Táto definícia sa zmieňuje aj o prípadoch, v ktorých tretia osoba „zneužíva iných na prostitúciu, dokonca aj so súhlasom tejto osoby“, a môžeme povedať, že

profituje z príjmu osoby, resp. osôb jej zviazaných a súčasne zarábajúcich si prostitúciou. To znamená, že zneužívaná osoba nezískava peniaze z prostitúcie pre seba. Oficiálny výklad dôležitých termínov použitých v Palermskom protokole sa odvoláva na vymedzenie pojmov v rámci právnych poriadkov jednotlivých zmluvných strán protokolu.

Slovenská právna úprava

Do 1. septembra 2002 náš Trestný zákon obsahoval v ustanovení § 246 zákonné pomenovanie trestného činu „**obchodovanie so ženami**“: „*ak do cudziny zlákal, najal alebo prepravil ženu v úmysle, aby sa tam použila na pohlavný styk s iným.*“ Páchateľovi za spáchanie tohto trestného činu bolo možné uložiť trest odňatia slobody vo výmere od jedného do piatich rokov.

Aktuálny Trestný zákon č. 300/2005 Z.z. interpretuje definíciu obchodovania s ľuďmi nasledovne:

§ 179

Obchodovanie s ľuďmi

(1) Kto s použitím podvodného konania, lsti, obmedzovania osobnej slobody, násilia, hrozby násilia, hrozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného, hoci aj s jeho súhlasom, na účel jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.

(2) Rovnako ako v odseku 1 sa potrestá, kto zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme osobu mladšiu ako osemnásť rokov, hoci aj s jej súhlasom, na účel jej prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania.

Pri právnom posudzovaní trestného činu obchodovania s ľuďmi, ako aj jeho následnom objasňovaní a dokazovaní treba striktno vychádzať z jeho skutkovej podstaty. Objekt je definovaný ako záujem smerujúci k „ochrane morálnych zásad platných v demokratickom štáte a k ochrane slobodného rozhodovania človeka v zásadných oblastiach existencie“³. Objektívna stránka spočíva v konaní páchatel'a, ktorý zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme muža, ženu alebo dieťa, aby boli použít na prostitúciu, inú formu sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenú prácu či nútenú službu, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, nevoľníctvu, odoberanie orgánov či tkanív alebo inú formu vykorisťovania. Trestný čin je dokonaný, ak páchatel' osobu zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme, hoci aj s jej súhlasom. Páchateľom trestného činu sa môže stať osoba mužského alebo ženského pohlavia, ktorej znaky a konanie spĺňajú všetky podmienky vymedzené zákonom, pričom úmysel konania je zjavný. Pri skutkovej podstate trestného činu obchodovania s ľuďmi je subjekt všeobecný. Subjektívnou stránkou je úmyselné zavinenie.

---

³ Ivor, J.a kol.: Trestné právo hmotné. 2006.S. 84.

V rámci definície trestného činu obchodovania s ľuďmi **prostriedkami páchatel'a** rozumieme:

- použitie podvodného konania (uvedenie do omylu),
- použitie ľsti („trestný čin je spáchaný ľst'ou, ak bol spáchaný s využitím omylu, ktorý páchatel' vyvolal, alebo s použitím úskoku“⁴),
- obmedzovanie osobnej slobody („kto inému bez oprávnenia bráni užívať osobnú slobodu“⁵),
- použitie násilia („trestný čin je spáchaný násilím, ak páchatel' použije na jeho spáchanie fyzické násilie proti telesnej integrite inej osoby alebo ak je spáchaný na osobe, ktorú páchatel' uviedol do stavu bezbrannosti ľst'ou, alebo ak páchatel' použil násilie proti veci iného“⁶),
- hrozba násilia (nielen hrozba bezprostredného násilia (je zrejmé, že násilie sa vykoná hneď na mieste), ale aj hrozba, ktorá sa môže uskutočniť v budúcnosti (napr. hrozba obsiahnutá v liste), pričom nie je rozhodujúce, či hrozba násilia smeruje proti napadnutému alebo inej osobe, a môže smerovať proti telesnej integrite alebo proti majetku),
- hrozbu inej ťažkej ujmy (môže spočívať v hrozbe, že sa spôsobí majetková ujmy, závažná ujma na dobrej povesti, rozvrat manželstva a pod.),
- iné formy donucovania (napríklad prísľub práce),
- poskytnutie peňažného plnenia či iných výhod (akékoľvek majetkové i nemajetkové plnenie, z ktorého má osoba prospech) na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná („odkázanou osobou sa na účely tohto zákona rozumie osoba, ktorá svojou výživou, výchovou, hmotným alebo iným zaopatrením alebo starostlivosťou je odkázaná na páchatel'a“⁷),
- zneužitie svojho postavenia,
- zneužitie bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia.

V rámci spomínanej definície trestného činu **konanie páchatel'a** spočíva v:

- ✓ zlákaní (získanie súhlasu obete (napr. aj na základe uzavretia zmluvy), pričom účelom páchatel'a je použiť osobu napr. na prostitúciu),
- ✓ prepravení (zabezpečiť dopravu obete na miesto určenia),
- ✓ prechovávaní (fakticky ujať sa iného na akúkoľvek dobu),
- ✓ odovzdávaní alebo prevzatí iného (faktická dispozícia s inou osobou), hoci aj s jeho súhlasom.

Účelom (cieľom) protiprávneho konania je vykonávanie:

- prostitúcie,
- pohlavného styku,
- otroctva a nevoľníctva (ide o formy vykorisťovania, založené na existencii vzájomnej závislosti a podriadenosti osôb, pričom zákaz otroctva a nevoľníctva vyplýva z ustanovenia článku 4 odsek 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení neskorších protokolov, dojednaného 4. Novembra 1950 v Ríme),
- nútenej práce alebo nútenej služby (sú činnosti vykonávané osobou bez právneho dôvodu, pričom zákaz nútených prác alebo nútených služieb vyplýva z ustanovenia čl.

---

⁴ §122 ods.6 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona.

⁵ §183 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona.

⁶ §122 ods. 7 zákona č. 300/2005 Trestného zákona.

⁷ §127 ods.9 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona.

18 ods. 1 Ústavy SR a z ustanovenia čl. 4 ods. 2 vyššie spomínaného dohovoru v znení neskorších protokolov⁸).

Tabuľka č. 1

ÚDAJE ZAZNAMENÁVANÉ ŠPECIALIZOVANÝM ÚTVAROM PREZÍDIA POLICAJNÉHO ZBORU PRI ODHAĽOVANÍ TRESTNÝCH ČINOV OBCHODOVANIA S ĽUĎMI:				
ROK	2004	2005	2006	2007
Zistené trestné činy	27	14	19	13
Objasnené trestné činy	18 (66,7%)	4 (28,6%)	6 (31,6%)	4 (30,8%)
Stíhaní páchatelia muži/ženy	21 (14/7)	6 (6/0)	11 (8/3)	11 (10/1)
Poškodení spolu muži/ženy	33 (4/29)	18 (2/16)	31 (2/29)	10 (0/10)
Poškodení podľa veku	3 (7 - 15 r.) 6 (16 - 18 r.) 6 (19 - 21 r.) 18 (nad 21 r.)	4 (16 - 18 r.) 3 (19 - 21 r.) 11 (nad 21 r.)	1 (7 - 15 r.) 7 (16 - 18 r.) 3 (19 - 21 r.) 20 (nad 21 r.)	3 (16 - 18 r.) 3 (19 - 21 r.) 4 (nad 21 r.)

Zdroj: Ministerstvo vnútra, <http://www.minv.sk/?obchodovanie-s-ludmi-a-slovenska-republika>.

Právna úprava Rady Európy

Dňa 3. mája 2005 Výbor ministrov prijal Dohovor Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi, ktorý bol predložený na podpis 16. mája 2005 vo Varšave pri príležitosti tretieho summitu hláv štátov a vlád Rady Európy. Zúčastnení zdôraznili, že tento nový dohovor je dôležitým krokom vpred v boji proti obchodovaniu s ľuďmi.

Dohovor Rady Európy definuje obchodovanie s ľuďmi ako:

- činnosť „verbovania, prepravy, odovzdania, prechovávanía alebo prevzatia ľudí“,
- „pod hrozbou alebo použitím násilia alebo iných foriem donucovania, únosu, podvodu, ľsti, zneužitia právomoci alebo zraniteľného postavenia, alebo prijatia alebo poskytnutia platieb alebo prospechu na dosiahnutie súhlasu osoby majúcej kontrolu nad inou osobou“,
- na účely vykorisťovania: „vykorisťovanie zahŕňa minimálne – vykorisťovanie prostitúcie iných alebo iné formy sexuálneho vykorisťovania, nútenú prácu alebo služby, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, nevoľníctvo, alebo odoberanie orgánov“,
- obeť je definovaná ako každá fyzická osoba, ktorá je predmetom obchodovania s ľuďmi, ako je to definované v Dohovore, súhlas obete obchodovania s ľuďmi je irelevantný, ak boli použité akékoľvek spôsoby uvedené v definícii obchodovania s ľuďmi (donucovanie, podvod, klamstvo ap.).

⁸ Ide o Medzinárodný dohovor o potlačení obchodu s dievčatami (podpísaný 4. Mája 1910 v Paríži), Medzinárodný dohovor o potieraní obchodu so ženami a deťmi (podpísaný 30. Septembra 1921 v Ženeve), Medzinárodný dohovor o potieraní obchodu s plnoletými ženami (podpísaný 11. Októbra 1933 v Ženeve) a Dohovor a záverečný protokol o potlačovaní obchodu s ľuďmi a vykorisťovania a prostitúcie osôb (podpísaný 21. Marca 1950 v New Yorku).

Právna úprava Európskej únie

V rámci legislatívy Európskej únie sa obchodovanie s ľuďmi za akýmkoľvek účelom (sexuálnym zneužívaním alebo za účelom nútenej práce) považuje za porušenie základných ľudských práv. „V dôsledku skutočnosti, že obchodovanie vo všeobecnosti postihuje najmä najzraniteľnejšie skupiny (deti a ženy), Európska únia zameriava svoju činnosť na ochranu týchto skupín, na predchádzanie a boj s týmto fenoménom, špeciálne zosilnením spolupráce a koordinácie policajných a justičných orgánov medzi členskými štátmi“⁹, avšak nie vždy úspešne.

Pre zvýšenie účinnosti trestov pre obchodníkov s ľuďmi, ako aj zvýšenie ochrany obetí boli vydané legislatívne opatrenia EÚ. V súčasnosti sú hlavnými právnymi nástrojmi v tejto oblasti nasledovné dokumenty:

- Rámcové rozhodnutie Rady z 19. júla 2002 o boji proti obchodovaniu s ľuďmi (ktoré bolo pretransformované do nového Trestného zákona v podobe ako bola predostretá vyššie),
- Rámcové rozhodnutie Rady z 22. decembra 2003 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu detí a detskej pornografii,
- Nariadenie Rady z 29. apríla 2004 o vydávaní povolení na pobyt obetiam obchodu s ľuďmi, pochádzajúcim z tretích krajín, ako aj osobám zapojeným do napomáhania ilegálnej imigrácii, a ktoré spolupracujú so zodpovednými orgánmi.

Použitá literatúra:

1. AZUD, J.: Medzinárodné právo. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. ISBN 80 -224-0753-4.
2. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-57-2.
3. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: C.H.Beck, 2008. ISBN 978-80-7179-728-9.
4. CHOVANEC, J., ZACHOVÁ, A. Ústavné garancie základných ľudských práv a slobôd. Bratislava: Procom, 2007, ISBN 80-85717-10-7.
5. KARAS, V. , KRÁLIK, A.: Európske právo. Bratislava - Trnava: IURA EDITION 2004. ISBN 80-8078-001-3.
6. KLUČKA, J., MAZÁK, J. a kol.: Základy európskeho práva. Bratislava: IURA EDITION 2004.
7. KLUČKA, Ján.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008. ISBN 978-80-8078-219-1.
8. MALCEVOVÁ, E. *Občan, občianska spoločnosť, právny štát*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, ISBN 80-7160-010-5.
9. MALENOVSKÝ, J.: Mezinárodní právo veřejné (obecná časť). Brno: Edice učebnic Právnickej fakulty Masarykovy univerzity v Brne. Nakladatelství Doplněk, 1997.

---

⁹Pozri:http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/index_en.htm

10. MRÁZ, S., POREDOŠ, F., VRŠANSKÝ, P. Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2005. ISBN 80-7160-202-7.
11. MRÁZ, Stanislava. Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007. ISBN 978-80-8083-451-7.
12. POTOČNÝ, M. *Mezinárodní právo veřejné (Zvláštní část)*. Praha: C.H.Beck, 1999, ISBN 80-7179-188-1.
13. POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Obecné mezinárodní právo v dokumentech*. Praha: C.H.Beck, 2000.
14. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, Bratislava 1999.
15. Seidl – Hohenveldern, I.: *Mezinárodní právo veřejné*. Aspi, Praha 2001.
16. SVOBODA, P.: *Úvod do evropského práva*. Praha: C.H.Beck, 2004. ISBN 80-7179-857-6.
17. TOMKO, J. a kol. *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: Obzor, 1988.
18. DeStefano, A.: *The War On Human Trafficking*. Rutgers University Press, New Jersey, 2007.
19. Jones, L.- Engstrom, D.- Hilliard, T.- Diaz, M.: *Globalization and Human Trafficking*. In: *Journal of Sociology & Social Welfare*, 2007, Vol. 34, s. 117 – 122.
20. http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/index_en.htm

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Mgr. Klaudia Pytel'ová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNOPRÁVNA ÚPRAVA OBČIANSTVA, OBČIANSTVO EÚ, A S TÝM SPOJENÁ SLOBODA POHYBU A POBYTU¹

kpytelova@centrum.sk

Abstrakt

Štátne občianstvo je inštitútom, ktorý predstavuje vzájomný právny vzťah občana a štátu, a zároveň ide o komplex práv a povinností subjektov tohto vzťahu. Štátna príslušnosť je upravená vnútroštátnym, aj medzinárodným právom. Vzťah fyzickej osoby – jednotlivca k štátu sa spravidla vyznačuje trvalosťou a nezrušiteľnosťou, a predstavuje prejav suverenity daného štátu. Občianstvo Európskej únie iba dopĺňa inštitút štátneho občianstva občanov členských štátov Európskej únie, a to špecifickým okruhom práv a povinností.

Kľúčové slová: štátne občianstvo, právny vzťah, prejav štátnej suverenity, občianstvo Európskej únie

Abstrakt

Citizenship is the institutes, which represents the reciprocal legal relation of a citizen and State, and also it is the complex of rights and obligations of subjects of this relationship. Citizenship is regulated by national, and also international law. Relationship of individual to State is usually characterized by permanence and infrangibility and an expression of state's sovereignty. Citizenship of the European Union is just supplement of citizenship of member States, namely with a specific range of rights and obligations.

Key words: citizenship, legal relation, expression of state's sovereignty, citizenship of European Union

Úvod

Koncept občianstva ako identity človeka je spojený s myšlienkou moderného národného štátu, pričom základnými náležitosťami štátu okrem obyvateľstva (personálny substrát) sú aj vecné a organizačno-normatívne substráty (územie; a legitímne, legálne a efektívne štátne orgány štátu, ktoré sa vyznačujú suverenitou štátnej moci). V súvislosti s globalizáciou však v súčasnosti vzniká úzke spojenie (sociálne, rodinné alebo pracovné) osoby - cudzinca so štátom, ktorého nie je štátnym občanom. Cudzinci, rovnako ako aj apoliti podliehajú pod zvrchovanosť štátu pobytu.

---

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/4563/07 – Vzťah medzinárodného práva a európskeho.

Občianstvo z hľadiska štátoprávneho, ako aj medzinárodnoprávneho, predstavuje trvalý právny vzťah fyzickej osoby ku konkrétnemu štátu, z ktorého pre oba subjekty vyplývajú určité práva a povinnosti. Obsahom tohto vzťahu sú teda vzájomné práva a záväzky, ktoré sú spravidla upravené vnútroštátnym právom. Vnútroštátne právo ustanovuje aj podmienky nadobudnutia a straty štátneho občianstva, keďže ide o vnútorné veci každého štátu.²

Vnútorná vec každého štátu

„Štátne občianstvo sa udeľuje rozhodnutím štátu a predstavuje prejav jeho suverenity“.³ Suverenita štátu predpokladá zvrchovanosť štátu nad územím (územná zvrchovanosť), neobmedzenosť štátnej moci (čo znamená, že je najvyššou výlučnou mocou na danom území a voči danému obyvateľstvu, ktoré tam žije) a nezávislosť voči iným suverénnym štátom. Vzhľadom na dané skutočnosti možno suverenitu rozdeliť na vonkajšiu a vnútornú. Pod vonkajšou suverenitou rozumieme (a má to špecifický význam práve v medzinárodnom práve verejnom) vonkajšiu nezávislosť, ktorá sa prejavuje rovnoprávnosťou štátu v medzinárodnom meradle, a z toho vyplýva, že štát je plnoprávnym subjektom medzinárodného spoločenstva s absolútnou normotvornou spôsobilosťou. Vnútornou suverenitou chápeme výlučnosť štátnej moci nad personálnym (obyvateľstvo), vecným (teritórium) a organizačno-normatívnym (právny systém štátu) substrátom. „Suverenita znamená predovšetkým zo strany medzinárodného spoločenstva existenciu uznania dotyčného štátu, a týmto pripustenie daného štátu k formálnej účasti na medzinárodných vzťahoch a k tvorbe medzinárodného práva. Z medzinárodného uznania a ním danej vonkajšej suverenity vyplýva povinnosť ostatných štátov nezasahovať do vnútorných pomerov iného štátu, ktorá z právno-teoretického hľadiska znamená najmä požiadavku, aby suverénny štát nebol podriadený právnemu poriadku iného štátu. Takto si potom suverénny štát upravuje svoje vlastné vnútorné pomery (t. j. dáva si ústavu a právny poriadok) podľa vlastného uváženia.“⁴ Zásada nezasahovania do vnútorných vecí štátu bola ustanovená v Deklarácii zásad medzinárodného práva týkajúcej sa priateľských vzťahov medzi štátmi v súlade s Chartou OSN. Spoločne s ostatnými zásadami tvoria jednu z najdôležitejších zložiek súčasného medzinárodného práva, keďže vyplňajú medzeru pri riešení medzinárodno-procesných otázok. Spomenutá zásada predstavuje zákaz štátov zasahovať z akéhokoľvek dôvodu do vnútorných alebo vonkajších vecí iného štátu.

Medzinárodnoprávna úprava štátneho občianstva

Z medzinárodnoprávneho hľadiska sa na štátne občianstvo nahliada ako na trvalé pripúťanie jednotlivca k štátu, ktoré môže predstavovať skutočnosť faktickú alebo právnu. Faktickou skutočnosťou je už samo narodenie jednotlivca, a z toho vyplývajúce ustanovenie štátu, resp. príkaz štátneho občianstva, na základe ktorého sa jednotlivec bez prejavenia svojej vôle stáva štátnym príslušníkom daného štátu. Princípy nadobúdania štátneho občianstva narodením sú princíp *ius sanguinis*, princíp *ius soli* a kombinovaný princíp. „Pri princípe *ius sanguinis* (princíp práva krvi) je rozhodujúcim faktorom štátne občianstvo rodičov, a to aj

---

² voľnosť štátu je však obmedzená práve medzinárodným právom, a to v dôsledku skutočnosti, že jeden štát nesmie zasiahnuť do suverénnych práv iného štátu, keďže štáty ako plnoprávne a primárne subjekty medzinárodného práva disponujú zvrchovanou štátnou mocou nad svojim štátnym územím a obyvateľstvom, ktoré tam žije.

³ Kľučka, J.: Medzinárodné právo verejné, 2008, s. 246.

⁴ Tokár, A.: Vzťah Európskej únie a členských štátov v zrkadle navrhovanej Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európu. In: Právny obzor, 87, 2004, č. 5, s. 443.

vtedy, keď sa dieťa narodilo v cudzine.“⁵ Rozhodujúcou skutočnosťou pri princípe *ius soli* je miesto, kde sa dieťa narodí, čo znamená, že dieťa narodené na území daného štátu je občanom tohto štátu napriek tomu, že jeho rodičia sú cudzinci, resp. apoliti vo vzťahu k danému štátu. Zmiešaný princíp predstavuje spojenie oboch spomenutých princípov.

Pod právnu skutočnosť zaraďujeme všetky formy naturalizácie (napr. sobášom, osvojením, na základe žiadosti cudzinca, resp. apolita, udelením domicilu ap.), pri ktorých v zásade jednotlivci žiadajú (vyjadrujú svoju vôľu byť štátnym občanom daného štátu) o vytvorenie politicko-právneho zväzku s určitým štátom. Na základe uvedeného vyvstala otázka či môže štát udeliť cudzincovi na jeho žiadosť štátne občianstvo ľubovoľne bez obmedzení. Odpoveď na túto otázku podal MSD v prípade Nottebohm⁶, pričom sa nezaoberal otázkou právoplatnosti vzniku nového štátneho občianstva, ale medzinárodnoprávnou efektivitou takto nadobudnutej štátnej príslušnosti.

„Súd dospel k záveru, že len to štátne občianstvo (ako trvalý právny zväzok jednotlivca a štátu), ktorý je v súlade s požiadavkou faktického zväzku alebo pripútania jednotlivca k danému štátu je potom medzinárodnoprávne efektívne a tiež pojmovo spôsobilé byť predpokladom aj pre vykonávanie diplomatickej ochrany v cudzine, a to v prospech poškodeného svojho príslušníka.“⁷ „Súd uznal, že štátny občan sa nemôže úspešne dovolávať ochrany svojho štátu a jeho štátne občianstvo nebude uznané inými štátmi ako účinné, pokiaľ mu ho udelil štát, ku ktorému nemal úzky vzťah (tzv. *genuine link*). Ide o to, aby právne puto (zväzok) štátneho občianstva zodpovedalo skutočnému vzťahu jednotlivca k štátu.“⁸

V dôsledku skutočnosti, že občianstvo je prostriedkom a podmienkou plnoprávneho bytia jednotlivca v určitej spoločnosti (v štáte, ktorého je daná osoba štátnym príslušníkom), sú s týmto inštitútom spojené základné občianske práva a slobody, ktoré určujú jeho spoločenské postavenie. Tieto práva a slobody sú zakotvené vo viacerých medzinárodných dohovoroch:

- 1) Všeobecná deklarácia ľudských práv⁹ z roku 1948 ustanovila v článku 15 právo každého jednotlivca na štátne občianstvo:

Článok 15 Všeobecnej deklarácie ľudských práv

1. Každý má právo na štátnu príslušnosť.
2. Nikto nesmie byť svojvoľne zbavený štátnej príslušnosti ani práva zmeniť svoju štátnu príslušnosť.

- 2) Dohovor o právach dieťaťa z roku 1989 určuje v článku 7 právo dieťaťa mať meno a štátnu príslušnosť od narodenia:

Článok 7 Dohovoru o právach dieťaťa **MENO A ŠTÁTNA PRÍSLUŠNOSŤ**

---

⁵ Mráz, S.: Medzinárodné právo verejné, 2007, s. 208.

⁶ F. Nottebohm bol nemeckým štátnym občanom vlastniacim majetok v Guatemale, ktorý krátko pred vypuknutím 2. Svetovej vojny (1939) požiadal o lichtenštajnské občianstvo, pričom si ho fakticky kúpil, keďže nesplnil podmienky stanovené vnútroštátnym lichtenštajnským právom. Po tom, čo Guatemala vstúpila do vojnového stavu v r. 1941 s nacistickým Nemeckom, skonfiškovala majetok „nepriateľského cudzinca“ F. Nottebohma. V r. 1951 sa Lichtenštajnsko ujalo diplomatickej ochrany Nottebohma a pred MSD požadovalo vrátenie skonfiškovaného majetku a náhradu škody.

⁷ Čepelka, Č., Šturma, P.: Medzinárodné právo verejné, 2008, s. 331.

⁸ Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť), 2008, s. 247.

⁹ Ide o právne nezáväzný dokument, ktorý však ovplyvňoval a aj naďalej politicky a morálne ovplyvňuje štáty pri rozhodovaní a prijímaní ďalších medzinárodných nástrojov v oblasti ochrany ľudských práv.

1. Každé dieťa je ihneď po narodení zaregistrované a má od narodenia právo na meno, štátnu príslušnosť, a podľa možností právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť.

2. Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, zabezpečujú uplatňovanie týchto práv v súlade so svojimi záväzkami vyplývajúcimi z príslušných medzinárodných právnych dokumentov v tejto oblasti, zvlášť v prípade, ak by dieťa inak štátnu príslušnosť nemalo.

- 3) Dohovor o určitých otázkach týkajúcich sa konfliktu zákonov o štátnych občianstvach z roku 1930, na základe ktorého sa zmluvné strany zaviazali znížiť počty osôb bez štátnej príslušnosti.
- 4) Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951, spoločne s jeho Protokolom o právnom postavení utečencov z roku 1967.
- 5) Dohovor o právnom postavení osôb bez štátnej príslušnosti z roku 1954.
- 6) Dohovor o štátnom občianstve vydatých žien podpísaný v New Yorku z roku 1957.
- 7) Dohovor o redukovaní počtu osôb bez štátnej príslušnosti z roku 1961.
- 8) Európsky dohovor o občianstve z roku 1997:

Článok 4 Európskeho dohovoru o občianstve - Princípy

Normy týkajúce sa občianstva každého zmluvného štátu budú vychádzať z týchto princípov:

- a) každý má právo na občianstvo,
- b) musí sa predchádzať stavu bez štátnej príslušnosti,
- c) nikto nebude svojvoľne zbavený svojho občianstva,
- d) ani manželstvo, ani zrušenie manželstva medzi občanom zmluvného štátu a cudzincom, ani zmena občianstva jedného z manželov počas manželstva neovplyvní automaticky občianstvo druhého z manželov.

Európske občianstvo

„Právo Európskej únie sa aplikuje na

- i. Európsku úniu, Spoločenstvá a ich orgány,
- ii. na členské štáty a ich orgány,
- iii. na ostatné subjekty práva členských štátov.

Týmto subjektmi rozumieme nielen osoby fyzické a právnické, ale aj entity bez právnej subjektivity. Dokonca bol zavedený aj pojem „občan EÚ“.¹⁰

Európske občianstvo zaviedla Maastrichtská zmluva v roku 1992. Ide o inštitút, ktorý nenahrádza občianstvo členských štátov Európskej únie, ale ho iba dopĺňa, a to špecifickými právami a povinnosťami.

Na európske občianstvo sa viažu nasledovné práva:

- slobodne sa pohybovať a zdržiavať sa na území členských štátov EÚ,
- právo voliť a byť volený vo voľbách do Európskeho parlamentu a v komunálnych voľbách členského štátu, kde občan býva,

---

¹⁰ Svoboda, P.: Úvod do evropského práva, 2004, s. 46.

- právo na diplomatickú a konzulárnu ochranu v tretích krajinách orgánmi každého členského štátu EÚ za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci daného štátu, v prípade ak domovský štát nemá na území tretieho štátu zastúpenie,
- petičné právo a právo obrátiť sa na Európskeho ombudsmana.

Od roku 1999 sa v súlade so vstupom Amsterdamskej zmluvy do platnosti k statusu európskeho občianstva vzťahujú aj ďalšie práva:

- právo písomne sa obracať na európske inštitúcie v ktoromkoľvek úradnom jazyku a právo dostať od nich písomnú odpoveď v danom jazyku,
- právo prístupu k dokumentom Európskeho parlamentu, Rady a Komisie (za určitých podmienok),
- zákaz diskriminácie medzi občanmi EÚ na základe národnosti, pohlavia, rasy, náboženstva, postihnutia, veku či sexuálnej orientácie,
- rovný prístup k štátnej správe Spoločenstva.

Lisabonská zmluva priniesla tieto nové zvýhodnenia postavenia občanov EÚ:

- i. právo európskej občianskej iniciatívy:

Článok 11. Lisabonskej zmluvy hovorí, že „občania Únie, ktorých počet dosiahne najmenej jeden milión a ktorí sú štátnymi príslušníkmi významného počtu členských štátov, sa môžu ujať iniciatívy a vyzvať Európsku komisiu, aby v rámci svojich právomocí predložila vhodný návrh vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania zmlúv je potrebný právny akt Únie.“

- ii. lepšia ochrana občanov prostredníctvom nového postavenia, ktoré získala Charta základných práv Európskej únie,
- iii. vzájomná pomoc členských krajín EÚ v prípade prírodných katastrof alebo katastrof zapríčinených človekom, ako sú záplavy a lesné požiare,
- iv. spoločné opatrenia v boji proti zločineckým skupinám, ktoré cez hranice pašujú ľudí,
- v. spoločné pravidlá, ktorých cieľom je predchádzať tzv. azylovej turistike, teda podávaniu žiadostí o azyl vo viacerých členských štátoch,
- vi. demokratickejší prístup v rámci procesu prijímania rozhodnutí v EÚ (posilnené postavenie Európskeho parlamentu a národných parlamentov).

Sloboda pohybu a pobytu občanov EÚ v primárnom a sekundárnom práve EÚ

Sloboda pohybu osôb medzi jednotlivými členskými štátmi predstavuje jednu zo štyroch základných slobôd spoločného vnútorného trhu Európskej únie. „Na rozdiel od voľného pohybu, ktorý sa objavuje aj v najnižších stupňoch hospodárskej integrácie (ako sú zóna voľného obchodu či colná únia), sloboda pohybu je jedinečnou črtou spoločného, resp. vnútorného trhu, a v takej intenzite ako v EÚ ho nenachádzame v žiadnom inom hospodárskom zoskupení na svete.“¹¹

V rámci primárneho práva je voľný pohyb pracovníkov upravený v článkoch 39 až 42 a sloboda etablovania (podnikania) v článkoch 43 až 48 Zmluvy o založení ES. Článok 39

---

¹¹ Kunová, V., Svitana, R.: Voľný pohyb osôb v EÚ, 2008, s.43.

ZES zakotvuje voľný pohyb pracovníkov v rámci Spoločenstva. Obsah článku 39 ZES bližšie upravuje nariadenie Rady (EHS) č. 1612/68 z 15. októbra 1968 o slobode pohybu pracovníkov v rámci Spoločenstva. Dané nariadenie taktiež zaručuje právo na prístup k pracovnému trhu iného členského štátu a jednak podmienky pôsobenia migrujúceho pracovníka na takomto pracovnom trhu. Na voľný pohyb pracovníkov sa vzťahuje zákaz akejkoľvek diskriminácie, čo sa týka štátnej príslušnosti, pokiaľ ide o zamestnávanie, odmeňovanie za prácu a ostatné pracovné podmienky. Pre výkon práva na voľný pohyb pracovníkov platí národný režim, čo znamená, že migrujúci pracovníci z iných členských štátov majú rovnaké právne postavenie ako tuzemskí pracovníci. Taktiež sa uplatňuje zásada rovnakého zaobchádzania v rámci slobody pohybu pracovníkov. Výnimkou z tejto slobody je zamestnávanie v pozíciách, ktoré súvisia s výkonom vo verejnej správe, a to v zmysle článku 39 ods. 4 ZES. Na základe tohto ustanovenia a judikatúry ESD, možno konštatovať, že čo je výkon verejnej moci posudzuje príslušný súdny orgán na základe komunitárneho práva, a teda nie v závislosti od definície poskytnutej vnútroštátnym právom.

Subjektmi slobody usadzovania sa sú tak fyzické osoby, ako aj právnické osoby, ktoré boli založené v niektorom z členských štátov a podľa jeho práva. Podľa čl. 43 ZES sa zakazujú obmedzenia slobody štátnych príslušníkov jedného členského štátu usadiť sa na území iného členského štátu. Zákaz sa vzťahuje aj na obmedzenia týkajúce sa zakladania obchodných zastúpení, organizačných zložiek a dcérskych spoločností štátnymi príslušníkmi ktoréhokoľvek členského štátu na území ktoréhokoľvek členského štátu. Sloboda usadiť sa zahŕňa aj právo začať a vykonávať samostatne zárobkovú činnosť a založiť a prevádzkovať podniky. Podľa judikatúry Súdneho dvora, predmetom čl. 43 je „skutočné vykonávanie ekonomickej aktivity prostredníctvom stáleho usadenia sa v inom členskom štáte na neurčitú dobu“(prípád Factortame II.) a pod pojmom usadenie sa, rozumieme „možnosť občana Spoločenstva zúčastňovať sa na ekonomickom živote v inom členskom štáte, než je štát jeho pôvodu a mať z tejto účasti úžitok“(prípád Gebhard).

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38 z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov upresňuje podmienky uplatňovania základného práva občanov EÚ ustanoveného v článku 18 ods. 1 ZES. Spomenutá smernica sa teda vzťahuje nielen na občanov EÚ, ale aj na ich rodinných príslušníkov, ktorí ich sprevádzajú alebo sa k nim pripájajú, a ktorí nemajú štátnu príslušnosť k niektorému z členských štátov. Za rodinných príslušníkov sa v zmysle smernice považujú aj registrovaní partneri.

Smernica č. 2004/38 je právnym nástrojom na uplatňovanie slobody pohybu a pobytu, prostredníctvom ktorých sa prejavuje občianstvo Európskej únie. Do značnej miery uľahčuje výkon práva na pobyt, a to v súvislosti s obmedzením administratívnych formalít a zavedením práva na trvalý pobyt. Poskytuje ochranu občanom únie a ich rodinným príslušníkom proti ich vyhosteniu z dôvodov verejného záujmu a verejnej bezpečnosti.

Použitá literatúra:

1. AZUD, J.: Medzinárodné právo. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. ISBN 80 -224-0753-4.
2. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-57-2.
3. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: C.H.Beck, 2008. ISBN 978-80-7179-728-9.
4. CHOVANEC, J., ZACHOVÁ, A. Ústavné garancie základných ľudských práv a slobôd. Bratislava: Procom, 2007, ISBN 80-85717-10-7.

5. KARAS, V. , KRÁLIK, A.: Európske právo. Bratislava - Trnava: IURA EDITION, 2004. ISBN 80-8078-001-3.
6. KLUČKA, J., MAZÁK, J. a kol.: Základy európskeho práva. Bratislava: IURA EDITION, 2004.
7. KLUČKA, Ján.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition, 2008. ISBN 978-80-8078-219-1.
8. KUNOVÁ, V., SVITANA, R.: Voľný pohyb osôb v EÚ. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008. ISBN 978-80-89363-05-6.
9. MALCEVOVÁ, E. *Občan, občianska spoločnosť, právny štát*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, ISBN 80-7160-010-5.
10. MALENOVSKÝ, J.: Mezinárodní právo veřejné (obecná část). Brno: Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brne. Nakladatelství Doplněk, 1997.
11. MRÁZ, S., POREDOŠ, F., VRŠANSKÝ, P. Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2005. ISBN 80-7160-202-7.
12. MRÁZ, Stanislava. Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007. ISBN 978-80-8083-451-7.
13. POTOČNÝ, M. *Mezinárodní právo veřejné (Zvláštní část)*. Praha: C.H.Beck, 1999. ISBN 80-7179-188-1.
14. POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: Obecné mezinárodní právo v dokumentech. Praha: C.H.Beck, 2000.
15. PRUSÁK, J.: Teória práva. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, Bratislava 1999.
16. Seidl – Hohenveldern, I.: Mezinárodní právo veřejné. Aspi, Praha 2001.
17. SVOBODA, P.: Úvod do evropského práva. Praha: C.H.Beck, 2004. ISBN 80-7179-857-6.
18. TOMKO, J. a kol. Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Obzor, 1988.

Vedecké a odborné články:

19. Azud, J.: Medzinárodnoprávne zásady priateľských vzťahov a spolupráce štátov. Právny obzor 2006, roč. 89, č.1, s. 46-47.
20. Tokár, A.: Vzťah Európskej únie a členských štátov v zrkadle navrhovanej Zmluvy
21. zakladajúcej ústavu pre Európu. In: Právny obzor, 87, 2004, č. 5, s. 437 – 447.
22. Goodwin, L.: Education, Equality, and National Citizenship. In: Yale Law Journal, 2006, Vol. 116.

Kontakt

Katedra medzinárodného práva
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska 1/b,
 852 35 Bratislava 5

Mgr. Ivana Raslavská, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**PODPORA SOCIOEKONOMICKÉHO ROZVOJA VIDIEKA
V AFRIKE PROSTREDNÍCTVOM ROZVOJA KOMUNITNEJ
PARTICIPÁCIE**

Prípadová štúdia projektu v Západnej Keni.

raslavska@euba.sk

Abstrakt

Hlavným rizikom rozvojových projektov je budovanie závislosti na finančnej pomoci, čo sa prejavilo pred niekoľkými rokmi radikálnym spomalením socioekonomického rastu vo viacerých afrických štátoch. Jedným z dôvodov môže byť neefektívna politika daného rozvojového štátu, druhým, nemenej významným, pokles prílevu financií od zahraničných donorov. Tento klesajúci trend sa dá očakávať aj v nasledujúcich rokoch v dôsledku dopadov svetovej finančnej krízy a preto je dôležité hľadať efektívne možnosti využitia týchto znižujúcich sa zdrojov. Autorka v príspevku poukáže na formy efektívnej finančne nenáročnej spolupráce, ktorá cielene smeruje k ekonomickej samostatnosti recipientov a ich schopnosti zabezpečiť si základné ekonomické a sociálne potreby bez ďalšej asistencie donorov po jej ukončení, a cieľavedome sa vyhýba budovaniu závislosti komunity na rozvojovej „pomoci“.

Kľúčové slová: Komunitné plánovanie, participatívne rozhodovanie, projektový manažment, rozvoj líderských schopností

Abstract

Main risk of development projects is the rising dependency of developing states on financial support from donors, what, few years ago, resulted in radical slowdown of economic growth in number of African states. One of the causes can be ineffective state policy, but very important reason is reduction of the money flow from developed to developing states. This reductive tendency is expected to be even stronger as the result of financial crisis in the next years and that is why we have to think of effective use of the financial sources. Author of the paper is focusing on cost-effective and efficient cooperation which aims to economic independency of final recipients and their ability to cover basic economic and social needs for themselves without following assistance of donors after finishing the project and avoids dependency of the communities on development “aid” flow.

Key Words: Community development, participatory decision-making, project management, development of leadership skills

Úvod

Po druhej svetovej vojne v rozvojových štátoch prebiehal intenzívny proces centralizácie a budovanie silného systému vládnutia, ktorý mal byť predpokladom udržateľného rozvoja a určitou obranou pred neokolonizačnými tendenciami vyspelých ekonomík. Rozvojové štáty obávajú sa neokolonizačných dopadov verili, že silná centralizovaná vláda bude zárukou udržania ekonomickej a politickej nezávislosti. Centralizačné reformy však mali negatívny dopad na rozvoj v chudobných vidieckych oblastiach, ktorým by prospel práve opačný, decentralizačný proces stimulujúci budovanie kapacít obyvateľov v procese ich aktívnej participácie na lokálnom rozvoji.

Chudoba a pomalý socioekonomický rozvoj vo vidieckych oblastiach boli častým motívom vlád rozvojových štátov na žiadanie financií vo forme rozvojovej pomoci a podnetom pre rozvinuté štáty každoročne uvoľňovať väčšie objemy finančných prostriedkov. Do konca 80-tych rokov korupcia, inflácia a neustále zadlžovanie viedli k vytriezveniu. Viacerí autori sa zhodujú na tom, že zahraničná pomoc ako ju poznáme nesmeruje k chudobným, ale práve naopak, adresátom týchto finančných transferov býva vláda prijímajúceho štátu.

Kenský ekonóm James Shikwati poukazuje na negatívne dopady zahraničnej pomoci, ktorá spôsobuje apatiu a závislosť rozvojových štátov na príleve financií od donorov. Priamymi tokmi rozvojovej pomoci sa podľa neho financuje nadmerná byrokracia, korupčné praktiky a buduje sa závislosť obyvateľov na príleve potravín a materiálnej pomoci. Zahraničná pomoc tak oslabuje lokálne trhy a schopnosť obyvateľov zabezpečiť si príjem.¹²

V 50-tych rokoch 20 storočia sa vo viacerých rozvojových štátoch realizovali iniciatívy zamerané na decentralizáciu fiškálnej administratívnej moci zároveň s politickou decentralizáciou. Lokálne samosprávy spravidla zriaďovala vláda štátu a hoci poskytovali jasnú formálnu autonómiu, lokálni zástupcovia boli spravidla spolitizovaní a málo efektívni v sprostredkovaní služieb bežným obyvateľom.

V ďalšej dekáde sa realizovali sektorovo orientované projekty, ktoré pokrývali rôzne aspekty vidieckeho rozvoja (poľnohospodárstvo, cestnú infraštruktúru, zdravotníctvo, vzdelávanie, budovanie obydlií, dopravu a komunikačné prostriedky). Vďaka takýmto projektom bolo možné zmobilizovať finančné prostriedky na nákladné a technicky náročné projekty, avšak tieto nie vždy reflektovali skutočné potreby ľudí na vidieku.

Priama podpora komún sa neskôr začala realizovať cez rôzne vidiecke sociálne skupiny, ktoré sa tradične rozhodovali kolektívne. Na úrovni komunity však často chýbalo prepojenie s verejnými a vládnymi inštitúciami a zmeny sa diali nekoordinovane, pomaly a na lokálnej úrovni.¹³

---

¹² THIELKE, T.: *Streicht diese Hilfe*. [online]. dostupné na internete <<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-40952573.html>>

¹³ INSWANGER-MKHIZE, H. P. - DE REGT J. P. – SPECTOR, S.: *Scaling Up Local & Community Driven Development (LCDD). A Real World Guide to Its Theory and Practice*. World Bank, 2009.

Rozvoj vidieka prostredníctvom komunitnej participácie

Komunitná participácia v súčasnosti nie je len trendom v oblasti rozvojovej spolupráce, ale aj jednou z kľúčových podmienok trvaloudržateľného rozvoja. Na jednej strane participáciu môžeme chápať v zmysle zlepšenia responzívnosti verejných inštitúcií a zefektívnenie verejnej politiky na reálne problémy lokálnych obyvateľov.¹⁴

Na strane druhej, participácia môže byť chápaná ako legitímna forma verejného rozhodovania, ktorá prináša efektívne výsledky v rozvoji, napríklad v oblasti verejných služieb a znižovaní chudoby. Tento pohľad vníma participáciu ako podporný a vzdelávací proces, pretože buduje kapacity individuálnych členov komunity, aby boli schopní reprezentovať názory ostatných a zúročiť skúsenosti z každodenného života a využiť vedomostný potenciál vidieckych komunít.¹⁵

David Wilcox vypracoval stručný rámec pre projekty zaoberajúce sa aktívnym zapojením členov komunity a na posilňovanie spolupráce. Kľúčové kroky tohto procesu zhrnul do 10 bodov:¹⁶

- Úroveň participácie – podľa toho, do akej miery je komunita pripravená na samostatný rozhodovací proces sa realizujú aktivity od poskytovania informácií o možnostiach participácie, cez spoločné rozhodovanie, až po partnerstvo a spoločné aktivity smerujúce k rozvoju komunity.
- Iniciácia a proces – kedy organizácia, alebo jednotlivец prezentuje myšlienku a stimuluje tak proces realizácie.
- Kontrola – organizácia, ktorá proces koordinuje zároveň rozhoduje o tom, do akej miery bude proces kontrolovať alebo doň zasahovať. Miera takéhoto rozhodnutia korešponduje z mierou participácie v komunite.
- Moc verzus účel – organizácia musí byť pripravená vzdať sa určitej miery rozhodovania a tým čiastočne aj kontroly nad procesom rozvoja. Schopnosť komunity uspokojiť potreby viacerých členov a spoločne dosiahnuť lepšie výsledky ako individuálne, predstavuje priamy benefit komunity z participácie.
- Úloha ľudí v teréne – zodpovední manažéri sa nachádzajú v kontroverznej situácii, kedy sprostredkujú finančné zdroje, kontrolujú dostupnosť zdrojov ale majú byť v roli neurálneho koordinátora participačného procesu.
- Mýtus komunity - komunita vo svojom význame predstavuje celú škálu rozdielnych záujmov a potrieb individuálnych ľudí. Niektorí majú záujem sa intenzívne zapájať do procesu, iní naopak nie. Preto je potrebné myslieť na ľudí, ktorí môžu ovplyvniť rozvoj komunity ako takej.

---

¹⁴ LEFTWICH, A.: *The Political Approach to Institutional Formation Maintenance and Change*. Discussion paper series number fourteen. 2007. [online]. dostupné na internete <www.research4development.info/PDF/Outputs/.../IPPGDP14.pdf>

¹⁵ FUNG, A. – WRIGHT, E. O.: *Thinking about Empowered Participatory Governance*. London : Verso, 2003.

¹⁶ WILCOX, D.: *Community participation and empowerment: putting theory into practice* Joseph Rowntree Foundation, 1994.

- Partnerstvo - keďže nie je možné za každých okolností pokryť individuálne potreby jednotlivcov, v rámci spolupráce a vzájomnej komunikácie je možné dosiahnuť spoločný zámer prospešný pre väčšinu, resp. všetkých členov komunity. Partnerstvo nepredpokladá rovnaké schopnosti a vedomosti, ale ich zdieľanie pri dosahovaní spoločného cieľa.
- Oddanosť - je predpokladom na aktívnu zainvolvanosť ľudí a ich záujem na úspešnej realizácii projektu.
- Vlastníctvo nápadov - v praxi je dôležité aby ľudia spoločne hodnotili nápady a vylepšovali ich tak, aby boli prínosné pre čo najväčší počet obyvateľov.
- Sebavedomie a kapacita realizovať plány - dobré nápady a praktické návrhy nemajú dopad ak ich lokálni obyvatelia nevedia zrealizovať v praxi. Schopnosť dosiahnuť reálne ciele závisí na sebavedomí ľudí a na ich zručnostiach rovnako ako na dostupných financiách. Preto je dôležité okrem financovania komunitných projektov zabezpečiť intenzívny tréning, alebo vytvárať možnosti na formálne aj neformálne vzdelávanie lokálnych obyvateľov.

Súčasný projekty sa vyznačujú inklináciou ku komunitnému rozvoju (Community Based Development), ktorý sa zameriava na špecifickú cieľovú skupinu (najchudobnejší členovia komunity, ženy, marginalizované skupiny a pod.), resp. na špecifickú oblasť podpory (malé podnikanie a mikropodnikanie, vodcovské schopnosti, projektové plánovanie). Realizátormi takýchto projektov sú spravidla mimovládne organizácie alebo súkromný sektor.

Úloha mimovládnych organizácií v komunitnom rozvoji

Mimovládne organizácie zohrávali a dodnes zohrávajú významnú asistenčnú úlohu lokálnym vládam v rozvojových krajinách. V mnohých prípadoch dopĺňajú činnosť vlád v oblasti humanitárnej a posthumanitárnej pomoci ako aj v rozvojovej spolupráci. Významnú úlohu pri odstraňovaní dôsledkov chudoby majú rozvojové projekty zamerané na podporu rodičovského plánovania, zdravia matiek a detí, ktivity generujúce príjem, podporu zamestnanosti, hygienu a sanitáciu a pod., ktoré vo svojej podstate substituujú nefunkčný sociálny systém v rozvojových krajinách. Mimovládne organizácie si zároveň získali väčšiu dôveru donorov, pretože sa vyznačujú menšou skorumpovanosťou ako lokálne vlády.

Práve mimovládne organizácie realizujú projekty zamerané na komunitný rozvoj a z historického hľadiska sú kľúčovým aktérom, ktorý inicioval transformáciu z tzv. „top down“ systému k aktívnemu zapojeniu lokálnych obyvateľov, konzultáciám a participatívne rozhodovaniu a komunitnému plánovaniu.

Predpokladom dynamického rozvoja vidieckych oblastí je aktívna participácia lokálnych ľudí na procese rozvoja a ich schopnosť samostatne plánovať a realizovať naplánované projekty ako aj zabezpečiť ich financovanie. Komunitné projekty sú spravidla nízkorozpočtové, relatívne jednoduché. Ľudia v komunitách sa stretávajú z rôznych dôvodov prameniach v tradíciách a zvykoch každodenného života, ale mimo týchto udalostí vedú individualistický súkromný život. Proces mobilizácie obyvateľov, aby zriadili funkčné orgány, schopné reflektovať na potreby členov komunity a hľadali možnosti ich uspokojenia, zaberá nadmerné množstvo času a úsilia. Prostredníctvom projektov zameraných na komunitný rozvoj sa s ľuďmi konzultujú možnosti nových prístupov, v rámci ktorých sa stanú skôr aktérmi ako príjemcami. Ide o náročný proces, ktorého predpokladom je vôľa lokálnych

obyvateľov iniciovať zmenu zvnútra komunity a vzdať sa rozsiahlej podpory zo strany štátu, alebo donorov.

V oblasti rozvojovej spolupráce je tento prístup reálnym prelomom, kedy sa jednostranné poskytovanie pomoci, ktoré buduje závislosť lokálnych obyvateľov transformuje na spoluprácu s väčšou účasťou lokálnych obyvateľov na budovaní vlastných kapacít a na vlastnom rozvoji. Mimovládne organizácie v tomto procese zastávajú dôležitú, ale v teréne menej aktívnu úlohu vo forme asistencie pri aktívnom participatívnom a intenzívnom vzdelávacom procese lokálnych obyvateľov.

Na to aby bol takýto proces rozhodovania dynamický a dlhodobou udržateľný, komunita musí mať jasnú organizačnú štruktúru a vyškolených komunitných vodcov. Takýto model komunitného rozhodovania musí byť rovnako uplatniteľný pre všetkých obyvateľov v súlade s ich potrebami.

Príklad projektu komunitného rozvoja v dištrikte Busia, Západná Keňa

Prezident Kibaki počas svojho prvého volebného obdobia inicioval rozsiahly reformačný program, presadil zmeny vo vládnej štruktúre a procedúrach na podporu ekonomiky krajiny. Medzinárodný menový fond podporil viacero ambiciózných protikorupčných programov a programov na odstraňovanie chudoby. Napriek týmto programom štatistiky dokazujú, že Keňa je jedným z najskorumpovanejších štátov na svete. Hlavným problémom je vyberanie úplatkov a favorizácia určitých skupín ľudí, čo značne brzdí iniciatívy na podporu bežného obyvateľstva a regionálny rozvoj.

V roku 2000 začala kenská vláda prijímať kroky na odstránenie korupcie v krajine, čo čiastočne pozitívne ovplyvnilo aj prílev zahraničných investícií a finančnú podporu zahraničných donorov. Niektoré korupčné nedostatky sa za posledných 10 rokov podarilo odstrániť, napriek tomu je korupcia v najvyšších politických sférach ťažko riešiteľná. Okrem toho pochopiteľne vládne nedôvera bežného obyvateľstva voči verejnej správe, ako aj nízke povedomie lokálneho obyvateľstva o možnostiach podpory zo strany vlády.

Projekt v Busii sa zameriava na formy rozvojovej spolupráce, ktoré v sebe na jednej strane poskytujú služby ako aj štruktúry na ich trvalé a samostatné udržanie cez participatívne a komunitou kontrolované procesy. Aktivity nie sú zamerané len na zlepšenie životnej úrovne obyvateľov ale aj na ich aktívne zapojenie do konštruktívnej činnosti a samozamestnávania. Do procesu je zapojená aj lokálna samospráva, ktorá je rozhodujúcim článkom v procese rozvoja v dištrikte ako vládneho zástupcu a realizátora sektorovo orientovaných projektov.

Charakteristika vidieckej oblasti v dištrikte Busia

Projekt je situovaný v Západnej provincii, dištrikte Busia, konkrétne v lokalitách: Bumala, Bujumba, Marachi Central, Bukhayo West. Primárnym problémom v dištrikte je pomalý socioekonomický rozvoj v cieľových lokalitách a chudoba. V Busii medzi 50,6 % a 61,4 %¹⁷ obyvateľov žije pod úrovňou chudoby.¹⁸ Hlavné dôvody zvyšovania chudoby sú suchá, zlá úrodnosť pôdy a nízka úroveň poľnohospodárskeho vzdelania. Chudoba je najvýraznejšia vo vidieckych oblastiach. Kolaps bavlnového priemyslu, zlá výnosnosť z pestovania cukrovej trstiny ako aj zničenie úrody manioky, v posledných rokoch, spôsobili

---

¹⁷ Počet sa mení v závislosti od poveternostných vplyvov na úrodu

¹⁸ NCAPD: *Busia district strategy plan 2005 – 2010*. Nairobi 2005, [online]. Dostupné na internete: <www.ncapd-ke.org/.../District%20Strategic%20Plans/Teso%20%20FINAL%20Modified.pdf>.

rast chudoby a pomalý rozvoj oblasti. Počet nezamestnaných sa v 4 cieľových lokalitách pohybuje na úrovni 30%.¹⁹ Priemerná doba navštevovania školy je len 3 roky, z čoho vyplýva nedostatok kvalifikácie pre zamestnanie mimo sektora poľnohospodárstva. HIV/AIDS je jedným z významných dôvodov nedostatočného vzdelania. Rodičia nakazení HIV/AIDS si kvôli nákladom na liečbu a antiretrovirálne lieky nemôžu dovoliť financovať vzdelanie vlastných detí, čo spôsobuje nepravidelnú dochádzku a vysoký „drop out“ detí zo škôl.

V dištrikte Busia je identifikovaný nedostatok pracovných príležitostí a len 3,3 % obyvateľov na vidieku má príjmy zo samozamestnávania. Poľnohospodárstvo a chov domácich zvierat je hlavnou ekonomickou aktivitou v regióne a tvorí až 80 % príjmov obyvateľstva.²⁰ Najvyšší ekonomický potenciál v regióne má pestovanie obilnín, čaju, kávy a cukrovej trstiny. Napriek tomu sa tento potenciál nevyužíva v dôsledku neexistujúcej infraštruktúry, nedostatku pôdy (v pomere na obyvateľa), nedostupnosti úverov na nákup materiálov a technológií, slabého prístupu na trhy, nedostatku znalostí o poľnohospodárskych aktivitách, malému podielu vstupov do pestovania (hnojivá, atď.). Chov domácich zvierat čelí podobným problémom. Niektoré domácnosti, najmä tie, ktoré nevlastnia pôdu, sa realizujú v obchodných aktivitách a malých formách neformálneho podnikania a samozamestnávania. Tu však vystupuje do popredia nedostatok skúseností s podnikaním a nízka úspešnosť takýchto aktivít.

Lokálni obyvatelia majú nedostatok vedomostí a skúseností potrebných na zúročenie výsledkov práce. Hoci kenská vláda deklaruje, že základná školská dochádzka je bezplatná, povinné školské potreby (uniforma, topánky, knihy, atď.) sú finančne nedostupné pre chudobnejšie rodiny. Vo vidieckych oblastiach spravidla nie sú dostupné štátne vzdelávacie inštitúcie a súkromné si okrem povinných výdavkov žiadajú od 12 000 KES – 20 000 KES, čo je pre klasickú rodinu s ročným príjmom cca 28 000 – 30 000 KES ročne úplne nereálne. Preto rodiny s nedostatočným vzdelaním hľadajú nízkokvalifikovanú prácu. Kultúrne praktiky negatívne vplyvajú aj na vzdelanie žien, čo spôsobuje negatívne dopady na ďalšie generácie v dôsledku vysokého počtu ženami vedených domácností.

Komunity v Busii sú formálne organizované v tzv. „Self Help Groups“ (SGHs) alebo „Women groups“ (WGs). Táto forma organizácie je jedným z najefektívnejších nástrojov na posilnenie socioekonomického stavu najchudobnejších obyvateľov v komunite. Členovia sa spravidla stretávajú so zámerom zbierať úspory a poskytovať pôžičky svojim členom. Hoci úroky bývajú často vysoké, pravidlá nastavené členmi samými sú založené na demokratických princípoch. Členovia skupiny sú schopní našetriť len malé objemy peňazí a spoločný fond našetrených peňazí im umožňuje zobrať si pôžičku bez náročných administratívnych procedúr. Zodpovednosť voči komunite má pozitívny dopad na platobnú disciplínu a zároveň zlepšovaním životnej úrovne sa zároveň buduje sebedôvera najslabších členov komunity. Tento efekt sa znásobí miropôžičkovým programom a tréningom o mikropôžičkových schémach.

Možnosti riešenia identifikovaných problémov

Nedostatok pracovných príležitostí a slabá konkurencieschopnosť malých podnikateľov sa dá riešiť intenzívnym vzdelávaním a informovaním obyvateľov o možnostiach samozamestnávania. Prevažujúca poľnohospodárska orientácia obyvateľov, je typická nízkou produktivitou a degradáciou pôdy. Diverzifikáciou existujúcich podnikateľských činností a podporou rôznorodých podnikateľských aktivít je možné

---

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

zabezpečiť trvalo udržateľný a stabilný príjem aj pre najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva vo vidieckych oblastiach. Percento ženskej populácie, ktoré trpí nezamestnanosťou je nepomerne väčšie v porovnaní s mužskou populáciou. Tradičné kultúrne praktiky často sťažujú i znemožňujú prístup žien ku zdrojom obživy, akými sú napr. pôda. Tento fakt prispieva k vyššiemu výskytu chudoby v domácnostiach vedených ženami, a tým aj k vyššej zraniteľnosti detí, o ktoré sa tieto ženy starajú.

Na dosiahnutie trvaloudržateľného rozvoja vidieckej komunity sa zameriavame na tri aktivity: v prvom rade na zabezpečenie ekonomickej samostatnosti prostredníctvom podpory podnikania a zaistenie udržateľnosti výsledkov podnikania. 100 žien zo 4 vidieckych lokalít v dištrikte Busia dostane k dispozícii kapitál a vedomosti, s pomocou ktorých môžu rozbehnúť malé podnikanie a zlepšiť tak životné podmienky svojich rodín. Súčasťou tohto zámeru je aj poskytnutie vedomostí a tréningov konkrétnych praktických zručností v oblasti rôznych diverzifikovaných typov podnikania a vytváranie sietí medzi komunitami, ktoré zabezpečia ďalšie šírenie poznatkov a skúseností o podnikaní. Neformálne stretnutia s mužmi, realizované počas priebehu mikropôžičkovej fázy projektu budú napomáhať lepšiemu pochopeniu a spolupráci pri rozhodovaní medzi mužmi a ženami. Dlhodobá udržateľnosť mikropôžičkového programu a multiplikačný efekt bude zabezpečený 10-timi zvolenými zástupkyňami – príjemkyňami mikropôžičiek zo 4 vidieckych lokalít v dištrikte Busia. Ženy získajú tréning, expertízu a poradenstvo týkajúce sa realizácie mikropôžičkového programu v oblasti podnikania, možnosti šetrenia finančných prostriedkov. Očakávame, že komunita bude schopná po skončení projektu sama realizovať mikropôžičkový program aj pre ďalších, počas projektu nezapojených členov komunity.

Budovanie kapacít v oblasti participatívneho rozhodovania a zabezpečenie rozvoja prostredníctvom komunitného plánovania sa vzťahuje sa najmä na zabezpečenie sociálnych potrieb komunity, budovanie infraštruktúry a tým aj na celkové znižovanie chudoby v oblasti.

15 zvolených komunitných lídrov bude vyškolených v oblasti vedenia a mobilizácie komunity, participácie a pod. Zároveň získajú základy projektového manažmentu, a vedomosti postačujúce na vypracovanie akčného plánu pre rozvoj komunity. Súčasťou bude aj praktická skúsenosť komunity pri realizácii vlastného malého komunitného projektu na stavbu podzemnej vodnej nádrže.

Záver

V súvislosti so spomínanými reformami prezidenta Kibakiho v Keni prebieha proces decentralizácie právomocí a finančných zdrojov na miestne samosprávy, čo vytvára väčší priestor pre participáciu komunit v procese rozhodovania o miestnom rozvoji. Benefity participatívneho rozhodovania pri miestnom rozvoji spočívajú v dosahovaní lepších výsledkov, najmä pri efektívnom poskytovaní sociálnych služieb a znižovaní chudoby. Participácia umožní lokálnym obyvateľom v Busii zdieľať svoje vedomosti a skúsenosti z každodenného života a praktických situácií, a tak spoločne budovať kapacity v oblasti plánovania miestneho rozvoja, rozpočtovania a v oblasti tvorby stratégií rozvoja do budúcnosti. Priame zapojenie lokálnych obyvateľov má mať dosah na vytvorenie tlaku na lokálne samosprávy, aby sa zlepšila transparentnosť ich konaní a ich responsívnosť na potreby všetkých členov komunity.

Novodobé trendy naznačujú dynamický vývoj v oblasti komunitného rozvoja a inklináciu k tzv. komunitou riadenému rozvoju (Community Driven Development). Pre mimovládne organizácie je tento trend signálom na zmenu orientácie a prístupu v práci s komunitami, ktoré dosiahli určitý stupeň rozvoja. V rámci modelu CDD komunita dostáva

prostriedky, rozhoduje o ich využití, vykonáva lokálne projekty, monitoruje poskytovanie služieb, čo má dopad nielen na zvýšenie príjmov, ale aj na budovanie ich kapacít a schopnosti samostatne sa rozhodovať. Avšak na to, aby mohla byť dosiahnutá zmena je potrebná synergia 5 pilierov komunitnej participácie: lokálneho rozvoja v oblasti podpory komunit, zmeny štruktúry lokálnych samospráv, decentralizácie, zmeny zodpovednosti (zodpovedať by sa mali vládne inštitúcie obyvateľom a nie naopak) a budovaní lokálnych kapacít.²¹

Použitá literatúra:

1. BINSWANGER-MKHIZE, H. P. - DE REGT J. P. – SPECTOR, S.: *Scaling Up Local & Community Driven Development (LCDD). A Real World Guide to Its Theory and Practice*. World Bank 2009, 160s.
2. FUNG, A. – WRIGHT, E. O.: *Thinking about Empowered Participatory Governance*. Verso : London 2003, 305s. ISBN 1–85984–466–9
3. LEFTWICH, A.: *The Political Approach to Institutional Formation Maintenance and Change*. Discussion paper series number fourteen. 2007, [online]. dostupné na internete <www.research4development.info/PDF/Outputs/.../IPPGDP14.pdf>
4. NCAPD: *Busia district strategy plan 2005 – 2010*. Nairobi 2005, 58 s. [online]. Dostupné na internete: <www.ncapd-ke.org/.../District%20Strategic%20Plans/Teso%20%20FINAL%20Modified.pdf>
5. THIELKE, T.: *Streicht diese Hilfe*. [online]. dostupné na internete <<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-40952573.html>>
6. WILCOX, D.: *Community participation and empowerment: putting theory into practice*^{Joseph Rowntree Foundation} 1994. ISSN 0958-3084

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

---

²¹ BINSWANGER-MKHIZE, H. P. - DE REGT J. P. – SPECTOR, S.: *Scaling Up Local & Community Driven Development (LCDD). A Real World Guide to Its Theory and Practice*. World Bank, 2009.

Ing. Peter Ret'kovský

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SLOVENSKÁ REPUBLIKA V KONTEXTE MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE OBYVATEĽSTVA

peter.retkovsky@gmail.com

Abstrakt

Ako súčasť východného bloku malo vtedajšie Československo dlho špecifickú pozíciu v rámci európskej a svetovej migrácie. Po otvorení hraníc v roku 1989 došlo k uvoľneniu migračných tokov cez územie Československa a neskôr Slovenska. Zatiaľ čo v 90. rokoch 20. storočia bolo Slovensko skôr zdrojom a tranzitnou krajinou migrantov, situácia sa začala pomaly meniť na začiatku 21. storočia a najmä po vstupe krajiny do EÚ. Ako dôsledok tohto vývoja začína v súčasnosti dochádzať k pozvoľnému vytváraniu inokultúrnych komunít na území Slovenska, ktorých integrácia však zatiaľ nie je natoľko problematická, ako u niektorých komunít v západnej Európe.

Kľúčové slová: migrácia, Slovensko, EÚ, komunity

Abstract

As a part of the Eastern Block, the former Czechoslovakia long held a specific position within the European and global migration. After the borders were opened in 1989, a relaxation of migration flows through the territory of Czechoslovakia, and later Slovakia soon followed. Whereas in the 1990's, Slovakia was predominantly a source and transit country for migrants, the situation started to change gradually at the beginning of the 21st century, especially after the country's accession to the EU. As a result of this development, heterocultural communities are slowly beginning to appear in Slovakia, but as of now, their integration remains much less troubled than the integration of some of their Western European counterparts.

Key Words: migration, Slovakia, EU, communities

1. Stručný historický prehľad hlavných migračných prúdov na území dnešnej SR

Z historickej perspektívy mala migračná pozícia územia dnešnej Slovenskej republiky zmiešaný status. Striedali sa pri nej etapy zvýšenej imigrácie s obdobiami emigračných prúdov. Medzi hlavné imigračné vlny po obsadení územia dnešnej SR slovanským obyvateľstvom (a teda fakticky po prvotnej stabilizácii etnického zloženia jeho obyvateľstva) môžeme zaradiť nasledovné obdobia:

- príchod hunskeho etnika do oblasti Panónskej nížiny, ktorá zahŕňa aj časť územia dnešnej SR, v 10. storočí n.l.

- príchod nemecky hovoriaceho obyvateľstva najmä do regiónov Spiša a Pohronia v 12. a 13. storočí ako reakcia na ich pozvanie zo strany Belu IV. kvôli výraznému vyľudneniu regiónov následkom Tatárskych nájazdov.¹
- vytváranie území osídlených chorvátskym obyvateľstvom (napríklad Chorvátsky Grob apod.)
- pohyby obyvateľstva maďarskej národnosti severným smerom počas existencie Uhorska
- pohyby obyvateľstva českej národnosti východným smerom počas husitského obdobia, ako aj počas neskoršej existencie Československa

Z hľadiska emigrácie populácie z územia dnešnej SR je možné rozlíšiť nasledovné obdobia:

- Emigrácia slovensky hovoriaceho obyvateľstva na územie súčasného Rumunska, najmä do oblastí Arad, Banat, Bihor, Sălaj, Satu Mare, Maramureș a Bucovina. Hlavná migračná vlna sa začala v 18. storočí a zosilnila sa v prvej polovici 19. storočia. Táto emigrácia mala predovšetkým ekonomické príčiny. V oblasti Nădlac z týchto dôb ešte stále pretrvávajú zvyšky slovenskej menšiny.²
- Emigračný prúd smerujúci do Vojvodiny na severe Srbska, kde sa, podobne ako v Rumunsku, stále nachádza etnicky slovenské obyvateľstvo (napríklad v okolí Báčskeho Petrovca či Kovačice).
- Pohyb obyvateľstva z územia Slovenska na južnú zem (t.j. do Maďarska) počas trvania Uhorskej monarchie. Táto migrácia mala prevažne ekonomický charakter a jej zvyšky je možné pozorovať na území Maďarska aj dnes v oblasti mesta Békéscsaba.
- Migrácia slovensky hovoriacich obyvateľov z územia bývalého Uhorska do zámoria pod vplyvom ekonomických kríz (obdobie 70. rokov 19. storočia, prelom 20. a 30. rokov 20. storočia) a politických zmien na našom území (najmä obdobie 30. rokov 20. storočia pod vplyvom hrozby nacizmu, ďalej v roku 1948 pod vplyvom nastupujúceho komunizmu a v roku 1968 počas obdobia Pražskej jari).³ Cieľom migrantov boli v tomto prípade najmä Spojené štáty Americké, Kanada⁴, Izrael, Argentína⁵ a Austrália⁶. Prvým doloženým slovenským migrantom na území USA bol Izák Ferdinand Šarišský v roku 1695.⁷
- Pohyb slovenského obyvateľstva na územie dnešnej Českej republiky počas existencie Československa a to najmä z pracovných a rodinných dôvodov

---

¹Hesse, V., Ďurkovská, M.: Nemecké obyvateľstvo na Spiši do 19. storočia. <http://www.voltaire.netkosice.sk/archive/Nemecke%2520obyvatelstvo%2520na%2520Spiši%2520do%252019.%2520stor..doc>

²Štefanko, O.: About the Slovaks in Romania. http://www.plural-magazine.com/article_about_the_slovaks_in_romania.html

³June, G.A.: Slovak Diaspora. <http://www.slovakia.org/sk-american.htm>

⁴Bohemians/Czechs and Slovaks. <http://ist.uwaterloo.ca/~marj/genealogy/europesouth.html>

⁵Immigrants to Argentina from Eastern Europe. <http://casahistoria.net/easteurope.htm#slovak>

⁶History of immigration from Czech Republic. <http://museumvictoria.com.au/origins/history.aspx?pid=12>

⁷Fedor, H.: The Slovaks in America. <http://www.loc.gov/rr/european/imsk/slovakia.html>

Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 sú v porovnaní s inými krajinami počty cudzích štátnych príslušníkov na našom území zanedbateľné. K 30.6.2009 malo na území SR oficiálny pobyt (trvalý, prechodný alebo tolerovaný) 55 440 občanov iných štátov (t.j. približne 1% obyvateľov krajiny). Z nich boli takmer 2/3 občanmi iných členských štátov EÚ (do roku 2004 prevažovali bývalí občania ČSFR vracajúci sa na územie SR⁸) a 1/3 tvorili príslušníci tretích krajín. Platí pritom, že celkovo dosahuje počet osôb s trvalým pobytom na území SR viac než trojnásobok počtu osôb s prechodným pobytom – u osôb z iných členských štátov EÚ prevažuje udelenie trvalého pobytu nad udelením prechodného pobytu v pomere 1:150, zatiaľ čo u osôb z tretích krajín prevažuje udelenie prechodného pobytu nad trvalým pobytom v pomere 2:3.

Postavenie Slovenskej republiky v kontexte migrácie je možné rozdeliť v zásade do dvoch oblastí:

- migračné toky vo vzťahu ku krajinám Európskej únie
- migračné toky vo vzťahu k tretím krajinám

2.1. Migračné toky vo vzťahu ku krajinám Európskej únie (v chápaní EÚ 27+EHS+CH)

V tomto chápaní je pozícia Slovenskej republiky pozíciou donora a to aj napriek skutočnosti, že viaceré štatistické publikácie uvádzajú v prípade SR už od roku 1993 pozitívne migračné saldo. Príčinou tejto diskrepancie je najmä nedostatočne dôsledná registrácia osôb vystávaných zo SR a nedokonalé metódy štatistickej evidencie v krajine – rozdiel je najmarkantnejší pri porovnaní s imigračnými štatistickými údajmi vybraných cieľových krajín slovenských migrantov (napríklad ČR, Nemecko, Írsko, Veľká Británia). Je preto možné odhadnúť, že Slovenská republika kvôli emigrácii jej obyvateľstva každoročne stráca 15 000 - 20 000 obyvateľov.⁹ Vzhľadom na charakter fenoménu migrácie, na požiadavky, ktoré sú na emigrantov kladené, ako aj vzhľadom na typický profil emigranta je možné dospieť k záveru, že tieto osoby sú väčšinou nadpriemerne jazykovo vybavené, majú zvýšený sklon k proaktivite a podnikavosti a sú preto z dlhodobého hľadiska citeľnou stratou pre slovenské hospodárstvo. Tým SR prichádza o časť svojho ľudského kapitálu (fenomén brain drain).¹⁰

Najväčšie skupiny občanov Slovenskej republiky využívajú po roku 2004 ekonomické výhody pracovného trhu EÚ najmä v Českej republike, Veľkej Británii, Írsku, Rakúsku, či Maďarsku. Sezónne sa destináciou ekonomických migrantov stáva tiež Španielsko. Čo sa týka dôvodov pre migráciu do vyššie uvedených krajín, najkomplexnejší prípad predstavuje pravdepodobne Česká republika, kde sa spájajú dôvody ekonomické (od pomocných pracovníkov v stavebníctve až po vysokokvalifikované pozície v nadnárodných spoločnostiach), dočasná migrácia za účelom štúdia, či dôvody sociálne (najmä tesne po vytvorení samostatnej SR). V prípade Veľkej Británie a Írska ide prevažne o ekonomickú migráciu, kde občania SR pôsobia spravidla na menej kvalifikovaných pozíciách, ktoré nie sú pre miestne obyvateľstvo až natoľko finančne zaujímavé. Migrácia do Rakúska (ktoré si spolu s Nemeckom vyhradilo právo uplatňovať plné prechodné obdobie voči SR a neotvoriť

---

⁸ Divinský, B. Labor market-migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way. Bratislava: IOM, 2007.

⁹ Divinský, B. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung a výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2005.

¹⁰ Véghová, J.: Ako vrátiť mladé mozgy naspäť domov. 1.12.2009. http://profesia.pravda.sk/ako-vratit-mlade-mozgy-naspat-domov-dbc/-/sk-przam.asp?c=A091201_071623_sk-przam_p01

predčasne svoj pracovný trh našim občanom), má jednak charakter ekonomický (pracovné príležitosti pre vysoko kvalifikovanú pracovnú silu, ktoré ponúka od Slovenských hraníc neďaleko ležiaca Viedeň), študijný, ale aj rezidenčný (migrácia obyvateľov z regiónu Bratislavy do prihraničných rakúskych obcí kvôli nižším cenám nehnuteľností). Okrem toho pociťuje Rakúsko nedostatok pracovnej sily v špecifických odvetviach (zdravotné sestry, opatrovatelky), ktorý sa darí úspešne naplniť práve krátkodobými migrantmi zo SR. Príťažlivosť Maďarska ako destinácie pre migrantov spočíva najmä v tom, že veľké skupiny občanov SR obývajúce južné časti územia hovoria aj po maďarsky, čím majú vďaka neexistencii jazykovej bariéry zlepšené možnosti uplatniť sa na maďarskom pracovnom trhu. Na dôvažok, podobne ako v prípade Rakúska, aj tu existuje fenomén migrácie obyvateľstva z okolia Bratislavy do maďarských prihraničných obcí z dôvodu nižších cien nehnuteľností.

Vyššie uvedené migračné toky však majú podľa nášho názoru čiastočne dočasný charakter, nakoľko motívy migrantov sú v tomto prípade prevažne ekonomické a časť z nich sa po uplynutí istého časového obdobia vracia naspäť do vlasti. Dôvodom býva okrem existencie sociálnych väzieb na SR aj nízka zaujímavosť prác vykonávaných v cieľových krajinách, ktorá má tendenciu po istom časovom období (zvyčajne niekoľkých rokov) prevážiť nad finančným aspektom života v cudzine a primäť emigranta k návratu. Najväčšou výhodou, ktorú si takéto osoby na slovenskom trhu práce po návrate môžu uplatniť, je zlepšená znalosť cudzích jazykov nadobudnutá vďaka ich pobytu v cudzej krajine, ako aj možnosť existencie počiatočného kapitálu získaného z úspor, ktorý je možné použiť pri prípadnom zakladaní vlastného podnikania.

Špecifickým fenoménom, ktorý sa vo vzťahu k SR objavil v rokoch 1997 až 2003, je fenomén tzv. ekonomických utečencov, kedy dochádzalo k exodu veľkých skupín obyvateľstva z najslabších sociálnych skupín (v drvinej väčšine rómskej etnicity) do rozvinutejších krajín Európy (najmä Veľkej Británie, Belgicka či Fínska), kde títo občania následne žiadali o azyl z dôvodu diskriminácie. Migrácia týchto osôb nabrala také rozmery, že došlo k preťaženiu dovtedy mimoriadne veľkorysých azylových systémov vyššie uvedených krajín a došlo aj k dočasnému obmedzeniu voľnosti cestovania do nich pre občanov SR.¹¹ Tieto skupiny obyvateľov ale v zásade migračné saldo Slovenskej republiky neovplyvnili, nakoľko ich žiadosti o azyl boli vo vysokej väčšine prípadov posúdené ako neopodstatnené a postupne došlo k ich návratu do vlasti.

Čo sa týka imigrácie z krajín EÚ do SR táto nenaberá väčšie rozmery, azda s výnimkou dočasnej pracovnej migrácie osôb z Poľska, Rumunska a Maďarska a migrácie z Českej republiky, ktorá má vo viacerých prípadoch permanentný charakter.

2.2. Migračné toky vo vzťahu k tretím krajinám

V oblasti migrácie vo vzťahu ku krajinám mimo EÚ je Slovensko najmä tranzitnou krajinou a pre občanov tretích krajín aj jednou zo vstupných brán do EÚ (najmä cez zelenú hranicu s Ukrajinou).¹² Medzi osobami, ktoré sa rozhodli do SR migrovať legálne, prevažujú

---

¹¹ Vašečka, I., Vašečka, M.: Recent Romani Migration from Slovakia to EU Member States: Romani Reaction to Discrimination or Romani Ethno-Tourism?. In: Nationalities Papers, Vol. 31, No. 1, 2003.

http://www.ivo.sk/buxus/docs/publicistika/subor/produkt_2188.pdf

¹² Guličová, M.G., Bargarová, Z.: Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej Republike – národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, december 2008. s 50.

občania Ukrajiny, z ktorých časť pravidelne dochádza na Slovensko za prácou predovšetkým v sektore stavebníctva, ako aj štátni príslušníci Vietnamu, Srbska, Ruska, Číny a Kórey.¹³

Dôvody, pre ktoré SR zostáva tranzitnou krajinou a nedostáva sa do centra pozornosti externých migrantov je v zásade možné rozdeliť na dve skupiny:

- vonkajšie činitele - podstatne vyššie mzdy v krajinách Západnej Európy, početnejšie a lepšie etablované komunity krajanov, častá prítomnosť rodinných príslušníkov
- vnútorné činitele – absencia dlhodobjších integračných programov, problémy s integráciou na trhu práce, neucelená migračná koncepcia SR, ako aj nepriaznivá verejná mienka o cudzincoch.¹⁴

V prvom polroku 2009 bolo odhalených 309 prípadov neoprávneného prekročenia štátnej hranice, pričom cudzinci, ktorí sa ho dopustili, pochádzali najmä z Moldavska, Gruzínska, Pakistanu, Afganistanu, Ukrajiny, Arménska, Číny, Ruska a Indie. O maloletých išlo v 32 prípadoch, kde prevažovali občania Moldavska, Arménska, Afganistanu a Gruzínska. Za toto obdobie bolo zaznamenaných 79 prípadov prevádzachtva (prevedených bolo 1345 osôb a počet podozrivých prevádzáčov dosiahol 83) a 44 prípadov falšovania a pozmeňovania cestovných dokladov.¹⁵

Počet odhalených neoprávnených pobytov na území SR za prvý polrok 2009 dosiahol 533, pričom v prevažnej miere išlo o občanov Ukrajiny, Vietnamu, Pakistanu, Moldavska, Číny, Indie, Kórejskej republiky, Afganistanu, Srbska, Ruska a Gruzínska. U občanov Kórey, Číny, Vietnamu a Ukrajiny išlo prevažne o prípady, kedy dané osoby pôvodne vstúpili na územie SR legálne – u ostatných národností bol v prevažnej väčšine prípadov nelegálny aj samotný vstup na územie SR. Od roku 2008 je však badateľná tendencia k zvyšovaniu počtu migrantov s nelegálnym pobytom, čo signalizuje zvyšovanie atraktivity SR ako cieľovej krajiny.¹⁶

Čo sa týka neodhalených nelegálnych pobytov na území SR, odhaduje sa, že v súčasnosti sa na území Slovenskej republiky nezákonne zdržiava približne 15 000 až 20 000 migrantov. Pravdepodobne viac než polovicu z nich predstavujú migranti z Ukrajiny. Možno predpokladať, že približne 3/4 nelegálnych migrantov v SR tvoria muži a prevažná väčšina z nich je v produktívnom veku (15 - 64 rokov), čo úzko súvisí s hlavným dôvodom ich pobytu v krajine, ktorým je práca (zhruba 90 - 95 % migrantov prebývajúcich v SR neoprávnené je ekonomicky aktívnych). Sú zamestnaní predovšetkým v odvetviach s nízkym podielom kvalifikovanej pracovnej sily a vysokým podielom fyzickej alebo sezónnej práce. Kým Ukrajinci a Moldavci pracujú primárne v stavebníctve, migranti z Ázie (Vietnam, Čína, India) sa venujú najmä maloobchodu a stravovacím službám, migranti z Balkánu (Kosova, Albánska, Srbska) najčastejšie nelegálne podnikajú.¹⁷

Slovenská republika sa tiež zúčastňuje na niektorých špeciálnych medzinárodných programoch v oblasti imigrácie. Za všetky je možné spomenúť programy na dočasné

---

¹³ MV SR, UHCP, Centrum analýzy a strategického riadenia, oddelenie analýzy rizík a štatistik: 1. polrok 2008. Kapitola 1.3.2 Počet udelených pobytov v SR k 30. 6. 2008.

¹⁴ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v SR: Potreba nových prístupov. In: Zahraničná politika, č. 3, 2006. SFPA, 2006.

¹⁵ Ministerstvo vnútra SR, Úrad hraničnej a cudzineckej polície, Centrum analýzy a strategického riadenia, Oddelenie analýzy rizík a štatistik. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR - 1. polrok 2009.

¹⁶ TAMTIEŽ.

¹⁷ Divinský, B.: Nelegálna migrácia na Slovensku. <http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=820&tl=13>

umiestnenie palestínskych utečencov v azylových zariadeniach SR či pomoc Malte pri úkonoch týkajúcich sa osôb, ktoré v tomto štáte požiadali o azyl (nakoľko je Malta kvôli svojej geografickej blízkosti vo vzťahu k Africkému kontinentu terčom väčšieho množstva žiadateľov o azyl ako je vzhľadom na svoju veľkosť schopná organizačne zvládať).¹⁸

Na základe readmisných dohôd bolo v prvom polroku 2009 z územia SR vrátených 228 osôb (až 98 percent z nich na Ukrajinu), čo je pokles oproti 296 osobám za rovnaké obdobie roka 2008. Počty prijatých osôb na tomto základe sú zanedbateľné a pohybujú sa v jednociferných číslach. Na druhej strane dosahoval počet osôb prijatých do SR na základe Dublinského nariadenia číslo 110. Išlo najmä o transfery z Rakúska a Nemecka. Vydaných bolo za rovnaké obdobie zo SR na tejto báze 22 osôb. Čo sa týka národnostného zloženia transferovaných osôb, najvyšší počet bol Gruzíncov, za ktorými nasledovali občania Ruskej federácie a Indie. Menej bolo občanov Iránu, Arménska, Afganistanu, Pakistanu, Moldavska, Azerbajdžanu a Nigérie. Na základe politiky dobrovoľných návratov opustilo územie SR 41 občanov, pričom prevažná väčšina z nich smerovala do Vietnamu.

2.3. Situácia v oblasti žiadateľov o azyl

Z pohľadu neregulárnej migrácie je významná skutočnosť, že Slovenská republika nemá zavedený systém tzv. „prescreeningu“, t.j. že neobmedzuje jednotlivé osoby, ktoré sa usilujú vstúpiť do SR a požiadať tu o azyl. Ako sme už spomínali vyššie, Slovenská republika je v súčasnosti takmer výlučne tranzitnou krajinou (aj keď tento trend sa pomaly mení), preto dochádza k podaniu žiadosti o azyl zo strany cudzích štátnych príslušníkov najčastejšie až po ich odhalení cudzineckou políciou. Je preto možné povedať, že ide v prevažnej miere o žiadosti účelové, ktorých cieľom je zabrániť vyhosteniu migrantov a poskytnúť im možnosť neskoršieho presunu do svojej pôvodnej krajiny určenia, teda najmä do niektorej z krajín Západnej Európy s vyššou životnou úrovňou, kde majú imigranti na dôvažok vybudované sociálne siete a tým aj ľahšiu možnosť zárobku. Túto skutočnosť dokladajú aj údaje v Prílohe 2, podľa ktorých bolo až v 86% prípadov azylové konanie zastavené a to spravidla preto, lebo žiadateľ opustil územie republiky. Tento postup je možný aj z toho dôvodu, že žiadatelia o azyl bývajú po prvotnom zadržaní a umiestnení v záchytnom tábore po absolvovaní lekárskej prehliadky premiestňovaní do pobytových táborov na západných hraniciach krajiny. Režim v pobytových táboroch je pomerne voľný a migranti môžu tábor v zásade voľne opúšťať.

Celkovo je možné povedať, že počet žiadateľov o azyl v SR je pomerne nízky (od roku 1993 ide iba o niečo vyše 54 000 žiadostí), pričom počet kladne vyhodnotených prípadov tvorí iba tesne nad 1% z nich. Od roku 2007 dochádza tiež k udeľovaniu tzv. doplnkovej ochrany, ktorá sa poskytuje na obdobie 1 roka a slúži na pomoc migrantom, ktorí nedostali azyl a v krajine pôvodu im hrozí vážne bezprávie - napríklad uloženie trestu smrti či neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie. Na doplnkovú ochranu má nárok aj manželský partner cudzinca, jeho deti do 18 rokov, a v prípade, že je cudzinec mladší ako 18 rokov, aj jeho rodičia. Doplnkovú ochranu nemožno poskytnúť cudzincovi, ktorý sa dopustil závažných trestných činov.¹⁹

---

¹⁸ Slovensko na pol roka prijalo z Iraku palestínskych utečencov. <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-6&sprava=slovensko-na-pol-roka-prijalo-z-iraku-palestinskych-utecencov-1>

¹⁹ Od roku 2008 Slovensko uplatňuje v azylovom práve procedurálnu smernicu EÚ. <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-6&sprava=od-roku-2008-slovensko-uplatnuje-v-azylovom-prave-proceduralnu-smernicu-eu>

Zo súhrnného počtu žiadateľov o azyl v SR prevládali v prvom polroku 2009 občania Pakistanu, Indie, Moldavska, Číny a Vietnamu, nižšie zastúpenie mali občania Gruzínska, Afganistanu a Ruska.²⁰ Ako vidno v Prílohe 1, k najvýraznejšiemu nárastu žiadostí o azyl došlo v rokoch 2001 až 2004, čo je možné pripísať na vrub prebiehajúcim konfliktom v Afganistane a Iraku, nepokojom v Čečensku, ale aj zablokovaniu readmisnej dohody s Ukrajinou, vybudovaniu rozsiahlych prevádzacích sietí, či poklesu efektivity kontroly štátnej hranice.²¹ Práve bezpečnostné motívy sú spolu s motívmi ekonomického charakteru (prípady krajín ako Moldavsko, India, Bangladéš, Čína, Gruzínsko a pod.) dvoma najčastejšími dôvodmi pre vstup nelegálnych migrantov na naše územie. V niektorých prípadoch oba motívy spolu súvisia, nakoľko sa pod vplyvom prebiehajúceho konfliktu môže ekonomická situácia v krajine alebo v niektorom z jej regiónov zhoršiť natoľko, že prinúti jej obyvateľov k nelegálnemu vysťahovaniu (napr. Pakistan).

Od roku 2005 je potom možné pozorovať pokles žiadateľov o azyl v SR sprevádzaný zmenou štruktúry krajín pôvodu azylových, ktorý bol okrem iného spôsobený aj striktnejším dohľadom nad štátnou hranicou, implementáciou Dublinského nariadenia, či reaktiváciou readmisnej dohody s Ukrajinou. Bezpečnostný motív (pri krajinách ako Afganistan, Irak či balkánskych krajinách) v tomto období ustupuje práve motívu ekonomickému (najmä južná a východná Ázia, východná Európa). Vo všeobecnosti panuje medzi expertmi zhoda, že azylovej problematike sa vzhľadom na nízke a stále klesajúce počty azylových venuje až priveľká pozornosť a to na úkor iných oblastí migrácie, ktoré by si zaslúžili byť v popredí záujmu (napríklad otázka riadenej legálnej pracovnej migrácie)²².

2.4. Špecifická situácia maloletých bez sprievodu

Maloletí bez sprievodu sú pre potreby migračnej a azylovej politiky SR vymedzení ako osoby mladšie ako 18 rokov, ktoré nie sú občanmi SR a nachádzajú sa na území SR bez sprievodu rodiča alebo inej plnoletej fyzickej osoby, ktorej by mohli byť zverené do osobnej starostlivosti.²³ Absolútna väčšina maloletých bez sprievodu, ktorí pricestujú do SR, sú osoby mužského pohlavia vo veku 16-18 rokov, teda na začiatku produktívneho veku. Predpokladá sa, že ich primárnym cieľom je nájsť si zamestnanie na trhu práce EÚ a prostredníctvom remitencií ekonomicky vypomáhať rodinným príslušníkom, ktorí zostali v krajine pôvodu migranta. Z pohľadu národnostnej štruktúry maloletých bez sprievodu ide najmä o štátnych príslušníkov Moldavska, Afganistanu, Arménska, Gruzínska a Pakistanu.

Inštitút maloletých bez sprievodu však býva často predmetom zneužívania, kedy aj zjavne dospelé osoby vyhlasujú, že ešte nedosiahli vek 18 rokov. V tomto prípade nemôže ich žiadosť o azyl byť zamietnutá ako zjavne neopodstatnená a nemôže dôjsť ani k ich administratívnej vyhosteniu. Preto majú osoby, ktoré vyhlásia, že sú maloletými bez sprievodu, v prípadoch, kedy existuje pochybnosť o ich skutočnom veku, povinnosť podrobiť sa lekárskej prehliadke, ktorá rozhodne, či ide skutočne o maloleté osoby alebo o dospelých, ktorí sa za maloletých iba vydávajú. Metódou na zisťovanie veku osôb, ktorá sa používa v SR, je röntgenové vyšetrenie osifikácie (skostnatenia) spojenia kľúčnej a hrudnej kosti a zrastenia zápästných kostičiek. Nedostatok tejto metódy je jej pomerne vysoká odchýlka,

---

²⁰ Ministerstvo vnútra SR, Úrad hraničnej a cudzineckej polície, Centrum analýzy a strategického riadenia, Oddelenie analýzy rizík a štatistik. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR - 1. polrok 2009.

²¹ Divinský, B.: Nelegálna migrácia na Slovensku. <http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=820&tl=13>

²² Guličová, M.G., Bargarová, Z.: Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej Republike – národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, december 2008. s 52.

²³ §2 Zákona č. 305/2005 Z. z. O sociálno-právnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

ktorá dosahuje +/- 2 roky. Keďže sa veľká väčšina maloletých bez sprievodu, ktorí na územie SR pricestujú, nachádza práve v hraničnom vekovom rozpätí 16-18 rokov, ukazuje sa tento druh vyšetrenia ako pomerne nespoľahlivý.

Maloletí bez sprievodu sú na území SR umiestňovaní do detského domova v Hornom Orechovom pri Trenčíne. V tomto zariadení majú pomerne voľný režim a mnohí z neho po niekoľkých dňoch utekajú (pravdepodobne na základe inštrukcií prevádzачov za účelom cestovania do svojej pôvodnej krajiny určenia). V každom prípade je maloletým bez sprievodu zo zákona pridelený opatrovateľ (väčšinou miestne príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Trenčíne), ktorý koná v najlepšom záujme dieťaťa a zastupuje ho pri konaní na úradoch. Maloletým bez sprievodu je v krajine spravidla udelený tolerovaný pobyt; existuje aj možnosť udelenia azylu, aj keď doteraz bol udelený iba trikrát, z toho dvakrát osobám, ktoré už dosiahli vek 18 rokov. V prípade, ak sa takýto migrant rozhodne zotrvať na území SR, môže za určitých podmienok zostať v detskom domove až do dovŕšenia veku 25 rokov.²⁴

2.5. Problémy v oblasti imigrácie občanov tretích krajín do SR

Jedným z hlavných problémov na poli imigrácie do SR je chýbajúca migračná doktrína Slovenskej republiky, pričom neexistuje napríklad ani stratégia pracovnej migrácie do krajiny (krajiny ako Nemecko či Rakúsko napríklad podobný dokument využívajú na uprednostňovanie a uľahčovanie podmienok na imigráciu niektorých vybraných profesijných skupín).²⁵ SR sa momentálne riadi len koncepciou migračnej politiky prijatou v roku 2005.²⁶

Ďalším problémom je absencia účinných integračných programov pre cudzincov, ktorí sa v SR rozhodnú usadiť na dlhšiu dobu. V pobytových táboroch sú síce pre ich klientov k dispozícii niektoré podporné aktivity, ako napr. výučba slovenského jazyka, no vykonáva sa iba parciálne a k danej problematike by bolo potrebné zvoliť ucelenejší prístup. Žiadatelia o azyl i zástupcovia niektorých mimovládnych organizácií považujú tiež slovenský azylový systém za príliš prísny a neflexibilný a vyčítajú mu nízke percento kladne posúdených azylových prípadov (iba okolo 1% zo všetkých podaných).²⁷

Kladne sa na druhej strane hodnotí zlepšenie podmienok v záchytných a pobytových táboroch, ako aj zavedenie inštitútu doplnkovej ochrany.²⁸

Medzi ďalšie problémy, ktorým čelí Slovenská republika v kontexte internej a externej migrácie, patria najmä ťažkosti s migrantmi z Moldavska, ktorých počty sa neustále zvyšujú, ako aj vplyv organizovaného zločinu súvisiaceho s pašovaním ľudí. Deje sa tak najmä v pohraničnej oblasti vonkajšej hranice s Ukrajinou, kde organizovaná kriminalita prerastá do sociálnych štruktúr obyvateľstva.

---

²⁴ Guličová, M.G.: Maloletí bez sprievodu v SR – politiky riadiace ich príjem, návraty a integračné opatrenia - národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, jún 2009. s 26.

²⁵ Guličová, M.G., Bargarová, Z.: Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej Republike – národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, december 2008. s 51.

²⁶ Migračná politika Slovenskej republiky z pohľadu jej koncepčného riešenia. http://www.ludiaakomy.sk/sr_a_utecenci2.php

²⁷ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v SR: Potreba nových prístupov. In: Zahraničná politika, č. 3, 2006. SFPA.

²⁸ Melita, H. S.: Regionálny úrad UNHCR v Budapešti. Nový zákon o azyle prináša utečencom dobré aj zlé správy. http://www.unhcr.sk/slovakia/index.php?option=com_content&task=view&id=95&Itemid=72.

Čo sa týka vytvárania komunít prisťahovalcov v Slovenskej republike, je potrebné v prvom rade zdôrazniť, že tieto nedosahujú ani zďaleka veľkosť, s akou je možné sa stretnúť pri komunitách v krajinách západnej Európy, ako sú Veľká Británia, Holandsko, Nemecko, Francúzsko či Rakúsko. Spomedzi národností sú najviac zastúpení občania Vietnamu a Číny, z ktorých mnohí majú problémy so zvládaním Slovenského jazyka. Vytvárajú sa tiež menšie komunity prisťahovalcov z Afganistanu. U migrantov z Ukrajiny a Rumunska zatiaľ nebolo vytváranie komunít pozorované, nakoľko ide u migrantov z vyššie uvedených krajín väčšinou iba o dočasnú migráciu za prácou. Tento fenomén sa však v prostredí SR zatiaľ nehodnotí ako vážny problém, nakoľko pomoc a podpora, ktorú jednotlivé komunity poskytujú svojim členom, zatiaľ prevažuje nad negatívnymi javmi spojenými najmä s kultúrnou exklúziou a sťažnou integráciou takýchto imigrantov.

Je tiež potrebné dodať že po odmyslení administratívnych trestných činov (napr. marenie súdneho rozhodnutia pri neopustení krajiny pri vyhostení apod.) je úroveň kriminality občanov cudzích krajín v zásade na rovnakej úrovni ako úroveň kriminality všeobecnej populácie Slovenskej republiky. Je preto možné konštatovať, že množstvo, štruktúra a ani stupeň integrácie príslušníkov iných štátov zatiaľ nemá nepriaznivý vplyv na bezpečnosť, resp. dodržiavanie zákona v krajine.

3. Úrady a organizácie s kompetenciou v oblasti externej migrácie

Oblasť migrácie spadá v SR do kompetencie troch ministerstiev: Ministerstva vnútra SR, Ministerstva zahraničných vecí SR a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Z jednotlivých podriadených organizácií ide potom najmä o:²⁹

- Migračný úrad ministerstva vnútra SR – poskytuje komplexnú starostlivosť migrantom vyžadujúcim si niektorú z medzinárodných foriem ochrany
- Úrad hraničnej a cudzineckej polície ministerstva vnútra SR – riadi organizačné zložky pri ochrane štátnej hranice
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny – zaoberá sa sociálnou dimenziou pobytu migrantov na území SR a ich začlenením do pracovného procesu
- Odbor migrácie a integrácie cudzincov MPSVR SR – plní funkciu koordinačného pracoviska pre otázky pracovnej migrácie a integrácie cudzincov v SR
- Ministerstvo zahraničných vecí SR – má na starosti vydávanie víz migrantom a podieľa sa na ich prípadnej repatriácii.
- Centrum právnej pomoci ministerstva spravodlivosti SR – poskytuje bezplatnú právnu pomoc pri odvolaní neúspešným žiadateľom o azyl.
- Regionálna a miestna úroveň štátnej správy
  - Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny – majú na starosti povolenie na zamestnanie, dávky v hmotnej núdzi a záležitosti týkajúce sa zamestnania
  - Oddelenia cudzineckej polície – Vykonávajú kontrolu pobytu cudzincov
  - Odbory všeobecnej vnútornej správy, Oddelenia štátneho občianstva a matrík – prijímajú žiadosti o udelenie štátneho občianstva

Okrem organizácií a úradov štátnej správy sa problematike migrácie na území SR venujú aj vybrané medzinárodné, mimovládne a výskumné organizácie:³⁰

---

²⁹ Guličová, M.G., Bargarová, Z.: Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej Republike – národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, december 2008. s 15-16.

- Medzinárodné organizácie
  - Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR) – zabezpečuje komplexnú asistenciu a podporu pre žiadateľov o azyl a vykonáva tiež kontrolnú a monitorovaciu funkciu
  - Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) – venuje sa najmä problematike návratových programov a obchodovania s ľuďmi
- Mimovládne organizácie
  - Liga za ľudské práva – poskytuje azyľantom komplexnú bezplatnú pomoc a venuje sa tiež monitoringu a zlepšovaniu ich práv pri prekračovaní hranice
  - Spoločnosť ľudí dobrej vôle – poskytuje žiadateľom o azyl psychologické a sociálne poradenstvo, ako aj právnu a individuálnu pomoc
  - Slovenská humanitná rada – venuje sa materiálnej pomoci a sociálnemu poradenstvu pre žiadateľov o azyl
  - Ekumenická rada cirkvi v SR – hlavnou náplňou je zlepšenie integrácie azyľantov do slovenskej spoločnosti
  - Slovenská utečenecká rada – hlavnou náplňou je tiež zlepšenie integrácie azyľantov do slovenskej spoločnosti
  - Človek v ohrození – združenie vedie okrem iného projekty zamerané na jazykovú prípravu a zlepšenú integráciu imigrantov do spoločnosti v SR
  - Nadácia Milana Šimečku – venuje sa problematike migrácie z pohľadu výskumu a to najmä v oblasti medzikultúrnej komunikácie a vzdelávania

Použitá literatúra:

1. §2 Zákona č. 305/2005 Z. z. O sociálno-právnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov
2. Bohemians/Czechs and Slovaks.
(<http://ist.uwaterloo.ca/~marj/genealogy/europesouth.html>)
3. Divinský, B. Labor market-migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way. Bratislava: IOM, 2007.
4. Divinský, B.: Nelegálna migrácia na Slovensku.
(<http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=820&tl=13>)
5. Divinský, B. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung a výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2005.
6. Divinský, B.: Zahraničná migrácia v SR: Potreba nových prístupov. In: Zahraničná politika, č. 3, 2006. SFPA, 2006.
7. Fedor, H.: The Slovaks in America. (<http://www.loc.gov/rr/european/imsk/slovakia.html>)
8. Guličová, M.G., Bargarová, Z.: Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej Republike – národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, december 2008.

---

³⁰ Guličová, M.G., Bargarová, Z.: Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej Republike – národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, december 2008. s 17-19.

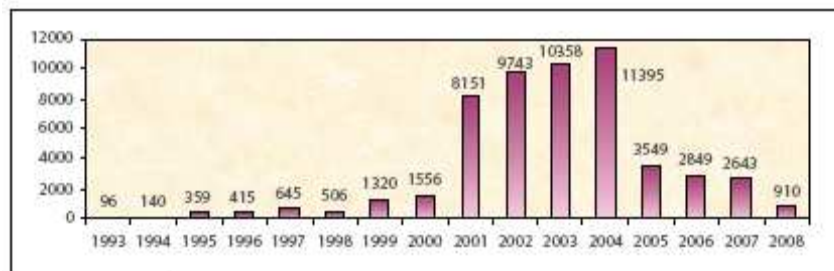
9. Guličová, M.G.: Maloletí bez sprievodu v SR – politiky riadiace ich príjem, návraty a integračné opatrenia - národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network). Bratislava, jún 2009.
10. History of immigration from Czech Republic.
(<http://museumvictoria.com.au/origins/history.aspx?pid=12>)
11. Immigrants to Argentina from Eastern Europe.
(<http://casahistoria.net/easteurope.htm#slovak>)
12. June, G.A.: Slovak Diaspora. (<http://www.slovakia.org/sk-american.htm>)
13. Melita, H. S.: Regionálny úrad UNHCR v Budapešti. Nový zákon o azyle prináša utečencom dobré aj zlé správy.
(http://www.unhcr.sk/slovakia/index.php?option=com_content&task=view&id=95&Itemid=72)
14. Migračná politika Slovenskej republiky z pohľadu jej koncepčného riešenia.
(http://www.ludiaakomy.sk/sr_a_utecenci2.php)
15. Ministerstvo vnútra SR, Úrad hraničnej a cudzineckej polície, Centrum analýzy a strategického riadenia, Oddelenie analýzy rizík a štatistík. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR - 1. polrok 2009.
16. MV SR, UHCP, Centrum analýzy a strategického riadenia, oddelenie analýzy rizík a štatistík: 1. polrok 2008. Kapitola 1.3.2 Počet udelených pobytov v SR k 30. 6. 2008.
17. Od roku 2008 Slovensko uplatňuje v azylovom práve procedurálnu smernicu EÚ.
(<http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-6&sprava=od-roku-2008-slovensko-uplatnuje-v-azylovom-prave-proceduralnu-smernicu-eu>)
18. Slovensko na pol roka prijalo z Iraku palestínskych utečencov.
(<http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-6&sprava=slovensko-na-pol-roka-prijalo-z-iraku-palestinskych-utecencov-1>)
19. Štefanko, O.: About the Slovaks in Romania.
(http://www.plural-magazine.com/article_about_the_slovaks_in_romania.html)
20. Vašečka, I., Vašečka, M.: Recent Romani Migration from Slovakia to EU Member States: Romani Reaction to Discrimination or Romani Ethno-Tourism?. In: Nationalities Papers, Vol. 31, No. 1, 2003.
(http://www.ivo.sk/buxus/docs/publicistika/subor/produkt_2188.pdf)
21. Véghová, J.: Ako vrátiť mladé mozgy naspäť domov. 1.12.2009.
(http://profesia.pravda.sk/ako-vratit-mlade-mozgy-naspat-domov-dbc-/sk-przam.asp?c=A091201_071623_sk-przam_p01)
22. Hesse, V., Ďurkovská, M.: Nemecké obyvateľstvo na Spiši do 19. storočia.
(<http://www.voltaire.netkosice.sk/archive/Nemecke%2520obyvatelstvo%2520na%2520Spisi%2520do%252019.%2520stor..doc>)

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska 1/b,
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika

Prílohy

Príloha 1: Počet žiadostí o azyl podaných v SR

Zdroj: Migračný úrad MV SR, Štatistická správa, 2008.

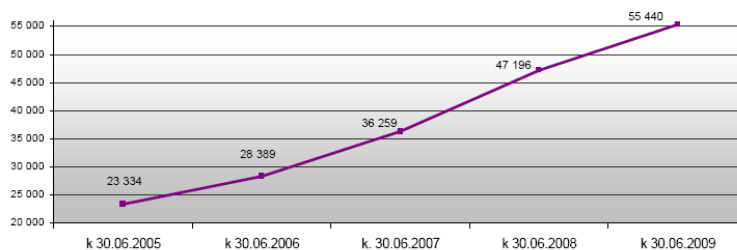
Príloha 2: Stav žiadostí o azyl podaných v SR

Rok	Ziadatelia o azyl	Udelený azyl	Neudelený azyl	Poskytnutá/neposkytnutá doplnková ochrana	Zastavené konania	Udelené štátne občianstvo
1992	87	89	0		0	0
1993	96	41	20		25	0
1994	140	58	32		65	0
1995	359	80	57		190	0
1996	415	72	62		193	4
1997	645	69	84		539	14
1998	506	53	36		224	22
1999	1 320	26	176		1 034	2
2000	1 556	11	123		1 366	0
2001	8 151	18	130		6 154	11
2002	9 743	20	309		8 053	59
2003	10 358	11	531		10 656	42
2004	11 395	15	1 592		11 782	20
2005	3 549	25	827		2 930	2
2006	2 849	8	861		1 940	5
2007	2 642	14	1 177	82/646	1 693	18
2008	909	22	414	65/272	452	4
Total	54 720	632	6 431	147	47 296	203

Zdroj: Migračný úrad MV SR, Štatistická správa, 2008.

Príloha 3: Prehľad povolených pobytov platných k 30.06. jednotlivých rokov

2005	2006	2007	2008	2009
23 334	28 389	36 259	47 196	55 440

Zdroj: MV SR, Úrad hraničnej a cudzineckej polície, Centrum analýzy a strategického riadenia, Oddelenie analýzy rizík a štatistik. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR - 1. polrok 2009.

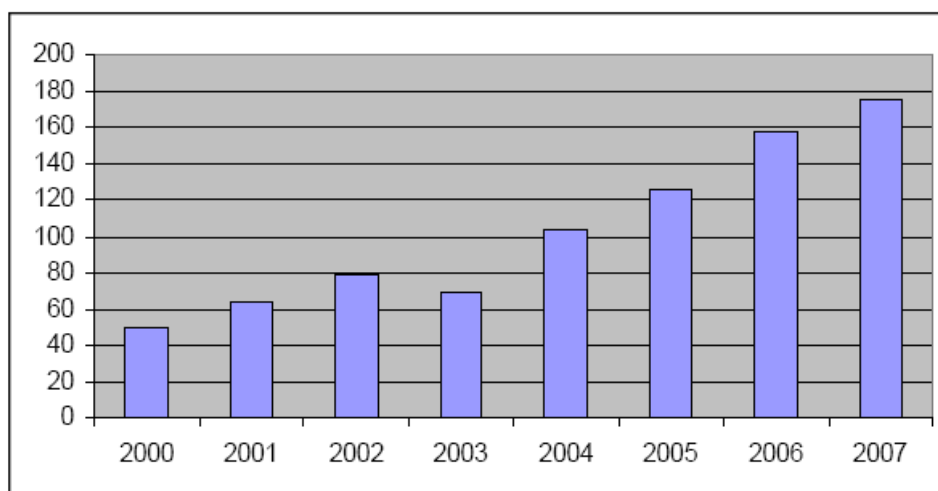

Príloha 4: Prehľad o povolených pobytoch podľa krajín platných k 30.06.2009

Štátna príslušnosť				Spolu	Štátna príslušnosť				Spolu
	Prechodný pobyt	Tolerovaný pobyt	Trvalý pobyt			Prechodný pobyt	Tolerovaný pobyt	Trvalý pobyt	
CZE	75	24	7443	7542	HRV	88	7	260	355
ROU	35	6	5311	5352	NOR	7	0	344	351
UKR	2988	49	2222	5259	BEL	3	1	287	291
POL	16	3	4586	4605	TUR	148	3	110	261
HUN	10	7	4195	4212	DNK	1	0	248	249
DEU	25	4	3840	3869	GRC	11	1	232	244
SRB	2079	11	211	2301	JPN	130	1	103	234
VNM	1375	25	853	2253	SWE	3	0	219	222
AUT	8	2	1858	1868	CHE	1	0	201	202
RUS	641	19	1017	1677	BLR	77	2	87	166
CHN	1039	10	510	1559	SVN	1	0	165	166
KOR	852	0	627	1479	IRL	0	0	159	159
BGR	0	2	1435	1437	ISR	102	0	49	151
FRA	14	2	1419	1435	IND	83	14	46	143
ITA	17	0	1297	1314	THA	104	0	24	128
GBR	10	0	1283	1293	LBY	89	7	15	111
SCG	933	3	148	1084	BIH	37	2	71	110
USA	437	2	359	798	FIN	1	0	104	105
NLD	3	1	414	418	PRT	0	1	103	104
MKD	142	15	246	403	AFG	73	2	27	102
ESP	1	0	391	392	BRA	63	0	37	100

Zdroj: MV SR, Úrad hraničnej a cudzineckej polície, Centrum analýzy a strategického riadenia, Oddelenie analýzy rizík a štatistík. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR - 1. polrok 2009.

Príloha 5: Prehľad počtu emigrantov zo SR od roku 2000

Zdroj: VZPS, v tisíckach

Ing. Peter Rusiňák

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MALÉ SLOVENSKO VO VEĽKEJ ÚNII?

peter.rusinak.fmv@euba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je zhodnotiť integračnú cestu Slovenskej republiky do európskych štruktúr od svojho vzniku v roku 1993. Autor akcentuje fakt, že vstupom do európskeho integračného zoskupenia Slovensko získalo nielen nebývalé politické, bezpečnostné a ekonomické benefity a široké práva členskej krajiny, ale ako (relatívne) malý štát na seba zároveň prebralo významné povinnosti a záväzky. Článok si kladie za cieľ poukázať na špecifiká súčasnej pozície SR v zahranično-politickej oblasti po uplynutí piatich rokov od vstupu do Európskej únie.

Kľúčové slová: európska integrácia, Slovenská republika, priority zahraničnej politiky, malý štát

Abstract

The aim of the article is to evaluate the integration process of the Slovak Republic into the European family beginning from its creation in 1993. The author intends to stress the fact that Slovakia gained the unprecedented political, security and economic benefits by joining the EU, but at the same time, as relatively small state, it assumed several important commitments and responsibilities. The article's objection is to underline the uniqueness of the position, which Slovakia finds itself in what concerns Slovak foreign policy after 5 years of becoming a member of the European Union.

Key Words: European integration, the Slovak Republic, priorities of a foreign policy, small state

Tak ako v ďalších kandidátskych krajinách, aj na Slovensku prebehla do roku 2004 široká, aj keď len povrchná, celospoločenská diskusia a kampaň o výhodnosti, resp. negatívach nášho vstupu do Európskej únie. Práve početné diskusie na rôznych úrovniach boli zdrojom viacerých argumentov podporujúcich tvrdenie o neexistencii alternatívy k EÚ a NATO pre malý štát v strede európskeho kontinentu. „V momente vstupu SR do oboch organizácií neexistovala výhodnejšia alternatíva, ktorá by poskytovala Slovensku rovnakú mieru sebarealizácie v európskom priestore. Integrácia SR bola teda strategickým výberom, ktorý určil ďalšie základné smerovanie krajiny.“¹ Príklady vo forme Švajčiarska alebo Nórska, ako malých krajín, ktoré nie sú členmi EÚ a napriek tomu si dokážu udržiavať jednu

---

¹ Uhlárová, V.: Veľké výzvy pre malý štát – Slovensko a súčasné dianie. In: Medzinárodné vzťahy 2005 - zborník príspevkov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2006, s. 669

z najvyšší životných úrovní na svete, neboli dostačujúce a prvé úspešné slovenské referendum (do hlasovania sa zapojilo 2 147 901 z 4 147 097 oprávnených voličov, čo predstavovalo účasť 52, 15 %) potvrdilo náš záujem o začlenenie sa do Únie.

Slovenská zahraničná politika sa od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 sústreďovala najmä na upevnenie postavenia krajiny na medzinárodnej scéne a na splnenie podmienok nevyhnutných pre naše prijatie do Rady Európy, OECD, EÚ a NATO. Základnou úlohou slovenskej diplomacie bola obhajoba strategických národných a štátnych záujmov a cieľov. Dnes sa Slovensko nachádza v odlišnej situácii, ako tomu bolo pred vstupom do EÚ. Keďže slovenské problémy sú aj európskymi problémami a európske problémy sú aj slovenskými, k presadzovaniu národných a štátnych záujmov pribudli nové dôležité úlohy, vyplývajúce z členstva v Únii. Vstupom do EÚ sa naplnili dlhodobé priority zahraničnej politiky SR, ktoré súviseli s bazálnymi národnými záujmami a ktoré preto boli aj predmetom dlhodobého konsenzu relevantných politických strán na Slovensku a mali širokú a trvalú podporu slovenskej verejnosti. Slovensko sa ocitlo v kvalitatívne novej historickej situácii. Vstupom do európskeho integračného zoskupenia získalo nielen nebývalé politické, bezpečnostné a ekonomické benefity a široké práva členskej krajiny. Ako (relatívne) malý štát na seba zároveň SR prebrala významné povinnosti a záväzky. Členstvo v EÚ prinieslo spoluzodpovednosť za vývoj v tejto organizácii ako aj za vývoj v jej bližšom a vzdialenejšom susedstve. Okrem iného preto, že zmysel rozširovania EÚ sa definoval rozširovaním zóny demokracie, stability a prosperity nielen do regiónu strednej Európy, ale aj do juhovýchodnej a východnej časti starého kontinentu. Podnietilo to internú aj širšiu verejnú diskusiu o tom, aké sú nové šance, úlohy, ale aj zodpovednosť slovenskej zahraničnej politiky v „povstupovom“ období.²

Potvrdenie výraznej orientácie na európsky rozmer slovenskej zahraničnej politiky po roku 2004 sa premietol aj do *Strednodobej stratégie zahraničnej politiky SR do roku 2015*, ktorá bola schválená vládou SR 29. septembra 2004 a následne vzatá na vedomie Národnou radou Slovenskej republiky. Tento dokument podčiarkol, že „vstupom do Európskej únie sa zmenil charakter vzťahov Slovenskej republiky s európskymi štátmi. Vzťahy Slovenska s členskými štátmi EÚ získali predovšetkým v oblastiach zdieľaných kompetencií iný charakter a budú sa rozvíjať v súlade s dynamikou európskeho integračného procesu. Vzájomné vzťahy s nečlenskými štátmi sa stali komplexnejšími, okrem dvojstranných aspektov sa na nich odráža i vonkajšia politika Európskej únie. Európsku zahraničnú politiku Slovenskej republiky možno charakterizovať ako politiku otvorených dverí pre všetky krajiny, ktoré budú mať záujem a splnia potrebné kritériá“.³

Medzi slovenské zahraničnopolitické priority od roku 2004 patrí aktívne pôsobenie v rámci širokého spektra aktivít Únie. Cieľom je posilniť postavenie Slovenska v rozhodovacích procesoch prostredníctvom spolupráce s názorovo blízkymi partnermi pri zachovaní našich národných záujmov. V rámci Strednodobej stratégie sa vyzdvihuje fakt, že „Slovenská republika vstupom do Európskej únie získala priestor aj na aktívne formovanie jej vnútorných procesov, v rámci ktorých bude presadzovať ďalší rozvoj Európskej únie ako únie národných štátov dôsledne rešpektujúcej princíp subsidiarity. Za základný prvok vyrovnávania úrovne medzi členskými štátmi Slovensko považuje princíp solidarity, ktorý bude presadzovať v príprave a aplikácii európskych finančných nástrojov. Slovenská republika bude aktívne prispievať k realizácii strategického cieľa európskej integrácie, ktorým

---

² Weiss, P.: Pozícia a rola malého štátu pri obnove regionálnej stability – SR a štatút Kosova. In: Medzinárodné vzťahy 2006 - zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2007, s. 745

³ Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do roku 2015, s. 5

je vytvorenie civilizačného, občianskeho, právneho a ekonomického priestoru schopného vlastného dynamického trvalo udržateľného rozvoja, ako aj efektívne spolupracovať a súťažiť na globálnej úrovni“.⁴

Po vstupe Slovenska do Európskej únie sa pozmenila hierarchia nástrojov zahraničnej politiky. Chápanie samotnej Únie ako nového nástroja zahraničnej politiky upriamilo pozornosť na možnosti, ktoré pre Slovensko boli dostupné po máji 2004. Malý štát ako Slovenská republika (niektorými autormi označovaný ako menší stredný štát v podmienkach EÚ, avšak malý v porovnaní so svojimi priamymi susedmi) prirodzene nedisponuje takými prostriedkami a administratívnymi kapacitami, aby bol schopný obsiahnuť celý rámec zahraničnopolitickej agendy Únie, môže sa však orientovať na tie oblasti, kde je jeho pridaná hodnota najvyššia. Od tejto pridanej hodnoty sa následne odvíjajú jeho možnosti na ovplyvňovanie zahraničnej politiky Únie po jeho vstupe do integračného celku. Slovensko vstupovalo do EÚ s výraznou devízou oproti ostatným kandidátskym krajinám, ktorou bola jeho účasť na viacerých aktivitách Únie mimo svojich hraníc už dávno pred samotným vstupom. Slovensko prispievalo do vojenských kapacít a zapájalo sa tiež do krízového manažmentu v rámci svojich kapacitných možností prakticky od roku 1991, kedy bolo aktívnym účastníkom Pozorovateľskej misie EÚ v krajinách bývalej Juhoslávie (European Union Monitoring Mission), policajnej misie EÚ v Bosne a Hercegovine (European Union Police Mission), misie EUFOR Althea v Bosne a Hercegovine, policajnej misie PROXIMA v Macedónsku a ďalších.

Slovenská republika ako nový člen plne podporuje ďalšie rozširovanie Európskej únie. Napriek evidentnému symptómu „únavy z rozširovania“ a mnohopočetným problémom s inštitucionálnou štruktúrou EÚ 27 je SR presvedčená, že prijatie dobre pripravených krajín do Únie prispeje k jej vnútornej pevnosti v podmienkach platnej Lisabonskej zmluvy. V dôsledku potreby prijatia primeraných opatrení na zníženie dopadov hospodárskej krízy sa pozornosť najvyšších predstaviteľov členských krajín v Rade upriamuje na ekonomické otázky EÚ, avšak v politickej rovine je debata o rozšírení veľmi aktuálna. Pozornosť by sa mala viac sústrediť na pokračovanie procesu prípravy tých krajín, ktorým bola perspektíva členstva už ponúknutá. V duchu dlhodobých priorít zahraničnej politiky v oblasti západného Balkánu a Ukrajiny sa SR snaží o presadenie čo najvýraznejšej európskej perspektívy práve pre krajiny tohto regiónu. Podľa vyjadrení súčasného ministra zahraničných vecí SR Miroslava Lajčáka „rozšírenie EÚ o krajiny západného Balkánu nevnímame ako hrozbu, ale ako významné rozšírenie pásma demokracie, stability a prosperity v Európe. Jednou z hlavných úloh slovenskej diplomacie je podieľať sa na tvorbe a implementácii európskej politiky voči západnému Balkánu v duchu Solúnskej agendy, ktorá v dlhšej časovej perspektíve predpokladá integráciu všetkých krajín západného Balkánu do EÚ. Samozrejme, neoddeliteľnou súčasťou našej pozície je požiadavka, aby sa prijímanie nových členov do Únie uskutočňovalo len na základe splnenia všetkých stanovených kritérií. Systém stabilizačného a asociačného partnerstva naďalej považujeme za platformu, ktorá poskytuje balkánskym štátom kľúčovú orientáciu v budovaní demokratických inštitúcií, právneho štátu a trhovej ekonomiky“.⁵ Chorvátsko, Srbsko, Čierna Hora, Bosna a Hercegovina, Macedónsko a Albánsko sa tešia plnej podpore Slovenskej republiky v procese integrácie do európskych štruktúr, pričom najvýraznejší pokrok v tomto smere urobili Chorvátsko a Macedónsko, ktoré sú spoločne s Tureckom označované za oficiálne kandidátske krajiny na vstup do EÚ.

---

⁴ Tamtiež, s. 6

⁵ Lajčák, M.: Slovenská zahraničná politika a diplomacia na začiatku 21. storočia. In: Medzinárodné vzťahy 2006 - zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2007, s. 365

Schválenie Stabilizačnej a asociačnej dohody srbským parlamentom v septembri minulého roka skompletizoval zoznam krajín západného Balkánu, ktoré majú tieto dohody s EÚ podpísané.

Dôvod prečo sa krajiny západného Balkánu a Ukrajina stali výraznými prvkami zahraničnej politiky Slovenska ozrejmuje Duleba, keď tvrdí, že „na západnom Balkáne a na Ukrajine sa zbiehajú dve základné charakteristiky. Jednak sú oblasťami prirodzeného záujmu NATO a EÚ, jednak aj samotné Slovensko tam má svoje vlastné vitálne záujmy. Inými slovami, i vo vzťahoch s Ukrajinou a s krajinami západného Balkánu sa aliancia a únia môžu stať nástrojom slovenskej zahraničnej politiky a naopak, Slovensko môže prevziať časť zodpovednosti NATO a EÚ na svoje vlastné plecia. Nie je až tak veľa zahraničnopolitických tém a oblastí, kde bude platiť jedno aj druhé. Pritom práve témy a oblasti medzinárodných vzťahov, v ktorých platí jedna aj druhá charakteristika, zároveň sú kľúčom k sformulovaniu povstupových priorít zahraničnej politiky SR“.⁶ Koncom 90. rokov sa slovenská diplomacia aktívne angažovala v tzv. Bratislavskom procese, kedy na slovenskom veľvyslanectve a aj v Bratislave viedla diskusiu so zainteresovanými stranami zo srbskej opozície v záujme zmeny Miloševičovho režimu. Neformálny vklad slovenských diplomatov v otázkach názorovej jednoty predstaviteľov opozície a demokratickej zmeny režimu vybudoval vynikajúcu pozíciu SR pre budúce pôsobenie krajiny v danom regióne. Slovensko predstavuje pre západný Balkán určitú paralelu so svojim vlastným vývojom, keď je schopná odovzdávať svoje skúsenosti z transformácie spoločnosti z autoritárskeho usporiadanie smerom k demokracii a budovaní právneho štátu so stabilnými inštitúciami. „Unikátnou charakteristickou črtou slovenskej zahraničnej politiky sa stalo jej prepojenie na verejnú diplomaciu a širokú sieť mimovládnych organizácií. Výrazom prirodzeného záujmu o západný Balkán sa stala aj orientácia oficiálnej rozvojovej pomoci, po tom, čo SR vstúpila do OECD. Srbsko a Čierna Hora sa stali prvou krajinou, kam bola táto pomoc namierená. Možno teda povedať, že SR bola od začiatku prítomná pri koncipovaní politiky EÚ voči jej východným a južným susedom po rozšírení.“⁷

Najdôležitejšou oblasťou pôsobenia každého členského štátu je oblasť spoločných politík. V každej zo šiestice spoločných politík (poľnohospodárska, dopravná, regionálna, rybolovná, obchodná, SZBP) je záujmom Slovenska prispieť k zvládnutiu všetkých výziev, pred ktorými sa Únia nachádza. Stabilná a prosperujúca Únia je dôležitým základom pre hospodársky rast SR a upevnenie jeho medzinárodnopolitického postavenia. „Naše pôsobenie v Únii zvyšuje medzinárodnú váhu Slovenska, ale zároveň si od nás vyžaduje aj prebranie zodpovednosti za regionálnu i globálnu zahraničnú politiku EÚ, respektíve za zahraničnopolitické problémy jej členov.“⁸ SZBP sa v súčasnosti orientuje na zvýšenie úlohy EÚ v globálnych procesoch, na posilnenie opatrení zamedzujúcim šíreniu zbraní, schopnosti čeliť rizikám za vlastnými hranicami, migráciu, environmentálne záležitosti, ako aj rozvojovú pomoc a pod. Slovenská republika ako malý štát s obmedzenými možnosťami sa vo zvýšenej miere angažuje v tých oblastiach, kde dosahuje najvyššiu pridanú hodnotu. Naša menšia kapacita neznamená automaticky nízku úroveň angažovanosti, naopak sa snažíme využiť našu flexibilitu a skúsenosti v prospech efektívne vykonávaných zahraničných aktivít vo farbách EÚ. Súčasná vláda sa vo svojom programovom vyhlásení v roku 2006 zaviazala pokračovať vo všetkom pozitívnom, čo sa dovtedy v zahraničnej politike SR udialo. Deklarovaná kontinuita poskytla vhodnú východiskovú pozíciu pre Slovensko aj v Európskej politike

---

⁶ Duleba, A.: Vzťahy rozšírenej EÚ s východnými susedmi a zahraničná politika SR. In: Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2004. Bratislava: Výskumné centrum SFPA, n.o., 2005, s. 41

⁷ Weiss, P.: cit. dielo, s. 747

⁸ Lajčák, M.: cit. dielo, s. 366

susedstva (European Neighbourhood Policy – ENP), ktorá patrí medzi základné priority zahraničnej politiky EÚ. „Jej cieľom je integrácia partnerských krajín ENP z východnej Európy a Stredomoria do spoločného priestoru slobody, bezpečnosti a prosperity. Z hľadiska SR predstavuje ENP predovšetkým príležitosť premietnuť susedskú synergiu do harmonizácie sociálnych, politických a hospodárskych systémov okolitých štátov s EÚ. Slovensko najväčší dôraz prirodzene kladie na rozvoj vzťahov so svojimi východoeurópskymi partnermi“.⁹ Spomedzi štvorice Rusko, Ukrajina, Bielorusko a Moldavsko, slovenská diplomacia je najvýraznejšia vo vzťahu s Ukrajinou ako svojim geograficky najbližším susedom z východnej Európy. V roku 2007 sa Slovenská republika významným spôsobom začala angažovať pri presadzovaní európskej politiky voči Bielorusku prostredníctvom nášho veľvyslanectva v Minsku, ktoré v druhom polroku 2007 ako prvé v histórii slovenskej diplomatickej služby od vstupu do EÚ vykonávalo funkciu miestneho predsedníctva EÚ v tretej krajine.

Slovensko ako nová členská krajina musela v procese integrácie vynaložiť nemalé úsilie na to, aby po vstupe do Únie nezostala na periférii záujmu ostatných členov, ale aj tretích krajín. Jednou z možností, ako si malý štát môže udržať svoju pozíciu aktívneho člena integračného zoskupenia je zvyšovanie počtu a kvalifikácie svojich zástupcov v jeho inštitúciách. Stála misia SR pri EÚ je prvým odrazovým mostíkom pri komunikácii medzi Bruselom a Bratislavou, významnú úlohu však hrajú aj ďalší reprezentanti Slovenska pracujúci v európskych inštitúciách. Doterajší vývoj v tejto oblasti od roku 2004 možno charakterizovať ako dobrý, avšak nie dostačujúci z hľadiska možností, ktoré sú nám ponúkané. Celkový počet Slovákov pracujúcich pre európske inštitúcie na rôznych postoch dosiahol podľa údajov MZV SR ku koncu roka 2007 asi 600 osôb. Ako ukazujú Tabuľky 1 a 2, z uvedených 600 osôb pôsobilo 264 v Európskej komisii, z čoho 190 pracovalo na základe kontraktu na dobu neurčitú. Slovensko má do roku 2010 možnosť obsadiť až 279 postov v EK so zmluvou na dobu neurčitú. Tendencia naplňania kvóty je podľa posledných údajov na úrovni 68 %, pričom medziročný nárast predstavuje v priemere 56 osôb.

Tabuľka 1 – Naplňanie minimálneho cieľa stavu euroúradníkov (so zmluvou na dobu neurčitú) v EK za Slovenskú republiku

Rok (december)	Celkový počet	Minimálny cieľ do roku 2010	%
2004	21	279	7,53
2005	79	279	28,32
2006	126	279	45,16
2007	190	279	68,10

Zdroj: Výročná správa MZV SR za rok 2007

⁹ Výročná správa MZV SR – Zahraničná politika v roku 2007, s. 32

Okrem absolútneho počtu postov je dôležitým ukazovateľom aj úroveň zastúpenia. Dlhodobým cieľom SR je posilňovať naše zastúpenie na úrovni stredného a vyššieho manažmentu.

Tabuľka 2 – Celkové zastúpenie slovenských občanov v EK

Rok (december)	Celkový počet	z toho:			
		žien	%	mužov	%
2004	64	45	70,31	19	29,69
2005	128	89	69,53	39	30,47
2006	177	124	70,06	53	29,94
2007	264	174	65,91	90	34,09
2008	306	202	66,01	104	33,99

Zdroj: Výročná správa MZV SR za rok 2008

Ekonomická dimenzia európskej politiky je značným motivačným faktorom pre mnohé štáty usilujúce sa o získanie členstva v EÚ. Výnimku netvorilo ani Slovensko pri svojom vstupe v roku 2004. Rozpočet Únie prerozdeľuje jej prostriedky do jednotlivých kapitol, pričom pre SR má najdôležitejšiu váhu kapitola určená pre regionálnu politiku. Na rozpočtové obdobie 2007 – 2013 je pre SR vyčlenených 10,33 mld. EUR, ktoré môžeme čerpať v rozpätí 6 rokov. Prioritou slovenskej vlády je efektívne čerpanie zdrojov z európskych fondov, z ktorých značná časť je určená práve pre regionálnu politiku s cieľom čo najrýchlejšej konvergencie. Samotný rozpočet EÚ je zostavovaný osobitne pre každý rok a podlieha revízii pričom Slovenská republika bude presadzovať, „aby rozpočet čo najlepšie odrážal politické priority EÚ, ako aj záujmy SR, reagoval na spoločné výzvy a vyvážené zohľadňoval princípy subsidiarity, proporcionality, solidarity a pridanej hodnoty výdavkov pre celú EÚ. Medzi dôležité princípy, ktoré budeme sledovať, patria prehľadnosť a jednoduchosť štruktúry rozpočtu, efektívnosť, hospodárnosť a účelovosť vynakladania prostriedkov, spravodlivosť a zjednodušenie čerpania európskych prostriedkov.“¹⁰

Slovenská republika sa za necelých 5 rokov svojho členstva v prestížnom klube Európskej únie správala ako spoľahlivý partner, pričom presadzovala transparentnú a vyváženú zahraničnú politiku. Tento postoj sa odrazil aj v procese ratifikácie Lisabonskej zmluvy, do ktorej sa vkladalo veľa nádejí v súvislosti s kompletnou reformou inštitucionálneho usporiadania Únie. „Slovensko je relatívne malý členský štát Únie, ktorý svoje záujmy môže presadzovať efektívne predovšetkým pri hľadaní partnerov a spojencov medzi ostatnými členskými štátmi. Lisabonská zmluva nám v tomto smere ponúka nové možnosti a nástroje, medzi ktoré patrí napríklad možnosť národných parlamentov priamo kontrolovať súlad legislatívnych návrhov Európskej komisie s dodržiavaním princípu subsidiarity“.¹¹ Práve z tohto dôvodu sa SR zachovala transparentne a zodpovedne voči

¹⁰ Výročná správa MZV SR – Zahraničná politika v roku 2007, s. 34

¹¹ Tamtiež, s. 30

svojim partnerom, keď reformu EÚ podporila ratifikáciou Lisabonskej zmluvy, ktorej predchádzal súhlas parlamentu a podpis prezidenta SR.

Európska integrácia sa však pre Slovensko neskončila ani vstupom do EÚ ani ratifikáciou Lisabonskej zmluvy. Pre dovŕšenie hlavných integračných cieľov vyplývajúcich zo Zmluvy o pristúpení k EÚ bol nutný vstup do Schengenského systému a v neposlednom rade do Hospodárskej a menovej únie. Slovensko sa stalo oficiálnou súčasťou Schengenského priestoru 21. decembra 2007, pričom k definitívnemu odstráneniu hraničných kontrol aj na letiskách došlo v marci 2008. „Od tohto dátumu mohli občania SR spolu s ostatnými občanmi Schengenského priestoru plne využívať pozitíva Schengenského režimu, ktorý priniesol nové príležitosti pre občanov SR pre voľný pohyb v rámci členských krajín EÚ.“¹² Jedným dychom však treba dodať, že Slovenskej republike členstvo v Schengenskom režime prinieslo zvýšenú zodpovednosť za ochranu vonkajších hraníc Únie v podobe sprísnených kontrol na slovensko-ukrajinskej hranici. Vybuďoval sa nový bezpečnostný systém na boj s nelegálnou migráciou a prevádzachtvom a začali sa vydávať štandardné Schengenské víza vyžadujúce vyšší stupeň technickej vybavenosti. Čo sa týka ekonomickej integrácie, prioritou vlády SR od vstupu do EÚ bolo vytvorenie priaznivého ekonomického prostredia pre úspešné a udržateľné plnenie Maastrichtských kritérií, ktoré sú predpokladom na vstup do eurozóny. Kľúčovým faktorom pri podpore slovenskej verejnosti zavedenia eura na Slovensku bol široký politický konsenzus koalície a opozície v tejto otázke, ako aj vhodné načasovanie rozhodnutia 15 členov eurozóny o prijatí Slovenska do svojich radov.

Slováci boli od nepamäti súčasťou európskej kultúry a civilizácie. Dnes sa veľmi často hovorí o slovenskom návrate do Európy. Je pravda, že sme sa priamo nezapojili do procesu zjednocovania Európy v priebehu väčšej časti minulého storočia, no napriek piatim dekádam so skúsenosťami s viacerými nedemokratickými režimami sme neprestali byť súčasťou Európy v duchovnom a geografickom zmysle. Spolu s ostatnými transformujúcimi sa krajinami bývalého socialistického bloku sme po páde železnej opony vstupom do EÚ a NATO požiadali o formálny návrat do Európy. Naším členstvom v EÚ a NATO sme sa inštitucionálne vrátili do spoločenstva demokratických a slobodných národov, ktoré vyznávajú obdobné hodnoty. Od momentu, kedy sme požiadali o členstvo v EÚ, prešla naša krajina dlhou cestou. Počas viacerých rokov intenzívnych negociácií s európskymi partnermi o podmienkach vstupu do Únie sme dosiahli kompromis, ktorý sa dá považovať za prijateľný pre obe strany. Vytvorili sme si vhodné podmienky pre naše budúce pôsobenie ako plnohodnotného člena Európskej únie tým, že sa nám podarilo presadiť svoje požiadavky a ochrániť vlastné záujmy v dôležitých otázkach. „Slávnostným podpisom Zmluvy o pristúpení k EÚ v Aténach, 16. apríla 2003, sa zavŕšil prístupový proces, ktorému SR venovala veľkú energiu. Odštartovala sa tým však len ďalšia etapa: dospievanie v plnohodnotného člena EÚ, ktorý zodpovedne plní svoje záväzky, slobodne využíva všetky svoje možnosti, a aktívne prispieva k vytváraniu spoločenstva. Slovenská republika chce v EÚ nielen presadzovať svoje legitímne záujmy, ale tiež aktívne prispieť k formovaniu európskej politiky, či už smerom do vnútra Únie, alebo voči vonkajším partnerom“.¹³ Od podpisu zmluvy v Aténach mohla SR aktívne participovať na rokovaní jednotlivých európskych orgánov a získať tak prvé skúsenosti s možnosťou dobrej prípravy na samotné členstvo. Vstup Slovenska do Európskej únie 1. mája 2004 mal pre našu krajinu zásadný význam a priniesol slovenskej domácej a zahraničnej politike množstvo pozitív. Vstupom do

---

¹² Bilčík, V.: Slovenská republika a Európska únia. In: Slovensko 2008 – Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009, s. 372

¹³ Kukan, E.: Miesto a úloha Slovenskej republiky v Európskej únii. In: Mezinárodní politika, roč. XXVIII., 2004, č.1, s.13

eurozóny 1. januára 2009 Slovensko ukončilo prvú etapu svojho členstva. Tá bola od mája 2004 charakteristická najmä snahou o tvorbu transparentnej a predvídateľnej politiky a plnenia hlavných záväzkov vyplývajúcich zo Zmluvy o prístupí k EÚ. „V roku 2010 čaká SR nielen obdobie novej diskusie o obsahovej a politickej stratégii krajiny v Európskej únii, ale aj konkrétne výzvy na aktívnu účasť pri tvorbe inštitúcií EÚ. V nadchádzajúcej etape sa Slovensko začne viac podobať na staršie členské krajiny, pretože naše priority už nebude definovať Únia do takej miery ako tomu bolo doteraz. S pribúdajúcimi rokmi členstva bude Slovensko odvážnejšie a silnejšie lobovať za svoje preferencie v jednotlivých oblastiach. Názory a postoje SR voči EÚ budú výslednicou konkrétnych záujmov našej vlády a domácich záujmových skupín.

Použitá literatúra:

1. Bilčík, V.: Slovenská republika a Európska únia. In: Slovensko 2008 – Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009, ISBN 80-89345-15-1
2. Kukan, E.: Miesto a úloha Slovenskej republiky v Európskej únii. In: Mezinárodní politika, roč. XXVIII., 2004, č.1, ISSN 0543-7962
3. Duleba, A.: Vzťahy rozšírenej EÚ s východnými susedmi a zahraničná politika SR. In: Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2004. Bratislava: Výskumné centrum SFPA, n.o., 2005, ISBN 80-969186-4-8
4. Lajčák, M.: Slovenská zahraničná politika a diplomacia na začiatku 21. storočia. In: Medzinárodné vzťahy 2006 - zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2007
5. Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do roku 2015 (dostupné na [http://www.mzv.sk/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_1386A6AAB12E58DCC1257084002ED219_SK/\\$File/Strednodoba_strategia_ZP_SR_do_r_2015.pdf](http://www.mzv.sk/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_1386A6AAB12E58DCC1257084002ED219_SK/$File/Strednodoba_strategia_ZP_SR_do_r_2015.pdf))
6. Uhlárová, V.: Veľké výzvy pre malý štát – Slovensko a súčasné dianie. In: Medzinárodné vzťahy 2005 - zborník príspevkov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2006
7. Výročná správa MZV SR – Zahraničná politika v roku 2007 (dostupné na [http://www.mzv.sk/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_475BA5240820F921C12574D7001EABE2_SK/\\$File/sk%20VS%20MZV%20SR%20-%20text,%20final.pdf](http://www.mzv.sk/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_475BA5240820F921C12574D7001EABE2_SK/$File/sk%20VS%20MZV%20SR%20-%20text,%20final.pdf))
8. Výročná správa MZV SR – Zahraničná politika v roku 2008 (dostupné na [http://www.mzv.sk/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_329945B022DBB5FBC125758B004AE484_SK/\\$File/Vyrocná%20správa%202009.pdf](http://www.mzv.sk/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_329945B022DBB5FBC125758B004AE484_SK/$File/Vyrocná%20správa%202009.pdf))
9. Weiss, P.: Pozícia a rola malého štátu pri obnove regionálnej stability – SR a štatút Kosova. In: Medzinárodné vzťahy 2006 - zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2007

Kontakt

Ing. Peter Rusiňák
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA

K PROBLEMATIKE SOCIÁLNEHO PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE

rusinak@euba.sk

Abstrakt

Článok je zameraný na problematiku sociálneho práva Európskej únie. Autor poukazuje predovšetkým na problémy pri vymedzení pojmu „sociálne právo Európskej únie“ z obsahového i formálneho hľadiska. Informuje o prístupoch niektorých autorov k vymedzeniu predmetu sociálneho práva Európskej únie. Prikláňa sa k názoru, že v prostredí únie ide skôr o sociálnu dimenziu práva EÚ, než o existenciu samostatného právneho odvetvia. Článok je súčasťou riešenia výskumnej úlohy v rámci projektu VEGA Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva“ (č. 1/4563/07).

Kľúčové slová: sociálny, právo, Európska únia, spoločenstvo, sociálna politika, aproximácia, primárne právo, sekundárne právo

Abstract

The article deals with a problem concerning the social law of the European Union. The author points out certain difficulties in defining the term „social law of the European Union“ from the point of view of its content as well as its form. He also describes some authors approaches to the definition of the EU social law. He tends to admit that within the EU law than an existence of a separate legal subject. The article is part of the research within the VEGA project „The relation of the international and European law.

Key words: social, law, european union, community, social policy, approximation, the primary law, secondary law

Úvod

Európska únia je chápaná aj ako **právne spoločenstvo**, t. j. ako spoločenstvo štátov, ktoré vzniklo na základe práva a ktoré aj právo tvorí. Právny systém Európskej únie je autonómny právny systémom. Ide o členitý, dynamicky a neustále sa vyvíjajúci právny systém obsahujúci právne normy rôzneho pôvodu, účelu, povahy a právnych účinkov. Je jedným z prostriedkov zabezpečenia cieľov a úloh Európskej únie. Upravuje vzťahy medzi úniou a členskými štátmi únie, medzi členskými štátmi navzájom, upravuje vnútornú štruktúru únie a reguluje aj vzťahy, ktorých subjektom sú fyzické a právnické osoby.

Zjednocujúcim prvkom sa aj pri používaní rozdielnej terminológie pre označenie právneho systému Európskej únie stáva skutočnosť, že pri skúmaní uvedeného javu ide o vymedzenie definície právneho systému regulujúceho proces európskej integrácie v celom jeho komplexe. Ide teda o systém právnych noriem, ktorý vznikol v súvislosti s prehĺbovaním európskych integračných procesov a s ich doterajším vyústením do podoby Európskej únie. Je

jedným zo základných nástrojov (prostriedkov) na dosiahnutie cieľov integračného procesu, t. j. zabezpečenia cieľov a úloh únie, tak ako boli, resp. sú obsiahnuté v preambulách a úvodných článkoch Zmluvy o Európskom spoločenstve (ZES), resp. Zmluvy o Európskej únii (ZEÚ) a Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ) ako rovnocenných súčastí tzv. Lisabonskej zmluvy. Je teda budovaný predovšetkým na základe a v súlade so zakladajúcimi zmluvami a všeobecne uznávanými princípmi práva.

Najvýznamnejšou charakteristickou črtou právneho systému Európskej únie je jeho autonómnosť. Z dikcie viacerých rozhodnutí Súdneho dvora vyplýva, že jeho pôvod je síce v medzinárodnom práve, Európske spoločenstvá a Európska únia však vytvorili doteraz autonómny a nový právny systém založený o. i. na:

- svojich vlastných prameňoch vrátane vlastných špecifických všeobecných princíпов,
- osobitne upravenom procese tvorby právnych noriem,
- nezávislom inštitucionálnom systéme,
- osobitosti cieľov obsiahnutých v zakladajúcich zmluvách,
- vlastnom režime vymáhateľnosti a ochrany pred jeho porušením.

Predmetom právnej regulácie práva EÚ sú predovšetkým hospodárske, sociálne a politické vzťahy regulované v minulosti v rámci tzv. troch pilierov Európskej únie.

Sociálna dimenzia práva EÚ

Právo Európskej únie, na rozdiel od právnych systémov členských štátov únie, nie je natoľko komplexným a univerzálnym právnym systémom ani nejakým osobitným odvetvím práva z hľadiska členenia na jednotlivé odvetvia práva. Je osobitným právnym systémom existujúcim popri národných právnych systémoch a systéme medzinárodného práva. Možno však v ňom vymedziť niekoľko odvetví právne regulujúcich jednotlivé spoločenské vzťahy (t.j. ako pozitívne právo). Z hľadiska vecnej pôsobnosti ho možno rozdeliť na právo inštitucionálne, resp. administratívne (normy upravujúce inštitucionálne vymedzenie, organizačnú štruktúru orgánov a inštitúcií Európskej únie, vzťahy medzi nimi a spôsob rozhodovania), a právo materiálne (právne normy, prostredníctvom ktorých dosahuje únia svoje ciele v jednotlivých oblastiach jej činnosti). Jednou z takých oblastí je aj tzv. sociálna oblasť spoločenských vzťahov, regulovaná právom EÚ ako súčasť prehlbovania európskej integrácie.

Terminologická zložitosť pri vymedzení názvu právneho odvetvia, ktorého normy regulujú sociálnu oblasť spoločenských vzťahov tvoriacich súčasť procesu európskej integrácie súvisí predovšetkým so samotným vymedzením predmetu takejto právnej úpravy, ktorou má byť sociálna politika únie.

Dôvodom rozdielnych prístupov k pomenovaniu a vymedzeniu právneho odvetvia regulujúceho oblasť sociálnej politiky únie je viacero, ale tým najvýznamnejším je absencia všeobecnej a jednotnej definície sociálnej politiky, a to nielen na úrovni EÚ. V ďalšom skúmaní tejto problematiky vychádzame preto z premisy, že sociálna politika je v širšom poňatí chápaná ako aktivita bezprostredne sa viažuca k životným podmienkam ľudí a ako taká zahŕňa (na rozdiel od užšieho chápania) o. i. subsystémy vzdelávania, zamestnanosti, bytovej politiky, zdravotníctva a kultúry. Z takéhoto pohľadu vnímame sociálnu politiku ako koncepciu resp. doktrínu rezultujúcu do určitého modelu. V užšom poňatí je sociálna politika spravidla stotožňovaná so systémom sociálneho zabezpečenia (nazývaná často ako systém sociálnej ochrany, resp. sociálnej inklúzie), t.j. ako jej inštrumentárna zložka smerujúca k prijatiu opatrení v prospech osôb, ktoré si svoj sociálny status (hmotné zabezpečenie) riešia nie prostredníctvom pracovných zdrojov ale zdrojov prerozdelených

zo spoločenských spotrebných fondov (osobitne poisťných fondov pre prípad staroby, choroby, invalidity, úrazu, nezamestnanosti resp. z iných verejných zdrojov v prípade sociálnej pomoci).

Chápanie sociálnej politiky je teda nejasné aj na úrovni EÚ, aj keď sa v priebehu integračného vývoja neustále rozširuje a prehľbuje. Posúva sa v súvislosti s prebiehajúcou hospodárskou a politickou integráciou od zabezpečenia práv súvisiacich s voľným pohybom osôb k širšej dimenzii zabezpečenia sociálnej ochrany obyvateľov EÚ, osobitne tých skupín, ktoré sú ohrozované chudobou a sociálnou exklúziou. Predmetom záujmu sa stáva miera sociálnej nerovnosti vo vzťahu k ekonomickej prosperite. Pre svoju politickú citlivosť obsahuje významný prvok subsidiarity, podľa ktorého by sa eventuálna spoločná sociálna politika (aj keď o tzv. európskej sociálnej únii je nateraz ťažké hovoriť) mohla koncentrovať iba na opatrenia, ktorých riešenie na úrovni členských štátov je neefektívne, resp. absencia ktorých by mohla ohroziť efektívne fungovanie spoločného trhu. Budúca unifikácia je limitovaná ekonomickými, sociálnymi a historickými osobitosťami jednotlivých členských štátov únie. Rešpektuje sa aj naďalej skutočnosť, že konkrétna podoba systémov sociálnej politiky a voľba mechanizmov, organizácie, riadenia a spôsobu financovania je, v súlade s princípom subsidiarity¹⁴, individuálnou záležitosťou jednotlivých členských štátov EÚ. Vysoká úroveň sociálnej ochrany obyvateľov členských štátov je však realitou a je súčasťou tzv. európskeho sociálneho modelu¹⁵. Členské štáty Európskej únie sa vyznačujú pomerne vysokou úrovňou sociálnej homogenity. Princípy sociálneho štátu tvoria neoddeliteľnú súčasť európskej identity. Sociálna ochrana tvorí jeden zo základných prvkov európskej filozofie štátu, európskej sociálnej štátnosti a európskeho modelu spoločnosti. Zreteľné konvergenčné prvky, ktoré v budúcnosti vyvolajú potrebu postupnej harmonizácie je preto potrebné vnímať nie ako zblížovanie systémov ale skôr ako konvergenciu cieľov a spôsobov riešení identických problémov¹⁶. Všeobecne uznávaný a v EÚ realizovaný princíp sociálnej kohézie napomáha zároveň vytváraniu solidárneho spoločenstva. Prírodné vznikajúce nerovnosti v jednotlivých členských štátoch sú korigované na základe princípu sociálnej solidarity

---

¹⁴ Na rozdiel od členských štátov, pre ktoré je typický univerzálny charakter národných právnych systémov (t. j. normy národného práva regulujú všetky druhy právnych vzťahov na danom území), normy práva EÚ regulujú iba vzťahy v tých oblastiach, ktoré sú presne vymedzené v zakladajúcich zmluvách. Vychádza sa pritom z ust. čl. 5 ZEÚ, podľa ktorého únia koná v medziach právomocí, ktoré sú jej zverené Zmluvou o Európskej únii a Zmluvou o fungovaní Európskej únie a na dosiahnutie cieľov v nej vymedzených. Okruh právnych vzťahov, ktoré spadajú pod jurisdikciu únie sa teda odvíja od motívov jej vytvorenia a najmä cieľov uvedených v uvedených zmluvách, t. j. predovšetkým cieľov v hospodárskej a sociálnej oblasti.

¹⁵ Jednotný európsky sociálny model de iure neexistuje aj keď dokumenty schválené na summitoch v Lisabone a v Nice v roku 2000 de facto priznávajú existenciu európskeho sociálneho modelu a vyslovujú sa za to, aby tento o. i. posilnil úlohu sociálnej politiky ako jedného z činiteľov, ktorý pozitívne ovplyvňuje ekonomický rast, zabezpečil sociálnu ochranu pracujúcich, upevnil sociálnu súdržnosť v spoločnosti a pomohol k dosiahnutiu plnej zamestnanosti. Model je založený na dvoch pilieroch povojnového obdobia – plnej zamestnanosti a sociálnom dialógu. V súčasnosti je možné vymedziť v rámci EÚ niekoľko sociálnych modelov so spoločnými charakteristikami usilujúcimi sa riešiť predovšetkým otázku súvisiace so znižovaním miery nezamestnanosti, chudoby a konštituovaním optimálnych systémov sociálnej ochrany. Ide v zásade o štyri modely:

- a) severský (vysoká úroveň sociálnej ochrany, vysoká miera zdaňovania, vysoká miera intervencie štátu),
- b) anglosaský (nízka miera sociálnej ochrany zo strany štátu),
- c) kontinentálny (vytváranie systémov sociálnej ochrany založených prioritne na systémoch sociálneho poistenia),
- d) stredomorský (vysoká právna ochrana zamestnanca v pracovnoprávných vzťahoch, modely sociálnej ochrany založené na rodinnom princípe).

¹⁶ Stratégiu postupného zblížovania národných systémov sociálnej ochrany zvyrazňuje podobnosť problémov, ktoré musia jednotlivé členské štáty EÚ v oblasti sociálnej politiky riešiť a ktoré sú súčasťou prebiehajúcich globalizačných trendov (starnutie obyvateľstva, vysoká miera nezamestnanosti, chudoba, rastúce náklady a pod.).

prostredníctvom prerozdelených mechanizmov a zabraňujú prehĺbovaniu rozdielov medzi jednotlivými členskými štátmi.

Celková schéma sociálnej politiky (v užšom či širšom chápaní) akéhokoľvek subjektu, ktorý má právomoc ju vykonávať, a nadväzne aj právneho systému ako súboru noriem, prostredníctvom ktorých je realizovaná (chápaný ako nástroj sociálnej politiky), je v konečnom dôsledku odvodená od rozsahu a spôsobu ochrany sociálnych práv občanov (štátnych príslušníkov, občanov únie a pod.).

Názorová rozdielnosť v hodnotení sociálnej politiky EÚ je odrazom jej zložitého koncepčného i legislatívneho vymedzenia a to už na úrovni primárneho práva únie. Situácia sa výrazne nezmenila ani po prijatí tzv. Lisabonskej zmluvy. Jednotná sociálna politika v rámci EÚ de iure neexistuje. Na rozdiel od tzv. spoločných resp. jednotných politík patrí sociálna politika EÚ, v súlade s primárnym právom EÚ, medzi spoločné - koordinované politiky EÚ. Za jej praktickú realizáciu zodpovedajú členské štáty¹⁷. Okrem vymedzenia legislatívneho rámca pre osobitné oblasti integračného procesu je sociálna politika EÚ nástrojom na získavanie a prerozdelenie podporných zdrojov na iniciovanie zámerov v oblasti zamestnanosti (osobitne pre oblasť vzdelávania), na vytváranie dialógu medzi jednotlivými subjektami sociálnej politiky a výmenu skúseností a informácií.

Sociálne právo Európskej únie

Pojem „sociálne právo“ resp. „európske sociálne právo“ sa používa často v nemeckej, anglickej, portugalskej ale už aj v českej odbornej literatúre, o čom svedčia aj názvy niektorých knižných publikácií¹⁸ a tiež v prostredí EÚ. V slovenskom právnom systéme

---

¹⁷ Sociálna politika patrí do oblastí politík vykonávaných spoločne inštitúciami Európskej únie a členskými štátmi v zmysle čl. 4 ods. 2, písm. b) ZFEÚ. Jej obsah i rozsah je preto odvodený od zásady subsidiarity, uprednostňujúcej normotvorný právny systém členských štátov pri plnení cieľov únie, ak je takýto postup efektívnejší. Legislatíva únie v oblasti sociálnej politiky neusiluje zatiaľ o zjednotenie jej národných systémov. Evidentná je však čoraz významnejšia prítomnosť konvergenčných a harmonizačných rozhodnutí a procesov v systémoch sociálnej politiky jednotlivých členských štátov zo strany inštitúcií Európskej únie, najmä v prípade sociálneho zabezpečenia a pracovnoprávných vzťahov. Inštitúcie EÚ vyvíjajú snahu o usmerňovanie národných politík prostredníctvom určených cieľov, a to najmä formou odporúčaní, výmeny skúseností, vypracovávaním spoločných správ a v obmedzených prípadoch vypracovávaním príslušnej legislatívy schvaľovanej formou kvalifikovanej väčšiny alebo jednomyselnosti. Prevládajúcou formou komunikácie v otázkach sociálnej politiky sa teda stala „úzka spolupráca“ a prevládajúcou tendenciou štandardizácia, t.j. presadzovanie odporúčaní adekvátnych vzorov a princípov. Odporúčanie Rady EÚ č.92/442/EHS z roku 1992 o zblížovaní cieľov a politík sociálnej ochrany orientuje pozornosť na skutočnosť, že rozdiely medzi systémami sociálnej ochrany členských štátov EÚ, (založené najmä na výrazných rozdieloch v úrovni sociálnych systémov a ich financovania v jednotlivých členských štátoch, odlišných politických a ideologických modeloch sociálneho štátu, iných tradíciách a kultúrno-historických rozdieloch, odlišnosti v chápaní hospodárskej politiky, absencii jednotnej definície pojmu sociálna politika a uplatňovaní princípu subsidiarity obsiahnutej v článku 5 ZEÚ zaručujú, že členské štáty EÚ aj naďalej určujú opatrenia na organizovanie a financovanie sociálnej ochrany. Odporúčanie Rady č. 92/441/EHS z roku 1992 o spoločných kritériách týkajúcich sa dostatočných zdrojov a sociálnej pomoci v systémoch sociálnej ochrany potvrdilo potrebu uznať všeobecné právo na zabezpečenie dostatočných, stabilných a spoľahlivých zdrojov a dávok a vyzvalo členské štáty, aby tomu prispôbili svoje systémy sociálnej ochrany (ako súčasť opatrení proti sociálnej exklúzii a na zabezpečenie takej úrovne prostriedkov a zdrojov pre každého občana, ktoré zaručia jeho ľudskú dôstojnosť). V konečnom dôsledku sa úsilie EÚ v oblasti sociálnej politiky koncentruje na udržanie sociálnej integrácie jej obyvateľov.

¹⁸ Napr. Eichenhofer, E. 1997. Sozialrecht. Tübingen: Mohr-Siebeck, 1997; Haverkate, G., Huster, S. 1999. Europäisches Sozialrecht: Baden-Baden: Nomos, 1999; Shaw, J. 200. Social law and policy in an evolving European Union. Oxford: Hart, 200; Hervey, T. 1998. European social law and policy. London: Longman, 1998; Ramalho, M. 2009. Direito social da União Europeia. Coimbra: Almedina, 2009; Tomeš, I., Koldinská, K. 2003. Sociální právo Evropské unie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003.

ani odbornej literatúre sa s týmto pojmom nestretávame, používame pojem „právo sociálneho zabezpečenia“, akceptujúce užšie chápanie sociálnej politiky a regulujúce právne vzťahy, ktoré vznikajú v súvislosti so sociálnou udalosťou (sociálnym rizikom). Ide o také udalosti (životné situácie), ktoré determinujú potrebu riešiť sociálny status občana z dôvodu straty pracovného príjmu formou náhradných sociálnych benefitov.

Tomeš a Koldinská napr. používajú termín „sociálne právo EÚ“ skôr ako pracovný pojem pre súhrn právnych noriem ES upravujúcich sociálne práva obyvateľov; vnímajú ho ako výsledok a zároveň nástroj sociálnej politiky na realizáciu jej cieľov. Považujú ho zároveň za odbor (právny odbor), ktorý doposiaľ nebol definovaný a zároveň odbor hraničný, a to aj v prípade jeho budúcej definície. Definujú ho ako „súbor právnych noriem EÚ, ktoré upravujú špecifickú (sociálnu) oblasť spoločenských vzťahov a vyznačujú sa pomerne významným pôsobením sociálnych aspektov“¹⁹. Do tohto práva zahŕňajú prioritne také normy, ktoré vymedzujú, uplatňujú a chránia v konečnom dôsledku sociálne práva jednotlivcov. Špecifikujú a rozširujú predmet úpravy sociálneho práva únie ako právne ustanovenia, ktoré upravujú sociálnu ochranu, sociálne istoty a sociálne aspekty ľudských práv.

Ramalho hodnotí sociálne právo EÚ v širokom význame slova, tak ako je tradične využívané v komunitárnej lexike, na označenie pravidiel komunitárneho práva, ktoré nie sú prioritne zamerané na ekonomické aspekty európskej integrácie.²⁰ Vytvorenie sociálneho práva EÚ ako samostatnej disciplíny, zaradenej do okruhu politicko-právnych disciplín zdôvodňuje z hľadiska metodologického a vedeckého spracovania a prehĺbenia novej témy (čo možno realizovať iba vytvorením novej disciplíny)²¹ i z hľadiska praktického, vyplývajúceho zo zvyšujúcej sa informačnej potreby ovládať základné postupy v tejto oblasti zo strany štátnych inštitúcií, ale aj firiem a jednotlivcov. Berúc do úvahy pramene práva ako formálne kritérium na posudzovanie samostatnosti nového odvetvia práva priznáva výrazný vplyv práva medzinárodného a práva EÚ a naznačuje relevanciu posudzovania sociálneho práva EÚ ako jeho špecializovanú disciplínu. Obdobne ako Tomeš a Koldinská považuje z obsahového hľadiska sociálne právo EÚ za hraničnú disciplínu, z jej pohľadu medzi pracovným právom a právom sociálneho zabezpečenia. V týchto oblastiach schváli členské štáty a inštitúcie EÚ najvýznamnejší počet relevantných právnych noriem v rámci primárneho i sekundárneho práva.

---

¹⁹Tomeš, I., Koldinská, K. 2003. Sociální právo Evropské unie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s.76.

²⁰Ramalho, M. 2009. Direito social da União Europeia. Coimbra: Almedina, 2009, s.15.

²¹Väčšina univerzitných pracovísk v SR i v zahraničí zahŕňa materiu týkajúcu sa sociálnych aspektov práva EÚ do právnej disciplíny nazvanej spravidla ako Komunitárne právo, resp. Právo EÚ, príp. ju vníma ako súčasť Pracovného práva a Práva sociálneho zabezpečenia, resp. Medzinárodného pracovného práva.. Ako samostatná disciplína v rámci druhého, častejšie však tretieho stupňa vysokoškolského vzdelávania, jej Sociálne právo vyučované napr. na Univerzite Pantheon - Sorbonne Paríž 1 www.univ-paris1.fr, Univerzite v Nantes – www.univ-nantes.fr, Univerzite v Montpellier – www.univ-montp1.fr, Univerzite Libre de Bruxelles – www.ulb.ac.be, Univerzite Catholique de Louvain la Neuve – www.uclouvain.be, Univerzite Complutense de Madrid.. Priekopníkmi vzdelávania a výskumu v tejto oblasti sú v SR najmä prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc. a prof. JUDr. Vojtech Tkáč, CSc. (o.i. Barancová, H. 2003. Európske pracovné právo. Bratislava: Sprint vŕa, 2003. ISBN 80-89085-13-X.; Barancová, H. 2004. Slovenské a európske pracovné právo. Bratislava: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2004. ISBN 80-88931-32-0.; Tkáč. V. 2004. Odbory, zamestnávateľa, zamestnanecké rady (Európa, právo a prax). Košice: PressPrint, 2004. ISBN 80-89084-13-3).

Pri hľadaní odpovede na otázku, či v prípade práva EÚ možno hovoriť o sociálnom práve únie ako o samostatnom právnom odvetví (špecializovanej právnej disciplíne), resp. o sociálnej dimenzii práva EÚ ako celku možno súhlasiť s Tomešom a Koldinskou, podľa ktorých normy práva EÚ, ktorých predmetom úpravy sú sociálne práva obyvateľov členských štátov únie „netvorí natoľko jednotný celok, ktorý by navyše mal solídny právny základ v primárnom práve, aby bolo možno zaviesť termín „sociálne právo EÚ“ v plnom zmysle pojmu právneho odvetvia“²². Sociálne aspekty európskej integrácie sú však zjavné a dotýkajú sa takých oblastí spoločenských vzťahov, ktorých právna regulácia v právnom poriadku SR patrí do odvetví práva sociálneho zabezpečenia, pracovného práva, rodinného práva, správneho práva. Prítomné sú prvky právnej úpravy, ktorých začlenenie do príslušných právnych odvetví sú v rámci národného právneho systému z hľadiska právnej teórie minimálne diskutabilné, resp. prierezové (vzdelávanie, zdravotníctvo, rovnaký prístup k obom pohlaviam a pod.).

Podkladom pre obsahovú systemizáciu sociálneho práva Európskej únie slúžia predovšetkým jeho primárne pramene, t.j. predovšetkým zmluvy zakladajúce ES a EÚ. Vychádzajúc z tejto premisy možno konštatovať, že predmetom právnej úpravy sociálneho práva EÚ sú nasledujúce oblasti – voľný pohyb zamestnancov a jeho dôsledky v oblasti sociálneho zabezpečenia, zamestnávania, poskytovania zdravotnej starostlivosti, zamestnávania a odborné vzdelávanie, pracovné podmienky a ochrana bezpečnosti a zdravia pri práci, rovnosť príležitostí v oblasti zamestnávania, atypické situácie v zamestnanosti, ochrana zamestnancov pri prepustení, kolektívne pracovné právo, sociálna ochrana, európsky sociálny dialóg.

Sociálne právo únie nebolo determinované iba záujmami ochrany zamestnancov, bolo vždy právom vyvážené a kompromisov pri dosahovaní sociálnych cieľov (medzi zlepšovaním životných a pracovných podmienok zamestnancov a záujmami firiem pôsobiacimi v liberálnom a konkurenčnom prostredí spoločného trhu). Aj keď, teda, uznávame významnú sociálnu zodpovednosť únie ako celku i jej jednotlivých členov, je zrejmé, že ekonomické aspekty a osobitne politika únie v oblasti konkurencie a slobody aj naďalej výrazne vplývajú na proces harmonizácie v sociálnej oblasti

Členstvo SR v Európskej únii, presnejšie povedané pristúpenie SR k zmluvám zakladajúcim Európske spoločenstvá a Európsku úniu, logicky zvýšili záujem odbornej i laickej verejnosti aj o právny systém regulujúci proces európskej integrácie, o jeho štúdium a nevyhnutnosť jeho poznania, vrátane tzv. sociálneho práva únie. Vychádza sa pritom z vyššie uvedených skutočností, že EÚ je o.i. právnym spoločenstvom, t.j. spoločenstvom štátov, ktoré vzniklo na základe práva a ktoré aj právo tvorí a následne z jeho súbežnej platnosti s právom jednotlivých členských štátov EÚ a medzinárodného práva na ich území. Za významné sa považuje najmä pochopenie princípov, na základe ktorých funguje právny systém EÚ, ktorý má v SR, v súlade s čl. 7 ods. 2 Ústavy SR prednosť pred zákonmi SR. Žiadúca je preto správna interpretácia a aplikácia noriem EÚ najmä orgánmi právnej ochrany.

Sociálne práva občanov Európskej únie

Obsah a rozsah sociálneho práva EÚ je veľmi úzko spätý s vývojom, vnímaním a aplikáciou sociálnych práv na úrovni členských štátov únie, inštitúcií únie ale aj v širšom medzinárodnom kontexte. Ich vymedzenie a realizácia sú v konečnom dôsledku aj

---

²² Tomeš, I., Koldinská, K. 2003. Sociální právo Evropské unie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 79.

základným cieľom únie v oblasti sociálnej politiky. Sociálne práva sú z historického pohľadu najmladšie, nie je možné ich hodnotiť izolovane vo vzťahu k občianskym a politickým právam, „ku ktorým majú inštrumentálnu povahu a sú nástrojom ľudskej dôstojnosti“²³. Sociálne právo EÚ však nie je založené len na interpretácii sociálnych práv vymedzených v dokumentoch medzinárodných organizácií, ale aj mnohých politických a občianskych práv s výraznou sociálnou dimenziou.

Sociálne práva vychádzajú predovšetkým z práva občana na život, presnejšie, v dnešnej dobe, na dôstojný život - ako súčasť ľudskej dôstojnosti, rovnosti, slobody individua a solidarity. Právo na život, zahŕňajúce právo na majetok a rodinu, ochranu pred útlakom, ochranu chudobných, milosrdenstvo ako súčasť Starého zákona považovaného všeobecne za prvú sociálnu mravnú normu monoteistického náboženstva sa ďalej vyvinul cez filantropiu až po vzájomnosť ako individuálne právo slobodného jednotlivca. Pôvodný princíp konania dobra ako základný cieľ pôvodnej kresťanskej sociálnej náuky sa v európskych pomeroch rozvinul do podoby sociálneho európskeho myslenia (Tomeš a Koldinská používajú vo vzťahu k EÚ pojem sociálna doktrína EÚ)²⁴ ako súhrn sociálnych cieľov ES/EÚ, pre ktoré je charakteristický odklon od filantropistického a opatrovateľského prístupu (zostal na úrovni sociálnej pomoci ako životné minimum) k sociálnej inklúzii (integrite) založenej na rovnosti príležitostí, solidarite, sociálnej spravodlivosti a aktívnom využití ľudského potenciálu. Prítomné sú ale možnosti pozitívnej diskriminácie, sociálna politika je všeobecne orientovaná antropocentricky.

Sociálne práva majú v súčasnej podobe široký ochranný charakter. Ich obsahom je v konečnom dôsledku účasť (z hľadiska nároku, rozsahu a obsahu) jednotlivca na procese prerozdelenia statkov prvotne vytvorených spoločnosťou a v praktickej činnosti sú chápané ako spôsob ochrany pred negatívnymi dôsledkami ekonomickej činnosti. Ich právna konštrukcia v sociálnom práve únie je smerovaná do vymedzenia takých práv, ktoré v zásade, chránia občana pred negatívnymi dôsledkami sociálnej udalosti²⁵.

V prostredí EÚ sa uvedený postup spája predovšetkým s myšlienkou sociálneho štátu, blahobytu a rastu životnej úrovne. Z toho pramení v ostatnom období snaha EÚ o prioritné riešenie problematiky zamestnanosti, ako rozhodujúceho nástroja pre realizáciu sociálnej doktríny.

Až do ratifikácie Lisabonskej zmluvy sa EÚ inšpirovala vo vymedzení rozsahu a obsahu sociálnych práv najvýznamnejšími medzinárodno-právnymi dokumentmi všeobecnej povahy ako aj dokumentmi prijatými medzinárodnými organizáciami, ktorých činnosť je orientovaná na problematiku ľudských práv všeobecne či konkrétne práv sociálnych. Ide najmä o nasledujúce dokumenty:

- Všeobecná deklarácia ľudských práv - 1948 (OSN)
- Dohoda o ochrane ľudských práv a základných slobôd – 1950 (Rada Európy)

---

²³ Tomeš, I., Koldinská, K. 2003. Sociální právo Evropské unie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 11.

²⁴ Tamže, s. 89.

²⁵ Sociálna udalosť je v teórii sociálnej politiky chápaná ako životná situácia (sociálne riziko spôsobené napr. chorobou, úrazom, nezamestnanosťou, starobou, starostlivosťou o nezaopatrené dieťa a pod), neumožňujúca občanovi dočasne alebo trvalo zabezpečiť si základné životné potreby pracovným, resp. obdobným príjmom, ale príjmom náhradným, pochádzajúcim buď z prostriedkov tzv. odloženej spotreby (poistných fondov) alebo vo forme sociálnych benefitov z rozpočtov štátu, príp. samosprávy, resp. zo sponzorských prostriedkov.

- Európska sociálna charta – 1961 (Rada Európy)
- Európska dohoda o sociálnom zabezpečení – 1972 (Medzinárodná organizácia práce)
- Európsky zákonník sociálneho zabezpečenia – 1990 (Medzinárodná organizácia práce)
- Revidovaná Európska sociálna charta – 1996 (Rada Európy)

Aj keď až do prijatia Lisabonskej zmluvy ES/EÚ neprijali vlastný katalóg základných ľudských práv a slobôd na úrovni záväznej právnej normy, únia ako celok sa k zásadným dokumentom medzinárodných organizácií, vymedzujúcich takýto katalóg vždy hlásila a hlási. Tieto zmluvy sa považovali skôr za zdroj princípov a zásad, na ktorých je únia založená. EÚ sa nestala zmluvnou stranou týchto medzinárodných zmlúv. Za subjekty, pre ktoré vyplývajú z týchto zmlúv záväzky, sa vždy považovali iba členské štáty únie (ako členské štáty týchto medzinárodných organizácií), ktoré tieto zmluvy ratifikovali ako suverénne štáty.

Charta základných práv EÚ bola najprv schválená ako politický dokument, prijatím Lisabonskej zmluvy sa stala jej súčasťou, a teda aj prameňom primárneho práva EÚ bez potreby následnej percepcie do národných právnych poriadkov členských štátov únie. Stala sa teda záväzným a vymáhateľným normotvorným aktom vo vzťahu k únii ako celku i jednotlivým členským štátom.

Použitá literatúra:

1. Barancová, H. 2003. Európske pracovné právo. Bratislava: Sprint vfra, 2003. ISBN 80-89085-13-X.
2. Barancová, H. 2004. Slovenské a európske pracovné právo. Bratislava: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2004. ISBN 80-88931-32-0.
3. Brdek, M. a kol.: Trendy v evropské sociální politice. Praha: ASPI 2002. ISBN 80-86395-25-1.
4. Černá, J., Vacík, A. 2005. Právo sociálního zabezpečení v rámci Evropské unie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. 2005. ISBN 80-86898-14-8.
5. Farvaque, É., Lagadec, G. 2002. Intégration économique européenne. Problemes et analyses. Bruxelles: De Boeck Université 2002. ISBN 2-80-41-3952-2.
6. Faugere, P., J. Économie européenne. Paris: Presses de sciences PO et Dalloz. ISSN 0981-7581.
7. Lipková, L. a kol. 2004 Európska únia. Bratislava: Sprint vfra 2004. ISBN 80-89085-23.
8. Pracovné právo v zjednotenej Európe. 2004. Zborník príspevkov zo sympózia s medzinárodnou účasťou, Trenčianske Teplice – Omšenie, 8. – 10. september 2004. Bratislava: Poradca podnikateľa s.r.o., 2004. ISBN 80 – 88931 -33-9.
9. Ramalho, M. 2009. Direito social da União Europeia. Coimbra: Almedina, 2009. ISBN 978-972-40-3991-6.
10. Schmognerová, B. 2004. Sociálny model Európskej únie. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2004. ISBN 80-89149-01-4.
11. Tkáč. V. 2004. Odbory, zamestnávateľia, zamestnanecké rady (Európa, právo a prax). Košice: PressPrint, 2004. ISBN 80-89084-13-3.

12. Tomeš, I., Koldinská, K. 2003. Sociální právo Evropské unie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN
13. Zlý, B. 2004. Evropská unie v přelomovém období. Karviná: Slezská univerzita v Opavě. Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, 2004. ISBN 80-7248-264-5.

Internetové zdroje

14. <http://europa.eu>.
15. <http://curia.europa.eu>

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA „Vzťah medzinárodného práva a európskeho práva“ (č. 1/4563/07).

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

doc. Mykola Sidak, PhD.

FACULTY OF INTERNATIONAL RELATIONS
UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY

**LEGAL BASES OF CENTRAL BANKS ACTIVITY
IN EAST EUROPEAN COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS**

m.sidak@yahoo.com

Abstract

The article carries out a comparative-law research of the bases of the central banks' activity in the countries of Eastern Europe (on the example of Ukraine and the Russian Federation), namely: the analysis of the goal, the objectives and principles of independence and activity, functions, kinds of operations, instruments of monetary and credit policy, administrative structure. On the basis of the research he has arrived at a number of conclusions and elaborated *de lege ferenda*.

Key Words: Central Bank, National Bank of Ukraine, Bank of Russia.

The long functioning of the administrative-financial system in the Soviet Union caused the economy of Ukraine to lag behind considerably from the economies of the developed countries. Therefore since its declaration of independence the sovereign Ukraine has been trying to build main approaches, principles, objectives of the banking system and mechanisms of its operation on the basis of the market economy and legal state as well as on the experience of the developed countries and the global integration processes awareness.

The present research aims to analyze the legal bases of the activity of central banks in the countries of Eastern Europe, in particular Ukraine and the Russian Federation in the present complicated economic conditions. Focusing on the relation of the topic under analysis to the process of Ukraine's integration into international unions, the author highlights the following objectives of this publication: to analyze the legal bases of the activity of top banking subjects of the Ukrainian and Russian banking systems, to determine the main divergences of central banks activity in the RF and Ukraine (both positive and negative features) and to elaborate scientific and practical recommendations on the improvement of law regulation of bank and financial relations in Ukraine. It should be noted that particular aspects of this problem, in particular, the legal status of central banks in separate countries, were investigated by Y. Golikova, M. Rokossa, K. Mastropascua, M. Khokhlenkova, Zh. Matouk, K. Lubchenko, Y. Bysaha, E. Haynish, S. Sidak and others.

The legal status of the Central Bank in the Russian Federation is determined by the RF Constitution [1], Federal Law "On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)" of 26.04.1995, № 65-ФЗ [2], while the legal status of the Central Bank of Ukraine is stated in the Constitution of Ukraine [3] and the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine" [4]. The relevant law in each country determines the organizational and legal statuses, functions, the procedures of Central Banks' top management appointment and the interrelation between the government and the banking system.

The Bank of Russia and the NBU are juridical persons [5, p. 53-54]. The Central Banks of Russia and Ukraine act as special central bodies of state governance. The activity of both Bank of Russia and NBU is not for profit.

The Central Bank of Ukraine is both economically, politically, functionally, institutionally and legally independent institution, its top officials being personally independent [6, p. 12-15].

It should be noted that the Russian legislation correctly states the principal bases of the appropriate activity and development of the Central Bank, namely the *goals, principles, functions¹, objectives², operations and legal status* of the Bank of Russia. In accordance with the Federal Law “On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)” *the principal goals of the Central Bank activity are as follows* [4; 5, p. 61-62]:

- *the protection and ensuring of the stability of the ruble* is the main goal that means the regulation of currency circulation by the Bank of Russia. To attain this goal the CB has the necessary powers;

- *the development and enhancement of the RF banking system*. For countries like Russia where the modern two-level banking system is still being formed great significance is attached to the Central Bank’s responsibility for the normal development of the banking system;

- *ensuring an efficient and permanent (uninterrupted) functioning of the system of payments*. The normal functioning of the economy is impossible without such system as payments run through the relations of all physical, juridical persons and the state. The Central Bank has to introduce the rules, the forms, the terms and the standards of non-cash payments and the rules of adhering to cash discipline.

In accordance with Article 4 of the RF Law “On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)” *the Bank of Russia fulfills the following functions* [2]:

1. *making the single state monetary and credit policy*.

This is one of the most important functions of the Bank of Russia which makes and ensures the fulfilment of the main directions of the monetary and credit policy together with the RF Government. The Central Bank carries out this policy with the help of special instruments that are determined and assigned to it by the legislation.

The main instruments of the monetary and credit policy (MCP) [5, p. 62-63] are as follows:

- official discount rate is the central bank rate in accordance with which it discounts bills or gives credits to banks as the lender of last resort. The CB rate is the reference point for the market interest rates;

- the required reserve ratio (that are deposited with the Bank of Russia as the reserve requirements) is the part of the bank’s credit resources that are deposited with the (mostly) non-cash account at the CB requirement;

---

¹ By functions we mean specific problems the solution of which implies the fulfillment of the goals set (i.e. the answer to the question of what should be done).

² By the objectives of the Bank of Russia we understand objectively determined permanent goals to be achieved by the Central Bank, according to the RF Law “On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)” (i.e. the answer to the question of why this should be done).

- operations in the open market are the Central Bank operations of purchasing and selling securities. They serve for the regulation of demand and supply at the currency market by increasing the size of commercial banks resources (the purchase of stocks by the Central Bank) and vice versa;

- refinancing of banks is crediting of commercial banks by the Central Bank. Regulating the level of the rates and size of refinancing, the Central Bank influences the size of money supply in the country, thus stimulating the increase or decrease of the commercial banks' demand for credits;

- currency regulation (interventions) is purchasing and selling foreign currency by the Bank of Russia at the internal currency market to influence the rouble through demand for and supply of money;

- targeting is setting the goals of changing money supply, i.e. establishing the margin of money stock increase (in per cent) for each year;

- direct quantitative restrictions is establishing the limits for banks refinancing and carrying out separate banking operations by credit institutions. The Bank of Russia has the right to apply this instrument in exceptional cases, only upon consultations with the RF Government;

- deposit operations of the Bank of Russia is the involvement of temporarily free bank funds in deposits to influence the liquidity of the banking system;

- issuing bonds in its own name.

Each year the Bank of Russia submits to the State Duma "The Main Directions of the State Monetary-Credit Policy" for the next year by December 1.

2. *The monopoly right to issuing money and organization of its circulation.*

3. *Organization of the system of payments.*

4. *Organization of the system of refinancing.*

5. *The function of bank regulation and supervision³*: licensing and registration of credit institutions; establishing the prudent norms of their activity and control of their adherence; inspection and revision of the financial state of credit institutions; preventing the insolvency (bankruptcy) of credit institutions and control of their liquidation; regulation and control of credit institutions activity at the stock market.

Bank regulation and supervision aims to protect the interests of depositors, prevent and avoid "systematic risks" and antimonopoly supervision in the sphere of banking.

6. *Currency regulation and currency control.*

7. *The fulfillment of the function of a Government's financial agent, namely*: crediting of the government and managing the internal government debt; cash execution of the State Budget and non-budget funds; financing the investment and conversion programs on the account of Federal budget funds according to the principle of return.

---

³ By bank regulation we mean the system of measures with the help of which the government ensures a stable and safe operation of the banking system and the prevention of destabilizing tendencies in banking sector through Central Bank or other supervisory institutions. Bank regulation is the elaboration and adoption by authorised institutions of clear rules or instructions based on the current legislation. It determines the structure and ways of banking in the country (the formation of the rules for banks). In Russia the government supervision (through the system of banking legislation), the public (control by the public), the departmental (by the central bank or other state institution) and independent (audit institution) ones are carried out. The system of bank supervision in the RF is formed by the institute of licensing and documentary supervision, inspection on site, control of meeting the requirements of the supervisory institutions. The objectives of bank supervision are as follows: 1) early regulation; 2) a special system of control of system-forming banks; 3) prevention of bankruptcy of credit institutions; 4) a consolidated supervision.

It should be noted that the system of bank supervision in each country is different depending on historic traditions and national peculiarities.

8. *The function of a macroeconomic analysis and forecasting*: the formation and analysis of Russia's payment balance; the investigation and forecasting of the important tendencies in the real and other sectors of the economy on the basis of general economic indexes; analysis and forecasting of banking system development; analysis in the regional aspect, to include monitoring of major enterprises, etc.

It should be noted that the fulfillment of the Central Bank's goals, objectives, functions and carrying out the operations would be impossible if it were not independent. *Russian scholars determine the following economic principles of the Bank of Russia's independence and activity* [7, p. 23-49]:

1. *Independence in the formation and implementation of the monetary and credit policy.*

The interest towards the problem of Central Bank's independence can be explained by the necessity to find its place within the government structure and give it such powers as to allow it to fulfill its functions with maximal efficiency.

There are certain criteria to determine the independence of the Central Bank, such as: the Government's participation in the Central Bank's capital and profit distribution; the procedure of appointing (election) of the Bank's management; the term of office of the management (in Canada it is 7 years, in Germany 8, in the USA 14 respectively, while in Denmark and Finland it is of unlimited duration) [8; 9]; the degree to which the Bank's goals and objectives are reflected in the legislation; the Government's right to influence the activity of the Central Bank; the rules that regulate the possibility for the Central Bank to finance the Government's expenditures, etc.

2. *Clear differentiation of Government finances and the banking system, i.e. the restriction of the possibility to use the funds of the Central Bank by the Government.*

In many countries there is no direct crediting of the government (the USA, Japan, Great Britain, Switzerland, Sweden) or it is limited by the legislation (Germany, France, Netherlands) [8; 9].

3. *The principle of self-repayment in the activity of the Central Bank* (the Bank's expenditures are covered at the expense of its own income).

4. *The principle of independence in the activity* meaning that the Bank of Russia as an economic entity disposes of its profit (50 per cent), its property, elaborates normative instrument, establishes the salaries to its employees, etc.

5. *The principle of responsibility for the results of the activity* meaning that the Central Bank is fully responsible for its obligations as well as for the state of monetary and credit sphere, inflation rate, currency rate, etc.

6. *The interest in the results of the activity* meaning that the Central Bank as any other economic entity independently forms its balance, makes the financial report, obtains and disposes of its profit.

7. *Control of carrying out monetary and credit policy* (the Central Bank has the right to carry out operations with both national and foreign credit organizations and the RF Government for the attainment of its goals).

The National Bank of Ukraine performs the following functions [4; 6, p. 12-16]: 1) ensuring the stability of the Ukrainian currency; 2) fostering within its competence the observance of the banking system stability and price stability; 3) forming and implementing monetary and credit policy in accordance with the principles of this policy elaborated by the National Bank Council; 4) issuing the national Ukrainian currency and organizing its circulation in a monopoly way; 5) acting as the lender of last resort for banks and organizing the system of refinancing; 6) establishing the rules for the banks of performing bank operations, accounting and reporting, the protection of information, funds and property; 7) organizing the formation and developing the methodology for the system of monetary – credit and banking statistics and that of payment balance; 8) determining the system, procedure and forms of payments, including those between banks; 9) forming the direction of the development of modern banking technologies, creating, coordinating and controlling electronic payment tools, payment systems, automatized banking activity and the methods of banking information protection; 10) carrying out bank regulation and supervision; 11) keeping the Register of the banks, their branches and departments, monetary exchanges, licensing banking activity and operations; 12) making payment balance, carrying out its analysis and forecasting; 13) representing the interests of Ukraine in the central banks of other countries, international banks and other monetary and credit institutions, where the cooperation is carried out at the level of central banks; 14) carrying out currency regulation in accordance with special powers assigned to it by the law, determining the procedure of payments in foreign currency, organizing and carrying out currency control of commercial banks and other credit institutions that have the license of the National Bank for performing currency operations; 15) ensuring the accumulation and depositing of gold and currency reserves and operations with them and with bank metals; 16) analyzing the state of monetary-credit, financial, price and currency relations; 17) organizing the collection and transportation of bank notes, coins and other values; 18) implementing the state policy on the protection of state secrets in the system of the National Bank; 19) participating in training of the personnel for the banking system of Ukraine; 20) carrying out other functions in monetary and credit sphere within its competence.

Article 8 of the Russian Federal Law “On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)” contains the following list of *the Bank of Russia operations* [2]: 1) giving credits for a period up to 1 year on the security of stocks and other assets; 2) the purchase and sale of cheques, notes of hand and bills of exchange of mostly commodity origin with the repayment term of no later than 6 months; 3) the purchase and sale of state securities at the open market; 4) the purchase and sale of bonds, deposit certificates and other stocks with the repayment term of over 1 year; 5) the purchase and sale of foreign currency and payment documents and liabilities in foreign currency given by both foreign and national credit organizations; 6) the purchase, depositing and sale of precious metals and other currency values; 7) carrying out payment, cash and deposit operations, depositing and managing of stocks and other values; 8) providing guarantees and bails; 9) carrying out operations with financial instruments that are applied against financial risks; 10) opening accounts in Russian and foreign institutions on the territory of the RF and foreign countries; 11) providing cheques and notes in any currency; 12) carrying out other bank operations that are not prohibited by law.

The National Bank of Ukraine carries out the following *operations* that ensure the fulfillment of its functions [4; 6, p. 13-17]: 1) giving credits to commercial banks to support the liquidity at the rate no lower than that of refinancing the National Bank and according to the procedure set by the NBU; 2) carrying out discount operations with notes and cheques according to the procedure set by the National Bank; 3) purchasing and selling stocks at the

secondary market; 4) opening its own correspondent and metal accounts in foreign banks and operating the accounts of correspondent banks; 5) purchasing and selling currency for the purpose of monetary regulation; 6) depositing bank metals and purchasing and selling bank and precious metals, jewels and other values, commemorative and investment coins made of precious metals at the internal and external markets without quoting and licensing; 7) depositing gold and currency reserves independently or through the banks entrusted by it to carry out currency operations, also carrying out gold and currency reserves operations with the banks whose rating according to the international rating agencies classification meets the requirements of the top banks (no lower than A category); 8) depositing and managing government stocks and other values; 9) providing guarantees and bails in accordance with the provision of the National Bank Council; 10) operating the account of the State Treasury of Ukraine without pay or interest; 11) carrying out operations of the government debt service related to allocation of state securities, their liquidation and income payment; 12) operating personal accounts of the National Bank employees; 13) operating the accounts of international organizations; 14) making indisputable withdrawal from its clients' accounts.

The Federal Law "On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)" states three main principles of the Central Bank activity [8, p. 184-191]: 1) liberalization of banking activity; 2) enhancing the measures to ensure the stability of the banking system; 3) the approximation of the law provisions to the norms of direct action.

In the author's opinion, additional attention should be given to indisputable new approaches and institutes which may be of interest for the Ukrainian financial and banking law: 1) a new application procedure of establishing the branches has been introduced; 2) the Bank of Russia can participate in statute capitals of such credit institutions as Sberbank, Vneshtorgbank and five Russian foreign banks; 3) the procedure of establishing the profit and its distribution by the Bank of Russia has been determined (50 % have to be transferred into the federal budget); 4) a new instrument of monetary and credit policy has been introduced in the form of bonds issued by the Bank of Russia in its own name (p. 35 of the FL "On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)" [10, p. 52-110].

The subordination of the Bank of Russia in the RF means [2; 7, p. 92-109]: 1) the appointment and dismissal of the Head of the RF Central Bank is carried out by the State Duma at the submission of the President; 2) the members of the Board of Directors are appointed and dismissed by the State Duma; 3) the Bank of Russia submits to the State Duma the year report and the audit conclusions; 4) the State Duma chooses the audit company for the audit supervision of the activity of the Bank of Russia; 5) parliamentary hearings on the Bank of Russia's activity are conducted with the participation of its representatives; 6) the Bank of Russia's Head informs the State Duma of the Bank's activity two times (during the submission of the year report and the main directions of a single state monetary and credit policy).

The Bank of Russia forms a single centralized system (the structure of management⁴) with the vertical management structure. The structure of the Bank of Russia includes: the central apparatus, territorial institutions, payment and cash centres, computing centres,

---

⁴ The organization structure is a vertical stratification of the bank structure that includes its hierarchy (subordination of its structural departments). The appropriate organization structure of the bank that is duly transformed in accordance with internal and external factors is an obligatory condition of the full implementation of the bank's strategy, its efficiency today and in the future.

educational institutions, Russian Collection Association and other institutions, companies and organizations [2; 5, p. 53-68].

The system of the National Bank of Ukraine includes the central apparatus, branches (territorial departments), payment chambers, mint, banknote paper factory, State Treasury of Ukraine, Central Depository, specialized enterprises, banking educational institutions and other structural departments and units, necessary for ensuring the National Bank activity [4; 6, p. 15-19].

The Head of the Bank of Russia is appointed by the State Duma at the submission of the Rf President for the period of four years. The same person cannot perform the functions of the Head for more than three terms running. The BR Head is authorised with the following: acting in the name of the Bank and representing its interests without a warrant, chairing at the meetings of the Board of Directors, signing the Bank of Russia acts and other documents, appointing and dismissing the Deputy Heads and distributing the obligations between them, signing orders and giving instructions that are obligatory for the Bank employees, enterprises, institutions and organizations of the Bank, ensuring the implementation of the Bank of Russia's functions in accordance with the legislation.

The Bank of Russia Head can be dismissed on the following for the following reasons: the expiry of the term, the impossibility of the fulfilment of his/her duties confirmed by the conclusions of the state medical commission, the submission of an application for retirement (resignation), committing a criminal offense, violation of federal laws that regulate the activity of the Bank of Russia.

The Board of Directors is the highest body of the Bank of Russia. It is a colligative body which determines the directions of the Bank of Russia activity, heads and manages the central bank. The Board of Directors includes the Head of the Bank of Russia and 12 members of the Board. The membership in the Board is a permanent position at the Bank of Russia. The members are appointed for a term of four years by the State Duma of Russia with the approval of the President. The Board members cannot be deputies, members of the Government or any political parties, neither can they occupy positions in public, political or religious organizations. The meetings of the Board of Directors are chaired by the Head of the Bank of Russia. The decisions of the Board are adopted by the majority of votes of the members present. The quorum of seven is needed with the obligatory presence of the Head of the Bank. The Head has the decisive voice (with the equal number of votes the vote of the Head is decisive). The meetings are held at least once a month.

The Board of Directors performs the following functions [2; 5, p. 81-99; 7, p. 81-109]: 1) elaborates and secures in cooperation with the RF Government the fulfilment of the main directions of the single state monetary and credit policy; 2) approves the BR year report; 3) considers and approves the budget expenditures of the BR for each year; 4) determines the BR structure; 5) establishes the form and size of the BR employees' salaries; 6) makes decisions on the following: a) on the creation and liquidation of the institutions and organizations of the BR; b) on the establishment of the obligatory norms for credit institutions; c) on the size of reserve requirements; d) on the change of interest rates; e) on the establishment of restrictions on operations at the open market; f) on the participation in the capitals of organizations that secure the Bank of Russia activity; g) on the purchase and sale of real estate that secures the Bank of Russia activity; h) on the application of direct quantitative restrictions; i) on the procedure of the formation of reserves by credit institutions; j) on the main auditor of the Bank of Russia; k) on the procedure of the Board of Directors' activity; l) on the conditions of foreign capital admission to the RF banking system, etc.

It should be noted that in the RF there is a special consultative organ – the *National Bank Council* (NBC) established at the Bank of Russia. NBC consists of the representatives of the RF Federal Assembly Houses, RF Government (Finance Minister and Minister for Economy are members due to their positions), the Bank of Russia, credit institutions and experts up to 15 members. The meetings are held at least once a quarter. The NBC members perform their duties on voluntary basis. The Head of the Bank of Russia leads the NBC. NBC fulfills the following functions: considers the concept of the improvement of the RF banking system; studies and elaborates the main directions of the single state monetary and credit policy, currency regulation and control, provides its conclusions and analyzes the results of their implementation; carries out the expertise of draft legislative and other acts in the banking sphere; considers the most important issues of the regulation and supervision of credit institutions activity; participates in the elaboration of the main principles of the organization of the RF system of payments [5, p. 71-137].

Thus, analyzing the above, the author has arrived at the following conclusions de lege ferenda: 1) to reflect in the Law of Ukraine „On the National Bank of Ukraine“ the principles and main objectives of the NBU activity; 2) to introduce changes on the legal status and the bases of the NBU Council activity, namely: a) to reduce the term of the NBU Council from 7 to 4 years and to limit the position of the Council member to two terms running, b) to give the lead in the Council from the elected Council Head over to the NBU Head instead, c) to change the status of the NBU Council, i.e. to transform it into a permanent body of the Central Bank; 3) to make amendments to the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine“ on a new bank institute of “prudent supervision“; 4) to introduce changes into the Law of Ukraine “On Banks and Banking“ on a new bank institute of “public supervision“; 5) to make amendments to the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine“ on the procedure of determining and distributing the NBU profit in view to fill the state budget (for example, 50% of the profit should be assigned to the state budget); 6) to make amendments to the Law of Ukraine “On Banks and Banking“ on the application procedure of the establishment of separate structural departments by the banks; 7) to make amendments to the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine“ on the procedure of the appointment of NBU Deputy Heads for the term of 5 years; 8) to create an NBU advisory body – the National Bank Council (with up to 11 members, to include the representatives of Parliament (3 members), Cabinet of Ministers of Ukraine (3 members), commercial banks (2 members), NBU (1 member) and experts and headed by NBU Head) for the purpose of developing the prospects of banking sector, setting the main goals, objectives and principles of the Central Bank and banking system as well as planning and implementing of monetary and credit policy in Ukraine.

Literature:

1. The Constitution of the Russian Federation.
2. Federal Law of 26.04.1995 № 65-ФЗ “On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia)“.
3. The Constitution of Ukraine.
4. Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine”.
5. Golikova Y. S., Khokhlenkova M. A. The Bank of Russia: Organization of Activity. Moscow, Publishing and Consulting LLC DeKA, 2000, 704 p.

6. Bysha Y. M., Sidak M. V., Haynish E. Y., Sidak S. V. Banking Law of Ukraine. Uzhhorod, Lira, 2007, 375 p.
7. The Banking System of Russia. A Handbook of a Banker. V. 1. Moscow, Engineering and Consulting LLP DeKA, Ltd., 1995.
8. Lectures on the Activity of Central Banks. Bank of Italy. Ed. M. Rokossa, K. Mastropascua. Rome, 1996.
9. Matouk J. The Financial Systems of France and Other Countries. V. 1-2. Trans. For French. Moscow, Finstatinform, 1994.
10. Poliakov V. P., Moskovkina L. A. The Structure and Functions of Central Banks. Foreign Experience: A Manual. Moscow, INFRA-M, 1995.

Kontakt

Universytetska Str.14
Uzhgorod
Trascarpathian region
88000 Ukraine

Mgr. Sviatoslav Sidak

FACULTY OF INTERNATIONAL RELATIONS
UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY

INTERNATIONAL CURRENCY MARKET: THE PROSPECTS OF DOLLAR AS THE WORLD CURRENCY

Abstract

The article analyzes the establishment and development of the world currency exchange markets at present. The structure and functional elements of currency exchange markets regulation are singled out. The current state and the prospects of the U.S. dollar as the world currency are considered.

Key words: currency exchange market, currency unit, exchange rate, International Monetary Fund, the U.S. dollar, Federal Reserve

Introduction

Currency markets secure international payments for foreign trade, tourism, services, private money transfer and capital flow.

Currency market is the system of social-economic and organizational relations of buying and selling various currencies and payment documents in foreign currencies.

The foreign exchange markets in London, Frankfurt-on-Main, Paris, New York, Tokyo, Hong Kong, Singapore and Bahrain are the most significant ones.

Currency markets ensure timely international payments, insurance against currency risks, diversification of currency reserves, currency intervention, obtaining a speculative profit by the participants in the form of exchange rate difference.

There is not a single currency in the world that would cover all currency transactions, so these operations are carried out in different currencies worldwide. Therefore, certain relations between the national currency units of different countries have been established and they are referred to as the exchange rate.

Major commercial banks act at the international currency markets as the most important parties in foreign exchange transactions. They function as dealers in the market process and as such support the position of one or more currencies, i.e. have contributions in these currencies.

The present research proves very topical as the international currency market is of great importance for Ukraine at the present stage of the development of its economy and the country in general. The government pays great attention to exchange rates stability and the enhancement of the national currency at the world market. This requires a careful watch of the international currency market. At present the fluctuations of the exchange rate of dollar in the USA has become a serious problem for many countries.

The establishment and development of currency markets

Foreign exchange markets are official centres where the purchase and sale of foreign currencies takes place on the basis of demand and supply. They serve the international currency circulation related to payments by juridical or physical persons of different countries [1].

Foreign exchange market as an economic category is the system of stable economic and organizational relations connected with the operations of purchasing and selling of foreign and payment documents in foreign currencies. As an institutional mechanism it is the total number of the institutions and organizations such as TNBs, currency exchanges, brokering companies that ensure the functioning of foreign exchange mechanisms.

The first international exchange market was that of gold as commodity, where gold was sold at an official price set in the international agreement. In 1837-1934 the official gold price per one Troy ounce (31,1035 g) was \$20,67 [2].

Currency exchange transactions have been known from ancient times. However, foreign exchange markets in their present shape were formed in the 19th century due to the following conditions:

- 1) the development of international economic relations;
- 2) the development of the world currency system, the introduction of foreign items of international payments;
- 3) the development of banking systems and correspondent relations between banks of different countries;
- 4) advancements in the means of communication and information such as modem, net communication, telegraph, telephone, telex [3, p. 126].

Foreign exchange markets perform the following main functions:

1. securing international payments;
2. ensuring the efficient functioning of the world credit and financial markets (they enable the entities of international economic relations to use national credit and financial markets to fund and perform transactions worldwide. This means that companies can get credits at lower rates and in the currency of their choice, and then use these funds to finance any transactions);
3. insurance against currency and credit risks (foreign exchange markets enable the entities of international economic relations to reduce or even avoid currency risks connected with transactions in different currencies by applying relevant instruments such as options, futures, forward contracts, currency swaps);
4. getting a speculative profit by the market participants in the form of the difference between currency exchange rates (the speculator starts has his assets in a particular currency in the hope of a change of the exchange rate. If the rate changes in the way the speculator has expected he gains the profit, in the opposite case he is at a loss);
5. determining the exchange rates – the activity of the foreign exchange operators constantly changes the rate for the currencies at the market. There are many factors of the change in the rate of a particular currency, however, they affect it indirectly through the change in the demand and supply of this currency at the currency markets. Thus it is the foreign exchange market that determines the rate for a particular currency;
6. diversification of currency reserves of banks, enterprises and countries (entities of international relations can in certain ways insure themselves against the fluctuations of exchange rates by keeping their financial assets in different currencies);
7. regulation of the economy (an open economy can regulate disproportions that occur through the change of the exchange rate) [4].

Structurally currency markets are presented by a total number of transnational banks, brokering companies and corporations. Most currency transactions are carried out through

banks which execute the orders of foreign correspondent banks on a contract basis. This allows carrying out non-cash currency transactions. The banks that can carry out currency transactions are referred to as authorized or foreign currency banks [5, p.89].

There are world (international), regional, national (local) currency markets depending on the volume and character of currency transactions and the number of currencies in use.

World foreign exchange markets are concentrated in the world financial centres in Western Europe, the USA, in the Far and Middle East and in Southeast Asia. The major ones are those in London, New York, Frankfurt-on-Main, Paris, Zurich and Tokyo. At these exchange markets the banks carry out transactions with the currencies which are extensively used for payments worldwide [6, p. 127].

At the regional and local foreign exchange markets transactions with specific convertible currencies are carried out [7, p. 94].

International foreign exchange markets embrace the total number of transactions of purchase and sale of different currencies by all the financial organizations of the world. It should be noted that the daily turnover of foreign currency traders at international exchange markets is equal to \$ 1000 bln. In the opinion of many bankers and financiers, “international currency exchange markets are the biggest casinos where the stakes are not limited by anything, and where about 10 thousand banks and financial companies gamble” [8, p. 132].

Every day the currency transactions worth about \$ 200 bln are carried out in London. In Tokyo and New York the turnover is \$ 100 bln in each. Thus, the three main world financial centres carry out 40% of the world foreign currency exchange. London Exchange occupied the key position due to its central location and prime transactions hours and huge opportunities for carrying out the transactions [9].

International currency markets regulation

The existence of the functional elements of regulation is the obligatory attribute of foreign currency exchange market. The current foreign currency exchange is an institutionally regulated market. The whole system of international financial organizations, associations and agreements that operate on the international and transnational bases as well as the system of insurance against currency risks are the relevant attributes of foreign currency activity [2].

However, the function of currency market regulation can be fulfilled only under certain within certain limits. Due to its form and contents these markets cannot and should not replace market self-regulatory mechanisms. They can only supplement and in certain ways correct the effects of the latter.

Foreign currency market established purely on the institutionally regulated basis stops being a market. In this case it loses the most important thing – its stimulating function and competition-forming mission. Therefore, considering the mechanism of market regulators we should proceed from their serving and correcting role in the general process of currency market self-regulation. Thus, the mutual interest of counter agents, currency profit, constructive competition, commercial risk, the system of institutional regulators – this is far from being a complete list of the main organically related links on which the modern foreign exchange market structure is based [10].

The mechanism of functional currency regulation has two levels: international (to include regional) and national. The current mechanism of currency regulation was formed with the introduction of floating exchange rates and the principle of polycentrism in the structure of the whole currency system on the basis of the Jamaica Agreement.

The functions of regulating the international currency relations are fulfilled by the International Monetary Fund (IMF) whose operation is regulated by the Statute of the Fund and the provisions and accords jointly adopted by the participating states.

The mechanism of regulation at the national level, its institutional composition, principles and s are determined by the legislative acts of each country [2].

Currency regulation at the national level is carried out on the basis of the principles and methods determined by the IMF and regional unions that include separate countries. In its practical implementation it embraces wide aspects of international economic activity of the currency market participants.

The content of currency regulation is constituted by the current legislation and legal norms of separate states. Such legislation determines the general principles of carrying out currency transactions in the internal economic turnover and international payments, the functions of state bodies in currency regulation and currency resources management, the rights and duties of the citizens and juridical persons in the possession, use and disposal of currency values, the directions of currency control and the responsibility for the violation of currency legislation, etc. [2].

The mechanism of currency regulation at the national level is the system of control of the outflow and inflow of foreign currency into and out of the country. With this aim in view the government adopts acts on currency regulation with various restrictions [11, p.57].

The future of the dollar at the international currency market

2007-2009 have become the years of controversy and change of tendencies. During this period the end of “Carry trade” and the sharp decrease of USD/JPY rate were observed. Dollar got under the pressure of most currencies to depreciate to a historic minimum. In 2010 this tendency may continue, and the USD/JPY couple may drop to new minimums for multiple months and years. At the same time, the financial community varies in their opinions on further course of events at both stock and foreign currency exchanges [12].

Dollar still remains the currency of the largest world economy. The first problem of the American currency lies in this world power of the dollar: on the one hand, dollar is the currency of the USA and, naturally, the regulation of dollar policy (the volume of currency issuing, interest rates, etc.) is carried out by the US national authority, the Federal Reserve, exclusively in American national interests.

On the other hand, dollar is de facto the world reserve currency. Dollar’s rate in world payments is 45%. Thus, the entire world economic system depends on the regulation of dollar quoting.

The current US debt has the peculiarity of dollar having serious rivals for the first time in the post-war history. Euro appears highly attractive in the light of dollar’s weakness; besides, the Japanese currency is far more stable than 10-15 years ago, especially taking into consideration the fast economic growth in Asia (China) [13].

The USA economic prospects and those of dollar continue to grow worse. Many analysts talk of the American economy heading towards stagflation.

At the same time analysts fear that the increase of energy prices and the inflation pressure will damage the incomes of the population and, respectively, the consumer activity [13].

The news was overcast considerably by the prospects of the US economy and discouraged the investors. The situation of the FRS of the USA is far from being favorable now due to fears of inflation pressure and slowdown of economic activity.

The only thing that could support the dollar is a new wave of investors’ refusal from risky transactions that lead to the sale of highly liquid currencies by the actors. The British

pound has experienced additional pressure and dropped because of rumors of possible writing off \$10 bln by the Bank of Barclays. However, the bank has disproved these rumors. The macroeconomic statistics published in Great Britain also proved unfavorable for the pound. The trade balance deficit of Great Britain increased to £7, 754 bln in September 2007 as the high rate of British currency reduced the exports from Britain to the countries outside the European Union [12].

However, analysts say that in the mid-term perspective dollar will continue to fall as the Federal Reserve will reduce the key discount rates. Any revival of the dollar is considered as a temporary phenomenon. Besides, the officials of the monetary authorities of the Eurozone continue to support Euro [13].

Conclusions

At present when communication networks in the world are very advanced and many countries have currency markets that operate virtually without restrictions, the international currency exchange is a single market that starts its working day in New Zealand and finishes it in New York.

The development of currency system, international relations and banking systems promoted the spread of exchange transactions, thus contributing to the development of the world currency market.

As to the depreciation of dollar we can conclude the following:

1. The fall of the dollar affected the international currency exchange market in general.
2. The leading positions at the international arena have been taken by Euro.
3. American banks and other banks of the world, in particular German and other European ones had considerable losses.
4. The correcting of monetary policy will be carried out by extending the target zone of UAH (hryvnia) to US dollar.

It is not difficult to understand that the following cycle of the world economic growth like most of the previous ones will be connected with new technologies. At the same time there has not been created such efficient system of attracting investments as in the USA. Therefore, it is assumed that after the final correcting fall there will be a considerable and durable growth in the US market.

As to the prospects of dollar exchange rate for 2010 many analysts are of the opinion that it may stabilize, however, the USA can solve this problem only in the long-term perspective.

Literature:

1. Biblioteka Voyevodina // Economic Encyclopedia. Available: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/str/E-499.html>
2. Currency regulation: internal feature of currency market. Article. Available: http://djerelo.com/index.php?option=com_content&task=view&id=6020&Itemid=367
3. International Finances. Manual. O.I. Rohach, A.S. Filipchenko, T.S. Sheremet et al. Ed. O.I. Rohach. Kyiv, Lybid, 2003, 784 p.
4. Currency Market. Available: <http://dvoek.net.ua/groshi/5.html>

5. International Monetary-Credit Relations. Textbook. A.S. Filipchenko, V.I. Mazurenko, V.D. Sikora. Kyiv, Lybid, 1997, 208 p.
6. Currency Market and Currency Regulation. Manual. Ed. I.N. Platonova. Moscow, 1999.
7. Semenov K.A. International Monetary and Financial Relations. Moscow, 1998.
8. The Finances of Foreign Corporations. Textbook. V.M. Sutomina, V.M. Fedosova, N.S. Rezanova. Kyiv, 1993, 238 p.
9. International Monetary Relations. Available: <http://dvoek.net.ua/groshi/84.html>
10. General Characteristics and Structure of Currency Market. Available: <http://dvoek.net.ua/groshi/30.html>
11. Yushchenko V.A., Mishchenko V.I. Currency Regulation. Manual. Kyiv, 1999.
12. The two-Faced Janus. The Prospects of Dollar and the Cycles of American Economy. Article. Available: <http://news.finance.ua/ru/orgtrg/~2/6/4507/91595>
13. Shcherbakova N. The Prospects of Dollar Are Worsening. Available: <http://www.quote.ru/research/news.shtml?2007/11/12/31707616>

Kontakt

Universytetska Str.14
Uzhgorod
Trascarpathian region
88000 Ukraine

doc. Ing. Juraj Sipko, PhD.

FAKULTA EKONÓMIE A PODNIKANIA
BRATISLAVSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PRÁVA

SVETOVÁ FINANČNÁ KRÍZA A JEJ DÔSLEDKY V SVETOVEJ A SLOVENSKEJ EKONOMIKE

Abstrakt

Článok sa zaoberá vznikom hypotekárnej krízy v USA aj jej vplyvom na svetový finančný systém a hospodársky rast. Podrobne analyzuje historicky vývoj cien domov v USA a porovnáva ich s nákladmi na ich výstavbu. Okrem toho charakterizuje postavenie derivátov, hlavne credit-default-swap a ich vplyv na svetovú finančnú krízu. Svetová finančná kríza viedla k svetovej recesii. V súvislosti so svetovou recesiou analyzuje aj aktuálne otvorené problémy vývoja svetovej ekonomiky.

Abstract

Paper describes the mortgage crisis in the USA and its impact on the global financial crisis and global economic growth. In detail provides historical review of price development in the USA and its comparison with the costs of construction. In addition, characterizes the financial engineering, in particular, credit-default-swap and their impact on the global financial crisis. The global financial crisis has caused the global recession. In line with the global recession, analysis the latest open issues regarding the development in the world economy.

Key words: Mortgage crisis, global financial crisis, global recession, derivatives, credit-default-swaps, global imbalances, exchange rate instability, disparity of income distribution, and protectionism.

Úvod

Vznik hypotekárnej krízy viedol k svetovej finančnej kríze a následne k svetovej recesii, ktorá je najväčšou po Veľkej hospodárskej kríze v 30-tych rokoch minulého storočia. Svetová finančná kríza nie je len dôsledkom hypotekárnej krízy v USA, ale je komplexnou krízou, spojenou s viacerými negatívne pôsobiacimi faktormi vo svetovej ekonomike. Terajšia kríza svojím rozsahom je hlavne výsledkom nerovnomerného prerozdelenia bohatstva vo svete, pokračujúcich svetových ekonomických nerovnováh, nestability výmenných kurzov, ako aj pretrvávania problémov v iných oblastiach, napr. ekologickej krízy. V konečnom dôsledku, hypotekárna kríza bola len spúšťacím mechanizmom svetovej finančnej krízy. Predchádzali jej kríza potravinová, energetická, dlžnícka, prehlbovanie chudoby vo svete, ale aj prehĺbenie krízy v oblasti životného prostredia, jeho znečisťovania.

Súčasná hypotekárna kríza je výsledkom niekoľkých vzájomne pôsobiacich faktorov. Medzi základné faktory, ktoré viedli k hypotekárnej kríze v USA, patrí expanzívna menová politika spojená s podceňovaním rizík na medzinárodných finančných, kapitálových

a komoditných trhoch, nezodpovedné riadenie rizík vo finančnom sektore pri nízkych úsporách domácnosti a zvýšených, v mnohých prípadoch nekrytých, pôžičkách.

Expanzívna menová politika v rokoch 2003 – 2005 bola výsledkom neobozretnej politiky Federálneho rezervného systému. V histórii takmer bezprecedentné zníženie úrokových sadzieb z 5,25 % na 1 % viedlo k zlacneným hypotekárnym úverom na trhu v Spojených štátoch. Hypotekárne úvery boli poskytované aj tým obyvateľom USA, ktorí neboli schopní ich splácať. Neschopnosť splácať hypotekárne úvery viedla k prudkému poklesu cien nehnuteľností, čo sa následne prejavilo aj krízou hypotekárneho sektora v USA.

Historický vývoj na trhu s nehnuteľnosťami v USA

Z historického hľadiska bolo na trhu USA s nehnuteľnosťami niekoľko vývojových období. Pri hodnotení vývoja cien nehnuteľností v USA, meraného pomocou Shillerovho indexu¹ od roku 1890 až po súčasnosť možno sledovať niekoľko historicky významných období. Ide o obdobie v čase a po prvej svetovej vojne, počas Veľkej hospodárskej krízy, obdobie druhej svetovej vojny, obdobie 70-tych a 80-tych rokov minulého storočia a napokon druhá polovica tohto desaťročia.

Do prvej svetovej vojny boli sa ceny domov pohybovali tesne nad ich stavebnými nákladmi. Počas prvej svetovej vojny, svetovej recesie a druhej svetovej vojny ceny domov výrazne klesli pod náklady na ich výstavbu, však pokles bol maximálne o 35 % ich hodnoty. Po druhej svetovej vojne, hlavne v druhej polovici 50-tych rokov, nastalo mierne zvýšenie cien domov v porovnaní s ich nákladmi na výstavbu. Rastúci trend pokračoval aj v sedemdesiatych a 80-tych rokoch minulého storočia. Ceny domov však prevyšovali náklady na ich výstavbu maximálne o 20 %. Úplne iná situácia nastala v polovici tohto desaťročia. Ceny domov vzrástli v priemere na dvojnásobok. Neudržateľnosť prudkého zvýšenia cien nehnuteľností a následne jeho prudkého zníženia viedlo k vzniku hypotekárnej krízy v USA.

Zrušenie regulácie finančného sektora v USA

K negatívnym faktorom, ktoré viedli k vzniku hypotekárnej krízy v USA, možno zaradiť aj zrušenie tzv. Glass Steagal Act z roku 1933². Zavedenie sekurizácií operácií v spojení s netransparentným využívaním hlavne credit-default-swap³ tiež prispelo k terajšej hypotekárnej kríze. Vznik nových finančných produktov na hypotekárnom trhu USA,

---

¹ Schillerov index sa používa na hodnotenia vývoja hodnoty domov v USA.

² Cieľom tohto zákona, ktorý bol prijatý po Veľkej hospodárskej kríze v júni 1933 (Prezident Roosevelt), bolo zaviesť reguláciu na finančnom trhu, t.j., kontrola špekulácií. Prijatý zákon sledoval nielen oddelenie komerčného bankovníctva od investičného bankovníctva, ale aj riešenie otázok konfliktu záujmov, transparentnosti operácií, odvrátenie finančných kríz a monopolného postavenia na trhu.

Okrem toho bola vytvorená Federal Deposit Insurance Company (FDIC) pre poistenie depozit v bankách. V novembri 1999 (Prezident Clinton) bol tento zákon zrušený. To pochopiteľne viedlo k bezprecedentným špekuláciám a to nielen v oblasti obchodovania s hypotékami, ale aj derivátmi, špekulácie so strategickými surovinami a s energiou. Na druhej strane vznikali nové-moderné formy tzv. finančného inžinieringu, dlhové záväzky, ktoré mali charakter kolaterálu (Collateralized Debt Obligations – CDO), ktoré sa ťažko monitorujú na finančnom trhu.

³ Credit-default-swap je derivát, ktorý používali/jú jednotlivé hlavne investičné banky. Celkový objem v štruktúre derivátov predstavoval pred vznikom svetovej finančnej krízy podľa odhadov Banky pre medzinárodné platby, hodnotu 60 miliónov USD. Operácie s credit-default-swap nemajú transparentný charakter. Možno očakávať aj v krátkej budúcnosti problémy s týmto produktom, ak sa neprijmú opatrenia na jeho transparentne využívanie

napr. certificate debt obligation – CDO možno priradiť k faktorom prispievajúcim k vzniku a prehĺbeniu krízy.

Práve hodnota operácií s derivátmi v súčasnosti predstavuje desaťnásobok ročného reálneho svetového hrubého domáceho produktu. Prudký vzostup operácií s derivátmi po zrušení regulácie v USA významnou mierou prispel k súčasnej veľmi zložitej situácii vo svetovom finančnom sektore. Aj napriek čiastočnej eliminácii zlých (toxických) úverov, naďalej pretrvávajú problémy vo svetovom finančnom sektore. Podľa oficiálne publikovaných údajov Medzinárodného menového fondu a Banky pre medzinárodné platby v súčasnosti existuje okolo 1,4 – 1,5 bilióna USD zlých úverov tak v amerických ako aj v európskych bankách. Práve zlé úvery vo svetovom finančnom sektore sú jednou z bŕzd postupného oživenia svetovej ekonomiky. Očakáva sa, že v priebehu roka 2010 jednotlivé banky v USA a v Európe postupne odstránia zo svojho portfólia zlé úvery.

Začiatkom druhej polovice tejto dekády systematické riziko v bankovom sektore v USA viedlo k vzniku hypotekárnej krízy v USA. Veľký objem zlých (toxických úverov) spôsobil svetovú finančnú krízu. Táto kríza postupne zasiahla aj finančné sektory v Európe a v ostatných priemyselne vyspelých štátoch, ako aj v niektorých novoindustrializovaných štátoch. Svetová finančná kríza negatívne ovplyvnila svetovú ekonomiku, ktorá sa dostala do hlbokkej svetovej recesie.

Svetová recesia a prístupy na podporu hospodárskeho rastu

Prehľbujúca sa recesia najviac postihla štáty s najviac otvoreným charakterom ekonomík a s prioritnou orientáciou na vývoz svojich výrobkov a služieb. V snahe podporiť hospodársky rast mnohé štáty prijali celý rad opatrení tak v menovej ako aj vo fiškálnej oblasti. Niektoré z prijatých opatrení sú málo účinné, niektoré o niečo účinnejšie, ale rozhodujúce je aj hľadisko času ich účinku. Preto vzniká oprávnená otázka ako ďalej postupovať pri obnove hospodárskeho rastu.

Popredné priemyselne vyspelé štáty pristúpili k harmonizovanej menovej politike. Od októbra 2008 centrálné banky jednotlivých štátov začali postupne znižovať úrokové sadzby (ECB, Federálny rezervný systém, Bank of Japan, Bank of Canada, Bank of England, Riskbank a pod). Napriek úsiliu týchto centrálnych bánk sa aj pri veľmi nízkych úrokových sadzbách nepodarilo obnoviť hospodársky rast. Potrebné je pozitívne zhodnotiť úsilie orientované na zavedenie harmonizovanej menovej politiky medzi jednotlivými centrálnymi bankami. Aj napriek prudkému zníženiu úrokových sadzieb, ktoré sa uskutočnilo v takom rozsahu prvýkrát v dejinách, možno povedať, že ani maximálne zníženie úrokových sadzieb neprinieslo očakávaný efekt.

Okrem spoločne prijatej koordinovanej a harmonizovanej menovej politiky väčšina priemyselne vyspelých štátov, ale aj niektoré novoindustrializované štáty, zaviedli fiškálne stimuly na podporu hospodárskeho rastu. Niektoré štáty prijali rozsiahle fiškálne stimuly napr. Čína (586 mld. USD). Samotná realizácia uvedených fiškálnych stimulov viedla k hospodárskemu rastu. Možno konštatovať, že najviac účinné fiškálne stimuly boli v Číne, ktorá aj napriek svetovej recesii dosiahla relatívne vysoké tempá hospodárskeho rastu. Skúsenosti ukazujú, že najefektívnejšie využitie fiškálnych stimulov je do kapitálových investícií, t.j. do infraštruktúry.

Hypotekárna kríza v USA, ktorá viedla k svetovej finančnej kríze, výrazne postihla aj štáty, ktoré sa nepodieľali aktívne na finančných transakciách s derivátmi⁴. V štátoch strednej a východnej Európy najviac boli postihnuté Maďarsko, Poľsko, Ukrajina a všetky pobaltské

---

⁴ Deriváty sú finančné produkty, ktoré majú odvodené hodnoty od pôvodných hodnôt jednotlivých finančných produktov. Ich objem každoročne výrazne rastie.

štáty. Ekonomické problémy, ktoré vznikli v týchto štátoch neboli len výsledkom neprimeranej hospodárskej politiky jednotlivých vlád pred vypuknutím svetovej finančnej krízy, ale aj dôsledkom reálneho šoku z vonkajšieho prostredia do vnútorných ekonomík týchto štátov.

V dôsledku svetovej finančnej krízy a následne svetovej recesie pre mnohé štáty vznikli problémy s ich vonkajšími ekonomickými nerovnováhami. Práve nepriaznivý vývoj na bežnom účte platobnej bilancie a zníženie objemu devízových rezerv viedli k tomu, že tieto štáty požiadali Medzinárodný menový fond, Svetovú banku, EÚ, ECB a niektoré veriteľské štáty o finančnú pomoc orientovanú na zabezpečenie stability kurzov ich národných mien⁵.

Najvýraznejšie bol svetovou finančnou krízou postihnutý finančný sektor na Islande. Samotný problém na Islande nebol spôsobený vonkajším reálnym šokom, tak ako to bolo v prípade Poľska a pobaltských štátov, ale nezodpovednými rizikovými operáciami vo finančnom sektore. Islandské banky uskutočňovali operácie s vysokým rizikom na medzinárodných finančných a kapitálových trhoch.

Možno povedať, že fiškálne stimuly v boji so súčasnou svetovou recesiou sú viac účinné ako prijatá harmonizovaná menová politika. Na rozdiel od menovej politiky, ktorej výsledky môžu byť citeľné v krátkom časovom období, účinnosť prijatých fiškálnych stimulov možno sledovať s časovým oneskorením. Okrem toho zavedenie fiškálnych stimulov so sprievodnou tendenciou zníženia príjmov do štátneho rozpočtu a v spojení s poklesom hospodárskeho rastu vedie k zvýšeniu zadlženosti jednotlivých štátov.

Rast zadlženosti a stabilita svetového finančného systému

Možno konštatovať, že svetová recesia bude mať silný vplyv na zvýšenie zadlženosti väčšiny štátov vo svetovej ekonomike, pričom najviac budú postihnuté priemyselne vyspelé štáty. Očakáva sa, že zadlženosť priemyselne vyspelých štátov dosiahne svoj vrchol v roku 2014. Na základe predbežných analýz zverejnených medzinárodnými menovo-finančnými inštitúciami možno očakávať, že tento dlh sa bude pohybovať na úrovni 110 % HDP⁶. Zníženie dlhu na predkrízovú úroveň možno očakávať v rokoch 2026 až 2030. Nepriaznivý vývoj v súvislosti so zadlžením štátov môže výrazne negatívne ovplyvniť doterajší mierny hospodársky rast v týchto štátoch.

Pre obnovu hospodárskeho rastu je dôležitá stabilita finančného sektora. V praxi pri hodnotení svetovej finančnej stability vychádzame predovšetkým z nasledovných rizík: úverové riziko, riziko trhu a likvidity, makroekonomické riziká a riziká na novovznikajúcich trhoch. V porovnaní s obdobím v čase vzniku svetovej finančnej krízy, t. j. od októbra 2008 do novembra 2009, možno v súčasnosti sledovať postupné zlepšenie svetovej finančnej stability takmer vo všetkých základných ukazovateľoch rizík. Najvýraznejšie sa znížilo riziko na novovznikajúcich trhoch, priaznivý trend bol zaznamenaný pri poklese

---

⁵ Na zabezpečenie vnútornej a vonkajšej ekonomickej rovnováhy požiadali štáty strednej a východnej Európy veľký objem finančných prostriedkov napr. Maďarsko požiadalo Medzinárodný menový fond (MMF) o pohotovostný úver (Stand-by-Arrangement) v objeme 12.5 mld. EUR, svetovú banku v objeme 1 mld. EUR a EÚ v objeme 6.5 mld. EUR. Ukrajina požiadala o pohotovostný úver v objeme 16, 5 mld. USD.

Na zabezpečenie vonkajšej rovnováhy, ale hlavne na zabezpečenie stability národných mien napr. poľského zlotého požiadalo Poľsko MMF o nový flexibilný úverový zdroj (Flexible Credit Line – FCL) v objeme 20 mld. USD. Tento dodatočný úverový zdroj vznikol v súvislosti so svetovou finančnou krízou a bol určený na podporu stability jednotlivých mien.

V dôsledku svetovej finančnej krízy požiadalo celkové 23 členských štátov MMF o poskytnutie finančnej zdrojov hlavne na preklenutie financovania krátkodobých nerovnováh platobných bilancií.

⁶ Tento nepriaznivý vývoj zadlženosti je porovnateľný s 50-tými rokmi minulého storočia po druhej svetovej vojne.

makroekonomického rizika, zlepšilo sa riziko trhové a riziko likvidity, ako aj úverové riziko. Možno postrehnúť zlepšenie tiež menových a finančných podmienok a začínajúci sa apetít po finančných zdrojoch.

Svetový hospodársky rast a inflácia - perspektívy ich vývoja

Svetová finančná kríza výrazne negatívne ovplyvnila svetový reálny hospodársky rast. Od začiatku 2009 možno sledovať svetovú recesiu. Najviac boli postihnuté štáty, ktoré boli primárne orientované na vývoz, napr. Japonsko a SRN. Napriek tomu, že takmer všetky štáty boli postihnuté svetovou recesiou s výnimkou Číny, možno povedať, že najviac boli postihnuté priemyselne vyspelé štáty na čele so Spojenými štátmi. Na základe jednotlivých trendov vývoja možno konštatovať, že najnižší pokles svetového HDP bol zaznamenaný na prelome mesiacov marec a apríl v roku 2009. Od tohto obdobia sú v priemyselne vyspelých štátoch pomerne slabé znaky ekonomického oživenia.

Podľa hodnotenia indexov dôvery a na základe uskutočnenej ankety zástupcov najväčších svetových nadnárodných priemyselných korporácií a finančných spoločností možno naďalej očakávať mierne oživenie v priemyselne vyspelých štátoch, teda aj v štátoch eurozóny. Historicky prvá lokomotíva svetového hospodárskeho rastu, americká ekonomika, bola vystriedaná čínskou. Rast čínskej ekonomiky je najvyšší v skupine novoindustrializovaných štátov. Vysoké tempá rastu majú aj svoju negatívnu stránku, ktorou je napríklad vysoký nárast znečistenia životného prostredia⁷.

Svetová finančná kríza výrazne ovplyvnila aj úroveň inflácie v jednotlivých štátoch. Po jej vypuknutí boli zaznamenané prudké poklesy indexov spotrebiteľských cien takmer na celom svete. Dokonca v niektorých priemyselne vyspelých štátoch bola zaznamenaná deflácia⁸. Tento pokles spotrebiteľských cien súvisí aj s prudkým poklesom cien surovín, potravín, ale hlavne energií v dôsledku svetovej recesie. S nastúpeným procesom mierneho oživenia svetovej ekonomiky v súčasnosti možno sledovať aj postupný nárast cien, predovšetkým pohonných hmôt a energií. Tento nárast sa zákonite prejaví aj vo zvyšovaní inflácie v jednotlivých štátoch. Očakáva sa, že inflácia by v roku 2010 nemala prekročiť hranicu 1,5 % v štátoch eurozóny.

Svetová recesia a jej vplyv na ekonomiku Slovenska

Svetová recesia výrazne negatívne ovplyvnila reálnu ekonomiku štátov EÚ a v rámci nej aj reálnu ekonomiku Slovenska. Vysoké prírastky HDP na Slovenku od roku 2004 do roku 2008 boli výsledkom predovšetkým rastu vývozu, v ktorom dominovali hotové výrobky. Z nich najsilnejšie zastúpenie mal automobilový a elektrotechnický priemysel. Vzostup vývozu bol výsledkom prílevu priamych zahraničných investícií.

Finančný sektor na Slovensku nemá problémy s likviditou a zlými úvermi ako je to v prípade finančného sektora USA a niektorých štátov EÚ. Prudký pokles zahraničného dopytu a zníženie domácej spotreby vo všeobecnosti výrazne negatívne ovplyvnili vývoj reálnej ekonomiky po vzniku svetovej recesie. Slovenská ekonomika zaznamenala prudký pokles HDP hlavne v druhom štvrtroku 2009. Tento pokles súvisí s vysokým stupňom

---

⁷ Podľa oficiálne publikovaných štatistických údajov z desiatich najznečistenejších miest vo svete sedem z nich je v Číne.

⁸ V priebehu svetovej recesie v niektorých mesiacoch roku 2009 dosiahli dosiahli defláciu napr. Japonsko a USA.

otvorenosti slovenskej ekonomiky⁹. Vzniká otázka, ako ďalej postupovať v štruktúre slovenskej ekonomiky. Aby slovenská ekonomika bola podľa možnosti minimálne vystavená vonkajší reálnym šokom bude potrebné uskutočniť jej diverzifikáciu s orientáciou na znalostnú ekonomiku pri orientácii na ekologickú výrobu. V rámci budúceho rozvoja bude potrebné tiež zvážiť ako znížiť závislosť slovenskej ekonomiky na vývoze výrobkov, ktorý najvýraznejšie môžu ovplyvniť negatívne zmeny v zahraničnom dopyte.

Skupina 20 pri riešení problémov svetovej ekonomiky

Svetovou recesiou, problémami vývoja svetovej ekonomiky a reformou medzinárodných menovo-finančných vzťahov sa zaoberá aj Skupina 20¹⁰. Na svojich prvých stretnutiach v apríli 2009 v Londýne a v septembri 2009 v americkom Pittsburgu prerokovala zatiaľ otázky navýšenia zdrojov pre Medzinárodný menový fond¹¹, zaoberala sa tiež otázkou bonusov pre manažérov a manažmenty jednotlivých najväčších bánk.

Otázkam vývoja vo svetovom finančnom sektore sa venujú nielen medzinárodné menovo-finančné inštitúcie, ale aj Skupina 20. Táto Skupina 20 považuje očistenie bánk od toxických úverov za kľúčovú úlohu na ceste k oživeniu svetového hospodárskeho rastu. Na poslednom zasadnutí tejto Skupiny v septembri minulého roka v Pittsburgu bol schválený aj rámcový plán na prijatie regulačného rámca pre svetový finančný trh. Regulačný rámec by mal byť harmonizovaný pri integrovanom dohľade nad vývojom na finančnom trhu. Na základe výsledkov z rokovania Skupiny 20 možno očakávať prijatie legislatívnych pravidiel pre oblasť derivátov v roku 2012.

Aj napriek veľkým očakávaniam, možno sledovať určité sklamanie s výsledkami Skupiny 20. Niektoré veľmi dôležité kroky v problémových oblastiach finančného sektora, hlavne čo sa týka prípravy a schválenia legislatívnych noriem orientovaných na efektívny dohľad a zvýšenie transparentnosti niektorých nových finančných produktov - hlavne derivátov, sa posunuli až do roku 2012. Práve oblasť problémov v súvislosti s derivátmi, najmä credit-default-swap, významnou mierou prispela tak k hypotekárnej kríze v USA ako aj k svetovej finančnej kríze.

Pred Skupinou 20 stojí celý rád riešiteľných a doposiaľ nahromadených problémov vo svetovej ekonomike, ktoré si vyžadujú neodkladné riešenie. Medzi tieto patria predovšetkým: prehlbujúca sa disparita v prerozdelení príjmov medzi bohatými a chudobnými, pretrvávajúce globálne ekonomické nerovnováhy, nestabilita výmenných kurzov, nestabilita cien surovín, problém narastajúceho dlhu, rastu chudoby, znečistenia životného prostredia, atď.

Záver

Riešiť v článku uvedené problémy ekonomického vývoja bude možné len prijatím spravodlivého a nového svetového ekonomického poriadku. Takýto poriadok môže byť prijatý len za predpokladu, že všetky zúčastnené strany budú mať záujem o riešenie uvedených problémov. Prijatie nového svetového ekonomického poriadku môže vytvoriť

---

⁹ Pod otvorenosťou ekonomiky rozumieme podiel zahraničného obratu vo vzťahu k hrubému domácomu produktu. Otvorenosť slovenskej ekonomiky patrí medzi najvyššie v regióne a predstavoval okolo 170 %.

¹⁰ Skupina 20 (G 20) – je neformálne zoskupenie, ktoré vzniklo v 1999 roku. Do tejto Skupiny patrí: Skupina 7, štáty BRIC, Argentína, Austrália, Indonézia, Južná Afrika, Južná Kórea, Mexiko, Saudská Arábia, Turecko a EÚ.

¹¹ Skupina 20 na svojom zasadnutí v Londýne 2. apríla 2009 schválila navýšenie kapitálu v MMF na celkovú hodnotu 1 bilión USD.

priaznivé predpoklady pre elimináciu možných kríz v budúcnosti a tak vytvoriť základ pre dosiahnutie dlhodobu udržateľného a vyrovnaného hospodárskeho rastu pri orientácii na ekologickú výrobu a všeobecný rast životnej úrovne ľudstva.

Použitá literatúra:

1. Bank for international Settlements. 79th. Annual Report, BIS, Basel, 2009.
2. Bernanke, B.: *Financial Reform to Address Systemic Risk. Speech on Council on Foreign Relations*, Washington, D.C., Marec 2009.
3. Blundell, W.: - Atkinson, P.: *The Supreme Crisis: Causal Distortions and Regulatory Reform*. In: *Lessons from the Financial Turmoil of 2007 and 2008*. Sydney, Reserve Bank of Australia, 2008.
4. Gourinchas, P.- Rey, H. *International Financial Adjustment*. Journal of Economics, 2007,ss. 665-703.
5. Guha, K.: *Paulson Says Crisis Sown by Imbalances*. Financial Times, 1. január 2009.
6. Cabarello, R.: - Farhi, E.: - Gourinchas, P.: *Financial Crash, Commodities Prices, and Global Imbalances*. Brookings Papers on Economic Activity 1. 2008, ss. 1-55.
7. Cooper, R.: *Living with Global Imbalances*. Brookings Papers on Economic Activity 2. 2007, ss. 91-110.
8. European Central Bank. *Financial Stability Review*. December 2004.
9. Golfstein, M.: - Lardy, N.: *Debating China's Exchange Rate Policy*. Washington, D.C. Peterson Institute for International Economics. 2008.
10. International Monetary Fund. *Financial Stability Report*, Washington, D.C., 2004 – 2009.
11. International Monetary Fund. *World Economic Outlook*, Washington, D.C., 2004-2009.
12. Plamen,I.: - Čihák, M.: - Schanghavi,A.: *Interest Rate Elasticity of Residential Housing Prices*. IMF Working Paper, WP/08/247, 2008.
13. Padoa-Schioppa, T.: *Financial Stability Review*, Frankfurt, December 2004.
14. Portes, R.: *Global Imbalances. Macroeconomic Stability and Financial Regulation*. Key Issues for the G 20. London, Centre for Economic Policy Research, 2009.
15. Reinhart, C.: - Rogoff, K.: *This Time it is Different. Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press, 2009.
16. Taylor,J.: *Getting off Track*. Stanford, Hoover Institution Press, 2009.
17. Warnock,F.: -Warnock,V.: *International Capital Flows and U.S. Interest Rates*. Journal of International Money and Finance, 28, 2009, ss. 903-19.

Kontakt

Bratislavská vysoká škola práva
Fakulta ekonómie a podnikania
Tematínska 10
851 05 Bratislava 5

PhDr. Zuzana Slušná, PhD.

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

ČLOVEK KONZUMNÝ V KULTÚRNOM SUPERMARKETE

zuzana.slusna@fphil.uniba.sk

Abstrakt

Súčasný svet, najmä Západ, je príznačný tým, že napriek zdôrazňovaniu rozmanitosti sme v čoraz väčšej miere svedkami toho, ako nadobúda a prejavuje „univerzálnu tvár“. Naše okolie sa pod tlakom konzumných stratégií mení na obrovský kultúrny supermarket a mestá sa stávajú zábavnými parkami. Kultúra je priestorom, v ktorom najrôznejšie subjekty ponúkajú aktivity a produkty síce s nálepkou „kultúrne“, ale v konečnom dôsledku určené primárne na konzum. Konzum nie je možné nazerať len ako objektivizovateľný predmet analýzy, pretože je procesom, na ktorom často participujeme. Ako upozorňuje G. Schulze, naše každodenné aktivity sú poznačené meta-konzumom. Niektoré rituály konzumu sa stávajú reprezentatívnymi a ako reprezentácie sú značkovačmi identity jednotlivcov aj subkultúrnych kolektívov. Členovia subkultúr si často volia také formy životného štýlu, ktoré zdôrazňujú estetické a nové formy senzibility. Nové formy konzumerizmu menia symbolický kapitál na ekonomický a naopak.

Kľúčové slová: kultúra, konzum, kultúrny supermarket, kultúrny všežravci

Abstrakt

Contemporary world, especially Western societies are being transformed into landscape that is like a supermarket. The whole of landscape is geared towards consumption and cities are turning into the entertainments centers. Although declared diversity and variety, people are being more culturally universal. Inhabitants but also visitors of such places are transformed into „homo consumer“. In an age of mass production, it has become increasingly difficult to distinguish the consumption from perception, especially in realm of culture. As this paper demonstrates, consumption can no longer be considered simply as an object of analysis, because, in contemporary world, it is process in which we participate. As G. Schulze pointed, practice of meta-consumption takes over many areas of everyday activities. Selected ceremonies of consumption are chosen as representative. As representation they become identity markers to both individual (person) and particular social groups. Members of subcultures usually follow such forms of lifestyles in which are a heavy emphasis on taste and aesthetics and new forms of sensibility. These new forms of consumerism convert symbolic capital into economic capital and vice versa.

Key worlds: culture, consumption, cultural supermarket, cultural omnivores

Kultúra je od počiatkov pluralitná a rôznorodá, tak ako sú pluralitné a rôznorodé skupiny a kolektivity subjektov, ktoré ju vytvárajú a participujú na jej tvorbe a zdieľaní. Paradoxne je ale súčasný svet príznačný tým, že napriek zdôrazňovaniu plurality a rozmanitosti sme svedkami toho, ako nadobúda a prejavuje „univerzálnu tvár“. Americký

teoretik Benjamin R. Barber ironizuje, že kultúrnymi dominantami jednej časti sveta, ktorú nazval McWorld, sú hudobný kanál MTV, Coca Cola, Barbie, hamburger a Disneyland. Symbolizujú základné vzorce určujúce štruktúru sociálnych interakcií, tok informácií a komunikácie, zábavy a zážitkov v univerzálnej, zdanlivo bezhraničnej konzumnej kultúre. Pod diktátom všeobjímajúceho trhu sa formuje vzorec globálneho a univerzálneho konzumenta, ktorý si vyberá z ponuky kultúrneho supermarketu podľa momentálnej nálady, aktuálne konštruovaného *image* a samozrejme, aj nakumulovaného kapitálu. Metaforu kultúrneho supermarketu priniesli na scénu Stuart Hall (1992:303) a Gordon Mathews (2000), ktorí upozornili, že kultúra prestáva byť spôsobom života a stáva sa *súborom informácií, významov a identít, dostupných v kultúrnom supermarkete* (MATHEWS 2000:2).

Pluralita výberu: „sloboda“ konzumu diktovaného módou

Človek konzumný je špecifický tým, že chce stále viac a viac: vlastniť, užívať si, zažiť a byť „pri tom“. Erich Fromm vo svojom citovanom bonmote konštatuje, že je manipulovaný, aby si kúpil veci, ktoré nepotrebuje, za peniaze, ktoré nemá. V dnešnej spoločnosti je človek konzumný nielen rozšírený, ale integruje sa do záujmových skupín, značkuje a privlastňuje si konkrétne sociokultúrne zóny a súťaží s inými v okázalosti. Daniel Bell vo svojej provokatívnej práci *Cultural Contradictions of Capitalism* (1976) zdôraznil, že teritóriom tohto zvláštneho biologicko-kultúrneho druhu je nová stredná triedna. Participuje na tvorbe normatívov postindustriálnej spoločnosti a zároveň je produktom „systémovej valorizácie ľudského kapitálu“. Kultúrnym imperatívom tejto, dnes už dominujúcej vrstvy, je „sebarealizácia“ (realizácia Ja). Jednotlivci, tvoriaci konzumnú spoločnosť, operujúci ideou „sebarealizácie“, rozložili kľúčové hodnotové princípy tradičnej spoločnosti (kategórie „spoločné“ a „univerzálne“) do pluralitných a partikulárnych súkromných/subjektívnych cieľov.

Pluralita výberu, ktorej súčasný človek čelí, je dvojsečnou zbraňou. Ak ešte začiatkom osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia konštatoval guru postmodernej filozofie, J.-F. Lyotard, že v súčasnom svete sa všetko stáva komoditou, vrátane plurality, slobody a informácií, dnes teoretici na dôsledky nadvlády plurality kriticky upozorňujú. Podľa Zygmunta Baumanna je subjekt dneška podriadený nevyhnutnosti voľby (BAUMANN 2002). Dôsledkom premnoženia plurality je apatia, ľahostajnosť, nezáujem, prázdnota. **Nič okolo nás nevyžaduje úsilie, pretože tu stále niečo je: v kultúrnom supermarkete jednoducho nemôže byť vypredané.** A na prázdnom mieste sa zajtra určite ocitne inovovaný alebo zlacnený produkt, ktorý pre nás bude v konečnom dôsledku výhodnejší.

Postmoderna zanechala svojim dedičom príťažlivo prezentované výrazové identifikátory životného štýlu, ktoré sa priamo podieľali na výslednom stylingu postmoderny: fragmentárnosť, epizodickosť, dobrodružnosť, premenlivosť, módnosť a účelovosť. Tento styling už niekoľko desaťročí okupuje nielen svet módy, ale zmocnil sa aj kultúry ako takej a hodnôt, ktoré generuje. Richard Sennett na margo amerického prekladu Lipovetského práce *L'empire de l'éphémère* (česky *Říše pomíjivosti*, 2002) upozorňuje, že ťažiskom jeho práce je demaskovanie módy ako priestranstva umožňujúce uniformovať túžbu. V móde sa manifestujú princípy postmodernej aj hypermodernej spoločnosti: pluralizmus a rozmanitosť. Móda je výrazom heterogenity homogenizovaného vkusu, dôkazom flexibility človeka a signálom jeho momentálnych pocitov, nálad a emócií. Michel Maffesoli spája jednu z kľúčových módy s vizualizovaním zdieľaných a preferovaných hodnôt a následným spájaním používateľov-konzumentov do neo-kmeňov (Maffesoli 1996:97), ktoré spoločne spája účasť na orgiastických hypermoderných dionýziách: konzume (Maffesoli 1993). Konzum vníma ako variant archaických orgií, ale s formou podriadenou ideálom *civilité*. Konzum hypermodernej

spoločnosti nie je zameraný na produkty, ale **nachádza svoje opodstatnenie v samotnej aktivite.**

Konzum a kultúrny supermarket

Konzum je dynamickým a zároveň autonómny procesom. Môžeme ho vnímať ako symbolické konštruovanie kumulovaním a kultivovaním kultúrneho a symbolického kapitálu. Je sociálne aj kultúrne konštruovanou praktikou, je rituálom aj novou sociálno-kultúrnou kompetenciou. Je fenoménom s vlastnými inštitúciami aj špecifickými a identifikovateľnými vzorcami správania. Jean Baurillard považuje konzum za systém znakov, ktoré už dlho neodkazujú na používané hodnoty, ale na kolobeh/cirkuláciu. V momente, kedy konzum pohltí informácie, došlo k zmene základných pravidiel signifikácie a tým aj vzorcov fungovania spoločnosti: znaky, signifikatny aj signifikované stratili hodnotu, pretože ich prvotná funkcia bola potlačená. Nová, konzumu podriadená podstata informácií vylučuje kritickosť alebo reflexivitu. Informácie, ktoré prestali byť znakom a sú zacyklené do formy signálu, môžeme alebo akceptovať, alebo ich odmietnuť: už nie je možné nájsť bod, z ktorého zaujmeme kritický odstup. Bez kritického odstupe, dištancie, sa toho, čo bolo pôvodne znakmi, zmocňujeme podobne ako idolov pop-kultúry: cez akty fetišizácie. (BAUDRILLARD 2005:9 – 17).

Zmocňovanie sa idolov je silne sexuálne motivované: človek je idolom pohltý a absorbovaný – Baudrillard konštatuje, že napriek snahám o evidentný technický a technologický pokrok človek funguje podľa archaického princípu, ktorý ho tlačí uspokojiť svoje potreby tu a teraz. **Konzum**, jeden z dominantných trendov, princípov a vzorcov súčasnej spoločnosti, **je špecifickým donucovacím mechanizmom, ktorého moc spočíva v zvädzaní.** Súčasný človek si nevypestoval dostatočnú odolnosť voči jeho zvodom alebo mu dokonca podlieha rád. Podstata zvädzania spočíva v hre, v napätí medzi mať - nemať. Ak ju niekto nechce hrať a nechce zvädzať a byť zvedený, je to preto, že už je mŕtvy (BAUDRILLARD 1996).

Slasť z konzumu (a prípadne aj estetickej recepcie) je nielen požiadavkou, ale v konzumnej spoločnosti „základným právom“ konzumenta a stratégiou marketingových mágov. Tovary ale aj spotrebné rituály, hierarchizované na škále nevyhnutné – luxusné, slúžia ako komunikátory významov, pretože odkazujú na sociálny status konzumenta, umožňujú mu získať, ale aj upevniť si prestíž. Vo veku masovej spotreby sa stalo základnou stratégiou prežitia tých, ktorí produkujú, **ponúkať nadmerné možnosti voľby**, pretože príjemca, situovaný do pozície konzumenta, si na trhu globálneho kultúrneho supermarketu neustále vyberá.

Kultúrny supermarket ponúka obrovské množstvo symbolických zdrojov využiteľných ako žitá alebo mediovaná skúsenosť. Nemecký sociológ Gerhard Schulze (SCHULZE 1993) odhaľuje, že čím viac možností nám kultúrny supermarket ponúka, tým ťažšie je pre prijímateľov a konzumentov definovať potreby. Zvykli sme si, že ponuka rastie, neustále inovovanie a zlepšovanie kvality ponuky tovarov a služieb prijímame ako normálne, bežné, štandardné. Každá momentálne prejavovaná potreba a požiadavka musí byť uspokojená ihneď, skôr, ako sa stratí a vyprchá. Intenzita zážitkov časom klesá a človek musí hľadať nové situácie: **zážitok je pre súčasného človeka fatálnou nutnosťou.**

Edmund Husserl považoval zážitok za jediný spôsob, akým sa človek môže zmocniť sveta. Nikdy však nie v jeho komplexnosti, ale vždy len cez fragmentárne prchavé okamihy. Človek si jeho fragmentárnosť a útržkovitosť prostredníctvom príbehov a situácií dotvára do zmysluplného celku. Súčasný príbeh na rozdiel od minulých nereflektujú (respektíve

proplánovú reflexiu odmietajú). Naopak, zdôrazňujú taký zážitok a udalosť, ktoré umožňujú vykročiť za hranice všednej ordinárnej každodennosti a transformujú ju na niečo „esenciálne“ (?) iné. Georg Simmel, Anthony Giddens, Gerhard Schutze aj Michel Maffesoli sa zhodli, že spoločným menovateľom nových zážitkov je DOBRODRUŽSTVO. *Dobrodružstvo, či už spontánne, alebo vopred "organizované", dokáže veľmi presvedčivo vytrhnúť človeka zo zajatia zabehnutých životných stereotypov a súčasne ho vrhnúť do sveta nevšedných, dosiaľ neznámych, niekedy až nebezpečných, aktivít, sprevádzaných veľmi intenzívnymi zážitkami.* (ALIEVA 2005: ods. 14).

Prežívanie sveta nespočíva v kontemplácii, ale, ako konštatoval Georg Simmel, zažití/zakúsení chvíľkovej emócie vykročenia ZA vlastné hranice alebo vypadnutia zo súvislostí života. Zážitok-dobrodružstvo je fenomén, ukotvený v kultúrnej pavučine sveta, z ktorého odvodzuje svoje funkcie, v ktorom nadobúda svoj význam a opodstatnenie. Stabilitu a pretrvanie sveta (ako kultúrnej opozície Chaosu) negarantuje kontinuálnosť a opakovanie, ale zmena, náhodilosť a riziko dôsledkov voľby. J- F. Lyotard v eseji Hrobka intelektuála konštatoval, že metaforou dynamiky doby je móda a jej hnacím motorom je **udalosť**. Čaro udalosti spočíva v pociate, zážitku a pôžitku. Gilles Lipovetsky vo svojej diagnosticko-kritickej práci Éra prázdnoty (2003) spája udalosti súčasnej kultúry s takými procesmi, ktorých spoločným menovateľom je strata/absencia podstaty. Človek dneška nehľadá oporu svojho konania v kultúre ako kolektívnej skúsenosti, ale v pluralitných na seba orientovaných mikrosvetoch, ktoré majú navzájom spoločné len to, že za každú cenu odmietajú byť vážne.

Trh zážitkov a „kultúrne všežrúctvo“

Podstatným už je nielen to, čo človek konzumuje, ale aj celkový kontext aktu konzumácie. Neprekvapuje, že jazyk deskripcie aktu estetického prežívania sa nápadne podobá opisu kulinárskeho zážitku a dnešok je vekom **kultúrneho všežrúctva a kultúrnej bulímie** (GAŽOVÁ 2009). Zmenu spotrebiteľského a konzumentského správania ovplyvňuje viacero faktorov. Sú to jednak zmeny v štruktúre samotnej spoločnosti: distribúcia vzdelania, sociálna a priestorová mobilita umožňujú, aby sa vo vzájomnej blízkosti a kreatívnom dialógu ocitli aj fenomény a javy s radikálne odlišnými „chuťami“ a vkusom. Dostupnejšie vzdelanie a rozšírenie možností stretnúť sa s umením sprístupnili elitný vkus masám. Odlišnosť vkusov a vkusových preferencií je sprevádzaná toleranciou odlišností ako aj zdôrazňovanou otvorenosťou kultúrneho systému (vrátane otvorenosti estetických noriem) a korešponduje so zmenami v systéme hodnôt. Zmeny neobchádzajú ani **svet umenia**: umenie prestalo byť sférou, v ktorej sa primárne demonštrujú vysoké morálne a hodnotové štandardy. Tvorcovia podliehajú zvädzaniu konzumu, medzi autormi aj prijímateľmi sa zvyšuje počet tých, ktorí kultúru a umenie vnímajú v prvom rade ako zábavu alebo produkt/tovar, podliehajúci výlučne zákonom trhovej ekonomiky. Konanie a správanie umelca čoraz viac pripomína konanie a správanie členov výrobných a produkčných tímov: technológov a manažérov.

R. Peterson upozorňuje, že dynamika sociálnych procesov sa podpísala aj pod zmenu doteraz zdanlivo „tradičných“ vzorcov. Kým v predchádzajúcich obdobiach mladí zvyčajne po vstupe do produktívneho dospelého veku zmenili aj vkusové preferencie, doba rocku a popu toto správanie narušila. Vedľa seba **koexistujú alternatívne vkusové svety**, ktoré jednotlivec môže paralelne obývať a okupovať, nie „vkusové etapy“, cez ktoré počas svojho života prechádza. Vkus sa stal eklektickým. Skupiny, ktoré v predchádzajúcich desaťročiach prezentovali preferované estetično zo sféry „vysokého umenia“ ako signál, dotvárajúci obraz človeka na vysokej kultúrnej a sociálnej úrovni (rovina kultivačno-dištingtívneho kapitálu), sa nevyhýbajú populárnej kultúre, dokonca jej prvky začleňujú do „svojich“ schém a vzorcov (PETERSON – KERN 1996). V kultúrnom a umeleckom supermarkete si takto každý môže

vybrať podľa momentálnych potrieb, záujmov a preferencií. Kultúrny všežravec svoju elitnú príslušnosť manifestuje tým, čo všetko môže bez problémov dovoliť skúsiť a zažiť, pretože komodifikácia zasiahla aj trh s kultúrnymi kódmi. Otvorenosť kultúrneho systému a estetických noriem ovplyvnila umelecké druhy a žánre, v rámci ktorých dochádza k miznutiu ostrých hraníc medzi nimi, čo uľahčuje kultúrnym všežravcom konzum. Špecifickosť správania kultúrnych všežravcov sa prejavuje aj v tom, že **necítia potrebu ani povinnosť podliehať tlaku noriem**: hoci priznávajú vkusové preferencie žánru, priznávajú zároveň, čo v jeho hraniciach vnímajú na rovine páči sa – nepáči sa. Kultúrnych všežravcov nachádzame najčastejšie medzi príslušníkmi novej strednej triedy, ktorým rozdielnosť a šírka konzumovaných zážitkov umožňuje vonkajšie demonštrovanie získaného statusu. Pre konzumentov spomedzi kultúrnych všežravcov už nie je signifikantná iba štruktúra prežitkov, ale **pluralita ponúk**.

Príslušnosť k sociálnej skupine demonštrujeme nielen aktom konzumácie kultúrnych zážitkov, ale aj jeho kontextovým rámcem. Som tým, kde ma vidia, s kým ma vidia, čo mám na sebe, čo a s kým som zažil. Elitný status komunikujeme prostredníctvom rozsahu komodít, ktoré môžeme (finančne, intelektuálne, emocionálne...) konzumovať: snobskú exkluzivitu nahradila všežravosť. **Akt zážitkovej konzumácie**, ktorú všežravci preferujú, vyžaduje poznanie kódov, v ktorých/ pomocou ktorých sú konzumované produkty vytvorené. Zážitkový konzum predpokladá schopnosť adekvátne „prehadzovať výhybky“, plynulo prepínať ovládač svojich receptorov podobne ako ovládač televízneho prijímača. Všežravec je v túžbe obsiahnuť čo najviac zážitkov často motivovaný, aby si znalosť chýbajúcich kódov neustále dopĺňal. Pretože jeho cieľom nie je „ponorenie sa“, neriadi sa počtom hodín alebo intenzitou pocitov, ktoré mu zážitok ponúka, ale **POHYBOM V ČO NAJŠIRŠOM PRIESTORE**, aj s rizikom povrchnosti a účelovosti. Zároveň je tým typom konzumenta, ktorý hru zvädzania hrá rád a rafinovaná zvodnosť ho zvyčajne nenechá chladným.

„Fun must be!“: trh so zážitkami a udalosťami ako kultúra (?)

Pre človeka dneška je samozrejmé slobodné a otvorené vyjadrovanie, rešpektovanie odlišnosti, uvoľnenosť spod diktátu noriem, hedonizmus a okamžité uspokojenie potrieb. Napriek tomu, vzhľadom na dlhodobý **trend estetizácie každodennosti** (Wolfgang Welsch) je hra na zážitok fixnou súčasťou našich životov. Čím viac nás pracovný proces a „bežútešná šedivosť“ každodennosti racionalizujú a stresujú, tým viac sa ako jediná zmysluplná alternatíva javí dobrodružstvo a zážitok (*Erlebnis* - Gerhard Schulze, 1993). Dobrodružstvo a zážitok dávajú voľnému času význam, poskytujú mu štruktúru (pretože ho organizujú), vytvárajú priestor pre stretávanie sa a komunikáciu. Všetky dimenzie sociálneho a kultúrneho života nadobúdajú formálne aspekty dobrodružstva, podujatia a udalosti. Postmoderna presadila zábavu aj v práci: je nevyhnutné, aby práca človeka „bavila“.

Schulze konštatuje, že v poslednom desaťročí sa participácie na sociálnom a kultúrnom živote viditeľne **dožaduje nová sociálna trieda, ktorá vytvorila vlastné sociokultúrne milieu** (Schulze: *Erlebnis-Milieu*). Rytmus každodennosti tejto novej triedy orientovanej na prežívanie diktuje **zážitok**: dynamiku všedného pracovného týždňa završuje potreba „vypadnúť“, ísť von a zostať tam dlho do noci, strieďať scény a osoby. Domov už nie je miestom pokoja a odpočinku (ani po emocionálnej stránke): ticho je patologickým javom, „čosi“ ho musí prehlúšiť a narušiť. Nevyhnutnou je dynamická zvuková alebo obrazová kulisa: rádio, televízia, walkmen, prehrávač. Zvuk a obraz musia byť akčné, nálada dramaticky emocionálna, dianie „živé“: spomedzi žánrov majú prednosť detektívky, sci-fi, anime, ktorých kombináciu reprezentuje mediálna produkcia stanice MTV a jej klonov. Kulisou „dynamického nepokoja“ je mobilný telefón, ktorý je dôvodom, príčinou aj

prostriedkom toho, že sa niečo deje, že MOŽNO niečo zažijeme. Zážitky a vzrušenie sú fyzikálne merateľné a tak je intenzita zážitku umocňovaná a sprevádzaná hlukom, rýchlosťou, svetelnými kontrastami a farebnými efektami, ktoré pomáhajú vynútiť si pozornosť prijímateľov. Telo už nie je len prostriedkom recepcie, ale čoraz intenzívnejšie aj expresie, je kapitálom a investičným vkladom. Narcisticky orientovaný všežravý hedonista ostatných posudzuje aj na základe toho, koľko sú na vlastnú dokonalosť schopní a ochotní investovať. (SCHULZE 1993: 154)

Špecifickou oblasťou, ktorú trh zážitkov okupuje, je **saturácia potreby stretávania sa s posvätnom**. Odborníci na jednej strane upozorňujú na nedôveru, prejavovanú veľkým náboženstvám s vysokou mierou organizovanosti, na druhej strane konštatujú prudký nárast záujmu o *veci náboženské* (renesancia náboženstva). Novým miestom kultu sa stali presklené a priestranné wellness a nákupné centrá, ktoré veľkoryso poskytujú priestor na adoráciu konzumu, tela a mladosti a na oplátku ponúkajú chvíľkový, ale o to intenzívnejší a emocionálnejší, zážitok. **Zážitok zo sakrálnym vo forme happeningu**, počas ktorého je dokonca možné (za mierny vstupný poplatok) prežiť a na vlastné oči vidieť zázrak, majú v ponuke novodobý náboženský guruovania, ktorí plnia sály, športové haly ale aj olympijské štadióny. Naša každodennosť je nielen racionalizovaná, organizovaná či systemizovaná, ale aj karnevalizovaná. Zábava sa stala „ópiom duše“ (PRAVDOVÁ 2009: 293). A aktivitou, prebýjajúcou bezútešnosť každodennosti v ére prázdnoty pre hypermoderného človeka, ktorý si dnes môže kúpiť čokoľvek, čo dokáže identifikovať ako svoju potrebu, je konzum.

A tak sa človek v pavučine karnevalizovaných významov túla, túžobne nakúka a **civí** na udalosti vystavené vo výkladoch kultúrneho supermarketu a kradne z nich motivovaný logikou prestíže, pod tlakom, aby mu nič z ponúkaných udalostí neuniklo. Subjekt, tak aho razantne ostrými kontúrami kriticko-ironicky portrétuje Paul Virilio, nemá čas žiť reálne, pretože by zmeškal zážitky, ktoré sú mu vo forme produktov ponúkané práve dnes. Zajtra už bude v móde a ponuke niečo nové, niečo, čo nanovo zvädza a okúzľuje. Výsledkom je baudrillardovská hypertelia tvorená simuláciami a simulákrami, ktoré sú síce lákavým matrixom „materiálnych rajov“ (lebo aj tie musia byť pluralitné), zvädzajúcim cez možnosť vyhnúť sa peklu apatie a indiferentnosti smrteľne nudného obyčajného života, ale majú svoje ALE. Čo s kultúrou v štádiu, keď byť udalosťou znamená stať sa ilúziou?

Použitá literatúra:

1. ALIEVA, D. (2005): Dobrodružstvo v pohľade sociológie každodennosti. *Biograf* (36, čl. 3603): 119. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3603>
2. BARBER, Benjamin (1995): Jihad vs. McWorld. How Globalism and Tribalism are Reshaping the World. New York: New York Times Book
3. BAUDRILLARD, Jean (2005): The Murder of the Sign. IN: COHEN, Sande, ed.: Consumption in the Age of Information. Oxford, GBR: Berg Publ., 9 – 17
4. BRYSON, Bethany (1996): Anything but Heavy Metal: Symbolic Exclusion and Musical Dislikes. *American Sociological Review*, Vol.61. No.5 (Oct., 1996), 884 – 899
5. BAUDRILLARD, Jean (1996): O svádění. Olomouc: Votobia
6. FROMM, Erich (2007): Mít, nebo být? Praha: Aurora

7. GAŽOVÁ, Viera (2009): Úvod do kulturológie. Bratislava: Národné osvetové centrum
8. HALL, Stuart (1992): The Question of Cultural Identity." IN: HALL, S. HELD, D.
9. MATHEWS, Gordon (2000): Global Culture/ Individual Identity. Searching for Home in Cultural Supermarket. New York
10. McGREW, A.,eds.: *Modernity and its Futures*. Cambridge: Polity Press, 273-326
11. LONGHURST, Brian (2007): Cultural Change and Ordinary Life. Buckingham: Open University Press
12. MILLER, Daniel, ed. (1995): Acknowledging Consumption. Florence: Routledge
13. PETERSON, Richard – KERN, (1996): Changing highbrow Taste: from Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, Vol. 61. No.5(Oct., 1996), 900–907
14. PRAVDOVÁ, Hana (2009): Determinanty kreovania mediálnej kultúry. Trnava: FKM UCM
15. SCHULZE, Gerhard (1993): *Die Erlebnisgesellschaft*. Kultursoziologie der Gegenwart, Frankfurt; New York
16. SHILS, Edward: Mass Society and Its Culture. IN: JACOBS, Norman (1959, 1992): *Mass media in Modern Society*. New Jersey: Transaction Publ., 43 – 69

Kontakt

Katedra kulturológie
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2, 818 01 Bratislava

doc. PhDr. Karol Sorby, DrSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

HLAVNÉ PROBLÉMY IRACKEJ VLÁDY V SÚČASNOM OBDOBÍ

Kaorkaso@savba.sk

Abstrakt

V súčasnom období iracká vláda čelí viacerým zložitým problémom. Popri neľahkej vnútro politickej situácii, ktorá je charakterizovaná nestabilitou, etnickými a náboženskými napätiami a hlavne prejavmi terorizmu, ide aj o problémy zahraničnopolitické, súvisiace so vzťahmi so susednými štátmi. Na druhej strane vojnou zničená krajina musí vynakladať úsilie a značné prostriedky na obnovu infraštruktúry, a preto musí venovať zvýšenú pozornosť obnove a zvyšovaniu produktivity ropného sektoru, ktorý predstavuje hlavný zdroj príjmov vlády. K uvedeným problémom sa ešte pridružuje kríza spôsobená úbytkom pitnej i úžitkovej vody a z toho plynúca hrozba zasoľovania pôdy.

Kľúčové slová: nestabilita režimu, etnické a náboženské spory, prejavy terorizmu, nehody so susednými štátmi, problémy s ropou, problémy s vodou.

Abstrakt

Currently, the Iraqi government faces several extraordinary problems. Beside the uneasy internal situation characterized by instability, ethnical and religious tensions, and above all by terrorism, there are also problems with the neighbouring countries. On the other hand the country devastated by war has to use the best endeavours and huge sums of money to renew its infrastructure, and therefore must pay increased attention to raise the production of the oil sector which represents the main source of income. To the above problems the water crisis and the growing danger of desertification must be counted.

Key words: instability of the regime; ethnic and religious conflicts; terrorist outrages; disputes with neighbouring countries; problems with oil; problems with water.

V máji 2006, vyše päť mesiacov po tom čo sa uskutočnili parlamentné voľby, sa Nūrī Kamāl al-Mālikī stal ministerským predsedom Iraku. Je členom *Strany islámskej výzvy*, jednej zo štyroch kľúčových politických zoskupení *šī'itskej* koalície, ktorá išla do volieb pod názvom *Zjednotená iracká aliancia* (ZIA). Nūrī al-Mālikī bol v podstate kompromisným kandidátom, ktorý sa v porovnaní so svojím predchodcom Ibrāhīmom al-Džā'farīm ukazoval ako menej autoritatívna osobnosť a tým prijateľnejším pre vzájomne súperiace politické sily tak v rámci ZIA ako aj pre sunnitov a najmä pre Kurdov. Preferovali ho aj Spojené štáty, ktoré vyvíjali značný zákulisný tlak na irackú politickú scénu, ako človeka s povest'ou, že je nie je závislý od Iránu. Nūrī al-Mālikī si postupne vybudoval vlastnú politickú základňu a po provinčných voľbách uskutočnených v januári 2009, ktoré jasne vyhral, sa stal dominantnou politickou silou v irackej politike. Stal sa dokonca orientačným bodom: všetky iracké politické frakcie možno chápať podľa ich postoja voči nemu.

Táto rastúca politická váha mu poskytla podnet na kritiku toho, čo nazval *konsenzuálnou demokraciou* (ad-dīmuqrātīja at-tawāfuqīja) a vyzval na radikálnu zmenu od parlamentného k prezidentskému systému. Povedal, že konsenzus bol nutný v prvej etape prechodu k demokracii po páde režimu Saddāma Husajna, ale keby mala pokračovať vláda konsenzu, zmení sa na katastrofu. Povedal, že demokracia znamená vládu väčšiny a myšlienka konsenzuálnej demokracie nie je kompatibilná so skutočnou demokraciou a v podstate jej protirečí. Vyzval na obmedzenie váhy dohôd, ktoré zaručujú isté pozície Kurdom (funkcia prezidenta republiky), *sunnitom* (funkcia predsedu parlamentu) a samozrejme aj *šī'itom* (funkcia predsedu vlády). Tento spôsob rozdeľovania ústavných funkcií sa môže výrazne zmeniť, keď budú prípravy na sčítanie ľudu pripravované na rok 2010, postupovať podľa programu. Nūrī al-Mālikī povedal, že po ďalších parlamentných voľbách vyzve na zrušenie konsenzu. Jeho kritici okamžite začali tvrdiť, že prísna uplatňovaná vláda väčšiny bude znamenať vládu *šī'itov*.

Konsenzuálna demokracia je založená v politickej kultúre, ktorá odmieta, aby nejaká náboženská, etnická alebo sektárska väčšina presadila svoju vôľu na úkor menšiny. Typickým príkladom konsenzuálnej demokracie je zatiaľ Libanon. Je založená na štyroch zásadách: 1. vláda vytvorená zo širokej koalície reprezentujúcej politických vodcov rozličných segmentov spoločnosti; 2. uplatňovanie práva veta, aby sa zabránilo prijímaniu nekonsenzuálnych rozhodnutí; 3. pomerné zastúpenie v štátnej správe, v diplomatickom zbore a v štátnych podnikoch; 4. vysoký stupeň autonómie zaručený manažmentom štátnych podnikov. Nūrī al-Mālikī spustil tvrdý útok na zásady konsenzuálnej demokracie a spoluúčasti na moci. Vyzval na návrat k zákonnosti a ústavnosti, k zásadám politickej súťaže, k celonárodným volebným listinám a k odmietnutiu sektárstva. Kmeňovým náčelníkom pripomenul, že konsenzuálna demokracia potrebná na začiatku, sa teraz stáva zdrojom korupcie. Hlavnú kritiku nasmeroval na tých, ktorí participujú na moci, ale konajú ako opozícia.

Vyhlásenia Nūrīho al-Mālikīho vyvolali vlnu kritiky v celom politickom spektre. Na čelo kritikov sa postavil prezident republiky Džalāl at-Tālabānī, ktorý odmietol výzvu premiéra na odstránenie konsenzuálnej demokracie. Potvrdil stanovisko Kurdov, že konsenzuálna demokracia je najlepšia forma vládnym v Iraku. Povedal, že zásada konsenzu sa stala súčasťou ústavy a nemožno ju ignorovať. Pri viacerých príležitostiach opakovane, že národná dohoda je účinným prostriedkom na zjednotenie rozličných súčastí krajiny. Iraku nemožno vládnuť jednoduchou väčšinou a situácia si naďalej vyžaduje konsenzus. Kurdske stanovisko je celkom pochopiteľné keď vezmeme do úvahy ich trpké skúsenosti so silnou vládou v Bagdade a najmä teraz, keď požívajú veľkú mieru autonómie a hospodárskeho rozvoja. Podobným spôsobom najstarší *šī'itsky* duchovný Iraku veľký ajatullāh ^cAlī as-Sīstānī vyhlásil, že v Iraku nemá vládnuť sektárska väčšina, ale politická väčšina reprezentujúca vôľu všetkých segmentov irackého ľudu vyjadrenú prostredníctvom volebných urien. Odmietol návrh na prezidentský režim ako najlepší krok správnym smerom. Takéto názory však boli viacerými politickými stranami interpretované ako príprava na návrat diktatúry a totality.

Prezidentský systém by si vyžiadal zmeny v ústave, ktorá stanovuje v Iraku parlamentný systém, t. j. vládu vyberá parlamentná väčšina a musí jej skladať účty. Zmeniť ústavu nie je jednoduché v Iraku za súčasnej ústavy, ktorá požaduje, aby pred ňou prešli dve kolá parlamentných volieb. Ešte väčšou prekážkou je ustanovenie v ústave, že ak je nejaká zmena odmietnutá dvoma tretinami voličov v troch provinciách, bude sa považovať za neplatnú. Toto zvláštne ústavné ustanovenie v článku 126 malo poskytnúť záruky Kurdom, že so svojimi troma provinciami môžu blokovať ústavné zmeny, ktoré by ohrozili ich autonómiu alebo základné záujmy. A za súčasného politického napätia medzi federálnou vládou v Bagdade a regionálnou vládou v Irbíle je veľmi nepravdepodobné, že by vytvorenie silnej

vlády v Bagdade patrilo k dlhodobým plánom Kurdov. A tak berúc do úvahy politické a ústavné obmedzenia, premiér ustúpil. Uviedol, že bez ohľadu na to, že on by dal prednosť priamej voľbe prezidenta ľuďom a nie politickými skupinami, nebude sa usilovať o ústavné zmeny.

Nie je jednoduché zistiť pravé príčiny návrhov Nūrīho al-Mālikīho na zásadné zmeny v irackom politickom systéme. Je zrejmé, že súčasný systém deľby moci je veľmi neefektívny a poznačený korupciou. Avšak nemožno tvrdiť, že zavedenie prezidentského systému by zaručilo vládu pracujúcu podstatne lepšie. Existuje aj reálne nebezpečenstvo, že zvolený prezident si môže vybrať cestu iných blízkovýchodných prezidentov, ktorí zostávajú v úrade celý život. Je však možné aj to, že Nūrī al-Mālikī je znepokojený tým, že po odchode okupačných vojsk z miest bude potrebná prezidentská autorita, aby potlačila zvýšené násilie. Na druhej strane, predseda vlády je aj hlavným veliteľom ozbrojených síl, a môže ich nasmerovať tam kde to vyžadujú bezpečnostné požiadavky štátu.

* * * * *

Ďalším problémom je fakt, že iracko-saudskoarabské vzťahy sú na najnižšej úrovni. Sú náznaky, že za terorom v Iraku je Saudská Arábia, ktorá sa nikdy nezmieri s tým, aby tam bola *šī'itska* vláda. Napriek tomu, že Irak viackrát oficiálne vyjadril túžbu posilniť vzťahy a odstrániť nezhody so Saudskou Arábiou, odpoveď druhej strany nebola povzbudivá. Sa'ūdovci opakovane odmietli návrh Iraku, aby premiér Nūrī al-Mālikī navštívil Saudskú Arábiu alebo sa stretol s kráľom 'Abdallāhom ibn 'Abdal'azīzom a odkladali otvorenie veľvyslanectva v Iraku, aj keď Bagdad už vyslal svojho veľvyslanca do Saudskej Arábie.

Kráľ 'Abdallāh sa odmietol stretnúť s Nūrīm al-Mālikīm počas summitu v Dohe 30. marca 2009 s odôvodnením, že Saudská Arábia ešte nie je presvedčená o tom, že v Iraku už došlo k skutočnému upokojeniu a že iracký premiér nedodrжал sľub, že zmieri všetky politické sily v Iraku a zapojí ich do politického procesu. Toto vyhlásenie poukazovalo na spor medzi Sa'ūdovcami a *šī'itskou* vládou v Iraku, v ktorom sa Sa'ūdovci postavili do úlohy ochrancov *sunnitskej* menšiny. Sa'ūdovci predpokladajú, že vládu Nūrīho al-Mālikīho ovplyvňuje Irán a obávajú sa šírenia iránsko-*šī'itskeho* vplyvu v Iraku. A tak princ Turkī al-Fajsal, bývalý šéf saudskoarabskej tajnej služby a veľvyslanec v USA a Veľkej Británii vyzval na „navrátenie Iraku späť do arabského sveta za každú cenu, aby mohol hrať svoju prirodzenú úlohu v rámci arabského národa a slúžiť ako obranný val proti vonkajšiemu zasahovaniu do vlastných záležitostí a do záležitostí arabského národa“.

Ako odpoveď Irak nedávno napadol Saudskú Arábiu, že je hlavnou silou, ktorá destabilizuje Irak. Prvý kto napadol Saudskú Arábiu boli irackí novinári, ktorí obvinili Sa'ūdovcov, že pomáhajú teroristom prenikať do Iraku a stoja za samovražednými útokmi uskutočnenými na irackom území, najmä vo svetle nedávnych náboženských ediktov zvaných fatwa vydaných v Saudskej Arábii, povoľujúcich samovražedné útoky v Iraku ako „džihád proti okupantom“. Iní komentátori obvinili Saudskú Arábiu, že sa Irak hľadá zvysoka a odmieta uznať jej *šī'itsku* vládu a vyzvali Nūrīho al-Mālikīho, aby upustil od ďalších pokusov navštíviť Saudskú Arábiu alebo sa stretnúť s jej kráľom, lebo tieto pokusy sú ponižujúce pre neho samého, pre iracký ľud i vládu. Jeden komentátor však vyzval Irak, aby hľadal zmierenie so svojimi susedmi, vrátane Saudskej Arábie a snažil sa rozptýliť ich obavy, aj keby tieto krajiny zasahovali do vnútorných záležitostí Iraku. Na rozdiel od komentátorov, sa irackí politici zdržiavali akýchkoľvek otvorených obvinení proti Saudskej Arábii.

Avšak tak ako sa terorizmus v Iraku stupňoval s blížiacim sa stiahnutím amerických 30. júna 2009 z miest, oficiálne iracké kruhy začali otvorene obviňovať Saudskú Arábiu, že

podporuje terorizmus v Iraku s cieľom zabrániť tomu stiahnutiu. Hādī al-Āmirī, predseda irackého branno-bezpečnostného parlamentného výboru obvinil Saudskú Arábiu, že je na čele tých krajín regiónu, ktoré sa stavajú proti stiahnutiu. Povedal, že Saudská Arábia nesie zodpovednosť za posledné bombové útoky v Iraku. Dodal, že výbuchy boli financované zo zahraničia a páchatelia boli členmi organizácie al-Qā'ida a irackej strany Baas. Žiadal zaujať tvrdý postoj proti krajinám podporujúcim terorizmus, čím poukazoval na to, že *fatwy* označujúce *š'itov* za kacírov vydané v poslednom čase saudskeoarabskými duchovnými, z nich urobili ciele násilností. Na druhej strane Saudská Arábia obvinila proiránske sily a elementy v Iraku, že sa snažia vytrhnúť Irak z jeho arabského prostredia a podriať ho Iránu a označila štatistiky vykazujúce, že Saudskoarabi tvoria veľký podiel na teroristoch v Iraku za skreslené. Niektorí kurdskí novinári vyzývajú Irak, aby posilnil svoje vzťahy so Saudskou Arábiou tvrdiac, že Irak by mal hrať hlavnú úlohu pri urovnaní svojich nezhôd so Saudskou Arábiou a inými krajinami regiónu, napriek skutočnosti, že zasahujú do vnútorných záležitostí Iraku. Vyzývajú Irak, aby posilnil svoje vzťahy nielen so Saudskou Arábiou, ale aj s Kuvajtom, Jordánskom a ďalšími krajinami v regióne a snažil sa o zmierenie s nimi.

* * * * *

Kvalifikované odhady hovoria, že Irak má tretie najväčšie zásoby ropy (po Saudskej Arábii a Iráne) a jedny z najnižších nákladov na ťažbu. Hoci iba zlomok z jeho známych ropných polí sa využíva, väčšina jeho infraštruktúry je v biednom stave následkom rokov vojny, sankcií a embarga OSN. Keby sa ropný priemysel naplno rozvinul, mohlo by sa ukázať, že iracké zásoby sú oveľa vyššie ako súčasne odhadovaných 120 miliárd barelov. Podpredseda irackej vlády Barham Sālih uviedol pre londýnsky denník *The Times*, že geologické prieskumy renomovaných zahraničných ropných spoločností priznávajú, že Irak má najväčšie potvrdené zásoby, až 350 miliárd barelov, ktoré prevyšujú potvrdené zásoby Saudskej Arábie, 264 miliárd barelov. Navyše, na rozdiel od Saudskej Arábie má Irak obrovské zásoby zemného plynu, ktoré by mali byť preskúmané. Keby boli tieto zásoby surovín podrobne preskúmané a správne riadené, Irak by sa ľahko mohol premeniť na jedného z kľúčových globálnych hráčov na poli energetiky v nasledujúcich rokoch. Žiaľ, aj keď perspektívy sú obrovské, nebezpečenstvá, neistota a riziká stále znamenajú veľkú hrozbu.

Ropa je najdôležitejším prvkom irackého hospodárstva. Má 60 %-ný podiel na HDP krajiny a tvorí viac ako 90 % dôchodkov vlády. Je tiež potenciálnym zdrojom konfliktu medzi ústrednou vládou a provinciami, najmä tromi kurdskými provinciami Irbīl, Sulajmānīja, and Duhūk, ktoré spadajú pod Regionálnu vládu Kurdistanu. Podľa zistenia Irackej študijnej skupiny, stabilizácia štátu je vo veľkej miere spojená s hospodárskym úspechom Iraku, ktorý je v strednodobom horizonte mimoriadne závislý od ropného priemyslu. Invázia USA do Iraku a zničenie veľkého počtu ropných zariadení sabotážnou činnosťou v rámci infraštruktúry, spôsobili výrazný pokles ťažby v rokoch 2002 a 2003 z asi 2,6 milióna barelov denne na asi 1,5 milióna barelov denne. Celková ťažba sa odvtedy zvýšila priemerne na 2,3 milióna barelov denne, ale ešte nedosahuje hodnoty predchádzajúceho obdobia, t. j. 2,7 milióna barelov denne. Irak sa usiluje zvýšiť do konca roku 2009 ťažbu na 2,9 milióna barelov denne, ale doteraz zaznamenal len čiastočný úspech.

Návrh zákona o uhľovodíkoch schválila iracká vláda vo februári 2007 ako základný dokument pre štyri naviazujúce zákony: 1. zákon o riadení investícií do tohto odvetvia; 2. zákon o delení výnosov medzi ústrednou vládou a provinciami; 3. zákon o reštrukturalizácii ministerstva ropy; 4. zákon o založení novej Irackej národnej ropnej spoločnosti. O návrhu zákona o uhľovodíkoch začal parlament rokovať, ale nedosiahla sa žiadna zhoda, osobitne medzi ústrednou vládou a regionálnou vládou Kurdistanu. Predstavu, že na ropu bohatá

oblasť Kirkúku je súčasťou vlasti Kurdov, zásadne odmieta arabská a turkménska zložka obyvateľstva. S perspektívou parlamentných volieb v roku 2010, pri zložitých domácich problémoch a pokusoch nedávno zvolených provinčných politikoch hovoriť do celonárodnej ropnej politiky, je veľmi nepravdepodobné, že by súčasný parlament dokázal prijať predložený návrh zákona o uhl'ovodíkoch.

Pri chýbajúcom zákone upravujúcom otázku ťažby ropy, investícií a deľby výnosov, regionálna vláda Kurdistanu konajúc na vlastnú päsť poskytla práva na ťažbu ropy a plynu viacerým zahraničným ropným spoločnostiam, o. i. z Nórska, Spojených arabských emirátov, Kórey, Británie a Turecka. Ústredná vláda a najmä príslušný minister, Husajn aš-Šahristānī, v Kanade vyštudovaný nukleárny fyzik, tvrdo odmietol právomoc kurdskej vlády udeľovať ropné koncesie obchádzajúc právomoc ústrednej vlády a prijal ďalší krok, keď vylúčil zahraničné spoločnosti pracujúce na základe licencií od kurdskej vlády, z budúcich rokovaní s ústrednou vládou.

Medzitým sa napätie medzi ústrednou vládou a regionálnou vládou Kurdistanu zvýšilo. Nehľadiac na problém ropy a budúcnosť Kirkúku, Kurdi sú obzvlášť pobúrení nedávnymi výrokmi ministerského predsedu Nūrīho al-Mālikīho, ktorý chcel nahradiť konsenzuálnu demokraciu založenú na spoluúčasti na moci prísnu vládou väčšiny, ktorú Kurdi a *sunniti* považujú za pokus *š'itov* získať väčšinový mocenský monopol. V reakcii na premiéra, iracký prezident, Kurd Džalāl at-Tālabānī povedal, že konsenzuálna demokracia je hlboko zakorenená a je efektívnou cestou na zjednotenie rôznorodých skupín v Iraku. V Iraku nemožno vládnuť jednoduchou väčšinou a situácia si naďalej vyžaduje konsenzus. Správy uvádzajú, že aj vedúci *š'itský* duchovný v Iraku, veľký ājatullāh 'Alī as-Sīstānī, označil stanovisko Nūrīho al-Mālikīho za nesprávne.

* * * * *

Irak je zakladajúcim členom Organizácie krajín vyvážajúcich ropu (OPEC), ved' tento kartel bol založený v septembri 1960 v Bagdade. Tak ako iní členovia kartelu, aj Irak sa musel podriaďovať systému kvót, ktoré obmedzujú ťažbu každého člena. Jednako, po irackej invázii do Kuvajtu v roku 1990 a po následných sankciách BR OSN, ktoré obmedzili irackú ťažbu tak, aby stačila iba na pokrytie základných potrieb irackého obyvateľstva na základné potraviny a lieky, Irak bol dočasne vylúčený zo systému kvót. Po zrušení sankcií voči Iraku sa táto otázka znova nastolí a vzhľadom na to, že kvóty odrážajú mieru potvrdených zásob, Irak dostane veľkú kvótu. Aj keď táto otázka v súčasnosti ešte nie pre irackých predstaviteľov pálčivá, určite bude zaujímať ostatných členov kartelu, pretože čím väčšia bude schválená kvóta Iraku, o to menšie kvóty dostanú ostatní.

Irak má potenciál, aby sa stal jedným z vedúcich producentov ropy a plynu na svete. Vzhľadom na potvrdené zásoby je Irak za Saudskou Arábiou a Iránom, ale ľahko môže predstihnúť Irán a priblížiť sa, dokonca predbehnúť aj Saudskú Arábiu. Aby Irak dosiahol svoje plné možnosti, musia sa uskutočniť viaceré opatrenia:

1. Musí byť nastolená bezpečnosť. Zahraničné ropné spoločnosti sotva budú investovať milióny USD na vrty a ťažbu, pokiaľ sú životy ich zamestnancov ohrozené. Bezpečnosť je nutná aj na prepravu a ochranu zariadení.
2. Irak musí dosiahnuť konsenzus vo veci zákona o rope. Investori do tohto odvetvia budú váhať podpísať dohody s ústrednou vládou, pokiaľ budú mať dočinenia s provinčnými predstaviteľmi. Konflikt medzi ústrednou vládou a regionálnou vládou Kurdistanu sa musí vyriešiť.

3. Rokovania o udeľovaní licencií musia byť zjednodušené a prijateľnejšie pre potenciálnych investorov. Irak má šťastie, že napriek komplikáciám súčasné ceny ropy a perspektívy vyšších ziskov ich určite neodradia.

* * * * *

Krajina, ktorá je dne známa pod menom Irak, sa v staroveku nazývala Mezopotámia, alebo krajina dvoch riek, čo poukazuje na význam dvoch veľkých riek Eufratu a Tigrisu, ktoré zásobovali krajinu vodou, ktorá umožnila vznik veľkých civilizácií, a ktoré zásobujú Irak vodou do dnešných dní. Obe rieky získavajú vodu z ľadovcov a dažďovej vody vo východnom Turecku a severozápadnom Iráne. Dlhší Eufrat (2855 km) tečie z Turecka do Iraku cez Sýriu, kým Tigris (1898 km) tečie z Turecka priamo. Obe rieky spolu prinášali do Iraku asi 80 miliárd metrov kubických vody. V poslednom období však objem vody, ktorú prinášajú obe rieky klesá. Irak obviňuje Sýriu, dramaticky znižuje prítok vody v Eufrate výstavbou priehrad a hydroelektrární, čím ohrozuje iracký poľnohospodársky sektor, ktorý je značne decimovaný vojnami, sankciami a zanedbávaním.

Irak obviňuje aj Irán, že odvádza vody hlavných prítokov rieky Tigris, čím znižujú jej prítok. Odhadovaná ročná potreba vody pre Irak je asi 50 miliárd metrov kubických, z ktorých 60 % pochádza z Tigrisu a zvyšok z Eufratu. Odhaduje sa, že Irak v roku 2015 bude potrebovať 77 miliárd kubických metrov vody, pričom sa očakáva, že jej prítok poklesne na 43 miliárd. Zvyšujúca sa potreba vody štátov v povodí týchto riek ohrozuje jej spravodlivé rozdeľovanie a môže byť potenciálnym zdrojom konfliktu ba až vojen. V Iraku stále rastúci nedostatok vody hrozí, že úrodná pôda sa bude meniť na púšť.

Turecko, porušujúce Konvenciu OSN o využívaní medzinárodných vodných tokov pre iné účely ako plavbu, ktorá stanovuje, že štáty pri využívaní medzinárodných vodných tokov na svojom území musia prijať všetky potrebné opatrenia, aby zabránili škodám ďalším štátom, naďalej buduje na hornom toku priehradu, ktoré podstatne znižujú množstvo vody pritekajúce do Iraku. Väčšina riek v Iraku, rovnako ako v Sýrii a Egypte, prichádza z iných krajín. Voda priteká do Iraku hlavne z Turecka a čiastočne z Iránu. Irak je postihnutý ešte viacej ako Sýria rozhodnutiami štátov na hornom toku riek. Irán je príčinou zhoršujúcich sa vodných podmienok v južnom Iraku tým, že odvádza vody svojich riek Kárún a Karcha do vnútrozemia, pričom predtým tiekli do Šatt al-^cArab (spoločný tok Eufratu a Tigrisu). Irán sa tak priamo podieľa na strate poľnohospodárskej pôdy a na zvyšujúcom sa zasoľovaní pôdy. Aj Sýria znížila prítok vody do Iraku keď v roku 1973 na rieke Eufrat vybudovala veľkú priehradu a obrovské umelé jazero.

Irak priznáva, že nielen Turecko, Irán a Sýria nesú zodpovednosť za pokles hladín vody vo dvoch riekach. Sú aj ďalšie faktory, ktoré prispievajú k vodnej kríze, napr.:

1. Zmeny podnebia: Irak je suchá krajina s vysokou variabilitou zrážok a vysokým stupňom vyparovania. Irak podobne ako väčšina krajín Blízkeho východu prežil niekoľkoročné suchá.
2. Zanedbávanie zo strany vlády: Roky vojen a konfliktov odpúťali pozornosť vlády od problémov s vodou. Kým Irak bol zaujatý vojnami alebo vnútornými konfliktmi, jeho susedia usilovne budovali priehradu a vodné nádrže.
3. Rast obyvateľstva: Podľa jednej štúdie OSN sa počet obyvateľov Zeme sa posledných sto rokov zvýšil štvornásobne, ale spotreba vody vzrástla sedemnásobne. Irak nie je výnimkou. Zvýšená životná úroveň zapríčinila zvýšený dopyt po vode v domácnostiach aj pri produkcii potravín. Zastarané spôsoby zavlažovania však spôsobujú plytvanie vodou.

4. Chýbajúca politika na hospodárne využívanie vody: Roky nadbytku viedli k tomu, že s vodou sa nezachádzalo ako so vzácnou komoditou, ktorej cena podporí jej rozumné využívanie a zabráni plytvaniu.

5. Faktory životného prostredia: Kvalita vody klesala následkom jej zasoľovania a kontaminácie. Pokles hladiny, osobitne na Šaóó al-^cArab spôsobil, že väčšie množstvá slanej vody z Perzského zálivu sa počas prílivu dostávajú hlboko do vnútrozemia a znehodnocujú sladkú vodu rieky. Zvýšený podiel soli vo vode je hlavným zdrojom dezertifikácie. Navyše, rozsiahla kontaminácia vody, znižuje podiel pitnej vody a spôsobuje zdravotné ohrozenie. Situácia dosiahla také rozmery, že ľudia v južnom Iraku musia dovážať pitnú vodu z odsoľovacích tovární v Spojených arabských emirátoch.

Irak podozrieva susedné krajiny, že úmyselne znižujú prítok vody, aby podkopali jeho poľnohospodárstvo a urobili ho závislým od nich v poľnohospodársky komoditách, výrobe mäsa a hydiny. Irak, ktorý bol vždy krajinou hojnosti, musí teraz dovážať väčšinu toho, čo krajina potrebuje, aby nasýtila svoje obyvateľstvo.

Voda je kľúčom k vojne alebo mieru. Hranice môžu byť prekreslené, utečenci usadení inde, obchodné prekážky môžu byť odstránené a poľnohospodárstvo môže byť reformované a byť výkonnejšie. Musí však existovať voda na základné ľudské potreby. Rast populácie s rýchlym posunom k urbanizácii ešte zvýrazní tieto potreby a riziko ozbrojených konfliktov v budúcnosti je ľahšie predstaviteľné. Oblasť Blízkeho východu, ktorá je už teraz jednou z najvýbušnejších oblastí sveta, sa môže stať ešte výbušnejšou, keď milióny jej obyvateľov nebudú mať čo piť, nehovoriac už o výrobe potravín.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

JUDr. et PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.
Ing. Bc. Jitka Slovákova

UNIVERZITA OBRANY BRNO
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

TERORISMUS JAKO PRODUKT POLITICKÉHO EXTREMISMU A PRVEK DESTABILIZACE VNITŘNÍ BEZPEČNOSTI STÁTU

ivo.svoboda@unob.cz
jitka.slovakova@unob.cz

Abstrakt

Tento příspěvek popisuje terorismus jako produkt politického extremismu, který je významným prvkem destabilizace vnitřní bezpečnosti státu. Lze konstatovat, že přestože většina lidí dokáže rozpoznat, pokud se setká s terorismem, který je produktem politického extremismu, že jde právě o něj, mají experti potíže s jeho pevnou definicí. Většinou hovoří o čtyřech základních elementech terorismu, nebo konkrétněji teroristického činu: je předem promyšlený, má většinou veřejný cíl, je zaměřen na uskutečnění změny existujícího politického uspořádání, je zpravidla zaměřen na civilní obyvatelstvo a je prováděn dílčími skupinami. Jde tedy o záměrné užití různých druhů násilí proti civilnímu obyvatelstvu pro politické, národnostní nebo náboženské důvody, čímž výrazně destabilizuje vnitřní bezpečnost ve státě.

Klíčové slova: Definice extremismu. Definice terorismu. Extremismus. Klasifikace terorismu. Politický extremismus. Terorismus. Teroristický útok. Vnitřní bezpečnost státu.

Abstract

This contribution describes terrorism as a product of political extremism, which is significant port destabilisation of state internal security. It is possible to state that event though most of the people are able too distinguish the terrorism, the product of political extemism, that is excatly that, what the experts have dificulties too džine. Usuely they speak about four basic elements of terrosrism, or more precisely terroristic act: this act is pripered beforehand, it is public – aimed, it is focused on current political system, it is mostly aimed et civiliens and it is pursued by particular groups. So it is a special kind of violence against civiliens for political, religious or national purposes, and therefore it destabilizes state internal security.

Key words:

Definition of extremism. Definition of terrorm. Extremism. Klasification of terrorism. Political extremissm. Terrorism. Terrorist attack. State internal security.

Terorismus lze klasifikovat z mnoha pohledů a podle různých kritérií. Z hlediska ohroženého objektu (zejména státu) lze terorismus dělit na *vnitřní a mezinárodní*, z hlediska cíle sledovaného teroristy pak na *politický* (jde o politický, národnostní, ideologický, náboženský či jiný prospěch), *kriminální* (materiální prospěch) a *psychotický* (uspokojení duševně nemocného člověka). Politický terorismus můžeme dále členit do následujících skupin:

islámsko-fundamentalistický (palestinské skupiny, oblast Blízkého a Středního východu), nábožensko-etnický (IRA, události na Balkáně), nacionalistický (ETA ve Španělsku) a ustupující levicový (Rudé brigády). Jako nikoli okrajový a bezvýznamný pak lze rozeznávat i ekologický extremismus přesahujícího svými některými akty do oblasti násilných akcí až terorismu proti individuálním či skupinovým cílům.

Za nejméně čitelný je považován již zmíněný psychotický terorismus, kdy jeho aktérům stačí, že jejich čin vyvolá pozornost a hrůzu, které jim zpětně přinášejí zvrácené potěšení a uspokojení. V tomto případě není násilí cestou k prosazení toho či onoho požadavku, ale cílem samotným. Za nejnebezpečnější je často považován terorismus islámsko-fundamentalistický vycházející z islámského extremismu. Jeho ideologie odsuzuje politické principy a systém hodnot Západu a jako jediné spravedlivé uspořádání světa uznává jeho uspořádání na přísně islámském základě. Ve jménu této ideologie se islámští fundamentalisté ve svém konfrontačním postoji k západnímu světu cítí být oprávněni používat násilí.

V tomto příspěvku se budeme dále zabývat terorismem, který je produktem politického extremismu, konkrétně pravicového politického extremismu, který lze v současné době označit za nejrozšířenější a nesporně společností nejcitlivěji vnímaný.

Mohlo by se zdát, že terorismus je něčím novým, typickým až pro konec 20. století. Ale je tomu tak? Není. Kolébkou moderního terorismu je s velkou pravděpodobností Rusko. Kolem roku 1875 si část tehdejší inteligence (sdružená v hnutí Narodnaja volja, Národní vůle) osvojila anarchistické přesvědčení a spatřovala v atentátech na symboly útlaku jediný způsob, jak vymanit společnost z politické a sociální blokády. Na konci 19. století byl terorismus, zejména pak atentáty na osoby reprezentující vládnoucí moc, přijímán anarchistickými skupinami v Evropě, Rusku a Spojených státech jako nejlepší cesta k uskutečnění politických a sociálních změn [1].

Další vývojovou etapu terorismu lze spojit s národně osvobozeneckým hnutím v zemích tzv. třetího světa. Podpora hnutí za národní a státní nezávislost v Jižní Americe, Africe a Asii se během studené války stala novým polem vzájemného soupeření států NATO a Varšavské smlouvy. Tyto státy neziřídka financovaly odbojová hnutí a různé politické frakce. Přímo školily specialisty na destrukční a záškodnické akce a odesílaly své „poradce“ přímo do krizových oblastí. Terorismus tak již nebyl výrazem pouze ojedinělých násilných akcí některých skupin, ale koordinovanou činností řady skupin a zvláště vyškolených jednotlivců, přesahující hranice jednotlivých států. Nově organizované akce znamenaly nesrovnatelně větší počet obětí a větší rozsah škod než kdykoli v minulosti.

Nejnovější proměny fenoménu terorismu mají kořeny na Blízkém východě. Boj Palestinců proti Izraeli a s ním související vzepětí islámského fundamentalismu přinesly mnohotvárný terorismus, jehož akce se nyní odehrávají po celém světě. Důsledky masově postihují především běžné obyvatelstvo, a to bez ohledu na jejich náboženství a politické přesvědčení.

Došlo k zásadnímu posunu od předchozí situace, kterou nejlépe charakterizoval již v polovině 70. let minulého století expert na terorismus Brian Jenkins výrokem, že teroristé chtějí mnoho dívajících se lidí, ale ne mnoho mrtvých lidí. Dnešní megateror chce obojí, masovou sledovanost i masové oběti. *Megaterorismus* spojovaný s Al-Kajdou také přinesl novou doktrínu, najít v nepřátelském systému nejslabší bod a zaútočit na něj všemi dostupnými prostředky. Zabít co největší počet lidí, vyvolat hysterii a poškodit ekonomiku, zničit symboly

země každému známé a drahé - to jsou v očích této *asymetrické strategie* ty neúčinnější operace[2].

Pokud bychom chtěli definovat terorismus, lze konstatovat, že jedna všeobecně uznávaná definice terorismu neexistuje. Různé organizace pracují s odlišnými definicemi. Dokonce ani vláda USA se nemůže sjednotit na jedné definici. Existuje mnoho důvodů, proč tomu tak je. Otázka definice terorismu má své místo na diskusích mezi státy po desetiletí. První pokus dospět k mezinárodně akceptované definici byl učiněn pod Ligou národů, ale úmluva navržená v roce 1937 nikdy nevstoupila v platnost. Nedostatek jednoty na definování terorismu je hlavní překážkou ke smysluplným mezinárodním prostředkům obrany. K vyřešení této situace přispěl v roce 1992 expert na terorismus A. Schmid, podle něhož pokud je jádro válečného zločinu – záměrné útoky na civilisty, braní rukojmí a zabíjení zajatců - rozšířeno na dobu míru, můžeme jednoduše definovat teroristické činy jako mírové protějšky válečných zločinů.

Další experti na terorismus jej charakterizují jako: „...užití síly nebo hrozící užití síly zaměřené k dosažení politických změn...“ (Brian Jenkins), jako: „...nezákonné užití síly zaměřené na nevinné lidi k dosažení politického cíle...“ (Walter Laqueur), nebo jako: „...promyšlenou úmyslnou plánovitou vraždu, újmu na zdraví a hrozbu nevinným s cílem vytvořit obavu a zastrašení za účelem dosažení politické nebo taktické výhody...“ (James M. Poland)[2].

Většina definic však má určité společné prvky, zdůrazňuje cílevědomé použití fyzického násilí namířené proti civilistům, které má způsobit klima všeobecného strachu v cílovém obyvatelstvu, za účelem politických a sociálních změn.

Definovat terorismus tak, aby byly postiženy všechny stránky jeho projevů a dopadů, není jednoduché. Obsah definice by se zcela jistě lišil podle toho, zda by se na terorismus nahlíželo z pohledu právního, bezpečnostního, nebo třeba sociologického. Pro všechny takové definice by však bylo společné, že jde o protiprávní akty systematického páchání úkladného násilí proti obyvatelstvu a státním orgánům za účelem vyvolání strachu, paniky a destabilizace stávajících politických poměrů. Základní mechanismus teroru je však obsažen již ve starém čínském přísloví, které praví: „Zabij jednoho a postrašíš deset tisíc.“ Za dlouhá desetiletí se změnily metody teroristů, následky soudobého teroru jsou však stejně hrůzné.

Na extremismus lze nahlížet z různých pohledů zkoumání; z pohledu vzniku projevů extremismu, z pohledu možného rozdělení extremismu, z pohledu řešení projevů extremismu a reakcí společnosti. Dílčích pohledů na uvedený fenomén je však možných mnohem více, a to zcela ve smyslu multidisciplinarity uvedeného fenoménu. Extremismus lze vnímat jako fenomén právní, sociologický, politologický či psychologický, popřípadě sociálně-pedagogický, a to právě z důvodu své multidisciplinarity. Proto je třeba na fenomén extremismu nahlížet z multidisciplinárního, resp. interdisciplinárního hodnocení a možného řešení.

Extremismus bývá dělen na extremismus pravicový, levicový, národnostní, náboženský, ekologický, rasový a někdy se setkáme i s jiným dělením, resp. identifikací, co je to extremismus. Tyto dělení je však namnoze pouze snahou o bližší specifikaci konkrétního projevu, nicméně extremismus, resp. extrémní postoj má jen jednu definici, resp. jeden společný jmenovatel. Zde lze vycházet z definice, která se sice může zdánlivě jevit jako poněkud starší, nicméně se jedná o stále platnou a užívanou definici. Tato definice byla

poprvé ve své podobě použita (již) ve „Zprávě o problematice extremismu na území České republiky v roce 2002“, avšak je v odborných kruzích užívaná do současnosti. Pojmem „extremismus“ jsou zde označovány „...vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných, norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku...“. Mezi tyto principy patří zejména úcta k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 Ústavy ČR), svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát (čl. 1 Ústavy ČR), nezměnitelnost podstatných náležitostí demokratického právního státu (čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR), svrchovanost lidu (čl. 2 Ústavy ČR), soutěž politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů (čl. 5 Ústavy ČR), ochrana menšin při rozhodování většiny (čl. 6 Ústavy ČR), svoboda a rovnost lidí v důstojnosti a právech, nezadatelnost, nezczizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv a svobod bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního a sociálního původu, příslušnosti k národnosti nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (čl. 1, čl. 3 Listiny základních práv a svobod) [1].

Politický extremismus je pak v souladu s platnými oficiálními dokumenty v tomto článku chápán jako pojem, který označuje „vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných, norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku“. Základní členění je extremismus pravicový (neonacismus, český nacionalismus) a levicový (dogmatický komunismus, anarchismus), přičemž jednotlivé varianty pravicového extremismu budou zmíněny dále.

I pokud je politický extremismus vymezen jako určitý abstraktní prostor politického spektra, je třeba vidět, že do skutečné politiky jej vnášejí konkrétní aktéři. Jsou jimi především politické strany, zájmové skupiny (působící registrovaně i neregistrovaně, případně otevřeně i skrytě, přičemž skrytá působnost je charakteristická i pro různá extremistická spiklenecká centra), média, subkultury (zvláště subkultury mládeže, resp. jejich vnitřní proudy). Celkově pak extremisté mohou tvořit hnutí, resp. sociální hnutí, jakým byl např. ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století fašismus. V případě, že se extremisté chopí moci, lze za extremistického aktéra označit i politický režim. Extremisté užívají při svém působení různé metody získávání vlivu. V legálním rámci se jedná o běžný politickou propagandu, o veřejné legální demonstrace, o vzdělávání a osvětu vůči stoupencům apod. Extremismus je však charakteristický tím, že demokratické mechanismy zneužívá k získání politické moci, která demokracii odstraní nebo omezí. Tyto svoje cíle mnohdy také nepokrytě deklarují s různými záminkami a důvody. Vedle legálních metod se extremismus v demokracii často uchyluje i k metodám na hraně legality či zcela nelegálním. Jedná se především o různé formy násilí, od nepřipravených výpadů proti politickým oponentům až po propracovaný terorismus. Násilí může sloužit i jako nástroj k šíření propagandy a jeho cílem je spolu s dalšími nástroji vytvoření vhodné situace pro politickou změnu režimu formou puče či revoluce[3].

V obecném pohledu je extremismus spíše politologický pojem, ale svým multidisciplinárním vnitřním obsahem je však nesporně také pojmem sociálně – pedagogickým. Extremismus se stává bezpečnostním rizikem v okamžiku, kdy jsou jeho motorem ostře antagonistické postoje vůči stávajícímu společenskému řádu a nesmiřitelnost vyúsťuje v konkrétní záměry a aktivity, směřující k destabilizaci a odstranění daného politického a sociálního systému. Ve svobodné společnosti by vítězství krajně vyhocených, demokracii nepřátelských postojů, názorů a ideologií znamenalo ústup od lidských práv a nastolení autoritářství, totality nebo anarchie[4]. Při identifikaci co je a co není extrémní projev je nutno v první řadě

identifikovat, co je legitimní projev ve smyslu uplatňování práva na svobodu slova a kdy se už jedná o nelegální projev omezování ústavních principů nebo zaručených práv jiných osob.

S terorismem, jako velmi častým projevem extremistických projevů se setkáváme mnohdy díky zpravodajství médií. Díky nim má téměř každý občan představu o tom co znamená a jaké jsou prostředky boje extremistů. Velká většina velkých teroristických útoků je provedena islámskými fundamentalisty a je zaměřena proti Izraeli. V Evropě se setkáváme s útoky skupin, jako je IRA nebo ETA. Ideologií teroristických skupin je převážně snaha získat jisté území (Hizballáh, PKK, IRA, ETA), nebo nastolit jiný řád (fundamentalistické skupiny - svatá válka). Skupiny vznikají tam, kde již nelze dosáhnout žádného výsledku politickou cestou. Názory na akce těchto skupin se liší a převážně jsou odsuzovány, ale na druhou stranu je nutné vzít v úvahu i jejich cíl jako je například navrácení Palestiny původním obyvatelům, kteří byli vyhnáni při vzniku Izraele. V této souvislosti se jistě nabízí i otázka, jestli by byl terorismus tolik rozšířen, kdyby Izrael nevznikl, a kdo je vlastně ten špatný [5].

Velmi známou a v podstatě v současné době nejnebezpečnější formou politického extremismu u nás z pohledu sociálně – pedagogického je neonacismus a nacionalismus. *Neonacismus* je hnutí, které ideově alespoň zčásti navazuje na původní nacismus. Nacismus bylo původně hnutí vniklé ve dvacátých letech dvacátého století především v Německu (případně na území jiných států s německou populací), které po uchopení moci v roce 1933 v Německu vytvořilo totalitní a agresivní režim, který masivně potlačoval lidská práva (a hodlal vyhladit celé národy, především Židy a Romy) a od roku 1939 vedl agresivní válku. Na obsazených územích (často za pomoci místních kolaborantů) realizoval okupační teror. Po porážce nacistického Německa (kapitulovalo v květnu 1945) se alespoň na některé jeho ideje snaží navázat neonacismus, který v současnosti většinou opustil výhradní vazbu na Německo a Germány a snaží se o využití nacistických rasistických, antisemitských a mocenských cílů, názorů a strategií v rámci celé „bílé rasy“. Neonacismus zpravidla obecně hlásá v celosvětovém rámci koncepci rasistického boje a nadřazenost bílých árijských národů, vycházející z tradic původního nacionálního socialismu [6].

Objevují se v něm menší proudy více inspirované dělnickým étosem části nacismu z přelomu dvacátých a třicátých let. Existují i různé národní variace vzhledem k historickým tradicím, ať se již týkají inklinace k pohanským tradicím různých národů, zohlednění tradičních národních nepřátel anebo tradic kolaborace za druhé světové války. V ČR lze vysledovat jak neonacismus více propojený s původním německým pojetím nacismu, jehož specifickým vyjádřením je návaznost na sudetoněmecké nacistické tradice, tak i neonacismus respektující rovnoprávnou českou identitu v rámci panárijského neonacistického hnutí (dílčí návaznost na vlajkařské koncepce z Protektorátu Čechy a Morava) [7].

Základními formami působení neonacistů jsou zejména:

- stranickopolitická agitace (v ČR se doposud neprosadila silná neonacistická strana, v poslední době někteří neonacisté spolupracují s Dělnickou stranou),
- veřejné získávání sympatií a upevňování identity hnutí šířením propagandy (demonstrace, internet, tiskoviny, oblečení, hudba, tzv. white power music, přičemž obchodování s uvedenými artefakty slouží i jako zdroj financování hnutí,
- násilí (využití projevů agresivity) k ovlivnění protivníků i stoupenců.

Za druhý základní proud českého pravicového extremismu lze označit český nacionalismus. Pravicově extremistický nacionalismus se liší od demokratického nacionalismu vysokou mírou nacionální netolerance k jiným národům a etnikům (či alespoň některým z nich) a antidemokratickým zaměřením. Český extremistický nacionalismus lze dále členit na:

- český nacionalismus vycházející z husitské tradice českých dějin, šovinisticky pojatého pokrokařského „národně-obrozeneckého étosu“ a čechoslovákismu a českého expanzionismu (národovecko-pokrokařský nacionalismus),
- český nacionalismus, který navazuje na tradice českých dějin zbavených „pokrokařského mýtu“ (konzervativní integrální nacionalisté)[7], v jehož rámci se některé skupiny silněji přiklání k tradicím českého fašismu (neofašisté) a může se v něm objevovat různě silná vazba na křesťanství, autoritářský křesťanský konzervatismus, v případě propojení s fašismem klerofašismus (v poslední době prolínání části tohoto proudu s neonacismem).

Jako další možné směry politického extremismu jsou známy zejména dogmatický komunismus, levicově extremistický anarchismus a autonomové, ale lze k nim počítat i specifické formy fašismu, neofašismu, nacionalismu, neonacionalismu, panslavismus apod.

Vzhledem k převažujícímu sociálně – pedagogickému diskursu činnosti skupin politického extremismu, kdy se tyto snaží o zviditelnění a získání podpory (byť pasivní) u občanů ČR, je třeba pomocí nástrojů z oblasti činnosti sociální práce, resp. sociální pedagogiky působit na veřejnost se snahou eliminovat sílící vliv agresivity a netolerance ve společnosti.

Z hlediska státní politiky boje proti extremismu je tedy v každém případě nutno zaměřit pozornost především na stěžejní cíle boje proti extremismu, jimiž jsou:

- a) zamezit vlivu propagandy extremistů, zejména vůči příslušníkům ozbrojených sil ČR, což je v současné době obzvlášť aktuální,
- b) zamezit přijetí extremistů ozbrojených sil ČR a státní správy obecně,
- c) celkově působit tak, aby extremistům nebyla zavádána žádná příčina k věrohodným propagandistickým výpadům, což by jim napomohlo v dosahování vlivu na veřejnost a plnění jejich antidemokratických cílů tak, jak je vnímá současná legislativa.

Politický extremismus se zpravidla snaží popřít, vyvrátit či přímo odstranit stávající režim ve státě a nahradit ho svým či sebou tolerovaným systémem, který je podle nich schopen správného vedení společnosti, často na rasistickém, xenofobním či antisemitském základě. K tomu využívají násilných či zastrašujících akcí, které lze často označit jako teroristické akty, které mají za cíl destabilizaci vnitřní bezpečnosti ve státě, následně získání politického vlivu či přímo převzít moc ve státě neústavní cestou. Proto je nanejvýš vhodné vnímat projevy extremismu jako nestabilizujícího prvku vnitřní bezpečnosti státu a zaujmout k tomuto fenoménu současného globalizovaného světa odpovídající stanovisko.

Použitá literatura:

1. SVOBODA, I., VIČAR, R. 2008. Právní nástroje boje proti extremismu a terorismu v ČR. In. *Sborník z mezinárodní vědecké konference Institutu mezioborových studií Brno*. Brno: IMS Brno.
2. VIČAR, R. 2008. *Právo bezpečnosti a obrany ČR*. Brno: AVIS, Univerzita obrany.
3. MAREŠ, M. 2005. *Pravicový extremismus a radikalismus*. Brno: Centrum strategických studií.
4. BIS ČR [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.bis.cz/extremismus.html>>
5. Cestovatel v ohrožení [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.mujweb.cz/www/jpdepot/danger/teror.htm>>
6. MAREŠ, M. 2006. *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti*. Praha: MVČR.
7. RATAJ, J. 2006. Vize české nacionální politiky v soudobých konceptech krajní pravice v České republice. In. *III. kongres českých politologů*, Olomouc 8.-10. 9. 2006; NĚMEC, J., ŠŮSTKOVÁ, M. (ed.). Praha, Olomouc: Česká společnost pro politické vědy.

Kontakt

JUDr. et PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.

Univerzita obrany
Fakulta ekonomiky a managementu
Katedra sociálních věd a práva
Kounicova 65, 612 00 Brno, Česká republika
tel.: +420973443291
gsm.: +420603446486
e-mail: ivo.svoboda@unob.cz

Ing. Bc. Jitka Slováková

Univerzita obrany
Fakulta ekonomiky a managementu
Katedra ochrany obyvatelstva
Kounicova 65, 612 00 Brno, Česká republika
tel.: +420973443629
e-mail: jitka.slovakova@unob.cz

Ing. Soňa Svorenová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

DOPAD FINANČNEJ KRÍZY NA POSTAVENIE ŽIEN V SPOLOČNOSTI

sona.svorenova@euba.sk

Abstrakt

V článku sa zaoberám kľúčovou otázkou, či kríza dopadla na mužov a ženy rovnako. Viaceré experti vyjadrili predpoklad, že kríza dopadá na ženy tvrdšie ako na mužov. Tento predpoklad sa netýka len postavenia na pracovnom trhu, ale aj postavenie a v rodine či spoločnosti. Skúmam teda, ako kríza ovplyvňuje ich život vo všetkých oblastiach. Tiež sa zaoberám otázkou čo je príčinou týchto tvrdších dopadov, a či je možné ich vhodnými štátnymi zásahmi zmierniť.

Kľúčové slova: dopady hospodárskej krízy, rodový aspekt, pracovný trh, postavenie v spoločnosti a rodine, štátne zásahy

Abstract

The main topic of my article is, if the life of men and women is equally influenced by economic crisis. Some gender issue experts insist on the fact, women can feel the consequences worse than men, not only on their professional life, but also in the privacy. I research the impact also on family and social life, as well as the question, if it is possible to decrease these bad influences by certain state intervention.

Key Words: impact of the economic crisis, gender aspect, labor market, position in family and society, state interventions

Tesne po vypuknutí krízy sa začali ozývať rôzne feministické organizácie s varovaniami, že na krízu doplatia ženy viac ako muži, napriek tomu, že kríza bola spôsobená prevažne mužmi. Počiatočné reakcie na tieto vyhlásenie boli skôr skeptické, a ich autorky odsudzujúce. Postupne sa však k nim pridali aj renomované organizácie a inštitúcie ako Medzinárodná organizácia práce (ďalej len ILO) či svetová banka. Tieto tiež začali poukazovať na to, že kríza nie je rodovo vyrovnaná, a doľahne na ženy viac ako na mužov. Kým úvahy o tom, či by kríza vyzerala inak, alebo či by vôbec bola, keby vo vedení finančných podnikov bolo viac žien, patria skôr do kategória hypotéz, horší dopad na ženy sa zdá byť holým faktom.

Forma dopadu si líši, najmä podľa toho či ide o krajinu rozvojovú alebo rozvinutú, a podľa toho nakoľko v nej stereotypy ovplyvňujú postavenie ženy v spoločnosti. Je však aj niekoľko problémov, s ktorými sa budú v dôsledku krízy potýkať zrejme ženy celosvetovo.

V každom období krízy sa dostávajú na povrch rôzne negatívne sociologické javy, a táto nie je výnimkou. A práve tieto dopadajú zväčšia prioritne na zraniteľnejšie skupiny, ku ktorým patria nielen menšiny, handicapovaní ľudia, ale v mnohých prípadoch aj ženy. Špeciálne ohrozenou skupinou sú osoby trpiace takzvaným dvojitým znevýhodnením, napríklad ženy patriace k národnostnej alebo náboženskej menšine, ženy nezamestnané, osamelé matky, nižšie príjmové skupiny atd. Nie je preto prekvapivé, že aj renomované inštitúcie sa pridávajú k tvrdeniam o ohrození žien.

Dôsledky krízy na život žien v rozvojových krajinách

Podľa analýz svetovej banky sa práve v rozvojových krajinách prejavia najsilnejšie rodovo¹ špecifické dôsledky krízy. Pokiaľ sa nebude venovať špeciálna pozornosť dopadu krízy na ženy a deti, povedie to k prehlbovaniu chudoby u tejto skupiny, už aj tak častejšie ohrozovanej chudobou (v rozvinutom aj rozvojovom svete), a ohrozí ich ďalší rozvoj. Za základ efektívneho riešenia problému považuje SB priame zapájanie žien do ekonomického života. Ženy sú v dôsledku krízy ohrozované z viacerých strán, v prvom rade sú ohrozené chudobou nielen v dôsledku straty zamestnania (či už vlastného, alebo partnerovho), ale aj v dôsledku potravinového cenového šoku. Podľa odhadov SB došlo v roku 2009 k až 20% nárastu cien niektorých základných potravín. Stalo sa tak v dôsledku zvýšeného dopytu po biopalivách. Zvýšil sa objem poľnohospodárskej produkcie, ktorá sa spotrebovala na ich výrobu. Ženy, vo väčšine rozvojových krajín nesúce zodpovednosť za výživu rodín, pocítia túto situáciu najviac. Navyše, v zaostalých krajinách, kde je domáce násilie spoločensky akceptované, sú okrem hladu vystavené aj riziku fyzických trestov zo strany manžela. Nedostatok potravy sa vníma ako zlyhanie zo strany ženy, ako člena rodiny zodpovedného za chod domácnosti a chystanie potravy. Toto sa považuje za dôsledok chudoby tretej línie. Sú to dôsledky s ktorými sa už muži prakticky nestretávajú, alebo nimi bývajú postihnutí len minimálne. (Muži ako terciárny dôsledok krízy pocítujú zvyčajne skôr psychologické problémy, problémy straty sebaúcty). Primárnymi dôsledkami sú v tomto prípade strata zamestnania, nárast cien potravín, druhotnými hlad a nedostatok potravín pre rodinu. Hlad taktiež dopadá ako prvú na ženu a na deti, keďže hlavne v Afrike platí opačný postup ako sme zvyknutý v Európe. Ako prvý sa musí nasýtiť otec rodiny, potom starší synovia, a čo ostane ostáva žene, dcéram a malým synom.

V prípade finančných problémov doplácajú ženy aj zdravotne. Nedostatok financií sa prejavuje v zanedbávaní zdravotnej prevencie v tehotenstve. Prítomnosť lekára odbornej asistencie pri pôrode je luxusom, ktorý si v čase krízy môže dovoliť ešte menej žien ako predtým. Podobne ženy, ktoré boli zvyknuté dochádzať na kliniku na antikoncepčnú injekciu (zvyčajne bez súhlasu mužov, ktorí sú často krát proti používaniu antikoncepcie) si ju nebudú môcť dovoliť. Rovnako aj v prípade detí má zdravie chlapcov prednosť pred dievčatami, v krajinách, kde spolu s dcérou je potrebné dať aj veno, má dieťa-dcéra tak či tak oveľa menšiu hodnotu, a v prípade výpadku príjmov sú investície do jej zdravia až druhoradé.

Vo väčšine rozvojových krajín sú ženy viac zamestnané v odvetviach zameraných na export.. Hlavne v ľahkom priemysle (textilný, jemná mechanika), ak aj v exportnom poľnohospodárstve s vysokou pridanou hodnotou. Napríklad v Malajzii či Bangladéši tvoria asi 80% zamestnancov v odevnom priemysle, na Filipínach asi 60% pracovníkov v elektronickom priemysle, v Ugande, Ekvádore a Thajsku asi 80% pracujúcich v produkcii ovocia a na plantážach s kvetmi. Muži častejšie pracujú v jednoduchom poľnohospodárstve

---

¹ Rod: sociálne a kultúrne podmienená rola žien a mužov, na rozdiel od termínu pohlavie (sex), ktoré označuje biologickú danosť

zameranom na predaj na domácom trhu, alebo v hutníkom priemysle. Práve v odvetviach, kde sa tvorí hotová produkcia pripravená na export do vyspelých krajín klesajú príjmy ako prvé. Exotické potraviny, ako aj nová elektronika sú na zozname vecí ktoré si západný spotrebiteľ odpúšťa medzi prvými.

Kríza ohrozuje aj rozvoj samostatného podnikania žien v krajinách tretieho sveta. V poslednej dekáde bol ako najúspešnejší nástroj na získavanie ekonomickej samostatnosti žien vyhodnotený systém mikropôžičiek. V roku 2007 čerpalo mikropôžičku asi 133 miliónov ľudí, z ktorých 93 miliónov patrilo k najchudobnejšiemu obyvateľstvu sveta. 85% príjemcov pôžičiek zo systému predstavovali ženy. V rokoch 2008 a 2009 sa objem peňazí v systéme mikropôžičiek zmenšil údajne asi o 40%. (presné údaje nie sú známe, nakoľko v systéme funguje na strane poskytovateľov asi 3 300 organizácií, od finančných inštitúcií, až po rôzne charitatívne cirkevné spolky a občianske združenia). Systém funguje na jednoduchom princípe, komunita (obec, alebo spolok) dostane malú pôžičku, ktorú potom sama spravuje, je zodpovedná za jej vrátenie, a prostriedky z ktorej v mikročiastkach rozdeľuje medzi svojich členov. Táto malá čiastka, v očiach obyvateľa Európske únie často až smiešna, vie byť postačujúcim základom na rozbehnutie vlastného podnikania v najchudobnejších krajinách. Prax ukázala, že oveľa spoľahlivejším príjemcom mikropôžičiek sú ženy, a preto sa systém už dlhšiu dobu orientuje primárne na ne. V krajinách, kde sú ženy vychovávané k tomu, že ich primárnou úlohou, a zodpovednosťou je rodina, sa správajú oveľa zodpovednejšie ako muži, používajú pôžičku na to, na čo je určená, a pristupujú zodpovedne k splácaniu splátok. Pôžičky majú tiež silnú psychologickú úlohu, umožňujú ženám získavať finančnú nezávislosť, budovať si vlastné sebavedomie a uvedomiť si svoju hodnotu. Problém, ktorý nastal v dôsledku krízy má dve základné príčiny. Časť investorov ktorá brala toto investovanie ako istú ekonomickú investíciu, sa začala obávať možných rizík v dôsledku spomalenia svetového obchodu. Časť prevažne súkromných prispievateľov, ktorá brala dotovanie systému ako formu prispievania na charitu prispievať prestala, alebo príspevky obmedzila v dôsledku vlastného poklesu príjmov. Ženy v rozvojovom svete teda prišli o veľkú časť prostriedkov, čo k nim prúdila.

Ďalším výpadkom v príjmoch žien sú remitencie. Tie zaznamenali v roku 2008 a 2009 pokles v Mexiku, celej strednej a južnej Amerike, ale aj vo viacerých Afrických krajinách. Štandardnou situáciou v týchto krajinách je, že muž pracuje sezónne, alebo trvalo v zahraničí (USA, turistické destinácie) a posielajú domov príjem žene. V dôsledku krízy však bola časť lacnej zahraničnej pracovnej sily prepustená, a časť sa musela uspokojiť s nižším príjmom. Nakoľko životné náklady sa neznížili, znížila sa práva čiastka posielaná domov.

Dôsledky krízy typické pre rozvojové aj rozvinuté krajiny.

Niektoré dôsledky sú zhodné pre rozvojové aj rozvinuté krajiny. Zvyčajne sa prejavujú v rôznej forme, ale podstata problému je rovnaká.

V dôsledku výpadku príjmu muža, boli mnohé ženy nútené vstúpiť na pracovný trh, napriek tomu, že si to neželali. V rozvojových krajinách, a stereotypne fungujúcich domácnostiach v rozvinutom svete a tranzitívnych ekonomikách sa tým však zväčša neznížilo pomerne ich zaťaženie v domácnosti (t.j. muž na seba neprebral povinnosti v domácnosti, alebo len ich neadekvátne malú časť). U žien, ktoré sa venovali starostlivosti o domácnosť dobrovoľne teda došlo proti ich vôli k dvojitému zaťaženiu.

Ďalším dôsledkom spoločným pre oba typy krajín je schéma investovania do vzdelania. Až na výnimky, v podobe krajín s výborným stavom rodovej rovnosti a vysokou mierou prekonania stereotypov, v prípade finančných problémov, alebo vysokých nákladov na vzdelávanie, sú to

dievčatá, ktorých vzdelávanie sa zanedbáva ako prvé. V prípade rozvojových krajín to pozorujeme už v prípade elementárneho vzdelávania, v prípade rozvinutých sa tento rozdiel prejavuje zväčša až na univerzitnom stupni, hlavne preto, že základné a stredné školstvo je vo väčšine krajín bezplatné. Samozrejme, aj univerzitné štúdium je vo viacerých krajínach bezplatné. Bývajú s ním však spojené náklady na obživu študenta, hlavne v prípade, že univerzita sa nachádza mimo miesta bydliska. Tiež treba dodať, že základné a zväčša aj časť strednej školy je vo väčšine rozvinutých krajín povinná. Výrazne sa tieto rozdiely prejavili napríklad v Rakúsku, kde v 90tych rokoch zaviedli poplatok za univerzitné štúdium. Počet dievčat študujúcich na univerzitách klesol až o 20%. V rozvojových krajinách sa vzdelanie považuje nie za právo, ale za luxus. Luxus, ktorý si v čase obmedzenia príjmov nemôžu rodiny dovoliť, a už vôbec nie pre dievčatá. Tým sa dievčatá v dospelosti dostanú opäť do pozície ešte závislejšej osoby, keďže nebudú vedieť písať ani čítať. Kríza teda neohrozuje len ich súčasnosť ale aj ich vyhliadky na budúcnosť.

Ženy takmer na celom svete sa stretávajú s problémom frustrácie a rodinných konfliktov v prípade straty zamestnania manžela. Samozrejme, situácia môže byť aj opačná, kedy žena, zvyknutá na isté postavenie v zamestnaní sa dostane so stavu frustrácie z jeho straty. Status quo je však taký, že zvyčajne táto situácia nastáva v opačnom prevedení. Nakoľko úloha muža v rodine sa v rozvojom, ale z veľkej časti aj v rozvinutom svete spája z úlohou chleboďarcu- živiťľa, považuje stratu zamestnania za svoje akútne zlyhanie v svojej hlavnej úlohe. Špeciálne v prípade, kedy nezamestnanosť je dlhodobá, podpisuje sa to na psychike nezamestnaného. Táto frustrácia vyúsťuje do hádok, agresia, a v krajnom prípade až do domáceho násillia. Od začiatku krízy sa môžeme v európskych ženských magazínoch pomerne často stretnúť s radami, čo v takomto prípade robiť. Zväčša obsahujú rady ako napríklad nepripomínať mužovi jeho situáciu, nechváliť sa svojim prípadným úspechom v práci, nesťažovať sa na svoju situáciu. Žena teda okrem zabezpečenia príjmu do domácnosti, musí zvládať aj psychologicky správne jednanie s partnerom. Ten miesto toho aby bol žene oporou v jej úlohe živiťľky, sa sám stavia do pozície toho, kto potrebuje starostlivosť sa ohľad.

Celkovo, každá hospodárska kríza, či už globálna alebo lokálna mala negatívny dopad na fungovanie rodín, či už v užšom zmysle, alebo v širšom chápaní. Peniaze patria k najčastejším príčinám rodinných konfliktov, a ako náhle ich príjem poklesne, vedie to k rozporom. V západnom svete to vedie k zvýšenej rozvodovosti, a k dysfunkcii manželstiev, v rozvojom zväčša ku kráteniu rozpočtu ženy (vzhľadom na prioritné postavenie muža).

Dôsledky krízy pre ženy v rozvinutých krajinách

Vo všeobecnosti pociťujú dopady krízy oveľa viac ženy v rozvojových krajinách. Preto Svetová banka ani nevenuje takú pozornosť ženám v krajinách rozvinutých. Medzinárodná organizácia práce však upozorňuje, že aj v rozvinutých krajinách sú ženy prvé, ktoré pociťujú stagnáciu ekonomiky a posledné, ktoré pociťia oživenie.

Ženy, hlavne už spomínané ženy s dvojitým znevýhodnením, patria medzi skupiny najviac ohrozené rizikom chudoby za každých okolností. Čiže v čase krízy, kedy sa riziko spadnutia pod hranicu chudoby všeobecne zvyšuje, ich pod ňu prepadá ešte viac. Taktiež ženy, ktoré sú odkázané na sociálne dávky môžu byť ohrozené krátením rozpočtu v dôsledku krízy. Týka sa to hlavne žien odkázaných na materský alebo rodičovský príspevok, a osamelo žijúcich žien v dôchodkovom veku. Ženy dôchodkyne sú vystavené väčšiemu riziku z dvoch dôvodov. Prvým je fakt, že poberajú zvyčajne nižší dôchodok ako muži. Dôchodok sa vo väčšine európskych krajín odvíja od výšky príjmu počas aktívneho život. Aj dnes majú ženy v porovnaní z mužmi nižšie príjmy asi o 35% (na úrovni priemeru EU), s minulosti, keď boli

dnešné dôchodkyne ekonomicky aktívne, bol rozdiel ešte väčší. Druhým dôvodom je rôzna dĺžka života mužov a žien. Ženy sa v Európskych krajinách dožívajú v priemere o 7 rokov viac ako muži. Viacero žien vo vysokom veku teda ostáva osamelých, a odkázaných na jeden príjem.

Ďalší problém, z ktorým sa potýkajú ženy takmer výlučne v rozvinutých krajinách je zvýšenie dvojitého zaťaženia v dôvodu poklesu outsourcingu domácich prác. V rodinách, kde sa kariére venujú obaja partneri sa často časť domácich prác zabezpečuje výpomocou: napr. opatrovatelka detí, pomocník/pomocnica v domácnosti, časté využívanie reštauračných služieb. V prípade poklesu príjmov sú však tieto služby medzi prvými ktoré sa v rodinnom rozpočte krátia. Ženy sa teda opäť dostávajú do dvojitého zaťaženia. Sú zaťažené nezaplatenou prácou v domácnosti, a zároveň aj prácou v zamestnaní, nakoľko v čase krízy a všeobecného prepúšťania nie je zvyčajne možné v práci poľaviť. Vyčerpanosť a stres zo zaťaženia z domácnosti môže spôsobiť následne problémy v zamestnaní.

Tieto dôvody patria medzi základné pre ktoré nemôžeme považovať krízu za rodovo neutrálnu. Svetová banka ako aj Medzinárodná organizácia práce zdôrazňujú potrebu opatrení zameraných na ženy, ale mnohé vlády toto varovanie nezohľadňujú v svojich protikrízových politikách. Ženy sa často krát dostávajú do začarovaného kruhu, ktorý sa nie vždy dá ľahko prelomiť.

Použitá literatúra:

1. www.feministnewdeal.com
2. www.feminismoantelacrisis.com
3. <http://dnes.atlas.sk/ekonomika/544345/na-hospodarsku-krizu-doplacia-viac-zeny-ako-muzi>
4. <http://www.news.com.au/story/0,,25180730-5007146,00.html>
5. http://ipsnews.net/columns_supachai.asp
6. STIEGLER, B. 2002. Ako uplatňovať rodové hľadisko. Stratégie Európskej únie. Bratislava
7. EUROPEAN COMMISSION. 2009. The social Situation in the European Union 2009 Eurostat

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

Ing. Soňa Svorenová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

DOPAD PLYNOVEJ KRÍZY NA BILATERÁLNE VZŤAHY RUSKA A SLOVENSKA¹

sona.svorenova@euba.sk

Abstrakt

V článku sa zaoberám plynovou krízou zo začiatku roka, a jej dopadom na Slovensko-Ruské bilaterálne vzťahy. Článok mapuje chronologický prehľad plynovej krízy z počiatku tohto roka, s dôrazom práve na vývoj vzájomných vzťahov spomenutých krajín. V záverečnej časti sa snažím vyhodnotiť, či kríza mala nejaký dopad na bilaterálne vzťahy, a ak áno tak aký. Zaoberám sa tiež tým, ako by pravdepodobne vzťahy ovplyvnilo rozhodnutie Slovenska prijať preventívne opatrenia, ktoré by znížili riziko vzniku podobnej situácie v budúcnosti (napr. diverzifikácia zdrojov a iné).

Kľúčové slova: Bilaterálne vzťahy, plynová kríza, energetická bezpečnosť, preventívne opatrenia, diverzifikácia zdrojov

Abstract

In the article I research the impact of the gas crisis from the beginning of the year on the bilateral relations between Slovakia and Russia. The article provides the short overview of the crisis with special attention to development of bilateral relations of mentioned countries. In the final part I try to conclude how influenced the crisis bilateral relations, if somehow. I occupied also with the question, how it would influence the relations, if Slovakia have decided for energetic sources diversification, which would decrease a risk of similar situation in the future.

Key Words: Bilateral relations, gas crisis, energetic security, prevetion, diversification of sources

Vývoj Slovensko ruských vzťahov od roku 1993

Hneď po vzniku v roku 1993 Slovenskej republiky s ňou Ruská federácia nadviazala diplomatické vzťahy na úrovni veľvyslanectiev. V tom istom roku sa konala oficiálna návšteva v Bratislave ruského prezidenta, v rámci ktorej bola podpísaná dvojstranná Zmluva o priateľských vzťahoch a spolupráci.

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia výskumu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov – e. č. 2319205 Spolupráca Slovenskej republiky s Ruskou federáciou

Vo februári 2005 bol v Bratislave na oficiálnej návšteve Prezident Ruskej federácie V.V.Putin, v apríli 2005 - predseda tátnej dумы Ruskej federácie B.V.Gryzlov, v novembri 2006 sa konala oficiálna návšteva prezidenta SR I.Gašparoviča v Rusku.

Po vzniku Slovenskej republiky boli postoje k Rusku rozporuplné. Na jednej strane stále hral rolu tieň tieň z pred roku 1989 od ktorého sa nedalo tak rýchlo odosobniť. Vo vzťahoch s Ruskom bolo treba nájsť nový model, a novú rovnováhu. Až do roku 1998, kedy sa nová vláda Mikuláša Dzurindu začala v zahraničnej politike primárne orientovať na rokovania o vstupe do EÚ, bol vzťah s Ruskom vnímaný ako kľúčový. Spolupráca s Ruskom sa vnímala a prezentovala ako alternatíva k členstvu u Európskej únii. Následne, v období snahy o členstvo v EÚ sa na vzťahy s Ruskom prestal klásť dôraz. Vzťahom s Ruskom sa opäť začala venovať zvýšená pozornosť po voľbách 2006. Najsilnejšia vládna strana Smer naznačovala svoj zámer venovať sa opäť aj vzťahom s Ruskom. V predvolebnom programe uviedla, že bude orientovať svoju zahraničnú politiku na všetky štyri svetové strany. Táto formulácia naznačila, že Rusko sa má začať vnímať ako jeden z rovnocenných partnerov pre bilaterálne vzťahy, nie ako alternatíva.

Už v roku 2006, teda v šase nástupu Róberta Fica na post predsedu vlády sa začalo hovoriť o posilnení vzťahov medzi Slovenskom a Ruskou federáciou. Po stretnutí s premiérom Robertom Ficom to uviedol ruský veľvyslanec v SR Alexander Udal'cov. Reagoval tak na otázku, či si myslí, že sa slovensko-ruské vzťahy po nástupe Ficovej vlády zlepšia. "Sme vždy za rozvoj a zlepšenie vzťahov so všetkými krajinami, tým viac s krajinami, s ktorými máme veľmi veľa spoločného, ako je Slovensko," povedal veľvyslanec.

Premiér Fico už po nástupe do funkcie avizoval prehlbenie vzťahov s Ruskom, ktoré podľa neho boli v minulosti "trochu podcenené". Zdôraznil tiež, že nový kabinet bude podstatne viac podporovať ekonomickú dimenziu zahraničnej politiky, a to aj vo vzťahu k takým krajinám, ako sú Rusko, Ukrajina a Čína.

Podľa ruského veľvyslancu "Rusko bolo a zostáva neoddeliteľnou súčasťou európskej civilizácie. Medzi nami a ďalšími európskymi štátmi sa vzťahy budujú na základe vzájomnej závislosti a vzájomného porozumenia. Práve v tomto duchu sa vyvíjajú aj naše vzťahy s naším dávnym a spoľahlivým partnerom – Slovenskou republikou." Rusko-slovenská spolupráca sa úspešne a presvedčivo rozvíja vo všetkých oblastiach. Intenzívny politický dialóg, o. i. v rámci medzinárodných organizácií a pravidelné stretnutia ruských a slovenských podnikateľov jednoznačne potvrdzujú obojstranný záujem o rozšírenie vzájomne výhodnej spolupráce. Jedným z názorných výsledkov snaženia našich krajín o rozvoj hospodárskych vzťahov sa stal rekordný rast obchodného obratu za posledné roky, ktorý v roku 2008 tvoril deväť miliárd 290 miliónov USD. Pre stabilný rozvoj Európy je spolupráca Ruska s EÚ dôležitá. Rusko dnes nemá ekonomického partnera, ktorý by sa vyrovnal Európskej únii.

Dnes sa v Rusko-slovenských bilaterálnych vzťahoch kladie dôraz najmä na hospodársku stránku. Kľúčová je pre vzťahy najmä obchodná výmena. Situácia je však komplikovanejšia ja tým, že Rusko je strategickým dodávateľom energetických surovín, ako zemného plynu, tak aj ropy. Diskutovanou témou je tiež zvýšenie podielu ruských investícií na slovensku, nakoľko v súčasnosti sú takmer nulové.

Dá sa povedať, že dnes sú už vzťahy oslobodené od emócií minulosti, a prevláda v nich pragmatizmus z obidvoch strán.

Rusko-slovenské vzťahy na hospodárskej úrovni

Rusku dnes patrí piate miesto (5,4%) v objeme zahraničného obchodného obratu SR po Nemecku (27,3%), Česku (13,5%), Taliansku (6%) a Rakúsku (6%). Dvojstranný obchodný obrat v roku 2006 tvoril 5,35 miliardy USD a oproti roku 2005 sa zvýšil o 44,9% (v roku 2005 – 3,9 miliardy USD).

V rámci slovenského importu patrí Rusku tretie miesto (9,4% z celkového objemu importu). V roku 2006 RF exportovala na Slovensko rôzne komodity za 4,68 miliardy USD, export Slovenska do Ruska sa v roku 2006 zvýšil o 53,2% a tvoril 770 mil. USD. Išlo hlavne nosiče energie a minerálne suroviny (zemný plyn, ropa, kamenné uhlie, železná ruda).

Zo Slovenska sa dodávajú stroje, zariadenia, papierenské výrobky, dopravné prostriedky, polygrafická produkcia, výrobky z čiernych kovov, lieky, slad a ďalší tovar. Akumulovaný objem ruských investícií na Slovensku presiahol v roku 2006 90 mil.USD, slovenských investícií do ruskej ekonomiky - 100 mil.USD. Ruské spoločnosti zabezpečujú stabilné dodávky ropy na slovenský trh (6 mil.ton) a západoeurópsky trh (4 mil.ton). V súlade s dlhodobými zmluvnými záväzkami na Slovensko ročne prichádza 8 miliárd m³ ruského plynu. Tranzit plynu cez Slovensko do západoeurópskych krajín tvorí viac ako 70 miliárd m³. Ruským spoločnostiam tradične patrí jedno z popredných miest na slovenskom trhu jadrovej energetiky. Ruská akciová spoločnosť TVEL dodáva jadrové palivo pre JE Jaslovské Bohunice a Mochovce. Uvažuje sa o možnosti účasti ruských podnikov na dostavbe tretieho a štvrtého blokov JE Mochovce a odstavení prvého a druhého blokov JE Jaslovské Bohunice.

Chronológia plynovej krízy

Za začiatkom plynovej krízy stála hlavne otázka cien plynu. Kým Rusko malo záujem na udržaní cien plynu, Ukrajina sa snažila zmeniť zmluvné podmienky dodávania plynu, nakoľko tieto boli pre ňu nevýhodné. Cieľom bolo v prvom rade dosiahnuť zníženie cien plynu. Argumentovala zmenou cien ropy na svetových trhoch, nakoľko cena plynu je naviazaná na cenu ropy. Slovensko pokrýva ruským dovozom, z ktorého prevažná časť sa transportuje cez Ukrajinu takmer 100 % spotreby plynu. Do plynovej krízy bol Gazprom vnímaný ako tradične spoľahlivý partner pre slovenskú stranu. Táto skutočnosť nebola vnímaná zo strany našej vlády ako problém, ani závažná hrozba.

K vážnemu sporu medzi Ukrajinou a Ruskom sa začalo schyľovať v decembri 2008. Ukrajina nemala uhradené pohľadávky voči Rusku, Rusko žiadalo splatiť dlhy, Ukrajina odmietala argumentujú nadsadenými cenami plynu. 1.januára 2009 Rusko odstavilo dodávky plynun Ukrajinu, krajinám Európskej únie však garantovalo dodávky v pôvodnom rozsahu.

22.12.2008 začal koncern Gazprom zvyšovať nátlak na Ukrajinu, ktorú chcel donútiť, aby mu zaplatila dlh za jeho dodávky. Rusko a Ukrajina pokračovali v spore okolo plynu až do konca mesiaca. 29.12.2008 Gazprom prisľúbil, že splní svoje záväzky voči európskym spotrebiteľom. Nasledujúci deň Výkonný generálny riaditeľ Gazpromu Alexej Miller v televíznom rozhovore povedal, že "ak Ukrajina do Nového roku nezaplatí svoj dlh, Gazprom jej zastaví dodávku plynu". Ukrajinský prezident Viktor Juščenko uviedol, že jeho krajina splatila dlh ruskému koncernu Gazprom za dodaný plyn. Gazprom však vyhlásil, že zatiaľ žiadne peniaze nedostal. Dodal, že "je predčasné hovoriť o splatení dlhu".

31.12.2008 - Moskva už stanovila presný čas zastavenia dodávky plynu Ukrajine: prvý január 2009 o 7.00 GMT (8 hodín SEČ). 1.1. 2009 Gazprom odstavil Ukrajinu od dodávok zemného plynu v plnom rozsahu. Európe však dodávky garantoval v pôvodnom objeme. Ukrajina znížila objem prepravovaného ruského plynu cez svoje územie o 21 miliónov m³ za 24 hodín. V Gazprome takýto postup nazvali krádežou. O dva dni niektoré európske štáty už

zaznamenali pokles dodávok zemného plynu z Ruska. 5.1.2009 Gazprom uviedol, že znižuje dodávky plynu do Európy cez Ukrajinu o objem, ktorý si Kyjev neoprávnene odobral z plynovodov vedúcich cez územie krajiny. Dodávky plynu z Ruska cez ukrajinské územie na Balkán boli v skorých ranných hodinách prerušené 6.1. 2009 dodávok zemného plynu na Slovensko nastal krízový stav. Dodávky o 3. h ráno klesli o 70 %.

Ukrajina vyzvala Slovensko aby sa zapojila do rokovaní s Ruskom. Robert Fico odmietol, aby Slovensko zasahovalo do dvojstranného sporu Ruska a Ukrajiny a varoval, že ľudia na Slovensku sa nemôžu stať rukojemníkmi tohto obchodno-politického sporu, dvoch cudzích krajín. Zároveň dôrazne upozornil, že Slovensko má platné zmluvy, a teda má právny nárok na dodávky zemného plynu, platí za zemný plyn svetové ceny a svoje zmluvné záväzky dodržiava, preto od ruskej strany taktiež očakáva splnenie zmlúv.

Následne Spoločnosť SPP - distribúcia, a.s., vyhlásila pre veľkých odberateľov plynu obmedzujúci odberový stupeň číslo 8. Zásobníky zemného plynu, ktoré sa nachádzajú väčšinou na západnom Slovensku, začali so zásobovaním celého územia Slovenskej republiky. Robert Fico popoludní a podvečer 7.1. 2009 absolvoval sériu politických rozhovorov s cieľom prispieť k urýchlenému obnoveniu dodávok zemného plynu. Po zaslaní verbálnych nôt osobne rokoval s veľvyslancami Ruskej federácie a Ukrajiny v Slovenskej republike. Okrem toho telefonicky o situácii hovoril s predsedom českej vlády Mirkom Topolánkom (ako premiérom predsedajúcej krajiny EÚ) a priamo aj s predsedníčkou vlády Ukrajiny Juliou Tymošenkovou.

Slovensko začalo 9.1. 2009 preverovať možnosti získania zemného plynu z okolitých krajín, nakoľko rokovania z pred dvoch dní nepriniesli očakávané výsledky. Napriek tomu, že dodávky ruského plynu neboli obnovené, SPP, sa dарило udržiavať plynárenský systém na celom území SR stabilným. Najhoršia situácia spomedzi krajín EÚ, do ktorých boli zastavené dodávky zemného plynu z Ruskej federácie, bola v oblasti dodávok pre priemysel na Slovensku. V oblasti dodávok plynu pre obyvateľov bolo na tom najhoršie Bulharsko. 14.1.2009 Gazprom súhlasil s jedným z návrhov Roberta Fica na spôsob dodávok zemného plynu na Slovensko. Išlo o návrh takzvanej swapovej operácie medzi Ukrajinou a Ruskom. Pri nej by ukrajinská strana zo svojich zásobníkov ležiacich pri slovensko-ukrajinskej hranici dodávala Slovensku potrebný objem plynu, za čo by Gazprom v rovnakom množstve dodal Ukrajine plyn pre jej vnútorný trh, za ktorý by platila slovenská strana. 18.01.2009, tesne po polnoci po rokovaníach s ukrajinskou premiérkou Tymošenkovou v Moskve vyhlásil ruský premiér Putin, že dodávky ruského plynu cez Ukrajinu do Európy sa zakrátko obnovia.

20.01.2009 krátko po dvanástej hodine oznámil minister Jahnátek, že ruský plyn dorazil do Veľkých Kapušian.

Vývoj po januári 2009

Podobná situácia nastala opäť v decembri 2009, keď Ukrajina začala redukovat' svoj odber plynu. To vyvolalo obavy, že opäť čelí problémom s platbami za plyn. Ukrajinská premiérka Julia Tymošenková, však potvrdila, že Ukrajina zaplatí účet za zemný plyn z Ruska a teda žiadna ďalšia plynová kríza v Európe a najmä na Slovensku nehrozí.

Koncom roku 2009 hrozila ďalšia kríza Slovensku z ruskej strany, tento krát ropná. Dôvodom boli požiadavky Ukrajiny na vyššie poplatky za tranzit, čo Rusko odmietlo. Po zasadaní krízového štábu na ministerstve hospodárstva a Bezpečnostnej rady, premiér Fico

ubezpečil verejnosť, že bez dodávok plynu prežijeme bez obmedzení viac ako tri mesiace a môžeme využiť aj alternatívne trasy.

Aj táto kríza bola zažehnaná, keď ukrajinská strana podpísala z ruskou stranou dohodu, garantujúcu, že sa dodávky ropy do Európy v roku 2010 neprerušia.

Ovplyvnila kríza Slovensko Ruské vzťahy?

Plynová kríza bola nesporne momentom kedy mohlo dôjsť k prehodnoteniu postoja k bilaterálnym vzťahom ako zo strany Slovenska tak aj Ruska. Všetko však nasvedčuje tomu, že aj po kríze ostávajú vzťahy racionálne a bez zbytočných emócií.

Slovenská strana sa stále vyjadruje o Rusku ako o spoľahlivom partnerovi pre všetkých svojich partnerov. Zdôrazňuje, že Rusko nezastavilo dodávky plynu do Európskej únie, ale na Ukrajinu, ktorá si neplnila svoje záväzky voči nemu. Európske potrubia boli prázdne zásluhou Ukrajiny. Rusko argumentuje aj tým, že bolo pripravené realizovať rôzne varianty riešenia krízy vrátane tých navrhovaných Slovenskom.

Napriek všeobecnej kritike na adresu premiéra Fica, treba povedať, že Slovensko sa stalo obeťou bilaterálneho sporu Ruska a Ukrajiny. Plynová kríza nebola a ani sa nestala otázkou našich bilaterálnych vzťahov. Kríza teda nemala na vzťahy priamy dopad.

Otázkou do budúcnosti ostáva, ako by vzťahy ovplyvnilo rozhodnutie Slovenska rozhodlo pre diverzifikáciu zdrojov. Ruský zastupitelia na Slovensku sa vyjadrujú o takomto prípadnom kroku ako o legitímnom rozhodnutí suverénneho štátu bez vplyvu na vzájomné vzťahy. Zároveň však dodávajú, že diverzifikácia je natoľko komplikovanou otázkou, podmienenou rôznymi, predovšetkým však ekonomickými faktormi, že je veľmi nepravdepodobné, že by sa Slovensko pre ňu rozhodlo. Otázne je, ako by Rusko reagovalo, keby sa táto otázka preniesla z roviny teoretickej úvahy, do roviny praktickej realizácie.

Použitá literatúra:

1. PLYN: Chronológia krízy <http://www.aktuality.sk/clanok/122841/plyn-chronologia-krizy/>, Aktuality.sk, TASR, SITA
2. Plynová kríza je za nami, je čas sa poučiť
3. Alexander Udal'cov, veľvyslanec Ruskej federácie v SR
4. http://nazory.pravda.sk/plynova-kriza-je-za-nami-je-cas-sa-poucit-fdp-sk-nana.asp?c=A090203_103621_sk-nana_p12
5. Dohoda Rusko – Európska únia
6. Alexander Udal'cov, veľvyslanec Ruskej federácie v SR
7. <http://rusemb.sk/rede/10>
8. Slovensko-ruské vzťahy
9. Veľvyslanectvo Ruskej federácie v SR
10. <http://rusemb.sk/relations/1>
11. Kríza nám odhalila boľavé miesta, tvrdí ruský veľvyslanec

12. <http://www.topky.sk/cl/10/402862/Kriza-nam-odhalila-bolave-miesta-tvrdi-rusky-velvyslanec>
13. Rozhovor Veľvyslanca Ruskej federácie pre www.zoznam.sk a www.profini.sk
14. <http://rusemb.sk/rede/8>
15. Schröder pochválil Fica za dobré vzťahy s Ruskom, 4. 2008, ČTK
16. <http://www.sme.sk/c/3805505/schroder-pochvalil-fica-za-dobre-vztahy-s-ruskom.html>
17. Slovensko má prirodzene pozitívny vzťah k Rusku a k Rusom
18. Ján Čarnogurský
19. <http://www.blisty.cz/2009/2/17/art45385.html>
20. Rusi chcú lepšie vzťahy so SR
21. TASR, 26.7.2006
22. http://spravy.pravda.sk/rusi-chcu-lepsie-vztahy-so-sr-dj9-/sk_domace.asp?c=A060727_130708_sk_domace_p23

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika

Ing. Nóra Szikorová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

STRATEGICKÝ PRÍSTUP ČÍNY K AFRIKE A JEHO EKONOMICKÉ IMPLIKÁCIE¹

nora.sikorova@euba.sk

Abstrakt

Čínska aktivita na africkom kontinente rastie exponenciálne, čo dokazujú nielen štatistiky o ich vzájomnom zahraničnom obchode a čínskych priamych investíciách v Afrike, ale aj pozitívne, a najmä negatívne ohlasy na ňu v médiách. Špeciálny záujem sa venuje rastúcej expanzii Číny do afrických energetických zdrojov (predovšetkým ropy). Cieľom článku je analýza hlavných znakov sino-afrických vzťahov a hodnotenie dopadov čínskej angažovanosti v Afrike. Dôležitým aspektom pri tom sú PZI, prostredníctvom ktorých si Čína získala vplyv na africkom kontinente. Sú terčom kritiky, a zabúda sa na ich priaznivé dopady na africké ekonomiky, ktoré sú v súčasnosti preukázateľnejšie, než aktivity Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky za posledné dekády.

Kľúčové slova: Čína, Afrika, čínske investície v zahraničí, FOCAC, nerastné bohatstvo

Abstract

Chinese activity on the African continent is increasing at an exponential rate, which can be demonstrated not only by the trade and Chinese outward direct investment (ODI) statistics in Africa, but also by the positive and negative concerns of the media. Of particular interest is China's growing expansion into Africa's energy resource markets (mainly for crude oil). This article presents an analysis of main contours of the China-Africa relations and an assessment of the Chinese engagement in Africa. The principal aspects are the Chinese ODI, whereby China gained influence on the African continent. They are often criticised and it's forgotten about their beneficial effects on African economies. However, their positive effects are more provable nowadays than the activities of the International Monetary Fund and World Bank during the last decades.

Key Words: China, Africa, Chinese outward direct investment, FOCAC, natural resources

---

¹ Štúdiá bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0826/08 - Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov)

Úvod

Napriek skutočnosti, že priame zahraničné investície smerujúce do Číny sú jednou z najčastejšie medializovaných tém, čínske investície v zahraničí naberajú v súčasnosti tiež na význame. Hoci najviac čínskych investícií prúdi do Ázie, najmä do Hong Kongu kvôli „round-trippingu“², Čína vo veľkom investuje aj do ostatných regiónov sveta vrátane Afriky. Tieto investície sú často ponímané negatívne, najmä v očiach „západu“, ktorý vidí v Číne nového kolonizátora čierneho kontinentu. Čínske investície rozhodne nie sú nezištné a spôsobujú aj mnoho škôd. Predovšetkým v oblasti ochrany životného prostredia má Čína málo skúseností, keďže za posledných 30 rokov svojho ekonomického „boomu“ environmentálne hľadisko bolo azda to posledné, ktoré čínske firmy brali do úvahy. Ekonomické ukazovatele jednotlivých krajín kontinentu však dokazujú, že sú zatiaľ najlepším receptom na problémy Afriky.

Priame investície ČĽR v zahraničí

Hoci súčasná ekonomická recesia postihla všetky ekonomiky sveta, s devízovými rezervami vo výške 2,27 bilióna USD³, s prebytkom štátneho rozpočtu a bežného účtu sa Čína nachádza v omnoho priaznivejšej pozícii než USA. Okrem toho, Čína vlastní až 22% z celkového množstva amerických vládnych dlhopisov v cudzom vlastníctve, čo je viac, než ktorákoľvek iná krajina. Práve vďaka týmto obrovským investíciám má táto krajina výhodnejšie postavenie v súťaži o vplyv nad africkým kontinentom.

Investície pochádzajúce z rozvojových štátov predstavovali v roku 2008 292,71 miliárd USD, teda 8,52% z celosvetových investícií. Po Hong Kongu sa spomedzi rozvojových krajín stala Čína druhým najväčším investorom vo svete. Ich celkový objem v roku 2008 bol 52,15 miliárd USD, t.j. 2,8% celosvetových investícií, čo radí ČĽR na 13. priečku v globálnom meradle. Je to historicky najvyšší nárast, čo ilustruje aj nasledovný graf, na základe ktorého je zrejmé, že v porovnaní s rokom 2007 sa čínske investície viac než zdvojnásobili a v porovnaní s rokom 2005 sú viac než štvornásobne vyššie.

Čínsky záujem o investovanie v zahraničí bol prebudený začiatkom 80-tych rokov. V období od 1982 až do roku 1991 predstavoval ročný objem čínskych investícií v zahraničí menej ako miliardu dolárov. Od roku 1992 do roku 2004 narástol ich objem na priemernú ročnú úroveň 3 miliardy USD. Zlom nastal v roku 2005, keď sa čínske investície vyšplhali na úroveň 12,261 miliardy dolárov.⁴

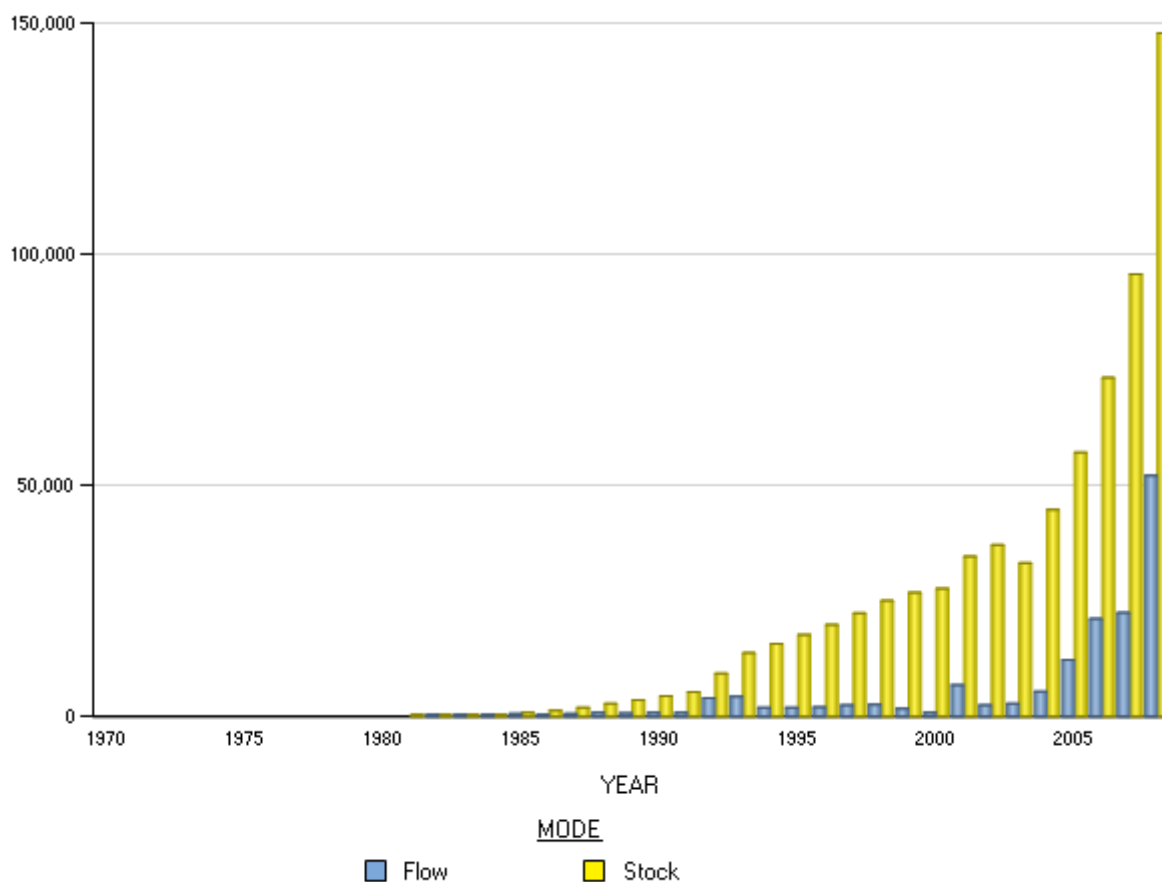
---

² Zisky z čínskych firiem často prúdia do neďalekých daňových rajov a sú pretransformované naspäť do Číny vo forme PZI, pre ktoré sú v ČĽR vytvorené zvýhodnené podmienky v porovnaní s domácimi firmami.

³ podľa údajov Národnej banky ČĽR za september 2009.

⁴ Zdroj: UNCTAD: Major FDI Indicators, WIR 2009

Obr.1 Ročný a celkový objem čínskych PZI v zahraničí

(Prameň: UNCTAD: Major FDI Indicators, WIR 2009)

Transformácia sino-afrických vzťahov

Čína a Afrika sa navzájom potrebujú. Stáročia sa obohacovali, a to nielen kultúrne ale aj ekonomicky. Dokazujú to archeologické nálezy na juhu Číny, pochádzajúce z východného pobrežia afrického kontinentu ešte z obdobia dynastie Tang (618-907), ako aj čínske predmety nájdené na dnešnom území Somálska a Mozambiku z obdobia dynastie Sung (1127-1279). V súčasnosti sa tieto vzťahy zintenzívnili.

Zvýšený záujem o investovanie v Afrike sa prejavil od začiatku 21. storočia, keď čínsky hospodársky rast začal akcelerovať. Nie je to však prvýkrát, čo sa tam Čína angažuje. Jednou z najväčších konštrukcií, ktoré sú dodnes zachované, je Čínou v 70-tych rokoch postavená 1860 km dlhá železnica TAZARA, spájajúca Zambiu s Indickým oceánom.

Po protestoch na Námestí nebeského pokoja boli vlády afrických štátov tie, ktoré sa postavili na stranu ČĽR, čím jej preukázali ideologickú podporu. Neskôr po návšteve čínskeho vicepremiéra Zhu Rongjiho v Afrike v roku 1995 sa spustila lavína bilaterálnych návštev a zároveň aj „africké nadšenie“ v Číne. Následne prezident Jiang Ze Min navštívil Egypt, Keňu, Etiópiu, Mali, Namíbiu a Zimbabwe a predložil návrhy na posilnenie sino-afrických politických a ekonomických vzťahov. V roku 2004 prezident Hu Jin Tao zdôraznil vzájomnú podporu Číny a Afriky v medzinárodných a regionálnych otázkach. Oživenie

politických vzťahov podnietilo aj hospodársku spoluprácu medzi čiernym kontinentom a „ríšou stredú“.

V roku 2000 navrhla čínska vláda zvolanie Fóra pre sino-africkú spoluprácu (FOCAC) na ministerskej konferencii v Pekingu. Fórum sa stalo hlavným mechanizmom na štátnej úrovni pre formálnu kooperáciu medzi ČĽR a 49 africkými krajinami, ktoré ju uznávajú. Na 4 konferenciách (2000 Peking, 2003 Addis Abeba, 2006 Peking, 2009 Sharm el-Sheikh) sa prerokovali témy ako zahraničná pomoc a obchodné dohody, s prízvukom na prezentovanie dobrých medzištátnych vzťahov. Je hlavným stretávacím miestom pre diskusie, kde sa vyzdvihuje pokrok v bilaterálnych vzťahoch a verejne podpísané dohody, ale nemá žiadny inštitucionálny aparát, rovnako ani žiadny hlas pri riadení ich politiky a vzťahov. Čínsku politiku voči štátom Afriky vytvára Oddelenie pre africké záležitosti (DAA) v rámci Ministerstva zahraničných vecí a Oddelenie pre západoázijské a africké záležitosti; a Oddelenie pre zahraničnú pomoc v rámci Ministerstva obchodu. Okrem FOCAC vzniklo aj Fórum pre hospodársku a obchodnú spoluprácu medzi Čínou a portugalsky hovoriacimi krajinami, či Fórum pre sino-arabské priateľstvo založené v novembri 2006 v Chartúme.

Dve strany čínskeho neokolonializmu v Afrike

Obavy z čínskeho bezohľadného vykorisťovania Afriky sa objavili v roku 2004, keď bol publikovaný článok v americkom časopise *The New Republic* o čínskych záujmoch v Afrike, v ktorom autorka Stephanie Giry píše, že „masívnymi investíciami nielen do africkej ropy, ale aj do afrických verejných stavieb, telekomunikácií, poľnohospodárstva a ostatných odvetví sa Čína v skutočnosti snaží kúpiť si srdcia a rozum afrických lídrov, za účelom získania spojencov v rozvojovom svete [...]“.⁵ Mnoho správ bolo odvtedy uverejnených o čínskom neokolonializme v Afrike, ktoré prezentujú činnosť čínskej vlády ako zhubnú pre africké záujmy. Tvrdia, že čínske štátne podniky vlastnia a kontrolujú značnú časť baní, územia, rybolovu a lesov⁶ a čínske aktivity na africkom kontinente podporujú **nedemokratické režimy** (najmarkantnejším príkladom je Zimbabwe – Roberto Mugabe, ZANU), ako aj **degradáciu životného prostredia** ilegálnym nákupom dreva z afrických pralesov. Čína je permanentne vystavená obvineniam o **podporovaní korupcie v Afrike**, či o vedení obchodov spôsobom, ktoré **narúšajú africké snahy v boji proti chudobe**. Vznikla séria článkov a monografií o sporoch medzi čínskymi vládou podporovanými migrantmi v Afrike a domorodým obyvateľstvom. Väčšina konfliktov vzniká z kultúrnych rozdielov a nepochopení. Afričania vyjadrujú častokrát nesúhlas so zamestnávaním čínskych pracovníkov čínskymi firmami v ich krajinách.⁷ Z pragmatického hľadiska je jednoduchšie a efektívnejšie zamestnať čínskych pracovníkov – sú vyškolení, majú potrebné zručnosti, poznajú používané technológie; dokážu pracovať podľa nasadenia, ktoré čínske vedenie vyžaduje, sú zvyknutí na nadčasy, na prácu počas prázdnin a víkendov; ľahšie sa im komunikuje s manažmentom kvôli jazykovej a kultúrnej totožnosti a znižuje sa tak počet nezamestnaných v Číne.

Jedným z najväčších rizík, ktoré Čína predstavuje pre africké ekonomiky je „**tunelovanie na čínsky spôsob**“, teda skúpenie podnikov kľúčových odvetví ťažobného

---

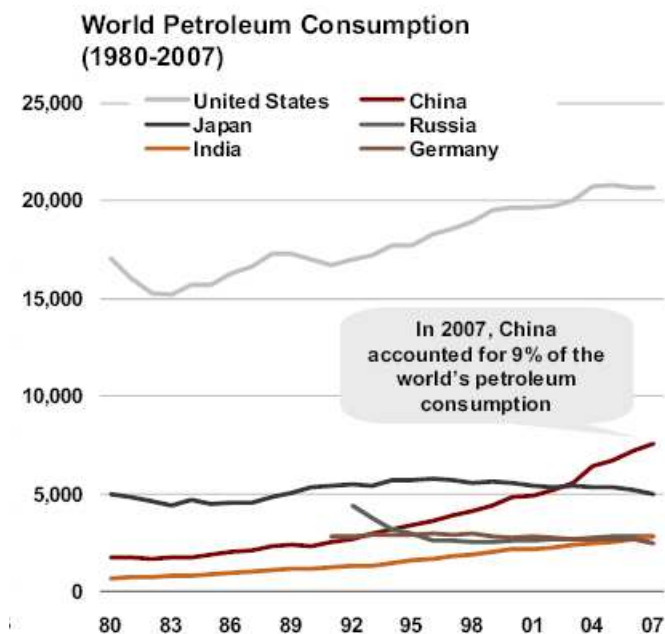
⁵ GIRY, S.: China's Africa Strategy, 2004.

⁶ NORBERG, J.: China Paranoia Derails Free Trade, 2006.

⁷ Napr. HITCHENS, P.: How China has created a new slave empire in Africa. In: *Daily Mail*, 28.9.2008. [Cit. 09.09.2009] Dostupné na <http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1063198/PETER-HITCHENS-How-China-created-new-slave-empire-Africa.html>

sektora a uhasenie čínskeho smädu lacnými exportmi afrických surovín. Hoci čínsky dopyt po ropu neustále rastie, ako ilustruje aj nasledovný graf, čínska spotreba 7,578 milióna b/deň (8,9%) v roku 2007 je v porovnaní s dennou spotrebou USA 20,68 milióna barelov (24,3%) markantne nižšia.

Obr.2 Svetová spotreba ropy vybraných krajín za obdobie 1980-2007 v tisícoch barelov za deň

(Prameň: EIA: International Energy Outlook 2008)

Podľa projekcií na rok 2030, uverejnených v IEO 2006⁸, by mala spotreba ropy v USA dosahovať objem 27,6 milióna b/deň, v ČLR 15 mil. b/deň v prípade referenčnej ceny ropy (priemerne 130 USD/b v nominálnej hodnote 189 USD/B). Čína tak zostane druhým najväčším spotrebiteľom ropy, ale stále bude ďaleko zaostávať za USA.

Kritici vyčítajú **malé ekonomické využitie čínskych infraštruktúrnych projektov**, ako napr. „obrovských štadiónov olympijských rozmerov na západnom brehu Afriky, ktoré sú puncom čínskych donácií.“⁹ Čína sa stala hlavným investorom v ropnom priemysle Sudánu a s ním súvisiacich infraštruktúrnych projektov po tom, ako sa kvôli občianskej vojne americké a kanadské spoločnosti stiahli z krajiny. Následne sa stala jej najväčším zákazníkom a zabránila uvaleniu sankcií na Sudán na pôde Bezpečnostnej rady OSN za vyhlásenie genocídy a páchanie zločinov voči ľudskosti v Darfúre. Rovnako negatívny ohlas mala aj zvýhodnená pôžička v hodnote 2 miliárd dolárov pre Angolu, ktorou si čínska vláda zabezpečila právo na prieskum a spomalila prijatie opatrení na spríehľadnenie ropného priemyslu, na ktoré tlačil MMF. Tým, že Angola získala pôžičku od Číny, nie je odkázaná na

⁸ Energy Information Administration: International Energy Outlook 2006. Dostupné na http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/ieoreftab_4.pdf

⁹ LYMAN, P. N.: China's Rising Role in Africa. [Cit. 09.09.2009] Dostupné na http://www.cfr.org/publication/8436/chinas_rising_role_in_africa.html

pomoc MMF a neurguje ani reformy, ktoré MMF žiada. Podobne získala Čína licenciu na riadenie 4 nigérijských rafinérií za postavenie vodnej elektrárne. Ako najväčší spotrebiteľ medi na svete, Čína investovala do ťažobného sektora Zambie, do kobaltových a medených baní v DR Kongo, zmietanej občianskymi nepokojmi, do vybudovania luxusných hotelových komplexov v politicky nestabilnej Sierra Leone a do vývoja antimalarík pre Ugandu. Čína investuje v krajinách, kde súkromný sektor „západných“ štátov na to nemá odvahu a „západné“ vlády nemajú záujem.

Bývalý viceminister zahraničných vecí, v súčasnosti veľvyslanec ČĽR v USA Zhou Wenzhong sa jasne vyjadril, že čínske ekonomické záujmy nesúvisia s politickými: „Biznis je biznis. Snažíme sa oddeliť politiku od obchodu.... Vy [Západ] sa snažíte vnútiť trhovú ekonomiku a demokraciu do týchto krajín, aj keď oni na to nie sú pripravené.“¹⁰ Práve táto čínska politika nezasahovania je sympatická pre mnohých afrických lídrov.

Kým sa v „západných médiách“ často kritizuje **čínska podpora Sudánu a Zimbabwe**, menej často sa hovorí o „západnej“ podpore autoritárskych režimov v Afrike. Prozápadný Taiwan podporuje 4 africké krajiny, ktoré ho uznávajú: Burkina Faso, Gambia, Sv. Tomáš a Princov ostrov a Svazijsko¹¹. USA podporujú autoritárske režimy ako Gabon, Kamerun, Angolu, Čad a Rovníkovú Guineu.¹² Kontroverzná je aj osoba prezidenta Ugandy Yoweri Museveniho, ktorého velebí USA, ako aj Kanada, či iné štáty „Západu“, a to aj napriek spochybneniu zákonnosti a demokratickosti volieb v roku 2001 a 2006. Hoci sa súd uzniesol v neprospech jeho protikandidáta Kizzu Besigyeho, všetci sudcovia priznali, že voľby neprebehli transparentne. Museveni podal po voľbách žalobu na Besigyeho za znásilnenie a vlastizradu a zmenil ústavu, aby mohol zotrvať v prezidentskom kresle aj po 20 rokoch (prezidentom je od roku 1986).¹³ Okrem toho, samotné USA, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko a iné štáty, kritizujúce obchodovanie Číny s nedemokratickými režimami, obchodujú najviac s krajinou, ktorá je terčom ich kritiky za porušovanie ľudských práv a korupciu, s Čínou. Každá vláda čelí problémom s korupciou, vrátane „západných“. Čína práve kvôli interným problémom v týchto otázkach farizejsky nekritizuje africké režimy na rozdiel od „západu“. Zabúda sa aj na skutočnosť, že každý národ má iné ponímanie pojmu „korupcia“.

Rovnako ako Čína aj štáty EÚ ilegálne skupujú veľké množstvo dreva z afrických pralesov buď priamo, alebo nepriamo cez Čínu.¹⁴ Farmaceutické spoločnosti hospodársky vyspelých štátov ochudobňujú biodiverzitu Afriky prostredníctvom biopirátstva a nárokuju si na vlastnícke právo genetických zdrojov jednotlivých rastlín. Jediným tovarom, ktorým Čína konkuruje africkým ekonomikám je textil. V médiách sa často objavujú **obavy o dvojitom zaplavení trhov čínskym textilom** – afrických a aj svetových, čím domáce firmy strácajú

¹⁰ FRENCH, H.: China in Africa: All Trade and No Political Baggage. In: *New York Times*, August 8, 2004

¹¹ Podľa prieskumu Economist Intelligence Unit 2008: Index of Democracy 2008 pre 167 krajín sveta boli publikované výsledky historicky druhého demokratického indexu v krajinách. Medzi hybridné štáty s indexom 5,91 až 4,00 patria: Mali, Madagaskar, Mozambik, Senegal, Ghana, Tanzánia, Zambia, Libéria, Malawi, Uganda, Keňa, Etiópia, Burundi, Gambia a Sierra Leone. Medzi autoritárske režimy sú zaradené krajiny s indexom 3,99 a nižšie: Mauritánia, Egypt, Maroko, Rwanda, Burkina Faso, Komory, Nigéria, Kamerun, Niger, Angola, Alžírsko, Pobrežie Slonoviny, Svazijsko, Gabon, Tunisko, Kongo, Sudán, Zimbabwe, Togo, Džibuti, Eritrea, Demokratická Republika Kongo, Rovníková Guinea, Guinea, Líbya, Guinea-Bissau, Stredoafriická republika a Čad.

¹² PEEL, M.: Trade Union. 2003.

¹³ Podľa Human Rights Watch [Cit. 10.11.2009]. Dostupné na <http://www.hrw.org/reports/2004/uganda0404/5.htm>

¹⁴ WWF: Failing the Forests. Europe's illegal timber trade. Goldaming: WWF, 2005. [Cit. 10.11.2009]. Dostupné na <http://assets.panda.org/downloads/failingforests.pdf>

konkurencieschopnosť nielen na lokálnych trhoch, ale aj pri exporte. Po skončení platnosti Dohody o textile (MFA), ktorá umožňovala krajinám obmedzenie importu tohto tovaru prostredníctvom kvót, prišlo o prácu niekoľko tisíc zamestnancov afrických textilných tovární, ktoré nedokázali konkurovať v exporte textilu na trh USA. Zabúda sa však na skutočnosť, že až 60% čínskeho exportu je vyrobených v spoločnostiach, ktoré sú v zahraničnom vlastníctve¹⁵, a že Čína následne zaviedla jednostranné kvóty na svoj vývoz textilu do JAR, kde boli najväčšie problémy.

Čínsky export lacných tovarov do Afriky ohrozuje podľa kritikov rozvoj ľahkého priemyslu v týchto krajinách. Najväčší podiel však na exporte ČĽR do Afriky majú však stroje a elektronika – 31,8% v roku 2008¹⁶, na ktorých výrobu africké štáty nemajú vhodné technológie ani kapitál. V porovnaní so západnými exportmi týchto artiklov do Afriky sú omnoho lacnejšie a prístupnejšie pre širšie spektrum spotrebiteľov. Stratu, spôsobenú liberalizáciou obchodu, do ktorej Medzinárodný menový fond a Svetová banka tlačili subsaharské ekonomiky za posledných 25 rokov a dôsledky tejto liberalizácie zanalyzovala Claire Melamed v dokumente *The economics of failure- The real cost of 'free' trade for poor countries*. Škody vyčíslila za obdobie 20 rokov na 272 miliárd dolárov.¹⁷

Čínske aktivity na čiernom kontinente nepochybne spôsobia ešte mnoho škôd. Avšak netreba zabúdať ani na demokratický „západ“, ktorého prítomnosť či už v minulosti, alebo v súčasnosti, priamo alebo sprostredkovane, sa nedá nazvať blahodarnou.

Zájmy a stratégie Číny v Afrike

Napriek rôznym stanoviskám o čínskom primárnom záujme v Afrike, je nepopierateľné, že v záujme čínskej vlády je zabezpečenie prístupu k nerastnému bohatstvu a poľnohospodárskym produktom na udržanie rastu jej HDP, ktoré sa za posledné desaťročie pohybuje v priemere okolo 9%.¹⁸ Kým vláda dokáže zlepšovať životnú úroveň v krajine, pozícia Komunistickej strany Číny je neohroziteľná.¹⁹ Obchod s Afrikou je jedným zo spôsobov, ako si tento rast udržať.

Prístup k lacným surovinám umožňuje lacnú čínsku výrobu a udržuje tak zamestnanosť čínskej pracovnej sily. Od roku 2005 je Čína druhým najväčším importérom africkej ropy po USA. V roku 2008 importovala 1,1 milióna barelov ropy z Afriky, čo predstavuje 30% jej celkových importov ropy.²⁰ V súčasnosti má Afrika práve vďaka exportu ropy do Číny prebytok bežného účtu platobnej bilancie. Naopak, čínsky export do Afriky predstavuje len 3% z jej celkového exportu.²¹ Napriek tomuto malému podielu je tento trh s populáciou vyše 985 miliónov obyvateľov²² a vysokým populačným rastom pre čínske podniky lákavý. Trhy afrických štátov, ktoré sa postupom času stanú rozvinutejšie a bohatšie, predstavujú budúce odbytie čínskych výrobkov.

¹⁵ SAUTMAN, V.B.: Friends and Interests: China's Distinctive Links with Africa, 2006.

¹⁶ SANDREY, R.: China – Africa merchandise trade for the December 2008 year, http://www.tralac.org/cause_data/images/1694/WP07_SandreyCCS_ChinaAfrTrade_20090909.pdf

¹⁷ MELAMED, C.: The Economics of Failure: the Real Cost of 'Free' Trade for Poor Countries, 2005

¹⁸ Podľa Trading Economics. Dostupné na <http://www.tradingeconomics.com/Economics/GDP-Growth.aspx?Symbol=CNY>

¹⁹ HDI Číny rastie od roku 1980 v priemere o 1,37%, pričom v súčasnosti dosahuje hodnotu 0,772 podľa UNDP: Human Development Report 2009.

²⁰ Energy Information Administration, Official Energy Statistics from the U.S. Government. Dostupné na <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/China/Oil.html>

²¹ Vypočítané podľa štatistických údajov WTO pre rok 2007.

²² African Development Bank: African Statistical Yearbook 2009. s 30.

K politickým záujmom Číny patrí získanie diplomatického monopolu na kontinente v otázke jej uznania. V súčasnosti sú v Afrike už len 4 krajiny, ktoré majú nadviazané diplomatické styky s Taiwanom a nie s Pekingom. Na to, aby Čína obchodovala s krajinami na africkom kontinente, oni musia zrušiť akékoľvek väzby na Taiwan. Nebráni priamo Taiwanu, aby obchodoval s africkými štátmi, ale na druhej strane sa zaviazala, že „zvýši počet tovarov exportovaných do Číny s nulovým colným zaťažením z 190 na 440²³ pre najmenej rozvinuté krajiny z Afriky, ktoré majú nadviazané diplomatické vzťahy s Čínou.“²⁴ Okrem toho sa krajina snaží o dobré vzťahy s africkými štátmi, aby si tak zabezpečila ich politickú a hospodársku podporu na medzinárodných fórach. Na pôde WTO to predstavuje 42 členských štátov a 8 pozorovateľov. Mnoho afrických štátov zaujalo podobné stanovisko k otázke ľudských práv ako ČĽR, podporujú sa navzájom verejnými vyhláseniami a spolu čelia kritike „Západu“ a Rady Organizácie Spojených národov pre ľudské práva (UNHRC).

Čínska stratégia v Afrike je zverejnená v Bielej knihe „Africká politika Číny“ vydanéj v roku 2006. Základných 5 zásad sa prakticky nezmenilo od ázijsko-africkej konferencie v Indonézii (1955): vzájomné rešpektovanie suverenity a teritoriálnej integrity, vzájomná neagresia, nezasahovanie do vnútorných záležitostí toho druhého, rovnosť a obojstranný úžitok, a mierové súžitie.²⁵ Čo sa týka ideológie a politických požiadaviek na spoluprácu, Čína v súčasnosti nemá žiadne kritériá pre štáty Afriky, okrem uznania jednej Číny, a to ČĽR.

Bilaterálne výmeny prebiehajú v mnohých oblastiach, medzi inými aj vo vzdelaní. Niekoľko stoviek čínskych pedagógov vyučuje na afrických univerzitách a niekoľko tisíc afrických študentov študuje ročne v Číne (2757 v roku 2005²⁶), pričom do roku 2012 sa má zvýšiť počet štipendií pre afrických študentov na 5 500. Boli otvorené Konfuciove inštitúty (napr. Keňa, Nigéria, Rwanda, Zimbabwe, JAR) a Ministerstvo školstva ČĽR robí každoročne workshopy o vzdelávacej pomoci v rozvojových krajinách s dôrazom na Afriku. Čína organizuje vzdelávacie semináre na vyškolenie afrických odborníkov. V období od roku 2007 do roku 2009 má Čína podľa Akčného plánu vyškoliť asi 15 tisíc Afričanov.

Obchod medzi Afrikou a Čínou neustále rastie, ako to je zrejmé aj z nasledovného grafu:

---

²³ Postupne sa má zaviesť nulové clo pre 95% výrobkov.

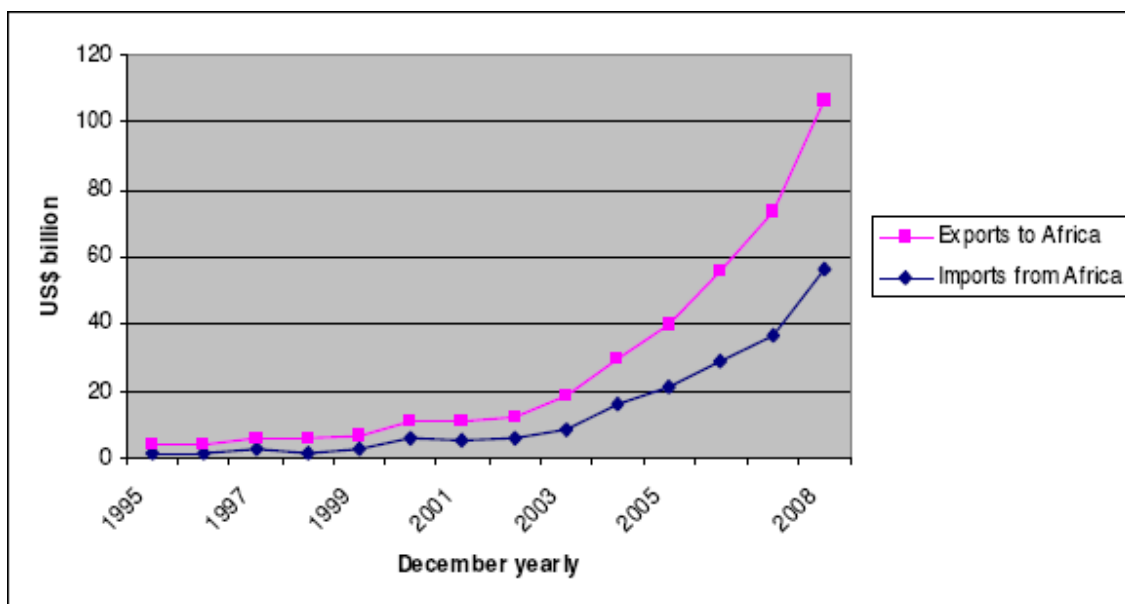
²⁴ FOCAC: Beijing Action Plan (2007-2009), november 2006, časť 3.3.

²⁵ China's African Policy, 2006. [Cit. 10.11.2009]

Dostupné na http://english.peopledaily.com.cn/200601/12/eng20060112_234894.html

²⁶ ROTBERT, R.I.: China into Africa: Trade, Aid, and Influence, 2008, s 29.

Obr.3 Čínsky obchod s Afrikou v miliardách USD

(Prameň: TRALAC: http://www.tralac.org/cause_data/images/1694/Africa-China09.pdf)

Import z Afriky do Číny vzrástol o 54% medzi rokmi 2007 a 2008, pričom export len o 36%. Najdôležitejšie importné zložky boli minerály 82%, drahokamy a kovy 3%, výrobky z dreva 2%. Dvadsať najviac importovaných artiklov do Číny predstavuje 95% celkových importov, pričom 20 najviac exportovaných artiklov z Číny do Afriky reprezentuje len 35% celkového exportu. Najväčšími africkými obchodnými partnermi Číny v roku 2008 boli: Angola (24%), JAR (17%), Sudán (8%), Nigéria (7%) a Egypt (6%), kde obchod s týmito krajinami predstavuje 62% celkového obchodu Číny s Afrikou.²⁷

Hospodárska spolupráca sa dá pozorovať aj v oblasti investícií. V roku 2008 prúdili do Afriky investície vo výške 5,49 miliardy USD²⁸, najmä do infraštruktúry, ťažobného sektoru, dopravy a poľnohospodárstva. Ich geografickú orientáciu ilustruje nasledovná tabuľka:

²⁷ Zdroj: http://www.tralac.org/cause_data/images/1694/Africa-China09.pdf

²⁸ MOFCOM: 2008 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment, 2009. s. 68

Tab. 1. Celkový stav čínskych priamych investícií v jednotlivých štátoch Afriky v roku 2008

Miesto	Krajina	Celkové investície ČĽR v mil.USD
1.	JAR	3048,62
2.	Nigéria	795,91
3.	Zambia	651,33
4.	Sudán	528,25
5.	Alžírsko	508,82
6.	Maurícius	230,07
7.	Tanzánia	190,22
8.	Madagaskar	146,52
9.	DR Kongo	134,14
10.	Egypt	131,35
...	...	...
40.	Seychely	6,6
41.	Malawi	6,59
42.	Kapverdy	5,13
43.	Komory	4,05
44.	Stredoafrická republika	3,98
45.	Tunisko	3,57
46.	Burundi	1,65
47.	Džibutsko	1,6
48.	Gambia	1,19

(Prameň: Vlastné spracovanie podľa MOFCOM: Statistical Bulletin China's Outward Foreign Direct Investment 2008)

Čínsky premiér Wen Jiabao vyhlásil na samite FOCAC v Sharm el-Sheikh v novembri 2009, že sa Čína bude snažiť o zlepšenie životnej úrovne Afričanov v oblasti ochrany životného prostredia, sociálneho blahobytu, poľnohospodárstva a infraštruktúry. Plánuje preto rozbehnúť 100 projektov na výrobu bioplynu a čistej energie (postavenie solárnych a vodných elektrární). Čína chce v najbližšej dobe postaviť v Afrike 30 nemocníc, 30 centier na liečenie malárie, kde by poskytli zdravotnícke zariadenia a pomôcky na boj s maláriou za 500

miliónov juanov a pomohli vyškoliť 3 000 lekárov a zdravotných sestier. Krajina chce tiež postaviť 50 škôl a vyškoliť 1 500 pedagógov. V oblasti potravinovej bezpečnosti plánuje vyslať do Afriky 50 tímov špecializujúcich sa na poľnohospodárske technológie a vyškoliť 2 000 Afričanov. Okrem toho by sa mal klásť dôraz na prehĺbenie kultúrnych výmen prostredníctvom spoločného programu výskumu a výmen medzi oboma stranami.²⁹ Čínska vláda poskytuje zvýhodnené pôžičky africkým krajinám a granty, častokrát skombinované s investičnými projektmi. Väčšina čínskych pôžičiek funguje v podobe barteru. Sú naviazané na infraštruktúrne projekty a splácané exportom ropy a nerastných surovín. V roku 2006 odpustila dlhy 31 africkým krajinám, pričom v pláne je ďalšie odpúšťanie.

Dopady čínskej angažovanosti

Ekonomika štátov Afriky sa za poslednú dekádu značne zmenila. Kým v 80-tych a 90-tych rokoch boli jednotlivé štáty závislé od zahraničnej pomoci, v súčasnosti sa odvíja ich hospodárstvo od medzinárodného obchodu. Ak sa porovná ekonomický rast kontinentu ako celku v týchto dvoch obdobiach, v 80-tych a 90 rokoch sa rast HDP pohyboval okolo 2,5%, kým za posledné desaťročie okolo 5%.

Za posledných šesť desaťročí sa do Afriky vliat viac než \$1 bilión, pričom reálny HNP p.c. je nižší než bol v 70-tych rokoch a viac než 50% obyvateľstva žije z menej ako jedného dolára na deň.³⁰ Podľa kenského ekonóma James Shikwatiho rozvojová pomoc poškodzuje Afriku a „krajiny, ktoré získali najviac rozvojovej pomoci sú tie v najhoršom stave“.³¹

Dambisa Moyo vo svojej publikácii „*Dead Aid*“ tiež tvrdí, že Afrika nepotrebuje zahraničnú pomoc a opisuje začarovaný kruh, ktorý sa vytvára vďaka nej. Skorumpované vlády dostanú formou zahraničnej pomoci prístup k voľne použiteľnej hotovosti. Keďže nedokážu založiť transparentné inštitúcie a nedodržiavajú základné ľudské slobody, sú neatraktívne pre investície. Znižujú tak ekonomický rast, to vedie k menšiemu počtu pracovných príležitostí a zvyšovaniu chudoby. Do krajiny sa tak dostáva ešte viac zahraničnej pomoci za účelom znížiť chudobu, čím sa vytvára špirála a chudoba stále narastá. Okrem toho boj o získanie finančných prostriedkov často ústi do ozbrojených konfliktov, ktorých len v 90-tych rokoch bolo v Afrike 17, čo vytláča úspory a investície, zvyšuje infláciu a znižuje export.

Kľúčom k vymaneniu sa z chudoby je podľa mnohých odborníkov medzinárodný obchod. Čína investovala miliardy do medených a kobaltových baní v DR Kongu a Zambii, do železnej rudy a platiny v JAR, do dreva v Gabone, Kamerune a Kongu. Nadobudla textilné fabriky v Lesothe, železnice v Ugande, drevo v Stredoafrickej republike a rozvíja maloobchod v takmer každom hlavnom meste Afriky. Zoznam oblastí, kde je Čína angažovaná je nekonečný. Rovnako, ako je nepopierateľné, že je v Afrike kvôli rope, zlatu, medi a čomukoľvek inému, čo sa ešte pod zemským povrchom nachádza sa nedá poprieť ani to, že z jej prítomnosti priemerný Afričan profituje.

Vďaka čínskej angažovanosti sa zo Sudánu stal z čistého importéra ropy čistý exportér³², Nigéria spustila svoj prvý komunikačný satelit a splatila dlhy. Čínsky dopyt po nerastných surovinách stimuloval ich ceny a zvýšil príjmy štátov disponujúcich nerastným bohatstvom, teda väčšiny štátov Afriky. Čína dováža z Afriky poľnohospodárske plodiny, napr. bavlník z Mali, Burkiný Faso, ktoré USA blokujú zo svojich trhov.

Orientácia afrických ekonomík na primárne výroby nemusí byť považovaná za negatívny faktor, pokiaľ tieto štáty dokážu využiť prostriedky získané z obchodu s Čínou

---

²⁹ New measures stress more on improving Africans' living standard: Chinese premier. In: Xinhua, 9.11.2009.

³⁰ MOYO, D.: Why Foreign Aid Is Hurting Africa, 2009.

³¹ DER SPIEGEL: For God's Sake, Please Stop the Aid!, 2005.

³² Čína postavila v Sudáne 1500 km dlhý ropovod.

a inými krajinami na rozvoj odvetví s vyššou pridanou hodnotou. Ak sa im nepodarí táto zmena, zvýšený objem obchodu s ČLR bude znamenať len krátkodobé zisky, najmä z toho dôvodu, že čínska angažovanosť obnáša v sebe aj určité riziká. Zvýšený export komodít a zvýšenie investičných tokov môže viesť k posilneniu ich mien a znevýhodniť tak export výrobných odvetví, čo môže vyústiť do „holandskej choroby“. Niektoré krajiny sa môžu stať príliš závislými od čínskeho dopytu a od exportu určitých komodít, a tak každá zmena v dopyte Číny môže mať veľký dopad na ne. Čínska Eximbanka poskytuje pôžičky týmto krajinám a požaduje od nich, aby si za zmluvné strany vybrali čínske firmy, zariadenia, technológie a služby (častokrát aj pracovníkov), na čom získava nielen Čína. R4I³³ kontraktmi (výmennými zmluvami) je zabezpečené to, že sa finančná podpora nezneužije v prijímajúcich krajinách a investuje sa do rozvoja infraštruktúry, napr. R4I zmluva medzi Pobrežím Slonoviny a ČLR o kakau. Afrika tak dostáva, čo potrebuje: kapitál, ktorý financuje investície, pracovné miesta pre obyvateľstvo a hospodársky rast. Toto všetko sľubovala aj rozvojová pomoc, avšak bezvýsledne.

Čínsky záujem o ropu v Afrike predstavuje problém pre jednotlivé štáty, pokiaľ ich hospodárstvo nebude diverzifikované. Thomas Friedman tvrdí, že vlády tých krajín, ktoré majú postavenú ekonomiku na príjmoch z ťažby ropy, nie sú nútené vytvárať si príjmy z vyberania daní, a tak nie sú ani kontrolované obyvateľstvom. Nedostatok kontroly vedie k sporom o prístupe k bohatstvu a k politickej nestabilite. Vlády navyše nemajú žiadny motív diverzifikovať a presadzovať rozvoj ostatných sektorov.³⁴

Čína zohráva dôležitú úlohu v rozvoji infraštruktúry 35 afrických krajín, predovšetkým v oblasti vodných elektrární, ciest a železníc. Asi 70% čínskych investícií do infraštruktúry smeruje do Nigérie, Angoly, Sudánu a Etiópie. Krajina okrem toho rekonštruje napr. Benguelskú železnicu, smerujúcu od pobrežia ku hraniciam medzi Zambiou a DR Kongom a železnicu medzi Lagosom a severonigérijským Kanom. Čínske stavebné firmy získali 50% nových projektov a vďaka nižším nákladom si udržiavajú svoju konkurencieschopnosť.

Záver

Hoci čínska stratégia voči Afrike nie je nezištná a Čína by neobchodovala a neinvestovala do čierneho kontinentu, keby jej z toho neplynuli výhody, nedá sa odsúdiť jej aktivita ako amorálna a vykorisťovateľská. Tak, ako zahraničná politika všetkých štátov vo svete, je hnaná túžbou po moci a bohatstve. Koniec koncov, politika Francúzska smerom k africkým štátom sa tiež nikdy neniesla v duchu slobody, rovnosti a bratstva a ostatní „západní“ aktéri svetovej politiky sa tiež nemôžu pýšiť exemplárnymi výsledkami. Ani vzťahy USA s ropnými štátmi na Arabskom polostrove nie sú narušené obavami o ich nedemokratickosť.

Afrika potrebuje investície, aby bola zabezpečená zamestnanosť obyvateľstva a dostatok kapitálu investovaného do strojov, budov a technológií, ktoré zvyšujú produktivitu práce. Rozvojová pomoc vo forme prísunu financií do chudobných krajín pomáha len vládnym elitám a podpora investícií je sama neefektívna. Investície musia byť alokované do najproduktívnejších odvetví priemyslu a vláda musí prijať opatrenia na jej ďalšiu podporu. Nie je náročné postaviť infraštruktúru, ale dosiahnuť, aby bola využívaná. Keď Čína dokázala využiť svoje možnosti na rozvoj svojej ekonomiky, prečo by to nedokázali aj štáty Afriky? Veď pred 30-mi rokmi mali obyvatelia Malawi, Burundi a Burkiny Faso vyšší príjem na obyvateľa než ČLR.

---

³³ „resource for infrastructure“

³⁴ FRIEDMAN, T.L.: The First Law of Petropolitics, 2006. s. 31–32

Použitá literatúra:

1. ADB: African Statistical Yearbook 2009. ADB, 2009. ISSN 1561-2805 [Cit. 12.11.2009] Dostupné na <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/African%20Statistical%20Yearbook%202009%20-%202000.%20Full%20Volume.pdf>
2. China's African Policy. Peking, január 2006. [Cit. 10.11.2009] Dostupné na <http://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t230615.htm>
3. DB RESEARCH: China's Commodity Hunger. Implications for Africa and Latin America. Frankfurt am Main: DBR, 2006. [Cit. 12.11.2009] Dostupné na http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD000000000199956.pdf
4. Economist Intelligence Unit 2008: Index of Democracy 2008.
5. EIA: International Energy Outlook 2008. [Cit. 08.11.2009] Dostupné na <http://tonto.eia.doe.gov/FTPROOT/forecasting/0484%282008%29.pdf>
6. EIA: International Energy Outlook 2006. [Cit. 12.11.2009] Dostupné na http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/ieoreftab_4.pdf
7. EIA, Official Energy Statistics from the U.S. Government. [Cit. 12.11.2009] Dostupné na <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/China/Oil.html>
8. FOCAC: Beijing Action Plan (2007-2009). Peking: FOCAC, november 2006. [Cit. 12.11.2009] Dostupné na <http://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zyzl/hywj/t280369.htm>
9. For God's Sake, Please Stop the Aid! [online] In: Der Spiegel, 07.04.2005. ISSN: 0038-7452. [Cit. 13.11.2009] Dostupné na <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,363663,00.html>.
10. FRENCH, H.: China in Africa: All Trade and No Political Baggage. In: *New York Times*, August 8, 2004.
11. FRIEDMAN, T.L.: The First Law of Petropolitics. [online] In: *Foreign Policy*, May/June 2006. ISSN 0015-7228. [Cit. 12.11.2009] Dostupné na http://www.foreignpolicy.com/users/login.php?story_id=3426&URL=http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=3426
12. GIRY, S.: China's Africa Strategy. In: *The New Republic*, November 2004, 231: 20, s.19-23.
13. HITCHENS, P.: How China has created a new slave empire in Africa. In: *Daily Mail*, 28.9.2008. [Cit. 09.11.2009] Dostupné na <http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1063198/PETER-HITCHENS-How-China-created-new-slave-empire-Africa.html>
14. Human Rights Watch [Cit. 10.11.2009]. Dostupné na <http://www.hrw.org/reports/2004/uganda0404/5.htm>
15. LYMAN, P. N.: China's Rising Role in Africa, presentation to the US-China Commission on July 21, 2005. Council on Foreign Relations. [Cit. 09.09.2009] Dostupné na http://www.cfr.org/publication/8436/chinas_rising_role_in_africa.html
16. MELAMED, C.: The Economics of Failure: the Real Cost of 'Free' Trade for Poor Countries. London: Christian Aid: 2005. Cit. 10.11.2009] Dostupné na http://www.kubatana.net/docs/econ/christ_aid_econ_of_failure_0506.pdf

17. MOFCOM: 2008 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment. Peking: MOFCOM, 2009. [Cit. 10.11.2009]. Dostupné na <http://hzs2.mofcom.gov.cn/accessory/200909/1253869308655.pdf>
18. MOYO, D.: Why Foreign Aid Is Hurting Africa. In: The Wall Street Journal. 21.3.2009
19. New measures stress more on improving Africans' living standard: Chinese premier. [online] In: Xinhua, 9.11.2009. [Cit. 12.11.2009]. Dostupné na http://news.xinhuanet.com/english/2009-11/09/content_12412967.htm
20. NORBERG, J.: China Paranoia Derails Free Trade. In: *Far Eastern Economic Review*, 2006, 169:1, s. 46-49.
21. PEEL, M.: Trade Union. In: *New Republic*, 07.04.2003, s. 19-20.
22. ROTBERT, R.I.: China into Africa: Trade, Aid, and Influence. Baltimore: Brookings Institution Press, 2008. 339 s. ISBN 081577561X
23. SANDREY, R.: China – Africa merchandise trade for the December 2008 year. Stellenbosch: Tralac, 2009. Dostupné na http://www.tralac.org/cause_data/images/1694/WP07_SandreyCCS_ChinaAfrTrade_20090909.pdf
24. SAUTMAN, B.V.: Friends and Interests: China's Distinctive Links with Africa. Hong Kong: CCTR, 2006. Working paper No. 12.
25. Trading Economics. Dostupné na <http://www.tradingeconomics.com/Economics/GDP-Growth.aspx?Symbol=CNY>
26. TRALAC. [online] [Cit. 12.11.2009] Dostupné na http://www.tralac.org/cause_data/images/1694/Africa-China09.pdf
27. UNCTAD: World Investment Report 2009. New York: UNCTAD, 2009. [Cit. 10.11.2009] Dostupné na http://www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf
28. UNDP: Human Development Report 2009. New York: UNDP, 2009. [Cit. 10.11.2009] Dostupné na http://hdrstats.undp.org/en/countries/country_fact_sheets/cty_fs_CHN.html
29. WTO: International Trade Statistics 2007. Ženeva: WTO, 2007. [Cit. 10.11.2009] Dostupné na http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2008_e/appendix_e/a14.xls
30. WWF: Failing the Forests. Europe's illegal timber trade. Goldaming: WWF, 2005. [Cit. 10.11.2009]. Dostupné na <http://assets.panda.org/downloads/failingforests.pdf>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska 1/b,
 852 35 Bratislava 5

Ing. Michal Ščepán

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ORGANIZAČNÉ OTÁZKY BILATERÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI

---

michal.scepan@euba.sk

Abstrakt

Rozvojová pomoc ako nástroj zahraničnej politiky štátu je z hľadiska vnútroštátnej koncepcie organizačných štruktúr štátneho aparátu upravovaná v jednotlivých štátoch rôzne podľa odlišných politických, ekonomických, právnych, historických a iných podmienok. V predkladanom článku autor prezentuje rôzne modely úpravy organizačného rámca podľa ich vzťahu k orgánu štátnej správy zodpovednému za výkon zahraničnej politiky.

Kľúčové slova: Rozvojová pomoc a spolupráca, bilaterálna pomoc, ministerstvo zahraničných vecí, rozvojová agentúra

Abstract

Development aid as a tool of foreign policy, with respect to the national concept of state structures for development cooperation, is managed differently in various states according to distinct political, economic, legal, historic and other conditions. In the article the author presents various models of organisational framework setup in accordance with their relation to the state body responsible for foreign policy realisation.

Key Words: Development aid and cooperation, bilateral aid, ministry of foreign affairs, development agency

Úvod

Rozvojová spolupráca v podobe, v akej ju poznáme dnes, prešla za dlhé obdobia svojho vývoja podstatnými charakterovými, kvantitatívnymi a kvalitatívnymi zmenami. Kým počiatky poskytovania rozvojovej pomoci sú poznačené takmer výhradne bilaterálnym prístupom k otázkam rozvoja medzi donorským štátom a recipientom rozvojovej pomoci, v posledných desaťročiach a v súčasnosti sa rozvojová spolupráca stala multilaterálnou iniciatívou so zapojením nových aktérov jednak v rovine suverénnych štátov, ako aj v rovine medzivládnych a mimovládnych organizácií. Rastúca komplexnosť systému poskytovania a prerozdeľovania rozvojovej pomoci, ako aj historické skúsenosti s rozvojovou agendou, nastoľujú niekoľko otázok pre úspešné a efektívne využívanie takejto pomoci a jej správneho nastavenia do budúcnosti. Z pohľadu vnútroštátnej organizácie rozvojovej pomoci tak z pohľadu efektivity možno identifikovať viacero organizačných modelov, existencia ktorých zodpovedá historickým podmienkam ale rovnako aj národným možnostiam a cieľom z hľadiska realizácie rozvojovej spolupráce.

Organizačné modely rozvojovej pomoci v rámci orgánov štátnej správy

Pridŕžajúc sa konceptu bilaterálnej rozvojovej pomoci a spolupráce ako zahranično-politických rozvojových aktivít uhrádzaných z verejných prostriedkov darcovského štátu bez zapojenia tretích strán je zrejmé, že ťažisko organizačnej a technickej stránky realizácie rozvojovej pomoci leží na štátnom aparáte, resp. na subjektoch a inštitúciách zriadených štátom v rôznej forme a podobe. V odbornej praxi nejestvuje jednotný typ organizácie štátnych aktivít za účelom poskytovania rozvojovej pomoci a konkrétna forma vnútorného organizačného rámca bilaterálnej rozvojovej pomoci je predmetom individuálnej štátnej úpravy v každej krajine vystupujúcej v úlohe donora rôznym spôsobom. Pre riadenie aktivít bilaterálnej rozvojovej pomoci si každý štát vytvára vlastný mechanizmus organizačného a technického zabezpečenia na základe vlastných špecifických politických, právnych a ekonomických podmienok, historických zvyklostí a ďalších determinantov. Zjednocujúci prvok v tomto kontexte nepredstavuje ani členstvo v medzinárodných organizáciách, ktoré nijakým spôsobom neupravuje vnútroštátnu stránku organizačného rámca rozvojovej pomoci. Významný faktor ovplyvňujúci výber konkrétneho modelu predstavuje aj absolútny objem prostriedkov, ktoré daný štát vynakladá na rozvojovú pomoc.

Napriek systémovým odlišnostiam a relatívne rôznorodej škále organizačných typov je možné identifikovať konkrétne rysy spoločné pre viaceré rámcové formy a najvýznamnejšie rozdiely sú v rovine praktickej stránky realizácie v koncovom momente inštitucionálnej podoby koordinácie rozvojových aktivít. Tieto modely možno rozdeliť podľa ich vzťahu k orgánu štátnej správy zodpovednému za výkon zahraničnej politiky. Za dve kľúčové podoby organizačného rámca v inštitucionálnej rovine takto môžeme označiť Ministerstvo zahraničných vecí a špecializovanú agentúru pre poskytovanie rozvojovej pomoci. Z hľadiska koncepcie a stratégie je to najčastejšie práve Ministerstvo zahraničných vecí, ktoré nesie v tomto kontexte primárnu zodpovednosť a disponuje primárnou právomocou utvárania podoby bilaterálnej rozvojovej pomoci a spolupráce. S ohľadom na technické a odborné kapacity je však z hľadiska realizácie bežnou praxou dopĺňať úlohy ministerstva funkciami špecializovanej rozvojovej agentúry. Tieto formy teda nie sú vo vzájomnom protiklade a v mnohých prípadoch je faktická výsledná podoba kombináciou ich vzájomnej interakcie. V zásade preto zovšeobecnene platí, že organizačná stránka poskytovania rozvojovej pomoci je determinovaná mierou del'by zodpovednosti medzi uvedenými základnými podobami. V politickej rovine je rozhodujúcim subjektom Ministerstvo zahraničných vecí a rozvojové agentúry sú v tomto ohľade podriadené jeho koncepcii. Spravidla však rozvojové agentúry disponujú rozpočtovou samostatnosťou a teda realizujú implementáciu rozvojových aktivít samostatne. Vyskytujú sa však aj také podoby organizačného rámca, kde na seba úlohy koordinácie aj realizácie rozvojovej pomoci preberá osobitné ministerstvo, alebo kde sú do aktivít rozvojovej pomoci a spolupráce rôznou formou a v rôznej miere zapojené aj ďalšie vládne inštitúcie a rezortné ministerstvá, ako napríklad Ministerstvo financií, Ministerstvo hospodárstva a pod.

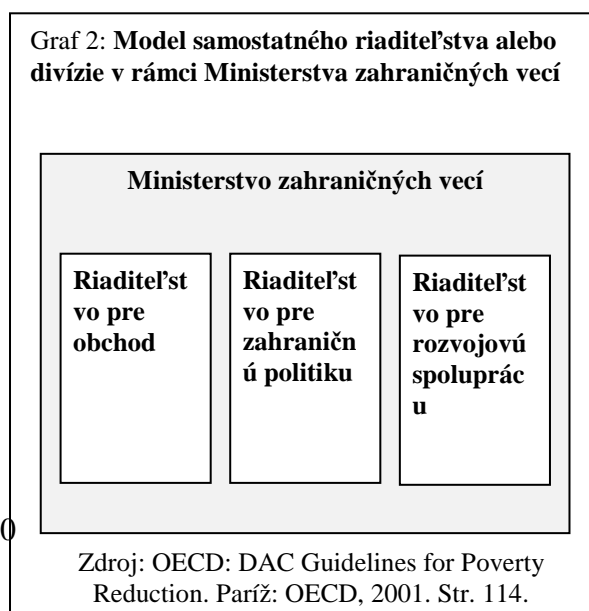
Základné typy organizačno-technickej štruktúry koordinácie a realizácie rozvojovej pomoci a spolupráce uvádza tabuľka 1.

Tabuľka 1: Porovnanie modelov organizačného usporiadania		
Model	Charakteristika modelu	Štáty používajúce model
M1	Integrované MZV	Dánsko, Holandsko, Fínsko
M2	Riaditeľstvo alebo divízia pre rozvojovú spoluprácu v rámci MZV	Belgicko, Írsko, Taliansko, Nový Zéland, Švajčiarsko
M3	Ministerstvo s oddelenou implementačnou agentúrou	Nemecko, Luxembursko, Nórsko, Švédsko, Slovensko
M4	Autonómna rozvojová agentúra alebo ministerstvo	USA, Veľká Británia, Kanada
M5	Viacere ministerstvá s oddelenými implementačnými agentúrami	Japonsko, Francúzsko, Španielsko, Portugalsko, Rakúsko

Zdroj: BRZICA, D. – SZÉP, A.: Rozvojová pomoc ako nevyhnutná súčasť procesu globalizácie: evolúcia štruktúr a vplyv skúseností DAC krajín na budovanie systému rozvojovej pomoci v tranzitívnych krajinách. In: Medzinárodné otázky, 2000, roč. IX, č. 2. Str. 80.

Model integrovaného Ministerstva zahraničných vecí (graf č. 1) prisudzuje tejto inštitúcii všetky aspekty organizácie a koordinácie rozvojovej pomoci a spolupráce. Vnútorne je tento typ organizačného rámca v podobe Ministerstva zahraničných vecí rozdelený podľa teritoriálneho princípu na odbory podľa štátov, do ktorých rozvojová pomoc smeruje. Jednotlivé odbory sa zaoberajú všetkými aspektmi zahraničných vzťahov ako sú zahraničná politika, ekonomické vzťahy a rozvojová spolupráca. Dané odbory predstavujú spolu aj implementačnú a riadiacu agentúru, podporené úlohami zastupiteľských úradov, ktoré plnia funkcie prípravy, monitorovania a vyhodnocovania rozvojových projektov. Otázky rozvojovej pomoci a spolupráce sa v tomto modeli riešia komplexne bez explicitnej organizačnej autonómie jeho súčastí.

Model samostatného riaditeľstva alebo divízie pre rozvojovú spoluprácu v rámci Ministerstva zahraničných vecí (graf č. 2) je založený na úlohách a kompetenciách osobitnej zložky ministerstva zameranej na rozvojovú spoluprácu so všetkými štátmi prijímajúcimi rozvojovú pomoc. Daná sekcia má v náplni práce výlučne organizačné otázky rozvojovej pomoci a nezaobera sa ostatnými aspektmi zahraničných vzťahov. Riaditeľstvo alebo divízia pre rozvojovú spoluprácu je popri koncepcnej samostatnosti zároveň aj rozvojovou agentúrou.

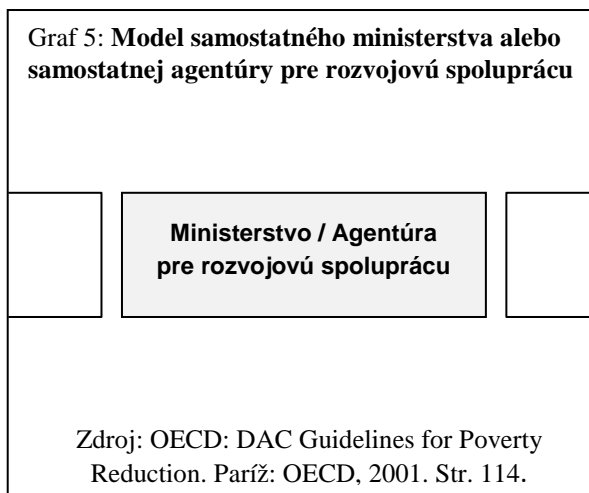

Model Ministerstva zahraničných vecí s oddelenou rozvojovou agentúrou (graf č. 3) je duálnym poňatím organizačnej koncepcie vyjadrenej rozdelením na riadiacu a výkonnú zložku pre otázky rozvojovej spolupráce. Ministerstvo zahraničných vecí je zodpovedné za utváranie strategickej koncepcie rozvojovej spolupráce v politickej rovine. Udáva jej politické smerovanie a prispôsobuje jej zahranično-politický rámec. Samostatná štátna rozvojová agentúra je zodpovedná za otázky implementácie a riadenia poskytovania rozvojovej pomoci .

Model viacerých ministerstiev zodpovedných za rozvojovú spoluprácu (graf č. 4) rozdeľuje právomoci horizontálne na súbor vládnych ministerstiev podľa rezortnej príslušnosti vzhľadom na obsah a kontext daných otázok a predmet aktivít rozvojovej spolupráce. Jednotlivé ministerstvá zodpovedajú za príslušné aspekty programu rozvojovej pomoci pričom ich koordinujúcim subjektom je Ministerstvo zahraničných vecí. To si ponecháva aj kompetencie v rovine strategického a politického koncipovania rozvojovej spolupráce a konkrétne obsahové úlohy ležia na jednotlivých ministerstvách. Sú zodpovedné za implementáciu projektov a programov rozvojovej pomoci a v niektorých prípadoch zakladajú vlastné nezávislé implementačné agentúry.

Model autonómneho ministerstva alebo autonómnej agentúry pre rozvojovú spoluprácu (graf č. 5) je charakteristický pre veľké štáty disponujúcimi vysokými objemami prostriedkov alokovaných pre účely rozvojovej pomoci. Samostatné ministerstvo pre rozvojovú pomoc je zodpovedné za realizáciu všetkých aspektov rozvojovej spolupráce od problémov koncepčného modelovania až po rovinu riadenia a implementácie. Na čele s ministrom pre rozvojovú pomoc je zodpovedné priamo vláde a je organizačne nezávislé od ostatných rezortných ministerstiev. Samostatná agentúra pre rozvojovú pomoc spĺňa z obsahového hľadiska kompetencií a právomocí podobný stupeň autonómie v otázkach rozvojovej spolupráce, nie je však na úrovni vládneho ministerstva a na jej čele nestojí minister. Z tohto dôvodu je zodpovedná za výkon riadenia a implementácie rozvojovej pomoci Ministerstvu zahraničných vecí, no zachováva si organizačnú a výkonnú autonómiu.

Tieto modely sú výsledkom vývoja poskytovania rozvojovej pomoci a sú na jednej strane odpoveďou na individuálne národné špecifiká v kontexte rozvojovej spolupráce, ako napríklad existencia bývalých kolonizovaných území, na druhej strane sú výrazom optimálnej systémovej štruktúry s ohľadom na rozsah a obsah vlastnej rozvojovej spolupráce, predovšetkým vzhľadom na výšku poskytovaných objemov. V štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia realizovali len Francúzsko, Spojené kráľovstvo a USA ako traja najväčší donori svoju zahraničnú pomoc prostredníctvom špecializovaných inštitúcií.¹ Predmet aktivít týchto inštitúcií však nepredstavoval rozvojovú spoluprácu v jej dnešnej podobe a obsahu, nakoľko s výnimkou USA bolo ich cieľom vyvíjanie ekonomického vplyvu na kolonizované územia. Menší donori bez špecializovaných inštitúcií realizovali svoju zahraničnú pomoc hlavne príspevkami do multilaterálnych inštitúcií OSN. Väčšina donorov založila oddelené špecializované inštitúcie pre rozvojovú spoluprácu až začiatkom šesťdesiatych rokov, do veľkej miery ako reakcia na vlnu dekolonizačných procesov. Otázka inštitucionálnej formy realizácie rozvojovej pomoci a spolupráce je v súčasnosti aktuálna hlavne u novovznikajúcich donorov. Napríklad v prípade Slovenskej republiky boli donedávna za rozvojovú pomoc a spoluprácu zodpovedné viaceré rezortné ministerstvá, až v roku 2008 boli úlohy a kompetencie rozvojovej spolupráce rozdelené medzi Ministerstvo zahraničných vecí a implementačnú agentúru.

Legislatívna úprava rozvojovej spolupráce

Podobne ako v prípade inštitucionálneho modelu nie je ani legislatívna úprava a právny základ poskytovania rozvojovej pomoci v rámci komunity donorských štátov upravovaný jednotne. Legislatívny rámec rozvojovej spolupráce vysokou mierou odráža právne zvyklosti jednotlivých štátov a otázka potreby príslušnej legislatívy vychádza z individuálnych právnych tradícií a postupov, ale aj z koncepcnej roviny rozvojovej pomoci a spolupráce. V prípade donorských štátov združených vo Výbore pre rozvojovú pomoc OECD (Slovensko pôsobí v DAC OECD zatiaľ ako pozorovateľ) môžeme pozorovať existenciu zákonov upravujúcich realizáciu rozvojovej spolupráce a stanovujúcich hlavné priority a základné ciele len približne v polovici prípadov. Riadne schváleným zákonom o rozvojovej pomoci a spolupráci ako základným právnym dokumentom sa riadia napríklad

¹ IDA: *Aid Architecture : An Overview of the Main Trends in Official Development Assistance Flows* [online]. Máj 2008 [cit. 01.09.2009]. Str. 28. K dispozícii na <<http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/Seminar%20PDFs/73449-1172525976405/3492866-1172527584498/Aidarchitecture.pdf>>

štáty USA, Spojené kráľovstvo, Kanada, ale takisto aj Slovensko.² Zákon o rozvojovej pomoci a spolupráci zvyčajne definuje a ohraničuje jednotlivé kategórie pomoci a spolupráce v kontexte rozvojovej terminológie, vymedzuje právomoci a zodpovednosť jednotlivých zložiek rozvojovej spolupráce na vnútroštátnej úrovni, stanovuje pravidlá financovania a podobne. Presné znenie zákona závisí od špecifik právneho systému danej krajiny. V štátoch bez konkrétneho legislatívneho dokumentu o rozvojovej spolupráci ako v prípade Švédska, Nórska, Japonska a ďalších sa realizácia rozvojovej pomoci riadi rozhodnutiami vlády, politickými vyhláseniami, alebo inou legislatívou, ktorá nie je špecificky zameraná na rozvojovú spoluprácu. Výhodou takéhoto systému môže byť vyššia flexibilita v adaptovaní sa na dynamický vývoj otázok rozvojovej spolupráce. Naopak nevýhodou môže byť vystavenie obsahu a konceptu rozvojovej spolupráce zmenám politických priorít a ohrozenie kontinuity jej realizácie z vecného hľadiska.

Preto bez ohľadu na legislatívu rozvojovej spolupráce je dôležité, aby existovalo štátne prehlásenie o hlavných cieľoch a zámeroch rozvojovej pomoci, ktoré by vyjadrovalo odhodlanie k spolupráci, ale predovšetkým umožňovalo skĺbiť konkurenčné národné záujmy a zaistilo konsenzuálny pohľad na dlhodobú stratégiu rozvojovej spolupráce. Takéto prehlásenie nadobúda v praxi rôzne podoby a môže mať formu vládneho vyhlásenia, parlamentného vyhlásenia alebo memoranda, koncepcie na určité časové obdobie, charty rozvojovej spolupráce, tzv. bielej knihy alebo strategickej vízie. Všetky štáty DAC OECD majú buď zákon a/alebo takéto prehlásenie, okrem Francúzska.

Financovanie rozvojovej spolupráce a podpora verejnosti

Financovanie rozvojovej spolupráce ako zahranično-politických aktivít štátu, ktoré sú uhrádzané z verejných prostriedkov, musí byť z tohto pohľadu položkou štátneho rozpočtu donorského štátu navrhovaného každý rok. V závislosti od inštitucionálnej štruktúry sú tieto prostriedky pridelené buď do rozpočtovej kapitoly Ministerstva zahraničných vecí, alebo do kapitoly samostatného ministerstva prípadne samostatnej agentúry pre rozvojovú pomoc. Ak je za rozvojovú spoluprácu zodpovedných viacero ministerstiev ako v prípade Japonska, Francúzska a v minulosti aj Slovenska, môže existovať namiesto jedného konsolidovaného rozpočtu pre rozvojovú spoluprácu viacero rozpočtov podľa rezortných ministerstiev, ktoré majú prostriedky na realizáciu rozvojových programov zahrnuté vo vlastných rozpočtových kapitolách.

Vzhľadom na politickú a legislatívnu podporu rozvojovej spolupráce a v neposlednom rade legitimitu jej poskytovania zo strany štátneho aparátu voči vlastnému obyvateľstvu je kľúčovou otázkou podpora verejnosti donorského štátu. Táto oblasť má osobitý význam hlavne v prípade nových donorov, ktorí len nedávno boli sami recipientmi pomoci. Verejná mienka o rozvojovej pomoci býva zvyčajne povrchná a spravidla prevláda skepticizmus o potrebe poskytovania pomoci, je preto dôležité optimálnym spôsobom verejnosť informovať. Mnohé rozvojové agentúry sledujú verejnú mienku vo vlastnej krajine ako je to napr. v prípade Francúzska, Japonska alebo Švédska. Zaujímavosťou je prípad Švajčiarska, kde platný „Federálny zákon o medzinárodnej rozvojovej spolupráci a humanitárnej pomoci“ priamo zaväzuje vládu vzdelávať verejnosť v problematike rozvoja.

---

² Pozri: *Zákon o oficiálnej rozvojovej pomoci č. 617/2007 Z. z.* [online]. 05.12.2007 [cit. 01.09.2009]. K dispozícii na <<http://www.slovakaid.sk/index.php/filemanager/download/500/Zakon617-2007-final.pdf>>

Záver

Zahraničná hospodárska pomoc je významným nástrojom zahraničnej politiky a v blízkej budúcnosti sa aj na základe súčasných trendov nedá uvažovať o posilnení multilaterálnej formy poskytovania rozvojovej pomoci na úkor bilaterálneho prístupu. Je nepravdepodobné, že by sa štáty vzdali efektov rozvojovej pomoci ako možnosti ovplyvňovať medzinárodno-politickú a hospodársku resp. konkrétne vnútornú politickú a hospodársku situáciu v štátoch prijímajúcich rozvojovú pomoc. Načrtnuté aspekty jej organizácie v kontexte vnútroštátneho systému pre rozvojovú spoluprácu naznačujú pomerne širokú diverzitu, ktorá vychádza z historických skúseností, vývoja rozvojovej spolupráce daného štátu a v neposlednom rade praxe rozvojovej pomoci. Aj medzi členmi DAC OECD, ktorí predstavujú skupinu najvýznamnejších globálnych donorov rozvojovej pomoci, nemožno pozorovať veľkú podobnosť a bilaterálna rozvojová spolupráca je stále predmetom výsostne vnútroštátnej úpravy, hlavne ako dôsledok jej využitia v prospech cieľov zahraničnej politiky. V nadväznosti na aktuálny vývoj problematiky rozvojovej spolupráce na medzinárodných fórach s cieľom dosiahnuť vyššiu efektivitu, sa črtá možnosť v záujme vyššej koherencie politík jednotlivých donorov zjednotiť napríklad legislatívny rámec rozvojovej spolupráce ako prvý krok k zosúladovaniu donorských aktivít.

Použitá literatúra:

1. DEGNBOL-MARTINUSSEN, J. – ENGBERG-PEDERSEN, P.: *Aid : Understanding international development cooperation*. London: Zed Books Ltd., 2003. ISBN 1-84277-039-X
2. *Dôvodová správa k Návrhu mechanizmu poskytovania vládnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky*, schváleného Vládou SR uznesením č.223/2001 zo dňa 7. marca 2001 [online]. K dispozícii na
3. <[http://www.rokovania.gov.sk/appl/material.nsf/0/00E67A00EDB4C25EC1256A000045D3F8/\\$FILE/Predspr%C3%A1va.rtf.rtf](http://www.rokovania.gov.sk/appl/material.nsf/0/00E67A00EDB4C25EC1256A000045D3F8/$FILE/Predspr%C3%A1va.rtf.rtf)>
4. RUSNÁK, U. - SZÉP, A. – BRZICA, D.: *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2002. ISBN 80-89106-01-3
5. WORLD BANK: *Aid Architecture : An Overview Of The Main Trends In Official Development Assistance Flows* [online]. Máj 2008. K dispozícii na <<http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/Aidarchitecture-execsummary.pdf>>
6. OECD: *DAC Guidelines for Poverty Reduction*. Paríž: OECD, 2001. ISBN 92-64-19506-8
7. OECD: *Managing Aid: Practices of DAC Member Countries*. Paríž: OECD, 2009. ISBN 978-92-64-06021-0

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA BRATISLAVA

O BEZPEČNOSTNÝCH DÔSLEDKOCH A SÚVISLOSTIACH GLOBÁLNEJ KRÍZY ZAČIATKU 21. STOROČIA¹

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Globálna kríza začiatku 21. storočia z pohľadu teórie medzinárodných vzťahov s dôrazom na závery kritických teórií a historickej sociológie. Kríza západného (industriálneho) modelu modernity ako širší rámec vzniku globálnej krízy začiatku 21. storočia. Globalizácia na spôsob USA ako faktor vzniku globálnej krízy začiatku 21. storočia. Globálna kríza začiatku 21. storočia ako medzník vývoja medzinárodných vzťahov po rozpade ich bipolárneho usporiadania. Globálna kríza začiatku 21. storočia ako štrukturálna kríza a jej bezpečnostné aspekty.

Kľúčové slová: globálna kríza začiatku 21. storočia, kritické teórie medzinárodných vzťahov, globalizácia, medzinárodná bezpečnosť.

Abstract

Global crises on beginning of the 21st Century in the view of international relations theory emphasising the findings of critical theories and historical sociology. The west (industrial) modernity model crises as the broad framework for the occurrence of the global crises on beginning of the 21st Century. Globalization by "US model" as the factor for the occurrence of the global crises on beginning of the 21st Century. Global crises on beginning of the 21st Century as the milestone for international relations evolution after the break up of their bipolar structure. Global crises on beginning of the 21st Century as the structural crises and its security aspects.

Keywords: global crises on beginning of the 21st Century, critical theories of international relations, globalization, international security.

Úvod

Súčasná kríza sa považuje za najväčšiu hospodársku krízu posledných 70 rokov, teda od čias veľkej hospodárskej krízy, ktorá zásadným spôsobom ovplyvnila ďalší vývoj sveta v 20. storočí, pričom mala veľmi ťažké následky. Napriek tomu, že súčasná kríza, ktorá

---

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/0826/08 Medzinárodné vzťahy v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta (sociologické a politologické aspekty sociálno-ekonomických a bezpečnostných problémov)

prepukla v roku 2008 v dôsledku „prasknutia hypotekárnej bubliny v USA“, sa začala označovať rôznymi prívlastkami zvyrazňujúcimi jej finančno-ekonomický, hospodársky charakter, ide o záležitosť, ktorá predstavuje širší spoločenský problém. Jej vplyv na vývoj súčasného sveta môže byť ešte väčší, než tomu bolo v prípade veľkej hospodárskej krízy. Ide najmä o to, že kríza vznikla v podmienkach (v dôsledku) neoliberalnej globalizácie, ktorá sa takmer 20 rokov prezentovala najmä na Západe ako jediná relevantná cesta sociálno-ekonomického rozvoja sveta po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov.

Situáciu, ktorá sa vytvorila, sa prestala po rýchlom a rozsiahlom rozšírení nazývať krízou roku 2008, čo bolo spojené s úsilím marketingového charakteru o vyvolanie zdania o možnostiach jej rýchleho prekonania². Dnes po zhruba poldruharočnej existencii krízy sa už takmer konsenzuálne objasňuje ako dlhodobější fenomén, ktorého pôsobenie sa odhaduje na viacero rokov. Budeme na ňu preto nazerať ako na globálnu krízu začiatku 21. stor. (GKz21). Na tomto základe ju charakterizujeme ako multidimenzionálny a komplikovaný sociálny fenomén, ktorý vyžaduje interdisciplinárne skúmanie. Vyjdeme pri tom z troch konštatovaní, ktoré sa navzájom prelínajú a dopĺňajú:

1. GKz21 má jednoznačne ekonomický (najmä finančný) charakter (základ), ale na jej vzniku sa podieľali aj ďalšie príčiny a faktory – najmä politické a právne (mocenské) tiež sociálno-kultúrne (civilizačné), ktoré súhrnne označíme ako jej neekonomické dimenzie.
2. Neekonomické dimenzie GKz21 predstavujú jej relatívne samostatnú stránku, ktorá má sama o sebe zložitý a viacstranný charakter, pričom na priebeh i spôsoby riešenia krízy má protirečivé dopady.
3. GKz21 nie je náhodným javom, ale korene (zdroje, príčiny) jej vzniku (prepuknutia) majú dlhšiu históriu – pôsobili už dávnejšie a udalosti v lete 2008 v USA boli už len podnetom k jej spusteniu (onou povestnou kvapkou vody, ktorou pohár pretiekol).

Odpovede na príčiny krízy sa aj v ekonomickej literatúre objavujú v širokej škále názorov, ktoré v zahraničí nemajú len teoretickú dimenziu³, ale sa jej venujú aj renomovaní publicisti⁴. Medzi názormi, ktoré sa zaoberajú analýzou krízou, nechýbajú ani kritické pohľady. Poukazujú najmä na to, že v podmienkach globalizujúceho sa sveta došlo k silnej financionalizácii kapitalizmu⁵, čo sa prejavilo v rôznych podobách „bublinovej“ ekonomiky⁶. P. Krugman už v publikácii z roku 2000, písal o ignorovaní varovných znakov, ktoré priniesli v 90. rokoch finančné krízy v Latinskej Amerike, Japonsku a juhovýchodnej Ázii. Tento prístup v prepracovanom a rozšírení vydaní publikácie z roku 2009 označil až za politickú

---

²Posner, R. A.: *A Failure of Capitalism: The Crisis of '08 and the Descent into Depression*. Harvard University Press, 2009. Viacerí ekonomickí teoretici s praxou vo finančnom sektore ako napr. Robert Barbera poukazujú na to, že hneď po prepuknutí krízy v roku 2008 bola sprevádzaná globálnymi politickými rizikami. Pozri Barbera, R.: *The Cost of Capitalism: Understanding Market Mayhem and Stabilizing our Economic Future*. McGraw-Hill, 2009, s. 205 – 216.

³Pozri Cooper, G.: *The Origin of Financial Crises: Central Banks, Credit Bubbles, and the Efficient Market Fallacy*. New York: Random House 2008; John B. Taylor: *How Government Actions and Interventions Caused, Prolonged, and Worsened the Financial Crisis*. Stanford: Hoover Institution Press, 2009.

⁴Pozri Fox, J.: *The Myth of the Rational Market: A History of Risk, Reward, and Delusion on Wall Street*. New York: HarperCollins Publishing, 2009; Cassidy, J.: *How Markets Fail: The Logic of Economic Calamities*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009.

⁵Foster, J. B. – Magdoff, F.: *The Great Financial Crisis: Causes and Consequences*. Monthly Review Press, 2009, s. 77 – 90. Samir Amin charakterizuje ďalšiu akumuláciu kapitálu ako deštruktívny faktor (Amin, S.: *The Destructive Dimension of the Accumulation of Capital*. In Köhler, G. – Chaves, E. J. /Eds./: *Globalization: Critical Perspectives*. New York: Nova Science Publishers, 2003).

⁶Baker, D.: *Plunder and Blunder: The Rise and Fall of the Bubble Economy*. Sausalito: Polipoint Press, 2009.

perverzitu⁷, pričom tiež zvýraznil pôsobenie Greenspanovej bubliny⁸. M. Šikula uvádza široký súhrn koreňov a príčin krízy, ktorú vytvorili najmä kombinácia deregulácie, liberalizácie, využívania informačno-komunikačných technológií a inovačnej diverzifikácie finančných produktov a označuje ju za proces globálnej civilizačnej podoby⁹. Vzniká aj otázka, či je táto kríza zlyhaním trhu, štátu alebo morálky?¹⁰

V súvislosti s nejednoznačnými odpoveďami na riešenie situácie a problémov vyvolaných krízou v podmienkach globalizujúceho sa sveta (ekonomiky) ako aj na to, aké dlhé bude jej trvanie (pôsobenie), sa vytvára priestor pre postmodernistickú interpretáciu témy. Podáme ju v kontexte sociálneho kritického myslenia s dôrazom na kritické teórie v rámci medzinárodných vzťahov. Kritické teórie v medzinárodných vzťahoch sú zamerané dvomi smermi. Prvý smer zvýrazňuje najmä kritiku teoretickej a metodologickej stránky medzinárodných vzťahov ako vedy a vyžaduje iným spôsobom nazerať na problémy moci a bohatstva v nich. Ide predovšetkým o teórie (paradigmy) realizmu/neorealizmu a liberalizmu/neoliberalizmu ako aj pohľad, ktorý sa vytvoril v ich tzv. neo-neo syntéze, keď sa navzájom oproti situácii, keď vznikli na začiatku 20. storočia, na jeho konci vo viacerých oblastiach značne zblížili. Druhý smer kritických teórií má viac praktický charakter a zvýrazňuje potrebu výraznej zmeny usporiadania súčasných medzinárodných vzťahov, pričom priority nejde len o multipolaritu, ale v nadväznosti na to aj prekonanie dominancie Západu v nich a jeho stereotypov pri spôsoboch riešenia ich problémov. Ak vznikne nová multipolarita na rozdiel od multipolarity známej ako európsky koncert v 19. storočí, sa v nje bude nachádzať viacero centier moci, ktoré nie sú spojené so západnou civilizáciou.

Vzhľadom na rozsah príspevku sa zameriame len na základnú, všeobecnú teoretickú charakteristiku problému. V rámci teórie medzinárodných vzťahov zvýrazníme pohľad historickej sociológie¹¹ sledujúcej makrospoločenské procesy v dlhších časových úsekoch, ktorý inklinuje k marxizmu/neomarxizmu¹².

O sociálnych zdrojoch a súvislostiach vzniku krízy

Základným, východiskovým prvkom pohľadu sociálnokritických teórií na GKz21 je, že nepredstavuje len jednu z ďalších kríz, ktorými sa doteraz vyznačoval vývoj kapitalistickej ekonomiky (sveto-ekonomiky v koncepcii Immanuela Wallersteina) a sú dôkladne popísané¹³, ale že máme do činenia s kvalitatívne novým javom. Príčiny krízy sa môžu odvíjať z rôzne vzdialenej histórie, pričom poukážeme na tri medzníky s ktorými sa spájajú.

Najbližšie k dnešku je to podmienenosť krízy vývojom posledných 20 rokov, ktorý sa spája predovšetkým s neoliberálnou globalizáciou v smere určenom USA (výhodnom pre ne). V politických a publicistických kruhoch sa v súvislosti s tým objavuje v rôznych podobách vyjadrenie, že GKz21 zmenila svet viac, ako ho zmenil pád Berlínskeho múru

---

⁷Krugman, P.: *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. New York: W. W. Norton & Company, 2008, s. 101 – 118.

⁸Tiež tam, s. 139 – 152.

⁹Šikula, M.: *Kritická miera rozporov civilizácie a globálna ekonomická kríza*. Ekonomický časopis, 2009, č. 8.

¹⁰Hvozdíková, V.: *Je finančná kríza zlyhaním štátu, trhu alebo morálky?* Ekonomický časopis, 2009, č. 5.

¹¹Pozri Smith, S.: *Historical sociology and international relations theory*. In Hobden, S. – Hobson, J. M. (Eds.): *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 223 – 243.

¹²Pozri Škvrnda, F.: *Karol Marx, materialistické chápanie dejín a súčasná teória medzinárodných vzťahov*. In Marx a spoločenské zmeny po roku 1989 (ed. P. Dinuš). Bratislava: Ústav politických vied, 2008, s. 114 – 127.

¹³Kindleberger, Ch. P. – Aliber, R.: *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2005.

(rozpad bipolarity). Jedným z prvých, kto sa takto vyjadril, bol už v septembri 2008 francúzsky prezident Nicolas Sarkozy. Druhý medzník sa kladie do 70. rokov minulého storočia, keď sa svetová ekonomika modifikovala po ropných šokoch a začali v nej protirečivo pôsobiť fenomény „tatcherizmu“ a neskôr „reagonomiky“. Tretí medzník dovádza príčiny súčasnej krízy až do obdobia po druhej svetovej vojne, keď sa postupne začali odbúrať rôzne opatrenia, ktoré sa vytvorili v reakcii na veľkú hospodársku krízu.

Pramene, ktoré sa zaoberajú objasnením GKz21 a jej vplyvu na medzinárodné vzťahy, pracovne zaradíme do troch základných skupín:

1. GKz21 ako fenomén, ktorý má zložitú a mnohostrannú štruktúru a pôsobí relatívne ucelene ako špecifický aktuálny faktor globálneho charakteru na celý svet (najmä na svetovú ekonomiku, svetovú politiku a pod.).
2. GKz21 ako fenomén výrazne pôsobiaci na rôzne oblasti, prvky, sektory a pod. svetovej ekonomiky (svetovej politiky), ktorý má aj sociálne súvislosti a dôsledky. Ide najmä o pôsobenie GKz21 na finančný sektor, výrobu automobilov, rast nezamestnanosti, nárast chudoby a pod. Pôsobenie krízy sa pritom môže dotýkať viacerých oblastí, prvkov a sektorov.
3. GKz21 ako fenomén diferencovane pôsobiaci v rôznych regiónoch, popr. štátoch či ich zoskupeniach. GKz21 napriek tomu, že vznikla v USA sa rýchlo rozšírila po celom svete. Objavujú sa nielen analýzy dopadu GKz21 na najrozvinutejšie štáty ale aj na menšie a ekonomicky slabšie štáty, ktoré sa od roku 2008 ocitli v mimoriadne zložitej finančno-ekonomickej situácii – Grécko, Island, Lotyšsko, Maďarsko, Ukrajina a i. Ide však aj o regionálne analýzy zamerané na subsaharskú Afriku, juhovýchodnú Áziu a pod. Do popredia sa dostalo aj fórum G 20 ako jedna z platforiem medzinárodných vzťahov, na ktorej by sa mohli prijímať riešenia, čo naznačuje, že krízu nie sú schopné prekonať vlastnými silami (vplyvom) ekonomicky najsilnejšie štáty združené v G 7, ktoré boli zväčša „priekopníkmi“ neoliberalistickej globalizácie¹⁴. V G 7 boli všetci členovia s výnimkou Japonska zo Západu a v G 20 (ktorých ekonomika tvorí asi 85 % svetovej) sa nachádzajú napr. už všetci členovia BRIC ale aj ďalšie štáty, ktoré nepatria k západnej civilizácii (najmä Indonézia, Južná Kórea, Mexiko a Saudská Arábia).

Napriek rozsiahlej literatúre knižného i časopiseckého charakteru, ktorá sa o GKz21 v druhom roku jej pôsobenia vytvorila, je v nej pomerne málo zdrojov, ktoré sa zaoberajú priamo jej dopadom na medzinárodné politické vzťahy. Jednoznačne prevažujú pramene o ekonomických a finančných následkoch a súvislostiach krízy. Ináč povedané preferuje sa stále skúmanie dopadov krízy na možné zmeny v distribúcii bohatstva (vidieť to aj na tom, že v popredí pozornosti je najmä finančný sektor a medzinárodné finančné organizácie typu MMF a SB, ktoré výrazne prispeli k jej vzniku) a málo sa uvažuje o možných zmenách distribúcie moci v dôsledku zmien, ktoré prináša kríza.

Z makrospoločenského hľadiska v súčasných medzinárodných vzťahoch registrujeme protirečivé pôsobenie troch faktorov (skupín faktorov), ktoré podmieňujú aj priebeh GKz21 a možnosti jej riešenia:

1. Prechod spoločnosti do postmoderného štádia vývoja, ktorý je evidentný najmä v štátoch Západu, resp. aj ďalších najrozvinutejších štátoch.

---

¹⁴Pozri správy svetových i slovenských médií o summite G 20 v Londýne 2. apríla 2009, v Pittsburghu 24. - 25. septembra 2009 a 14. - 15. novembra 2009 vo Washingtone (tento summit dostal názov Summit vedúcich predstaviteľov G 20 o finančných trhoch a svetovej ekonomike).

2. Súhrn procesov označovaných za globalizáciu, ktorý najvýraznejšie pôsobí tiež v štátoch Západu, resp. aj ďalších najrozvinutejších štátov, ale silno zasahuje aj rozvojové, málo rozvinuté a najmenej rozvinuté štáty, predovšetkým tým, že dochádza k narastaniu rozdielov medzi bohatými a chudobnými ako v celosvetovom rámci tak aj vo vnútri jednotlivých štátov.

3. Vytváranie multipolárneho usporiadania moci, ktorého súčasťou je aj nová regionalizácia sveta, spojená s presunom centra moci z euroatlantického priestoru do ďalších častí sveta. O 21. storočí sa v tomto duchu často hovorí ako o storočí Ázie, čo môže znamenať aj zásadnú zmenu až zánik vestfálskeho systému, ktorý regionálne vznikol v Európe a až doteraz bol spojený s dominanciou Západu.

V týchto podmienkach dochádza k stieraniu rôznych hraníc (nielen medzi regiónmi a štátmi a tým aj k zmenám v ich suverenite¹⁵) a objavujú sa aj mnohí noví predovšetkým nešťatní aktéri medzinárodných vzťahov, čo je sprevádzané rastom interdependencie v nich. Okrem toho začínajú pôsobiť tiež ďalšie faktory a procesy, ktoré majú nový, málo poznaný charakter. Nachádzame sa v kvalitatívne nových podmienkach medzinárodných vzťahov, ktoré zatiaľ nie sú jednoznačne charakterizované. Vo vzťahu k téme príspevku možno položiť niekoľko otázok, ktorými sa zaoberať nebudeme. Zvýrazníme však dve z nich: do akej miery GKz21 súvisí so súčasnými medzinárodnými vzťahmi a do akej miery je faktorom, ktorý ich tiež ovplyvňuje?

Ak sa prikloníme k názorom, ktoré GKz21 charakterizujú ako fenomén civilizačného charakteru, možno ju z pozícií postmodernizmu objasniť aj ako ďalší krok a špecifickú súčasť krízy modernej západnej spoločnosti¹⁶. Moderná (západná, industriálna) spoločnosť sa podľa postmodernizmu ocitla v 60. rokoch 20. stor. v kríze, ktorá má ontologickú (spôsob bytia) i gnozeologickú (schopnosť reflektovať realitu) stránku. Ontologicky je táto kríza spojená v prvom rade s tým, že moderná západná spoločnosť nedokázala prekonať ani jeden zo sociálnopatologických fenoménov, ktoré sa mali jej nastolením (rozvojom) odstrániť - bieda, núdza, nezamestnanosť, násilie a pod. Naopak priniesla ešte nové problémy, ktoré sa v na začiatku 70. rokov začali označovať ako globálne problémy ľudstva. Neoliberálna globalizácia, ktorá sa stala vládnuou ideológiou, politikou a ekonomikou Západu po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov viedla k tomu, že „napriek trom krízam počas jedného desaťročia, napriek jasným varovaniam, ktoré s nimi a po nich prišli, boli neoliberali natoľko presvedčení o ideologickej oprávnenosti vlastnej veci a tak slepi vo svojej bezpodmienečnej viere, že trhy sú vo svojej podstate samokorekčné, že odmietli uznať aj závažnosť problémov, čo sa objavili“¹⁷.

---

¹⁵Robejšek, P.: *Globalizace a demarkace. Geopolitické důsledky globalizace v Evropě*. In *Globalizace a střední Evropa*. Praha: ÚMV, 1998. Demarkácia však patrí aj k problémom filozofie (najmä teórie poznania) a k jedným z veľkých postmodernistických diskurzov, ktorý nastolil už J.-F. Lyotard. Pozri Homer, S.: *Fredric Jameson: Marxism, Hermeneutics, Postmodernism*. London: Routledge, 1998, s. 125; Morawski, S.: *The Troubles With Postmodernism*. London: Routledge, 1996, s. 19.

¹⁶Kríza modernej západnej (priemyslovej) spoločnosti sa v kritických teóriách všeobecne i v rámci medzinárodných vzťahov neobjasňuje len z pozícií postmodernizmu či marxizmu/neomarxizmu, ale aj v širšom kontexte. Možno poukázať na koncepciu rizikovej, neskôr svetovej (globálnej) rizikovej spoločnosti Ulricha Becka (Beck, U.: *Living in the World Risk Society*. In *Economy and Society*, 2006, 35, č. 3., s. 329 – 345; Beck, U.: *World at Risk*. Cambridge: Polity Press, 2009).

¹⁷Rudd, K.: *Celosvětová finanční krize*. Britské listy internetový deník, 12. 11. 2009. Prístupné na www.blisty.cz - Celosvětová finanční krize Kevin Rudd The Monthly, únor 2009. Navštívené 30. novembra 2009.)

Postmodernizmus¹⁸, ktorý pre potreby tohto príspevku vo všeobecnosti považujeme za teoretickú reflexiu postmodernej spoločnosti a diania v nej, zdôrazňuje o. i. koniec veľkých rozprávání, vychádzajúcich z predstavy o racionalite osvietenstva, ktoré sa stalo základom moderného západného myslenia (napr. o trhu, liberálnej demokracii a ľudských právach...). Ide o koniec univerzalizmu, systémovosti a jednej pravdy v tomto duchu, ktoré nahrádzujú heterogenita, fragmentárnosť, pluralizmus, dekonštrukcia a i. Medzi popredných predstaviteľov postmodernizmu, ktorí sa zaoberajú uvedenými problémami a opierame sa nich aj v tomto príspevku, patria najmä Jean Baudrillard, Jacques Derrida, Gilles Deleuze, Felix Guattari a Fredric Jameson.

V kontexte úvah o kríze západnej civilizácie, ktorá leží podľa postmodernizmu v základoch GKz21, zvýrazníme myšlienku Michaela Foucaulta, že moc sa stáva manipulatívnu¹⁹. Ak by sme sa pokúsili derridovsky dekonštruovať²⁰ terminológiu, ktorá objasňuje GKz21, môžeme dôjsť k záveru, že základným subjektom, ktorý ju zapríčinil, boli nadnárodné finančné kruhy, ktorých pôsobenie začína mať agresívny charakter a podobať sa organizovanej zločinnosti, Tieto kruhy vedomé si svojej sily, v záujme dosahovania čoraz väčších ziskov (ale aj udržania svojho vplyvu na politiku) strácajú zodpovednosť a zábrany a uskutočňujú kroky bez ohľadu na prostredie (ďalšie časti sveta) ale aj budúcnosť.

V dôsledku charakteru makrospoločenských procesov podmienených uvedenými črtami súčasných medzinárodných vzťahov dochádza k tomu, že je čoraz viac nestabilných, neurčitých, nejasných javov a procesov v nich. GKz21 je ďalším faktorom, ktorý túto situáciu sťažuje (zhoršuje) V súvislosti s tým vidíme rast významu poznávania a riešenia bezpečnostných problémov súčasného sveta v kontexte analýzy vzniku a vývoja GKz21.

Bezpečnostné aspekty globálnej krízy začiatku 21. storočia

Z hľadiska teórie bezpečnosti je kríza vždy bezpečnostnou hrozbou, na ktorú sa má primeraným spôsobom reagovať. Čím dlhšie sa situácia (problém) nerieši, tým ničivejšie dôsledky má stav, ku ktorému dôjde po jej skončení. V 80. rokoch 20. stor. sa začal utvárať nový pohľad na bezpečnosť, ktorý bol teoretickou reakciou na jej narastajúcu zložitosť v medzinárodných vzťahoch²¹ a neskôr sa začal zaoberať aj problémami, ktoré sa v sociológii viažu ku každodennému životu. Vyjadrením tejto tendencie je úsilie o konštituovanie novej relatívnej samostatnej vedy o bezpečnosti, ktoré sa charakterizuje buď ako sekuritológia²²

---

¹⁸Pozri Best, S. – Kellner, D.: *Postmodern Theory*. New York: Guilford Press, 1991; Sim, S.(Ed.): *The Routledge Companion to Postmodernism*. London: Routledge, 2001; Malpas, S.: *The Postmodern (The New Critical Idiom)* London: Routledge 2005; Agger, B.: *Critical Social Theories*. Boulder: Paradigm Publishers, 2006, 2. ed, s. 33 – 74..

¹⁹Foucault, M.: *Dozerať a trestať*. Bratislava: Kalligram, 2000.

²⁰Derrida, J.: *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press 1978; Derrida, J.: *Positions*. Chicago: Chicago University Press, 1981.

²¹Buzan, B.: *People, States and Fear: An Agenda for International Security*. Boulder: Lynne Rienner, 1991. Poukážeme aj na prácu Paula Viottiho a Marka Kauppiho, kde vo svetovej politike zvýrazňujú otázky bezpečnosti (v spojení s ekonomikou a kultúrou – teda identitou) Pozri Viotti P. R. – Kauppi, M. V.: *International Relations and World Politics. Security, Economy, Identity*. Upper Sadle River: Pearson Prentice Hall, 2006, 3rd ed.; Škvrnda, F.: *Nové chápanie bezpečnosti a jeho význam pre objasňovanie otázok súčasnej medzinárodnej bezpečnosti*. In Škvrnda, F. – Pawera, R. – Weiss, P.: *Medzinárodná bezpečnosť*. Bratislava: Ekonóm 2008, s. 17 – 27.

²²Hofreiter L.: *Securitológia*. Liptovský Mikuláš: AOS gen. M. R. Štefánika, 2006; Korzeniowski, L.: *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie czlowieka i organizacji społecznych*. Krakow: EAS, 2008.

alebo ako teória bezpečnosti života (najmä ruskými autormi)²³. Na význam nového chápania bezpečnosti možno poukázať aj v duchu myšlienky Immanuela Wallersteina, že nastáva koniec sveta tak, ako ho poznáme a že nie je možné problémy v ňom poznávať ani riešiť starými spôsobmi²⁴.

Prvým atribútom nového chápania bezpečnosti je, že jej základnou podmienkou je zaistenie rozvoja. Sila už nie je sama o sebe schopná zaistiť bezpečnosť. Podobne ani rast zvýrazňujúci len kvantitatívne, merateľné ukazovatele nevedie automaticky k bezpečnosti. Okrem toho v podmienkach globálnej dediny sme sa všetci stali susedmi všetkých – a to je aj základ potreby nového vnímania nedeliteľnosti a asymetrie bezpečnosti. Vytvoril sa nový svet neistoty (Beckova riziková spoločnosť), v ktorom nám vládni a bezpečnostní experti predávajú protilátky proti strachu alebo to aspoň sľubujú. Skutočnosť, že vyvolávajú strach, proti ktorému chcú bojovať, je potom už len vedľajším efektom, avšak celkom isto nie úplne náhodným. Mimoriadna pozornosť sa preto venuje pestrým čiastkovým otázkam, ktoré sú vo vzťahu k riešeniu kľúčových problémov bezpečnosti však len fragmentom v duchu postmodernizmu.

Najväčšou bezpečnostnou hrozbou spojenou s GKz21 sa tak stala fetišizácia ekonomického rastu, často meraného len cez peniaze. Politický totalitarizmus socializmu, ktorý sa tak odsudzuje, bol vystriedaný len iným typom totalitarizmu – kapitalistickým totalitarizmom spotreby. Rast spotreby bez prepojenia s rozvojom spoločnosti i indivíduí sa stáva pre svet hrozbou.

A tak sa pri hodnotení priebehu a hľadání východísk z GKz21 stretávame s protirečivými hodnoteniami podniknutých krokov i ich výsledkov. Okrem veľmi rýchlo sa meniacich čísiel a ich komentárov, ktoré by sa derridovskou dekonštrukciou dali obnažiť tak, že by svedčili len o zúfalej snahe ukázať, že elity (vlády) niečo robia, ale len preto, aby neboli obvinené z pasivity. A ak sa zameriame na postmodernistické detaily, ľahko nájdeme svojrázny mediálno-politický kabaret než skutočné riešenie problémov. Možno doplniť ďalšiu postmodernistickú úvahu, tentokrát od Jeana Baudrillarda, ktorý o vojne v Perzskom zálive na začiatku 90. rokov, napísal sériu 3 článkov, kde ukazuje, že sa vlastne nekonala²⁵. Nekonala sa však v tom zmysle, že by skutočne nebola, ale v tom zmysle, že nešlo o riadnu vojnu, ale o vojnu, ktorá mala byť divadlom (mediálno-politickým kabaretom) pre občanov USA a tých, ktorí ich podporujú, vidia v nich vzor a pod.

A tak sa môže javiť aj GKz21 – ktorá sa nekoná – nie tak, že by nebola, ale tak, že jej zmyslom je čosi celkom iné, ako sa nám v mediálno-politickom kabarete o nej predostiera. Zatiaľ ani G 20, ani Barack Obama, ani EÚ či ČĽR, nepredostreli skutočný plán toho, ako problémy spojené s GKz21 riešiť, ako predísť tomu, aby sa nezopakovala. Zatiaľ nebola vytvorená ani ucelenejšia kritická teória (či už v medzinárodných vzťahoch alebo samotnej ekonomii), ktoré by ukázali na inú cestu rozvoja, než sa prezentovala v posledných 20 rokoch. Žiaľ, nie je ani žiadna ľavicová (socialistická) alternatíva prekonania GKz21 a zabránenia jej opakovania. Naopak stretávame sa zase s tým, že MMF a SB už majú nové obete GKz21 pod kontrolou a ordinujú im svoje lieky, ktoré liečia chorobu, ale zabíjajú pri tom pacienta.

---

²³Pozri napr. Arustamomov, E. A.: *Bezopasnost' žiznedejatel'nosti*. Moskva: Bizneskniga, 2006; Jaročkin, V. I.: *Sekjuritologija – nauka o bezopasnosti žiznedejatel'nosti*. Moskva, Os-89, 2000; Zazulinskij, V. D.: *Bezopasnost' žiznedejatel'nosti v črezvyčajnych situacijach*, Moskva: Ekzamen, 2006.

²⁴Wallerstein, I. M.: *Kam směřují sociální vědy*. Praha, SLON 1998.

²⁵Spolu vyšli v anglickom preklade v publikácii Baudrillard, J.: *The Gulf War Did Not Take Place*. Bloomington: Indiana University Press, 1995.

A tak sa ocitáme vo svete, kde celý systém (podmienky, pomery, každodennosť) predstavuje iba vynútenú okolnosť, na čo poukazuje Zygmunt Bauman. Žiadny racionálny subjekt sa nehlási k autorstvu toho, čo tu je či už v spojení s GKz21 alebo aj bez toho. Došlo k splundrovaniu nesmierneho bohatstva v privatizáciách – možno aj tento faktor sa podpísal na zdrojoch krízy, lebo sa už vyčerpal a dnes nie je možné siahnuť po tom, čo tu bolo pred 20 rokmi. Životná úroveň v mnohých postsocialistických (tranzitívnych) štátoch je ešte stále nižšia ako na konci 80. rokov. Došlo k úpadku množstva odvetví, regiónov, dramatického nárastu sociálnopatologických javov, ... Kto za to všetko zaplatí? Hoci postmodernizmus sa do ekonomickej teórie zatiaľ takmer nedostal, treba však poukázať na to, že peniaze v postmodernej spoločnosti sú tiež iné ako boli v modernej spoločnosti, hoci ekonomicky to neznie presvedčivo.

V podmienkach postmodernej spoločnosti v globalizujúcom sa svete Zygmunt Bauman poukázal na potrebu zmenu pohľadu na bezpečnosť aj v každodennom živote. Ak v minulosti vznikali nebezpečenstvá najmä z používania represívnych metód pri riešení spoločenských problémov, dnes hrozí väčšie nebezpečenstvo z toho, že indivíduá podliehajú vábeniu reklamy. Dobrovoľne strčia hlavy do chomúta a až keď pocítia jeho zvieravé objatie, zistia, kam sa dostali. A tak sloboda a bezpečnosť nie sú spojené len s obranou pred represiou zo strany mocnejších (demokraciou a ľudskými právami). Súvisia aj s tým, že treba ľudí ochrániť pred vábením zo strany bohatých, ktorí to potrebujú v záujme svojho zisku, čo tiež viedlo k vzniku GKz21.

Záverom

A tak vidíme východisko riešenia krízy v tom, že musí dôjsť k zmene civilizačnej paradigmy. Rok 2009 bol vo vývoji sveta relatívne pokojným rokom, ak o takom v dnešnom svete možno hovoriť. Nedošlo v ňom k žiadnym dramatickým zvratom, aj keď o krízy a konflikty ani v ňom nebola núdza. Možno ho charakterizovať ako prechodný rok v prechodnom období, keď však presne nevieme, kam smerujeme. Abstraktne sa dá uzavrieť, že ide o jeden z krokov na dlhšej ceste od neoliberalnej globalizácie k postmodernej multipolarite, kde by sa mala moc uplatňovať ináč ako doteraz a ktorá by mala priniesť nové civilizačné vzory riešenia problémov (aj konfliktov). Predpokladáme, že v ňom môže byť naplnená jedna z črt čínskej (konfuciánskej) predstavy o harmonickom svete, kde pôsobí vedľa seba viacero princípov, ktoré sú síce rozdielne ale sa dopĺňajú. Ak sa tieto princípy zrážajú (bojujú) tak nie preto, aby sa zničili a zvíťazil len jeden z nich, ale preto, aby sa vytvorilo čosi nového. A tak aj GKz21 vytvára priestor pre vznik čohosi nového, ale len vtedy, ak sa prekonajú staré vzory distribúcie moci a bohatstva, o ktorých napr. Immanuel Wallerstein tvrdí, že dominujú kapitalistickej sveto-ekonomike už okolo 500 rokov. Riešenie problémov GKz21 preto bezpodmienečne vyžaduje zmenu civilizačných paradigiem vo svetovej politike i ekonomike.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA BRATISLAVA

VYTVÁRANIE MULTIPOLÁRNEHO USPORIADANIA MOCI VO SVETE NA ZAČIATKU 21. STOROČIA

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Rozpad bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov na konci 20. storočia a jeho dôsledky. Prechod spoločnosti do postmoderného štádia vývoja, súhrn procesov označovaných ako globalizácia a vytváranie multipolárneho usporiadania moci vo svete ako základné faktory, ktoré podmieňujú súčasný stav a tendencie vývoja medzinárodných vzťahov. Úvahy o vzniku postvestfálskeho systému usporiadania medzinárodných vzťahov. Základné modely možného usporiadania medzinárodných vzťahov v 21. storočí. Stručný prehľad aktérov súčasných medzinárodných vzťahov s potenciálom superveľmoci. Názory na vytváranie multipolárneho usporiadania moci vo svete v scenároch vývoja medzinárodných vzťahov.

Kľúčové slová: svetový poriadok, postmoderna, globalizácia, multipolarita, superveľmoc, scenáre vývoja medzinárodných vzťahov.

Abstract

Break up of the bipolar international relations structure on end of the 20th Century and its outcomes. Conversion of the society to a post-modern development stage, the complex of processes called globalization and creating of the multipolar power structure in the world as the essential factors, conditioning contemporary situation and the development trends in international relations. Reflections on the postwestphalian international relations structure formation. Fundamental models of the possible international relations structure in the 21st Century. A brief summary of the subjects involved in the international relations, which hold the superpower potential. Views on creating the multipolar power structure in the world based on the international relations development scenarios.

Keywords: world order, post-modern, globalization, multipolarity, superpower, international relations development scenarios.

Úvod

Posledné dve desaťročia možno vo svetovej politike v paretovskom duchu označiť za cintorín elít, najmä ich viacerých politických (zahraničnopolitických) koncepcií, ktoré sa snažili uplatniť pri riešení problémov usporiadania medzinárodných vzťahov. Nejde len o dnes už „staré“ socialistické koncepcie ako bola svetová socialistická sústava, či gorbačovovská idea spoločného európskeho domu (ktorá v mnohých črtách pripomínala degaullovskú Európu od Atlantiku po Ural) a i. Po vypuknutí globálnej krízy začiatku 21. storočia sa ukázala aj efemérnosť viacerých kapitalistických (západných) koncepcií, ktoré boli

pestrejšie ako socialistické. Možno poukázať predovšetkým na projekt nového amerického storočia (PNAC), ktorý vychádzal z neokonzervatívnych kruhov v USA, ale aj na rôzne podoby neoliberalnej globalizácie na spôsob USA (Západu).

Z obsahového hľadiska sa menia aj dve tradičné línie (paradigmy) teórie medzinárodných vzťahov, neoliberalizmus a neorealizmus a dochádza k ich prelínaniu v tzv. neo-neosyntéze. Jedným z hlavných problémov sa stáva priame alebo sprostredkované úsilie o teoretické zdôvodnenie takého modelu usporiadania medzinárodných vzťahov, v ktorom bude aj naďalej dominancia Západu. Pri určitom zjednodušení možno po rozpade bipolarity poukázať najmä na dve línie, ktoré na začiatku 90. rokov minulého storočia načrtli dve vízie vývoja sveta, kde by mal naďalej dominovať Západ. Prvá je spojená s prácou Francisu Fukuyamu o konci dejín (orientovanú neoliberálne) a druhá s prácou Samuela Huntingtona o zrážke civilizácií (zameranú neorealistickejšie),

Do politického zabudnutia upadla aj tretia cesta medzi socializmom a kapitalizmom, ktorú v 90. rokoch rozpracovával anglický sociológ Anthony Giddens, kde sa stala významným problémom politická reakcia na ekonomický proces globalizácie¹. Skončilo aj velebenie tatcherizmu a reagonomiky, ktoré sa niekedy tiež považovali za nielen za symboly ale aj faktory prispievajúce k ukončeniu studenej vojny, čo je v podmienkach globálnej krízy začiatku 21. storočia vážne spochybňované a kritizované.

Vzhľadom na rozsah príspevku sa zameriame len na základnú, všeobecnú teoretickú charakteristiku problému. V rámci teórie medzinárodných vzťahoch zvýrazníme pohľad historickej sociológie² sledujúcej makrospoločenské procesy v dlhších časových úsekoch, ktorý inklinuje k marxizmu/neomarxizmu³.

O niektorých otázkach chápania súčasného obdobia medzinárodných vzťahov

Udalosti na konci 80. a začiatku 90. rokov zásadným spôsobom zmenili systém (usporiadanie) medzinárodných vzťahov. Išlo o ukončenie ich bipolarity, ktoré sa niekedy označuje aj za koniec studenej vojny. Súčasný obdobia medzinárodných vzťahov sa charakterizuje rôznym spôsobom. V príspevku budeme používať vo vzťahu k tomuto obdobiu pojem obdobia po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. Nové podmienky v medzinárodných vzťahoch nenastali tak, ako pri predchádzajúcich systémových zmenách, ktoré boli spojené s ukončením veľkých vojen a následnou sériou mierových rokovaní, kde sa delila moc vo svete a stanovovali línie či pravidlá a spôsoby riešenia problémov. Toto obdobia, v ktorom došlo k viacerým zmenám na globálnej i rôznych regionálnych úrovniach, má prechodný charakter, pretrváva až dodnes a v posledných rokoch bolo skomplikované pôsobením globálnej krízy.

---

¹Giddens, A.: *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Stanford: Stanford University Press, 1994; Giddens, A.: *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press 1998; Giddens, A.: *The Third Way and its Critics*. Cambridge: Polity Press 2000. Koncepcia tretej cesty má samozrejme dlhšiu históriu, ktorú možno nájsť v politike už v období po skončení Veľkej hospodárskej krízy. V rôznych podobách sa prejavovala najmä od 50. rokov minulého storočia.

²Pozri Smith, S.: *Historical sociology and international relations theory*. In Hobden, S. – Hobson, J. M. (Eds.): *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 223 – 243.

³Pozri Škvrnda, F.: *Karol Marx, materialistické chápanie dejín a súčasná teória medzinárodných vzťahov*. In Marx a spoločenské zmeny po roku 1989 (ed. P. Dinuš). Bratislava: Ústav politických vied, 2008, s. 114 – 127.

K rozpadu bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov došlo neočakávane. Napriek tomu, že niektorí autori hovoria o víťazstve USA či Západu v studenej vojne⁴, USA z pohľadu teórie medzinárodných vzťahov, najmä jej tradičnej realisticko-liberálnej línie neboli v danom momente pripravené na rolu hegemóna a to či už z aspektov vnútorných alebo aj vonkajších. Hegemóniu USA z iného pohľadu charakterizuje Immanuel Wallerstein vo svojej teórii sveto-systému, ktorá sa zaraďuje medzi kritické teórie v medzinárodných vzťahoch. Uvádza, že USA sa stali hegemonom jadra sveto-systému už v prvej polovici 20. storočia ale zhruba od polovice 70. rokov toto ich postavenie upadá a je pred koncom⁵. O charaktere hegemonie USA, ktorá sa veľmi protirečivo prejavila najmä na začiatku 21. stor. v období vlády prezidenta Georgea Busha ml., sa vedú rôzne diskusie. Prikláňame sa k názorom, ktoré ju charakterizujú ako viazanú (limitovanú) hegemoniu, ktorá je podmienená schopnosťou nájsť vhodných spojencov, podobne ako bola koalícia ochotných vo vojne s Irakom. Súčasnú usporiadanie medzinárodných vzťahov sa často charakterizuje tiež ako unipolárne, kde USA zostali jedinou supervelmocou, ktorá však nie je schopná pôsobiť v nich ako hegemon.

Črty súčasnej svetovej politiky

(s dôrazom na jej usporiadanie a fungovanie)

Z makrospoločenského hľadiska v súčasných medzinárodných vzťahoch registrujeme protirečivé pôsobenie predovšetkým troch výrazných faktorov (skupín faktorov), na ktoré poukážeme najmä v spojení so zmenami distribúcie moci a bohatstva v nich:

1. Prechod spoločnosti do postmoderného štádia vývoja, ktorý je evidentný najmä v štátoch Západu, resp. aj ďalších najrozvinutejších štátoch. Postmoderna vyjadruje najmä krízu, do ktorej sa dostala západná civilizácia (industriálna spoločnosť) v druhej polovici minulého storočia a potrebu vytvorenia nového spôsobu distribúcie moci a bohatstva v nej samotnej ako aj v jej vzťahoch s ďalšími civilizáciami⁶.

2. Súhrn procesov označovaných za globalizáciu, ktorý najvýraznejšie pôsobí tiež v štátoch Západu, resp. aj ďalších najrozvinutejších štátov, ale silno zasahuje aj rozvojové, málo rozvinuté a najmenej rozvinuté štáty, predovšetkým tým, že v jej dôsledku dochádza k zmenám v distribúcii bohatstva (ale aj moci) a narastaniu rozdielov medzi bohatými a chudobnými ako v celosvetovom rámci tak aj vo vnútri jednotlivých štátov, čo má viaceré destabilizujúce dopady⁷. Objavujú sa aj globalizačné bezpečnostné hrozby.

---

⁴Shattan, J.: *Architects Of Victory: Six Heroes of the Cold War*. Washington: Heritage Books 1999. Len pre ilustráciu o charaktere a zameraní tejto a podobných publikácií uvediem, že onými 6 hrdinami sú Harry Truman, Winston Churchill, Konrad Adenauer, Aleksander Solženicyn, Ján Pavol II. a Ronald Reagan. Pozri aj Leebaert, D.: *The Fifty Year Wound: The True Price of America's Cold War Victory*. Little Brown, 2002; Baker, R. H.: *Hollow Victory: Cold War and Its Aftermath*. I. B. Tauris, 1996.

⁵Wallerstein, I., M.: *Úpadek americkej moci. USA v chaotickom svete*. Praha: SLON 2005.

⁶O charakteristike medzinárodných vzťahov v podmienkach postmodernity pozri Der Derjan, J.: *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. Lexington Books 1989; Horner, Ch.: *Rising China and Its Postmodern Fate: Memories of Empire in a New Global Context*. University of Georgia Press, 2009; Sylvester, Ch.: *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. Poznamenáme, že treba vidieť rozdiel medzi postmodernými medzinárodnými vzťahmi (medzinárodnými vzťahmi v podmienkach postmodernity) a postmodernizmom (postmodernistickými teóriami) v medzinárodných vzťahoch.

⁷Problematika globalizácie a jej pôsobenia na medzinárodné vzťahy je rozoberaná v širšom kontexte ako vplyv postmodernity. Pozri Clark, I.: *Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century*. Oxford: Oxford University Press 1997; Clark, I.: *Globalization and International Relations Theory*.

3. Vytváranie multipolárneho usporiadania moci, ktorého súčasťou je aj nová regionalizácia sveta, spojená s presunom centra moci z euroatlantického priestoru do ďalších častí sveta. O 21. storočí sa v tomto duchu často hovorí ako o storočí Ázie. Novovznikajúca multipolarita sa bude zásadne odlišovať od multipolarity európskeho koncertu v 19. storočí, v ktorom všetky veľmoci boli európske (západné) alebo sa nachádzali v ich susedstve (Rusko, Turecko).

V týchto podmienkach dochádza k tomu, že sa oslabuje pôsobenie národného štátu ako základného aktéra medzinárodných vzťahov vo Vestfálskom systéme – postmoderna ho oslabuje akoby zvnútra⁸ a globalizácia viac zvonku. Autori, ktorí sa zaoberajú otázkami vzájomného pôsobenia postmodernity a globalizácie poukazujú na to, že globalizácia vedie k fragmentácii, ktorá je však aj prvkom postmodernity⁹. Dochádza pritom k stieraniu rôznych hraníc (najmä medzi regiónmi a štátmi a tým aj k zmenám v ich suverenite ale aj v ďalších oblastiach spoločenského života). Objavujú sa aj mnohí noví predovšetkým nešťatní aktéri medzinárodných vzťahov, čo je sprevádzané rastom interdependencie v nich. Okrem toho začínajú pôsobiť tiež ďalšie faktory a procesy, ktoré majú nový, málo poznaný charakter a stávajú sa predmetom rôznych diskusií. V tejto súvislosti možno poukázať na rozdielne názory na problém globálneho otepľovania, ktorý sa tiež dostal do agendy súčasných medzinárodných vzťahov. Nachádzame sa teda v kvalitatívne nových podmienkach medzinárodných vzťahov, ktoré zatiaľ nie sú jednoznačne charakterizované, čo zvýrazňuje potrebu inovácie teoretickej a metodologickej bázy vedy o medzinárodných vzťahoch.

Zameriame sa na jeden zo spôsobov charakteristiky súčasného obdobia medzinárodných vzťahov súvisiaceho s tým, že vedie k podstatnej zmene až zániku vestfálskeho systému, ktorý regionálne vznikol v Európe a až doteraz bol spojený s dominanciou Západu. Výsledkom pôsobenia postmodernity a multipolarity je oslabovanie západného vplyvu v medzinárodných vzťahov, ktorý v uplynulých dvoch desaťročiach zvyšovala len globalizácia. Po vypuknutí globálnej krízy začiatku 21. storočia sa začalo viac kriticky nazerať aj na doterajší spôsob globalizácie, ktorý bol už dávnejšie kritizovaný¹⁰ a tak už ani tento faktor nemá zosilňujúci charakter a v dlhodobom výhľade nedokáže udržať západnú dominanciu v súčasnej svetovej politike. Vznikajú modely, ktoré poukazujú na možnosť objasňovať globalizáciu v určitej kontrapozícií voči multipolarite vo svetovej

---

Oxford: Oxford University Press 1999; Hird, J. A - Haas, P. M. – McBratney, B. (Eds.): *Controversies in Globalization: Contending Approaches to International Relations*. Washington: CQ Press, 2009. Shaw, M.: *Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001 a i.

⁸Pozri Pulkkinen, T.: *The Postmodern and Political Agency*. Sophi, 2000; Spicer, M. W.: *Public Administration and the State: A Postmodern Perspective*. Universita Alabama Press, 2005; Keller, J.: *Postmoderní politika*. In Britské listy, 22. 5. 2002. Prístupné na <http://www.blisty.cz/art/10595.html>. Navštívené 10. 1. 2010.

⁹Burbach, R.: *Globalization and Postmodern Politics*. Pluto Press 2001.

¹⁰K najčastejšie citovaným prácam v tomto smere patrí Stiglitz, J. E.: *Globalization and Its Discontents*. New York: W. W. Norton & Co., 2003. Pozri aj Bayart, J.-F.: *Global Subjects: A Political Critique of Globalization*. Cambridge: Polity, 2008; Falk, R.: *Predatory Globalization: A Critique*. Cambridge: Polity, 1999; Juris, J. S.: *Networking Futures: The Movements against Corporate Globalization*. Duke University Press, 2008; Munck, R.: *Globalization and Contestation: The New Great Counter-Movement (Rethinking Globalizations)*. London: Routledge, 2006 a i.

politike¹¹. Globalizácia je zároveň prepojená s konceptom postmodernity, lebo sa dá interpretovať aj ako problém modernizácie a spoločenskej zmeny¹².

V kontexte pohľadu, ktorý na medzinárodné vzťahy podávajú Paul Viotti a Mark Kauppi¹³ možno zvýrazniť pri utváraní súčasnej multipolarity bezpečnostné, ekonomické a kultúrne (spojené najmä s identitou) dimenzie. Tento pohľad umožňuje rozvinúť diskusiu o vzťahu moci ako cieľa a prostriedku v medzinárodných vzťahoch. S rozvojom spoločnosti (civilizácie) je politické jadro moci čoraz viac obalované práve ekonomickými, kultúrnymi i ďalšími sociálnymi aspektmi. Okrem toho nové (širšie) chápanie bezpečnosti tiež zvýrazňuje význam týchto aspektov medzinárodných vzťahov.

Pri charakteristike súčasnej bezpečnosti sa poukazuje aj na potrebu jej rozdeľovania na tvrdú a mäkkú bezpečnosť. O niečo skôr však vzniká diskusia o tvrdej a mäkkej moci a ich uplatňovaní v medzinárodných vzťahoch¹⁴, ktorá má aj širší než len bezpečnostný rozmer. Rozvinutie tejto diskusie sa spája od začiatku 90. rokov najmä s myšlienkami Josepha Nyea, ktoré sú dnes rozsiahlo prepracované vo viacerých knihách¹⁵.

Ak vestfálsky systém usporiadania medzinárodných vzťahov považujeme za úzko spojený s modernou západnou (industriálnou) spoločnosťou, v podmienkach postmodernej spoločnosti vidíme narastanie podmienok a predpokladov pre zmenu a prekonanie tohto systému. Utváranie postmodernej spoločnosti predstavuje protirečivý proces, ktorý má inú podobu ako malo vytváranie systému medzinárodných vzťahov v podmienkach industriálnej spoločnosti. Ak sa znovu oprieme o myšlienky Immanuela Wallersteina, nie je náhodou, že hegemonmi v sveto-systéme založenom na kapitalistickej sveto-ekonomike¹⁶ sa stali Holandsko a Veľká Británia, kde sa západná industriálna spoločnosť vytvorila prv ako v iných štátoch „jadra“.

Postmodernizmus vychádza spravidla v rôznych podobách z predpokladu, že západná priemyslová spoločnosť sa dostala v druhej polovici 20. storočia vlastne do neprekonateľnej krízy (ktorá nemá len ekonomickú dimenziu). V týchto podmienkach sa dostáva do krízy tiež hegemonia USA a končí aj éra sveto-systému založeného na kapitalistickej sveto-ekonomike. Globalizáciu, ktorá sa naplno prejavuje až po rozpade bipolarity, Wallerstein charakterizuje aj ako snahu o vytvorenie rámca novej jednoty sveta, ktorá by mala byť založená na západnej civilizácii vedenej USA. Leslie Sklair tiež poukazuje na spojenie súčasného chápania

---

¹¹Lawson, S. (Ed.): *The New Agenda for International Relations: From Polarization to Globalization in World Politics*. Cambridge: Polity Press, 2002.

¹²From Modernization to Globalization: Perspectives on Development and Social Change. Wiley-Blackwell, 2000.

¹³Viotti P. R. – Kauppi, M. V.: *International Relations and World Politics. Security, Economy, Identity*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2006, 3rd ed.

¹⁴Berenskoetter, F. – Williams, M. J. (Eds.): *Power in World Politics*. London: Routledge 2007; Baldwin, D.: *Power and International Relations*. In Carlsnaes, W. - Risse-Kappen, Th. – Simmons, B. A. (Eds.): *Handbook of international relations*. London: Sage, 2005, s. 177 – 191; Mellisen, J. – Lee, D. – Sharp, P.: *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. London: Palgrave Macmillan, 2007 a i.

¹⁵Nye, J. S.: *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*. Basic Books, 1991. Nye, J. S.: *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. Oxford, Oxford University Press, 2003; Nye, J. S.: *Soft power: the means to success in world politics*. New York: Public Affairs, 2004; Nye, J. S.: *The Powers to Lead: Soft, Hard, and Smart*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

¹⁶Wallerstein, I. M.: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.

globalizácie s globálnym kapitalizmom, ktoré sa začalo používať v 90. rokoch v súvislosti s rozpadom bipolarity ako cesta dokazujúca prednosť kapitalizmu pred socializmom¹⁷.

Globalizáciu teda možno charakterizovať aj ako špecifickú súčasť úsilia prekonať komplikácie, ktoré sa prejavujú v modernej západnej spoločnosti, pričom má prioritne ekonomický charakter, ale dotýka sa aj identity a bezpečnosti. Pôsobenie globalizácie na svetovú politiku sa objasňuje aj v širšom rámci, dalo by sa povedať relatívne uceleným (komplexným) spôsobom, kde sa zvyrazňujú jej protirečivé momenty, pričom v popredí pozornosti je analýza jej vplyvu na utváranie svetového poriadku po rozpade bipolarity¹⁸.

Doterajší priebeh globalizácie bol spojený s hegemonizmom USA¹⁹. Časť autorov očakávala v tomto storočí boj o chápanie globalizácie²⁰. Ešte pred vypuknutím globálnej krízy začiatku 21. storočia sa kritizovala aj deformovaná neoliberalná orientácia globalizácie²¹. Tento kritický pohľad sa v podmienkach globálnej krízy začiatku 21. storočia dostal výrazne do popredia a v jeho rámci sa poukazuje nielen na ekonomické, ale čoraz viac aj na sociálne, politické, bezpečnostné a kultúrne súvislosti a dôsledky vzniknutej situácie. Uvažuje sa pri tom aj o potrebe zmeny pohľadu na moc v anglosaskom chápaní, ktorá zohrávala rozhodujúcu úlohu pri získavaní a rozširovaní bohatstva v medzinárodných vzťahoch a dodnes je zjednodušene interpretovaná v neo-neo syntéze realizmu a liberalizmu²².

Indický autor Dilip Hiro, ktorý začiatkom roku 2010 vydal publikáciu „Po impériu. Zrod multipolárneho sveta“²³, vidí medzník, ktorý predznamenáva koniec hegemonie USA aj vo vojenskej oblasti ich reakciu na vojnu na južnom Kaukaze v auguste 2008. Ruský profesor Igor Panarin zas už od roku 1998, keď 9. septembra vystúpil na konferencii o informačnej vojne v rakúskom Linzi, poukazuje na možnosť rozpadu USA na 6 častí a uvádza aj tri hybné sily tohto procesu: psychologickú, ekonomickú a geopolitickú²⁴. V súvislosti s udalosťami na Wall Streete v lete 2008 tiež zdôrazňuje, že USA prestali mať vo svete vedúce postavenie.

Namiesto záveru o formovaní centier moci v súčasnej svetovej politike

Centrá moci a ich charakter a počet predstavujú jeden z ústredných otázok teórie medzinárodných vzťahov najmä z pohľadu realizmu/neorealizmu, ale aj marxizmu/neomarxizmu. Jadrom problému, je to, či ide o jedno, dve či viac centier moci, čo vedie k vytváraniu modelov unipolarity, bipolarity a multipolarity. V podmienkach unipolarity môže dôjsť k vzniku hegemonie a až k vytvoreniu imperiálneho systému.

---

¹⁷Sklair, L.: *Globalization: Capitalism and Its Alternatives*. Oxford. Oxford University Press, 2002, s. 1.

¹⁸Clark, I.: *Globalization and the post cold-war order*. In Baylis, J. – Smith, S. (Eds.): *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 3rd. ed., s. 727 – 742.

¹⁹Ikenberry, G. J.: *Globalization as American Hegemony*. In McGrew, A. – Held, D. (Eds.): *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge: Polity, 2007, s. 41 – 61.

²⁰Steger, M. B.: *Globalisms: The Great Ideological Struggle of the Twenty-first Century*. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2008, 3 rd. ed.

²¹Plehwe, D. – Walpen, B. – Neunhöffer, G. (Eds.): *Neoliberal Hegemony: A Global Critique*. London: Routledge, 2007.

²²Kurlantzik, J.: *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. Yale University Press, 2007.

²³Hiro, D.: *After Empire: The Birth of a Multipolar World*. Nation Books, 2010.

²⁴Panarin, I.: *Krach dollara i raspad SŠA*. Moskva: Gorjačaja Linija – Telekom, 2009.

Napriek tomu, že dochádza k globalizácii sveta, za ktorého vyjadrenie sa dá považovať globalizmus²⁵, je dnes síce jeden veľký svet, ktorý však nie je jednotný. Celý svet napriek veľkému úsiliu nových hráčov globalizácie nie je globalizovaný a pochopíme ho len v jeho heterogénnosti a fragmentácii. To vyžaduje určitým spôsobom využívať pojmy a metódy postmodernizmu, ktorý zvyrazňuje práve tieto črty súčasnej spoločenskej reality aj v medzinárodných vzťahoch. A tu naráža na problémy opäť pohľad Západu, najmä USA (resp. anglo-americký), ktorí sú frustrovaní tým, že svet (dnes už možno jeho väčšina) odmieta prijímať ich univerzálny model vymedzovania, charakteristiky a riešenia problémov súčasných medzinárodných vzťahov ako aj celkového civilizačného vývoja.

Vzniká potreba nového pohľadu na problémy nedeliteľnosti a asymetrie medzinárodnej bezpečnosti, ale aj celej svetovej politiky. Problém vzniká v súvislosti s tým, že prestáva fungovať model vestfálskeho usporiadania medzinárodných vzťahov, založený na dominancii národných štátov, ktoré vzišli z európskeho (euro-atlantického) priestoru. Veľmoci (superveľmoci) na jednej strane získavajú nové možnosti uplatňovania svojej moci, ale zároveň sa stávajú zraniteľnejšími.

V ďalšom vývoji medzinárodných vzťahov možno uvažovať o štyroch potenciálnych pohľadoch na problém centier moci vo svetovej politike, medzi ktorými však nemožno položiť ostré deliace čiary. Uvedený náčrt má preto hypotetický charakter, ktorý slúži predovšetkým na teoreticko-metodologickú analýzu témy a zatiaľ ho nemožno uplatňovať pri riešení problémov praxe.

Prvý predstavuje eurocentrický pohľad, ktorý vlastne prestal byť univerzálny už v prvej polovici 20. storočia. Išlo o snahu o del'bu svetu medzi európske mocnosti v podmienkach vzniku modernej priemyselnej spoločnosti, spojenú s kolonizáciou, ktorá dovedla svet k dvom svetovým vojnám.

Druhým pohľadom je anglo-americký pohľad, na ktorom je založená značná časť súčasných teórií v medzinárodných vzťahoch. Kritickou reflexiou oboch pohľadov je Wallersteinova koncepcia sveto-systému, ale aj neogramsciánska teória hegemonie a i. V súvislosti s rôznymi modelmi a scenármi, ktoré sa v posledných rokoch objavujú ako huby po daždi, by bolo možno opäť v teoreticko-metodologickom kontexte uskutočniť komparáciu známych Globálnych trendov z dielne NIC (Národnej spravodajskej rady USA). Prvý z týchto materiálov bol uverejnený v roku 1997 s názvom Globálne trendy 2010. Iste by bolo zaujímavé, aj keď zjednodušujúce, zistiť, čo sa z predpovedí aspoň čiastočne naplnilo a do akej miery majú prognózy spravodajskej komunity USA skutočnú hodnotu.

Tretí pohľad predstavuje ruský pohľad. Okrem miernej modifikácie tradičných teórií medzinárodných vzťahov sa v Rusku objavuje aj tzv. otečestvennyje („vlastenecké“) zameranie týchto názorov. Veľkú popularitu získali v Rusku aj geopolitické názory, keď došlo k takej ich renesancii, ktorá v súčasnosti nikde inde vo svete nie je, pričom je možné vidieť tiež prelínanie anglosasky orientovanej geopolitiky s rôznymi, špecificky ruskými prvkami, niekedy spojenými až s ideami pravoslávia a Slovanstva.

Štvrtý pohľad predstavuje čínsky. U nás je o ňom najmenej informácií, ale aj inde na Západe i v Rusku, zatiaľ nejde ani tak o skutočné pochopenie a objasnenie čínskych názorov, ako o snahu interpretovať ich z pohľadu Západu či Ruska.

---

²⁵Beck, U.: *Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004, s. 21 – 22.

Na tomto základe možno poukázať na niekoľko modelov možných centier moci vo svetovej politike v 21. storočí.

1. Dočasne pokračujúca viazaná hegemonia USA.
2. Vytvorenie novej bipolarity, ktorá môže mať dve základné podoby
  - a. nová bipolarita typu Západ – Východ (euroatlantické centrum a ázijské centrum (Čína a možno India), ku ktorému bude patriť aj Rusko
  - b. nová bipolarita na základe deliacej čiary medzi bohatým Severom a chudobným Juhom (veľká časť ruskej elity má záujem na tom, aby v tomto prípade Rusko patrilo k bohatému Severu)
3. Vytvorenie multipolarity, ktorá môže byť
  - a. efektívna
  - b. neefektívna

Základné centrá moci by mali predstavovať najmä ČĽR, EÚ, RF a USA, možno India.

Iný pohľad predstavujú centrá, ktoré sa rozprestierajú v troch veľkých regiónoch: euro-atlantickom (severoatlantickom), euroázijskom a ázijskopacifickom. Ide však o veľmi hypotetický model, lebo sa z neho stráca špecifická pozícia (geopolitická) USA, ktorá výrazne ovplyvňuje vývoj svetovej politiky od konca 1. svetovej vojny. Tento pohľad ma určité prvky postmodernizmu a predpokladá výrazné oslabenie vplyvu Západu na svetovú politiku.

Ďalší problém, ktorý priam vyžaduje uplatnenie derridovskej dekonštrukcie je to, že vo všetkých vyššie uvedených štyroch pohľadoch na centrá moci vo svetovej politike zistíme, že každý z nich do určitej miery vychádza z toho, že jeho nositeľ (autor) má ústredné postavenie vo svetovej politike. Nejde len o tradičný eurocentrismus, ale aj pohľad USA vychádza z toho, že sú vlastne medzi európskym a ázijským kontinentom. Ruský geopolitický pohľad vychádza zase z rôznych možností politického chápania Eurázie, ktoré umožňujú Rusku rozvíjať špecifické vzťahy k Ázii (Číne), Európe ale aj k USA. A nakoniec Čína sa sama historicky označovala za Ríšu strediu. Treba však dodať, že ČĽR od smrti Mao-Cetunga v roku 1977 nikdy neuvažovala o svojom vládnucí postavení vo svete a ani historicky takéto koncepcie nikdy neprezentovala. Čínskej filozofii s konfuciánskymi tradíciami nie sú vlastné mocenské ambície v západnom (a do určitej miery aj v ruskom) duchu. Súčasným čínskym vedením prezentovaná idea harmonického sveta (harmonickej spoločnosti) uvažuje o koexistencii viacerých princípov, čo vytvára priestor pre postmodernú multipolaritu.

Doplnok – pozícia a rola NATO v súčasnej medzinárodnej bezpečnosti ako kvintesencia anglosaského pohľadu na medzinárodné vzťahy

Jednou z otázok súvisiacich s novým usporiadaním moci vo svete je aj pozícia a rola NATO v súčasnej medzinárodnej bezpečnosti. NATO je organizácia, ktorá vznikla po začiatku studenej vojny. Teoreticky bolo jej pôsobenie zdôvodňované anglosaským chápaním realizmu v medzinárodných vzťahoch (preferujúcim silové riešenia problémov v nich). Je otázne, čo z toho sa dá dnes ešte efektívne využívať? NATO malo od počiatku silný symbolický charakter a aj dnes sa snaží poukazovať najmä na svoje pôvodné hodnoty a princípy, ale svet sa za 60 rokov zásadne zmenil. Ak by sme použili baudrillardovskú terminológiu NATO sa stalo simulakrom.

Bezpečnosť postmoderného, globalizujúceho sa a multipolárneho sveta nestojí na NATO. V tomto svete je NATO síce súčasťou bezpečnosti, ale je len jej fragmentom. Možno

o ňom síce hovoriť aj ako o najlepšej bezpečnostnej organizácii (vojenskom pakte) na svete²⁶, čím však nie je kvôli svojim kvalitám, ale len preto, že je jedinou svojho druhu. Ak chce NATO ďalej pôsobiť, skutočne musí hľadať v čom je v tejto situácii nezastupiteľné, čo je predmetom rôznych protirečivých teoretických diskusií²⁷, ktoré sú však častejšie ako iné bezpečnostné témy spojené so silnou podporou politických elít širokého spektra ako aj médií paktu. Závěry tohto hľadania sú preto zatiaľ jednoznačné – napriek rôznym problémom NATO, ktoré sa charakterizujú niekedy aj ako kríza paktu²⁸, organizácia musí naďalej fungovať a je nenahraditeľná.

Bezpochyby NATO je organizáciou, ktorá má impozantnú silu, opierajúcu sa o vojenské prostriedky. Napriek rôznym úvahám o tom, či je NATO politickou bezpečnostnou organizáciou, či bezpečnostnopolitickou organizáciou ide v prvom rade o vojenský pakt. Členské štáty NATO majú dnes v zbrani viac ako 3, 5 mil. veľmi dobre pripravených vojakov (RF ich má o niečo viac ako 1 mil. a ČR niečo cez 2 mil. – je to teda viac ako tieto dva štáty, neraz a rôzne označované za nebezpečné, majú dohromady). Podobné údaje by sa dali uviesť aj o množstvách a kvalite lietadiel a lodí, ktoré sú v štátoch NATO.

Prečo sú stále problémom údajne nedostatočne vysoké zbrojné výdavky časti európskych členov NATO? Súhrn vojenských výdavkov na svete v roku 2008 podľa ročenky SIPRI činil 1464 miliárd USD. Z toho členské štáty NATO, kde žije necelých 14 % obyvateľstva Zeme, vydali viac ako 60 %. Proti komu stojí táto vojenská mašinéria pohlcujúca obrovské prostriedky? Neprispejú k vzniku krízy v USA aj enormné vojenské výdavky? Od roku 1998, keď boli najnižšie, do roku 2008 vzrástli v stálych cenách z roku 2005 o necelých 67 % (teda viac ako o dve tretiny)²⁹, pričom v roku 2009 ich rast ďalej pokračoval.

Napriek tomu má NATO pred sebou ešte určitý čas fungovania, ktorého dĺžka sa nedá odhadnúť. Rušiť organizáciu, ktorá funguje a vzbudzuje zdanie sily a poriadku, je nezvyklé. Rozpustenie NATO by navyše v podmienkach globálnej krízy začiatku 21. storočia mohlo mať aj dramatické sociálno-ekonomické následky, vzhľadom na množstvá ľudí, ktorí sú napojení na jeho fungovanie. Existuje aj prepojenie NATO s vojenskopriemyslovým komplexom v USA aj v západnej Európe a pokles jeho produkcie by mal fatálne sociálno-ekonomické následky.

Pochybnosti o efektívnosti NATO na začiatku 21. stor. vzbudzujú aj tri akcie, do ktorých sa zapojilo „out area“ po rozpade bipolárneho usporiadania sveta – Bosna a Hercegovina, Kosovo a Afganistan. Ani v Bosne a Hercegovine ani na Kosove sa problémy nevyriešili tak, aby tam boli skutočne stabilita a pokoj, bezpečnosť primeraná začiatku 21. storočia. Situácia v Afganistane nevesťí nič dobrého a zatiaľ nič nenaznačuje možnosť víťazstva intervenčných vojsk ani po zvyšovaní ich počtov, ku ktorému dochádza.

Načrtne niekoľko krátkych tvrdení, ktoré umožňujú spochybnit' budúcnosť NATO a naznačujú aj smery diskusie v tejto oblasti.

---

²⁶Thies, W. J.: *Why NATO Endures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 1.

²⁷Pozri Herd, G. P.: *Understanding NATO in the 21st Century: Alliance Strategies, Security and Global Governance*. London: Routledge, 2009; Medcalf, J.: *Going Global or Going Nowhere?: NATO's Role in Contemporary International Security*. New York: Peter Lang Publishing, 2008; Yost, D. S.: *NATO Transformed: The Alliances New Roles in International Security*. Washington: USIP Press Books, 1999.

²⁸Anderson, J. J. - Ikenberry, G. J. – Risse, Th.: *The End of the West?: Crisis and Change in the Atlantic Order*. Ithaca: Cornell University Press, 2008, 2nd ed., s. 40.

²⁹Podľa <http://milexdata.sipri.org/result.php4> (navštívené 29. 12. 2009).

1. NATO je stále vojenský pakt (o čom svedčia jeho narastajúce aktivity v Afganistane). Ako je schopný preorientovať sa na riešenie problémov nevojenskej bezpečnosti?
2. NATO vzniklo ako regionálna organizácia. Na akom mocenskom (politickom) či morálnom základe sa môže angažovať ako globálna organizácia, riešiaci bezpečnostné problémy na celom svete? Ako získa takúto legitimitu, ku ktorej nestačí len jeho vôľa (vôľa jeho členov)?
3. NATO vzniklo vo vrcholiacej moderne a svojho času bolo vyjadrením ideí a hodnôt, ktoré sa považovali za univerzálne a umožňovali riešenie problémov bezpečnosti v záujme upevňovania moci a bohatstva jeho členov. V postmodernom svete sa objavili nové problémy bezpečnosti, pri riešení ktorých tieto idey a hodnoty už nie sú univerzálne ani dostatočne účinné.
4. NATO nebolo konštruované pre pôsobenie v podmienkach globalizácie. V podmienkach neoliberalnej globalizácie spojenej s USA by muselo pôsobiť ako organizácia, ktorá sa podriadiuje jednému centru a ťažko by sa v ňom dodržiaval princíp konsenzu pri rozhodovaní, na ktorý sa poukazuje ako na znak demokratickosti (rovnosti) v tejto organizácii.
5. NATO bolo spojené s jedným centrom moci v bipolárnom usporiadaní medzinárodných vzťahov, ktoré sa neskôr stalo jediným centrom moci. Ako môže v podmienkach multipolarity prispievať svojou výnimočnosťou (odlišnosťou) k stabilite? Okrem toho v strede Európe ale ani v jej ďalších častiach v podmienkach multipolarity už nie je možné ani v bezpečnostnej oblasti preferovať atlantizmus.

NATO po rozpade bipolarity začalo ešte viac pôsobiť najmä ako symbol, čo samozrejme oficiálne nie je možné pripustiť, lebo na jeho fungovanie idú veľké prostriedky. Hľadanie toho, v čom je nenahraditeľné je ťažké a v podmienkach, keď začína postmoderná multipolarita prevládať nad neoliberalistickou globalizáciou, sa stáva čím ďalej tým viac neurčité a nejasné. Protirečivé dôsledky má aj narastajúci počet členov NATO, čím stráca jeden zo znakov vojenských paktov – exkluzívnosť pri zaistení bezpečnosti.

Hlavným problémom budúcnosti NATO, je či nájde primeraného protivníka, voči ktorému sa musí brániť spôsobom z polovice 20. storočia, čo je z regionálneho hľadiska v skutočnosti dnes už nonsens. Protivník takého charakteru, akým bola Varšavská zmluva v podmienkach multipolarity nevznikne, napriek úsiliu vydávať za novú Varšavskú zmluvu Organizáciu Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (podľa prvých písmen ruského názvu sa označuje aj ako ODKB) či Šanghajskú organizáciu spolupráce. Z NATO ako vojenského paktu spojeného s jedným z pólů bipolarity nemožno vytvoriť organizáciu globálneho charakteru, o čo sa usiluje najmä USA. Neprekonateľnou prekážkou na tejto ceste je, že v multipolárnom svete takúto organizáciu z pochopiteľných dôvodov nebudú podporovať tie centrá moci, ktoré nie sú jej členmi a perspektívne bude svojim členom prinášať viac starostí a ťažkostí ako úžitku.

V podmienkach vytvárajúceho sa multipolárneho sveta skôr či neskôr musí dôjsť k zásadnej zmene vzťahu štátov EÚ k zaisteniu svojej bezpečnosti, lebo vyše polstoročia trvajúce severoatlantické vojenské spojenectvo prestáva byť efektívne. Štátom EÚ dnes minimálne hrozia také nebezpečenstva pred ktorými ich chráni svojou vojenskou silou NATO (ako sme uviedli, ide o najväčší počet vojakov na svete). Základným problémom je, čím bude nahradené. A tu je v hre otázka ďalšieho vývoja európskej integrácie.

Pre NATO sú v podstate len dve možnosti. Buď sa rozpustí ako pakt, ktorý splnil svoju historickú misiu, alebo sa zásadným spôsobom transformuje - a v tom prípade už ani formálne nemôže zostať severoatlantickou zmluvou.

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA BRATISLAVA

O BEZPEČNOSTNEJ POLITIKE INDIE NA ZAČIATKU 21. STOROČIA¹

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Vývoj pozície Indie v medzinárodných vzťahoch v druhej polovici 20. storočia. Zmeny v pozícii Indie v medzinárodných vzťahoch po rozpade ich bipolárneho usporiadania. Globálna a regionálna dimenzia súčasnej pozície Indie v medzinárodných vzťahoch. Základné multilaterálne a bilaterálne aspekty zahraničnej politiky Indie na konci 20. a začiatku 21. storočia. Meniaca sa pozícia Indie vo svetovej politike v rámci zoskupenia BRIC. Faktory bezpečnostnej situácie Indie: medzinárodné (globálne a regionálne), vnútroštátne (celoštátne a regionálne). Základné problémy bezpečnostnej politiky Indie vo svetle aktuálnych bezpečnostnopolitických dokumentov.

Kľúčové slová: India, BRIC, medzinárodné vzťahy, zahraničná politika, bezpečnosť, bezpečnostná politika.

Abstract

Development of India's position in international relations during the second half of the 20th Century. Changes of India's position in international relations after the bipolar structure break up. Global and regional dimensions of India's contemporary international relations position. Basic multilateral and bilateral aspects of India's foreign policy on end of the 20th and beginning of the 21st Century. Changes to India's position in the world politics within the BRIC framework. Factors of India's security position: international (global and regional) and domestic (national and regional). Main problems of India's security policy considering today's security policy documents.

Keywords: India, BRIC, international relations, foreign policy, security, security policy.

Úvod

Záujem o Indiu ako aktéra medzinárodných vzťahov v posledných rokoch vzrastá najmä v súvislosti s fenoménom zoskupenia BRIC, ktoré má predovšetkým ekonomický rozmer. Na BRIC sa zrejme prvýkrát poukázalo v novembri 2001 v materiáloch výskumného strediska Goldman Sachs² a dnes predstavuje aj významnú tému teoretického charakteru,

---

¹ Spracované v rámci grantu VEGA č.1/0862/08 Postavenie a perspektívy Indie vo svetovom hospodárstve

² O'Neill, J.: *Building Better Global Economic BRICs*. Global Economics Paper No: 66. Goldman Sachs Global Research Centres, 2001. Odvtedy sa v Goldman Sachs vydalo viac ako 10 rôznych materiálov o BRIC, naposledy v novembri 2009 (*The BRICs Nifty 50: The EM & DM winners*). Niektoré z týchto materiálov sa

ktorá má rôzne zameranie³. Významnú zmenu vo vnímaní BRIC priniesla globálna kríza začiatku 21. storočia.

Prvý summit BRIC, ktorý sa konal za účasti čínskeho prezidenta Chu Ťin-taa, indického premiéra Manmohana Singha, ruského prezidenta Dmitrija Medvedeva a brazílskeho prezidenta Luiza Lula da Silvu 16. júna 2009 v ruskom Jekaterinburgu posunul aj formálne toto zoskupenie do roviny hráča svetovej politiky, potenciálne prispievajúceho k vytváraniu multipolárneho sveta. Druhý summit by sa mal uskutočniť 16. apríla 2010 v hlavnom meste Brazílie. Za začiatok formovania politickej dimenzie BRIC sa však považuje už rok 2006, keď sa v septembri v New Yorku stretli ministri zahraničných vecí týchto štátov.

Z hľadiska teórie medzinárodných vzťahov však jednotlivé štáty zoskupenia BRIC predstavujú až kvalitatívne rozdielnych aktérov, ktorých ekonomický potenciál dynamicky rastie, ale politicky sú medzi nimi veľké odlišnosti. ČĽR sa stále hlási k socializmu a má potenciál stať sa iným typom superveľmoci, ako sú dnes USA, čo aj rôznym spôsobom vyjadruje, napr. pri oslavách 60. výročia vzniku ČĽR. RF je nástupníckym štátom bývalého ZSSR, ktorý má veľký vojenský potenciál, ale v najbližších rokoch nie je schopná najmä politicky prekročiť medze regionálnej veľmoci. Brazília je tiež regionálnou veľmocou v Latinskej Amerike, ktorá však v tejto pozícii nemá skúsenosti a zahraničnopoliticky vystupuje skôr zdržanlivo ako radikálne, aj keď niektoré jej kroky tiež prispievajú k vytváraniu multipolárneho sveta a nesmerujú k podpore hegemonie USA.

Pri určitom zjednodušení možno povedať, že najmenej ambícií „svetovopolitického“ charakteru zatiaľ prejavuje India, ktorá je zatiaľ tiež v pozícii regionálnej veľmoci. V zahraničnej a bezpečnostnej politike Indie dochádza po rozpade bipolarity k zmenám, ktoré sa v posledných rokoch dynamizujú a robia z nej čoraz viac špecifického aktéra svetovej politiky. Aj napriek tomu, že India vzhľadom na svoje dlhoročné popredné postavenie v rámci Hnutia nezúčastnených krajín (ďalej len HNK) svoju angažovanosť vo svetovej politike úzko spájala s touto špecifickou medzinárodnou organizáciou a vyhranene neprejavovala globálne ambície, jej potenciál (najmä demografický) z nej činil významného aktéra svetovej politiky, ktorého však najmä Západ a USA, nebrali príliš do úvahy. Politické aktivity Indie mali v podmienkach bipolarity do určitej miery ambivalentný charakter, keď v zahraničnopolitickej oblasti mala vo viacerých smeroch bližšie k socialistickým štátom (socialistickému) bloku, ale vnútropoliticky mala viac kapitalistický (západný) charakter, spočívajúci napr. v tom, že sa označuje za najväčšiu demokraciu na svete. Prejavovalo sa to aj v tom, že pre štáty Tretieho (rozvojového) sveta predstavovala India skôr model kapitalistického rozvoja a Čína viac model socialistického rozvoja. Vzhľadom na to, aj keď India udržiavala medzinárodné vzťahy v celosvetovom rozmere, nebola pre štáty Tretieho sveta takým prítlačlivým (aj keď často protirečivým) modelom ako sa stala Čína (nielen v maoistickom období svojho vývoja, ktoré vyvrcholilo v 60. a 70. rokoch minulého storočia).

V príspevku objasníme zahraničnú politiku Indie a jej bezpečnostné aspekty podľa modelu, ktorý uplatňujú Paul Viotti a Mark Kauppi v publikácii *Svetová politika Bezpečnosť, ekonomika, identita*⁴. Vzhľadom na rozsah príspevku sa zameriame len na kľúčové body a

---

venujú len Indii. Pozri O'Neill, J. – Poddar, T.: *Ten Things for India to Achieve its 2050 Potential*. Global Economics Paper No: 169. Goldman Sachs Economic Research, 2008.

³Pozri Kobayashi-Hillary, M. (Ed.): *Building a Future with BRICs: The Next Decade for Offshoring*. Berlin: Springer 2009; Pelle, S.: *Understanding Emerging Markets: Building Business Bric by Brick*. New Delhi: Sage, 2007; Wegeman, L.: *BRIC, an Investment Tool*. Pittsburgh: Dorrance Publishing, 2009.

⁴Viotti P. R. – Kauppi, M. V.: *International Relations and World Politics. Security, Economy, Identity*. Upper Sadle River: Pearson Prentice Hall, 2006, 3rd ed.

základnú charakteristiku problematiky, v ktorej sa bezpečnostné aspekty prelínajú s politickými, ekonomickými a kultúrnymi (spojenými najmä s identitou) aspektami.

Pohľad teórie medzinárodných vzťahov na zahraničnopolitickú orientáciu a bezpečnosť Indie

Vo vývoji pozície Indie v medzinárodných vzťahoch (svetovej politike) možno vyčleniť tri obdobia, medzi ktorými ťažko stanoviť zreteľnú hranicu. Pracovne tieto obdobia, ktoré sa navzájom prelínajú, nazveme:

1. Vytváranie zahraničnopolitickej orientácie Indie v podmienkach bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. India sa usilovala o samostatné postavenie nezávislé na vtedajších vytvárajúcich sa supervelmociach, ktoré vyústilo do jej poprednej pozície a roly v rámci HNK (od roku 1947 do konca 50. rokov 20. storočia).

2. Prioritná angažovanosť Indie v HNK, ktorá však bola zahraničnopoliticky v niektorých oblastiach viac zameraná smerom k svetovej socialistickej sústave (od konca 50. rokov do začiatku 90. rokov 20. storočia). Táto orientácia bola však aj výsledkom toho, že USA sa v regióne zamerali na Pakistan, ktorý sa stal od počiatkov rozdelenia britskej kolónie na dva štáty neuralgickým bodom indickej bezpečnosti, čo viedlo k nadviazaniu užšej spolupráce so ZSSR.

3. Meniaca sa pozícia Indie po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov, keď došlo postupne k oslabeniu angažovanosti Indie v HNK a k priblíženiu k USA (od druhej polovice 90. rokov 20. storočia do súčasnosti).

Vzhľadom na zameranie príspevku sa budeme zaoberať len tretím obdobím, treba však poznamenať, že napriek viacerým zmenám v tomto období v zahraničnej politike Indie nedošlo k zásadnej diskontinuite (tak ako ju poznáme z prostredia tzv. tranzitívnych či postsocialistických štátov) a aj jej súčasné aktivity vnímame predovšetkým ako pôsobenie v rámci vytvárania multipolárneho sveta, o ktorom India uvažovala aj v rámci svojich aktivít v HNK.

India sa v posledných rokoch, najmä v súvislosti s jej zaradovaním do zoskupenia BRIC, často považuje za jedno z potenciálnych centier moci vo vytvárajúcom sa multipolárnom svete, ktorého medzinárodnopolitická pozícia je však zatiaľ viac regionálna ako globálna. Charakter zmien v zahraničnej a bezpečnostnej politike Indie po rozpade bipolarity a najmä v prvom desaťročí 21. storočia je taký, že vedie k úvahám o formovaní jej nového zamerania, ktoré je výrazne ekonomicky podmienené, ale má aj špecifické súvislosti a dopady⁵.

Za základnú regionálnu dimenziu indickej zahraničnej politiky na začiatku 21. storočia sa považuje južná Ázia, odkiaľ vychádzajú „siločiary“ najmä smerom na:

- Pakistan a Afganistan,
- Bangladeš, Myanmar a severovýchodný región,
- Srí Lanka, Nepál a Bhután,
- Tibet a Čínu.

---

⁵Pant, H.: *Indian Foreign Policy in a Unipolar World*. Taylor and Francis, 2008; Raman Pillai, K.: *Indian Foreign Policy in the 1990s*. Sangam Books, 1997.

Zároveň sa zvyrazňujú aj širšie regionálne dimenzie tejto politiky, ktoré sa dotýkajú najmä Perzského zálivu a Blízkeho východu ako aj Ruska a Eurázie⁶.

V inom pohľade⁷ sa za kľúčové problémy indickej zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov považujú štyri témy:

- rovnováha sily, ktoré sa vidia v dvoch oblastiach vzťahov Indie – s USA⁸ a v rámci strategického trojuholníka Rusko – Čína – India;
- jadrový status Indie,
- blízkovýchodný „hlavolam“ (z pohľadu Indie ide o jej vzťahy s Iránom ako aj s Izraelom, ktoré sú tiež spojené aj s otázkou vlastníctva jadrových zbraní alebo úsilia o ich získanie),
- energetické výzvy.

Ďalšie názory⁹, ktoré sú zatiaľ menej rozpracované, prezentujú indickú zahraničnú politiku vytvárajúcu sa v posledných rokoch aj v globálnom pohľade najmä prostredníctvom vzťahov Indie s globálnymi mocnosťami. Indickú zahraničnú politiku charakterizujú ďalej v súvislosti s jej angažovanosťou v strategicky významných regiónoch po celom svete. Poukazuje sa pritom tiež na pôsobenie vytvárajúceho sa globálneho nukleárneho poriadku, výzvy globálneho terorizmu, ako aj energetickú bezpečnosť Indie a i.

Za zaujímavosť možno považovať to, že pri charakteristike indickej zahraničnej a bezpečnostnej politiky sa málo poukazuje na jej vzťahy s EÚ, napriek pomerne rozsiahlym ekonomickým vzťahom, ktoré medzi týmito dvomi aktérmi existujú. Ďalší veľkí aktéri svetovej politiky, najmä USA, ČLR a často aj RF, sa analyzujú v rôznych súvislostiach, ale o EÚ sa v týchto vzťahoch píše len okrajovo alebo sa ani nespomínajú. Nie sme schopní sa k tejto otázke vyjadriť na základe dostupných zdrojov komplexne, ale hypoteticky predpokladáme, že môže ísť buď ide o určitý vplyv špecifického vzťahu Indie a Veľkej Británie alebo o zložitosť interpretácie vzťahu Indie k tak zvláštnemu aktérovi svetovej politiky, akým je EÚ.

Napriek potenciálu Indie danému predovšetkým jej priestorovými (geopolitickými) a demografickými prvkami ako aj jej histórii, však stále existujú viaceré limity jej medzinárodnopolitického pôsobenia, ktoré sa môžu navzájom protirečivo (žiaľ aj negatívne) dopĺňať. Poukážeme na vybrané z nich, o ktorých predpokladáme, že majú vážne dopady na vnútornú i vonkajšiu bezpečnosť Indie:

1. Poloha v južnom regióne ázijského kontinentu, ktorý je po Blízkom východe asi druhým najkonfliktnejším ázijským regiónom. Je to podmienené prelínaním hraníc viacerých civilizácií. V posledných dvoch desaťročiach ide najmä o narastanie aktivít islamistov v regióne, ale existujú ďalšie historicky podmienené konfesijné a etnické spory z minulosti, ktoré majú potenciálne krízový až konfliktný charakter. V súvislosti s obsahom a zameraním kritických teórií v medzinárodných vzťahoch, poznamenáme, že v tomto regióne sa aj po desaťročiach od odchodu britských kolonizátorov tragicky prejavujú následky ich pôsobenia, ktoré zanechali v umelom, vykonštruovanom rozdelení regiónov a na ňom založenom konfliktnom vzťahu náboženstiev a etník. Uvedieme len dva prípady. Prvý súvisí

---

⁶Sikri, R.: *Challenge and Strategy: Rethinking India's Foreign Policy*. New Delhi: Sage Publications, 2009.

⁷Pant, H. V.: *Contemporary Debates in Indian Foreign and Security Policy: India Negotiates its Rise in the International System*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

⁸Pozri aj Schaffer, T. C.: *India and the United States in the 21st Century: Reinventing Partnership*. Center for Strategic & International Studies, 2009.

⁹Sinha, N. K.: *Beyond Borders: Indian Foreign Policy in the 21st Century*. South Asia Publishers, 2005.

s územím Kašmíru, kde už po rozpade bipolarity v máji 1999 došlo k pohraničnému ozbrojenému konfliktu medzi Indiou a Pakistanom – niekedy označovanému ako kargilská vojna, ktorá sa považuje aj za štvrtú indicko-pakistanskú vojnu¹⁰. Pakistan obsadil zhruba do 200 km² indického územia, pričom na jeho strane sa do tohto konfliktu zapojili aj afganskí bojovníci. Počty obetí neboli oficiálne uverejnené a podľa rôznych zdrojov sa odhadujú od 1 000 do 4 000 zabitých vojakov a bojovníkov. V októbri 1999 sa v dôsledku situácie, ktorá vznikla po vojen v Pakistane dostal na čelo štátu vojenským prevratom Parváz Mušarráf, ktorý bol potom v rokoch 2001 – 2008 pakistanským prezidentom. Destabilizáciu regiónu ako aj samotnej Indie, najmä územia Džammú a Kašmíra môže spôsobiť v dôsledku vytvárania fenoménu „Afpaku“ aj ďalšie pokračovanie vojny v Afganistane, či už za masívnej zahraničnej účasti alebo aj po jeho „afganizácii“, ktorú dnes avizujú USA i NATO. Na Indiu malo dopady aj pôsobenie terorizmu na Srí Lanke, keď 21. mája 1991 bol premiér Radžív Gándhí zavraždený teroristom z organizácie Tigre oslobodenia tamilského Eelamu.

2. Napriek tradíciám indického multikulturalizmu sa v druhej polovici 20. storočia sa najmä sociálno-ekonomicky vytvorilo špecifické napojenie Indie na model západnej industriálnej spoločnosti s jej chápaním moderny, čo spôsobuje špecifické problémy, ktoré v Číne v tak vyhranenej podobe neexistujú – ide napr. o hlad a biedu určitých častí (vrstiev) obyvateľstva. Dá sa predpokladať, že toto napojenie sa môže protirečivo prejavovať aj v budúcom sociálno-ekonomickom vývoji Indie a ovplyvniť život značnej časti indickej spoločnosti, čo môže dynamizovať aj pôsobenie etnických a konfesijných rozdielov. Značné komplikácie spôsobuje aj prelínanie prvkov západného spôsobu života a globalizácie s tradičnými etnickými a konfesijnými prvkami indickej multikulturality.

3. Jedným z vážnych problémov bezpečnostného charakteru v Indii je kontroverzné vlastníctvo jadrových zbraní (ďalej len JZ)¹¹. India je od roku 1998 jadrovou mocnosťou a jej vojenská doktrína obsahuje ideu minimálneho spoľahlivého zadržovania, ktorá bola prvýkrát prijatá Francúzskom, keď bol jeho prezidentom Charles de Gaulle.

4. Aj v podmienkach pomerne veľkých úspechov indickej spoločnosti vo vytváraní etnickej a konfesijnej multikulturality sa v nej prejavuje viacero problémov vo vzťahoch medzi etnickými a konfesijnými skupinami, ktoré majú za následok rôzne prvky napätia medzi nimi, vyúsťujúce aj do násilia. Jedným z vážnych problémov indickej spoločnosti je preto aj terorizmus¹².

O vybraných aktuálnych problémoch bezpečnosti Indie

Vo výskume bezpečnostného prostredia Indie v rámci projektu VEGA, v ktorom sa spracoval aj tento príspevok, sa zameriavame na tri vybrané oblasti:

- kontroverzné vlastníctvo JZ,
- regionálne a nadregionálne aspekty indickej bezpečnostnej situácie a politiky,

---

¹⁰Pozri Malik, V. P.: *Kargil. From Surprise to Victory*. New Delhi: Harper Collins, 2006; Singh, J.: *Kargil 1999: Pakistan's Fourth War for Kashmir*. South Asia Books, 1999; Chandran, D. S.: *Limited War: Revisiting Kargil in the Indo-Pak Conflict*. New Delhi: India Research Press, 2006; Šilin, A. A.: *Strategičeskij balans v Južnoj Aziji*. Moskva: Naučnaja kniga, 2004, s. 108 – 109.

¹¹Kerttunen, M.: *India - a Nuclear Weapons Power: Nuclear Weapons and Indian Foreign Policy*. Lambert Academic Publishing, 2009.

¹²Gupta, R.: *Terrorism Communalism and other Challenges to Indian Security*. Kalpaz Publications, 2004; Chandran, S. – Chari, P.R. (Eds.): *Terrorism Post 9/11: An Indian Perspective*. Manohar, 2003; Sahukar, A. B.: *Suicide Terrorism - Relevance in the Indian Context*. Vij Books, 2009.

- existencia terorizmu.

Za jeden z najväčších vkladov Indie do svetovej politiky a medzinárodnej bezpečnosti možno považovať veľké kontingenty ozbrojených síl v mierových misiách OSN. Ako sme už uviedli, po rozpade bipolarity sa výrazne znížila aktivita Indie v rámci HNK a od druhej polovice 90. rokov dochádza k „oteplovaniu“ vzťahov s USA.

Napriek šoku, ktorý podľa niektorých kruhov medzinárodného spoločenstva spôsobili indické pokusy s jadrovými bombami v roku 1998, na ktoré o dva týždne nasledovali pakistanské pokusy, neboli ani India ani Pakistan ostrakizované tak tvrdým spôsobom ako o niekoľko rokov neskôr KĽDR ale najmä Irán (ktorý je len bez dostatočných dôkazov podozrievaný zo snahy využiť jadrový program aj na vojenské účely). Zjednodušene to možno vysvetliť tým, že India sa považuje za najväčšiu demokraciu na svete, ale aj trh, voči ktorému nemožno bez následkov pre Západ prijať také opatrenia, ako voči relatívne malým (a ešte chudobnejším) Iránu, KĽDR, Kube a pod. Pakistan bol zase príkladom uplatňovania dvojakeho metra Washingtonu pri uplatňovaní hegemonie. Nakoniec sa to vypomstilo a Pakistan sa stáva čím ďalej tým nevypočítateľnejší, čo má značne destabilizujúce regionálne dopady. USA sa však už dokázali preorientovať a svoj vplyv v regióne sa snažia udržiavať aj zmenou postoja k Indii. Zároveň sa vytvára veľmi špecifický štvoruholník vzťahov v južnej Ázii – India – Pakistan – USA – ČĽR, ktorý možno charakterizovať ako fenomén utvárajúcej sa multipolarity. Otázne je, do akej miery sa premietne do spôsobu riešenia problému afganskej vojny USA a NATO, ktoré začínajú vysielat signály aj smerom k Indii a Číne.

Nebudeme sa zaoberať touto otázkou podrobnejšie, lebo vzťahy Indie a Číny sú tiež jednou z oblastí, ktorými sa teória medzinárodných vzťahov zaoberá¹³ a predstavujú aj oblasť záujmov USA. Podľa rôznych hodnotení prvého roka pôsobenia Baracka Obamu vo funkcii prezidenta USA došlo k výraznej až zásadnej zmene vo vzťahoch USA s Áziou, najmä s ČĽR a Indiou. Postoj ČĽR k USA je však omnoho „tvrdší“ ako postoj Indie. Opäť len hypoteticky sa dá predpokladať, že po neochote Pekingu vytvoriť nové zoskupenie G – 2, o ktorom uvažujú vo Washingtone, čo vyjadrili čínski vedúci predstavitelia, najmä premiér Wen Ťia-pao, sa vzťahy USA a Indie, budú rozvíjať aj na pozadí zložitostí vzťahov medzi Nai Dillí a Pekingom a Washingtonom a Pekingom. Na nejednoznačnosť možností riešenia problémov svetovej politiky a bezpečnosti možno poukázať aj v súvislosti s tým, že India a Čína časť svojich zahraničnopolitických aktivít uskutočňuje aj spoločne (koordinovane) v rámci BRIC. A východné myslenie sa dokáže nielen kvetnatejšie vyjadrovať o svete ako príliš racionalistická (najmä neorealistickejšia) teória medzinárodných vzťahov, ale má v zálohe aj pestrejšiu diapazón riešenie problémov ako univerzalistické západné, ešte stále pod silným vplyvom neoliberalistickej globalizácie, spojenej s viazanou hegemoniou USA. Nehľadiac na to, že ani India ani ČĽR nemajú tak blízkych spojencov ako USA a vo svojom konaní sú preto voľnejšie.

Stručne sa zmienime o najvýznamnejších aspektoch vývoja bezpečnostného prostredia Indie v troch sledovaných oblastiach v roku 2009.

V oblasti JZ. Pri návšteve indického premiéra Manmohana Singha v USA v novembri 2009 sa dohodlo, že India dostane najnovšie jadrové technológie USA, ktoré sa samozrejme dajú uplatniť len v oblasti ich mierového využitia. Znamená to vlastne aj de iure zrušenie

---

¹³Pozri napr. Meredith, R.: *The Elephant and the Dragon: The Rise of India and China and What It Means for All of Us*. New York: W.W. Norton, 2008.

jadrového embarga z roku 1974, ktoré USA uvrhli na Indiu kvôli jej snahe vyrobiť JZ. Proces začal ešte za vlády G. Busha v r. 2006 a časťou subjektov medzinárodného spoločenstva, ale aj niektorými politickými stranami Indie je táto línia prijímaná s výhradami. Treba však vidieť aj druhú stránku, že dohoda súvisí aj s dodávkou jadrového paliva a vybavenia jadrových elektrární z USA vo výške 150 miliárd USA za obdobie budúcich 30 rokov.

Regionálne a nadregionálne aspekty indickej bezpečnostnej situácie a politiky aktuálne úzko súvisia s negatívnym dopadom pokračujúcej vojny v Afganistane – narastaním destabilizácie Pakistanu. India je vo vzťahu s Pakistanom de facto v šachu – čo, sa ukázalo aj pri už spomínanej návšteve indického premiéra v USA, keď administratíva Baracka Obamu lavíruje medzi Indiou a Pakistanom a ich spor vo Washingtone považujú za bilaterálny problém).

V decembri 2009 sa v médiách objavili úvahy o zmenách v indickej vojenskej doktríne, pri ktorých sa uvažuje (podľa vzoru USA?) o možnosti vedenia dvoch vojen, o čom informoval na zhromaždení velenia indických ozbrojených síl generál Deepak Kapoor, ktorý je od septembra 2009 predsedom výboru štabov (Chairman, Chiefs of Staffs Committee) indických ozbrojených síl a ich urýchlenie ich modernizácie považuje za svoju prioritnú úlohu. V súčasných indických strategických plánoch dominujú dve veliteľstvá – juhozápadné (vytvorené v roku 2005 aj po vyhodnotení skúseností z kargilskej vojny) na smere s Pakistanom a severovýchodné – na smere s Čínou, medzi ktoré sa má rovnomerne rozdeliť strategická pozornosť. Pripravované zmeny sú výsledkom revízie starej doktríny a jej uvedenia do súlade s najpravdepodobnejšími strategickými scenármi s cieľom zvýšiť spoľahlivosť stratégie “chladného štartu.”

V posledných rokoch dochádza k rastu dovozu zbraní a vojenskej techniky do Indie (teraz už nielen z Moskvy, ako za čias bipolarity, ale aj z Washingtonu). Indické ozbrojené sily sú čo do počtosti tretie najväčšie na svete (po ČĽR a USA). V posledných rokoch dochádza aj k ich modernizácii, na čo poukážeme na príklade lietadlových lodí.

India patrí medzi 9 štátov sveta¹⁴, ktoré aktuálne majú lietadlové lode v bojovej prevádzke (pohotovosti), alebo sa ich chystajú v najbližších rokoch zaradiť do výzbroje. Ide najmä o lietadlovú loď (ťažký lietadlový krížnik) Vikramaditya, ktorá bola odkúpená od RF (Pôvodne bola vyrobená pre potreby vojenského námorníctva ZSSR a spustená v roku 1982 s názvom Baku. V roku 1987 bola modernizovaná a po rozpade ZSSR premenovaná na Admirál Gorškov. V roku 1994 bola po výbuchu v kotolni opravená, vrátila sa do služby v roku 1995, ale v roku 1996 bola ponúknutá na predaj. V decembri 2009 bola zverejnená posledná dohodnutá cena za jej nákup po modernizácii – 2, 3 miliardy USD). Loď by mala mať vlastnú infraštruktúru v prístave (námornej základni) v Mumbaji. Vikramaditya má nahradiť lietadlovú loď Viraat (čo v sanskrite znamená obor), ktorá slúži od roku 1987 (Ide pôvodne o poslednú konvenčnú britskú lietadlovú loď Hermes, ktorá sa začala stavať v roku 1944. Na vodu bola spustená v roku 1953, ale do výzbroje sa zaradila až v roku 1959. Zúčastnila sa vojny o Malvíny/Falklandy a v roku 1984 bola vyradená. V roku 1986 bola predaná Indii a potom prešla dvomi modernizáciami). Okrem toho India za pomoci Talianska, Francúzska a Ruska začala budovať lietadlovú loď podľa vlastného projektu, ktorá sa mala pôvodne dostať na vodu v roku 2013 (už dnes sa predpokladá, že termín sa posunie na neskoršie). V júli 2009 bola zaradená do výzbroje indického vojenského námorníctva jadrová ponorka Arichant vyzbrojená raketami ďalekého doletu s jadrovými hlavicami. Doplníme, že strategické plány nemusia znamenať narastanie agresívnosti a úvahy niektorých kruhov o

---

¹⁴Dalej to sú Brazília, ČĽR, Francúzsko, RF, Španielsko, Taliansko, Veľká Británia a USA,

rastúcom napätí vo vzťahoch medzi Indiou a Čínou, ktoré sa niekedy dovádzajú až do podoby možnosti vzniku ozbrojeného konfliktu medzi nimi, sa dajú považovať viac za pranie ich tvorcov, ako na skutočný stav vzťahov medzi Indiou a Čínou.

V oblasti aktivít terorizmu došlo v roku 2009 oproti predchádzajúcim rokom k určitému zlepšeniu, najmä čo sa týka Kašmíru, kde bolo výrazne menej akcií i obetí ako v minulosti. Objavili sa síce útoky proti indickému veľvyslanectvu v Islamabad, ale nemali také následky, ako akcie v uplynulých rokoch.

Určitý problém nastal v súvislosti s vyšetrovaním teroristických akcií z Mumbaja z konca roka 2008. Indický premiér na konci marca v rozhovore pre Financial Times označil Pakistan za epicentrum svetového terorizmu. Islamabad podľa neho neprijal dostatočné opatrenia voči militantom. Pakistan nie je schopný, alebo nechce kontrolovať islamistickú skupinu Laškar-i-Tajjiba, ktorá podľa Naí Dillí stojí za novembrovými útokmi v Mumbaji, pri ktorých teroristi zabilí 165 ľudí. Pakistan aj napriek sľubom, že zabezpečí, aby sa jeho územie nestalo základňou pre teroristov útočiacich na Indiu, v praxi neurobil žiadne kroky smerom k tomu, aby kontroloval terorizmus. Svetové spoločenstvo by si túto skutočnosť malo uvedomiť.

Problémom terorizmu v Indii boli aj v roku 2009 aktivity maoistických povstalcov (naxalitov), ktoré vo viacerých zväzových štátoch, vyvíjajú aktivity už vyše 20 rokov. Okrem nich je stále potenciálne nebezpečenstvo terorizmu v Indii, spojeného s radikálnymi hnutiami na náboženskom základe – okrem islamského aj hindským a sikhským.

Záver

Stručne zhrnieme, že faktory stavu a tendencií vývoja bezpečnostnej situácie Indie vnímane v dvoch základných okruhoch. Okrem medzinárodných, ktoré sú globálne (spojené najmä s Indiou ako súčasťou zoskupenia BRIC, majúceho potenciál pôsobiť aj vo svetovej politike) a regionálne (ide najmä o trojuholník India – Pakistan – Čína, na ktorý môže pôsobiť aj vývoj v Afganistane, či „Afpaku“), to sú aj vnútroštátne, čo majú celoštátny (federálny) a regionálny charakter. V budúcom období v tomto komplexe predpokladáme možnosti vzniku nových problémov regionálnej bezpečnosti, ale aj špecifické pôsobenie bezpečnostných súvislostí a dôsledkov demografického a sociálno-ekonomického rastu Indie. Jednou z neznámych vytvárajúcej sa multipolarity je práve India a jej politické pôsobenie v nej.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava

doc. RSDr. Luboš Štancl, CSc.

FAKULTA EKONOMIKY A MANAGEMENTU
UNIVERZITA OBRANY BRNO

EKONOMICKÉ ASPEKTY REVITALIZACE VOJENSKÉHO POTENCIÁLU RUSKÉ FEDERACE A JEJÍ BEZPEČNOSTNÍ SOUVISLOSTI NA POČÁTKU XXI. STOLETÍ

lubos.stancl@unob.cz

Abstrakt

Po popisu dopadu liberálních reforem 90. let na stav ozbrojených sil a zbrojního průmyslu Ruska se autor věnuje analýze možností zabezpečení modernizace výzbroje armády jako předpokladu plnění jejího poslání při naplňování zahraničně politických ambicí Ruské federace. Na základě posouzení záměrů obsažených v dlouhodobých programech přezbrojování a modernizace armády autor analyzuje ekonomické, technicko-technologické a výrobní možnosti jejich realizace silami současného vojenskoprůmyslového komplexu Ruska.

Klíčová slova: liberální reformy, ozbrojené síly Ruska, vojenský potenciál, zbrojní výroba, vojenskoprůmyslový komplex, programy modernizace výzbroje.

Abstrakt

The author attends to the analysis of the possibilities of security modernization of army munitions like a presumption for its commission carried out during the fulfillment of the foreign politics ambitions of the Russian Federation, after the short description of liberal 90' reforms impact on armed services opsiuria and the Russian armament industry. The author analyzes economic, techno-technological and production possibilities of theirs realization by powers of the Russian contemporary army-industrial complex, on the basis of appraisal of intentions involved in the long-time rearmament programs and army modernization.

Key words: Liberal reforms, the armed services of Russia, military power, armament production, military industrial complex, the program of munitions modernization.

Úvod

Od ukončení studené války už uplynulo dvacet let. Za toto historicky krátké období došlo ve světovém vývoji k významným změnám v rozložení sil mezinárodního společenství.

Zásadním způsobem se změnila také vojensko-politická situace ve světě. Stejně hlubokými a zásadními změnami se vyznačuje i vývoj ve sféře vojenství¹ a světové ekonomiky obrany.

Geopolitické změny, ke kterým došlo na přelomu tisíciletí, vedly k výraznému oslabení politických, ekonomických a vojenských pozic Ruské federace, jako nástupnického státu bývalého Sovětského svazu. Oslabené mezinárodní postavení bylo navíc podlamováno výrazným ekonomickým propadem ruské ekonomiky a rozkladem historicky vytvořené struktury společensko-ekonomických a vojensko-politických vztahů. Souběh těchto procesů, spolu s objektivně nevyhnutnou instalací tržních vztahů a po všech stránkách nezvládnutou privatizací ekonomiky, včetně privatizace strategicky důležitých podniků, vedly k tomu, že se obranný průmyslový komplex se dostal na pokraj kolapsu a současně došlo k výraznému oslabení vojenského potenciálu Ruska.

I přesto, že se vládnoucí garnitura snažila od prvních dnů procesu přeměny Ruska z bývalého krajně militarizovaného státu Sovětského svazu v nový demokratický stát, realizovat hluboké reformy jak celé ekonomiky a jejího vojenského segmentu – obranného průmyslového komplexu, tak i systému národní obrany a ozbrojených sil, zásadní změny především v obnově vojenského potenciálu se v uplynulém období nepodařilo dosáhnout. Vývoj ukázal, že jedním z limitujících faktorů je neuspokojivá dynamika změn v obranném průmyslovém komplexu (OPK).

1. Obranný průmyslový komplex – limitující faktor revitalizace vojenského potenciálu

Obranný průmyslový komplex jako součást ekonomiky Ruska se od počátku 90. let minulého století dostal do epicentra působení řady vnějších a vnitřních faktorů, které měly zásadní vliv na jeho vývoj a zaměření přijímaných reforem.² V jeho vývoji lze vymezit tři základní etapy, z nichž každá se vyznačuje specifickými rysy vývoje ekonomiky a obranného průmyslového komplexu.

První etapu (1992-1998) charakterizuje *změna ekonomického systému*. Ekonomika tohoto období se vyznačuje *nestabilitou*. Na rozdíl od nestability normálního systému, v tranzitní ekonomice změny spíše nestabilitu zesilují, neboť tato ekonomika musí postupně přenechat místo druhému ekonomickému systému. Nestabilita ekonomiky přechodného období znamená, že v ekonomických reformách nemusí být přijímána nekompromisní opatření. Pro tranzitivní ekonomiku Ruska 90. let byly charakteristické prudké propady výroby, vysoká inflace, rostoucí hrozba ekonomické bezpečnosti, nerozvinutá normativně-právní základna, chybějící instrumenty tržní ekonomiky, drahé úvěrové zdroje atd.

Obranný průmyslový komplex se v tomto období nacházel v hluboké krizi a jeho situace se vyznačovala:

- propadem výroby a deformací její struktury;
- omezením objemu vědeckých, výzkumných, vývojových a konstrukčních prací;
- snížením investic a jako důsledek, rychlé zastarávání výrobních technologií;

---

¹ Pojem vojenství je souhrnným termínem pro všechny otázky vojenské teorie a praxe spojené s přípravou a činností ozbrojených sil v době míru a války, a s přípravou společnosti na možné vojenské i nevojenské ohrožení. Vojenství je pak tvořeno komplexem aktivit zahrnujícím všechny oblasti nezbytné pro fungování státu. Blíže KRČ, M. Vojenství jako významný fenomén XXI. století. In Vojenství XXI. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vojenské akademii v Brně 17. října 2001. Brno 2002, s. 13-15.

² Od roku 1992 byl obranný průmyslový komplex vystaven 8 pokusům o jeho reformu.

- omezováním počtu vysoce kvalifikovaných pracovníků;
- nadbytečnými nevytíženými výrobními kapacitami;
- neřešením otázek udržování infrastruktury obranných podniků a nízkou úrovní mezd;
- zpřetrháním technologických a ekonomických vazeb mezi obrannými podniky zemí Společenství nezávislých států, což podstatně zkomplikovalo plnění státní obranné zakázky;
- kritickým stavem mobilizačních kapacit.

Situaci navíc zhoršovala nestabilita systému řízení OPK (jeho častá změna s cílem hledání optimální struktury systému řízení). Ve druhé polovině 90. let došlo ke zpomalování temp poklesu výroby a objevily se určité příznaky stabilizace ekonomické situace v OPK.

Druhou etapu (1999-2006) je možné charakterizovat jako období *pokrizové stabilizace a obnovy ekonomického růstu*. V tomto období došlo v důsledku působení faktoru devalvace rublu (1999-2001) k růstu ekonomiky. Avšak s vyčerpáním potenciálu devalvace dochází ke zpomalení růstu ekonomiky, resp. k růstu bez rozvoje (2002-2004). Přesto se daří ekonomiku stabilizovat a zahájit investiční proces, který souběžně s upevňováním státního řízení (během administrativní reformy) vytvářel reálné předpoklady k ekonomickému růstu na základě aktivizace inovačních faktorů a diversifikace ekonomiky.

Na podniky a organizace obranného průmyslového sektoru příznivě působila zásadní změna vnějšího ekonomického prostředí: na trhu rostla poptávka po importovaném zboží, na export orientované podniky výrazně zvýšily svou ziskovost (rentabilitu), a to dokonce bez zvýšení objemu exportu. I přes při relativně vysokou úroveň inflace (nepřevyšující 30% za rok) se v tomto období podařilo dosáhnout finanční stability části podniků; umořit značnou část státního dluhu (v prvé řadě ve mzdách) a vytvořit předpoklady k růstu výroby.

Na počátku tohoto období propad výroby v podnicích obranného průmyslu dosáhl svého minima (v r. 1997 objem výroby tvořil 19,7% jeho úrovně v roce 1991). Po určité stabilizaci a „zapojení“ faktoru devalvace rublu (srpen 1998), který zvýšil konkurenceschopnost podniků OPK a vedla k růstu objemů produkce. Stabilizovaný růst příjmů státního rozpočtu umožnil státu každoročně zvyšovat výdaje na obranu a objemy státní obranné zakázky. V letech 2002-2006 se zvýšily státní objednávky zbraní a vojenské techniky v absolutních číslech 3,75krát (z 80 na 300 mld. rublů), výdaje na obranu 2,9krát (z 284 na 821 mld. rublů).³ Tendence ekonomického růstu charakterizovala celé toto období, avšak její bouřlivý růst z počátku této etapy (více jak 20%) byl vystřídán podstatným zpomalením tempa růstu, především civilní produkce (13-15%). Ke konci celého období ekonomický růst v OPK zpomalil na 110-114% za rok, přitom tempa růstu civilní produkce se snížila od 2,0 do 0,5% a v řadě odvětví OPK (lodní průmysl a průmysl zbrojní) se projevil pokles výroby (98,5% resp. 93,6%).⁴

Nestabilní charakter ekonomického růstu v obranném průmyslu svědčí o tom, že v tomto období *nebyl ekonomický růst doprovázen rozvojem*. A pokud se hovoří o tom, že *v tomto období byla překonána krize systému, ve které se OPK nacházel v 90. letech, pak během tohoto období zbrojní průmysl ještě ani zdaleka nevyšel ze strukturální krize*, jejíž příznaky i přes celkově pozitivní dynamiku rozvoje OPK byly:

³ CICIJEV, M. Ot sovjetskogo OPK k OPK novoj Rossiji. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.bujet.ru/article/17370.php>>.

⁴ Podrobněji viz. POMĚNIV, V. V. Oboronno-promyšlennaja politika Rossiji: etapy sovjeršenstvovanija i razvitija. In *Vooruženije i ekonomika*, 2008, č. 2, s. 59-61.

- vysoká úroveň jednicových nákladů zboží produkce (0,98 rublu/rubl), což zásadně snižovalo její konkurenceschopnost;
- nízká investiční přitažlivost obranných podniků;
- vysoký podíl fyzicky opotřeбенé a morálně zastaralé aktivní části základních fondů (Přibližně 75% aktivní části výrobních fondů je morálně zastaralých a 50% fondů je fyzicky opotřebovaných. Při potřebě minimálního tempa jejich obnovy 8-10% ročně toto ve skutečnosti dosahuje ročně pouze jen 1%)⁵;
- vysoký počet obranných podniků, které se nacházely v krizovém stavu (více jak 30%).⁶

V tomto období nebyly v plné míře zapojeny strukturní faktory, nebyla provedena modernizace výrobní základny, velmi slabě byly využívány inovační faktory rozvoje a podle řady analytiků se obranný komplex i nadále nacházel ve velmi složité situaci. Jako příklad je možné uvést slovy bývalého ministra obrany Ivanova z konce roku 2006 o tom, že i přes rostoucí financování státních zakázek *stav odvětví* brání efektivnímu užití vyčleněných prostředků. Přestože se státní objednávky zvyšovaly ročně o 25-30%, podle některých hodnocení bylo dosahováno pouze 3% obnovy výzbroje vojsk.⁷ Situace v OPK tak vyžadoval nové přístupy k jejímu řešení, dosažení zásadního zlepšení nepříznivého stavu a vyvolání nového impulsu dalšího rozvoje.

Přesto lze konstatovat, že vývoj v tomto období vytvářel *reálné předpoklady k přechodu od pasivní „obránné“ strategie v činnosti podniků, která byla charakteristickou pro stádium „přežívání“, k aktivní „ofenzivní“ strategii rozvoje*, která měla nejen upevnit pozitivní tempa růstu výroby, ale umožnit i přechod ke kvalitativně novým strukturálním změnám výroby s vysokým potenciálem konkurenceschopnosti. Řešení tohoto cílového úkolu ale vyžadovalo nové přístupy k pojetí a obsahu obranné průmyslové politiky, politiky, která by vycházela daleko za hranice úkolů povrchního reformování obranných odvětví v rámci běžných restrukturalizačních opatření, konverze a institucionálních přeměn, uskutečňovaných v období let 1996-1999.

Pro nastávající období bylo nutné vytyčit úkol praktické systémové reformy OPK, jejímž základem by byly hluboké kvalitativní změny výrobně-technologické základny a přechod k novým postindustriálním technologickým systémům. Tímto směrem byly zaměřeny cíle reforem v OPK, které se realizovaly na základě prezidentem schválených „Základů politiky Ruské federace v oblasti rozvoje obranného průmyslového komplexu na období do roku 2010 a další perspektivu“ (2001). *Především zaměření opatření na zásadní změnu kvality výrobně-technologické základny a využívání nejmodernějších technologií charakterizuje specifika této politiky od obranné průmyslové politiky předchozího období – politiky „vyvedení OPK z krize“.*

V závěru tohoto období se začíná projevovat vliv pochopení, že reforma obranného průmyslového komplexu uskutečňovaná v izolaci od rozsáhlé reformy celé průmyslově-technologické základny země je nejen nesmírně nákladnou, ale i krajně neefektivní, neboť se v její prospěch nevyužívá vyspělý moderní technologický potenciál obranného sektoru ekonomiky. Do přijímaných opatření se stále více začalo prosazovat poznání, že strategická

⁵ ČЕМЕZOV, S. Gosudarstvennyje investicii v OPK i VTS Rossiji: problemy i perspektivy. Vystoupení na III. každoročním investičním fóru „Moskovskij biznes-dialog“. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.derrick.ru/?f=z&id=10167>>.

⁶ PIMENOV, V. V. Oboronno-promyšlennaja politika Rossiji: etapy sovjeršenstvovanija i razvitija. In *Vooruženije i ekonomika*, 2008, č. 2, s. 59-61.

⁷ CICIJEV, M. Ot sovjetskogo OPK k OPK novoj Rossiji. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.bujet.ru/article/17370.php>>.

cesta rozvoje OPK musí směřovat k jeho přeměně ve vysoce technologicky vyspělý ekonomický sektor země a k široké diversifikaci celé ruské ekonomiky na základě využití inovačního potenciálu obranného průmyslového komplexu.

Tento přístup k nové koncepci obranné průmyslové politiky měl odhalit reálné cesty k aktivizaci transferu moderních technologií dvojího užití v civilním sektoru ekonomiky a k vytváření podmínek pro široké zapojování soukromých a mimorozpočtových zdrojů do investičního procesu a rozšiřování využívání takových tržních instrumentů, jako např. spolupráce státního (veřejného) a soukromého sektoru, pojištění, leasing, státní nákupy apod.

Třetí etapu (2007–2009) charakterizuje **ekonomický růstu na základě postupně se zvyšující aktivizace faktorů inovačního rozvoje a dopady celosvětové finanční a ekonomické krize v jejím závěru.**

Ekonomika se v tomto období měla stát reálnou ekonomikou investičního rozvoje, založeného na inovačních faktorech. *Za základ formování hospodářské politiky státu byl vzat model ekonomického rozvoje spojeného s aktivní průmyslovou politikou.* Charakteristickým tohoto období bylo očekávané zpomalení růstu surovinového exportu a pokles cen na světových trzích surovin.

Faktory růstu se měly stát institucionální změny a inovační faktory rozvoje (nové technologie, včetně nanotechnologií, zdokonalené formy organizace výroby na základě současných informačních technologií apod.). Předpokládalo se, že aktivizací investičního procesu, při tempu růstu investic do základního kapitálu nejméně 13-15% ročně, se podaří udržet růst HDP na úrovni 6,0-6,5%.⁸

Vláda v tomto období zahájila reálný přechod od politiky ekonomické stabilizace k politice *aktivní podpory ekonomického růstu*: byla založena řada investičních a join-venture fondů, byly zakládány svobodné ekonomické zóny a přijímána opatření k podpoře průmyslového exportu. V zájmu rozvoje spolupráce státního a soukromého sektoru byly vytvářeny nezbytné právní a normativní základy. Do praxe byl zaveden mechanismus perspektivního rozpočtového plánování (rozpočtová tříletka 2008-2010) a bylo zahájeno rozpočtování na základě výsledků. To vše vytvářelo a vytváří reálné předpoklady pro hledání nových modelů v obranné průmyslové politice i modelů rozvoje obranného průmyslového komplexu.

Celé toto období ekonomických reforem připravilo objektivní předpoklady k tomu, aby bylo možné rozšířit rámec existujících Základů státní průmyslové politiky v oblasti rozvoje OPK, přijatých v roce 2001, s ohledem na formující se ekonomické podmínky v zemi a možnosti dalších kvalitativních přeměn obranného průmyslového komplexu.

I přes přijímaná vládní opatření, je současný stav zbrojního průmyslu hodnocen jako velmi neuspokojivý. Při návštěvě výrobce strategických raket v podmoskevském Reutově, prezident RF připomenul, že v posledních letech byly do modernizace a rozvoje obranného průmyslového komplexu vloženy velké objemy prostředků. Výsledky jsou ale nevalné, pokračuje politika „látání děr“, cíle urychleného technologického přezbrojení odvětví nejsou realizovány, což se přímo odráží na nízké kvalitě produkce zbraní a techniky, která je

---

⁸ Poměněv, V. V. Oboronno-promyšlennaja politika Rossiji: etapy sovjeršenstvovaniija i razvitija. In *Vooruženije i ekonomika*, 2008, č. 2, s. 62. ISSN 2071-0151

dodávána ruským ozbrojeným silám i na export.⁹ Na kvalitě produkce ruského zbrojního průmyslu přitom závisí konkurenceschopnost Ruska na světovém zbrojním trhu a v žádném případě nesmíme dopustit ztrátu našich těžce vybojovaných pozic.¹⁰

Tabulka 1

Růst objemů exportu zbraní a vojenské techniky Ruské federace v letech 2001 – 2008 (v mil. USD, běžné ceny)

ROKY	Celkový objem exportu	„Rosoboroneksport“	Nezávislí vývozci speciální techniky
2000	3681	2970	711
2001	3750	3300	450
2002	4800	4000	800
2003	5400	5075	325
2004	5780	5120	660
2005	6126	5226	900
2006	6460	5300	1140
2007	7500	6200	1300
2008	8350	6750	1600

Zdroj: NIKOLSKIJ, A. Oružejnyj rekord. Vedomosti 28. 02. 2007, č. 35 (1809). [online] [citované 2009-09-15]. <<http://www.vedomosti.ru/>>; Objem eksporta oružija iz RF rastjet ežegodno na 700-800 mil dol. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.bfm.ru/news/2009/05/27/obem-eksporta-oružija-iz-rf-rastet-ežegodno-na-700-800-mln.html>>.

V následujícím období by se měl OPK vyvíjet v závislosti na rozsahu objednávek „Státního programu vyzbrojování (do roku 2015)“ a programových opatření federálního cílového programu „Rozvoj obranného průmyslového komplexu v období 2007-2010 a na období do roku 2015“, a také v závislosti na federálních a odvětvových cílových programech. Konečné výsledky, které by měly být na základě splnění uvedených programů dosaženy, jsou v Programu rozvoje obranného průmyslového komplexu definovány jako *ukazatelé* (indikátory), *charakterizující kvalitativní stav potenciálu OPK*:

- podíl základních kritických technologií, odpovídajících světové úrovni a
- podíl inovační produkce na celkovém objemu produkce OPK;
- počet systémových inovačních systémů, schopných zabezpečit splnění úkolu státního programu vyzbrojování a podíl jejich produkce na celkovém objemu produkce OPK;
- úroveň vytížení výrobních kapacit inovačních systémů;
- podíl zařízení ve stáří do 10 let na celkové struktuře základního kapitálu;

Rozvoj obranného průmyslového komplexu je tak jedním z významných limitujících faktorů revitalizace vojenského potenciálu Ruska, neboť na jeho stavu „...jsou přímo závislé

⁹ Jen v roce 2006 uplatňovali odběratelé ruské zbrojní produkce 1586 reklamací, z toho ve 443 případech šlo o leteckou techniku, 646 – o systémy PVO, 144 reklamací bylo na výzbroj pro pozemní vojska a 353 na výzbroj pro námořní síly. RASTOPŠIN, M. Sistema upravlenija rossijskim OPK ne obespečivajet kačetsvo vooruženij. In *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 12. 10. 2007. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: http://nvo.ng.ru/concepts/2007-10-12/6_hvost.html.

¹⁰ LITOVKIN, V. Glavkovjerch vstrjachnul oboronnyj kompleks. IN *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 30. 10. 2009. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/realty/2009-10-0/1_glavkoverh.html>.

geopolitické, vojensko-strategické a ekonomické možnosti státu. Proto pro nejbližší období je zásadním úkolem vybalancovat možnosti obranného průmyslu s vnitřními potřebami země a současně přitom zůstat jedním z největších hráčů na mezinárodním trhu se zbraněmi“ - prohlásil v rozhovoru pro Rossijskiju gazetu bývalý generální ředitel “Rosoboroneksportu“ S. Čemezov.¹¹

2. Reforma ozbrojených sil – základní předpoklad revitalizace vojenského potenciálu

V současnosti lze pozorovat stále zřetelnější změny ve vývoji vzájemných vztahů faktorů, které determinují národní a mezinárodní bezpečnost. Některé úkoly, které byly v minulosti plněny především použitím vojenské síly, jsou nyní řešeny politickými prostředky nebo pomocí využití ekonomických a jiných sankcí. To vede k tomu, že se v těchto souvislostech často hovoří o „slabosti vojenské síly“. Každodenní zkušenosti ale svědčí o tom, že vojenská síla, opírající se o rozvinutou moderní obrannou průmyslovou základnu byla, a i nadále zůstává důležitou, ne-li nejdůležitější zárukou bezpečnosti státu. Proto většina států i v současnosti věnuje trvalou pozornost posilování svého vojenského potenciálu a budování moderních, dobře vyzbrojených ozbrojených sil, jako nástroje garance prosazování svých národních zájmů v mezinárodních vztazích.

Význam použití vojenské síly při prosazování národních zájmů přesvědčivě ukázal konflikt mezi Ruskem a Gruzíí, který současně odhalil podstatné nedostatky v bojových schopnostech a v materiálním vybavení ruské armády. Současný stav ruské armády velmi výstižně charakterizoval bývalý rozvědčík a dnes předseda jedné z komisí Společenské rady při Ministerstvu obrany RF V. Šlykov, když prohlásil, že „ruská armáda obstojí jen v malých lokálních konfliktech, ale ke střetnutí s vážným protivníkem není v současnosti připravena, neboť je především nedostatečně technicky vybavena“¹².

Tento závěr do jisté míry potvrzují i údaje o počtech ozbrojeným silám dodaných zbraní a techniky v posledních dvou letech. V roce 2007 jim bylo celkem dodáno: 1ks modernizovaného dálkového bombardéru TU – 22M, 8ks modernizovaných stíhaček SU-27SM; 31ks modernizovaného tanku T-72, 31ks nového tanku T-90A, 90ks protitankových raketových systémů, 300ks dělostřeleckých zbraní (hlavňové apod.) a 1 oddíl taktických kompletů „ISKANDER“.¹³

Podle vyjádření náčelníka vyzbrojování OS RF, zástupce ministra obrany RF V. Popovkina Ozbrojené síly RF dostaly v roce 2008 8ks letadel Su-27, 12ks MiG-29, 12ks protiradiolokačních raket, jednu raketu-nosič „Sojuz“, dva kosmické aparáty, tři strategické rakety, 21ks protiletadlových řízených raket. Dále, kromě jiného, 20 tanků, více jak 100 ks BVP a přibližně tisíc ks automobilní techniky zn. „KAMAZ“ a „URAL“¹⁴.

Vzhledem k tomu, že v posledních 10-12 letech bylo ozbrojeným silám dodané minimální množství nové nebo modernizované výzbroje a techniky (v některých letech byly dodávky

---

¹¹ Rossijskaja gazeta, 4. 12. 2006.

¹² Rossijskiju armiju obješčajut osnastit novym oružijem. In *Vremja novostej*, č. 161 z 3. 9. 2008. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://www.vremya.ru/2008/461/4/211750.html>>

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Novosti VPK. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://vpk.name/news/29011_korektirovka_gosoboronzakaza_pozvolila_vooruzhenym_silam_poluchit_v_eto_godu_novoe_vooruzhenie_i_voennuyu_tekniku_min_RF.html>.

dokonce nulové) lze konstatovat, že armáda žije ze „své podstaty“ a rychle klesají její schopnosti vést účinnou bojovou činnost s případným protivníkem.

V nové redakci strategie národní bezpečnosti Ruska¹⁵ jsou, kromě jiného, zdůrazněny tři vzájemně se doplňující předpoklady posílení národní bezpečnosti:

- rozvoj a zdokonalování vojenské organizace státu a obranného potenciálu;
- alokace do sféry obrany dostatečný objem finančních, materiálních a ostatních zdrojů;
- restrukturalizovat, optimalizovat a rozvíjet obranný průmyslový komplex v souladu s potřebami všestranného zabezpečení ozbrojených sil Ruska.

Současně s realizací úkolů nové strategie Ruska a přestavby jeho bezpečnostního systému byla zahájena rozsáhlá vojenská reforma (2009-2012)¹⁶, jejímž cílem je vybudovat vysoce mobilní, profesionální a nejmodernějšími zbraněmi, vojenskou a speciální technikou vyzbrojené ozbrojené síly Ruska. K dosažení cílů reformy a posílení vojenského potenciálu země vláda plánuje v nejbližších třech letech vynaložit na obranu více jak 4 232, 7 miliard rublů a z nich téměř 50% na nákup nových moderních zbraní a techniky. Jestliže v současnosti je poměr mezi výdaji na zajištění každodenních potřeb armády (běžný provoz, osobní výdaje apod.) a výdaji na nákup nových zbraní a techniky 60:40, pak v roce 2015 by mělo být dosaženo poměru 30:70.

Tabulka 2
Výdaje Ministerstva obrany Ruské federace (mld. rublů)

MAKROEKONOMICKÉ UKAZATELE	2008	2009	2010	2011
Hrubý domácí produkt	44 056,5	51 475,0	59 146,0	67 610,0
Výdaje Ministerstva obrany RF	1 135,7	1 376,5	1 379,5	1 476,7
Podíl výdajů na HDP (v %)	2,6	2,7	2,3	2,2
Podíl výdajů na výdajích rozpočtu RF (v %)	16,5	15,3	x	x
Státní obranná objednávka (po linii MO RF) (mld. rublů)	364,023	cca 500,0	cca 500,0	cca 500,0

Zdroj: KUDELINA, L. Osobnosti i novacii bjudžeta Minoborony Rossiji. In Rossijskoje vojennoje obozrenije, 2008, č. 8, s. 10. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.mil.ru/files/12.pdf>>; BARABANOV, M. Otsročka ot reformy. In Kommersant-Vlast', č. 8 (811), 02. 03. 2009. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1125192>>.

¹⁵ Strategija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii do 2020 goda, schválena Výnosem prezidenta Ruské federace 12. 5. 2009 č. 537. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 15. 05. 2009. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/concepts/2009-05-15/4_strategy1.html>.

¹⁶ Podrobněji o obsahu vojenské reformy: SOLOVJEV, V. Vojennaja reforma 2009-2012 godov. In *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 12. 12. 2008. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-12/4_reform.html>.

Uvedené vypovídá o tom, že jedním z nejdůležitějších směrů reformy vojenského potenciálu Ruska je vybavení jeho ozbrojených sil nejmodernějšími technologicky vyspělými prostředky vedení soudobého ozbrojeného boje. V roce 2009 má být v rámci Státního programu nákupu zbraní a vojenské techniky na tyto cíle vynaloženo více jak 1,5 triliónů rublů.¹⁷ Zde je třeba konstatovat, že za posledních 15 let se nepodařilo ani jeden ze tří schválených programů vyzbrojování splnit v plánovaném rozsahu. Vojska dostala často mnohem menší počet zbraní a techniky, než skutečně potřebovala. Jednou z příčin je *růst cen*. Např. cena atomové ponorky „Jurij Dolgorukij“ vzrostla od roku 1966 již více než 8krát. Výroba ponorky přitom dosud není dokončena. Není vyzbrojena (dosud není dokončen vývoj rakety Bulava), stojí v dočasném přístavišti v Severodvinsku a výrobce musí vynakládat další prostředky na elektrickou energii, teplo, mzdy inženýrů a techniků atd. V důsledku toho cena ještě výrazně vzroste.

Trvalou pozornost vláda a velení ozbrojených sil Ruska věnují zdokonalování strategického jaderného potenciálu, který tvoří (červenec 2008) 608 strategických nosičů, které byly schopny nést 2683 jaderných bojových hlavic. Kromě raketových vojsk strategického určení (RVSN), námořních strategických sil a strategického letectva je součástí strategického jaderného potenciálu Ruska také 5 družic (2 geostacionární a 3 na vysokých eliptických drahách) kosmického systému včasného varování, které zabezpečují nepřetržité pozorování prostorů rozmístění balistických raket USA.

a) raketová vojska strategického určení

---

¹⁷ Gosudarstvjenyj oboronnyj zakaz: itogy i plany. VPK.name. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://vpk.name/news/26363_gosudarstvenyij_oboronyi_zakaz_itogy_i_planyi.html>.

Tabulka 3
Výzbroj raketového vojska strategického určení (stav k 09. 10. 2009)¹⁸

Počet komplexů			Počet bojových hlavic		Místo dislokace
Raketový komplex		Počet	Komple x	Celkem	
Označení	Kód NATO				
R-36MUTTCH/R-36M2	SS-18	59	10	590	Dombarovský, Užur
UR-100NUTTCH	SS-19	70	6	420	Kozelek,
Topol	SS-25	174	1	174	Tejkovo, Joškar-Ola, Nižným Tagil, Novosibirsk, Irkutsk, Barnaul, Vypolzovo
Topol-M š	SS-27	49	1	49	Tatiščevo
Topol-M m	SS-27	15	1	15	Tejkovo
Celkem		367		1248	

Zdroj: Raketnyje vojska strategičeskogo naznačeniija. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://russianforces.org/rus/missiles/>>

Předpokládá se, že v rámci reformy dojde ke snížení počtů osob a výzbroje RVSN, která se budou k 01. 01. 2016 skládat pouze ze dvou armád a 9 divizí.¹⁹

Rakety **R-36MUTTCH** (známé také jako RS-20B, resp. SS-18 „Satan“) a **R-36M2** (RS-20V, SS-18) probíhal byly vyvinuty v Konstrukční kanceláři Južnoje (Dněpropetrovsk, Ukrajina). Do vojsk byly zavedeny v letech 1979-1983 (R-36MUTTCH) a 1988-1992 (R-36M2). Při prodloužení doby životnosti se plánuje, že rakety R-36M2 budou vyřazovány v letech 2016-2020.

Rakety **UR-100NUTTCH** (SS-19 „Stiletto“) byly vyvinuty vývojovou strojírenskou kanceláří v Reutově, Moskevská oblast. Výrobou byl pověřen moskevský podnik M. V. Chruničeva. Do vojsk byly zavedeny v letech 1979-1984. Na základě zkoušek byla doba jejich životnosti prodloužena na více jak 30 let.

Základní raketové komplexy **TOPOL** (SS-25 „Sickle“) byly vyvinuty v Moskevském institutu teplotníky. Zavádění do vojsk se uskutečňovalo v období let 1985-1992.

¹⁸ RVSN v současnosti tvoří 11 raketových divizí uskupených do tří armád: 27. gardové raketové armády (štáb ve městě Vladimír); 31. raketové armády (Orenburg) a 33. gardové raketové armády (Omsk).

¹⁹ LITOVSKIJ, D. Rossija oščetinilas raketami“. Nezavisimaja, 05. 12. 2008 [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-05/1_rockets.html>

V současnosti končí doba jejich životnosti a bylo zahájeno jejich stahování z výzbroje vojsk a nahrazování raketami **Topol-M** (SS-27), resp. její modifikací **RS-24**. Komplex byl vyvinut ve dvou variantách stacionární (umístění do šachet) a mobilní. Rozvinování stacionární varianty bylo zahájeno v roce 1997. Zkoušky mobilní varianty byly ukončeny v roce 2006. Do konce roku 2009 by mělo být do sestavy vojsk dodáno 10 ks balistických raket „Topol-M a RS—24. Stejně počty, tj. minimálně 10 ks ročně by měly být vojskům dodávány i v následujících letech.

Za pozornost stojí, že základní část z více jak 500 raketových komplexů již překročila původní dobu garantované životnosti a nové komplexy, tj. rakety typu Topol, tvoří jen asi 15% z celkového počtu raket strategických sil.

b) námořní strategické síly

Námořní strategické síly jsou součástí Válečné námořní flotily Ruska (VMF)²⁰. Na počátku roku 2009 bylo v sestavě VMF 13 atomových ponorek - strategických nosičů raket čtyř typů, které byly vyzbrojeny raketovými komplexy se 165 odpalovacími rampami balistických raket námořního použití (PU BRPL), které mohou nést 591 jaderných hlavic.

Tabulka 4
Výzbroj námořních strategických sil (stav k 09. 10. 2009)

Ponorek projektu 667BDR (Delta III) bylo vyrobeno pouze 14 kusů a do vojsk byly zavedeny v letech 1976-1982. Vyzbrojeny byly raketovým komplexem D-9R se 16 raketami R-29R. Plánuje se, že všechny tyto ponorky budou během nejbližších několika let vyřazeny z bojové sestavy flotily. Ponorky projektu 667BDRM (Delta IV) byly zaváděny do výzbroje v letech 1985-1991. Celkem bylo vyrobeno sedm ponorek. Jedna z nich (K-64 „Vladimír“) byla přezbrojena na ponorku speciálního určení. Ponorky jsou vyzbrojené raketovým komplexem D-9RM se 16 balistickými raketami R-29RM. Předpokládá se, že všech 6 zbývajících

Počet komplexů			Počet hlavic na BRPL			
Typ ponorky		Počet	Typ PU	Typ BRPL	Počet	Celkem
Označení	Kód NATO					
Projekt 667BDR	Delta III	5	69 R-29R	SS-N-18	3	207
Projekt 667BDRM (třída „Delfín“)	Delta IV	6	96 R-29RM	SS-N-23	4	384
Projekt 941 (třída „Akula“)	Typhoon	1	-	-	-	-
Projekt 955 (třída „Borej“)		1	16 R-30	Bulava	6	
Celkem		13			165	591

²⁰ Válečné námořní síly se skládají ze Severní, Tichooceánské, Baltické a Černomořské flotily a Kaspického loďstva. Atomové ponorky - strategické nosiče raket jsou v sestavě pouze Severní a Tichooceánské flotily. Vývoj všech ponorek strategického určení byl realizován konstrukční kancelář Rubín (Sant-Peterburg). Jejich výrobcem je Severní strojírenský podnik v Severodvinsku, Archangelská oblast.

Zdroj: Morskije strategičeskije sily. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://russianforces.org/rus/navy/>>

ponorek bude dál v sestavě flotily. V tomto roce byla ukončena oprava a modernizace 4 ponorek (K-51 „Verchoturje“, K-84 „Jekaterinburg“, K-114 „Tula“ a K-117 „Brjansk“) a 24. listopadu byla po modernizaci spuštěna na vodu atomová ponorka strategického určení projektu 667BDRM, třídy „Delfín“ s palubním označením K-18 „Karelíe“. V současnosti probíhá oprava dvou ponorek a jejich vybavení novými raketami

Těžké ponorky nosiče raket projektu 941 (Typhoon) byly zavedeny do výzbroje v letech 1981-1989. Celkem bylo vyrobeno šest ponorek tohoto typu. Původně byly vyzbrojeny raketovými komplex D-19 s 20 raketami R-39, V souvislosti s koncem životnosti raket byly ponorky projektu 941 vyřazeny z výzbroje. Výjimkou ponorky TK-208 „Dmitrij Donský“, která byla během opravy modernizována pro použití raketového komplexu s raketami Bulava-30 (R30 3M30)²¹. Při všech dosavadních celkem jedenácti zkouškách startovala raketa Bulava právě z této ponorky, která je největší atomovou ponorkou na světě.

Od roku 1966 probíhá v Rusku výroba strategického raketového nosiče ponorky „Jurij Dolgorukij“ projektu 955, třídy „Borej“. V březnu 2004 byla zahájena výroba druhého raketového nosiče této třídy – „Alexandra Něvského“. V březnu 2006 třetího - „Vladimír Monomech“. Předpokládá se jejich vyzbrojení raketovými komplexy s raketami Bulava-30. První ponorka třídy 955 byla spuštěna na vodu v únoru 2008, ale jak již bylo uvedeno, doposud stojí v přístavišti výrobce a čeká na dokončení.

c) strategické letectvo

Strategické bombardovací letectvo v počtu 77 strategických bombardérů dvou typů, schopných nést až 844 řízených střel s plochou dráhou letu (křídlaté rakety) dlouhého doletu je v sestavě 37. vzdušné armády Vrchního velení (strategického určení)²²

Strategický bombardér **Tu-98MS (Bear H)**, který byl vyvinut Konstrukční kanceláří A. N. Tupoleva, se v leteckém závodě v Kujbyševě (dnes Letecký závod Aviakor, Samara) sériově vyráběl v letech 1984-1991. Bombardér je vybaven turbovrtulovými motory. Úderná výzbroj je tvořena šesti křídlatými raketami dlouhého doletu X-55 rozmístěných v bombovém prostoru letadla. U varianty Tu-95MS16 je možné výzbroj rozšířit až o 10 křídlatých raket, umístěných pod křídly letadla. Tím se ale významně zkracuje dolet.

Strategický bombardér **Tu-160 (Blackjack)** také pochází z Konstrukční kanceláře A. N. Tupoleva. Vyráběl se v letech 1984-1992. V r. 1999 byla sériová výroba v leteckém závodě v Kazani (v současnosti Kazaňské letecké výrobní sdružení S. P. Gorbunova) znovu

---

²¹ Raketa může nést 6-10 nadzvukových samostatně manévrovacích jaderných bloků, schopných měnit dráhu letu ve vertikálním i horizontálním směru. První a druhý stupeň je na tvrdé palivo, třetí na kapalné. Raketa může být odpalována i pod vodou.

²² 37. vzdušnou armádu tvoří 22. a 326. bombardovací divize. Kromě toho do sestavy armády patří i čtyři těžké bombardovací divize s Tu-22M3 (Backfire C). 22. gardová těžká bombardovací divize (2 pluky) se 14 bombardéry Tu-160 (121. gardový pluk) a 23 bombardéry Tu-95MS (184. pluk). Součástí divize je 203. pluk tankovacích letadel Il-78. 326. těžká bombardovací divize (základnu má na Ukrajině v Chabarovské oblasti) je tvořena dvěma gardovými pluky (79. a 182.) vyzbrojenými celkem 40 bombardéry Tu-95MS.

obnovena. Údernou výzbroj tvoří 12 křídlatých raket dlouhého doletu X-55, umístěných v bombovém prostoru letadla. Po modernizaci budou moci nést klasické bomby a nejaderné křídlaté rakety.

Tabulka 5 Struktura a výzbroj strategického letectva (stav k 09. 10. 2009)

Počet bombardérů		Počet raket s plochou dráhou letu				
Typ letadla		Počet	Typ rakety ²³	Kód NATO	Počet	Celkem
Označení	Kód NATO					
Tu-95MS6	Bear H6	32	X-55	AS-15A	6	192
Tu-95MS16	Bear H16	31	X-55	AS-15A	16	496
Tu-160	Blackjack	13	X-55SM	AS-15B	12	156
Celkem		76				844

Zdroj: Strategičeskaja aviacija. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://russianforces.org/rus/aviation/>

Mnozí experti ukazují na to, že velká část výzbroje pochází ještě z doby sovětského Ruska a doba její životnosti již dávno skončila. V současnosti podíl nových zbraní a vojenské techniky v armádě je pouhých 10%. Kromě toho proces jejich neustálé modernizace nenutí k vývoji nových typů a prostředky, které jsou na modernizaci vynakládány tvoří jen pohodlný zisk podniků zbrojní výroby. Velmi ostře poukázal na problém modernizace prezident v jeho vystoupení v Reutově: „Je nepřijatelné, když se peníze utrácejí za „modernizaci“ toho, co je již dávno morálně zastaralé nebo v nejbližších několika letech zestárne“.²⁴

Program přezbrojení armády předpokládá, že v roce 2012 dosáhne podíl nové techniky ve výzbroji armády 30% a v roce 2020 - 70-100%. V zájmu dosažení tohoto cíle má být v následujících letech vynaloženo na nákupy moderních zbraní a vojenské techniky přibližně 23,0 triliónů rublů, z toho 10,2 trl. rublů (44%) bude vyčleněno v letech 2011-2015 a 12,8 trl. rublů (56%) v letech 2016-2020.²⁵

I když se bezesporu jedná o velké objemy finančních prostředků, jsou vyslovovány pochybnosti o reálnosti dosažení uvedených cílů přezbrojení ozbrojených sil. Zdrojem těchto pochybností je současný stav obranného průmyslového komplexu a dosavadní zkušenosti s jeho revitalizací a až „avanturistický“ charakter definovaných cílů.

Např. nevelká loď o výtlaku menším jak 2000 t s velmi omezenou výzbrojí („Stereğuščij“) se stavěla skoro 8 let (2000- únor 2008). Podle oficiálních zdrojů, další loď stejného typu se bude stavět ještě déle. Jak ukazuje zkušenost zahraničních výrobců, je možné stavbu zvládnout i podstatněji v kratším času. Např. stavba raketového torpédoborce třídy "Arleigh

²³ Křídlaté rakety **X-55 (AS-15, RKV-500A)**, které byly vyvinuty v MKB Raduga (Dubno, Moskevská oblast) se od roku 1983 vyráběly v Dublinském strojírenském závodě. Vyvinuta byla i jejich těžká varianta **X-55SM (RKV-500B)**, která je vybavena přídatnými palivovými nádržemi tím má větší dolet. V roce 1999 byly ukončeny zkoušky nejaderné varianty rakety X-55, známé jako X-555, kterou mají být vyzbrojeny bombardovací letadla TU-160. V současnosti probíhá vývoj nové křídlaté rakety, která by měla nahradit X-55 a její varianty. Nová raketa s nejadernou výbavou má označení **X-101**, varianta s jadernou výbavou **X-102**.

²⁴ Generaly ot OPK ne uslyšali novych koand k djeystviuju. VPK name. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: http://vpk.name/news/33854_glavkoverh_vstryahnul_oboronyii_kompleks.html.

²⁵ Tamtéž.

Burke" o čtyřikrát vyšším výtlačku než ruský torpédoborec byla zvládnuta za necelé tři roky. Obdobně rychle staví i Čína.

V souvislosti s tím prohlášení některých představitelů ministerstva obrany a vlády o tom, že za velmi krátké období (snad do roku 2020) by mělo být postaveno 5-6 plnohodnotných víceúčelových letadlových lodí vyvolávají rozpaky, neboť výrobci nemají se stavbou lodí tohoto typu zkušenosti. V éře SSSR byly sice vyráběny letadlové lodě projektu 1143 („Kijev“), které ale ani zdaleka neodpovídaly svým technickým parametry a výzbrojí současné plnohodnotné letadlové lodi. Ne zcela plnohodnotnou letadlovou lodí je i jediná, která je v současnosti v sestavě VMF RF letadlová loď (spíše, jak uvádí mnozí analytici – „křižník nesoucí letadla“) „Admirál Kuzněčov“.²⁶

Kromě toho, tak velké lodě, jak požaduje velení armády, není ani kde stavět, resp. tři loděnice, které by vyhovovaly, nemají žádné zkušenosti se stavbou lodí takových rozměrů (zabývají se navíc stavbou ponorek) a podle názoru expertů nejsou schopny dříve jak v roce 2020 vypracovat projekt a připravit výrobní linky pro stavbu první lodě.

V USA bylo při stavbě letadlových lodí dosaženo takové dokonalosti a rytmičnosti výroby, že devět letadlových lodí typu „Nimitz“ obdržely americké námořní síly během 35 let. Rusko nemá ani zdaleka takové zkušenosti a peněz na stavbu 6 kusů během 10 let má o mnoho méně než měly Spojené státy.²⁷

Dalším problémem jsou letadla, kterými mají být letadlové lodě vyzbrojeny. V současnosti má Rusko k dispozici Su-27 (4⁺⁺⁺⁺), které prošlo již několika modernizacemi a jedná se o stroj čtvrtého pokolení s mnoha plusy). I přesto že bylo ohlášeno zahájení v roce 2010 sériové výroby Su-35, stále se nejedná o letadlo nové, páté generace, nýbrž jde o generaci 4⁺⁺.²⁸

Vedle řady technický a technologických problémů zápasí celý ruský obranný průmyslový komplex s problémem nedostatku technického personálu a personálu vývojových a konstrukčních kanceláří. Bez zveličování je možné velmi vážně položit otázku: Kdo bude konstruovat, vyvíjet a vyrábět tyto lodě a další složitou bojovou techniku (rakety, letadla apod.)? Ztráta kvalifikovaných pracovníků, techniků a vývojářů, špičkových technologií a výrobních zkušeností, ke které došlo především během 90. let minulého století je nezvratná a jakékoliv zvýšení objemu finančních prostředků má velmi malý vliv na tuto situaci.

Závěr

Není pochyb o tom, že Rusko vyvíjí velké úsilí k obnovení svého vojenského potenciálu a je ochotno za tím účelem vynaložit nemalé finanční prostředky a na úkor ekonomického rozvoje aktivizovat rozsáhlé výrobní kapacity. Rozsáhlé objemy výdajů na

---

²⁶ CHRAMČIŠKIN, A. Korablestrojateljnjaja avantura dorogo stojit. In Nezavisimoje vojennoje obozrenije, 06. 06. 2008. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/armament/2008-06-06/1_avantura.html>.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

obranu jsou pouze a jen monetárním zdrojem, který je nutné velmi složitým procesem transformovat ve vojenský potenciál, který není tvořen jen profesionálně připravenými příslušníky ozbrojených sil a vysoce profesionálním jejich řízením, ale také i kvalitou jejich zbraní, vojenské a speciální techniky, odpovídající požadavkům soudobého vojenství.

A zde vstupuje do procesu druhý významný subjekt – obranný průmyslový komplex“. Na jeho schopnostech vyrobit požadované zbraně a techniku ve vysoké kvalitě, schopnou konkurovat svými užitnými a technickými parametry produkci světových výrobců závisí technická stránka vojenského potenciálu Ruska.

Devadesátá léta minulého století měla velmi destruktivní vliv jak na vývoj obranného průmyslového komplexu, tak mi na celkový stav ozbrojených sil Ruska. I přes značné úsilí se dopad této destrukce nepodařilo do dnešních dnů plně překonat. Proto při hodnocení vlivu „revitalizace vojenského potenciálu“ na mezinárodní bezpečnost by měly být posuzovány uvedené procesy ve své provázanosti a komplexnosti.

Použitá literatura:

1. KRČ, M. Vojenství jako významný fenomén XXI. století. In Vojenství XXI. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vojenské akademii v Brně 17. října 2001. Brno 2002. 354 s. ISBN 80-85960-35-4
2. PIMENOV, V. V. Oboronno-promyšlennaja politika Rossiji: etapy sovršenstvovanija i razvitija. In *Vooruženije i ekonomika*, 2008, č. 2, s. 57-74. ISSN 2071-0151.
3. BARABANOV, M. Otsročka ot reformy. In *Kommersant-Vlast'*, č. 8 (811), 02. 03. 2009. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1125192>>.
4. CICIJEV, M. Ot sovjetskogo OPK k OPK novoj Rossiji. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.bujet.ru/article/17370.php>>.
5. ČEMEZOV, S. Gosudarstvennyje investiciji v OPK i VTS Rossiji: problemy i perspektivy. Vystoupení na III. každoročním investičním fóru „Moskovskij biznes-dialog“. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.derrick.ru/?f=z&id=10167>>.
6. Generaly ot OPK ne uslyšali novych komand k dzejstvuju. VPK name. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://vpk.name/news/33854_glavkoverh_vstryahnul_oboronyii_kompleks.html>.
7. Gosudarstvjennyj oboronnyj zakaz: itogy i plany. VPK.name. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://vpk.name/news/26363_gosudarstvenyij_oboronyii_zakaz_itogy_i_planyi.html>.
8. CHRAMČIŠKIN, A. Korablestrojatjelnaja avantura dorogo stojit. In *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 06. 06. 2008. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/armameent/2008-06-06/1_avantura.html>.
9. KUDELINA, L. Osobjennosti i novaciji bjudzeta Minoborony Rossiji. In *Rossijskoje vojennoje obozrenije*, 2008, č. 8, s. 10. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.mil.ru/files/12.pdf>>.

10. LITOVSKIJ, D. Rossijska oščetinilas raketami“. *Nezavisimaja*, 05. 12. 2008 [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-05/1_rockets.html>.
11. LITOVKIN, V. Glavkovjerch vstrjachnul oboronnyj kompleks. IN *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 30. 10. 2009. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/realty/2009-10-0/1_glavkoverh.html>.
12. Morskije strategičeskije sily. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://russianforces.org/rus/navy/>>.
13. NIKOLSKIJ, A. Oružejnyj rekord. *Vedomosti* 28. 02. 2007, č. 35 (1809). [online] [citované 2009-09-15]. <<http://www.vedomosti.ru/>>.
14. Novosti VPK. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://vpk.name/news/29011_korektirovka_gosoboronzakaza_pozvolila_vooruzheny_m_silam_poluchit_v_etom_godu_novoe_vooruzhenie_i_voennuyu_tekniku_min_RF.html>.
15. Objem eksporta oružija iz RF rastjet ežegodno na 700-800 mil dol. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <<http://www.bfm.ru/news/2009/05/27/obem-eksporta-oruzhija-iz-rf-rastet-ezhegodno-na-700-800-mln.html>>.
16. RASTOPŠIN, M. Sistema upravljenja rossijskim OPK ne obespečivajet kačetsvo vooruženij. In *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 12. 10. 2007. [online] [citované 2009-09-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/concepts/2007-10-12/6_hvost.html>.
17. Raketnyje vojska strategičeskogo naznačenija. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://russianforces.org/rus/missiles/>>.
18. Rossijskuju armiju obješčajut osnastit novym oružijem. In *Vremja novostej*, č. 161 z 3. 9. 2008. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://www.vremya.ru/2008/461/4/211750.html>>.
19. SOLOVJEV, V. Vojennaja reforma 2009-2012 godov. In *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 12. 12. 2008. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-12/4_reform.html>.
20. Strategičeskaja aviacija. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <<http://russianforces.org/rus/aviation/>>.
21. Strategija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federaciji do 2020 goda, schválena Výnosem prezidenta Ruské federace 12. 5. 2009 č. 537. *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 15. 05. 2009. [online] [citované 2009-10-15]. Dostupné na: <http://nvo.ng.ru/concepts/2009-05-15/4_strategy1.html>.
22. Rossijskaja gazeta, 4. 12. 2006.

Kontakt

Katedra ekonomie
 Fakulta ekonomiky a managementu
 Univerzita obrany Brno
 Kounicova 65
 612 00 Brno

PhDr. Radoslav Štefančík, MPol.

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

MIGRAČNÁ POLITIKA V NEMECKU V KONTEXTE VOLIEB DO SPOLKOVÉHO SNEMU 2009

radolist@yahoo.de

Abstrakt

V krajinách západnej Európy téma migrácie a integrácie cudzincov neunikne pozornosti verejnosti v žiadnych voľbách. Zvolené prístupy k migrantom ovplyvňujú volebné výsledky či už vo voľbách do parlamentu, alebo do samosprávnych orgánov miest a obcí. Článok sa venuje predstaveniu migračnej politiky v Nemecku v kontexte parlamentných volieb 2009. Otázky spojené s prisťahovalectvom a integráciou cudzincov sú v Nemecku už dlhé roky súčasťou verejnej politiky spolkových vlád a diskusie medzi aktérmi politiky. V texte sú predstavené modely integrácie cudzincov, ale najväčšia pozornosť je venovaná stranickým predstavám na integráciu prisťahovalcov obsiahnutých v predvolebných programoch.

Kľúčové slová: Migračná politika, Spolková republika Nemecko, voľby,

Abstract

Migration has recently become one of dominant topics of public discourse in the western countries of the European Union. Attitudes towards immigrants influence the election results, whether in parliamentary or communal elections. The treatise outlines aspects of migration policy in Germany in the context of 2009 Bundestag election. Migration and migration policy issues have represented a part of public policy and discussion among politicians in Germany for a long time. The text presents models of immigrants' integration; however, my attention is paid mainly to the party concepts of integration of immigrants.

Key Words: Migration, migration policy, Germany, election, integration, green cards.

Úvod

Podľa údajov nemeckého štatistického úradu žilo v roku 2007 na území spolkovej republiky cca. 15,4 milióna tzv. ľudí s migračným pozadím (Personen mit Migrationshintergrund).¹ Tento pojem používa nemecká štatistika pre označenie od roku 1949 prisťahovaných obyvateľov, cudzincov, ktorí sa už narodili v Nemecku, cudzincov s nemeckým občianstvom, ako aj pre ľudí s minimálne jedným rodičom cudzincom. Odlíšenie

---

¹ Pozri Štatistický spolkový úrad Nemecka (2007): *Migration und Integration*. On: <http://www.destatis.de/-jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Bevoelkerung/MigrationIntegration/MigrationIntegration.psm1> (20.10.2009).

uvedeného pojmu od termínu cudzinec je ustanovené aj v iných európskych krajinách. Význam slova cudzinec/cudzinci totiž dostatočne nezahŕňa všetky osoby nepatriace k príslušníkom autochtónnej spoločnosti. Z právneho hľadiska by mal byť cudzincom iba ten, kto nedisponuje štátnym občianstvom cieľovej krajiny. V rôznych krajinách ale právne normy umožňujú prisťahovalcom, alebo ich potomkom, získať po splnení určitých podmienok status štátneho občana, vrátane práva voliť a byť volený.

Z etnického, náboženského a sociálneho hľadiska Nemecko vykazuje heterogénne zloženie svojho prisťahovaného obyvateľstva. Najmä pôvodných Turkov, Rusov, obyvateľov bývalej Juhoslávie, Poľska, Talianska, Grécka, Ukrajiny. Vysoký počet obyvateľov s iným než nemeckým pôvodom, prelínanie rôznych kultúrnych vzorcov správania a pripravenosť vlády riešiť negatívny demografický trend a ekonomické problémy prisťahovalctvom patria medzi základné predpoklady existencie komplexnej úpravy migračnej politiky. Nemecko je príkladom prepracovaných právnych noriem detailne upravujúcich všetky tri oblasti migračnej politiky, prisťahovaleckej, azylovej a integračnej. Otázky spojené s migráciou tvoria súčasť volebných kampaní na komunálnej, regionálnej, krajinskej i spolkovej úrovni. V centre záujmu tohto príspevku stoja otázky vzťahu migrácie, migračnej politiky a volieb v Spolkovej republike Nemecko. Otázne je, aké témy v oblasti migračnej politiky tvorili súčasť politického diskurzu v ostatnom období a najmä v predvolebnej kampani v roku 2009. Príspevok stojí na hypotéze, že v dôsledku rastúceho počtu cudzincov a nástupu červeno-zelenej vlády v roku 1998 prešlo Nemecko v ostatných desiatich rokoch výrazným posunom v tvorbe migračnej politiky, nakoľko sa predpokladá, že ľavicový kabinet ústretovejšie vystupuje voči prisťahovalcom. Vo vzťahu k voľbám v roku 2009 otázky spojené s prisťahovalctvom a integráciou cudzincov síce boli prítomné vo volebnej kampani, v dôsledku hospodárskej krízy však netvorili dominantnú tému. Ide o dôsledok už skoršej debaty a kompromisu o základnom zákone upravujúceho postavenie prisťahovalcov² v krajine.

Migrácia v politickom diskurze

Podobne ako v ostatných európskych krajinách, aj v podmienkach Nemecka nabrala migrácia v politickom diskurze na svojej váhe v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Podľa Veysela Özcanu išlo o dôsledok niekoľkých udalostí:

- „Kompromis o azylovom konaní z roku 1993, ktorým sa značne obmedzil prístup k azylu.
- Nový zákon o štátnom občianstve s platnosťou od januára 2000.
- Zavedenie tzv. „zelených kariet“ na prilákanie vysokokvalifikovanej pracovnej sily z oblasti informačných technológií.
- Dlhodobý proces schvaľovania zákona o prisťahovalctve s platnosťou od roku 2005“.³

K uvedeným udalostiam je potrebné pripočítať rastúci počet prisťahovalcov resp. osôb s migračným pozadím, ktoré disponujú nemeckým štátnym občianstvom a teda i volebným právom.

Nemeckí politici nemôžu ponechať prisťahovalcov mimo svojho záujmu. V krajine žije cca. 5,6 milióna osôb s migračným pozadím s aktívnym volebným právom. Prisťahovalci a ich potomkovia sa v priebehu niekoľkých desaťročí stali aktívnymi účastníkmi politického

---

² K procesu jeho schvaľovania pozri Štefančík, R. (2007): *Zákon o prisťahovalctve v legislatívnom procese Spolkovej republiky Nemecko*. In: Sociálne a politické analýzy, číslo 2, ročník 1, s. 46-62.

³ Özcan, V. (2007): *Länderprofil. Deutschland*. In: Focus Migration, Nr. 1, Mai 2007. On: http://www.focus-migration.de/uploads/tx_wilpubdb/LP01_Deutschland_v2.pdf (10.10.2009).

procesu. Už nie sú viac len objektom, ale aj subjektom politiky. Výskum voličského správania osôb s migračným pozadím je dodnes poznačený výrazným deficitom. Ak predsa len existujú nejaké údaje, značne sa odlišujú od údajov voličskej účasti všetkých obyvateľov Nemecka. Marcus Engler odkazuje na dva prieskumy verejnej mienky. Podľa prvého z dielne inštitúcie Data4U až 55,5 percent tureckých Nemcov by volilo sociálnych demokratov z SPD, 23,3 percent Zelených, 10,1 percent kresťanských demokratov z CDU/CSU, 9,4 percent ľavicárov zo strany Die Linke a napokon len necelé percento (0,9 percenta) by volilo liberálov z FDP. Podobne odlišne, než prieskumy verejnej mienky v rámci všetkých oprávnených voličov, dopadol prieskum medzi moslimským obyvateľstvom žijúcim v Nemecku. Medzi vyznávačmi Alaha podľa výskumov Centrálného inštitútu Islam-archív v Soest s 35,5 percenta najlepšie opäť SPD, nasleduje Strana zelených s 18 percentami. Až 16 percent moslimských Nemcov neprejavilo záujem o voľby.⁴

Inak než politické nálady medzi oprávnenými voličmi s migračnými koreňmi vyzerá zastúpenie prisťahovalcov a ich rodinných príslušníkov v legislatívnom orgáne. V Nemeckom Spolkovom sneme sedí od volieb 2009 15 poslancov, patriacich do kategórie osôb s migračným pozadím. Nemecký parlament tak má o štyroch takýchto poslancov viac ako v predchádzajúcom volebnom období. Doteraz najviac. Strana zelených piatich, SPD štyroch, Ľavicová strana troch, FDP dvoch a CDU jedného. V predchádzajúcej volebnej perióde reprezentoval CSU Hans Raidel, pôvodom z Rumunska.⁵ Z 15 členov Spolkového snemu s migračným pozadím má v 17. volebnej perióde turecké korene päť poslancov, iránsky pôvod majú štyria, indický traja poslanci, po jednom poslancovi majú zastúpenie poľské, španielske a chorvátske korene. Napriek vysokému počtu osôb s migračným pozadím žijúcich v Nemecku nezohrávala téma migrácia a integrácia dominantnú úlohu v politických diskusiách predvolebnej kampane. V dôsledku hospodárskej krízy dominovali ekonomické otázky a koncepcie na prekonávanie sprievodných problémov. Napriek tomu všetky politické strany vo svojich predvolebných programoch predstavovali koncepty prisťahovaleckej a integračnej politiky migrantov.

Koncepty integrácie cudzincov a nemecký model

V odbornej literatúre sa stretáme s rôznymi členeniami integračných politík v štátoch západnej Európy na konci dvadsiateho storočia.⁶ Väčšina z nich vychádza z dvoch resp. troch základných modelov: francúzskeho, britského (alebo holandského) a nemeckého. Napríklad nemecký autor Dietrich Tränhart rozlišuje dva typy integračnej politiky v európskom prostredí – francúzsky (republikánsky) a britský (multikultúrny).⁷ Baršová s Baršom sa prikláňajú k trojdeleniu integračnej politiky. Podľa nich sa v priebehu druhej polovice dvadsiateho storočia vytvorili tri ideálne modely integrácie prisťahovalcov: etnicko-exkluzivistický, asimilačný a pluralistický. V asimilačnom modeli sú migranti vnímaní od začiatku ako rovnoprávni členovia pôvodnej spoločnosti, za predpokladu, že prijmú za svoje kultúrne vzorce hostiteľskej krajiny. Asimilácia nie je proces okamžitý, predpokladá viacero

---

⁴ Pozri Engler, M. (2009): *Migration & Integration im Wahlkampf*. In: Migration und Bevölkerung. Newsletter, číslo 7, September 2009, s. 3.

⁵ Süddeutsche Zeitung (2009): *Mehr Zuwanderer im Bundestag*. 30.9.2009. On: <http://www.sueddeutsche.de/K5F38u/3074976/Mehr-Zuwanderer-im-Bundestag.html> (20.10.2009).

⁶ Pozri napr. Baršová, A.; Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno Masarykova univerzita v Brně.

⁷ Pozri Tränhart, D. (2005): *Integrationspolitik richtet sich nach der Tradition*. In: Tera cognita, 7/2006, s. 88-93.

úrovni.⁸ Za prvú úroveň asimilácie považuje Thomas Faist akulturáciu resp. kultúrnu asimiláciu. To znamená, že prisťahovalci a ich potomkovia preberú reč, normy a ideály autochtónnej spoločnosti. Po akulturácii nasleduje sociálna integrácia resp. štrukturálna asimilácia. Pod týmto termínom sa rozumie participácia imigrantov na rôznych inštitúciách cieľovej krajiny. Na tretej úrovni, identifikácie resp. identifikačnej asimilácie, pociťujú imigranti, najskôr ako spoločenstvo a potom aj na individuálnej úrovni, pocit spolupatričnosti k väčšinovej spoločnosti. Rozhodujúcimi stupňami asimilácie sú prvé dve. Až po ich realizácii môže dôjsť k harmonickému splynutiu prisťahovalcov s ostatnými členmi spoločnosti.

Koncept multikulturalizmu nepredpokladá vytváranie nátlaku na prisťahovalcov, aby si osvojili kultúrne vzorce správania domácej spoločnosti, naopak uznáva legitimitu rozličných kultúr a rovnosť etnických menšín. Štát preberá úlohy spojené s integráciou obyvateľov, pričom reflektuje ich odlišný kultúrny a sociálny pôvod.⁹ Je spájaný v rôznych kontextoch, často sa používa ako synonymum harmonického spolužitia rôznych kultúr.

Etnicko-exkluzivistický model je založený na minimalizácii kontaktov migrantov s príslušníkmi autochtónnej spoločnosťou. Migrácia je v tomto modeli vnímaná ako dočasná. Minimálna integrácia migrantov do spoločnosti hostiteľskej krajiny predpokladá vyšší stupeň pravdepodobnosti ich návratu do vlasti. Podľa Baršovej s Baršom typickým predstaviteľom tohto modelu je Nemecko, hoci nemecký autor Dietrich Tränhart integračnú politiku Nemecka neradí k nejakému všeobecne uznávanému modelu.¹⁰ Napriek tomu jeho popis nemeckého prístupu k prisťahovalcom vykazuje spoločné znaky s analýzou českých autorov. Stojí tak na pomedzí asimilačného a multikultúrneho konceptu, ktorého korene hľadá Tränhart v Herderovej myšlienke zachovania vlastnej identity.

Nemecká vláda po druhej svetovej vojne v dôsledku nedostatku pracovnej sily pozývala námezdných pracovníkov (gastarbeitrov) z krajín juhozápadnej Európy a Turecka, neskôr z krajín bývalej Juhoslávie.¹¹ V období hospodárskej recesie na začiatku sedemdesiatych rokov prijala reštrikčné opatrenia s úmyslom zastaviť príchod migrantov a usadených cudzincov motivovať k návratu do krajiny pôvodu. Túto možnosť využili prevažne obyvatelia štátov patriacich do Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Väčšina obyvateľov tretích krajín zostala v Nemecku z obavy, že sa už nebudú môcť vrátiť späť. Napriek reštrikčným snahám spolkových vlád, počet cudzincov aj vďaka prisťahovaleckým vlnám ich rodinných príslušníkov narástol. Zvýšený počet cudzincov donútil nemeckú vládu k zmenám v integračnej politike. Jedným z prvých krokov v tejto politickej oblasti bola zmena v poskytovaní štátneho občianstva z princípu *ius sanguinis* platného z roku 1913 na *ius solis*.¹² Podľa novej normy všetky novonarodené deti na území Nemecka, bez ohľadu na etnickú príslušnosť svojich rodičov, získavajú nemecké občianstvo, pokiaľ aspoň jeden z rodičov žije v Nemecku nepretržite osem rokov a minimálne tri roky disponuje právom neobmedzeného povolenia na pobyt. Deti si môžu ponechať aj občianstvo svojich rodičov,

---

⁸ Pozri Faist, T. (2004): *Staatsbürgerschaft und Integration in Deutschland: Assimilation, Transstaatlichkeit und kultureller Pluralismus*. In: Bizeul, Y. (ed.): *Integration von Migranten. Französische und deutsche Konzepte im Vergleich*. Wiesbaden: **Deutscher** Universitäts-Verlag, s. 84-85.

⁹ Pozri Stýskalíková (Stojarová), V. (2005): *Der Einfluss des EU-Beitrittes auf die tschechische Integrations- und Migrationspolitik*. In: Salimi-Asl, C.; Wrasse, E.; Schuch, G. (ed.): *Die Transformation nationaler Politik. Europäisierungprozesse in Mitteleuropa*. Budapest DGAP, s. 137-156, tu s. 139.

¹⁰ Pozri tamtiež, s. 91.

¹¹ K histórii prisťahovalectva v Nemecku pozri Herbert, U. (2003): *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

¹² Pozri Mammey, U. (2005): *Der Integrationsbegriff in der deutschsprachigen Sozial- und Politikwissenschaft*. In: Haug, S.; Diehl, C. (ed.): *Aspekte der Integration. Eingliederungsmuster und Lebenssituation junger Erwachsener in Deutschland*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 23-49, tu s. 34.

musia sa však medzi 18. a 23. rokom svojho života pre jedno z nich rozhodnúť. Pôvodný návrh červeno-zelenej koalície smeroval k vytvoreniu dvojitého občianstva, v dôsledku straty väčšiny v Spolkovej rade (ako dôsledok prehry v krajiniských voľbách v Hessensku) nakoniec pristúpila na kompromis. Zákon ďalej predpokladá dostatočnú znalosť nemeckého jazyka, bezúhonnosť, rešpektovanie právneho a politického poriadku a finančnú nezávislosť imigrantov.¹³ V konečnom dôsledku predstavuje tento zákon podstatný prínos v oblasti právneho postavenia a integrácie prisťahovalcov.

Druhým citlivým bodom v prisťahovaleckej politike vlády červeno-zeleného kabientu, ktorý mal dominantný vplyv na vznik celospoločenskej diskusie o prisťahovalectve, bolo zavedenie tzv. *Green-Cards*. Takouto formou malo Nemecko kompenzovať nedostatok domácich pracovníkov v určitých sférach, najmä v oblasti informačných a komunikačných technológií. Po zavedení *Green-Cards* nasledovali *Blue-Cards*¹⁴ a *White Cards*¹⁵. Napriek ohláseným reštrikčným opatreniam v migračnej politike, tak nemecká spolková vláda, ako aj vlády spolkových krajín uskutočňovali kroky smerujúce k prílevu ďalších cudzincov zo štátov mimo Európskej únie. Zelené karty však mali obmedzenejší charakter, než obdobné povolenia v USA. Vydávané boli len na určité obdobie, nie natrvalo. Pracovníci v oblasti informačných technológií mali pracovať v Nemecku len na obdobie maximálneho obdobia piatich rokov a po ich uplynutí sa mali vrátiť do vlasti.¹⁶

Ďalším dôležitým znakom zmeny kurzu v oblasti integrácie cudzincov bolo uznanie Nemecka za krajinu prisťahovalcov (*Einwanderungsland*)¹⁷ a prijatie tzv. zákona o prisťahovalectve. Komisia zodpovedná za spracovanie problematiky v oblasti prisťahovalectva, vedenou bývalou predsedníčkou Spolkového snemu kresťanskodemokratkou Ritou Süßmuth. Komisia uznala potrebu prisťahovalectva pre ďalší ekonomický rozvoj Nemecka. Dôležité odôvodnenia mali najmä demografický a ekonomický charakter. Nemecko podľa správy patrilo (a naďalej aj patrí) ku krajinám s postupným predlžovaním priemerného veku sprevádzané znižovaním počtu novonarodených detí. Rovnako dôležitým pre otvorený prístup k cudzincom sa javila aj neochota domáceho obyvateľstva pracovať v určitých profesiách za nízke mzdy. Komisia preto navrhla schváliť zákon, ktorý by bol otvorený k prisťahovalcom z dôvodu nedostatku pracovných síl, ale pamätala aj na humanitárne dôvody.¹⁸ Nový zákon mal ďalej podnietiť integráciu cudzincov v nemeckej spoločnosti a usmerňovať ďalšie migračné pohyby. Do návrhu Zákona o prisťahovalectve sa napokon nedostali všetky odporúčania Süßmuth-komisie. Návrh predpokladal len alternatívu imigrácie vysokokvalifikovaných pracovných síl. Nebral tak do úvahy potrebu migrácie z demografického hľadiska.

Zákon o prisťahovalectve nadobudol účinnosť prvého januára 2005, takmer po štyroch rokoch od predloženia v spolkovej vláde ministrom vnútra. Po prvý krát tak boli v Spolkovej republike Nemecko položené základy jedného integrujúceho zákona upravujúceho širokú oblasť problémov spojených s migráciou a integráciou prisťahovalcov.¹⁹ Schválením zákona a prihlásením sa k imigračnej krajiny sa pohľad na integráciu prisťahovalcov výrazne zmenil.

¹³ Deutsches Bundesministerium der Justiz. Staatsangehörigkeitsgesetz, §4, odsek 3.

¹⁴ Administratívne opatrenie krajiniských vlád Bavorska, Hessenska, Durínska a Dolného Saska uľahčujúce udeľovanie víz pre pracovníkov vybraných profesií.

¹⁵ Návrh bavorského ministra pre vedu, výskum a umenie z roku 2001 uľahčiť prístup na nemecké univerzity zahraničným študentom a vedcom. Viac pozri (Angenendt, s. 36).

¹⁶ Pozri Bade, K. J.; Oltmer, J. (2004): *Normalfall Migration*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, s. 130.

¹⁷ Pozri Bericht der Unabhängigen Kommission „Zuwanderung“ (2001): *Zuwanderung gestalten, Integration fördern*. On: <http://www.bmi.bund.de> (12. .2 2007).

¹⁸ Pozri tamtiež, napr. 9. časť, s. 120.

¹⁹ Štefančík: *Zákon o prisťahovalectve v legislatívnom procese Spolkovej republiky Nemecko*, s. 46-62.

Nepredpokladá sa teda viac návrat pracovných migrantov do krajiny pôvodu, skôr sa vláda venuje spôsobom, ako prisťahovalcov, najmä z iného než európskeho prostredia, integrovať do väčšinovej spoločnosti. V súlade so zákonom musia všetci prisťahovalci z nečlenských štátov Európskej únie absolvovať integračné kurzy. Najväčšia pozornosť je venovaná osvojeniu nemeckého jazyka, nasleduje výučba v oblasti právneho poriadku Nemecka, dejín a kultúry. Zvláštna pozornosť v procese integrácie cudzincov je venovaná vzdelávaniu. Podľa prieskumov sa ukazuje, že deti prisťahovalcov druhej a tretej generácie sú v nemeckom vzdelávacom systéme menej úspešní ako nemeckí školáci. V dôsledku nedostatočného ovládania štátneho jazyka navštevujú podobný druh škôl ako deti z nižších sociálnych skupín. Takto už v rannom veku vzniká priepasť medzi mladými rôznych sociálnych skupín, čo nakoniec vedie k segregácii mladých osôb s migračným pozadím.²⁰ Požiadavka ovládania domáceho jazyka a akceptovanie právnych a politických tradícií cieľového štátu je prejavom nového kurzu v integrácii cudzincov. Všetky tri koncepty dnes zaznamenávajú trend zblížovania do nového modelu – nového poňatia „asimilácie“ resp. občianskej integrácie. Vytvára sa tak nový model individuálno-občianskej integrácie. Podľa Baršovej s Baršom je tento model založený na požiadavke akceptácie politického rámca liberálnej spoločnosti zo strany prisťahovalcov a absencia zásahov štátu do ich kultúrnej identity.²¹ Jadrom novej politiky vo vzťahu k cudzincom je požiadavka ovládania jazyka autochtónnej spoločnosti, ako aj rešpektovanie jej základných hodnôt a právnych i kultúrnych noriem.

Migrácia v predvolebných programoch 2009

Napriek tomu, že téma migrácie a integrácie cudzincov je v predvolebných programoch politických strán zastúpená v dostatočnej miere, diskusia na túto tému stála v úzadí hlavnej témy – riešení dôsledkov hospodárskej krízy. .

V spoločnom predvolebnom programe CDU a CSU je migrácia upravená na pomerne širokom priestore.²² Oba stranícke subjekty považujú Nemecko za krajinu s podmienkami na úspešnú integráciu. Kľúčovou úlohou vo vzťahu k prisťahovalcom je ich integrácia. Predpokladom úspešného spolunažívania prisťahovalcov a Nemcov je podľa kresťanských demokratov ovládanie nemeckého jazyka, dobré vzdelanie a osvojenie si hodnôt domácej spoločnosti. Vo svojom programe uvádzajú cieľ zvýšiť aktívnu účasť prisťahovalcov na integračných programoch, ktoré kresťanskí demokrati považujú za jednu z rozhodujúcich foriem osvojenia si jazyka autochtónnej spoločnosti. Pozornosť sústreďujú hlavne na mladú generáciu osôb s migračným pozadím. Predpokladom získania občianstva je pozitívny vzťah k právnym a kultúrnym tradíciám Nemecka. Všeobecné volebné právo na komunálnej úrovni pre všetkých cudzincov kresťanskí demokrati odmietajú, podporujú však integráciu a zamestnanosť. Hoci odmietajú dvojité štátne občianstvo, vyjadrujú záujem, aby si osoby s migračným pozadím pri výbere občianstva vybrali práve to nemecké. V oblasti prisťahovaleckej politiky presadzujú príchod vysokokvalifikovanej pracovnej sily. Záujem pracovať v Nemecku by mal byť zvýšený uznaním v zahraničí nadobudnutého vzdelania. Špeciálne sa kresťanskí demokrati venujú aj integrácii prisťahovalkyň. Rovnoprávne postavenie žien považujú za významný predpoklad života migrantiek v Nemecku. Vo svojom programe nezabúdajú ani na odmietnutie náboženských stereotypov niektorých prisťahovaleckých skupín. Špeciálne odmietajú nútené sobáše.

---

²⁰ Pozri Özcan: *Länderprofil. Deutschland*, s. 6.

²¹ Pozri Baršová.; Barša: *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 37.

²² CDU/CSU (2009): *Wir haben die Kraft. Gemeinsam für unser Land. Regierungsprogramm 2009-2013*. On: <http://www.regierungsprogramm.cdu.de/doc/pdfc/090628-beschluss-regierungsprogramm-cducsu.pdf> (9.11.2009).

Podobne ako kresťanskí demokrati, aj liberáli z FDP uznávajú Nemecko ako prisťahovaleckú krajinu.²³ V existujúcej integračnej politike vidí medzery. Vystupuje za integračnú politiku založenú na individuálnej báze. Jednotlivec a rodina majú prebrať hlavnú zodpovednosť za integráciu do autochtónnej spoločnosti. V oblasti prisťahovaleckej politiky je za reguláciu v prospech vysokokvalifikovanej pracovnej sily, ktorá môže priniesť krajine ekonomické výhody. Ostatné skupiny prisťahovalcov FDP nevyklučuje, pokiaľ si to vyžaduje trh. Aj liberáli z FDP vidia úspešnú integráciu v aktívnom ovládaní domáceho jazyka, znalosti a uznanie základných hodnôt vychádzajúcich z ústavy a v neposlednom rade ochotu integrovať sa aj zo strany cudzincov. Na rozdiel od kresťanských demokratov nepovažujú dvojité občianstvo za prekážku úspešnej integrácie.

Momentálne opoziční sociálni demokrati predstavujú Nemecko ako krajinu, ktorá prisťahovalcov potrebuje.²⁴ A prisťahovalci potrebujú integráciu. V programe SPD je možné sa stretnúť s myšlienkou uznania pôvodnej kultúry prisťahovalcov. Napriek tomu považujú aj sociálni demokrati za centrálny predpoklad úspešnej integrácie ovládanie nemeckého jazyka. K tejto požiadavke ale pripájajú predpoklad uznania a podpory kultúry prisťahovalcov. Prostriedkom úspešnej integrácie je aktívna účasť na spoločenskom, kultúrnej, hospodárskom a politickom živote. Predovšetkým formou podpory vzdelávacieho systému. Sociálni demokrati zároveň predstavujú myšlienku ľahšieho získania štátneho občianstva a akceptovanie dvojitého občianstva pre osoby s migračným pozadím. V oblasti prisťahovaleckej politiky podporujú prisťahovalctvo vysokokvalifikovanej pracovnej sily. Podobne ako u liberálov, aj sociálni demokrati navrhujú uľahčenie uznávania kvalifikácie prisťahovalcov z krajiny pôvodu.

Strana zelených sa postavila za liberálnu prisťahovaleckú politiku.²⁵ Vo svojom programe navrhla riešiť nedostatok pracovníkov imigráciou. V programe vystupuje za zrušenie obmedzení pre voľný pohyb pracovnej sily v rámci Európskej únie. V prípade prisťahovaleckej politiky je bodový systém, t.j. prisťahovalci sa môžu uchádzať o pobyt v Nemecku podľa systému, ktorý si stanoví krajina pôvodu. Na pomerne rozsiahlom hoci difúznom priestore sa venuje integrácii osôb s migračným pozadím. Či už ide o rovnosť šancí, o sociálnu politiku, politiku vzdelávania, stranícku participáciu alebo spolunažívanie rôznych kultúr. Ako jediná parlamentná strana odkazuje na multikultúrnu spoločnosť. Vystupujú však proti praktikám, ktoré si niektorí prisťahovalci môžu prinášať so sebou ako súčasť pôvodnej kultúry, ale sú v rozpore s európskym vnímaním ľudských práv (napr. ženské obriezky).

V porovnaní s ostatnými parlamentnými stranami Ľavicová strana Die Linke venuje téme migrácie podstatne menšiu pozornosť.²⁶ predstavuje požiadavku ukončenia sociálnej segregácie osôb s migračným pozadím. Prístup na pracovný trh by mal byť založený na rovnosti. Presadzuje zabezpečenie zlučovania rodín usadených prisťahovalcov.

Porovnaním postojov politických subjektov zastúpených v Spolkovom sneme možno konštatovať pomerne obsiahlu úpravu migračnej politiky, najmä v oblasti integrácie cudzincov. Až na výnimku Strany zelených žiadna politická strana neuvádza vo svojom programe odkaz na multikultúrnu spoločnosť, resp. multikultúrny model integrácie. V prípade

---

²³ FDP (2009): Die Mitte stärken. Deutschlandprogramm 2009. Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2009. On:

http://www.deutschlandprogramm.de/files/653/Deutschlandprogramm09_Endfassung.PDF (9.11.2009).

²⁴ SPD (2009): *Sozial und demokratisch. Anpackej für Deutschland. Das Regierungsprogramm der SPD*. On: http://www.spd.de/de/pdf/parteiprogramme/Regierungsprogramm2009_LF_navi.pdf (9.11.2009).

²⁵ Bündnis 90/Die Grünen (2009): *Bundestagswahlprogramm 2009*. On:

http://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Wahlprogramm/BTW_Wahlprogramm_220609_inhalt.pdf (9.11.2009).

²⁶ Die Linke (2009): *Konsequent sozial. Für Demokratie und Frieden. Bundestagswahlprogramm 2009*. On: http://die-linke.de/fileadmin/download/wahlen/pdf/LinkePV_LWP_BTW_090703b.pdf (9.11.2009).

súčasných vládnych strán CDU/CSU a FDP stojí v popredí koncept založený na individuálnej integrácii. S centrálnym predpokladom ovládania jazyka domácej spoločnosti a rešpektovaní kultúrnych, právnych a politických pravidiel.

Vysoký počet osôb s migračným pozadím žijúci v Nemecku s právom voliť sa po voľbách do Spolkového snemu prejavil vo vzniku novej strany s názvom Zjednotená strana migrantov Nemecka (Vereinigte Migrantenpartei Deutschland).²⁷ Strana vznikla s cieľom osloviť cca. 5,6 voličov s migračnými koreňmi. Medzi priority strany patrí etablovanie dvojitého občianstva, prisťahovalecká politika podľa kanadského modelu, aktívna integrácia prisťahovalcov, zvýšenie počtu úradníkov s migračným pozadím na minimalizovanie problémov s dorozumievaním už na lokálnej úrovni.

Záver

Z uvedeného vyplýva, že Nemecko prešlo v rokoch od nástupu červeno-zelenej koalície po dnes významným posunom v tvorbe migračnej politiky. Podstatné bolo najmä prijatie zákona o štátnom občianstve, ktorý vymedzil podmienky udeľovania štátneho občianstva pre cudzincov a schválenie zákona o prisťahovalectve. Ním sa Nemecko prihlásilo k myšlienke prisťahovaleckého štátu a stanovilo predpoklady úspešnej integrácie osôb s migračným pozadím. Uznanie Nemecka ako prisťahovaleckého štátu sa prejavilo aj v rôznych pohľadoch politických strán na integráciu cudzincov. Už to teda nie je otázka, či migrantov áno alebo nie, ale skôr ako migrantov integrovať do spoločnosti. Strana zastúpené v Spolkovom sneme sa zhodujú v požiadavke na ovládanie jazyka domácej spoločnosti. Odlišné pohľady prinášajú na myšlienku dvojitého občianstva. Keďže vo volebnom období zo začiatkom roka 2009 tvoria vládu kresťanskí demokrati a liberáli, najbližšie štyri roky sa nepredpokladá vytvorenie inštitúcie dvojitého občianstva.

V blízkej budúcnosti sa predpokladá, že Nemecko bude v budúcnosti výrazne zasahovať aj do tvorby migračnej politiky na úrovni Európskej únie. Únia dnes otvorene diskutuje o demografických a ekonomických možnostiach využitia potenciálu občanov z tretích krajín. Napriek tomu, že kompetencie únie sú najmä v oblasti integračnej politiky zatiaľ obmedzené, možno predpokladať pokusy o ich rozširovanie. Otázna zostáva odozva členských štátov. „Snaha o posilnenie vnútorných pomerov Európskej únie ako nadnárodného, čo najviac unifikovaného zväzku postupne oslabuje národný štát.“²⁸ Národné štáty sa tak s nevoľou vzdávajú svojich výlučných kompetencií v prospech supranacionálnych organizácií. Tento predpoklad platí aj v prípade prisťahovaleckej a integračnej politiky, keďže prisťahovalci tvoria dôležitý faktor pre tvorbu domácej politiky. Európska únia sa tak vo vzťahu k migračnej politike nachádza niekde medzi dvomi mlynskými kameňmi. Na jednej strane stoja otázky spoločného záujmu, na strane druhej záujmy suverénnych členských štátov. V neposlednom rade bude musieť únia reagovať aj na nálady verejnej mienky. Pokiaľ bude v členských štátoch narastať vplyv pravicových extrémistov²⁹, ktorí svoju politiku založili na nepriateľstve voči prisťahovalcom, stane sa migračná politika v celej svojej komplexnosti závažnejšou oblasťou spoločného záujmu. Negatívne demografické trendy i nedostatok pracovnej sily v určitých priemyselných odvetviach a ochota únie riešiť tento

---

²⁷ Pozri viac na Vereinigte Migrantenpartei Deutschland. On: <http://www.vereinigte-migrantenpartei.de> (8.11.2009).

²⁸ Hrušovský, M. (2007): *Problematika integračného procesu azylovej politiky*. In: Reschová, J.; Horváth, P. (ed.): *Governance v európskych politikách (energetika, zamestnanosť a ochrana hraníc)*. Trnava: UCM v Trnave, s. 138-146, tu s. 138.

²⁹ K problematike migrácie a politického extrémizmu pozri Lidák, J. (2007): *Radikalizmus a problémy prisťahovalectva v Európe*. In: Srb, V.; Hirtlová, P. (ed.): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Kolín: Academia Rerum Civilicum, s. 153-163.

problém o. i. aj prisťahovalectvom predpovedajú častejšie nastolovanie sprievodných otázok v politickej diskusii.

Použitá literatúra:

Pramene:

1. Bündnis 90/Die Grünen (2009): *Bundestagswahlprogramm 2009*. On: http://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Wahlprogramm/BTW_Wahlprogramm_220609_inhalt.pdf (9.11.2009).
2. CDU/CSU (2009): *Wir haben die Kraft. Gemeinsam für unser Land. Regierungsprogramm 2009-2013*. On: <http://www.regierungsprogramm.cdu.de/doc/pdfc/090628-beschluss-regierungsprogramm-cducsu.pdf> (9.11.2009).
3. (2009): *Konsequent sozial. Für Demokratie und Frieden. Bundestagswahlprogramm 2009*. On: http://die-linke.de/fileadmin/download/wahlen/pdf/LinkePV_LWP_BTW_090-703b.pdf (9.11.2009).
4. FDP (2009): *Die Mitte stärken. Deutschlandprogramm 2009. Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2009*. On: http://www.deutschlandprogramm.de/files/653/Deutschlandprogramm09_Endfassung.PDF (9.11.2009).
5. SPD (2009): *Sozial und demokratisch. Anpacker für Deutschland. Das Regierungsprogramm der SPD*. On: http://www.spd.de/de/pdf/parteiprogramme/Regierungsprogramm2009_LF_navi.pdf (9.11.2009).
6. Vereinigte Migrantepartei Deutschland. On: <http://www.vereinigte-migrantepartei.de> (8.11.2009).

Literatúra

7. Bade, K. J.; Oltmer, J. (2004): *Normalfall Migration*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
8. Baršová, A.; Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno Masarykova univerzita v Brně.
9. Bericht der Unabhängigen Kommission „Zuwanderung“ (2001): *Zuwanderung gestalten, Integration fördern*. On: http://www.bmi.bund.de/cln_028/nn_165090/Internet/Content/Common/Anlagen/Themen/-Zuwanderung/DatenundFakten/Zuwanderungsbericht__pdf,templateId=raw,property=publicationFile.pdf/Zuwanderungsbericht__pdf.pdf (12. .2 2007).
10. Engler, M. (2009): *Migration & Integration im Wahlkampf*. In: Migration und Bevölkerung. Newsletter, číslo 7, September 2009, s. 3.
11. Faist, T. (2004): *Staatsbürgerschaft und Integration in Deutschland: Assimilation, Transstaatlichkeit und kultureller Pluralismus*. In: Bizeul, Y. (ed.): Integration von Migranten. Französische und deutsche Konzepte im Vergleich. Wiesbaden: **Deutscher** Universitäts-Verlag.

12. Herbert, U. (2003): *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
13. Hrušovský, M. (2007): *Problematika integračného procesu azylovej politiky*. In: Reschová, J.; Horváth, P. (ed.): *Governance v európskych politikách (energetika, zamestnanosť a ochrana hraníc)*. Trnava: UCM v Trnave, s. 138-146.
14. Lidák, J. (2007): *Radikalizmus a problémy prisťahovalectva v Európe*. In: Srb, V.; Hirtlová, P. (ed.): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Kolín: Academia Rerum Civilicum, s. 153-163.
15. Mammey, U. (2005): *Der Integrationsbegriff in der deutschsprachigen Sozial- und Politikwissenschaft*. In: Haug, S.; Diehl, C. (ed.): *Aspekte der Integration. Eingliederungsmuster und Lebenssituation junger Erwachsener in Deutschland*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 23-49.
16. Özcan, V. (2007): *Länderprofil. Deutschland*. In: Focus Migration, Nr. 1, Mai 2007. On: http://www.focus-migration.de/uploads/tx_wilpubdb/LP01_Deutschland_v2.pdf (10.10.2009).
17. Süddeutsche Zeitung (2009): *Mehr Zuwanderer im Bundestag*. 30.9.2009. On: <http://www.sueddeutsche.de/K5F38u/3074976/Mehr-Zuwanderer-im-Bundestag.html> (20.10.2009).
18. Stýskalíková (Stojarová), V. (2005): *Der Einfluss des EU-Beitrittes auf die tschechische Integrations- und Migrationspolitik*. In: Salimi-Asl, C.; Wrasse, E.; Schuch, G. (ed.): *Die Transformation nationaler Politik. Europäisierungsprozesse in Mitteleuropa*. Budapest DGAP, s. 137-156.
19. Štatistický spolkový úrad Nemecka (2007): *Migration und Integration*. On: <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Bevoelkerung/MigrationIntegration/MigrationIntegration.psml> (20.10.2009).
20. Štefančík, R. (2007): *Zákon o prisťahovalectve v legislatívnom procese Spolkovej republiky Nemecko*. In: *Sociálne a politické analýzy*, číslo 2, ročník 1, s. 46-62.
21. Tränhart, D. (2005): *Integrationspolitik richtet sich nach der Tradition*. In: *Tera cognita*, 7/2006, s. 88-93.

Kontakt

Katedra politológie
 Filozofická fakulta
 Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
 J. Herdu 2
 917 01 Trnava

Ing. Michaela Štefančíková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

(NE)BEZPEČNOSŤ
VYBRANÉ ASPEKTY POSTKONFLIKTNEJ REKONŠTRUKCIE
KOSOVA

michaelastefancikova@googlemail.com

Abstrakt

Bezpečnosť v úzkom tradičnom chápaní vystihuje pojem prežitie (*survival*) referenčného objektu. V širšom ponímaní bezpečnosti samotné prežitie nepostačuje a jej zaistenie si vyžaduje vytvorenie podmienok, v rámci ktorých referenčný objekt nielen prežije, ale má možnosť rozvíjať sa a prosperovať. (Ne)bezpečnosť Kosova pod medzinárodnou správou v širšom i v užšom zmysle analyzujeme na základe kriminality, pretrvávajúcej rasovej neznášanlivosti a nevyhnutnej prítomnosti medzinárodných vojenských zložiek za účelom udržania poriadku a obmedzenia násillia. V širšom zmysle poukazujeme na ekonomický vývoj v oblasti, predovšetkým na vývoj nezamestnanosti a s ním súvisiace sociálne (ne)istoty a vízie do budúcnosti kosovského obyvateľstva.

Kľúčové slová: Bezpečnosť, Kosovo, medzinárodná správa, ekonomika, istota

Abstract

Security defined in the narrow traditional point of view is often interpreted as *survival* of the reference object. Wider understanding of security sees the very survival of reference object as insufficient and requires design of such an environment where the reference object not only survives but is able to develop and prosper. (In)security of Kosovo under international administration as in the broad so in the narrow sense is analyzed on the basis of criminality, persistent racial hatred and the necessary international military presence to maintain order and limit violence. In its broader sense we discuss the post-conflict economic development in the area, especially the evolution of unemployment and related social (un)certainty and a future vision of the Kosovo population.

Key words: Security, Kosovo, International administration, Economy, Certainty

Bezpečnostná problematika rieši zostavu základných otázok. Koho alebo čo chrániť, pred kým alebo čím a akým spôsobom. Úzko vymedzená bezpečnosť, ktorej význam demonštruje i pojem *prežitie (survival)* upriamuje pozornosť bezpečnostných aktérov a výskumných pracovníkov na vojensko-politickú sféru života a fungovania spoločnosti. Z hľadiska tradičného chápania bezpečnosti, je jej referenčným objektom štát, ktorý chránime pred stratou suverenity a absolútnej zvrchovanosti nad vlastným územím a obyvateľstvom. Dôležité sú vzťahové rovnice mocenských potenciálov jednotlivých štátov spadajúcich do

bezpečnostného komplexu. Štáty identifikujú svoju bezpečnosť ako relatívnu veličinu v závislosti od potenciálnej schopnosti iného štátu(ov) ju ohroziť. Ide o koncepciu, ktorá sa kontinuálne vyvíjala najmä od čias Westfálskeho mieru, teda od pol. 17-teho storočia. Ako taká má logicky i najrozvinutejší inštitucionálny aparát.

Mnoho teoretikov medzinárodnej bezpečnosti sa prikláňa k širšiemu, modernému chápaniu bezpečnosti. Bezpečnosť vnímajú nie len ako predmet skúmania strategických štúdií zameriavajúcich sa primárne na vojensko-politické otázky a mocenské vzťahy medzi štátmi. Zdôrazňujú nedeliteľnosť bezpečnosti a poukazujú na to, že jednotlivé sféry života spoločnosti sú prepojené do takej miery, že nie je možné zaistiť bezpečnosť v jednej bez toho, aby súčasne nebola zaistená i v ostatných. Snažia sa o komplexný prístup. Nejde primárne o to, či je predmetom sekuritizácie štát, jednotlivec, resp. iný subjekt. Kodanská škola teórie bezpečnosti definuje tzv. sektorový prístup k bezpečnosti. Vymedzuje päť sektorov, v rámci ktorých realizuje bezpečnostný výskum. V každom zo sektorov identifikuje agendu, referenčné objekty a aktérov daného druhu bezpečnosti. Komplexnosť prístupu spočíva v analýze vojenského, politického, ekonomického, environmentálneho a spoločenského sektora, ktorých vzájomná interakcia formuje fungovanie spoločnosti a vice-versa. Každý zo sektorov má odlišný charakter a teda i spôsob zaistenia bezpečnosti v ňom si vyžaduje osobitý prístup.

Predstavitelia moderných kritických bezpečnostných štúdií vo všeobecnosti presúvajú ťažisko výskumu od štátov smerom k jednotlivcom. Stavajú ich do pozície referenčných objektov, ktoré by primárne mali byť predmetom sekuritizácie. Obrat bol spôsobený najmä akcentovaním dôležitosti rešpektovania ľudských práv a ich ukotvením v rámci dominantného prúdu krajín medzinárodného systému po druhej svetovej vojne. Prioritizácia individuálnej bezpečnosti súvisí i s rastúcim počtom vnútroštátnych konfliktov a teroristických útokov, ktorých množstvo v porovnaní s ozbrojenými zrážkami dvoch, eventuálne viacerých štátov od skončenia druhej svetovej vojny enormne narastá. Samotný štát v takýchto prípadoch často predstavuje hrozbu pre vlastné obyvateľstvo, resp. jeho časť, eventuálne nie je schopný zaistiť bezpečnosť vlastnej populácie. Dalším z problematických momentov zaistenia bezpečnosti jednotlivcov je zvyšujúci sa trend ohrozovania civilistov v dôsledku teroristických útokov. Terorizmus sa stáva bežnou praxou ohrozovania štátnej bezpečnosti prostredníctvom útoku na jeho civilné obyvateľstvo. V danom prípade je síce primárnym cieľom agresora oslabenie štátu, avšak menia sa ním použité metódy a cieľová skupina. Teroristi útočia na slabé články v systéme. Ich pôsobenie sa v scvrkávajúcom a zrýchľujúcom sa svete dostáva prostredníctvom médií do povedomia širokej svetovej verejnosti a dosahuje oveľa vyšší efekt. Vytvárajú atmosféru strachu, neistoty a neviditeľna.

Odvrátená strana globalizácie poskytuje teroristom, zločineckým gangom a kriminálnym skupinám priestor vytvárať rozsiahle siete po celom svete a využívať technologické výtoby na realizáciu a zaistenie ich fungovania. Organizovaný zločin a teroristické skupiny využívajú výhody globalizácie podobne ako transnacionálne korporácie, avšak s tým rozdielom, že stoja na opačnej strane zákona. Útočníka/nebezpečnosť je ťažké definovať, identifikovať a lokalizovať, pričom často je takmer nemožné odhaliť ho v celom jeho rozsahu. V súvislosti s tým je enormne náročné vyvinúť voči nemu efektívne nástroje ochrany, ktoré by zaistili bezpečnosť jednotlivcov. Bezpečnostný systém by mal zohľadňovať dynamickú povahu globalizujúceho sa sveta, sieťovú štruktúru subjektov, ich neviditeľnosť, nízku transparentnosť ich vzájomných vzťahov, vysoký stupeň závislosti a zložitost' lokalizácie hrozby.

Štáty si uvedomujú, že čeliť komplexnému súboru súčasných bezpečnostných hrozieb nemôžu samostatne. Od skončenia studenej vojny pozorujeme silnejúce regionalizačné trendy, ktoré reflektujú úsilie štátov posilniť mimo iného i svoju bezpečnosť zapojením sa do silnejších, rozsiahlejších a ďalekosiahlejších štruktúr za účelom včasného odvrátenia hrozby a

rozvoja a zdokonaľovania systémov rýchlej a účinnej reakcie. V dôsledku napredujúcich globalizačných trendov nestabilné štáty sveta negatívne ovplyvňujú nielen svoje vlastné územie a obyvateľstvo, ale často celý región, prípadne širší priestor. Na základe toho do interných záležitostí štátov vstupujú iné štáty resp. orgány medzinárodného spoločenstva (reprezentovaného OSN) alebo v regióne pôsobiace medzinárodné organizácie.

Kosovo vyvolalo záujem medzinárodného spoločenstva koncom storočia. Po ukončení humanitárnej intervencie spojeneckých vojsk NATO bola provincia postavená pod medzinárodnú správu s cieľom budovať mier a posilniť stabilitu v regióne. Stabilné a mierové Kosovo, unikátny politický a inštitucionálny hybrid, mal byť postavený na 4 pilieroch. Prvým pilierom bola civilná správa OSN UNMIK, druhým bol úrad vysokého komisára OSN pre utečencov asistujúci v záležitostiach humanitárnej povahy, tretí pilier tvorila Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej OBSE) zodpovedná za realizáciu demokratických volieb a médiá a štvrtým pilierom bola Európska únia (ďalej EÚ) zodpovedná za hospodársky rozvoj provincie. Základ, na ktorom mali piliere vyrásť, tvorili bezpečnostné jednotky KFOR zabezpečujúce bezpečné prostredie pre rozvoj, prácu a život v oblasti.¹

Aká mohla byť spolu-vláda štyroch až piatich medzinárodných organizácií spravujúcich 10,887 km² zeme a 2,2 milióna obyvateľov, pričom každá z nich mala svoj vlastný byrokratický aparát, pýta sa vo svojich esejách po návšteve Kosova v roku 2001 Timothy Garthon Ash a nabáda čitateľa: Pokiaľ si niekedy kladete otázku na čo vlastne potrebujeme štát, navštívte Kosovo, kde štátna moc neexistuje.² Situáciu v Kosove po bombardovaní charakterizuje slovami anarchia a šialenstvo a kosovskú realitu vidí v takmer absolútnej etnickej separácii. Taktiež vrchný veliteľ jednotiek KFOR Kouchner sa vyjadril, že ve strednodobém výhľade není jeho hlavným cieľom mnohonárodnostní společenství, ale mírové soužití komunit v podstatě separovaných.³

Úspechom misie KFOR bolo vytvorenie prostredia pre bezpečný návrat utečencov do vlasti bezprostredne po ukončení bombardovania. V priebehu troch týždňov sa do vlasti vrátilo pol milióna z nich. Koncom novembra (od júna) ich počet stúpol na 808 913 z celkových 848 100. Bol to najrýchlejší a najrozsiahlejší návrat utečencov v modernej histórii. Avšak aj dôsledkom vonkajšieho zásahu do vnútroštátneho konfliktu si v hre utláčateľ a utláčaný *herci* veľmi rýchlo vymenili úlohy.⁴ Sily NATO i civilná správa OSN zlyhali v ochrane neetnických Albáncov žijúcich v Kosove. Tí boli po ukončení humanitárnej intervencie vystavení viac ako 4000 útokom zo strany albánskych extrémistov. Počas 18 mesiacov prítomnosti KFOR bolo v provincii zavraždených cca 700 ľudí a skoro všetci boli srbskej národnosti.⁵ Okolo 250 000 Srbov a 100 000 Moslimov, Cigánov, Turkov a Židov, čo tvorí asi dve tretiny pôvodnej nealbánskej kosovskej populácie, bolo vyhnaných. Muž z radov kosovských Srbov hovorí: *přišli zaistiť bezpečný návrat mnohým a teraz nie sú schopní zabezpečiť návrat niekoľkým.*⁶ Z približne 200 000 Srbov, ktorí z Kosova ušli po ukončení bombardovania v roku 1999 sa na základe údajov UN CIVPOL do roku 2004 do provincie vrátilo len okolo 10 000. Viac srbských kostolov bolo zničených počas jedného roka okupácie NATO, ako počas 500-ročnej nadvlády Osmanskej ríše.⁷ Podľa údajov vysokého úradu OSN

---

¹ Ash, T.G.: Dějiny přítomnosti, Paseka: Praha 2003, s. 284-378

² Tamže, s. 352

³ Tamže, s. 363

⁴ Judah, T.: Kosovo, War and Revenge, Yale University Press: New Haven and London 2002, s. 286

⁵ Seybolt, T.B.: Humanitarian Military Intervention The Conditions for Success and Failure, s.83

⁶ Human Security ...s ??? voľný preklad autora

⁷ Thakur, R.: The United Nations, Peace and Security, s. 203-221

pre utečencov ostalo v novembri 1999 (od júna) v provincii len 70 000 Srbov, 11 000 Rómov, 20 000 Slovanov a 15 000 Turkov. Seybolt vidí jednu z príčin zlyhania KFOR i v prednosti zabezpečenia vlastnej bezpečnosti a taktiež fakt, že príslušníci KFOR neboli trénovaní na výkon policajnej práce.⁸ Neschopnosť efektívne zasiahnuť na obranu etnickej skupiny vystavenej rasovej nenávisti opätovne vrhá zlé svetlo na inštitúcie medzinárodného spoločenstva. V Kosove, podľa slov Timoty Garton Asha, *západ vyhrál válku, no všetci tu prohrávame mír.*⁹

Kissinger prirovnáva úlohu NATO v Kosove ku predchádzajúcemu postaveniu Rakúskej a Osmanskej ríše, ktoré v tejto oblasti dokázali bojujúcim etnickým skupinám vnútiť prímerie, ale nikdy úplne nevyriešili problémy medzi nimi. Z toho Kissinger usudzoval, že NATO malo bližšie k nastoleniu tradičného protektorátu, než k novej morálke. Tvrdí, že komunity delené storočiami nenávisti a krívd nemôžu byť donútené k mierovému spolužitiu vonkajším aktérom.¹⁰ Kosovo päť rokov po vojne pod medzinárodnou správou v roku 2004 bolo podľa Jiriho Dienstbiera nebezpečnejším miestom, ako pred zásahom NATO v marci 1999. Mocenské vákuum v Kosove, vytvorené odchodom srbských vojsk a kolapsom štáto-správnych štruktúr, bolo vyplnené kádrami UÇK¹¹ a kriminálnymi organizáciami. V tomto chaotickom prostredí sa Kosovo stalo jedným veľkým dejiskom zločinu.¹² Poukazujú na to aj údaje medzinárodnej správy UNMIK vykazujúce vysokú mieru trestných činov v provincii počas 4-ročného obdobia bezprostredne po ukončení vojenskej intervencie, napriek tomu, že pozorujeme klesajúci trend (viď Graf č.1). Graf č. 2 načrtáva vývoj výskytu trestných činov spáchaných pravdepodobne z etnických dôvodov v priebehu rokov 2003-2007. Etnické násilie v Kosove prudko eskalovalo počas nepokojov v roku 2004. V nasledujúcich rokoch sa situácia postupne normalizovala a hoci nemôžeme konštatovať, že etnické násilie bolo úplne eliminované, došlo k jeho podstatnej redukcii z 899 prípadov (2004) na 24 (2007).¹³ Naďalej však nebola dosiahnutá uspokojivá miera pocitu bezpečia na individuálnej úrovni príslušníkov jednotlivých etnických skupín. 60,4% opýtaných kosovských Albáncov vyjadrilo, že sa v Kosove cítia iba *do istej miery bezpečne*. Polovica opýtaných kosovských Srbov (51,8%) vníma svoje bezpečie ešte o stupeň horšie, cítia sa *do istej miery nebezpečne*. Z ostatnej časti opýtaných Srbov 25,4% sa cíti *do istej miery bezpečne* smerom a 21,3% sa v Kosove cíti *veľmi nebezpečne* (viď tabuľka č.1).

---

⁸ Seybolt, T.B.: Humanitarian Military Intervention The Conditions for Success and Failure, s.83

⁹ Ash, T.G.: Dějiny přítomnosti, s. 370

¹⁰ Kissinger, H.: Potřebuje Amerika zahraniční politiku?, s. 220

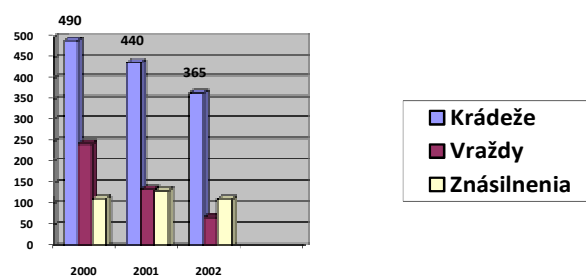
¹¹ Ushtria Çlirimtare e Kosovës, Kosovská oslobodenecká armáda

¹² Ignatieff, M.: Virtuální válka, s. 84

¹³ <http://www.osce.org/kosovo/>

Graf č.1

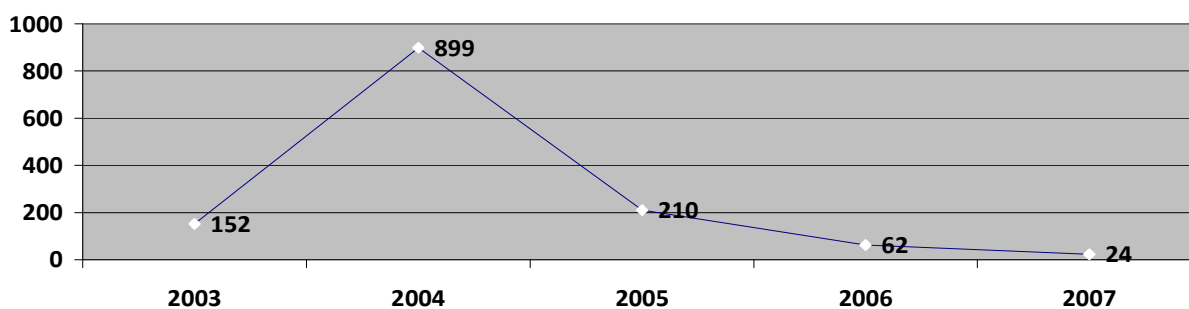
Vybrané trestné činy spáchané v Kosove 2000-2002

Zdroj: UNMIK, CIVPOL

Graf č. 2

— — Trestné činy spáchané pravdepodobne z etnických dôvodov

Zdroj: OBSE

Tabuľka č.1

Vnímanie pocitu bezpečia etnických skupín kosovského obyvateľstva			
	K. Albánci/%	K. Srbi/%	Ostatní/%
Veľmi bezpečne	23	N/A	26
Do istej miery bezpečne	60,4	25,4	42,6
Do istej miery nebezpečne	8,5	51,8	18,4
Veľmi nebezpečne	5,7	21,3	5,4
Neviem	2,3	1,5	7,6
Spolu	100	100	100

Zdroj: spracované na základe údajov prieskumu UNDP

Kým KFOR vnímali svoju úlohu v Kosove v prvom rade ako úlohu dozorca, ktorý situáciu monitoruje a má ju pod kontrolou. UNMIK si kládol za cieľ rozpoltenú komunitu v Kosove zjednotiť a svojím pôsobením a činnosťou napomôcť k vytvoreniu multietnickej spoločnosti v provincii. Medzinárodná správa počítala s vytvorením fungujúcej ekonomiky

a sociálneho systému. Srbský lekár žijúci na území Kosova tvrdí: *Nie sme v otvorenej vojne ale ani v mieri. Pretože tu niet budúcnosti pre nás Srbov, niet práce, niet perspektívy.* Širšie modernejšie definície bezpečnosti upriamujú našu pozornosť i na ostatné aspekty života jednotlivcov v provincii. Na ich základe by bezpečné Kosovo predstavovalo priestor poskytujúci podmienky nielen na prežitie, ale i na rozvoj a prosperitu. Pôvodným zámerom medzinárodnej správy bolo vytvorenie politického systému postaveného na demokratických hodnotách, ktorý by bol základom sociálnych a ekonomických reforiem. Avšak v praxi sa kosovský politický sektor spájal s vysokou mierou korupcie a vydierania. Z uvedených dôvodov nemohol slúžiť ako platforma zdravému ekonomickému rozvoju ani sociálnej istoty. Navyše Kosovo bolo dlhodobo marginalizovaným a dotovaným regiónom už v rámci bývalej Juhoslávie. K rastu ekonomickej neistoty a chudoby prispievala i masová migrácia z vidieka do miest.

Počas vojny čelilo Kosovo najrozsiahlejšej deštrukcii. Vojská JZR spôsobili nielen humanitárnu ale i ekonomickú krízu prostredníctvom ničenia albánskych príbytkov a ekonomickej infraštruktúry. Predpoklad EÚ hovorí o čiastke 300 miliónov € potrebných len na obnovu ubytovacích kapacít v Kosove. Centrum pre obnovu Kosova v Prištine s ohľadom na evidenciu albánskych domov z roku 1998 eviduje, že 42 000 z nich bolo zničených a ďalších 120 000 musí byť rekonštruovaných spolu s rozsiahlou časťou elektrických systémov a cestnej a mostnej infraštruktúry. Polovica dobytka a väčšina mechanických poľnohospodárskych zariadení bola zničená. K ekonomickým škodám radíme i tisíce obetí z radov vzdelanej kosovskej produktívnej pracovnej sily. Juhoslovanské jednotky cielene útočili na právnikov, doktorov a podnikateľov. Bombardovaním spôsobený kolaps verejných zariadení a služieb sa úplne nepodarilo odstrániť, ešte v roku 2006 bol na celom území Kosova obmedzený prístup k vode a elektrickej energii.¹⁴ Rušivé pôsobenie albánskej mafie v Kosove má taktiež neblahý vplyv na oblasť. Organizovaný zločin stavia prekážky do cesty ekonomickému rozvoju.¹⁵ Veľmi nízko bolo hodnotené i podnikateľské prostredie v oblasti. Na základe výsledkov prieskumu svetovej banky z roku 2003, 70 % firiem pôsobiacich na území Kosova 4 roky po ukončení konfliktu *zápasilo* s problémami s elektrinou, približne 45% považovalo za hlavnú prekážku prosperity nespravodlivé a nerovné podmienky súťaže na trhu, 38% firiem najviac zaťažoval neistý vývoj ekonomickej politiky.¹⁶ Hodnotenie investičnej klímy je pre Kosovo veľmi dôležité, nakoľko ide o malú vnútrozemskú ekonomiku, ktorá nemôže rásť v izolácii. Kosovo je výrazne závislé od dovozu, ktorý od roku 2001 prudko stúpa (viď graf č. 3). Kosovský export má tiež rastúci trend, avšak v porovnaní s importom dosahuje enormne nízke hodnoty, čo sa prejavuje v záporných hodnotách obchodnej bilancie oblasti. Kým v roku 2001 dosiahla hodnota obchodnej bilancie -673 961 €, v roku 2007 to bolo už -1 411 074.¹⁷

---

¹⁴ Pozn. Autor z vlastnej skúsenosti poukazuje na prípad, kedy majiteľ bývalého závodu v Kosovskej Mitrovici mal záujem obnoviť jeho činnosť. Životaschopnosť svojho zámeru podložil potrebnou dokumentáciou zo strany potenciálnych odberateľov z okolitých krajín a na základe toho žiadal medzinárodnú správu o uvoľnenie priestorov závodu, ktorý v danom období slúžil ako sklad pre potreby OSN. Ústredie OSN žiadosti nevyhovelo.

¹⁵ Cohen, H.: *The Economic Consequences of the War and Reconstruction in South-eastern Europe*

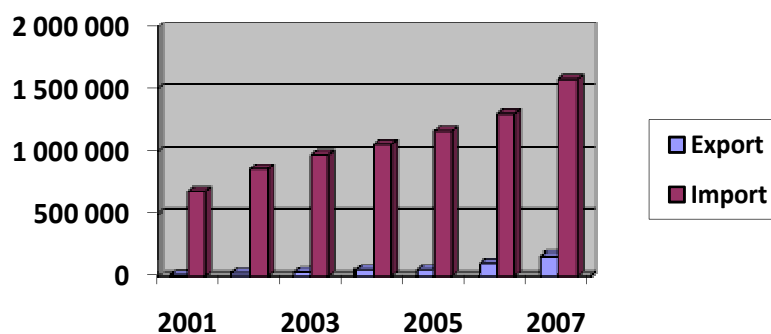
¹⁶ Kosovo Economic Memorandum, Report No. 28023-KOS, Document of the World Bank, 18.05. 2004 [cit. 4.12.2009] Dostupné na internete:

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/KOSOVOEXTN/0,,contentMDK:20666171~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:297770,00.html>

¹⁷ <http://www.ks.undp.org/?cid=2,26,303&phpMyAdmin=-cexvdMRgAGNAVZyz6HsvAXPtae>

Graf č. 3

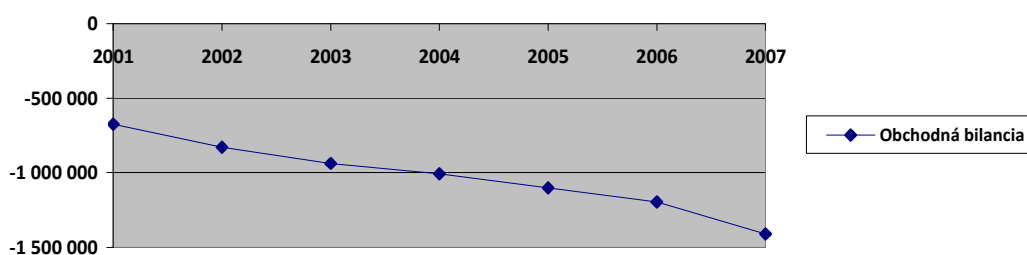
Vývoj zahraničného obchodu v Kosove
2001-2007

Zdroj: UNDP

Graf č. 4

Vývoj obchodnej bilancie Kosova 2001-2007

Zdroj: UNDP

Schopnosť Kosova prilákať zahraničné investície bola napriek prítomnosti medzinárodného spoločenstva nízka. Organizovaný zločin, korupcia, obchod s drogami, byrokracia a nutnosť zlepšenia politického, ekonomického i sociálneho prostredia znižujú mieru investičnej aktivity v oblasti.¹⁸ Na základe hodnotenia organizácie UNDP (rozvojový program OSN) patrí Kosovo v plnení Miléniových cieľov k najhorším v Európe.¹⁹ Populácia sa dostáva na hranicu chudoby, pričom štát jej nie je schopný zaistiť ani základné podmienky pre život. V roku 2005 37 % kosovskej populácie žilo z menej ako 1,42 € na deň a 15% z menej ako 0,93 € na deň.²⁰ V súčasnosti sa predpokladá, že približne 14% kosovského

¹⁸ <http://www.ks.undp.org/?cid=2,91>

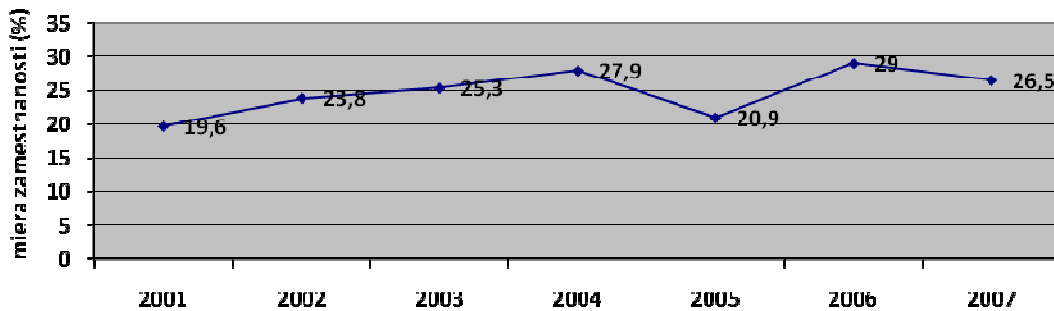
¹⁹ <http://www.ks.undp.org/?cid=2,60>

²⁰ Kosovo Economic Memorandum, Report No. 28023-KOS, Document of the World Bank, 18.05. 2004

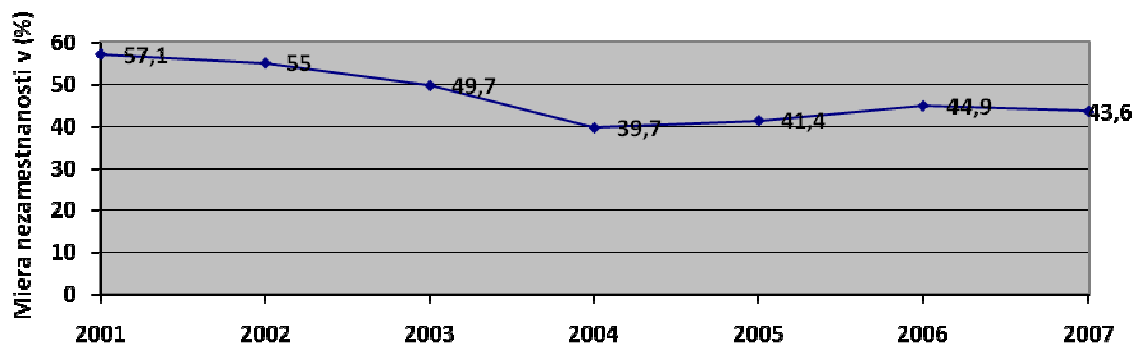
obyvateľstva žije v extrémnej chudobe.²¹ K zhoršovaniu sociálno-ekonomického prostredia prispieva i enormne vysoká nezamestnanosť. V roku 1999 dosiahla nezamestnanosť v provincii úroveň 57,1 %, pričom nezamestnanosť mladej populácie vo veku 16-24 rokov predstavovala až 70%.²² Nezamestnanosť Kosovských Srbov v niektorých oblastiach Kosova dosahovala až 90%. Na základe údajov štatistického úradu Kosova dosahovala zamestnanosť v Kosove v roku 2007 iba 26,5% . Miera nezamestnanosti bola v tom istom roku na úrovni 43,6%.²³

Graf č. 5

Miera zamestnanosti v Kosove 2001-2007 v %

Miera nezamestnanosti v Kosove 2001-2007 v %

Zdroj: Štatistický úrad Kosova

V súvislosti s nízkym, ak vôbec nejakým stupňom sociálnej istoty sa kosovské obyvateľstvo necíti bezpečne. Chudoba a nezamestnanosť v Kosove predstavujú existenčnú hrozbu, ktorá má potenciál eskalovať do konfliktu. *Bez perspektívy niet mieru.*, hovorí albánsky študent. *Dali ste nám slobodu ale nedali ste nám budúcnosť, či v prázdnom žalúdku, mier nemá miesta.* Sú vyhlásenia kosovských obyvateľov.²⁴ Na základe prieskumu UNDP

²¹ Fast Facts, Early Warning Report 23. december 2008 [cit. 4.12. 2009] Dostupné na internete: http://www.ks.undp.org/repository/docs/Fast_Facts_23_EnglishFINAL.pdf

²² Kosovo Economic Memorandum, Report No. 28023-KOS, Document of the World Bank, 18.05. 2004

²³ http://www.ksgov.net/ESK/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=59&Itemid=50

väčšina opýtaných (57,89%) považovala nedostatok pracovných príležitostí a chudobu za najväčšie ohrozenie stability Kosova. Prieskum tiež ukázal, že bezpečnosť a stabilita sa zakladajú na odlišných faktoroch u skupiny etnických Albáncov ako u skupiny etnických Srbov žijúcich v Kosove. Kým kosovskí Albánci vnímajú nezamestnanosť a chudobu ako najviac destabilizujúci faktor, kosovskí Srbi vidia ako zásadný problém zhoršovanie medzi-etnických vzťahov. (viď tabuľka č. 2).

Mnohí zo zúfalej situácie vinia medzinárodnú správu a prajú si, aby UNMIK opustila krajinu, označujú ju za *An arrogant bureaucracy ... feeding on itself*.²⁵ Naopak vnímanie Európskej únie je oveľa pozitívnejšie, čo je podmienené predovšetkým ekonomickými a politickými dôvodmi, výškou absorbovaných investícií a snahou o vstup.²⁶ Európska únia bezprostredne po ukončení vojenskej intervencie v roku 2009 v rámci humanitárnej pomoci poskytla provincii 378 mil. € a ďalších 127 mil. € bolo zo strany EÚ v provincii investovaných do programov zameraných na rekonštrukciu. V priebehu roku 2000 až 2001 poskytla EÚ Kosovu 722,5 mil. €. V oblasti ľudských zdrojov, 36 000 členov jednotiek KFOR (80% KFOR) a 800 civilných, v provincii nasadených policajtov pochádzalo z členských krajín EÚ. V roku 2004 pôsobilo v oblasti 100 mimovládnych organizácií, ktoré sídlia na území členských štátov EÚ.²⁷

Tabuľka č.2

Názory na okolnosti ohrozujúce stabilitu Kosova				
	K. Albánci	K. Srbi	Ostatní	Priemer
Zhoršovanie vzťahov etnických skupín	8,6%	54,8%	8,1%	11,32%
Nezamestnanosť a chudoba	61,1%	7,6%	61,4%	57,89%
Zhoršenie vzťahov so susednými krajinami	1,3%	5%	2,7%	1,34%
Zhoršenie vzťahov s medzinárodným spoločenstvom	3,7%	9,6%	4,0%	4,07%
Politický radikalizmus	7%	5,6%	2,7%	1,13%
Nedostatočná vláda zákona	9,6%	13,7%	8,1%	9,79%
Korupcia a zlé riadenie	13,7%	5,6%	9,0%	12,92%
Iné	1%	5%	4%	0,16%

Zdroj: UNDP

Aj na príklade Kosova vidíme podmienenosť bezpečnosti rozvojom a naopak. Post-konfliktný región sa nachádza v kruhu, v ktorom nedostatok bezpečnosti bráni ľuďom a krajine rozvíjať sa a na druhej strane nedostatok a ekonomická núdza podnecujú strach z budúcnosti, boj o prežitie a vyhrocujú etnickú neznášanlivosť u obyvateľstva. Vysoké percento mladej generácie s nízkym stupňom vzdelania, ktoré nie je zamestnané, a ktorého život sa nevyvíja podľa jeho predstáv, je relatívne ľahko zmanipulovateľnou skupinou a čím horšie budú sociálno-ekonomické podmienky, v ktorých žije, tým vyššia bude jeho náchylnosť nájsť vinníka a obrátiť svoje nešťastie v agresiu voči zadanému nepriateľovi. Ako ukazujú prieskumy, v súčasnosti väčšina kosovského obyvateľstva vidí príčinu napätých etnických vzťahov v oblasti ako dôsledok vplyvu Belehradu. Vyčleniac skupinu etnických Srbov, hlavnou príčinou pretrvávajúcej etnickej neznášanlivosti je prístup

²⁵ Arogantný byrokratický aparát, ktorý kŕmi iba sám seba. (voľný preklad autorky)

²⁶ Welch, A.C.: Achieving Human Security after Intra-State Conflict: the Lessons of Kosovo, In: Journal of Contemporary European Studies, Vol. 14, No. 2, August 2006, s. 223

²⁷ Tamtiež, s. 223

albánských politických vodcov. (viď tabuľka č. 3). Z prieskumu vyplýva, že etnické skupiny chápu konflikt skôr ako problém podnecovaný na politickej úrovni. Na druhej strane v demokratickej spoločnosti sú politickí vodcovia do svojich funkcií slobodne volení a ich rozhodnutia výrazne vplývajú na kvalitu života širokých vrstiev obyvateľstva, majú výrazný mikro-rozmer.

Tabuľka č. 3

Čo v súčasnosti najviac prispieva k napätej situácii etnických vzťahov v Kosove?				
	K. Albánci	K. Srbi	Ostatní	Priemer
Nedostatočná snaha KA z pohľadu integrácie KS	4.9%	17.3%	3.3%	5.51%
Nedostatočná pripravenosť KS byť integrovaní do kosovskej spoločnosti	23.9%	5%	23.3%	22.50%
Prístup albánských politických vodcov	2.7%	58.7%	3.3%	6.06%
Prístup srbských politických vodcov	8.8%	2.0%	6.1%	8.20%
Vplyv Belehradu	53.8%	N/A	28.9%	49.11%
Iné	.6%	7.7%	2.8%	1.18%

Zdroj: UNDP

Pocit bezpečia je subjektívnej povahy a je výsledkom súčinnosti mnohých faktorov z rôznych oblastí prežívania a rozvíjania každodennej reality. Jeho dosiahnutie je enormne náročné a je možné iba postupným a cieľovým procesom rozvoja krajiny a spoločnosti v dlhodobom časovom horizonte.

Použitá literatúra:

Printové zdroje:

1. Ash, T.G.: Dějiny přítomnosti, Praha: Paseka, 2003, s. 284-378. ISBN 80-7185-454-9
2. Baylis, J., Smith, S.: The Globalization of World Politics, New York: Oxford University Press Inc., 2005. ISBN 0-19-927118-6
3. Booth, K.: Theory of World Security, New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-54317-0
4. Buzan, B., Waever, O., Wilde, J.: Bezpečnost Nový rámec pro analýzu, Brno: Centrum strategických studií, 2005. ISBN 80-903333-6-2
5. Cheban, V.V.: Military Science and New Security Threats, In: Military Thought, s. 190-196.
6. Fierke, K. M.: Critical Approaches to International Security, Cambridge: Polity Press, 2007. ISBN-13: 978-07456-3292-6
7. Ignatieff, M.: Virtuální válka, Praha: Themis, 2001. ISBN 80-7312-001-1
8. Judah, T.: Kosovo, War and Revenge, New Haven and London: Yale University Press, 2002. ISBN: 0-300-09725-5.

9. Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Praha: Ekopress, 2007. ISBN 978-80-86929-21-7
10. Kissinger, H.: Potřebuje Amerika zahraniční politiku?, Centa: Brno, 2002. ISBN 80-7257-736-0
11. Novotný, A.: Slovník medzinárodných vzťahov, Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2004. ISBN 80-89169-01-5
12. Škvrnda, F., Pawera, R., Weiss, P.: Medzinárodná bezpečnosť, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008. ISBN 978-80-225-2527-5
13. Seybolt, T.B.: Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure. New York: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-925243-5
14. Thakur, R.: The United Nations, Peace and Security, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 0521855179
15. Welch, A.C.: Achieving Human Security after Intra-State Conflict: the Lessons of Kosovo, In: Journal of Contemporary European Studies, Vol. 14, No. 2, August 2006, s. 221-239

Internetové zdroje:

16. Cohen, H.: The Economic Consequences of the War and Reconstruction in South-eastern Europe, Economic Committee Sub-committee on East-West Economic Co-operation and Convergence, Committee Reports, NATO Parliamentary Assembly, 1.10.1999. [cit. 4.12.2009] Dostupné na internete: <http://www.nato-pa.int/archivedpub/comrep/1999/as269ecew-e.asp>
17. Fast Facts, Early Warning Report 23. december 2008 [cit. 4.12. 2009] Dostupné na internete: http://www.ks.undp.org/repository/docs/Fast_Facts_23_EnglishFINAL.pdf
18. Kosovo Economic Memorandum, Report No. 28023-KOS, Document of the World Bank, 18.05. 2004 [cit. 4.12.2009] Dostupné na internete: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/KOSOVOEXTN/0,,contentMDK:20666171~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:297770,00.html>
19. http://www.ksgov.net/ESK/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=59&Itemid=50
20. <http://www.ks.undp.org/?cid=2,91>
21. <http://www.ks.undp.org/?cid=2,60>
22. <http://www.osce.org/kosovo/>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5

Ing. Michaela Štefančíková
Ing. Michal Ščepán

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ZHODNOTENIE ZÁVISLOSTI SLOVENSKEJ REPUBLIKY NA ENERGETICKÝCH ZDROJOCH RUSKEJ FEDERÁCIE¹

michaelastefancikova@googlemail.com
michal.scepan@gmail.com

Abstrakt

Predkladaný článok analyzuje závislosť Slovenskej republiky na energetických zdrojoch Ruskej federácie z pohľadu diverzifikácie zdrojov, prepravných trás a liberalizácie vnútorného trhu Európskej únie. V kontexte vysokej externej závislosti na dovoze energetických zdrojov nie je možné zabezpečiť energetickú bezpečnosť SR bez vnútornej liberalizácie v rámci EÚ a diverzifikáciou energetického mixu, ako aj diverzifikáciou strategických partnerov a dodávateľov. V súčasnosti SR nedosahuje uspokojivú energetickú bezpečnosť a EÚ nie je schopná garantovať energetickú bezpečnosť pre svojich členov. Článok ponúka pohľad na aspekty energetickej bezpečnosti SR, v závislosti od súčasného stavu ako aj možných alternatívnych návrhov súčasnosti.

Kľúčové slová: energetická závislosť, energetický mix, diverzifikácia, Európska únia, Ruská federácia

Abstract

The presented article analyzes the dependency of Slovakia from energy sources of Russian federation from a viewpoint of diversification of sources, transport routes and internal market liberalisation of EU. In the context of high external dependency on imports of energy sources it is not possible to ensure energy security of SR without internal liberalisation within EU and energy mix diversification, but also through the diversification of strategic partners and suppliers. At present, SR does not achieve a satisfactory energy security and the EU is not able to guarantee the energy security for its member states. The article offers a view of the aspects of energy security of the Slovak republic, depending upon the current situation as well as possible contemporary alternative solutions.

Key Words: Energy dependence, Energy mix, Diversification, European Union, Russian Federation

---

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č.2319205

Prakticky pre všetky štáty predstavuje energetika významný sektor národného hospodárstva, ktorý ovplyvňuje podstatnou mierou ostatné odvetvia ekonomiky a zohráva kľúčovú úlohu v otázkach národnej bezpečnosti a stability. Dostupnosť energetických zdrojov je podmienkou fungovania štátu a ekonomiky, ich nedostupnosť naopak potenciálnou príčinou humanitárnych kríz a destabilizácie politických systémov. Energetická bezpečnosť musí byť súčasťou komplexnej stratégie národnej bezpečnosti, nakoľko je v tomto smere jedným z prostriedkov zachovania si suverenity, politickej nezávislosti a relatívnej ekonomickej slobody štátu.

V prostredí prebiehajúcich dynamických ekonomických a politických zmien, procesov globalizácie a narastajúcej medzinárodnej interdependencie, je táto oblasť obzvlášť dôležitým determinantom budúceho vývoja postavenia a smerovania štátov a ich národných ekonomík. V otázke dosahovania a udržania hospodárskeho rastu je zásobovanie energiou a energetickými zdrojmi kľúčovým faktorom výkonu národného hospodárstva. V oblasti medzinárodno-politického prostredia sa energia stáva stále významnejším nástrojom na presadzovanie politických záujmov a prehlbovanie medzinárodného vplyvu. V tomto kontexte sú preto opatrenia na adaptívne nastavenie energetickej politiky štátu s cieľom prispôbiť sa meniacim sa podmienkam globalizovanej svetovej ekonomiky a jej fungovaniu mimoriadne dôležité, rovnako ako snahy vymedziť priestor nezávislého pôsobenia štátu v otázkach energetiky a diverzifikovať existujúcu mieru závislosti na zahraničných energetických zdrojoch.

Úlohu a význam vyváženej energetickej politiky v kontexte energetickej bezpečnosti podčiarkuje aj skutočnosť, že takmer všetky rozvinuté ekonomiky sú v menšej alebo väčšej miere externe závislé na prísune energie a stabilných cenách energonosičov. Náhle prerušenie dodávok energie alebo vysoké kolísanie cien na svetových trhoch môže mať za následok ako hospodárske, tak aj politické následky nedeziernych rozmerov.

Základným problémom otázky energetickej bezpečnosti je však disproporcija vyjadrená rastúcim globálnym dopytom po energetických zdrojoch a ich klesajúce zásoby vo svete resp. vyčerpatelnosť niektorých druhov energetických zdrojov. To vytvára tlaky na štáty v oblasti strategických rozhodnutí v rámci zaistenia prísunu energetických zdrojov ako aj eventuálnych reštrukturalizácií, bezpečnostného aspektu energetickej otázky a prípadných sporov o energie, ako i prispôbenie sa aktuálnym vývojovým tendenciám v reálnom čase. Rovnako nerovnomerné rozdelenie zdrojov primárnych energetických surovín a z toho vyplývajúca situácia relatívneho monopolu na dodávky energie niekoľko málo štátov vytvára potenciálne výzvy a riziká pre štáty nielen v pozícii úplnej alebo takmer úplnej závislosti od dodávok týchto surovín. Aspekt energetickej bezpečnosti je preto významný vo viacerých rovinách spoločenského života, ekonomického a politického fungovania štátu, ako aj postavenia štátu v rámci geopolitického usporiadania po partnerskej stránke a v strategickej rovine medzinárodných vzťahov.

Energetická bezpečnosť v rámci Európskej únie

Väčšinu rozvinutých ekonomík v súčasnosti charakterizuje závislosť na dovoze fosílnych energetických zdrojov. Z tohto pohľadu je otázka energetickej bezpečnosti determinovaná vysokou mierou geopolitickými faktormi, zahranično-obchodnými vzťahmi, ale aj otázkami dopravy a uskladnenia pre následné použitie. Koncept energetickej bezpečnosti sa totiž neobmedzuje iba na aspekty energetiky v kontexte bezprostrednej národnej bezpečnosti, ale predstavuje širší komplex interdependentných faktorov. „Pod pojmom energetická bezpečnosť sa skrýva spoľahlivá dodávka energie a prístup k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite, za spravodlivé ceny.

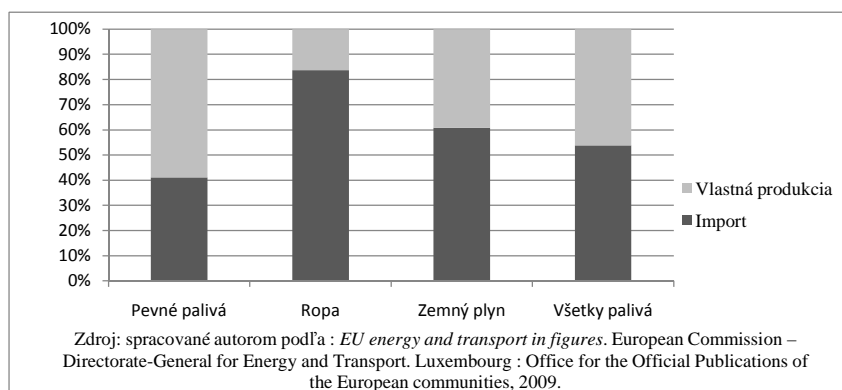

Energetická bezpečnosť závisí od bezpečnosti zásobovania ako aj od technickej bezpečnosti energetických zariadení. Nemožno ju chápať izolovane, pretože na globálnom energetickom trhu nie je spojená len s domácimi a medzinárodnými dodávkami energie, ale aj so spoľahlivosťou obchodných partnerov.² Takéto vnímanie energetickej bezpečnosti ju stavia do roviny zložitých vzájomných prepojení a interdependencie z hľadiska subjektov, podmienok, príčin a vnútorných ako aj vonkajších determinantov.

Za bezprostredné nástroje zvyšovania energetickej bezpečnosti môžeme označiť vhodný a diverzifikovaný energetický mix, využívanie domácich a obnoviteľných zdrojov energií, znižovanie energetickej náročnosti hospodárstva a znižovanie spotreby fosílnych palív. Celostná stratégia energetickej bezpečnosti si však bude vyžadovať komplexné a systémové zmeny v energetickej politike a prístupe k tejto otázke, ku ktorým sa vyjadríme nižšie.

V kontexte uvedenej definície energetickej bezpečnosti predstavuje Európska únia (EÚ) zoskupenie s vhodnými predpokladmi plošne zastrešiť otázky energetickej bezpečnosti pre členské štáty z pohľadu výhod synergie, hospodárskeho potenciálu, relatívne silnej vyjednávacej pozície a vysokej prestíže v medzinárodných vzťahoch. V súčasnosti je však otázka energetickej politiky v kompetencii členských štátov EÚ a nemožno hovoriť o spoločnom rámci zastrešujúcom problematiku energetickej bezpečnosti v rámci EÚ celostne. Spoločný trh EÚ a postupné prepájanie aj trhov s energiami však pozvoľne posúva túto problematiku z národnej úrovne do polohy politickej agendy celej EÚ. V prípade EÚ môžeme pozorovať externú závislosť na dovoze energetických zdrojov až vo výške 53,8%³ (2006), pričom Európska komisia predpokladá do roku 2030 nárast tejto hodnoty na 65%.

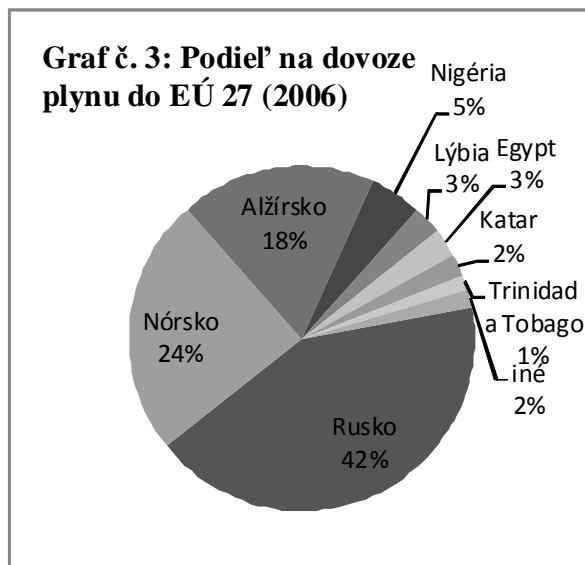
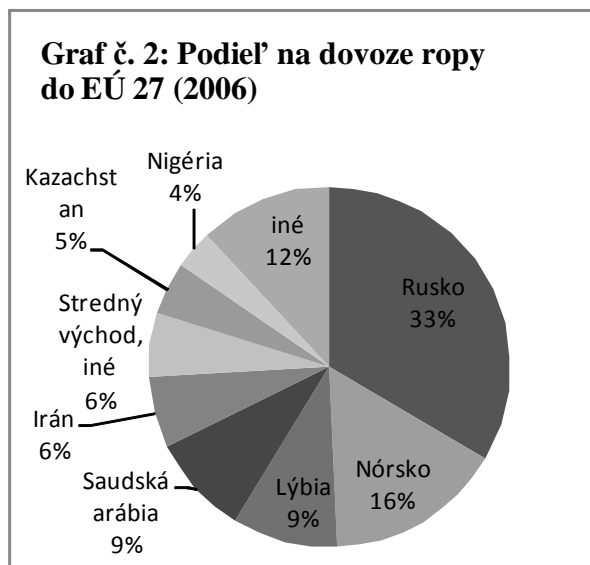
Graf č.1: Miera závislosti (%) na dovoze energetických surovín EÚ 27 (2006)

² Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html)>

³ *EU energy and transport in figures*. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009. Str. 30. ISSN 1725-1095

Z geopolitického hľadiska je teritoriálna závislosť na dovoze energetických surovín distribuovaná v rámci EÚ výrazne nejednotne. Východná Európa je výraznou mierou závislá na dovoze ruských energetických zdrojov, Južná Európa je závislá na dovoze zemného plynu z regiónu Severnej Afriky, iba Západná Európa vykazuje viac-menej diverzifikovanú štruktúru dovozu energetických surovín. Vzhľadom na fakt, že Rusko je dominantným partnerom vo veciach dodávok energetických surovín pre EÚ a zároveň jediným štátom v rámci skupiny G8, ktorý bude exportérom týchto komodít aj do budúcnosti, predstavuje Rusko dodávateľa strategického významu a z hľadiska energetickej bezpečnosti je v záujme EÚ, aby vzťahy s Ruskom zodpovedali princípom stratégie energetickej bezpečnosti po stránke priaznivých zahranično-politických vzťahov ako aj bezpečnosti a stability dodávok.

Zdroj: spracované autorom podľa : *EU energy and transport in figures*. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009

Z pohľadu vnútorného trhu je možné „riešenie otázok energetickej bezpečnosti hľadať najmä v liberalizácii trhov s energiou, v diverzifikácii zdrojov a prepravných trás pre energonosiče, v efektívnom využívaní zdrojov a tiež v postupoch, ktoré znásobia konkurenciu na trhoch s energetickými zdrojmi. V širšom zmysle ide o opatrenia na území jednotlivých štátov a medzinárodných spoločností, ktoré majú zabezpečiť stabilné dodávky energie pri prijateľných a stabilizovaných cenách, ale aj garantovať ochranu kritickej energetickej infraštruktúry a preukázať pripravenosť štátu efektívne reagovať na krízové situácie a teroristické hrozby.“⁴ V tomto kontexte môže EÚ podporovať diverzifikáciu zásobovania energetických zdrojov, konkurenciu v obchode s energiami a rozmanitosť štruktúry energetických dopravných sietí. Prioritou by malo byť dobudovanie európskej distribučnej sústavy pre ropu, zemný plyn a elektrinu. Táto európska energetická infraštruktúra by mala zahŕňať nasledovné faktory:⁵

⁴ ŽÁKOVÁ, A.: *Energetická bezpečnosť a SR* [online]. In: Euro-Atlantic Quarterly [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://www.eaq.sk/page.php?doc=432>>

⁵ *Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky* [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html)>

1. Prepojenie elektrickej sústavy medzi Nemeckom, Poľskom a Litvou, ale aj Francúzskom a Španielskom.
2. Využívanie veternej energie pri Baltickom mori a jej napojenie do sietí.
3. Podpísanie dohody o využívaní transeurópskych sietí na 5 rokov.
4. Spreádzkovanie plynovodu Nabucco z Kaspického mora do strednej Európy.
5. Zabezpečenie finančných prostriedkov potrebných pre prenos elektriny vyrobenej z obnoviteľných zdrojov do distribučnej siete.
6. Spoločné a záväzné normy pre bezpečnosť sietí.

Dôležitým prvkom európskej energetickej bezpečnosti v rámci EÚ by mala byť aj solidarita pri riešení eventuálnych krízových situácií ako napr. výpadky dodávok energetických zdrojov. Determinujúcim faktorom je v tejto oblasti potreba diverzifikácie zdrojov a prepravných ciest, aby mohlo dôjsť k operatívnym riešeniam náhrad relatívne jednoducho a pri minimalizovaní nákladov. Je potrebné rovnako budovať strategické zásoby resp. skladové kapacity, zásobníky a rozvodné terminály.

Ropa a zemný plyn sú energetické zdroje strategického významu, ktoré aj po splnení cieľov v rámci využívania obnoviteľných zdrojov ako aj energetickej efektívnosti jestvujúcej spotreby budú pokrývať v budúcnosti aj naďalej viac ako 50% energetických potrieb EÚ za rastúcej externej závislosti na dovozoch týchto surovín. V roku 2030 sa odhaduje viac ako 90%-ná závislosť na dovoze ropy a okolo 80%-ná závislosť na dovoze zemného plynu. Táto závislosť je umocnená aj fungovaním vnútorného trhu EÚ, ktorý zvyšuje vzájomnú závislosť jednotlivých členských štátov. Vzhľadom na tieto skutočnosti je v záujme energetickej bezpečnosti EÚ podporovať vyššou mierou využívanie domácich energetických zdrojov a zvlášť obnoviteľných energetických zdrojov. Výroba elektriny je v rámci EÚ závislá od dovozu zemného plynu a reštrukturalizácia energetického mixu bude pre zvyšovanie energetickej bezpečnosti pozitívna aj v tomto smere. Okrem obnoviteľných a alternatívnych zdrojov energií sa ako jedna z možností ponúka aj využívanie jadrovej energie, ktorá však nesie so sebou osobitnú problematiku okolností produkcie takéhoto typu energie. Jednako je však ropa vnímaná do budúcnosti ako dominantný energetický zdroj a zmena tohto postavenia v energetickom mixe je do budúcnosti pri súčasnom stave technológie výroby energií nereálna.

Rozhodujúcim faktorom vo svetle načrtnutej externej závislosti na dovoze energetických palív bude preto bezpečnosť ich dodávok. V otázke zemného plynu má EÚ priaznivé vzťahy s vedúcimi dodávateľmi tejto komodity, v rámci Európskeho hospodárskeho priestoru hlavne s Nórskom, mimo tohto priestoru s Ruskom a Alžírskom. Prakticky rovnaká situácia sa vyskytuje aj v otázke dovozu ropy.

Napriek tomu by však podpora diverzifikácie mala byť ústredným cieľom, ako v rovine dodávateľov, tak aj v rovine prepravných trás a spôsobu dopravy energií. To je obzvlášť dôležité v prípadoch energetických kríz a za stavu úplnej alebo takmer úplnej závislosti niektorých členských štátov EÚ na jednom exkluzívnom dodávateľovi. Jednými z riešení by mohli byť už spomínané priority ako vypracovanie projektov prívodu palív z nových regiónov, vybudovanie nových rozvodných centier v Strednej Európe a v pobaltských štátoch a výstavba nových zásobníkov a terminálov. Taktiež by sa mal rozvíjať systém mechanizmu strategických zásob EÚ a elektrické prepojenia ako aj záväzné a vymáhateľné štandardy.

V otázke vnútornej liberalizácie a deregulácie trhu s energiami v rámci EÚ, ktorá je jednou z prioritných tém spoločenstva, v súčasnosti stále pretrvávajú prekážky plného

využitia nástrojov vnútorného trhu pre zabezpečenie vyššej miery energetickej bezpečnosti. Ako reakciu na vývoj cien energií na svetových trhoch ako aj na rast dopytu po zdrojoch a palivách vydala v roku 2006 Európska komisia tzv. Zelenú knihu o bezpečnej, konkurencieschopnej a trvalo udržateľnej energetike pre Európu, ktorou boli položené základy pre koncepciu európskej energetiky, ako aj načrtnuté potenciálne výzvy a možné riešenia. V tomto dokumente boli stanovené tri hlavné ciele:

- zvýšenie bezpečnosti dodávok,
- zabezpečenie konkurencieschopnosti európskych ekonomík a dostupnosti cenovo prístupnej energie,
- podpora trvalej environmentálnej udržateľnosti a boj proti zmene klímy.

V snahe zabezpečiť dosiahnutie týchto cieľov bolo identifikovaných šesť prioritných oblastí, z ktorých konkrétne tri oblasti riešia problematiku energetickej bezpečnosti: „Riešenie konkurencieschopnosti a bezpečnosti dodávok“ (zvyšovanie trvalej udržateľnosti a pestrosti energetického mixu), „Solidarita medzi členskými štátmi“ (zvyšovanie bezpečnosti dodávok v rámci vnútorného trhu, prehodnotenie prístupu EÚ k núdzovým zásobám ropy a plynu a zabraňovanie výpadkom) a „Smerom ku koherentnej externej energetickej politike“ (Znižovanie závislosti od dovozu hlavne v oblasti ropy a plynu, jasná politika diverzifikácie dodávok zemného plynu, premena energetických dialógov na energetické partnerstvá, efektívne reagovanie na krízové situácie, vytvorenie celoeurópskeho Energetického spoločenstva, začlenenie energetiky do iných externých politík, energia na podporu rozvoja).⁶

Konkrétne akty sekundárneho práva EÚ zaoberajúceho sa otázkami energetickej bezpečnosti sú hlavne nariadenia a smernice Európskej komisie ako Smernica č. 2004/67/ES týkajúca sa opatrení na zaistenie bezpečnosti dodávok zemného plynu, Smernica č. 2005/89/ES o opatreniach na zabezpečenie bezpečnosti dodávok elektrickej energie a investícií do infraštruktúry a Smernica č.98/93/ES o povinnosti členských štátov udržiavať minimálne zásoby ropy a/alebo ropných výrobkov, ktorou sa členským štátom EÚ ukladá povinnosť skladovať núdzové zásoby ropy a ropných výrobkov na úrovni 90-dňovej spotreby

S cieľom prispieť k vyššej liberalizácii a tak aj k riešeniu otázok energetickej bezpečnosti v tomto smere bol ako najnovšia iniciatíva predstavený Európskou komisiou v septembri 2007 tzv. Tretí liberalizačný balík zameraný na liberalizáciu trhu s elektrinou a plynom, ktorý obsahoval aj návrhy právnych aktov zameraných na vnútorný trh.⁷ Najzásadnejšou zmenou tohto liberalizačného balíka bol návrh na oddelenie dodávateľských a výrobných (resp. ťažobných) činností od prevádzky energetických sietí a sústav, tzv. unbundling. Toto oddelenie vertikálne prepojených energetických spoločností bolo súčasne najdiskutovanejším problémom v rámci balíka. Na jednej strane by unbundling mohol priniesť vyššiu efektívnosť, transparentnosť a konkurenciu na európsky trh s energiami, no na

---

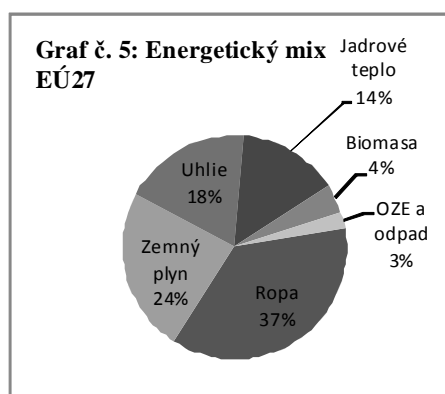
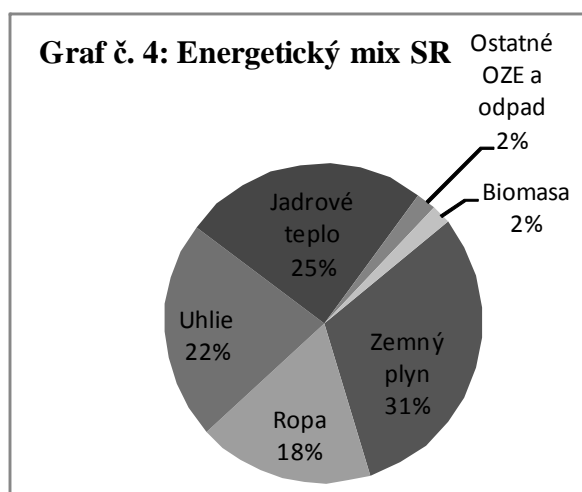
⁶ Zhrnuté podľa: *Zelená kniha : Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu* [online]. Európska komisia, 8.3.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SK:PDF>>

⁷ Konkrétne novely dvoch európskych smerníc o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s elektrinou a plynom, nové nariadenie o zriadení Agentúry pre spoluprácu energetických regulátorov, novely súčasne platných dvoch nariadení, ktoré sa týkajú podmienok prístupu do prepravných sietí pre zemný plyn a tiež podmienok prístupu do siete pre cezhraničné výmeny elektriny (*Návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Smernicu 2003/54/ES- pravidlá pre vnútorný trh s elektrinou; Návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Smernicu 2003/55/ES- pravidlá pre vnútorný trh s plynom; Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Nariadenie 1228/03- cezhraničný obchod s elektrinou; Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Nariadenie 1775/05- prístup k plynárenským sieťam; Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o založení Agentúry pre spoluprácu energetických regulátorov*)

strane druhej by mohol zbytočne oslabiť postavenie európskych spoločností voči silným zahraničným subjektom. Kompromisom v tejto otázke sa stal tzv. efektívny unbundling, vychádzajúci zo silnej a efektívnej regulácie. Ďalšie opatrenia v rámci balíka sa týkali väčšej nezávislosti národných regulačných inštitúcií pre energetiku, vytvorenia mechanizmov pre ich spoluprácu a harmonizáciu činností, vytvorenia mechanizmov pre lepšiu koordináciu sieťových operácií, podpory cezhraničného obchodu a prevádzky sietí a iné.

Energetická bezpečnosť Slovenskej republiky v kontexte Európskej únie

Slovenská republika je podobne ako mnohé ďalšie rozvinuté ekonomiky energeticky nesebestačná a závislá od dovozov energetických zdrojov. Dovoz primárnych energetických zdrojov do SR predstavuje 90% a pochádza hlavne z Ruskej federácie. Spotreba elektriny každoročne narastá v priemere o 1%. Miera energetickej náročnosti je však v SR takmer dvojnásobná v porovnaní s priemerom v OECD a štvornásobná v porovnaní s priemerom EU27. V skladbe energetického mixu SR neexistujú výrazné odlišnosti od priemernej skladby energetického mixu EÚ, okrem vyššej zložky zastúpenia zemného plynu oproti ropu.

Zdroj: NOVÁK, J.: Obnoviteľné zdroje energie v Stratégii energetickej bezpečnosti SR [online]. Dostupné na <<http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf>>

Podľa analýzy Stratégie energetickej bezpečnosti SR schválenej v roku 2008⁸ by mala pod vplyvom rastúceho dopytu v priemysle a v doprave do roku 2010 celková spotreba energetických zdrojov vzrásť viac ako dvojnásobne oproti nárastu ponuky. Spotreba elektrickej energie má podľa odhadov vzrásť o 6,4%, spotreba ropy o 2,9%, len v prípade zemného plynu sa očakáva konštantná úroveň spotreby. Podľa prognóz však dôjde k nárastu dopytu elektrickej energie vyrobenej z jadrovej energie a dopyt po ropu a biomase. Potenciálne rizikový faktor však predstavuje závislosť od dovozu fosílnych palív z jedného zdroja a strategické zásoby ropy. Je preto potrebné klásť hlavne dôraz na sebestačnosť vo výrobe elektriny a venovať pozornosť nielen spoľahlivosti a bezpečnosti energetickej sústavy, ale aj využitiu alternatívnych zdrojov energie na výrobu elektriny a tepla. Reštrukturalizácia ekonomiky a jej efektívne zapojenie do svetového hospodárstva sú nemysliteľné bez

⁸ Ministerstvo hospodárstva SR: *Stratégia energetickej bezpečnosti SR* [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.6.2009]. K dispozícii na <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

znižovania energetickej náročnosti a dosiahnutia energetickej bezpečnosti, ktorá ako bolo spomínané, vysoko prevyšuje v prípade SR priemer rozvinutých ekonomík.

Na dosiahnutie požadovaných cieľov a priorít v rámci energetickej bezpečnosti Slovenska, je potrebné zvýšiť energetickú efektívnosť, podporovať rozvoj trhu súbežne so znižovaním energetickej závislosti SR od dovozu a kompletizovať prechod na konkurenčný energetický sektor. V súčasnosti však môžeme uvažovať s dvoma primárnymi energetickými surovinami osobitého významu v kontexte energetickej bezpečnosti SR vzhľadom na ich zastúpenie v energetickom mixe a taktiež vzhľadom na vysokú externú závislosť na ich dovoze, konkrétne s ropou a zemným plynom.

Úloha a postavenie ropy v kontexte energetickej bezpečnosti SR

Ropa je strategickou tovarovou komoditou z hľadiska jej využitia v národnom hospodárstve ako energetická surovina pre rafinárske spracovanie a ako priemyselná surovina pre petrochemické a ďalšie spracovanie. V Slovenskej republike je v súčasnosti relatívne ustálená spotreba pre spracovanie ropy vo výške 5,5 mil. ton ročne, čo zaraďuje SR z hľadiska objemu spracovania na počet obyvateľov medzi ekonomiky s výrazne rozvinutou spracovateľskou kapacitou.

Bezpečnosť spotreby ropy v rámci SR v kontexte vysokej závislosti na dovoze závisí od dostatočných a stabilných dodávok ropy na naše územie. Aktuálnym riešením otázky dovozu ropy je využívanie ropovodu Družba z Ruskej Federácie v objeme 6 mil. ton ročne podľa Dohody medzi vládami SR a RF o spolupráci v oblasti dlhodobých dodávok ropy. Zo strednodobého hľadiska sa ako alternatívne riešenia otázky dovozu ropy javia využívanie ropovodu Adria zo Százhalombatty, prepojenie dopravných trás v podobe Odessa-Brody-Družba, ktoré sa však črtá ako politicky náročné na realizáciu, alebo prepojenie Bratislava-Schwechat a možnosť reverznej prepravy. V prípade prerušenia dodávok ropy na územie SR je bezprostredným krízovým riešením využitie 90-dňových ropných zásob.

Pre zabezpečenie plynulosti dodávok ropy do SR a tým aj zabezpečenie plynulej a efektívnej výroby v budúcnosti je tiež potrebné, aby prevádzkovateľ slovenského ropovodného systému zefektívnil spoluprácu s prevádzkovateľmi dotknutými tranzitných prepravných trás.

Zásobovanie Slovenska ropou bolo a aj v budúcnosti bude ovplyvnené medzinárodnou situáciou. Vzhľadom na trasu ropovodu Družba sa prípadná redukcia dodávok ropy dotkne viacerých krajín, z ktorých okrem Ukrajiny a Bieloruska sú všetky členskými krajinami EÚ. V tomto zmysle Slovensko a susediace krajiny by mali podporovať rozvoj vzájomného prepojenia ropovodných sietí medzi krajinami EÚ, a to v záujme zvýšenia stability ekonomiky celej EÚ, s rešpektovaním princípov spolupráce, solidarity a povinnosti pomôcť členskej krajine EÚ v stave ropnej núdze.

Krajiny produkujúce ropu majú svoje produkčné kapacity kontrahované na báze dlhodobých kontraktov so svojimi tradičnými odberateľmi. Predstava, že by SR dokázala v prípade náhleho dlhodobjšieho výpadku dodávok ropy z RF získať na ropnom trhu voľné kapacity v minimálnom množstve cca 9 600 t ropy/deň (cca 70 000 barelov ropy denne) je nereálna.

Podstata alternatívneho riešenia diverzifikácie zdrojov dodávok ropy pre SR spočíva v nadviazaní obchodných väzieb s producentmi ropy mimo krajín bývalého ZSSR a na báze dlhodobých kontraktov o vytvorení alternatívnych zásob ropy vo forme lodného carga dodávaného na základe dlhodobých kontraktov z oblasti Blízkeho východu, ale aj z afrického

kontinentu. Táto cesta diverzifikácie nie je nová, je odskúšaná, napr. vo vzťahu k Iraku, Sýrii, Líbyi, Alžírsku. Aj z tohto pohľadu je potrebné nepretržite aktualizovať výber vhodných dodávateľov ropy a plne liberalizovať trh s ropou.

Z pohľadu možností dodávok ropy do SR za hlavné zdroje ropy možno považovať:

- Ruskú federáciu,
- Kaspickú oblasť a Stredný Východ,
- Severnú Afriku.

Pri diverzifikácii druhov ropy je nutné brať do úvahy viacero hľadísk. Predovšetkým ide o nasledovné faktory:

- technologická konfigurácia rafinérie – cieľom je zabezpečiť efektívne spracovanie dovážanej ropy s dôrazom na požadovanú štruktúru produkcie, so zohľadnením preferencií v rámci domácej spotreby;
- kvalitatívne parametre ropy – ako technická akceptovateľnosť pre prevádzkovateľov ropovodov;
- cena – aby rozdiel v cene voči aktuálnej rope z Ruskej federácie bol primeraný jej kvalitatívnym charakteristikám;
- širšie medzinárodné obchodno-politické súvislosti – záujmy Slovenska v tejto oblasti by sa nemali principiálne odlišovať od politiky a záujmov EÚ; súčasne by sa nemali zhoršovať vzťahy voči ostatným krajinám.

V súčasnosti využívanie riešenie dodávok cez ropovod Družba zásobuje časť Európy (Bielorusko, Ukrajina, Poľsko, Nemecko, Maďarsko, Slovensko, Česko) v objeme cca 90-100 mil. ton ročne. Predstavuje to cca 50 % celkových dodávok ropy z RF na trh Európy.

Ruská federácia má napäté obchodno-politické vzťahy najmä s tranzitnými krajinami Bieloruskom a Ukrajinou. Dlhodobo presadzuje zámer zredukovať prepravu ropy cez tieto „z jej pohľadu nestabilné“ krajiny, resp. cez ropovodné systémy, nad ktorými nemá úplnú kontrolu. V tomto smere Slovensko nie je problémovou krajinou, avšak môže sa opäť stať rukojemníkom pri potenciálnom zvýšenom medzinárodnom napätí medzi RF a niektorými krajinami vo východnej Európe, možno aj so zámerom udržať pre RF ekonomicky výhodnú cenu ropy.

Súčasne sa dohodol konkrétny plán medzi RF, Bulharskom a Gréckom o výstavbe ropovodu z bulharského prístavu Burgas do gréckeho prístavu Alexandropolis (RF má v ropovode väčšinu akcionárskych práv), ktorým sa dokáže zvýšiť objem prepravy ropy z Čierneho mora do Južnej Európy, aktuálne limitovaný kapacitou Bosporskej úžiny. Kapacita ropovodu Burgas – Alexandropolis má v prvej fáze predstavovať 35 mil. ton s možným zvýšením až na 50 mil. ton/rok.

V prípade dlhodobých odstávok dodávok ropy cez ropovod Družba a jej nahradenie inými dopravnými trasami by sa náklady rafinérského priemyslu v regióne strednej a východnej Európy zvýšili, čo by sa čiastočne prenieslo aj do celkovej cenovej úrovne palív na trhu EÚ. Najreálnejšou alternatívou k ropovodu Družba je ropovodný systém Adria, ktorý sa začína v chorvátskom prístave Omišalj a vedie cez Maďarsko aj na Slovensko. Technická funkčnosť tohto ropovodu už bola viackrát v minulosti preverená a do prevádzky v smere prepráv na územie SR ho možno uviesť v priebehu niekoľkých týždňov. V tomto roku spoločnosť Slovnaft doviezla zo Százhalombatta cca 50 tis. ton ropy z dôvodu nedostatočného zásobovania priamo cez slovenskú časť ropovodu.

V súčasnosti je časť ropovodu Adria na území Maďarska prevádzkovaná v opačnom smere, keďže touto časťou je prepravovaná ropa z ropovodu Družba až do rafinérie v Chorvátsku. Kapacita ropovodu Adria pre účely krytia spotreby Slovenska je momentálne dostatočná.

Cez ropovod Adria je možné prepravovať rôzne druhy ropy. Z pohľadu ekonomickej kalkulácie sú prepravné tarify na chorvátskom území približne 2 až 3-násobne vyššie, ako je bežná úroveň v EÚ, resp. ako sú tarify prevádzkovateľov ropovodov v našom regióne. V tejto súvislosti je určite priestor na využitie vplyvu EÚ na vyjednanie lepších podmienok v prístupovom procese začlenenia Chorvátska do EÚ tak, aby tarify dosiahli obvyklý štandard. Pre zabezpečenie plynulosti zásobovania ropovodu ropou je vhodné podporovať myšlienku, ktorá bola predmetom diskusie na medzištátnych rokovaniach premiérov SR a Chorvátska. Z pohľadu aspektov ochrany životného prostredia a rozvoja turizmu, chorvátska strana navrhla vybudovať v oblasti Karlovacu zásobníky na ropu, ktoré by plnili úlohu diverzifikácie zdrojov ropy.

Úloha a postavenie plynu v kontexte energetickej bezpečnosti SR

V otázke zemného plynu je z pohľadu energetickej bezpečnosti Slovenská republika v ešte komplikovanejšej situácii ako v prípade ropy. SR má dlhodobú tradíciu v sektore plynárenstva, no zároveň predstavuje závislosť na dovoze zemného plynu takmer 98%. Významným aspektom v kontexte energetickej bezpečnosti EÚ je však tranzitná poloha SR a z pohľadu stability a bezpečnosti dodávok je SR spoľahlivým prepravným partnerom, pričom až 20% spotreby zemného plynu EÚ sa prepravuje cez územie Slovenska do štátov strednej a západnej Európy. Za situácie plánovanej realizácie alternatívnych dopravných ciest zemného plynu do EÚ preto ostáva v záujme SR udržať si postavenie stabilného a spoľahlivého tranzitného štátu. V období 2013-2030 sa ako riziko pre energetickú bezpečnosť Európy a čiastočne Slovenska rysuje výraznejší záujem o dodávky ruského plynu do Ázie, čo môže spôsobiť riziko v nedostatku dodávok plynu pre EÚ. Z tohto pohľadu je preto potrebné chápať dlhodobé zmluvy s dodávateľmi plynu mimo EÚ ako jeden z nástrojov bezpečnosti dodávok plynu. V prípade plynu je možné uvažovať hlavne s oblasťami Kaspického mora a Stredného východu.

V prípade Kaspickej oblasti existujú vzájomné dohody medzi Ruskom a štátmi tohto regiónu na výstavbe novej prepravnej trasy okolo Kaspického mora, ktorý by mal slúžiť najmä pre export plynu smerom do Ruska. Tento projekt je možné chápať ako snahu Ruska čiastočne obmedziť prístup EÚ k zdrojom mimo RF. V prípade stredného východu sa dá uvažovať aj s Iránom ako potenciálnym dodávateľom z dôvodu najvýznamnejších zásob zemného plynu v tejto oblasti. V kontexte súčasnej geopolitickej situácie však predstavuje Irán značne rizikovú alternatívu.

Z pohľadu technických možností dopravy plynu na Slovensko resp. do EÚ existuje viacero rozpracovaných projektov. Medzi najvýznamnejšie patria Nabucco, Blue Stream, South Stream a Nord Stream.

Zo strednodobého hľadiska výstavba plynovodu Nabucco predstavuje vhodnú alternatívu pre dovoz plynu z oblastí Kaspického mora. Výstavba tohto plynovodu nepredstavuje priamu konkurenciu pre súčasnú prepravu plynu cez Slovensko, pretože plynovod Nabucco by nemal prepravovať ruský plyn.

Plynovod Blue Stream spája pod hladinou Čierneho mora Rusko s Tureckom, pričom neprechádza cez územie žiadnej inej krajiny. Blue Stream je jedným z najhlbšie položených podmorských plynovodov. Maďarská vláda vyhlásila, že má záujem predĺžiť plynovod Blue

Stream, ktorý vedie z Ruskej federácie do Turecka, čo predstavuje ohrozenie výstavby plynovodu Nabucco. Z pohľadu diverzifikácie zdrojov by však nešlo o zmenu, pretože by sa jednalo stále o plyn smerujúci z Ruskej federácie. Takéto riešenie je však možné považovať za konkurenciu pre slovenskú prepravnú sieť.

Plynovod South Stream je partnerským projektom ruského Gazpromu a talianskej spoločnosti Eni, ktorý by mal prechádzať z Ruska do Európy cez Čierne more a Bulharsko. Realizácii stavby bude predchádzať vypracovanie štúdie, ktorej cieľom je zhodnotiť vykonateľnosť investície a ktorá určí aj jeho kapacitu. Predpokladaný začiatok prevádzky je v roku 2012-2013. Pri priaznivých výsledkoch vykonateľnosti je možnosť, že v Bulharsku sa bude deliť na severnú a južnú časť, pričom severná časť pôjde cez Maďarsko do Rakúska. Vo februári 2008 Maďarsko a Rusko podpísali medzivládnu dohodu o spolupráci na výstavbe tohto plynovodu. K projektu sa pripojili aj Srbsko a Bulharsko.

Pripravovaný podmorský Severo-baltický plynovod – Nord Stream, obchádzajúci Poľsko a končiaci v Nemecku, neovplyvní štruktúru dodávateľov pre SR, bude mať však negatívny dosah na veľkosť prepravovaných objemov cez tranzitný plynovod na Slovensku a tým i negatívny dosah na ekonomiku Slovenska.

Aj keď po zvážení všetkých dostupných možností sa zatiaľ javí, že Gazprom a tradičné dopravné trasy zostávajú najvýznamnejšími z hľadiska dodávok zemného plynu pre SR, je potrebné stále priebežne sledovať a vyhodnocovať možnosti diverzifikácie dodávok zemného plynu. Keďže ide o projekty, do ktorých je zapojených viac krajín, je aj možnosť diverzifikácie pre SR realizovať len v spolupráci s ostatnými zainteresovanými krajinami. Pre SR, ktorá je pri pokrývaní svojich potrieb zemného plynu na 98 % závislá od dovozu, je dôležité nezaviazat' sa len k jednej alternatíve, treba však dať prednosť alternatíve, ktorá je najbezpečnejšia a najvýhodnejšia. A táto bude spojená i s pozíciou významného prepravcu plynu z Ruskej federácie do krajín EÚ od začiatku 70-tych rokov minulého storočia. Za týmto účelom je potrebné vytvárať podmienky pre zapojenie sa SR do medzinárodných plynárenských projektov, pričom ide o projekty ako Nabucco, Blue Stream, South Stream a pod.

Použitá literatúra:

1. CÍLEK, V. - KAŠÍK, M.: *Nejistý plamen: Průvodce ropným světem*. Praha : Dokořán, 2008, ISBN 978-80-7363-218-2
2. *EU energy and transport in figures*. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009. ISSN 1725-1095
3. *Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky* [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html)>
4. JOHNSON, D.: *EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience?* In: *Government and Opposition*, 2005, roč. 40, č. 2. Str. 256-277. ISSN 0017-257X
5. Ministerstvo hospodárstva SR: *Stratégia energetickej bezpečnosti SR* [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.6.2009]. K dispozícii na <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

6. *Zelená kniha : Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu* [online]. Európska komisia, 8.3.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SK:PDF>>
7. ŽÁKOVÁ, A.: *Energetická bezpečnosť a SR* [online]. In: Euro-Atlantic Quarterly [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://www.eaq.sk/page.php?doc=432>>

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Gabriela Švejdová

VYSOKÁ ŠKOLA TECHNICKÁ A EKONOMICKÁ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
NOVÉ TRENDY MARKETINGOVÉ KOMUNIKACE

---

gabriela.svejdova@gmail.com

Abstrakt

S měnícím se světem a rostoucími možnostmi informačních technologií se mění i úloha reklamy. Spotřebitel je stále náročnější, což klade vyšší nároky na účinnost jeho oslovení. Proto vznikají nové, moderní trendy reklamy.

Klíčová slova: informační technologie, trendy marketingové komunikace, gerilový marketing, event marketing, on-line komunikace, product placement, virový marketing.

Abstract

With transformative world and with growing information technology possibilities turns the tasks of advertising. Consumer continues to be more exacting, which laies higher title to the effectivity of his address. That is why new, modern trends of advertising are rising.

Key words: information technology, general drifts of marketing communication, guerill marketing, event marketing, on - line communication, product placement, viral marketing.

Úvod

S měnícím se světem se mění i úloha reklamy. Zvyšuje se kvalifikace zaměstnanců reklamních agentur a slovo „reklamní“ je postupně vytlačováno moderním „komunikační“. Spotřebitel je stále náročnější a vzdělanější, což samozřejmě klade vyšší nároky na účinnost jeho oslovení. Proto vznikají nové, moderní trendy reklamy, nebo spíše marketingové komunikace, jejichž pole působnosti roste zároveň s rozvíjejícími se informačními technologiemi. Oslovení potenciálních zákazníků se tak stává otázkou hlavně výběru vhodného nástroje. V tomto příspěvku bych se chtěla věnovat hlavně nově se rodícím možnostem reklamy- a to reklamy na sociálních komunikačních sítí, konkrétně na facebooku. Facebook je fenomén doby, avšak není jediným účinným prostředkem, jak v době krize bojovat o přízeň zákazníků. Existují i další účinné formy jak se prezentovat a hlavně jak v této „přesycené“ době zaujmout a získat tak pro sebe konkurenční výhodu. Proto by nebylo fér zastavit se jen a pouze u sociálních sítí.

Cíl a metodika

Cílem bylo zmapovat nové možnosti internetové marketingové komunikace, které se v současnosti objevují a rozvíjejí. Důraz byl kladen na výhody nevýhody oslovení potenciálních zákazníků formou facebook adds, na sociální síti facebook, kde autorka vycházela z vlastních zkušeností zadávání reklamních kampaní pro různé organizace ze

soukromého i státního sektoru. Dále bylo provedeno zhodnocení ostatních forem moderní reklamy, jejich limitací, účinností ale i nevýhod.

Nové trendy marketingové komunikace

On-line komunikace

Počet uživatelů internetu stále roste ovlivňuje životy všech čím dál tím víc. Internet je výrazným pomocníkem v každodenní práci a dle Světového projektu o internetu (World Internet Project) bylo zjištěno, že díky internetu se cítíme produktivnější, což uvádí celých 58% Čechů¹. V dnešní době s internetem pracují téměř všechny věkové skupiny, od dětí přes produktivní věkovou populaci až po seniory, kteří nechtějí zůstat pozadu.

Internet je považován za nejdynamičtější se rozvíjejícím médiem marketingové komunikace, u nás je v současnosti používán přes čtyřmi miliony lidí. I přesto ale intenzita využití internetového marketingu není zdaleka tak vysoká jako je tomu například u USA. Nicméně internet se stává pro Čechy běžně používaným médiem, což musí nutně ovlivnit internetový marketingový mix.

Investice do této oblasti marketingu rostou rok od roku- v roce 2004 to bylo cca 750 mil. Kč a o rok později to byla už miliarda. V blízké budoucnosti tak začne reklama na internetu, resp. náklady na ní, převyšovat reklamu v rozhlasu a v tisku. S tímto fenoménem se rozrůstá i specializace agentur, zaměřených na internetmarketing

Možnosti internetového marketingu:

- Analýza webu- web assessment studie, příprava koncepcí a řešení
- Internetová prezentace, webdesing- koncepce, kreativita, tvorba, správa
- Flash prezentace, microsite- kreativní řešení webu pro kampaně, soutěže
- Tvorba aplikací, programování pro internet- CMS, extranet, intranet, speciální aplikace
- Spotřebitelské soutěže a hry- ankety, dotazníky, zábavné hry
- E-mail marketing- jednorázová i pravidelná komunikace
- Reklamní kampaně- mediaplanning, bannery, e-mail
- Reklama ve vyhledávačích- analýzy návštěvnosti, provoz a správa aplikací a serverů
- Výzkum, uživatelské testování, data mining- průzkum, ankety
- Virový marketing, blogy, uživatelská přívětivost prostředí²

Fenomén Facebook:

Zastavme se tedy u tzv. sociálních sítí a jejich vlivu na uživatele. Jedna z celosvětově nejnavštěvovanějších stránek na celém internetu je Facebook. Tato síť uživatelům umožní vytvořit si svůj profil a sdílet své informace s ostatními. Je to ovšem také velký prostor i pro reklamu. Facebook pro svou prezentaci používají nejen politici, ale i mnohé firmy a sdružení, které zde placenou formou oslovují cílovou skupinu. Zadavatel si zde může určit přesně jaký segment (věk, pohlaví, náboženské či politické vyznání, vzdělání a mnohé další) a kolikrát denně se chystá oslovit. Vybrané skupině uživatelů se pak v pravidelných intervalech v liště vedle jejich profilu zobrazuje právě reklamní oslovení a vybízí k „prokliku“ na stránku s produktem, resp. službou. Pojdme se na fungování této reklamy podívat hlouběji.

---

¹ VYSEKALOVÁ, J., MIKEŠ, J., Reklama; 2. aktualizované a rozšířené vydání, Grada 2007, ISBN 978-80-247-2001-2

² Trend Marketing 1/2006

Nejefektivnějším nástrojem se dle společnosti SunMarketing, která se na tvorbu a správu facebookových reklam zaměřuje je přímá reklama, která se zobrazuje uživatelům dle výběru klienta. Souvisí s předchozím krokem, vytvořením profilu a informační stránky či skupiny v rámci sítě facebook. Tato se pak ve formě tzv. **Facebooks adds** (viz obr. č 1- červeně ohraničené pole- místo pro reklamní buňky) zobrazuje v pravé části stránky při prohlížení profilu, vyhledávání přátel apod., tedy tam, kde tráví uživatelé nejvíce času. Vzhledově se vždy jedná o krátké komerční sdělení s obrázkem. V jeho textu může být výzva, informace, vtip nebo provokace, která vybízí k „prokliku“ na profil, či již zmíněné stránky, resp. Skupinu zadavatele reklamy, kde je již k dispozici větší množství informací o nabízeném produktu nebo službě. Nabízí se zde široké pole možností pro tvorbu fotogalerií, získávání „fanoušků“ a přátel z řad uživatelů facebooku, kterým pak lze velmi jednoduše zasílat na jejich profily oznámení o novinkách, produktech, akcích apod.

obr. č. 1

Zdroj: <http://www.sunmarketing.cz/facebook/index.html> (zhlédnuto 24.10.2009)

Nevýhody reklamy prostřednictvím „facebook adds“:

Zaměříme se nyní na věci, jež nás v zadávání reklamy v rámci sociální sítě mohou omezovat. Dle agentury H1.cz³ je na facebooku registrováno již více než milion Čechů (loni touto dobou to bylo jen cca 100 000 uživatelů z ČR!) což zaručuje zastoupení různých druhů potřeb těchto uživatelů.

Kde tedy tkví určité mínusové body v tomto zdánlivě dokonalém reklamním prostředí? Za prvé to může být limitace prezentace firmy ve formě facebook adds: tato ikonka (viz obr. č. 1 výše) omezuje zadavatele pouze 25 znaky v titulku, 135 znaky v popisku a jedním obrázkem do velikosti 110x 80 pixelů.

³ http://www.h1.cz/reklama-facebook#utm_medium=cpc&utm_source=adwords&utm_campaign=Facebook-Ads (zhlédnuto 24.10.2009)

Další co může zadavatele reklamy mírně zklamat je výběr lokality- vybírá se ze seznamu zemí kam svou reklamu zaměří. Bohužel jde vybrat jen jednu zemi, takže cílení jedné reklamy třeba na Česko a Slovensko tím padá.

Klíčová slova – pro snadnější vyhledávání zadané reklamy ostatními uživateli se dají zadat klíčová slova, ty jsou vybírána z toho, co uživatelé Facebooku používají ve svých profilech jako své zájmy, práci, apod. Když se začne psát slovo, automaticky se nabízí možná klíčová slova (tj. zadavatel nemůže volit úplně vlastní).

U všech cílení, kde jsou zaškrťovací políčka (pohlaví, vztah, zajímá se o...) – kde zůstane nezaškrtnuto se automaticky cílí na všechny bez ohledu na stav. Pokud se ale zaškrtnou všechny možnosti, jsou okamžitě vyloučeni uživatelé, kteří např. svůj vztah neuvádí. U pohlaví a vztahu tak může zadavatel reklamy přijít cca o polovinu lidí, u zájmu o muže či ženy dokonce o více než dvě třetiny.

Platba reklam na facebooku:

Zadavatel si může vybrat platbu buďto za kliknutí nebo za tisíc zobrazení své stránky, resp. skupiny. Určí si podle sebe denní rozpočet (minimum je \$1) a období, odkdy do kdy chce reklamu spustit, pokud nemá běžet okamžitě a nepřetržitě. Dále určí maximální nabídku za kliknutí (minimálně \$0,01) nebo tisíc zobrazení (minimálně \$0,1). Poté už stačí vyplnit platební údaje – platí se platební kartou, přes internet- facebook si sám z uvedeného účtu strhává částku podle prokliků za dané období (obvykle každých 5 dní). Platby nelze uskutečňovat zatím v korunách, tudíž si lze zvolit jinou měnu (dolar, euro apod) a částka ke splacení se přepočítá aktuálním kurzem na koruny.

Na stránce zadavatele pak lze četnost reklamy hlídat a upravovat podle aktuálních potřeb. Vše je dáno do přehledných tabulek a grafů, takže zadavatel reklamy má vždy dokonalý přehled o tom kolik lidí si za den zobrazilo jeho stránku a kolik ho to ten daný den stálo peněz. Díky tomu může pak pružně reagovat např. na vzrůstající zájem zvýšením denního limitu prokliků, resp. peněz, nebo opačným směrem, snížit své denní výdaje, pokud se mu reklama nezdá maximálně efektivní.

Další možnosti moderního marketingu:

Další možnosti využití marketingu za pomoci moderních technologií mohou být následující:

Guerillový marketing:

Guerillový marketing je metoda založena na využití nových, nekonvenčních postupů s dávkou teatrálnosti a smyslu pro drama, které umožňují vysokou efektivitu a zároveň nízké náklady. Do praxe se zatím rozšiřuje jen velmi pomalu a to i přesto, že v době nastupující krize se může jednat o jeden z hodně efektivních komunikačních nástrojů. I když se někomu může ve srovnání s obrovským dosahem on-line komunikací zdát neúčinný nebo zacílený na příliš úzkou skupinu, je zjevně schopen přinášet jedinečné výhody, jak lze odvodit z úspěšných guerillových akcí. Je založen na v podstatě jednoduchém modelu, že člověka upoutají nové podněty, to, že se aktivně účastní komunikačního procesu. Díky tomu může docházet k tzv. sebeprodukčnímu efektu, který vychází z poznatku, že aktivně produkováný materiál si vybavujeme lépe, než ten, který jsme si osvojili jen pasivně.

Přímo učebnicovým příkladem by se mohla stát reklamní kampaň švédské nábytkářské firmy IKEA k příležitosti otevření nové prodejní jednotky v Brooklynu. Aby si zajistila masivní reakci spotřebitelů, a nadšení pro otevření prodejny, zorganizovala guerillovou akci, při níž se zaměřila na běžně frekventovaná místa ve městě, která předělala do

maximální pohodlnosti a vtipu. Na lavičkách v parku tak přibýly polštářky, na autobusových zastávkách pak k posezení lákaly pohovky, a pro žíznivé mazlíčky, bylo na nejrůznějších místech města připraveno v miskách něco pro osvěžení.

Jak již bylo uvedeno výše, podstatným prvkem guerilla marketingu je nízká nákladovost a rychlost, někdy může být vnímán dokonce až na hranici legálnosti- zejména při technikách „ambush marketingu“- což znamená v podstatě parazitování na aktivitách konkurence, které jsou většinou spojeny s nějakou akcí, na kterou se zaměřuje pozornost veřejnosti a médií (viz předvánoční akce jednoho českého mobilního operátora, který svou „sobí“ TV kampaň podpořil přilepováním umělých sobích rohů na billboardy a telefonní budky konkurenčního operátora).

Obr. č 2.

(zdroj:[### Product placement:](http://images.google.cz/imgres?imgurl=http://i.lidovky.cz/06/121/Ingal/VVR17856d_ek4reklama.jpg&imgrefurl=http://www.lidovky.cz/In_ekonomika.asp%3Fc%3DA061206_112618_In_ekonomika_vvr&usg=__TEziHGQ_PuguQErDUs7JXhhVnnQ=&h=328&w=400&sz=29&hl=cs&start=2&sig2=ta2ZdRt3MwlQhzDfHim_w&um=1&tbnid=GoEPRiojcRRP8M:&tbnh=102&tbnw=124&prev=/images%3Fq%3Dsob%25C3%25AD%2Breklama%26hl%3Dcs%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:cs:official%26sa%3DG%26um%3D1&ei=sHr4StqiAtDhsAaeIPDoAQ, zhlédnuto 28.10.2009)</p></div><div data-bbox=)

Product placement se začíná čím dál tím více objevovat na televizních obrazovkách, plátnech kin i na dalších mediálně frekventovaných místech. Proč? Reklamy je kolem nás více a více a divák vůči ní začíná být stále odolnější. Navíc s rozvojem moderních technologií se reklamní bloky dají vystříhnout, přeskočit apod., proto si inzerenti hledají jiné způsoby a cesty jak se zapsat divákům do mysli. Product placement je záměrné a placené umístění značkového výrobku do počítačové hry, filmu nebo jiného audiovizuálního díla, které samo o sobě nemá reklamní charakter, za účelem jeho propagace. Spočívá v zásadě v tom, že určité

výrobky nebo služby smluvního partnera jsou zakomponovány do děje. Základní formou umístění produktu bývá zpravidla zahrnutí jména produktu nebo loga do pozadí scény, nebo jako předmět, jež usnadní hrdinům život (těžko by se tedy takového formě reklamy propůjčil mobilní operátor, jež by měl ve filmu „rolí“ ztraceného signálu, nebo chybného vyúčtování). V současné době probíhá bouřlivá diskuze o regulaci product placementu. Návrh Evropské komise product placement povoluje. Do prosince roku 2009 musí být implementována ve všech zemích EU novelizace společných evropských pravidel pro televizní a jiné vysílání, nazvaných "Audiovizuální mediální služby bez hranic", ve které se objevila možnost členských zemí přijmout rozdílná pravidla pro product placement. Vymezuje ovšem pravidla, jak a kde se smí objevit: zakázán je především ve zpravodajství, dětských a vzdělávacích pořadech a v dokumentárních filmech. Povoleno je umísťování produktů zdarma (tedy poskytnutí tvůrcům) a umístění za úplatu, ovšem divák nesmí být přímo vyzván ke koupi či objednání služby a musí být upozorněn, že je v pořadu produkt placement užít. Mnohdy je i přesto velmi obtížné určit a dokázat, co je umělecký záměr tvůrce a co již patří do skryté reklamy.

Obr. č. 3 , produkt placement

(zdroj:http://images.google.cz/imgres?imgurl=http://chrisjeff.files.wordpress.com/2009/09/bond-watch.jpg&imgrefurl=http://chrisjeff.wordpress.com/2009/09/15/product-placement-is-it-really-that-bad/&usg=__ta0gizQZpKk0POjOjK5-XfDdlxI=&h=276&w=460&sz=15&hl=cs&start=12&sig2=3qnR40FjgKreiyIC5NyayA&um=1&tbnid=frnioDXHT-jnNM:&tbnh=77&tbnw=128&prev=/images%3Fq%3DProduct%2Bplacement%26hl%3Dcs%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:cs:official%26sa%3DX%26um%3D1&ei=63f4SuH-CtSsgbmlDDYAQ, zhlédnuto 28.10.2009)

Virový marketing- samošíření

Virová (virální) zpráva je taková zpráva, jejíž reklamní obsah je natolik zajímavý, že jej osoby, které s ním přijdou do styku šíří samy dál. Důležitý je zde rozsah a rychlost šíření a to, že vlastně téměř nic nestojí. Virální kampaň lze průběžně přiživovat, např. vybudováním specializované microsite, umísťováním odkazů na jiné weby, zapojením internetových komunit atd. Na internetu se tento druh propagace vyskytuje zejména ve formě emailové zprávy. Jistě kdekoho napadne spojitost se spamem, což je největší nepřítel legálního virového marketingu, proto má velký význam pečlivý rozbor výhod a nevýhod použití samošíření. Reklamu v ČR upravuje novela zákona č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, která zakazuje šíření nevyžádané reklamy, pokud vede k výdajům adresáta, nebo jej obtěžuje. Konkrétně na marketing uskutečňovaný pomocí elektronické pošty se vztahuje zákon č. 480/2004 Sb., o službách informační společnosti. Ten určuje zásady pro používání e-mailů, SMS, MMS a další elektronické pošty v marketingové praxi.

Virový marketing má dvě dimenze, a to pasivní, která se snaží vyvolat kladnou reakci nabídkou kvalitního výrobku nebo služby. Nesnaží se nějakým způsobem ovlivňovat chování zákazníka. A aktivní, kdy se snaží pomocí virové zprávy ovlivnit chování zákazníka, a zvýšit tak prodej výrobku nebo povědomí o značce. Hlavní výhodou je oproti klasickým kampaním opravdu nízká nákladovost a rychlá realizace. To s sebou nese vysokou akceschopnost, která může mít mnohdy klíčový význam. Nevýhodou virového marketingu je pak malá kontrola nad průběhem kampaně. Po startu se již šíří jen a pouze podle vůle příjemců

Event marketing:

Jde o událost jež má vyvolat zážitek emocionální povahy a pozornost cílové skupiny. Efektivní event marketing nemůže existovat sám o sobě, musí být integrován do celkové komunikační strategie firmy a být součástí jejího marketingového komunikačního mixu. Je zaměřen na působení na smysly člověka, aktivuje je prostřednictvím vlastního zážitku. Možnost vyzkoušet si produkt, sáhnout si na něj, vidět jak funguje. Nicméně i zde hrozí určitá nebezpečí a to především v možnosti „přesycení“, eventy nelze s úspěchem stupňovat do nekonečna.

Nejvíce styčných bodů má se sponzoringem, zejména v souvislosti s velkými akcemi, např. koncerty, galavečery atd. Tyto a podobné akce se také těší velké pozornosti sdělovacích prostředků, což představuje ideální spojení event marketingu a public relations.

obr. č. 4- Event marketing

(zdroj: www.biggraphicimpressions.com/event-marketing.cfm, zhlédnuto 28.10.2009)

Závěr

Svět se zmenšuje, především komunikacemi. Zvláště pak mladší generace a generace dnešních třicátníků až čtyřicátníků, tedy segment, který je nejvíce otevřený reklamním nabídkám a žije aktivním, produktivním životem a také nejvíce vydělává, tráví na sociálních sítích velkou část svého volného času. Otázku zda je to z psychologického pohledu dobré ponechme stranou. Z toho čistě obchodního, marketingového pohledu je to více než lákavá

výzva pro zadavatele reklam, reklamní agentury, obchody, organizace, firmy, ale i, jak si nelze nepovšimnout, i politické strany a politické osobnosti.

V tomto směru se dá o sociálních sítích a jejich reklamní účinnosti hovořit jako o fenoménu a nástrojem marketingové komunikace nové doby.

Použitá literatura:

1. VYSEKALOVÁ, J., MIKEŠ, J. *Reklama, 2. aktualizované a rozšířené vydání*, Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2001-2
2. LÍBAL, R., Trendy internetového marketingu. *Trend Marketing*, 2006/ 1., Dostupné z:
3. < [www.http://trendmarketing.ihned.cz/index.php?p=107700_d&&article\[id\]=17678220](http://trendmarketing.ihned.cz/index.php?p=107700_d&&article[id]=17678220) >
4. Reklamní agentura H1, dostupné z < http://www.h1.cz/reklama-facebook#utm_medium=cpc&utm_source=adwords&utm_campaign=Facebook-Ads >
5. Reklamní agentura Sun Marketing, dostupné z <<http://www.sunmarketing.cz/facebook/index.html>>

Kontakt

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích
Okružní 10
České Budějovice, 37001
Česká republika

Ľubomír Tokár, PhD.

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

PREHLBOVANIE BEZPEČNOSTI AKO NEJEDNOZNAČNÝ KONCEPT¹

lubo.tokar@gmail.com

Abstrakt

Prehlbovanie bezpečnosti je jedným z aktuálnych koncepčných nástrojov súčasnej analýzy bezpečnosti v medzinárodných vzťahoch. Tento koncept je však napriek tomu nedostatočne rozpracovaný a nezodpovedanou otázkou ostáva to, že pojem nemá jasne stanovený význam a preto ho rôzni autori (predstavujúci rôzne teoretické školy) naplňajú rôznym obsahom a významom, v dôsledku čoho diskusia o tomto termíne nie je kumulatívna, skôr naopak, jednotlivé postoje sa mňajú a nevypovedajú o tom istom.

Kľúčové slová: bezpečnosť, prehlbovanie bezpečnosti, rozširovanie bezpečnosti, referenčné objekty

Abstract

Deepening of security is one of the current conceptual tools in the contemporary analyses of security in IR. This concept, however, is insufficiently elaborated and there is an as-yet unanswered problem of its lack of any clear meaning, which is the reason why different authors (representing various theoretical approaches) load the term with various content and meaning. Consequently, debate about the deepening of security is not a cumulative one, but a rather fragmented and, at best, a parallel one.

Key words: security, deepening of security, broadening of security, reference objects

Kontext

Otázka konceptu bezpečnosti nie je v disciplíne medzinárodných vzťahov, resp. v jej subdisciplíne s názvom (medzinárodné) bezpečnostné štúdie, doposiaľ uspokojivo, konzistentne a konsenzuálne spracovaná. Toto tvrdenie popisuje stav predmetnej oblasti ako celku v súčasnej fáze jej vývoja v zahraničí, pričom negatívne efekty sa odzrkadľujú tiež v stave rozpracovania problematiky bezpečnosti v medzinárodnej/svetovej politike aj v podmienkach Slovenskej republiky. Tento príspevok je prvotným výstupom v rámci jednej zo špecifických aktivít *Centra excelentnosti so zameraním na výskum otázok národnej a medzinárodnej bezpečnosti*, ktoré je inštitucionálne zastrešené domovskou fakultou autora tohto príspevku. Adjektíva, týkajúca sa bezpečnosti v samotnom názve centra excelentnosti,

---

¹ Tento príspevok vznikol vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj pre projekt: Centrum excelentnosti so zameraním na výskum otázok národnej a medzinárodnej bezpečnosti (ITMS: 26220120010), ktorý je spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

súdiac najmä podľa prvého z nich, dokumentujú oneskorenie v historickom čase a disciplinárne zaostávanie, a potvrdzujú tak existenciu medzery medzi stavom rozvoja disciplíny v zahraničí a v Slovenskej republike.

Odhliadnuc od vyššie spomenutého deficitu, situácia v zahraničí, ktorá odráža konceptuálne otázky a prejavuje sa aj v inštitucionalizácii jednotlivých teoretických prístupov k problematike bezpečnosti, neposkytuje množstvo dôvodov pre optimizmus a skoré odstránenie náskoku zahraničia zo strany slovenských akademických inštitúcií. Príspevok sa čiastočne snaží naznačiť prečo a príčiny nachádza v teoretických sporoch v zahraničí.

Úvod

Názov príspevku je variáciou na názov článku Arnolda Wolfersa s názvom 'National Security' as an Ambiguous Symbol, uverejnenom pôvodne v roku 1952. Wolfers sa svojím článkom vydal na zložitú cestu analýzy konceptu národnej bezpečnosti, na ktorej nenašiel až do nedávnej minulosti mnoho ďalších nasledovníkov (spomenúť možno mená a diela ako Waever 1995; Baldwin 1997; Buzan, Waever a de Wilde 1998). Wolfers sa snažil poskytnúť predbežnú odpoveď na otázky, týkajúce sa toho, čo sa z hľadiska obsahu kvalifikuje ako národná bezpečnosť a čo sa za ňu už neráta, pričom poukázal na to, že ide o nejednoznačný koncept, ak sa používa bez dodatočného spresnenia alebo špecifikovania, pretože potom zaň možno skryť prakticky akúkoľvek agendu, čo je dôsledok mimoriadnej silnej symbolickej a politickej funkcie slova „bezpečnosť“ v diskurze (Gutten 2009). Z článku možno vydestilovať niekoľko zaujímavých a podnetných myšlienok, napr. rozdelenie na subjektívnu a objektívnu bezpečnosť alebo poukázanie na relatívnu povahu bezpečnosti v kontexte medzinárodnej politiky. Z dobového kontextu je tiež možné vyabstrahovať, že Wolfers mal na mysli štátnu bezpečnosť (napriek tomu, že používal pojem národná bezpečnosť), a to predovšetkým pred vojenskými hrozbami zo strany iných štátov.

Súčasná diskusia o bezpečnosti sa nesie v znamení viacerých dimenzií, ktoré usporadúvajú obsah diskusie a teoretických sporov. Používajú sa predovšetkým dva pojmy – rozširovanie bezpečnosti a prehlbovanie bezpečnosti. Prehlbovanie má jasný preklad do slovenského jazyka - analogický anglický termín je *deepening*, kým v prípade rozširovania sa používajú dva anglické pojmy, ktoré majú v slovenskom jazyku len jeden ekvivalent – ide o anglické slová *widening* a *broadening*. Akýkoľvek rozdiel medzi pojmi *widening* a *broadening* sa v slovenskom preklade stráca, pretože oba pojmy je možné preložiť ako rozširovanie. Cieľom príspevku je naznačiť nejednoznačnosť významu pojmu prehlbovanie bezpečnosti, a to napriek jednoznačnému prekladu.

Pomocou tejto dvojice pojmov, teda prehĺbenia a rozšírenia, je možné schematicky zachytiť podstatu súčasných teoretických diskusií o bezpečnosti. Je možné použiť aj ďalšie anglické slovo – *expansion* (expanzia), ktoré má tú výhodu (v anglickom jazyku), že nie je zaťažené významami a konotáciami prehĺbenia a rozšírenia, pričom postihuje celkovú podstatu, a síce to, že význam bezpečnosti nie je viac fixný, ale fluidný a pohyblivý, skrátka – mení sa. Zároveň je tento pojem neutrálny, pretože neevokuje špecifickú povahu zmeny v horizontálnom alebo vertikálnom smere, ako to robia, v uvedenom poradí, pojmy rozširovanie a prehlbovanie.

Z hľadiska vývoja (sub)disciplíny bezpečnostných štúdií je zaujímavé, že otázka rozširovania bezpečnosti chronologicky predchádzala spusteniu diskusie o prehlbovaní bezpečnosti. Východiskovou pozíciou (sub)disciplíny bolo stotožnenie otázok bezpečnosti s bezpečnosťou konkrétneho typu aktéra – štátu a tiež stotožnenie bezpečnostnej problematiky s jednou kategóriou hrozieb a odpovedí na ne – vojenskými hrozbami, primárne

predstavovaných inými štátmi v anarchicky usporiadanom prostredí. Analýza bezpečnosti sa týkala vzťahov medzi štátmi, ktoré sa realizovali použitím (alebo hrozbou použitia) vojenskej sily. Napr. Nicholas Spykman o bezpečnosti tvrdil, že „musí byť chápaná v pojmoch integrity kontroly nad pôdou“ (1944: 4), resp. že „v konečnom dôsledku závisí na sile, ktorú môže [národ – pozn. autora] použiť na svoju obranu“ (Spykman 1944: 5) pred použitím vojenskej sily zo strany iného štátu, z čoho musí mať v medzinárodnom prostredí bez ústrednej bezpečnosť garantujúcej inštitúcie strach každý jeden štát.

O polstoročie neskôr ohraničil Stephen Walt problematiku bezpečnostných štúdií na otázku „*hrozby, použitia a kontroly vojenskej sily*“ (Walt 1991: 212, kurzíva v origináli) a Patrick Morgan bránil integritu bezpečnostných štúdií tým, že ich hlavný predmet štúdia – bezpečnosť – definoval ako „bytie fyzicky v bezpečí, nie pred čímkoľvek, ale špecificky pred škodou, ktorú môžu iní aktéri zámerne a fyzicky, t. j. vojensky, spôsobiť“ (Morgan 1992: 466) a to, dodáva o neskôr, „medzinárodne, t. j. cez národné hranice“ (Morgan 1992: 470). Takéto názory, ktoré považujú za hlavného aktéra *a priori* jednu konkrétnu kategóriu aktérov svetovej politiky – štáty, a tiež *a priori* obmedzia bezpečnostnú problematiku na otázky súvisiace s (ne)použitím organizovaného násillia v podobe vojenskej sily, sú označované za tradicionalistické (Buzan a Hansen 2009: 156-186). Alternatívny prístup je nenechať štúdium bezpečnosti definované tradicionalistami a rozšíriť ho - v zmysle expandovať ho – preto je možné nazývať tých, ktorí na to apelujú, v protiklade k tradicionalistom, ako expanzionistov (Buzan a Hansen 2009: 187, 188, 224).

Rozširovanie vs. prehlbovanie bezpečnosti

Prvotnými impulzmi pre snahy o expanziu pojmu bezpečnosti bola teoretická reflexia podnetov, prichádzajúcich zo sféry reálnej zahraničnej politiky, resp. medzinárodnej politiky, a to z iných oblastí než tradičnej vojenskej, predovšetkým z hospodárskej a environmentálnej dimenzie (ropné šoky, snaha dekolonizovaných krajín o nový ekonomický poriadok, lety do vesmíru či ozónová diera môžu slúžiť ako názorné príklady). Rozširovanie bezpečnosti v tomto kontexte začalo poukazovať predovšetkým na rozšírenia spektra možných hrozieb, ktoré mohli mať dopad na bezpečnosť štátu, hoci neprichádzali z tradičnej vojenskej oblasti, ale z rôznorodých nových (alebo netradičných), dovtedy teoreticky nerozpracovaných oblastí a ich implikácie neboli predmetom úvah. Rozširovanie ako teoretický koncept môže byť relatívne bezproblémové, a to vtedy, keď sa týka rovnakého vzťahového rámca – tradične štátu. V takomto prípade dochádza len k rozšíreniu pozornosti, ktorú analytici, resp. samotný štát prikladá vývoju, hrozbám a ohrozeniam s pôvodom v nevojenských oblastiach, ktoré môžu vplývať na bezpečnosť štátu. Barry Buzan je príkladom autora, ktorý vo svojom diele *People, States and Fear*, prvý raz vydanom v roku 1983, postupuje takýmto spôsobom a zvažuje hrozby pre bezpečnosť štátu ako prichádzajúce z štyroch odlišných sektorov než tradičného vojenského – ekonomického, spoločenského, politického a ekologického (Buzan 1991).

Sektory sú analytickou optikou, ktorou je možné sledovať rôzne interakcie, ktorých povaha je špecifická a odlišná pre jednotlivé sektory. To isté platí aj pre aktuálne alebo potenciálne hrozby – aj tie sú v jednotlivých sektoroch odlišné. Na Buzanovom vymedzení sektorov v počte päť nie je nič magické, ide o analytickú pomôcku, ktorou sa dajú zvýrazniť tie druhy interakcií, ktoré sú považované za dôležité, ale sú zároveň nepostrehnuteľné pri sústredení pozornosti analytika len na jeden druh interakcií alebo hrozieb (tradične: vojenských). Problematika sektorov, rozpracovaná Buzanom, bola týmto autorom prenesená aj do následnej fázy jeho teoretického vývoja a sektory sú jedným z prínosov Kodanskej školy bezpečnostných štúdií (kľúčovými dielami sú Buzan - Waever - de Wilde 1998 a Buzan – Waever 2003), pomenovanej podľa pôsobiska vedcov, ktorí vybudovali jej teoretickú stavbu.

Nad'alej tu ostáva päť sektorov, pôvodne identifikovaných Buzanom (dochádza k malej terminologickej zmene – premenovaniu ekologického na environmentálny sektor). V relatívne nedávnej minulosti boli ako možné dodatočné označené sektory právny (Buzan a Little 2000: 73, navrhujú tiež alternatívne pomenovanie socio-kultúrny sektor pre spoločenský sektor, anglický termín *societal sector* je v češtine prekladaný ako societální sektor), ako aj pre analýzu bezpečnosti dôležitý náboženský sektor (Bagge Laustsen a Waever 2000).

Identifikovanie konkrétneho sektora/sektorov by malo byť usmernené konkrétnymi cieľmi analýzy, je tiež možné uvažovať o kombinovaných sektoroch (Buzan a Little 2000: 74-77) a sám Buzan v niektorých svojich prácach bezproblémovo spája vojenský a politický sektor (Buzan a Little 2000; Buzan, 2004). Kolodziej je ďalším autorom, ktorého východisková pozícia je definovaná štátom, no pri rozširovaní bezpečnosti zvažuje korporácie, skupiny, obhajujúce ľudské práva, ale aj šírenie vedeckých poznatkov a technológií ako relevantných „aktérov a faktorov“ (Kolodziej 2005: 26). Buzan a následne Kodanská škola používajú konzistentne na označenie sektorového prístupu k bezpečnosti konzistentne pojem rozširovanie v zmysle *widening*, a to už dve desaťročia (Buzan, 1991; Buzan, Waever a de Wilde 1998; Buzan a Hansen 2009).

Podľa Steva Smitha (2005: 40) boli autormi, ktorí spopularizovali dvojicu pojmov rozširovanie a prehľbovanie, Keith Krause a Michael Williams vo svojom článku *Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods* (Krause s Williams 1996). V ich ponímaní označoval pojem rozširovanie (*broadening*) teoretické pokusy rôznych autorov „rozšíriť neorealisticke poňatie bezpečnosti tak, aby zahrnilo širšiu škálu potenciálnych hrozieb v rozsahu od ekonomických a environmentálnych záležitostí k ľudským právam a migrácii“ (Krause – Williams 1996: 230, kurzíva v origináli). Pojem prehľbovanie (*deepening*) označoval súčasné snahy (iných) teoretikov „prehľbiť“ agendu bezpečnostných štúdií smerom buď nadol na úroveň individuálnej alebo ľudskej bezpečnosti alebo nahor k úrovni medzinárodnej alebo globálnej bezpečnosti, s regionálnou a spoločenskou bezpečnosťou ako možnými bodmi medzitym“ (Krause a Williams 1996: 230, kurzíva v origináli).

Zaujímavý prístup k problematike rozširovania bezpečnosti v zmysle *broadening* zastáva Bill McSweeney, ktorý uvažuje o zmene nie konceptu samotného, ale o jeho aplikácii na povahu medzinárodnej politiky. V tomto zmysle diskutuje o bezpečnostných režimoch, (pluralitných) bezpečnostných spoločenstvách, neofunkcionalistickej integrácii, spoločnej bezpečnosti a medzinárodnej bezpečnosti ako možnostiach rozšírenia bezpečnosti smerom preč od východiskového bodu definovaného národnou bezpečnosťou (McSweeney 2004: 45-67). Ole Waever (1995) však na označenie identických smerov ako Krause s Williamsom použil len jedno slovo – rozširovanie ako *widening*, pričom toto rozširovanie možno urobiť pozdĺž dvoch osí – jednou z nich je os referenčných objektov (vrátane iných než štátov) a druhou je os hrozieb (vrátane iných než vojenských). Problémom je, že pohyby pozdĺž oboch osí, smerujúcich k rozsiahlejšiemu poňatiu bezpečnosti, označuje slovom rozširovanie v zmysle *widening*, pričom celkovo sa tento trend vývoja bezpečnostnej agendy označuje skôr ako *broadening*. Podobne ako Waever a podľa nás zmätočne uvažuje Jef Huysmans, ktorý hovorí o rozdelení na úzku a širokú agendu bezpečnosti a bezpečnostných štúdií, ktorá má dve dimenzie (Huysmans 2006: 4):

1. hľadanie odpovede na otázku „Aké druhy hrozieb a nebezpečenstiev?“ by mali byť predmetom pozornosti
2. hľadanie odpovede na otázku „Koho bezpečnosť?“ by mala byť analyzovaná

Alternatívy odpovedí na prvú otázku predstavujú rôzne sektory – tradičný vojenský a dodatočné nevojenské, kým jednotlivci, spoločnosti, ľudstvo či ekologický systém predstavujú okrem pôvodnej možnosti - štátu dodatočné možnosti na Huysmansovej druhej dimenzii rozširovania, ktorá je častejšie považovaná za prehlbovanie.

Tri významy prehlbovania bezpečnosti

Teoreticky alebo koncepcne motivovaná analýza bezpečnosti vychádza z intuitívneho, hoci snáď nedostatočného, konsenzu o bezpečnosti ako „*freedom from threats*“ (Buzan 1991: 18) alebo bezpečnosti ako „*absence of threats*“ (Booth 2007: 100). Aj keď človek istým spôsobom chápe, čo je významovo skryté za pojmom bezpečnosti takto definovanej, už tieto jednoduché slovníkové definície, uvádzané autormi, naznačujú nutnosť doplnenia pojmu bezpečnosti o ďalšie, ktoré by ho spresnili. Buzanom zmienená definícia vedie automaticky k dôrazu na hrozby a, menej priamo, k hľadaniu odpovede na „Hrozby pre koho?“, teda na koho sa vzťahuje (odkazuje, referuje) bezpečnosť – k referenčným objektom bezpečnosti. V zásade analogický je Boothov postup, ktorý tvrdí, že bezpečnosť (v zmysle ním súhlasne uvedenej slovníkovej definície) má viacero ústredných prvkov (*core elements*), a to trojicu nasledujúcich pojmov (Booth, 2007: 100, 150):

- referenčné objekty
- hrozby
- snaha vyhnúť sa škode

Na základe týchto definícií sa zdá, že rozširovanie bezpečnosti jednoznačne súvisí so zväčšujúcim sa množstvom hrozieb, rizík, výziev, problémov alebo zdrojov poškodenia, ktoré sú pripustené ako teoreticky relevantné. Analyticky zrejme najvhodnejším spôsobom identifikovania a uchopenia tejto rozšírenej množiny hrozieb je sektorový prístup, ktorého podstata je naznačená vyššie. Logickú jednoznačnosť celkového smeru vývoja, pokiaľ ide o hrozby, mierne komplikuje dvojica alternatívnych pojmov, ktoré sa používajú na označenie takejto expanzie analýzy bezpečnosti, teda pojmy *widening* a *broadening*.

Situácia je značne odlišná, pokiaľ ide o koncepciu prehlbovania bezpečnosti (ktorú autori ako Huysmans 2006 a Waever 1995 označovali tiež ako rozširovanie (*widening*), hoci Waever sa od aplikovania tohto pojmu vzdialil v Buzan, Waever a de Wilde 1998). Odhliadnuc od tohto problému, teda použitia nevhodného a na iný proces výstižnejšie sa hodiaceho (a tiež aj viac etablovaného) pojmu, sa totiž objavujú tri rôzne prístupy alebo možnosti spracovania konceptu prehlbovania bezpečnosti, a to prostredníctvom:

- dodatočných úrovní analýzy
- dodatočných referenčných objektov
- odhalenia pôvodu bezpečnosti v politickej teórii

Predbežným záverom je, že na rozdiel od rozširovania bezpečnosti, neexistuje teoretický súlad, aký význam má pojem prehlbovanie bezpečnosti. Je dôležité objasniť podstatu týchto teoretických sporov, vedúcich k rôznym významom pojmu prehlbovanie bezpečnosti, keďže prehlbovanie bezpečnosti by logicky malo predchádzať jej rozširovaniu. Len ak je jasné, o koho bezpečnosť ide/nejde, možno prejsť k snahe o identifikovanie akýchkoľvek, a teda či úzko alebo široko definovaných hrozieb pre konkrétne subjekty bezpečnosti. Opakom situácie je koncepcný zmatok, na nebezpečenstvo ktorého odkazoval už Wolfers, pretože v takej situácii stačí prehlásiť, že ide o otázku (vo Wolfersovom prípade národnej) bezpečnosti, za ktorú sa dá skryť čokoľvek a ktokoľvek, akákoľvek politika a akékoľvek vynakladanie prostriedkov, a to bez kritickej diskusie či verejnej polemiky.

V ďalšom texte prejdeme k objasneniu troch uvedených možných významov prehlbovania bezpečnosti.

Prehlbovanie bezpečnosti prostredníctvom dodatočných úrovní analýzy

Úrovne analýzy (alebo tiež roviny analýzy, anglický termín je *levels of analysis*) predstavujú koncepčnú pomôcku v podobe vertikálneho zobrazenia predmetu skúmania na rôznych úrovniach abstraktnosti. Ide o v prírodných aj spoločenských vedách bežný postup, ktorý v oblasti medzinárodných vzťahov (s implikáciou práve pre otázky bezpečnosti) použil Kenneth Waltz (2001, pôvodne vydanom v roku 1959) v diele *Man, the State and War*, v ktorom diskutoval o klasifikácii teórií príčin vojenských konfliktov na troch úrovniach – úrovni jednotlivca (ľudskej povahy), na úrovni štátu a úrovni medzinárodného systému. Úrovne analýzy nie sú teóriami samými osebe, ale „jednoducho ontologickými referentmi pre umiestnenie vysvetlení a výsledkov“ (Buzan a Little 2000: 69), z ktorých je možné teórie poskladať, pričom rôzne teórie vysvetľujú rôzne výsledky (*outcomes*) za pomoci (spravidla) rôznych zdrojov vysvetlenia (*sources of explanation*). V medzinárodných vzťahoch je bežným vymedzenie troch úrovní analýzy (Waltz), hoci iní autori pracujú s odlišným počtom (Wolfers s dvoma, Jervis so štyrmi) úrovní analýzy. Buzan s Littlom uvažujú o piatich úrovniach analýzy (2000: 69; pozri aj Buzan, Waever a de Wilde 1998: 5-6):

- úroveň medzinárodných systémov
- úroveň medzinárodných subsystémov
- úroveň jednotiek (units)
- úroveň podjednotiek (subunits)
- úroveň jednotlivcov

Za povšimnutie stojí to, že úroveň jednotiek nie je *a priori* spojená s konkrétnym typom jednotky – štátom, ale je otvorenou otázkou, ponechanou na analytikovi, čo bude považovať za jednotky, ktoré pozostávajú z rôznych podjednotiek a ktoré zároveň predstavujú komponenty rôznych (sub)systémov. To je dôležité, pretože vyššie uvedená a na štátoch ako jednotkách pozostávajúca „schéma nie je len nevinnou abstraktnou typológiou, ale predstavuje špecifickú ontológiu, ktorá zatemňuje a diskriminuje proti takým transnárodným jednotkám, ktoré nezapadajú jasne do tejto schémy“ (Buzan, Waever a de Wilde 1998: 7). Inými slovami, ako jednotky môžu vystupovať firmy, korporácie, teroristické skupiny, etniká, civilizácie a podobne. Zároveň platí, že niektorí aktéri sa dajú len čiastočne lokalizovať ako pôsobiaci výlučne na jednej úrovni, ale svojimi aktivitami pôsobia na viacerých súčasne.

Ako je z predchádzajúcej diskusie zrejmé, úroveň štátu bola a (tradicionalistami stále je) považovaná za východiskovú úroveň analýzy v bezpečnostných štúdiách, čo však plne neplatí vzhľadom na to, že neorealizmus (štrukturálny realizmus) ako teória medzinárodných vzťahov, ktorej teoretické predpoklady boli prenesené do tradicionalistických bezpečnostných štúdií (reprezentantmi sú vyššie zmienení Walt a Morgan), pracuje s úrovňami *de facto* dvoma – úrovňou štátu a úrovňou medzinárodného systému, pričom druhá z nich je rovnako (ak nie viac) dôležitou ako tradične uvádzaná úroveň štátu, a to pokiaľ ide špecifikovanie zákonitostí medzinárodného prostredia v dôsledku jeho anarchickej štruktúry, ktorá pôsobí obmedzujúco na možnosti bezpečnostnej politiky na štátnej úrovni analýzy. Prehlbovanie bezpečnosti prostredníctvom dodatočných úrovní analýzy je teda pohybom pozdĺž vertikálnej osi, zachytávajúcej rôzne úrovne analýzy. Akceptujme na moment, že východiskovou je úroveň štátu ako jednotky. O krok nahor, smerom k subsystémovej úrovni analýzy, sa problematikou bezpečnosti na regionálnej úrovni zaoberajú predovšetkým autori Kodanskej školy, rozpracúvajúci teóriu regionálnych bezpečnostných komplexov (Buzan 1991; Buzan, Waever a de Wilde 1998; Buzan a Waever 2003). Súčasnú prehlbovanie bezpečnosti sa týka

predovšetkým presunu záujmu a pozornosti na nižšie než jednotkovú úroveň analýzy, t. j. na úroveň jednotlivcov alebo iných jednotiek pod úrovňou štátu (subštátnu úroveň).

Prehľbovanie bezpečnosti prostredníctvom dodatočných referenčných objektov

Referenčný objekt je konceptuálnou odpoveďou na otázku, na koho alebo na čo na bezpečnosť vzťahuje/odkazuje/referuje, koho alebo čoho sa týka. Je nemožné analyzovať bezpečnosť bez toho, aby sme vedeli, o koho bezpečnosť ide. Postupovať inak je výzvou k terminologickému zmätku a nejasnosti. Tradičným referenčným objektom bol v bezpečnostných štúdiách štát, šlo o štátnu bezpečnosť (v anglosaskej odbornej terminológii sa používa pojem národná bezpečnosť v identickom význame). Možnosti prehĺbenia bezpečnosti na základe pripustenia rôznych iných referenčných objektov (než štátu) boli preskúmané najmä teoretikmi Kodanskej školy. Ich definícia referenčného objektu je nasledovná – ide o „veci, ktoré sú videné ako existenčne ohrozené a majú legitímny nárok na prežitie“ (Buzan, Waever a de Wilde 1998: 36). Mierne odlišnou je alternatíva Oleho Waevera, ktorý považuje za referenčný objekt „niekoho alebo niečo s inherentným právom prežiť“ (Waever 2004: 56). Hľadanie odpovedí na otázku „Koho bezpečnosť?“ motivuje aj R. B. J. Walkera, ktorý píše, že predmetom bezpečnosti je subjekt bezpečnosti (Walker 1997: 68).

Referenčným objektom môže byť aj neživá vec alebo prírodný druh, je však potrebné, aby mali hovorcu v podobe sekuritizujúceho aktéra, ktorý tvrdí, že daný referenčný objekt je existenčne ohrozený. Prepojenie medzi referenčným objektom a sekuritizujúcimi aktérmi umožňuje značne expandovať počet možných referenčných objektov. Tými sa tak môžu stať aj neživé veci (ozónová vrstva, zmena podnebia), nehmatateľné veci (viera v náboženskom sektore, suverenita v politickom sektore či pravidlá, na ktorých stojí medzinárodné hospodárske usporiadanie v ekonomickom sektore, princíp zachovania biodiverzity v environmentálnom sektore, identita v spoločenskom sektore), ale aj živé veci neschopné hovoriť (ohrozené živočíšne druhy). Referenčné objekty sa môžu nachádzať na rôznych úrovniach analýzy (hoci nemožno považovať úroveň analýzy za referenčný objekt sám osebe), ale, a to je rovnako dôležité, aj v rôznych sektoroch. Metóda Buzana, Waevera a de Wildeho hľadá (a nachádza) problematiku bezpečnosti v rôznych sektoroch, ak je splnený predpoklad úspešnej sekuritizácie existenčných hrozieb pre konkrétny referenčný objekt. Hoci všetko, teda doslova čokoľvek a ktokoľvek môže byť považované za potenciálny referenčný objekt, v praxi sú úspešné referenčné objekty obmedzené na idey/normy/princípy a kolektívnych aktérov/spoločenstvá. Ťažko si možno predstaviť jednotlivcov ako samostatné referenčné objekty, ako sa jednotlivci dovoľávajú svojej bezpečnosti.

Analýza sektorovo izolovaných interakcií a aktérov vedie k sektorovo špecifickým referenčným objektom, pričom odlišná podstata referenčných objektov vedie k rôznej konceptualizácii otázky ich prežitia/zachovania ich existencie v jednotlivých sektoroch. To, čo sa považuje za kritérium prežitia, závisí od konkrétneho referenčného objektu a povahy sektora, v ktorom sa daný referenčný objekt nachádza. Carsten Bagge Laustsen a Ole Waever poznamenávajú, že členovia Kodanskej školy skúmali referenčné objekty ako štát, spoločnosť, firmy a životné prostredie, pričom každý z nich sa spája s odlišnými kritériami prežitia – v uvedenom poradí so zachovaním suverenity, identity, bankrotom a udržateľnosťou (Bagge Laustsen a Waever 2000: 718-719). Aj keď metodológia Kodanskej školy a spôsob identifikácie referenčných objektov ako výsledkov úspešnej sekuritizácie je z perspektívy iných teoretických prístupov sporný, pojem referenčný objekt pri prehľbovaní bezpečnosti nemožno obísť.

Prehľbovanie bezpečnosti prostredníctvom odhalenia jej pôvodu v politickej teórii

Kým v rozpracovaní predchádzajúceho významu prehľbovania bezpečnosti zohrávali dominantnú úlohu autori Kodanskej školy, tretia alternatíva významu prehľbovania bezpečnosti bola rozpracovaná autormi inej školy bezpečnostných štúdií, ktorej centrom je univerzita v Aberystwyth vo Walese, podľa ktorej sa nazýva buď Aberystwythská škola (Munster 2007) alebo tiež Waleská škola (Bilgin 2008) alebo Kritické bezpečnostné štúdie (Buzan a Hansen 2009: 205-208). Jej autori považujú za nesprávne spájať pojem prehľbovania bezpečnosti s úrovňami analýzy. Zároveň je pre nich prehľbovanie (a nie rozširovanie) explicitne primárnym konceptom, pretože od toho, či a ako je koncept bezpečnosti prehľbený, závisia možnosti jeho rozširovania do iných sektorov, resp. na iné hrozby. Na druhej strane, akceptujú pojem referenčného objektu, bez ktorého je rozpracovanie konceptu bezpečnosti nemožným (viď vyššie citované ústredné prvky bezpečnosti u Bootha, ktorý je popredným predstaviteľom tejto teoretickej školy bezpečnostných štúdií).

Kritická škola z Aberystwythu ide pri rekonceptualizácii bezpečnosti značne ďalej než Kodanská škola, ktorá analyzuje aktuálny diskurz o bezpečnosti. Z perspektívy Waleskej školy je Kodanská škola nedostatočne radikálna, pretože sleduje len viditeľné a počuteľné prejavy diskurzu bezpečnosti, resp. „kto čo komu povedal čo o bezpečnosti v konkrétnych kontextoch“ (Booth 2007: 165; pozri tiež feministickú kritiku v Hansen 2000). Kodanská škola neprípúšťa niektoré referenčné objekty (jednotlivcov) a ďalšie nemusia mať dostatočne hlučné hlasy alebo sekuritizujúcich aktérov na to, aby zreteľne zazneli v sledovanom bezpečnostnom diskurze.

Deepening v tomto prípade znamená „odkrytie a preskúmanie implikácie myšlienky, že postoje a správanie vo vzťahu k bezpečnosti sú odvodené od pod povrchom skrytých a sporných teórií o povahe svetovej politiky“ (Booth 2005: 10), alebo to je „idea, že bezpečnosť v svetovej politike je v podstate *derivovaný* koncept“ (Booth 2007: 150, kurzíva v origináli), resp. ide o prehľbovanie „v zmysle kopat' nadol a odkryť politickú teóriu, z ktorej sú odvodené bezpečnostné postoje a správanie“ (Booth 2007: 157). Podľa Walkera „[O]tázky o bezpečnosti nemôžu byť oddelené od najzákladnejších otázok politickej teórie“ (Walker 1997: 63). Takýto postup „zjednocuje bezpečnosť s politickou teóriou“ (Booth 2007: 149) a umiestňuje štúdium bezpečnosti doprostred politickej teórie (Booth 2007: 157), pričom cieľom je „spolitizovať bezpečnosť“, no nie „sekuritizovať politiku“ (Booth 2005: 10). Pri takomto prekopávaní dochádza k odkrytiu rôznych skutočných aj potenciálnych referenčných objektov, ktoré vystupujú v danej politickej teórii na povrch a môžu sa domáhať bezpečnosti, ale aj také, ktoré sú politicky, mocensky alebo štrukturálne znevýhodnené alebo odtlačené do úzadia a takto sú ako subjekty bezpečnosti ponechané bokom. Nie je však správne stotožňovať koncept prehľbovania s úrovňami analýzy (Booth, 2005: 10-11; Booth, 2007: 157), pretože nejde dostatočne ďaleko a vznikajú otázky, na akej úrovni je možné umiestniť referenčné objekty ako rod (*gender*) alebo trieda (*class*), ktoré evidentne nepasujú na žiadnu z konvenčných úrovní analýzy.

Waleská škola tvrdí, že rozširovanie samo osebe nie je radikálnym, ake naopak konzervatívnym krokom, ak tiež nedôjde k prehľbeniu, teda k problematizovaniu východiskovej politickej teórie, na báze ktorej dochádza k rozširovaniu bezpečnosti. Podľa Bootha na začiatku musí byť prehľbovanie v takom význame, že „každá bezpečnostná agenda musí byť preskúmaná, aby boli objavené záujmy a prepoklady, ktorú ju formovali“ (Booth 2005: 11). Aj Steve Smith uvažuje o tejto sekvencii krokov, keď tvrdí, že „rozšírenie (ako

broadening, pozn. autora) pojmu môže pokojne byť nevyhnutným dôsledkom jeho prehĺbenia“ (Smith 2005: 57).

Booth prirovnáva snahu o prehĺbenie bezpečnosti k prierezu činnou sopkou, pričom teória rovnako ako prírodný fenomén pozostávajú z troch častí (Booth 2007: 154-157):

- hĺbková štruktúra (politiky) – ktorá vychádza z politickej teórie a filozofie
- (politická) zlomová zóna – viditeľné prejavy politického zápasu, ktorých zdrojom je vyšší bod
- výstupy (v podobe konkrétnej politiky) – môžu byť prítomné v mnohých dimenziách/sektoroch a sú produktom vyššie uvedených dvoch bodov

Záver

V istom ohľade predstavujú rozdiely medzi Kodanskou a Waleskou školou, týkajúcou sa prehlbovania bezpečnosti, rozdiel medzi dvoma weberovskými ideálnymi typmi teórií (resp. teoretizovania) – problémy riešiacimi teóriami a kritickými teóriami (v uvedenom poradí – Kodaň a Aberystwyth, pričom ani jedna z nich zďaleka nevyčerpáva možnú šírku oboch označení). Kodanská škola pracuje s tým, čo nachádza tu a teraz, a aktuálnymi problémami, vznikajúcimi v rámci existujúcich mocenských štruktúr a snaží sa o chvályhodný cieľ – desekuritizáciu (zosunutie sekuritizovaných tém nadol kam „patria“, do sféry politična). Waleská škola problematizuje existujúce štruktúry a snaží sa širšie poňať ich vznik (ako došlo k tomu, že sú), fungovanie (kto je vylúčený a kto zahrnutý), a možnosti vývoja mimo reprodukcie existujúceho stavu. Kým Kodaň operuje v rámci limitov istej a nespochybňovanej formy politična, Aberystwyth sa existujúcu formu politična a jej výstupy v oblasti bezpečnosti snaží uchopiť kriticky, spochybniť, otvoriť a naznačiť alternatívne možnosti vývoja.

S rizikom prílišného zjednodušenia (aplikovaného v tomto smere predovšetkým na Kodanskú školu) možno skonštatovať, že obe teoretické školy operujú s relatívne jednoduchým (hoci navzájom nekompatibilným) intuitívnym poňatím konceptu bezpečnosti. Kodanská škola explicitne sektorovo rozširuje agendu bezpečnostných štúdií, kým Waleská škola poskytuje aspoň implicitne priestor pre takýto krok, ktorý by však mal nasledovať až po prehĺbení, na ktoré kladie dôraz predovšetkým. Pokiaľ ide o koncept prehlbovania bezpečnosti, prístup Kodanskej školy operuje v rámci daných limitov a parametrov, kým Waleská škola ide ešte o krok ďalej (presnejšie: hlbšie) a zamýšľa sa nad samotnými limitmi možného a možnosťami ich alternatívneho usporiadania.

Priestorové obmedzenia neumožnili podrobnejšiu diskusiu bezpečnosti z pohľadu jednotlivých škôl. Práve tak neboli zastúpené iné teoretické smery v súčasných (medzinárodných) bezpečnostných štúdiách (pre súčasný prehľad stavu disciplíny a jej vnútornej rozmanitosti pozri Collins 2007; Williams 2008; Buzan – Hansen 2009). Možno skonštatovať, že pojem prehlbovania bezpečnosti znamená pre rôznych ľudí rôzne veci a má rozličné teoretické implikácie. Nie je vhodné redukovať ho len na identifikovanie dodatočných úrovní analýzy. Konsenzuálnym bodom sa zdá byť termín referenčného objektu, ktorý figuruje v dvoch teoreticky odlišných významoch prehlbovania bezpečnosti. Celkovo sú však prístupy k prehlbovaniu bezpečnosti, ktoré pracujú s pojmom referenčných objektov, značne odlišné účelom teórií, ktoré ich používajú. Pretože v jednom prípade ide o variant politicky konzervatívny a v druhom politicky radikálny, musí byť voľba medzi nimi vedená špecifickými motívmi analytika bezpečnosti, pričom sa nezdá, že by medzi nimi existoval priestor pre obsažný vzájomný dialóg.

Použitá literatúra:

1. BAGGE LAUSTSEN, C. – WAEVER, O. 2000. *In Defence of Religion: Sacred Referent Objects for Securitization*. In *Millennium – Journal of International Studies*, roč. 29, 2000, č. 3. ISSN 0305-8298, s. 705-739.
2. BILGIN, P. 2008. *Critical Theory*. In WILLIAMS, P. S. 2008. *Security Studies. An Introduction*. London: Routledge, 2008. 551 s. ISBN 0-203-92660-9. s. 89-102.
3. BOOTH, K. (ed.) 2005. *Critical Security Studies and World Politics*. London: Lynne Rienner, 2005. 300 s. ISBN 1-55587-826-1.
4. BOOTH, K. 2007. *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 489 s. ISBN 978-0-521-54317-0.
5. BUZAN, B. 1991. *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2. vydanie. Boulder: Lynn Rienner, 1991. ISBN 1-55587-282-4.
6. BUZAN, B. - WAEVER, O. - de WILDE, J. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner, 1998. 239 s. ISBN 1-55587-784-2
7. BUZAN, B. – LITTLE, R. 2000. *International Systems in World History. Remaking the Study of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 542 s. ISBN 0-19-878065-6.
8. BUZAN, B. – WAEVER, O. 2003. *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 564 s. ISBN 978-0-521-89111-0.
9. BUZAN, B. 2004. *The United States and the Great Powers. World Politics in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity Press, 2004. 222 s. ISBN 0-7456-3375-7
10. BUZAN, B. – HANSEN, L. 2009. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 384 s. ISBN 978-0-521-69422-3.
11. COLLINS, A. (ed.) 2007. *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 444 s. ISBN 978-0-19-928469-6.
12. GUTTEN, M. 2009. *K zložitosti pojmu bezpečnosti*. In HOSCHEKOVÁ, D. (ed.) *Zborník z konferencie INTERPOLIS'09*. Banská Bystrica: UMB, 2009. (v tlači)
13. GUZZINI, S. – JUNG, D. (eds.) 2004. *Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research*. London: Routledge, 2004. 255 s. ISBN 0-203-38739-2.
14. HANSEN, L. 2000. *The Little Mermaid's Silent Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School*. In *Millennium – Journal of International Studies*, 29:2: 285-306
15. HUYSMANS, J. – DOBSON, A. – PROKHOVNIK, R. (eds.) 2006. *The Politics of Protection. Sites of insecurity and political agency*. London: Routledge, 2006. 211 s. ISBN 0-415-35681-4.
16. HUYSMANS, J. 2006. *Agency and the politics of protection: implications for security studies*. In HUYSMANS, J. – DOBSON, A. – PROKHOVNIK, R. (eds.) 2006. *The Politics of Protection. Sites of insecurity and political agency*. London: Routledge, 2006. 211 s. ISBN 0-415-35681-4. s. 1-18.

17. KOŁODZIEJ, E. A. 2005. *Security and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 349 s. ISBN-13 978-0-521-00116-8.
18. KRAUSE, K. – WILLIAMS, M. C. 1996. *Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods*. In *Mershon International Studies Review*, roč. 40, č. 2 (október 1996). s. 229-254.
19. KRAUSE, K. – WILLIAMS, M. C. (eds.) 1997. *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. London: UCL Press. 379 s. ISBN 0-203-81000-7.
20. McSWEENEY, B. 1999. *Security, Identity and Interests. A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 239 s. ISBN 0-511-03357-5.
21. MORGAN, P. M. 1992. *Safeguarding Security Studies*. In *Arms Control*, roč. 13, č. 3 (december 1992), s. 464-479.
22. van MUNSTER, R. 2007. *Security on a Shoestring: A Hitchhiker's Guide to Critical Schools of Security in Europe*. In *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, roč. 42, č. 2, s. 235-243.
23. SMITH, S. 2005. *The contested concept of security*. In BOOTH, K. (ed.) 2005. *Critical Security Studies and World Politics*. London: Lynne Rienner, 2005. 300 s. ISBN 1-55587-826-1. s. 27-62.
24. SPYKMAN, N. J. 1944. *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1944. 66 s.
25. WAEVER, O. 1995. *Securitization and Desecuritization*. In LIPSCHUTZ, R. D. 1995. *On Security*. Princeton: University of Columbia Press, 1995. 233 s. ISBN 0231102712. s. 46-86.
26. WAEVER, O. 2004. *Peace and security. Two concepts and their relationship*. In GUZZINI, S. – JUNG, D. (eds.) 2004. *Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research*. London: Routledge, 2004. 255 s. ISBN 0-203-38739-2. s. 53-65.
27. WALKER, R. B. J. 1997. *The Subject of Security*. In KRAUSE, K. – WILLIAMS, M. C. (eds.) 1997. *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. London: UCL Press. 379 s. ISBN 0-203-81000-7. s. 61-81.
28. WALT, S. M. 1991. *The Renaissance of Security Studies*. In *International Studies Quarterly*, roč. 35, č. 2 (jún 1991), s. 211-239.
29. WALTZ, K. N. 2001. *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. Princeton: Columbia University Press, 2001. 263 s. ISBN 0231125372.
30. WILLIAMS, P. S. 2008. *Security Studies. An Introduction*. London: Routledge, 2008. 551 s. ISBN 0-203-92660-9.
31. WOLFERS, A. 1952. „National Security“ as an Ambiguous Symbol. In *Political Science Quarterly*, roč. 67, č. 4 (december 1952), s. 481-502.

Kontakt

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
 Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
 Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

JUDr. Tatiana Tökölyová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KULTÚRA – FAKTOR ROZVOJA A STABILITY V EURÓPSKOM PRIESTORE

tokolyovatatiana@hotmail.com

Abstrakt

Na rozvoj a stabilitu európskeho priestoru majú vplyv tri primárne faktory právo, ekonomika a kultúra, ktoré sa navzájom významne ovplyvňujú. Právo je vzhľadom k európskemu priestoru považované za faktor prevažne stabilizujúci. Ekonomický faktor je považovaný rovnako ako právny faktor za faktor prevažne stabilizujúci v európskom priestore. Predpokladom jeho stability je najmä liberálna ekonomika, jednotný (vnútorný spoločný) trh a spoločná hospodárska a menová únia. Kultúrny faktor považujem za faktor – fenomén v oblasti rozvoja a stability európskeho priestoru. Na jednej strane ho možno považovať za faktor destabilizujúci európsky priestor. Na druhej strane sa tento faktor javí ako stabilizujúci pre európsky priestor. Záverom by som rada vyjadrila výzvu pre nás všetkých, aby sme sa napriek odlišnostiam nielen kultúrnym vždy snažili hľadať to, čo nás spája a nie to, čo nás rozdeľuje.

Kľúčové slova: Právo, Ekonomika, Kultúra, Faktor, Stabilita, Európa

Abstract

The development and stability of the European area is influenced by three primary factors: law, economy and culture, which mutually influence each other. Within the European area, law is considered to be the prevailing stabilising factor. The economic factor, as well as a legal factor, is also considered to be a factor mainly stabilising the European area. The basis for its stability is mainly liberal economics, a single (internal common) market and a common economic and monetary union. Cultural factor is a factor – phenomenon – in the area of the development and stability of the European area. On one hand, it can be considered as a factor destabilising the European area. On the other hand, it can be seen as stabilising. I would like to set a challenge for all of us to look for what connects us and not what divides us despite all the differences, not only cultural.

Key Words: Law, Economy, Culture, Factor, Stability, Europe

Na rozvoj a stabilitu európskeho priestoru majú vplyv tri primárne faktory právo, ekonomika a kultúra, ktoré sa navzájom významne ovplyvňujú.

Právo je vzhľadom k európskemu priestoru považované za faktor prevažne stabilizujúci.

Za historicky najpriateľnejší model stabilného štátu sa v európskom priestore považuje *demokratický právny štát*. Demokracia ako forma vlády je „vládou ľudu“, ktorí priamo prostredníctvom svojich volených zástupcov vo voľbách participujú na riadení štátu. Princíp plurality je garanciou práv a záujmov väčšiny, ale i menšiny. V teóriách spoločenských zmlúv je najviac akceptovaný práve Lockov model považovaný za model parlamentnej demokracie a právneho štátu (Hobbesov model je vládou jedného muža a Rousseauv model je modelom bez garancie práv menšín). Sám Aristoteles tvrdil, že „zatiaľ nikto nič lepšie ako demokraciu nevymyslel“.

Z princípov právneho štátu za kľúčové možno považovať najmä vládu práva, systém brzd a protiváh pri delbe moci, nezávislosť súdnictva ako i právo na spravodlivý proces a dodržiavanie a garancia ľudských práv a slobôd.

Demokratické právne štáty sú predpokladom zachovania mieru v Európe.

S Európskou úniou (ďalej len „EÚ“) sa v európskom priestore etabluje pojem „právo EÚ“ a jeho pramene. Právo EÚ môžeme zjednodušene definovať ako právo európskej 27 vznikajúce súčasne s kreovaním EÚ a jeho vývoj je koordinovaný a konfrontovaný so súčasnými potrebami a požiadavkami EÚ. Za primárne pramene práva EÚ považujeme: zakladajúce zmluvy ESUO, EUROATOMU, EHS; Maastrichtská zmluva, Amsterdamská zmluva, Zmluva z Nice, Zmluva o ústave pre Európu, Lisabonská zmluva, Schengenská dohoda, Jednotný európsky akt, Charta základných práv a zmluvy o pristúpení jednotlivých štátov. Za sekundárne pramene práva EÚ považujeme: nariadenia, smernice, rozhodnutia, odporúčania a stanoviská. Vzťah práva EÚ a vnútroštátneho práva je budovaný najmä na zásadách proporcionality a subsidiarity.

Ekonomický faktor je považovaný rovnako ako právny faktor za faktor prevažne stabilizujúci v európskom priestore. Predpokladom jeho stability je najmä liberálna ekonomika, jednotný (vnútorný spoločný) trh a spoločná hospodárska a menová únia.

Liberálna ekonomika je východiskom pre európsku 27 a znamená otvorenie ich vnútorného ekonomického priestoru pre budovanie jednotného (vnútorného spoločného) trhu, ktorý predpokladá štyri slobody: slobodu osôb, slobodu tovarov, slobodu služieb a slobodu kapitálu.

Jednotný vnútorný trh Európskej únie je zároveň priestorom v rámci ktorého sa môže používať sloboda pohybu a pobytu všetkými občanmi EÚ. Rozsah tejto slobody nemá v modernej európskej histórii porovnanie. Súčasná úroveň liberalizačných procesov v tejto oblasti bola zavŕšená vznikom schengenského priestoru. Možnosť práce a podnikania, ale i samotná migrácia môžu byť v súčasnej dobe využívané až tak, ako to od dôb Rímskej ríše Európa nepamätá. Zároveň však dochádza ku vzniku sprievodných problémov. Je potrebné spomenúť problematiku zdanenia, prístup k vzdelaniu, uznanie kvalifikácie a praxe, prístup k sociálnemu zabezpečeniu, občianske, rodinné a obchodné vzťahy s cudzím prvkom, ale i efektívny postih páchatel'ov trestných činov. Pohyb osôb sa netýka len osôb fyzických, ale i spoločností. **Pohyb osôb je súčasne i kultúrnym pohybom, je nástrojom difúzie kultúr.**

Spoločná hospodárska a menová únia predstavuje vyšší stupeň medzinárodnej integrácie v rámci európskeho priestoru, ktorá nasleduje po zavedení jednotného trhu. Tiež predstavuje čiastočnú harmonizáciu hospodárskych politík a menovej politiky vytvorením spoločnej meny EURO a centrálnej banky, ktorej rozhodnutia v menových otázkach sú záväzné pre všetkých členov.

Kultúrny faktor považujem za faktor – fenomén v oblasti rozvoja a stability európskeho priestoru.

Na jednej strane ho možno považovať za faktor destabilizujúci európsky priestor. Za destabilizujúce prvky, ktoré majú pôvod v národných identitách štátov európskej 27 možno považovať: národnú rozmanitosť, regionálnu rozmanitosť, relígie, migrácie, rozpor medzi tradíciou a modernou, demografiu, hlboké spoločenské rozdiely ako i slabý pocit spoločnej identity.

Nepopierateľným faktom je i skutočnosť, že kultúrny faktor na rozdiel od právneho a ekonomického faktora patrí k neharmonizovanej štruktúre EÚ. Kultúrna politika sa po prvý raz objavila na úrovni spoločenstva v Maastrichtskej zmluve. Členské štáty sa usilovali poskytnúť európskej integrácii, ktorá sa historicky týkala najmä ekonomických a komerčných výhod, širšiu základňu zavedením rôznych politík zapájajúcich vo väčšej miere občanov a posilňujúcich pocit spolupatričnosti k EÚ, a tým aj legitímnosť európskej integrácie.

Článok 151 (predtým článok 128) zmluvy ustanovuje konkrétne ciele kultúrnej politiky. Podľa tohto článku spoločenstvo prispieva k „rozkvetu“ kultúr členských štátov, pričom si ctí ich národnú a kultúrnu rozmanitosť a zároveň zdôrazňuje spoločné kultúrne dedičstvo. Toto je cieľ, z ktorého sa neskôr zrodilo motto EÚ Jednotní v rozmanitosti - , ktoré zdôrazňuje existenciu multikultúrnej, ale zjednotenej EÚ.

V oblasti kultúry sú členské štáty mimoriadne odhodlané zachovať si zvrchovanosť, čo ukazuje skutočnosť, že kým na prijímanie návrhov sa vzťahuje spolurozhodovací postup, v rade sa pri postupe ako zriedkavá výnimka požaduje jednomyselnosť. Prejavuje sa to najmä pri *zásade subsidiarity*, a to z dôvodu, že vo všeobecnosti právo EÚ má prednosť pred vnútroštátnymi predpismi jednotlivých členských štátov EÚ, ale v otázke právnej úpravy kultúry to tak jednoznačné nie je a právo EÚ je v tomto prípade záväzné len na základe ďalšieho rozhodnutia členského štátu EÚ.

Na druhej strane je možné kultúrny činiteľ považovať za stabilizujúci. Vo vyššie uvedenom som spomenula tzv. „spoločné kultúrne dedičstvo“, ktoré predstavuje spoločné historicko-kultúrne východisko – korene európskej kultúry za ktoré je možné považovať prínosy Grékov, Rimanov a Jeruzalema. Rimania a Gréci pre Európu predstavujú najmä prínos v kultúre, filozofii, architektúre, vzniku prírodných vied, v novom spôsobe spoločenského zriadenia, práve a dokonca i v móde; kresťanská tradícia pochádza zo židovského Jeruzalema.

Za kultúrne prvky stability a rozvoja európskeho priestoru preto možno považovať: spoločné kultúrne dedičstvo (najmä kresťanská tradícia a latinka), rozvoj vedomia spoločných dejín a spoločnej kultúry (vysoký stupeň legitimity – verejná akceptácia) a sociálna súdržnosť.

Za predpoklady modernej kultúrnej identity štátov v 20 – 21 storočí v európskom priestore považujeme členstvo štátov v EÚ, európsku identitu a rozširovanie EÚ.

Kultúra môže pôsobiť aj ako ekonomický faktor a nástroj sociálnej integrácie a preto sa snaží posilniť svoj vzťah s ostatnými oblasťami spoločenstva opatreniami, ktoré majú vplyv na kultúru a to najmä v oblasti audiovizuálnej politiky. Podľa Francisa Fukuyamu patrí kultúrny priemysel v audiovizuálnom sektore medzi najziskovejšie a najrýchlejšie sa rozvíjajúce kultúrne zložky. Je však potrebné poukázať na fakt, že v audiovizuálnom

sektore nahrával spoločný / jednotný trh do karát USA. Americkým filmom sa zvyčajne výrobné náklady vrátia na živom domácom trhu a výsledkom je, že ich vývoz znamená istý zisk. Naopak, európske filmy sa zvyčajne distribuujú výhradne v krajine svojej produkcie. V dôsledku relatívne malej veľkosti národných trhov sa zisk takmer nikdy nevytvorí. Toto vysvetľuje, prečo by sa na 375 miliónoch jednotnom vnútornom trhu mala distribúcia vykonávať prostredníctvom transeurópskej distribučnej siete. Vytvorenie takejto siete však vyžaduje akciu spoločenstva. Transeurópska spolupráca by tiež prispela k podporovaniu výroby audiovizuálnych výrobkov a šíreniu vyspelých technológií.

Ďalšie kultúrne oblasti a programy: programy SOCRATES, LEONARDO DA VINCI a MLÁDEŽ v oblasti vzdelávania a vedy; podpora rozširovaniu a zavádzaniu informačných technológií – INTERNET, ktorý má vplyv na kultúrnu úroveň Európanov a z dostupňuje „vysokú kultúru“ všetkým spoločenským vrstvám; kultúrne programy zavádzané od polovice 90. rokov Kaleidoscope, Ariane, Raphael, Culture 2000; obnova architektonického dedičstva; kurzy konzervačných a reštaurátorských prác; preklad literárnych diel európskych autorov; podpora rôznych európskych kultúrnych podujatí; Orchester mladých a Barokový orchester; vyhlasovanie Európskych miest kultúry; tradícia Mesiaca európskej kultúry; EURO-CARTOON (súťaž európskych komiksov); Eurovízia a Francúzsky filmový festival v Cannes.

Dokonca i súčasná hospodárska kríza v reakciách niektorých ekonómov prekvapivo poukazuje na dôležitosť potreby poznania hodnôt, ktoré podľa môjho názoru sú úlohou kultúrneho faktora.

Vyjadrenie slovenského ekonóma **Petra Staněka** v článku „Boh zaplat' za krízu“ v ekonomickom časopise Profit:

Je kríza aj na niečo dobrá?

„Boh za ňu zaplat'. Kríza prinúti ľudí zamyslieť sa, prinúti politikov prehodnotiť priority a nás všetkých prehodnotiť vzťah k tomu, čo voláme permanentný a udržateľný hospodársky rast. Mali by sme prestať vyznávať fetiš hrubého domáceho produktu. Paradoxne rast produktu sa dá vykázat' aj pri klesajúcom objeme výroby v krajine. Hrubý domáci produkt nie je nespochybniteľné univerzum. Napríklad v USA sa do domáceho produktu rátajú aj všetky náklady na väzňov. Z toho môže vyjsť nezmysel, že čím je vyššia kriminalita, tým vyšší je rast. Naháňanie sa iba za vykazovaním hospodárskeho rastu je mimo realitu. Kríza pomôže znova usporiadať hodnoty.“

Vyjadrenie českého ekonóma **Tomáše Sedláčka** v článku „Keynes by držal hladovku“ v Hospodárskych novinách:

Čo človeka nezabije, to ho posilní, hovorí príslovie. Dúfajme, že kríza nás úplne nezvalcuje. Potom sa natíska otázka, čo pozitívne nám môže priniesť?
„Niekoľko veľmi dôležitých vecí.“

Ktoré?

„Ak si naozaj začneme vážiť, čo máme, lebo ani zďaleka nie sme chudobní, tak chvalabohu za krízu. Keď sa začneme správať zodpovednejšie k tretiemu svetu, ktorý sme doteraz zanedbávali, to bude druhý veľký prínos. Skrz to malé utrpenie, ktoré zažívajú z krízy ľudia v Európe, sa možno priblížime k utrpeniu ľudí, ktorí sa na rozdiel od nás naozaj majú zle a nemajú čo jesť. Keď si uvedomíme, že sú aj iné zdroje šťastia ako len konzumu, tak je to výborné. Ak sa vlády začnú správať zodpovednejšie a v časoch blahobytu nebudú krajiny

tak zadlžovať, bude to ďalší prínos. Kríza možno Európu stmelí dokopy a krajiny budú viac spolupracovať. Poznáte trilógiu Pán prsteňov?“

Kto by ju nepoznal.

„V nej sa znepriatelené rody trpaslíkov a elfov spriatelili nie preto, že sa im chcelo ísť na prechádzku, ale preto, že mali spoločného nepriateľa. Tým bol rozpínajúci sa Mordor. Trpaslík sa spriatelil s elfom, v ich svete úplne nemožná vec. Ak sa toto podarí v Európe, tak je dobré, že kríza bola.“

A na záver vyjadrenie **Tomáša Baťa** z roku 1932 t.j. z obdobia prvej veľkej hospodárskej krízy vo svete:

Příčinou krize je morální bída. Přelom hospodářské krize? Nevěřím v žádné přelomy samy od sebe.

To, čemu jsme si zvykli říkat hospodářská krize, je jiné jméno pro mravní bídu. Mravní bída je příčina, hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi. Hrozím se důsledku tohoto omylu. V postavení, v němž se nacházíme, nepotřebujeme žádných geniálních obrátů a kombinací.

Potřebujeme mravní stanoviska k lidem, k práci a veřejnému majetku. Nepodporovat bankrotáře, nedělat dluhy, nevyhazovat hodnoty za nic, nevydírat pracující, dělat to, co nás pozvedlo z poválečné bídy, pracovat a šetřit a učinit práci a šetření výnosnější, žádoucnější a čestnější než lenošení a mrhání. Máte pravdu, je třeba překonat krizi důvěry. Technickými zásahy, finančními a úvěrovými ji však překonat nelze, důvěra je věc osobní a důvěru lze obnovit jen mravním hlediskem a osobním příkladem.

Záverom by som rada vyjadrila výzvu pre nás všetkých, aby sme sa napriek odlišnostiam nielen kultúrnym vždy snažili hľadať to, čo nás spája a nie to, čo nás rozdeľuje. Pevne verím, že v nasledujúcich obdobiach sa tendencie spoločne sa rozvíjajúcej Európy budú prehľbovať a nie v mene iných záujmov diferencovať do nezlúčiteľného celku. Mojou predstavou je vytvoriť jednotu Európy pri rešpektovaní resp. zachovaní mnohosti a rôznorodosti jej národov. Nachádzať v sebe Európu pre jednotnú Európu je viac ako cieľ je to povinnosťou každého Európana. Byť hrdý na to, že ste Európanom a že niekam patríte je viac ako byť príslušníkom izolovaného národa v európskom priestore.

Použitá literatúra:

1. Bilčík, Vladimír. Bruncko, Martin. Európska únia dnes. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Inštitút pre verejné otázky a Centrum pre európsku politiku, 2003.
2. Čorba, Juraj. Európske právo na Slovensku. Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003, s. 90 - 96, s. 174 - 179.
3. Európa a vy v roku 2007. Brusel: Úrad pre publikácie, 2007.
4. Európsky sociálny fond. Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev, 2007.
5. Frattini, Franco. Súdna spolupráca v civilných veciach v Európskej únii. Iniciatíva Európskej komisie.

6. Fukuyama, Francis. Veľký rozvrat. Bratislava: Agora s.r.o., 2005, s. 96 - 109.
7. Horváth, Zoltán. Príručka Európskej únie. Bratislava: Zastúpenie Európskej komisie v Slovenskej republike, 2004.
8. Huntington, Samuel P. The clash of civilizations. New York: Simon & Schuster, 1996, s. 56 - 121.
9. Charta základných práv únie.
10. Jazyky pre Európu. Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev, 2007.
11. Lisabonská zmluva.
12. Maastrichtská zmluva.
13. Mc Cormick, John. Poznávame Európsku úniu. Bratislava: Centrum európskych štúdií Univerzity Komenského, 2000, s. 149 – 150.
14. Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu.
15. Prusák, Jozef. Teória práva. Bratislava: VO PF UK, 2001, s. 166 – 176.
16. Rozhodovacie procesy v Európskej únii. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí SR, 2006, 10 s.
17. Siman, Michael. Slašťan, Miroslav. Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva. Banská Bystrica, 2004.
18. Sládek, Kamil. Vybrané pojmy európskej integrácie. Bratislava: Informačná kancelária Európskeho parlamentu na Slovensku, 2006.
19. Spoznaj Európsky parlament. Bratislava: Informačná kancelária Európskeho parlamentu na Slovensku, 2007, 48 s.
20. Zmluva z Nice
21. www.euractiv.sk
22. www.eurocivil.info
23. www.euroinfo.gov.sk
24. www.europa.eu
25. www.europedirect.europa.eu
26. www.foreign.gov.sk

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Martin Turčan

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VPLYV GLOBÁLNEJ FINANČNEJ KRÍZY NA POSTAVENIE NADNÁRODNÝCH KORPORÁCIÍ V IT ODVETVÍ

35martin@post.sk

Abstrakt

V príspevku je poskytnutá analýza vplyvu globálnej finančnej a hospodárskej krízy, spomalenia ekonomickej aktivity v globálnom meradle na firmy pôsobiace v IT odvetví. V rámci odvetvia sú rozlične zasiahnuté jednotlivé oblasti - služby, outsourcing, softvér a hardver. Tlak na znižovanie nákladov a rast efektivity vytvára zmeny na globálnom trhu práce a keďže žijeme v 21. storočí rýchleho internetu, kríza prináša pracovné príležitosti a šance v lacnejších ale zároveň dobre pripravených krajinách. Cieľom príspevku je, vychádzajúc z ekonomickej teórie, zhodnotiť situáciu v rámci odvetvia a poukázať na nové možnosti, ktoré kríza prináša aj pre Slovensko.

Kľúčové slova: Finančná kríza, nadnárodné korporácie, svetová ekonomika, globalizácia, IBM.

Abstract

The paper provides analysis of influence of the global financial and economic crisis, slowdown of economic activity in terms of global measurement on the companies in IT industry. In the industry how are impacted parts of the business – services, outsourcing, software and hardware. The pressure on cost cutting and increase of effectiveness creates changes on global labour market and as we are living in the 21st century crisis brings job opportunities and chances in cheaper but good prepared countries. The aim of the paper is, considering economic theory to sum up the situation in the industry and show the new opportunities which crisis brings also for Slovakia.

Key Words: Financial crisis, multinational corporations, world economy, globalization, IBM.

Vznik finančnej krízy

Hlavnou témou posledných dní v televíznych správach, novinách je globálna finančná a hospodárska kríza. Banky krachujú, podniky prepúšťajú, niektorí hľadajú vinníka a niektorí liek na túto situáciu. Autor pracuje vo financiách v IT priemysle a preto sú mu známe jednotlivé opatrenia, ktoré tieto firmy prijímajú na ochranu prepadu akcií, ziskovosti ale aj príjmov. Zároveň sa pomocou analýzy vývoja v IBM snaží nájsť odporúčania pre Slovensko do budúcnosti. Slovensko ako súčasť Európskej únie nasledovalo niektoré krátkodobé opatrenia väčších štátov na podporu viacerých oblastí priemyslu, výroby, stavebníctva s cieľom zmierniť dopady na sociálne najslabšie vrstvy a najmä ochrany zamestnanosti. Cieľom príspevku je vychádzajúc z ekonomickej teórie odporučiť systémové opatrenia, ktoré

by pomohli predísť takým veľkým výkovom hospodárstva ale zároveň aj posilnili medzinárodné postavenie na globálnom trhu, najmä trhu práce.

Nástup finančnej krízy začína v 3-tom štvrtroku 2007, keď dochádza k strate dôvery investorov k sekuritizovaným hypotékam v USA, čo vyvolalo okamžitú reakciu centrálnych bánk, ktoré boli nútené vliať množstvo peňazí do finančného trhu, aby pokles hodnoty týchto aktív nevyvolal kolaps finančného trhu. Fannie Mae, Freddie Mac, Bear Stearns to je len niekoľko zvučných mien v USA, ktoré padli za obeť, v EU to boli finančné inštitúcie Fortis, Dexia, ktoré potrebovali podporu vlády vo forme pôžičiek. Vo všeobecnosti sa teda považuje pád amerického trhu s nehnuteľnosťami za hlavný dôvod vzniku finančnej krízy, avšak treba povedať, že za dôvod možno považovať aj nedostatočné ohodnotenie rizika americkými bankami, ktoré vyvolali bublinu - nárast cien na trhu, ktorá spl'asla. Vysoká spotreba, nízke úspory, aj to bolo USA pred krízou, extrémne nízke úrokové miery a ľahká dostupnosť úverov¹ motivovali Američanov k spotrebe dôchodkov, ktoré zarobia za 10 rokov. Všetko je v poriadku, kým ceny idú hore a úrokové miery sú nízke, pád cien nehnuteľností prinútil ľudí vyhlásiť bankrot a prestať splácať úvery. Bankám tak ostali takmer bezcenné aktíva, ktoré nikto nechcel. To spustilo bankroty množstva finančných inštitúcií, ktoré ich museli odpísať alebo upraviť na FMV².

Pokles dôvery investorov ale aj spotrebiteľov znamenal spomalenie ekonomík, najmä tej americkej ktorá je globálnym ťahúňom a silným importérom z EU - Nemecko, Číny, Kanady a Japonska. Najrizikovejším pre ekonomický vývoj a spomalenie hospodárstva je odkladanie spotreby tovarov s dlhodobejším charakterom, u firiem nazývaných kapitálové výdavky³ – napr. kúpa nového auta, nákup nových strojov a zariadení, investícia do modernejšej IT infraštruktúry, ktorá síce z dlhodobého hľadiska prináša úsporu, no ide o vysoké náklady na začiatku – napr. konsolidácia malých servrov typu x86 na väčšiu platformu ako je mainframe⁴. Keďže tieto výdavky sú prvé, ktoré firmy alebo spotrebiteľia stopnú, odložia ich na neskôr, je potrebné spolufinancovanie alebo podpora spotreby cez štátne stimuly ako bolo šrotovné.

Na druhej strane je vhodná doba na investovanie, rast štátnej spotreby do dopravnej infraštruktúry a zatepovania. Sú vhodne načasované a treba ich brať ako investíciu do budúcnosti, keď ekonomiky znovu začnú rásť treba byť pripravený na zvýšený tlak na dopravnú infraštruktúru, ale zároveň pri opätovnom ekonomickom raste tieto, ale najmä krátkodobé opatrenia strácajú opodstatnenie. V tabuľke je uvedený vývoj cien stavebných materiálov v krajinách V4.

---

¹ Fannie Mae motto – 'Houses for everyone' – Domy pre každého

² FMV – fair market value – odhadovaná hodnota aktíva na trhu, podľa účtovných štandardov US GAAP musí firma pravidelne preceňovať aktíva/pasíva podľa aktuálnej trhovej hodnoty a výsledok z precenenia sa započítava do vykázaného výsledku

³ CAPEX – Capital Expenditures – všeobecne používaný výraz v účtovníctve, ktorého hodnota sa odpisuje niekoľko rokov, nejde jednorázovo do spotreby

⁴ <http://www-03.ibm.com/systems/sk/z/hardware/z10ec/index.html>

Zdroj: <http://reality.etrend.sk/realitny-biznis/kriza-zlacni-stavebne-materialy.html>

Prístup štátu a prístup firmy

Základná ekonomická teória vychádza z troch subjektov ekonomiky. Domácnosti, firmy a štát. Keď sa pozrieme na prvé dva subjekty, zistíme, že v ťažkých časoch jednoducho šetria. Spotreba domácností zaznamenáva pokles, čo znižuje dopyt a teda nielen výdavky na spotrebu, ale čo je podstatnejšie investičné výdavky – t.j. veľké projekty sa odkladajú na „lepšie časy“ a nepristupuje sa k investíciám, ktoré zefektívňujú fungovanie firmy.

Pri takomto poklese, vychádzajúc z ekonomickej teórie najmä J.M.Keynesa, je nutné zachovať určitú úroveň výdavkov, aby sa zabránilo veľkým výkyvom hospodárstva a musí nastúpiť štát. Podľa teórie už overenej v praxi hrozí najmä pokles výroby, v dnešnej dobe služieb je vhodnejšie skôr hovoriť o poklese zamestnanosti ako sociálnom dôsledku krízy, čo si žiadna vláda nemôže dovoliť, keďže sú to aj jej voličské hlasy a musí zasiahnuť. Európsky štatistický úrad už vypracoval štúdiu, ktorá sa venuje dôsledkom krízy na zamestnanosť v jednotlivých štátoch EU, bohužiaľ Slovensko tam figuruje ako jedna z krajín s najväčšími stratami pracovných hodín v hlavnom pracovnom pomere t.j. viac celozávodných dovolení, viac odstávkov liniek a prerušenia výroby⁵. V tabuľke je uvedený stručný prehľad jednotlivých štátov, medziročná zmena HDP, pokles zamestnanosti, ale tabuľka zároveň ukazuje pozitívny trend pri zmene pracovného pomeru na čiastočný pracovný úväzok.

⁵ Odstávky čiastočne spôsobené aj plynovou krízou na začiatku roka 2009

	EU 27	BE	UK	DE	FR	IE	LV	LT	HU	CZ	SK
HDP 2Q08-2Q09 v %	4.9	3.7	5.5	5.9	2.8	7.3	4	1	7.3	5.5	5.4
Zamestnanosť v %	1.9	0.7	2.0	0.1	1.2	8.3	1	6.7	4.5	1.4	1.3
Podiel Part Time v %	18.1	23.2	26.1	26.3	17.1	20.8	8.1	8.6	5.6	5.6	4.0
Medziročná zmena PT v % bodoch	0.5	0.6	0.7	0.2	0.2	2.4	1.6	2.1	1.1	0.6	1.8
Priemerný počet odpracovaných hodín v hlavnom zamestnaní v hod	40.3	40.2	40.8	40.8	38.3	39.3	40.5	39.9	40.6	41.6	39.3
Medziročná zmena priemerného počtu odpracovaných hodín v hlavnom zamestnaní	2%	1%	1%	3%	2%	2%	0%	1%	0%	2%	4%

Zdroj: The impact of the crisis on employment, Eurostat

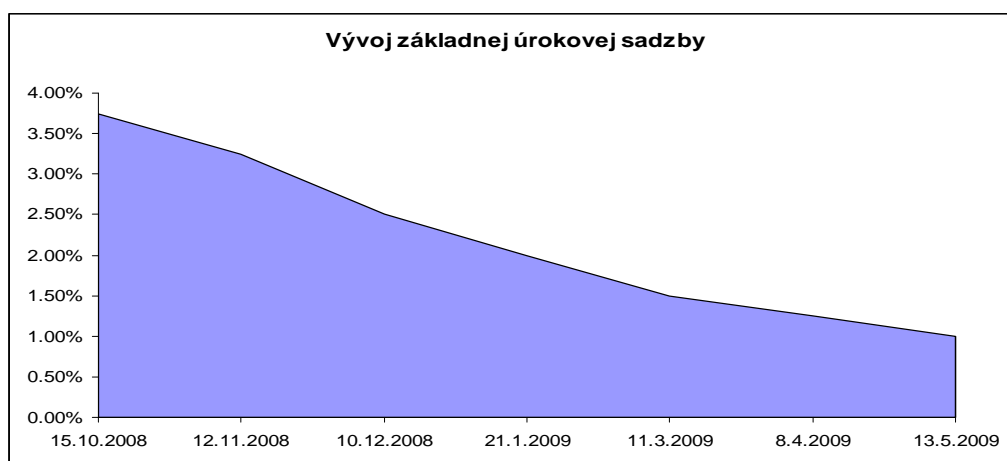
História sa už s obdobnou hospodárskou krízou stretla. V roku 1929 došlo ku krachu na New Yorskej burze. Došlo v podstate k prepadu hodnoty akcií. Táto sa neskôr rozšírila aj do Európy a ostatného sveta. Samozrejme vzájomná prepojenosť jednotlivých krajín bola ďaleko nižšia. Tak ako v minulosti aj v súčasnosti klesá dôvera v silu trhu a nastupuje ekonomická teória so silnou úlohou štátu, ktorého riešenie môžeme stručne zhrnúť takto:

- **spotrebný dopyt** – kúpyschopný agregovaný dopyt po statkoch v národnom hospodárstve, ponuka si automaticky nevytvára dopyt, ale efektívny dopyt určuje úroveň produkcie. V čase súčasnej krízy to platí dvojnásobne, domácnosti a firmy menej míňajú, sú ochotné menej sa zadlžovať a preto musí nastúpiť štát a pomocou svojich výdavkov “dorovnať” dopyt a zabezpečiť tak plnú zamestnanosť.

- **investičný dopyt** – je druhou významnou zložkou agregátneho dopytu. Vychádza z očakávaných budúcich výnosov, čiže pri investícii sa berie do úvahy budúci tok platieb a budúce náklady, pretože subjekt sa tak zrieka alternatívneho výnosu v banke. Výnos v banke je však najmä vďaka poklesu úrokových sadzieb minimálny. Optimálne správanie investora nastáva, keď uvažovaný kapitálový statok za dané obdobie prinesie viac ako vklad v banke, ktorý je prakticky bez rizika. Tieto výdavky nazývame aj kapitálové. Nejde len o hodnotu úrokovej miery, ale aj o dôveru investorov v budúci vývoj. Ak neveria, že ekonomika sa naštartuje, aj napriek lacným peniazom jednoducho neinvestujú.

- **úroková miera** – má dosahovať takú hodnotu, aby bol trh peňazí a trh kapitálu v rovnováhe, pričom v oboch figuruje úroková miera ako hlavný nástroj rovnováhy. Keynes hovorí o dvoch extrémnych situáciách – investičná pasca – neochota firiem investovať a pasca likvidity – pri veľmi nízkom úroku je nekonečný dopyt po peniazoch, cena cenných papierov – dlhopisov pri raste úrokovej miery poklesne. Nositeľom menovej politiky je u nás od nového roku Európska centrálna banka, je nezávislou inštitúciou s hlavným cieľom cenovej stability. Podľa základnej ekonomickej teórie v čase spomalenia ekonomického rastu spravidla zvyšuje ponuku peňazí v obehú t.j. vydáva dlhopisy a znižuje úrokové sadzby. Na začiatku mája 2009 ECB rozhodla o znížení hlavnej úrokovej sadzby pre refinančné operácie o 25 bázických bodov na 1 %⁶ pričom ide o pokles na historické minimum. V podstate nie je priestor na ďalšie znižovanie úrokových sadzieb, ba čo viac predstavitelia ECB vyhlásili akonáhle sa ekonomická situácia zlepši úroky pôjdu hore.

Zdroj: <http://www.ecb.eu/stats/monetary/rates/html/index.en.html>

Uvedené opatrenia boli úspešne aplikované v praxi a dá sa povedať, že prakticky do nástupu ropných šokov sa vládne opatrenia väčšiny štátov riadili nimi. Štát financuje fiškálnu politiku úvermi, ktoré si berie na plecía alebo prostredníctvom daní. Ak je možné, tak každá vláda sa skôr rozhodne pre financovanie prostredníctvom úverov, ktoré občanov – voličov tak nebolí a nevedomujú si, že je to na úkor generácie, ktorá príde po nich. Pomocou peňažnej politiky, zvyšovaním ponuky peňazí a znižovaním úrokových sadzieb sa snaží stimulovať investičný dopyt.

Dá sa povedať, že súčasná situácia oživila hlad po riešeniach ponúkaných Keynesovým učením a zásahy štátu do ekonomiky sa prestávajú chápať negatívne. Mnohí volajú po väčšej kontrole štátu, najmä v sektore finančných inštitúcií, ktoré sa považujú za zdroj krízy a ktoré spravujú obrovské finančné hodnoty a ich krach má ekonomické, politické ale najmä sociálne dopady. Keynes bol zástancom najmä fiškálnej politiky, so zameraním sa na jej proticyklické opatrenia. V súčasnosti viaceré vlády kapitálovo vstupujú do nezdravých podnikov a snažia sa ich zachrániť pred krachom, na Slovensku je dokonca zákon o znárodňovaní nezdravých podnikov na stole u prezidenta.

⁶ www.sme.sk – 7.5.2009

Na druhej strane keď sa pozrieme na konanie firiem vidíme viac menej opak toho čo robia vlády a štát. V časoch krízy platí pravidlo džungle – prežijú len tí najsilnejší – základný princíp trhu alebo tiež v ekonomickej teórii známa ‚neviditeľná ruka trhu‘ Adama Smitha. Kríza je pre voľný trh práve tým obdobím, keď sa trh prečistí od nezdravých a neefektívnych firiem. Všeobecný pokles hodnoty akcií znížil síce hodnotu firiem, no zároveň otvoril veľkým, najmä nadnárodným firmám s voľnými finančnými prostriedkami možnosť lacno kúpiť menšie firmy v odvetví a pomocou akvizícií lacnejšie zvýšiť ich podiel na trhu resp. vstúpiť do iných oblastí trhu. Mergers and acquisitions – skupovanie podnikov patrí k podnikovej stratégii a dobre načasované prináša želaný zisk. Firma IBM skúpila len za posledný rok 6 firiem.⁷ Kým hlavným motívom štátu je kontrola či už zo strategických alebo sociálnych dôvodov, hlavným motívom u firmy nemusí byť práve priamo zisk, môže ísť o úspory z rozsahu – napr. spojenie T Com a T Mobile na Slovensku znamená zrušenie resp. zlúčenie niektorých oddelení ako financie, HR, procurement, ďalším motívom je získanie podielu na trhu ako je to v prípade celosvetovej Oracle Sun akvizície. Samozrejme s takýmto spojením súvisia aj rôzne synergické efekty, optimalizácia zdanenia prostredníctvom vnútro podnikových cien, prípadne vertikálna integrácia.

Kým štát, ak nie je na krízu pripravený t.j. nemá vytvorené finančné fondy vďaka prebytkom štátneho rozpočtu sa v čase krízy zadlžuje, požičiava si od subjektov doma alebo v zahraničí, firma robí opak. Takýmto prejavom je skupovanie vlastných akcií. IBM sa po oznámení výsledkov za 3tí kvartál 2009 rozhodla investovať ďalších 5 miliárd⁸ USD, spolu viac ako 9 miliárd USD na siahnutie vlastných akcií z trhu. Len na porovnanie vykázaný zisk za celý rok 2008 bol 16.7 miliardy⁹. Akcia predstavuje v podstate podiel na majetku firmy a sú s ňou zároveň spojené aj práva hlasovať a právo na dividendu. Znižovaním počtu akcií na verejnom trhu tak firma znižuje svoju zraniteľnosť, znižuje záväzky voči osobám vlastniacim akcie, svojím spôsobom sa odľužuje. Iným efektom je aj zlepšenie budúceho cash flow ba čo viac zlepšuje jeden z najsledovanejších ukazovateľov EPS¹⁰ keď pri rovnakom zisku a menšom počte akcií vykáže väčší zisk na akciu.

Vplyv krízy na firmy v IT odvetví v medzinárodnom meradle

Opatrenia navrhované Keynesom vychádzali z 3 subjektov ekonomiky, v jeho teórii nenachádzame relevantné opatrenia pre zahraničný obchod a ako má vláda konať. Na rozdiel od súčasnej krízy, v kontexte medzinárodných vzťahov je nutné porovnanie krízy v minulom storočí a teraz. Mnoho ekonómov je toho názoru, že prudký pokles medzinárodného obchodu a schladenie medzinárodných vzťahov po roku 1930 malo za následok predĺženie depresie. Vlády v snahe ochrániť vlastných občanov prijímali rôzne obmedzenia, aby tak uchránili domáci trh, čo však v globálnom meradle pôsobilo negatívne. Americký export sa znížil z 5,2 mld USD v roku 1929 na iba 1,7 mld USD¹¹ na konci krízy v roku 1933. Je pravdu, že poklesli aj ceny, takže zmeny množstva neboli až na tretinu. Keďže v tom období hlavným obchodným artiklom boli komodity, zasiahlo to najmä vývoz obilia, bavlny, tabaku.

V súčasnosti je geopolitické a ekonomické rozloženie sveta úplne iné. Je ďaleko väčšia prepojenosť ekonomík medzi krajinami a aj ekonomickými celkami. Je mnoho krajín ako Nemecko, Japonsko, Čína, ktoré sú závislé na exporte do USA. V rámci EU je to zas závislosť krajín ako Česko, Poľsko a Slovensko, ktoré priamo závisia od exportu do

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mergers_and_acquisitions_by_IBM

⁸ <http://www.marketwatch.com/story/ibm-authorizes-5-billion-for-stock-buybacks-2009-10-27>

⁹ <http://www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/26510.wss>

¹⁰ Earnings per share – dividenda na akciu

¹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Great_Depression

Nemecka. Tieto závislosti sa prejavili aj v časovom slede nástupu krízy a pri oživení ekonomík sa očakáva podobný vývoj. V ekonomickom usporiadaní ako je EU nie je teda možné chrániť si tak domáce trhy jednotlivými členmi zoskupenia, aj keď snahy o to boli napr. počas českého predsedníctva EU francúzsky prezident Nicolas Sarkozy žiadal o návrat výroby zo strednej Európy späť do Francúzska.¹² Takýto krok by odporoval základnej myšlienke EU ako voľného trhu s voľným pohybom tovaru. Zároveň Sarkozy bez nástrojov ako sú clá a tarify nemal reálnu možnosť ochrániť francúzsky trh a preto možno považovať takéto výroky ako politické, ba čo viac o rozhodnutí presunúť výroby do strednej Európy rozhoduje každá súkromná firma samostatne a nie je podriadená ani prezidentovi krajiny, v ktorej má sídlo centrála. Myslieť si, že pole za Trnavou by ostalo prázdne je v súčasnosti dosť nereálne.

Nie nadarmo sa globalizácia zaraďuje k megatrendom 21ho storočia a medzinárodné firmy – korporácie sa považujú za jej nositeľov. Vplyv krízy na hospodárenie firiem je teda značný a bolo potrebné prijať niekoľko krátkodobých opatrení. Jedným z najnepopulárnejších ako u štátu zvýšenie daní je vo firme znižovanie plátov a prepúšťanie. V IT sektore sa v súčasnosti nachádzajú dva koncerny HP a IBM obe s obratom nad 100 mld USD ročne. K takýmto radikálnym krokom sa HP odhodlalo tento rok:

- prepustiť okolo 6,000 zamestnancov z celkového počtu 321,000
- plošné zníženie plátov v priemere o 15%¹³

Tieto kroky sú skôr reakciou na už vzniknutú situáciu a z dlhodobého hľadiska je nutné zamerať sa skôr na stratégiu dlhodobého znižovania nákladov iným spôsobom ako reagovať ex post. Prevencia je vhodnejšia ako liečba.

Návrh ako postupovať podal už David Ricardo vo svojej teórii komparatívnych výhod. Žijeme v globálnom svete 21.storočia s rýchlym internetom, súčasný svet je relatívne bezpečný a preto je vhodný čas na presun pracovných pozícií do oblastí s nižšími nákladmi na pracovnú silu. Vo svetovom meradle sú top destináciami India a Čína so svojimi extrémne nízkymi mzdovými nákladmi a množstvom absolventov, z ktorých sa dá vyberať. Nehovoríme pritom o len o výrobe, už z predošlého vyplýva že výroba tovarov dlhodobej spotreby – napr. automobilový priemysel patria k najviac zasiahnutým oblastiam počas krízy a preto ani krajinu nechránia pred výkyvmi svetovej ekonomiky. Prestať kupovať je jednoduché, nové auto stojí minimálne 10,000 Eur no opraviť sa dá za pár. Ak však hovoríme o službách väčšina kontraktov je dlhodobého charakteru s dobu dlhšou ako jeden rok a to umožňuje väčšiu ochranu pred výkyvmi. V rámci presunu pracovných pozícií s vyššou pridanou hodnotou dochádza aj presunu know how, znalosti odborných a špecifických odborov a nie je následne jednoduché z jedného dňa na druhý vrátiť všetko späť. Ľudia nie sú ako stroje, ktoré sa vymontujú a znovu zmontujú na inom mieste a stroj funguje ďalej.

Existencia EU a členstvo v nej umožňuje mnohým štátom zapojiť sa do európskeho trhu práce a ponúknuť firmám možnosť investovať a presúvať aktivity aj ku nám. Presun aktivít z firmy von nazývame outsourcingom, pričom môže ísť o presun aktivít len inej firme napr. IBM ISC nezamestnáva upratovačku – upratovanie zabezpečuje externá firma a IBM jej za to platí ako za externú službu. Presun aktivít mimo firmu a do iného štátu poznáme pod pojmom

---

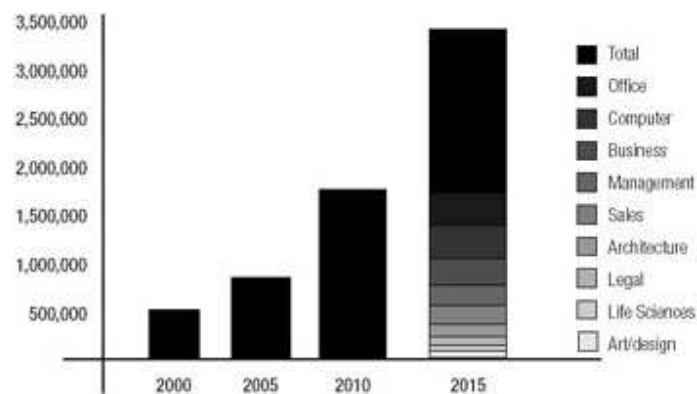
¹² <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/protekcionizmus-topolanek-a-sarkozy-si-to-vysvetlia-na-minisummite-012194>

¹³ <http://www.itproportal.com/portal/news/article/2009/2/19/hp-cuts-employees-salary-after-steep-profits-fall/>

nearshoring alebo offshoring. V súčasnosti je bežným javom, keď si nadnárodná firma v rámci svojej medzinárodnej štruktúry nájde miesto na presun aktivít, ktorých kvalita zostane v najhoršom prípade taká istá, no v ideálnom prípade sa ich kvalita dokonca zvýši a zároveň za túto aktivitu zaplatí menej. Cieľom nie je len ušetriť, ale aj zabezpečiť vyššiu kvalitu. Interne pritom funguje vzťah zákazník a klient, no ide pritom o zamestnancov pracujúcich pod hlavičkou tej istej firmy. Zamestnanec IBM ISC Slovensko teda pracuje pre zamestnanca IBM Deutschland. Pre pozorovateľa zvonku tam ale nie je žiaden rozdiel, kto pomoc, službu poskytne, ide o značku a teda kvalitu, ktorú od nej očakáva.

Prečo práve IT firmy? Outsourcing aktivít je strategické rozhodnutie top managementu. Firmy sú pod veľkým tlakom, aby sa sústredili na core business, to v čom sú najlepšie. Keďže IT firmy sú priekopníkmi v oblasti vedy a vývoja, napr. IBM patrí dlhodobo k lídrom patentovania si nápadov a riešení, sú to práve IT firmy, ktoré s outsourcingom začali. Ak to spraví jeden je to jeho výhoda, ale ak ho nasledujú aj ďalší nejde už o konkurenčnú výhodu ale o nutnosť prežiť. Ekonomické celky ako EU nepenalizujú firmy za presun pracovných miest v rámci EU, keď je možný voľný pohyb pracovných síl prečo by nebol možný a voľný pohyb pracovných miest. Virtuálne teamy boli úplne bežné v IT firmách už v minulom storočí, často krát vývoj modernej aplikácie, servera prekračoval možnosti 30 ľudí zatvorených v jednom laboratóriu.

V tabuľke uvádzam odhadovanú skladbu pracovných miest do budúca:

Zdroj: CLICK, R.L: Business Process Outsourcing

V posledných rokoch je možné pozorovať silnejúci záujem medzinárodných spoločností presunúť a centralizovať business centrá do oblasti strednej Európy. Nie je žiadnym prekvapením, že pracovné miesta sa presúvajú zo západu na východ. Takýto presun nie je nič iné ako cenová arbitráž v medzinárodnom meradle. Stredná Európa, ale najmä Slovensko je vyhľadávaná oblasť najmä pre tie spoločnosti, ktoré chcú založiť tzv. Shared Services Centres, Call centrá.

Pod atraktivitu tejto oblasti sa podpisujú viaceré faktory:

- dostatok kvalifikovanej pracovnej sily – množstvo a kvalita absolventov,
- široká znalosť jazykov – angličtina, nemčina, francúzština,
- geografická a kultúrna blízkosť k západnej Európe,

- dobre vyvinutá infraštruktúra a dostupnosť kancelárskych priestorov,
- výška nájomného za kancelárske priestory,
- optické siete a dostupnosť rýchleho internetu,
- nízke mzdové náklady,
- podpora investícií pri vytváraní pracovných miest,
- politická stabilita a stabilita podnikateľského prostredia.

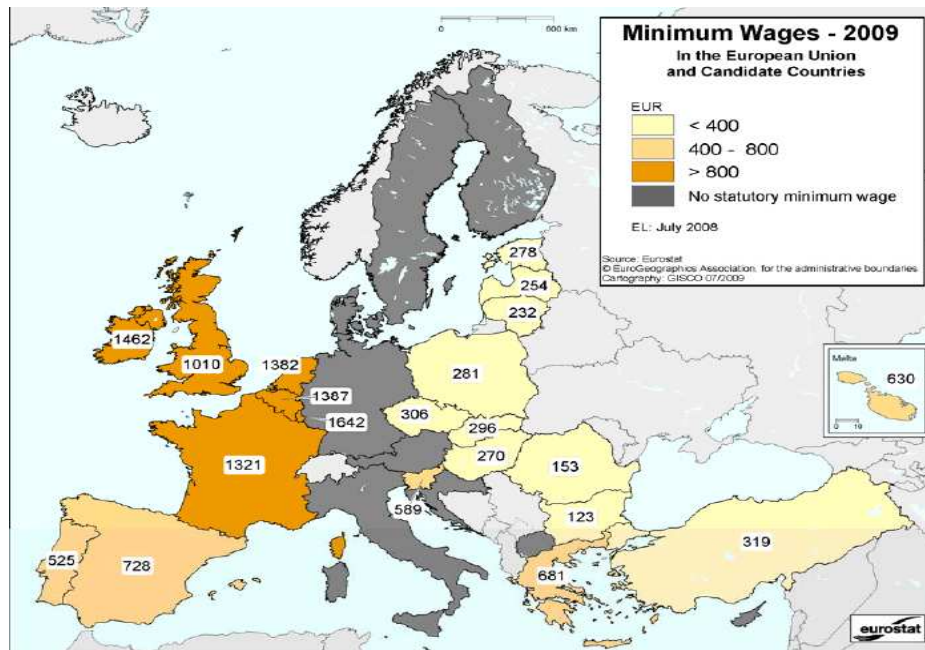
Firmy spravidla oslovujú absolventov vysokých škôl a univerzít, ktorých bol donedávna na trhu práce dostatok, väčšinou vybavený angličtinou a druhým cudzím jazykom sú tak vhodnými kandidátmi s ktorými sa dá pracovať. Slovensko je v strede Európy a s každým štátom západnej Európy má svoju históriu, či už kultúrnu alebo politickú. Ceny nájomného kancelárskych priestorov sa pohybujú okolo 10 EUR/mesiac pričom v neďalekej Viedni je to okolo 12.1 EUR/mesiac až do výšky 21 EUR/mesiac¹⁴. Čo sa týka mzdových nákladov tie sa stále považujú za kľúčovú konkurenčnú výhodu Slovenska. V tabuľke uvádzam ročné hrubú mzdu za jednotlivé pozície podľa jednej z najväčších personálnych agentúr na Slovensku v tejto oblasti:

GENERAL ACCOUNTING & ACCOUNTS – YEARLY GROSS SALARIES IN EUR	Lower	Average
	€	€
Bookkeeper	13000	16500
Accounts Payable	9000	11500
Accounts Receivable	9000	11500
Credit Manager	17000	19500
Credit Control (3+ yrs experience)	13000	16000
Credit Control (1-3 yrs experience)	10000	12500
General Ledger Clerk	11000	14000
Payroll Supervisor	15000	17500
Payroll Clerk	9000	11500
Accounts Clerk (3 yrs experience)	13000	15000
Accounts Clerk (2 yrs experience)	10000	11500
Accounts Clerk (1 yr experience)	9000	10000

Zdroj : Lugera& Maklér Recruitment 2008

¹⁴http://www.immo-news.net/Vienna-More-than-10-per-cent-decline-of-rental-activity-of-office-space_a6621.html

Na porovnanie uvádzam minimálnu mzdu v ostatných krajinách EU a kandidátskych krajinách:

Zdroj: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-029/EN/KS-QA-09-029-EN.PDF

Na Slovensku vedie samozrejme Bratislava, pričom za jej konkurentov sa považujú Brno, Budapest, Wroclav, Varšava. Mestá ako Košice, Bukurešť, Hradec Králové, Trenčín, Ostrava, Sofia a ostatné mestá tohto regiónu sú považované ako miesta vhodné pre ďalšiu vlnu. Slovensko má ešte stále oproti konkurentov výhodu priaznivého podnikateľského prostredia, jednoduchý daňový systém a od nového roku aj EURO, čo síce zjednodušilo porovnania, no čiastočne zdražilo v súčasnosti pracovnú silu oproti konkurentom z krajín V4, ako som však uviedol nejde len o cenu ale aj o kvalitu. V tabuľke uvádzam prehľad najväčších servisných centier na Slovensku:

Meno spoločnosti	Miesto	Hlavné služby	Približný počet zamestnancov
IBM ISC	Bratislava	Accounting, Finance, B2B support, Customer Service	2600
DELL BC	Bratislava	Finance, Accounting, Marketing, Sales, Technical Support, Customer Service	1400
Hewlett-Packard Slovakia	Bratislava	Hardware B2B Support, Application Management	1100
LENOVO	Bratislava	Customer and Technical Assistance Centre	600
Siemens IT Solutions	Bratislava	IT Solutions, Technical Support	470
AT&T Global Network Services Slovakia	Bratislava Kosice	CC for Sales, Technical Support, Customer Service	500
Accenture	Bratislava	SSC for Finance, Accounting, Billing Finance, Supply Chain & Logistics Technical Support & Solution	1000

Zdroj: http://www.sario.sk/swift_data/source/dokumenty/sektorove_analyzy/Shared%20services%20centers.pdf

Slovensko má dobre naštartovanú ekonomiku no zároveň kríza ukázala, že orientácia jedným smerom na výrobu hardveru, statkov dlhodobej spotreby akým je automobilový priemysel v sebe skrýva značné riziká. V dnešných dňoch oslavujeme 20 rokov od prechodu z centrálne plánovaného hospodárstva na trhové a preto by bolo vhodné dať priestor trhovým silám a

nasmerovať ekonomiku, vytvoriť podmienky tým správnym smerom. Do budúcnosti. U vyspelých ekonomík ako USA a pôvodnej EU 12 je sektor služieb výnámny tvorcom HDP. U nás služby ešte len zaujímajú patričné miesto a preto treba vytvoriť firmám podmienky, aby sem prichádzali. Iba nedávno oznámila IBM snahu presunúť ďalších niekoľko sto pracovných miest na Slovensko¹⁵ a umožniť tak Slovensku posilniť svoju pozíciu na európskom trhu práce. Určite nie je jedinou, ani poslednou. Svojou troškou môžeme prispieť aj my a musíme sa preto zamerať na vysokých školách na prípravu kvalitných ľudí.

Použitá literatúra:

1. LIPKOVÁ, L.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, Sprint, 2006
2. FELDERER-HOMBURG : Makroekonomika a nová makroekonomika, Elita, 1995
3. BALÁŽ, P.: Globalizácia a nová ekonomika, Sprint, 2002
4. RUGMAN, A: The Oxford Handbook of International Business, Oxford University Press, 2001
5. STIGLITZ, J: Die Chancen der Globalisierung, Neue Zürcher Zeitung, 2008
6. HOLMES, A: Managing Through Turbulent Times: The 7 Rules of Crisis Management, Harriman House, 2009
7. wikipedia.org
8. www.globalcrisisnews.com
9. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
10. www.sario.sk

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

---

¹⁵<http://dnes.atlas.sk/ekonomika/trhy/595969/ibm-uvazuje-vytvorit-na-slovensku-niekolko-sto-pracovnych-miest>

Ing. Mária Turčanová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KRÁTKODOBÉ A DLHODOBÉ OPATRENIA PROTI GLOBÁLNEJ FINANČNEJ KRÍZE

maria.skvrndova@gmail.com

Abstrakt

V snahe reagovať na súčasnú svetovú finančnú a hospodársku krízu národné vlády ako i medzinárodné zoskupenia navrhujú opatrenia, ktoré majú zmierniť jej následky a predísť opakovaniu podobnej situácie do budúcnosti. Príspevok mapuje hlavné prúdy týchto opatrení v dvoch základných skupinách, krátkodobé, predovšetkým vo forme záchranných balíčkov pre finančné inštitúcie a dlhodobé, systémové, legislatívne, zmeny.

Kľúčové slova: finančná a hospodárska kríza, protikrízové opatrenia, záchranné finančné balíky.

Abstract

In reaction to the current world economic and financial crisis national governments as well as international blocks propose measures supposed to mitigate its impact and avoid occurrence of such a situation in the future. The paper is mapping main streams of these measures splitting them up into two basic groups, short term, mainly financial institutions' bailouts and long term, systemic, legislative, changes.

Key words: financial and economic crisis, measures against crisis, bailouts.

Krátkodobé a dlhodobé opatrenia proti globálnej finančnej kríze

Stručná charakteristika príčin a dopadov svetovej hospodárskej a finančnej krízy

Komplexnosť a vzájomná prepojenosť množstva faktorov, ktoré spôsobili a znásobili dopady krízy je pozoruhodná. Množstvo z hlavných príčin krízy je možné logicky spojiť s nepevnosťou systému a nerovnováhami, ktoré prispeli k nedostatočnej funkčnosti globálnej ekonomiky.

Medzi hlavné, na prvý pohľad skryté, faktory súčasnej situácie patria nezladené a nedostatočne koordinované makroekonomické politiky a nepostačujúce štrukturálne reformy, ktoré viedli k neudržateľnému globálnemu makroekonomickému outputu. Nadprodukcii statkov spôsobenú globalizáciou predstavujú predovšetkým investície nadnárodných korporácií v Indii a Číne, ktoré umožnili rast produkcie za súčasného poklesu nákladov. Kľúčovú rolu pri vzniku krízy zohrali USA z viacerých dôvodov. Greenspanove

opatrenia zo začiatku 21. storočia len oddialili recesiou spôsobenú prasknutím dot.com bubliny. Nízke úrokové sadzby bolo možné udržať aj vďaka zahraničnému kapitálu prúdiacemu do USA z rýchlo rastúcich ázijských ekonomík a krajín produkujúcich ropu, stláčal ich aj vysoký a stále rastúci deficit bežného účtu USA. Hotovosť bola ľahko dostupná, tzv. „easy money“ zvyšovali všeobecnú zadlženosť. Podľa teórie rakúskej ekonomickej školy je kríza príkladom hospodárskeho cyklu, v ktorom ponuka peňazí vytvorená politikou centrálnych bánk vedie k umelému rastu, nevyhnutne nasledovanému pádom. Za takouto ponukou totiž nestojí rast úspor ani neodráža zmeny v reálnej ekonomike.

Tieto faktory sa stali kritickými vďaka vážnym zlyhaniu finančného dohľadu, riadeniu a monitorovaniu finančného sektora, nedostatočnosťou dozoru a systému včasného varovania. Nedostatočne regulovaný bol tzv. tieňový bankový systém, predstavovaný investičnými bankami a investičnými fondami, ktorého dôležitosť a vplyv na celý finančný sektor si zákonodarné a regulačné orgány dostatočne neuvedomili. Ratingové agentúry absolútne zlyhali pri hodnotení rizika nových komplexných štrukturovaných produktov, ktorým málokto rozumel. Rizikovosť týchto nejasných typov aktív, zapísaných na bankových súvahách a preceňovaných podľa trhovej hodnoty, ratingové agentúry neboli schopné identifikovať.

Finanční regulátori, tvorcovia politík a podobné inštitúcie zlyhali v uvedomení si a riadení rizika pre finančný sektor alebo v upozornení na rastúcu ekonomickú zraniteľnosť a medzinárodnú prepojenosť. Nedostatočnú pozornosť venovaná spravodlivému ľudskému rozvoju prispela k závažnému rastu nerovnosti medzi jednotlivými krajinami a vrstvami spoločnosti.

Zlyhania v regulácii, ešte zhoršené prílišným spoliehaním sa na samoregulačnú schopnosť trhu, celkovým nedostatkom transparentnosti, finančnej čestnosti a nezodpovedným chovaním viedli k nadmernému braniu rizika, neudržateľne vysokým cenám aktív, investičným špekuláciám a nadmernej spotrebe poháňanej ľahko dostupnými úvermi a nafúknutými cenami aktív. Štátom financovaný upisovateľia hypoték v USA, Fannie May and Freddie Mac, boli tlačení expandovať na trhy nízkych a stredných príjmových skupín s cieľom zvýšiť stagnujúci počet domov v osobnom vlastníctve, ktorý sa dlhodobo držal na 65%. Bublina na hypotekárnom trhu rástla, dochádzalo dokonca k hypotekárnym spreneverám, keď zamestnanci hypotekárnych spoločností falšovali zmluvy a následne ich predávali na Wall street. Do finančných derivátov krytých rôznymi typmi úverových nástrojov, aktív (najmä credit default swap a collateralized debt obligations) banky investovali množstvo lacných peňazí, investícia by sa však vrátila len za podmienky, že by ceny nehnuteľností stále rástli. Akcionári a manažmenty firiem taktiež nepristupovali zodpovedne k programom ohodnotenia, keď odmenami stimulovali nesprávne chovanie.

Taktiež na strane dopadov krízy je široký záber vážnych globálnych účinkov. Rôznia sa podľa krajiny, regiónu, stupňa vyspelosti ekonomiky alebo kritickosti a zahŕňajú:

- prudký rast nezamestnanosti, chudoby a hladu. Na druhej strane sa objavuje fenomén podnikateľa vytvoreného recesiou (prepustení zamestnanci investujúci svoje úspory a podporu v nezamestnanosti do podnikania), čo potvrdzuje známe tvrdenie strata pre jedného znamená šancu pre niekoho iného.
- pokles HDP, podľa posledného odhadu Organizácie spojených národov svetový hrubý produkt v roku 2009 poklesne o 2,6 percent, čo predstavuje prvý pokles takéhoto rozsahu od druhej svetovej vojny.
- negatívny vplyv na obchodné a platobné bilancie, rast rozpočtových deficitov, výpadky daňových príjmov.

- pokles vo výrobe, spomalený až negatívny rast – deglobalizácia, návrat protekcionizmu, zmenšenie objemu zahraničného obchodu. Pozitívnym efektom zníženia celkovej produkcie je však nižšie ekologické zaťaženie, pokles emisie skleníkových plynov.
- pokles kapitálových investícií, ako priamych zahraničných investícií, tak súkromných investičných tokov. Na strane domácností pokles dopytu.
- rast volatility na finančných trhoch, výmenných kurzoch mien, komoditných trhoch
- rast politickej nestability – nepokoje v Grécku, protesty vo Francúzsku, celkový rast globálnej politickej nestability, zníženie schopnosti udržať sociálne záchranné siete a poskytovať sociálne služby na poli zdravia a vzdelania, pokles poskytnutej finančnej pomoci rozvojovým krajinám.

Reakcie a opatrenia zamerané na boj proti kríze

Prvotné protikrízové opatrenia sa zameriavali na záchranu bankových a finančných systémov, akonáhle sa kríza začala odrážať v celkovej hospodárskej recesii, začali krajiny implementovať ekonomické stimuly na celkové oživenie hospodárskeho rastu.

Kríza nielenže poukázala na dlhodobú systémovú nepevnosť a nerovnováhu, ale viedla aj k zintenzívneniu úsilia o reformáciu a posilnenie medzinárodného finančného systému a architektúry.

Krátkodobé opatrenia sú zrejme predovšetkým na úrovni individuálnych štátov, o dlhodobé a systémové riešenia sa silne zasadujú aj rôzne medzinárodné zoskupenia a inštitúcie.

Snáď každé významnejšie medzinárodné zoskupenie v snahe čo najrýchlejšie a najefektívnejšie reagovať na globálnu krízu zorganizovalo stretnutia na najvyššej úrovni. V novembri 2008 sa vo Washingtone uskutočnil summit G-20, nasledovaný summitom v Londýne v apríli 2009. V júni 2009 konferenciu o svetovej hospodárskej a finančnej kríze na najvyššej úrovni usporiadalo aj OSN. Mimoriadne stretnutie zvolali na 1. Marca aj prezidenti a premiéri krajín Európskej únie.

Krátkodobé opatrenia

V USA ministerstvo financií vyhlásilo 50 miliardový program zaistenia investícií, časťou ktorého boli výnimky povolujúce jednoduchšie zdieľanie kapitálu v rámci finančných skupín. Komisia pre dohľad nad obchodovaním s cennými papiermi ukončila predaj takmer 800 druhov akcií a zasiahla aj proti obchodovaniu s akciami bez ich dodania (tzv. naked short-selling).

Zmena v zákone o ochrane dôchodkov z roku 2006 umožnila správcom dôchodkových fondov investovať do rizikovejších typov cenných papierov aj bez výslovnej žiadosti ich majiteľov. Začiatkom roka 2008, keď správy o volatilitě trhov s cennými papiermi začali zaplňať stránky novín, množstvo investorov prepadlo panike a začalo uzatvárať svoje dôchodkové účty s obrovskými stratami. Masívne vyberanie prostriedkov investorov do otvorených podielových fondov dostalo tieto fondy do situácie, kedy zápasili s nedostatkom finančných prostriedkov na vyplácanie investorov. Na túto situáciu reagovalo ministerstvo financií spolu s centrálnou rezervnou bankou ponukou úverov krytých investičnými nástrojmi založenými aktívami.

Návrh na vládny nákup problematických finančných nástrojov zabezpečených aktívami vo výške 700 miliárd USD, s cieľom zvýšiť dôveru v trhy s týmito nástrojmi a na nich aktívne

finančné inštitúcie, v prvom čítaní neprešiel. Druhá podstatne zmenená verzia bola schválená senátom, prvá polovica z balíčka však bola použitá na nákup prioritných akcií bánk než na nákup problematických hypotekárnych aktív.

Federálna rezervná banka s cieľom poskytnutia väčšieho objemu finančných prostriedkov komerčným bankám a zníženia úrokových sadzieb, za podmienok zvýšeného dopytu po americkom dolári na európskych trhoch, oznámila zvýšenie kapacity výmenných operácií so zahraničnými bankami. Ku koncu roka 2009 federálna rezervná banka použila 1,2 trilióna USD na nákup rôznych finančných aktív a poskytnutie núdzových pôžičiek bankám, spoločnostiam vydávajúcim kreditné karty a finančné balíčky spoločnostiam Fannie Mae, Freddie Mac, AIG a Citigroup, čo je podstatne viac ako schválených 700 miliárd.

Čína znížila úrokové sadzby prvýkrát od roku 2002. Ekonomika Číny trpí poklesom spotreby v USA a Európe, v dôsledku čoho bolo ohlásené zavedenie rabatov na exportnú daň z niektorých produktov náročných na prácu.

Oblasť **Ázie a Pacifiku**: Indonézia znížila úrokové sadzby. V Austrálii centrálna banka vpustila do bankového systému takmer 1,5 miliardy USD. Indická centrálna banka refinancovala operácie vo výške 1,32 miliardy USD. V Japonsku Bank of Japan taktiež investuje do finančného systému. Na rozvíjajúcich sa trhoch Ázie a Blízkeho východu dochádza k znižovaniu úrokových sadzieb a deprecii lokálnych mien k americkému doláru.

V **Európe** ECB vliala do finančného sektora jednorázovú pomoc 99,8 miliárd USD. Čiastočne bola znárodnená banka Fortis (BeNeLux), nemecká vláda poskytla záchranný balíček HypoRealEstate, Bank of England taktiež jednorázovo finančne podporila finančný sektor a predstavila bakový záchranný balíček pozostávajúci z troch častí:

- špeciálneho projektu likvidity,
- zvýšenia trhovej kapitalizácie prostredníctvom bankového rekapitalizačného fondu a
- dočasného vládneho poisťovania úverov medzi britskými bankami.

V marci 2009 predsedníctvo EÚ potvrdzuje, že sa bude brániť tlaku USA na zvyšovanie deficitov rozpočtov európskych krajín.

OSN ako okamžitú prioritu identifikuje stabilizáciu finančných trhov a znovuvybudovanie dôvery v ne, potrebu brániť sa poklesu dopytu a nástupu recesie. Zdôrazňuje potrebu okamžitých a účinných opatrení, ktoré by oslabili dopad krízy na najzraniteľnejšiu časť populácie.

Dlhodobé opatrenia

Obamova administratíva v **USA** ohlásila v januári 2009 stimulačný plán na podporu ekonomického rastu s cieľom vytvoriť alebo udržať v priebehu dvoch rokov viac ako 3,5 milióna pracovných miest. Odhadované náklady tohto projektu boli 825 miliárd USD (čo predstavuje 5,8% HDP). Opatrenia stimulačného plánu sú zamerané na:

- reformu zdravotného systému,
- daňové úľavy pre firmy a domácnosti, investujúce do obnoviteľných zdrojov energií,
- sociálnu pomoc nezamestnaným a ich rodinám,
- priamu finančnú pomoc jednotlivým štátom zameraná na financovanie zdravotnej starostlivosti a
- zlepšenie prístupu k digitálnym technológiám.

Nad rámec tohto plánu vláda schválila finančnú pomoc automobilkám General Motors a Chrysler.

Stimulačné plány zavádzajú mnohé krajiny Ázii, všeobecne, s výnimkou Číny, vo výške 1-3% HDP. Čína koncom roka 2008 ohlásila stimulačný plán investovania 586 miliárd USD (6% HDP ročne) do infraštruktúry a sociálneho zabezpečenia do konca roku 2010. Prostriedky by mali byť investované do kľúčových oblastí ako sú bývanie, vidiecka infraštruktúra, doprava, vzdelanie a zdravotná starostlivosť, životné prostredie, priemysel a pod.

V rámci **Európskej únie** chaos spôsobený krízou podnietil opatrenia na mnohých úrovniach – národných vlád, európskej centrálnej banky i európskej komisie. Medzi prvotné odporúčania vedúcich predstaviteľov členských štátov patrí ochrana jednotného trhu, podpora hospodárskeho rastu a odmietnutie protekcionistických opatrení.

Európska komisia v súlade s dlhodobými prioritami EÚ tlačí na urýchlené zavedenie opatrení na pomoc malým a stredným podnikom, ktoré v Európe vytvárajú väčšinu pracovných miest.

Všetky európske piliere úzko spolupracujú na ochrane úspor, zabezpečení cenovo dostupných úverov pre firmy a domácnosti rovnako ako na zavedení lepšieho riadiaceho systému vo finančnom sektore. Ďalej žiadajú európsky parlament a 27 členských krajín o rýchle zavedenie navrhovaných smerníc týkajúcich sa kapitálových požiadaviek pre finančné inštitúcie zamerané na zlepšenie kontroly rizika a dohľadu v bankovom sektore. Ďalšie oblasti v ktorej Európska komisia volá po zmenách je legislatíva sprísňujúca činnosť ratingových agentúr, či problematika odmeňovania vrcholového manažmentu, ktorý v konečnom dôsledku neniesol zodpovednosť za zlé investičné rozhodnutia. Odporúčania skupiny finančných expertov zahŕňajú tvorbu spoločných pravidiel pre investičné fondy, obmedzenie maximálnej výšky odmien bankových manažérov v súlade so záujmami akcionárov a vybudovanie systému krízového manažmentu vo finančnom sektore.

Stimulačný plán na zotavenie sa z hospodárskej krízy podľa EÚ predstavuje kombinácia koordinovaných aktivít na národných úrovniach s politikou EÚ. Vklad 200 miliárd USD do hospodárstva s cieľom oživiť nákupnú silu, podporiť rast a zamestnanosť.

Problematike dohľadu nad finančnými inštitúciami a trhmi sa venovala Larosierova skupina, ktorá po uskutočnení výskumu navrhla nápravné opatrenia v štyroch strategických oblastiach:

1. náprava nariadení a politík
  - silnejšie makroekonomické politiky, čo znamená vyhýbať sa príliš voľnej monetárnej politike a nadbytočnej likvidite, hodnotenie bublín na strane aktív,
  - reforma kapitálových požiadaviek na bankový kapitál stanovená v rámci Basilej 2, vo všeobecnosti zvýšenie kapitálového zabezpečenia, prísnejšie pravidlá pre mimosávahové položky, spoločná definícia vlastných zdrojov,
  - ratingové agentúry budú spadať pod dohľad novovytvoreného európskeho orgánu pre akcie, nový prístup k hodnoteniu produktov založených na akciách,
  - v účtovníctve posilnenie používania medzinárodných účtovných štandardov a zlepšenie techniky preceňovania,
  - zvýšenie sankcií,
  - posilnenie regulácie paralelného (tieňového) bankového systému,
  - štandardizácia a zjednodušenie derivátov,
  - posilnenie spoločných pravidiel pre investičné fondy.
2. náprava dohľadu na úrovni EÚ

- vytvorenie Európskej rady pre systémové riziko – pod správou ECB, hlavnou úlohou by bolo konsolidovanie informácií o makro-finančných rizikách a vydávanie varovaní v prípade potreby. Na globálnej úrovni by rada úzko spolupracovala s MMF, FSB¹ a skupinou G-20,
  - vytvorenie nového Európskeho systému pre finančný dohľad
3. náprava globálneho dohľadu
- na globálnej úrovni je to najmä návrh na posilnenie role Výboru finančnej stability (FSB), ktorý by mal spájať medzinárodné finančné nariadenia na najvyššej úrovni. Opatrenia FSB by boli úzko prepojené s viacej makro zameranými opatreniami MMF.

Účastníci summitu **G-20** zameraného na krízu sa okrem návrhov zmien medzinárodných finančných nariadení zaviazali prijať a koordinovať opatrenia na podporu svojich ekonomík a odmietli akékoľvek protekcionistické opatrenia.

Nasledoval londýnsky summit v Apríli 2009, pred ktorým sa uskutočnilo stretnutie ministrov financií a vedúcich predstaviteľov centrálnych bánk. Jeho výsledkom bol záväzok čo najrýchlejšie obnoviť globálny rast, koordinovať opatrenia a podporiť dopyt a zamestnanosť. G-20 vyhlásilo, že je potrebné vyslať silný signál že zoskupenie je pripravené prijať akékoľvek opatrenie potrebné na stabilizáciu finančného systému a poskytnutie ďalšej makroekonomickej podpory. Súčasne sa G-20 zaväzuje udržať otvorený trh a investície, zabrániť zavádzaniu protekcionistických opatrení a v prípade potreby poskytnúť ďalšiu podporu rozvíjajúcim sa a rozvojovým krajinám. Účastníci sa taktiež zaviazali poskytnúť vyššiu likviditu, rekapitalizovať bankový systém, zachovať nízke úrokové sadzby na takú dlhú dobu, ako bude potrebné. Napokon sa rozhodlo o podpore rozvíjajúcich sa ekonomík prostredníctvom posilnenia MMF.

MMF podporuje svojich členov v boji s krízou na niekoľkých frontoch: sleduje svetový ekonomický a finančný vývoj, aby mohol zákonodarcov podporiť predikciami a analýzami vývoja na finančných trhoch, krajinám a regiónom poskytuje poradenstvo v oblasti finančných politík, rastúcim trhom a nízko príjmovým ekonomikám postihnutým krízou peňažnú výpomoc. Dôležitou súčasťou mnohostrannej reakcie na finančnú krízu je zvýšenie disponibilných zdrojov MMF. V apríli komisia MMF odsáhlasila nárast v zdrojoch poskytnutých členmi o 500 miliárd USD, zapracovaný do rozšírených a flexibilnejších nových dohôd o požičiavaní. Nakoľko MMG je a aj by mal zostať inštitúciou založenou na kvótach, Komisia žiada o zavŕšenie štrnástej generálnej revízie kvót do januára 2010. V neposlednom rade podporuje skupinu G-20 odporúčaniami ako prebudovať medzinárodný regulačný systém.

Cieľom konferencie o svetovej hospodárskej a finančnej kríze **OSN** bolo identifikovať mimoriadne a dlhodobé opatrenia na eliminovanie dopadu krízy, najmä na najzraniteľnejšiu časť obyvateľstva a otvoriť dialóg potrebný pre transformáciu medzinárodnej finančnej architektúry, zohľadňujúc pritom potreby a obavy všetkých členských štátov. Snahy sa musia zamerať na odstránenie „ľudských nákladov“ krízy. Poukazuje sa tu na skutočnosť, že rozvojové krajiny, ktoré globálnu finančnú a hospodársku krízu nespôsobili sú ňou napriek tomu vážne postihnuté. „Ľudské náklady“ krízy predstavujú nárast už i tak vysokého počtu

---

¹ FSB – Financial Stability Board – Výbor finančnej stability, členmi sú vysokí predstavitelia národných finančných inštitúcií (centrálnych bánk, ministerstiev financií, regulárov), medzinárodných finančných inštitúcií, tvorcov štandardov a komisií odborníkov centrálnych bánk.

chudobných a zraniteľných, predovšetkým žien a detí, ktoré trpia a umierajú hladom, podvýživou a chorobami, rastom nezamestnanosti, poklesom poskytovania zdravotnej starostlivosti a vzdelania.

Hlavné oblasti boja OSN proti kríze sa dajú rozdeliť do štyroch základných skupín:

- benefitovať z ekonomických stimulov musia všetky skupiny obyvateľstva,
- zabrániť ďalšiemu šíreniu krízy a do budúcnosti zvýšiť globálnu odolnosť voči kríze,
- zlepšiť regulovanie a monitoring finančného sektora,
- reformovať medzinárodný finančný a ekonomický systém a architektúru.

Ďalšie opatrenia zahŕňajú obnovu dôvery a ekonomického rastu, zvyšovanie zamestnanosti tvorbou kvalitných pracovných miest, adekvátnu podporu rozvojovým krajinám, zaistenie dlhodobu udržateľného stupňa zadlženosti rozvojových krajín, podpora a oživenie slobodného obchodu a odmietanie protekcionistických opatrení. Dôležitým prvkom odporúčaní OSN je posilnenie role rozvojového systému organizácie spojených národov, reforma a posilnenie medzinárodného finančného a ekonomického systému a architektúry, riadenia na všetkých úrovniach, vrátane medzinárodných finančných inštitúcií a trhov.

Použitá literatúra:

1. Progress report on the economic and financial actions of the London, Washington and Pittsburgh G20 summits prepared by the UK chair of the G20.
http://www.g20.org/Documents/20091107_progress_report_standrews.pdf
2. Medzinárodný menový fond. <http://www.imf.org>
3. Uznesenie prijaté Všeobecným zhromaždením OSN. 2009.
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/63/303&Lang=E
4. Wikipedia. <http://en.wikipedia.org>
5. Európska komisia.
http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/focus/credit_crunch/index_en.htm
6. Stručné resumé de Larosierovej správy
http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/statement_20090225.pdf
7. Výbor pre finančnú stabilitu
[.http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_091107e.pdf](http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_091107e.pdf)

Kontakt

Mária Turčanová
Ľ. Fullu 26, 841 05 Bratislava
tel. : 0907 717 694

**Ing. Tomáš Verner,
prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.**

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINĚ,
SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

JE EKONOMICKÁ SVOBODA ZEMÍ DOSTATEČNÝM UKAZATELEM JEJICH PROSPERITY?

verner@opf.slu.cz
klikova@opf.slu.cz

Abstrakt

Cílem článku je zjistit, jestli je ekonomická svoboda zemí také odpovídajícím ukazatelem jejich prosperity. Tento předpoklad budeme ověřovat na příkladu nejvyspělejších ekonomik světa, tzv. zemích triády, kam řadíme USA, Japonsko a země Evropské unie.

Klíčová slova: Ekonomická svoboda, prosperita, země triády, ekonomická úroveň, index lidského rozvoje.

Abstract

The aim of this article is to find out whether economic freedom of countries is an appropriate indicator of their prosperity. This presumption will be verified in the most developed economies in the world, called Triad countries, where we belong the USA, Japan and European Union countries.

Keywords: Economic freedom, prosperity, triad countries, economic level, human development index.

Úvod

Současní liberální ekonomové považují ekonomickou svobodu za jeden ze základních atributů ekonomiky, na jehož základě posuzují ekonomickou prosperitu¹ země; jedná se tedy o zkoumání závislosti ekonomické výkonnosti země na její ekonomické svobodě. Cílem tohoto příspěvku je zjištění recipročního vztahu; to znamená verifikaci předpokladu, že zvyšování ekonomické prosperity země implikuje růst její ekonomické svobody.

Ekonomickou výkonnost budeme oceňovat na základě ukazatele ekonomického růstu, míry inflace, míry nezaměstnanosti a vnější rovnováhy země. Tyto čtyři základní ekonomické charakteristiky jednotlivých zemí rozšíříme ještě o ekonomickou úroveň země a o ukazatel lidského rozvoje, který postihuje i kvalitativní rozměr výkonnosti země.

---

¹ V příspěvku budeme používat spojení „ekonomická prosperita“ a „ekonomická výkonnost“ jako rovnocenné vyjádření.

Posuzovat budeme prosperitu a ekonomickou svobodu nejvyspělejších zemí světa, které souhrnně označujeme jako tzv. ekonomickou triádu: země Evropské unie (EU-27), USA a Japonsko v roce 2008².

Pro zjištění míry závislosti použijeme Spearmanův test pořadové korelace, kterým zjistíme těsnost vztahu mezi sledovanými veličinami. Spearmanův koeficient (r_s) můžeme zapsat pomocí rovnice (1):

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}, \quad (1)$$

kde

d_i představuje rozdíl hodnot pořadí jednotlivých proměnných,
 $i = 1, 2, 3, \dots, n$ určuje pořadí jednotlivých vstupních údajů.

Vypočtená hodnota se nachází v intervalu: $r_s \in \langle -1; 1 \rangle$.

Obecně platí, že čím více se koeficient blíží krajním hodnotám, tím je závislost těsnější a naopak - čím více se hodnota koeficientu blíží nule, tím více jsou na sobě veličiny nezávislé. Jestliže koeficient nabývá kladných hodnot, jedná se o závislost přímou, u záporných hodnot pak o závislost nepřímou.

Pro hodnocení těsnosti vztahů mezi sledovanými veličinami platí³:

$|r_s| \in \langle 0; 0,1 \rangle$ žádná závislost,

$|r_s| \in (0,1; 0,3)$ slabá závislost,

$|r_s| \in (0,3; 0,8)$ mírná závislost,

$|r_s| \in (0,8; 1)$ silná závislost.

Dalším sledovaným faktorem je významnost vypočítaného koeficientu korelace. V úvahu budeme brát standardní 5% hladinu významnosti.⁴

Celkový přehled zkoumaných veličin všech zemí je uveden v Příloze 1.

1 Měření ekonomické svobody

Co si pod ekonomickou svobodou představujeme? Podle Heritage Foundation, která se sledováním tohoto fenoménu zabývá od roku 1995, je ekonomická svoboda „...fundamentálním právem každého člověka spravovat svůj vlastní majetek. V ekonomicky

² Vyjádřeno přesněji – při posuzování ekonomické svobody se jedná o data 2. poloviny 2007 a 1. poloviny 2008 (<http://www.heritage.org/index/FAQ.aspx>)

³ Nejde o žádnou tabelovanou stupnici, ale často se s ní můžeme v literatuře setkat pro zlepšení orientace.

⁴ Koeficient je považován za významný, jestliže je jeho významnost nižší než 5 %.

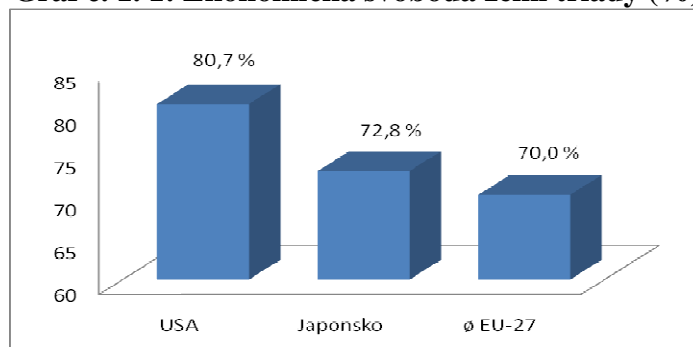
svobodné společnosti mohou jednotlivci svobodně pracovat, vyrábět, konzumovat, a investovat vždy, kdy se jim zachce; tato svoboda je státem garantována. V ekonomicky svobodné společnosti vlády umožňují volný pohyb práce, kapitálu a zboží a současně upouští od nátlaku nebo omezování osobní svobody ve větším rozsahu, než je nezbytný pro ochranu a zachování svobody samotné...“⁵

Index ekonomické svobody tedy ukazuje, nakolik stát do ekonomiky země zasahuje a nakolik se jí snaží regulovat. Tyto indexy publikují dvě významné světové organizace: Fraser Institute v Kanadě a, jak už bylo zmíněno, Heritage Foundation ve Washingtonu, USA. V tomto příspěvku budeme využívat pouze údaje o ekonomické svobodě, zjišťované Heritage Foundation.

Tato instituce určuje velikost ekonomické svobody země prostřednictvím indexů, které jsou konstruovány na základě mnoha dílčích ukazatelů, získaných ze statistických šetření či šetření názorů respondentů. Index je sestavován každoročně pro 10 kategorií, přičemž každá z nich se pohybuje v rozmezí od 0 % (nejnižší) do 100 % (nejvyšší úroveň ekonomické svobody); výsledný index je potom vypočítán jako průměr jednotlivých dílčích hodnocení. V roce 2009 bylo takto hodnoceno 179 zemí světa v kategoriích: *svoboda podnikání, svoboda obchodu, fiskální (daňová) svoboda, velikost státní správy, monetární svoboda, svoboda investování, svoboda finančního trhu, ochrana vlastnických práv, velikost korupce a svoboda trhu práce.*

Ekonomická svoboda USA, Japonska a ø zemí EU-27 je znázorněna v grafu č. 1.1.

Graf č. 1.1: Ekonomická svoboda zemí triády (%)

Pramen: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>, 29. 11. 2009, vlastní zpracování.

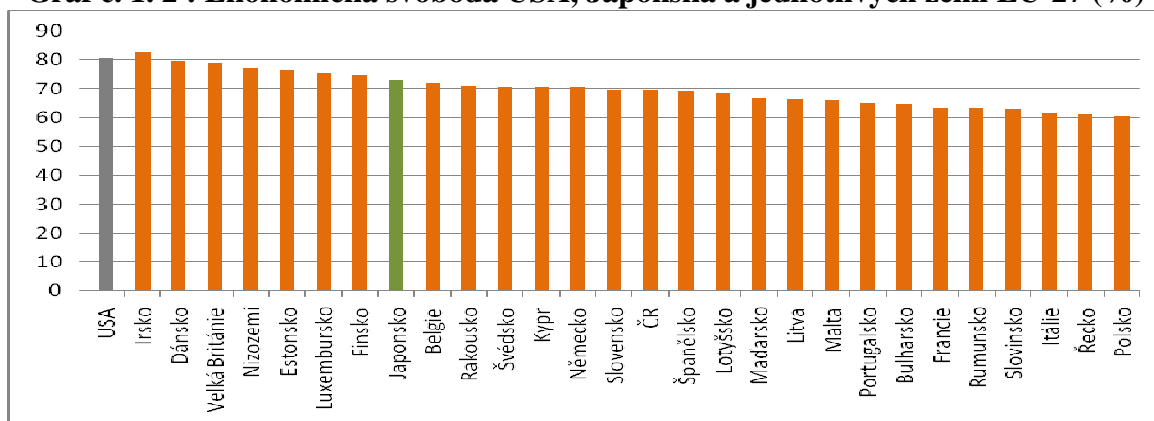
Jak je z grafického znázornění patrné, nejvyšší ekonomické svobody v roce 2008 dosáhly USA, které mezi všemi 179 srovnávanými zeměmi obsadily 6. místo; z jednotlivých dílčích svobod byla nejvyšší svoboda trhu práce (95,1 %) následovaná svobodou podnikání (91,9 %) a ochranou vlastnických práv (90,0 %). Japonsko, které celkově obsadilo 19. příčku, dosáhlo nejvyšší hodnoty dílčí svobody u monetární politiky zejména díky velmi nízké (nepostřehnutelné) inflaci (93,6 %). Nejnižší ekonomickou svobodu mezi zeměmi triády vykázaly země EU-27.

Podíváme-li se na členské země EU-27 podrobněji (viz graf č. 1.2), potom je zřetelné, že nejvyšší ekonomické svobody dosáhlo Irsko, které se s hodnotou 82,5 % celkově umístilo na 4. místě následované Dánskem (79,6 %) na 8. místě a Velkou Británií (79,0 %) na 10. místě. Ekonomicky nejméně svobodné mezi zeměmi EU-27 pak byly Řecko na 81. místě s hodnotou

⁵ What is economic freedom? <http://www.heritage.org/index/FAQ.aspx>.

60,2 % a poslední Polsko (82.) s celkovou hodnotou 60,3 %, přičemž jako nejvyšší omezení svobody v této ekonomice byla vnímána korupce (40 %) a velikost vlády (40,2 %).

Graf č. 1. 2 : Ekonomická svoboda USA, Japonska a jednotlivých zemí EU-27 (%)

Pramen: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>, 29. 11. 2009, vlastní zpracování.

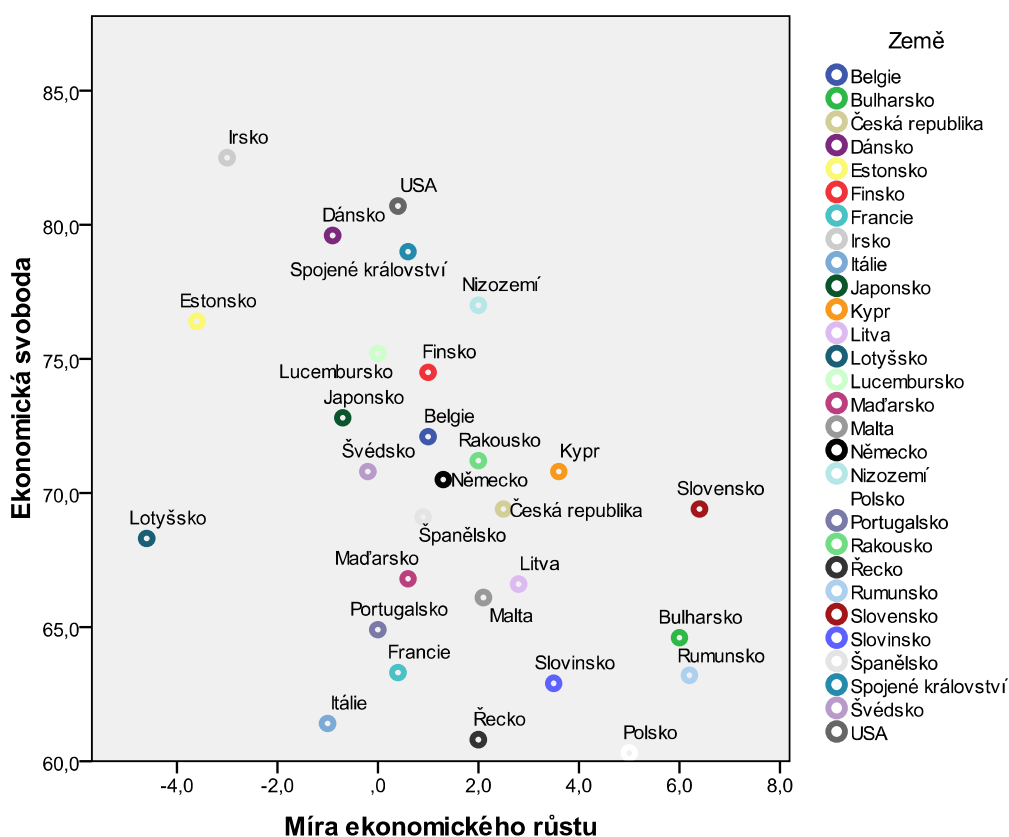
2 Ekonomický růst a ekonomická svoboda

Nyní si ověříme předpoklad o závislosti ekonomické svobody na ekonomickém růstu; pokud je tato úvaha relevantní, musí platit, že výše ekonomického růstu je přímo úměrná velikosti ekonomické svobody.

Ekonomický růst je v našem případě reprezentován meziročním tempem růstu reálného hrubého domácího produktu ve zkoumaných ekonomikách mezi lety 2007 a 2008.

Těsnost vztahu mezi ekonomickým růstem a ekonomickou svobodou: $r_s = -0,431$, což znamená mírnou negativní závislost. Koeficient je významný na 5% hladině významnosti. Z toho vyplývá, že výše uvedený předpoklad neplatí, což dokazuje i obrázek č. 2.1. Tuto skutečnost si vysvětlujeme tím, že nejsvobodnější země (Irsko, Dánsko) vykazují meziroční pokles HDP. Na druhé straně vysokých temp ekonomického růstu dosahují Slovensko, Bulharsko a Rumunsko, ale jejich ekonomická svoboda se pohybuje na nižších hodnotách než je průměr EU-27.

Obr. č. 2.1: Ekonomický růst a ekonomická svoboda zemí třídy v roce 2008 (%)

Pramen:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb020&plugin=1>, 22. listopadu 2009, vlastní zpracování.

Tuto skutečnost dokresluje i situace v Číně a Indii, které patří mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky světa. Podle hodnocení Heritage Foundation se obě země umístily mezi převážně nesvobodnými ekonomikami: Čína, jejíž meziroční tempo růstu je 11,1 % se umístila na 132. místě (53,2 %), přičemž nejnižší díleč svobodu vykazuje u ochrany vlastnických práv (20,0 %). Totéž platí pro Indii, jejíž meziroční tempo ekonomického růstu je 9,7 %, ale v žebříčku ekonomické svobody zaujímá 123. místo (54,4 %).

3 Míra nezaměstnanosti a ekonomická svoboda

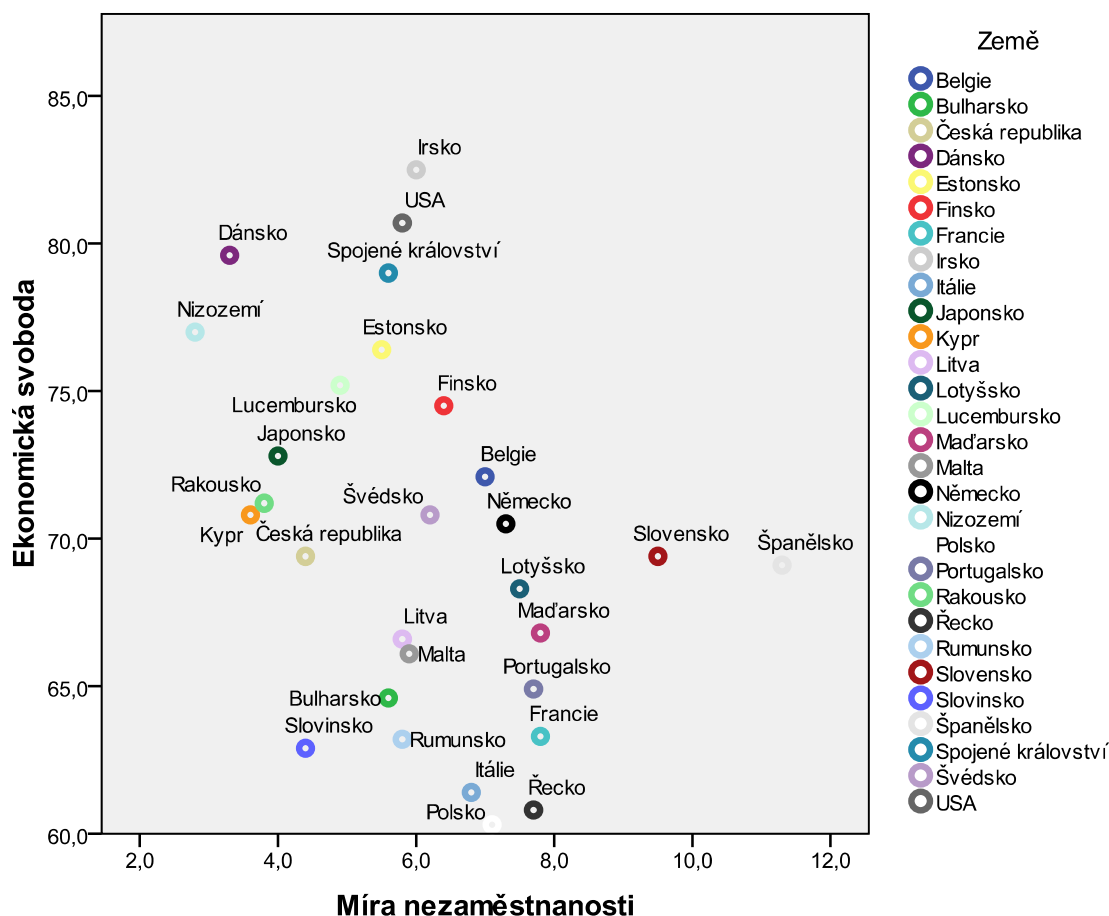
Při zkoumání vztahu mezi ekonomickou svobodou a mírou nezaměstnanosti vycházíme z předpokladu, že čím nižší je míra nezaměstnanosti, tím vyšší bude ekonomická svoboda. Tento předpoklad si nyní ověříme.

Míra závislosti mezi mírou nezaměstnanosti a ekonomickou svobodou: $r_s = -0,449$, což znamená mírnou negativní závislost; to naši hypotézu potvrzuje. Koeficient je významný na 5% hladině významnosti. Naše tvrzení dokládá obrázek č. 3.1.

Na první pohled se potvrzení tohoto předpokladu zdá nelogické, protože ekonomický růst s sebou nese i růst zaměstnanosti, a tedy pokles nezaměstnanosti. Vzhledem k závěrům předchozí kapitoly by bylo racionální, kdyby se i tato hypotéza o podmíněnosti růstu ekonomické svobody poklesem míry nezaměstnanosti nepotvrdila. Vysvětlením však může být skutečnost, že země s nejnižší mírou nezaměstnanosti patří do skupiny s vysokou

ekonomickou svobodou (Dánsko, Nizozemí atd.). Z obrázku také vyplývá, že kromě Slovenska a Španělska všechny sledované státy mají nezaměstnanost nižší než 8 %⁶.

Obr. č. 3.1: Míra nezaměstnanosti vs. ekonomická svoboda zemí triády v roce 2008 (%)

Pramen:

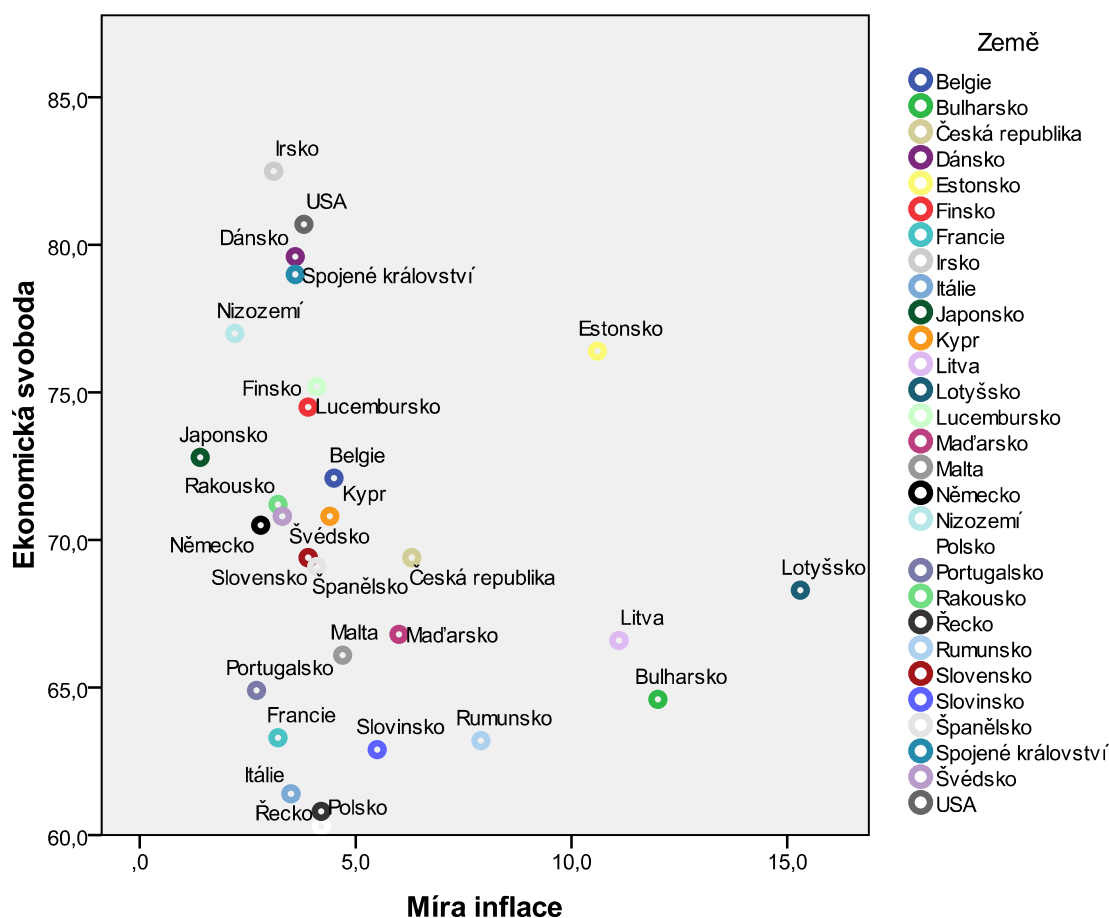
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsiem110>, 23. listopadu 2009, vlastní zpracování.

4 Míra inflace a ekonomická svoboda

Obdobně jako v předchozích případech budeme ověřovat hypotézu, že čím nižší míry inflace země dosahuje, tím vyšší je její ekonomická svoboda. I tato hypotéza se potvrdila, což dokazuje i Spearmanův koeficient: $r_s = -0,356$. Opět se jedná o mírnou negativní závislost. Koeficient je ale významný až na 6% hladině významnosti. Pro ilustraci se podívejme do obrázku č. 4.1, ze kterého plyne, že nejnižší míru inflace má Japonsko následované Nizozemím a Německem, které dosahují cca 75% ekonomické svobody. A naopak, nejvyšší míru inflace můžeme pozorovat u Lotyšska, Bulharska a Litvy, které se pohybují pod průměrem ekonomické svobody zemí EU-27.

⁶ Pro sofistikovanější vysvětlení bychom potřebovali znát výši přirozené míry nezaměstnanosti jednotlivých zemí.

Obř. ř. 4.1: Míra inflace vs. ekonomická svoboda zemí tříady v roce 2008 (%)

Pramen:

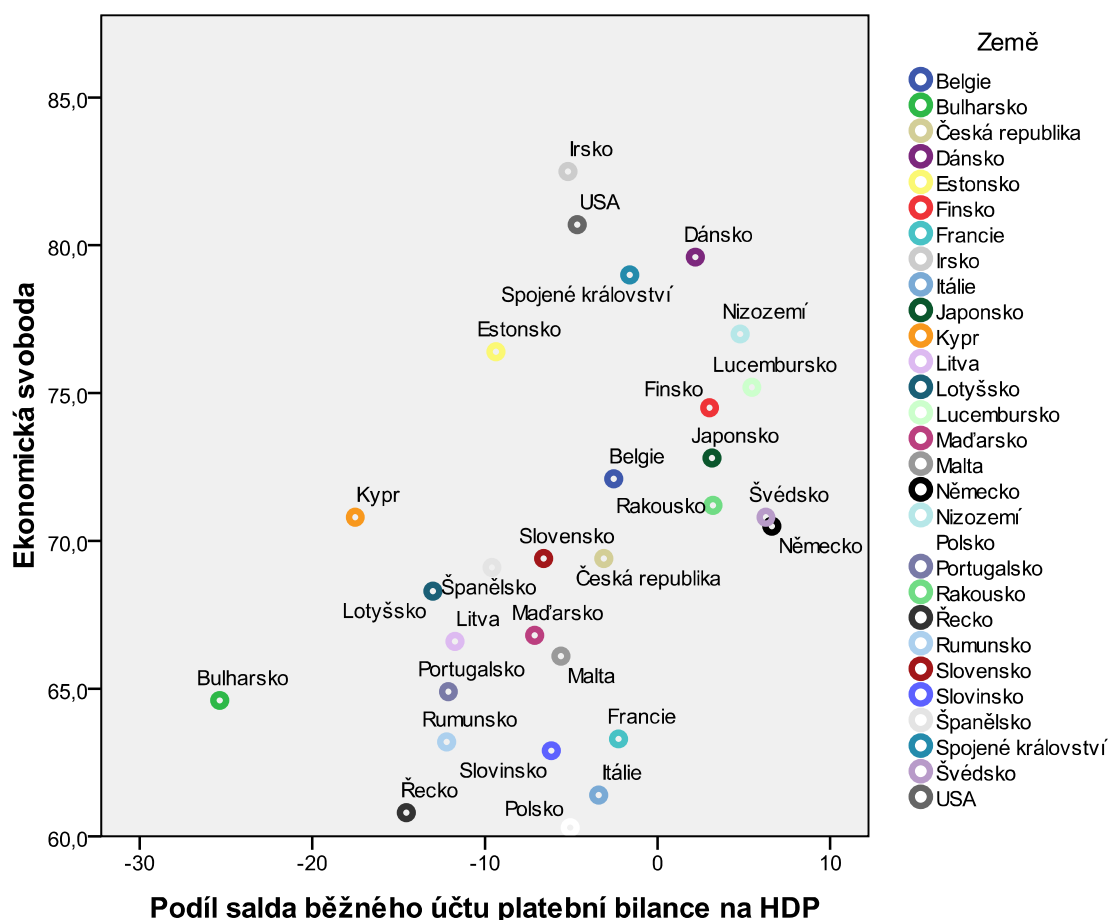
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsieb060&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>, 23. listopadu 2009, vlastní zpracování.

5 Vnější rovnováha a ekonomická svoboda

Při analýze vztahu mezi vnější rovnováhou a ekonomickou svobodou vycházíme z předpokladu, čím více se ekonomika blíží své vnější rovnováze, tím je ekonomicky svobodnější. Tento předpoklad si ověříme.

Vnější rovnováhou rozumíme podíl salda běžného účtu platební bilance na nominálním hrubém domácím produktu; pokud je hodnota podílu rovna nule, dosáhla ekonomika vnější rovnováhy. Náš předpoklad se nepotvrdil, protože míra závislosti mezi vnější rovnováhou a ekonomickou svobodou: $r_s = 0,492$; jde tedy o mírně pozitivní závislost. Koeficient je významný na 5% hladině významnosti. Pro lepší názornost se můžeme podívat na obrázek ř. 5.1. Z výpočtu a z obrázku vyplývá přímo úměrný vztah mezi podílem salda běžného účtu na nominálním HDP a ekonomickou svobodou. Vysvětlení této skutečnosti je obtížné – museli bychom znát přesnou kvantifikaci běžného účtu každé země.

Obr. č. 5.1: Vnější rovnováha vs. ekonomická svoboda zemí triády v roce 2008 (%)

Pramen:

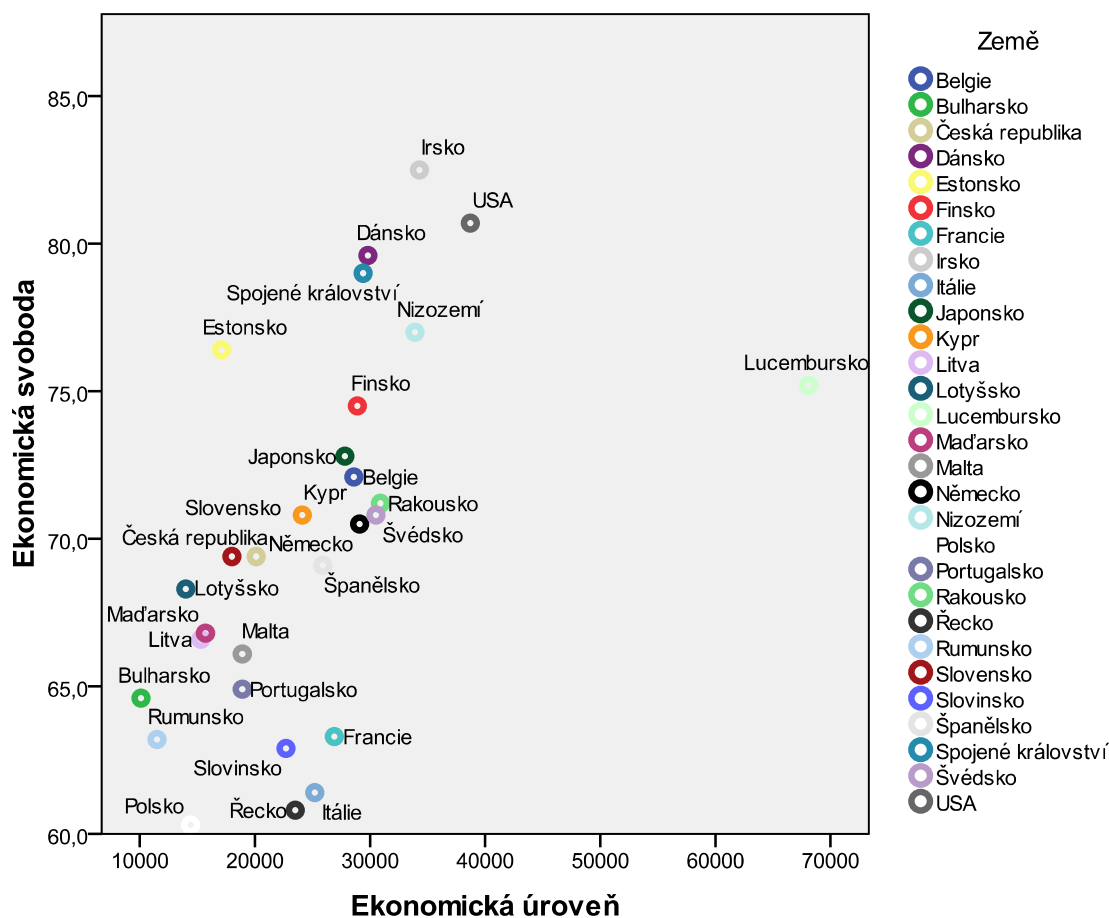
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teibp050&plugin=1>, , 23. listopadu 2009, vlastní zpracování.

6 Ekonomická úroveň země a ekonomická svoboda

Nyní si ověříme předpoklad, že čím vyšší je ekonomická úroveň země, tím vyšší je její ekonomická svoboda. Ekonomickou úroveň země sledujeme pomocí ukazatele hrubého domácího produktu (HDP) na 1 obyvatele ve standardu kupní síly (PPS). Tento předpoklad se potvrdil: $r_s = 0,706$, což představuje mírnou závislost. Koeficient je význačný na 5% hladině významnosti. V obrázku č. 6.1, kde je tato závislost zachycena, plyne, že nízká ekonomická úroveň země se projevuje i její nižší ekonomickou svobodou (např. Polsko, Rumunsko, Bulharsko) a naopak: na příkladu Irska a USA je vidět, že tyto země, dosahující vysoké ekonomické úrovně, mají i vysokou ekonomickou svobodu. Výjimku tvoří Lucembursko, které má nejvyšší ekonomickou úroveň⁷ mezi sledovanými ekonomikami a jen vyšší střední hodnotu ekonomické svobody.

⁷ To je způsobeno vysokým HDP a relativně nízkým počtem obyvatel.

Obr. č. 6.1: Ekonomická úroveň (PPS) vs. ekonomická svoboda (%) zemí třídy v roce 2008

Pramen: <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>, 23. listopadu 2009, vlastní zpracování.

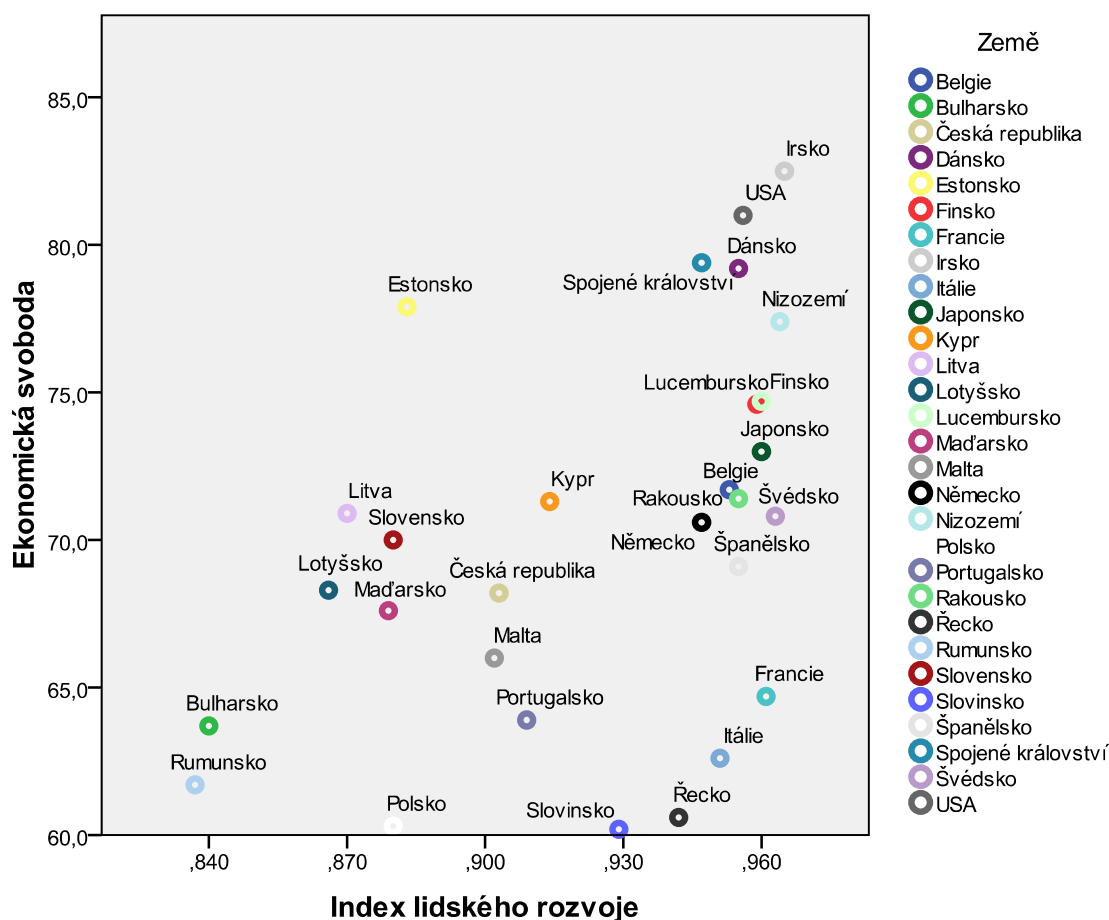
7 Index lidského rozvoje a ekonomická svoboda

I v tomto případě uvažujeme předpoklad, že vyšší index lidského rozvoje odpovídá vyšší ekonomické svobodě. Index lidského rozvoje již má jistý kvalitativní rozměr; tento agregát zohledňuje při měření životní úrovně i další charakteristiky: střední délku života při narození a míru alfabetizace⁸. Index nabývá hodnot v rozmezí 0 až 1, přičemž čím více se hodnota indexu blíží 1, tím je lidský rozvoj kvalitnější.

Předpoklad se podařilo potvrdit: $r_s = 0,541$ a je významný na 5% hladině významnosti. Jak je vidět v obr. č. 7.1, země, které dosahují nejvyšších hodnot ukazatele lidského rozvoje, jsou i nejvíce ekonomicky svobodné (Irsko, USA a Dánsko). A naopak: země, které mají ukazatel lidského rozvoje na nižší úrovni, vykazují i nižší ekonomickou svobodu (Bulharsko a Rumunsko).

⁸ Blíže viz Human Development Report 2009; protože data o HDI v této zprávě jsou dostupná pouze do roku 2007, uvažujeme ekonomickou svobodu také za tento rok.

Obr. č. 7.1: Index lidského rozvoje vs. ekonomická svoboda (%) zemí triády v roce 2008

Pramen: Human development report 2009, vlastní zpracování.

Závěr

Na začátku tohoto příspěvku jsme vyslovili hypotézu, že čím je celková efektivita země vyšší, tím vyšší je i její ekonomická svoboda. Tuto hypotézu jsme ověřovali pomocí Spearmanova koeficientu korelace u základních makroekonomických charakteristik země (ekonomického růstu, míry nezaměstnanosti, míry inflace a vnější rovnováhy), ekonomické úrovně a indexu lidského rozvoje. Bohužel, její platnost se podařilo prokázat jen částečně: v případě ekonomického růstu a vnější rovnováhy neplatí. Přitom vztahy mezi sledovanými dvojicemi ukazatelů byly vždy statisticky významné na 5% hladině významnosti s výjimkou dvojice ekonomické svobody a míry inflace, u které je statistická významnost na 6% hladině.

Také si uvědomujeme, že se jednalo pouze o vybrané ekonomiky (USA, Japonsko a země EU-27) a že se naše zkoumání týkalo pouze roku 2008, čili mělo statický charakter. Pro větší průkaznost zde uvedených souvislostí bude vhodné vzájemné vztahy mezi ekonomickou svobodou zemí a jejich jednotlivými charakteristikami dynamizovat a faktograficky obsáhnout alespoň několikaletou časovou řadu. Bez zajímavosti by nebylo zkoumání vzájemného vztahu mezi ekonomickou svobodou a některými dalšími kvalitativními charakteristikami posuzovaných zemí. To by mělo být předmětem dalšího výzkumu.

Použitá literatura:

1. BEACH, W. W. a KANE, T. *2007 Index of Economic Freedom*. Chapter 3, USA, 2007.
2. Eurostat. [cit. 22. listopadu 2009] Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb020&plugin=1>.
3. Eurostat. [cit. 23. listopadu 2009] Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsiem110>.
4. Eurostat. [cit. 23. listopadu 2009] Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsieb060&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>.
5. Eurostat. [cit. 23. listopadu 2009] Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teibp050&plugin=1>.
6. Eurostat. [cit. 23. listopadu 2009] Dostupné z: <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>.
7. Heritage Foundation. *Index of Economic Freedom*. [cit. 29. listopadu 2009] Dostupné z: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>.
8. KLIKOVÁ CH. *Index of Economic Freedom and Competitiveness of Selected Countries*. Sborník z mezinárodní konference „5th International Symposium on Business Administration“, CANAKKALE-Turkey: 2008. ISBN 978-975-8100-78-1.
9. KLIKOVÁ Ch., KOTLÁN I. *Hospodářská politika*. 2. vydání. Ostrava: Sokrates, 2006. 275 s. ISBN 80-86572-37-4.
10. United Nations. *Human Development Report 2009. Overcoming Barriers: Hman Mobility and Development*. 1st edition. New York: Palgrave Macmillan, 2009. 229 s. ISBN 978-0-230-23904-3. Dostupné z http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf.
11. Heritage Foundation. *Index of Economic Freedom 2009: The Ling between Economic Opportunity and Prosperity*. 1st edition. Washington: Wall Street Journal, 2009. ISBN 1-800-544-4843.

Příloha 1: Sledované veličiny zemí třídy

Země	Ekonomická svoboda 2008	Ekonomický růst 2008 (%)	Míra inflace 2008 (%)	Míra nezaměstnanosti 2008 (%)	Saldo BÚ PB/H DP 2008 (%)	HDP na obyvatele 2008 (PPS)	Ekonomická svoboda 2007	HDI 2007
Belgie	72,1	1,0	4,5	7,0	-2,535	28 600	71,7	0,953
Bulharsko	64,6	6,0	12,0	5,6	-25,362	10 100	63,7	0,840
Česká republika	69,4	2,5	6,3	4,4	-3,117	20 100	68,2	0,903
Dánsko	79,6	-0,9	3,6	3,3	2,185	29 800	79,2	0,955
Německo	70,5	1,3	2,8	7,3	6,626	29 100	70,6	0,947
Estonsko	76,4	-3,6	10,6	5,5	-9,357	17 100	77,9	0,883
Irsko	82,5	-3,0	3,1	6,0	-5,189	34 300	82,5	0,965
Řecko	60,8	2,0	4,2	7,7	-14,551	23 500	60,6	0,942
Španělsko	69,1	0,9	4,1	11,3	-9,592	25 900	69,1	0,955
Francie	63,3	0,4	3,2	7,8	-2,257	26 900	64,7	0,961
Itálie	61,4	-1,0	3,5	6,8	-3,409	25 200	62,6	0,951
Kypr	70,8	3,6	4,4	3,6	-17,509	24 100	71,3	0,914
Lotyšsko	68,3	-4,6	15,3	7,5	-13,014	14 000	68,3	0,866
Litva	66,6	2,8	11,1	5,8	-11,735	15 300	70,9	0,870
Lucembursko	75,2	0,0	4,1	4,9	5,462	68 100	74,7	0,960
Maďarsko	66,8	0,6	6,0	7,8	-7,125	15 700	67,6	0,879
Malta	66,1	2,1	4,7	5,9	-5,592	18 900	66,0	0,902
Nizozemí	77,0	2,0	2,2	2,8	4,787	33 900	77,4	0,964
Rakousko	71,2	2,0	3,2	3,8	3,207	30 900	71,4	0,955
Polsko	60,3	5,0	4,2	7,1	-5,055	14 400	60,3	0,880
Portugalsko	64,9	0,0	2,7	7,7	-12,115	18 900	63,9	0,909
Rumunsko	63,2	6,2	7,9	5,8	-12,219	11 500	61,7	0,837
Slovinsko	62,9	3,5	5,5	4,4	-6,156	22 700	60,2	0,929
Slovensko	69,4	6,4	3,9	9,5	-6,595	18 000	70,0	0,880
Finsko	74,5	1,0	3,9	6,4	3,013	28 900	74,6	0,959
Švédsko	70,8	-0,2	3,3	6,2	6,275	30 500	70,8	0,963
Spojené království	79,0	0,6	3,6	5,6	-1,615	29 400	79,4	0,947
USA	80,7	0,4	3,8	5,8	-4,645	38 700	81,0	0,956
Japonsko	72,8	-0,7	1,4	4,0	3,157	27 800	73,0	0,960

 Pramen: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>, 29. 11. 2009,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb020&plugin=1>, 22. listopadu 2009,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsiem110>, 23. listopadu 2009,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsieb060&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>, 23. listopadu 2009,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teibp050&plugin=1>, , 23. listopadu 2009, vlastní zpracování,

<http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>, 23. listopadu 2009, Human development report 2009, vlastní zpracování.

JEL F02, O11, O38

Kontakt

Ing. Tomáš Verner

odborný asistent Katedry ekonomie

Slezská univerzita v Opavě

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40, Karviná

+420 596 398 269

prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.

proděkan pro vědu a výzkum

Slezská univerzita v Opavě

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40, Karviná

+420 596 398 347

Mgr. Radim Vičar

FAKULTA EKONOMIKY A MANAGEMENTU
UNIVERZITA OBRANY BRNO

GLOBALIZACE A BEZPEČNOST – TEORETICKÁ VÝCHODISKA A AKTUÁLNÍ OTÁZKY

radim.vicar@unob.cz.

Abstrakt

Tento článek se zabývá problematikou bezpečnosti a globalizace. Vymezuje základní pojmy z teorie bezpečnosti, nastiňuje teoretická východiska globalizace v pracích vybraných autorů a věnuje se vlivu globalizace na mezinárodní vztahy. Dále poukazuje na aktuální problémy bezpečnosti v současném globalizovaném světě a mezinárodní spolupráci nejvýznamnějších mezinárodních organizací.

Klíčové slova: Bezpečnost, globalizace, hrozby, mezinárodní spolupráce, právo.

Abstract

This article deals with globalization and security. Defines the basic concepts of the theory of security, outlines the theoretical background of globalization in the works of selected authors and addresses to the impact of globalization on international relations. This paper further refers to the current security challenges in globalized world, international cooperation and major international organizations.

Key Words: Security, Globalization, Threats, International Cooperation, Law.

Úvod

Současná společnost je na začátku 21. století ohrožována četnými hrozbami. Hrozbu přitom možno chápat jako přírodní jevy, havárie či zamýšlené činy jedinců, skupin jedinců nebo státu, které mohou způsobit různě velké škody na konkrétních hodnotách. Každá hrozba vyvolává obavy nebo strach toho, kdo jí je vystaven. Hrozbě vystavený subjekt (jedinec, stát, mezinárodní organizace) může přijmout opatření a postupovat tak, že hrozbu zmírní nebo dokonce zcela eliminuje. Stejně tak ji ale může nevhodně zvoleným řešením naopak umocnit. Bezpečnost státu a jejich občanů mohou narušovat hrozby (ohrožení) různého charakteru.

Záměrnými hrozbami jsou např. agrese, teroristické útoky, ekonomické sankce, narušení dopravy strategických surovin a zdrojů energie. Nezáměrné hrozby povětšinou nejsou přímým výsledkem lidské činnosti – jedná se zejména o povodně, období sucha a neúrody, propukání epidemií či pandemií.

Vnější hrozby mohou mít charakter napadení státu nepřitelem, mezinárodního organizovaného zločinu nebo terorismu. Vnitřní hrozby jsou dány přibývajícími přírodními katastrofami a především různými druhy havárií, jejichž nejčastější příčinou bývá lidská nedbalost a neodpovědnost.

Za nevojenské hrozby lze považovat ta ohrožení, ke kterým došlo v době míru. Nejsou cíleně připravovaná a neprobíhají na více místech současně, s výjimkou mezinárodního terorismu a organizovaného zločinu. Řešení těchto ohrožení se dosahuje opatřeními, která mají většinou typicky ochranný – humanitární charakter, jejich podstatou je zabránit, nebo alespoň snížit negativní účinky nevojenských ohrožení na obyvatelstvo, ekonomiku, hmotné i kulturní statky. Pro vojenské hrozby je charakteristické, že jejich jednotlivé útoky jsou naopak cíleně a organizovaně připravované. Cílem napadení státu zvnějšku je zbavit či omezit suverenitu státu, jeho samostatnost, územní celistvost, ohrozit životy občanů.

Stát může být vystaven hrozbám jednak přímo, jednak nepřímo. S ohledem na plné členství v NATO a pokračující proces rozšiřování tohoto bezpečnostního společenství tak není Česká republika vystavena žádné přímé hrozbě vojenského charakteru. Vedle přímých hrozeb ale existují i hrozby nepřímé, které se dotýkají spojenců (skrze které může být vtažena do konfliktu), regionální, popř. dokonce světové stability.

Podle charakteru ohrožení lze hovořit o vojenských, politických, ekonomických, ekologických, sociálních a kulturních hrozbách. Nejzávažnější vojenská hrozba, ozbrojená agrese jako začátek války, je dnes v euroatlantické oblasti velmi málo pravděpodobná. Výrazně však vzrostla pravděpodobnost útoků ze strany teroristických organizací, které uplatňují nepřímou strategii a mohou použít nejen konvenčních, ale i nekonvenčních zbraní. Vážnou hrozbu vojenského charakteru představují regionální ozbrojené konflikty, ať už na mezistátní, nebo na vnitrostátní úrovni. Hrozby politického charakteru představují především nedemokratické a diktátorské režimy, které vyvolávají vnitrostátní nebo i mezistátní ozbrojené konflikty.

Ekonomické hrozby vyplývají především z nestability světových trhů a z nejistot ekonomického rozvoje na regionální i na globální úrovni. Ekologické hrozby jsou povětšinou důsledkem ekonomické činnosti člověka a stále tíživěji se dotýkají životního prostředí. Sociální hrozby nejvíce doléhají na zdravotní stav a životní styl obyvatelstva a mají nejčastěji podobu epidemií a přistěhovaleckých vln. Kulturní hrozby se pak především projevují stupňováním národnostní a náboženské nesnášenlivosti a nenávisti, fanatismem a fundamentalismem.

Hrozby lze s větší či menší pravděpodobností předvídat. Předvídatelné hrozby jsou spojeny s konkrétním objektem, příčiny jejich vzniku jsou v podstatě známé, lze u nich modelovat jejich pravděpodobný průběh. Neznámou zůstává doba jejich možného vzniku. K těmto typům hrozeb patří především havárie jaderných elektráren, havárie průmyslového, zejména chemického charakteru, přírodní katastrofy. Nepředvídatelné hrozby představují různé dopravní a ekologické havárie, úniky škodlivin při přepravě různých nebezpečných látek, chemikálií, hořlavín, kdy jejich místo vzniku a rozsah nelze předem určit.

Hrozby mohou být vnímány jako naléhavé, které vyžadují neodkladnou reakci. Vedle nich můžeme být vystaveni hrozbám latentním, na které se nemusí reagovat okamžitě, ale mohly by se stát naléhavými, pokud by byly delší dobu podceňovány nebo zanedbávány. Např. terorismus, šíření zbraní hromadného ničení či nacionalismus byly na konci studené války spíše hrozbami latentní povahy, ale dnes jsou nejnaléhavějšími hrozbami globálního charakteru.

1. Bezpečnost státu a globalizace

Bezpečnost je klíčovým pojmem bezpečnostní terminologie. Většinou je tento pojem vymezován negativně, ve vztahu k neexistujícím nebezpečím, hrozbám. V tomto pojetí je bezpečnost pojímána jako ideální stav, protože většinou je možné dosáhnout pouze určitého rozsahu eliminace hrozeb či ochrany před hrozbami.

Ve vztahu k objektu lze bezpečnost vymezit jako stav, kdy jsou na nejnížší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt (zpravidla národní stát, popř. i mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních hrozeb efektivně vybaven a ochoten při ní spolupracovat.¹

Bezpečnost lze dělit z hlediska objektu, jehož bezpečnost má být chráněna. Na základě tohoto kritéria lze rozlišovat bezpečnost vnitřní (jde-li o existenci a eliminaci hrozeb, které pocházejí zevnitř objektu) a bezpečnost vnější (jde-li o existenci a eliminaci hrozeb, které mají svůj původ vně objektu), přičemž pokles mezinárodního napětí ve vojenské oblasti a současně nárůst vlivu organizovaného zločinu, terorismu, globalizace ekonomiky a celosvětové působení ekologických hrozeb postupně smazává rozdíly mezi vnější a vnitřní bezpečností.

Objevuje se i dělení na tvrdou bezpečnost (tj. tradiční vojenskou) a měkkou bezpečnost (kriminalita, organizovaný zločin, nevojenské hrozby životnímu prostředí). Podle subjektů, vůči nimž je bezpečnost posuzována, se lze setkat s vymezením bezpečnosti kolektivní (bezpečnost kolektivu aktérů zpravidla národních států, popř. i mezinárodních a transnacionálních organizací), bezpečnosti globální (bezpečnost v rámci celého světa), bezpečnost mezinárodní (bezpečnost v mezinárodním společenství), bezpečnost národní (bezpečnost národního státu).

V souvislosti s bezpečností je vhodné se pozastavit i u pojmu globalizace. Globalizace (globalization) je slovo vzniklé z uvedeného anglického výrazu překládaného jako „zmezinárodnění“. Vzhledem k tomu, že v kontextu, v němž se pojem globalizace používá, se jedná spíše o postupný proces než výsledek, je v tomto případě výstižnějším překladem slovo „zmezinárodnování“. Jedná se proces, který propojuje jednotlivé státy a kontinenty, odstraňuje hranice a bariéry a vytváří nový rámec pro bezpečnostní vztahy a jejich další vývoj.²

Globalizace představuje změnu integrace společnosti. Tato změna je vychází z historických předpokladů a je do jisté míry přirozená a nevyhnutelná – společnost se nejprve sjednocovala na národní úrovni, později na regionální, národní a v současnosti na celosvětové úrovni. Základním impulsem pro zahájení globalizace byly ekonomické aktivity, které se začaly přesouvat z lokální nebo národní úrovně řízení, organizace, výroby a vlastnictví na úroveň globální. K tomuto jevu dochází ve světě zhruba v průběhu posledních tří desetiletí, přičemž počátku přesunu řízení a organizace služeb a výroby z čistě národní na mezinárodní úroveň lze spatřit po druhé světové válce. Globalizace má vliv na přesun faktické moci ze státních útvarů na nadnárodní společnosti nebo vytvoření nové dělby práce, na narůstající

---

¹MAREŠ, Miroslav. Bezpečnost. In ZEMAN, Petr. *Česká bezpečnostní terminologie : Výklad základních pojmů*. Brno : Vojenská akademie v Brně, 2003. s. 13.

²MOLDAN, Bedřich. *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. Praha : Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0246-6.

mobilitu obyvatelstva, zboží, služeb a informací, ale geografickou organizaci společnosti, či bezpečnost států.

Jeden z představitelů liberálních institucionalistů, Michael Doyle,³ vidí v globalizaci nový prostor pro další rozvoj mírového jednání demokratických států. S globalizací by se měl zužovat prostor pro nedemokratické státy, které chtějí uplatňovat válečné jednání. Konstruktivisté také předpokládají, že v době globalizace budou zejména vyspělé státy směřovat více ke spolupráci než ke konfliktům.

Ale např. John Baylis,⁴ jako představitel neorealismu, tvrdí, že všechny státy budou i v době globalizace modernizovat své armády, a tak i nadále budou vznikat bezpečnostní dilemata. Neomarxisté dokonce v souvislosti s globalizací očekávají oslabení suverenity státu a potažmo i nová napětí, krize, nebo dokonce konflikty. Teoretici kritických bezpečnostních studií vidí hlavní výzvu procesu globalizace v osvobození jednotlivce od sociálních, ekonomických, politických a dalších omezení, které jej deformují a brání mu v dalším rozvoji.⁵

2. Globalizace a její vliv na bezpečnost států podle Huntingtona

Otázkami globalizace se zabývali a zabývají filozofové a představitelé teorií mezinárodních vztahů. **Samuel Phillips Huntington** byl vlivným a kontroverzním americkým politologem, poradcem amerického presidenta Cartera, spoluzakladatelem časopisu *Foreign Policy* a autorem bestseller *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*.⁶

Toto provokativní dílo je pronikavou analýzou stavu světové politiky v době po skončení studené války. Hlavními hnacími silami jsou podle něj civilizace vymezené náboženskými, právními a kulturními tradicemi, již ne národní státy a ideologie. Vizionářsky označil za základní stavební prvky dnešního světa civilizace soustředěné kolem náboženství, svět proto rozdělil do několika civilizačních okruhů (západní, latinskoamerický, islámský, čínský, hinduistický, východní pravoslavný, japonský a africký).

Podle Huntingtona jsou mezi civilizacemi historicky a kulturně jasně vymezené hranice, které tvoří tzv. zlomové linie; na nich hoří potenciální ohniska konfliktů. Ty budou rozdmýchány kvůli pohybu mocenské rovnováhy nastolené v dějinách mezi Západem a zeměmi třetího světa, tedy často koloniemi Západu. Asijské civilizace v čele s Čínou, začnou nabývat na síle díky rostoucímu počtu obyvatel, ale i zbraní; nezápadní společnosti se uzavrou západním vlivům a obrátí se ke svým tradicím, jež vystupňují; islám se tak stane militantnějším. Největší nebezpečí srážek hrozí mezi civilizací západní a čínskou nebo islámskou; islám je v knize ostentativně popisován jako trvalá hrozba pro takzvaný Západ. Na rozhraní těchto kultur ve „zlomových liniích“ se nacházejí možná ohniska konfliktů, jež mohou přerůst v mezicivilizační střety.

---

³ DOYLE, Michael. On The Democratic Peace. *International Security*, vol. 19, No. 4 (1995). s. 180 – 184.

⁴ BAYLIS, John. International and Global Security in The Post-cold war Era. In: BAYLIS, John, SMITH, Steve (eds.). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International relations*. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. s. 302 – 305.

⁵ V podrobnostech viz EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-540-0. s. 100.

⁶ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.

Kritikové Huntingtona na to namítají, že klasifikace „civilizací“ je naivní, že Huntington přeceňuje význam kulturní rozdílnosti a nebere na vědomí různosti a rozpory uvnitř jednotlivých kulturních okruhů. V souvislosti s atentáty 11. září 2001 ale nabraly Huntingtonovy pesimistické argumenty na popularitě.

V souvislosti se Západem Huntington varuje před intervencemi Západu do záležitostí jiné civilizace – v multicivilizačním světě by to mohlo znamenat pravděpodobně nejnebezpečnější zdroj nestability a potenciálního globálního konfliktu. Podmínky míru v multicivilizačním světě spatřuje Huntington v dodržení zásady zdrženlivosti, zásady společného zprostředkování a zásady spřízněnosti. V souladu s těmito zásadami by se ústřední státy měly zdržet intervencí v konfliktech jiných civilizací, ústřední státy by měly spolu vyjednávat, aby vyřešily nebo zastavily válečné konflikty na civilizačních hranicích, lidé ve všech civilizacích by měli hledat a rozšiřovat ty hodnoty, instituce a zvyky, které mají společné s národy ostatních civilizací.

3. Globalizace a její vliv na bezpečnost států podle Fukuyamy

Americký spisovatel a filosof **Francis Fukuyama** se proslavil především dílem *Konec dějin a poslední člověk*,⁷ které je považováno za protiklad díla *Střet civilizací* Samuela P. Huntingtona.

Fukuyamův *Konec dějin a poslední člověk* je jedno ze stěžejních politicko-filozofických a historických prací devadesátých let. Toto literární dílo vyvolalo polemiku v intelektuálních kruzích i u široké veřejnosti ve Spojených státech a v Evropě pro svoji odvážnost a provokativnost. Fukuyama ve své knize otevřel celou řadu velmi zajímavých a i dnes aktuálních otázek. Pod klíčovým pojmem „konec dějin“ je myšlen konec přirozeného cyklu zrození, života a smrti čili nějaká likvidace lidské společnosti, nýbrž to, že ustane vývoj fundamentálních principů a institucí, protože všechny skutečně velké (historické) otázky budou již zodpovězeny.⁸ Fukuyama předpověděl, že v dohledné budoucnosti bude svět rozdělen na dvě části: posthistorickou a tu, jež dosud vězí v dějinách. Přitom do posthistorické části světa zařazuje ty státy, které již překonaly potřebu vést války kvůli území, obyvatelstvu, či surovinám a vymanily se z dějin běžících jako nekončící sled vzájemných válek. Fukuyama varuje před dvěma hrozbami.

První hrozba spočívá ve zneužití strategických surovin (zejména ropy), která se nachází v tzv. historickém světě, k politickým účelům. Druhou hrozbu představuje přistěhovalectví z historické do posthistorické části světa. Posthistorická část světa se může tyto hrozby eliminovat podporou demokracie v zemích, kde dosud neexistuje. Liberální demokracie podle Fukuyamy nejlépe ze všech dosud vyzkoušených socioekonomických systémů uspokojuje nejen lidskou touhu, či lidský rozum, ale i lidskou touhu po uznání. Proto podle něj představuje „nejspravedlivější režim“.

V aktuálních otázkách mezinárodní bezpečnosti poukazuje Fukuyama především na následující.⁹ Obrovské problémy se podle něj skrývají v nevyřešených zahraničněpolitických konfliktech v Afghánistánu a Íránu. Nicméně tato skupina problémů je známá. Naproti tomu

---

⁷ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha : Rybka publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

⁸ tamtéž str. 12

⁹ KLINGST, Martin. *Francis Fukuyama: Miliardy vládní pomoci, to nemůže dopadnout dobře!* [online]. 1999, 23.1.2009 [cit. 09-11-2009]. Dostupný z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/francis-fukuyama-miliardy-vladni-pomoci-to-nemuze-dopadnout-dobre-107-/kavarna.asp?c=A090123_124736_kavarna_bos>.

silná hospodářská a finanční krize a zhroutení na Wall Streetu staví svět před zcela nové problémy. Vyjadřuje též obavu, že svět bude obecně, politicky méně stabilní. Při hodnocení jednoho z hlavních akterů mezinárodních bezpečnostních vztahů, Spojených států amerických, hovoří o ztrátě bolestná a neodvratné ztrátě prestiže, iniciaci zbytečné války navzdory názorům a vůli téměř celého světa, vtiskávání zpochybnitého puncu demokracie a svobody tomuto válečnému tažení a kriticky se vyjadřuje i k válečné strategii.

4. Mezinárodní spolupráce států a mezinárodních organizací v době globalizace

Státy a mezinárodní organizace, které sehrávají významnou úlohu v mezinárodních vztazích současného světa, buď myslí na svoji bezpečnost, nebo se jí i snaží svým způsobem ovlivnit. Jen někteří aktéři mezinárodních vztahů ale mají sílu a schopnosti ovlivnit bezpečnost současného globalizovaného světa. Je typické, že zájmy a přístupy nejsilnějších států nejsou shodné a nedoplňují se ani po skončení studené války.

Na tuto skutečnost poukazuje i Jan Eichler ve své knize *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*.¹⁰ Autor dále poznamenává, že i když mezi těmito státy není tak nebezpečné napětí, jak tomu bývalo v dobách studené války, jejich vzájemné střety a neshody jsou na škodu mezinárodní bezpečnosti. Pro Rusko a USA, které vyčleňovaly v posledních letech stále závratnější částky na upevňování vojenského pilíře bezpečnosti, oba vedly válku a tyto válečné aktivity si vzájemně vyčítaly, by mělo být výzvou posilování bezpečnostní spolupráce a oslabování neshod. V případě mezinárodních organizací vidí Eichler jako ideální takovou organizaci, která by měla legitimitu, jaké se těší OSN, vojenskou sílu jako NATO a hospodářskou sílu a výkonnost EU. Taková mezinárodní organizace ovšem zatím neexistuje, autor spatřuje cestu k oslabování a eliminaci bezpečnostních hrozeb a k posilování bezpečnosti v multilateralismu – v rozšiřování a prohlubování spolupráce mezi nejvlivnějšími aktéry globální bezpečnosti.

Závěr

Globalizace představuje základní rámec dnešního dění, proměňuje prakticky všechny oblasti lidského života. Přináší s sebou nové výzvy i pro oblast mezinárodních vztahů, nový prostor pro další rozvoj mírového jednání demokratických států, komunikaci, mírová řešení. V současné době je mnoho bezpečnostních hrozeb a rizik globálního charakteru a i nadále záleží na vládách jednotlivých států a představitelích nejvlivnějších mezinárodních organizací, jakou cestou se bude ubírat mezinárodní bezpečnost. Bohužel i na počátku tohoto tisíciletí zůstává silové řešení součástí mezinárodní politiky.

Použitá literatura:

1. BAYLIS, John. International and Global Security in The Post-cold war Era. In: BAYLIS, John, SMITH, Steve (eds.). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International relations*. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. s. 302 – 305.

---

¹⁰ EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-540-0. s. 303 – 304.

2. DOYLE, Michael. On The Democratic Peace. *International Security*, vol. 19, No. 4 (1995). s. 180 – 184.
3. EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-540-0.
4. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha : Rybka publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.
5. HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.
6. KLINGST, Martin. *Francis Fukuyama: Miliardy vládní pomoci, to nemůže dopadnout dobře!* [online]. 1999, 23.1.2009 [cit. 09-11-2009]. Dostupný z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/francis-fukuyama-miliardy-vladni-pomoci-to-nemuze-dopadnout-dobre-107-/kavarna.asp?c=A090123_124736_kavarna_bos>.
7. MAREŠ, Miroslav. *Bezpečnost*. In ZEMAN, Petr. *Česká bezpečnostní terminologie: Výklad základních pojmů*. Brno : Vojenská akademie v Brně, 2003. s. 13.
8. MOLDAN, Bedřich. *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. Praha : Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0246-6.

Kontakt

Univerzita obrany
Fakulta ekonomiky a managementu
Katedra sociálních věd a práva
Kounicova 65
662 00 Brno
Česká republika
tel. +420 973 443 756

PaedDr. Emília Vokálová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

STANOVISKÁ SVÄTEJ STOLICE K FENOMÉNU MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE¹

vokalova@euba.sk

Abstrakt

Najnovšie údaje Organizácie spojených národov a Medzinárodnej organizácie pre migráciu odhadujú, že počet migrantov vo svete na začiatku roka 2005 bol 185 až 192 miliónov. Medzinárodná migrácia je čím ďalej tým zložitejší problém tak z politického, sociálneho, kultúrneho, náboženského ako aj ekonomického hľadiska, a preto sa mu venuje mimoriadna pozornosť na rôznych úrovniach. Katolícka cirkev sa k problému migrácie vyjadruje predovšetkým formou pápežských dokumentov – encyklík a posolstiev k veriacim vydaných pri príležitosti každoročného Svetového dňa migrantov a utečencov. Autorka sa v príspevku zamerala predovšetkým na to, ako sa táto problematika odrazila vo vybraných dokumentoch pápeža Jána Pavla II. a súčasného pápeža Benedikta XVI. Pre všetky tieto pápežské dokumenty je príznačné, že v nich pápeži a Svätá stolica kritizujú počínanie politikov pri riešení problému medzinárodnej migrácie, udeľujú im svoje rady, hlásajú možné princípy ľudskosti pri jeho realizácii, avšak všetko bez toho, aby oni ponúkli určitú konkrétnu pomoc pri riešení tohto závažného globálneho problému.

Kľúčové slová: medzinárodná migrácia, pápež, katolícka cirkev, pápežské dokumenty, dialóg, encyklika.

Abstrakt

The newest data of the United Nations Organisation and International Organisation for Migration estimate that the number of migrants was at the beginning of the year 2005 185 - 192 millions in the world. The international migration is still more and more difficult problem from political, social, cultural, religious as well as economical point of view. That's why the special attention is given at all levels. Catholic church express this problem in the form of pope's documents - encyclical letters and messages towards believers on occasion of the Day of the migrants and refugees. The author of the article pointed out mainly how this problemacy was reflected in the selected documents of Pope John Paul II. and the present Pope Benedict XVI. A common sign of all the pope's documents is the fact, that the Pope and the Holy See use them to criticise the deeds of politicians regarding the solution of the problem of the international migration, to give them advice and inform about possible principles in solving the problem, even without them offering a concrete help towards the solution of this serious global problem

Key words: international migration, the pope, Catholic Church, papal documents, dialogue, encyclical.

---

¹ Štúdia bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0408/08 – Medzinárodná migrácia a európskom kontexte.

Medzinárodná migrácia je integrálnou súčasťou komplexného procesu globalizácie a je jedným z jeho najmarkantnejších znakov. Paradoxom globalizácie je, že zatiaľ čo sa priaznivo stavia k voľnému pohybu tovaru a kapitálu, ostáva v pozícii odmietnutia voči voľnému pohybu ľudí, pričom právo slobodného pohybu je najzákladnejším ľudským právom. V súvislosti s migráciou sú veľmi časté slová ako „deportácia“, „vstupné kvóty“ a „osobitné povolenia“ a prekážky sú kladené predovšetkým tým, ktorí prichádzajú z presne určených geografických regiónov. V súčasnosti sa fenomén migrácie rozširuje a zasahuje čoraz väčší počet osôb všetkých spoločenských vrstiev. Príčiny migrácie sú rôzne. Najčastejšie sú to ekonomické dôvody, z neekonomických sú to najmä politické, náboženské, národnostné a rasové dôvody, ako aj vojnové nepokoje v materskej krajine. Najnovšie údaje Organizácie spojených národov a Medzinárodnej organizácie pre migráciu odhadujú, že počet migrantov vo svete na začiatku roka 2005 bol 185 až 192 miliónov.² Pritom až jedna tretina svetovej populácie migrantov žije v siedmich najbohatších krajinách sveta – v Nemecku, Francúzsku, Veľkej Británii, Taliansku, Japonsku, Kanade a USA. Do týchto krajín smerujú najmä ekonomickí migranti z východnej Európy, avšak v súčasnosti aj migranti, ktorí prichádzajú za prácou na európsky kontinent z Afriky. Medzinárodná migrácia je čím ďalej tým zložitejší problém tak z politického, sociálneho, kultúrneho, náboženského ako aj ekonomického hľadiska, a preto sa mu venuje mimoriadna pozornosť na rôznych úrovniach. V súčasnosti jej venujú značnú pozornosť nielen národné, ale aj nadnárodné inštitúcie.

K fenoménu medzinárodnej migrácie sa vyjadruje aj Svätá stolica, ktorá je najvyšším štatutárnym zástupcom rímskokatolíckej cirkvi a vystupuje v jej mene. Je aj najvyšším reprezentatívnym orgánom rímskokatolíckej cirkvi vo svete, ako aj predstaviteľom suverenity štátu Vatikán, ktorý je považovaný za duchovnú veľmoc, pretože k rímskokatolíckej cirkvi sa hlási viac než miliarda veriacich žijúcich na všetkých svetových kontinentoch. Náboženstvo a politika sa v tomto štáte natoľko prelínajú, že sa dajú len veľmi ťažko, ak sa vôbec dajú, od seba nejakým spôsobom oddeliť. Svätá stolica sa k problému medzinárodnej migrácie vyjadruje predovšetkým formou pápežských dokumentov – encyklik³ a najmä posolstiev k veriacim vydávaných pri príležitosti Svetového dňa migrantov a utečencov. Tento príspevok je zameraný predovšetkým na to, ako sa táto problematika odrazila vo vybraných dokumentoch pápeža Jána Pavla II. a pápeža Benedikta XVI., ktorého pontifikát začal v roku 2005 a trvá doteraz.

Pápež Ján Pavol II., ktorý zastával pápežský úrad v rokoch 1978 - 2005 je považovaný za jednu z najväčších osobností 20. storočia a za jedného z najvýznamnejších pápežov. Hral významnú úlohu vo svetovej politike, patrí mu veľký podiel na páde komunizmu v strednej a východnej Európe a zasadil sa aj za zlepšenie vzťahov katolíckej cirkvi s inými svetovými náboženstvami. Takmer vo všetkých svojich pápežských dokumentoch reagoval aj na sociálne a ekonomické problémy súčasného sveta. Zo všetkých pápežov práve on najviac rozvinul sociálne učenie katolíckej cirkvi, ktoré si získalo prívlastok teológia solidarity. Konkrétne fenoménu medzinárodnej migrácie sa venoval predovšetkým v posolstvách vydávaných pri príležitosti Svetového dňa migrantov a utečencov, ktorý ešte v roku 1914 vyhlásil pápež Pius X. a určil zaň každoročný 16. január.

---

² Ján Lidák: Medzinárodná migrácia ako fenomén globalizácie. In. Mezinárodní migrace v evropském kontextu. Sborník s mezinárodní vědecké konference. ARC – Vysoká škola politických a společenských věd, s.r.o. Kolín, 2008.

³ Encyklika je najvyššia forma pápežských dokumentov, ktorá prezentuje názory pápeža a Vatikánu na určité sociálne a morálne témy, ktoré stoja v tom ktorom období v popredí.

V posolstve Jána Pavla II. k 86. Svetovému dňu migrantov a utečencov v roku 2000 sa pápež zamýšľal nad príčinami, ktoré nútia ľudí na prahu nového tisícročia opustiť svoju vlasť a „hľadať novú zem, ktorá im môže ponúknuť chlieb, dôstojnosť a mier“.⁴ Za príčinu tohto javu označil prehlbujúci sa rozdiel medzi bohatými a chudobnými krajinami, čoho výsledkom je veľká nestabilita a neistota v mnohých krajinách. Poukázal na to, že bohaté štáty uzatvárajú pred prisťahovalcami svoje hranice, stávajú sa nežiaducim elementom, a tak sa ilegálni prisťahovalci pozbavení práv v krajine, ktorá ich odmieta prijať, často stávajú obeťami organizovanej kriminality, alebo bezohľadných podnikateľov. V posolstve pápež poukázal na nevyhnutnosť solidarity a na toleranciu kultúrnych rozdielov. Vyzval na dialóg, na rešpektovanie ľudskej dôstojnosti každého človeka a na nevyhnutnosť prijatia takej legislatívy týkajúcej sa prisťahovalectva, ktorá by prisťahovalcom v každom štáte zaručila priznanie základných ľudských práv. „Je nevyhnutné, aby sa vzhľadom k nim dokázal prekonať úzko nacionalistický postoj, aby sa vytvorili stanovy, ktoré uznávajú právo na emigráciu, podporujú ich integráciu...“⁵ V závere posolstva apeloval na katolíckych veriacich, aby odmietali každú rasovú, kultúrnu alebo náboženskú diskrimináciu, boli tolerantní k prisťahovalcom a všemožne im poskytovali pomoc.

V posolstve svätého otca Jána Pavla II. k 88. Svetovému dňu migrantov a utečencov v roku 2002 s názvom „Migrácia a medzinárodný dialóg“ sa pápež zamýšľal nad možným spolužitím ľudí rôznych kultúr a náboženstiev, ktoré prináša medzinárodná migrácia. Poukázal na nutnosť dialógu a na vzájomnú toleranciu veriacich väčšinového náboženstva s prisťahovalcami, ktorí často patria k iným vierovyznaniam. Okrem humanitárnej pomoci, ktorá je migrantom poskytovaná, väčšinová cirkev sa, podľa pápeža Jána Pavla II., musí postarať aj o ich pastoráciu a preto farnosť sa pre nich musí stať druhým domovom, a to aj bez ohľadu na ich náboženské vyznanie.

Svetový deň migrantov a utečencov v roku 2004 bol v znamení motta „Migrácia a perspektívy pokoja“. Vo svojom posolstve k tomuto dňu pápež Ján Pavol II. upriamil svoju pozornosť predovšetkým na migráciu z donútenia, ktorá je spôsobená predovšetkým vojnami a násilím, terorizmom a útlakom, diskrimináciou a nespravodlivosťou. V posolstve pripomenul vládam sveta, že „...Vďaka rozumnému riadeniu na miestnej a národnej úrovni, spravodlivejším a čestnejším obchodným podmienkam a solidárnejšej medzinárodnej spolupráci by mohla každá krajina dosiahnuť taký stav, že bude schopná zaistiť svojim obyvateľom okrem slobody prejavu a slobody pohybu aj možnosť uspokojovať základné potreby, ako sú jedlo, zdravie, práca, bývanie či vzdelanie, ktorých nedostatok uvádza mnohých ľudí do situácie, keď sú donútení emigrovať“.⁶ K povinnostiam vlád, podľa pápeža, patrí aj regulácia toku migrantov, pri plnom rešpektovaní dôstojnosti jednotlivcov a potrieb ich rodín v zmysle už existujúcich medzinárodných zmlúv na ochranu emigrantov a ľudí, ktorí hľadajú v druhej krajine útočisko alebo politický azyl. Pápež upozornil na potrebu postupnej integrácie migrantov, avšak pri súčasnom rešpektovaní ich identity a ochrane kultúrneho dedičstva národa, ktorý ich prijíma, čím je možné zamedziť nebezpečenstvu sústreďovania sa migrantov do vlastných komunit, v ktorých sa izolujú od existujúceho spoločenského prostredia.

Problému medzikultúrnej integrácie migrantov a utečencov sa pápež Ján Pavol II. venoval aj v posolstve k 90. Svetovému dňu migrantov a utečencov (2005). V posolstve sa

---

⁴ Posolstvo svätého otca Jána Pavla II. k 86. Svetovému dňu prisťahovalcov v roku 2000. In.:<http://www.kbs.sk>.

⁵ Encyklika Octogesima adveniensi, 17. In.:<http://www.kbs.sk>

⁶ Posolstvo svätého otca Jána Pavla II. k 90. Svetovému dňu migrantov a utečencov(2004).In.:<http://www.kbs.sk>.

pápež obrátil k migrantom a vyzval ich, aby sa snažili urobiť nasledovné kroky na začlenenie sa do novej spoločnosti: „... naučiť sa úradnú reč danej krajiny a prispôbiť sa zákonom i pracovným požiadavkám, aby sa vyhli znevýhodneniu plynúcemu z odlišnosti kultúr“.⁷ Pápež upozornil na to, že je potrebné usilovať sa o spravodlivú rovnováhu medzi rešpektovaním vlastnej identity a uznaním identity tých druhých. Je nevyhnutnosťou uznať pluralitu kultúr prítomných v jednej krajine, za predpokladu, že je zlučiteľná s ochranou poriadku, od ktorého závisí sociálny mier a sloboda občanov.

Fenoménu medzinárodnej migrácie sa venuje aj nástupca Jána Pavla II. pápež Benedikt XVI., ktorého pontifikát začal v roku 2005 a trvá doteraz. Vo svojom poslanstve k 92. Svetovému dňu migrantov a utečencov (2006) konštatoval, že:“...migrácie sa stávajú významnou, takpovediac štrukturálnou charakteristikou pracovného trhu na svetovej úrovni

mediiným v dôsledku mocného podnetu globalizácie.“⁸ Poukázal aj na nový fenomén tohto javu v súčasnosti, ktorým je jeho feminizácia, čiže rastúci počet žien, ktoré emigrujú z ekonomických dôvodov, často hľadajú profesionálnejšie a dôstojnejšie uplatnenie v cudzine. Nezriedka sa však stávajú obeťami obchodovania s ľuďmi a prostitúcie. Kresťania by sa mali, podľa pápeža, zasadzovať za spravodlivé zaobchádzanie so ženami, aby sa „...rešpektovalo ich ženstvo a uplatňovali sa ich rovnaké práva“.⁹ Ženy majú situáciu v hostujúcej krajine v porovnaní s mužmi oveľa nevýhodnejšiu. Okrem jazykovej bariéry a problémami s uplatnením sa na trhu práce vydaté ženy musia riešiť aj otázku starostlivosti o svoju rodinu. Pokiaľ ide o kategóriu migrantov žiadateľov o azyl a utečencov, pápež upozornil, že je potrebné skúmať dôvody, pre ktoré opustili svoju vlasť a až v druhom rade venovať pozornosť problémom spojených s ich príchodom do novej krajiny. Nebezpečenstvo pre migrantov predstavujú, podľa pápeža, aj utečenecké tábory, kde zvlášť ženy a deti zažívajú značný emocionálny stres, spôsobený smutnými skúsenosťami, ktoré zažili vo svojej vlasti. Záverom pápež venoval osobitnú pozornosť zahraničným študentom, ktorých počet, najmä v Európe, vzrastá aj vďaka výmenám medzi rôznymi univerzitami a cirkev si musí všimnúť predovšetkým ich pastoračné problémy.

Svoje poslanstvo k Svetovému dňu migrantov a utečencov v roku 2007 deklaroval pápež Benedikt XVI. dňa 14. januára 2007 aj osobne pred veriacimi zhromaždenými na Námestí sv. Petra vo Vatikáne. Vyzval národné a medzinárodné inštitúcie aby hľadali účinne politické riešenie fenoménu migrácie, ako aj spôsob ako čeliť tomuto problému a aby hľadali cestu na jeho riešenie. Radil, že by sa „...malo začať s konkrétnymi opatreniami, ktoré napomáhajú regulárnu emigráciu a opätovné zjednotenie rodín s osobitnou pozornosťou na ženy a deti“.¹⁰ Jeho poslanstvo obsahuje výzvu k zodpovednosti krajín pôvodu migrujúcich, ktoré by mali svoje úsilie zamerať na zabránenie nepravidelnej migrácie svojich občanov a na odstránenie všetkých podôb kriminality, ktorá je s migráciou spojená. Upozornil na to, že je potrebné brániť záujmy migrantov a ich rodín prostredníctvom špeciálnych legislatívnych, súdnych a výkonných zastupiteľstiev.

Poslanstvo pápeža Benedikta XVI. k Svetovému dňu migrantov a utečencov v roku 2007 bolo venované migrujúcim rodinám, utečencom, vyhnancom, evakuovaným osobám, azylantom a prenasledovaným. Týmto by podľa pápeža mala byť „...vzorom, príkladom

---

⁷ Poslanstvo svätého otca Jána Pavla II. k 91. Svetovému dňu migrantov a utečencov(2005) In.:<http://www.kbs.sk>.

⁸ Poslanstvo pápeža Benedikta XVI. K 92. Svetovému dňu migrantov a utečencov (2006). In.: <http://www.kbs.sk>.

⁹ Tamtiež

¹⁰ Príhovor pápeža Benedikta XVI. 14. januára 2007 k veriacim na Námestí s. Petra v Ríme.In.:<http://www.kbs.sk>.

i povzbudením nazaretská rodina v exile, Ježiš, Mária a Jozef, utečenci hľadajúci azyl v Egypte.“¹¹ Upozornil na to, že pre imigrantské rodiny je potrebné zabezpečiť reálnu možnosť ich integrácie, a preto je žiaduce prijať ešte ďalšie legislatívne, právne a sociálne opatrenia, ktoré by im ju uľahčili. Ak migrujúcej rodine nie je v novej krajine zaručené začlenenie do spoločnosti a účasť na jej živote, je podľa pápeža ťažko očakávať, že sa bude harmonicky rozvíjať. Pápež apeloval na garantovanie práv a dôstojnosť rodín migrantov tak, ako sú zadefinované v Medzinárodnej konvencii na ochranu práv všetkých migrujúcich pracovníkov a ich rodinných príslušníkov. Vyhlásil, že katolícka cirkev bude aj naďalej podporovať ratifikáciu ďalších medzinárodných právnych nástrojov zameraných na ochranu práv migrantov a utečencov, ako aj ich rodín, pričom im v rôznych inštitúciách a asociáciách bude ponúkať aj právnu a predovšetkým pastoračnú pomoc. Pápež sa v posolstve obrátil aj na migrantov a utečencov s výzvou, „...aby pestovali otvorený a pozitívny postoj voči prijímajúcej spoločnosti a aby sa aktívne stavali k návrhom na ich spolupodieľanie sa na budovaní integrovanej spoločnosti, ktorá bude pre všetkých spoločným domom“.¹²

Mladým migrantom bolo venované posolstvo pápeža Benedikta XVI. k Svetovému dňu migrantov a utečencov v roku 2008, ktorých, podľa hlavy katolíckej cirkvi, k emigrácii a k životu ďaleko od ich rodín a domovov privádza komplexný proces globalizácie prebiehajúci v súčasnom svete. Pápež poukázal na to, že fenomén migrácie sa rozširuje a zasahuje čoraz väčší počet osôb všetkých spoločenských vrstiev a že migrantmi sa často stávajú mladí, vysokoškolskí ľudia, ktorí sa ale v novej krajine vďaka platným nariadeniam nemôžu efektívne začleniť do spoločnosti. Veľmi často musia riešiť problém integrácie do prijímajúcej spoločnosti, avšak bez toho, aby to pre nich znamenalo úplnú asimiláciu a následné odcudzenie sa tradíciám svojich predkov. V imigrantských rodinách neraz vzniká konflikt medzi rodičmi, ktorí si udržiavajú svoju kultúru, a ich deťmi, ktoré sa rýchlejšie adaptovali do nového sociálneho prostredia. Pápež sa aj v tomto posolstve venoval dočasnej kategórii migrantov – zahraničným študentom. Títo podľa neho potrebujú špecifickú pastoračnú pomoc: „...a treba sa postarať o to, aby mali možnosť otvoriť sa dynamike multikultúry a obohatiť sa kontaktmi so študentmi z iných kultúr a náboženstiev“.¹³ V závere svojho posolstva pápež vyzval mladých migrantov, aby rešpektovali zákony novej krajiny a nenechali sa nikdy strhnúť nenávisťou a násilnosťou a aby sa usilovali o vytvorenie takého sveta, v ktorom vládne porozumenie a solidarita, spravodlivosť a pokoj.

Fenoménu medzinárodnej migrácie sa pápež Benedikt XVI. venuje aj vo svojej najnovšej, v poradí tretej encyklike s názvom *Caritas in Veritate* (Láska v pravde), vydanéj 29. júna 2009, ktorá je jeho prvou encyklikou na sociálne témy. Jeho prvé dve encykliky sa venovali čisto náboženským otázkam. Táto encyklika bola vydaná v predvečer začiatku samitu najbohatších štátov G8 a tri dni pred stretnutím pápeža Benedikta XVI. s americkým prezidentom Barackom Obamom. V odseku č. 62 pápež označuje migráciu za sociálny, ekonomický a kultúrny problém migrantov. Konštatuje, že tento jav si vyžaduje predovšetkým úzku spoluprácu medzi krajinami, z ktorých migranti pochádzajú a krajinami, do ktorých prichádzajú. Masová migrácia migrantov zo zaostalých krajín do krajín, ktoré nepotrebujú ich nekvalifikovanú prácu, si vyžaduje kontrolu na úrovni medzinárodnej spolupráce. Vyzdvihol požiadavku vytvorenia takých medzinárodných predpisov, ktoré by zosúlادili rozličné právne aspekty s cieľom ochrany požiadaviek a práv migrantov a ich rodín a súčasne aj spoločnosť, do ktorej migranti prichádzajú.¹⁴ Pápež Benedikt XVI. zdôraznil, že

---

¹¹ Posolstvo svätého otca Benedikta XVI. k Svetovému dňu migrantov a utečencov 2007. In.: <http://www.kbs.sk>.

¹² Tamtiež

¹³ Posolstvo svätého otca Benedikta XVI. k Svetovému dňu migrantov a utečencov 2008. In.: <http://www.kbs.sk>.

¹⁴ Encyklika *Caritas in veritate* (Láska v pravde). Ods. 62. In.: <http://www.kbs.sk>.

značný prílív migrantov, ktorí majú odlišné zvyky a kultúru ako domáce obyvateľstvo, si vyžaduje dialóg medzi stúpecami rôznych náboženstiev a kultúr, čo je základným predpokladom, ako zabrániť narastaniu xenofóbnych nálad. Európa tiež musí, podľa pápeža, vyvinúť väčšie úsilie aj pokiaľ ide o ohľady voči zvykom, ktoré si na európsky kontinent prinášajú migranti z rôznych krajín. Každého migranta treba považovať za ľudskú osobu, ktorú musia rešpektovať všetci a za každých okolností.

Pápež v encyklike *Caritas in Veritate* (Láska v pravde) ďalej konštatuje, že cirkev nemá možnosť ponúknuť technické riešenia súčasných problémov sveta a nenárokuje si ani najmenej miešať sa do politiky štátov. V každom čase a pri všetkých príležitostiach má však katolícka cirkev „...plniť poslanie pravdy v prospech spoločnosti, ktorá by zodpovedala požiadavkám človeka, jeho dôstojnosti a jeho povolania“. ¹⁵ Zrejme aj toto jeho vyhlásenie ho inšpirovalo k nasledovným návrhom uvedeným v tejto encyklike:

Prvým bol pápežov návrh na potrebu reformy Organizácie Spojených národov ako aj ekonomických inštitúcií a medzinárodného finančníctva. Vyslovuje požiadavku, aby pri spoločných rozhodnutiach aj najchudobnejšie krajiny mali účinný hlas, čo je potrebné vzhľadom na politické, právne a ekonomické usporiadanie súčasného sveta, ktoré by posilňovalo a orientovalo medzinárodnú spoluprácu k solidárnemu rozvoju všetkých národov.

Druhým pápežovým návrhom uvedeným v encyklike *Caritas in Veritate* bol návrh na „existenciu svetovej politickej autority“ ¹⁶, ktorá by bola všetkými uznávaná a mala účinnú moc tak, aby mohla každému zabezpečiť bezpečnosť, dodržiavanie spravodlivosti a rešpektovanie práv a sama by sa riadila právom a dôsledne dodržiavala princípy subsidiarity a solidarity. Táto mocnosť by mala mať silu presadiť, aby všetky štáty realizovali jej rozhodnutia, ktoré by boli s koordinovanými opatreniami prijaté na rôznych medzinárodných fórach. Nevyhnutnosť existencie svetovej politickej moci si, podľa pápeža, vyžaduje zvládnutie globálnej ekonomiky, predovšetkým ozdravenie ekonomík zasiahnutých krízou a predchádzanie akémukoľvek zhoršovaniu súčasnej krízy a ešte väčším výkyvom, ktoré by mohla kríza spôsobiť. Podľa pápeža Benedikta XVI. by táto svetová organizácia mala pracovať na celkovom odzbrojení, zabezpečení potravinovej istoty a svetového mieru, zaručení ochrany životného prostredia a v neposlednom rade aj usmernení migračných pohybov. ¹⁷ Pápež Benedikt XVI. ďalej upozorňuje na to, že integrálny rozvoj národov a medzinárodná spolupráca si vyžadujú, aby bol pre riadenie globalizačného procesu ustanovený vyšší stupeň medzinárodného usporiadania subsidiárneho typu a aby sa uskutočnil taký sociálny poriadok, ktorý by zodpovedal mravnému poriadku a nastalo prepojenie medzi morálnou a sociálnou sférou a medzi politikou a sférou ekonomickou a občianskou.

Z toho, čo bolo doposiaľ uvedené vyplýva, že ani Svätej stolici nie sú ľahostajné problémy migrantov, s ktorými sa stretávajú v novej krajine, ktorú si vybrali za miesto svojho ďalšieho pobytu s vierou, že tu nájdu lepšie ekonomické a sociálne podmienky pre svoj ďalší život. Pre všetky dokumenty, týkajúce sa fenoménu medzinárodnej migrácie je však príznačné, že v nich pápeži a Svätá stolica kritizujú počínanie politikov pri riešení problému medzinárodnej migrácie, udeľujú im svoje rady, vyzývajú vlády k ústretovejšiemu prístupu k migrantom, hlásajú možné obecné princípy ľudskosti pri jeho realizácii, avšak bez toho, aby ponúkli určitú konkrétnu pomoc pri riešení tohto závažného globálneho problému. Jednou z príčin prečo Vatikán volí takýto prístup k fenoménu medzinárodnej migrácie môže byť,

---

¹⁵ Tamtiež. Ods. 9. In.:[http:// www.kbs.sk](http://www.kbs.sk).

¹⁶ Tamtiež. Ods.67. In.:[http:// www.kbs.sk](http://www.kbs.sk).

¹⁷ Tamtiež

okrem iného, aj príznačná opatrnosť vatikánskej diplomacie, v ktorej prevláda hlásanie etických zásad nad presadzovaním konkrétnych cieľov.

Použitá literatúra:

1. Posolstvo svätého otca Jána Pavla II. k 86 Svetovému dňu presťahovalcov v roku 2000. In.:<http://www.kbs.sk>
2. Ján Pavol II.: Encyklika Octogesima adveniens. In.<http://www.kbs.sk>
3. Posolstvo svätého otca Jána Pavla II. k 90. Svetovému dňu migrantov a utečencov (2004) In.:<http://www.kbs.sk>
4. Posolstvo svätého otca Jána Pavla II. k 91. Svetovému dňu migrantov a utečencov (2005) In.:<http://www.kbs.sk>
5. Posolstvo svätého otca Jána Pavla II. k 92. Svetovému dňu migrantov a utečencov (2006) In.:<http://www.kbs.sk>
6. Príhovor pápeža Benedikta XVI. 14. januára 2007 k veriacim na Námestí sv. Petra v Ríme. In.:<http://www.kbs.sk>.
7. Posolstvo svätého otca Benedikta XVI. k Svetovému dňu migrantov a utečencov 2007. In.:<http://www.kbs.sk>.
8. Posolstvo svätého otca Benedikta XVI. k Svetovému dňu migrantov a utečencov 2008. In.:<http://www.kbs.sk>.
9. Benendikt XVI.: Encyklika Caritas in veritate (Láska k pravde). In.:<http://www.kbs.sk>.
10. Lipková Ľudmila: Medzinárodný pohyb pracovných síl. In.: Lipková, Ľ. a kol.
11. Medzinárodné hospodárske vzťahy 2006. Bratislava. SPRINT 2006.
12. Lidák Ján: Medzinárodná migrácia ako fenomén globalizácie. In.Mezinárodní migrace
13. v európskemu kontextu. Sborník s medzinárodní vědecké konference. ARC – Vysoká škola
14. politických a spoločenských vied, s.r.o. Kolín, 2008.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Richard Woltemar, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PROJEKTY PLYNOVODOV NORD STREAM A SOUTH STREAM

woltemar@euba.sk

Abstrakt

Predkladaný článok sa venuje zemného plynu a ich vplyvu na energetickú bezpečnosť Európskej únie. Zemný plyn predstavuje najvýznamnejší energetický zdroj. Význam transportných trás zemného plynu neustále rastie. Európska únia potrebuje dlhodobú stratégiu energetickej bezpečnosti, aby mohla pružne reagovať na energetické potreby a zabezpečiť si vhodné transportné trasy. Medzi najvýznamnejšie projekty v transporte plynu patrí Severná vetva a Južná vetva.

Kľúčové slova: Severná vetva, Južná vetva, zemný plyn, diverzifikácia

Abstract

Submitted article presents issues of natural gas and its impact on energy security in the EU. Natural gas is also a world's vital source of energy. The transport routes of natural gas become more important than ever before. The EU needs a long term strategy of energy security, so it can effectively deal with energy needs and suitable transport routes. The most important projects in the field of gas transport are - the Nord Stream and the South Stream.

Key Words: Nord Stream, South Stream, natural gas, diversification

ÚVOD

Európska únia spotrebuje ročne približne 505 miliárd kubických metrov plynu. Ku koncu roka 2007 bol celkový počet spotrebiteľov plynu v EÚ27 cca 110 miliónov.¹ Táto spotreba síce klesla v porovnaní s rokom 2006, ale aj napriek tomu sa predpokladá trend zvyšovania spotreby zemného plynu. Očakáva sa nárast spotreby plynu o 100 miliárd kubických metrov v priebehu 15 rokov.² Domáca ťažba pokryje 40% spotrebovaného plynu. Zvyšných 60% sa kryje dovozom z troch najvýznamnejších teritórií – Ruska (23%), Nórska (18%) a Alžírka (10%). Zemný plyn je pre Úniu dôležitým prvkom energetickej bezpečnosti. Jeho využívanie nie je v rozpore s európskymi environmentálnymi zásadami a neexistuje iná alternatíva ako nahradiť tento významný energonosič.

---

¹<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/oborove-statistiky/cpu-spotreba-zem-plynu-v-eu-27-rok-2007/1000452/48444/?rtc=1>

²<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/oborove-statistiky/cpu-spotreba-zem-plynu-v-eu-27-rok-2007/1000452/48444/?rtc=1>

Ruská federácia

Rusko je kľúčovým hráčom na energetickom trhu. V roku 2004 si s 1 700 triliónom kubických metrov zabezpečilo prvú pozíciu krajiny s najväčšou produkciou.³

Rusko je zároveň aj druhým najväčším exportérom ropy. Podľa Európskej komisie si členské krajiny v roku 2004 pokryli dovozom z Ruska svoju spotrebu plynu 29%, ropu 26%.⁴ Už v roku 2005 Únia z Ruska importovala až 42% plynu, 32% ropy a 24% uhlia. Podľa predpokladov sa dá očakávať nárast závislosti od dodávok plynu až na úroveň 40% v roku 2020.⁵

Vďaka dostatku surovín a geografickej blízkosti sa z Ruska stal kľúčový región, ktorý predstavuje priestor na debatu, akú zahraničnú politiku vytvoriť na zabezpečenie korektných energetických vzťahov. Rusko považuje svoju surovinovú základňu za politický nástroj svojej zahraničnej politiky. Ruské energetické koncerny Gazprom a Rosneft sú prepojené s politikou v Kremli. Ruské energetické bohatstvo si ale vyžiada v budúcnosti aj nemalé investície vo výške 10 biliónov USD, aby bola krajina schopná reagovať na rastúci globálny dopyt. Namiesto toho, aby Rusko investovalo do svojho surovinového bohatstva, sústreďuje sa na kapitálové získavanie zahraničných energetických spoločností. A to paralelne s klesajúcou produkciou ruských ropných polí, ktorá je výsledkom vyčerpania a zlého hospodárenia pri produkcii. Únia sa pokúšala presvedčiť Rusko, aby otvorilo svoj energetický trh aj zahraničným investorom, čo ale odmietlo neratifikovaním Energetickej charty. Gazprom sa snaží skupovať strategické podniky v jednotlivých členských krajinách, čím vytvára ďalšie predpoklady jednostrannej závislosti Únie od Ruska. Dodávky plynu sa Gazprom namiesto investovania do svojich zdrojov snaží pokryť dodávkami z krajín – Kazachstan, Turkmenistan a Uzbekistan. Rusko kontroluje majoritný podiel na transporte plynu z regiónu Strednej Ázie.

Z prehľadu svetových zásob zemného plynu vychádza Rusko ako krajina s najväčšími zásobami. Z pohľadu historického boli všetky krajiny východnej Európy napojené na plynovody smerujúce z bývalého Sovietskeho zväzu. Z ekonomického hľadiska je pochopiteľné, že Rusko je najväčším dodávateľom zemného plynu. Plynovody sú nákladovo výhodnejšie ako preprava vo forme LNG loďami do prístavov a odtiaľ do plynových sústav.

Hlavné línie plynovodov smerujú cez bývalé krajiny pod vplyvom ZSSR – Ukrajina a Bielorusko, následne cez Poľsko, Maďarsko a Slovensko. Slovensko je najväčším tranzitárom ruského zemného plynu do EÚ. Týmto tranzitným krajinám sa v minulosti dávali poplatky vo forme kubíkov plynu, čo ale časom prešlo na poplatky za tranzit plynu vo forme USD. V súvislosti so sústavou plynovodov je potrebné podotknúť, že táto sústava bola budovaná vo forme – čo najkratšia vzdialenosť, bez ohľadu na hranice jednotlivých zainteresovaných krajín. Výsledkom boli spory po rozpade ZSSR ohľadom údržby plynovodov na území cudzieho štátu, ktoré prinášali komplikované rokovania.

Oveľa komplikovanejšie však boli rokovania o cene zemného plynu. Export plynu z Ruska má vo svojej kompetencii výhradne Gazprom, pričom cena zemného plynu na ruskom trhu sa odvíja od viacerých faktorov, pričom sa počíta s jej vyrovnaním sa svetovej v priebehu rokov 2011 – 2012. Zmluvy o dodávkach plynu do postsovietskych republík

---

³ Belkin, P.: *CRS Report for Congress, 2007*

⁴ European Commission Document SEC (2007)

⁵ Smith, K.: *Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe*, CSIS, 2007

hovorili o nižších cenách aké boli na svetovom trhu. Po vypršaní ich platnosti od roku 2000 si Gazprom nárokuje na svetové ceny, nakoľko sa správa ako firma hľadajúca zisk. Tento zámer priamo súvisí aj s ekonomickým pohľadom na problematiku. Ak by dodávali do bývalých krajín ZSSR zemný plyn za výhodnejšie ceny, tie by to mohli premietnuť do zníženia nákladov vo výrobe. Napríklad Ukrajina spotrebovala v roku 2006 až 60 mld. m³ zemného plynu⁶, ktorý prioritne smeruje do metalurgického priemyslu. Tým pádom môžu na svetových trhoch konkurovať s lacnejšími výrobkami hutníckeho priemyslu. Je pochopiteľné, že pre Rusko to nie je veľmi prijateľná situácia.

Spory s tranzitnými krajinami komplikujú dodávky plynu pre spotrebiteľov do Európy. Spory s Ukrajinou majú svoje korene už v 90. tých rokoch, keď ruská strana opakovane zastavovala dodávky plynu kvôli sporom ohľadom zaplataenia. Tieto spory prebehli aj v rokoch 1992 – 1994, ktoré ale neboli predmetom verejného záujmu. Najväčším sporom bolo zastavenie dodávok plynu do Európy v roku 2006, kedy požadoval Gazprom nie len doplataenie zvýšenej spotreby Ukrajiny nad rámec zmlúv, ale aj zvýšenie ceny za plyn zo 160 USD za 1000 m³ na 220 USD. Ukrajinská strana následne nezákonne odoberala plyn určený na západný trh, čím došlo k zastaveniu dodávok zo strany Ruska. Ukrajina napokon uznala, že nezákonne odoberala plyn určený pre západný trh a spoločne sa dohodli na vytvorení spoločnosti RosUkrEnergo, ktorá bude dodávať plyn na Ukrajinu namiesto Gazpromu. Spoločnosť RosUkrEnergo je neustále podozrivá z finančných podvodov, ku ktorým prispievajú aj prepojenia na organizovaný zločin, čo v závere neprispieva k transparentnosti vzájomných vzťahov.

Spor o plyn

Export plynu z Ruska má vo svojej kompetencii výhradne spoločnosť Gazprom. Je to firma ovládaná ruským štátom, v ktorom má Rusko síce podiel vo výške 50,1%, ale okrem nich sú tu aj zahraniční akcionári, napríklad aj nemecký Ruhrgas.⁷ Je to spoločnosť, ktorá chce dosahovať zisk a pružne reagovať na potreby trhu za trhové ceny. Spory o stanovení ceny za odoberaný plyn s tranzitnými krajinami komplikujú dodávky plynu pre spotrebiteľov do Európy. Posledným takýmto plynovým sporom medzi Ruskom (Gazprom) a Ukrajinou (Naftogaz), bol spor v januári 2009. Tento spor mal podobné črty ako tie predchádzajúce, keď jednalo sa o nedoplatky za spotrebovaný plyn⁸ a zvýšenie predajnej ceny. Tento spor sa však časovo predĺžil a zastavenie dodávok plynu do európskych krajín spôsobilo ekonomické škody. Spoločnosť Gazprom v tomto spore žiadala od ukrajinskej strany zvýšenie ceny za plyn na 250 USD, ktorá bola do konca roka 2008 zmluvne určená na hodnotu 179,5 USD za meter kubický. Spor sa vyostřil úplným zastavením dodávok do Európy v dĺžke trvania takmer dvoch týždňov. Mnohé krajiny boli nútené vyhlásiť krízový stav. Najviac sa zastavenie dodávok plynu dotklo členských krajín ako Bulharska Maďarska a aj Slovenska. Po vzájomných rokovaniach dotknutých strán spojených s rokovaním zo strany predstaviteľov EÚ došlo k obnoveniu dodávok. Obe krajiny vo vzájomnej dohode potvrdili prechod na trhové ceny obvyklé v Európe, pričom pre rok 2009 poskytne Rusko Ukrajine 20% zľavu na plyn, a Ukrajina súhlasí s tranzitnými poplatkami pre rok 2009 vo výške tarifou roku 2008.⁹ Od prvého januára 2010 budú vzťahy oboch krajín v oblasti plynu založené na európskych

---

⁶ Taká spotrebu má približne Taliansko.

⁷ Ungerma, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn* – časť I.

⁸ Podľa predstaviteľov Gazpromu dosiahli nedoplatky za november a december hodnotu 1,6 miliardy USD.

⁹ Základná cena plynu pre Ukrajinu má byť celých 11 rokov 450 dolárov za tisíc kubíkov, ale bude raz za štvrt'rok stúpať alebo klesať podľa vzorca, ktorého hlavným prvkom je zmena ceny mazutu a nafty v predchádzajúcich deviatich mesiacoch.

trhových cenách, bez výnimiek a zliav a bez žiadnych sprostredkovateľov akými bola aj spoločnosť RosUkrEnergo. Táto dohoda bola podpísaná na 11 rokov a stanovuje aj množstvo sankcií pre Ukrajinu. Spoločnosť Gazprom si chce v očiach európskych odberateľov zachovať kredit spoľahlivého dodávateľa a aj preto sa snaží zmluvnými prostriedkami dosiahnuť bezproblémové fungovanie. Problematika platieb Ukrajiny za odoberaný plyn ostala nevyriešená a Rusko každý mesiac upozorňuje na nespoľahlivosť platieb Ukrajiny a možné prerušenie dodávok do Európy. Zároveň sa netají tým, že nevyklučuje opätovné pozastavenie dodávok plynu. Posledná platba Ukrajiny v novembri 2009 bola financovaná z pôžičky od Medzinárodného menového fondu, pretransformovaním SDR na túto platbu za zemný plyn. Krajina sa v tomto roku prepadla vo všetkých hospodárskych ukazovateľoch a takisto aj vnútropolitická situácia je veľmi zlá. Na ukrajinskej politickej scéne sa pozornosť venuje januárovým prezidentským voľbám, na ktoré poukazuje aj ruská strana v kontexte rastúcej nestability a neschopnosti plniť si svoje záväzky.

Tieto spory s tranzitnými krajinami vedú spoločnosť Gazprom k podpore strategických projektov diverzifikácie dodávok zemného plynu do Európy. Ide najmä o projekty Nord Stream a South Stream.

Nord Stream

Rozhodnutia o vybudovaní nových plynovodných trás boli prijaté nielen z dôvodov nedostatočnej kapacity na uspokojenie rastúceho dopytu, ale aj z dôvodu končiacej životnosti súčasných plynovodov.¹⁰ Obidve trasy by mali v prvej fáze dodávať plyn vo výške 60 mld. m³, čo predstavuje z pohľadu Únie prírastok dodávok o desatinu.¹¹ Podľa optimistických prognóz sa očakáva, že do roku 2030 bude Únia z dovozu pokrývať až ¾ spotreby zemného plynu, pričom domáca ťažba bude pokrývať len zvyšnú štvrtinu. Rozhodnutiu viesť tieto trasy¹² mimo území východoeurópskych krajín prispeli aj konflikty s tranzitnými krajinami – Ukrajina a Bielorusko. „V roku 2005 bola oznámená výstavba plynovodu Nord Stream konzorciom spoločností, kde má 51% akcií Gazprom, po 20% majú nemecké plynárenské firmy E.ON Ruhrgas a Wintershall, pričom v roku 2007 sa pridala k tomuto medzinárodnému konzorciu holandská Gasunia.“¹³ Plynovod Nord Stream bude po dokončení privádzať zemný plyn z ruského Vyborgu pod hladinou Baltského mora do nemeckého Greifswaldu. Tento projekt sa od svojho začiatku stretol s obštrukciami zo strany tranzitných krajín – Pobaltské krajiny, Bielorusko, Poľsko a Ukrajina. Tie sa obávajú straty z tranzitných poplatkov, ktoré v súčasnosti majú. Konzorcium plynovodu Nord Stream nedostalo od Estónska povolenie na jeho výstavbu v Baltickom mori. Rozhodol o tom estónsky parlament, ktorý odporučil aj ostatným dotknutým krajinám znemožniť jeho výstavbu. S výstavbou plynovodu vo vlastných výsostných však v októbri 2009 súhlasilo Dánsko. Plynovod bude prechádzať 87,7 kilometrov cez výsostné vody Dánska a ďalších takmer 50 kilometrov cez špeciálnu ekonomickú zónu. K nespokojným krajinám sa v úvode pridalo Švédsko a Fínsko, ktoré sa obávali dopadov výstavby plynovodu na ekológiu Baltského mora, kadiaľ je tento plynovod naplánovaný. Švédsko videlo takisto aj problém vo zvýšení ruskej vojenskej prítomnosti v strategickom Baltskom mori, nakoľko bude výstavba plynovodu podporovaná ruskou flotilou¹⁴. Plynovod Nord Stream má okrem toho prechádzať aj cez špeciálne hospodárske zóny oboch krajín v

---

¹⁰ Súčasný trasy plynovodov boli vybudované v polovici 70.-tych a 80.-tych rokov.

¹¹ Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn* – časť I.

¹² Plánovaná trasa plynovodu Nord Stream je na obrázku č. 2 v Prílohách.

¹³ Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn* – časť I.

¹⁴ „Polish Press Slams Germany's Schroeder over Gas Pipeline Deal“, Agence France-Presse, December 12, 2005

Baltickom mori. V prípade Švédska ide o 506 kilometrov, v prípade Fínska o 374 kilometrový úsek plynovodu. Rozhodnutím Švédska o vyjadrení súhlasu na vedenie plynovodu cez jeho ekonomickú zónu a stiahnutím námietok Fínska¹⁵, sa de facto dala tomuto projektu „zelená“. Aj na základe švédskych pripomienok došlo k výrazným zmenám v projekte. Je preto ešte potrebný súhlas Nemecka a Ruska, ktorých plynárenské spoločnosti sú však iniciátorom projektu. V súčasnosti sa odhaduje so začatím ukladania plynovodu na dno mora v priebehu roka 2010 a so spustením prvej fázy plynovodu v objeme 27,5 mld. kubíkov ročne na rok 2011.¹⁶ V druhej fáze v roku 2012 sa počíta s využitím plnej kapacity plynovodu v objeme 55 mld. kubíkov ročne, čo v priemere pokryje spotrebu 26 miliónov domácností. Náklady výstavby a spustenia sa odhadujú na 7,4 mld EUR, čo ale nemusí byť konečné číslo, nakoľko dochádza k nárastu cien stavebných materiálov.

South Stream

Plynovod South Stream bol ohlásený v roku 2007. Tento projekt zrealizuje spoločnosť vytvorená Gazpromom a talianskou spoločnosťou ENI¹⁷. Vstup iných spoločností do tohto projektu je zatiaľ otvorený a náklady sa odhadujú na približne 19 až 24 miliárd eur.¹⁸ Ako nová spoločnosť vstúpi do tohto projektu francúzska energetická spoločnosť Electricite de France (EdF).¹⁹ Tento plynovod by mal byť dokončený na prelome rokov 2014 - 2015 a má prepraviť ročne 30 až 63 miliárd kubických metrov plynu. Uvažuje sa o trase Tuapse – Bulharsko po dne Čierneho mora do Bulharska, pričom je táto trasa dlhá deväťsto kilometrov.²⁰ V tomto úseku však táto trasa prechádza ekonomickým pásmom ukrajinského a rumunského šelfu, čoho výsledkom bude potrebný súhlas dotknutých krajín. Tam sa má rozdeliť do dvoch vetiev, smerujúcich na juh Talianska a do Rakúska. Ďalšia trasa plynovodu je v štádiu príprav, čo naznačuje v porovnaní s plynovodom Nord Stream nižší stupeň rozpracovanosti.²¹ V projekte sa uvažovalo o 2 alternatívach. Jednou bola trasa cez Bulharsko, Srbsko, Maďarsko, Rakúsko a Slovinsko do severného Talianska, tou druhou bola alternatíva cez Bulharsko do Grécka a odtiaľ podmorskou trasou Iónskeho mora do Talianska.²² Predpokladá sa, že na tento medzinárodný plynovod sa napojí aj Bosna a Hercegovina. Po vzájomných dohodách o vedení ruského plynovodu medzi Ruskom a Bulharskom, Srbskom, Maďarskom a Gréckom, najnovšie aj Slovinskom, sa tento projekt dostáva do svojej finálnej prípravnej fázy. Takisto aj Turecko vyjadrilo súhlas s vedením plynovodu v tureckých vodách Čierneho mora. Takisto aj Chorvátsko intenzívne rokuje s ruskou stranou o účasti na tomto projekte, ktorý má prepraviť ruský plyn do Európy cez trasu obchádzajúcu Ukrajinu. Konkurenčným projektom South Stream-u z dielne Európskej únie je Nabucco, ktoré by malo do Európy priviesť plyn zo Strednej Ázie a okolia Kaspického mora cez Turecko. Obidva projekty majú ale časové oneskorenie z dôvodov vysokej finančnej náročnosti.

Projekty plynovodov Nord a South Stream majú pre zúčastnené krajiny a spoločnosti strategický význam, a preto sa s nimi počíta aj v dlhodobějších stratégiách. Súbežne s výstavbou plynovodov krajiny chystajú aj podzemné zásobníky²³ a zároveň sa počíta

---

¹⁵Fínske úrady na ochranu životného prostredia majú za úlohu vypracovať stavebné povolenie pre konzorcium.

¹⁶Hirman, K.: *Nord Stream dostal zelenú*

¹⁷Podľa tejto dohody bude Rusko dodávať plyn do Talianska do roku 2035.

¹⁸Ungermaň, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn – časť I.*

¹⁹Podľa informácií ruskej tlačovej agentúry RIA Novosti by mala EdF získať v projekte 10% podiel.

²⁰*Stratégia energetickej bezpečnosti SR*, 2007, s. 47

²¹Plánovaná trasa plynovodu South Stream je na obrázku č. 3 v Prílohách.

²²*Stratégia energetickej bezpečnosti SR*, 2007, s. 47

²³Na území severného Nemecka – oblasti Hinrichshagen a Schweinrich a aj v prípade Maďarska sa plánuje zásobník prevyšujúci kapacitu 10 mld. metrov kubických.

so vzájomným prepojením oboch plynovodov, čo by ešte viac zvýšilo nezávislosť európskych krajín od tranzitných.

Sú tieto plynovody potrebné ?

Problémom vo výstavbe plynovodov je pokles spotreby ruského plynu v EÚ nielen v dôsledku svetovej krízy. Projekt Nord Stream počíta so zásadným nárastom dopytu po zemnom plyne v západoeurópskych krajinách, od Nemecka až po Veľkú Britániu. Spolu s očakávaným poklesom ťažby v dosluhujúcich ložiskách v šelfe Severného mora a Holandsku a aj rozhodnutím bývalej vlády zelených a sociálnych demokratov v Nemecku o odstavení všetkých jadrových elektrární v krajine, sa vytvorili ideálne podmienky na nárast spotreby zemného plynu krytého z dovozu. Na druhej strane Rusko plánovalo rozbehnúť ťažbu plynu na nových gigantických plynových ložiskách na polostrove Jamal a ložisku Štokman v šelfe Barentsovho mora.²⁴ Realita je však v týchto krajinách už iná – nemecká aj britská vláda rozhodla o znovuoobnovení jadrovej energetiky a nárast dopytu po zemnom plyne stagnuje, pričom až mierne klesá. Tento jav sa dá okrem globálnej krízy pripísať aj opatreniam v energetickej efektívnosti a technologickým opatreniam pri samotnej ťažbe plynu. Aj podľa Medzinárodnej energetickej agentúry sa očakáva prevaha ponuky nad dopytom v plynárenskom sektore. To na jednej strane znamená lacnejší plyn pre spotrebiteľov, ale na strane druhej to v Európe komplikuje 20 až 30 ročné zmluvné kontrakty s Ruskom typu „take or pay“.²⁵ V kontexte dodávok zemného plynu prostredníctvom plynovodov Nord a South Stream do Európy sa v Energetickej koncepcii Ruska s výhľadom do roku 2030 zdôrazňuje zaujímavý údaj. Podľa nej export ruského plynu do Európy stúpne zo súčasných necelých 160 mld. na zhruba 200 mld. kubíkov, teda približne o 40 mld. kubíkov ročne.²⁶ Obe potrubia Nord Stream majú mať kapacitu 55 mld. kubíkov, v prípade South Stream sa dokonca uvažuje až o 30 až 63 mld. kubíkov. Vzniká tu priestor na diskusiu, či úspešná realizácia týchto projektov prispeje k energetickej bezpečnosti členských krajín EÚ.

Európska komunikácia s Ruskom

Vďaka dostatku surovín a geografickej blízkosti sa z Ruska stal kľúčový región, ktorý predstavuje priestor na debatu, akú zahraničnú politiku vytvoriť na zabezpečenie korektných energetických vzťahov. Rusko považuje svoju surovinovú základňu za politický nástroj svojej zahraničnej politiky. Ruské energetické koncerny Gazprom a Rosneft sú prepojené s politikou v Kremli. Aj nový prezident D. Medvedev bol na čele Gazpromu, ktorý dominuje v plynárenskom sektore a kontroluje dodávky do Európy.

Členské krajiny si vybudovali dva inštitucionálne mechanizmy, ktorými komunikujú o energetike s Ruskom: Energetickú chartu a EÚ - Rusko energetický dialóg. Energetickú chartu Rusko podpísalo, ale neratifikovalo, čo by ich donútilo prijať legislatívu na otvorenie sa trhu európskym investíciám, ktorý je de facto pevne pod kontrolou štátneho monopolu Gazprom. Niektorí európsky predstavitelia by chceli Rusko donútiť k ratifikácii s podmienkou akejkoľvek budúcej spolupráce. Rusko však prebralo iniciatívu vo formovaní vzájomných energetických vzťahov a v apríli 2009 navrhlo vlastnú predstavu pravidiel, ktoré by nahradili Energetickú chartu. Podľa ruskej strany táto charta od roku 1991 nezahŕňa mnohé významné krajiny ako USA, Čínu, Indiu a Nórsko.²⁷ Tento navrhovaný dokument zahŕňa

---

²⁴ Hirman, K.: *Nord Stream dostal zelenú*

²⁵ Odobrať zazmluvnený minimálny ročný objem plynu alebo za neho zaplatiť.

²⁶ Hirman, K.: *Nord Stream dostal zelenú*

²⁷ <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jAMWC32kFZY8-NxF9CvBtLfL2aRw>

všetky energetické produkty (aj jadrovú energiu) v oblasti energetiky a ponúka právny základ budúcej energetickej spolupráce. Kládne dôraz na tranzit energetických zdrojov a zaväzuje k úplným plneniam tranzitných požiadaviek zúčastnených strán. Rusko takisto navrhuje medzinárodnú podporu energeticky významných štruktúrnych projektov, čím sa snaží získať podporu EÚ aj pre svoje projekty akým je uvedený South Stream.²⁸ Rusko sa snaží vytvoriť si vlastný dokument, ktorým by sa upravovali energetické vzťahy.

Hrozbou európskej energetickej bezpečnosti je nepriame zvyšovanie závislosti od Ruska, ktoré si prostredníctvom spoločnosti Gazprom zabezpečuje svoj politický vplyv v celej Európskej únii. V každom prípade je v záujme oboch partnerov, aby vystupovali ako spoľahliví partneri. Únia by sa mala usilovať aby Rusko ratifikovalo Energetickú chartu a tým umožnila vstup zahraničného kapitálu do energetického sektora. Takisto by mala Únia zvýšiť dôraz na ochranu vnútorného energetického trhu, kde Gazprom koncentruje politickú a ekonomickú moc. Takisto prostredníctvom WTO by mohla Únia vplývať na Rusko, aby otvorilo svoje trhy.²⁹ Vstup Ruska do WTO ohrozoval aj konflikt Ruska a Gruzínska, ktorý poškodil vzájomné vzťahy Ruska a EÚ. Európska únia však prisľúbila svoju plnú podporu vstupu Ruska do WTO na samite EÚ – Rusko v novembri 2009.

Použitá literatúra:

1. Belkin, P.: *CRS Report for US Congress, Congressional research service*, 2007. RL33636
2. Hirman, K.: Nord Stream dostal zelenú, online, 12.11.2009 dostupné na <http://blog.etrend.sk/karel-hirman/2009/11/11/nord-stream-dostal-zelenu/>
3. Smith, K.: *Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe*, CSIS, 2007
4. *Stratégia energetickej bezpečnosti SR*. [online]. Oficiálny dokument ministerstva hospodárstva dostupný na citované [6-7-2008]. Dostupné na <http://www.economy.gov.sk/index/go.php?id=3167&lang=sk>
5. Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn – časť I. a II.* [online]. Analýza Britských listov [citované 3-12-2008]. Dostupné na <http://www.blisty.cz/art/43600.html> >

Kontakt

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

---

²⁸ <http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/globalna-energetika-rusko-prebera-iniciativu-012689>

²⁹ Belkin, P.: *CRS Report for Congress*, 2007

doc. PhDr. Marta Zágorská, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ÚSKALIA „PETIČNEJ DEMOKRACIE“ V ZMYSLE LISABONSKEJ ZMLUVY

marta.zagorskova@euba.sk

Abstrakt

Lisabonská zmluva zachováva a posilňuje štyri slobody – politickú, hospodársku a sociálnu slobodu európskych občanov. Tieto slobody by mali byť zárukou stability demokracie. Zmluva v záujme zabezpečenia uvedených slobôd zavádza novinku – právo občanov únie navrhnúť problémy, ktorými sa musí Európsky parlament zaoberať, ak navrhovatelia získajú na svoju petíciu milión podpisov. To je na pohľad vynikajúca možnosť pre demokraciu v otvorenej občianskej spoločnosti.

Ale čo to bude znamenať reálne? Predstavme si, že určitá menšina na území niektorého členského štátu sa rozhodne vyhlásiť petíciu (napríklad v záujme svojich menšinových práv) a začne zbierať podpisy na území svojho štátu. Napríklad v Strenej Európe ani jeden členský štát EÚ nemá na svojom území miliónovú menšinu. Takže konkrétna menšina musí zbierať podpisy aj na území susedných štátov, čo mu Lisabonská zmluva umožňuje.

Vieme si predstaviť čo to môže vyvolať z hľadiska vzťahov napríklad medzi Slovenskom a Maďarskom? Nemeckom a Českom? Rakúskom a Nemeckom?

Môj názor je, že podmienka milión hlasov na petíciu sa reálne môže týkať všetkých oblastí spoločenského systému, respektíve s nimi súvisiacimi právami v regionálnej a subregionálnej oblasti. Avšak táto forma petičnej slobody v skutočnosti môže byť latentným nástrojom vyvolávajúcim vnútroštátne i medzištátne napätie, ak aktérmí petície budú určité (etnické, politické, kultúrne, lingvistické, náboženské, gender a iné) integrované menšiny.

Domnievam sa, že v tejto forme „petičnej demokracie“ sa skrýva riziko nestability demokracie a nestability medzikultúrnych vzťahov.

Kľúčové slová: petícia, sloboda, demokracia, Európska únia, Lisabonská dohoda

Abstract

Lisbon Treaty preserves and reinforces the four freedoms - political, economic and social freedom of European citizens. These freedoms should ensure the stability of democracy. In order to ensure the four freedoms the Lisbon Treaty introduces union citizens' right to propose issues addressed to the Parliament (in the case the claimants will obtain one million signatures). This seems to be an excellent opportunity for democracy in an open civil society.

But what it will really mean? Just imagine, some minorities living in the territory of a member state decide to file the petition (acting in accordance to the interests of their minority rights) and start to get up the petition on its territory. For example, there is no member state with a minority of over million people on its territory in Central Europe. Thus, a minority needs to collect signatures on the territory of neighbour states too. Can we imagine the consequences of these circumstances in the frame of mutual slovak-hungarian, czech-german and austrian-german relations? According to my point of view, the condition of one million signatures may affect not only all other areas of stability, but the minority rights and / or related rights in the regional and subregional areas too.

This form of “petitionary freedom” may present latent instrument, which may evoke some cross-border tensions - in case that the petitionary actors are some integrated minorities too. As I see, this form of "petitioner democracy" includes the risk of instability of democracy.

Key words: petition, freedom, democracy, european union, Lisbon Agreement

Na druhej strane petičná sloboda garantovaná Lisabonskou zmluvou je v plnom súlade s čl. 26 Ústavy Slovenskej republiky, kde sa konštatuje, že každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu *na hranice štátu* (podčiarkla M. B. Zágorská). Takže v tomto zmysle nie je rozpor medzi našou ústavou a Lisabonskou zmluvou v otázke petičnej slobody, lebo každý občan Slovenskej republiky má právo „bez ohľadu na hranice štátu“ šíriť a vyhľadávať idey a informácie. Petičná sloboda v zmysle Lisabonského dohovoru túto slobodu prejavu „bez ohľadu na hranice štátu“ vlastne rozširuje na 27 štátov, a zároveň obmedzuje iba na 27 štátov. Totiž v našej ústave sa taxatívne nevyberajú štáty, ktoré sa výrok „bez ohľadu na hranice štátu“ vzťahuje, teda eo ipso sa predpokladá, že na akýkoľvek štát sveta. Ale Lisabonský dohovor striktno vymedzuje petičnú slobodu a zber jedného milióna hlasov iba na území členských štátov únie. Nevyplyva z tohto obmedzenia aj obmedzenie širšie, teda slobody prejavu „bez ohľadu na hranice štátu“?

Právnu analýzu tohto problému prenechám právnikom, ale z hľadiska politickej filozofie vidím kontradikciu v tom, že ak občan má právo slobodu prejavu „bez ohľadu na hranice štátu“, tak zrejme by mal mať právo aj na petičnú slobodu „bez ohľadu na hranice štátu“. Alebo obmedzujúcim činiteľom je v zmysle Lisabonského dohovoru to, že ide o petíciu, ktorou sa musí zaoberať najvyšší orgán EÚ, teda Európsky parlament? Potom by z tejto inštitucionálnej hranice vyplývali vlastne aj ďalšie obmedzenia slobody prejavu európskeho občana, napríklad na území štátu, ktorý nie je členom EÚ. Keďže inštitucionálne právomoci EÚ sa týkajú iba geografického priestoru členských štátov, tak ostatná oblasť Európy, vlastne bude územím, kde petičná sloboda je obmedzená iba na základe byrokratického faktu nečlenstva daného štátu v Európskej únii.

Avšak ani Listina základných práv a slobôd, ani čl. 10 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ani čl. 19 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach nepozná žiadne obmedzenie slobody, ktoré by sa stanovilo iba na základe hranice štátu, alebo zväzku štátov. Keby také obmedzenie tieto dohovory obsahovali, neboli by medzinárodné akceptovateľné, ani z hľadiska sólo štátov, ale ani z hľadiska OSN.

Ale Lisabonská zmluva slobodu prejavu v kontexte s „petičnou slobodou“ redukuje a stláča do hraníc členských štátov. To je odvrátená strana tohto istého problému zberu

jedného milióna podpisov na občiansku petíciu povedzme v súvislosti s kultúrnymi právami etnických menšín ponad hraníc dvoch štátov, kde daná menšina žije ako etnický fragment odlomený v dôsledku minulých udalostí od materského štátu, alebo v inom prípade ako fragment migrujúcej pracovnej sily a podobne.

Ďalším príkladom kontradikcie politickej filozofie „petičnej slobody“ sú náboženské menšiny v EÚ, konkrétne moslimskej identity. Tým Lisabonská zmluva umožňuje, vzhľadom na to, že na vlastnom území viacerých členských štátov únie dnes už žije viac ako milión moslimov (Nemecko, Belgicko, Francúzsko, Veľká Británia a i.) minimálne demografické výhody, oproti politickým alebo etnickým menšinám, ktoré na území jedného členského štátu nedosahujú počet jedného milióna legitímnych občanov. To teda prakticky môže znamenať, že moslimské náboženské komunity oveľa rýchlejšie môžu získať milión podpisov na svoju petíciu, ako iné skupiny občanov EÚ. Nehovorím to preto, že by som chcela aby ich petičné slobody lisabonská agenda mala tiež obmedziť, ale preto, aby ani iné skupiny občanov v kultúrne diverzifikovanej Európskej únii neboli podmienkou jedného milióna podpisov na svoju petíciu demograficky a geograficky, alebo inak, lisabonskou zmluvou obmedzené.

No a je tu ešte ďalší filozofický, ale aj politický aspekt problému, ktorý súvisí s právami legitímneho občana EÚ, žijúceho dlhodobo mimo hraníc členských štátov. Ak takýto občan únie by chcel svoju petičnú slobodu v rámci únie uplatňovať, kde, v akom priestore má právo zbierať tých požadovaných jeden miliónov podpisov? Od iných občanov EÚ, ktorí tiež žijú dlhodobo alebo trvale mimo hraníc EÚ? Alebo musí pricestovať do niektorého členského štátu (povedzme aj na úkor svojho zamestnaneckého pomeru inde), aspoň na čas, kým sa podarí splniť uvedenú lisabonskú podmienku. Nie je to náznak diskriminácie? Alebo exkluzivity? Či porušenia jeho základných práv a slobôd „vyhľadávať a šíriť informácie bez ohľadu na hranice štátu?“ Nie je „petičná“ sloboda v rozpore s čl. 19. Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, kde sa v odseku 1 konštatuje, že každý má právo zastávať svoj názor bez prekážky? V odseku 2 sa uvádza, že každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky každého druhu, bez ohľadu na hranice, či už ústne, písomne alebo tlačou, prostredníctvom umenia alebo akýmkoľvek inými prostriedkami podľa vlastnej voľby. Užívanie práv uvedených v odseku 2 tohto článku nesie so sebou osobitné povinnosti a zodpovednosť. Môže preto podliehať určitým obmedzeniam, tieto obmedzenia však budú len také, aké ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné: a) na rešpektovanie práv a povesti iných, b) na ochranu národnej bezpečnosti alebo verejného poriadku alebo verejného zdravia alebo morálky.

V čom je teda problém? V Lisabonskej zmluve v čl. 1 pod názvom Viac demokracie a transparentnosti v Európe, sa uvádza, že zmluva posilňuje úlohu Európskeho parlamentu a národných parlamentov tým, že sa zvyšuje počet príležitostí pre občanov, aby presadili svoje názory, a tým, že právomoci na vnútroštátnej a európskej úrovni budú rozdelené prehľadnejšie. Ďalej sa zdôrazňuje, že hlas občanov bude silnejší „vďaka novému inštitútu – iniciatíve občanov – bude môcť milión občanov z významného počtu členských štátov vyzvať Európsku komisiu, aby predložila nové návrhy v oblasti politik.“¹

Ak analyzujeme tvrdenie, „že sa zvyšuje počet príležitostí pre občanov“, nevyhnutne si musíme položiť otázku, aká bude reálna prax štátov, aby tento záväzok naplnili? Nebudú sa snažiť členské štáty chrániť svoje národné záujmy aj tým, aby vytvorili virtuálne alebo celkom reálne prekážky pred skupinami svojich občanov, aby zbierali hlasy na svoju petíciu

---

¹ http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/index_sk.htm (27. 10.2009)

aj na území toho štátu, s ktorým ich zväzujú nejaké etnické alebo geopolitické preferencie? Hypoteticky je možné si predstaviť, že v reálnej praxi niektoré príliš etnocentricky orientované štáty siahnu aj k takým opatreniam, ktoré zabránia petičnej akcii, a de facto aj zväčšovaniu počtu príležitostí pre občanov“ v zmysle Lisabonskej zmluvy. K tomu, aby štát pristúpil k takejto obmedzujúcej praxi, si myslím, bude napríklad argument, že petičná aktivita za hranicami štátu „ohrozuje jeho celistvosť“, či „bezpečnosť“, či „suverenitu“ a zastrášujúci nástroj štátu nielenže nezvýši príležitosť slobody pre občanov, ale ešte zabráni aj tým, ktoré doteraz štát garantoval.

Áno, je to v tejto chvíli iba hypotéza, ale jednotlivé scenáre správania sa štátov nie je ťažké si predstaviť, o to viac, že naše poznatky sa môžu oprieť o ich históriu a doterajšiu politiku. V priestore Strednej Európy, kde takzvané nové demokracie paralelne s budovaním svojho liberálneho a demokratického systému, zároveň kreujú aj svoju novú koncepciu štátnosti, zvyčajne založenú na myšlienke *národného štátu*. To znamená, že v procese prezentácie svojej suverenity – či na vnútroštátnej, či na európskej úrovni – významné miesto pripisujú preferenciám takzvaného *štátotvorného* národa, ktorým je spravidla majoritný národ. Problém v súvislosti s petičnou slobodou zrejme nebudú mať občianski aktéri, ktorí presvedčia štát (otázka je - ako?), že patria do tejto väčšinovej skupiny „štátotvorného“ národa. Na druhej strane príliš etaticky konštruovaná spoločnosť, a v jej rámci občianski aktivisti, ktorí budú pociťovať istú exkluzivitu vzhľadom na svoje menšinové postavenie, budú sa snažiť oprieť, okrem vlastnej suverenity, aj o nejaký politický subjekt v nádeji, že ich hlas bude silnejší. Lenže petičná sloboda, našťastie, sa netýka iniciatívy politických subjektov, ale iba občanov. Je výlučne občianskou záležitosťou. Avšak v tých štátoch, kde vedomie občianskej suverenity stojí v opozícii voči vedomiu etnickej alebo národnej identity, nemožno očakávať, že v krátkom horizonte títo občania využijú svoju novú, lisabonskou zmluvou rozšírenú slobodu petície. Takže následkom môže byť nie väčšia miera slobody, ale euroskepticizmus alebo v postkomunistických štátoch známa tradícia občianskej pasivity, alebo pokračovanie „mentality dvojtvárnosti“, v tom zmysle, že okrem plnenia svojich „občianskych povinností“ mlčiaca masa nebude vyvíjať záujem, aby participovala na „silnejšom hlase európskych občanov“.

Ako vieme z občianstva únie vyplývajú štyri špecifické práva: slobodne sa pohybovať, cestovať a mať bydlisko v ktoromkoľvek členskom štáte EÚ; voliť a byť volený v komunálnych voľbách a vo voľbách do Európskeho parlamentu v členskom štáte trvalého pobytu; využívať ochranu konzulárnych a diplomatických úradov ktoréhokoľvek členského štátu na území nečlenského štátu, v ktorom nemá krajina občana vlastné zastúpenie; podávať podnety Európskemu parlamentu alebo obrátiť sa na európskeho ombudsmana s cieľom dosiahnuť právnu nápravu; Pozorne si všimnime toto posledné právo. V žiadnom európskom dokumente, v žiadnej predlisabonskej zmluve sa neohraničuje toto právo „podávať podnety Európskemu parlamentu“, alebo európskemu ombudsmanovi petíciou obsahujúcou milión podpisov. Požiadavka milión hlasov prišla až s Lisabonom.

Tak aj v tomto zmysle sa domnievam, že analýze princípov Lisabonskej zmluvy by sa mala venovať širšia pozornosť tak na pôde vedeckých a teoretických diskurzov, ale aj na pôde verejnej politiky, v rozhovoroch a debatách s občanmi, aby všetky nejasnosti a riziká interpretácie „petičnej slobody“ a „petičnej demokracie“ boli známe predtým, než sa nejaké administratívne kroky štátov znechutia občanov, alebo obmedzia ich záujem o využitie tejto novej formy európskej slobody.

Preto si myslím, a navrhujem, aby práve na pôde Národného konventu pokračovali diskusie osobitne venované otázkam „petičnej demokracie“, ktorú zrejme môžeme chápať ako

jednu z konkrétnych foriem deliberatívnej demokracie v rámci Európskej únie. Keďže rozvíjanie tohto typu demokracie je výlučne v rukách občanov, myslím si, že medzi prvoradé úlohy politológov a predstaviteľov politickej filozofie, ale aj politickej kultúry, patrí aj úsilie participovať na tom, aby občania štátov nielen porozumeli princípu „petičnej demokracie“, ale aj na tom, aby následkom etatickej politiky štátov nedošlo k jej deformácii.

Kontakt

Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava 5

Ing. Sylvia Zelmanová

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

SVETOVÁ FINANČNÁ KRÍZA A JEJ DOPADY NA ODVOD CLA V SR DO ROZPOČTU ES

sylvia.zelmanova@colnasprava.sk

Abstrakt

Rozpočet EÚ sa často vníma nesprávne. Z hľadiska absolútnych čísel je veľký (viac ako 100 miliárd EUR za rok) a zároveň malý, keď sa vyjadrí vo forme percentuálneho podielu celkových verejných výdavkov EÚ – menej ako 2,5%. V súčasnej dobe je to zložitejšie, svetová finančná a hospodárska kríza zasiahla nielen do naplňania rozpočtu EÚ, ale aj národných rozpočtov. Článok analyzuje odvod cla v Slovenskej republike v súčasnosti, v čase krízy v porovnaní s minulým rokom.

Kľúčové slová: Clo. Finančná kríza. Odvod cla. Rozpočet EÚ. Rozpočet SR.

Abstrakt

The perception of the EU budget is frequently incorrect. It is large, in term of absolute numbers (more than 100 milliards EUR per year); at the same time it is small, when expressed in form of percentage of EU total public expenses – less than 2,5%. Recently, this is more complicated. The world financial and economic crisis has affected not only replenishment of EU budget, but also the national budgets. The analysis of payment of custom charges in the Slovak Republic nowadays during the crisis in comparison to the last year is characterized in the article.

Key words: Custom charges. Financial crisis. Payment of custom charges. EU budget. SR budget.

1 Podstata cla a colného práva

Podstatu colného práva určuje povaha právnych noriem, ktoré upravujú určitú špecifickú oblasť spoločenských vzťahov, vo svojej podstate finančno-právnych vzťahov, vznikajúcich v súvislosti s prechodom tovaru cez štátu, resp. colnú hranicu. Colné právo upravuje tieto vzťahy tým, že jednotlivým subjektom, ktoré v nich vystupujú, priznáva presne vymedzený okruh práv a povinností v súvislosti s prechodom tovaru cez colnú hranicu. Tým sa uvedené vzťahy stávajú druhom právnych vzťahov – colno-právnych vzťahov.

Colné právo je neoddeliteľnou súčasťou odvetvia finančného práva, v rámci ktorého vystupuje ako relatívne samostatné právne pododvetvie. Zaradenie colného práva pod systémovú základňu finančného práva má svoje predovšetkým historické opodstatnenie. Toto

začlenenie bezprostredne vyplýva aj z podstaty a funkcií, ktoré clo ako najstarší finančno-právny inštitút plní. Tento názor vychádza zo skutočností, že finančné právo upravuje najmä právne vzťahy spojené so sústreďovaním peňažných prostriedkov vo verejných rozpočtoch a ich následným rozdeľovaním a používaním na zabezpečenie verejných potrieb.

Clo nedefinuje žiadny súčasný platný právny predpis. Pre pojem cla je dlhodobo príznačné, že jeho definovanie nie je jednotné. Clo, ako finančný právny inštitút, nespĺňa všetky znaky dane a vymyká sa aj zásadám poplatkov. Navyše, v priebehu svojho vývoja clo menilo aj svoju funkciu, takže v definovaní cla stále prevláda medzi odborníkmi určitá zdržanlivosť. Prvotným motívom zavedenia cla bolo zabezpečenie štátnych príjmov, neskôr nastúpila aj jeho ochranná a regulačná úloha. Aj napriek nejednotnosti v jeho definovaní clo objektívne existuje. Pre vyjadrenie podstaty cla možno použiť už historickú definíciu z Ottovho obchodného slovníku, kde je clo definované ako verejná dávka, ktorá sa platí za tovar, ktorý prechádza hranice určitého štátu. Ide tiež o platbu sui generis, stanovenú právnymi predpismi, ktorá je vyberaná v priamej súvislosti s prechodom tovaru cez štátnu hranicu od osôb, ktoré tovar dovážajú, respektíve vyvážajú, alebo od osôb, pre ktoré je tento tovar dovážaný alebo vyvážaný.

V súvislosti s pojmovým vymedzením cla je potrebné spomenúť, že clo nikdy nebolo jediným a ani tým najdôležitejším nástrojom pozitívneho ovplyvňovania hospodárstva štátu vo sfére zahraničného obchodu. Je samozrejmé, že v období pretrvávajúceho deficitu obchodnej, prípadne aj platobnej bilancie a schodkového štátneho rozpočtu výraznejšie vystupoval do popredia štátu urobiť si z cla účinnejší nástroj zvýšenia si svojich príjmov. Pri takomto chápaní cla a celej colnej politiky a praxe je potrebné na clo nazerať ako na štátny nástroj regulácie.

Tak, ako sa v priebehu historického vývoja menili názory na podstatu cla, postupne sa menili aj jeho funkcie. Popri fiškálnej funkcii, ktorá je výrazom záujmu štátu sústrediť týmto spôsobom do svojej dispozície určité množstvo peňažných prostriedkov, clo už dlhší čas plnilo aj regulačnú, kontrolnú a štatistickú funkciu. Môžeme tiež hovoriť aj o negociačnej funkcii, ktorá súvisí s prihliadaním na reciprocitu vo vzťahu medzi štátmi pri poskytovaní colných úľav a iných výhod.

S funkciami cla sa do určitej miery prekrývajú predpokladané účinky cla na jednotlivé hospodárske sféry. Väčšina odborníkov sa v zásade zhoduje v tom, že clo vyvoláva viaceré účinky, ako napríklad má účinok na štátne príjmy, na spotrebu, na platobnú bilanciu, menový kurz a podobne.

2 Význam cla, colnej a hospodárskej politiky štátu pri naplňaní rozpočtov

Clo a colnú politiku, ktorá je významnou súčasťou finančnej a obchodnej politiky štátu, nie je možné posudzovať iba z pohľadu jedného štátu. Snaha štátov o stanovenie určitých záväzných pravidiel v medzinárodnom obchode s tovarom bez akejkoľvek diskriminácie sa prejavila už dávno. Prvým krokom v tomto smere bolo prijatie Všeobecnej dohody a clách a obchode (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) v októbri 1947. Uzavretie tejto dohody znamenalo, že colná politika, ktorá bola dovtedy neobmedzená v právomoci jednotlivých štátov, využívajúc ju podľa svojich potrieb, sa stala predmetom medzinárodnej právnej úpravy.

V súčasnosti je európska hospodárska a colná politika výrazne ovplyvňovaná Európskou úniou. Colná politika v rámci Európskej únie znamená tiež vytvorenie spoločného, jednotného trhu, odstránenie vzájomných ciel, kvantitatívnych reštrikcií a iných obchodných opatrení.

Existencia colnej únie znamená tiež základ jednotného trhu Európskej únie s jeho štyrmi hlavnými slobodami – voľným pohybom tovaru, osôb, služieb a kapitálu.

Colná únia EÚ sa vzťahuje na celý obchod s tovarom a zahŕňa:

- zákaz ciel na dovoz a vývoz tovaru medzi členskými štátmi,
- zákaz všetkých poplatkov, ktoré majú rovnaký účinok ako clá,
- zákaz ciel fiškálnej povahy,
- prijatie Spoločného colného sadzovníka vo vzťahu k tretím krajinám.

Colná politika sa začala formovať a hodnotiť opatrnejšie z hľadiska konkurenčného prostredia, efektov colného protekcionizmu na vnútornú ekonomiku so zreteľom na fungovanie medzinárodného obchodu, od rozvoja ktorého závisia ekonomika a firmy. V medzinárodnom prístupe bola colná politika nahradená širšou obchodnou politikou (v proexportnom zameraní) v súlade so štrukturálnou a rozvojovou politikou zahŕňajúcou i selektívne importné opatrenia, ktorá je zaradená do rámca dlhodobej i priebežnej hospodárskej politiky.

Colná politika je súhrn zásad a opatrení v oblasti ciel, daní, poplatkov a colného konania, ktoré štát používa na dosiahnutie určitých cieľov a záujmov v obchodných vzťahoch so zahraničím, v zásade sa rozlišujú zmluvné a autonómne prostriedky colnej politiky, zmluvné vyplývajúce z uzatvorených medzinárodných zmlúv a na také, ktoré vydáva samotný štát k ovplyvneniu dovozu a vývozu tovaru. Chápe sa ňou obchodná politika štátu v zahraničnom obchode. Je súčasťou zahraničnoobchodnej hospodárskej politiky štátu.

Nástroje colnej politiky si každý štát (skupina štátov) vytvára sám a nezávisle. Základnými nástrojmi colnej politiky sú colný zákon (kódex), vykonávacie predpisy k nemu a colný sadzovník. Vymedzujú colné režimy a prostriedky na realizáciu colnej politiky (napr. colné doklady, colná kontrola, bezcolnosť).

Colná politika štátu sa uskutočňuje prostredníctvom vykonávania colného dohľadu a colnej kontroly colnou správou na dodržiavanie zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov a medzinárodných zmlúv. Na dosiahnutie týchto cieľov, ktoré sleduje colná politika, plní colná správa úlohy v oblasti colných formalít, colných sadzieb, colnej hodnoty, nomenklatúrneho zatried'ovania tovaru, pôvodu tovaru a colnej štatistiky, zisťovanie zodpovednosti osôb za porušenie predpisov a ďalej plní úlohy ustanovené osobitnými predpismi. Zahraničná politika EÚ zahŕňa aj jeden z jej najdôležitejších pilierov, a to spoločnú obchodnú politiku.

Prostredníctvom spoločnej obchodnej politiky Európska únia reguluje a koordinuje obchodné vzťahy s nečlenskými krajinami. Už v rámci Rímskej zmluvy má zakotvený cieľ, ktorým bolo vytvorenie colnej únie. Tým mala prispieť k harmonizácii rozvoja svetového obchodu a postupnému zrušeniu obmedzení v medzinárodnej výmene a k zníženiu colných bariér. V dnešnom integrovanom svete je rozvoj obchodu a liberalizovaného obchodného systému dôležitý a efektívne prispieva k ekonomickému rastu všetkých krajín. Tak, ako všetky ekonomicky zamerané opatrenia, aj obchodná politika musí mať za cieľ zlepšenie životných podmienok ľudí. Otvorený obchodný režim je nevyhnutnou, ale v tejto súvislosti nie dostatočnou podmienkou. Liberalizácia obchodu musí byť sprevádzaná domácimi politikami prispievajúcimi k celkovému ekonomickému rozvoju, sociálnemu rozvoju a ochrane životného prostredia. Zároveň musí byť presadzovaná v jednej línii s cieľom realizácie celkového udržateľného rozvoja.

3 Rozpočet Európskej únie a podiel tradičných vlastných zdrojov na výdavkoch z rozpočtu

Rozpočet EÚ slúži k financovaniu politík Európskej únie a k finančnému zaisteniu fungovania Únie ako takej. Je kľúčovým nástrojom realizácie politických cieľov Európskej únie.

Nielen charakterom, ale aj veľkosťou sa výrazne líši od rozpočtov národných štátov. Veľkosť rozpočtu Európskej únie vyjadreného ako podiel na hrubom národnom dôchodku je od roku 2002 obmedzená stropom vo výške 1,24%. Objem prostriedkov spravovaných rozpočtom Európskej únie je vzhľadom k jej ekonomickému potenciálu, počtu obyvateľov a rozlohe územia veľmi malý. Je zrejmé, že toto zoskupenie vo väčšine prípadov zasahuje do vybraných politík iba v obmedzenej miere, ktorá je daná predovšetkým schopnosťami politických reprezentatnov členských štátov dosiahnuť zhodu v otázke rozsahu činností a právomocí nadnárodných inštitúcií. Z uvedeného vyplýva fakt, že Európska únia svojou činnosťou a financiami väčšinou iba dopĺňa aktivity členských štátov. Rozpočtová náročnosť je tak logicky menšia, ako by boli všetky politiky prenesené na nadnárodnú úroveň. Európske spoločenstvo jedná v medziach právomocí zverených Amsterdamskou zmluvou a cieľov v nej stanovených. V oblastiach, ktoré nespádajú do jeho výlučnej pôsobnosti, vyvíja Spoločenstvo činnosť v súlade so zásadou subsidiarity iba vtedy a potiaľ, pokiaľ ciele navrhovanej činnosti nemôžu byť uspokojivo dosiahnuté členskými štátmi a môžu byť z dôvodu rozsahu alebo účinkov navrhovanej činnosti lepšie dosiahnuté Spoločenstvom.

Dodržiavanie princípov proporcionality zaisťuje, že činnosť Spoločenstva neprekročí rámec toho, čo je nevyhnutné pre dosiahnutie cieľov Amsterdamskej zmluvy. Miera prenesenia činností na nadnárodnú úroveň môže byť v Únii určená na základe rozdelenia politík na spoločné, zdieľané a doplňujúce. Skutočnosť rozdelenia právomocí a zodpovedností medzi správne úrovne v Únii sa neradia iba ekonomickými predpokladmi a teóriami, často ide o výsledok zložitých politických rokovaní ovplyvnených citlivosťou niektorých tém z pohľadu národných vlád a v mnohom zväzujúcom snahou o dosiahnutie všeobecnej zhody.

Rozpočet sa osvedčil ako kľúčový nástroj na realizáciu politických cieľov EÚ. Predstavuje investíciu do podporovania európskych cieľov a občania očakávajú a zaslúžia si čo najlepšiu návratnosť tejto investície. Z toho vyplýva, že je nutné zabezpečiť, aby boli rozpočtové prostriedky vynaložené čo najúčinnnejšie, aby sa spravovali v súlade s najvyššími normami a aby dokázali do každodenného života občanov úspešne prispieť hmatateľnými zlepšeniami. Znamená to rozpočet, ktorý je schopný pružne reagovať na meniace sa priority a sprevádzať proces európskej integrácie súbežne s jej vývojom. Výdavky z rozpočtu EÚ musia byť v súlade s inými činnosťami na realizáciu európskej politickej agendy a zaujať miesto popri nástrojoch, ktoré sú k dispozícii, ako napríklad právne predpisy, odstránenie regulačných prekážok, vplyv na vnútroštátne výdavky, koordinácia politiky alebo výmena názorov, najlepšej praxe a vzájomných preskúmaní.

Dávky z dovozu poľnohospodárskych produktov a cla sú priamymi následkami uplatňovania spoločnej poľnohospodárskej a obchodnej politiky Európskej únie voči tretím krajinám. Zo spoločnej obchodnej politiky je z hľadiska odvodov do rozpočtu dôležitá skutočnosť existencie colnej únie. Podľa Amsterdamskej zmluvy, ktorá upravuje Zmluvu o Európskej únii, je Spoločenstvo založené na colnej únii pokrývajúcej celý obchod s tovarom. Zahŕňa ako zákaz vývozných a dovozných ciel a všetkých dávok s rovnocenným účinkom medzi členskými štátmi, tak aj prijatie spoločného colného sadzovníka vo vzťahu k tretím krajinám. V obchodných vzťahoch s krajinami mimo Európskej únie platí, že každý dovoz

tovaru, ktorý podlieha clo, podlieha rovnakej colnej sadzbe, nech už vstupuje do Únie cez ktorýkoľvek členský štát.

Poľnohospodárske dávky a clo sa vyberajú pri dovoze tovaru z nečlenských krajín na vonkajších hraniciach Únie. Tradičné vlastné zdroje sú odvádzané do spoločného rozpočtu krajínou, v ktorej došlo ku výberu dávky, pričom určitý podiel (25%) z celkového objemu týchto zdrojov pripadá práve tomu štátu, ktorý dávku vyberie.

4 Hospodárska kríza vo svete a na Slovensku

Kým na začiatku roka 2008 sa hovorilo iba o finančnej kríze spôsobenej hypotekárnymi problémami, postupne sa transformovala do hospodárskej krízy. Väčšina vlád dúfala, že sa hospodársky rast iba spomalí. Od roku 2009 sa však prognózy stále zhoršovali a výsledkom bolo, že svet prešiel do hospodárskej recesie charakteristickej poklesom tvorby hrubého domáceho produktu (HDP) vo väčšine kľúčových krajín. Pôvodne sa odhadovalo, že kríza zasiahne iba najvyspelejšie krajiny. Neskôr bolo jasné, že kríza zasahuje celú svetovú ekonomiku.

Názory na príčiny sa rozdeľujú najmä do dvoch táborov. Prvý hovorí, že príčinou krízy bola nízka regulácia predovšetkým finančných trhov, a druhý za príčinu označuje nedostatočné stimulačné opatrenia. Čo sa týka regulácie, je nutné poznamenať, že v USA po kolapse technologických trhov, ako aj po kolapse veľkých firiem typu Enron, boli vypracované prísne opatrenia na hodnotenie podnikovej sféry. Vypracovaný zákon bol taký tvrdý, že pre finančnú náročnosť z plnenia stanovených podmienok veľká časť firiem uviedla svoje akcie na frankfurtskej alebo londýnskej burze namiesto newyorskej.

V oblasti bankového sektora sa po úspešnom zavedení kontrolných mechanizmov nazývaných Bazilej I po ôsmich rokoch štáty konečne dohodli na zavedení nového systému – Bazilej II. Tieto mechanizmy na jednej strane otvárali pre bankový sektor možnosť stanovovať si mieru rizikovosti úverov, menili potrebu oprávok, ale na druhej strane významným spôsobom zvyšovali zodpovednosť bánk za štruktúru ich vlastného portfólia a znižovali nutnosť zásahov štátov pri sanovaní bánk.

Nemožno teda hovoriť iba o nízkej regulácii. Je pravda, že odstránenie Glass-Steagalovho zákona, ktorý od roku 1933 oddeľoval investičné a retailové bankovníctvo, znamenalo otvorenie priestoru pre podnikanie investičných bánk, avšak zároveň zostali zachované kontrolné mechanizmy. Samotné vlády však pristúpili k uvoľneniu limitovania a regulácie, najmä komoditných trhov, čo po výraznom zmäkčení podmienok obchodovania viedlo k obrovskému nárastu obchodov na komoditných trhoch, predovšetkým s ropou, energetickými médiami a potravinami. V roku 2008 to viedlo k extrémne vysokým cenám ropy, ropných produktov a základných potravín (pšenica, ryža a podobne).

Po kolapse trhu s cennými papiermi nielen v Amerike, ale aj v Európe, veľké finančné inštitúcie sa postupne prepadali do strát. Problémy finančných inštitúcií a neistota na finančných trhoch následne spôsobila spomalenie predovšetkým amerického, ale aj európskeho hospodárstva. Vzájomná previazanosť krajín, globalizácia vo vzťahoch, vyvolala dominový efekt. Ekonomické prognózy prestali byť pozitívne, hospodársky rast EÚ sa v roku 2009 tak zastavil, že aj silné ekonomiky ako Nemecko a Veľká Británia sa ocitli oficiálne v recesii. Priemyselné odvetvia a najmä autovýroba sa však prepadávali čoraz hlbšie, pretože záujem spotrebiteľov klesal a rovnako aj výrobná aktivita.

Kým na jeseň roku 2008 sa hovorilo o tom, že kríza sa rozvinie v roku 2009 a v roku 2010 dôjde k oživeniu, v súčasnosti už väčšina odborníkov priznáva, že kríza sa bude postupne rozvíjať v rokoch 2009 a 2010 a potrvá minimálne dva až päť rokov. Podľa niektorých môže trvať osem až desať rokov. Je nutné si to uvedomiť, pretože väčšina vlád je dnes v pokušení poskytovať tzv. balíčky, ktorými chce utlmiť dopad hospodárskej krízy. Tie by mohli byť určitým preklenovacím riešením, ak by kríza bola krátkodobá. Ak však bude dlhodobá, vlády o dva až tri roky nebudú mať dosť zdrojov na poskytnutie ďalších balíčkov na utlmenie krízy a budú ich musieť získavať emitovaním ďalších dlhopisov. To môže viesť k vytvoreniu novej bubliny štátnych dlhopisov, o ktoré bude najväčší záujem medzi investormi vzhľadom na rizikovosť podnikovej sféry a finančného sektora.

Slovenská ekonomika v štvrtom štvrtroku 2008 spomalila. Tempo rastu HDP kleslo na 2,5% v porovnaní so 6,6% v treťom štvrtroku. Odborníci zhodne tvrdia, že pri zvládaní dopadov hospodárskej krízy slovenskej ekonomike v nemalej miere pomohlo včasné zavedenie eura. Euro chránilo pred prudkými výkyvmi meny, ktorými trpeli (aj trpia) krajiny mimo eurozóny. Na druhej strane, euro tiež „zviazalo ruky“ a ochudobnilo o niektoré ekonomické nástroje. HDP rastie pomalšie, inflácia sa znižuje, zahraničný dopyt sa vytráca, vývoj štátneho rozpočtu hrozí vyšším deficitom. Tieto údaje sú skutočnosťou, spoločnosti, veľké aj malé, majú problémy. Automobilky, strojárne podniky, stavebné firmy, textilný priemysel, výrobcovia, obchodníci, poskytovatelia služieb, kríza sa dotkla všetkých.

Súčasná kríza nastavila zrkadlo svetovej civilizácii – nadmernému čerpaniu prírodných zdrojov, nehoráznemu špekulovaniu v oblasti finančných systémov a tomu, čo sa nazýva morálnym hazardom.

V nasledujúcich tabuľkách a grafoch znázorním vplyv svetovej a hospodárskej krízy na odvody do štátneho rozpočtu Slovenskej republiky a Európskeho spoločenstva z pohľadu odvodu cla, daní a ostatných dávok a tradičných vlastných zdrojov v roku 2008 v porovnaní s rokom 2009.

Tabuľka č. 1:
Odvody tradičných vlastných zdrojov v roku 2008 do rozpočtu Európskej únie Colnými
úradmi SR v EUR (obdobie od 1. 1. 2008 – 31. 12. 2008)

Colný úrad	TVZ 100%	TVZ 75%	TVZ 25%
Banská Bystrica	1 418 785,83	1 064 089,37	354 696,46
Bratislava	42 015 447,79	31 511 585,84	10 503 861,95
Michalovce	6 274 700,26	4 706 025,19	1 568 675,06
Košice	4 045 600,91	3 034 200,68	1 011 400,23
Nitra	20 454 096,23	15 340 572,17	5 113 524,06
Prešov	2 727 718,38	2 045 788,79	681 929,60
Trenčín	7 324 734,52	5 493 550,89	1 831 183,63
Trnava	35 169 930,43	26 377 447,82	8 792 482,61
Žilina	27 701 161,13	20 775 870,85	6 925 290,28
SPOLU	147 132 175,47	110 349 131,60	36 783 043,87

Zdroj: Colné riaditeľstvo SR

Tabuľka č. 2:
Odvody tradičných vlastných zdrojov v roku 2009 do rozpočtu Európskej únie Colnými úradmi SR v EUR (obdobie od 1. 1. 2009 – 30. 06. 2009)

Colný úrad	TVZ 100%	TVZ 75%	TVZ 25%
Banská Bystrica	359 222,99	269 417,24	89 805,75
Bratislava	17 119 004,93	12 839 253,70	4 279 751,23
Michalovce	1 804 318,97	1 353 239,23	451 079,74
Košice	1 288 624,68	966 468,51	322 156,17
Nitra	6 968 140,66	5 226 105,50	1 742 035,17
Prešov	1 277 932,91	958 449,68	319 483,23
Trenčín	2 747 119,28	2 060 339,46	686 779,82
Trnava	19 814 606,05	14 860 954,54	4 953 651,51
Žilina	6 301 547,86	4 726 160,90	1 575 386,97
SPOLU	57 680 518,33	43 260 388,75	14 420 129,58

Zdroj: Colné riaditeľstvo SR

Z vyššie uvedených tabuliek je jednoznačné, že aj napriek skutočnosti, že v tomto článku sú za rok 2009 použité údaje iba do 30. 06., celkový odvod bude určite v roku 2009 nižší ako v roku 2008. Za pripomienku tiež stojí fakt, že regióny Bratislava a Trnava, sčasti aj Žilina a Nitra sú tzv. „ľahúňmi“, zaslali do rozpočtu najviac finančných prostriedkov z vybraného cla z tretích krajín. Ide hlavne o to, že v týchto regiónoch sa nachádzajú strategické spoločnosti - napr. Slovnaft, Samsung Galanta, alebo KIA Žilina.

Aj napriek týmto údajom, v nasledujúcej tabuľke uvediem údaje iba za Colný úrad Bratislava, ktorý jednoznačne najviac odvádza do rozpočtu ako národného, tak aj rozpočtu Európskej únie. V roku 2009 je už v prvých dvoch mesiacoch (január a február) vplyvom plynovej krízy evidentný pokles vybraného cla z tretích krajín. Tento stav pretrvával v priebehu celého roka, s výnimkou mesiaca júl 2009, kedy výnimočne odvod prevýšil odvod v tom istom období minulého roka.

Tabuľka č. 3:

Odvody tradičných vlastných zdrojov v roku 2009 do rozpočtu Európskej únie Colným úradom Bratislava v EUR – 75% (obdobie od 1. 1. 2009 – 30. 10. 2009)

Colný úrad Bratislava	2008 Netto suma €	2009 Nettosuma €
Január	3 214 019,82	2 032 531,44
Február	3 432 241,31	2 594 169,31
Marec	2 849 366,83	2 116 469,82
Apríl	2 574 164,14	2 122 312,18
Máj	2 122 506,17	1 561 647,38
Jún	2 260 898,63	2 006 948,76
Júl	2 129 006,15	2 473 223,18
August	2 670 322,15	2 362 705,91
September	2 481 391,75	2 421 473,60
Október	2 429 230,93	1 922 411,08
November	1 907 394,12	
December	2 066 376,84	
SPOLU	30 136 918,84	21 613 892,66

Zdroj: Colný úrad Bratislava

Ak by niekto očakával, že Slovenskej republike sa kríza vyhne, alebo že ju zasiahne iba veľmi mierne, mýlil sa. S krízou sa stretávame na každom kroku, v práci, doma, v spoločnosti. Kríza znamená zásadnú výzvu na prehodnotenie podoby národných ekonomík aj svetovej ekonomiky, celkového vzťahu medzi ľudskou spoločnosťou a našou planétou. K tomuto problému je nutné začleniť aj ďalšie – globálne otepľovanie a klimatické zmeny. Tieto problémy neboli nikým a ničím vyriešené, iba „vdďaka“ kríze boli zatlačené do úzadia. Krízu tak môžeme chápať ako hrozbu, ale zároveň aj šancu uskutočniť niektoré opatrenia, ku ktorým by sa za niektorých podmienok nikto neodhodlal, pretože krízová situácia vytvára šancu pre tých, ktorí budú ochotní zmeniť svoje uvažovanie.

Požitá literatúra:

1. Babčák. V. a kol.: Finančné právo a finančná správa. Bratislava. EPOS. 2008. ISBN 978-80-8057-778-0
2. König. P., Lacina. L. a kol.: Rozpočet a politiky Evropské unie. Praha. C.H. BECK. 2004. ISBN 80-7179-846-0

3. Matoušek. P., Sabelová. L.: Clo. Praha. ASPI. 2007. ISBN 978-80-7357-263-1
4. Prievozníková. K.: Colné právo. Žilina. Knižné centrum GEORG. 2008. ISBN 978-80-8064-319-5
5. Interné zdroje odboru ekonomiky a logistiky, oddelenia colných a daňových príjmov. Colné riaditeľstvo Slovenskej republiky. 2009.
6. Interné zdroje oddelenia ekonomiky a logistiky. Colný úrad Bratislava. 2009.
7. Finančná kríza. Dostupné na: http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac-/zoznam_liniek/financna-kriza-000227 3. 12. 2009
8. Reforma rozpočtu, zmena Európy. EÚ od svojho zrodu. Dostupné na: http://ec.europa.eu/budget/reform/issues/article_5957_sk.htm 30. 7. 2009
9. Reforma rozpočtu, zmena Európy. Financovanie rozpočtu. Dostupné na: http://ec.europa.eu/budget/reform/issues/article_5959_sk.htm 30. 7. 2009

Kontakt

Katedra ekonómie a financií
Fakulta Managementu
Univerzita Komenského v Bratislave
Odbojárov 10
P. O. Box 95
820 05 Bratislava 25

Zoznam účastníkov konferencie

Billy Lubomír, Ing.
Bláhová Mária, PhDr., PhD.
Budjač Milan, Ing., Mgr., PhD.
Csabay Marek, Ing., PhD.
Cséfalvayová Katarína, Ing.
Čabo Vlastislav, Mgr.
Černota Mikuláš, Ing.
Dorochov Denis, Ing.
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.
Fabuš Michal, Ing.
Fertaľová Mária, Ing.
Fodorová Veronika, Ing.
Gažová Viera, doc. PhDr., CSc.
Fabuš Michal, Ing.
Glavatskich Maria, Ing.
Grabara Janusz, Dr. hab. prof. PCz
Grančay Martin, Ing.
Greguš Peter, PhDr., CSc.
Grešš Martin, Ing., PhD.
Greššová Mária, Ing.
Grmanová Eva, RNDr., PhD.
Hajšová Mária, Ing., PhD.
Harakaľová Lubica, Ing.
Holzerová Petra, Ing.
Hoscheková Dagmar, PhDr., PhD.
Hulmanová Margita, Ing.
Hurná Lucia, JUDr., PhD.
Jančíková Eva, Ing., PhD.
Jašová Emilie, Ing.
Jurčák Vojtech, prof., Ing., CSc.
Kaproncai Ivana, JUDr.
Kazanský Rastislav, PhDr., PhD.
Kliková Christiana, prof., Ing., CSc.
Koper Ján, prof., PhDr., PhD.
Kościelniak Helena, Dr. hab. prof. PCz
Kováčik Branislav, PhDr., PhD.
Kučerová Irah, PhDr., PhD.
Kucharčík Rudolf, PhDr., PhD.
Kupich Andrzej, Assoc. prof.
Labuzík Milan, PhDr., CSc.
Lid'ák Ján, doc., PhDr., CSc.
Lipková Beáta, Ing., PhD.
Lipková Ludmila, prof., Ing., CSc.
Littvová Veronika, Ing.
Littvová Zuzana, Ing., PhD.
Lysák Ladislav, Ing. DrCs.
Margan Florian, Ing. Et, Ing., PhD.
Marhoulová Eva, Ing., PhD.
Markovič Andrej, Ing.
Márton Milan, doc., PhDr., PhD.
Martyniv Halina, JUDr., PhD.
Mattoš Boris, Mgr.
Melecký Lukáš, Ing.
Mojžišová Lucia, Ing., PhD.
Mráz Stanislav, prof. JUDr., CSc.
Navrátil Boris, Ing., CSc.
Němcová Ingeborg, doc., Ing., CSc.
Novosadová Veronika, Ing.
Ondrušek Miloš, Ing.
Orlova Roaldovna Elena, DrSc.
Pajtinka Erik, PhDr., PhD.
Pána Lubomír, Dr., Mgr., Ph.D.
Pásztorová Jana, RNDr., PhD.
Pawera René, doc., PhDr., CSc.
Plávková Oľga, PhDr., CSc.
Pravdová Hana, PhDr., PhD.
Puškárová Paula, Ing.
Pyteľová Klaudia, Mgr.
Raslavská Ivana, Mgr.
Reťkovský Peter, Ing.
Rusiňák Peter, Ing.
Rusiňák Peter, JUDr., PhD.
Sidak Mykola, doc., PhD.
Sidak Svytoslav, Mgr.
Sipko, Juraj, doc., PhDr., PhD.
Slušná Zuzana, PhDr., PhD.
Sorby Karol, doc., PhDr., DrSc.
Svoboda Ivo, JUDr., PhDr., Ph.D.
Svorenová Soňa, Ing.
Szikovorá Nóra, Ing.
Ščepán Michal, Ing.
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.
Štancel Luboš, RSDr., CSc.
Štefančík Radoslav, PhDr., MPol.
Štefančíková Michaela, Ing.
Švejdová Gabriela, Ing.
Tokár Lubomír, PhD.
Tokolyová Tatiana, JUDr.
Turčan Martin, Ing.
Turčanová Mária, Ing.
Verner Tomáš, Ing.
Vičar Radim, Mgr.
Vokálová Emília, PaedDr., CSc.
Woltemar Richard, Ing.
Zágoršeková Marta, doc., PhDr., CSc.
Zelmanová Sylvia, Ing.